

تفسیر

تفسیر

احسن الکلام

پیشگو

شیخ فیضانِ اسلام آباد

طابع شد کے نام پر
رقی ملی کتابوں کا شعبہ
حقی کتب خانہ محمد معاذ خان
دس نکلی ایک مٹی تری
فیضانِ اسلام آباد

از سورۃ الاحقاف تا سورۃ التکوین

جامعہ عربیہ اسلامیۃ التوحید والنہج
بہار ہندوستان

احقوق طبع و مصنف واپار محفوظ دی

وَلَقَدْ آتَيْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَالْتَمِذْ
تَفْسِيرًا

حسن الكلام

بلغت البشوة الحسنى المعلا

للشيخ أبي زكريا عبد السلام الرستمي

الجزء الثاني / دویم جز

از سورة بقره آیت 177 تا سورة آل عمران آیت 129

الناشر:

جامعہ عربیہ اسلامیۃ الاشاعت التوحید السنتہ

بدہ بیر پشاور

علامہ محمد سعید کاظمی صاحب
دینی و علمی کتابوں کا عظیم مرکز پشاور
حق کتب خانہ محمد معاذ خان
درس نکالی کیلئے ایک مفید ترین
ٹیکگرام چینل

د مضامینو فہرست جلد ۱

نمبر شمار	مضمون	نمبر شمار	مضمون	نمبر شمار	مضمون
۱	خلاصہ ددریہ حصہ دسورہ بقرہ	۱۸	۱	۱۸	مسئلہ دمحصر دحلق اوتقصیر
۲	شیارس قواعد پہ لیس الیز	۱۹	۲	۱۹	معنی اوطریقہ دتمتع
	آیت کنس	۲۰	۳	۲۰	دحج داتمام طریقہ
۳	ولکم فی القصاص حیاة کنس	۲۱	۴	۲۱	پہ حج کنس ممنوع کاروتہ
	دشیہ خاور جوابوتہ	۲۲	۵	۲۲	بحث دعرفات
۴	آیت سنا منسوخ سے لہ حکم	۲۳	۶	۲۳	وقوف دمنی
۵	مدت دروثے اوحکم دقادیے	۲۴	۷	۲۴	تفسیر دمناسک
۶	عظمت دروثے دمیاشت	۲۵	۸	۲۵	تشبیہ پہ ذکر کنس دایادو
۷	نزول دقرآن اودقرآن	۲۶	۹	۲۶	اجداد سرہ
	لغوی تحقیق	۲۷	۱۰	۲۷	جامع دعاء
۸	روثہ سبب داجابت ددعائے	۲۸	۱۱	۲۸	ایام تشریق
۹	داجابت ددعائے اقسام	۲۹	۱۲	۲۹	اعمال دحج
۱۰	سبب نزول د"احل لکم	۳۰	۱۳	۳۰	پہ اسلام کنس پورہ داخلیدل
	لیلۃ الصیام"	۳۱	۱۴	۳۱	پہ وخت داختلاف کنس کتاب
۱۱	مسئلہ داحتکاف فی المسجد	۳۲	۱۵	۳۲	اللہ تہ دعوت
۱۲	"یستلونک عن الاہلۃ"	۳۳	۱۶	۳۳	دعوت الی اللہ کنس مصیبتونہ
	اودصحابہ کرامو خوارلس	۳۴	۱۷	۳۴	برداشت کول
	تیوسوتہ	۳۵	۱۸	۳۵	خلاصہ ددریم باب
۱۳	د"فتنہ" اووہ معانی	۳۶	۱۹	۳۶	"یستلونک عن الشہر الحرام"
۱۴	تحقیق دفتنہ	۳۷	۲۰	۳۷	سبب نزول
۱۵	میاشتہ دحرمت اوسبب	۳۸	۲۱	۳۸	پہ مرتد والی سرہ عمل
	نزول دآیت سنا	۳۹	۲۲	۳۹	بربادیوی اوکنہ
۱۶	خلاصہ ددریم باب	۴۰	۲۳	۴۰	تفسیر دخمر اومیسر
	مسئلہ دہدی نہ میلادویدو	۴۱	۲۴	۴۱	اتفاق دغفو

مخ	مضمون	مخ	مضمون	مخ	مضمون
۲۳۹	واقعہ د قوم صمویل علیہ السلام	۱۵۱	۴۲	۳۷	د نکاح او شریک معنی
۲۴۲	د امیر د پارت صفات شرعیہ	۱۵۲	۴۳	۳۸	د اهل کتابو سرہ نکاح کول
۲۴۵	علامات په حقانیت د طالوت	۱۵۸	۴۴	۳۹	حکم د خپلے نیچے په وخت د حیض کیش
۲۴۷	یاد شاه	۱۶۱	۴۵	۴۰	د طهارت معنی په قرآن کیش
۲۵۷	د "بقیة" تفسیر	۱۶۴	۴۶	۴۱	تفسیر د عرصه
۲۶۲	د دفاع اقسام	۱۶۸	۴۷	۴۲	د لغوی اقسام او یمین لغوی
۲۶۴	فضیلت جزئیہ د انبیاء	۱۷۰	۴۸	۴۳	د قسم قسمونه
۲۶۶	د خلورے حصہ خلاصہ	۱۷۱	۴۹	۴۴	د ایلاء معنی او حکم شرعی
۲۷۰	تفسیر د "لا اله الا هو"	۱۷۴	۵۰	۴۵	د طلاق لغوی او شرعی معنی
۲۸۳	حال د اصحاب الرشدا او اصحاب الغی	۱۷۵	۵۱	۴۶	عدت د طلاق د خاص مطلقو
۲۸۷	مناظره د ابراهیم علیہ السلام	۱۷۹	۵۲	۴۷	تفسیر د "ثلاثة قروء"
۲۹۲	د عزیر علیہ السلام واقعہ	۱۸۱	۵۳	۴۸	حقوق الزوجین
۳۰۷	د قصص حق تفسیر	۱۸۴	۵۴	۴۹	د طلاق رجعی او خلع مسئلہ
۳۱۳	د دویم باب خلاصہ	۱۸۹	۵۵	۵۰	دریم طلاق او معنی نه طریقہ د حل
۳۱۶	تفسیر د مثال "حبة انبتت"	۱۹۵	۵۶	۵۱	په یو مجلس کیش د درے
۳۲۳	تفسیر د مثال "صفوان علیہ تراب"	۲۰۳	۵۷	۵۲	طلاقو مسئلہ
۳۲۷	تفسیر د مثال "جنة بریوة"	۲۰۴	۵۸	۵۳	طریقہ د جاهلیت په رجوع کیش
۳۳۰	خلورم مثال "جنة من نخيل"	۲۰۹	۵۹	۵۴	طریقہ د تربیت د اولاد
۳۴۱	تفسیر د حکمت	۲۱۲	۶۰	۵۵	د رضاعت موده
۳۴۴	بحث د صداقاتو	۲۱۵	۶۱	۵۶	مسئلہ د عدت د وفات
۳۵۱	مصدر اتفاق فی سبیل الله	۲۲۲	۶۲	۵۷	حکم د خطبه او نکاح
۳۵۷	خلاصہ د دریم باب	۲۲۳	۶۳	۵۸	مسئلہ د طلاق قبل الدخول
۳۵۸	د ربو تفسیر	۲۳۱	۶۴	۵۹	د "الصلوة الوسطی" تفسیر
۳۶۳	د ربو مال د کموالی وچ	۲۳۳	۶۵	۶۰	مسئلہ د قنوت
۳۷۴	تفسیر د آیت المداينة			۶۱	د خلورم باب خلاصہ
۳۹۳	خلاصہ د خلورم باب				واقعہ د قوم جزقیل علیہ السلام

مخ	مضمون	مخ	مضمون	مخ
۵۵۲	دا نبیاء علیہم السلام معجزات	۱۱۳	۲۰۹ امتیازات د سورة بقره	۸۷
۵۶۰	تفسیر د مکر	۱۱۴	۲۱۱ سورة آل عمران نور نومونه	۸۸
۵۶۵	مسئله د حیات او ذرق د	۱۱۵	۲۱۲ ربط د سورة بقره سره	۸۹
۵۷۹	عیسی علیه السلام	۲۱۲	دعوی د سورت	۹۰
۵۷۹	بحث د مباهله	۱۱۶	۲۱۴ تفصیلی خلاصه د سورة آل عمران	۹۱
۶۰۶	درسوالله صلی الله علیه و آله بشریت	۱۱۷	۲۲۱ تفسیر د فرقان	۹۲
۶۰۹	تفسیر او فائده متعلق د	۱۱۸	۲۲۷ تفسیر د محکمات	۹۳
۶۱۱	ما کان بشر سره	۲۲۹	۹۴ په معنی د متشابهات کس اقوال	۹۴
۶۱۵	تفسیر د ربینین	۱۱۹	۲۳۷ د تاویل اقسام	۹۵
۶۱۵	اخذ الله میثاق النبیین کس	۱۲۰	۹۶ په متشابهات کس د فتنه پیدا	۹۶
۶۲۱	اقوال	۲۳۹	کولو د اهل زیغو مثالونه	۹۷
۶۲۱	تفسیر د طوعاً	۱۲۱	۲۴۲ تفسیر د راسخون فی العلم	۹۸
۶۲۳	د یهودیت او نصرانیت مقابل	۱۲۲	۲۵۷ تفسیر د حب الشهوات	۹۸
۶۳۵	دعوت الی الله	۲۴۷	۹۹ د دویم باب خلاصه	۹۹
۶۴۰	د یعقوب علیه السلام نذر	۱۲۳	۲۴۲ فرق د ایمان او اسلام	۱۰۰
۶۴۰	د کعبه الله فضیلتونه	۱۲۴	۲۴۹ قتل د انبیاء	۱۰۱
۶۵۲	خلاصه د دریچه حصه	۱۲۵	۲۸۷ د دریم باب خلاصه	۱۰۲
۶۵۷	د حبیل الله مصداق	۱۲۶	۲۹۳ د کافر سره د دوستانه اقسام	۱۰۳
۶۶۳	د کاذبین تفرقوا و اختلفوا	۱۲۷	۲۹۵ بحث د "تقیه"	۱۰۴
۶۶۳	مصداق	۵۰۳	۱۰۵ اتباع رسول	۱۰۵
۶۷۵	اسباب د غضب او مسکنه	۱۲۸	۵۰۴ تفسیر د "ان الله اصطفى"	۱۰۶
۶۹۶	توکل علی الله	۱۲۹	۵۱۷ تفسیر د "المحراب"	۱۰۷
۷۰۶	سبب نزول د "لیس لك	۱۳۰	۵۲۰ کرامات د اولیاء الله	۱۰۸
	من الامر شیء"	۵۲۵	۱۰۹ د بعض زنا نو فضیلت	۱۰۹
	.....	۵۳۹	د وحی تفسیر	۱۱۰
	.....	۵۴۲	معنی د مسیح	۱۱۱
	.....	۵۴۳	د مهد معنی	۱۱۲

لَيْسَ الْبِرَّ أَنْ تُوَلُّوا وُجُوهَكُمْ قَبْلَ

تہ دہ نیکی (خاص) دا خبرہ چہ اوگر تُوئی مخوتہ خیل طرف د

الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلَٰكِنَّ الْبِرَّ مَنْ آمَنَ

مشرق او مغرب تہ اولیکن نیکی رتیکی) دھغہ چادہ چہ ایمان یے راوڑی

بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالْكِتَابِ

ایہ اللہ تعالیٰ او پہ درخ روستیخ او پہ ملائکو او پہ کتابونو

وَالنَّبِيِّينَ وَالَّذِي الْمَالِ عَلَىٰ حُبِّهِ ذَوِي الْقُرْبَىٰ

اوپہ پیغمبرانو باند او ورکوی مال پہ مینہ دھغہ خیلوانو تہ

وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسْكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ وَالسَّائِلِينَ

ادیتیمانو او مسکینانو او مسافرو تہ اوسوال کوڑنکو تہ

وَفِي الرِّقَابِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ

اوپہ آزادولو دختونو کش، او یا بندای کوئی دمانجہ او ورکوی زکوٰۃ

وَالْمُوقُونَ بَعْدَ هُمْ إِذَا عَاهَدُوا

اوپورہ کوڑنکو د وعدو خیلو کلہ چہ وعدہ اوکری

وَالصَّابِرِينَ فِي الْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ وَحِينَ

(اودصفت لائق دی) صبرناک پہ سختی (مالی) کیں او پہ مرضونو کیں او پہ وخت

الْبَأْسِ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَأُولَٰئِكَ

دجنگ کیں، دغہ کسان رشتینے دی او دغہ کسان

هُمُ الْمُتَّقُونَ ﴿١٤٤﴾

خاص دوی پرہیزکاران دی -

تفسیر :- ۱۔ خلاصہ دے حصہ : دے آیت نہ ترس ۳۳ پورے
دسورت دریمہ حصہ دہ پہ بارہ د امور انتظامیہ او دقتال فی سبیل اللہ

کین اوپہ دے حصہ کین خلور یا بونہ دی ۔

اول باب ترسہ ۱۹ پورے دے اوپہ دے باب کین لس امور ذکر کوی
 دپارہ د تہذیب د نفوسورپہ بنہ عقیدہ، اعمالو او اخلاقوسرہ) اودیتہ
 اصلاح د افرادو وٹیلے شی د دینہ پنخہ امور د زبرہ (عقیدے)
 سرہ تعلق لری او پنخہ د ظاہری اعمالو سرہ، اودیتہ د
 نیکی کارونہ وٹیلے شی ۔ او بیا خلور امور سیاسیہ ذکر کوچہ د
 ہفتہ نہ دودہ د نفوسو د حفاظت سرہ تعلق لری، اول حفاظت
 ظاہریہ دے او ہفتہ قصاص دے پہ سہا کین دویم د نفس
 روحانی حفاظت دے چہ ہفتہ روژے نیول دی پہ سہا کین ۔ اودودہ
 امور د مالونو د حفاظت سرہ تعلق لری اول حفاظت پہ وصیت
 شرعیہ کولو سرہ پہ سہا کین ۔ او دویم خان بیج کول دی د
 خرامو مالونو اوپہ یا طلو ذریعو سرہ مال حاصلونہ او خصوصاً
 د رشوت نہ پہ سہا کین ۔ بیا د نظم و ضبط او اتحاد د بقاء دپارہ
 ذکر دے د حساب کولو پہ سپورہی سرہ پہ سہا کین ۔ بیا امر
 دے پہ قتال سرہ د مقصد د قتال دپارہ، او د قتال د
 علتونو ذکر دے او آداب دی پہ اعتبار د مکان اوپہ اعتبار
 د زمان سرہ او امر دے پہ مال خرچ کولو سرہ د اللہ تعالیٰ
 پہ لار کین ۔

ربط :- د مخکین سرہ دادے چہ ہرکله قباحتوہ اوبدئی د اہل
 کتابو ذکر شوئے نو دوی اعتراض او کپوچہ مونوخواہل البرر نیکو
 کارونو والا) یو پہ سبب د حقانیت د قبلہ زمونہ، نو پہ دے آیت کین
 د ہفتہ جواب کوی او تفسیر د برر نیکی) ذکر کوی ۔

تفسیر :- غور د دادہ چہ دا اہل کتابو او مؤمنانو تولو تہ خطاب دے۔ د قبلہ دبیلیدو
 پہ وخت کین اہل کتابو او مؤمنانو د قبلہ پہ بارہ کین دومرہ بحث و مباحثہ
 شروع کرہ چہ ہولہ نیکی یے پہ قبلہ پورے منحصر کرہ نو اللہ تعالیٰ د
 ہفتہ د رد دپارہ او فرمائیل چہ رکیس الیر ان شوگوا و جوہکم آہ
 سوال :- ہرکله چہ دوستوئے اقامہ الصلوۃ ذکر کرین نو د مونو پابندی
 خو بغیر د قبلہ نہ نشی کیدے نو داخو تعارض معلومیدی ؟

جواب :- دلتہ ذیل نہ نفی کہ مطلقاً نیکی مراد نہ دہ بلکہ نفی کہ نیکی
منحصراً کو لو یہ قبلہ کہیں مراد دہ یہ دلیل کہ دے چہ البریٰ خیر مقدم
معرفہ ذکر کریدہ یعنی قبلہ شرعی تہ مخ کو لو کہیں نیکی خاص نہ دہ بلکہ
داخلہ نیکی یوجزء دے - قبل المشرق والمغرب، دا دواہ طرفونہ ہے
کہ مثال پہ طور و ثیلی دی یا داچہ پہ مشرق کہیں قبلہ کہ نصاراؤ وہ او
مغرب کہ بیت المقدس کہیں قبلہ کہ یہودیانو وہ دھغوی دھو موافق ہے ذکر کریدہ
تنبیہ :- اوس ہم دا مسئلہ دہ چہ اہل قبلہ نہ کافر نشی و ٹیلے کیدے
لیکن کہتے مقصد صرف قبلہ نہ دہ محکمہ چہ قادیانان او شیعہ کان خو
کعبہ شریفہ قبلہ مئی احوال دا دے چہ ہغوی مسلمانان نہ دی۔
بلکہ مقصد کہتے دا دے چہ اہل قبلہ ہغہ خلقونہ و ٹیلے شی چہ پہ
ہغوی کہیں ذکر نہ نشونہ ہیچ یوہ تبہ موجود نہ وی اونہ وی صادر
شوہ کہ ہغوی نہ کہ اسبابو ذکر نہ (شرح فقہ اکبر ص ۱۱۸) او محوک چہ کہ
ضروریاتو دین نہ انکار کوی تو ہغہ تہ اہل قبلہ نشی و ٹیلے کیدے
(نیراس)

وَلِكُلِّ الْبَرِّ مَنْ اٰمَنَ، پہ عبارت کہیں تقدیر مراد دے یعنی ذال بر من
امن یا بر من امن، یا مصدر پہ معنی کہ فاعل سرہ دے یعنی البر۔
او ذکر کوی ایمان پہ پنجو چیزونو او دیتہ اصول الایمان و ٹیلے شی، اول
اصل ایمان باللہ دے چہ پہ ہغہ کہیں ایمان پہ وجود باللہ تعالیٰ ساتل
او پہ توحید کہ ہغہ کہ ربوبیت او الوہیت او پہ تشریع (احکامو) او اسماء
صفاتو داخل دے۔ دویم اصل ایمان دے پہ ورائے کہ آخرت بات دے
مراد کہ دینہ ایمان دے پہ دا سہ طریقہ خہ رنگہ چہ قرآن کریم او احادیث
مبارکہ کہیں کہتے تفصیلات ذکر دی۔ دریم اصل ایمان لرل دی پہ
ملائیکو، یعنی کہ ملائیکو پہ ہغہ صفاتو او احوالو ایمان لرل دی چہ شہ
رنگہ پہ قرآن او سنت کہیں دی۔ چہلورم اصل ایمان لرل دی پہ تولو
نازل کرے شو و کتابو تو بات دے او الکتاب مفرد دے کہ جنس استعراق
فائدہ کوی۔ پنجم اصل ایمان دے پہ ہغہ تولو رسولو تو بات دے کوم
چہ اجمالی ذکر دی پہ قرآن او سنت کہیں تو پہ ہغوی بات دے اجمالی
ایمان لرل او کوم چہ تفصیلات ذکر دی تو پہ ہغوی بات دے تفصیلی ایمان

لبرل سرہ دے ایمان تہ پہ صفت دے ختم نبوت دے آخری نبی (صلی اللہ علیہ وسلم)
 سرہ۔ وجہ دے دادہ چہ یوم مکلف دے پانچ میدان او منتہی او وسط ضروری
 دے تو ایمان پہ اللہ تعالیٰ بات دے میدان دے او ایمان پہ آخرت بات دے
 منتہی دے او ایمان پہ وسط بات دے خرا ایمان دے پہ رسول تو بات دے
 لیکن رسالت دے بشر موقوف دے پہ رسالت دے ملائیکو او پہ نفس
 وحی بات دے نو دے دے وجہ ہے ایمان پہ ملائیکو او کتابو تو محکب کس
 پہ ایمان یا لبرل بات دے۔ او ایمان پہ تقدیر داخل دے پہ ایمان
 دے علم او قدرت دے اللہ تعالیٰ کتب او ثابت دے پہ کتابو تو الہیو او احادیثو مبارکو
 کتب نو دے ہفتہ جدا ذکر کولو تہ حاجت پاتے نہ شو اگرچہ ہفتہ ہم دے اصولو دے
 ایمان نہ یواصل دے۔ وَأَقِ الْمَالَ عَلَى حَقِّهِ دے ایمان تہ روستو اعمال
 دے جوار خودی او ہفتہ ہم پنجہ ذکر دی۔ اول پہ ہفتہ کتب حقوق مالیکہ (عبادہ
 مالی) ادا کول دی۔ حَقِّهِ پہ دے کتب معلور وجوہ دی اول داچہ ضمیر راجع
 دے مال تہ او مراد دے مال نہ حالت دے صحت دے چہ دے غنا (مال دارئی)
 امید لری او ذغریبی نہ یرہ کوی۔ دویم داچہ محبت دے مال داد دے چہ محبوب
 مال ورکوی یعنی کرہ مال۔ دریم داچہ ضمیر راجع دے ایتاء تہ یعنی محبت
 کوی دے ایتاء (ورکولو) سرہ او مراد ترینہ اخلاص او طلب دے رضا دے اللہ
 تعالیٰ دے۔ شَلُورِ مَہ وجہ داچہ ضمیر راجع دے اللہ تعالیٰ تہ (اللباب)۔
ذَوِ الْقُرْبَىٰ پہ دے کتب شہرہ مصارف (دے خرچ کولو غایونہ) ذکر کوی
 او دے ترتیب وجہ ہے دادہ چہ اولی فالاولی محکب کوی نو فقیر چہ رشتہ دار
 وی تو اول ہفتہ لہ ورکول غورہ دی حکم چہ دے صدقہ او صلہ رحمی دواہ
 دی۔ بیا ورپسے بے پلاہ بچے چہ فقیر او یر محتاج دے ہفتہ ہے پہ والیتہی
 سرہ ذکر کرد۔ بیا ہفتہ شوک چہ حاجت ہے ہمیشہ نہ دے یککہ وقتی حاجت
 لری چہ ابن السبیل (مسافر) دے۔ بیا ہفتہ شوک چہ حاجت معلومیدی
 پہ سوال کولو سرہ او کلہ ہفتہ غنی ہم وی لیکن یو ضرورت ورتہ پیدا
 شوے وی تو ہفتہ ہے پہ السائلین سرہ ذکر کرد۔ بیا ہفتہ شوک چہ ملکیت
 نہ وی اگرچہ کسب کولے شی۔ او عدم ملکیت مادہ دے احتیاج دے تو ہفتہ ہے
 ذکر کرد پہ وثی الرقاب سرہ۔ او پہ دے کتب مرثیہ (غلام و نیچہ) مکاتب
 مدبر، قرضدار دے او مسلمان قیدی تول داخل دی۔

تنبیہ :- مراد کہ ابتداء المال نہ ادا پیری دہ پہ طریقہ کہ وجوب سرہ کہ دریو
وجوہ ، اولہ وجہ دادہ چہ یہ دے یا نہ دے بے صدق او تقوی مرتب کریں
کہ أُولَئِكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ او صدق او تقوی پہ
امور واجبہ سرہ راجی (الباب) - دویمہ وجہ داچہ مخکین بے ایمانیات او
روستویئے عملی قرائض ذکر کریں یی نو دا قرینہ دہ چہ دلتہ ہم واجب کار
مراد دے - دریمہ وجہ دادہ چہ مراد یہ دے سرہ انصاف دے یہ دے
صفت سرہ چہ ہمیشہ کہ پارہ او ہمیشوالے دلالت کوی پہ واجب کین لو
بانسے او ہر گاہ چہ دلتہ طریقہ کہ وجوب مراد دہ نو زکوۃ خو روستو
ذکر دے تو معلومہ شوہ چہ کہ زکوۃ نہ علاوہ تور حقوق مالیہ مراد دی
چہ ہغہ دفع کول کہ حاجات ضروریہ دی ، کہہ مجبورہ شخص راوی ، کہن
تہ موراک ورکول او پر بند رہے جاموں تہ لباس ورکول وغیرہ -

وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ ، دا دواہ قرائض دی ، او ذکر کہ زکوۃ دلیل کہ
چہ مخکین اتی المال کین زکوۃ مراد نہ دے - وَالْمُؤْمِنُونَ بِعَهْدِهِمْ إِذَا
عَاهَدُوا ، دا اہلورم عمل دے کہ جوارحو او دا معطوف دے پہ من امن
بانسے یا خبر دے کہ مبتدا پتے یعنی ہم المؤمنون - یا دا عطف دے پہ
پتہ ضمیر فاعل کہ امن بانسے - او مراد کہ عہد تہ عام دے ہغہ تولو
عہود الہیہ ، ایمانیہ او عملیونہ چہ پہ قرآن او سنت کین ذکر دی او ہغہ
عہود پکین ہم داخل دی چہ خلق بے پہ کورنئی کین یویل سرہ کوی نو
دا تولو معاملہ تو او عقود شرعیونہ شامل دے اولفظ کہ اذا عاہدوا
دلالت کوی چہ کہ عہد سرہ متصل کہ ہغہ وفا ہم کوی -

سوال :- وَالْمُؤْمِنُونَ پہ عہدے بے و آوی ولے اونہ و ثیلو چہ پہ اقام بانسے
عطف شی ؟

جواب :- صلہ چہ کلہ او پردہ شی تو بیا عطف پہ موصول بانسے پہ
کلہ مرکب حسن پیدا کوی -

جواب ۲ :- ہر گاہ چہ پہ اول کین بے ایمانیات ذکر کرل او ہغہ پہ شرع
سرہ معلوم پیری او پہ مینج کین بے امور عقلیہ ذکر کرل او وفا پہ عہد
بانسے ہم پہ شرع سرہ معلوم پیری کہ دے وچے نہ بے پہ اول بانسے
عطف کرو -

وَالضَّيِّقِينَ، دا دجوار حوینٹم عمل دے۔ اوھر کله چہ دصبر حاصلت جامع دے پہ ہولو حاصلتو نو دے خیر کیش نو دے دے ویجے نہ تے پہ چہ اعراب سرہ ذکر کرو۔ دَالضَّيِّقِينَ پہ نصیب کیش چہ احوال دی۔ اول دا چہ دا معصوم دے پہ مدح سرہ اولفظ دَامَدَّحُ یا اَخْطُی بِالْمَدَّحِ پہ دیکش پتہ مراد دے۔ اوکسائی وٹیلی دی چہ دا معطوف دے دَاقی پہ مفعولو توباندے او مراد دے تہ ہنہ ققراء دی چہ حان ساقی سوال کولونہ پہ وخت دے مصائب کیش۔ فِي الْبَاسَاءِ وَالضَّرَاءِ، یأساء استعمالی پہ مالی سختو او مصیبتو نو کیش او ضراء پہ بد فی تکلیفو نو کیش استعمالی پہ وَحِينَ الْبَاسِ، مراد دے تہ قتال فی سبیل اللہ دے ابن کثیر دے ابن مسعود او ابن عباس رضی اللہ عنہم او دیرو تا بعینونہ دا سے نقل کریں دے او پہ لفظ دَ یأس کیش اشارہ چہ پہ قتال فی سبیل اللہ کیش صیرتہ ہنہ وخت دے ضرورت وی چہ سختی راشی۔ اَوَّلَیْکَ النَّارِیْنَ صَدَقُوا، رشتینی دی پہ دعویٰ دے نیکئی او دے ایمان کیش حکمہ چہ یہ دے صفات کیش تاکید دے ایمان دے پہ اقوالو او اعمالو دے خیر سرہ۔ وَاَوَّلَیْکَ هُمُ الْمُتَّقُونَ، حکمہ چہ دوی دے ہولو محرماتونہ حان ساقی او دے طاعتو پابندی کوی۔

فائدہ ۱:- قرطبی وٹیلی دی چہ دا آیت مشتمل دے پہ شپا پس قواعد و باندے چہ ہنہ دا دی: ایمان پہ اللہ تعالیٰ باندے او پہ اسماء صفاتو دے ہنہ او ایمان پہ نشر حشر، میزان، صراط، حوض، شفاعت او جنت او جہنم باندے۔ او ایمان پہ ملائیکو او کتابو نو منزلو او پہ رسولانو باندے۔ او مال خرچ کول پہ صحیح محایو نو کیش کہ واجب وی او کہ مستحب وی۔ او صلہ رحمی او لحاظ کول دے یتیمانو او مسکینانو او لحاظ کول مسافرو او دے میلمتو، او لحاظ کول دے سوال کوونکو او دے ستھو نو دے آزادولو، پابندی کول دے موخ او ورکول دے زکوٰۃ، او وفا کول پہ وعدو باندے او پہ سختو باندے صبر کول۔ او پہ دیکش ہرہ یوہ قاعدہ پہ تفصیل کیش مستقل کتاب تہ محتاج دے۔ او دا ہول دے نیکئی اعمال دی۔

فائدہ ۲:- یہ دے آیت کیش تعریض دے پہ اہل کتابو باندے چہ ہنوی پہ بعض ملائیکو او پہ بعض انبیاء ایمان نہ راوی او حقو نو دے

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ

اے ایمان والو فرض کرے شویدے یہ تاسو باندے

الْقَصَاصُ فِي الْقَتْلِ ط الْحَرْبِ بِالْحَرْبِ ط

قصاص (جاری کول) یہ ہمارا قتل کرے شروکین یہ قتل عدسہ آزادہ و لے کی پیدل آزاد کیں

وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْأَنْثَى بِالْأُنْثَى ط

اومرے یہ و لے کی پیدل دمرے کیں اور زانہ یہ و لے کی پیدل بدله د زانہ کیں

فَمَنْ عَفَى لَهُ مِنْ أَخِيهِ شَيْءٌ فَاتِّبَاعٌ

نہ ہرقہ خوگ چہ مولے او کرے شہرقہ کہ د طرف د رور د ہرقہ د شہ خیز نولازم دی و پیر کر خیدل

بِالْمَعْرُوفِ وَأَدَاءٌ إِلَيْهِ بِإِحْسَانٍ ط

رہ وارث یا تلک یہ شدہ طریقہ سرہ اور لازم دی یہ قاتل یا تلک اداء کول وارث تہ یہ خائستہ طریقہ سرہ

انسانا نوکین خیانتونہ کوی او یہ وعد و باندے وفاتہ کوی (لکہ چہ پہ

دے سورت کیں محکیش ذکر ثنوی دی) او تعریض دے پہ مشرکاتو باندے

چہ پہ مغوی کیں د اصفا تہ نہیکش بیستہ -

فَأُشْرَاهُ ۱۳ - ابن عاشور و بیلی دی چہ پہ دے آیت کیں بے تون انفرادی

او اجتماعی قضائیل راجع کریدی محکہ چہ ایمان او مونع منیع دہ د انفرادی

فضیلتونو او زکوٰۃ و رکول اصل دے د اجتماعی نظام - او یہ وعد و باندے

وفا کول کیں انفرادی فضیلت (کمال د نفس) او اجتماعی فضیلت (مجہ

اعتماد کول دی پہ یویل باندے) دواہ راجع دی - او صیر مجمع دہ دھر

قسم فضیلت او یہ دے کیں شجاعت د امت تہ ہم اشارہ دہ -

(تفسیر التحریر والتتویر)

ذَلِكَ تَخْفِيفٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَرَحْمَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ

دا حکم (د معاف) آسانتیا دہ ستا د رب طرف تہ او خاص مہربانی دہ

فَمَن اعْتَدَىٰ بَعْدَ ذَلِكَ فَهُوَ

نو چاچہ زیاتے او کړو دوستو د عفو تہ نو دہ لږه

عَذَابٍ أَلِيمٍ ۝۱۴۸ وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ

عذاب دردناک دے - او ستاسو د پانہ پښه قصاص کښ

۱۴۸ ربط، د محکمې آیت سره دا دے چه په دیکښ اوس هغه پر (نیکي)، ذکر کوی چه مقتضا د ایمان دہ او په هغه سره سیاسی نظام صحیح کیږی او حفاظت د افرادو او نفوسو په کښ حاصل کیږی - لیکن کتابیان (تصاری) دانه منی او یهودیان په کښ د خاتراتو او قومونو فرق کوی د بعضونه قصاص اخلی او د بعضونه یی نه اخلی او حال دا دے چه په تورات کښ حکم د قصاص فرض وویغیر د دیت نه لکه چه په سورة مائده کښ ذکر دی - دارنگ مشرکیتو او جاهلیت والو په دے کښ افراط کوو چه د یوتن په بدل کښ به یی ویرکسان وژل - نو په دے آیت کښ په ټولو باتو د رد کوی -

کتاب، اصل د کتابت هغه لیکل دی (نقش د حرفونو) او په دے نقش کښ کلکواله مراد دی، نو اطلاق یی کیږی په معنی د حق باتو دے او په معنی د فرضیت سره راغی - عَلَیْکُمْ، دا خطاب دے امت ته په مجموعی طور سره او هر یو جدا جدا مراد نه دے او امت د دے آدائیږی په طریقه د خلیفه جوړولو سره کولے شی او اقامت د خلافت (په شرطونو سره) د امت فریضه دہ - یا په دے سره مخاطب اولیاء او وارثان د مقتول دی لیکن سره د جواز د معافۍ کولو ته چه هغه دوستو ذکر کیږی - یا په دے سره قاتلان مخاطب دی او مراد د دے ته حآن سپارل دی د قصاص د پاره -

الْقِصَاصُ، قرطبی وایی دی چه دا د قصص الدنیه اخستل شوید دے او په معنی د اتباع (پل پسې کریمیدلو) دے لکه په سورة کهف کښ او قصص کښ دی - یا قص په معنی د قطع (پریکولو) دے - او په قصاص شرعی کښ

داد واپہ معنی پرتے دی۔ اود مشقی و ٹیلی دی چہ قصاص پہ عرف کین د
برابر والی تہ عبارت دے یعنی چہ ک انسان سرہ داسے کار اوکریے شی چہ
کوم ہتھہ د بیل سرہ کریے وی۔ فِي الْقَتْلِ، جمع ک قتل دہ اوپہ وزن ک فعلی
دے۔ اوپہ ہتھہ فعل کین استعمالی دی چہ یہ چا باندے یہ زور
اوکریے شی (لکہ جرحی اوز منی وغیرہ)۔ الْحَرْ بِالْحَرْ وَالْعَيْنُ بِالْعَيْنِ وَالْأَنْثَى
بِالْأَنْثَى، محکین جملہ تامہ مستقلہ وہ پہ یار ک قصاص ک نفس کین
اوپہ ذے جملہ کین ذکر دے ک بعض جزئیات تو ک ہتھ نہ د دو فاض و دپار
اولہ داچہ دارد دے پہ اہل جاہلیت باندے چہ ہغوی دمرئی (غلام)
پہ بدل کین د حر (آزاد) تہ قصاص اخستلو نو ہغوی یے پہ دے تخصیص
سرہ منع کرل (الباب) دویمہ فائدہ داچہ پہ دے کین اشارہ دہ جاری
کولو ک قصاص تہ پہ تولو اقسا مو ک نفس تو کین، لکہ نفس بہ یا مذکروی
یا مؤنث او ہر یو بہ یا آزاد وی یا بہ مملوک وی تو پہ تولو اقسا مو کین
قصاص شتہ۔ او ک بعض اہل علمو پہ تیز دل نہ حصر مراد دے او ہتھ تہ
اعتیار ک مفہوم مخالف ہم و ٹیلے شی یعنی قتل ک حر خاص دے پہ قتل
ک حر پورے پہ بدل ک عبد (مرئی) کین نشی قتل کید لے (اوپہ دے
مسئلہ کین ک اہل علمو اختلاف ہم شتہ دے) او قتل ک عبد خاص
دے پہ قتل ک عبد پورے پہ بدل ک حر کین نشی قتل کید لے (او ک
دے قول ہیچوک قائل تیشتہ)۔ او قتل ک انثی خاص دے پہ انثی
پورے ک مذکر (ناریتہ) پہ بدل کین بہ زنا تہ نشی قصاص کید لے
ر دے ہم ہیچوک قائل تیشتہ) تو غور دادہ چہ دلتہ حصر مراد نہ
دے۔ دے مزید تفصیل پہ تفسیر قرطبی وغیرہ تفاسیر الاحکام کین
او گورائی اود ارتک پہ احادیثو صحیحو کین۔ فَمَنْ عَفِيَ لَهُ مِنْ أَخِيهِ شَيْءٌ
پہ دے جملہ کین ذکر د بیل حکم دے۔ عَفِيَ پہ معنی ک ترک (پرستودلو
سرہ دے یعنی قصاص اخستل پریردی۔ یا پہ معنی ک محو کولو سرہ دے۔
مَنْ نہ مراد قاتل دے۔ أَخِيهِ نہ مراد مقتول دے ہتھ تہ اخیه ک دے
ک پار او ٹیلے شوچہ معافی کولو تہ شفقت او رغبت پیدا شی۔ اوپہ دیکین
دلیل دے چہ پہ قتل (چہ کناہ کییرہ دے) سرہ ک ایمان نہ نہ او غی شو
اسلامی رورولی یے باقی پاتے دہ۔ پہ دلیل ک إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ سرہ۔
(سورہ حجرات - ۱)

اوون ک طرف ک پاره دے یعنی ولی ک مقتول دے معافی اوکری قاتل ته ک
 قصاص اخستلو ته۔ قَتْلُ مَرْغُوبٍ نکره و پیل ده چه دلالت کوی په لپه حصه
 معاف کولو باندے اوک هغه صورت دادے چه ک مقتول مثلاً دوه اولیاء
 برابر وی یو معافی ک قصاص ته اوکری او هغه بل نه وی کرے نو هم
 معافی او شوه او هم قصاص ساقط شو مخکه چه په قتل کیش تجزی نه
 کیږی: قَاتِلُ بَاغٍ بِالْمَعْرُوفِ د اجزاده ک پاره ک شرط یعنی قَمْنٌ عَقْبِي،
 او په دیکش لفظ پت مراد دے یعنی عَلَيْهِ اِتْبَاعٌ، یعنی په ولی ک قاتل
 باندے لازم دی چه په قاتل پسے اوکړی (که په هره ذریعه سره وی)
 او دیت ترینه طلب کړی او دادلیل دے چه معافی کولو سره دیت پخپله
 لازمیږی او دامذهب ک دیرو اهل علمو دے، او ک احتافوپه نیز باندے
 دیت نه لازمیږی ترخوپورے چه شرط ک دیت ی نه وی لگولے او دا ک
 ظاهر آیت ته خلاف دے۔ مَعْرُوفٌ، د لفظ په قرآن کیش اته دیرش
 کرته راغله دے۔ او معروف هر هغه چیز (قول او فعل) ته ویلے شی چه
 په شرع یا په عقل سره ک هغه حسن معلومیږی۔ دلته مراد په مطالبه
 ک دیت کیش سختی ته کول دی چه هغه احسن طریقہ ده۔ اِتْبَاعٌ (کرعیل)
 ک پاره ک مطالبه ک دیت ک مقتول ک ولی حق دے او معروف والے رپه ښه
 طریقہ سره، په هغه کیش واجب دے۔ وَ اَدَاءُ الْاِثْمِ بِالْحَسَنِ، ک دیته مخکیش
 هم علیه لفظ پت مراد دے یعنی په قاتل باندے ادا کول ک دیت واجب
 دی ک مقتول ولی ته۔ اِحْسَانٌ نه مراد بغیر ک تال منول نه دیت وړکول
 دی۔ او کومه آدائیږی چه بغیر ک تال منول ته حد ارته او شتی تَوْهفَةٌ
 احسان کتږی په حان باندے۔ ذَالِكْ تَخْفِيفٌ مِّنْ رَّحْمَتِ رَحْمَةٍ، ذالک
 اشار ده معافی کولو او دیت اخستلو ته۔ او دا تخفیف په دے وی سره
 دے چه اختیار دے په مینج ک دریو هیز و نو کیش چه قصاص، دیت او
 عفو کول دی (او په یهودیانو باندے صرف قصاص واجب وو او په
 نصاراؤ باندے صرف عفو واجب وه) دا ابن کثیر ک سعید بن جبیر
 رضی الله عنه ته روایت ذکر کریں دے۔ او رحمت په معنی ک وسعت وړکولو
 دے۔ فَمَنْ اعْتَدَىٰ بَعْدَ ذٰلِكَ، مراد ک اعتداء ته ک معافی کولو او دیت
 اخستلو ته روستو ک قاتل وژل دی (ابن عباس رضی الله عنهما، قتاده)

حیوة یأولی الالباب لعلکم تتقون ﴿۱۴۹﴾

ژوند دے اے صفا عقل والو دے دے دیا رہ چھ تقویٰ حاصلہ کری۔

قلکہ عذاب الیم، یہ دے کہیں یوقول دادے چھ ہنہ یہ رچا چھ اعتداء کریں، عاصفا قتل کیسے شی، دیت اخستل او معافی کول یہ ورتہ نہ وی (قتادہ، حسن اوسعید بن جبیر) دویم قول دادے چھ دا عذاب پہ آخرت کش مراد دے محکہ چھ عذاب الیم مطلق ذکر شی نو مراد تربتہ عذاب آخرت وی اودا قول ذکر او اہل علم دے او قوی دے۔

۱۴۹ دا آیت جواب د سوال دے چھ فرض کول د قصاص خود رحمت اللہ تعالیٰ سرہ مناسب تہ دی محکہ چھ پندہ کمزورے دے۔ حاصل جواب دادے چھ یہ تشریح د قصاص کہیں لوٹے حکمت دے۔

وَلَعَلَّکُمْ فِی الْقِصَاصِ حَیْوَةٌ، سوال دادے چھ حیات خوژوند دے او قصاص کہیں مرکب راغی نو دا شہہ رنگہ صحیح کیبری ۹۔

جواب ۱: مراد دے نہ قصاص اخستل نہ دی ہنکہ قانون د قصاص جاری کول دی محکہ چھ شوک د چا د قتل ارادہ کوی تو ہنہ تہ یہ دا معلومہ وی چھ عمنانہ عویہ ضرور قصاص اخستل کیبری تو د قتل کولونہ بہ منع کیبری تو حیات دادے چھ دے ہم ژوندے پاتے شو او ہنہ بل ہم د قتل نہ پچ شو او دے ذوار و عاتد اتونہ ہم د فتنے او د دشمنی منہ شول۔ جواب ۲: دیو شخص نہ قصاص اخستل سبب دے دیا دے منع کولبو د نور و خلقو د قتل و قتال تہ۔

جواب ۳: مراد د حیات نہ سلامتیادہ د آخرت د عذاب تہ۔ اودا پند دے یہ ہنہ قول چھ د دنیا د عقوبتو تو سرہ د آخرت عذاب معاف کیبری۔ جواب ۴: د ژوند نہ مراد امن دے چھ یہ قصاص جاری کولوسرہ د نفوس د ژوند امن پیدا کیبری۔

یأولی الالباب جمع د کت دہ ہنہ عقل تہ و عیلة شی چھ عالی وی د خواہشا تو او و ہمو تونہ۔ یعنی یہ حکمت او فاضل و د قصاص باندہ دا سے خالص عقل والا پوہیبری۔ یہ دیکش اشعار دہ چھ کور خلی قانون د قصاص تہ ظلم واپی تو د ہنوی عقل صحیح او خالص تہ دے ہنکہ ہنہ بے عقلہ دی۔ لَعَلَّکُمْ تَتَّقُونَ، مراد د تقویٰ تہ عامہ معنی دہ

کُتِبَ عَلَيْكُمْ إِذَا أَحْضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ

فرض کرے شویدے یہ تاسو باندے کلہ چہ را نزدی شوید ستاسو تہ مرگ

إِنْ تَرَكَ خَيْرًا لِّلْوَصِيَّةِ لِلْوَالِدَيْنِ

کہ چرے پر بخودے وی مال، وصیت کول مور او پلار تہ

وَالْأَقْرَبِينَ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ

او خیل خیلوانو تہ یہ نیکہ (شرعی) طریقہ سرہ، دا حق واجب دے یہ متقیان باندے۔

تک کہ چہ اجراء او منل دے قانون دے اللہ تعالیٰ سبب دے پارہ دے پیدا آید لو دے تقویٰ
تہ۔ یہ دے آیت کنیں دویم حکم سیاسی ذکر کوی دے مالونو دامن او حفاظت
دے پارہ۔ ربط دے محکمیں سرہ دادے۔ قرطبی و ثعلبی دی چہ ہر کلہ دے مقتول
دے ولی دے پارہ یے حق دے قصاص ذکر کر و نو چہ ہغہ دے چانہ قصاص اخلی نو
ہغہ مرگ تہ نزدی شو نو دے ہغہ دے پارہ حکم دے وصیت ذکر کوی۔ مہاشی ذکر
کریدی چہ محکمیں انواع دے پر ذکر کیدل او داہم حکم دے احکامو دے پر تہ دے
نو دے دے وجہ تہ یے دلنہ ذکر کر و۔ او ہر کلہ چہ دانسانیت تقاضا دادہ او
ہر انسان لہ دے لحاظ پکار دے نو دے دے وجہ تہ یَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا
وَرَسُولُهُ ذَكَرْتُهُ لَكُمْ۔

کُتِبَ عَلَيْكُمْ، دے کتابت تہ روستولفظ دے علی دلالت کوی یہ ایجاب باندے
او کلہ کلہ دے استعجاب دے پارہ ہم استعمالیدی۔ إِذَا أَحْضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ،
لفظ دے إِذَا دے ظرف دے پارہ دے۔

سوال:- ہر کلہ چہ یہ انسان یا تہ مرگ راشی نو بیاخو خیرے نشی کوی
جواب:- مراد دے تہ علامات دے مرگ دی۔ یا حضور یہ معنی نزدیکت
دے او دفعہ وخت تہ محاذ وصیت کولودے۔

إِنْ تَرَكَ خَيْرًا، دا شرط دے او دے دے یہ جزاء کنیں اختلاف دے۔ بیقول
دادے چہ جزاء یے پتہ دے یعنی قَلِيلٌ مِّنْ (وصیت دے او کوی)۔ دویم قول
دادے چہ کُتِبَ دے جزاء دے او دا یہ نیز دے ہغہ چاچہ محکمیں والے
دے جزاء یہ شرط باندے جائز کنری۔ خیر دلنہ مال تہ وٹیلے شی او
دے مشقی یہ اللہ بکنیں دے خیر آتہ معانے یہ قرآن کنیں ذکر کوی دی۔

اولہ معنی مال لکھ دا آیت دے۔ دویمہ معنی ایمان (سورۃ انفال ۱۷۷، ۱۷۸) دریمہ معنی غورہ والے لکھ خیر السرائقین کیں۔ تھلورمہ معنی عاقبت دے مصیبت نہ (سورۃ یونس ۱۰۱) پنجمہ معنی ثواب (سورۃ حج ۱۱۰) شپہرہ معنی طعام (سورۃ قصص ۱۱۰) اوومہ معنی کامیابی او غنیمت (سورۃ احزاب ۱۰۳) اواتمہ معنی اسونہ (سورۃ ص ۱۱۰) دلتہ عام دے کہ مال بے لپروی اوکھ پیری۔

اَلْوَصِيَّةُ، وصیت پہ اصل کیں ہر ہغہ خیزتہ وٹیلے شی چہ دے ہغہ پہ یا راہ کیں حکم او تاکید کیں دے شی۔ او پہ عرف کیں وصیت خاص دے پہ ہغہ کارپوری چہ دے مرکب نہ روستو دے ہغہ دے کولو او جاری کولو تاکید کولے شی۔ سوال: دانائب فاعل دے کتب دے نوپکار وہ چہ کتب بے مؤنت ذکر کرے وے؟

جواب: دا پہ معنی دے ایضا سرہ دے یا دا مؤنت حکمی دے یا بے پہ متع کیں فاصلہ دیرہ دے نو دے وجوہ کتب مذکر صیغہ ذکر شوق۔ لِكُلِّ الْكَافِرِ وَالْكَافِرِيْنَ، لام پہ عیلمہ معنی سرہ دے او والدین او اقربین موصی لہم دی (ہغہ خوگ چہ دے ہغی دے پارہ دے مال دے حصے ورکولو وصیت او کری)۔ بِالْمَعْرُوفِ، دا پہ معنی دے عدل سرہ دے او دے مقصد دا دے چہ مال ابراہیم الہ غورہ والے نہ ورکوی پہ فقیر یا بندے (سراج المتین) او پہ نرمی او احسان سرہ (ابن کثیر) او چہ زیاتے او کم پہ کیں نہ وی۔ او دا سپار لے شویدے اجتہاد دے مرکب وکی او حالت دے موصی لہ تہ (قرطبی)۔ او چاچہ وٹیلی دی چہ مراد دے دیرہ حصہ دے تو ہغہ خاص دے پہ وخت دے حکم دے میراث کیں۔ حَقًّا عَلَي الْمُتَّقِيْنَ، دا مفعول مطلق دے دے پارہ دے کتب پہ موصوف پت سرہ یعنی کتب کتاباً حَقًّا۔ یا تاکید دے دے مضمون دے جملے یعنی حَقٌّ ذَالِكْ حَقًّا او حق پہ معنی دے لازم او واجب سرہ دے۔

سوال: داخو پہ تولو مؤمنان تو یا بندے واجب دے تو تخصیص متقیان تو لے او کری؟

جواب: مراد دے متقین نہ ہغہ مؤمنان دی چہ ارادہ لری دے حصول دے تقوی پہ ادا کولو دے واجب تو سرہ۔ جواب ۲: حق پہ معنی دے امر مناسبہ

لا تترك سره دے او متقين په خيله معنی سره مرا د دے -

فائدة ۱۵: په دے کښ د علماؤ اختلاف دے چه دامتنوخ دے او که بحکم دے؟ نو بعض مفسرينو ويلي دي چه دا آيت (په بارة د وصيت د والدينو او اقربينو د پاره) منسوخ دے په آيت د ميراث سره او حديث صحيح کښ دي چه لا وصية لوارث او دا قول د ابن عباس رضي الله عنهما نه روايت دے چه هغه ويلي دي چه مخکښ زمانه کښ مال په صرف دولت د پاره وواو د مور پلار د پاره صرف وصيت وو، نو الله تعالى منسوخ کړو د دے نه هغه چه د الله تعالى خوښه وه (بخاري) او بعض مفسرينو لکه ضحاک، طاووس او حسن بصري ويلي دي چه آيت اگر چه عام دے ليکن دا خاص دے په بارة د هغه والدينو کښ چه مقدار د ميراث نه وي. د که وچه نه چه هغوی کافران يا مريان وي. او هغه اقرباء چه حق د ميراث نه لري د وچه د لړۍ والي د نسب نه. او دا قول طبري غوره کړيدے او د زهري نه هم دا په نقل دي. يا يله توجيه د عدم نسخ داده چه لکوالدين آه کښ لاهم په معنی د الی سره دے او والدين او خپلوان په وصيان وي (هغه څوک چه يو شخص د مرګ په وخت کښ بل چالو د هغه کار کولو د پاره مقرر کړي) نو مراد دا دے چه په وخت د مرګ کښ يو شخص و خپل مور او پلار او خپلوانوته او وائي چه غما په مال کښ حکم د ميراث شرعي او چلوئی او د هغوی پوتن مقرر حصه مه کموئی نو تقدير د عبارت دا دے چه کُتِبَ عَلَيْكُمْ مَا وَصَّى اللَّهُ بِهِ مِنْ قَوْلِهِ يُوْصِيْكُمْ اللَّهُ فِيْ اَوْلَادِكُمْ (سورة نساء سلا) دا قول امام رازی، ابو مسلم اصفهانی او دمشقی ذکر کړيدے او په دے توجيه کښ لاهم داخل ده چه والدينو او خپلوانوته او وائي چه غما په مال کښ غير شرعي صدقات او تقسيمونه مه کوئی لکه استا طونه، ما بها مونه او کليزې وغيره چه په دے ملک کښ رواج دے. دارنگه که د چا نه مال باقی نه وي پاتے شو ليکن دين عود هغه پاتے کيږي لکه انبياء عليهم السلام نو هغوی و خپلوانو ته وصيت او کړي په بارة د دين او توحيد او د اعمالو کولو د سنت سره موافق لکه چه په دے سورت کښ ذکر وو د وَصَّى بِهِمْ

فَمَنْ ابْدَلْهُ بَعْدَ مَا سَمِعَهُ فَأْتَمَرًا

نو چاچہ بدل کر دے اور دوسرے کو دے نہ چاہے اور بدل نہ دے تو یقیناً

اَتَمَرًا عَلَى الَّذِينَ يُبَدِّلُ لَكُمْ

گناہ دے دے یہ ہفتہ کسانو باندے دے چاہے بدل لوی دا وصیت ،

إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿۱۸۱﴾ فَمَنْ خَافَ

یقیناً اللہ تعالیٰ ہر شے آوری اور ہر شے عالم دے۔ نو خوک چاہے دیرہ کوی

مِنْ مَوَاصٍ جَنَفًا أَوْ أَثْمًا فَاصْلَحْ

دے وصیت کوونکی نہ دے کبھی لو (یہ خطا) یا دگناہ (قصداً) تو صلح اوکری

فائدہ ۱۲- دے نہ معلومہ شہدہ چہ کوم آیت پہ تلاوت کتب باقی پاتے
دے اوہے تہ علماؤ منسوخ الحکم وٹیلے وی نو دے یوحکم منسوخ وی او
بل حکم بے باقی پاتے وی اوکلہ ایجاب منسوخ وی او استحباب باقی وی
نو پہ دے طریقہ سرہ دقرآنی آیت استیصال (پہنکندی) نہ کیبری۔
۱۸۱- پہ دے آیت کتب زور نہ دے پہ بدل لوی دے وصیت باندے او تاکیدی دے
دے بقاء پہ صحیح وصیت باندے۔ پہ بدلائے او سمعہ کتب ضمیر وصیت
تہ راجع دے محکمہ چہ وصیت پہ معنی دے ایصاء سرہ دے۔ سمعہ داعام
دے یعنی چہ پہ عیلہ دے وصیت کوونکی وصیت وادری یادہ نہ علم دے
پہ صحیح شہادت سرہ حاصل شی۔

فَأْتَمَرًا اَتَمَرًا، دا ضمیر راجع دے تبدیل تہ۔

عَلَى الَّذِينَ يُبَدِّلُ لَكُمْ دے تصریح کول دلیل دے چہ وصیت کوونکے پہ
دے کتب گناہکار نہ دے محکمہ چہ لڈ تدر وازرہ وڈر آخری قانون الہی دے
إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ، پہ دے کتب تغویف (بیرہ) دے تبدیل او جنف
دے کوونکی، کوونکوتہ۔

بَيْنَهُمْ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ

یہ منہج دے دی کہیں تو تیشہ گناہ پہ ہتھ پانڈے۔ یقیناً اللہ تعالیٰ

غَفُورٌ رَحِيمٌ ۱۸۲ يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا

مخنتہ کو دیکھ اور رحم کو دیکھ دے۔ اے ایمان والو

۱۸۲ یہ دے آیت کہیں عامو مسلمانانوتہ کہ اصلاح کہ پارہ ترغیب دے۔
فَمَنْ خَافَ، دا خوف یہ معنی کہ علم سرہ دے محکمہ چہ کہ دے کہ ناکارہ
نتیجہ نہ بیرہ کیدے قبی، دے دے وجہ نہ دیتہ پے خوف و تیلہ دے۔
جَنَافًا اَوْ اِثْمًا، جنف جور او ظلم او میلان تہ و تیلہ شئی خو مراد ہتھ میلان
دے چہ کہ صحیح طریقہ تہ قصدًا او عمدًا واڈری۔ اور اِثْمًا نہ دلتہ مراد
میلان دے پہ جہل سرہ او بعض مفسرینو برعکس فرق لیکھ دے۔ او
مراد دے تہ وصیت کول دی پہ خلاف کہ حق تہ۔ قرطبی کہ ہتھ مثالوتہ
ذکر کری دی، لکہ چہ میراث کہ بعض وارثانہ قطع کری یا اذیت ذکر کری
وارثانوتہ پہ وصیت کولو سرہ زیات کہ ثلث تہ یا وصیت او کری خیل عموم
(دلو رعاوت) تہ یا اولاد کہ لورتہ۔ او خہ وایم چہ وصیت او کری پہ بدعاتو
کولو سرہ پہ خلویستہ کولو یا پہ مائسا موتو یا پہ حیلہ کہ اسقاط مروجہ
سرہ یا پہ کلیر و غیرہ کولو سرہ نو دا ہم کہ حق تہ خلاف دے۔
فَاَصْلَحَ بَيْنَهُمْ، ضمیر کہ بَيْنَهُمْ راجع دے وصیت کوونکی او ہتھ چاتہ
چہ وصیت ورتہ او کرے شئی یا وارثانوتہ۔ او مراد کہ اصلاح نہ کہ ہتھ
وصیت شرعی طریقہ تہ را کر عول او دین عاتو او کہ ظلم نہ خالی کول دی
فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ، ہر گز چہ پہ دے اصلاح کہیں تبدیل کہ وصیت لازمی
نو وہم کہ گناہ پیدا کیبری نو کہ دے وجہ نہ پے نفی او کرہ کہ گناہ نہ۔
إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ، ہتھ وصیت کوونکے چہ لاڈلوتہ وی او اصلاح
اومنی او خیل غلطی تہ تو یہ او کری نو اللہ تعالیٰ ورتہ بخنتہ کوی او رحم
کوی پہ ہتھ پانڈے۔

سوال:- خوف پہ ہتھ خائے کہیں استعمال کیبری چہ پہ زمانہ مستقبل
کہیں دی او وصیت خو واقع شوے دے تو خہ رنگ پے لفظ کہ خوف ذکر کرے
جواب ۱:- خوف پہ معنی کہ علم دے مجازا لکہ چہ محکمہ ذکر شو۔

کُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى

فرض کرے شوییدی یہ تاسو باندے روژے نیول لکھ چہ فرض کرے شویوے یہ

الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ

۱۸۳

ہفہ کسا نو باندے چہ ستا سوتہ مخکین وژدے دپارہ چہ تقویٰ حاصلہ کری۔

جواب ۲:- اصلاح کوؤتکی تہ یہ علامتو سرہ معلوم شی چہ وصیت کوؤتکے جنف یا اشر کوی نوڈ وصیت نہ مخکین یے اصلاح اوکری۔

جواب ۳:- وصیت کوؤتکے روستوڈ جنف اور اشر نہ رجوع اوکری دخیل وصیت نہ مخکین دمرک تہ نوجنف اور اشر معلق دے۔

۱۸۳ ربط :- د مخکین آیت سرہ، قرطبی و بیہلی دی چہ ہرکلمہ مخکین بعض فرائض (قصاص، وصیت) پہ مکلفینو باندے ذکر کرل نو اوس بلہ فریضہ ذکر کوی پہ تعبیر د کتب سرہ۔ او ابو حیان و بیہلی دی چہ اول فریضہ د قصاص ذکر شوہ چہ یہ ہفہ کین ہلاکت او مرگ د نفسو نو دے او دیر سخت حکم دے، بیا یے وصیت ذکر کرو چہ ہفہ مال راویستل دی او ہفہ پشان د روح د انسان دے او داہم سخت کار دے نو اوس حکم د روژے ذکر کوی چہ یہ ہفہ بدن کمزورے کیری او داہم سخت عمل دے نو داتنزل دے د آشتی نہ شاق تہ۔ دارنگ مخکین پہ پرکین درے ارکان د اسلام ذکر شول چہ ایمان، مونج اوژکوۃ دے نو اوس تلورم رکن ذکر کوی چہ روژہ دہ۔ او ابن عاشور و بیہلی دی چہ روژہ داسر عبادت دے چہ ترکیبہ د نفس پیدا کوی او یہ دے کین اصلاح د افراد و دہ فردا فردا او دے افراد و تہ اجتماعیت جو پریری نو دا حکم پہ احکام سیاسیہ اجتماعیہ کین دے و جے نہ شمار کرے شویوے۔ او یہ دے سرہ امن د نفسو توہم راغی پہ روحانی طریقے سرہ۔ یہ دے آیت کین د روژے فرضیت ذکر دے او ورسرہ د ہفہ فائدے پہ اختصار سرہ ذکر دی۔

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا، دا جملہ دلالت کوی چہ روژہ نیول مقتضا د ایمان دہ۔ کتب، د قصاص او صوم پہ بارہ کین یے کتب پہ صیغہ د مجہول سرہ ذکر کرے دے اگر چہ دے فاعل معلوم دے چہ اللہ تعالیٰ دے

لیکن داد تکلیف او مصیبت کا روئے دی تو صراحتاً نسبت یہ اللہ تعالیٰ تہ
مناسب نہ دے او ہر کلمہ چہ رحمت او غلبہ و رکول او ایمان د خیر کا روئے
او ظاہری خوشحالی سببوں دی نو کہ ہفت تہ سینو نہ صراحتاً اللہ تعالیٰ تہ
کرے شوی دی لکہ یہ سورۃ انعام ۱۶۵، سورۃ مجادلہ ۱۰، سئل کہیں دی۔
سوال: سورۃ مائدہ ۱۰۷ کہیں د قصاص نسبت یہ صبیحہ د معلوم سورۃ
کرے شوی دے ؟

جواب: ہلنتہ خطاب یہودیہ نو سورۃ دے نو کہ ہفتی د معصوبیت دویج
اللہ تعالیٰ محان تہ د ترہیب د پارہ نسبت صریحی کرے دے۔
الْحَمِيمُ، یہ لغت کہیں بتدیدل دی د یو غیظ نہ او اود زیدل پہ یو محالے
باندے۔ او یہ شریعت کہیں بتدیدل او منع کیدل دی د خوراک، خشک
او جماع (مقطرات) تہ سر د علم تہ پہ صوم باندے او سر د نیت تہ
د طلوع د صیانتہ تر غروب د نہر پورے۔ گَمَّا كَتَبَ عَلَى الْزَّيْنِ بْنِ قَبْلِكَم
پہ دے تشبیہ کہیں د وہ قولو نہ دی اول داچہ تشبیہ صرف پہ فرضیت
کہیں دہ او فائدہ د تشبیہ دادہ چہ روثرہ د مشقت عبادت دے، تو کلمہ
چہ ذکر شہوہ چہ دافریضہ پہ محکمو امتونو باندے ہم وہ نو پہ دے سورۃ
مشقت آسان شو۔ دویم قول داچہ د تشبیہ پہ شمار کہیں دہ او پہ دیکہیں
دیر اقوال دی۔ اول قول داچہ دادر ہے ورھے دی چہ ہفت تہ ایام
بیض و ثیلہ شی د میا شتہ دیار لسم، حوار لسم او یتخلصم تاریخ، او پہا
متسوخ شوی دی پہ روستو آیت سورۃ۔ دویم قول داچہ داعین رمضان
دے چہ فرض و وہ یہودیہ نو او نصاراؤ باندے لیکن نصاراؤ پہ کہیں
د محان تہ زیاتے او کرو او پنخوس ورھے ترینہ جو رہے کرے۔ او مراد د
الزَّيْنِ بْنِ قَبْلِكَم نہ تول امتونہ دی د آدم علیہ السلام نہ تراغری
نبی او امت پورے۔ یعنی ہیچ دین سماوی د عبادت د روڑے نہ عالی
نہ وولکہ چہ حدیث د بخاری کہیں راغلی دی بنی الاسلام علی خمس
یعنی ہرہ زمانہ کہیں د ہر نبی دین، دین اسلام و او بنیادیتہ دغہ
بنی و فرائض و چہ یو پہ ہفت کہیں روڑے د رمضان دی۔ او بعض مفسرینو
وہیلی دی چہ مراد د مِّنْ قَبْلِكَم نہ یہودیہ نو نصاری دی۔ لَقَدْ كَفَرَ
تَنَقُّونَ، دا حصول د پرہیزکاری فائدہ دہ د روڑے نیولو او رواج وہیلی دی

أَيَّامًا مَّعْدُودَاتٍ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ

درخت دی شمارے شوے، نو شوک چہ دی ستاسو تہ

مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ

ناجوبہ یا دی بہ سفر یا تہ راہ پر ہو دی ہو تہ نو پیدہ بانہ شمارے دی دور شو

أُخِرَطَ وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَ فِدْيَةٌ

نورونہ رد یا تہ قضا، او بہ طغہ کسا نو بانہ چہ طاقت دیو تہ نہ لری فدیہ دہ

طَعَامٍ مُسْكِينٍ فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا

چہ خوراک دی مسکین رد یو و رخت دیار، نو چا چہ اخلاص سرہ او کرو نیک کار

فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ

نودا دیہ فائزہ مندہ دیارہ دھغہ، او روڑے تیول دیو خیر دے تاسو دیارہ

إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿۱۸۳﴾ شَهْرُ رَمَضَانَ

کہ چرے تاسو علم لری۔ ردتہ و رخت میاشت دی رمضان دہ

چہ مراد دے تہ تقوی دہ دگنا ہونہ محکمہ چہ روڑے سرہ نفس د
شہوات تہ بیچ شنی اوگنا ہونہ حویہ شہوت سرہ پیدا کیجی۔ اوحدیث
کبہ ہم دے تأئید شتہ دے چہ الصوم جتہ روزہ دال دگنا ہونہ
اوہل حدیث کبہ وارد دی چہ چادر و غ و ثیل اوٹا کار عمل بہ روزہ
کبہ نہ وی پریشودے نو دہ دہ صرف خوراک او خشکاک پریشودلو
بانہ اللہ تعالیٰ ہیچ پروانہ کوی۔

مکمل پہ دے آیت کبہ روڑے مدت ذکر کوی، بیا ذکر روڑے د رخصت
دیارہ عدراونہ او حکم دے ہیچ ذکر کوی۔ آیات مآخذ و دت، د دینہ محکمہ
فعل (صوموا) پتہ دے۔ او شوک چہ وائی چہ دانصب (روہ) دویہ الصیام
نہ دے نو ابو حیان پہ ہیچ بانہ دے ذکر دے۔ اولفظ د معدودات کیارہ
د لہوالی دے محکمہ چہ لہو حیز شمارے کیجی۔ اوہلہ معنی د معدودات
دادہ چہ تقدیر دے شوے دے پہ خاص عدد (شمارہ) سرہ۔ او د

ایام معدودات پہ بارہ کتب د بعض مفسرین وینا داده چہ کہ دیتہ کہ رمضان
 د میاشتہ ورگے مراد دی چہ یہ لفظ کہ شہر رمضان سرہ د ہفتہ بیان دے
 او تعبیر پہ لفظ د آیاماً معدودات سرہ د دے حکم کہ درویش والی کہ دفع
 کولو کہ پارہ دے۔ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَّرِيضًا، مراد کہ مرض تہ ہفتہ مرض دے
 چہ ضرر او تکلیف پہ نفس کتب پہ ہلاکت سرہ او پہ زیادت کہ مرض
 پیدا کولو سرہ وی۔ یا ماہر طبیب، وَإِذَا كُنْتُمْ فِيهِ وی ہفتہ یے کروڑ
 نیلوتہ منع کپی (نیشاپوری)۔ أَوْ عَلَى سَفَرٍ مراد کہ سفر تہ سفر شرعی دے
 او ہفتہ پہ نیز کہ دے اما مانور شافعی، مالک و احمد رحمہم اللہ شپاس
 فرستہ دے (خلو بریدہ) او ہر فرسخ درے میلہ دے تواتہ خلویست
 میلونہ شول۔ او میل دولس زرہ قد مونہ یعنی کہ چوک تلو پہ مقدار
 نو تلو زرہ عرفی قد مونہ یعنی کائے شوے چہ ہفتہ تہ تلو زرہ خطوات
 وٹیلہ شی۔ او پہ نیز کہ امام ابو حنیفہ رحمۃ اللہ علیہ درے ورگے منزل
 کول دی او لفظ د علی کہ پارہ کہ تصریح دے پہ کولو کہ سفریات دے محکمہ چہ
 لفظ مسافر ہفتہ چاتہ ہم وٹیلہ شی چہ کہ سفر ایادہ لری او سفر گرانہ وی
 شروع کرے نَوَادِي سے شخص لہ رخصت نیشستہ (او پہ دیکتب اختلاف شتہ کہ)
فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ لفظ عدت یے وٹیلہ دے او صیام یے تہ دے وٹیلہ دا
 دلیل صریح دے چہ برابر والے کہ قضا پہ شمار کہ درخو کتب ضروری
 دے۔ لفظ د آخری یے تہ دے وٹیلہ بلکہ لفظ د آخری یے وٹیلہ دے دے کہ پارہ
 چہ اشارہ ثنی چہ د ا صفت کہ عدت تہ دے بلکہ صفت کہ ایام دے۔ د دلیل
 دے چہ پہ قضا روڑ وراؤر لو کتب پرلہ پسے والے او زریوں شرط تہ کہ
 او پہ روستو کولو کتب یے کفارہ ہم نیشستہ (تو پہ دے مسئلہ کتب اختلاف
 شتہ دے)۔ وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَ فَدْيَةً كَعَامٍ مُسْكِينٍ، پہ دے جملہ کتب
 کہ مفسرین و دوقولونہ دی اول قول امام بخاری کہ ابن عمر رضی اللہ عنہما
 تہ روایت کرے دے چہ دا پہ اول کہ اسلام کتب وچہ روڑہ قرض
 شوہ لیکن سرہ کہ روڑے نیلو کہ طاقت تہ اجازت وچہ خوک روڑہ
 تہ نیسی نو کہ ہفتہ پہ فد یہ کتب د مسکین تہ طعام و زکری لیکن دا حکم
 منسوخ شو پہ روستو آیت سرہ چہ فَمَنْ كَانَ مِنَ الشَّهْرِ فَلْيُضْمَّ،
 نو بنا پہ دے قول يُطِيقُونَ پہ ظاہری معنی سرہ دے۔ دویم قول

د ابن عباس او علی رضی اللہ عنہما کہ روایت دے چہ دا پہ یارہ د دیر یو د
(ضعیف) ثارینہ او یو دئی زنا نہ کنیں دے۔ او هغه مریض چہ د جورید لو
امیدائے نہ وی راہو حیان، او ملحق دہ پہ دے پورے حاملہ او مرضعہ
رنا نہ ہم چہ پہ خاں یا پہ بچی بات دے یرہ لری۔ دارنگ هر هغه
شوک چہ د روژے تیو لو پہ وے سرہ د سخته بیمارئی او د هلاکت یرہ
وی راہن عاشور، لیکن پہ یارہ د یو د اکتو او دائی مریض کنیں احتافو
پہ نیز یاد دے قضا راؤل دی او پہ قد یہ کنیں بے اختلاف دے۔
سوال: پہ روستو قول یاد دے خو یطیقو نہ صحیح کیبری ٹک چہ پہ
دوی کنیں عوطاقت نیشته؟

جواب: پہ دریو طریقو سرہ دے۔ اولہ طریقہ دادہ چہ پہ دیکنیں (لا)
یت دے لکه سورۃ نساء بلک کنیں۔ دویمہ طریقہ: اطای یطیق یا ب
افعال دے او پہ دیکنیں همزة د سلب د یارہ دہ یعنی چہ طاقت سلب
شوے وی۔ دریمہ طریقہ دادہ چہ طاقت لفظ پہ هغه خائے کنیں استعمالی
چہ قدرت دیوکار وی خوسرہ د دیر مشقت نہ (اوسی)۔ او طاقت د قدرت
هغه درجہ دہ چہ عجز نہ نیز دے وی راہن عاشور او قراء بغوی هم تفسیر
د طاقت پہ جهدا او مشقت سرہ کریں دے۔ او تا ئید د دے بل قراءت دے
د ابن عباس رضی اللہ عنہما نہ چہ و علی الزین یطو قو نہ کلا یطیقو نہ
او دا قراءت پہ طریقہ د تفسیر سرہ دے پہ دے توجیها تو سرہ ضمیر
د یطیقو نہ روژے ته راجع دے او قراء پہ معانی القرآن کنیں و ثیلی دی
چہ ضمیر قد یہ ته راجع دے ٹک چہ قد یہ متا کر دے پہ تاویل د طعام
سرہ او مبتدا مؤخر دہ او علی الزین خیر مقدم دے۔ نو پہ دیکنیں
اشارہ دہ چہ شوک د مسکین د طعام طاقت لری نو پہ هغه یاد دے
قد یہ واجب دہ۔ او پہ قول د امام شاه ولی اللہ دهلوی پہ دے توجیہ
سرہ اشارہ دہ صدقہ فطر ته چہ هغه واجب دہ۔ قد یہ: پہ اصل
کنیں هر هغه بدل ته و ثیلے شی چہ قائم وی دیو خیز پہ خائے بات
او جزاء ته هم و ثیلے شی۔ او طعام پہ معنی د اطعام (خور و لو) سرہ دے
او دا بیان د قد یے دے او پہ لفظ مسکین سرہ مصرف د قد یے ذکر دے
او هغه پہ نیز د امام ابو حنیفہ رحمۃ اللہ علیہ تیم صاع د غفو دے او د

الَّذِي أَنْزَلَ فِيهِ الْقُرْآنَ هُدًى

دائے میاشت چہ شروع شویدے یہ ہے کہیں نزول ذکر آن ہدایت دے

لِلنَّاسِ وَبَيَّنَّتْ مِنَ الْهُدَى وَالْفُرْقَانِ

دیکھ کہ تو لو خلقوا دیکھا احکام دی دیکھ شہدایا تو کہ قسم نہ او کج لیتی راو سنلو پیمبر حق او باطل کہیں

فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ

تو شو کہ چہ حاضر شو ستارو دے میاشت نہ تو روژہ جاو نیسی کہ ہے

وَمَنْ كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ

اد شو کہ چہ دی ناجورہ یا دی یہ سفر یا ندے

فَعِدَّةٌ مِّنْ أَيَّامٍ أُخَرَ يُرِيدُ اللَّهُ

تو یہ دہ باندے شمارہ کول دی کہ درخو نور نہ غواہی اللہ تعالیٰ

تو رو طعمانوتوہ پورہ صاع دے۔ او یہ قول کہ ابن عباس رضی اللہ عنہما کہیں دوہ وعتہ عوراک و رکول مراد دی زمعالم التذریل۔

فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ، مراد کہ دے نہ یہ قول کہ مجاہد سرہ ریادت دے یہ یوم مسکین باندے یعنی دوہ مسکینا نوتہ دوہ قدیے و رکری۔

او یہ قول کہ رھری باندے کہ قدیے سرہ دے روژہ یوحائے کری لیکن تطوع لفظ دلالت کوی پہ ہتھہ عمل چہ اخلاص سرہ او کرے شی او

خیر نہ مراد ہتھہ عمل دے چہ یہ دلیل شرعی سرہ ثابت وی۔ وَاَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَّكُمْ، بنا یہ قول کہ تسخ یا ندے معنی دادہ چہ سرہ د طاقت

نہ روژہ نیول غورہ دی کہ صرف قدیے و رکولوتہ۔ او بنا یہ دویم قول چہ یوہاگان او حاملہ او مرضعہ زنانہ سرہ کہ مشقت نہ روژہ اونیسوی نو

دا غورہ دہ کہ روژے نہ نیولو او قدیے و رکولوتہ۔ او امام بازی و عیالی دی چہ دا خطاب عام دے تو لو مسلمانا نوتہ کہ روژے ترغیب دے۔

اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ، جزاء یے پتہ دہ چہ قالصوم خیر لہ روژہ نیول غورہ دہ ہتھہ کہ پارہ۔

بِكُمْ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ

یہ تاسو باندھے آسانتیا اور نہ خواہی یہ تاسو باندھے تنگسیا

وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُوا اللَّهَ

اور دے دہارہ چہ بوندہ کرے شمارہ اور دے دہارہ چہ لوقی اوائے ذالہ تعالیٰ

عَلَىٰ مَا هَدَىٰكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٨٥﴾

یہ ہدہ طریقہ سورہ چہ ہدایت یے کرے دے تاسو تہ اور دے دہارہ چہ تاسو شکر اور کریں۔

۱۸۵۔ او یہ دے آیت کہیں تعین دے میاشت دے روزے دے اور دے (رمضان) عظمت ذکر کریں۔ اور فرضیت دے روزے دے دغہ میاشتہ یہ علم (معلومین لو) سورہ دے۔ اور خصیت دے یہ وقت دے مرض اور سفر کہیں سورہ دے فرضیت دے قضائہ۔ او یہ آیت کہیں سورہ دے دغہ حکموتو تہ اور حکمتو تہ الہیہ ذکر کریں۔ شہر رمضان، یہ دے کہیں دیر اقوال دی، اول قول دے قراء بغوی دے چہ داخیر دے او مبتداء پتہ مراد دے یعنی ذالکم شہر رمضان او یہ ذالکم سورہ اشارہ دے ایام معدودات تہ تو یہ دے سورہ تقدیر (اندازہ قول) دے ایام او شو یہ میاشت دے رمضان سورہ۔ او یہ نیز دے اخفش المکتوب علیکم صیام شہر رمضان دے یعنی فرض کرے شوی دی یہ تاسو باندھے روزے نبول دے میاشت دے رمضان او دویم قول دے کسائی دے چہ دا بدل دے دے الصیام تہ چہ یہ اول دے آیت کہیں ذکر دے۔ دریم قول دے ابو علی فارسی دے چہ شہر رمضان، مبتداء دے او الٰہی اُنزل آہ جملہ دے صفت دے او خیر یے پتہ دے یعنی ہوالدی فرض علیکم صومہ ردا ہغہ میاشت دے چہ فرض کرے شویدہ یہ تاسو باندھے روزہ نبول دے۔ خلورم قول دے بعض نحویان تو مفسرینودا دے چہ دا مبتداء دے او الٰہی اُنزل فیہ یے خیر دے۔ رمضان، یہ حساب شری دے ہلال (سیوری مئی) سورہ دانوم دے دے دغہ میاشت۔ او دا دے رمضان تہ اخستہ شویں۔ رمضان سوزید لو تہ و ثیلہ شی نو یہ دے میاشت کہیں یہ مختلف عبادات سورہ گناہونہ سوزی۔ دار تک یہ وقت تو مکیب و دلو کہیں یہ دے میاشت کہیں دیرہ گرمی و۔ او بعض و ثیلہ دی چہ رمضان

ہفتہ باران تہ و تیلے شی چہ زمکہ دہ دوروتہ پاکوی نو دارنگ دہ مضامہ میا
روٹے زہر تو لورہ دہ گناہوتونہ پاکوی (اللہ یاب)۔ اولفظ دہ شہر دلالت کوی
چہ مراد دہ دے نہ تہولے ویر گئے دہ دے میا شتہ دی ٹککہ چہ لفظ شہر
احاطہ کوی پہ تہولو ویر گئے میا شتہ یاب دے۔ اَلَّذِیْ اُنْزِلَ فِیْهِ الْقُرْآنُ،
پہ دے جملہ کتب مراد اظہار دہ فضیلت دہ دے میا شتہ دے۔ او مناسبت
دہ دے میا شتہ دہ قرآن سرہ دادے چہ مقصد پہ قرآن کتب ہدایت، او
صفائی (تزکیہ) دہ مؤمنانودہ دہ گناہوتونہ او پہ روٹے
سرہ ہم دہ زہر تو طہارت حاصلیری نو دوارہ اسباب دہ طہارت پہ
دے میا شتہ کتب جمع شوی دی۔

اُنْزِلَ، سوال :- صحیح روایا تو سرہ ثابت دی چہ قرآن کریم پہ درویش
کالو کتب نازل شوے دے او دلتہ وائی چہ پہ رمضان کتب نازل شوئے
جواب :- دلتہ دہ انزال تہ مراد ابتدا دہ نزول دہ یعنی نزول شروع
شوے پہ رمضان میا شتہ کتب دے، او دا قول دہ محمد بن اسحاق
دے۔ او دہ سفیان بن عیینہ قول دے چہ مراد دہ دے نہ انزال
دہ قرآن دے پہ یارہ دہ فضیلت دہ رمضان کتب۔ او ابن الدنباری و تیلی
دی چہ دہ دے نہ مراد انزال دے پہ یارہ دہ قرہیت دہ رمضان کتب۔
سوال ۲ :- او پہ سورۃ القدر کتب دی چہ قرآن پہ شیعہ دہ قدر کتب
نازل شوے دے ۶۔

جواب :- دہ دے دوارو تعارف نیشته۔ دہ ابن عمر رضی اللہ عنہما
روایت دے چہ دا دلیل دے چہ لیلة القدر پہ میا شتہ دہ رمضان کتب
دہ۔ او ہر چہ روایت دہ تازیلو دہ قرآن دے پہ یوحنا سرہ دلوج محفوظ
تہ آسمان دہ دنیا تہ او بیا دہ آسمان تہ زمکہ تہ پہ دیر ویشته کالو
کتب نو دہ دے تفصیل پہ سورۃ القدر کتب او گورائی۔

اَلْقُرْآنُ، دالفظ پہ قرآن کتب اتہ پنچوش کرتہ ذکر دے۔ او قرآن
تکرہ لس کرتہ او قرآنہ دہ کرتہ ذکر دے۔ دالفظ پہ اکثر و خیابونو
کتب نوم دے دہ کتاب اطلاق یے پہ تہول اولو دوارو یاب دے
کیدے شی او کلمہ کلمہ پہ معنی دہ نفس قراءت یاب دے استعمالیری
لکہ قُرْآنُ الْقَجْرِ (سورۃ اسراء کتب دہ معنی دہ) اکثر اہل علم و تیلی دی

چه قرآن لفظ کَقَرَّوْ نه اَحْسَنَتِلے شویں دے او قرء پہ لغت کتب جمع کولونہ
 وِیْلے شی او قرآن ہم سورتونہ او آیتونہ دیوین سرے جمع کری دی او
 احکام، قصص، مثالونہ او دلائل پہ توحید ک الله تعالیٰ او پہ صدق
 ک آخری نبی صلی الله علیه وسلم یے راجع کری دی۔ او خازن ک امام
 شافعی نه نقل کری دی چه قرآن مہموز نہ دے یعنی ک قرونہ مانو
 نہ دے نو بعض علماؤ وِیْلے دی چه ک قَرْنُ نه اَحْسَنَتِلے شوے دے
 پہ معنی دیوٹھا ک کولوسرے او قرطبی وِیْلے دی چه قرآن پہ معنی
 ک مقروء دے او تویم دے ک کلام ک الله تعالیٰ او مخلوق نہ دے۔ او اتفاق
 ک اہل سنت والجماعت (سلف صالحین) دادے چه د قرآن مسموع،
 متلو، او مقروء دے لفظاً او حرفاً کلام الله دے۔ او چاہے دا قول کرے
 دے چه کلام لفظی قرآن نہ دے بلکہ کلام نفسی قرآن دے نو دا قول
 او تقسیم بدعت دے او خلاف دے ک عقیدے ک سلف صالحینونہ او
 نور تفصیل او تحقیق پہ کتابونہ ک عقیدے ک سلف صالحینونہ موجود ک۔
 هُدًى لِلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِنَ الْهُدَى وَالْفُرْقَانِ، دا ذکر ک عظمت ک قرآن
 دے پہ دو اوصاف سرے اول هُدًى او مراد پہ دے سرے ہدایت عامہ
 دے ک عقائد و احکامو۔ دویم وَبَيِّنَاتٍ دے دا عطف ک خاص ک
 پہ عام پائے دے وِجے ک اہمیت او اشرقیّت ک بینات نہ۔ یعنی
 ہدایت کتب بعض حقی دے او بعض جلی دے نو پہ بینات کتب
 جلی ہدایت مراد دے چه ہنہ حلال و حرام او مواعظ و اقحہ دی
 اَوْ مِنَ الْهُدَى وَالْفُرْقَانِ تو لو کتابونہ الہیوتہ اشعار دے او قرآن دے
 نہ بعض دے۔ نو ک اول هُدًى نہ مراد ہدایت ک قرآن دے او ک دویم
 نہ مراد ہدایت ک محکمونہ کتابونہ دے یا ک اول نہ مراد اصول او عقائد
 دی او ک دویم نہ مراد فروع او احکام دی او الفرقان کتب اشعار دے
 ہنہ دلیلونہ تہ چه ک حق او باطل جدائی راوی۔ فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ
 الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ، ہر کله چه عظمت ک رمضان ک میاشت ذکر شو نو
 اَوْسِ ادا ک حق دے ذکر کوی ک دے وِجے نہ یے قَا ذکر کرے دے۔
 شَهِدَ پہ معنی ک حضر دے یا پہ معنی ک عَلِمَ دے لیکن پہ معنی
 ک رآی (لید لو) سرے نہ دے ک دوعہ وجونہ اولہ وجہ دا چه ک لید لو

دیارہ شاهد استعمل لیری شہد نہ استعمل لیری۔ دویمہ وجہ داچہ
بناء پہ دے معنی را ی، یہ لیدل د سپور معنی د ہر نو شخص دیارہ
شرط شی اور دا شرط ممکن نہ دے۔ ہر کلمہ چہ شہد پہ معنی د حضرت
شی نو الشہر مفعول فیہ دے یعنی شوک چہ حاضر وی پہ دے میاشت
کنس پہ خیل کور او مقام کنس او نور شرعی عذر و نہ یے نہ وی۔ اوچہ
پہ معنی د علم شی نو الشہر مفعول پہ پہ پہ تقدیر د دخول الشہر یا
حلول الشہر سرہ وی۔ او پہ حدیث (صوم الرؤیتہ و افطرو الرؤیتہ)
کنس رؤیت پہ معنی د علم سرہ دے او علم (خیریدل) د میاشتہ
برابرہ خبرہ دہ کہ پہ خیل لیدل و سرہ وی اولہ د یل عادل شخص او
شاهد پہ لیدل و سرہ وی او برابرہ خبرہ دہ کہ دالیدل پہ ہر جائے
کنس شوی وی یا پہ یو علاقہ کنس لیدل او شی او نور و علاقہ و خلق
تہ صحیح خبر اور سیری، تو ظاہر د آیت او حدیث پہ دے باندے
دلیل دے اگرچہ پہ دیکش دابن عباس رضی اللہ عنہما د روایت د
وجہ نہ اختلاف شتہ۔ او ہفہ دلالت کوی پہ اعتبار د اختلاف مطالعو
باندے۔ تفصیل یے د احکامو پہ کتابو کنس او کوری۔

وَمَنْ كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِّنْ أَيَّامٍ أُخَرَ، سوال را شی چہ
دا جملہ نو مخکش آیت کنس تیرہ شویہ ؟
اول جواب دادے چہ مخکش آیت کنس د ایام معدودات نہ د ایام
بیض روژے مراد وے رمضان نہ و مراد نو د ہفہ سرہ یے دغہ
عذر ذکر کرو۔ او دلتہ روزہ د رمضان ذکر شوہ نو بیایے دا جملہ ذکر
کرہ۔ دویم جواب دادے چہ ہلتہ د ایام نہ مراد رمضان و ولیکن
ہر کلمہ چہ فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ آهَ عَامَ ذِكْرِ شَوْنِ وَهُمْ رَاغِبٌ چہ دا بہ
مريض او مسافر تہ ہم شامل وی نو دے وہم د دفع کولو د پارہ یے
دارخصت دو پارہ ذکر کرو، او د اختصار د پارہ یے دلتہ مِنْكُمُ ذکر کرو۔
دریم جواب: روستو علتونہ ذکر کول مقصد و نو دے وے نہ یے
معلول دوبارہ ذکر کرو چہ بیان د علتو تہ نہ تر دے شی۔

يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ، ہر کلمہ چہ دلتہ احکام پنخہ
و او اول سقوط د فرضیت د ادا د مسافر او مريض نہ۔ دویم تخصیص

دورخونہ کول دقضا روڈو راوړلو دپاره - دریم قرضیت دقضا روڈو موافق د ورخو د ادا رپا ته شوی سره - مخلورم حکم قرضیت د نفیس قضا راوړلو - پنجم پایندی کول د دے احکامو - نو د دے په ترتیب سره د دے علتونه ذکر کړل چه پُریږد الله آه د اول حکم علت د - وَلَا یُزِیْدُ یُکْمَاةَ د دویم حکم علت دے - وَلَیْسَ لَکُمُ الْعِدَّةُ د دریم حکم علت دے - وَلَیْسَ لَکُمُ الْعِدَّةُ د مخلورم او وَلَکُمُ تَشْکُرُونَ د پنجم حکم علت دے -

سوال: د دے نه معلومیدری چه یسر (آسانتیا) دیند کا نو د الله تعالی په ارادے سره دے او عسر دوی د الله تعالی په ارادے سره نه دے - او دا خو خلاف دے د قول د الله تعالی وَمَا تَشَاءُونَ إِلَّا أَنْ یَشَاءَ اللهَ ته او د نور و آیتو نو د عموم د ارادے الھی نه ۹ -

جواب: دلته په اراده کین مراد صرف مشیت نه دے بلکه په احکامو او امر و او نه او هیو کین یسر او عسر مراد دے یعنی الله تعالی پند کا توتنه د کران کارو تو تکلیف نه ورکوی بلکه د آسان کارو تو حکم ورکوی په دلیل د لَا یُکَلِّفُ اللهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا (سورة بقره ۲۸۶) سره - وَلَیْسَ لَکُمُ الْعِدَّةُ، دا معطوف دے په ماقبل جمله یا تدا دے یعنی لَیْسَ لَکُمُ الْعِدَّةُ -

وَلَیْسَ لَکُمُ الْعِدَّةُ وَاللهُ عَلٰی مَا هَذَا کُمْ، عَلٰی په خپله معنی سره دے اولفظ د حامدین پتې مراد دے - یا عَلٰی په معنی د لام د علت دے او ما مصدر رایه دے یا موصول دے - په دے تکبیر کین دوه قولونه دی - اول دا چه مراد د دے نه د اخترو تو تکبیرات دی په شیه او ورځ د اخترو تو کین او روستو د مونځو نو د اخترو تو نه، سره د اختلاف د اما ما توتنه - دویم قول، مراد د تکبیر نه تعظیم د الله تعالی دے - مَا هَذَا کُمْ کین اشارة چه طریقه او الفاظ د تکبیر او تعظیم په موافق د شریعت سره وی په مبتدع و رځان نه جوړ شوی طریق و الفاظ و سره به نه وی - وَلَکُمُ تَشْکُرُونَ، مراد د شکر نه عمل کول دی په احکامو د الله تعالی په اخلاص د نیت سره بغیر د ریا او مُجَمَّعَت نه -

وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ ط

ادکوم وخت چہ تیوس اوکڑا ستانہ بندگان زمانہ پارہ زمانیں نو یقیناً زہ تودے سیم،

أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَا ن قَلِيلٌ شَجِيبُوا ز

قیلوم دعا د دعا کونکی کلاہ چہ زمانہ دعا غواہی تو زمانہ احکام دیورہ قبول کسری

وَلِيُؤْمِنُوا بِى لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ (۱۸۹)

اد یقین دی اوسانی یہ ما باندے دے دے دیارہ چہ دوی مقصد تہ اور سیری۔

مثلاً یہ دے آیت کہیں اشارہ دہ چہ روڑہ سبب د قریت الہی اوسبب
د اجابت د دعا دے۔ دے ویجے تہ روڑے د افطار یہ وخت کہیں د
دعا کولو ترغیب یہ احادیثو کہیں موجود دے۔

ربط :- دے آیت د محکمیں سرہ یہ یوٹھو وجود دے۔ اولہ وجہ داچہ
ھرکلاہ محکمیں آیت کہیں تکبیر او شکر ذکر کرکے شو او ہنہ سبب قریت
د خاص بندگان دے اللہ تعالیٰ تہ تو اوس د ہنہ بدلہ ذکر کوی چہ ہنہ
قریت د اللہ تعالیٰ دے بندگان تہ یعنی اول سبب دے د پارہ د قریت
او اجابت د اللہ تعالیٰ لکہ چہ صحیح حدیث کہیں وارد دی چہ شوک اللہ
تعالیٰ تہ یولیشنت نزد دے کیبری تو اللہ تعالیٰ ورتہ یو ذراع نزد
کیبری (الحديث) دویمہ وجہ داچہ اول یے امر د تکبیر و رکرو تو اوس
رغبت د دعا و رکوی، اشارہ دہ چہ د دعا تہ محکمیں ذکر او ثناء د اللہ
تعالیٰ پکار دہ۔ دریمہ وجہ دادہ چہ ہرکلاہ یہ روڑہ کہیں د تشدد بد
حکم د ویجے نہ د بعض صحابہ کرامونہ مخالفت صادر شوے و او بیہ
ہغوی پیشمانہ شمول او توبہ یے او بیستلہ تو اللہ تعالیٰ خبر و رکرو
یہ دے آیت سرہ د تو یے د قبولیت د ہغوی او د نسخہ د تشدد یں۔ تو
دا تمہید دے د پارہ د روستو آیت۔

وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي، دے تیوس پہ پارہ کہیں دیر اقوال دی
د مفسرینو۔ اول قول ہنہ دے چہ یہ ربط کہیں دریمہ وجہ ذکر شوہ
دویم قول قراء ہغوی د ابن عباس رضی اللہ عنہما تہ نقل کریدے
چہ دا د یهود و یہ جواب کہیں دے چہ ہغوی وکیل چہ اللہ تعالیٰ

پیر لرے دے پہ آسمان نو تو کتب دے تو خہ ریک ڈعا گانے آوری دریم
 قول ابن جریر او ابن کثیر ذکر کریدے چہ یو یا تہا پی د نبی صلی اللہ
 علیہ وسلم نہ تپوس او کرو چہ رب زمونہ نزد دے دے چہ پہ پتہ
 ورتہ مدعا پیش کو او کہ لرے دے چہ چٹ ورتہ او وھو۔ ثلوم
 قول ابن جریر دقتا دہ نہ نقل کرے دے چہ صحابہ کرام و تپوس کرے
 و چہ کر رب نہ دعا پہ خہ طریقہ سرہ او غوار و نو دا جواب او شو۔
 پتھم قول د عطاء نہ روایت دے چہ دوی تپوس کرے و چہ پہ کوم
 وخت کتب دعا غوار و شپیرم قول د حسن بصری نہ روایت دے چہ
 صحابہ کرام و تپوس کرے و چہ رب زمونہ کوم غائے دے۔ خو غورہ
 خبرہ دادہ چہ دا آیت دے تلو او قالوتہ شامل او عام دے۔ او دا آیت
 جواب دے ددغہ تلو سوالوتو۔

قَرِيبٌ قَرِيبٌ، دا سے یے اوتہ و میل چہ قُلْ لَّهْم (دوی تہ او وایہ) دا د
 کلام د اختصار د پارہ او د زیات اطمینان و کولو د پارہ دے کو یا چہ
 اللہ تعالیٰ پخیلہ جواب و رکوی د زیادت قرب د وچے نہ۔ قَرِيبٌ، قرب
 صفت د اللہ تعالیٰ پہ درے آیتو تو کتب راغلے دے اول دا آیت د۔ دویم
 اِنَّ رَبِّي قَرِيبٌ مُّجِيبٌ (سورۃ ہود سلا) دریم اِنَّہ سَمِيعٌ قَرِيبٌ (سورۃ
 سیاتہ) او یہ صفت د نصرت الہی کتب پہ سورۃ بقرہ ۱۲۹ کتب، او
 صفت د رحمت الہی پہ سورۃ اعراف ۱۵۷ کتب، او اقرب صفت پہ
 سورۃ ق ۱۷۷ کتب او سورۃ واقعہ ۱۷۷ کتب۔

فائدہ ۱:- قرب مشترک استعمال پیری پہ مکان، زمان، نسبت او
 رتبہ، رعایت (حفاظت) او پہ قدرت کتب، تو قرب د اللہ تعالیٰ، ہغہ
 پہ اعتبار د علم او قدرت، سمع او اجابت سرہ دے۔ تودلتہ قرطبی
 اجابت، علم او فضل کول ذکر کری دی او خازن علم او حفظ ذکر کر پیر
 چہ نہ دے پتہ پہ ہغہ باندے ہیخ ٹھیز۔ او ابن جریر سمع او اجابت
 ذکر کرے دے۔ نو دا تاویل (من موم) نہ دے بلکہ حمل د مشترک
 لفظ دے پہ یو معنی باندے او دا سمع تحقیق پہ لفظ د معکم کتب ہم دے۔
 او بعضو علما کی و بیلی دی چہ دا د متشایہا تو نہ دے لیکن پہ دوارو
 قولو سورہ، سورۃ فوقیت د اللہ تعالیٰ نہ پہ عرش باندے ہیخ منافات

نہ لری یعنی ذکرش کے پاس نہ دے اوسرے کے ہتھ نہ ہر شبیرتہ کے قرب
صفت لری۔

فائدہ ۲۵۰: دایککارہ دلیل دے چہ یہ ذکر کے اللہ تعالیٰ اور دعا کیں جہر
کول اوچھے وھل کے سنت نہ علق کے کار دے اوٹھوک چہ دیتہ دین او
ثواب وائی نوید عت دے۔ اور تا بیدار دے ہتھ حدیث کے بغاری
شریف دے چہ دلتہ این کثیر او نور و مقسری نو ذکر کرے دے چہ
یا ایہا الناس اربعوا علی انفسکم فانکم لا تدعون اصم ولا غائبا
اتما تدعون سمیعاً بصیراً (اے خلقو یہ جان یاں دے ترس اوکری
ٹھکے چہ تاسو آواز نہ کوئی کوثر او غائب نہ ہنکہ تاسو ہوا وار کوئی
اوریں وکی اولید وکی (ذات) تہ نو ہتھ علق چہ بغیر کے دلیل شری
خاص نہ ذکر دعا گانے او تکبیر و تہ یہ جہر سرے کوی نو ہتھوی کے
آیت او حدیث مخالفت کری۔

اٰحْيٰی دَعْوَةَ السَّاعِ اِذَا دَعَا، داصفت دے کے قرب یا دویم خبر دے
کرائی کے بارہ۔ یا استیناف دے نو بیان دے کے قربت الہیہ۔ اٰحْيٰی
داجابت نہ احتسلی شوے دے او اجابت یہ لغت کیں مطلق جواب
ورکولو تہ وٹیلے شئی کہ ہتھ پہ نعم (ہائی) سرے وی او کہ یہ لاد (نہ) سرے
وی۔ لیکن پہ عرف کیں خاص دے یہ اجابت کے نعم سرے۔ او فرق
داجابت او استجابت پہ مینج کیں دادے چہ استجابت خاص دے یہ
اجابت پورے کولو کے مقصد سرے یعنی چہ تھہ شبیر شوک غواری نو ہتھ
ورکریے شئی۔ او اجابت عام دے کہ پورے مقصد حاصل شئی یا نہ۔
اجابت پہ قرآن کیں یہ بارہ کے دعا کیں پہ سورۃ ابراہیم ۱۲۴، سورۃ
مل ۱۱۱ او سورۃ یونس ۸۹ کیں ذکر دے او پہ بارہ کے دعوت کیں
پہ سورۃ قصص ۲۵، سورۃ احقاف ۳۱ او سورۃ مائدہ ۱۱۱ کیں ذکر
دے۔ او استجابت پہ قرآن کیں اتہ ویشیت کرتہ ذکر دے پہ دیو
طریقہ سرے۔ اولہ طریقہ، دعا قبول پہ پورے مقصد ورکولو سرے کہ
پہ سورۃ آل عمران ۱۱۰، سورۃ انفال ۱۰، سورۃ یوسف ۱۱۱ او سورۃ
انبیاء ۱۱۱، ۱۱۲، ۱۱۳، او ۱۱۴ کیں او نور آیتو تہ ہم دی۔ دویمہ
طریقہ پورے حکموتہ منل کہ دا آیت او سورۃ آل عمران ۱۱۱، سورۃ

رعد ۱۰۰، سورۃ انعام ۱۰۱، سورۃ شوریٰ ۱۰۲، اور دغسے نور آیتونہ۔
دریمہ طریقہ دعوت قبول دی لکہ سورۃ انفال ۱۰۳، سورۃ اسراء
۱۰۴، اور سورۃ ابراہیم ۱۰۵۔

دَعْوَةُ الدَّاعِ اِذَا دَعَانِ، دعوت، داع اور اِذَا دَعَا دَعْوَمُ دے پارسہ دی۔
سوال :- دے عموم تہ معلومیدی چہ اللہ تعالیٰ دے ہر چاہرہ یوہ
دعا قبولی اور حال داد دے چہ دے بندگانو دیرے دعا کاتے تہ قبولیدی
جواب :- اجابت دے قسمہ دے اول دے چا مقصد پورہ کول،
دویم دے حقہ اجر اور ثواب و رکول اور دیرم دے حقہ تہ یل مصیبت لے
کول۔ داپہ حدیث دے مستدکین دی اور حقہ این کثیر پہ سند سرہ
نقل کریں۔

جواب ۱۲۔ دامقید دے پہ قید دے مشیت الہی سرہ پہ دلیل سورۃ
انعام ۱۰۱، اور سورۃ اسراء ۱۰۲، اور دارنگ پہ نور آیتونو کیں
قیودات دی لکہ تضرع اور اخفاء رپتہ و تیل سورۃ اعراف ۱۰۳، اور
خوف، طمع کول سورۃ اعراف ۱۰۴، اضطراب اور دیرہ عاجزی کول
سورۃ تمل ۱۰۵، اور عدم اعتداء و حدود شرعیہ تہ تجا ورتہ کول
سورۃ اعراف ۱۰۶، دارنگ قیودات پہ احادیثو کیں ہم دی۔ یعنی
چہ کتاہ پہ کیں تہ وی، اوپر یکول دے صلہ رحمی پہ کیں تہ وی،
الحديث (احمد، ترمذی)، استعجال پہ کیں تہ وی یعنی دعا تہ
پروردی پہ دے وجہ سرہ چہ رولے تہ قبولیدی (صحیحین) یقین
کول پہ اجابت دے دعا یاں دے (مسند احمد)، پہ غوراک عجیبکا ک
اولباس کیں دے خرام تہ حاکم سائل (الحديث)، ان شئت بہ تہ
وائی رخا ری، مؤطا، اور دارنگ پہ اوقاتو دے اجابت کیں بہ وی چہ
حقہ وعت دے پیشمنی اور دے شپے آخری دریمہ حصہ دے اور وعت دے روڑے
ماتولودے اور پہ منج دے اذان اور اقامت کیں، پہ وعت دے نزول دیاران
کیں، پہ صف دے قتال فی سبیل اللہ کیں، دے جمع دے ورگے پہ یو وعت
کیں اور چہ پہ مکانونو دے اجابت کیں وی چہ حقہ کعبہ بشریقہ دے،
اولاد دے دے میزاب رپرتلے دے رحمت تہ، حرم مکی اور ریاض الجنۃ
اور دغسے نور مکانونہ اور وعتونہ چہ مفسرینو اور محدثینو شمار کریں۔

حَلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفَثُ

حلال کرے شوئیکے ستاسو دپارہ پہ شہہ کے روڑہ نیولو کہیں یوحائے کیدال

إِلَى نِسَائِكُمْ طَهُنَ لِبَاسٍ لَكُمْ

خیلو بیسیانو سرہ دوی جامہ دہ ستاسو دپارہ

وَأَنْتُمْ لِبَاسٌ لَّهُنَّ طَعَمَ اللَّهُ أَنْتُمْ

او تاسو جائے یئی دے دوی دپارہ عالم دے اللہ تعالیٰ چہ یقینا تاسو

نوا یا توتہ کے دعا کے اجابت پہ دے قیودا توسرہ مقید دی۔ او اللہ تعالیٰ غفور اور عفو کریم دے کلہ بغیر کے دے قیودا توتہ ہم اجابت کوی۔ فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي، استجابت کہیں معنی کے طلب دہ یعنی طلب کے اجابت کے دعا دے کوی (ابن عطیہ)۔ او مجاہد و شبلی دی چہ دعوت اللہ تعالیٰ (چہ ایمان او اطاعت دے) ہفہ و پورہ قبول کری او پہ ہفہ کہیں دغہ تیر شوی قیودات ایمانی او سلی داخل دی۔

وَلْيُؤْمِنُوا بِي، سوال :- لفظ کے عبادی بلا لیت کوی چہ دوی جو ایمان والادی تو بیائے دالفظ کے خدہ کے پارہ ذکر کرو۔ او دار تک فَلْيَسْتَجِيبُوا کہیں کہ استجابت پہ ایمان سرہ مراد دی تو وَلْيُؤْمِنُوا جو تکرار دے او کہ استجابت پہ عملو توسرہ وی نو ہفہ جو کہ ایمان نہ روستودی ۹۔ جواب :- مراد کے نہ پہ ایمان یا نہ دے دوام کے استقامت دے یا ایمان او یقین کول پہ استجابت کے دعا یا نہ دے مراد دے۔ یا مراد کے دینہ کمال کے ایمان دے پہ طاعا توسرہ (بخر، اللباب)۔

لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ، مادہ کے رشد پہ قرآن کہیں نورس کرتہ ذکر دہ اور رشد مصالح کے دنیا او دین حاصل دی۔ او کلہ داصر ف کے مصلحت کے نبوی کے پارہ ذکر وی لکہ سورہ نساء ۱۱۱ او سورہ ہود کے کہیں۔ او اکثر کے مصلحت کے نبوی او دینی دوا پر دے پارہ مستعمل راخی۔ دلتہ ہم مراد دے چہ پہ استجابت او ایمان سرہ دینی او نبوی مصالح او منافع حاصلیری۔ اشارہ دہ چہ اللہ تعالیٰ کے دے فائدے تہ محتاج نہ دے بلکہ انسان او بندہ محتاج دے۔

كُنْتُمْ تَخْتَانُونَ أَنْفُسَكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ

(نزدک) دے چہ نقصان کہیں ہم اچول دھول تختا نو نہ خیل نو آسانتیا کے راستہ یہ تاسو یا تد

وَعَفَا عَنْكُمْ فَاَلْنِ بَأْشَرُوهُنَّ وَابْتَغُوا

ادرجانی او کہہ تاسو لہ ، نو ادس یو خائے کیدل کوئی دبیبیا نو خپاوسرہ او لہوئی

مَا كُتِبَ اللَّهُ لَكُمْ وَاكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّىٰ

ہقہ چہ حلال کرے کہ اللہ تعالیٰ تاسو لہ ، او خوراک کوئی او خکاک کوئی تو دے پورے

يَتَّبِعِينَ لَكُمْ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ

چہ ہکارہ شی تاسو تہ تار سپین د تار

الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ ثُمَّ أَتَمُوا الصِّيَامَ

نور نہ د صبا تہ ، بیا پورہ کرک روٹہ

إِلَى الْبَيْتِ وَلَا تَبَاشَرُوهُنَّ وَأَنْتُمْ عَافُونَ

تر شپے پورے اومہ یو خائے کیرک دبیبیا نو سرہ پہ داسے حال چہ معتکف ہی

فِي الْمَسْجِدِ تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَقْرُبُوهَا

پہ جماعتو نو کہیں ، دا ذکر شوے پورے مقرر د اللہ تعالیٰ دی نومہ نزد کیرک دیتہ پہ مخالفت کو لو مو ،

كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ الْآيَاتِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿۱۸۷﴾

دغسے بیا نوی اللہ تعالیٰ احکام خیل خلقتو تہ دے دپارہ چہ تقویٰ حاصلہ کرک ۔

یہ دے آیت کہیں د رمضان مبارک د شپے او د ورے احکام ذکر

کوی ، چہ د شپے رفت ، خوراک نمینکاک تر فجر پورے حلال دے

او د فجر تہ روستو تر ماہنام ر شپے پورے دا دسے وارہ ٹھیزوتہ

منع دی ۔

ربط ۔ د دے آیت اول د یُرِئِی اللہ بکمر الیسرہ دے ۔ یعنی یہ دے

آیت کہیں د دے امت سرہ یو آسانتیا ذکر کوی د روٹے پہ بارہ کہیں ۔

دویم ربط یے د کلیمت جیبوا سرہ دے یعنی یہ دے آیت کہیں داسے

احکام ذکر کوی چہ دھے استعجابت ضروری دے۔ دریم ابو حیان ذکر
کری دی چہ ہر کلمہ بخکشی ہے گما گتیب علی الذین من قبلکم ذکر
کرے و وجہ دھے نہ تشبیہ دے د کتابت، شرطونو او نور و تکالیفو
د صوم تہ اشارہ وہ۔ او دارنگ اہل کتابوتہ امر و وجہ روستو د اودہ
کیدلو د مابینام نہ پہ تاسو عوراک شہسکاک او جماع منع دہ۔ او یہ
ابتداء د اسلام کہیں دا حکم پہ مسلمانانویاں سے ہم و ولیکن اللہ
تعالیٰ د لطف اور رحمت خاصہ د وجہ تہ پہ دے آیت کہیں دا حکم د
دوی نہ منسوخ کرو۔

سبب د نزول د آیت:۔ جمہور و مفسرینو او امام بخاری او ابو داؤد
اونور و محدثینو و بیلی دی چہ پہ اول د اسلام کہیں چہ ہر کلمہ روڑہ
فرض شوہ نو حکم دا و وجہ مابینام افطار کوئی لیکن د ماسخوتن د مونیج
نہ روستویا د اودہ کیدلو تہ روستو پہ دوی باندے عوراک شہسکاک
او جماع حرام وہ لیکن د بعض صحابہ کرام و کلمہ زعمرا و کعب انصاری
رضی اللہ عنہما، نہ دے حکم خلاف او شو پہ عطایئ اجتہادی سرہ
او قیس بن حرمة رضی اللہ عنہ د دہ و رخوا و شیو د مسلسل عوراک
نہ کولو د وجہ تہ یے ہوشہ شون اللہ تعالیٰ دغہ حکم پہ دے آیت
سرہ منسوخ کرو او پہ دے امت باندے یے تخفیف او آسانتیا راوستلہ
او ابو مسلم اصفہانی و بیلی دی چہ دا حکم پہ شرع د نصرائیت کہیں وو
لیکن زمونہ پہ شریعت کہیں منسوخ شو لیکن د لفظ د اچل او تختائون
د دلالت نہ معلوم میری چہ دا قول ضعیف دے۔

اچل لکم کیلۃ الصیام، مراد د دے نہ ہرہ شپہ د روڑے د میاشت
دہ۔ ہر کلمہ چہ د روڑے نیت د شپہ نہ کیری د دے وجہ نہ د لیلہ
اضافت ہے الصیام تہ او کرو۔ الرکف الی نساءکم، لفظ د الی ہے د دے
وجہ تہ راوہو چہ پہ دیکشن معنی د افضاء و رر سیدلو مراد دہ۔
رفت پہ اصل کہیں فحش کلام تہ و بیلی شی۔ او زجاج د ابن عباس
رضی اللہ عنہما نہ روایت کرے دے چہ رفت یو جامع کلمہ دہ د پانہ
د ہر مغہ قول او فعل چہ انسان ہے د خیل اہل نہ خواہی او شرط
پہ کہیں دا دے چہ پہ حضور د اہل (ینحہ) کہیں وی اور رفت جماع تہ
ہم و بیلی شی۔

فائزہ :- یہ کلام رکہ اللہ تعالیٰ کہیں دجماع نہ پہ کنایا تو راو مہذب
 کلماتی سرہ تعبیر ونہ شوی دی لکہ افضاء، تغشأها، لا مستمر،
 دعلتم بہن، فأتوا حرثکم، تمسوهن، استمتعتم بہن، لا تقربوہن
 او دہر عائی مناسبت سرہ دغہ الفاظ راوپلے شوی دی۔ دلتہ دلفظ
 رفت راوپلو دپارہ مفسرینو داوجہ ذکر کریدہ چہ پہ وخت دحرمت
 کہیں دا عمل شوے وونوپہ دیکہیں پہ یووجہ سرہ قیاحت موجود
 ورا اذہ ہم بہ قیاحت یاتدے دلالت کوی۔

ہُنَّ لِبَاسٌ لَّكُمْ وَأَنْتُمْ لِبَاسٌ لَّهُنَّ، دَاذَ أَجَلٍ لَّكُمْ دِپَارہ اول علت دے
 پہ تشبیہ دیشکے خاوتد دلباس سرہ دیر وجوہات دی۔ اولہ وجہ
 داچہ لکہ شہ رکہ چہ لباس اوبدن یویل سرہ خوہت اولازم اوملزم
 دی دالہ زوجین ہم دی۔ دویمہ وجہ داچہ لباس بدن لہ پترو نکے
 دے نو دارکک بنجہ خاوتد دیویل دپارہ پردہ دہ دفحش کاری
 اوبد نامی نہ۔ دریمہ وجہ: دہجہ قول دا دے چہ پہ لباس کہیں
 دبدن دپارہ سکون او آرام وی نو دغہ نشان بنجہ خاوتد ہم دیویل
 دپارہ دتسکین او آرام سبب وی۔ خلورمہ وجہ: قول دربیع دے چہ
 بنجہ پہ شان دفراش (تولائی)، اوخاوتد پہ شان دلحاف (پرستے) دے۔
 نو ہرکہ چہ دا دوارہ دیویل سرہ پورہ ارتباط لری اویویل تہ محتاج
 دی، نو دوی دپارہ ہرکہ چہ دورے ممانعت وونو دغہ وجوہات
 دوجے نہ دشیہ اباحت ضروری شو۔ عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَخْتَانُونَ
 أَنْفُسَكُمْ، دَاذَ أَجَلٍ لَّكُمْ دِپَارہ دویم علت دے۔ یعنی دخیانت (گناہ)
 نہ دپہ کولو دپارہ اللہ تعالیٰ پہ دے حکم کہیں تخفیف اوقراخی راوستہ
 أَنْفُسَكُمْ پہ معنی دیویل پہ نقصان او گناہ کہیں اچولودے لکہ د
 تَقْتُلُونَ أَنْفُسَكُمْ پہ شان یا پہ معنی دہیلو خاوتو دے چہ ہریو
 ہیل خان پہ گناہ کہیں اچوی۔ تَخْتَانُونَ، دخیانت نہ اچستے شویکے
 پہ اصل کہیں پہ امانت کہیں د نقصان کولو پہ معنی یاتدے دے او
 گناہ کول ہم پہ حقوق اللہ کہیں خیانت کول دی۔ نو دلتہ دمفسرینو
 دودہ قولونہ دی اول داچہ مراد پہ دے سرہ ہجہ عمل دے چہ
 بعض صحابہ کرامونہ صادر شوے ووجہ محکمہیں دہجے ذکر شویدے

او هغه په اعتبار د ظاهر سره د الله تعالیٰ په حکم کښ خیاالت کول ولېکن صحابه کرامو د هغه نه توبه او وېستله او هغه توبه الله تعالیٰ قبوله کړه په قرینه د قَتَاب عَلَیْکُمْ سره او هغه گناه یې معاف کړه په قرینه د عَفَا عَنْکُمْ سره. نو دا دلیل د دې چه صحابه کرام اگر چه معصوم نه دی لیکن د هر گناه کولو نه روستویې سمداستی توبه او استغفار کړې د دې او د هغه قبولیت او معافی په قرآن کښ ذکر ده او دا په اُمت کښ ډیره لویه مرتبه ده. دویم قول دادې، فَکُنْ مِنْ عَمَلٍ د صحابه کرامو اجتهاد دی خطائی وه نو معنی د تَغْتَابُکُمْ اَنْفُسُکُمْ داده چه که چرې دا حکم (د حرمت) الله تعالیٰ همیشه د پاره یاقی پرېښودلې وې نو تاسو به خپل خا تونه په گناه کښ اچولې وې لیکن الله تعالیٰ په تاسو یا ندې ته تخفیف راوستو او قراخی یې په حکم کښ اوکړه نو تَابَ عَلَیْکُمْ په معنی د تَغْفَفَ د دې او عَفَا په معنی د وَسَخَ د دې نو د عبارت تنجیز په معنی د تعلیق سره د دې او دا یې په کلام کښ معروق د دې (قرطبی، النیاب) او دا دویمه توجیه غوره ده ځکه چه گناه کول سبب د آسانتیا او نسخ د پاره مناسب نه د دې او دارنگ په دې توجیه کښ د صحابه کرامو گناه کول هم نه ثابتیږي.

فَالْطَّنْ بِاَشْرُؤْهُنَّ، ابو الیقاع و هیلی دی چه اَلْطَّنْ د زمانه حاضر د پاره د دې او په ماضی قریب او مستقبل قریب یا ندې هم دلالت کوي د دې وجه نه د دین روستویې صیغه د امر چه د استقبال پاره ده ذکر کړی. یا دلتته عبارت پټ د معنی، فَاَلْطَّنْ اَبْعَثَا لَکُمْ مَبَاشِرَتَهُنَّ فِی کَلِمَاتِ الْوُضْیَامِ - بَاشِرَتُهُنَّ، مباشرت په اصل کښ پیوست کیدل دی د څرمن د یو بدن د بل بدن د څرمن سره او په جماع کښ دا صورت جوړیږي نو د دې وجه نه د دین نه مراد جماع کول دی. او تور مقدمات د جماع په قُبیل، لیس و غیره سره دی چه هغه پکښ هم داخل دی. وَابْتَغُوا مَا کَتَبَ اللّٰهُ لَکُمْ په مَا کَتَبَ کښ ډیر اقوال دی، اول قول داچه مراد د دین ولس (عوام یا نور) د دې او ابتغاء نه مراد نیت او اراده کول دی او کَتَبَ نه مراد تقدیر کول دی او مقصد دادې چه د نکاح او جماع مقصد صرف شهوت رانی نه ده بلکه د نسل زیاتول مقصد دی د دې

وہی نہ ہونے سے پہلے ہی کہ منع نہ نسل (متصوبہ
 بدی) کہ پارہ استعمالی اوضیط تولید کوی نوہونہ کہ شریعت عظیم
 مقصد نہ خلاف دی۔ دویم قول: مراد کہ دے نہ ہونہ محل دے
 چہ اللہ تعالیٰ کہ ہونہ جماع او استعمال حلال کرے دے لکہ پہ دے
 سورت کیں دی نو مراد کہ گتیب نہ آہل دے۔ دریم قول داچہ مراد
 کہ دے نہ ہونہ اوقات دی چہ پہ ہونہ کیں شرعاً جماع کول جائز
 دی یعنی چہ حالت کہ حیض او نفاس وغیرہ کیں نہ دی۔ ثلوم
 قول، مراد کہ دے نہ بیبیانے او وینزے دی۔ ثورا قول ہم پہ
 دیکیں شتہ ہونہ بعید دی۔ وَلَوْلَا دَاشْرُؤَا، داعطف دے پہ
بَاشْرُؤَا یا نہ او دایے کہ دے وہی نہ ذکر کر و لکہ چہ محکمہ دے
 حکم نہ کہ خوب کولوتہ روستو میا شرت او جماع منع وہ تو دار تک
 خوراک ٹھنکاک ہم منع و نو کہ ہونہ تولوت تحلیل او اجازت او کر شتہ
 او پہ دیکیں اشاک دہ پیشہنی کولوتہ چہ ہونہ سنت یا واجب دے
دروثہ نیو و نکو دیا حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ
الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ، دَاغَاہ کہ میا شرت او کہ خوراک ٹھنکاک کہ
 شپہ دہ۔ يَتَبَيَّنَ، تبیین او تبیان دیر شکار کید لوتہ و ٹیلے شی
 اگرچہ پہ معنی کہ صرف وضاحت او بیکارہ کید لوسرہ راخی۔ الْخَيْطُ
الْأَبْيَضُ، ہرکھ چہ پہ وخت کہ صبح صادق کیں کہ مشرق کہ طرف نہ
 اورد سپین والے بیکارہ شی او کہ پاسہ ترینہ تور شپہ اوردہ بیکاری
 نو کہ اول کہ تشبیہ کہ پارہ ہے سپین تار او کہ دویم کہ تشبیہ کہ پارہ ہے
 تور تار ذکر کرو۔ بِأَنَّ الشَّكَّ دَاغَاہ کہ دیا ہے کہ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ بیان
 پہ وَنِ الْفَجْرِ سرہ ذکر کرو نو کہ الْخَيْطُ الْأَسْوَدُ مقصد پھیلہ معلوم شو
 او دیتہ تشبیہ و ٹیلے شی ٹک کہ چہ مشبیہ پہ او مشبیہ دوارہ ہے ذکر
 کری دی۔ او پہ دے تشبیہ کیں فائدہ دادہ چہ دلتہ مراد صبح
 کاذب نہ دے ٹک کہ ہونہ کہ تار پہ شان اورد پہ آسمان کیں نہ بیکاری
 فائدہ دے دلتہ کہ مفسرینو او اہل علم و دودہ قولوتہ دی، اول قول
 دادے چہ کہ فجر صادق رچہ کہ آسمان پہ مشرقی افق کیں پلنہ۔
 کرخہ جوہرہ شی) پہ صرف بیکارہ کید لوسرہ اساک (دروثہ شروع کید)

فرض دی۔ ابو حیان او قرطبی و یحییٰ دی چہ دا کہ جہو ر علمائے مذہب
دے او پہ دے بات دے پیر اخبار راغلی دی او دعا مو خلق و عمل
پہ عاموزما نو کہیں پہ دے بات دے روان دے او دا مقتضی حدیث
کہ مسعود او سمرہ بن جندب رضی اللہ عنہما دہ او دا دوا پہ مرفوع
احادیث دی۔ او دویم قول کہ بعض صحابہ کرام او تا بعینونہ نقل
دے چہ ہر کلمہ کہ صیارتہ کہ غرو تو پہ سرو تو او پہ لہ کہیں غورہ
شی تو امساک شروع کیڑی۔ قرطبی اول قول غورہ کہے دے۔
سوال :- چہ یَتَّبَعْنَ یہ معنی کہ شبہ ہیکارہ کیوں لو سرہ دے نو دا
غوتا ئید کوی کہ دویم قول ؟

جواب ۱ :- ہر کلمہ چہ پہ صبح کا ذب (چہ پشان کہ ذنب السرجان کہ)
کہیں ہم لہہ رنہ ہیکارہ کیڑی او پہ صبح صادق کہیں یہہ رنہ ہیکارہ
کیڑی تو لفظ کہ یَتَّبَعْنَ دلالت کوی پہ تائید کا اول قول بات دے۔
جواب ۲ :- جصاص و یحییٰ دی چہ فعل کلمہ کہ قرب کہ فعل کہ پیر
راخی یعنی چہ نزد دے شی رنہ۔

جواب ۳ :- ابو حیان و یحییٰ دی چہ فجر اتعجار کہ رنہ تہ و یحییٰ شی
یعنی شبہ رنہ کول، تو لفظ کہ فجر دلالت کوی چہ کہ صبح صادق اول
سر مراد دے۔ نو کہ دے تحقیق نہ معلومہ شہہ چہ پہ وعت کہ
شک کولو کہ فجر راختلو کہیں چہ غوراک کہ شہیکاک او کرو نو کہ آئندہ
دپارہ پہ دا سے کار نہ منہ کولے شی او پہ وجوب کہ قضاء کہیں کا شہو
مجتہدینو اختلاف دے۔

ثُمَّ ارْتَعَا الْقِيَامَ إِلَى الْبَيْتِ، ہر کلمہ چہ مخکین فرضیت کہ روڑے ذکر
شوے و ولیکن کہ ہفتے پورہ کول کہ غایہ کہ شپہ پورے ذکر نہ وؤ نو
دلنہ یے ہفتہ دواہہ ذکر کرلے۔ او امر کہ اتمام کہ وجوب کہ پیر کہ محکہ
چہ زوڑہ واجب (فرض) دہ او ہر کلمہ چہ غوراک کہ شہیکاک او مباشرت
مباح امور دی تو او امر پہ ہفتے سرہ پہ دے آیت کہیں ہم کہ اباحت
کہ پیرہ دی لیکن کہ ہفتے کہ اعتقاد اباحت کہ روڑے پہ شپہ کہیں فرض
دے۔ کہ دے وجہ نہ یے پہ صیغہ کہ او امر و سرہ ذکر کرلے دی۔
إِلَى الْبَيْتِ، شپہ کہ جنس کہ ورخ نہ نہ دہ غایہ کہ حکم کہ مغیانہ بھرہ

لیکن دے شیے دے علم دے ثبوت دے پیار دے داخلیدل یوجزء دے شیے رچہ دے ماہنام
اولہ تیارہ وی لازم دے۔

وَلَا تَبَايَسُوا هُنَّ وَأَنْتُمْ عَاكِفُونَ فِي الْمَسَاجِدِ، هرکله چه په رمضان
کښ سنت دے اعتکاف ثابت دے او هغه دے رمضان په آخری عشره
کښ دے۔ دے دے وچ ته یو هغه دے صوم رمضان دے احکامو په
آخر کښ ذکر کړو۔ او دارنگ په دیکښ دفع کول دے یو وهم دی،
هغه وهم دا دے چه په شپه دے روژه کښ اجازت دے میا شرت او شو
نو هغه ته چه اعتکاف والا هم دے دینه فائده واخلی، بلکه په
حالت دے اعتکاف کښ میا شرت په شپه او ورځ دواړو کښ منع
دے۔ او دلته په میا شرت کښ دے هغه اسباب هم داخل دی یعنی
بیکول اولاس لکول په شهوت سره اودا سے نور حرکات، ځکه
چه منع دے یو عمل ته هغه منع وی دے هغه دے اسبابونه هم۔ عَاكِفُونَ
عکوف په لغت کښ لزوم دے په یو څیز او توجه کول دی۔ او په
عام عرف کښ توجه اولزوم کول دی۔ په یو څیز یا تن سے په طریقه
دے تعظیم سره۔ او په اصطلاح دے شریعت کښ (قرطبی و بیلی دی)، چه
لزوم دے یو خاص طاعت دے په یو خاص وخت کښ په خاص
شرطونو سره په یو خاص ځای کښ (په نیت سره)۔ فِي الْمَسَاجِدِ،
دا متعلق دے دے عَاكِفُونَ سره اودا بیکاره دلیل دے چه اعتکاف
شرعی خاص دے په مسجد پورے۔ قرطبی و بیلی دی چه په
دے یا تن سے اجماع دے امت ده۔ او قول دے ابو حیان دلته خطاء دے
اودا حکم دے نارینواوزنا تو دواړو دے پیار دے چه اعتکاف په په
مسجد کښ کوی ځکه چه په زمانه دے رسول الله صلی الله علیه وسلم
کښ هم زنا تو اعتکاف په مسجد و نوکښ کولو۔ نو په کور کښ یو
خاص ځای چه دے مویج دے پیار تیار شوے وی (اوزنا ته په کښ
مویج کوی)، په هغه کښ دے اعتکاف دے پیار صحیح دلیل نیشته۔ دارنگ
څوک چه په غرونو، غارونو او موټی ځایونو کښ چلے او یا سی نو
هغه بدعات دی دے شریعت ته دے هغه هیچ ثبوت نیشته۔
فائده: په عام مسجد و نوکښ دے اعتکاف کولو په پیار کښ

اختلاف دے۔ ذکر حقیقہ اوسعید بن المسیب رضی اللہ عنہما یہ نیز
 مسجد حرام، مسجد نبوی اور مسجد اقصیٰ نہ علاوہ یہ بل
 مسجد کتب اعتکاف کول جائز نہ دی۔ اوک علی او ابن مسعود
 رضی اللہ عنہما او بعض تابعیتو یہ نیز یہ ہر جامع مسجد کتب
 اعتکاف کول جائز دی۔ اوک امام مالک یوقول دے چہ کہ سعید
 بن جبیر او ابو قلابہ رحمہما اللہ وغیرہ تابعیتو یہ نیز یہ ہر
 مسجد کتب چہ یہ ہفتے کتب جماعت کیری اوک ہفتے امام او مؤذن
 وی نو یہ ہفتے کتب اعتکاف جائز دے۔ او دا قول کہ امام شافعی،
 امام ابو حنیفہ او ابن عیینہ او ابن المتذر رحمہم اللہ وغیرہم کہ
 او دا کہ امام بخاری ہم مسلک دے اوک دوی دلیل دا آیت کریمہ دے
 حکم چہ لفظ کہ مساجد عام دے اوک تخصیص دیا رۃ حدیث صحیح
 مرفوع یلاد شیبہ نیشته۔

سوال :- مرفوع حدیث ہو یہ دے یاب کہ تخصیص کتب شتہ دے
 چہ بیہقی او طحاوی یہ مشکل الآثار کتب او ابن ابی شیبہ یہ
 خیل مصنف کتب ذکر کرے دے۔ او نور و کتابو کتب ہم شتہ
 او ظاہر اسناد کہ ہفتے صحیح دی ۹۔

جواب ۱: قرآن کریم پہ دے بارہ کتب قطعی الثبوت او قطعی الدلالت
 دے حکم چہ الف لام پہ المساجد کتب کہ پارہ کہ استغراق دی او
 صیغہ ہم کہ جمع دہ۔ او ہفتہ تہو لو افراد و نہ قطعاً شامل وی ہو
 پورے چہ کہ تخصیص دلیل نہ وی۔ او دغہ حدیث اگرچہ سنداً
 مرفوع دے لیکن کہ ہفتے پہ دلالت کتب پہ تخصیص یا حد تقریباً
 شیخس شبہات دی چہ ہفتہ شیخ ابو عمر او شیخ البانی رحمہ اللہ
 وغیرہما ہم پہ خیل و کتابو کتب ذکر کری دی او ہفتہ شبہات
 علمیہ دی۔ او یہ بعض کہ ہفتے یا نہ دے ہفتہ اہل علمو تصریح
 کریدہ چہ ہفتوی متبعین کہ سنت دی۔ نو قطعی الثبوت والدلالت
 سرہ کہ قطعی الثبوت والدلالت تخصیص نشی کولے۔

جواب ۲: شیخ الاسلام ابن تیمیہ پہ مجموعۃ الفتاویٰ جلد ۱
 صفحہ ۲۵۱ - ۲۵۲ او ابن حزم پہ المحلی جلد ۸ صفحہ ۳۳۳ کتب

کے دے تاویل کرے دے یہ تدرس سرہ یعنی چاہے یہ دے درے مساجد و
کین تدرک اعتکاف کو لو کرے وی تو ہفتہ یہ تخصیص سرہ لازم ہے
یعنی ہم ملتہ یہ ہے پورے کوئی نور و مساجد و کین ہے نشی کو لے۔
جواب ۳: امام طحاوی یہ شرح مشکل الآثار جلد ۷ صفحہ ۲۰۶
کین قول کرے دے دے یہ نسخ سرہ یہ دلیل کا انکار کا ابن مسعود
رضی اللہ عنہ سرہ یہ لفظ کا لَعَلَّكَ تَسِيَّتٌ وَحَفِظُوا وَاحْطَاتٌ وَأَمَّا يَوْمًا
دا نسخ یہ قول کا صحابی سرہ ثابت دے ، ہفتہ اگرچہ نسخ نہ دے
ذکر کرے لیکن صحابہ کرام کا حدیث یہ معنو یا نہ ہے یہ پوہیدل۔
اولفظ کا لَعَلَّكَ ہے کا آداب کا رعایت کا وجہ نہ و علی دے ورتہ مراد
ترینہ یقین دے۔

جواب ۴: حدیث صحیحہ کا عائشہ رضی اللہ عنہا دے چہ لا اَعْتِكَاف
إِلَّا فِي مَسْجِدٍ جَامِعٍ (ابوداؤد جلد ۱ صفحہ ۲۷۲) نواصل یہ نصوص
کین اعمال دے اعمال نہ دے۔ دے عموم او خصوص وغیرہ اصولو
سرہ رد کا صحیح حدیث پکار نہ دے۔ اور اعمال دا دے چہ یہ حدیث
کا حذیفہ رضی اللہ عنہ کین چہ لا اعتکاف مقید کرے شی یہ تدر
یا یہ کمال سرہ لکہ چہ شرح الممتع علی زاد المستنقع جلد ۶ صفحہ
۵۰۵ کین ذکر دی او دے دے دعویٰ سند ہم ہفتہ صحیح حدیث کا
چہ لا تُشَدُّ الرِّحَالُ إِلَّا إِلَى ثَلَاثَةِ مَسَاجِدَ آہ ، یعنی شد الرحال
(چہ نفس سفر دے) ماسیوا کا درے مساجد و نہ منع دے بدکہ
شد الرحال مقید دے یہ سفر کو لو یہ قصد کا تخصیص کا ثواب
یہ یومکان پورے۔

جواب ۵: یہ المساجد کین الف لام عہدی نشی کیدے محکہ
چہ وقت کا نزول کا دے آیت یہ مسجد اقصیٰ کین اعتکاف کو تک
ہیچ شوک نہ وو محکہ چہ ہفتہ کا فراتو یہ قبضہ کین وو تو ہفتہ
دعہ وقت یہ المساجد کین داخل نہ وو۔ کہ شوک داشبہ او کری
چہ سیوا کا درے مساجد و نہ عمل کا اعتکاف یہ حدیث سرہ کا
سلفوتہ ثابت نہ دے۔ تو جواب دا دے چہ دغہ یہ حدیث
کا حذیفہ رضی اللہ عنہ کین ثابت دے چہ ثغہ کسا تو یہ ہفتہ مساجد و

چہ پہ دار کد ابن مسعود او دار کد ابو موسیٰ اشعری رضی اللہ عنہما کہیں
 وور پہ ہفتہ کہیں معتکف و و کہ حد یفہ رضی اللہ عنہ پہ ہفتوی رد
 کرے دے نو ابن مسعود رضی اللہ عنہ کد ہفتوی تا نین کرے دے ۔
 کہ دا عمل بالکل خلاف سنت وے نو ابن مسعود رضی اللہ عنہ
 یہ خا مخا ہفتوی پہ کا تر و ویشتلے وے او کد ہفتہ مساجد و تہ یہ یے
 شری وے لکہ کد ہفتہ عادت دا سے پہ نور و احادیث و کہیں ثابت دے ۔
 تنبیہ :- پہ عامو مساجد و کہیں اعتکاف کول جائز دی او پہ جامع
 مسجد کہیں افضل دی او پہ دغہ درے مسجد و نور حررم کی،
 حررم مدنی، مسجد اقصیٰ کہیں افضل ترین دی۔ دا زما رائے دہ،
 واللہ اعلم بالصواب۔

تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَقْرُبُوهَا، پہ تِلْكَ سرہ ہفتہ تولو احکام و تہ
 اشارہ دہ چہ دا آیت پہ ہفتہ یا ن سے مشتمل دے چہ ہفتہ پتھہ
 او امر او یوتھی دہ۔ حدود جمع کد حد دہ او پہ لغت کہیں منع تہ
 و ییلے نئی او دار تک منتہی کد خیز تہ و ییلے نئی او پہ لغت کد پستو
 کہیں پولے تہ و ییلے نئی چہ پہ ہفتہ سرہ فرق راغی کد دو و خیز و تو
 یا کد خایو تو تر منجے او ہفتہ منتہا وی او منع کوونکے وی کد دخل کدیل
 چاتہ۔ نو کد دے وچے تہ حد و داللہ پہ اصل کہیں منافی او محرماتو
 کد اللہ تعالیٰ تہ و ییلے نئی لیکن کلمہ ماموراتو تہ ہم شامل وی لکہ پہ
 دے مذکور جملہ کہیں۔ محکمہ چہ امر پہ یو و خیز یا ن سے مستلزم کد
 نہی لہرہ کدھن کد ہفتہ نہ او قرآن کریم کہیں لفظ کد حد و د خوارکس کرتہ
 راغلے دے او پہ تولو خایو تو کہیں ماموراتو تہ ہم شامل دے۔ کد ہفتہ
 نہ پہ لفظ کد حد و د سرہ تعبیر کہیں حکمت دا دے لکہ حد چہ جامع
 او مانع وی نو دار تک پہ احکامو کد اللہ تعالیٰ کہیں نور یے دلیلہ
 حکمو تہ نئی داخلید لے۔ او کد دے پہ تولو افراد و یا ن سے عمل
 کول ضروری وی۔ کد سدی پہ قول کہیں حد و د اللہ شرط و تہ
 کد اللہ تعالیٰ دی۔ او پہ قول کد شہرین حوشب کہیں قرائض کد اللہ
 تعالیٰ دی لیکن پہ دے تخصیص یا ن سے دلیل بيشته یا صرف کد
 تعبیر فرق دے۔

وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ

او مہ خورق مالوتہ دیوہل پہ کورق کین پہ ناروا طریقو سرہ

وَتُدْءُوا بِهَا إِلَى الْحُكَّامِ لِيُنَظَّرَ فِيكُمْ

او مہ رسوئی دغہ مالوتہ حاکما توتہ (پہ طور کدشوت) دے کپارہ چہ او خورق تاسو پو تکرہ

مَنْ أَمْوَالِ النَّاسِ بِالْإِثْمِ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ

د مالوتہ د خلقوتہ پہ گناہ سرہ او تاسو پوہہ لری .

فَلَا تَقْرَبُوهَا، سَوَال :- د مالوتہ تو پہ یا رک کین جو نہی د قربات نہ
صیحہ نہ دہ ۹

جواب ۱ :- د مالوتہ تو تاویل (د لزوم د وجہ نہ) پہ منہیا توسرہ کرے
شومے دے لیکن آخری صیغہ (لَا تَقْرَبُوهَا) د تھی دہ دے دے وجہ
نہ یے لَا تَقْرَبُوهَا ذکر کرو۔

جواب ۲ :- مراد دے نہ منع دہ د نزدیکت د هغه نہ پہ تعبیر او
تبدیل کولوسرہ۔

فَأُتِيَهُمْ مِنْهُ سَوْرَتٌ آيَاتٍ مَّا لَكُم بِهِ فَلَاحُكُمْ وَأَمَّا فَرَمَانُهُ
دے او دلتہ یے فَلَا تَقْرَبُوهَا، د احکام چہ هلته احکام د طلاق، عت
او ایلا، وغیرہ ذکر وواو د هغه نہ تعدی کول منع دی تو هلته یے
د تعدی تھی او کرہ او دلتہ منہیات مراد دی او منہیا توتہ نزدیکت
کول منع دی دے دے وجہ نہ دلتہ یے فَلَا تَقْرَبُوهَا ذکر کرو۔

كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ آيَاتِهِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ، د کاف د پارہ د بیان
د کمال دے یعنی تیر شوی احکام پہ دے آیت کین پہ اختصار مگر جامع
وضاحت سرہ ذکر دی۔ او دار تک نور احکام الہیہ پہ دے طرز سرہ
بیانول د الله تعالیٰ د کلام خصوصیت دے او پہ دے جملہ کین
مقصد ترغیب دے علم او عمل کولوتہ پہ دے احکام ویا ت دے
او دایہ یوقوم پورے خاص نہ دی دے دے وجہ نہ یے للناس أو یأمنوا۔
لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ، ابو حیان و غیلی دی چہ غایہ د تقویٰ پہ هغه
عائے کین ذکر کیری چہ پہ هغه کین مشقت وی دلتہ ہم د روڑے

حال دے پہ تاویل دے میطلین یا متلبسین یا الباطل سرہ۔ باطل
پہ اصل کیں زائیل کید وکی او قنا کید وکی نہ وئیل شی او پہ
اصطلاح دے شریعت کیں ہر ہغہ طریقہ چہ پہ شریعت کیں دے ہغہ
دے جواز دے پیا دے دلیل نہ وی او محکمین دے ہغہ مثالوتہ ذکر شول۔

وَتَنْتَلُوْا بِهَا، پہ دے کیں دودہ اقوال دی دے مفسرینو اول قول دا دے
چہ دا مجزوم دے او عطف دے پہ تَا کَلُوْا او دے دلالت دے داخل
دے او دویم قول دا دے چہ دا منصوب دے پہ تقدیر دے آن سرہ
لیکن اول قول صحیح دے پہ شو وجوہ وسرہ۔ اولہ وجہ دا چہ پہ
قراوت دے ابی بن کعب کیں لے مذکور دے۔ دویمہ وجہ دا چہ
روایت دے ابن عباس رضی اللہ عنہما دے چہ پہ دے آیت کیں
ذکر دے ہغہ چا دے چہ ہغہ یا نہ دے دے یل چا مال قرض وی او دے
مدعی گواہان نہ وی او دے انکار کوی دے قرض نہ او حاکمانوتہ
فیصلہ او پی او دے پوہیری چہ دے گناہکار دے او غور ونگے
دے حرامودے۔ نو پہ دغہ شخص کیں دا دوارہ کاروتہ جمع دی۔
نودے دے ہغہ نہ متع کرے شو۔ او دے ہر یو کار نہ جدا جدا منع ہم
مراد دے۔ دریمہ وجہ دا دے چہ لَتَا کَلُوْا عِلَّتْ دے او متعلق دے
دے تَنْتَلُوْا سرہ فقط۔

تَنْتَلُوْا، دا دے ادلاء نہ اخستے شو دے پہ اصل کیں بوقہ پہ
ذریعہ دے رسی (پری) سرہ کوی نہ او پیرا نہ ولوتہ وئیل شی۔ بیایے
اطلاق پہ ہر ہغہ قول او عمل یا نہ دے کی پری چہ بل مقصد نہ
دے رسید لو دے پیا دے ذریعہ او گرخی۔ دلالت دودہ قولوتہ مراد دی۔ اول
قول جلتی او تادی کول پہ او پلو دے فیصلے دے مالوتوسرہ حاکمانوتہ
کلہ چہ پوہیری چہ حجت حُما دے پیا رہ قائمیری چہ دے مدعی
دے پیا رہ گواہان نہ وی یا مال دے یتیم وی چہ پہ ہغہ کیں قول دے
قابض معتبر وی او پہ دروغہ قسم کولویا نہ دے پرواہ نہ کوی۔
پنا پہ دے قول دے یھا ضمیر راجع دے حکومت یا لاموال نہ۔ دویم
قول دا دے چہ پر دے حق حُما دے پیا رہ حاصلوی۔ او صاحب
دے اللیاب وئیلی دی چہ رشوت نہ ادلاء دودہ وجوہ وئیل شی

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْإِهْلَةِ قُلْ

تپوس کوی دوی ستا ته په پاره د میاشتو کښ ، ته اوا په

هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجَّةِ وَلَيْسَ

دا میاشته وختو ته مقرر کول دی دپاره د خلقو او دپاره د حج . او ته ده

اوله وجه داچه د رښی په واسطه لرې اوبه بنده ته رانژدې شي نو دارنگ د رشوت په ذریعه لرې او نا ممکن کار او حاجت په واسطه د حاکم سره بنده ته رانژدې او ممکن شي . دویمه وجه داچه لکه چه یوقه په رښی سره اوبو ته په آسانتیا سره وررسيږي دارنگ په رشوت اخستلو سره حاکم بغیر د تثبیت او پروا کولو نه حکم کوي او دلایله د وچه ته په آسان کتري .

لَيَأْكُلُوا قَرِيبًا مِّنْ أَثْوَالِ النَّاسِ يَأْلُوا فَمِ مَّا دَعَلَتْ دَمَ د پاره د نهی کولو چه په تښتو اوبه ها اِلَى الْحُكَّامِ کښ ده . یعنی هرکله چه مقصد کناه او حرام دے نو د هغه وسیله او ذریعه هم حرام ده . وئیل شوی دی لولوسائل حکم المقاصد . قریفاً ، فریق په معنی د قطع او تکرې سره دے . یالوا فم ، یاء سببیه ده او مراد د اشر نه د دروغو شهادت یا رشوت وړکول یا په دروغه قسم خوړل دی . یا یاء د پاره د ملا بست ده .

فأنداء : لَيَأْكُلُوا آه کښ اشاره ده چه حاکم ته د خپل حق د حصول د پاره مال وړکول یا د خپل عیان ته د ظلم دفع کولو دپاره مال وړکول جائز دی او دا په رشوت کښ داخل نه دے (اللباب فی علوم الکتاب - هداية كتاب الصلح) هاں خو د حاکم راخستونکی ، د پاره د دے اخستل حرام دی او که وړکوونکي . شهیل شه جائز ذریعه استعمال کړی نو هغه په غوره دی .

وَأَنْتُمْ تَحْكُمُونَ ، روح المعانی او بحر المحيط کښ لیکلی دی چه دا دلیل دے چه شوک نه پوهیږي چه د اکناه ده او حاکم د هغه په حق کښ د شه مال فیصله او کړی توده لره د هغه اخستل جائز دی .

لَبِزْ بَانَ تَاتُوا الْبُيُوتَ مِنْ ظُهُورِهَا

نیکو چہ راتل کوئی تاسو کورونو تہ شاکانو دھف تہ

وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنْ اتَّقَىٰ وَآتَىٰ الْبُيُوتَ

او لیکن نیکی دھفہ چا دہ چہ تقویٰ کوی یا وراشی کورونو تہ

مِنْ أَبْوَابِهَا وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿۱۸۹﴾

د دروازو دھف تہ او ویرہ کوئی د الله تعالیٰ نہ د کپا رچہ بہ تاسو بات رحم او کپیشی۔

۱۸۹ ربط۔ د دے د محکمتن آیت سرہ دا دے چہ روڑہ او دار تک مالی معاملات موقت دی یہ خاص و محتو پورے او د توقیت د پارخ الله تعالیٰ دوه سپونہ پید اکری دی یونمر او دویم سپو پمٹی تو الله تعالیٰ پہ دے آیت کتب غیر وکوی چہ توقیت شرعی پہ سپو پمٹی پورے خاص دے۔

يَسْأَلُونَكَ، یہ یا راء د سوال کو وکو کتب درے اقوال دی۔ اول داچہ داتپوس بعض صحابہ کرام وکریے وو۔ دویم داچہ داتپوس یهودیا تو یہ طور د اعتراض، سرہ کرپے وو یہ نبی صلی الله علیہ وسلم یا تہ ہے۔ دریم داچہ یهودیا تو داتپوس د بعض صحابہ کرام وکریے وو چہ ہفہ معاذ بن جبل او ثعلبہ بن غنم رضی الله عنہما وو۔ نو ہفہ دوار و داسوال نبی صلی الله علیہ وسلم تہ ذکر کرپے وو چہ یا رسول الله یهودیان موتہ تہ راغی او یہ بارہ د اہلہ کتبیں پوس کوی چہ خہ وجہ دہ چہ دا اول ترغی شکارہ کیری بیازیا تہ شی بیابرا برشی تو بیا کمیری او ترغی کیری۔ دا قول قرطبی ذکر کرپے دے او دا د محکمتن دوارہ قولونو د پارہ جامع دے۔

سوال:- امام رازی او ابو حیان دابن عباس رضی الله عنہما قول ذکر کرپے دے چہ صحابہ کرام وکریے نبی صلی الله علیہ وسلم نہ صرف حواریس تپوسونہ کیری دی او دھف جوابونہ وکریے شویدی۔ اول یہ دے سورت ۱۸۹ کتبیں دے دویم دا آیت۔ ثور شپرو ہم پہ دے سورت کتبیں دی۔ نہم پہ سورہ مائدہ سک کتبیں، لسم پہ سورہ انفال سک کتبیں

یوولسم سورۃ اسراء ۸۵، دولسم سورۃ کہف ۸۶، دیارلسم سورۃ
 طہ ۸۷، اوخوارلسم یہ سورۃ نازعات ۸۸ کیں دے ۹۔

جواب :- دے خبرے سندن ثابت نہ دے اویالخصوص یوولسم
 نہ ترخوارلسم پورے نسبت کول صحابہ کراموتہ دے صحیح اقوالوتہ
خلاف دے حکم چہ ہغہ تپوسوتہ دے مشرکانو دے طرف نہ وو۔

عَنِ الْاَهْلِ، جمع دے ہلال دہ۔ اصمعی وٹیلی دی چہ ہلال ورتہ
 ترہغے پورے وٹیلے شی چہ ترخودائره جورہ نہ شی اویعضو وٹیلی
 دی چہ تردیو شپو پورے ورتہ ہلال وٹیلے شی۔ اوہلال یہ
 اصل کیں آواز اوچتولوتہ وٹیلے شی تو وجہ تسمیہ ہم دادہ چہ رومیو
 شپو کیں یہ وخت دے لیں لو کیں ہریو آواز اوچتوی یعنی یہ اوچت آواز
 وائی چہ ہغہ دے ہلال (میاشتہ)۔ دے تپوس کولوپہ بارہ کیں
 دوہ اقوال دی اول داچہ دوی دے اختلاف دے حالاتو حکمت او

فائدہ تپوسلے وہ او جواب ہم دے ہغہ موافق وکرے شویں اوداقول
 صحیح دے او مناسب دے دے شان دے صحابہ کراموسرہ چہ ہغوی بے
 فائدے تپوسوتہ نہ کول۔ او جواب ہم دا دلالت کوی چہ دوی دا
 تپوس پہ بارہ دے حکمت دے ہلال کیں کرے وو۔ دویم قول دا دے چہ
 دوی دے تری والی اوغٹوالی دے سبب تپوس کرے وو، لیکن ہرکلمہ چہ
 دا تپوس بے فائدے وو تو جواب وکرے شویہ حکمت سرہ۔ اوداقول
 مناسب دے دے ہغہ قول سرہ چہ تپوس کوونکی یہودیان وو ہغوی
 یہ بے فائدے تپوسوتہ کول دے نبی صلی اللہ علیہ وسلم دے تنکولو
 دے پارہ۔ او تفتازانی پہ مطول کیں ادا قول کرے دے چہ دا تپوس
 صحابہ کرامو کرے وو لیکن ہرکلمہ چہ ہغوی دے ریاضی پہ باریکاتو
 باندے پوہہ نہ لرلہ تو دے دے وچے نہ اللہ تعالیٰ ورتہ پہ ذکر
 دے حکمت سرہ جواب اوکرو، تو ادا قول دے ہغہ غلط دے او مستلزم
 دے تحقیق دے صحابہ کرامولرہ۔

قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ، یہ روایت دے ابوالعالیہ کیں دی چہ دا
 مواقیت دی دے پارہ دے روڑے او افطار دے مسلمانانو او دعوت دے زمانو
 او دے قرضو دے خلقو دے پارہ (ابن کثیر)۔ او ایچارے، کرایہ کھانے

او تور مصالحو کد بتا کا تو کد پاره، اودا سے ذکر دی پہ سورة یونس سه
 او سورة اسراء سلا کتب (قرطبی)۔ او مواجیت جمع کد میقات ده منتها
 د وخت نه و ثیلے شی یعنی مقرر وخت لکه فَتَمَّ مِیقَات ربه اربعین
 لیلہ (سورة اعراف سلا) کتب۔

سوال :- شه حکمت دے چه پہ مواقیتو شرعیو کتب کد سپور مئی
 تخصیص او کرے شو نه کد نمر ۹۔

جواب :- پہ لیل لو کد هلال او په اختلاف کد حال تو د هغه سره
 نول عوام او خواص پوهیری لکه چه کدیو امی بے تعلیمه شخص نه
 پیوس او کرے شی چه تن کد میا شیتے شویمه شپه ده تو هغه سپور مئی
 نه او گوری او جواب او کری او هر چه نمر دے نو کد هغه کد حال تو
 په اختلاف یا ندے عام خلق نه پوهیری بلکه د هغه په اختلاف
 سره په نول کال کتب صرف شلور موسونه معلومیری (اوپرے،
 جم، سپرے، اومتے)، بغیر کد جنتری وغیره کتلونه شوک د هغه کد
 تاریخ نه نه خبریری او دین کد الله تعالی آسان دے او عام دے
را لیب اللد مشقی۔

لِلنَّاسِ، یعنی کد خلقو کد مقاصد و کد پاره کد دے نه ذوات کد هغوی
 مراد نه دی (بحر المحیط)۔ وَالْحَیْجُ، تخصیص کد حج یثے کد دے و چه نه
 او کر و چه جاهلیت والو په حج کتب نسی کوله یعنی حج کول به یثے
 کدیو میاشت نه یله میاشت ته نقل کو و او بدلو۔ تو په تخصیص کتب
 اشار و چه الله تعالی کد حج کولو کد پاره کومه میاشت (ذوالحجه) مقرر
 کرے ده نو کد هغه تبدیل منع دے۔ اودارنگ په دیکتب اشار و چه
ذکر کولو کد یله قریضه کد اسلام ته روستو کد ذکر د روژے نه۔

وَلَيْسَ الْبِرُّ بِاَنْ تَاْتُوا الْبُیُوتَ مِنْ ظُهُورِهَا، کد دے جمیل په سبب کد
 نزول کتب دے روایات دی۔ اول قول کد حسن بصری او کد اصم
 رحمهما الله دے چه کد جاهلیت په وخت کتب په یو شخص کدیو کار
 اراده او کر و هغه کار پور یا ندے سعت او کران شو نو کورت به
 کد دروازے کد طرف نه نه داخلید و بلکه کد شاطرف نه به راتلو
 (هغه به په دیوال را او پید و یا په یله طریقہ) اودا کار کد دروازے

نہ داخلیدل، یہ ہے تطیر (سپیرہ والے) گنہگار اور تریو کال پورے یہ ہے
 دغسے کول۔ تو معنی کآیت دادہ چہ کہ سپیرہ والی نہ بیچ کیدل دانہ دی
 چہ کورو نو تہ کہ روستو نہ راعی بلکہ نیکی (تطیر نہ بیچ کیدل) ہو یہ
 تقوی سرہ او یہ توکل علی اللہ سرہ وی۔

وَلَكِنْ الْبِرُّ مَنِ اتَّقَى، یہ دے لفظ کیں اختصار دے کآیت نکلا چہ
 یہ ہے کیں ہے لس امور کہ بی (نیکی) ذکر کرل او یہ آخر کیں اولئالی
 هم المتقون ونبیل وو۔ وَاتَّقُوا اللَّهَ، دلتہ تقوی یہ معنی کاطاعت
 کاحکام الہیہ دہ۔ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ، ہر کلمہ چہ ٹھوک یہ کہ مقصد نہ
 نا آمیدہ شو نو دوی یہ ونبیل چہ ما اقلح (کامیاب نہ شو) تو اللہ
 تعالیٰ کہ ہے یہ رد کیں او فرمائیل چہ یہ تقوی (تطیر نہ بیچ کیدل)
 سرہ قلاح حاصل ہو۔ دریم قول کہ برادر ہی اللہ عنہ او امام زہری
 روایت دے چہ یہ انصار و کیں عادت و وجہ کلمہ یہ ہے احرام کہ حج
 او تریو نو دوی یہ چہ کلمہ واپس کورو نو تہ راتل تو یہ دروازہ یہ نہ
 داخلیدل تو دغہ و محنت یو انصاری کہ دے خلاف او کرو او دروازہ
 داخل شو نو دغہ یا نہ نو۔ راعتراض او کرو تو کآیت تارل شو۔
 داروایت بخاری او مسلم ذکر کریدے۔ دارنگ یہ یل روایت کیں
 دی چہ کہ دوی او کآسمان پہ مینج کیں یہ ہے حائیل (پردہ) نہ کرمولہ
 نوچہ کہ کور نہ یہ راتل پہ نیت کہ احرام سرہ نو واپس یہ کور نہ
 کہ دروازہ نہ نہ داخلیدل بلکہ کہ شا کہ طرف نہ یہ ہے دیوال
 لرے کرو او حاجت یہ ہے کہ کور والونہ طلب کوو یا بہ کہ کور پہ
 چٹ یا نہ نہ کہ شا کہ طرف نہ و رعتلو او داکار یہ ہے ثواب او عبادت
 گنہگار تو اللہ تعالیٰ او فرمائیل چہ داکار کہ نیکی او ثواب نہ دے۔

دریم قول کہ عامو مفسرینو دے چہ یہ ابتداء کہ اسلام کیں یہ چا
 احرام کہ حج یا کہ عمرے او تریو نوچہ کوم حلق یہ بتا را و آیا دو والا
 وو نو کہ کور کہ شا طرف نہ یہ چٹ نہ تھتلو اوچہ یا نہ او ویمو والا
 یہ و نو کہ شا کہ طرف نہ یہ چیم نہ داخلیدل او دا یہ ہے نیکی گنہ
 داکار یہ سیوا کہ خمس والونہ تلو عربو کولو۔ خمس والا چہ قریش
 و نو دوی یہ بالکل عیل کورو نو تہ نہ داخلیدل او نہ یہ ہے دغہ

وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ

او جنگ کوئی ذہانہ ذکر اوچت والی ذکر دین ذکر اللہ تعالیٰ

وخت غوری او پنیروپل او دایہ یے نیکی کنرلہ نو اللہ تعالیٰ ذکر دے
تردیں او کرف او داروایات صاحب دلیاب او ابن جریر وغیرہ فکر
کری دی ذکر دے روایاتو یہ بنیاد باندے ذکر الیوت ابواب او ظہور
حقیقی معانی مراد دی او داقول ذکر او مفسرینو دے

سوال ۱: یہ معنی ذکر دے جملے کیں ذکر مسئلہ ذکر اہلہ سرہ شہ ربک ربک
جواب ۱: ہرکلمہ چہ یہ حج کیں ذکر تسبیح رد تہ اشعار او شہ تو یہ
حج کیں یے ذکر رسم باطل رد ہم ذکر کردے ذکر پارسہ چہ حج
ذاسلام ذکر اہلیت ذکر رسمونہ پاک لئی

جواب ۲: دادوارہ سوالو تہ یے یہ یوخل ذکر کری وڈو اللہ تعالیٰ
ذہن دوارو جوابو تہ ہم یہ یوکر ذکر کرل

جواب ۳: ہرکلمہ چہ سوال ذکر اہلہ یہودیائو یے قاتلہ رالستہ
کرے وڈو سوال حکمت ذکر ہن ضروری وڈو ادوی ذکر سبب تپوس
کرے وڈو ذکر ہنوی ذکر عمل مثال یے ذکر کردے یعنی چہ ذکر
عمل داسے ذکر لکچہ یوشخص ذکر دروازہ پر پردی او دشہ
ذطرف نہ کورتہ داہلیبری یعنی جاہلان النہ کارکوی نو داسے
یہودیان ہم دی

تنبیہ: ذکر دے جملے یہ ذکر کولو کیں مفسرینو نور اشارات ہم
ذکر کردی اولہ اشعار صاحب اللیاب ذکر کردی چہ اے یہودیائو
ہرکلمہ چہ تاسو حکمت یہ اختلاف ذکر اہلہ کیں نہ پیڑنی توناسو
شک کوئی یہ حکمت ذخالق جل جلالہ کیں نو کورو تہ ذکر
طرف نہ راتلو کیں اشارہ دہ او پیدلوتہ ذصیح طریقہ ذاستدلال
نہ اوراتل ذکر دروازو تہ اشعار دہ صیح طریقہ ذاستدلال تہ

دویمہ اشعار قرطبی ذکر کردے دہ ذابوعبیدہ نہ نقل دے چہ
مثال ذکر دے دہ چہ ذمسائلو تپوسونہ ذجاہلان تہ مہ
کوئی ہنکہ ذعلماؤ نہ کوئی دریمہ اشعار ذماوردی او ابن الانبار
روایت دے ذابن زین نہ چہ ذامثال دے ذجماع کولو ذبییانو

الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَغْتَدُوا ط

دھو کسانو سرہ چہ تاسو سرہ جنگ کوی۔ او دحد نہ مہ ورتیر پری،

إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ ۝۱۹۰

یقیناً اللہ تعالیٰ مینہ نہ کوی دحد نہ دتیر و تونکو سرہ۔

خیلو سرہ چہ یہ محکبش طرف (فرج) کیش جماع کوئی پہ روستو طرف (دیں) کیش مہ کوئی۔ تھلور مہ اشار دادہ چہ یہ دے آیت کیش تنبیہ دہ کہ اللہ تعالیٰ د طرف نہ چہ هرکار د نیکی پہ ہنہ طریقہ کوئی چہ اللہ تعالیٰ د ہن امر کرے دے یعنی پہ دلیل شرعی سرہ یے کوئی بے دلیلہ عمل مہ کوئی۔ پنعمہ اشارہ، قرطبی و تبلی دی چہ پہ دے آیت کیش بیان دے چہ کوم خیر (یعنی قول او عمل) چہ اللہ تعالیٰ ہنہ قریت نہ وی کرشمہ لے او تہ یے ہنہ طرف تہ ترغیب و کرہ وی نو ہنہ قریت (ثواب) نہ کرٹی اگر چہ یو انسان پہ ہنہ سرہ تقرب لتوی۔ پہ دیکش د عقیدے او د اعمالو پہ تھلو بدعاتو یا نہ دے رد دے۔

نک۔ ربط۔ کہ دے آیت د محکبش سرہ پہ نحو و جو ہو سرہ دے۔ اول داچہ دامعطوف دے پہ و اتقوا اللہ یا نہ دے کہ قبیلہ د عطف د خاص نہ پہ عام یا نہ دے یعنی اشد ضروری او اہم د اقسامو د تقویٰ نہ قتال فی سبیل اللہ دے۔ دویمہ وجہ ابن عباس رضی اللہ عنہما نہ روایت دے چہ دا آیا تونہ پہ کال د حدیبیہ کیش نازل شوی و وچہ مشرکانو مؤمنانولرہ د بیت اللہ نہ منع کرل او بیا صلحہ اوشوہ چہ راتلونکی کال کیش یہ مکہ معظمہ نہ د عمرے د پانچ صرف درے و رحو د پانچ داخلینئی نو مسلمانانوسرہ برہ پیدا شوہ کہ راتلونکی کال کیش دوی بے لوطی اوکری اوپہ حرم مکی اوپہ میاشت د حرمت کیش زمونر سرہ قتال اوکری او داخوز مونہ د پانچ گناہ دے۔ نو دا آیتونہ اللہ تعالیٰ نازل کرل۔ یعنی حکم د قتال متعلق شوہ عمل د عمرے سرہ او حج ہم داسے حکم لری تو کہ مسئلے د حج سرہ متاسبت او ربط پیدا شو۔ دریمہ وجہ داچہ محکبش لیس امور

کہ تہذیب نفوسی ذکر شول او غلور امور دامن دیا رہہ ذکر شول او
دانتیاری دہہ قتال دیا رہہ توروستو دتیا رہی نہ ہے امر دقتال او کرو۔
یہ دے آیت کیں دقتال متعلق غلور امور ذکر کوی اول فرضیت
دقتال یہ صیغہ د امر سرہ۔ دویم مقصد دقتال چہ فی سبیل اللہ
دے۔ دریم اہل دقتال چہ التابین یقاتلو تکمردی۔ غلورم آداب
دقتال یہ لاد تحت واسرہ۔

فِي سَبِيلِ اللَّهِ، دامتعلق دے دَقَاتِلُوا سرہ۔ سبیل یہ لغت کیں
لارے نہ وکیلے شی چہ انسان یہ ہے سرہ مقصد تہہ رسیری۔
دلنہ مراد دہے نہ دین او کلمہ د اللہ تعالیٰ دہہ چہ دہے یہ ذریعہ
اللہ تعالیٰ تہہ او دہے رضا او جنت تہہ رسیدل کیں ہے شی چہ ہغہ
د مسلمان بنیادی مقصد دے۔ فی یہ معنی دلام دے او مضاف
پتہ دے۔ اعداء او سبیل یہ معنی د کلمے سرہ دے یعنی لاعداء کلمہ
اللہ (دپیارہ دغالب کولو د کلمے د اللہ تعالیٰ)، او کلمہ د اللہ تعالیٰ دین
توحید دے۔ اودا تفسیر یہ صحیح حدیث کیں ذکر دے تودا مقصد
دقتال دے اشعار دہہ چہ قتال یہ یہ بیت د شہرت اوریا کولو
او غنیمت حاصلولو وغیرہ سرہ نہ وی۔ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ مراد
دے تہہ عام دے یعنی شوک چہ تاسو سرہ فی الحال قتال کوی
او شوک چہ اہلیت دقتال لری یعنی عوانان اشخاص۔ تو یہ
دے سرہ وارہہ، بچی، زناتہ او یو داکان (کمزوری) خارج شول۔
ہاں کومہ زناتہ چہ د کافرانو رگاست کوی یا کوم بودا چہ دوی
تہہ مشورے ورکوی ہغہ ہم یہ اہلیت دقتال کیں داخل دی
یعنی ہغوی سرہ یہ ہم جنگ کیں ہے شی۔ وَلَا تَغْتَدُوا، اعتداء
یہ تولو امور وکیں د حدود شرعیونہ تجاوز کول دی او اعتداء
کول حرام دی۔ اودلنہ دابن عباس رضی اللہ عنہما او مجاہد یہ
روایت سرہ معنی دادہ چہ زناتہ، وارہہ بچی او یو داکان او راہبان
او ہغہ شوک چہ تاسوتہ سلام او انقیاد پیش کوی ہغہ مہ قتلوی
او مخلہ (د مری اندامونہ پریکول) او غلول (خیانت) ہم مہ کوئی۔
او یہ دے معنی سرہ آیت مشوخی تہہ دے۔ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُغْتَدِينَ،

وَأَقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ

او وڈائی دوی لریہ کوم خائے چہ وس برشی ستاسو پہ دوی ہاندے

وَأَخْرِجُوهُمْ مِّنْ حَيْثُ أَخْرَجُوكُم

او اوپاسی دوی لریہ دھغہ خائے نہ چہ دبستے پیی دوی تانسو لریہ

وَالْفِتْنَةُ أَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ

او شرک دیر سخت دے د قتل تہ

وَلَا تَقْتُلُوهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ

اوجنگ مہ کوئی ددوی سرہ د مسجد حرام پہ خوا کیں

حَتَّىٰ يُقْتَلُوا كُفْرًا فَإِنْ قَتَلُوكُمْ

تردے پورے چہ جنگ شروع کری دوی تانسو سرہ پہ ہفتے کیں، نوکہ دو تانسو مار جنگ شوں کری

دا کہ لا تعدوا علت دے۔ د مؤمنانوسرہ محبت کول اوک غیر مؤمنانوسرہ محبت نہ کول دا کہ اللہ تعالیٰ صفت دے اوک نوروصفا تو پہ شان دلتہ ہم حقیقی معنی مراد دہ بغیر د تمثیل، تشبیہ اوتناویل نہ او دامسلک د سلفوصالحینودے۔ نو محبت د اللہ تعالیٰ اوک محبت د مخلوق پہ مینج کیں فرق دے۔ یوداچہ د مخلوق د محبت اونفرت پہ مینج کیں واسطہ کیدے شی چہ کیوشخص سرہ نہ محبت کوی او نہ ورسرہ بغض ساتی۔ لیکن د اللہ تعالیٰ د محبت او بغض پہ مینج کیں واسطہ تیشتنہ نوعدم محبت د اللہ تعالیٰ مستلزم دے بغض اوعذاب لریہ۔

فأشده۔ محبت پہ طریقہ د صفت ثبوتیہ د اللہ تعالیٰ د پارہ پہ قرآن کریم کیں نورس کرتہ ذکر دے اوک سلب پہ طریقہ سرہ درویشنت کرتہ ذکر دے۔

فَاَقْتُلُوهُمْ مَكَانَ ذَلِكِ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ ﴿١٩١﴾

تو دقتی دوی، دغے بدلہ دے کا فراتو دے۔

۱۹۱۔ پہلے آیت کہیں کہ قتال کے دوہ طریقہ ذکر دے اول داچہ پہ قتل باندے ہو کس اوطاقت پر نشی تو قتل کوئی بی، دویم داچہ پہ قتل کو لو مو طاقت پر نشی بلکہ پہ ویستلو باندے مو طاقت پر نشی تو ویستل کوئی دے غوی اودا دواہ امر و نہ راقتلوہم۔ اخرجوہم) پہ جدا جدا حالتوں کو کہیں مراد دی تھکہ چہ ہو حال کہیں قتل او اخرج دواہ نشی جمع کیوں ہے۔ اودے اقتلوہم ضمیر الدین یقاتلوہم کہ تہ راجع دے۔ حَیْثُ تَقْتُلُوهُمْ، حیث کے عموم کے مکان اور زمان دواہ دے پارے راغی یعنی کہ زمکہ کے جل وی او کہ کے حرم وی، میاشت کے حرمت وی او کہ بلہ (ازادہ) میاشت وی، لیکن روستویئے مسجد حرام او شہر حرام مستثنیٰ کری دی۔ ثقف او ثقافت پہ اصل کہیں پہ مضبوطی او پہ پوشیاریتیا سرے لاندے کول او موندل دی کہ عمل وی او کہ علم وی او پہ معنی کے مطلق وجدان او ادراک سرے استعمالی بی لیکن کوم خائے چہ ثَقِفْتُمُوهُمْ ذکر دے ہلنہ شدت او پوحوالے۔ زاد دے او کوم خائے چہ وجد تم ذکر دے ہلنہ ورسرے شدت ماحوذ نہ دے او پہ مناسب خا یونو کہیں دواہ الفاظ ہم استعمالی بی۔ پہ سورۃ نساء، سورۃ انفال، سورۃ الاحمران، سورۃ احزاب، سورۃ کہیں ثقف استعمال دے او دار تک کے دشمن کے طرف نہ پہ سورۃ متعہنہ، سورۃ کہیں ہم مستعمل دے۔ تودا تبول دلالت کوی پہ شدت باندے۔ او سورۃ نساء، سورۃ او سورۃ توبہ، سورۃ کہیں وجدان ذکر دے چہ ہغہ کے ہغے خائے سرے مناسب دے۔ او قرطبی لفظ کے ثَقِفْتُمُوهُمْ قید کولو تہ شامل کیے دے یعنی کے قیدی کافر قتل ہم جائز دے۔ وَ اَخْرِجُوهُمْ مِنْ حَیْثُ اَخْرَجُوْهُمْ، دلتہ حیث کے مکان کے پارے دے او داعام دے اگر چہ کے دے مصداق پہ ہغہ وخت کہیں مکہ مکرمہ و۔

سوال :- کہ دے آیت کے نزول پہ وخت کہیں چہ کے مؤمنان تو قدرت نہ و وہ اخرج کے مشرکانو کے مکہ نہ تودا شہر تک صیغہ کی بی ؟

جواب: ابو حیان و بیلی دی چہ پہ دیکھن اشارہ دہ وعدے تہ
 د اللہ تعالیٰ د طرف نہ پہ فتح مکہ سرہ ارغہ وعدہ اللہ تعالیٰ پور
 کریدہ۔ او من حیث د علت د پیارہ ہم احتمال بری یعنی اویاسی
 دوی لہ د کورونو او وطنونو د دوی تہ محکہ چہ تاسوئے و بستلی ہی
 اویا ہم چہ دوی وس اوموی توتاسو اویاسی۔

وَالْفِتْنَةُ أَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ، ابو حیان دلتہ اووہ معلنے ذکر کریدی
 (۱) واپس کر خول د مؤمن د ایمان د ہنہ نہ پہ زور سرہ دیر
 سخت دی پہ مؤمن باندے د قتل د ہنہ نہ۔ اشارہ دہ پوحوالی
 د صحابہ کرامونہ پہ ایمان باندے۔ (۲) شرک د مشرکانو دیر
 سخت جرم دے د قتل کولو د مشرک نہ اگر چہ پہ میاشت د
 حرمت کبش وی۔ نو دا علت دے د وَاَقْتُلُوهُمْ د پیارہ۔ (۳) ہتک
 اوسپکوالے د حرمانو د اللہ تعالیٰ چہ دامشرکان یے کوی دیر سخت
 جرم دے د قتل کولو د مشرک نہ۔ پہ دے معنی سرہ ہم علت د
 د وَاَقْتُلُوهُمْ د پیارہ یعنی دوی قتل کوئی۔ (۴) عذاب د آخرت د مشرکانو
 دیر سخت دے د قتل کولو د دوی مؤمنانولہ پہ حرم کبش۔ دا
 احتمال ضعیف دے لیکن کہ دا سے اوویلے شی چہ عذاب د آخرت
 د مشرکانو سخت دے د عذاب د قتل د دوی تہ پہ دنیا کبش۔ نو
 دا ترقی دہ د وَاَقْتُلُوهُمْ نہ نویا دا احتمال صحیح دے او دا صاحب
 الیاب ذکر کرے دے۔ (۵) و بستل د مشرکانو د کورونو او د وطن نہ
 دیر سخت دی پہ دوی باندے د قتل کولو د دوی تہ محکہ چہ پہ
 اخراج سرہ یہ پہ ہغوی باندے ہمیشہ ذلت اور سوائی لازمہ
 شی۔ پہ دے معنی دا علت دے د آخر جو ہم د پیارہ۔ (۶) اہول او منع
 کول د مشرکانو مؤمنانولہ د مسجد حرام نہ دیر سخت جرم دے
 پہ نسبت د قتل کولو ستاسو مشرکانولہ یا د قتل کولو د ہغوی
 نہ تاسولہ۔ پہ دے معنی ہم دا علت دے د وَاَقْتُلُوهُمْ د پیارہ۔
 (۷) تنکول د مشرکانو مؤمنانولہ د دے د پیارہ چہ مرتد شی دیر
 سخت دی پہ مؤمنانو باندے د ہغوی د قتل نہ۔ او دا احتمال
 پشان د اول احتمال دے۔ او د فتنہ لفظ تحقیق روستویا تلویکے دے۔
 (انشاء اللہ تعالیٰ)

فَإِنْ أَنتَهَوْا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ (۱۹۲)

نو کہ چرے دی منع شود کفر نہ تو یقیناً اللہ تعالیٰ بخندہ کو تو کے رحم کو ڈنکے دے۔

وَلَا تُقَاتِلُوهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتَّى يَقَاتِلُوكُمْ فِيهِ، دَا ذکر دے
 دے استثناء دے عموم دے حیث کَقَاتِلْتُمُوهُمْ نہ او نہی دے قتال مستلزم دے
 نہی لڑ دے اسباب دے قتل نہ تو مراد دے دے نہ نہی دے دے شروع کولو
 دے قتال نہ دے مسجد حرام پہ خوا کہیں۔ او غایہ دے دے نہی شروع
 کول دی دے قتال دے مشرکانو دے طرف نہ۔ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ، دے دینہ
 مراد تول حرم دے۔ پہ دے نہی کہیں دے علما کی دے اقوال دی۔
 اول قول دا چہ دا نہی منسوخ نہ دے او دا قول دے طائوس او ابو حنیفہ
 رحمہما اللہ دے۔ او قرطبی و بیہقی دی چہ دا موافق دے دے
 نص دے مقتضاً سرہ او دا صحیح قول دے۔ دویم قول دا چہ دا منسوخ
 دے پہ فَا قَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ سورۃ توبہ سہ۔ او وفاتوا المشرکین
 سورۃ توبہ سہ۔ سرہ۔ او قد طبی پہ تفسیر کہیں مناظرہ ذکر کریدہ
 دے پہ دے تأیید دے اول قول چہ منسوخ نہ دے۔ فَإِنْ قَاتَلْتُمُوهُمْ
 قَاتِلُوهُمْ، پہ دے جملہ کہیں دفع دے کراہت دے منع مناوودہ دے
 قتال نہ پہ حرم کہیں او تصریح دے پہ مفہوم دے غایہ سرہ دے پہ
 دے تاکید دے دفاعی قتال کولو پہ حرم کہیں۔ قَاتِلُوهُمْ، قَاتِلُوهُمْ
 اُونہ و بیہقی۔ اشارہ دے چہ اللہ تعالیٰ پہ تاسوتہ غلبہ او تصرف
 دے کوی پہ قتل دے مشرکانو سرہ پہ سبب دے جے حرمتی کولو دے ہغوی
 حرم لڑ۔ كَذَلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ، كَذَلِكَ کہیں اشارہ دے قتل نہ
 یعنی جزاء دے تولو کا فرانو قتل دے یعنی کفر علت دے قتل دے ہغوی
 دے۔ پہ دے یکیش تنبیہ دے چہ دا قتل کول تنذیل دے اتساقیت نہ دے
 لکہ چہ جے دینہ خلق وائی بلکہ حقیقت کہیں دا تذلیل دے کفر دے۔
 ۱۹۲۔ پہ دے آیت کہیں ترغیب دے کا فرانو تہ دے پہارہ دے توبہ دے کفر
 او شرک نہ۔ فَإِنْ أَنتَهَوْا، مراد دے دے نہ متع کیدل دی دے کفر نہ پہ
 توبہ کولو سرہ او متع کیدل دے قتال نہ پہ کہیں داخل دی او دے
 سورۃ انفال سہ کہیں ہم دی۔ ابو حیان او صاحب دے الباب و بیہقی

وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ

او قتال کوئی ددوی سرہ دے دیا تا چہ نبی اہل د مومن د دین اسلام نہ

وَيَكُونَ الدِّينُ لِلَّهِ فَإِنْ ابْتَغَوْا

اوشی (رغبتہ) د دین خاص اللہ تعالیٰ لہ، نو کہ چہ منع شو د قتال نہ

فَلَا عُدْوَانَ إِلَّا عَلَى الظَّالِمِينَ ﴿۱۹۳﴾

نو نیستہ زیاتے کول . مگر یہ حقہ چاہے چہ ظلم باندے کلک پاتے شی .

چہ دا آیت دلالت کوی چہ د قاتل العمد (قصداً قتل کو وکی)، توبہ
ہم قبولہ دہ حکم چہ کفر او شرک د قتل عمد نہ غنہ گناہ دے چہ د
کافر توبہ قبولہ دہ نو د قاتل عمد توبہ ہم قبولہ دہ .

۱۹۳ دا عطف دے پہ محکیش قاتلوا فی سبیل اللہ یا نہ مے رد اکثر
مفسرینو پہ نیز یا نہ مے او هلتنہ بو مقصد ذکر شو چہ فی سبیل اللہ
دے او دلتنہ یل مقصد ذکر کوی چہ حتی لا تکون فتنہ دے . او پہ
ضمیر د و قاتلوہم کیش دہ اقوال دی . اول دا چہ دا راجع د مشرکین
مکہ تہ چہ ذکر د مسجد حرام پہ دے یا نہ مے دلالت کوی او
مراد د فتنہ نہ شرک او اذی (تکلیف) و رکول دی مؤمنانوتہ . او
مقصد د آیت دا دے چہ د مشرکین مکہ او عرب سرہ قتال کوئی
نہ دے چہ د دوی نہ شرک ختم شی د دوی نہ یہ جزیہ (نہیکس)
او ذمہ نہ قبلہ پری د اہل کتابو پیشان او دا قول د ابن عباس
رضی اللہ عنہما او د قتادہ، ربیع اوسدی رحمہم اللہ دے . او دویم
قول دا دے چہ ضمیر تہ لوکا قرانوتہ راجع دے یعنی امر د قتال
کولو د تہ لوکا قرانوتہ سرہ پہ ہر مکان کیش لیکن تخصیص د بعضو پہ
جزیہ (نہیکس) و رکولو سرہ د یل نص پہ وجہ سرہ دے چہ ہغہ
پہ سورہ توبہ سلا کیش ذکر دے . او دا یو قول قرطبی اول، ذکر کرے
دے او و بیلی یے دی چہ دا اظہر قول دے او د فتنہ نہ مراد شرک
او اذی و رکول دی مؤمنانوتہ . او پہ نیز د ابو مسلم و قاتلوہم
عطف دے پہ فَإِنْ قَاتَلُوكُمْ فَاقْتُلُوهُمْ یا نہ مے او مراد د فتنہ نہ

قتال کے پہ حرم کہیں۔ یعنی چاہے تاسو سر پہ حرم کہیں قتال شروع کریں تو تاسو
 ویرسہ قتال کے دیکھ پائے گا کوئی چاہے پہ حرم کہیں قتال بند نہ کریں۔ چاہے قتال پہ
 حرم کہیں فتنہ (امتحان) دے پہ مؤمنان و باندے۔ بحرالمحیط) اوحیٰ دلہ
 دے غائیے دیکھ پائے دے بتا پہ یو قول باندے۔ یا دے تعلیل دیکھ پائے دے۔ او ابن عاشور
 پہ التحریر والتتویر کہیں و تبلی دی چاہے انتفاء دے فتنے حاصلیری پہ یو دے دے
 کار و سر پہ یا دخول دے یو و مشرکان پہ اسلام کہیں یا قتل دے یو و لیکن کلمہ حاصلیری
 پہ غلبہ دے مسلمان و سر پہ مشرکان و باندے او کمزوری کیدال دے مشرکان و
 پہ مقابلہ دے قوت دے مسلمانان و کہیں۔ تو پہنا پہ ہر حال سرہ حتیٰ دے
 غائیے او تعلیل دوارو دیکھ پائے کیدے سے تھی۔ محکمہ چاہے پہ مینج دے غائیے
 او تعلیل کہیں منافات نیستہ۔

تنبیہ:۔ ع:۔ مادہ دے فتنے (ف، ت، ن) پہ قرآن کریم کہیں شبیہ کرتہ
 ذکر دے۔ اوفتن پہ لغت کہیں غور و غول دی دے سر و زرو پہ او کہیں
 دے دے دیکھ پائے چاہے دے خیری نہ پاک شی چاہے تہ تن صبا پہ عرف
 کہیں تیزاب کول دے سر و زرو وائی، بیا دا پہ معنی دے ہر محنت سرہ
 راہی۔ اوسیوطی پہ اتقان کہیں و تبلی دی چاہے دا قرآن کریم کہیں پہ
 پنچلس معانوسہ دے۔ (۱) پہ معنی دے شرک لکہ الفتنۃ أشد من
 القتل (۲) خلق کمرۃ کول (۳) قتل کول لکہ ان یفتکم الذین کفروا
 سورۃ نساء سکت (۴) پہ معنی دے او یو لکہ و احذر ہم ان یفتنوک عن
 بعض ما اتزل الیک، سورۃ مائدہ سکت (۵) کمرۃ کیدال و من یرد اللہ
 فتنته، سورۃ مائدہ سکت (۶) عذر او بہانہ کول شمر لہم تکت فتنتم
 سورۃ انعام سکت (۷) فیصلہ دے اللہ تعالیٰ لکہ ان ہی الا فتنک، سورۃ
 اعراف سکت (۸) پہ معنی دے گناہ لکہ الا فی الفتنہ سقطوا، سورۃ توبہ
 (۹) پہ معنی دے مرض را تلو لکہ سورۃ توبہ سکت کہیں یفتنون فی کل
 عام (۱۰) پہ معنی دے عبرت لکہ لا تجعلنا فتنۃ للقوم الظالمین، سورۃ
 یونس سکت (۱۱) پہ معنی دے عقوبت ان تصیبہم فتنۃ، سورۃ نور سکت
 (۱۲) اختیار او امتحان لکہ ولقد فتننا الذین من قبلہم، سورۃ عنکبوت
 (۱۳) پہ معنی دے عذاب او تکلیف لکہ جعل فتنۃ الناس کعذاب اللہ،
 سورۃ عنکبوت سکت (۱۴) پہ معنی دے احراق (سیز لو) یومرہم علی النار

یفتنون، سورۃ ذاریات نکل، (۱۵) یہ معنی دجوتون (لیوتوب) یا یکم المفتون، سورۃ قلم نکل، اوصاحب دالبیاب کدینہ اووہ ذکر کرپی او محکبش یہ تفسیر دفتنہ کبش دابو حیان نہ ہم اووہ معانی نقل شوی دی۔ چہ بعض دہے نہ دے پنہا سونہ خارج دی، داریک ابن حجر عسقلانی پہ فتح الباری شرح صحیح البخاری پہ باب الصلاة کفارۃ جلد ۲ صفحہ ۱۸۹ یا تدریس معانی لیکلی دی کفر، غلو (دحد نہ تیروتل) پہ تاویل کبش، قضیحت (شرعی) یلدا کانی (مصبیثونہ) عذاب، قتال، اوریدل دینہ حالت نہ قبیح اورید حالت نہ، یوٹھیز تہ میلان کول، اعجاب (تکبیر) کول یہ یوٹھیز یا تدریس۔ راتل دتھیر اوشر او دے نہ ہم بعض معانی د محکبش ذکر کرے شوونہ علاوہ اوزیاق دی۔

تنبیہ: ۲۔ یہ دے آیت کبش دلفظ فتنہ پہ تفسیر کبش مفسرینو دے معانی نقل دی۔ اول شرک او کفر دویم اذی او تکلیفونہ ورکول مؤمنانوتہ یعنی زور کول پہ مؤمنانوتہ دے دپارہ چہ مرتب شی۔ دریم قتال کول پہ حرم کبش لکہ چہ محکبش دابو حیان نہ دا نقل شو۔ دلتہ ہرہ یومعنی صحیح دہ نیکن ما پہ ترجمہ کبش دویمہ معنی غورہ کریدہ، دہے دلیلونہ او تأییدات دادی۔ اول قول صاحب البیاب چہ جنگ کوئی ددوی سرہ تردے پورے چہ زور اورشی یہ دوی یا تدریس او پہ زور سرہ واتہ روی تا سولرہ ددین ستاسونہ او واقع نہ شی پہ شرک کبش۔ دویم حدیث دابن عمر رضی اللہ عنہما چہ امام بخاری پہ کتاب التفسیر کبش دے آیت دلالت لیکلی دے ابن عمر رضی اللہ عنہما دے یہ معنی کبش وخیلی دی چہ مؤثر داکار (قتال) د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم پہ زمانہ کبش کریدے کلہ چہ اہل اسلام لب وواوسرے یہ کدین، نہ پہ زور سرہ ارو لے کیدے شو پہ قتل کولو یا پہ عذابوتہ تکلیفوتہ ورکولو سرہ تردے پورے چہ اہل اسلام دیر شول نو فتنہ پاتے نہ شوع او علیہ کدین اوشوع۔ دریم قول دابن عاشور دے چہ دلتہ فتنہ تکرہ دہ یہ سیاق دنی کبش دہ۔

تولو معانود فتنہ تہ شامل دہ۔ چہ یہ تفسیر دہ (والفتنة اشد من القتل)
 کیں ذکر شوی دی او پہ ہفتے کیں ابن عاشور دامعنی ذکر کرید چہ
 مؤمنانوتہ تکلیفونہ و رکول، کتخل کول، و ہل کول، مسخرے کول
 او ذکر و تو او مالوتونہ ویستل، داہول کارونہ مشرکا تو دے دیار
 کول چہ مؤمنانوتہ یہ زور سرہ دے دین نہ واپوی۔ تھلورم قول د
 نیشاپوری دے یہ تفسیر غرائب القرآن کیں چہ یومعنی یے دا سے
 کرید چہ فتنہ دے دوی داوہ چہ مؤمنان یے و ہل او تکلیفونہ یے
 و رکول تردے پورے چہ بعضو حبشہ تہ ہجرت او کپدا و بعضو
 مدینے طیبے تہ، نومعنی دادہ چہ قتال کوئی تردے پورے چہ یہ
 دوی باندے زور اور شئی او تا سو پہ زور سرہ دے دین نہ واپوی۔
 پنجم قول دے قرطبی دے چہ دلته فتنہ شرک دے او ہفتہ چہ د
 ہفتے سرہ دے تکلیفونہ و رکولونہ مؤمنانوتہ۔ دا قول دے ابو حیان نہ
 ہم مخکین ذکر شوے دے۔ شپیم قول، ما دے شیخ القرآن مولانا
 غلام اللہ خان رحمہ اللہ دے مخطوط تفسیر نہ لیکلے دے (او ہفتہ اوس
 چہا پ دے) حتی لا یقتن مؤمن (مدارک) تاکہ کفار مؤمنین کو مؤمن
 ہونے سے نہ روکھیں اور زور سے کافر نہ بنائیں، او دا سے یہ ہفتہ درس
 کیں ثعالبی دے افضل التراجیم (پسینو تفسیر) مؤلف مولانا محمد
 افضل خان ہم لیکلے وو۔ اووم قول، بقاعی یہ نظم الدار کیں لیکلے
 دی (معنی دادہ چہ موجود نشی فتنہ چہ قدرت او نہ موہی مشرکان
 چہ تکلیف و رکری مسلمان لہ چہ واپوی ہفتہ لہ دے دین دے ہفتہ نہ)
 جلد ۳ صفحہ ۱۱۳۔ اتم قول ابن عربی (المتوفی ۵۴۳ھ) یہ احکام القرآن
 کیں لیکلے دی چہ کفر کول یہ مسجد حرام کیں او عبادت دے بتاوا
 مسلمانان پہ ہفتے کیں تنکول دے دے دیارہ چہ دے دین نہ واپوی
 داہولہ فتنہ دہ۔ جلد ۱ صفحہ ۱۰۹۔ تھم قول جمال الدین قاسمی
 یہ خیل تفسیر کیں لیکلے دی (تَقْوٍ بِسَبَبِ يَفْتَنُونَ النَّاسَ
 عَنْ دِينِهِمْ) (ہفتہ زور چہ یہ سبب دے ہفتے سرہ خلق دے دین نہ واپوی)
 جلد ۲ صفحہ ۱۳۷۔ لسم قول امام رازی یہ تفسیر کبیر جلد ۵
 صفحہ ۳۲ کیں لیکلے دی معنی یے دادہ، قتال کوئی دے دوی سرہ

دے دپار چہ زور اور شئی تا سو پہ هغوی یا ندے چہ وانه روی تا سو
لره ک دین ستاسونه۔

فائده ۱۱: په دے مقام کیں اور دوالے اوک دیر و مفسرینو اقوال
ماک دے وچه نه ذکر کړل چہ ک دے زمانے یوحسنا کوونکی او علمي
لحاظ سره یتیم او مسکین همایه تفسیر یا ندے مخصوصا په دے
مقام کیں په سروپا اعتراضونه کړي دي چہ ک هغه تفصیلی جواب
همایو منگري مولانا محمد اسحاق کبرالی په خپل کتاب
الرد القوی الیاهم کیں ذکر کړی دے۔

فائده ۱۲: داسے په سورة انفال کیں هم دي لیکن فرق دادے
چہ هلته لفظ کُله ذکر دے او دلته بیشتنه نو وجه ک فرق یی یو
داده چہ دلته ذکر ک خاص مشرک او دے چہ مشرکین عرب دي۔
نو صرف ک هغوی سره په قتال کولو سره په عربو کیں دین قائم
شو او په سورة انفال کیں ک عامو کافرانو حکم دے نو ک عامو
کافرانو سره په قتال کولو سره په ټوله دُنیا کیں قیام ک دین راځي
دویمه وجه ک فرق دادے چہ په د آیت کیں فتنه په معنی ک
اړولو ک دین ته ده په زور سره یعنی کمزوری ک مؤمنانو مراد
ده او حتی دپاره ک علت دے او الیّین نه مراد غلبه ک دین ده
نو لفظ کُله ته دلته ضرورت بیشتنه او په سورة انفال کیں مراد
ک فتنه نه شرک او کفر دے او حتی دپاره ک غایب دے۔ الیّین نه
مراد اشاعت او خورول ک دین دي یعنی چہ شرک او کفر ک دُنیا نه
وروک او ختم شي او ټول دین اسلام په ټوله دُنیا کیں قائم شي۔
فائده ۱۳: هرکله چہ په یو لفظ کیں ک مفسرینو دیر اقوال ذکر او
نقل وي او ک هغه په مینج کیں تعارض نه وي نو هر یو معنی یا حکم
عمل کول او حمل کول ک لفظ جائز دي۔ او عامه معنی اخستل چہ
ټولو ته شامل وي هغه هم جائز او غوره وي۔ دلته افتتان المؤمن
عن دینه دغه ټولو معنونه شامل دے نو دغه معنی غوره ده۔
فائده ۱۴: مونږ چہ کومه معنی ذکر کړی ده نو په دے سره (تکون)
فعل تام دے په معنی ک موجودیدلو او واقع کیدلو۔ او فتنه که

الشَّهْرُ الْحَرَامُ بِالشَّهْرِ الْحَرَامِ

مباشت د حرمت یہ بدل د میاشت د حرمت کن دہ

وَالْحُرْمَتِ قِصَاصٌ فَمَنْ اعْتَدَى

او بول حرمتونہ (عزتونہ) بدلے والادی، تو چاہے زیادے او کرد

عَلَيْكُمْ فَاَعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ

یہ تاسو باندے نو تاسو ہم زیادے او کوئی یہ ہخہ باندے پشان

مَا اعْتَدَى عَلَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ

دھخہ چہ زیادے کوئے دے یہ تاسو باندے او دیرہ کوئی د اللہ تعالیٰ

دلته یہ ہرہ معنی محملہ سرہ وی تو ہخہ عمل د کافر دے تو
مراد تربیتہ فتنہ الکافر دے۔ د دے وی نہ موثر یہ معنی کنیں
زور د کافر ذکر کریدے۔

وَيَكُونُ لِلدَّيْنِ لِلَّهِ، ابن کثیر لیکلی دی چہ دین د اللہ تعالیٰ ظاہر
او عالی (غالب) شی یہ تولو دینو تو باندے۔ او دا قول ہم شاعید
کوی زمونہ د معنی اگرچہ دلنہ بل قول ہم صحیح دے یعنی ثبوت
او قیام د دین خاص د اللہ تعالیٰ د پارہ دے۔ فَإِنْ اُتُّهُوا، متعلق
پتہ دے یعنی کہ متع شو د قتال کولونہ یا د شرک کولونہ یا مؤمنانو
لرہ یہ فتنہ کنیں د اچولونہ۔ او دا تولے معانی یویل تہ نزد دے دی۔
فَلَا عُدْوَانَ، نفی د جنس دہ یہ اعتبار د ہر فرد سرہ یعنی ہیچ فرد
(قسم) د عدوان تیشته نہ یہ مال نہ یہ عزت نہ یہ بدن د ہخہ
باندے۔ دلته مراد د عدوان نہ جزاء د ہخہ دہ او دا قبیلہ د مشاکلت
نہ دہ یعنی جزاء لہ نوم د عمل و رکوی۔ او دا عامہ نفی یہ معنی د نہی
سرہ دہ یعنی لا تعصوا۔ اِلَّا عَلَى الظَّالِمِينَ، مراد د ظالمین نہ شروع
کوونکی د قتال دی یہ حرم کنیں یا ہخہ شوک چہ کفر او فتنہ باندے
باقی پاتے شی یا ہخہ شوک چہ انکار کوی د توحید نہ۔ او دا ذکر د
علت دے یہ محال د معلول باندے یعنی فلا عدوان الا علی من
لم یستحق۔ اوچہ متع نہ شی نو ظالم وی او ظالم مستحق عدوان د

وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ ﴿۱۹۳﴾

او پوہہ شیء چہ یقیناً اللہ تعالیٰ خاص ملکرے دے دے متقیان۔

حکہ ظلم ہم عدوان دے۔

۱۹۳۔ دا ادب دقتال دے یہ اعتبار د زمانے سرہ۔ او استثناء دہ۔

عموم د زمانہ نہ چہ یہ حیثیت ثقیفتموہم کہیں وو۔

الشہر الحرام یا الشہر الحرام، پہ دواپو کہیں جنس شہر حرام مراد دے چہ ہغہ شہر دی ذوالقعدہ، ذوالحجہ، محرم اور جب۔ او پہ سبب د نزول د آیت کہیں دوا احوال دی۔ اول دا چہ یہ صلحہ حدیبیہ کہیں فیصلہ اوشوہ چہ د راتلوتکی کال د ذوالقعدہ سے پہ میاشت کہیں یہ مسلمانان عمرہ کوی تو مسلمانانوسرہ برہ پیدا اوشوہ کہ چہ دا مشرکان بے وفائی اوکری او پہ دغہ میاشت کہیں مونوسرہ قتال اوکری تو مونوسرہ بخہ کوڑا تو یہ دے آیت کہیں جواب اوشو۔ دوم قول دا دے چہ یہ شہریم کال د ہجرت مشرکین مکہ د ذوالقعدہ پہ میاشت کہیں مونانولہ د عمرے کولونہ منع کرل تو یہ اووم کال بانسے بیا پہ دغہ میاشت کہیں مسلمانانوسرہ اوکری دویہ د صلح او معاہدے نہ۔ نو دا آیت نازل شو پہ طور د تسلی سرہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم اوصحابہ کراموتہ چہ دا میاشت چہ تاسو یکیں عمرہ اوکریہ پہ بدل د ہغہ میاشت کہیں شوہ چہ تاسو پہ ہغہ کہیں منع کرپے شوی وئی۔ لیکن پہ دے کہیں اول قول غور دے۔ او اصل عبارت دا سے دے چہ (إِنَّهَا لَكُمُ الْحُرْمَةُ الشَّهْرِ الْحَرَامِ) بِسَبَبِ أَوْ يَعُوْنُ إِنَّهَا لَكُمُ الشَّهْرِ الْحَرَامِ) (بے عزتی کول د حرمت د میاشتے ستاسو د طرف نہ یہ قتال کولو د مشرکانوسرہ پہ سبب او پہ بدل دے عزتی کولو د مشرکانودی د دغہ میاشتے د حرمت) یعنی ہرکلمہ چہ مشرکانو پہ میاشت د حرمت کہیں قتال شروع کرو تو تاسو ہم د ہغوی سرہ دفاعی قتال پہ دغہ میاشت کہیں کوئی دا جائز دے۔ نو دا پشان د محکمات آیت شو چہ پہ مسجد حرام کہیں دفاعی قتال کول جائز دے۔

وَالْحُرْمَةُ قِصَاصٌ، پہ دیکیں دوا احوال دی اول دا علت دے

دما قبل دپارہ او حرما ت نہ مراد حرمت د شہر حرام دے لیکن
جمع پئے دے ویجے نہ ذکر کرپہ چہ حرمت د میاشت، حرمت بدن
الحرام (مکہ مکرمہ) او حرمت د احرام او حرمت د عرض (عزت) د
مؤمنانوتہ شامل دے۔ حرمت ہتھہ شہیز دے چہ دھتھ بے عزتی
اوسپکاوے پہ شریعت کنیں حرام وی۔ قصاص برابری اومساوات
تہ وٹیلے شی یعنی ہتھہ حرمتونہ چہ مشرکا توضع کرل پہ شہیز
کال د ہجرت کنیں نو دھتھ پورہ بدلہ ادا شوہ پہ اودم کال یا تن
پہ عمرہ کولو د مؤمنانوتہ۔ دویم قول: دامستقل او عام حکم
تشریعی دے یعنی د ہر مسلمان ہر قسم بے عزتی (دین، مال
او عرض) چہ چا اوکرہ تو ہتھہ مسلمان لڑہ حق د بدلے اخستلو
شتہ دے (کہ پھیلہ بدلہ اتلی یا د حاکم پہ ذریعہ سرہ)
پہ دیکھن تفصیل د اہل علم و شتہ دے او پہ ہرہ توجیہ سرہ
قصاص کنیں لفظ د ڈاٹ پتہ مراد دے۔

فَمَنْ اَعْتَدَى عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُواْ عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اَعْتَدَى عَلَيْكُمْ
دالنتیجہ دہ دما قبل یا تفصیل دے د قصاص د پارہ۔ فاعْتَدُواْ
پہ پھیلہ بدلہ واخلی کہ امکان وی یا د حاکم پہ واسطے سرہ (قرطبی)
سوال: دلتہ ہو مراد بدلہ اخستل دی او ہتھہ ہو ظلم اواعتداء
نہ دہ نو د فاعْتَدُواْ واخہ مطلب دے ۶۔

جواب ۱: د اہم عدوان دے لیکن عدوان میاح دے۔ داجواب
پہ نیز دھتھ چا دے چہ وائی چہ پہ قرآن کنیں مجاز دیشنتہ۔
جواب ۲: داپہ طریقہ د مشاکلت او مقابلے دے نکہ (جزاء
سَبَّیْنِیْ سَبَّیْنِیْ مِثْلَہَا) او داپہ طریقہ د مجاز سرہ دے۔

بِمِثْلِ مَا اَعْتَدَى عَلَيْكُمْ، داشامل دے مماثلت تہ پہ مقدار
او پہ احوال کنیں نکہ چہ پہ شہر حرام او بدن حرام کنیں بدلہ
اخستل دی (ابن عاشور)۔

سوال ۱: پہ سورہ قتل سلا کنیں معافیہ بالمثل ذکر دہ لیکن
ورسے پئے ترغیب وکرپے دے دپارہ د صبر کولو یعنی معافیہ
معاف کول ۶۔

وَأَنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا تُلْقُوا

اد خرچ کوئی یہ لار دے اللہ تعالیٰ کہیں ادمہ غور خوئی

جواب :- ہر آیت پہ آداب و دعوت کہیں دے اومکی دور دے تو پہ
ہے کہیں عزیمت دادے چہ صبر اوکریں۔ اودا آیت مدنی دے پہ
باز دقتال کہیں او پہ قتال کہیں صبر کول او عقوہ کول نیشستہ مگر
پہ خاص حال تو کہیں۔ او قرطبی پہ تفسیر دے مثلیت کہیں و ثبلی دی
چہ چاستانہ تہ مال پہ زور او ظلم سرہ اخستلے وی تو عیال حق
برینہ واخلہ او کہ تا تہیئے کنٹلے کرے وی نو کہ ہے پہ مثل جواب
ورکوہ او کہ ستا بے عزتی ہے کرے وی تو پہ مثل دے ہے بے عزتی
او کہ، لیکن پہ دے بدلہ اخستلو کہیں دے ہر مور او پلا را او
اولاد اورشتہ دارو تہ تعدی مہ کوئی۔ ہاں کہ پہ تا یا تا دروغ
جو کرے شوے وی تو تہ یہ پہ ہر ہاں دے دروغ تہ جو پوے
او کہ تا تہ زانی او وائی تو تہ ورتہ زانی مہ وایہ بلکہ دروغ
ورتہ او وایہ یعنی دگناہ جواب یہ پہ گناہ تہ وری۔ قرطبی
پہ دے تفصیل کہیں عموم دے آیت تہ اشایہ کریدہ۔

وَأَنْفِقُوا لِلَّهِ، مراد دے تہ د احکام الہی و طاعت کول دی (ابن کثیر)
یا مراد دا چہ عات۔ چہ کرچی د تجاوز کولو دے مثل تہ محکمہ چہ انسان
پہ وخت د غضب او غصہ کہیں کلہ د حد تہ تجاوز کوی دے دے وچے تہ
امر د تقویٰ ہے وکرو۔ یا دا چہ پہ حرما تو الہیو مثلاً شہر حرام کہیں
غیر د حالت د بھیوری تہ تقویٰ اوکریں (ابن عاشور)۔

وَأَحْكُمُوا إِلَى اللَّهِ مَعَ الْمُتَّقِينَ، دا ترغیب دے تقویٰ تہ او مراد
دے تہ معیت خاصہ دے پہ نصرت او تائید سرہ پہ دنیا او
آخرت کہیں۔ لیکن دا مجاز تہ دے بلکہ حمل د لفظ د معیت دے (چہ
مشترک دے پہ دیرو معاً تو کہیں) پہ یومعتی خاص یا تہ دے۔ او
دا دے دے پہ چہ استوی علی العرش (چہ نص صریح دے) تہ
خلاف رالشی۔ اودا قول د سلفو صالحینو دے۔

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِلَى اللَّهِ فَتَنُوا وَلَا تَبْغُوا إِلَى اللَّهِ إِلَى اللَّهِ فَتَنُوا وَلَا تَبْغُوا

(خپل مخانو ته) په لاسونو خپلو سره هلاکت ته او خاښته عمل کوي

إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ

یقیناً الله تعالى مینه کوي د خاښته عمل کوونکو سره.

۱۱ په دې آیت کې ترغیب دې اتفاق ته د پاره د قتال فی سبیل الله او عطف دې په دقتالوا فی سبیل الله یانې د رېط ۱۱ هرکله چه قتال د پاره آلات او اسباب ضروری وی او بعضی وخت مقاتل فی سبیل الله مجاهد مسکین او فقیر وی نو د وچې د عدم د اسبابو د قتال نه د جنک کولو ته محروم شی. نو مالدارانو ته خطاب او شوی په اتفاق کولو سره د پاره د جاری کولو د قتال فی سبیل الله (۲) هرکله چه محکمن یې او وکیل چه آت الله مع المتقین، نو د مقاتلینو، مجاهدینو عقیده جوړه شوه چه نصرت الله تعالی کوي. نو هس ته چه د دې وچې نه اسباب د قتال په ضرورت او کفری او د اسبابو د تیاری نه غفلت او کفری نو او وکیل شو و انفقوا فی سبیل الله. او تفصیل د اتفاق محکمن په مکارزقنا هم یففقون کین ذکر شویدے. وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ، هرطی په دې جمله کې پنځه اقوال ذکر کړی دی. اول قول د ابویوب انصاری رضی الله عنه دې چه تهلکه (هلاکت) داده چه د خپلو مالونو د ترقی او د اصلاح د پاره کوشش شروع کړی او جهاد (قتال) پرېږدی. دا ابو داؤد او ترمذی روایت کړیدے. دویم قول اتفاق فی سبیل الله نه کول او د فقیري نه یریدل. او داپه روایت د بخاری شریف کې دی. دریم قول د ابن عباس رضی الله عنهما دې. لاس پټاول په فقراؤ یا د دې د صدقے ورکولو ته هغوی ته. محکه چه فقراء قتال له لار نه شی نو دشمن به غالب شی په دې قول کې مراد عام صدقات فقراؤ ته ورکول دی چه د هغوی د حاجاتو کفایت او کفالت او شوی توجها د ته به هر وخت تیاری وی. هلمورم قول د براء بن عازب رضی الله عنه دې چه مراد د دین ته هغه شخص د

وَاتَّبِعُوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ فَإِنْ

او پورہ کوئی حج اور عمرہ خاص دیکھو کہ اللہ تعالیٰ، تو کہہ چکے

أُحْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ

بند کر کے شوئی تاملو کہ لو کہہ دے تو لازم دیکھو تا سو باتیں ہفتہ چھ آسان دے دے یہ نہ

وَلَا تَحْلِقُوا رُءُوسَكُمْ حَتَّىٰ يَبْلُغَ

اد مہ خریق سروتہ خیل تودے پورے چہ اور سپری

الْهَدْيِ مَحَلَّةً طَمَنَ كَانَ مِنْكُمْ

ہدی (بخاری) جائے حلال دے دے، تو ہفتہ شوک چہ دی ستاسو نہ

مَرِيضًا أَوْ بِإِذَىٰ مِنْ ذُرِّيَّتِهِ

ناجورہ یا یہ ہفتہ باندے تکلیف دی دے ہفتہ دے سر دے دے نہ

چہ دیر کنا ہوتہ ہے کری وی نو بیا تو یہ نہ او پاسی پہ دے خیال
 سرہ چہ حما تو یہ بہ نہ قبلیری تو ترمرکہ پورے پیکنا ہوتو
 کتب نہ پونج تھی۔ پنجم قول درید بن اسلم دے چہ سفر دے
 جہاد دے تو نہ بغیر کول تو یا عوبہ دے جہاد نہ یہ نیمہ لار کیں
 پاتے تھی او یا بہ دے خلقوتہ دے جہاد یہ نوم سوالوتہ شروع کری
 او دے دینہ روسو قرطبی مخلور معانے نور ہے ہم لیکن دی۔ او ابو
 حیان نہہ اقوال ذکر کری دی۔ تو آیت دے تلوو معاتوتہ شامل
 دے۔ یا ایہیکم، عامونحویانو ویشلی دی چہ یا عزیاتی دے (یعنی
 ایہیکم مبرد ویشلی دی چہ ایہیکم نہ مراد انفسکم دے
 او بعضو ویشلی دی چہ یا عزیاتی نہ دے خود مقول (انفسکم) پتہ دے
 وَاَحْسِنُوا، ابو حیان ویشلی دی چہ دے متعلق ہے نہ دے ذکر
 کرے تو داعام دے، یعنی احسان کول یہ اتفاق فی سبیل اللہ او یہ
 عاموصدقاتو وکول کیں او احسان کول یہ تلوو طاعاتو واعمالو
 کیں، او یہ اللہ تعالیٰ باندے یہ جہاد او اتفاق کیں حسن ظن
 کول چہ اللہ تعالیٰ بہ حما امداد کوی۔ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ

فَقَدْ يَهْدِيهِ مَنْ صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٍ

نو واجب دہ یہ ہفتہ باندہ بن لہ کہ (درے) روڈو یا صدقہ (دے) شہر مسکینا نو

أَوْ نُسُكٍ فَإِذَا أَمِنْتُمْ فَمِنْ تَمَتُّعٍ

یا قرانی (دے) نو کوم وخت چاہ تا سو یہ امن شی، نو چاہہ قائمہ و اخستہ

بِالْعُمُرَةِ إِلَى الْحَبَةِ فَمَا اسْتَيْسَرَ

یہ عمرے کو لو سرہ دے حج کو لو سرہ (روختی) نو واجب کہ یہ ہفتہ باندہ چاہہ آسان وی

مَنْ الْهَدْيُ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فِصْيَامٍ

دے ہدیہ نہ نو شوک چاہ نہ موی ہدیہ تو یہ دہ باندہ روڈے نیول دی

ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ فِي الْحَبَةِ وَسَبْعَةٍ

درے درے دے حج یہ درخو کیں او اووہ درے

إِذَا رَجَعْتُمْ تِلْكَ عَشْرَةٌ كَامِلَةٌ

کلیہ چاہ واپس شی دے متی نہ، دا لس دی پورہ (روپ والد)

ذَلِكَ لِمَنْ لَمْ يَكُنْ أَهْلَهُ

دا حکم ہفتہ چالہ دے چاہ نہ دی کورنی دے ہفتہ

حَاضِرِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَاتَّقُوا اللَّهَ

دیرہ یہ مسجد حرام کیں، او دیرہ کوئی دے اللہ تعالیٰ نہ

وَأَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ

اد پوہہ شی چاہ یقیناً اللہ تعالیٰ سخت عذاب و درکو وکے دے -

یہ دیکش ترغیب دے دوام دے صفت دے احسان تہ چاہ اللہ تعالیٰ دے صفت دے احسان سرہ محبت کوی نو دے بقاء دے محبت دے اللہ تعالیٰ دے پیار دوام دے صفت دے احسان پکار دے -

ملا خلاصہ کہ دویم باب دے دے حصے - چاہ ہفتہ ترایت ملا یورے دے - یہ دے باب کیں ذکر دے حج دے مسئلے دے دے پیارہ دے

ارتباط او اتحاد کے مسلمان نا تو۔ او دا مقصد کے قتال فی سبیل اللہ کے
 چہ مکان کے حج کے ظالماتو کے فیض نہ خدا صول پہ جہاد سرے کی پری
 او پہ دیکھیں پنچہ احکام دی پہ پنچہ آیتوں کیں چہ ہتھ کے حج
 سرے متعلق دی۔ پہ دے اول آیت نکلا کیں ذکر کے حکم کے احصار
 او امن او تمتع او امر پہ اتمام کے حج سرے دے چہ پہ ہتھ کیں
 کے مشرکانو سرے تشبیہ نہ وی۔ او پہ دویم آیت نکلا کیں ذکر
 کے احرام کے وخت کے حج دے او ممنوعات پہ حج کیں سرے ذکر نہ
 پہ رسم کے جاہلیت باندے چہ ہتھ پر یہودوں کے زاد (تو خے) دی۔
 او پہ دریم آیت نکلا کیں رد دے پہ رسم کے تحریم کے تجارت پہ حج
 کیں او حکم کے موقف کے مزدلفے دے۔ او پہ شلورم آیت نکلا کیں
 رد دے پہ رسم کے ترک کے وقوف پہ عرفات باندے۔ او پہ پنجم
 آیت نکلا کیں رد دے پہ رسم کے ذکر کے آیا پہ مٹی کیں۔ بیا
 ذکر کے ذرہ اقسا مو کے حج کو وکو دے یو یں بخت دنیا پرست پہ
 آیت نکلا کیں او یں نیک بخت چہ دنیا او آخرت دوا پہ طلب کوی
 پہ نکلا کیں۔ بیا رد دے پہ رسم کے اختلاف پہ ایامو کے مٹی کیں
 چہ پہ ہتھ کیں تحریم کے مستحب یا وجوب کے مستحب لازمیری
 پہ نکلا کیں۔ بیا تقسیم کے خلقو دہ قسمو نو تہ اول قسم دیر
 یں بخت او کے ہغوی ہے شیر قبیح (نا کا ہ) صفات ذکر کری
 دی پہ نکلا، نکلا، نکلا کیں۔ دویم قسم دیر نیک بخت نکلا کیں
 بیا تخویف کے نبوی او کے ہتھ مثال پہ بنی اسرائیلو سرے او جواب کے
 یو سوال پہ نکلا، نکلا، نکلا کیں۔ دویم ترغیب کے دعوت و رکول
 دی پہ کتاب اللہ کے پیارہ کے رد پہ اختلاف کے باغیا تو پہ طریقہ
 کے انبیاء علیہم السلام سرے پہ نکلا کیں۔ بیا دریم ترغیب
 چہ تیرول کے درے قسمہ تکالیفودی پہ دعوت کیں پشان کے
 سا یقینو پہ نکلا کیں۔

رابطہ :- کے دے آیت نکلا کے محکب سرے پہ ہو و جو ہو سرے دے۔
 ۱ :- محکب نور قرآن (مونی، زکوٰۃ، روژہ او جہاد) ذکر شول تو
 اوس بلہ فریقہ ذکر کوی چہ حج دے۔ ۲ :- محکب آیتوں نہ کے

حدیبیہ کے واقعے سرے متعلق وواودغہ واقعہ کے دے وجے نہ رہیں
 شوہ چہ مرکز کے حج کو لو کہ مشرکانو پہ قبضہ کیں وواو اشراہ
 شوہ چہ قتال فی سبیل اللہ بواہم مقصد دے چہ یہ ہے سرے
 قبضہ کے مشرکانو کہ حرم نہ رائلہ شئی او تاسو قہا در شئی یہ اتمام
 کے حج او عمرہ کو لو یا تہ ہے۔ او کہ دے وجے نہ ہے داعطف کریدے
 یہ ماقبل او امر و یا تہ ہے چہ قاتلوا و انفقوا دی۔ ۳۰۔ محکمش ذکر
 کہ محسنینو او شو او س اہم عمل پہ اعمالو کہ محسنینو کیں چہ
 حج کوں دی ذکر کوی پہ داسے طریقہ سرے چہ کہ مشرکانو کہ رسمو تو
 او بدعاتو نہ پاک وی۔ کہ دے وجے نہ ہے ہر آیت کیں کہ رسم رد
 ہم مقصد دے۔

وَاتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ، اتمام پہ دہ معانوسرے استعمالیہ
 اولہ دا چہ فعل کماں شروع وی لیکن مطلوب کے ہے صفت وی
 کہ پورہ کو لو تر آخرہ پورے۔ نو دلتہ معنی دا شوہ چہ تاسو حج او
 عمرہ شروع کرے وی کہ فرض وی یا نفل نو کہ ہے پورہ کوں
 یہ تاسو یا تہ ہے واجب شول۔ پہ مینج کیں پہ ہے نیم کرے
 نہ پر پردی سیوا کہ عذر کہ احصار نہ لکہ چہ پہ حدیبیہ کیں ووا
 کہ دے وجے نہ ہے وراپسے حکم کہ احصار ذکر کر و لکہ قَاتِلُوا الْيَهُودَ
 عَنْهُمْ هُمْ۔ او وجوب کہ پورہ کو لو کہ حج او عمرے روستو کہ شروع
 کو لو نہ اتفاق مسئلہ دہ ہاں کہ امام ابو حنیفہ رحمہ اللہ پہ نیز
 کہ نفلی مونجے او روڑے ہم دا حکم دے۔

دویمہ معنی، ادا کہ یوقل سرے کہ صفت کہ اتمام نہ لکہ پہ آتَمُّوا
 الصِّيَامَ إِلَى اللَّيْلِ، اولد تَمَّ يَعْمَلُ کیں۔ پہ دے معنی سرے پورہ
 کو لو کہ حج او عمرے کیں مختلف اقوال دی۔ قول کہ علی رضی اللہ عنہ
 دادے چہ کہ خپل محائے نہ دہ احرام او کری۔ او داسئلہ اختلافیہ
 دہ۔ کہ سفیان ثوری قول دادے چہ بیت او قصد کہ تجارت دہ
 نہ کوی۔ کہ عمر رضی اللہ عنہ قول دادے چہ حج او عمرہ ہر
 یو دہ جدا جدا ادا کری بغیر کہ حج تمتع او قرآن نہ۔ قول کہ مقاتل
 دادے چہ کہ مشرکانو پیشان یہ پہ تلبیہ کیں کلمہ کہ شرک

اَلدَّشْرِحَا تَمْلِكُهُ وَمَا مَلَكَ نَهْ وَاثِی لَفْظِ دَیْلُو دَ دے تاہم کوی
نوغورہ قول روستو دے محکمہ چہ اولے معنی تہ ہم شامل دے۔
سوال: صلوٰت و صیام سرہ یللو ذکر تہ دے اگر چہ ہلتہ ہم
دغہ مراد دے او دحج او عمرے سرہ یللو ذکر کر دے۔

جواب: قاسمی و ثیلی دی چہ دے وجہ دادہ چہ مشرکاتو دحج
او عمرے بعض اعمال (تقبیل و طواف) دخیلو بتا نو دیا کول
لکہ اوس ہم قبر پرست خلی دا سے کوی تو لفظ دَ یللو تصریح دہ
چہ اعمال شریکو تہ یورہ خان اوسا تئی۔ تو پہ دے جملہ کہیں
اشارہ دہ رد دَ رسو مو شریکو تہ پہ اعمالو دحج او عمرہ کہیں۔
او دغہ بتیاد دَ قبولیت دَ اعمالو دے۔

کَانَ اَحْصَرَ كُمْ دَا دَ اَتَمُو اسرہ متعلق دے یعنی اتمام ہو فرض
دے لیکن ہر کلمہ چہ دا سے عذر راشی چہ یہ پورہ کولوبان دے
قدرت نہ ملا ویری تو بیا تھے حکم دے، تو اوس دہے حکم
ذکر کوی۔ احصار راگیریدل او بتیدل دی دَ یوکار نہ او دَ
شریعت پہ اصطلاح کہیں احصار دادے چہ کلمہ احرام دحج
یا عمرے اوکری لیکن دہے دَ حورو اعمالو پورہ کولونہ یہ تھے
عذر سرہ بتدشی چہ ہغہ عذر، مرض، دشمن او ظلم دَ بادشاہ
وغیرہ دے۔ او دا قول غورہ دے۔ او دے مثال موجود شو یہ
واقعہ دَ حدیبیہ کہیں چہ نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او صحابہ
کرامو احرام دَ عمرے دَ ذوالحلیفہ نہ تیرے وواو چہ حدیبیہ تہ
اور سیدل توکار تو متع کرل۔ کَمَا اسْتَيْسِرَ مِنَ التَّهْتِی، مبتداء
حذف دہ یعنی فالواجب یا خبر پت دے۔ یعنی فعلیکمربا فعل
امر پت دے یعنی فاذبحوا، فاهلوا۔ التَّهْتِی، دایم دَ ہدیہ
دہ او دَ بعض علماؤ پہ نیز بانے مصدر دے پہ معنی دَ
مفعول سرہ یعنی التَّهْتِی، تو بیا مفرد جتس دے۔ او دَ دیرو
صحابہ کرامونہ نقل دی چہ دَ ہدی اعلیٰ قسم اوین دے او
ادنیٰ گپا پیس وغیرہ دے او درمیانہ یلم غوادہ۔ تو چہ پہ دے
اجناسو کہیں ورنہ کوہ یو پہ آسیاتہ سرہ ملا ویری تو ہغہ د

ذبح کری۔ اودا حکم عام دے کہ دا غاروے د قریانٹی یے د خان سرہ
رطان کرے وی یا تے ہلتہ اخلی۔

مسئلہ: ہرکہ کہ ہدی ورتہ نہ ملا ویری یا د ہتے طاقت
نہ لری آیا د ہتے بدل شتہ دے اوکہ نہ۔ نوپہ دیکش اختلاف
دے۔ د امام ابوحنیفہ رحمۃ اللہ قول دا دے چہ دے بدل
تیشتہ حکم چہ اللہ تعالیٰ بدل نہ دے ذکر کرے۔ نوہدی یہ
پہ ذمہ ددہ یا ندے ترمرکہ پورے واجبیہ وی او نور اہل علم
وائی چہ ددہ یا ندے بدل شتہ لکہ چہ ہدی د تمتع او قران کیش
شتہ دے او یہ حالت د عذر کیش ہم شتہ نو دلنہ ہم یہ طریقہ
د قیاس سرہ دہ۔

وَلَا تَحْلِقُوا رُءُوسَكُمْ حَتَّىٰ يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحَلَّهُ ۖ يَهْدِيهِ لَكُمْ
کیش اختلاف دے۔ اول قول دادے چہ دا خطاب دے احصار
والوتہ ہتوی یہ تحلیل د احرام نہ کوی تر ذبح د غاروی قریانٹی
پورے او اشاعہ دہ چہ ہرکہ ہدی ردغہ غاروے محل نہ
اور سیری تو محصر (حصار شوے) یہ د تحلیل د پارسہ حلق یا
قصر د سر و پستہ خرئیل یا وارہ کول کوی۔ اودا قول د امام
شافعی او امام مالک رحمہما اللہ دے۔ دوی وائی چہ محصر
یا ندے تورعیادات د حج او عمرے خویند کرے شوی وود
وہ د عدم قدرات ددہ نہ او یہ حلق یا قصر حوقا درک۔ دویم
قول دادے چہ محصر ذبح یا تحر د ہدی (غاروی) او کری تو
ددہ یا ندے حلق یا تقصیر واجب نہ دے۔ دلیل یے دا دے
چہ یہ احصار سرہ ددہ نہ ہوں مناسک د حج ساقط شوں۔
اودا قول د امام ابوحنیفہ او امام محمد رحمہما اللہ دے۔ نو د ہتوی
د قول مطابق دا خطاب پہ حال د امن کیش دے او عطف دے
پہ اَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ یا ندے۔ یعنی پہ حال د امن کیش
حاجی یا عمرے والا چہ خان سرہ یے سوق د ہدی کرے وی
ذبح یہ پہ حلق یا ندے محکیش کوی اودا ترتیب پہ نیز د
امام ابوحنیفہ رحمہ اللہ یا ندے واجب دے او نور واثمویہ

نیز واجب نہ دے یہ دلیل کہ صحیح حدیث سرے چہ چاہیہ کہ نبی
 صلی اللہ علیہ وسلم نہ تیوس کو وہ یہ باریہ کہ تقدیم او تاخیر کیں
 نو ہغہ یہ ورتہ وئیل چہ افعیل ولا حرج، او دالفظ عام دے نفی
 دگناہ او کہ دم دوار ورتہ، او یہ دے مسئلہ کیں کہ احنا فو دیا ہ داسے
 دلیل نیشتنہ چہ کہ دغہ حدیث مقابلہ او کرے شی، محملہ، داصیغہ
 کہ ظرف مکان او کہ ظرف زمان، دوار و دہ او یہ زیر کہ حاسرہ دے۔
 ہاں یہ ظرف مکان کیں زور کہ حاجائز دے، نو کہ امام ابوحنیفہ
 رحمہ اللہ یہ نیز محملہ ظرف مکان دے او حرم تہ وئیل شی
 لکہ یہ سورۃ حج سئل کیں۔ دویم دلیل، چہ ہدی ہغہ ہائی دہ
 چہ غلام (مریئہ) کہ مالک کورتہ او رہی او دا ہغہ وخت کیدے شی
 چہ حرم مراد ثنی۔ دریم دلیل دا چہ تہول دماء (دموتہ) او ہدایا
 یہ حرم پورے خاص دی، نو دارنگ دا یہ ہم خاص وی یہ حرم
 پورے، او کہ نور و اہل علم و مسلک دادے چہ کہ احصار دم
 ذبح کول یہ حرم پورے خاص تہ دہ۔ او محملہ دلتنہ ظرف زمان
 دے یعنی ہر ہغہ وخت چہ احرام کوونکے یہ ہغے کیں بند شو نو
 دہغہ دیا ہ دغہ حائل محملہ شو، او کہ دوی اول دلیل واقعہ کہ
 حدیبیہ دہ چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم او صحابہ کرام وہ احصار
 یہ وخت کیں یہ حدیبیہ کیں چیلے ہدایا (بخاری) ذبح او تحر
 کرل او حدیبیہ کہ حرم تہ بھر دہ یہ دلیل کہ سورۃ فتح سئل سرہ۔
 دویم دلیل یے دادے چہ قَمَّا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ کیں تقیید یہ
 حرم پورے تیشتنہ تہ یہ آیت کیں تہ یہ حدیث کیں۔ دریم
 دلیل چہ وجوب کہ دے دم خود وچے کہ ازالے کہ دشمن نہ دے نو
 کہ حرم تہ تلل واجب شی نو عوف خو ہغے موجود دے نو مقصود
 نہ حاصلیری، او یہ نور و دموتہ او ہدایا کیں داعلت نیشتنہ۔
 قَمَنَ كَانَ مِنْكُمْ مَّرِيضًا أَوْ بِهٖ اَذًی مِّنْ رَّاسِهِ، دا ذکر کہ صحت اجازت
 کہ حلق (سر خرٹیلو) دے یہ حال کہ احرام کیں یہ سبب کہ عذر
 او ورسرہ وجوب کہ قدیئے سرہ، او چا چہ حلق او کرو یہ حال
 کہ احرام کیں بخیر کہ عذر تہ نو یہ ہغہ باندے وجوب کہ قدیئے کہ

پہ اجماع د اہل علم و سرہ۔ لیکن اختلاف د علماء و دے چہ دا پہ
 نسیان سرہ اوکری پہ ہغہ یا ندے ہم قد یہ شتہ ٹکھہ چہ د
 اکثر علماء و پہ نیز یہ حال د نسیان کیں ہم قد یہ واجب دہ۔ او
 د دے تفصیل قرطبی ذکر کریدے۔ مَرِيضًا، داسے مرض مراد دے
 چہ علاج د ہغہ پہ خریدلو د سر سرہ خاص وی۔ آڈی، د سردرد،
 زحمتہ او سیکے چہ را د وریزی پہ مخ یا ندے وغیرہ لکھ چہ
 پہ حدیث د کعب بن عجرہ رضی اللہ عنہ کیں راغلی دی۔ فَفَدِيَّةٌ
 یعنی علیہ فدیه یا فالواجب علیہ فدیه۔ مِّنْ صِّيَامٍ، د دینہ
 مراد دے روڑے دی پہ سبب د حدیث د کعب بن عجرہ رضی اللہ
 عنہ سرہ چہ ابوداؤد ذکر کریدے۔ او حکمت د دریوالی دا دے چہ
 دہ جنایت کریدے پہ دے امور و یا ندے یعنی احرام، طواف او
 سعی۔ اَوْصَدَقَةً، دے صاعہ د کجور او چہ شیر۔ مسکینا نو تہ
 بہ و رکیدے شی یعنی نیم نیم صاع۔ اَوْ نَسْلِكَ، پہ دے کیں د وہ
 اقوال دی اول داچہ دا مصدر دے یعنی ذبح کول۔ دویم داچہ دا
 جمع د نسیکہ دہ او ذبح لفظ پتہ دے۔ نسیکہ ہغہ شماروے دے
 چہ ذبح کیبری خاص د اللہ تعالیٰ د پارسہ۔

فرق: د ہدی او تسک دا دے چہ ہدی خاص دہ پہ ہغہ
 شماروی پورے چہ حرم تہ بوتلے کیبری او د جنایت (غلطی) د وچ
 نہ نہ وی۔ او تسک عام ذبیحے تہ وٹیلے شی کہ د جنایت د وچ تہ
 وی او کہ نہ۔ او دے ہم ادنیٰ بویہ بیڑہ دہ۔

قائده: د اہل علم و اتفاق دے چہ دلتہ او د تخییر اختیار
 د پارسہ دے۔ او دے وچ نہ پہ حدیث د کعب رضی اللہ عنہ
 کیں د دینہ پہ خلاف ترتیب سرہ ذکر کری دی۔

فَاِذَا كُنْتُمْ دَاپہ ماقبل معنی یا ندے معطوف دے او ذکر د
 حال د امن دے او دا عام دے ہغہ امن تہ چہ روستو د احصار
 نہ حاصل تھی پہ دشمن یا پہ مرض سرہ۔ یا امن وی د اول
 حال نہ یعنی بغیر د احصار سابق تہ ٹکھہ چہ صحیح قول دا د
 دے چہ تمتع پہ دوارہ حال تو کیں صحیح دہ۔

فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ، تَمَتَّعَ بِهِ لَعَنَتْ كُتُبُ مَزَّةٍ اخْتِلَافُهُ
 وَثَلَاثَةُ شَيْءٍ. بِهَذَا حَالٌ كَيْفَ تَمَتَّعَ بِاصْطِلَاحِ كُتُبِ مَزَّةٍ عُمْرَةٍ كَوْنِهَا
 رُوسْتُو كَيْفَ تَحْلِيلُ كَيْفَ احْرَامُ كَيْفَ عُمْرٌ نَهَ فَائِدَهُ اَوْ مَزَّةٍ اَحْلَى بِهَذَا
 مَمْنُوعَانِ تَوَكَّدَ احْرَامُ تَرَا احْرَامُ كَيْفَ حَجٌّ پُورے۔ قَرِطِی وَثَلَاثَةُ دِی چہ
 كَيْفَ تَمَتَّعَ ثَلَاثُ طَرِيقَةٍ دِی چہ یو بِهَذَا هُتَّ كُتُبِ اتْفَاقِی دَه بَاقِی دَرُہ
 اخْتِلَافِی دِی۔ اَوَّلُهُ طَرِيقَةُ دَادَةُ چہ كَيْفَ حَجٌّ بِهَذَا مِیَا شَتُو كُتُبِ كَيْفَ مِیْقَاتِ
 نَهَ احْرَامِ اَوْتَرِی (هَفَةُ شُوكِ چہ اَفَاقِی دِی یَعْنِی كَيْفَ مِیْقَاتِ نَهَ
 بَهْرُ اَوْ سِید وَاوَاوِی) اَوَّلُكَ تَهَ دَاخِلُ شِی اَوْ طَوَافُ كَيْفَ نَبِیْتُ اللّٰهِ
 اَوْ سَعِی كَيْفَ صَفَا اَوْ مَرُوه اَوْ كَرِی بِیَا خُثَانُ حِلَالُ كَرِی (بِهَذَا حَلَقِ
 كُولِیَا قَصْرُ سِرَةٍ) بِیَا كَيْفَ مِیْقَاتِ نَهَ بَهْرُ نَهَ وِی وَثَلَاثَةُ اَوْ طَرِيقَةُ
 وَاپِسُ نَهَ وِی تَلَا تَرْدِے پُورے چہ احْرَامُ كَيْفَ حَجٌّ اَوْتَرِی
 اَوْ اَعْمَالُ كَيْفَ حَجٌّ اَدَا كَرِی تَوَا شَخْصٌ مَمْتَنَعٌ دِے اَوْ دَا طَرِيقَةُ
 اتْفَاقِی دَه۔ دَوِیْمَةُ طَرِيقَةُ قِرَانِ دِے (بِهَذَا دِے یَا شَتَا بِهَذَا اَعْتِبَارُ
 كَيْفَ مَعْنِی لَعْنُی سِرَةُ اِطْلَاقِ كَيْفَ تَمَتَّعَ كِیْدِے شِی) كَيْفَ قِرَانِ طَرِيقَةُ دَادَةُ
 چہ كَيْفَ مِیْقَاتِ نَهَ احْرَامُ كَيْفَ عُمْرِے اَوْ كَيْفَ حَجٌّ دَوَاوِی اَوْ كَرِی اَوْ بِیَا كَارُونَهُ
 رَا فَعَالُ كَيْفَ عُمْرِے اَدَا كَرِی اَوْ خُثَانُ لَدَا تَهَ حِلَالُ وِی تَرْدِے پُورے
 چہ مَنَاسِكُ كَيْفَ حَجٌّ هَمَّ اَدَا كَرِی اَوْ بِیَا خُثَانُ حِلَالُ كَرِی۔ دَا صَوْرَتِ
 اَكْرَ چہ اتْفَاقِی جَا تَرْدِے پِشَانُ كَيْفَ اَوَّلُ لَیكِنُ بِهَذَا كَيْفِیَّتِ كُتُبِ یَے
 اخْتِلَافِ دِے۔ لَیكِنُ اَوَّلُهُ اَوْ دَوِیْمَةُ طَرِيقَةُ بِهَذَا وَجُوبُ كَيْفَ هَدِی
 (قَرِیْبَانِی كُولِی كُتُبِ مَشْتَرِكِ دِی۔ دَرِیْمَةُ طَرِيقَةُ دَادَةُ چہ كَيْفَ مِیْقَاتِ
 نَهَ احْرَامُ كَيْفَ حَجٌّ اَوْ كَرِی لَیكِنُ كُلُّهُ چہ مَكَّةَ مَكْرَمَ تَهَ دَاخِلُ شِی تَوَا
 حَجٌّ پَرِیْرِدِی اَوْ عُمْرَةُ اَوْ كَرِی اَوْ خُثَانُ حِلَالُ كَرِی تَرْدِے پُورے
 چہ بِیَا احْرَامُ كَيْفَ حَجٌّ اَوْ كَرِی۔ اَوْ بِهَذَا دَا سَے طَرِيقَةُ كُتُبِ اَمْرُكَ وَوَا
 نَبِی صَلِی اللّٰهُ عَلَیْهِ وَسَلَمَ هَفَةُ صَحَابِیہ كَرَامَتُهُ چہ كَيْفَ خُثَانُ
 سِرَةُ یَے هَدِی تَهَ وِے رَاوِے چہ دَا احْرَامُ بِهَذَا عُمْرِے سِرَةُ
 فُسْخُ (مَاتِ) كَرِی اَوْ بِهَذَا دِیكُنِ اخْتِلَافِ دِے صَحِیْحُ دَادَةُ چہ
 دَا طَرِيقَةُ خَاصُّ وَهَ بِهَذَا وَاقِعُهُ كَيْفَ كَرِیْمُ صَلِی اللّٰهُ عَلَیْهِ وَسَلَمَ
 پُورے۔ ثَلَاثُ طَرِيقَةُ تَمَتَّعُ كَيْفَ مَحْصَرُهُ چہ كَيْفَ حَجٌّ احْرَامُ یَے

کرے وی لیکن دشمن ہے یہ دغہ ورگو کیش د حج کولو نہ منع کری
 نو بیاً دے روستو د حج د ورگو نہ مکے تہ لارشی او عمرہ او کری
 بیا دکال پورے حصارشی یہ مکہ مکرمہ کیش تر دے چہ حج
 ادا کری۔ دے یہ صورت کیش اختلاف دے چہ دا یہ تمتع
 کیش داخل دے او کہ نہ قَمَن تَمَتَّع، آہ دلتہ معنی دادہ چہ فائز ہے
 واخستہ یہ اعمالو د عمرے سرے او یہ یوسف کیش ہے دا عمرہ
 د حج د اعمالو سرے یوحنا ہے کرے یہ طریقہ د تمتع یا د قران سرے
 فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ، یہ دے دم کیش اختلاف دے دے د علماؤ
 د جمہور یہ نیز دا دم جبر دے او د امام ابو حنیفہ رحمہ اللہ یہ
 نیز دا دم د نسک او د شکر دے۔ قَمَن لَمْ يَجِدْ قَصِيَامًا ثَلَاثَةً
 اَيُّا مَرِي الْحَجِّ، دا ذکر د حکم د رخصت دے یہ وخت د نہ موت لو
 د ہدی کیش یہ سبب د نیشتوالی د مال یا د شماروی۔ او غور دادہ
 چہ درے روڑے د ذالحجے د میاشت شپہ دم، او دم او اتم یہ بیسی
 او کہ نہمے ورے د عرفے ورے تہ ہے روستو کوی تو ہم جائز
 دی او یہ دیکش د علماؤ نور اقوال ہشتہ۔ وَ سَبْعَةٌ اِذَا رَجَعْتُمْ
 یہ رجوع کیش د وہ اقوال مشہور دی، اول دا چہ خیل وطن تہ
 واپس اور سیربی۔ دویم دا چہ فارغ شی د ورخ د مٹی تہ۔ دوارہ
 جائز دی لیکن غور اول قول دے یہ سبب د حدیث د مسلم
 چہ یہ ہے کیش لفظ دے د (رَجَعَ اِلَى اَهْلِهِ)۔
 تِلْكَ عَشْرَةٌ كَامِلَةٌ، سوال :- د ذکر د درے او او تہ معلوم سیری
 چہ لس دی نور روستو عشرہ ذکر کولو کیش شہ حکمت دے ۶۔
 جواب :- یہ دیکش پیر اقوال دی۔ اول قول د مبرد دے چہ دا
 تاکید دے د پارہ د دفع کولو د وہم چہ د او تہ روستو نور
 عداد نیشتہ۔ دویم قول د ابن عرقہ دے چہ د عربی عادت دادے
 چہ تفصیلی حساب تہ روستو اجمالی حساب ذکر کوی ٹھکہ چہ
 عرب یہ حساب یا تدے پیر تہ پوہیدل۔ دریم قول د زجاج د
 چہ یہ دیکش دفع د وہم دہ چہ واو یہ معنی د او تہ دے بلکہ
 جمع مراد دہ ٹھکہ چہ کلمہ کلمہ واو یہ معنی د او سرے راخی لکہ مٹی

وثلث وریاع کیش واوپہ معنی د آق سرہ دے۔ اولفظ دکاملہ کیش فائزہ
دادہ کہ شوک و ہم اوکری چہ عادت خودا دے چہ د پدل مرتبہ (ثواب)
د مبدل عتہ نہ کم وی نوکیدیے شئی چہ د لسور وژو نیولو ثواب یہ
د ہدی نہ کم وی نوپہ لفظ دکاملہ سرہ یے و ہم دفع کرو یعنی د
لسور وژو ثواب پورہ او برابر دے د ثواب د ہدی سرہ پہ وخت د
عدم وجود د ہدی کیش۔

ذَٰلِكَ لِمَنْ لَّمْ يَكُنْ أَهْلُهُ حَاضِرِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ، دَٰلِكَ پہ مرجع
کیش د وہ اقوال دی اول قول د جمہور دے چہ دا اشارہ تیز دے
نہ چہ من وجہ لرے دے یعنی فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ۔ تو
حاصل دادے چہ دم د تمتع او قران واجب دے پہ آفاقی (بہرہ
راتلونکی) حاجیا تو باندے۔ تو معلومہ شوہ چہ د مکے مکرے او
داخل د میقات صلی تمتع او قران کولے شئی لیکن پہ ہغوی باندے
دم واجب نہ دے او آفاقی باندے پہ وخت د تمتع او قران کیش دم
واجب دے۔ اودا دم جبر دے۔ دویم قول د امام ابوحنیفہ رحمہ اللہ
دے چہ ذالک اشارہ دہ فمن تمتع آگہ تہ یعنی تمتع او قران پہ
آفاقی حلقو پورے خاص دی اودا حلی کسان تمتع او قران نشی
کولے۔ بنا پہ اول قول سرہ لِمَنْ کیش لام پہ معنی د علی سرہ
دے بکہ یہ دے قول د اللہ تعالیٰ کیش وَاِنْ اَسَأْتُكُمْ فَلَهَا۔

حَاضِرِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ، پہ دیکش د علماؤ مختلف اقوال دی۔
د امام مالک رحمہ اللہ پہ نیز د دینہ مراد صرف مکے والا دی
او د امام شافعی رحمہ اللہ پہ نیز مراد ہغہ شوک دی چہ د مکے
نہ پہ مسافت د سفر سرہ لرے تہ وی۔ اویل قول د ہغہ او
امام احمد رحمہ اللہ دادے چہ مراد د دینہ حرم والا دی۔ او
پہ نیز د امام ابوحنیفہ رحمہ اللہ مراد د دینہ ہغہ شوک دی
چہ پہ میقات کیش داخل دی یا میقات کیش اوسیری۔ او
لفظ دَٰهْلُهُ دلالت کوی چہ مراد د دینہ عارضی اقامت نہ
دے بکہ ہغہ شوک چہ اصلی وطن اوکلے یے مکہ مکرمہ
وی۔ وَاتَّقُوا اللَّهَ، مراد د دینہ اطاعت کول دی پہ تولوا و امرو

الْحَاجُّ أَشْهَرُ مَعْلُومَاتٍ فَمَنْ قَرَضَ

وخت د احرام د حج د میاشتہ معلومے دی ، نو ہذا شوک چہ فرض ہے کرد

فِيهِنَّ الْحَاجُّ فَلَا رَفْتَ وَلَا قُسُوقَ

یہ ہفتہ کیں رہے خان باندہ حج نو نیشہ د بھی متعلق خبر کول او نیشہ نافرمانی

وَلَا جَدَّالَ فِي الْحَاجِّ وَمَا تَفْعَلُوا

او نیشہ جگرہ کول یہ حج کیں ، او ہذا چہ کوئی تاسو

مَنْ خَيْرٌ يَعْلَمُهُ اللَّهُ وَتَزُودُوا

خوہ د نیکی عمل عالم دے یہ ہفتہ باندہ اللہ تعالیٰ ، او توخہ داخل د خان د پادہ

فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوَىٰ

حکہ چہ یقیناً خوہ توخہ تقویٰ دہ

وَالتَّقْوَىٰ يَأْتِي الْآلِبَابَ ۝

او ویرہ کوئی زمانہ اے صفا عقل والو ۔

اونوا ہیو کیں۔ وَاَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ، دا خاص تنبیہ او
تخویف دے مخالفت کوؤ و تکرر دے احکاموتہ۔ او ابن عباس رضی اللہ
عنہما نہ روایت دے چہ مراد د دینہ ہذا شوک دی چہ د
حدود د اللہ تعالیٰ سپکوالے کوی۔ حکہ ہے لفظ شدیں ذکر کریں۔
۱۹۷ ہر کله چہ محکیش آیت کیں ذکر شو امر د اتمام د حج تو
اوس ہے د اتمام طریقہ ذکر کوی۔ او ہذا یہ دے آیت کیں درے
امور دی۔ (۱) وخت د احرام د حج۔ (۲) ممنوعات د حج۔ (۳) امر یہ
توبہ او پہلو سرہ۔ او یہ دیکش رد دے یہ رسموتو د جاہلیت یہ
بارہ د حج کیں۔ اول رسم د جاہلیت دا وچہ تولے میاشتہ یہ
د حج د احرام د پارہ جائز کتر لے (اللباب)۔ ذویم رسم یہ حج کیں
دا وچہ تقویٰ یہ ہے د محرماتوتہ نہ کولہ۔ دریم داچہ توبہ
او پہل بہ ہے گناہ کتر لہ۔

الْحَجَّ أَشْهُرٌ مَّعْلُومَاتٌ، یہ اتفاق دے علماء و سرہ یہ دیکھیں تقدیر
 کلام دے یعنی أَشْهُرُ الْحَجِّ أَشْهُرٌ، وقت الحج اشہر وقت العمل
 الحج اشہر۔ غور دے دہ چہ اُوٹیلے شی وقت احرام الحج اشہر
 حکہ چہ افعال د حج خو پہ خاصو ایام و کج کیں وی لیکن وخت
 د احرام د حج د میاشتہ د حج نہ شروع کیبری۔ ہنغہ میاشتہ سوال
 ذوالقعدہ اولس شپہ د ذوالحجہ دی۔ یعنی چاہہ د سوال نہ محکس
 احرام د حج کرے وی نوہنغہ باطل دے۔

سوال: أَشْهُرٌ خَوْجَمِع دہ او داخو درے میاشتہ نہ پورہ کیبری؟
 جواب: ۱۔ یہ تیز د بعض علماء و قولہ میاشتہ د ذوالحجہ شمار دہ
 یعنی د ذوالحجہ د لسو و رختہ چہ چار و ستوا احرام د حج اوترو تو
 صحیح دے لیکن تربل کال پورے یہ یہ احرام کیں اوسیری
 جواب: ۲۔ لس شپہ د ذوالحجہ مراد دی لیکن کلمہ کل ذکر شی او
 مراد تربتہ بعض وی۔

مَّعْلُومَاتٌ، یعنی محکس دورود د شرع نہ ہم دغہ میاشتہ جا ہلیت
 والوتہ معلوم وے او شریعت پہ دیکھیں د ہغوی د معلوم موافق
 راغلے دے۔ یا داچہ معلوم دی یہ بیان د رسول اللہ صلی اللہ علیہ
 وسلم سرہ۔ فَمَنْ قَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ، یعنی چاہہ لازم کر وہ خان
 باندے حج کول پہ نیت کولو سرہ پہ زہ کیں او یہ احرام ترو سرہ
 پہ عمل کیں او یہ تلبیہ و ٹیلو سرہ پہ ژ یہ باندے (قرطبی)۔

او پہ دیکھیں اشارہ دہ چہ حج پہ شروع کولو سرہ قرض کیبری
 اگر چہ نفلی وی۔ فَيُهِنَّ، فیہا یے نہ دے وٹیلے۔ مازنی وٹیلی
 دی چہ جمع کثرت د غیر عاقل پشان د واحد مؤنث کیبری شی
 لیکن جمع قلت د غیر عاقل بہ جمع استعمالیبری پہ ضمیر کیں
 او اشہر جمع قلت دہ او شہور جمع کثرت دہ یہ ان عدۃ الشہور
 (الایۃ) کیں یے ورپے منہا وٹیلی دی۔ فَلَذَرَفَتْ، اکثر و اہل علمو
 وٹیلی دی چہ دا پہ ظاہر کیں جملہ خبریہ دہ لیکن یہ معنی د
 نہی سرہ دہ لیکن نہی یے پہ صورت د خبر کیں د تاکید د پارہ
 راورے دہ۔ یعنی د حاجی د حال نہ لرے دہ چہ ہنغہ دپہ کیں

دغه کارونه او کړی. او بعضو علماؤ وئيلي دي چه نفی پخپله معنی سره ده نو مراد د آیت نه نفی د حج ده په وخت د دے دریو کارونو کښ یعنی نفی شرعی د حج مراد ده اگر چه نفی وجودی یې نیشته. او دا توجیه قرطبی ذکر کړیده. او ابو حیان پکښ تفصیل کړیده. رقت، په دیکښ ډیر اقوال دی. اول قول دا چه رقت جماع ده. دویم دا چه بشعوتنه فحش خپرې کول. درېم دا چه دا جامع او شامله کلمه ده هر هغه فعل او قول ته چه سر یې د خپلې شخړې ته اراده کوی. وَلَا فُسُوقٌ، په دیکښ هم ډیر اقوال دی. اول قول، ټول گناهونه کبیره مراد دی. (۲) گناهونه په وخت د احرام کښ لکه ښکار کول وغیره. (۳) ذبح په نوم د غیر الله. (۴) په ناکاڅ نوموټو او لقبونو سره یو بل یا ډول. (۵) کنحل کول. نو د اللفظ دے ټولو ته شامل دے. وَلَا جِدَالٌ، په دیکښ هم ډیر اقوال دی. (۱) جگړه کول د یو مسلمان سره تر دے چه هغه غصه شي او کنحل او کړی (۲) کنحل کول (۳) اختلاف کول په مواضعو د موقوف رځایونو د اودریدلو کښ. (۴) اختلاف کول په ورځو د عرفه او د حج کښ. (۵) فخر کول په خپلو خپلو مشرانو سره.

فائده: په دے دریو وارو کښ اشارې ده چه حج کوونکی لږه اخلاق جملې پکار دی. او د دے د پاره علاج د قوت شهوانیه کمزوری کول دی په لفظ د لَا رَقَّتْ کښ او قوت نفسانیه (نفس اماره) کمزورې کول په لفظ د وَلَا فُسُوقٌ سره. او قوت وهمیه شیطانیه کمزورې کول په لفظ د وَلَا جِدَالٌ سره. نو اشاره ده چه دا د رڼا واره قوتونه منشأ او سیاب دی د پاره د اخلاق رزائیلو اودرې واره هر وخت کښ منع دی لیکن په حالت د حج کښ د دے د منع زیات تاکید دے. ځکه چه حج کوونکي د الله تعالی د کور سره حاضر دے نو هغه له بل طرف ته هېڅ توجه جائزه ده سیوا د عبادت او خشوع الی الله نه.

وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ يَّحْكُمُهُ اللهُ، روستو ذکر د منہیاتو ته اوس ترغیب ورکوی په ټولو اعمالو د خیر پالن دے. خیر هر هغه

قول او عمل دے چہ ڈھنگ حسن پہ دلیل شرعی سرہ ثابت وی او
 خصوصاً دلالتہ مراد ڈھیر نہ پہ مقابلہ ڈر فکت کین خائستہ کلام رک
 اوڈ فُسُوْقی پہ مقابلہ کین طاعت ڈ اللہ تعالیٰ اوڈ رسول اللہ صلی اللہ
 علیہ وسلم اوڈ جدِ اَل پہ مقابلہ کین موافقت او رضا دہ - یَعْلَمُہ
 اللہ، پہ دیکین اَشْرَہ دہ لوٹے جزاء او ثواب تہ ڈ اللہ تعالیٰ ڈ
 طرف نہ - ڈ تَزُوڈُوَا، ڈ ابن عباس رضی اللہ عنہما نہ بخاری او
 ابوداؤد وغیرہ روایت نقل کریدے چہ دارد دے پہ یمن
 والو بات دے چہ هغوی پہ حج لہ راتلن نوڈ حُان سرہ پہ یے
 توخہ نہ راورلہ راودا توخہ نہ راورل یے ثواب کنریں او وئیل
 بہ یے چہ مونہ توکل کوونکی یو- او بیل روایت کین دی چہ ہر
 کلمہ پہ دوی اوبی شول نوڈ خلقونہ بہ یے سوال کوڈ حج پہ
 نوم بات دے - نوڈ هغوی پہ رد کین تازل شوچہ تَزُوڈُوَا. نوڈ احکم
 عام دے ہر سفر تہ او یا لخصوص سفر ڈ حج، علم او نور اعمال
 صالحہ تہ- او مقدار ڈ زاد (توٹے) دومرہ پکار دے چہ انسان پہ
 هغ سرہ ڈ سوال کولونہ پیج شئی او دغہ مقدار ڈ ہرجا ڈ خپل
 حال سرہ مناسب پکار دے - دا دلیل دے چہ توخہ ڈ حان سرہ
 اُورل ڈ توکل منافی تہ دی - ڈ ابن جوزی تہ نقل دی چہ ایلیس
 پہ یو قوم بات دے تلپیس اچولے ووچہ هغوی دعویٰ ڈ توکل
 کولہ اوڈ حج ڈ پیا پہ بغیر ڈ توٹے نہ تلن او وئیل بہ یے
 چہ دا توکل دے لیکن دا کاریے خطا وو - فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوَى، پہ
 دیکین ڈ مفسرین توکل تر احوال دی اول داچہ مراد ڈ تقویٰ تہ ڈ
 تولو حرامونہ پیج کیدل دی نو مراد دا شوچہ ڈ زاد ظاہری سرہ
 تقویٰ (چہ زاد حقیقی دے) یوٹھاٹے کرئی - دویم قول، ڈ دینہ
 مراد عامہ شرعی تقویٰ دہ یعنی ڈ توٹے ڈ دنیا سرہ توٹے ڈ آخرت
 تہ ترغیب دے - ڈ دے ڈ پیا پہ چہ تولہ توجہ صرف ڈ دنیا تہ
 قائمہ نہ شئی - دریم قول ڈ تقویٰ نہ مراد دومرہ توخہ ڈ حان
 سرہ اُورل دی چہ انسان پرے ڈ سوال کولونہ پیج کیہوی -
 وَالتَّقْوَىٰ يَأْتِي الْاَوَّلِيَّ الْاَوَّلِيَّ، الْبَابُ جَمْعُ دَلِيلٍ دہ خالص ڈ ہر چیز تہ

لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَبْتَغُوا

نیشہ یہ تاسو باندے گناہ چہ لتوی تاسو

فَضْلًا مِّنْ رَبِّكُمْ ۖ فَإِذَا أَفَضْتُمْ

گتہ د تجارت د طرف د رب ستاسو تہ ، نو ہو کلا چہ را کوز شی تاسو

مِّنْ عَرَفْتٍ فَإِذْ كُرُوا لِلَّهِ

د عورات تہ نو یا دوئی اللہ تعالیٰ لہ

عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ

د مشعر حرام یہ خوا کیں (چہ مزدلفہ دہ)

وَإِذْ كُرُوا كَمَا هَدَىٰكُمْ وَإِنْ كُنْتُمْ

او یا دوئی اللہ تعالیٰ لکہ چہ خود تہ یے کرید تاسو تہ او یقینا وی تاسو

مِّنْ قَبْلِهِ لَمَنِ الضَّالِّينَ ﴿١٩٨﴾

مخکین د دے تہ خامخواہ د گمراہان تہ -

وٹیلے شی۔ او دلخہ مراد هغه عقل دے چہ صفا وی د خیر و دہم نہ۔ امر د تقویٰ اگرچہ تولو عقل والو د پارس عام دے لیکن تخصیص د اولیٰ الدلیاب د تاکید د پارسہ دے۔ اشعار د چہ یہ چاکیں تقویٰ نہ وی نو د هغه د عقل سرہ غلط و ہموتہ کی شوی وی۔ ۱۹۸۔ یہ دے آیت کیں د اتمام د حج د پارسہ دے امور ذکر کوی۔ (۱) رد د رسم چہ یہ حج کیں د تجارت حرام کنرل دی۔ (۲) وقوف د مزدلفہ۔ (۳) یہ هجے کیں د اللہ تعالیٰ ذکر کول۔

رہط۔ دے آیت د مخکین سرہ یہ یو شو و جو ہو سرہ دے۔

۱۔ جاہلیت والو تجارت کول یہ سفر د حج کیں حرام کنرل۔ او صاحب الدلیاب د ابن عباس رضی اللہ عنہما تہ روایت کرے دے چہ د عربو شخہ خلعویہ د حج یہ موسم کیں تجارت کول حرام کنرل او تاجر فی الحج تہ بہ یے الداج وٹیلو یعنی

(دچرگ پشان را تولى بکے کسب کر) او سوال کول به دوی جائز گنرلو
 دے دے وئے نه چه توخه به ورسره نه وه او تجارت به یئے نه کړو
 نو سوال به یئے کړو۔ نو دے آیت کښ یئے دے رسم رد او کړو۔

۲: هر کله چه جدال حرام شو او تجارت کله کله رسيږي جدال
 ته نو د کلا جدال نه وهم پيدا شو چه تجارت کول هم په حج کښ
 گناه دے نو د دغه وهم ترديد او شو۔

کيس عليکم محتاج، ابو حيان وائی چه دلته جناح په عامه معنی
 سره دے که مقتضاً د زور نه وی او که د گناه وی۔ یعنی گناه او
 زور نه دواړه نېشته۔ اَنی تَبْتَغُوا قُضْلًا مِّنْ رَّيْكُمْ، ابتغاء طلب دیو
 خیز دے په کوشش سره۔ قُضْلًا تجارت کول او کرایه حاصلول
 وغیره۔ او فضل په دے معنی سره په قرآن کښ سورة مزمل تنک
 سورة قصص تنک کښ هم دے۔ او د ابو جعفر نه روایت دے چه
 په دیکښ نور کارونه د خیر هم داخل دی لکه امداد کول د کمزوری
 سره خوراک ورکول او پری ته وغیره۔

فأشده: په دیکښ په سفر د حج کښ تجارت کولو ته ترغیب
 نېشته بلکه ذکر یئے د دے د پاره دے چه جائز یئے او گنرئې۔ او د
 ضرورت په وخت کښ تجارت کوئی چه د سوال کولو نه بچ شئې۔
 فَإِذَا أَقَضْتُمْ مِنْ عَرَفَاتٍ، أَقَضْتُمْ دَ قَاضٍ الْأَنْاءُ نه اخستل شوي
 چه لوڅه د اوبونه ډک شئې او په غاړو تریته بهیږي۔ دلته په
 معنی د را کوریدلو دے۔ یعنی هر کله چه په عرفات کښ په اذکار
 او ادعویات دے بته ماړه شئې او بیا را کوز شئې د هغه نه۔ او افاضه
 استعمالیږي په راتلولو کښ په ډیر والی سره۔ اشاره ده چه
 د عرفات نه د نور وخلقو سره یوځای شریک را کوزیږئې۔

عرفات: دانوم د یو خاص زمکے دے د کعبه نه مشرقی جانب ته
 او دانوم د مفرد دے اگر چه په وزن د جمع مؤنث دے۔ او په دے
 لفظ کښ ډیر اقوال دی۔ اول قول دا چه لفظ مرتجل دے یعنی
 د چانه مشتق نه دے۔ دویم دا چه د لفظ د عرف نه اخستل شوي
 او عرف خوشبو ته وائی۔ دریم دا چه دا د حَرْف نه دے په معنی

داوچتوالی دے۔ مخلووم قول دا کہ معرفت نہ دے پہ معنی دے پیرندلو
 سرے۔ او پہ دے وجہ تسمیہ کتب ہم مختلف اقوال دی چہ ہخہ
 صاحب اللیاب او بعض تور و مفسرینو پہ تفصیل سرے لیکلی دی۔
 او حدیث صحیح سرے ثابت دہ چہ دارا کو زیدل د عرفات نہ د تمر
 پریوتلوتہ روستودی د عرفے پہ ورغ یا تہ دے (چہ ہخہ تہمہ
 ورغ د ذوالحجہ دہ) او د مابشام مونچ بہ ہلتہ یا پہ لارکتیں تہ ادا
 کوی بککہ پہ مزدلقہ کتب بہ یے د ماسخوتن د مونچ سرے یو
 حائے کوی۔

فَاذْكُرُوا لِلّٰهِ عِندَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ، دا دلیل دے چہ وقوف پہ مزدلقہ
 کتب واجب دے۔ او پہ قرضیت کتب یے د اہل علم و اختلاف د
 الْمَشْعَرِ، حائے د علامت تہ وٹیل شئی او داہم د معالمو د حج نہ
 دے۔ او مراد د دینہ مزدلقہ دہ۔ او مزدلقہ تولہ موقف دے
 اگرچہ د مسجد پہ خواکین او دریدل غورہ دی۔

وَادْكُرُوهُ كَمَا هَلْ كُمْ، سوال :- امر کول پہ ذکر سرے دوا کرتہ ولے ذکر شئی
 جواب :- پہ دوا رکبیں فرق دے پہ پیر و جوہو سرے۔ ۱۔ اول
 ذکر پہ معنی د جمع کولو د مونچ د مابشام او ماسخوتن دے پہ
 وخت د ماسخوتن کتب دویم مونچ د صبا پہ مزدلقہ کتب پہ
 تیارہ کتب۔ ۲۔ اول ذکر پہ ژبہ سرے دویم ذکر پہ زبہ سرے۔ ۳۔
 اول ذکر د اللہ تعالیٰ پہ تسمیہ او حمد سرے او پہ اسماء و صفات تو د
 اللہ تعالیٰ سرے او دویم شکر کول د نعمتو تو د اللہ تعالیٰ۔ ۴۔ اول ذکر
 مطلق ذکر شودویم ذکر د ہخہ تقیید یے او کرویہ ہدایت سرے۔
 ۵۔ اول مطلق ذکر کول دی دویم دوام د ذکر دے۔

کَمَا هَلْ كُمْ، کاف پہ معنی د تشبیہ دے یا پہ معنی د علت سرے دے
 پہ دے قید کتب اولہ فائده دادہ چہ نوموتہ او صفات اللہ تعالیٰ
 توقیفی دی نومعنی دادہ چہ ذکر د اللہ تعالیٰ پہ ہخہ اسماء و صفات
 سرے کوئی چہ ہخہ لوجی سرے ثابت وی (اللیاب)۔ دویمہ فائده
 چہ لام د پام د علت شئی یعنی د وجہ د ہدایت د اللہ تعالیٰ نہ
 تاسوتہ تو د ہخہ ذکر او شکر کوئی۔ دریمہ فائده، ہر ذکر الہی

ثُمَّ أَفِيضُوا مِنْ حَيْثُ أَفَاضَ النَّاسُ

بیا (واقر) را کوئی دھفہ بخائے نہ چہ را کوئی دھفہ نہ عام خلق

وَأَسْتَغْفِرُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿۱۹۹﴾

او بخند غوازی د الله تعالی نہ . یقیناً الله تعالی بخندہ کوونکے دے رحم کوونکے دے۔

یہ شرعی طریقے سرہ ضروری دے کہ یہ جہر (اوجت آواز) سرہ ثابت وی تو یہ جہر سرہ پکار دے او کہ یہ جمع سرہ ثابت وی تو یہ جمع پکار دے او کہ یہ بیتہ او انفرادی وی تو ہنسی پکار دے۔
وَرَأَى كُنُتُمْ مِّنْ قَبْلِهِ لَمَنِ الصَّالِحِينَ، داتا کی دے کہ ہد کمر یعنی بغیر ہدایت د الله تعالی نہ ضلال دے۔ وَرَأَى، یہ دیکھن دھویانو اختلاف دے د بصر یا تو یہ نیز ان متحقق دے د مثقل نہ یعنی اِنہ کُنُتُمْ اولام د پارسہ د ابتدا یا د فرق دے۔ او یہ نیز د قراء بغوی ان پہ معنی د مانا خیمہ دے اولام پہ معنی د کرا لا سرہ دے۔ او یہ نیز د کسائی یا ندے پہ ان کیں تفصیل دے کہ پہ جملہ فعلیہ یا ندے داخل وی تو پہ معنی د قد سرہ دے او کہ پہ جملہ اسمیہ یا ندے داخل وی تو پشیمان د قول د قراء بغوی دے۔ او پہ نیز د اخفش ان وصیلہ دے اولام د پارہ د تاکید دے (تولے معانے جائز دی)۔ مِّنْ قَبْلِهِ، ضمیر ہدی تہ راجع دے پہ ضمن د ہد کمر، یا قرآن تہ راجع دے۔ یا رسول تہ راجع دے یعنی محکیش د نازلولو د قرآن نہ۔ یا محکیش د رالیبر لود آخری رسول نہ۔

۱۹۹۔ دے آیت پہ تفسیر کیں دوا اقوال دی۔ اول قول د عامو مفسرینو دے۔ او وارد دی پہ حدیث د بخاری او ترمذی کیں چہ مراد دے افاضے تہ افاضہ دہ د عرفات نہ مزدلفے تہ۔
سوال :- افاضہ د عرفات تہ محکیش آیت کیں ذکر شوہ نو دو پارہ ذکر تہ خہ ضرورت وو؟

جواب :- اول صرف پہ طریقہ د اخبار سرہ ذکر و وجہ دھفہ نہ قرہیت تہ ثابتید لو تو اوس یے پہ طریقہ د امر سرہ ذکر کوی

دِپارہ دَاقادے دَقرضیت دَوقوف عرفہ - جواب ۲:- دارد دے
 یہ رسم دَجاہلیت یا تہ ہے چہ دارسم یہ قریشواو دَہغوی یہ
 تا بعد اروکین وو۔ ہغوی حُان لہ حُمس او قُطان بیت اللہ نوم
 کیغود لے وراو وٹیل یہ یے چہ خاص یہ موتی یا تہ دَاحرام
 دی چہ یہ ایام دَ حج کین دَ زمکہ دَ حرم تہ بھراو خو۔ او زمکہ دَ
 عرفات دَ حرم دَ حد و دوتہ بھر دہ نو تور خلق یہ یہ و رُح دَ عرف
 عرفات تہ تلل او دوی یہ یہ دغہ و رُح یہ مزدلفہ کین یہ نیز دَ
 پُولہ دَ حرم یا تہ دَوقوف کو و او داپہ ہغوی کین یورائج رسم وو
 نو یہ دے آیت کین یہ دے رسم یا تہ دے صراحتاً رد کول مقصدی
 سوال:- لفظ تَمَّ خود دلالت کوی پہ روستو والی یا تہ دے یہ اعتبار
 دَ زمانے سرہ توافقہ دَ عرفات خود مزدلفہ نہ روستو تہ دہ ۹۔
 جواب:- دلتہ تَمَّ دَ تعقیب ذکر (دَ ترتیب) دِپارہ دے۔ دَ تراخی
 دَ زمان دِپارہ تہ دے او دا دَ پیر و مفسرینو قول دے۔ یا تَمَّ یہ معنی
 دَوا و سرہ دے یہ نیز دَ بعض نحو یا تو صرف عطف دَ یو کلام دے
 پہ یل یا تہ دے بغیر دَ تراخی او ترتیب تہ۔ یا تَمَّ دِپارہ دَ تفاوت
 دَ ماقبل او مابعد دے۔ دا قول دَ زمخشری دے۔ دویم قول صحاح
 تہ ثقل دے او ہغہ ابن جریر غورہ کریں دے چہ مراد دَ دینہ افاضہ
 دہ دَ مزدلفہ تہ مٹی تہ پہ یوم التحرکین او تَمَّ یہ حیلہ معنی سرہ
 دے لیکن ہر کلمہ چہ دَ اول قول دِپارہ حجت مرفوع صحیح حدیث
 شتہ او دَ دویم دِپارہ نیشستہ توال قول صحیح دے تو بتا یہ
 قول اول یا تہ دے تَمَّ اقیضوا خطاب دے قریشواو دَ ہغوی
 تا بعد اروتہ۔

مِنْ حَيْثُ أَقَاضَ النَّاسُ، دَ الناس تہ مراد عرب دی یا ابراہیم
 علیہ السلام او دَ ہغہ تا بعد اراں دی او پہ دے لفظ کین اشاء
 دہ قباحت دَ عمل دَ قریشوتہ۔ یعنی ستاسو دارسم دَ ملت ابراہیمہ
 تہ خلاف دے۔ وَاسْتَغْفِرُوا لِلَّهِ، پہ دیکین مراد استغفار دے
 دَ ہغہ گناہ (رسم) تہ چہ قریشو کریں وو یہ خلاف دَ ملت ابراہیمہ
 کین۔ یا مراد دَ دینہ عام خطاب دے کہ دَ چاہ تہ ہر گناہوتہ

فَإِذَا قُضِيَتْ مَنَاسِكُكُمْ فَاذْكُرُوا اللَّهَ

نو کلاہ چہ پورہ کری تاسو عبادان دحج ستاسو نو یاد وی اللہ تعالیٰ لہ

كُنْزِكُمْ أَبَاءَكُمْ وَأَشْشِدْ ذِكْرًا ط

پشان د یادولو ستاسو پلاران ستاسو یا زیات دھن تہ پہ ذکر سورہ

فَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا

نو بعض د خلقو تہ ہفہ خوک دی وائی اے ربہ زمونہ را کرے مونہ تہ

فِي الدُّنْيَا وَمَالَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ خَلْقٍ ۝۲۰

پہ دنیا کیں اولہ دی دہ لہ پہ آخرت کیں ہیخ حصہ د ثواب

سرزد شوی وی نو پہ ہفہ باتسے استغفار واجب دے اوکہ چانہ
کناہ تہ وی بنکارہ شوے لیکن د بندہ د عجز د وجہ تہ احتمال د
تقصیر پہ واجباتو کیدے شی د دے وجہ تہ استغفار ضروری دے
اودا پشان د ہفہ استغفار دے چہ پہ حدیث د مسلم کیں دی
چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم پہ د فرض مونج د سلام کر غولوتہ
روستو درے خلط استغفار غوثیتلو۔

قَائِدًا ۝۲۰ مِنْ حَيْثُ دَلَّتْ د مَكان د پارسہ دے او احتمال د زمان
مہم لری یعنی مَكان چہ عرفات دے اوزمان (چہ پہ سنت سرہ
ثابت دے) چہ روستو د پریوتلو د نمرتہ دے او محکبیں د مغرب
د مونج نہ دے۔ اولفظ حَيْثُ چہ پہ فعل ماضی باتسے داخل
شی تو ماضی حقیقتاً مراد کیدے شی او پہ معنی د مستقبل باتسہ
مہم کیدے شی دلالتہ دوارہ معنی صحیح دی (ابو حیان)۔

تِلْ پہ دے آیت کیں ووقوف د متی تہ اشارہ دہ او کج کوؤتکو
یو قسم چہ بد بخت دی ذکر کوی او پہ دیکش رد دے پہ یو
رسم د جاہلیت باتسے چہ ہفہ فخر کول ووپہ مشرانو باتسے
اور سرہ د ہغوی مفاخر د بیویہ چہ عَمان د پارسہ پہ لے د اللہ
تعالیٰ تہ غوثیتلو۔

قِيَادًا قَضَيْتُمْ مَنَاسِكَكُمْ، معنی دے قضای دے سورت بحال کیں ذکر ثنوی
 دی دلتہ مراد دے قضا نہ پورہ کول او ادا کول دی۔ ابو حبیان او صاحب اللیاب
 ذکر کری دی چہ لفظ دے قضی دے خیل حُجَّان دے کار سرے ذکر ثنوی نو
 ادا او پورہ کول مراد وی لکھ یہ سورۃ حم سجدہ سَلَّ، سوئے جمعہ
 سَلَّ کیں دی۔ اوچہ دے کار دے غیر سرے ذکر ثنوی نو مراد تریبہ الزام
 یا اعلام وی۔ مَنَاسِكَ، کیں دلتہ دے اَقْوَال دی۔ (۱) عبادات
 خاصہ دے حج۔ (۲) حُجَّایوتہ دے عبادت۔ او مضاف پتہ دے یعنی
 اعمال مناسککم۔ او پہ دواوہ احتمالو نو سرے مراد دلتہ اکثر
 ہنہ اعمال دی چہ دے مٹی دے وقوف پورے دی۔ (۳) ذبیح او نحر
 کول پہ مٹی کیں روستو دے ویشتلو دے جمرہ عقبہ نہ۔ او پہ دے
 قضاء مناسک کیں دوہ اَقْوَال دی اول قول دے قرطبی دے چہ مراد
 دا دے چہ ہر یوم منسک ادا کوئی نو ور پے دے ہنہ ذکر خاص کوئی
 یعنی ذکر و دعا دے عرفات، او ذکر و دعا دے مزدلفہ او دے طواف او دے
 سعی۔ نو مناسک نہ مراد ہر یوم منسک دے جدا جدا۔ دویم
 قول دے عامو مفسرینو دے چہ دے طواف او سعی او وقوف عرفہ او
 مزدلفہ نہ فارغ ثنوی او مٹی تہ راشی نو دے اللہ تعالیٰ شکر او دے
 ہنہ عظمت ذکر کوئی۔ او ہنہ تکبیر دے رمی دے جمرہ عقبہ رویشتل
 دے لویئے شیطانی، او تکبیر دے ذبیحہ تہ شامل دے۔ قِيَادًا لِّرَوَاللَّهِ
 کَزِکْرِکُمْ اَبَاءَکُمْ، پہ تشبیہ دے ذکر دے اللہ تعالیٰ دے ذکر دے آباؤ سرے
 دے اَقْوَال دی۔ اول قول دے جمہور و مفسرینو دے چہ دے حج
 پہ موافق کیں او پہ مٹی کیں جاہلیت والو پہ دے خیلو مشرانو ذکر
 پہ کثرت او پہ فخر سرے کوو پہ طریقہ دے شعرونو او دے نثر سرے
 نو حاصل دا شوچہ پہ دا سے موافق کیں ذکر دے اللہ تعالیٰ پہ کثرت
 او پہ عظمت سرے کوئی۔ دویم قول دے ابن عباس رضی اللہ عنہما
 او عطاء او صحابہ او ربیع رحمہم اللہ نہ قرطبی نقل کریدے
 چہ دے وروکوالی پہ وخت او پہ تکلیف رسید لو سرے او دے محبت
 دے وے تہ اکثر آواز کییری چہ اے ہما پلدرے راے دادا، یا اے
 ہما مورے۔ نو مقصد دا دے چہ تا سو پہ وخت دے تکلیف کیں

اود محبت پہ وجہ یا اللہ وایٹی اوامداد صرف دے اللہ تعالیٰ نہ غواہی۔
 سوال۔ دے تشبیہ نہ پہ دوارو قولو تو سرہ معلومیدی چہ دغہ
 عمل دے جاہلیت اود حال دے وروکوالی اوس ہم جائز دے ۹۔
 جواب۔ تشبیہ دے جواز دے پارہ مستلزم نہ دہ پہ دلیل دے روستولفظ
 اؤ اشد ذکر اچہ پہ ہفتہ سرہ فرق ذکر کوی، ہاں دے وروکوالی پہ
 حال کین انسان مکلف نہ دے لیکن مور او پلار تہ پکار دی
 چہ پہ وروکوالی کین دے خیل بچی عادت پہ لفظ دے یا اللہ سرہ جور
 کپی (اود غصہ نور شرعی او اسلامی الفاظ دے ورتہ زدہ کوی
 پہ خائے دے چہ کنٹھل او بدے خیرے ورتہ بنائی) دے دیا
 چہ دے شرک اود گناہ کولو ذریعہ او عادات جور نشی۔ دریم قول
 ہم دے ابن عباس رضی اللہ عنہما تہ سیوطی وغیرہ نقل کرین
 چہ ہر گاہ دے انسان مور او پلار پہ بیٹی سرہ ذکر کیدی
 او ہغوی تہ کنٹھل کیدی تو انسان دے غیرت اود غصہ پہ وجہ
 دے مور او پلار طرفداری کوی اود ہغوی دے حرمتی جوابوتہ کوی
 نو مقصد دادے چہ شوک دے اللہ تعالیٰ بے حرمتی کوی یعق ہغہ تہ
 دے اولیا شریک نسبت کوی یا دے ہغہ دے رسول اود کتاب اود دین
 بے عزتی او سپکاوی کوی نو تاسو دے ہغہ جوابوتہ کوئی اود ہغہ تہ
 دفاع کوئی۔ تھلوم قول دادے چہ دے تشبیہ پہ یو والی کین دے بلکہ
 چہ ہر انسان دے خان دے پار دے یو پلار ذکر کوی (کہ شوک ورتہ دے پلار
 پہ شراکت کین دے دویم پلار ذکر یا کنٹھل کوی نو سخت بیٹے
 گہری) نو دارنگ دے اللہ تعالیٰ ذکر پہ یو والی او توحید سرہ ضروری
 دے شریک و سرہ مہ گہری۔ پنجم قول دے ابن الدنباری تہ نقل
 دے چہ جاہلیت کین پہ خلقو پہ خیل پلار یا تہ دے قسم کو
 او ہغہ قسم پہ لویے قسم گہری تو او وٹیلے شوچہ قسم پہ
 اللہ تعالیٰ یا تہ دے کوئی دے تعظیم پہ اللہ تعالیٰ پورے خاص دے۔
 اؤ اشد ذکر، اؤ دے پارہ دے تخیر او دے یا تہ دے سرہ دے ترقی نہ
 نو پہ معنی دے بل سرہ دے۔ نو پہ اول قول او دویم کین اشدیت
 مقصد دادے چہ ذکر دے پلار نو تاسو پہ موافق کین پہ کثرت سرہ

کوئی یا پہ ورو کوالی کیں کوئی لیکن ذکر دے اللہ تعالیٰ پہ یہ دوام سرہ
 کوئی پہ یو حالت پورے یہ ہے نہ خاص کوئی تو آشد پہ معنی
 دے دوم (همیشه) دے۔ یہ دریم قول کیں اشدیت دے چہ کلمہ
 کلمہ دے انسان مور او پلار لائق دے عزتئی او دے ملا متیا وی او کیں پیشی
 لیکن اللہ تعالیٰ ہر وقت پاک دے کسے عزتئی، یہ احترامئی، اعتراض
 او کھلوتہ۔ او تھلورم قول کیں اشدیت دے چہ کلمہ دے مجاز پہ طور
 سرہ دے آب (پلار) اطلاق پہ ترہ او پہ نیکہ یا نہ کیں ہے شہی
 لیکن دے اللہ تعالیٰ پہ یا سرہ کیں دے تعدد (دیر والی) او شریک او مشابہ
 ہیچ احتمال نیستہ۔ او پنجم قول کیں اشدیت دے چہ کلمہ پہ دوی
 قسم پہ پلار کو او کلمہ پہ اللہ تعالیٰ یا نہ لیکن قسم قول خاص
 دی پہ اللہ تعالیٰ پورے یہ غیر اللہ یا نہ قسم قول حرام دی۔
 او ہر کلمہ چہ دے لفظ دے اشدیت دے غہ معانی دی دے وجہ نہ ہے لفظ
 اکثر نہ دے استعمال کرے۔

اعراب۔ یہ لفظ دے آشد کیں دے احتمالہ دی۔ اول دا چہ دا مجرور
 دے او عطف دے یہ ذکر کرم یا نہ دے۔ او عطف پہ مجرور یا نہ دے
 بغیر دے اغادے دے حرف جر نہ دے بعضے نحو یا نو پہ نیز جائز دے۔
 او تقدیر دے، او گن کرم آشد ذکر، یا عطف دے پہ کرم یا نہ دے
 چہ مضاف الیہ دے پہ گن کرم کیں او تقدیر دے عبارت دے
 گن کرم قریش آباء ہم او قوم آشد ذکر، دویم احتمال دے چہ
 دامنصوب دے او دے پنچم وجہ دی۔ ۱۔ دامنصوب دے پہ آباء کرم
 یا نہ دے۔ دا قول دے منحصری دے۔ ۲۔ دامنصوب دے پہ محل دے
 کاف یا نہ دے پہ کرم کرم کیں او تقدیر دے عبارت دے، ذکر
 کرم آباء کرم او آشد، دا قول دے ابو علی او ابن جنی دے۔ ۳۔
 دامنصوب دے پہ تقدیر دے فعل سرہ یعنی فا ذکر وہ ذکر آشد
 من ذکر کرم آباء کرم، دا قول دے مکی دے۔ ۴۔ دیکیں فعل ذکر
 پتہ دے یعنی، کو تو آشد ذکر اللہ من ذکر کرم آباء کرم، دا قول دے
 ابوالبقاء دے۔ ۵۔ دامنصوب دے پتہ پہ دے چہ حال دے دے
 ذکر نہ۔ او پہ دے وجہ ہو کیں اعتراضات او جوابات ابو حیان

وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي

اوبعض ددوی نہ ہذا شوک دی چہ وائی اے ربہ زموئوراکرے موئورتہ یہ

الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ

دنیا کیش خاستہ ژوند او یہ آخرت کیش

حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ۝۲۱

خاستہ ژوند او لچ اوسالے موئور د عذاب د اور نہ -

اوصاحب اللہ باب ذکر کری دی۔

فَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا - یہ دیکش دحج والو
تقسیم ذکرکوی دوه قسموتوتہ۔ اول قسم دنیا پرست بدبخت
دے لکہ چہ مشرکانو د عربویہ دخیلو پلادرا تو مفاخر دنیویہ
او اوچتوالے ذکرکرو نوبیایہ بے دغا غوشتلہ چہ یا اللہ تعالیٰ
دغہ اسباب د دنیا اوما لونہ موئورلہ ہم را کرے۔ او داوچہ د ربط
دہ د مخکیش سرہ۔ او دامن یقول اگرچہ کافران و ولیکن یہ
دیکش ہغہ مسلمانان چہ د دنیا طلبکاروی ہم داخل دی۔ (قولی)
او مفعول د آیتا پتہ دے یعنی ماثرید او مظلکوبتہ۔

وَمَالَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ - دا جملہ حیریہ یہ مقصد د تھی
سرہ دہ یعنی داسے د عامہ غوارپی چہ د آخرت ذکر یکش نہ وی۔
او کہ مراد یہ دیکش کافران وی نو د هغوی نحو یہ آخرت کیش ہیخ
برخہ د ثواب نیشته۔ او کہ مراد یہ دیکش مسلمانان وی نو د
تقی د خلاق (برخے) درے توجیہ دی اول داچہ یہ دیکش روستوعبارت
پتہ دے یعنی الا ان یشوب۔ دویمہ توجیہ داچہ الا ان یعقوا اللہ
عنه۔ دریم داچہ ہغہ خلاق چہ د کاملو مؤمنان نو د پیارہ وی یہ
آخرت کیش (نو ہغہ ددوی د پیار نیشته)۔ او داسے مضمون یہ سورہ
شوری بتل کیش ہم زاغلے دے۔

خلاق یہ اصل کیش د خلق نہ اخستلے شویں۔ یہ معنی د لیاقت
او معنی د لیاقت د یوخیز مستلزم دہ نفاست (عمدہ والی) د برخے

دھے لہ۔ نو خلاق پہ برحقہ د خیر او نفیس کیں استعمال پیری۔ او
داسے پہ دے سورات مثل کیں ہم تیر شوی دی۔

بلکہ پہ دے آیت کیں د حج کوڑ کو دویم قسم ذکر کوی یعنی نیک بخت۔
فی الدنیا حسنة و فی الآخرة حسنة، این کثیر و میلی دی چہ پہ
دے دعا کیں ہر خیر د دنیا طلب کول او د ہر شر تہ بچکیدل
داخل دی۔ ٹھکہ چہ حسنة پہ دنیا کیں ہر دنیاوی مطلوب تہ
شامل دے لکہ عاقبت، روح صحت، فراخہ کور، نیکہ او خوش
اخلاقہ بنجہ، درزق فراخی، نفع و رکاوٹکے علم، نیک او مقبول
عمل، آسانہ او ترمہ سوری او خائستہ تعریف او نیک اولاد وغیرہ۔
(دا د مفسریتو پہ مختلف عباراتو کیں موجود دی)۔ او حسنة د آخرت
ہجہ دعول د جنت، د فزع اکیر تہ پہ امن کیدل او آسان حساب
وغیرہ تہ شامل دے۔ تو پہ دیکیں تول انعامات د آخرت او غیر
داخل دی۔

وَقِنَا غَدَابَ النَّارِ، پہ دیکیں د اور د جہنم نہ د بچ کیدل و تولو
اسیابو آسانیدل و تہ اشارہ دہ یعنی د حرامو عام کنا ہوتو او
شبہاتو تہ بچکیدل۔ د قاسم تہ روایت دے چہ چالہ اللہ
تعالیٰ شکر گزار زہ اوڑ بہ ذکر کوڑ وٹکے او صبر ناک یدن و رکرو
تودہ لہ د دنیا او آخرت حسنة و رکپے شوقہ (این کثیر) د عوق نہ
نقل دے چہ چالہ اللہ تعالیٰ اسلام، قرآن، اہل و مال و رکرو
تودہ لہ د دنیا او آخرت حسنة و رکپے شوقہ (معالم)۔۔۔
سوال :- دل تہ حسنة تکرہ دہ پہ سیاق د اثبات کیں او داعو عموم
تہ غواہی؟۔

جواب :- حسنة پہ اصل کیں صفت دے د موصوف پتہ او دا
صفت غالبہ دے موصوف تہ ہمیشہ محذوف وی۔ او موصوف تہ
معیشتہ او حیوۃ او عطیۃ حسنة دے۔ او پہ دے معنی سرہ حسنة
ما قبل تولو معنوتہ شامل دہ اگرچہ تکرہ دہ۔۔۔
سوال :- دایہ و لے معرفہ تہ ذکر کولہ؟۔

جواب :- پہ معرفہ لیں کلمہ احتمال د تخصیص وی چہ الف لام

أُولَٰئِكَ لَهُمْ نَصِيبٌ مِّمَّا كَسَبُوا ط

دغہ کسان دوی لہ حصہ دہ دھنہ عمل د وچہ تہ چہ دوی کرے دی

وَاللَّهُ سَرِيعُ الْحِسَابِ (۲۰۲)

او اللہ تعالیٰ زد حساب کو دیکے دے ۔

عہدی وی۔ جواب ۲:۔ پہ دیکش ادب کر داعی دے یعنی اے اللہ تعالیٰ مالہ ہلہ حسہ را کرے چہ ستا ک قضا او قدر سر موافق وی۔ سوال:۔ ہر کہ چہ لفظ حسہ تول عیرتہ شامل و و توفتا عذاب الثار یے ورپے ولے ذکر کرو۔

جواب:۔ جنت بعض مسلمانا تو گناہکار و تہ ہلہ حاصلیری چہ خہ وخت دیا و اور ک جہم کنش داخل نشی او ک عیلا و گناہ و تو عذاب تیر کری لیکن داخو مطلوب تہ دے تو دے وچہ نہ دغہ الفاظ و کنش اشارہ او شوہ چہ اول دخول ک جنت مراد دے۔ او پہ دیکش حسہ کاملہ او عیر کامل دے

سُورَةُ اُولَٰئِكَ، پہ دیکش دہ احتمالہ دی اول داچہ دا خاص دویم قسم تہ راجع دے او دا پہ مقابل کمالہ فی الذخرۃ من تخلدتی کنش دے۔ یعنی اول فریق دیا و آخرت کنش حصہ ک ثواب دیشہ او دویم فریق لہ پورہ حصہ دہ۔ دویم احتمال دادے چہ دا راجع ک دوا و فریقوتہ او تصیب عام دے ثواب او عقاب دوا و تہ شامل دے او مِمَّا كَسَبُوا ہم عام دے دوا وہ قسمہ عملوتوتہ شامل دے۔ پہ مِمَّا کنش من اجلیہ دے او ما مصدریہ یا موصولہ دے۔

وَاللَّهُ سَرِيعُ الْحِسَابِ، حساب پہ اصل کنش پورہ شمار لوتہ وئیلے نشی او پورہ شمار کول خو مخلوق زرنشی کولے حکم چہ ہنہ ہو دے لیکل او ک شمار لو اسیا بوتہ محتاج وی او اللہ تعالیٰ دے اسیا بوتہ ہیچ احتیاج نہ لری۔ او دے پہ مقدار کنش مختلف روایات راغلی دی۔ مقدار ک لوشلو ک بیڑے، مینٹھئی وقفہ ک دوا لوشلو ک اویشے، رپ ک سترگے، او پہ یو روایت کنش دی چہ مقدار ک یومؤمن ک فرض مونی ادا کولو ک وخت۔ او بل روایت کنش دی چہ

وَاذْكُرُوا اللَّهَ فِي أَيَّامٍ مَّعْدُودَاتٍ ط

او یادوی اللہ تعالیٰ یہ ورخو شمارے شو کتب

فَمَنْ تَعَجَّلَ فِي يَوْمَيْنِ فَلَا أَثْمَرَ

نوہنہ خوگ چہ نادی کوی یہ پورہ کولو دودہ ورخو کتب نوگناہ نیشتہ

عَلَيْهِ وَمَنْ تَأَخَّرَ فَلَا أَثْمَرَ عَلَيْهِ

یہ ہنہ ہاندے اوہنہ خوگ چہ روستو شور دیرے ورخو (نوگناہ نیشتہ یہ ہنہ ہاندے

لِمَنْ اسْتَقْبَلَ ط وَاسْتَقْبَلُوا اللَّهَ

دہنہ چا دپارہ چہ ویرہ کوی داللہ تعالیٰ تہ او ویرہ کوی د اللہ تعالیٰ تہ

وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ إِلَيْهِ تَحْشَرُونَ ۝۲۳

او پوہہ شی چہ یقیناً تاسو بہ خاص اللہ تعالیٰ تہ جمع کیدلے شی .

دتلو مخلوق حساب یہ د دنیا د ورخے ترغرے پور ختم کرے شی
قرطبی دینی دی چہ یہ دیکتب اشارہ دہ چہ بندہ د یہ دنیا کتب
د اعمال صالحہ کوشش اوکری او دعات سرہ د یہ دنیا کتب ہر
وخت حساب کوی نو د آخرت حساب یہ ور تہ آسان شی .
ملت دا عطف دے یہ معکب فاذکرو اللہ یا ندے او یہ مینخ کتب
جملے معترضے وے او عطف معائرت غواری دلتہ معائرت یہ
دیر و جوہوسرہ دے . اولہ وجہ : ہلتہ د ذکر پنچہ معانی ذکر
شوے وے او دلتہ ذکر صرف یہ تکبیر سرہ مراد دے . دویمہ
وجہ : ہلتہ ذکر د تکبیر د و یہ ویشتلو د جمرہ عقبہ سرہ صرف
یہ ورخ د تحرکتیں او دلتہ ذکر د تکبیر دے یہ ویشتلو د درپوارہ
جمراتوسرہ یہ درپو ورخو (ایام تشریق) کتب . دریمہ وجہ :
ہلتہ یے د ذکر د پائے صفت ذکر کرے د و یہ طریقہ د تشبیہ سرہ
او دلتہ د ذکر د پائے زمانہ ذکر کوی . دلتہ مراد د ذکرہ اللہ اکبر
وکیل دی یہ وخت د ویشتلو د ہر کاتری کتب یہ جمرہ باندے
او بعض علما د یہ دیکتب تکبیرات روستو د فرض مونخو توہم

داخل کری دی۔ **فِي أَيَّامٍ مَّعْدُودَاتٍ**، کہ دینہ مراد یہ نیز کہ اکثر اہل علم و ذوالحجے یوں لسمہ دولسمہ اودیار لسمہ ورخ دہ او دینہ ایام مئی او ایام تشریق و ٹیلے شی۔ یوں لسمہ ورخ دہ تہ یوم القرا دولسمہ تہ یوم الثفر الاول او دیار لسمہ تہ یوم الثفر الثاني و ٹیلے شی۔

سوال: یہ صفت کہ ایام کبیں معدودہ مفرد ہم جائز دے تو دلنہ بی جمع و لے غورہ کرو۔

جواب: ایام مشتمل وی یہ ساعات بات دے او ساعت مؤت دے تو جمع کہ معدودات بیے یہ اعتبار کہ ساعات سرہ ذکر کریں او یہ دیکھیں قاضیہ دادہ چہ دا ذکر کہ دغہ ورخ یہ ہرہ لمعہ او ساعت کبیں پکار دے لکہ چہ یہ عمل کہ ابن عمر رضی اللہ عنہما کبیں نقل دی چہ ہخہ یہ یہ دغہ ورخ کبیں یہ ہر حالت کبیں تکبیر لوستلو۔

سوال: یہ سورہ حج کبیں ایام معلومات و ٹیلے دے تو کہ دے فرق او وجہ کہ فرق تہ دہ۔

جواب: فرق دا دے چہ ہلتہ یہ صحیح قول سرہ مراد کہ معلومات تہ ورخ کہ تحر او ورپسے دہ ورخ دی او ہخہ ورخ دپارہ کہ بیے کہ دی او قریانی دی۔ تو معلومہ شہ چہ یوم التحر کہ ایام معلومات تہ دہ او کہ ایام معدودات تہ تہ دہ۔ او یوں لسمہ دولسمہ کہ ایام معلومات او معدودات دواہو تہ دی۔ او دیار لسمہ کہ ایام معدودات تہ دہ او ایام معلومات تہ تہ دہ۔ او وجہ کہ فرق دادہ چہ یہ سورہ حج کبیں ایام کہ بیے ذکر قول مقصد و او ہخہ جاہلیت والوتہ کہ معکبیں تہ معلوم وے او ایام کہ ویشتلو کہ شیطا نا تو چہ دی تو کہ جاہلیت والو یہ ہخہ کبیں اختلاف و وجہ دہ دی او کہ دے دی او دوی یہ ہخہ شمار لے چہ تن دویمہ دہ او کہ دریمہ دہ تو کہ دے وچے تہ دینہ بیے معدودات او ویشلو۔

فَمَنْ تَعَجَّلَ فِي يَوْمَيْنِ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ وَمَنْ تَأَخَّرَ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ،

مقصد یہ دے کبش رد دے یہ رسم کجاہلیت یا تہ ہے۔ ہنہ رسم
داسے وو چہ بعض کسا تو یہ یہ دریمہ ورخ ویشتلو تہ واجب
ویشل او دھے پریشودل یے گناہ کنٹرلہ او بعض کسا تو دریے ورخے
تہ تاخیر کول حرام کنٹرل تو یہ دے آیت کبش کھغوی یہ دے
اختلاف او بدعت یا تہ ہے رد او کرے۔

فائدہ ۱۰: کدینہ معلومہ شوہ چہ امر مستحب واجب کنٹرل قولاً
وعملاً بدعت دے او دار تک امر مستحب حرام کنٹرل ہم بدعت
دے۔ افسوس دے چہ یہ دے وخت کبش یہ فعل اولی کبش
اختلاف دے مقام تہ رسولے شی چہ بعض یے قولاً او عملاً
وجوب تہ رسوی او بعض یے حرمت تہ رسوی او سبک نظر ورتہ
کوی او دادوارہ باطل کار کوی۔

تعجل او تأخر کبش ذوہ احتمالات دی۔ اول داچہ دادوارہ افعال
لازمی دی او مفعول یے نفس مادہ ک فعل دہ یعنی مَن فَعَلَ
الْعَجَلَةُ او فَعَلَ التَّأَخَّرَ۔ دویم دامعتدی دی او مفعول یے پت دے
یعنی مَن تَعَجَّلَ النُّقْرَ وَمَن تَأَخَّرَ النُّقْرَ۔

فِي يَوْمَيْنِ، یہ دیکبش توسع دہ یا مجازے عکسہ چہ مراد دیومین
تہ دویمہ ورخ دہ روستو ک ویشتلو کولو تہ یعنی یہ یوولسمہ او
دولسمہ یا تہ روستو ک زوال تہ ویشتل کدرے جمرات او کپری
یہ یویشتل کاتر و سرہ او بیا مکے مکرے تہ راخی او دریمہ ورخ
ویشتل پریری دی نو دا تعجیل دے۔

سوال۔ یہ مَن تَأَخَّرَ فَلَا إِثْمَ یا تہ سوال دادے چہ یہ
روستو والی سرہ خو ورخے پورہ شوے او یہ پورہ والی کعبادت
کبش خو وہم ک گناہ تہ وی تو کخہ وچے نہ یے إِثْمَ تفی کپری۔
جواب۔ مخکبش ذکر شول چہ دارد دے یہ بدعت کجاہلیت
یا تہ چہ یہ ہغوی کبش ک بعضو یہ نیز یا تہ ہے تاخیر
دریے ورخے تہ گناہ وو تو دھے تفی یے عکسہ او کرے۔

فائدہ ۱۱: دادے ورخے دریوارہ جمرات یہ کاتر ویشتل کپری
او مرکازی سرہ ذکر د اللہ اکبر دے۔ لیکن دلتہ امر صرف

یہ ذکر سرہ ذکر کریدے او امر د ویشتلویئے خو نہ دے ذکر کرے
نوجہ دادہ چہ ویشتل ددوی یہ نیز یہ دغہ و رحوکیش معلوم
وؤ او اختلاف یئے صرف یہ عدد کیش کوؤ او یہ وخت د ویشتلو
کیش یہ یئے ذکر د الله تعالیٰ نہ کوؤ بلکہ یہ دغہ و رحوکیش یہ
مشغول وؤ یہ تفاخر سرہ او یہ داسے شعرونو وئیلو سرہ چہ یہ
هغه کیش یہ یئے د بنحو ذکر کوؤ نو دے وچے نہ امر د ذکر الہی
اوشو۔ (ابن عاشور)۔

قائدہ ۲۰۰ اعمال د حج یعنی احرام نزل او د هغه منہیات وخت
د احرام، منہیات، توجہ، وقوف د عرفہ، وقوف د مزدلفہ، اولہ
ورخ د مٹی کیش ویشتل کول او د هغه یہ تتمہ کیش درے ورے
د ویشتلویئے ذکر کرے او دا د حج اکثر اعمال وؤ۔ او دینہ علوہ
ذبح کول او یہ هغه کیش د حلال و حرام فرق کول او د هغه تقسیم
او یہ هغه یا ناسے بسم الله او الله اکبر وئیل او ورپسے سرونہ
حرثیل او طواف زیارت و طواف وداع کول دا احکام یئے یہ
سورۃ حج کیش ذکر کرے دی۔ نو دے دواہو سورتو تو یہ
لوستلو سرہ د حج پورہ طریقہ د قرآن نہ معلوم میری لیکن
شرح د هغه د احادیث مبارکونہ اخستل ضروری دی۔

لَمَنِ اتَّقَى، دے یہ متعلق کیش ہیرا قوال دی۔ اول، دامتعلق دے
د اذکر واسرہ، اشأمرہ دہ چہ د قبولیت د ذکر د پام تقویٰ ضروری
دہ۔ دریم قول؛ دامتعلق دے د لا اثم علیہ، سرہ یعنی د عدم
د گناہ د پامرہ مطلق تقویٰ شرط دہ۔ دریم قول؛ مبتداعیئے پتہ
دہ یعنی التخییر لمن اتقى، او مراد د دینہ تقویٰ دہ د شبہاتونہ
یا المغفرة لمن اتقى، دارنگ دلتہ یہ مصداق د تقویٰ کیش
اقوال دی۔ اول قول، تقویٰ یہ مشہورہ معنی سرہ دہ۔ دریم
قول، تقویٰ د شبہاتونہ مراد دہ۔ دریم قول، تقویٰ مستوعاتو
د احرام او د حج نہ۔ مخلوم قول داچہ دلتہ ماضی یہ معنی د
مستقبل دہ یعنی مغفرت او جنت یہ حج سرہ د هغه چا د پام
دی چہ یہ آیت دہ ثروت کیش ہم تقویٰ کوی۔

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَعْجِبُكَ قَوْلُهُ

اوبعض د خلقونہ ہنہ شوک دی چہ تعجب کنیں اچونی تالہ وینا د ہنہ

فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيُشْهَدُ اللَّهُ عَلَى

یہ بارہ کڈوند د نیری کنیں او گواہ کوی اللہ تعالیٰ لہرہ یہ

مَا فِي قُلُوبِهِ وَهُوَ الَّذِي الْخَصَّامُ (۲۰۳)

ہنہ خیز چہ د ہنہ یہ زہر کنیں دی او دے دیر سخت جگر مار دے۔

وَاتَّقُوا اللَّهَ، د اعطف دے یہ وا ذکر واللہ یا ندے۔ او ہر ملہ چہ
فائزہ د حج خاص کرے شہہ یہ من اتقی پورے نو د تقوی
د حصول د پارسہ بیٹے صیغہ د امر ذکر کرے۔ این عاشور و ثیلی دی
چہ دا د حاجیا نو د پارسہ وصیت دے چہ د حج نہ واپس راشی
نو ہر سخت او یہ ہر حال کنیں د تقوی کوی صرف یہ حج پورے
د تقوی نہ خاص کوی لکہ چہ چاہلیت والو دا سے کول او اس
ہم دیر چاہلن دا سے کوی چہ د حج نہ واپس شی نو بیہم
یہ خیلو کنا ہو تو کنیں مشغول شی بلکہ د ہنہ نہ ہم زیات۔
وَاعْلَمُوا أَنكُمُ إِلَٰهِي تَحْشَرُونَ، دا علم ہو مسلمانا نو تہ د
متکشی نہ حاصل دے نو و اعلموا دل تہ د تن کیر او تنبیہ
د پام دے۔ او دا ترغیب دے یہ تقوی کولوسرہ یہ ذکر د عقیدے
د حشر سرہ۔ لفظ د تصیرون او تجمعون یے نہ دے وئیل
د دورہ رجوتہ۔ اولہ وجہ دا چہ لفظ د حشر صیروت الی اللہ
او جمع د پارسہ مستلزم دے۔ دویمہ وجہ دا دہ چہ یہ حج کنیں
جمع د خلقوہ د مختلفو وطنو تہ نو یہ دے سرہ اشا سرہ دہ
چہ حشر د حج سرہ ہنہ لویہ و ریح د حشر (قیامت) را یادہ کرے
دے د پام چہ دوام د تقوی پیدا شی۔

۳۳ ربط او ہر ملہ چہ متکشی امر او صفت د تقوی ذکر شو نو
اوس ہنہ شوک ذکر کوی چہ یہ امر د تقوی یا حد سے غصہ
کیروی۔ (۲) متکشی یے د وہ اقسام د حج والو ذکر کرلے یوید سخت

اوہل نیک بخت۔ نو اوس د پور والی د اقسامو د پاره دوه قسموتہ
 نور ذکرکوی اول د پیرید بخت چہ د رغبت د تیوی سرہ یے نور
 قباغ ہم یو خائے کپی دی۔ دویم د پیرتیک بخت چہ ہغہ
 صرف یہ آخرت کیش راغب دے۔ (۳) مخکیش اول قسم بشکارہ
 کافر او مشرک و ژ او دویم قسم عام مؤمن، نو اوس دریم قسم
 ذکرکوی چہ منافق دے او خلورم قسم کامل مؤمن۔
 سوال۔ دا اقسام یے د مخکیش قسموتہ سرہ یہ یو ترتیب ولے
 تہ ذکرکول ۹۔

جواب۔ مخکیش دوارہ قسموتہ یہ وخت د حج کیش یہ حاجیانو
 کیش و ژ او دا دوه قسموتہ یہ ہغہ حاجیانو کیش دی چہ کلہ
 وطن تہ واپس راشی۔ او واپسی تہ اشارہ دہ یہ اَللّٰہُ تَحْشُرُوْنَ
 سرہ۔ اوس یہ دے آیت کیش دے اوصاف قبیحہ ذکرکوی۔
 اول صفت یُعْجِلُكَ قَوْلُهُ دے۔ او دا خطاب دے نبی کریم
 صلی اللہ علیہ وسلم تہ او بیا عام دے ہر مخلص مؤمن تہ
 او آیت اگرچہ د یو خاص شخص پہ یارہ کیش نازل شویدے
 چہ احنس بن شریق و ولیکن ہر ہغہ چاہ تہ شامل دے چہ
دا صفات پہ کیش موجود وی ٹکھ چہ الفاظ عام دی۔
 یُعْجِلُكَ، د اعجاب نہ دے او ہغہ دَعَجَب تہ احنس تلے شویدے
 راغب اصفہانی و ثیلی دی چہ عجب ہغہ حیرانتیا دہ چہ انسان
 تہ عارض کیری یہ وخت د جہل د ہغہ پہ سبب د ہغہ سرہ
 پہ یو خیز باندے او دامستلزم وی استحسنان (نشہ مکرلو او
 خوشحالہ کیدلو) لرہ۔ الکواشی و ثیلی دی چہ اعجاب پہ استحسنان
 کیش استعمالیری او عجب پہ انکار کیش استعمالیری۔ قَوْلُهُ
 نہ مراد مطلق خبر دے کول د دہ دی د فصاحت، بلاغت او چالاکئی
 د وجے تہ لکہ پہ سورہ منافقون سک کیش۔ یا د قول تہ مراد دعوی
 د ایمان دہ او براءت د کافرانو تہ او دعوی د خیر خواہئی مؤمنانو
 او د اخلاص او محبت د ہغوی او خوشحالی د نبی صلی اللہ علیہ وسلم
 او د مؤمنانو پہ حقیقت کیش پہ داسے خیر و سرہ وی۔

فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا، یہ دیکھیں دوہ احتمالاً ہونہ دی۔ اول داچہ دامتعلق
دے یہ یُعْجِبُكَ پورے یعنی دا اعجاب صرف یہ دنیا کیں واقع
کیری او یہ آخرت کیں یہ حیران او چپ وی۔ دویم احتمال دا کہ
چہ دامتعلق دے یہ قَوْلُهُ پورے او فی یہ معنی دشان سرہ دے
یعنی د دنیا د کار و تو یہ یا سرہ کیں چالاک او تجربہ کار دے محکمہ چہ
منافق د دین او آخرت یہ یا سر کیں علم تہ لری۔ او ددوی دویم
صفت قبیحہ ذکر کوی یہ وَيُشْهِدُ اللَّهُ عَلَى مَا فِي قَلْبِهِ سرہ او
د دے دوہ معنی دی۔ اولہ داچہ اشہاد خبر ور کولو تہ وٹیلے کیری
یعنی خبر ور کوی اللہ تعالیٰ۔ دویمہ معنی اشہاد یہ معنی د قسم
کولو دے یعنی گواہ کوی اللہ تعالیٰ لہ یعنی یہ اللہ تعالیٰ یا تہ دے
قسم کوی۔ او شہادت یہ معنی د قسم یا تہ دے یہ آیت لعان کیں
راغلے دے۔

سوال :- مَا فِي قَلْبِهِ خُوفٌ دے توفیہ کفر یا تہ دے خبر ور کول
یا قسم کول خہ معنی لری ؟

جواب :- یہ عبارت کیں تقدیر دے یعنی اَنْ مَا فِي قَلْبِهِ مُطَابِقٌ
لِمَا فِي كَلْبِهِ۔ یا خِلَافٌ مَا فِي قَلْبِهِ۔ یعنی قسم کوی یہ دروغہ
چہ محمنا زہ اور یہ بالکل موافق دی۔ او یہ دے صفت کیں
اشباح دہ چہ دوی یہ دروغہ یا تہ دے قسم کوی لکہ داصفت ددوی
یہ سورۃ توبہ سَلَامٌ، سَلَامٌ او سورۃ مجادلہ سَلَامٌ، کیں ذکر دے۔
دریم صفت ددوی۔ وَهُوَ اَلْكُفْرُ الْخَصَامُ، دے اَلْكُفْرُ د لہ تہ
اخستلے شویدے یہ معنی د سختی جگرے کولو۔ او خصام کیں
دوہ اقوال دی، اول قول دا جمع د خصم دہ تواضافت د اَلْكُفْرُ د
قبیلے داضافت د بعض تہ دے کل تہ۔ دویم دامصدر دے
یہ معنی د خصومت کولو۔ او یہ عبارت کیں تقدیر دے یعنی
خَصَامَهُ اَلْاَلْاَخَصَامُ يَا اَلْكُفْرُ دوی اَلْاَخَصَامُ۔ او اضاقت یہ معنی
د فی سرہ دے۔ او دے یہ معنی کیں دیر اقوال دی۔ حسن بصری
وٹیلی دی چہ دے دروغین یا طل پرست دے۔ قتادہ وٹیلی دی
چہ زرہ یے سخت دے یہ گنا ہو تو کیں۔ مجاہد وٹیلی دی چہ

وَإِذَا تَوَلَّى سَعَى فِي الْأَرْضِ لِيُفْسِدَ

او هر کله چه مخ داروی کوشش کوی په زمکه کین دے دپاره چه فساد اوکری

فِيهَا وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ وَاللَّهُ

پدیکین او تباهه کوی فصل او نسل لره او الله تعالی

لَا يُحِبُّ الْفُسَادَ ۝ وَإِذَا قِيلَ لَهُ

میننه نه کوی د فساد سره . او هر کله چه اوئیله شی ده ته

دده جکره په حق یاندے نه اودریږی. حاصل دادے چه په هر
همیز یاندے دعوی کوی. د حق او باطل تمیز نه کوی او د دعوی
دپاره جکره کوی. او دادواره صفات قبیحه د ژبه دی دارک
لازمی صفات دی.

هغه په دیکین نوردری صفات قبیحه ذکر کوی او دا متعدی
قباع دی. تَوَلَّى سَعَى، په تَوَلَّى کین دوه احتمال دی. اول داچه
په معنی د مخ کړغولو دے نو معنی داچه مخ اوکړغوی او په قدم
یاندے سعی اوکری. او دا عطف دے په مضمون د مخکین
آیت یاندے یعنی اول خود دے تا سوته مخامخ وی توهغه تیر
شوی احوال کوی. او کله چه ستاسوته مخ اوکړغوی نو بیا دهغه
مخکین ته مخالف اعمال کوی. یا تَوَلَّى د زړه مراد ده یعنی غصه
شی او نفرت اوکری ستاسوته او سلی په معنی د کوشش کولو
دے (قرطبی). دویم احتمال داچه تَوَلَّى د ولایت نه ماخوژدے
یعنی ولایت او اختیار ورته حاصل شی او دا قول د ضحاک دے
فِي الْأَرْضِ، سعی اگرچه په زمکه کین وی لیکن ذکر یی دپاره
د تاکید عموم د مکان دے یعنی زمکه کین چه هر طرف ته یی
وس رسی نوکړغی او کوشش کوی د فساد کولو. لِيُفْسِدَ فِيهَا،
دا په مخائے د مفعول د فعل د سعی کین دے او دیننه لام تبلیغ
وئیله شی او دا په هغه مخائے کین راغی چه مفعول د فعل علت
وی د فعل دپاره سر دے نه چه مفعول به هم وی. او

اتَّقِ اللَّهَ أَخَذَتْهُ الْعِزَّةُ بِالْإِثْمِ

وَبِهِ ادْكِبْ دَالله تَعَالٰى تَه نَوَاتِيسِ دِه لَه غِيَرَت كَوَل بِه كَنَاه سِرِه

فَحَسْبُهُ جَهَنَّمُ وَلَيْسَ إِلَهًا دُ (۲۶)

نَبَوِيه دِي دِه دِيَاة جَهَنَّم اَوْ خَا مَخَوَاه تَا كَارِه خَا تِي دِي تِيَار كِهِي شَوِي

تفسيره فساد د سورت په اول كېن تير شوې دے. او دا نتولو انواعو د فساد ته شامل دے. وَيُهْلِكُ الْحَرْثَ وَالتَّسْلُ بِالتَّخْصِص دے روستو د تعميم نه يعنى دا خاص قسم د فساد دے. اين كثير وييلي دى چه حرث محل د ترقى د فصولو او د ميرو دے او تسلي طريقه د ترقى د حيواناتو دده او په دے دواړو مخيزو نوسره قوام د ژوند د انسانانو دے او اكثر عرب اهل (مالكان) وگ د حرث او د حيواناتو نو مراد دا دے چه د دغه مخيزو نو په تخريب سره ژوند د انسانانو نو خرابوي. او بل قول دا دے چه مراد د حرث نه ناپينه او زياته دى او تسلي نه مراد اولاد دى. او قول د مجاهد دا دے چه هر كله دا س انسانان فسادونه، ظلمونه او گناهونه كوي نو الله تعالى يارايانو ته پيدا كړي قحط او سوكړه راپيدا كړي نو په هغه سره خاړوي او فصولونه هلك شي.

فَأُثِرَ: دا دليل دے چه تسلي كشي د انسانانو او حيواناتو فساد او ظلم دے. او د منصوبه پيدا كړي او ضبط توليد وغيره نظام سره تسلي كشي د انسانانو كېرې نو دا ظلم او فساد دے.

وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْفُسَادَ، دا عمل د فساد او اهل د فساد دواړو ته شامل دے او ابوحيان د عطاء ته روايت راوپي دے چه منصوبه د جن په په وخت كېن د غن ته جا ې شلوي نو دا هم په فساد كېن داخل دى. محبت د الله تعالى صفت حقيقيه كې بغير د تمثيل او تشبيه او بغير د تاويل نه او هغه غير دے دارادے نه.

لكن په دے آيت كېن بل يو صفت قبيح د ذكر كوي چه هغه د زړه سره تعلق لري يعنى په زړه كېن ې تكيږ او غرور وي

وَمِنَ النَّاسِ مَن يَشْرِى نَفْسَهُ ابْتِغَاءَ

او بعض دے خلقو نہ ہونہ خوک دی چہ خرخوی عخان خیل دے پادہ دے طلب کولو

مَرْضَاتِ اللَّهِ وَاللَّهُ رَعُوفٌ بِالْعِبَادِ (۲۰۴)

دے رضا دے اللہ تعالیٰ او اللہ تعالیٰ دے شفق کورے بنکے دے بندگانو خیلو باندے

دے بل چا وصیت او تصیحت نہ قبلوی۔

وَإِذَا قِيلَ لَهُ اتَّقِ اللَّهَ، داپشان دے یوؤلسم آیت دے۔ اتق اللہ نہ

مراد مطلق وعظ او تصیحت کول دی او نہی دے فساد نہ ہم پہ

دیکھن داخل دے۔ اخذ تہ العزۃ بالوشم، عزت پہ معنی دے قوت

او علیہ دے۔ غیرت پہ غصہ سرہ راجی۔ دے اخذ نہ مراد الزام او

استیلاء دے بالوشم، یا دے یارہ دے تعدیت دے اخذ دے نومفعول

ثانی دے دے یارہ دے اخذ۔ یا یا دے یارہ دے مصاحبت دے یعنی ہونہ

عزت جہ دے گناہ سرہ ملکرے دے۔ نو دا قید احترازی دے دے یارہ

دے العزۃ چہ صفت مادحہ دے دے نہ مراد نہ دے۔ یا یا سبب دے

یعنی زارہ گناہونہ دے دے سبب دے۔ یا گناہ دے شرک او کفر چہ

دے دے یارہ کیش دے سبب دے دے یارہ دے دے غصہ کیش لو

دے ابن مسعود رضی اللہ عنہ نہ روایت دے چہ کلہ یو انسان نہ

اتق اللہ او وٹیلے شے نو غصہ دے نہ کوی۔ بل روایت دے چہ

عمر رضی اللہ عنہ نہ یو محل چا او وٹیل اتق اللہ نو ہونہ پہ سجد

پر یوتلو۔ او دے غصے واقعہ دے ہارون الرشید ہم نقل دے (ابو حیان)۔

فحسبہ جہنم، حسب پہ اصل کیش کافی نہ وٹیلے شے او جزاء

اکثر برابر وی دے گناہ سرہ نو حسب پہ معنی دے جزاء (سزا) سرہ

راجی۔ جہنم پہ اصل کیش ہونہ کتہ نہ وٹیلے شے چہ بیچے

دے لے وی۔ او مراد دے دینہ ہونہ اور دے چہ یہ آخرت کیش ہے

تیار کرے دے دے یارہ دے مجرماتو۔ وکینس الوہاد، پہ لفظ مہاد

کیش دے اقوال دی۔ اول داچہ دا جمع دے مہاد دے آرام خائے نہ

وٹیلے شے۔ دویم قول داچہ دا اسم مفرد دے دے قرآن دے یارہ۔

نو جہنم نہ مہاد وٹیل پہ طریقہ دے تہکم او مسعرے سرہ دی۔

یا مراد کہ مہاد نہ ہنغہ اعمال دی چہ دے مجرماتو دے حان دیار
تیار کری دی۔ نو ہنغہ اعمال نا کارہ کارام فائسہ نہ وری۔ (فتح البیان)
فائسہ۔ دے صفاتو یہ تخصیص کیں اشارہ دہ چہ یہ حج
کیں دے ژبے او اتنا موتو او دے زہ صفائی مقصد دے لکہ لارفت
ولا فسوق ولا جدال، او تقویٰ کیں دیتہ اشارہ دہ۔ نو دامنا فاق
حاجی روستو دے حج نہ پہ ژبہ دروغ وائی او جگرے کوی او پہ
اتنا موتو سرہ فسادو تہ کوی او پہ زہ کیں غرور او تکبر کوی
نودہ دے حج نہ فائسہ نہ دہ حاصلہ کرے۔

۲۔ پہ دیکیں تحلورم قسم دے خلقو دے کوی چہ ہنغہ دیر نیک
بخت دی۔ اودا دے محکین مقابل دے۔ او ابن کثیر و بیلی دی چہ
غورہ دادہ چہ دا دے ہر مجاہد فی سبیل اللہ پہ یارہ کیں دے
کہ جہاد یے پہ طریقہ دے امر بالمعروف او نہی عن المنکر سرہ
وی او کہ پہ طریقہ دے قتال سرہ وی۔

مَنْ يَشْرِي، پہ دیکیں دویہ اقوال دی۔ اول داچہ دا شراہ پہ
معنی دے بیع سرہ دہ او مراد دے بیع نہ خرشول دے حان دی او
مشتری (اخذتو تے دے دے نفس) اللہ تعالیٰ دے پہ دلیل دے
إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَىٰ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِآَنٍ لَهُمْ
الْجَنَّةُ، (سورہ توبہ سلا) او دلہ یے مال نہ دے ذکر کرے
محکہ چہ بزل (خرشول) دے نفس مستلزم دے بزل دے مال لہ۔
دویم قول داچہ شراہ پہ معنی دے اخستلو دے او مراد دے ہنغہ نہ
حان بیع کول او خلاصول دی دے غضب او عذاب دے اللہ تعالیٰ نہ۔
اَبْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ، ابتغاء دلہ مفعول لہ دے او ابتغاء
ہنغہ طلب تہ و بیلی تہی چہ و سرہ پورہ کوشش وی۔ پینتو کیں
ہنغہ تہ لتول و بیلی تہی۔ ابو حیان و بیلی دی چہ پہ دے کیں
حصول دے ہنغہ ثواب او درے دے چہ پیرہ افضلہ او غورہ دہ پہ
بیز دے اللہ تعالیٰ چہ ہنغہ پہ صحیح حدیث کیں راغلے چہ اللہ
تعالیٰ پہ جنت والوتہ او وائی آیا دے جنت دے نعمتو تہ زیات
غورہ خیر تا سولہ درکرم۔ دوی پہ تیوس او کری چہ اے ربہ

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ادْخُلُوا فِي السِّلْمِ

اے ایمان والو داخل شیخ یہ اسلام کنیں

كَافَّةً مُّرَدًّا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ ط

پورے او مہ شیخ یہ قدموں د شیطان باندے

إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ (۲۰۸)

یقیناً ہذا ستاسو د پاره دشمن یشکارہ دے۔

ہذا شہ دی۔ اللہ تعالیٰ بہ او وائی چہ خہ بہ ستاسو نہ ہمیشہ
رضایم او ہیچرے یہ نہ حقہ کیریم۔ وَاللَّهُ رَءُوفٌ بِالْعِبَادِ، ابن
عطیہ وشیلی دی چہ یہ دے جملہ کنیں اللہ تعالیٰ خیلویند کاتو
تہ آمید اوزیرے ورکوی د حصول د ہذا مرضات چہ ہغوی یے
طلب کوی لکہ چہ مخکین آیت کنیں ویرہ وہ یہ لفظ د فَحَسْبُهُ
جَهَنَّمَ سَرَّهُ۔ رَءُوفٌ د رافت نہ دے اور رافت د رحمت نہ اوچتہ
درجہ دہ چہ د نعمتونو ورکولو سرہ د مصیبتونو او ضرورتونہ
بیچ کولو تہ ہم شامل دے۔ اوصاحب اللیاب د رافت اقسام ذکر
کری دی (۱) نعمت ہمیشہ ورکوی یہ لہ عمل یا بندے (۲) کلمہ د
کفر یہ ژبہ سرہ جائز دہ یہ وخت د سختہ اکراہ کنیں (۳) تکلیف
نہ ورکوی مگر یہ قدر د وسع سرہ (۴) اصرار کوئکے یہ کفر یا تہ
اگر چہ سل کالہ وی خوچہ صحیح توبہ اویاسی تو خیلوی یے (۵)
نفس او مال خود کہ اللہ تعالیٰ ملکیت دے لیکن د ہذا یہ خرچ کولو
سرہ بندہ تہ اجر و ثواب ورکوی۔ الْعِبَادُ کنیں دوا اقوال دی۔ اول
داچہ الف لام د عہد د پاره دے یعنی خاص بندہ کان چہ یشری
نفسہ کنیں ذکر شول او دا قول غور دے۔ او دویم قول دادے چہ
العباد عام دے کافر اتوتہ ہم شامل دے اور رافت د اللہ تعالیٰ یہ
کافر اتو یا بندے دادے چہ ہغوی تہ یہ دتیا کنیں مہلت ورکوی
اور رزق، مالوتہ او عاقبت ہم ورکوی۔

۲۰۸۔ ربط ۱۔ ہر کلمہ چہ مخکین یے تھلور اقسام د تخلق و ذکر کرل

چہ مؤمن، کامل مؤمن، کافر اور منافق دی تو اوس دعوت و رکوی
 چہ تول دے پہ یوم ملت اسلام یا جسے شی او پہ ہفتے یا جسے
 دے کلک پاتے شی۔ (۲) ہر کلمہ چہ رد او کریے شو پہ رسم و تو او
 بدعات تو کجاہلیت پہ عبادت کج کین تو اوس دعوت و رکوی
 چہ پہ تولو اعمال و کین ہر قسم بدعت پر پر دئی او پور مسلمانان
 جو رشو۔ او پہ دے آیت کین روستو کج کج دے مسئلے نہ اول
 خطاب دے کد در یو خطاب توتہ۔

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ادْخُلُوا فِيهَا
 کہ ہفتہ منافقان وی او کہ مخلصان وی او این کثیر ہم دے
 وٹیلی دی چہ پہ دے آیت کین امر دے مؤمنان تو مصدقیتو
 کد رسول نہ چہ پہ تولو کپو کد اسلام او شرائع و یا جسے دے
 نیول او کری او پہ تولو او امر و کد اللہ تعالیٰ یا جسے دے عمل
 او کری۔ او کھیل استطاعت مناسب دے تول منہیات کد اللہ
 تعالیٰ پر پر دی۔

سوال :- مؤمن جو مسلم ہم دے تو بیا کد ادخلوا (داخل شی)
 معنی عورتہ صحیح کیری :-

جواب :- کد دخول نہ مراد ہمیشہ پاتے کیدل دی پہ ہفتے یا جسے۔
 او صاحب اللیاب وٹیلی دی چہ ہر کلمہ یو انسان پہ یو کور کین
 داخل (دنتہ) وی لیکن احتمال لری چہ دے پہ روستو وخت
 کین کد دے کورتہ اوچی تو ہفتہ نہ وٹیلے شی چہ داخل نہ پاتے
 نہ پہ دے کور کین پہ راتلو کے زمانہ کین یعنی کد دے نہ بھر
 مہ اوچہ۔

فِي السَّلَامِ، کس پہ زیر او زور کین بعض اہل لغت قری کہے
 دے چہ پہ زیر سرہ پہ معنی کد اسلام دے او پہ زور سرہ صلح
 کول دی۔ او اکثر وٹیلی دی چہ دواہ یو شان دی اسلام تہ
 وٹیلے شی۔ لیکن پہ زور سرہ پہ معنی کد صلح دیر استعما لیری۔
 دلتہ یے معنی اسلام دے۔ این کثیر کد ابن عباس رضی اللہ عنہما
 او کد دیر و تابعیتو نہ دے نقل کریں اودا قول غورہ دے۔

دویم قول دادے چہ سلم نہ مراد صلح او کہ جنگو نو او چکر و کہ
 کور نہی تہ خان بچہ کول دی او معنی کہ آیت دادہ چہ لے مؤمنانو تہ
 پہ نصرت کہ دین کیں متفق شئی او جنگو نہ او اختلافات یویل
 تر منیع پرید دی لکہ وَلَا تَنَازَعُوا فَعَشَلُوا او دا قول ابن کثیر کہ
 قتادہ نہ نقل کریں گے۔ گافہ، دا پہ اصل کیں اسم فاعل دے کہ
 کف نہ پہ معنی کہ منع کولو سرہ او پہ معنی کہ جمیع (تول) سرہ
 راغی۔ او بعضو و بیلی دی چہ دا مصدر دے پہ معنی کہ جمیعاً
 سرہ دے۔ او (تا) پکین کہ تانیث کہ پار نہ دہ بلکہ پہ مبالغہ بابت
 دلالت کوی پہ سبب کہ نقل کہ وصفیت کہ اسمیت نہ۔ او گافہ حال
 دے او پہ دیکیں درے اقوال دی۔ اول قول دادے چہ دا حال
 دے کہ السِّلْم نہ او مراد کہ دیتہ پورہ اسلام دے لکہ چہ مخکین
 کہ ابن کثیر پہ قول کیں ذکر شول۔ او اشارہ دہ چہ پہ اسلام کیں
 کہ جاہلیت ہیچ کار او ہیچ بیعت اور رسم لہ دخل مہ ور کوئی۔ دا
 قول زمرہ شری او تور و مفسرین تو غورہ کریں۔ او ابن کثیر ہم
 و بیلی دی چہ دا صحیح قول دے او دویم قول کہ ابن عطیہ دے
 ہغہ و بیلی دی چہ دا حال دے کہ اذْخُلُوا کہ فاعل نہ سرہ کہ السِّلْم
 نہ او حال کہ دودہ خیز و توجا ئز دے۔ نو معنی دا شہ چہ تاسو تول
 مؤمنان پہ تولو اجزاء کہ شرع کیں داخل شئی۔ دا قول ہم وجہ
 کہ صحت لری او مخکئی قول تہ شامل دے۔ دریم قول کہ بعض
 مفسرینو دے چہ دا حال دے کہ اذْخُلُوا کہ فاعل نہ او پہ دیکیں
 مقصد تاکید دے کہ عموم کہ خطاب۔

فائدہ: کہ اول قول کہ صحت کہ پارہ دلیل کہ بعض مفسرینو قول کہ
 چہ ہغوی و بیلی دی چہ دا کہ اہل کتابو کہ خہ کسانو پہ پارہ کیں
 نازل شویں چہ ہغوی ایمان راؤ پے و او ارادہ یثے دا وہ چہ
 سرہ کہ ایمان نہ موجد کہ خالی کہ ور گے تعظیم او کرو او تورات پہ
 موجد کیں اولولو او غوغے کہ او بنانو حرام او گنہرو۔ نو ہغوی تہ
 او بیلی شو چہ دا غوغے کہ اسلام شوتاسو داخل شئی پہ پورہ
 او مکمل اسلام کیں۔ نو دا شکارہ دلیل دے چہ کہ عقیدہ او اعمالو

فَإِنْ زَلَلْتُمْ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْكُمْ الْبَيِّنَاتُ

نوکر چکر او خوبک تاسو د پورہ اسلڈ تہ دوستو دکھتہ نہ چہ راغلے دی تاسو تہ بنکارہ احکام

فَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿۲۰۹﴾

نو پوہہ شی چہ یقینا اللہ تعالیٰ نورددے حکمت والا دے۔

پداعتیان یہ پورہ اسلام کہیں داخل تہ دی۔

وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ، دَ خُطُوَاتِ تفسیر مخکین نیر شوین۔
دلته مراد دادے چہ سرے د اسلام تہ متافقت کول یا د جاہلیت
(غیر اسلام) کاروتہ کول یا بدعات اور رسموتہ کول د شیطان
تا بعد امری کول دی نوک دینہ خان پیچ کپڑی۔ یہ دیکتیں اشارہ دہ
چہ کومہ عقیدہ او عمل د قرآن او سنت تہ ثابت تہ وی اگرچہ
یہ ظاہر کہیں دین بنکاری لیکن حقہ د شیطان تا بعد امری دہ۔
دلته قرطبی د مقاتل یہ روایت سرہ نقل کپڑی دی چہ تا بعد امری
کول د سنت ضروری دی دوستو د رالیر لوک آخری پیغمبر
صلی اللہ علیہ وسلم تہ۔ اِنَّهُ لَكُمُ عَدُوٌّ مُّبِينٌ، دا عداوت شیطان
عام دے۔ ارادے او کوشش کوی چہ مؤمنانوتہ تکلیفوتہ اُور سوی
اوک دین اوک عمل د ثواب حاصلوتہ یے منع کپڑی۔ او ناکارہ اعمال
ورتنہ خاشتنہ کپڑی نوپہ دے وسوسوسرہ یے ہلاکت تہ او غور و خوی
مُبِینٌ، لازمی دے یہ معنی د بین العداوہ (د شمتی یے بنکارہ دہ)
یا د امتعدی دے یعنی خیلہ د شمتی سینہ بنکارہ کوی یہ قسم اقسم
وسوسو اچولوسرہ اگرچہ موت یے تہ ویتواوتہ دکھتہ خبرے اورو۔
مُتَلَّ یہ دے آیت کہیں زور نہ دہ مخالفت کو و نکوتہ د پورہ اسلڈ تہ
زَلَلْتُمْ، زلت یہ اصل کہیں خپے خوئیل لوتہ و ٹیلے شی دلته تربتہ
مراد گمراہ کیدل او مائیل کیدل دی باطل طرف تہ۔ نومعنی دادہ
کہ چرے تاسو او خوئیل لئی گمراہ شوئی د دخول تہ یہ بتول
اسلام کہیں، یعنی کہ پورہ اسلام تاسو قبول نہ کرو۔ اوک ابن
عباس رضی اللہ عنہما تہ روایت دے کہ تاسو سرے د نزول د قرآن
تہ تعظیم د خالی د ورے کوئی اوک اویسا تو غوغے حرامے کپڑی۔

هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَهُمُ اللَّهُ

انتظار تہ کوئی دوی رہے ایمان رادر لوکین مگر دے خبر چہ راشی دوی تہ اللہ تعالیٰ

فِي ظُلُمٍ مِّنَ الْغَمَامِ وَالْمَلَائِكَةُ

پہ سورہ کین د دریکو تہ او ملائک راشی

مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْكُمْ الْبَيِّنَاتُ، یعنی واضح دلیلوں تہ چہ پہ قرآن اوست کتب بیان شوی دی۔ اودا بعثت د محمد صلی اللہ علیہ وسلم، قرآن او نور و معجزات و دھغہ تہ ہم شامل دے۔ قرطبی وائی چہ دادلیل دے چہ عذاب دھغہ چاہے عالم وی پہ کناہ یا نہ لوتے دے د عذاب د جاہل تہ۔ او چاہے چہ دعوت د اسلام تہ وی رسید تہ دھغہ پہ پریشودلو د اعمالو شرعیو سرہ کافر تہ کرچی۔

فَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ، عزیز پہ صفت د اللہ تعالیٰ کتب داسے غالب تہ وٹیلے شئی چہ ہیچ تھیز ترینہ خلاصید لے نشی (سمعانی) او ہیچ تھیز دھغہ لہرہ د عیل مراد تہ منع کولے تہ شئی (اللیاب) او داتہ حاصلیبری مگر پہ کمال قدرت سرہ۔ نو مقصد دادے چہ اللہ تعالیٰ قادر دے ستا پہ عذاب یا نہ لے (نودا سمعت و عید دے)۔ حَکِيمٌ، سمعانی وائی چہ حکیم صحیح کار کوونکی تہ وائی۔ او ابو حیان وائی چہ کلک کار کوونکے نو مخالفینو تہ عذاب و مرکول مقتضی د حکمت دھغہ دہ پہ دھغہ یا نہ لے ہیچ اعتراض تہ شئی کیدلے۔ دمشق پہ اللیاب کتب وائی چہ وصف د حکمت مستلزم دے کامل علم لہرہ۔

فَاعْلَمُوا: یوقاری د آیت لوستلو نو غلط شو تو وے وٹیل چہ ان اللہ غفور رحیم، نو یو یا نہ لے د دینہ انکار او کړوچہ د کرل پو غفور رحیم مناسب تہ دے داخو پہ کناہونو یا نہ لے تیزی پیدا کوی۔ اشارہ دہ چہ د قرآن کریم د آیتو تو قواصل د آیت سرہ پورہ مناسب لری۔

وَقَضَى الْأَمْرَ إِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ ۝

او فیصلہ اوشی ذکر او خاص اللہ تعالیٰ طرف تہ دگر بخیدلے شی توں کار دتہ

سُورۃ پہ دسے آیت کہیں کہ زور تہ تہ روستود دخول کہ پورہ اسلک تہ
معالفت کوونکو تہ دنیوی برہ ورکوی۔ هَلْ، دل تہ یہ معنی کہ نفی
کہیں دے یہ قرینہ کہ الٰہ سرہ۔ اوکلہ یہ معنی کہ قَدْ سرہ ہم راغی
لکہ سورۃ دھر بل کہیں۔ اوکلہ یہ معنی کہ الٰہ سرہ راغی لکہ سورۃ
طہ سگ او سورۃ شعراء بل کہیں۔ اوکلہ یہ معنی کہ استقہام (سوالیہ)
سرہ راغی لکہ سورۃ روم سگ کہیں۔ يَنْظُرُونَ، دل تہ یہ معنی کہ انتظار
سرہ دے او مقول کہ دے اَنْ يَأْتِيَهُمُ اللَّهُ دے او استثناء مفرغ
دہ اوضمیر کہ دے راجع دے ہغہ چاتہ چہ دخول فی الاسلک
پر بنود لے دے۔ اَنْ يَأْتِيَهُمُ اللَّهُ فِي ظُلَلٍ مِّنَ الْغَمَامِ سَمْعَانِ وَثَلِی
دی چہ دا آیت کہ متشابہاتوتہ دے او اصحاب الحدیث کہ اُبی بن
کعب رضی اللہ عنہ او مجاہد نہ نقل کری دی چہ اللہ تعالیٰ بہ
راغی پہ ورح کہ قیامت پہ سورہ کہ ثرئی وریخو کہیں۔ بیایے
و ثلی دی چہ اولی پہ دے آیت او کہ دے یہ مشایہ شور
آیتونو کہیں دا دہ چہ ایمان اولرود دے یہ ظاہر بانہ دے او علم
کہ دے (کہ کیفیت) اللہ تعالیٰ تہ اوسپارو۔ او ابن کثیر دوہ احادیث
نقل کری دی چہ یہ ہغہ کہیں تصریح دہ پہ را کوخیدلوسرہ۔
اول حدیث يَنْزِلُ الْجَبَّارُ عَرُّوَجَلٌ فِي ظُلَلٍ مِّنَ الْغَمَامِ وَالْمَلَائِكَةُ
(را کو زبہ شی جبار ذات پہ سورہ کہیں وریخو کہیں او ملائیک ہم)۔
دویم حدیث يَهْبِطُ حَیْنٌ يَهْبِطُ وَبَيْنَهُ خَلْقُهُ سَبْعُونَ أَلْفَ حِجَابٍ
(را کو زبیری بہ اللہ تعالیٰ چہ کلہ را کو زبیری او دہغہ او کہ مخلوق
پہ مینخ کہیں بہ اویا زہرہ پردے وی۔ او ابو حیان و ثلی دی چہ پہ
دا سے آیاتونو کہیں کہ سلف صالحیتو منہب دا دے چہ کہ دے یہ
ظاہری معنی بہ ایمان لرو او علم کہ دے بہ اللہ تعالیٰ تہ سپارو
او متأخرینو پہ دیکہیں مختلف تاویلونہ کری دی را، دا معجاز
دے کہ انتقام اخستلوتہ (۲) بِمَا كَذَبُوا عَنْهُمُ مِنَ الثَّوَابِ وَالْعُقَابِ پتہ
دے (۳) امر او قسرت مراد دے (۴) فی یہ معنی کہ یا سرہ دہ۔

تنبیہ : تاویلونہ قول دے صفت دے اللہ تعالیٰ نہ دے انکار سبب دے چہ
یہ تصدیر صریح کہیں موجود دے۔ ہاں دے صفتونہ یہ دے تشبیہ نہ
پاک ساتونکہ قرطبی و شبلی دی چہ دے صفاتو دے اجساموسرہ یہ
مشابہت نہ ورکرو۔

مِنَ الْعَمَامِ، دے صفت دے دے ظلل یہ تقدیر سرہ ظلل گائتہ مِّنَ
الْعَمَامِ (سورہ چہ جور شوے یہ وی دے ور بخوتہ) یا دے متعلق دے
یہ یا تیکہم پورے یعنی دے طرف دے ور بخوتہ۔ وَالْمَلِیْکَۃُ، عطف دے
یہ اللہ بات دے اودا نشان دے قول دے اللہ تعالیٰ دے چہ وَجَاءَ رَبِّیْ
وَالْمَلِیْکَۃُ صَفًا صَفًا (سورہ فجر سٹک) اوسورہ انعام نہ ۸۸ وَفِی
الْاٰمْرِ، مراد دے قضاء نہ فیصلہ کیدل اوفارغ کیدل دی اوالامرتہ
مراد ہلکول دے کافرانو دی۔ یا دے مغوی حساب اوعتاب دے۔

وَإِلَی اللّٰهِ تُرْجَعُ الْاٰمُوْرُ، لفظ دے الی اللہ فی معکبش راوپے دے دے دے
دے پارہ حکم چہ یہ آخرت کہیں امور صرف اللہ تعالیٰ تہ ور کرئی نہ یل
چاتہ دے حساب اوجزاء دے پارہ۔ اگرچہ یہ دے دنیا کہیں بعض کارونہ
امیرانو، قاضیانو اوافسرانو وغیرہ تہ ور کرئی۔ تُرْجَعُ، یہ صیغہ
دے مجہول سرہ دے اوفاعل فی یہ حقیقت کہیں اللہ تعالیٰ دے چہ
کارونہ یہ حآن تہ را کرئی۔ یا فی فاعل بندگان دی چہ دوی
شہادت کوی چہ موتی مخلوق یو اوحساب یہ راسرہ کیبری نو
گویا چہ دوی کارونہ اللہ تعالیٰ تہ او کرئی۔ لفظ دے رجع لازمی او
متعدی دوارہ استعمال کیبری نو دے ہتھ نہ مجہول صیغہ صحیح
دے۔ اودا دے رجاع نہ اخستل ضعیف قول دے۔ اودا جملہ
احتمال لری چہ مراد شئی یہ دے سرہ ہتھ کارونہ چہ مشرکانو
یہ غیر اللہ تہ دے ہتھ تسیت کوو لیکن یہ آخرت کہیں یہ دوی
اقرار او کری چہ دے تلو کارونو او حاجتو نو پورہ کوونکے یواللہ تعالیٰ دے

سَلِّ بِنِي إِسْرَءِيلَ كَمَا اتَّكَيْنَهُمْ

تپوس اوکریہ دے بنی اسرائیلو تہ چہ خومرہ درکرییدی مونیر دوی تہ

مِنْ اِيَّائِيْنَ وَ مَن يُّبَدِّلُ

نخے ینکارہ او چاچہ بدل کرد

نِعْمَةً اَللّٰهُ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُ

نعمت دے اللہ رپہ ناشکری سرہ روستورکھے تہ چہ راغلے دے دوی تہ

فَاِنَّ اِلٰهَ شَرِّ اِيْدِ الْعِقَابِ ۝۲۱۱

تو یقیناً اللہ تعالیٰ سخت عذاب درکوڑکے دے۔

۱۔ ربط: دے دے ممکن آیت سرہ یہ شو وجو سرہ دے (۱) دا آیت تموتہ او دلیل دے یہ ممکن آیت یعنی دے ممکن آیت تہ معلومہ شوہ چہ داسے خلق شتہ چہ هغوی یہ ضد او یہ عناد کیں اختہ دی دیر آیات او معجزات هغوی تہ فائده نہ ورکوی تو اوس یہ طور دے مثال بنی اسرائیل ذکرکوی چہ هغوی تہ دیر معجزات راغلی وولیکن دے ضد او عناد دے وجے نہ یے دھے تبدیل او انکار او کرو (ابن عاشور) ۲۰ موجودہ منکرین دے دخول اسلام دے پاغ لوکے دلیل او معجزہ غواری لیکن داسے عناد یا نوتہ آیات او معجزات هیچ نفع نہ ورکوی۔ دے دے دے پاغ حال دے بنی اسرائیلو او تپوسئی چہ هغوی تہ آیات بیانات هیچ فائده ورکریہ (ابو حیان) ۳۔ هرکله چہ او ویل شو چہ اللہ تعالیٰ بہ یہ سورود وریمو کیں راغی نو دے نہ تعجب کید لے شو چہ دابہ تھکے کیدے شی نو اوس دے هغے جواب ذکرکوی چہ بنی اسرائیل یہ دے صفت دے اللہ تعالیٰ یاں مے یشہ خبر دی کله چہ دے دوی مشران دے مصر تہ راوتلی ووا و جیل طور تہ ورغلی ووا او اوس هم دے دوی یہ کتاب کیں دی چہ جاء اللہ من سبأ و شرق من جبل ساعیر و ظہر لکام من جبل فاران (راغے اللہ تعالیٰ دے سینانہ او او پر قید و دے ساعیر غرتہ او ینکارہ شو مونیر تہ دے غروت دے فاران تہ)

چہ پہ اول کتب اشارہ دہ نبوت کہ موسیٰ علیہ السلام مرتہ او پہ
دویم کتب نبوت کہ عیسیٰ علیہ السلام مرتہ او پہ دریم کتب نبوت
کہ محمد صلی اللہ علیہ وسلم تہ۔ تو بتی اسرائیلوتہ آیات او بینات
راغلی دی لیکن ہغوی تیدیل او ابدال کرے دے۔

سَلِّ بَنِي إِسْرَٰئِيلَ، خطاب دے بی صلی اللہ علیہ وسلم تہ او
مراد ترینہ ہر مخاطب دے۔ پہ قرآن کتب پہ ابتداء کہ کلام کتب
سَلِّ او پہ مینجہ کہ کلام کتب اسئال ذکر دے۔ کہ بتی اسرائیل تہ
مراد ہغہ بنو اسرائیل دی چہ موجود و وہ زمانہ کہ نزول کہ
قرآن کتب۔ كَمْ اَتَيْنَهُم مِّنْ آيَةٍ، کتب دہ احتمالوتہ دی اول دا چہ
دا استفہامیہ دے۔ دویم دا چہ داخیریہ دے زمعنشری دلتہ
دواروتہ جائز و بیلی دی لیکن ابو حیان دلتہ خبریہ متع کر بیہ
او بیلی دی چہ ہغہ محتاج دے تکلف او تقدیر کہ کلام تہ۔

دار تک لفظ کہ سَلِّ دلالت کوی پہ گم استفہامیہ یا تہ۔ او مقصود
پہ دے سوال کتب زجر او توبیخ دے، مقصد استعلام تہ دے۔

آيَةٍ بَيِّنَةٍ، مراد کہ دے تہ ہغہ معجزات دی چہ موسیٰ علیہ السلام
تہ و کرے شوی و وہ چہ بعض کہ ہغہ کہ دے سورت پہ اول کتب
ذکر دی او بعض پہ سورہ اعراف کتب ذکر دی۔ ہغہ معجزات تو
دلالت کو وہ پہ صدق کہ توحید یا تہ او پہ صدق کہ نبوت کہ
موسیٰ علیہ السلام۔ یا کہ دینہ مراد تقلیدہ دلیلوتہ دی پہ تور
او انجیل کتب پہ صدق کہ نبوت کہ نبی آخر زمان صلی اللہ علیہ
وسلم یا تہ او و ستوجملہ دلیل دے چہ دلتہ کلام کتب
یوجملہ پتہ دہ یعنی فَبَدَّلْ كُوْهًا وَّلَمْ تَعْمَلُوْهَا پہ دلیل کہ سورہ

ابراہیم شک سرہ۔ وَمَنْ يُبَدِّلْ نِعْمَةَ اللّٰهِ، دا دلیل دے چہ ہغہ
آیات نعمتوتہ کہ اللہ تعالیٰ دی کوم چہ پہ دے سورت کتب اول ذکر
دی لکہ نجات کہ فرعون تہ او کہ غرقید لوتہ وغیرہ۔ ہغہ خوشکار
نعمتوتہ دی او کوم دلیلوتہ چہ کہ صدق کہ آخری نبی صلی اللہ
علیہ وسلم دی تو ہغہ ہغہ چاتہ نعمتوتہ دی چہ ہدایت
و رکوی قبولیت کہ دعوت کہ آخری رسول تہ او ہغہ کہ دنیا او کہ

رَّيِّنَ لِّلَّذِينَ كَفَرُوا الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا

دولی کرے شوے دے کافرانو ته ڈونڈ دنیوی

وَيَسْخَرُونَ مِّنَ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ

اومسخرے کوی دوی یہ ہنہ کسانو پورے چہ ایمان ئے راوپے دے او حقہ کسان

اَتَّقُوا فَوْقَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَاللّٰهُ

چہ دیر پری ڈا لله تعالیٰ نه ڈدوی دپاسہ به وی به ورخ د قیامت کنن او الله تعالیٰ

يَرْزُقُ مَنْ يَّشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ۝۲۱۳

دوزی درکوی چالہ چہ او غواری الله تعالیٰ بے ڈ حساب ته -

آخرت د فلاح د پاره ذریعہ ده۔ او یہ دے جملہ کنن دویم مقبول
پتا دے یعنی وَمَنْ يُبَدِّلْ نِعْمَةَ اللّٰهِ كُفْرًا۔ لیکن حد ف دے
وہجے نه کریدے چہ کتمان او اعراض او ناشکری کولوتہ شامل
شی۔ او د تبدیل پہ دوه قسمہ سرہ دے اول بدل لول د عہودو
ڈا الله تعالیٰ او دویم انکار د دلالت د هتے یہ نبوت د آخری نبی
صلی اللہ علیہ وسلم یا نبی (سمعی)۔ او داجملہ عامہ ده
بنی اسرائیل او تور و خلقتو ته اولفظ د نعمت ہم عام دے۔ ابن
جریر و تبلی دی چہ دا نعمت اسلام دے او یہ دیکش نعمت
د صحت او امن او کفایت وغیرہ داخل دی۔ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُ
دالفظ د مزید تاکید د پاره دے چہ سرہ د معرفت او علم ته دوی
تبدیل کریدے۔ دار تک چہ شوک سرہ د علم ته تبدیل د
نعمت کوی نو هتہ دیر بدل تر حالت والادے۔ فَإِنَّ اللّٰهَ
شَدِيدُ الْعِقَابِ، اظہار د لفظ ڈا الله د دیر تخویف د پاره دے۔
۱۱۳ ربط: ممکن آیت کنن ئے مرض د خلقو ذکر کر و چہ تبدیل
د نعمتو دے نو اوس د هتے سبب ذکر کوی چہ یہ دنیا یا نبی
غرور او تکبر دے اوسیک کتل دی ایمان والوتہ۔
رَّيِّنَ لِّلَّذِينَ كَفَرُوا الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا، امام رازی و تبلی دی چہ

غورہ دادہ چہ آیت عام ہے۔ فاعل دے تزیین ہے حنف کریں
 دے پارہ دے تعمیم ٹکے چہ اللہ تعالیٰ تزیین کوونکے دے لکے یہ سورہ
 کہف سک کش دی۔ نور ہم یہ دیروایتونو کش نسبت دے زینت
 اللہ تعالیٰ تہ ذکر دے۔ اودا تزیین دے طرف دے اللہ تعالیٰ تہ داسے
 دے چہ اللہ تعالیٰ دے خلقو یہ طبیعتو دے دنیا دے خیزونو محبت
 پیدا کریں اویل طرف تہ دے دنیا یہ خیزونو کش ہے تازگی
 خوشحالی او جذب پیدا کریں۔ اودا رنگ شیطاں تہ ہم
 نسبت دے تزیین کیری لکے سورہ انعام ۳۱، سورہ انفال ۳۸
 سورہ نحل ۳۳، سورہ نمل ۳۳، اوسورہ عنکبوت ۳۸ کش
 اومعبودانو باطلو تہ ہم کلہ نسبت کیری لکے سورہ انعام ۳۸ کش
 اودا تزیین یہ طریقہ دے وسوسو اودھو کوسرہ وی۔

الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا، تہ مراد مزے اوشیزو تہ دی چہ بعض دے ہغہ نہ
 مال او حامن دی لکے سورہ کہف سک۔ اوسک کش اودا رنگ دے
 دے تفسیر یہ آل عمران کش دے۔ وَيَسْخَرُونَ مِنَ الَّذِينَ
 آمَنُوا، دا عطف دے سبب دے یہ مسبب یا تہ یعنی دغہ تزیین
 دے دنیا سبب دے دے مسخر و گولو یہ مؤمنانو پورے۔ اودا مسخر
 یہ سبب دے فقیری دے ہغوی او یہ سبب دے تابعدا رئی کولو دے رسول
 صلی اللہ علیہ وسلم او یہ سبب دے کمالی دے شمار دے ہغوی دی۔
 يَسْخَرُونَ، دے مسخرہ احتسائے شوینے اوسخر ہغہ تعجب کول
 دی چہ یوٹھاٹے وی دے سپکوالی سرہ دے حال دے متعجب منہ تہ،
 (ابن عاشور)۔ دارنگ جاتہ نظر کول یہ طریقہ دے سپک والی
 دے ہغہ سرہ۔ وَالَّذِينَ اتَّقَوْا فَوْقَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، یہ دیکش اشاعہ
 دے چہ ایمان سرہ دے تقویٰ تہ سبب دے عزت دے یہ تیز دے اللہ
 تعالیٰ لکے فرمائی اِنْ اَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللّٰهِ اَتْقٰكُمْ (سورہ حجرات ۱۳)۔
 فَوْقَهُمْ، فوقیت (اوجتوالے) دے دے اول یہ اعتبار دے مکان
 سرہ ٹکے چہ جنت اوجت دے دے جہنم تہ او جنت تہ علیین و نیل
 شی او مقام دے کافرانو تہ سجدین۔ دویم اوجتوالے معیاری دے
 یہ معنی دے عزت او اکرام او کثرت دے نعمتونو او ہغہ ہم یہ جنت کش دی

كَانَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً فَبَعَثَ اللَّهُ

دو خلق رانسانان) یوہ دہ رہے توحید باتن) نو مختلف شول نو دا اولیول اللہ تعالیٰ

النَّبِيِّنَّ مُبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ وَأَنْزَلَ

پیغمبران) زیرے درکوڈنکی او ویرہ درکوڈنکی او نازلے کپول

مَعَهُمُ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِیَحْكُمَ

د دوی سرہ کتابونہ) یہ حقہ سرہ کپار د دے چہ فیصلہ اوکری

بَيْنَ النَّاسِ فِيمَا اخْتَلَفُوا فِيهِ

یہ مینے د خلقو کتب) یہ حقہ خیر و کتب چہ دوی پکبیں اختلاف کرے د

وَمَا اخْتَلَفَ فِيهِ إِلَّا الَّذِينَ أُوتُوهُ

او اختلاف نہ د د کرے یہ حق کتب) مگر حقہ کسانو چہ درک شویو د هغوی تہ کتاب

مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمْ الْبَيِّنَاتُ

روستو د حق تہ) چہ راغلے د د دوی تہ) شکارہ حکمونہ

قائده :- یہ دیکتبیں اشارہ دہ چہ مؤمنانولرہ یہ سحر یہ کافرانو
 یاس دے ہیچ پرواہ تہ دہ پکار - یہ دغہ مستحرو سرہ د مسلمانانو
 یہ عزت او کرامت کتبیں ہیچ نقصان تہ بلکہ زیاتوالے راخی - واللہ
 یَزُرُّنَّ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ، یہ دے جملہ کتبیں دے احتمالات
 دی - اول دامتعلق دے کافرانو سرہ او جواب د سوال دے چہ
 مالدار ی و رکول کافرانو تہ دا د هغوی د حق پرستی دلیل دے تو
 حاصل جواب دا دے چہ دا د اللہ تعالیٰ یہ مشیت او حکمت یاس د
 بتادہ دا دلیل د حق یا باطل تہ دے - دویم احتمال دا چہ دامتعلق
 دے د مؤمنانو سرہ نو د هغوی د پیارہ د بیوی او اھروی بشارت
 دے - دریم دا عام دے کافرانو او مؤمنانو د واروتہ او دفع د وہم دہ
 چہ روزی او مالدار ی د دنیا د اللہ تعالیٰ یہ مشیت یاس دے بتادہ
 او دا دلیل د حق او باطل تہ دے - دارکک یہ مَنْ يَشَاءُ کتبیں دا در

بَغِيًّا بَيْنَهُمْ فَهَدَىٰ اللَّهُ الَّذِينَ

دوچے دھند نہ چہ پیداوؤ یہ مینڈ ددوی کین توهدايت ورکنہ اللہ تعالیٰ ہذہ کسانو تہ

أَمَنُوا لِمَا اخْتَلَفُوا فِيهِ مِنَ الْحَقِّ

چہ ایمان پئے رادہے ددھغہ خبرگہ چہ ددوی پکین اختلا کرے ددچہ حق طرف وؤ

بِأَذْنِهِ وَاللَّهُ يَهْدِي مَنْ

یہ حکم خیل سرہ او اللہ تعالیٰ ہدایت کوی ریسوی) ہذہ چا لہرہ

يَشَاءُ إِلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ (۲۱۳)

چہ ادغوری نیغے لارے طرق تہ -

احتمالات دی۔ اوپہ یثشاء کین دوه احتمالات دی (۱) مشیت پہ
معنی د ارادہ کو تہ سرہ (۲) پہ معنی د رضا سرہ۔ اوپہ یزرق کین
هم دوه احتمالات دی (۱) رزق دنیوی (۲) اورزق آخروی (د جنت)۔
او بغیر حساب کین اتہ احتمالات دی۔ (۱) دومرہ ورکوی چہ
انسان یثے شمار نشی کولے۔ (۲) ورکوی یثے پہ موافق د مصلحت
خیل سرہ تہ پہ کمان د انسانا نو سرہ۔ (۳) ورکوی زیات د استحقاق
د هغہ تہ۔ (۴) ورکوی او واپس یثے تربتہ نہ اعلیٰ۔ (۵) ورکوی یثے
بغیر د تنکسیاتہ۔ د اپنخہ وارہ توجیہات کافرانو او مؤمنانو د واروتہ
شامل دی او مراد د دینہ رزق د دنیا دے۔ (۶) ورکوی یثے چہ
حساب و سرہ تہ کوی۔ (۷) ورکوی پہ جنت کین زیات د استحقاق
د هغہ تہ پہ خیل فضل سرہ۔ (۸) ورکوی یثے د داسے خائے تہ
پہ دنیا کین، چہ کمان کین ہم د انسان نہ وی لکہ ویزرقہ من
حیث کد یختسب۔ د اد ریوارہ توجیہات خاص دی پہ مؤمنانو
پورے (مفردات د امام راغب)۔

۱۱۳ پہ دے آیت کین اشارہ دہ بل خطاب د دے امت تہ چہ
هغہ امر و رکول دی پہ دعوت و رکول و کتاب د اللہ تعالیٰ تہ د اختلاف
دفع کولو د بارہ نو د متعلق دے د متکین خطاب سرہ چہ ادخلوا
فی السِّلْمِ کافہ دے۔

ربط ۱۔ منکبش کہ موجودہ کافرانو یہ کفر یا ندرے پوچھوالے ذکر شونو
اوس ذکر کوی چہ داپہ تیرہ شوے زمانہ کہیں ہم موجود و ۲۔
منکبش آیت کہیں کہ دوحہ قسمہ انسانا تو ذکر اوشو تو اوس ذکر کوی
علاج کہ دے اختلاف چہ دعوت دے پشان کہ تیر شوی انبیاء
علیہم السلام۔

کہ آیت خلاصہ ۲۔ یہ دے آیت کہیں شلور لوٹے جملے دی اولہ جملہ
کہیں ذکر کہ اختلاف دے روستو کہ وحدت نہ او کہ حق علاج کہ
یہ دعوت کہ انبیاء و سرہ یہ ذریعہ کہ کتاب اللہ سرہ۔ دویمہ جملہ
کہیں ذکر دی چہ اختلاف چہ جو رکھے دے اوکلہ یٹے جو رکھے
دے او و لے یٹے جو رکھے دے۔ دریمہ جملہ کہیں ذکر دی چہ
یہ وحدت کہ اختلاف کہیں خاوندان کہ ہدایت اہل ایمان وی
شلور مہ جملہ کہیں دی چہ ہدایت یہ اختیار کہ اللہ تعالیٰ کہیں
دے۔ اولار کہ اللہ تعالیٰ تہ صراط مستقیم و شیلے شی۔

كَانَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً، اُمت ہقہ خلق وی چہ جمع وی یہ یو
ٹھیز یا ندرے او بعض کہ بعضو اقتداء کری او معلیٰ کہ اُمت منکبش
تیرے شوی دی۔ وَاحِدَةً، صریح دے یہ وحدت کہیں لیکن
اختلاف دے یہ طریقہ کہیں او یہ دیکبش پنچہ اقوال دی۔
وحدت یہ ایمان کہیں۔ ع۔ یہ کفر کہیں۔ ع۔ یہ پیدائش کہیں
یہ فطرت یا ندرے۔ ع۔ یہ نیشتوالی کہ احکامو شرعیو کہیں۔ ع۔
یہ کید لو کہیں کہ یو جو ہرنہ چہ پلار دے۔ لیکن یہ دیکبش
صحیح قول اول دے۔ او دغہ روایت کہ ابن عباس رضی اللہ عنہما تہ
ابن کثیر ذکر کرے دے او وٹیلی کہ دی چہ دا اصح دے یہ سند
او یہ معنی کہیں۔ او داسے یہ قراوت کہ ابن مسعود رضی اللہ عنہ
او ابی ابن کعب رضی اللہ عنہ کہیں ہم را علی دی چہ فاختلفوا
او یہ سورۃ یونس سٹ کہیں ہم فاختلفوا دے او ورپے لفظ
قیماً فاختلفوا یہ دے یا ندرے دلالت کوی۔ نو معلومہ شوقہ چہ
مراد کہ النَّاسُ تہ ہقہ لس پیروی دی کہ آدم علیہ السلام تہ
کہ نوح علیہ السلام پورے چہ یہ ہقوی کہیں اگر چہ نوح

معاصی پیدا شوی و ولیکن یہ توحید یا نہ سے متحد وؤ۔ روستو
یکتہ شرک پیدا شو۔ او قرطبی و بیلی دی چہ دا احتمال ہم شتہ
چہ گان صرف کثوت دپاڑ وی او مراد کدینہ ہغہ زمانے وی
چہ انبیاء یہ دعوت اوکرو او مخالفین یہ اللہ تعالیٰ ہلاک کرل
نوباقی خلق یہ تریو وخت پور سے متحد وؤ یہ توحید یا نہ سے
نوخہ وخت روستو یہ یکتہ اختلاف پیدا شو تو اللہ تعالیٰ یہ
بل نی را اولیبرلو۔ فَبَيَّنَّا لِلنَّاسِ دِينَهُمْ دَہ چہ اللہ تعالیٰ
ہیچ زمانہ مہملہ نہ دہ پر بخود لے بلکہ مسلسل ہے انبیاء علیہم
السلام را لیبڑی دی۔ بعض مفسرینو و بیلی دی چہ قول انبیاء
کرام یولا کہ۔ خلیفہ پشت زہ و و اور سولان یہ دوی کتب درے
سورہ دیارلس و و او یہ قرآن پہ تو مو تونسره اتلس ذکر شوید (قرطبی)
النَّبِيِّ، کدینہ مراد رسولان دی یہ قرینہ کاذل مَعَهُمُ الْكِتَابُ
او یہ صفت کد بشرین و منذرین چہ دا او ناف کد رسولانودی۔

وَ أَنْزَلَ مَعَهُمُ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ، کد مَعَهُمُ تہ مراد معیت زمانہ دے
او یہ دے لفظ کتب دوه فائز سے دی۔ اول داچہ ہر پوله ہے مستقل
کتاب تہ دے و رکہے لیکن ورسره ہے کتاب سائے دے۔ دویم
یہ دیکتب تائید او نصرت تہ اشارہ دہ۔ یہ الْكِتَابُ کتب الف
لام کاستغراق دپاڑ دی۔ او مقابلہ کجمع کجمع سورہ تقاضا کو
یہ انقسام کافراد و یہ افراد و یا نہ سے یعنی ہر پور رسول سورہ دہغہ
کتاب و۔ یا الف لام عہدی دی۔ بِالْحَقِّ، متعلق دے یہ اتزل پور
سوال۔ زیرے اویرہ خو پید کیبری یہ کتاب سورہ نو دایئے ولے
کتاب تہ مخکش ذکر کرل۔ ۹۔

جواب علی کلہ زیرے اویرہ و رکول یہ وحی سورہ وی اگر چہ ک
کتاب یہ شکل کتب تہ وی۔

جواب علی مبشرین و منذرین احوال و و ک النبیین تہ نو ک ہغہ
سورہ اتصال ضروری و۔

لِيَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ فِيمَا اخْتَلَفُوا فِيهِ، دا انزال الکتاب لوئے
مقصود دے۔ یعنی را لیبڑی کد کتابو نو صرف کد حفظ او تلاوت او ختمونو

کولو کپارہ نہ وؤ۔ اوضمیر ک یحکم کتاب تہ راجع دے اونسیت ک حکم
 کتاب تہ مجاز دے۔ یا ضمیر راجع دے اللہ تعالیٰ تہ۔ او مراد یہ
 حکم ک کتاب ک اللہ تعالیٰ سرہ د حق او یا طل فرق کیری او اختلاف
 ختمیری نہ چہ یہ دے سرہ ک مسلمانانویہ مینج کیں شور او
 انتشار پیدا کیری۔ وَمَا اخْتَلَفَ فِيهِ إِلَّا الَّذِينَ أُوتُوهُ، دلتہ دوه
احتمالات دی۔ اول دا چہ مراد ک اختلفوا فيه او ما اختلف آه سرہ
 یو خیز دے یہ اول کیں نسبت ک اختلاف الناس تہ وو نو
 اوس یے تخصیص ک اختلاف او کپرو یہ علم والو پورے۔ دویم
 احتمال دا چہ اول اختلاف معکین ک انزال ک کتاب تہ وو د هغه
 فیصلہ اوشوہ یہ کتاب اللہ سرہ لیکن روستو ک نزول ک کتاب تہ
 یہ اُمتونو کیں دل سے خلق پیدا شول چہ هغوی بیا اختلاف پیدا کپرو۔
 اودا اختلاف ک هغوی یہ تبلییس او تحریف سرہ وو یہ اصولو
 ک شرع کیں او یہ یوبل کافر کولو سرہ۔ اودا دویم احتمال غورہ دے
 یہ قرینہ ک اوتوہ سرہ۔ اوضمیر ک اوتوہ کتاب تہ راجع ک۔ او مراد
 یہ اوتوہ سرہ اهل علم دی لیکن عمل یے یہ تحصیل علم تہ دے
 کرے ک دے وَجَی نَه اوتوہ مجهول صیغہ ذکر شوہ۔ مِنْ بَعَثِ
مَا جَاءَ تَهُمُ الْبَيِّنَاتُ، ک بینات تہ مراد هغه بیکار آیتونہ دی
 ک کتاب ک اللہ تعالیٰ چہ یہ هغه سرہ اتفاق یہ حق یاندے معلومیدلو
 لیکن هغه دوی ک اختلاف سبب او گرھو۔ بَغْيًا يَكْنَهُمْ، اشارہ دہ
 چہ دا اختلاف اجتہادی تہ وو او یہ جہل یاندے ہم بناتہ وو
 بلکہ ک ظلم او حسد او عناد ک وجے تہ قصد او۔
يَكْنَهُمْ، سوال: حسد او بغض خو ک دوی یہ اهل حق یاندے وو
نودلتہ خو ک هغوی ذکر نیشته ۹۔

جواب عل ک دے بل جانب پتہ دے یعنی بیتهم و بین اهل
 الحق، لیکن ہر کلمہ چہ حسد ک یو طرف تہ وو دے وجے تہ یے
 بل طرف ذکر تہ کپرو۔

جواب عل ک دے متعلق پتہ دے یعنی وَبَاطِلٌ يَكْنَهُمْ ر خود
 شوے وو او اگئی یے اچولے وے ک دوی یہ مینج کیں اودا ذکر مرض

کہ بقی پہ دے سورت سن کر کبش تیر شویدے او پہ سورۃ العمران
 سن کر، سورۃ شوری سن کر اور سورۃ جاثیہ سن کر کبش ذکر دے۔ او پہ
 دے جملہ کبش نہ ناکارہ عالماتو پہ دیر سے مبالغہ سرے بدی اور ہماحت
 ذکر دے۔ اول طریقہ کہ حضرت یہ مآ اور آل سرہ - دویم لفظ کہ اُو تُوہ دریم
 البینات مخلوم بغیا۔ فہدی اللہ الزین امکوا، کہ الزین امکوا نہ دا
 امت مراد دے اور اُختلفوا نہ مراد معکفی اہل کتاب دی۔ یا مراد
 کہ دینہ مؤمنان کہ ہرے زمانے دی اور اُختلفوا نہ مراد بغی
 کوونکی کہ ہرے زمانے دی۔ لما اُختلفوا فیہ، فا پہ اول کبش اولام
 پہ صلہ کہ ہدایت کبش دلالت کوی چہ پہ زمانہ کہ اختلاف کبش
 اللہ تعالیٰ مؤمنان واثبات کوونکو تہ زر او پوح ہدایت و کریم
 من الحق، ہرکہ چہ کہ اختلاف نسبت دوارہ طرفو توتہ کبدا یشی
 (حق او باطل) نو پہ من بیانیہ سرہ یے و ہماحت او کپو چہ دلخہ
 ہدایت کہ حق کہ طرف مراد دے۔ او دا حق عام دے توحید تہ
 او صحیح عقیدے تہ چہ موافق وی کہ وحی سرہ دار تک تعظیم کہ
 جمع تہ پہ دے امت کبش او قبلہ (کعبہ) نہ اوشان کہ ابراہیم
 علیہ السلام او عیسیٰ علیہ السلام او کتابو نو الہیو او روژے
 کہ رمضان تہ۔ پہ دے ہولو کبش یہودیو نو او نصاریٰ و اختلاف کرے
 و لیکن اللہ تعالیٰ آخری امت تہ کہ حق ہدایت و کریم دے۔
 پاڈنہ، دا متعلق دے پہ فہدی پورے او اذن تہ مراد علم،
 امر او توفیق کہ اللہ تعالیٰ دے۔ پہ دیکش اشارہ دہ چہ ہدایت
 او اسباب کہ ہدایت ہول پہ اختیار کہ اللہ کبش دی۔ واللہ یہدی
من یشاء الی صراط مستقیم، دا جملہ تقہ دہ کہ ماقبل۔ ہرکہ
 چہ معکش ذکر شو چہ ہدایت کہ اللہ تعالیٰ کہ طرف نہ دے او کہ
 ہرکہ پہ اذن سرہ دے نو اوس دہ شخیزو نہ ذکر کوی۔ اول دا چہ
 دا تقسیم کہ ہدایت پہ مشیت او ارادے کہ اللہ تعالیٰ سرہ کہ صدوی
 کہ ہدایت کہ اللہ تعالیٰ تہ پہ طریقہ کہ ایجاب یا وجوب سرہ نہ دے
 لکہ چہ کہ معتزلو وغیرہ مذہب کہ دویم دا چہ کہ اللہ تعالیٰ پہ ہدایت
 کبش غلطی او خطائی نہ وی بلکہ ہرکہ ہدایت پوچ صراط مستقیم کہ۔

أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تُدْخَلُوا الْجَنَّةَ

آیا گمان کوئی تاسو چہ داخل بہ شی جنت تہ

وَلَمَّا يَأْتِكُمْ مَثَلُ الَّذِينَ خَلَوْا

او حال دا چہ تراسو پورے نہ دی راغلے تاسو پشان د تکلیفونو دھقہ کسانو چہ تیر شویدی

مَنْ قَبْلَكُمْ مَسَّيْتُهُمُ الْبَاسَاءَ

منکین ستاسو نہ رسیدلی و د هغوی تہ سختی د مال

وَالضَّرَّاءَ وَزُلْزَلُوا حَتَّى يَقُولَ

او مرضونہ د بدن او جر قولے شو بوڈ رہہ دیرو فالفوتو سرون تودے چہ او تیل

الرَّسُولُ وَالَّذِينَ أَكْمَنُوا مَعَهُ مَتَى

رسول او هغه کسانو چہ ایمان یے را دیے د د هغه سرہ کلہ بہ دی

نَصْرُ اللَّهِ الْآلَآنَ نَصَرَ اللَّهُ قَرِيبٌ

(۲۱۳)

مدد د الله تعالیٰ خبر شی یقینا مدد د الله تعالیٰ نزدے دے ۔

۱۲۳۔ یہ دے آیت کہیں دریم خطاب دے چہ یہ دعوت الی اللہ

کہیں دیر مصیبتونہ راغی هغه تیرول پکار دی۔

ربط علی۔ ہر کلہ چہ منکین آیت کہیں دعوت د انبیاء علیہم السلام

ذکر شو یہ کتاب اللہ سرہ۔ نو یہ دے آیت کہیں ذکر کوی چہ یہ

دے وخت کہیں هغوی دیر مصیبتونہ برداشت کرییدی۔ او هغه

مصیبتونہ یہ یہ تاسو یا تدے ہم راغی۔ علی د منکین آیت آخری

جملہ کہیں صراط مستقیم سرہ د جنت د حصول د پیارے بل شرط

ذکر کوی چہ هغه مصائب برداشت کول دی۔

أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تُدْخَلُوا الْجَنَّةَ، دا آم منقطعہ دے منکین ذکر د

کلام مرتہ غوا ری۔ نحو یہ دیکہیں درے اقوال دی اول دا چہ آم یہ

معنی د کیل آسره دے۔ دویم دا چہ یہ معنی د کیل سرہ دے

(أ) ورسره بیشته۔ دریم قول د قراء دے چہ دا یہ معنی صرف

همزة استفهامیه دے او پہ اول ذکر مکش راغی اودا غورہ قول
 دے اودلنتہ استفہام تقریری دے یا انکاری دے۔ او حسب ک
 حسیان نہ دے یہ معنی دگمان سرہ راغی اوکلہ کلہ دیقین یہ
 خائے کیں استعمالیبری۔ او آیت یرابره خبرہ دہ کہ یہ یارہ د
 غزوہ احد یا غزوہ احزاب یا ہجرت دمدیتے کیں نازل شوے وی
 لیکن حکم پئے عام دے۔ اَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ، ددخول نہ مراد داخل
 دی بے تکلیفہ اودخول اولی مراد دے عکسہ چہ صرف ددخول
 دجنت خو وعدہ کرے شوے دہ دتولو اهل ایمان سرہ۔ اوداسے
 مضمون یہ سورۃ العمران ۱۴۔ او سورۃ توبہ ۱۱۱ کیں ذکر دے
 او پہ دے دوارہ آیتوتو کیں دمصیبتوتو تیرولو یہ خائے جہاد
 ذکر کریں بے اولفظ دجہاد تولو مصیبتوتو تہ عام دے۔ وَکَمَا
 یَا تِکُمْ مِثْلُ النّٰیْنِ کَلُوْا مِنْ قَبْلِکُمْ، کما پشان دلمدے لیکن
 یہ کما کیں نفی دماضی دہ چہ متصل دہ دزمانہ حال سرہ۔
 یَا تِکُمْ، داتیان نہ مراد حصول دے دہغہ شیزچہ دعدم تہ
 وجود تہ راشی توداسے وی لکہ چہ دیومکان نہ راغی وی۔ مِثْلُ
 داصرف متناہ تہ وٹیلے شئی لیکن استعمالیبری یہ عجیبہ
 اونا اشنا حال کیں۔ دلنتہ مراد عجیبہ اونا اشنا تکلیفہ اومصیبتوتہ
 دی۔ اَلَّذِیْنِ کَلُوْا اَہَہ مراد تیرشوی بیغمبران او دہغوی
 تابعداران دی۔ مَسْتَهُمُ الْبَاسَءُ وَالْفُرْآءُ وَزُلْزُلُوْا، دا جملہ
 تفسیر دلفظ مِثْلُ دے۔ مَسْ یہ اصل کیں یوجسم دبل جسم
 سرہ پیوست کیں لوتہ وٹیلے شئی او استعمالیبری عمومًا یہ خاک
 دصرف ور رسید لوکشی۔ الْبَاسَءُ، تکالیف دودہ قسمہ دی اول
 ہغہ چہ ذاتی وی۔ دویم ہغہ چہ دبل چاد طرف نہ اوسیری
 اوداتی تکالیف بیا دودہ قسمہ دی اول مالی ہغہ تہ باسء وٹیلے
 شئی، دویم بدن مرضونہ ہغہ حضراء وٹیلے شئی۔ دا دوارہ یہ مکا
 کیں ذکر شوی دی۔ اودویم قسم پئے پہ زُلْزُلُوْا سرہ ذکر کریں دے
 زلزلہ پہ اصل کیں خو عول دیو جسم دی پہ خیل خائے کیں پہ
 سختی سرہ اودالفظ دلالت کوی پہ تکرار او کثرت یا تہ اودا

قسم ذکر دے یہ سورۃ احزاب سلا کیں۔ او مراد دے دینے ہذا تکلیفوتہ
دی چہ دے دشمن دے طرف تہ راغی یعنی طعنوتہ، غلط او بے حجابہ
اعتراضوتہ، غلطے فتوے، کنہل او دروغ وغیرہ۔ حَتَّىٰ يَبْقُوكَ
الرَّسُولُ وَالَّذِينَ آمَنُوا، حَتَّىٰ دلتہ یہ معنی دے الی سرہ دے او غایہ
دہ دے مس۔ او زلزال او الرُّسُولُ کیں الف لام عہدی دی یعنی
ہذا رسول چہ یہ وقت دے دغا مصیبت زدگی کیں موجود وو۔
مَعَهُ نہ یہ دیکیں معیت دے صحبت او اتباع مراد دے۔ مَتَىٰ
نُفَرُّ إِلَیْهِ، مَتَىٰ دے پیرہ دے سوال دے وقت دے۔ کلمہ دے استبعاد او استبطاء
دے پیرہ راغی لکہ یہ دے قول دے مکرینو کیں وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَذَا الْوَعْدُ
إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ (سورۃ یونس شک، سورۃ اسراء سلا) او نور ہم
دیر آیتونہ دی۔ او کلمہ دے صرف طلب او دے دعا دے پیرہ راغی لکہ یہ دے
آیت کیں۔

سوال۔ مَتَىٰ دے استبعاد دے پیرہ راغی یعنی امداد دے اللہ تعالیٰ بعید
کتری او صورت او حال دے نا اُمیدی پیدا کوی او داخو دے شان دے
رسولانوتہ لرے خیرہ دہ ۶۔

جواب عل یہ کلام کیں تقدیم تاخیر دے یعنی مَتَىٰ نُفَرُّ إِلَیْهِ
قَوْلُ دَٰمُؤْمِنَانِ دے او إِنَّ نُفَرُّ إِلَیْهِ قَوْلُ دَٰمُؤْمِنَانِ
تہ دے تسلی و رکولو دے پیرہ۔ یہ دے جواب یا نہ دے یو اعتراض
دادے چہ دا دے فصیح کلام تہ بعیدہ دہ چہ بے ضرورتہ یہ ہفتہ کیں
تقدیم او تاخیر او کرے شی۔ دویم دا چہ نا اُمیدی کول دے مؤمنانو
(دے مکر و دے انبیاء) دے شان نہ لرے دہ لکہ یہ سورۃ احزاب سلا او
سلا کیں دی۔ او داریک دے مخکتو امتیاً توصیر یہ دیر و آیتونو
کیں ذکر دے لکہ سورۃ اعراف سلا، سورۃ قصص سلا، او سورۃ
سجدہ سلا او یہ دیر و آیتونو کیں یہ سبب دے صیر دے مؤمنانو سرہ
وعدہ دے مغفرت او زیرے دے جنت ذکر دے۔ لکہ سورۃ رعد سلا،
سورۃ نحل سلا او سورۃ فرقان سلا۔ نو حاصل جواب دادے چہ
ایمان کامل والو توصیر کریں تہ تو دے ہغوی قول یہ نا اُمیدی
او یہ بے صبری یا نہ دے تحرکہ حمل کیروی۔

يَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ ط

تپوس کوی دوی ستانہ چہ غلہ غنیمت خرچ کری

قُلْ مَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ خَيْرٍ

تہ ادا یہ ہفتہ چہ خرچ کوئی تاسو غلہ مال (رحلال)

فَلِللَّذِينَ وَالِائِينَ وَالْأَقْرَبِينَ وَالْيَتَامَى

نو دہانہ دہور او پلار دے او خیلوانو او یتیمانو

وَالْمَسْكِينِ وَالْبِئْسَ السَّبِيلُ وَمَا تَفْعَلُوا

او مسکینانو او مسافرو دی او ہفتہ چہ کوئی غلہ

مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ ۝۲۱۵

د نیکی کار نو یقیناً اللہ تعالیٰ پہ ہفتہ باتدے بنہ علم لری۔

جواب ع۔ پہ کلام کہیں تقطیع دہ چہ یَقُولُ الرَّسُولُ تسلیہ لہم
کَيَقُولُ الَّذِينَ آمَنُوا مَتَى تَصْرُفُ اللَّهُ۔ پہ دے جواب باتدے ہم دہ
دوہ اعتراضونہ دی۔ نو صبح توجیہ پہ دے آیت کہیں دادہ چہ
ابن عطیہ او آلوسی لیکلہ دہ چہ متی د پامرہ د دعا دے یعنی رسول
او مؤمنانویہ دعا طلب کولہ د نصرت د اللہ تعالیٰ او الدارِ تَصْرُفُ اللَّهُ
قَرِيبٌ اجابت دے د اللہ تعالیٰ د طرف نہ۔ ابن کثیر ہم و علی دی
چہ دوی بہ فتح طلب کولہ او د تکلیف د لرے کید لو د پامرہ یے
دعا غوحتلہ او اللہ تعالیٰ اجابت کو د ہفتہ۔ او داسے قول قرطبی
ہم ذکر کرے دے۔

قائدہ :۔ د اللہ تعالیٰ کلام بے ضرورتہ تکلفاتو باتدے حمل کول
نہ دی پکار کلہ چہ د ہفتہ د پامرہ صبح محمل ممکن وی۔ دلنہ
ہم مقصد د آیت بشارت و رکول دی جنت نہ پہ دحول اولی سرہ
پہ شرط د صبر کولوسرہ پہ تکالیف د دین باتدے یعنی د تکلیف
او مصیبت پہ وعت کہیں صبر کول اہم او ضروری شیز دے او
سبب دے جنت نہ د دحول۔

۱۱۔ خلاصہ دیاب :- دے آیت تہ تر ۲۲۲۔ پورے دے حصہ
دریم یاب دے ۔ یہ دیکش اتلس احکام ذکر کوی چہ ڈاکٹر و تعلق
د مالو نو اوڈرنا تو سرہ دے او دینہ امور دے تد بیر منزل و ٹیلے شی
یعنی مؤمنانو مجاہدیتو د پارہ ذکر کوی او د معاشرے نظام د
شرع مطابق جو رول پکار دی ۔ او دے امور یہ ذکر کولو کیش
د خصوصیت وجہ دادہ چہ یہ دے کیش جاہلیت والو مظالم او
رسموتہ داخل کری وؤ ۔ نو د ہغے تہ د مؤمنانو چ کول مقصد
دے ۔ دے وجہ تہ د ہریوے خبرے یہ عنوان کیش اجتناب
رہان چ کول، مراد دے لکہ چہ روستوبہ ذکر کیری ۔ دارنگ
دا امور د و اہوتو والار د و جہتین، دی تو ترغیب و رکوی صحیح
ارخ تہ ۔

ربط علی ہرکله چہ معکیش آیت کیش یہ ابتداء تو کیش البأساء
ذکر شو او یأساء ہغہ تکالیف کوئیہ او شرعیہ دی چہ د مال سرہ
تعلق لری تو یہ دے آیت کیش د ہغے تہ بعض ذکر کوی ۲۰۔ معکیش
آیت کیش د جنت د حاصلو بعض طریقے ذکر شوے تو اس یہ
دے آیت کیش د حصول د جنت بلہ طریقہ ذکر کوی ۔ ۳۰۔ ادخلوا
فی السلم كافة سرہ ما بعد تول احکام ذکر شوی تعلق لری چہ
دا د اسلام اعمال دی یہ دے شرط چہ د جاہلیت د طریقوتہ
محفوظوی ۔

دے آیت عنوان دا دے چہ یہ دیکش د انفاق مصارف شرعیہ
ذکر کوی او مقصد یکیش اجتناب دے د اسراف او تبذیر تہ ۔
تو یہ مال خرچ کولو کیش د و اہوتہ دی جاہل خلق یے د اسراف
او تبذیر یہ طریقے سرہ خرچ کوی ۔ او اللہ تعالیٰ ترغیب و رکوی
د غیر ارخ تہ چہ ہغہ صحیح مصارف دی ۔

يَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنفِقُونَ، اکثر مفسرینو ذکر کری دی چہ د سوال
عمرو بن الجموح رضی اللہ عنہ کرے و وجہ د خپلو مالو تو تہ
ثومرہ خرچ کرو او کو مو حایو تو کیش یے خرچ کرو ۔ نو دا آیت د
ہغہ سوال یہ جواب کیش نازل شو ۔ او ہرکله چہ دا سے سوال او

ضرورت کے جواب ہر مؤمن لہ پکار دے تو کہ دے دے نہ ہے
 یہ صیغہ کے جمع سرہ جواب ذکر کرو۔ مَاذَا يَهْ مَعْنَى ذَاكَ شَيْءٌ كُ
 یعنی شے چیز یا آئی شئی وَالَّذِي (جہہ چیز دے ہتھ) تو جواب
 اوشوچہ قُلْ مَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ خَيْرٍ فَلِلْوَالِدَيْنِ۔

سوال :- دلنہ کے سوال اور جواب مطابقت ضرورت کے دے ۹۔

جواب ہے یہ دیر و جو ہو سرہ دے۔ اولہ وجہ دادہ چہ یہ سوال
 کہیں دودہ چیز و نہ و لکہ چہ مخکین ذکر ثلثوں تو جواب کہیں دوا
 ذکر دی۔ ذال جواب یہ مِنْ خَيْرٍ لِقَطْ سِرہ او کہ دویم سوال جواب
 یہ قُلْ لِلْوَالِدَيْنِ سرہ دے۔ دویمہ وجہ داچہ یہ سوال کہیں اہم
 مقصد مصارف ایزدہ کول دی دے کے پارسہ چہ دجاہلیت کے
 طریقہ اجتہاد اوشی۔ تو جواب کہیں صرف مصارف ذکر ثلثوں
 مِنْ خَيْرٍ کہیں کے غیر نہ مراد ہر حلال مال دے او کہ ہتھ کے مقدار
 تعین نہ حاجت نیشہ کے دے وجہ نہ ہے تکرہ ذکر کرہ۔

قُلْ لِلْوَالِدَيْنِ، دے آیت کہیں کے اتفاق نہ مراد زکوٰۃ نہ دے محکمہ
 چہ والدین مصرف کے زکوٰۃ نہ دی بکہ اتفاق واجبہ مراد دے کے
 وجہ کے حقوق و بتدکا نہ سرہ کے احتیاج کے ہغوی نہ۔ بیا آیت کہیں
 خائستہ ترتیب دے اول ہے حق کے والدین تو ذکر کریدے محکمہ چہ
 روستو کہ اللہ تعالیٰ کے حق نہ حق کے والدین تو دے۔ لکہ چہ یہ سورہ
 اسراء ۳۱ کہیں ذکر دی۔ او مراد کے والدین نہ دلنہ ہتھ دی چہ
 مال او کہ کسب نہ قاصروی او ولد ہے کے استطاعت خاوند
 وی نو دا اتفاق واجب دے۔ بیا ورپسے وَالْأَقْرَبِينَ ذکر دی محکمہ چہ
 دا قرابت او خیلوی کے والدین تو یہ سبب سرہ پیدا شویدے۔ او دارنگ
 انسان کے خیلو خیلو انو یہ فقر او حاجت یا نہ دے نہ خبر وی۔
 بیا ورپسے وَالْيَتَامَى ذکر دی محکمہ چہ ہغوی یہ کسب کولو یا نہ دے
 قدرت نہ لری او شوک ہے نیشہ چہ کسب ورلہ او کری نو کہ
 دے حاجت دیر زیات دے کے روستو ذکر شووتہ۔ بیا ورپسے
 وَالْمَسْكِينِ، ذکر دی کے دوی حاجات ہم بتکار دی۔ مال او کور
 او ذریعہ کے خوراک خبثت کا کہ نہ لری۔ بیا ورپسے وَالْإِنْسَانِ السَّيِّئِ

کُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ وَهُوَ كَرْهٌ لَّكُمْ

فرض کرے شویک یہ تاسو یا تکرہ جنگ کول او حال دا چہ دا بد بشکرت کیدلو تاسو تہ

وَعَسَىٰ أَنْ تَكْرَهُهُ وَهُوَ شَيْءٌ خَيْرٌ لَّكُمْ

او کیدیشی چہ بد گتری تاسو یو خیر او حال دا چہ ہذہ فائدہ مند تاسو

(مسافر) ذکر دی کہ دوی حاجت وقتی دے چہ دے منقطع (جدا) دے کہ پیل کلی نہ او وقتی حاجت یے پیدا شویدے۔ نو کہ دے اشخاص وک احتیاج کہ وجہ تہ یہ دوی یا تکرہ خرچ کول واجب دی سوال: دا سے اتفاق واجبیہ بغیر کہ زکوٰۃ تہ یہ آیت بکاکبش ہم مراد دے تو ہلتہ یے والدین ولے نہ دی ذکر کری ۹۔

جواب: ہر کلمہ چہ والدین کہ حاجت یہ وخت کبش کہ اولاد یہ مال کبش پشان کہ مالکانو دی یہ دلیل کہ حدیث (أَنْتُمْ وَمَالُکُمْ لِذَوِّکُمْ) او ہلتہ یے لفظ کہ آتی المال ذکر کریدے او ایتاء کہ مالک کہ پیارہ ذکر کول مناسب تہ دی او اتفاق عو مالک او غیر مالک دوارو کہ پیارہ استعمالیری۔

سوال: ہلتہ یے والسائلین وفق الرقاب ہم ذکر کری دی او دلتہ بیشتنہ ۹۔

جواب: یہ ہذہ آیت کبش کہ بزر (نیکی کول) ذکر کول مقصد دے او لفظ کہ بزر دلالت کوی یہ فراخی او وسعت یا تہ دے دے وجہ تہ ہلتہ یے مصارف پیر ذکر کری دی۔

وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ، دا اجمال دے روستو کہ تفصیل تہ او اشارہ دہ چہ کہ خیر کارونہ او مصارف کہ دے نہ علاوہ نورہم شتہ دے۔ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ، یہ دے جملہ کبش مقصد تسلی و رکول دی چہ کہ خیر عمل اللہ تعالیٰ نہ ضائع کوی بلکہ کہ خیر علم موافق جزا و رکوی۔

وَعَسَىٰ أَنْ تُحِبُّوا شَيْئًا وَهُوَ شَرٌّ لَّكُمْ

اد کید یشتی چه بینه به گزینی تا سو یو خیز ادهفه به تا کار وی تا سو لره

وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ

او الله تعالى علم لری دهر خیز او تا سو دهر خیز علم نه لری .

بلاک په دے آیت کښ دویمه خیره ده د امور و د تن بیر منزل نه او مقصد په دیکښ اجتناب کول دی د تا بعد اراغی کولو د طبیعت او خوا هڅه نه په خلاف د شرع کښ . او تنبیه ورکوی چه دار مدار د کار و د حسن او د قبح په شریعت سره دے . او د دے مثال ورکوی په فرضیت د قتال فی سبیل الله سره .

ربط عمل په مصیبتونو کښ دویم قسم مصیبت الضراء و یعنی بدنی تکلیف او د دے مثال په شرعی امور و کښ قتال دے . ربط عمل مخکښ آیت کښ د جنت د حاصلولو د پاره عبادت مالیه ذکر کړو نو په دے آیت کښ د هغه مقصد د پاره عبادت بدنی ذکر کړی . عمل مخکښ آیت کښ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ غَيْرِ ذِکْرٍ وَنُوبٍ دے آیت کښ د غیر مثال ذکر کړی په مسئله د قتال فی سبیل الله سره .

کُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ، دا تعبیر مناسب دے د کتبه، کتبه او کتبه سره . کتب فعل ماضی دلته د اخبار د پاره ده یعنی د دے نه مخکښ په تا سو یا تر دے قتال فرض شوید ے په آیت ۱۹ کښ . او صحیح داده چه قتال فرض کفائی دے لیکن کله چه کافران په دار اسلام یا د دے حمله او کړی نو بیا قتال فرض عین دے .

الْقِتَالُ، الف لام عهدی دی یعنی جنگ کول د د ثمنانو د دین سره وَهُوَ كُزَّةٌ لَّكُمْ، قرطبی د ابن عرفة نه نقل کړی دی چه کُزَّةٌ په پیس د کاف سره مشقت او نفرت ته وائی او په زور د کاف سره اکراه ته وئیل شوی او دواړه د یو بل په ځان ے هم استعما لیری او جهاد او قتال مکروه (سخت) د دے وجه نه دی چه په دیکښ مال خرچ کول د اهل او وطن ته بهر وتل او خپل ځان او بدن مرگ او زخمونو ته حواله کول دی او د کار و نه طبعاً په هر انسان

بانتدے مکروه یعنی گران وی۔ اوداجملہ حالیہ دہ یعنی اللہ تعالیٰ قتال پہ تاسو باندے فرض کریں دے پہ داسے حال کنیں چہ اللہ تعالیٰ سننا سو پہ کراہیت دقتال یا تدرے عالم دے۔ اواین عاشور وٹیلی دی چہ دے آیت کنیں دتیر شوی حال حکایت دے یعنی پہ اول وعنت کنیں چہ مسلمانان لبر وواو قتال کنیں یو پہ لس مقابلہ فرض وہ نو داسیب دکراہیت وونو هرکله چہ هغه حکم کنیں تخفیف راغے او یو پہ دوه مقابلہ واجب شوه تو کراہیت زائیلہ شو۔

سوال :- دا عذاب دے صحابہ کرامونہ تو غریک دوی فریضہ داللہ تعالیٰ چہ قتال دے مکروه کنرله داخو دعام مؤمن د حال نہ هم بعیدہ عیدہ دہ ۹۔

جواب عل مخکنیں ذکر شوه چہ دا طبعی کراہت دے او بے احتیاج دے نو پہ دے یا تدرے انسان ماعوذ نہ وی پہ دلیل دل یکلف اللہ نفساً الا وسعها سره۔ اوداکراہیت هم بیا زائیل شوکله مخکنیں ذکر شو۔

جواب عل داکراہیت د فرضیت دقتال، نہ مخکنیں ووتو اللہ تعالیٰ پہ ترغیب دقتال کنیں او فرمائیل چہ تاسو یو کارید کنری مخکنیں د فرضیت نہ لیکن اللہ تعالیٰ هغه فرض کری مخکه چہ سناسو دپاره پہ هغه کنیں خیر وی (الباب)۔

وَعَسَىٰ أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ، پہ دیکش اشارہ دہ چہ قتال دو جہتین (دوه ارجو تو وال) دے اودا جواب دے د سوال نہ چہ هرکله قتال مکروه دے تو داللہ تعالیٰ د رحمت تقاضا داده چہ دے حکم یے نہ کولے۔ نو دا جواب او شو چہ وَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ اوداجملہ معطوف دہ پہ کتب عَنکُمْ یا تدرے او وَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ جملہ حالیہ دہ۔ او پہ دے جواب کنیں لطف داللہ تعالیٰ دے پہ هیلو بند کانو یا تدرے چہ هغوی ته دعیل حکم حکمت ذکر کوی او پہ علم د حکمت د حکم سره رغبت او تخفیف پیدا کیبری۔ او پہ دیکش اشارہ دہ چہ احکام الہیہ دیتد کانو پہ مصالحو

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ

تپوس کوی دوی ستانہ یہ بارہ د مياشتو د عزت کن

قِتَالٍ فِيهِ قُلُوفُ قِتَالٍ فِيهِ كَبِيرٌ ط

یہ بارہ د جنگ کولہ یہ ہفت کن تہ اوایہ جنگ کول پہ ہفت کن غنہ گناہ دہ

وَصَدٌّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَكُفْرٌ

اد منع کول د خلقو د لارے د اللہ تعالیٰ تہ او کفر کول

بِهِ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَإِخْرَاجُ

یہ ہفت او (منع کول) د مسجد حرام تہ او ویستل

أَهْلِهِ مِنْهُ أَكْبَرُ عِنْدَ اللَّهِ وَالْفِتْنَةُ

د حقنارو د ہفت د ہفت تہ دیرہ غنہ گناہ دہ یہ نیز د اللہ تعالیٰ او شرک کول

باندے بنادی پہ طبائعویا تہ تہ دی بتا۔ او پہ دے جملہ کن
 ذکر اہیت تہ طبعی کراہیت مراد دے او د خیر نہ خیریت شرعیہ مراد دے
 عسلی فعل ماضی دہ د انشاء د ترجی (د داسے تھیز امید چہ د ہفت
 حاصلیدل آسان وی) د پارہ راخی اسم مرفوع او خبر منصوب غواری
 لیکن ہر کلمہ چہ دے تہ روستو متصل آن یا آن ذکر شی نو عسلی
 تامہ وی۔ او مفسرینو او اہل لغتو ویلی دی چہ عسلی د اللہ تعالیٰ د
 طرف تہ د ترجی د پارہ تہ وی بلکہ د وجوب او تحقیق د پارہ راخی
 ماسیوا د سورۃ تحریم سہ تہ۔ او دلتہ پہ جہاد کنش خیریت دادے
 چہ یا غلبہ او غنیمت حاصل شی او یا شہادت او جنت حاصل شی
 د عسلی آن توجبوا شیئا و هو شر لکم، دلنہ د ہفت مثال دادے چہ پاتے
 کیدل د جہاد او قتال تہ طبعاً محبوب وی لیکن د ہفت پیر بخود لو کنش شر
 دیر دے یعنی نقصانات د نیویہ او آخریہ۔ واللہ یعلم و انکم لا تعلمون،
 دا علت د ماقبل دوارہ جملو د پارہ دے او مراد د علم تہ ہر عیر او شر
 او علم بکل شی دے او دغہ علم د بتدکا تونہ سلب دے کہ مقربین
 بتدکان وی او کہ غیروی۔

اَكْبَرُ مِنَ الْقَتْلِ وَلَا يَزَالُونَ يُقَاتِلُونَكُمْ

دیوہ غتہ گناہ دہ د قتل نہ ادھیشہ دی دوی چہ جنگ کوی تاسو سرہ

حَتَّىٰ يَرُدُّوكُمُ عَنْ دِينِكُمْ إِنِ انْطَلَعُوا

تردے پورے چہ اوگر خوی تاسو د دین ستا سو تہ کہ چرے وس ہے اور سیدی

وَمَنْ يَرْتَدِدْ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ

او خوک چہ اوگر خیدلو ستا سو تہ د دین د هغه تہ

فِيْمَتْ وَهُوَ كَافِرٌ فَاُولَٰئِكَ حَبِطَتْ

نومر شو پیا سے حال کنیں چہ کافر د نو دغه کسان بر باد دی

اَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَاُولَٰئِكَ

عملونہ د دوی یہ دنیا او آخرت کنیں او دغه کسان

اَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿۲۱۴﴾

اور والا دی دوی یہ هفے کنیں ہمیشہ دی -

کلا دا کتد بیر منزل د امور و تہ دریم امر دے - او یہ شہر حرام کنیں
د قتال سرہ متعلق دے او دے مقصد اجتناب کول دی د اشدا
البلیتین تہ یہ آسان جانب سرہ نو هغه آسان بہ شرعاً حسن
لغیرہ اوگر خی، او مثال د دے قتال کول دی د مشرکانو د شرک او
ظلمونو د دفع کولو د پیارہ اگرچہ یہ میاشت د حرمت کنیں وی - او
دا حکم ہم دوه جہتونو (ارخونو) والا دے - یہ یوجہت سرہ گناہ
دے او یہ یل جہت سرہ عبادت او ثواب دے -

ربط عل متکشیس آیت کنیں د عام قتال حکم ذکر شوچہ هغه دوجہتین
وو اوس د قتال خاص قسم ذکر کوی - عل ابن عاشور و ثیلی دی
چہ ظا هر داده چہ دا آیت یہ متکشیس آیت پسے نازل شویدے او د
هفے د پیارہ تکملہ او تائید دے -

يَسْغُلُونَكُمُ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ د دے یہ سبب نزول کنیں اقوالو

اختلاف دے مشہور قول دا دے چہ دا نازل فتویٰ دے پہ یا دے اولے
 سرے رہنے و روکے جنگ چہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم پکبش
 شرکت نہ وی کرے، دے مسلمانان و کبش چہ امیر دے ہفتے عبد اللہ بن
 جحش و او پہ قافلہ دے قریب یاسدے یے حملہ اوکرہ کلہ چہ
 مغوی دے طائف دے طرف نہ راتل او یوتن یے دے مغوی نہ قتل کرو۔
 او دا واقعہ دے جمادی الآخر پہ آخری ورخ کبش او شہ۔ لیکن اشتباہ
 (شک) راغلہ چہ دا اولہ ورخ دے رجب المرجب دے چہ ہفتہ دے حرمت
 میاشت دے نو مشرکانو پہ مسلمانان یاسدے عیب او طعن او کرو چہ
 دوی دے ملت ایراہیمیہ نہ خلاف او کرو او دے حرمت پہ میاشت کبش
 قتال او کرو۔ نو دے اشتباہ دے لے کولو دے پارہ صحابہ کرام و دا
 تپوس او کرو۔ دویم قول دا دے چہ پہ واقعہ دے حدیبیہ کبش دے
 سوال شوے و۔ کلہ چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم او صحابہ کرام
 دے عمرے نولونہ منع کرے شول نو نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم
 دے صحابہ کرامونہ پہ قتال کولو یاسدے بیعت و اخستوا و ہفتہ میاشت
 (ذوالقعدة) دے حرمت و۔ نو مؤمنانو یا مشرکانو دا تپوس یا اعتراض
 او کرو۔ او روستو دے صد عن سبیل اللہ سرہ دا قول زیات مناسب
 دے۔ الشہر الحرام، کبش الف لام جنسی دی یعنی چہ ہرہ میاشت
 دے حرمت وی۔ او دے وجہ نہ روستو قتال تکرہ دے نہ بدل
 اشتمال کیدل جائز دی۔ او دے بعض مفسرینو قول دا دے چہ پہ
 دیکبش الف لام عہدی دی او دے دینہ مراد دے رجب میاشت دے
 او قتال پہ سبب دے سرہ معروفہ گر مخید لے دے۔

قتال فیہ، دا دے الشہر الحرام نہ بدل اشتمال دے او مقصد پہ
 سوال کبش دے قتال جواز او عدم جواز دے وقوع تہ دے مراد۔
 سوال :- دے یے وے نہ وئیل چہ یسئلو کلف عن القتال فی الشہر
 الحرام ۹۔

جواب :- پہ دیکبش اشعار دے اہتمام تہ پہ بارہ دے شہر حرام کبش
 نہ صرف قتال تہ۔ او قتال یے تکرہ ذکر کرہ اشارہ دے چہ پہ
 دیکبش مراد یومعین قتال تہ دے کوم چہ پہ سبب نزول کبش

ذکر بیکہ جنس قتال کیں بحث دے۔

قُلْ قِتَالٌ فِیْهِ کَبِیْرٌ، سوال :- پکاروہ چہ دلتہ یے ضمیر ذکر کرے؟
جواب :- یہ دیکیں کہ جواب پورہ مطابقت دے کہ سوال سرہ او کہ
دیا رہ چہ وہم را نشی چہ ضمیرالشہرتہ راجع دے۔

سوال :- القتال پہ الف لام سرہ وہیل پکاروہ؟

جواب علی مقصد حکم قتال معینہ تہ دے بیکہ ہر قتال مراد کہ
جواب علی یہ سوال کیں قتال کہ عبد اللہ بن جحش مراد و او
ہغہ کبیرہ (کناہ) تہ و او یہ جواب کیں حکم کہ ہغہ قتال مراد کہ
چہ یہ ہغہ کیں تذلیل کہ اسلام او تصرفت ذکر وی۔ او ہغہ غیر دے
کہ محکمت تہ محکمہ یے نکرہ ذکر کرہ (الیاب) کبیر یہ صفت کہ مخلوق
کیں (یہ حقیقت کیں) ہغہ ٹھیز دے چہ جوشہ یے غتہ او قوی وی
لیکن دلتہ مراد غتہ کناہ والا دے۔

قائدا :- دفاعی قتال پہ شہر حرام کیں جائز دے یہ اتفاق داہل
علمو سرہ یہ سب آیت لاء کہ دے سورت سرہ لیکن ابتدا کہ قتال
یہ شہر حرام کیں، یہ دیکیں اختلاف دے کہ علماء یو قول دا کہ
دامسوخ دے یہ قَاتِلُوا الْمُشْرِکِیْنَ حَیْثُ وَجَدْتُمْهُمْ اَوْ قَاتِلُوا
الْمُشْرِکِیْنَ کَاکَۃُ سُرۃ محکمہ چہ دا آیتونہ عام دی او کہ دے آیت تہ
روستونارل شوی دی۔ دویم قول کہ مجاہد او کہ عطاء دے چہ دا
منسوخ تہ دے۔ او ابو حیان و ثیلی دی چہ دا قول غورہ کہ محکمہ
چہ یہ اتفاق داہل علمو سرہ ثابت دہ چہ عام خاص سرہ تہ
منسوخ کوی۔

وَصَلُّ عَنِ سَبِيلِ اللّٰهِ، کہ دے تہ روستویہ قتال کہ مشرکانو شہر
علتونہ ذکر کرے دی چہ ہغہ اسباب دی کہ قتال کہ جواز کہ پکار
یہ شہر حرام کیں۔ حاصل دا دے چہ تا سوائے مشرکانو چہ کوم
شہر کارونہ کوئی دا خو اکبر رہیر غتہ دی یہ نسبت کہ ہغہ
عمل چہ مسلمانانو کپریں ستا سو یہ مخالفت کیں نو دفع
دیا کہ قتال جائز کرے شوے دے او دا اول سبب دے۔

صَلَّاءُ مصدر دے چہ قاعل او مفعول پتا وی یعنی صدکم المسلمین

اوسبیل اللہ عام دے اسلام، ہجرت، حج، عمرے اور قرآن تولوتہ
 شامل دے۔ وَکُفِّرْ بِہِ، دادویم علت دے یہ ضمیر راجع دے
 سبیل تہ یا اللہ تعالیٰ تہ راجع دے۔ اودا کفر کہ وجود کہ اللہ تعالیٰ
 اودک صفات و احکام و کھغہ نہ انکار کولوتہ اوشرک کولوتہ شامل
 دے۔ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ، دادویم علت دے اوعطف دے یہ
 سبیل اللہ باندے کہ صمد کہ لائن دے داخل دے۔ یہ دے ترتیب
 کہیں یے دیر قبیح مقدم کریدے یہ ذکر کہیں چہ ہغہ عام
 صمد دے اور پسے عام کفر دے۔ یا دا عطف دے یہ ضمیر کہ یہ
 باندے اودا یہ نیز کہ کوفیا تو باندے جائز دے۔ اومراد کہ کفر
 کہ مسجد حرام نہ کہ مسلمانان و منع کول دی یہ ہغہ کہیں کہ موئخ
 کولو او طواف کولوتہ۔ وَ اخْرَاجْ اَهْلَہِ مِنْہُ، دا غلورم علت دے او
 عطف دے یہ صمد یا یہ کفر باندے او ضمیر و نہ کہ اہلہ او مِنْہُ
 مسجد تہ راجع دی۔ او اضافت کہ اخراج اہلہ تہ اضافت دے
 کہ مصدر مفعول تہ۔ اہل ہغہ چاہ تہ و ٹیلے شی چہ کہ ہغوی یہ
 مضاف الیہ پورے پورے اختصاص وی لکہ اہل البلد، اہل
 القرآن او اہل الحدیث وغیرہ۔ نو دل تہ مراد کہ اہل نہ مؤمنان
 دی او دوی تہ اولیاء ہم و ٹیلے شی لکہ سورۃ انفال سکتا کہیں۔
 او دوی تہ اہل او اولیاء کہ مسجد حرام ٹھک و ٹیلے شی چہ دوی
 تابع دار کہ ملت کہ ہغہ چاہ دی چہ مسجد حرام رکعبہ) یے جور
 کریدے او دار تک کلک دی یہ توحید چہ حق کہ مالک کہ بیت
 دے (رَبِّ هَذَا الْبَيْتِ) او اخراج کہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
 اودک صحابہ کرام و مکے مکرمے نہ مستلزم و کہ ہغوی توہین او
 تذلیل لہ او دا کفر او ظلم دے۔ اَلْیَوْمَ عِنْدَ اللّٰہِ، دا لفظ خبر دے کہ
 صَدَّ عَنْ سَبِيلِ اللّٰہِ اود ہغہ کہ معطوفات و نہ او دا غورہ قول کہ
 او وجہ کہ غتوالی (یہ اختیار کہ کثاہ سرہ) کہ دے تولو و تکا رہ دہ
 یہ نسبت کہ قتال کولو یہ شہر حرام کہیں ٹھک چہ دا خمیز و نہ
 اسباب کہ قتال دی۔ دار تک قتال کہ عبد اللہ بن جحش کہ رجب
 یہ میاشت کہیں یہ دے کمان سرہ و وجہ دار رجب نہ دے۔ او

داکاروتہ کہ مشرک تو خود حرمت پہ میاشت کیں یقیناً دو۔ وَالْفِتْنَةُ
 الْبُزْمَنِ الْقَتْلِ، دایحکم علت دے۔ کہ لفظ فِتْنَةُ تفصیل مخکش تیر
 شو ہیں۔ دلتہ کہ مفسرینو دوه اقوال دی۔ اول داچہ کہ دینہ مراد
 کفر او شرک کہ مشرک تو دے۔ یعنی کہ مشرک تو دا شرک او کفر کہ
 قتل دیو مشرک نہ پہ شہر حرام کیں دیر غتہ جرم دے۔ دویم
 قول داچہ اہول کہ مسلمانا تو کہ دین اسلام نہ پہ شہا تو اچولو
 سرہ کہ ہغوی پہ زہر تو کیں یا پہ تعذیب کہ ہغوی او منع کول کہ
 ایمان نہ او پہ قول او فعل سرہ کہ ہغوی تنکول دا دیر غتہ جرم
 دے ٹک کہ چہ پہ دیر کفر یا تو او مظالم و یا نہ دے مشتمل دے۔ او
 امام رازی و بیلی دی چہ دا قول دلتہ غورہ دے ٹک کہ چہ غتہ والے
 کہ کفر تو مخکش پہ کفر پہ سرہ ذکر دے کہ دلتہ ہم دغہ مراد
 شی تو تکرار راخی۔ وَلَا يَزَالُونَ يُقَاتِلُوكُمْ حَتَّىٰ يَبْرُزُوا عَنْكُمْ
 دینِ کُم ان اسْتَطَاعُوا، دا شیرم علت دے۔ یعنی قتال مشرک تو
 کہ مسلمانا تو سرہ پہ ہر فرصت کیں کہ پارہ کہ مرتد کولو کہ ہغوی
 کہ دین نہ دا کہ قتل دیو مشرک نہ پہ میاشت کہ حرمت کیں دیر
 غتہ جرم دے ٹک کہ چہ قتال مشتمل دے پہ دیر قسما قسم اذیتونو
 ورکولو یا نہ او قتل خود قتال یو تکرہ دہ۔ دلتہ پہ حقی کیں
 دوه احتمالات دی۔ اول داچہ دا کہ غایبے کہ پارہ دے او دویم
 داچہ کہ علت کہ پارہ دے۔ دویم قول احسن دے ٹک کہ چہ کہ مشرک تو
 پہ نیز بانسے مرتد کول اصل غرض کہ قتال دے۔ ان اسْتَطَاعُوا
 کیں شرط پہ حرف کرائ سرہ دلالت کوی چہ مؤمنان (صحابہ)
 پہ دین اسلام یا نہ دے پایہ دی۔ پہ دوی بانسے کہ مشرک تو
 کہ مرتد کولو غہ وس نہ رسی۔ نو معلومہ شوه چہ کہ مشرک تو دا
 کوششونہ عبت او باطل دی۔ وَمَنْ يَزِدْكُمْ دِينًا يُبْدِلْهُ
 چہ مشرکان کہ ارتداد کہ مسلمانا تو کوشش کوی تو پہ مسلمانا تو
 کیں اوس دوه قسمونہ ذکر کوی۔ اول ہغہ چہ مرتد شی کہ دین
 اسلام نہ او دلتہ تخویف ذکر کوی کہ ہغہ کہ پارہ۔ کہ من نہ مراد
 مسلمان دے او کہ دین نہ مراد دین اسلام دے۔ دویم قسم

یہ ممکن آیت کیں دے۔ فَیَمُتْ وَهُوَ کَافِرٌ، کدینہ مراد داچہ پہ
 ژوند کیں ک مرتد کید لو نہ توبہ او نکری او مرشی۔ او پہ دے جملہ
 کیں اشہرہ دہ کہ چرے مرتد کھیل ارتداد نہ توبہ کول غواری
 نو توبہ یے قبلید لے شی۔ او موت علی الکفر تہ موافات و یلے شی
قَالَ لَیْسَ حَبِطَتْ اَعْمَالُهُمْ، حبط پہ لغت کیں دیتہ و یلے شی
 چہ اوبیان یو ضرری او نقصان دہ بوچہ او غوری او عینتہ یے
 او پر سیری او دہغہ نہ مرشی۔ او د شرع پہ اصطلاح کیں بے اثرہ
 کیدل او باطل کیدل ک یو عمل تہ و یلے شی۔ اَعْمَالُهُمْ نہ ہغہ
 نیک اعمال مراد دی چہ ک اسلام پہ حالت کیں یے کپی وی
 یعنی موئج، روژہ، حج اور کوفہ وغیرہ۔

قائلہ :- یہ صرف ارتداد سرہ عمل حبط (بریاد) کیری او کہ نہ
 موت پہ ارتداد یا نہ بے شرط ک حبط دے۔ یہ دے مسئلہ کیں
 اختلاف دے۔ امام شافعی رحمہ اللہ او بعض علماء پہ نیز
 موافات شرط دے یغنی کہ شوک مرتد شولیکن ک مرگ نہ ممکن
 صحیح توبہ او یا سی تو ک دہ ممکن اعمال نہ بریادیری او ہغوی
 پہ دے آیت سرہ دلیل تیولے دے چہ پہ دیکیں یے موت
 علی الکفر شرط لکولے دے۔ او پہ نیز ک امام مالک او امام ابو
 حنیفہ رحمہما اللہ صرف پہ مرتد کیدل و سرہ تیر شوی عملونہ
 بریاد شول اگرچہ روستو توبہ او یا سی او ک دوی دلیل ک سورہ مائدہ
 سورہ انعام ۸۸، سورہ اعراف ۸۶ او سورہ زمر ۵۶ آیات دے۔ دغہ
 آیاتونہ مطلق دی۔ او ک دے آیت (فَیَمُتْ وَهُوَ کَافِرٌ) ک دوی پہ نیز
 توجیہ دادہ چہ د شرط کخلود فی التار ک پارہ دے چہ روستو
 ذکر شویں۔

سوال :- حمل ک مطلق پہ مقید یا نہ بے لازم دے لکہ چہ ک اصول
 فقہ پہ کتابوتو کیں ذکر دی ۹۔

جواب :- دلتہ مسئلہ ک مطلق او مقید نہ دہ بلکہ قانون دادے چہ
 یو حکم معلق شی پہ دہ شرط پورے او بل غلطے معلق شی
 پہ یو شرط پورے تو دغہ حکم واقع کیری پہ وعت ک وجود ک

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَاجَرُوا

یقیناً ہذا کسان چہ ایمان پئے یاد پئے دے او ہذا کسان چہ ہجرت پئے کر پئے

وَجَاهِدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أُولَٰئِكَ يَرْجُونَ

او جہاد پئے کر پئے یہ لارہ اللہ تعالیٰ کیں دے کسان امید لری

رَحْمَتَ اللَّهِ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ (۲۱۸)

رحمت اللہ تعالیٰ او اللہ تعالیٰ بخندہ کوڈکے رحم کوڈکے دے۔

ہر یو شرط کیں۔ دلنہ ہم دا سے محل دے۔

فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ، حَيْثُ (بریا دیدل) یہ دنیا کیں دادے چہ
دے یہ قتل کیبری کلہ چہ دے یہ قتل یاں سے قدرت حاصل
شی۔ او چنگ یہ ورسرہ کیں سے شی کلہ چہ مقابلہ کوی او مؤمنان
بہ ورسرہ ہیچ قسم تعلق او دوستانہ نہ ساقی او نصرت یہ
ورسرہ نہ کوی۔ او بخندہ یہ ترینہ جدا کرے شی۔ او ک مسلمانانو
ک میراث نہ یہ محروم کرے شی او ک ہذا صفت اوستائے نہ یہ
نشی کیں۔ او حیط یہ آخرت کیں دادے چہ ثوابوتہ ک آخرت
دے نہ ملا ویری او ک جنت نہ یہ محروم وی او یہ جہنم
کیں یہ ہمیشہ وی۔

وَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ، دا جملہ یہ متکس
اولیٰ یاں سے عطف دے او دا متفرع دے یہ شرط کیں یہ لفظ
دے قیامت و هو کافر یاں سے۔

۱۸۔ یہ دے آیت کیں ک مسلمانانو دویم قسم ذکر دے چہ
سرہ ک کوشش کولو او ک ظلموتو کولو ک کافرانو نہ دوی ک دین
اسلام نہ واپس کیبری بکہ ک خپل دین ک حفاظت ک پاری
ہجرت کوی۔ او یہ دے آیت کیں ک دے مسلمانانو ک پاریہ
بشارت (زیرے) ذکر کوی۔

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا، ایمان اصل دے ک ہجرت، جہاد او ک تولو
اعمالو ک پاریہ تو ک دے وجے نہ دا پئے یہ مستقل موصول

(الذین) سرہ ذکر کرو۔ وَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَجْهَهُمْ لِلَّهِ
 دادوارہ پئے یہ یوموصول کیں راجمع کرل ٹھکے چہ دوارہ متفرع
 دی یہ ایمان باندے۔ هَاجَرُوا، ہجرت یہ اصل لغت کیں
 ترلے پر بیسودلوں تہ و ٹیلے شئی او یہ عرف کیں نقل کیں دی
 دیو ملک او وطن یا کلی تہ بل ملک وطن او کلی تہ او ذریعت
 یہ اصطلاح کیں پر بیسودل دخیل ملک او مسکن دی دخیل
 ایمان دحقاقت دپارہ کلہ چہ دکاقرانو او ظالماتو دطرف تہ
 یہ دہ باندے ظلم اوزیاتے کیری او دے یہ آزادی سرہ خیل
 اسلامی لارے چارے سر تہ نشی رسولے۔ تودا مقابل دارتداد
 دے۔ وَجْهَهُمْ، تہ مراد جہاد شرعی دے یعنی دعوت کول او
 قتال کول۔ جہاد پئے دہجرت سرہ ذکر کرو دے دپارہ چہ
 معلومہ شئی چہ ددہ ہجرت داللہ تعالیٰ ددین دپارہ وو دمال
 یا دبل شہ ذاتی مقصد دپارہ تہ وو۔ أَوَّلَيْكَ يَرْجُونَ رَحْمَتَكَ اللَّهُ،
 رجاء ہغہ گمان دے چہ تقاضا کوی دحصول دہغہ شیز چہ
 یہ ہغہ کیں خوشحالی وی او دیتہ طمع ہم وٹیلے شئی لیکن طمع
 یہ ہغہ خائے کیں استعمالیری چہ تقاضا دیو شیز کوی لیکن
 اسباب و سرہ نہ وی او رجاء یہ ہغہ خائے کیں استعمالیری
 چہ تقاضا کولو سرہ اسباب ہم موجود وی (دل تہ درے اسباب
 ذکر دی) او رجاء کلہ یہ معنی دحقوف سرہ راغی۔ ابن عطیہ وٹیلی
 دی چہ رجاء سرہ خوف ہمیشہ وی او دحقوف سرہ رجاء ہمیشہ
 وی یعنی یہ طریقہ دتلازم سرہ۔ او اصبعی وٹیلی دی چہ درجاء
 سرہ نفی راشی نو یہ معنی دحقوف سرہ وی۔ رَحْمَتَكَ اللَّهُ تہ مراد
 جنت او ثوابونہ داعمالودی۔

سوال :- ہر کلہ چہ ایمان، ہجرت او جہاد موجود وی تو دثواب
 دپارہ صیغہ دیقین پئے ولے ذکر نہ کرہ ؟
 جواب :- انسان اگر چہ یہ طاعت داللہ تعالیٰ کیں انتہا تہ
 اور سیری خوبیا ہم دحائے نہ خیر نہ لری۔
 جواب :- دا دے دپارہ چہ یہ ہیلو عملو تو یا تہ پورہ

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ

تپوس کوی دوی ستانه په باره د شرابو او د جوارچی کین

قُلْ فِيهِمَا آثَمٌ كَبِيرٌ وَمَنْ أَضَلُّ لِمَنْ

ته اوایه پدې دواړو کین گناه لویه ده اوڅه لفع د پاره د خلقو

وَأَثَمُهُمَا أَكْبَرُ مِنْ نَفْعِهِمَا وَيَسْأَلُونَكَ

او گناه (چه د دوی نه پیداکیدی) د پرخت دی د لفع د دواړو نه او تپوس کوی دوی ستانه

مَا ذَا يُنْفِقُونَ قُلِ الْعَفْوَ كَذَلِكَ

چه د کوم مال ته خرچ او کړی ته ورته اوایه د زیاتی مال ته د غښه

يَبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ

بیانوی الله تعالی تاسو ته احکام خپل دې د پاره چه فکر او کړی تاسو

اعتماد او نکړی (قرطبی)۔

جواب که تفریح د ثوابونو د جنت په ایمان او عمل صالح باتدے

واجب عقلی نه ده بلکه صرف په سبب د وعدے د الله تعالی

سره ده۔ جواب که دلته یې صرف د ربه اعمال ذکر کړی دی او

د دینہ علاوہ اعمال صالحو ته هم ضرورت دے د جنت د حاصل

د پاره۔ جواب هه دلته رجاء په نفس ثواب کین نه ده مراد بلکه

د هغه په مقدار او تفصیل د کیفیت کین ده۔ رحمت په اوږده تلو

سره په اوو آیتونو کین ذکر دے لکه د آیت سورة اعراف ۵۷، سورة

هود ۳۱، سورة مريم ۶۱، سورة زخرف ۳۲، سورة روم ۳۱

او د الیکل په لغت د هغه چا کین دی چه وقف په دے باندے

په تاء سره کوی یا په اعتبار د وصل سره۔ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ، د یې

د رجاء پخولو د پاره ذکر کړی یې یعنی رجاء د غفور رحیم ذات

نه پشان د یقین ده۔

۳۱ په دیکش د تدریس د امور د منزل ته خلورم امر ذکر کوی

چه هغه مسئله د خمر او میسر (شرابو او جوارچی) ده او د مسئله

دو جهتین ده منافع او ضررونه دواړه پکېنې شته. او مقصد په دیکېنې
اجتناب دے د هغه څیز نه چه ضرر یې د نفعه نه غټ اولوټه وی.
رېط له مخکېنې ذکر شو چه قتال په شهر حرام کېنې غټه کناه ده نو
اوس د هغه په مشاکلت سره ذکر کوی چه شراب هوری او جوارۍ
کولو کېنې هم لویه کناه ده.

رېط له دارنگ په شهر حرام کېنې قتال حسن دے د وچې د مقابلې
د مشرکانو نه لیکن خمر او میسر قبیح دی د وچې د مضراتو نه.
او د پته تقابل د تضاد و ټیله شی.

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ، سوال کوونکي صحابه عمر او معاذ رضی الله عنهما
وو لیکن فائده د سوال ټولو مؤمنانو ته رسیږي ځکه یې نسبت
ټولو ته اوکړې شو. او سوال د ذات او حقیقت په باره کېنې نه دے
بلکه د دے د حکم شرعی په باره کېنې دے. الخمر، خمر په لغت
کېنې ټولو ته و ټیله شی او شراب څېنکل هم عقل لره پټوی د
نشه کېدل لویه سبب سره. د تشریعت په اصطلاح کېنې د علماء
اختلاف دے. په ځیز د جمهور و اهل علمو شراب (خمر) هر
هغه مشروب (د څېنکلو څیز) دے چه عقل فاسد وی په
دلیل د حدیث د صحیحین چه په وخت د نزول د تحریم د خمر
کېنې پټه قسمونه وو له شراب د انگورو له د کجورو له د
غمو له د ورېشو له او د جوارو او یل روایت کېنې د غسل (کېنې)
هم دی. او په دغه حدیث کېنې دی چه **الْخَمْرُ مَا خَامَرَ الْعَقْلَ**
(شراب هغه څیز دے چه عقل کپا و ټکوی) او په یل حدیث
کېنې دی چه هر نشه پیدا کوونکې څیز خمر دے او هر خمر حرام
دے. نو دا حدیث په تشریح د قرآن کریم (په باره د خمر کېنې
راغلی دی. ځکه چه لفظ د خمر مجمل وو نو احادیث یې شرح
ده او په معجزات دے عمل کول غیر مناسب دی. او په ځیز د
امام ابو حنیفه رحمه الله او سفیان ثوری رحمه الله خمر صرف
د انگورو کچه اوبه دی چه څه زماته روستو او خوتکو کښی
او د سمرقندی په روایت کېنې خمر انگورو، اوسکو (میوه) او

کجوروتہ ہم شامل دے۔ اکثر و احتیاق و فتویٰ پہ اول قول یا نہ دے
ورکریے دہ۔

فائدہ :- کہ خمر (شراب) پہ بارہ کتبیں مخلور آیا تو تہ پہ ترتیب
سره نازل شوی دی اول سورۃ نحل سگ دویم دا آیت (پہ سبب
دے آیت سرہ بعض صحابہ کرام و خمر او میسر پرینمودل)
دریم سورۃ نساء سگ۔ (حرام شول پہ وخت دے مونجے کولو کتبیں
او پہ نور و وختونو کتبیں حلال و مخلورم سورۃ مائدہ سگ چہ
پہ هغه سرہ مطلقاً حرام شول۔

والمیسر، دا دے یسر نہ اخیستلے شویدے پہ معنی دے آسانتیا سرہ
دے۔ یا دے یسارتہ پہ معنی دے غنا (مالدار) سرہ دے۔ او پہ جوائی
کولو سرہ مال پہ آسانتیا سرہ حاصلیری او انسان مالداریری
او ابن عباس رضی اللہ عنہما او دے یر و تابعینونہ روایت دے
چہ میسر هر قمار نہ شامل دے لکہ درد (دے عربیو کھیل و)
شطرنج، لوپے کول پہ غوزا نو یا بلور و وغیرہ سرہ چہ یویل نہ
پہ آسانہ سرہ گتی او داسے نورے طریقے او تفصیل دے میسر دے
جاهلیت والو پہ ازلام (غشو) سرہ صاحب الدیاب او قرطبی
ذکر کریں۔ قُلْ فِيْهِمَا اِثْمٌ كَبِيْرٌ، دلتہ مضاف پتہ دے یعنی
نعاطیہما یعنی دے دوارو پہ استعمال کتبیں غتہ گنا ہونہ
دی۔ پہ گبیڑ لفظ کتبیں اثنارہ دہ کہ گناہ یے یووی لیکن مشغل
دہ پہ یر و گنا ہونو یا نہ دے دے وچے نہ کثیر یے نہ دے
وہیلے۔ هغه یو گناہ چہ دے پہ کولو سرہ یر گنا ہونہ صادریری
هغه شخصکل دے شرابو دی لکہ سورۃ مائدہ سگ کتبیں هغه ذکر
دی۔ دار تک دے شرابو و خستکلو سرہ چکرے کول، کنخل کول
دروغ او فحش و ٹیل او زنا کول وغیرہ۔ او دے ابن ابی الدنیا روایت
دے چہ هغه پہ یو نشہ کوونکی شخص ورتیر شو چہ هغه پہ
خیلو لا سونو کتبیں وارہ بول کول او پہ هغه یا نہ دے یے او دس
کولو او وٹیل یے چہ الحمد للہ الذی جعل الاسلام شویاً
والماء طهوراً (شکر دے دے هغه اللہ تعالیٰ چہ اسلام یے رنر اگر خودہ

او اویہ یے پاکوونکے گر عولی دی) او قرطبی وئیلی دی چہ ڊیر کر نه
یو شرابی شخص د عقل والو د پاره سبب د خدا او گر شی دخیلو
بولو او گند گئی سره لویے کوی۔ او یو شخص اولید لے شو چہ
بول یے یہ مخ پورے مکمل او وئیل یے چہ اللہم اجعلنی من
التوابین واجعلنی من المتطهرین رائے اللہ ما د توبہ کوونکو
نه او گر خوے او ما د خان پاکوونکو نه او گر خوے

او قاسمی یہ خیل تفسیر کتب د اطباء د قول یہ ینا د شراب
خوارگی شپا رس نقصانات ذکر کری دی۔ او د میسر (جوارگی)
کولو نقصانات ہم ڊیر دی۔ اول داچہ یہ دے سره یغص او
د شمتی پیدا کیږی چہ هخه بیاسیب د ډیر وگنا هوونو گرگی۔ او انسان
یہ کتب د ذلت او خوارگی سره مخ کیږی۔ دارنگ د جوارگی بیللو
د وچے نه غلا او ډاکے کول او یو بیل ته کنخل او فحش وینا
کول او دارنگ د الله تعالیٰ د ذکر او موتهوونو نه منع کیدل۔

وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ، قرطبی او ابو حیان د خبر یہ منافعو کتب ذکر
کری دی چہ دے یہ تجارت کتب نفع ډیره وی بلکه اوس
زمانه کتب د چرسو، اخیوتو، پوډرو او شرابو په تجارت اوسه کنگ
کتب هم ډیره کته ده۔ دارنگ طبیبانو دے یہ منافعو کتب ذکر
کری دی۔ غم زائیلیدل، وقتی طور خوشحالی حاصلیدل او هضم
د خوراک، تقویت د کمزوری، قوت یاہ حاصلیدل په بعض
نشو سره۔ بهادر کیدل د بزدل سړی او د رنگ صفائی په بعض
نشو سره۔ او منافع د جوارگی دادی، مال حاصلیدل بے تکلیفه
او بیا په غریبانو او محتاجانو کتب د ریاء او سمعت د پاره تقسیم
وغیره۔ وَرَأَتْهُمَا الْكَرْمَ تَفْعُهُمَا، مخکبش ذکر شو چہ دے
یو گناه مستلزم دے ډیر وگنا هوونو لره او قاعده دے وقتی او
زائیلیدونکی دی۔ او ابن عباس رضی الله عنهما په روایت کتب
دی چہ سزا کانه د دے روستو د تحریم نه غټی دی په منافعو
د دے مخکبش د تحریم نه۔ او په دے جمله کتب ترغیب دے
د هغه نه منع کیدل لو ته حکم چہ د عقل سلیم تقاضا داده چہ لره

تفع بہ پر پردی یہ مقابلہ کہ دیر ضرر کیں۔

فائدہ :- بعض اہل علم و تبلی دی چہ یہ دے آیت سورہ کھمر
او میسر تحریم شویں لیکن غورہ قول دادے چہ یہ دے کیں
ترغیب دے کہ ہفتہ نہ بندید لوتہ او تحریم کہ سورہ مائدہ یہ
آیت سورہ دے۔

وَيَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنفِقُونَ (ربط کہ محکمت سورہ سلم) دادوارہ سوالوتہ
صحابہ کرامو یہ یو غائے کری وو کہ دے وچے نہ یے دا یہ ما
قبل یاتدے عطف کریں دے لکھ کہ کھمر او میسر نہ یہ منع
کین لو سورہ ہسے نہ چہ یہ خلقو کیں بخل او شو متیا پیدا شی
کہ دے وچے نہ آیت کیں ور پسے جملہ کیں اتفاق یا الحق ذکر شو
لکھ یہ کھمر او میسر کیں منافع لہ او ضرر و نہ دیر وو نو کہ ہفتہ نہ
اجتناب ضروری دے او یہ اتفاق کہ عفو کیں ضرر لہ دے مال
کمیدال لیکن منافع دنیویہ او آخرویہ یہ کیں دیر دی نو یہ
دے یاتدے عمل پکار دے۔ او یہ دے سوال کیں مراد کہ مقدار
تپوس کول دی او محکمتیں داسے سوال یہ یا مرہ کہ مصرف کیں
ذکر شوے وو اولتہ مراد کہ اتفاق نہ عام اتفاق دے لکھ جہاد
کیں خرچ کول، صدقات ثقلیہ او صدقات واجبیہ یہ طریقہ کہ
اجمال سورہ۔ او کہ صدقات واجبیہ تفصیل یہ تور و تصوصو کیں
دے۔ قُلِ الْعَفْوَ، یہ دیکش ہم کہ اسراف او کہ بخل نہ منع نہ
اشمارہ دے۔ او داد قرآن کریم طریقہ دے لکھ یہ سورہ اسراء ۲۷
۲۸، ۲۹۔ او سورہ فرقان ۲۷ کیں۔ عفو یہ لغت کیں زیادت
نہ وٹیلے شی لکھ سورہ اعراف ۲۷ کیں حتی عفووا۔ ابن عاشور
وٹیلی دی چہ عفو نہ مراد مقدار دے چہ زیادت وی کہ حاجات
اصلیہ کہ انسان نہ لکھ کہ خرچے کہ ہفتہ او کہ اہل او عیال کہ ہفتہ
نہ یہ طریقہ کہ عادت سورہ اولیاس، استوگنہ او خادم وغیرہ نہ
او ابو حیان نقل کریں کہ حسن بصری نہ چہ عفو ہفتہ
درمیانہ حال دے چہ اسراف او تقصیر یکش نہ وی۔ او کہ ابن
عباس رضی اللہ عنہما نہ روایت دے چہ ہفتہ آسان خرچ نہ

وٹیلے شی چہ د مال بیہکندی نہ کوی۔ او حکمت شرعیہ پہ
دیکشن دادے چہ اتفاق داسے پکار دے چہ ہمیشہ وی اودا ہلہ
کپدے شی چہ پہ انسان ہغہ اتفاق کول آسان وی اودہغہ پہ
اتفاق دے غفور زیاتی کہیں دے۔ او پہ حدیث صحیح کہیں دے
ناید دے خَيْرُ الصَّدَقَةِ مَا كَانَ عَنْ ظَهْرِ غِنًى وَ اَشَدُّ بِسْمِ
تَعَوُّلٍ رَغْوَةً صَدَقَهُ هَغَهُ دہ چہ روستو دے حاجتہ کپد لوتہ وی
اوشروع کویہ پہ اتفاق کہیں پہ اہل و عیال باندے۔
سوال :- اَلْعَقُوْنَةُ معلومیہری چہ د انسان د حاجات اصلیہ نہ
ثومرہ مال زیاتی وی نوہغہ بہ ضرور خرچ کوی د مخان سرہ بہ
ہیچ نہ جمع کوی ۹۔

جواب علہ کا بوذر رقی اللہ عنہ د رائے نہ علاوہ دتولو صحابہ
کرام و اومت اجماع دہ چہ پہ انسان باندے د اتفاق واجبہ
اوزکوۃ نہ علاوہ نور خرچ کول واجب نہ دی او پہ دے باندے
دیر نصوص دلالت کوی۔ نو معلومہ شوہ چہ د اَلْعَقُوْنَةُ مراد من
اَلْعَقُوْدُ دے یعنی عفو و منفق نہ دے بلکہ محل د اتفاق دے۔

جواب علہ پہ دیکشن الف لام عہد خارجی دی یعنی ہغہ زیادت
د مال چہ د تصاب شرعی نہ زیات وی اونیہ دا خاص دے پہ
زکوۃ او واجبات و تصاب و پورے۔

كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمْ اٰلَاٰتِہٖ ؕ اِنَّ اللّٰهَ تَعَالٰی د احسان د کردے
پہ دے اومت باندے د پارہ د ترغیب امتثال (عمل کول) د احکام
الہیوتہ۔ یُبَيِّنُ فَعَلَ مضارع حال او استقبال دوارقہ شامل
دے۔ او د آیت نہ مراد ہغہ احکام دی چہ مخکین ذکر شول۔

لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُوْنَ ؕ دا ذکر د فائدے د تبیین دے۔ او تفکر کہیں
اشارہ دہ استنباط د حکمتوتو او علتوتو د تیر شوی احکاموتہ
پہ عقل سلیم خپل سرہ۔ دار تک ضرورتہ او منافع د خیر او
میسر او تقابل د ہغوی پہ مابین کہیں پہ صحیح فکر کولو سرہ
معلومیری۔ الوسی و عیالی دی چہ دے متعلق پتہ دے یعنی فکر
او کروی پہ آیا تو نو کہیں پائر د استنباط د احکام او د فہم د مصالح او منافعت پائر

فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَيَسْأَلُونَكَ

بہ بارہ د دنیا او آخرت کہیں او دوی پیوس کوی ستا تہ

عَنِ الْيَتَامَىٰ قُلْ إِصْلَاحٌ لَّهُمْ

بہ بارہ د یتیمان کیں تہ ادایہ اصلاح د دوی د بارہ

خَيْرٌ وَإِنْ تُخَالِطُوهُمْ فَارْجُوا

خوبہ دہ او کہ چرے کلاون کوئی تاسو د دوی سرہ نو روبرہ ستا سو دی

وَاللَّهُ يَعْلَمُ الْمُفْسِدَ مِنَ الْمَصْلِحِ وَلَوْ شَاءَ

او اللہ تعالیٰ پہنچی فساد کوڑکے جدا د اصلاح کوڑکی تہ او کہ چرے غوغتے

اللَّهُ لَا عِلْمَ لَكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ (۲۲۰)

اللہ تعالیٰ ضرور بہ تکلیف کہیں بہ لے اچولے وے تاسو یقیناً اللہ تعالیٰ زور اور حکمت و اولادے

۲۲۰۔ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ، یہ دیکہیں شلور وجوہ دی۔ اولہ وجہ داچہ دامتعلق دے د تفکر و تہ سرہ او مضاف پتہ دے یعنی فکر کوئی یہ امر (حال) د دنیا او آخرت کہیں تو اصلاح او ابقی غورہ کرئی یہ دنیا بات دے چہ آخرت دے۔ دویمہ وجہ دادہ چہ دامتعلق دے یہ یسین پورے یعنی بیانیوی تاسو سرہ حال د دنیا او آخرت چہ فکر او کرئی یہ زوال او فنا د دنیا کہیں او یہ راتلو د آخرت کہیں تو زہد او کرئی یہ دنیا کہیں اور غیت او کرئی یہ آخرت کہیں۔ دریمہ وجہ دامتعلق دے یہ آیات پورے او ہغہ یہ معنی د علامات ظاہرہ سرہ دے۔ شلورمہ وجہ دادہ چہ دے متعلق پتہ دے یعنی تفکر و فی الدنیا والآخرہ یعنی فکر او کرئی د دنیا د بارہ تو د ژوت د دنیا د بارہ خان سرہ ضروری سامان او مال اوساتئی۔ او فکر او کرئی د آخرت د بارہ یعنی شہ مال د آخرت د نفع د بارہ خرچ کرئی۔ تاول تفکر فی آیات مراد دے او دویم تفکر د دنیا او د آخرت یہ بارہ کہیں مراد دے۔

داشامل دے مشارکت تہ یہ نفقہ او تجارت وغیرہ کیش او بعضو
 علماؤ دامصاہرت (سخر کئی جو پولو) تہ ہم شامل کریں۔
 فَأَحْوَانُكُمْ کیش علت د جواز د مخالطت او کیفیت د ہفتے تہ اشارہ
 یعنی شریکوالی ورسرہ ٹککہ جائزہ چہ دوی ستاسو روپہ دی یہ
 سبب د ایمان یا یہ سبب د نسبی رو روئی سرہ۔ او پورو پیل
 رورسہ شریکوالی کوی او دارنگ یورو د پیل رورہ د حساب
 کتاب کولو پیرہ کوی تو تاسو ہم دیتما تو سرہ حساب کولے ثنی
 وَاللّٰهُ يَعْلَمُ الْمُفْسِدَ مِنَ الْمُصْلِحِ، یہ دے جملہ کیش پیرہ ورکول
 مقصد دی دھیانت کولونہ دیتیم یہ مال کیش یہ حالت د
 شریکوالی کیش۔ یعنی دیتیم د طرف نہ د اللہ تعالیٰ نہ سیوا شوک
 حساب کوونکے نیشہ۔ مُفْسِدٌ دلتہ ہفتہ شوک دے چہ دیتیم
 د مال د خورلو ارادہ کوی یہ حیلے او حیل د شریکوالی سرہ: تودا
 رنگ چہ شوک دیتیم مال یہ حیلے د اسقاط سرہ خوری ہفتہ ہم
 یہ دیکش داخل دے۔ مِنَ الْمُصْلِحِ، یہ یعلم کیش علم د تمیز
 کولو مراد دے دے وجہ نہ یے یہ صلہ کیش مِن ذِکر کریں
 وَلَوْ شَاءَ اللّٰهُ لَأَعْنَتَكُمْ، یہ دے جملہ کیش د اللہ تعالیٰ احسان
 ذکر دے چہ ہفتہ یہ دے حکم کیش یہ تاسو آسانتیا کرے دہ
 مشقت یے دریادے تہ دے کیبشودے۔ مشقت او سختی داوہ
 چہ مخالطت او شریکوالی یے یہ تاسو حرام کرے وے یا یے واجب
 کرے وے۔ لَأَعْنَتَكُمْ، عنت یہ لغت کیش ہفتہ مشقت دے چہ
 د طاقت تہ بہروی او شدت او سختی د تکلیف تہ وٹیلے شی لکہ
 تعنت کول یہ سوال (تپوس) کولو کیش یعنی یہ تپوس کیش سختی
 او عناد کول دارنگ یو ہن دے چہ روستو د جو پیل لونہ دو یا د
 مات شی ہفتے تہ عنت وٹیلے شی ٹککہ چہ انسان تہ یکیش پیر
 تکلیف رسیبری۔ دلخہ د مفسریتو پیر اقوال دی لہ سختی یہ یے
 راوستلے وے یہ تاسو یاد دے یہ دے حکم کیش لہ تاسو یہ یے
 ہلاک کری وٹی۔ لہ یہ گناہ کیش یہ یے اختہ کری وٹی۔ لہ
 تنکسیا یہ یے دریادے راوستلے وے۔ او دا اقوال تول یویل تہ

وَلَا تُنْكِحُوا الْمُشْرِكِينَ حَتَّىٰ يُوْمِنُوا

اد نکاح مہ کوئی نہ مشرکوں زنا نوسرہ (غیر کتابیہ) تودے پورے چہ ایمان بادہی

وَلَا مِمَّنْ مَّوْمِنَةٍ خَيْرٌ مِّنْ مُّشْرِكَةٍ

اد خا غزا وینزہ مؤمنہ غورہ دہ د مشرکے آزادے نہ

وَلَوْ أَعْجَبَتْكُمْ وَلَا تُنْكِحُوا الْمُشْرِكِينَ

اگرچہ تاسو یہ تعجب کیں اچوی اد یہ نکاح سرہ مہ در کوئی روناہ خوائین مشرکوں سر دہ

حَتَّىٰ يُوْمِنُوا وَلَعَبْدٌ مُّوْمِنٌ خَيْرٌ

تودے پورے چہ ایمان بادہی او ضرور مریے مؤمن غورہ دے

مِّنْ مُّشْرِكٍ وَلَوْ أَعْجَبَكُمْ أُولَٰئِكَ

د مشرک آزاد نہ اگرچہ تاسو یہ تعجب کیں اچوی دغہ گسان

يَدْعُونَ إِلَى الْبَارِئِ وَاللَّهُ يَدْعُو

بلنہ کوی اور تہ او اللہ تعالیٰ بلنہ کوی

إِلَى الْجَنَّةِ وَالْمَغْفِرَةِ بِإِذْنِهِ وَيُبَيِّنُ

جنت او بخشش تہ یہ حکم خیل سرہ او بیاوی

آيَتِهِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿۲۳۱﴾

آیات تہ خیل خلق تہ ددے دپارہ ا چہ نصیحت قبول کری۔

نیز دے دی۔ اِنَّ اللّٰهَ عَزِيزٌ، یَقِیْنًا چہ اللہ تعالیٰ ہر قسم حکم نافذ کولے شی او شوک یے منع کولے نشی۔ حَکِیْمٌ، یہ ہر حکم کیں دیتا کاتو دپارہ خاص فائدے وی۔

۲۳۱۔ یہ دے آیت کیں دتد بید منزل د امور و نہ شپیرم امر د چہ د اہل شرک سرہ د نکاح کولوتہ حان، بیچ سائل دی۔ ہر نہ چہ د بنجے خاوتد د عقیدے یہ مخالفت سرہ د کورنی نظام خراب شی۔ او دا حکم ہم دوز جہتوتہ لری۔ د مال او جمال یہ اعتبار

۲۳۱

او نسب سره تقاضا کیری د نکاح د اهل شرک سره لیکن به دینی
 د وچه (چه شرک نه) د هغوی سره د نکاح کولو ته عان یچ کول
 ضروری دی. او دامضمون په حدیث کتب هم موجود دے ۚ **ثُمَّ كُنْ**
الْمَرْءُ الَّذِي يَبِيعُ لِمَالِهَا وَجَمَالِهَا وَحَسَبِهَا وَدِينِهَا فَاطْفَرِ بَنَاتِ
الْبَنِينَ تَرَبُّثَ بَنَاتِكَ (د یسے سره نکاح کید ے شیخ هغه د مال د بی،
 د خاښت، د نسب او د دین د وچه نه توکا میانی حاصله کړه په
 دیندار ے یسے سره. کته نولاس په دے په خاور وکښ ککړ شی
 ربط. د مخکښ آیت سره له هرکله چه مخالطت د یتیمانو سره
 مصاهرت (د نکاح رسته) ته شامل وولیکن کله چه هغوی کتب
 اولاد د مشرکانو هم وی نو اوس منع کوی د نکاح کولو د اهل شرک
 نه نه د انسان شکل او صورت په دریو څیزو توینا دے خوراک
 څښاک او نکاح کول سره د پرهیز کولو د حراموته. نو په ذکر
 د خمر او میسر او مال د یتیمانو سره د خوراک څښاک پرهیز
 ذکر شو اوس د نکاح په باره کتب پرهیز ذکر کوی.

وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكِينَ حَتَّىٰ يُؤْمِنُوا، نکاح په اصل لغت کتب لزمیل
 او جوختیل دی په یو څیز پور ے او سولیدل د یو څیز دی
 او تن اخل په یویل کښ (اللباب) او په عرف کتب په معنی د عقد
 ترلو د نکاح او په معنی د وطی سره راځی دا په طریقه د اشتراک یا
 په طریقه د حقیقت او مجاز سره دے. او امام راغب په مقدرات
 کتب ویکلی دی چه دا په یا ره د عقد کتب حقیقت دے او په یا ره
 د وطی کتب مجاز دے او دا قول حق دے. او دلته مراد نکاح شرعی
 دے. **الْمُشْرِكِ**، **الْشْرَکِ**، شرک کول په اصطلاح د شرع کتب
 حصه وړ کول دی مخلوق لره په ربوبیت د خالق کتب یا په
 الوهیت یا تعکیم د هغه کتب. پراړه څیره ده که دا مخلوق
 خوا هڅ د نفس وی (په دلیل د **أَقْرَبَ ثَبَاتٍ مِّنَ اتِّخَاذِ إِلَهٍ هَوَاً**)
 د اله اطلاق یی په خوا هڅ یا تد ے کړید ے، او که شیطان وی
 یا طاغوت یا نبی، ولی، جن، فرشته، پیر فقیر وی یا صتم او وښ
 وغیره وی. نو دا تعریف کفر ته هم شامل دے لیکن په عرف

دَعْرِیو کیش اکثر دَشْرک دَکَر و و او هغه یے ذریعہ دَ تَقْرِب الہی مَنزلہ
دے دے وچے تہ تعبیر دَشْرک یے راوہے دے تو نکاح دَ مشرک و او
کافر و بَنحو سِرہ یا طَل او حرام دے۔

فَاعْلَمُہ:۔ اہل کتاب یہ دے عتوان کیش داخل دی اوکہ تہ یہ
دے مسئلہ کیش امام رازی یہ تفسیر کبیر کیش دیر تفصیل کریں۔
حاصل دادے چہ یہ دے کیش دوا اقوال دی۔ اول داچہ لفظ دَ
مشرکات کتابیا توتہ ہم شامل دے (یعنی کتابی تہ مشرک
و ثیلہ شی) ابو حیان و ثیلی دی صحیح دادہ چہ کتابیا تہ یہ
المشرکات کیش داخل دی عککہ چہ دوی بندگی دَ غیر اللہ (دَعْرِیو
او عیسیٰ علیہما السلام) کوی او اللہ تعالیٰ دوی تہ نسبت دَشْرک
کریں دے۔ او دا قول دَ دیر و مفسر بنود دے۔ قرطبی ہم دا قول دَ ابن
عباس رضی اللہ عنہما او امام مالک، سفیان ثوری او امام اوزاعی
رحمہم اللہ تہ نقل کریں دے۔ الوسی و ثیلی دی چہ دَ بعض علماء
قول دے چہ دال لفظ کتابیا توتہ شامل دے او یہ دے یا تہ یے
دے دلیلوتہ ذکر کری دی۔ ابن عادل دمشقی (صاحب اللباب)
و ثیلی دی چہ لفظ دَ مشرک کتابی تہ شامل دے او یہ ہغے یا تہ
یے پنچہ دلائیل ذکر کری دی۔ اول دلیل سورۃ توبہ سۃ ۳
دویم سورۃ نساء سۃ ۳۱ یہ بارہ دَ کتابیا تو کیش دے او دَ ہغوی کفر
تہ یے شرک و ثیلہ دے۔ دریم سورۃ مائدہ سۃ ۳ چہ دوی دے
ذوات مستقلہ یہ یو ذات کیش ثابتوی او دا حقیقتاً شرک دے۔
خلویم دلیل حدیث دَ مسلم دے یہ کتاب الجہا د کیش چہ نبی کریم
صلی اللہ علیہ وسلم یو شخص امیر مقرر کر و او کتابیا توتہ یے
لشکر اولیہ لو، ہتہ امیرتہ یٹا و فرمائیل چہ ہر کلمہ تہ دَ مشرکانو
دَ ثمننا نو سِرہ مخاخ شے نو دعوت دَ اسلام ورتہ و رکۃ۔ پنجم دلیل
ابو بکر الاصل و ثیلی دی چہ شوک دَ رسول دَ رسالت او دَ معجزات تہ
انکار کوی او دغہ شخص دَ دغہ حوارق و (خلاف) عادت کاروتہ
نسبت شیطانا نو او جانا توتہ کوی نو دا شرک دے۔
او حہ وایم چہ اللہ تعالیٰ کتابیا توتہ مشرکان یہ اشاع النہب سِرہ

وٹیلی دی لکہ یہ سورۃ بقرہ ۲۵۵ اور سورۃ العمران ۱۵۷ کیں۔ اوکے
 عمر رضی اللہ عنہ نہ یہ حدیث صحیحہ کیں کہ بخاری نقل دی
 چہ کلہ یثیٰ ذہبیرتہ کتابیان شریٰ تو وٹیلی جو وجہ نبی صلی اللہ
 علیہ وسلم فرما ٹیلی دی آخر حوالہ المشرکین من جزیرۃ العرب
 بل حدیث کہ مشکوٰۃ المصابیح دے چہ کہ خالی او اتوار یہ وراج
 روژہ مہ نیسیٰ محکمہ چہ دا آیات عین المشرکین دی او مراد تریتہ
 یہود او نصاریٰ دی۔ او بل دلیل دادے چہ یہ دے آیت کیں یہ
 دویمہ جملہ کیں ولادتک حوالہ المشرکین حتیٰ یؤمنوا دے او یہ
 ہفتہ کیں یا لاتفاق کتابی داخل دے محکمہ چہ کہ کتابی مشرک تحرمت
 کہ نکاح دیا رہہ بل دلیل بیشتہ۔

دویم قول کہ دے خلاف مفسرینو ذکر کریدے او کہ ہفتوی غتہ
 دلیل دادے چہ اللہ تعالیٰ مشرکان معطوف کری دی یہ اہل کتابو
 یا تہ دے یہ دیرو آیا تو تو کیں لکہ سورۃ بقرہ ۲۵۵، سورۃ حج
 ۲۵، سورۃ البینہ ۲۸ او عطف مغایرت غواری، کہ دے جواب
 دادے چہ عطف ہر محالے کیں مغایرت من کل وجہ نہ غواری
 بلکہ کلہ عطف کہ خاص اوشی پہ عام یا تہ دے لکہ سورۃ بقرہ
 ۲۵۵ او سورۃ احزاب ۲۶ نو دولتہ ہم پہ مینج کہ اہل کتابو
 او مشرکانو کیں مغایرت کہ نوم دے پہ اعتبار کہ عرف عام سرہ چہ
 پہ عام عرف کیں غیر کتابیا تو تہ (چہ شرک کوی) مشرکان وٹیلی
 او کتابیا تو تہ اہل کتاب وٹیلی تہی۔

قاضی علی ابن جریر وٹیلی دی چہ اجماع کہ امت دہ چہ کتابیہ
 مشرکے شیخے سرہ نکاح جائز دے او کوم روایت مرقوعہ چہ کہ
 نہی ذکر دے یا کہ غصہ کیں لو کہ عمر رضی اللہ عنہ تو این کثیر
 وٹیلی دی چہ ہفتہ ثابت نہ دی۔ نور تفسیر کہ دے مسئلہ پہ
 سورۃ مائدہ کیں ذکر دے۔ نو ہر کہ چہ نکاح کہ مشرکے سرہ
 جائز دے نو کہ دے سرہ طریقہ کہ موافقت عامو مفسرینو ذکر
 کریدہ چہ دا تخصیص دے کہ عموم کہ دے آیت تہ یعنی مشرکات
 لفظ عام دے کتابیا تو تہ لیکن پہ آیت کہ سورۃ مائدہ سرہ تخصیص

د نکاح د کتابیا تو د جواز شویږی مے او د یتبه د متقد میتو په اصطلاح
کیش نسخ وخیله شی او په نیز د متاخریتو دا تخصیص او تقیید
مے د یو آیت په بل آیت سره. هار په جواز د نکاح د کتابیا تو
سره شرط دا دے چه اهل حرب په نه وی او دارنگ پخپله
عقیده د کتابیت بات مے په قائمه وی یعنی که شرک کوی خو
دے شرک ته دین نه وائی او د وجود د الله تعالی نه او د بعث
بعد الموت نه انکار نه کوی. د دے زمانے په یهودو او نصاراؤ
کیش دا سے صفت والا ډیر کم دی.

فائده ۱ د دے امت ته چه شوک شرک کوی نو هغه په حکم
د کتابی کیش دے او که ته دے په دے مسئله کیش د دے وخت
د اهل علمو اختلاف دے د بعضو په نیز دوی اهل کتاب ته
دی په دے دلیل سره چه دغه لفظ په عرف کیش خاص دے
په یهودو او نصاراؤ پورے نو دوی په حکم د عام مشرکانو
کافرانو کیش دی یا په حکم د مرتدینو کیش دی. او د اکثر اهل علمو
قول دا دے چه دوی په حکم د اهل کتابو کیش دی د شوو جوته.
اوله وجه داده چه صابئین په نیز د ډیر اهل علمو او په نیز
د امام ابوحنیفه رحمه الله په حکم د کتابیا نو کیش دی او حال دا چه
غیر دی د یهودو او نصاراؤ به. دویمه وجه ډیر و مقسری تو د سوره
ال عمران بکه او سوره توبه بکه د لاند مے دا امت داخل کریږی.
دریمه وجه د سوره توبه آیت په تفسیر کیش امام بخاری رحمه
قول د ابوذر رضی الله عنه ذکر کریږی مے چه اِنَّهَا تَزَكِيْنا وَ
فِيْهُمْ رِدا آیت زمونږو او د اهل کتابو په باره کیش نازل شویږی مے
شلورمه وجه داده چه تعریف د اهل کتابو په دے امت بات مے
صادق دے او په ډیرو مساعیلو کیش معافی ته اعتبار ورکیدی شي.
پنځمه وجه داده چه په نن زمانه د جهل کیش د اکثر امتیا نو عقید
او اعمال د شرک دی او حال دا دے چه د هغوی ذبیحه په هر حال
کیش وی نو د هغ په پای بندی کولو سره حرج بین (واضح تکلیف)
پیدا کیږی (والله اعلم بحقیقت الحال).

حَتَّى يُؤْمِنَ، دینہ مراد اقرار دے پہ شہادتین سرہ او التزام
 د احکامو شرعیو دے پہ دے شرط چہ علامات د کفر او شرک
 پہ کنیں نہ بنکارہ کیری او دا ایمان پہ احکام شرعیہ کنیں معتبر
 دے۔ وَلَا تَمْنَأْهُمْ مِّنْهُ خَيْرٌ مِّنْ مَّشْرُكَةٍ وَكَوْنُكُمْ مِّنْ دَاوَاهِ
 رقیقہ (وینزہ) مراد دہ او د مشرکہ نہ حرہ (آزادہ)۔ اوہل احتمال
 دادے چہ آئمہ پہ معنی د شیخے وی اگر چہ آزادہ وی ٹکھ چہ پہ
 حدیث کنیں عاموزناؤتہ اِمَّا لِلّٰهِ وَحْدًا شوی دی او دا دلیل د
 چہ د وینزے د غیر سری سرہ نکاح جائز دے۔ لیکن وصف د
 مؤمنہ دلالت کوی چہ د وینزے کافرے مشرکے سرہ نکاح نہ د جائز
 سوال:۔ لفظ د خیر اسم تفضیل دے او دا پہ ہغہ خائے کنیں
 استعمالیبری چہ پہ نفس وصف کنیں اشتراک وی نو دلالت
 کوی چہ نکاح د مشرکے سرہ فی نفسہ جائز دے۔

جواب عل داقول د سیبویہ او د بصریانو دے لیکن دلتہ
 افضلیت پہ اختیار د اعتقاد سرہ دے نہ پہ اختیار د وجود
 سرہ لکہ پہ سورۃ فرقان نکلا کنیں دی۔ یا دے دے وجہ نہ چہ
 نکاح د مؤمنے وینزے سرہ مشتمل دے پہ منافعواخرویو یا نہ
 او نکاح د مشرکے مشتمل دے پہ منافع دنیویہ یا نہ دے۔ او اخروی
 منافع غورہ دی د دنیوی منافعونہ۔

جواب عل پہ نیز د قراء یغوی او بعضواہل کوفہ اسم تفضیل
 صحیح دے پہ مقام د اشتراک او عدم اشتراک د وارو کنیں۔
 دلتہ مستعمل دے پہ مقام د عدم اشتراک د جواز کنیں۔

وَكَوْنُكُمْ مِّنْ دَاوَاهِ مراد اعجاب دے پہ حسن، مال، حریت
 او نسب سرہ او دا صفات متعلق دی د دنیا سرہ او ایمان
 صفت متعلق دے د آخرت سرہ او آخرت غورہ دے د دنیا نہ
 نو پہ دیتی موافقت سرہ د سری او شیخے پہ مینج کنیں کمال محبت
 طاعت، بنہ صحبت او امانتداری حاصلیری او پہ دینی
 اختلاف سرہ دغہ خمیزونہ پہ کاملے طریقے سرہ نہ حاصلیری
 وَلَا تَشْكُرُوا الشُّرَكَائِينَ حَتَّىٰ يُؤْمِنُوا، دلتہ دویم مفعول پت دے

یعنی المؤمنات۔ او محکمتیں ذکر قبول چہ المشرکین دلتہ کتابیانو
 او غیر کتابیانو دواپوتہ شامل دے۔ او متخصص ذکر کتابی دپارہ موجود
 نہ دے۔ وَلَعَبْدٌ مُّؤْمِنٌ خَيْرٌ مِّنْ مُّشْرِكٍ وَكَوْاْ عَجَبًا کُمْ، یہ دے
 جملہ کتب ہخہ بحث دے چہ محکمتیں تیرشواو لفظ دَعْبِدْ مری
 او عام بندہ دواپوتہ شامل دے او مشرک نہ مراد آزاد دے۔
 اُولَئِكَ يَدْعُوْنَ إِلَى النَّارِ، دا ذکر دَعْلت دے دپارہ د حرمت د
 نکاح د اہل شرک سرہ۔ اُولَئِكَ کتب مشرکات او مشرکین دواپوتہ
 اشارہ دے۔ او دعوت عام دے کہ یہ ژبے سرہ وی لکہ یہ دے
 سورت ۱۳۵ کتب تیرشوی دی او کہ یہ سبب د محبت او د مخالطت
 سرہ وی۔

سوال :- دیر کا قرآن خود جہنم اور نہ معنی نو داد ہغوی پہ بارہ
 کتب خہ رنگہ صادق کیدے شئی ۹۔
 جواب :- مراد دالتار نہ اسباب د جہنم د آوردی چہ کفر او شرک
 او شراب خشکل، جواری کول او غوبتہ د خنزیر خورل وغیرہ دی
 سوال :- محبت خود دواپوتہ طرفونوتہ وی نو احتمال شتہ چہ کافر
 مسلمان شئی پہ سبب د نکاح کولو سرہ ۹۔
 جواب :- ہر ہخہ عمل چہ دائر وی پہ مینج د نفع او ضرر کتب
 نو احتراز د ہخہ نہ لازم وی پہ احتمال د ضرر سرہ۔
 سوال :- دا علت خو مشرکات کتابیات تہ ہم شامل دے نو
 د ہخہ سرہ نکاح ولے جائز کرے شویدے ۹۔
 جواب :- کتابیان خو پہ خپل کتاب باندے ایمان لری او
 شرک تہ دین نہ وائی نو غالب گمان او خیال دادے چہ یو
 مؤمن خاوند بہ دے بنجے تہ د ہخہ د کتاب پہ سبب سرہ د
 توحید دعوت ورکری۔ او پہ بنجوکتب د قبولیت مادہ دیرہ وی
 خصوصاً د خاوند پہ خیرہ متلو سرہ۔ او کہ خاوند کتابی مشرک
 وی او بنجہ یے مؤحدہ مؤمنہ شئی نو بنجہ پہ خاوند یا شئی
 خیلہ خیرہ شئی متا وولے تو عکہ دغہ نکاح جائز نہ دگر خولے
 د اللہ یَدْعُوْا إِلَى الْجَنَّةِ وَالْغَفْرِ بِأَذْنِهِ، پہ دیکتب دوا احتمال نو دی

اول داچہ مضاف پتہ دے یعنی اولیاء اللہ۔ او د جنت او مغفرت تہ
مراد اسباب دھے دی چہ توحید او ایمان کامل دے۔ دویم احتمال
دادے چہ اللہ تعالیٰ کوم احکام نازل کری دی تو یہ ہھے یا نہ
عمل کول سبب دے کہ حصول د جنت او د مغفرت۔

سوال :- مغفرت یہ اصل کیں د دخول د جنت د پارہ سبب دے
دے وے تہ یہ سورۃ العمران مکتلا او سورۃ الحدید مکتلا کیں
مغفرت یہ جنت یا تہ مقدم کریں دے۔ یہ دے آیت کیں یے
مغفرت وے روستو راورد۔

جواب :- دلہ رعایت د تقابل دے یہ کلام کیں چہ یہ معکبش
جملہ کیں یے التَّائِبُ ذَكَرْكَرُوْهُ تَوَدَّ هُوَ وَجْهَ یے دلہ جنت
اول ذکر کرو۔ یا ذہ یہ یہ عوا یورے متعلق دے او د اذن تہ
مراد کلام د اللہ تعالیٰ دے۔ یا اَسْأَلُیْ اَوْ تَوْفِیْقِی وَرْکول دی۔

وَيَسْأَلُ اَيْتَهُ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ، تبیین تہ مراد وضاحت
دے یہ داسے طریقے سرہ چہ یہ ہھے کیں ہجج التباس یا تہ
تہ شی۔ لِلنَّاسِ سرہ دلیل دے یہ دے خیرہ چہ ہدایت
د قرآن کریم تلو خلقوتہ عام دے۔ يَتَّقُونَ، امام راغب و علی
دی چہ حقیقت د تن کر حاصلول دھتہ خیر دی چہ نسیان یا
غفلت ترینہ راغلے وی۔ او دلہ د تن کر مقصد دادے چہ اللہ
تعالیٰ د انسان پہ فطرت کیں عیقل معرفت او د نعمتو نو معرفت
اچولے دے لیکن یہ بیان او علم حاصلولو سرہ ہتہ ورتہ دو بارہ
ورپادشی۔

فائزہ :- د مکتلا آیت یہ آخر کیں يَتَّقُونَ ذکر و او دلہ يَتَّقُونَ
دے وجہ د فرق دادہ چہ ہلنہ بیان د مصالح او منافع او
نقصانات و او ہتہ یہ فکر او عقل سرہ معلومیری او پہ دے
آیت کیں ذکر د دعوت د جنت او د اور د جہنم دے او د ہھے معرفت
پہ نقل او وضاحت یا تہ موقوف دے د پارہ دیاد ساتلو
تو دے وے تہ دلہ یے يَتَّقُونَ ذکر کرو۔

وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ قُلْ هُوَ أَذًى لَا

اوتپوس کوی دوی ستانہ یہ ہارے دَحَائے دَحِیض کیں تہ اویہ ہغہ عحائے دکنڈ کی دے

فَاعْتَزِلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ وَلَا

نودہ کوئی د زانہ خیلونہ یہ عحائے دَحِیض کیں او مہ

تَقْرَبُوهُنَّ حَتَّىٰ يَطْهَرْنَ فَإِذَا تَطَهَّرْنَ

نزدے کیڑی دوی تہ تردے چہ پاکے شی نوہغہ وخت چہ دوی بنہ پاکے شی

فَأَنۡتَوٰهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللّٰهُ إِنَّ اللّٰهَ

نورائلل کوئی دوی تہ دہغہ عحائے نہ چہ حکم درکریک تاسوتہ اللہ تعالیٰ یقینا اللہ تعالیٰ

يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ ﴿٢٢٢﴾

مینہ کوی ددیرو توبہ کوڈ نکوسرہ او مینہ کوی دَحِیض پاک ساتونکو سرہ -

۲۲۲ یہ دے آیت کیں اووم امر دے د تد بیر منزل دأمورونہ
(حکم د خیلے بنجے یہ حالت دَحِیض کیں) یہ دے کیں مقصد
اجتناب دے د ہرے پلیتی تہ حئی چہ د خیلے بی بی تہ ہم یہ
حالت دَحِیض کیں اجتناب اوکری۔ او یہ دیکیں ہم دودہ
ارخونہ دی یعنی خیلہ بنجہ یہ اصل کیں حلالہ اوروادہ
لیکن حرمت د وچے دَحِیض نہ دے۔

رابطہ دے د مخکیں آیت سرہ یہ شوو جوہوسرہ دے دے
مخکیں آیت کیں د غتے پلیتی (شرک) تہ اجتناب ذکر و او
شکاح کول د مشرکے سرہ حرام وو۔ اوس د ورے پلیتی تہ اجتناب
ذکر کوی چہ حیض دے او نکاح ورسرہ جائز دے لیکن نزدیکت
یہ دغہ حال کیں حرام دے۔ لہ مخکیں د مشرکانو د شکاح تہ
اجتناب ذکر شو اوس د مشرکانو تہ یہ بعض عاد توئو کیں مخالفت
کول ذکر کوی چہ ہغہ افرط یا تفریط کول دی یہ ہارے دَحِیض کیں
وَيَسْأَلُونَكَ، د سوال اوتپوس کولو سبب دا ووجہ یہود یا تو او
مشرکین عرب یہ د بنجے نہ دَحِیض یہ حالت کیں داسے نفرت

اوچہ کولہ چہ پہ تورات سہا سفر اللہ و بین کیں لیکلی وو چہ
 چا حائضہ بنعہ پہ لاس سرہ مسہ کپہ ترما بشام پورے پہ
 پلینت وی اوچا چہ دھغے دجاموسرہ ٹخان اولکولو غسل پہ
 کوی اوچیلے جائے پہ ہم وینچی اوچا چہ هغے تہ نزدیکت اوکرو
 نوادوہ وراغے پہ پلینت وی - صحیح مسلم کیں دی چہ دحائضہ
 سرہ پہ یئے یوٹاٹے خوراک تھینکا ک نہ کوو او یو کور کیں پہ
 نہ اوسیدل - اوچا ہد نہ نقل دی چہ پہ دغہ زما تہ کیں پہ
 دوی دھغے پہ شہا طرف کیں جماع کولہ - او قرطبی و ثیلی دی
 چہ نصار او پہ پہ حالت دحیض کیں دحائضہ سرہ جماع جائز
 گنہلہ - نومسلما نان پہ دے مسئلہ کیں حیران شول شو دا
 تپوس یئے اوکرو - دا ذکر شوی دریوارہ سوالات - (یسئلونک
 ماذا یتفقون، ویسئلونک عن الیتامی، ویسئلونک عن المحیض
 یئے پہ واورہ ذکر کپی دی ٹحکہ چہ دا دوی پہ یو وخت کیں
 تپوسونہ کپی وو اوکوم چہ بغیر دواونہ دی نوٹغہ پہ جدا
 جدا اوقاتو کیں وو - عن المحیض، دلته عبارت پتہ دے یعنی
 دجماع دھغوی تہ پہ حالت دحیض کیں - محیض لفظ مصدر
 ظرف مکان او ظرف زمان ہول کیدے شی - کا بن مسیب تہ
 نقل دی چہ دلته محیض مصدر دے او کا بن عباس رضی اللہ
 عنہما نہ نقل دی چہ دلته مراد ظرف مکان دے یعنی ٹھاٹے
 دحیض چہ فرج دے پہ حالت دحیض کیں - او ابو حنیہ دویم
 قول تہ ترجیح و کریدہ - او عربوتہ تعریف دحیض معلوم
 وو دے وچے نہ قرآن دھغے تعریف نہ دے ذکر کپی دارنگ
 مدت دحیض لرو او پیرتہ ہم قرآن اشأرہ نہ دہ کرے -
 او پہ دیکش دعلماء مجتہدینو پیر اختلاف دے غورہ
 دادہ چہ داسپا رلے شویدے عادت دشناوتہ - او داروایت
 دامام شافعی او امام مالک رحمہما اللہ تہ نقل دے او امام
 بخاری رحمہ اللہ ہم داغورہ کریں دے - قُلْ هُوَ اَدَّیْ کہ محیض
 مصدر وی نو حمل دآڈی پہ هغے بات دے واضح دے او کہ

محیض ظرف وی تو دلته لفظ ک مکان پتہ دے یعنی مکان آڈی۔
 او آڈی پہ لغت کیں ہر ہغہ شیزنہ و نیلے تھی چہ مکروہ اوید
 کنز لے کیبری کہ ہغہ قول وی لکہ پہ دے سورت ۲۶۲ کیں۔
 او کہ بل تھہ وی۔ لکہ از غے یا کتہ وغیرہ چہ پہ لہر کیں پرتہ
 وی لکہ پہ حدیث صحیحہ کیں دی اِمَاظَةُ الْاَذَى عَنِ الطَّرِيقِ۔
 او ہغہ ویشتہ چہ دے پیدائش پہ وخت کیں دے بھی پہ سر بات
 وی لکہ پہ حدیث دے عقیقہ کیں دی چہ اَمِيطُوا غَدَةَ الْاَذَى۔ تو
 معلومہ شوہ چہ آڈی پہ ہغہ خبیث او مکروہ کیں استعمالیبری
 چہ خبیث یے پیرتہ وی۔ تو پہ دے لفظ کیں رد دے پہ افراط
 کولو دے یهود و یانے او ورسرہ رد دے پہ تقریب کولو دے تصاراً
 یانے۔ تو معلومہ شوہ چہ وینہ دے حیض آڈی دے۔ اوہل احتمال
 دادے چہ مراد دے دینہ سبب دے آڈی دے او آڈی یے ککرہ ذکر کر پید
 او جہت دے آڈی یے تہ دے ذکر کر پید ہک کہ چہ دا آڈی دے سری دے پاد
 دے ہک کہ چہ پہ حالت دے حیض کیں جماع کول سبب دے امراض وک۔
 دار تک دا آڈی دے شے دے پاد ہم دے ہک کہ چہ بدن کیں کمزوری
 پید اکری۔ او دار تک دا آڈی دے بھی دے پاد ہم دے ہک کہ چہ نطفہ کے حیض
 دے وینے سرہ کپہ و پہ شی نو طیبیا نو لیکلی دی چہ دا سے بچے پیا
 مجنوم پیداشی یا دے پیدائش تہ روستو وریانے دے جت نام
 مرض راغی۔ فَاحْتَرِزُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ، داتفریع دے حکم دے پہ
 علت (آڈی) یانے۔ اعتزال کنایہ دے ترک دے جماع کولو تہ او
 محیض تہ مراد مکان دے حیض (فرج) دے۔ تو دا دلالت کوی پہ
 حرمت دے جماع یانے فقط او نور فائزہ اخستل جائز دی پہ
 دلیل دے حدیث سرہ چہ اَصْحَابُ كُلِّ شَيْءٍ إِلَّا النِّكَاحَ (جماع) او کہ
 محیض مصدر شی او مراد تربتہ زمانہ دے حیض شی تو معنی
 دادہ چہ اعتزال دے حیض پہ حالت کیں مطلقاً منع دے لیکن
 تخصیص یے کرے شویدے پہ جواز دے استمتاع (فائدے
 اخستلو) ما فوق الذار (دے پیرے دے پاس) یانے۔
 وَلَا تَقْرَبُوهُنَّ حَتَّى يَطْهُرْنَ، ابن عربی و نیلی دی چہ قرب

(پہ زورِ کراء سرہ) عمل کولو تہ و تیلے شئی چہ ہقہ دلنہ جماع کول
 دی او پہ پیدیں کراء سرہ نزدیک ک فعل تہ و تیلے شئی۔ او دا جملہ
 تاکید دے کہ معکین جملے ک پیارہ سرہ ک بیان ک غایہ تہ پہ حتی
 یظہرن سرہ۔ حتی پہ معنی ک الی دے ک غایہ ک پیارہ۔ پہ دے
 لفظ کیش دودہ قراءتو تہ دی اول پہ تخفیف سرہ او ہقہ پہ معنی
 ک بندید لو ک وینے ک حیض دے۔ دویم پہ تشدید سرہ او ہقہ
 پہ معنی ک غسل کولو دے روستو ک بندید لو ک وینے تہ۔ او ک
 قازا تظہرن تہ مراد غسل کول دی۔ قاتوہن تہ مراد جماع کول
 دی۔ ک امام ابوحنیفہ مذاہب دا دے چہ ہر کلمہ وینہ ک حیض پہ
 اکثر مدت کیش بندہ شئی نو جماع و سرہ فی الحال جائزہ اگر
 چہ غسل تہ انتظار کول افضل دی۔ او ہقہ استدلال کوی
 پہ اول قراءت سرہ۔ لیکن ک نور و اہل علمو پہ نیز ک جماع ک
 جواز ک پیارہ ہر حال کیش غسل کول شرط دی۔ او ہقوی ک امام
 ابوحنیفہ رحمہ اللہ ک استدلال تہ جواب کوی چہ ہر کلمہ یو فعل
 ک پیارہ غایہ او شرط دوارہ ذکر شئی نو ک دوارہ وجود شرط دے
 بلہ وجہ دادہ چہ بناء پہ دویم قراءت سرہ غسل مراد دے
 نوکہ صرف وینہ بندیدل مراد شئی نو دویم قراءت مہمل
 پاتے کیوری۔

قاضی: صاحب اللیاب ک ابو العیاس المقری تہ نقل کرییدی
 چہ طہارت پہ قرآن کیش پہ تہہ معاً تو سرہ ذکر دے۔ اول
 انقطاع ک وینے لکہ دا آیت پہ اول قراءت سرہ۔ دویم غسل کول
 لکہ دے آیت کیش دویم قراءت۔ دریم پہ معنی ک استنجاء کولو
 پہ او بسرہ لکہ پہ سورۃ توبہ بٹا کیش۔ ثلورم صفائی ک خیری
 تہ لکہ دا سورت بٹا۔ پنجم ک گناہوتو تہ پاکیدل لکہ پہ سورۃ
 واقعہ بٹا کیش بنا پہ یو تفسیر سرہ یا سورۃ توبہ بٹا
 کیش۔ شپیرم ک شرک تہ پاکوالے لکہ سورۃ حج بٹا۔ اووم
 ک ذرہ پاکوالے لکہ پہ سورۃ احزاب بٹا کیش۔ اتم پہ معنی ک حلال
 والی لکہ سورۃ ہود بٹا۔ تہم پہ معنی ک پاکوالی ک رجس (ناکارہ)

وَاعْلَمُوا أَنكُم مَّلَاقِدُ وَبَشِيرُ الْمُؤْمِنِينَ ﴿۲۲۳﴾

اور پوچھو شی چہ یقیناً تا سودھتہ سرہ مخا کیری او ذیرے و رکہہ مؤمنانو لہ

۲۲۳ یہ دیکھیں کہ امور و کتب بیکر و مثل تہ اتم امر دے پہ دیکھیں
کہ جماع کو لو شرعی طریقہ او کہ ہفت مقصد ولد (بچے) پیدا کیوں
کروں مراد دی۔ اولاً لازم دادہ چہ اجتناب لازم دے کہ جماع کو لو
پہ موضع کہ قریب کتب چہ ہفتہ دیر دے کہ ہفتے۔ او دا امر ہم
دو جہتین و بوجہت ہے مامور یہ دے او بل جہت ہے منہی
عندہ دے۔

ربط علی ممکنین یہ قول کہ مجاہد کتب تیر شول چہ یہودیانو یہ
کہ ہفتے نہ کہ حیض پہ حالت کتب نفرت کو لو لیکن یہ دیر کتب
راتل ہے جائز کنل تو ہلتہ ہے کہ ہفتی کہ یو اقراط رد او کرو
اولتہ کہ ہفتی کہ یو اقراط رد کوی۔ علی ابو حیان و بیلی دی چہ
مکین آیت کتب فَاَتُوْهُنَّ مِنْ حَيْثُ اَمَرَکُمُ اللّٰهُ، کتب منی وجہ
اطلاق و نووہم پیدا شو چہ ہفتے تہ یہ دیر کتب راتل جائز
دی نو یہ دے آیت کتب کہ ہفتے رد کوی۔ علی ممکنین ہے یہودیانو
کہ یو حیث رسم رد او کرو تو اوس کہ ہفتی کہ یو رسم رد کوی
ہفتہ دادے (یہ صحیحین کتب حدیث دے) چہ یہودیانو یہ
و بیلی چہ شوک کہ ہفتے سرہ جماع پہ فرج کتب کہ روستو طرق
نہ کوی تو بچے یہ ہے کوہ ستر کے پیدا کیری۔ او دے و بچے نہ
کہ انصار و بعض زباناؤ سرہ چہ مہاجریتو تکاح او کرو نو ہفتہ
ہفتویہ کہ شا کہ طرق نہ فرج تہ راتل پہ خاوند انو حرام کنل
تو یہ دے آیت کتب کہ ہفتے رد کوی۔

نِسَاءُ کُمُ حَرْثُ لَکُمْ، نِسَاءُ نہ مراد زوجات (ہفتے) دی لیکن
وینزو تہ ہے کہ شمول دیا رہ یہ نساء سرہ تعبیر او کرو۔ حَرْثُ
یہ اصل کتب سیرے کول کہ مکے دی کہ تخم اچولو دیا ہے۔ او دا صرف
تخم اچولو تہ و بیلی شی اوزرع بوٹی راوتلو تہ و بیلی شی کہ دے
و بچے کہ حرث نسبت انسان تہ کیدے شی او ذرع نسبت اللہ
تعالی تہ حقیقتاً دے او انسان تہ مجازاً نسبت کیدے شی

لکہ یہ سورۃ واقعہ ۵۳، ۵۴ کیش،

سوال :- حُرَّتِ مصدر دے تو یہ نِسَاء کُم یا نرے حمل شدہ رک
صحیح کی بری ۹۔

جواب :- یہ عبارت کیں تقدیر دے یعنی جماع نساء کم کا حرث
 ٹک کہ چہ نطفہ پشان کہ تخم اچولودہ اور حم (بچہ دانی) پشان کہ
 زمکے دے اوچے پشان کہ بوتي دے۔ یا نساء کم موضع حرث
 لکم۔ اوپہ لفظ کہ حرث کیں تصریح دہ چہ کہ بیبیا توسرہ جماع
 صرف یہ فرج کیں حلالہ دہ اوپہ دبر کیں حرامہ دہ۔ تو یہ
 دے کیں ترغیب دے پیداائش اوزیا تول کہ نسل تہ چہ ہفہ
 اصل مقصد کہ نکاح دے۔

فَاتُوا حَرْثَكُمْ أَنْتُمْ شَيْئًا، یہ دے جملہ کتب دے جماع دے محل
تعیین اوشو یہ حَرْثِ کُمْ سرے او تعمیم دے کیفیت دے جماع اوشو یہ
آئی شَيْئًا سرے۔ دلالتہ آئی یہ معنی دے کیفیت سرے دے او عموم دے
کیفیات او دادے چہ کہ مخالغ وی یا دے روستو طرف تہ وی یہ
ملاستے وی او کہ یہ ناستے سرے وی یا یہ اریخ سرے وی تحنکہ چہ
موخوشہ وی۔ او کوم چہ بعض صحابہ کرامو، تابعینو یا ائمہ
کرامو تہ نسبت دے جواز شویدے دے جماع کولو یہ دے برکتیں تو
ہغہ مؤل دے یا لغزش دے او دہغے دے تفصیل دے پائے پیدے
مکان کتب تفسیر قرطبی، ابن کثیر او زاد المعاد دے ابن قیم او کورٹی
او ابو حیان و بیہدی چہ یہ دے برکتیں دے جماع کولو حرمت دے دولسو
صحابہ کرامو تہ یہ مختلف الفاظ و سرے روایت کرے شویدے
او ابن عطیہ و بیہدی چہ جائز تہ دی ہغہ چالرہ چہ ایمان
پہ اللہ تعالیٰ او یہ وریخ دے آخرت لری چہ یہ دے مسئلہ کتب
پہ لغزش دے یو عالم پسے لاریشی۔ وَقَدْ مَوَّالَ أَنْفُسِكُمْ، دالفظ شامل
دے بسم اللہ تہ او ذکر دے بسم اللہ تہ یہ وخت دے شروع کولو دے
جماع کتب او نیت محالص کول دے پائے پیدے کنید لو دے پیچ داریک
ہرکہ چہ اللہ تعالیٰ دے شہوت پورہ کولو تحلیل ذکر کرو تو اوس
ترغیب و رکوی نور و اعمال صالحو تہ یعنی قول وخت پہ شہوت رانی

وَلَا تَجْعَلُوا لِلّٰهِ عُرْضَةً لِأَيْمَانِكُمْ

او مہ کر خوی تو مولہ اللہ تعالیٰ منع کوڑکے (وال) دپارہ دے قسمونو ستاسو

أَنْ تَكْبُرُوا وَتَتَّقُوا وَتُصْلِحُوا

دے تیکے کولو او تقوی کولو او اصلاح کولو نہ

بَيْنَ النَّاسِ وَاللّٰهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ (۲۴۲)

پہ میخ دے خلقو کیں او اللہ تعالیٰ ہر خہ آدی او یہ ہر خہ بانے علم لری۔

کیں تیروی۔ او مراد دے دینہ تقدیم دے نیکو اعمالو دے یہ
قرینہ دے سورہ آیت سٹا۔ سرہ۔ وَاتَّقُوا اللّٰهَ، تاکید دے
چہ شہوت رانی یہ حرام طریقو سرہ مہ کوئی او ترغیب دے امتثال
دے امور او اجتناب دے تلو متہیا توتہ۔ وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ مَّلَاقُوهٗ، دہم
دے ماقبل تاکید دے او تحذیر دے۔ اوہ ضمیر کیں احتمالات دی
اول داچہ اللہ تعالیٰ تہ راجع دے دویم داچہ خیر تہ راجع دے چہ
مخکیش جملہ کیں پتہ مراد و۔ دریم داچہ تقویٰ تہ راجع دے
او مراد ترینہ جزاء دے تقویٰ دے۔ اوچہ ضمیر اللہ تعالیٰ تہ راجع تھی
نو مراد دے لِقَاء تہ پیش کیل دی اللہ تعالیٰ تہ یہ بعث بعد
الموت او حشر سرہ نو دا تحذیر دے۔ یا مراد دے دینہ دیدار دے
دے اللہ تعالیٰ سرہ پہ میدان حشر او جدت کیں نو دا ترغیب دے۔
او عطف دے تفریع دے یہ مخکیش دے جملو بات دے۔

وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ، کہ مخکیش دے لِقَاء تہ مراد دیدار الہی تھی
نو دے بشارات تہ مراد بشارات دے دیدار الہی دے۔ او کہ
مخکیش تحذیر مراد تھی یہ سبب دے عدم تقویٰ سرہ نو دا بشارت
دے یہ سبب دے ایمان او دے تقویٰ۔ اہل علم وانی چہ یہ دے
بشارات کیں یے مطلق ایمان ذکر کریدے نو دا بیل زیرے
دے دعا مو مؤمنانو دے پارہ۔

۲۴۳ یہ دے آیت کیں ذکر دے نہم امر دے دے امور و دے تدبیر
دے منزل نہ یہ دیکیں اجتناب ذکر کوئی دے دیر قسمونو (سوکتا ونو)

کولو ته او خصوصاً هغه قسمونه چه خان پرے د نیکو کارو توتہ منع کوی او دا امر هم دوه اړخونو والا دے یعنی د تاکید د پاره په الله تعالی یا دے قسم کول جائز دی لیکن د خیر د کارو توتہ خان منع کولو د پاره قسم کول نا جائز دی -

ربط علی منع کس آیت کس د تقوی ذکر و او په دے آیت کس لایم د تقوی الهی ذکر کوی چه هغه خان پچ کول دی د استعمال د نوم د الله تعالی ته په بے پرواهۍ سره یا بے خایه ځه د خمر او میسر د مسئلې ته تر دے ځائے پورے تقوی د افعالو ذکر شوه اوس تقوی د افعالو ذکر کوی. عَلَّ - معکس قَدْ مُوَالَا تُفْسِکُمْ کس اشاره وه چه د خیر اعمال کوئی نو اوس ذکر کوی چه د خیر د اعمالو ته خان مه منع کوئی اگر چه تا سو قسم کرې وی -

وَلَا تَجْعَلُوا اللَّهَ دَامِعُطُوفٍ دے په قَدْ مُوَالَا وَالْتَقُوا او وَالْعَلَمُ وَالْبَاتِلُ عَرْضُهُ وزن د فَعْلَةٍ کله په معنی د مقول سره راځي په معنی معرض سره دے یعنی ځائے د پیش کیدلو او هدف ته و نیلې شي او کله هغه غیبت ته و نیلې شي چه کیښودے شي په یل غیبت یا دے نو حاجز او مانع (منع کوونکې) شي. دلته هم د دواړو معانیو احتمال شته دے (روستو ذکر کیږي). لَا يَمَّا يَكْمُرُ ایمان جمع د یمین ده بڼې طرف او بڼې لاس ته و نیلې شي. لَا يَمَّا يَكْمُرُ کس لام متعلق د په عرضه پورے او ایمان ته مراد د پیر قسمونه کول دی بغیر د ضرورت نه په نیک او بد کارونو کس. نو په دیکس مقصد منع ده د پیر و قسمونو کولو ته د الله تعالی په نوم یا دے ځکه چه په دیکس د الله تعالی د نوم بے ادبي لار میږي. د دے وجه نه د پیر قسمونه کوونکي خلق الله په یراځي سره ذکر کړي دی لکه په سورة قلم سټل، سورة مائده سټل کس بڼا په یو تفسیر یا دے. په دے توجیه سره عرضه ته مراد اوله معنی ده یعنی نشانه (هدف) او الله ته مراد نوم د الله تعالی دے. دویمه توجیه داده چه عرضه نه مراد منع کوونکې دے او په لَا يَمَّا يَكْمُرُ کس لام اجلیه دے یعنی مه گرځوئی نوم د الله تعالی منع کوونکې د وجه د قسمونو کولو ستاسونه

پہ نوم کہ ہتھہ یا نہ ہے۔ اَنْ تَنْبَرُّوْا وَ تَتَّقُوْا وَ تُضِلُّوْا بَيْنَ النَّاسِ، پہ
 دیکھیں دوہ توجیہات دی اول داچہ پہ دیکھیں مضائقہ پت دے
 یعنی کراہیہ یا لعل تَنْبَرُّوْا۔ او دا کہ عرضہ کہ اولے معنی سرہ تعلق
 لری معنی داچہ مہ گر جوئی نوم کہ اللہ تعالیٰ تینہ کہ پانچ کہ پیر و قسموتہ
 ستاسو کہ دے وچے تہ چہ بد اکثری نیکی او تقویٰ او اصلاح کول
 یاد دے کہ پانچ چہ اونہ کوئی دا دریوارہ۔ تو پہ دے معنی سرہ اولے
 منع او کپہ کہ پیر والی کہ قسموتہ عمومًا او بیا ئے او ٹیل چہ پہ
 دے قسموتہ سرہ تاسو کہ نیک کاروتہ ہم ٹخان محروموئی۔ دویمہ
 توجیہ دادہ چہ دا مفعول دے کہ عرضہ کہ پانچ پہ تقدیر کہ من
 سرہ او عرضہ پہ دویمہ معنی سرہ دے نوم معنی داچہ مہ گر جوئی
 نوم کہ اللہ تعالیٰ منع کووے کہ دے درے کاروتہ کہ وچے کہ قسم
 کولو ستاسوتہ۔ دریمہ توجیہ ابو حیان ذکر کر پیدہ چہ دا متعلق کہ
 کَاَيِّمًا كُمْ سِرَہ او علی لفظ پت دے او کہ عرضہ اولہ معنی دہ تو
 نوم معنی داچہ پہ نوم کہ اللہ تعالیٰ پیر قسموتہ مہ کوئی پہ کولو کہ
 دریو کاروتہ سرہ اگرچہ دا کاروتہ کہ خیر دی لیکن پیر قسموتہ
 پہ دے ہم مہ کوئی۔ تو معلومہ شوہ چہ کوم کاروتہ کہ خیر تہ دی
 او پہ ہتھہ یا نہ ہے ٹھوک پیر قسموتہ کوی داخو پیر یں او قبیح
 کار دے۔ پہ دویمہ توجیہ سرہ دا مناسب دے کہ سورۃ نور آیت
 سَلَامٌ سِرَہ او حدیث کہ مسلم سرہ چہ ہر کلمہ تہ قسم او کپہ پہ
 یو خیر (کار) یا نہ ہے او کہ ہتھہ تہ مخالف یں کار کہ خیر او وی تہ
 کہ خیر ہتھہ کار او کپہ او کہ قسم کفارہ و رکبہ۔

فائدہ: بیکی ریں، تقویٰ او اصلاح کہ خیر تلو کاروتہ شامل دی
 کہ ہتھہ لازمی وی او کہ متعدی وی ٹھکہ کار خیر پہ کہ فائدہ تہ
 خالی تہ وی یا یہ یں چاتہ فائدہ و رکبے یا یہ ٹخان تہ فائدہ
 رسوے یا یہ ضرر دفع کوے۔ یں چاتہ فائدہ و رکول دیتہ پر
 (نیکی) و ٹیلے شی او ٹخان تہ فائدہ و رکولوتہ تقویٰ و ٹیلے شی او کہ
 یں چاتہ ضرر دفع کولو تہ اصلاح و ٹیلے شی۔ او پہ سورۃ نساء
 سَلَامٌ کیں یں نور درے ذکر کپہ دی ٹھکہ چہ پہ ہتھہ کیں صرف

لَا يُؤْخَذُ كُمْ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ

تہ نیسی اللہ تعالیٰ تاسو یہ لغو لے لادے) سرہ یہ قسمو تو سنا سو کتب

وَلَكِنْ يُؤْخَذُ كُمْ بِمَا كَسَبْتُمْ قُلُوبُكُمْ

اد لیکن نیسی تاسو لره یہ هغه عملو تو سره چه کسب کپے وی زرو تو سنا سو

وَاللَّهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴿۲۲۵﴾ لَئِنْ

اد اللہ تعالیٰ بخندہ کوونکے دے صبر ناک دے۔ دپاره د هغه کسانو

امور متعدد یہ ذکر کوی چه هغه موقوف دی یہ مشورہ کولویانند۔
وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ، متکین قسم ذکر شو هغه د اوریدلو سره تعلق
لری او اعمال (نیکی، تقویٰ او اصلاح) ذکر شول هغه د علم سره
تعلق لری۔ د دے وجه ته یہ فاصله د آیت کتب یے داده صفات
خاص ذکر کرل۔

۲۲۵۔ ربط :- هر کله چه متکین آیت کتب د پیر و قسمو تو کولو او خان
د نیک کار ته منع کولو دپاره د قسم کولو نه منع او کرے شوه لیکن
حکم یے نه وو ذکر کرے تو اوس د هغه احکام او اقسام ذکر کوی۔
لَا يُؤْخَذُ كُمْ بِاللَّغْوِ، مواخذة (نیول) یہ قسمو تو کتب دوه قسمه ده
اول مواخذة د نیوی ده یعنی کفار لادزمیدل دویم مواخذة اخروی
ده یعنی کتا هکاریدل نو دلت ته د دوار و قسمو تو نه نفی مراد ده۔

بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ، لغو یہ قرآن کریم کتب یہ دے قسمه ده۔
اول قسم لغو یہ قسم کولو کتب یہ دے آیت کتب ذکر ده۔ دویم
لغو یہ معنی د قول یاطل (کتخل) یا یاطل عمل لکه یہ سورة
قصص ۵۵ او سورة فرقان ۳۷ کتب۔ دریم یہ معنی د بے فائده
خبرے کولو لکه یہ سورة طور ۱۳۷ کتب۔ توفظ د اَیْمَانِکُمْ یے د دے
دپاره ذکر کر و چه دلته اول دول مراد دے یعنی لغو یہ قسم کولو
کتب۔ یہ تفسیر دیمین لغو کتب د پیر اقوال دی۔ اول قول داچه
د ابو هریره، ابن عباس رضی اللہ عنہم او تور و تاجینو نه نقل دی
چه یہ غالب کمان سره قسم کول یہ تیر شوی کار یا دے چه ه

رشتیا وایم او حال دادے چہ ہنہ د حقیقت نہ خلاف وی دیتہ
 لغویہ دے وجہ وٹیلے شی چہ قصد د قسم ہو کوی لیکن قصد
 د دروغ و نیشتنہ او دا قول د امام ابو حنیفہ رحمہ اللہ ہم دے۔ دویم
 قول د عائشہ رضی اللہ عنہا او ابن عباس رضی اللہ عنہما (دویم
 روایت) او د نورو تابعینونہ نقل دے چہ لغو قسم دادے چہ
 محلے تہ بغیر ارادے پہ تا دئی سرہ الفاظ د قسم را او غی ککھ لا واللہ
 بلی واللہ، قسم دے پہ اللہ تعالیٰ یا تہ و غیرہ الفاظ۔ داروایت
 امام بخاری رحمہ اللہ ہم ذکر کریدے دیتہ لغو حکمہ وٹیلے شی
 چہ قصد د قسم کولونہ وی ہسے بے اختیارہ یا عادتاً د محلے تہ
 را او غی۔ دا قول د امام شافعی رحمہ اللہ او یو قول د امام مالک
 رحمہ اللہ ہم دے۔ دریم د ابن عباس رضی اللہ عنہما (بیل
 روایت) او د علی رضی اللہ عنہ او طاؤس (تابعی رحمہ اللہ) دا کہ
 چہ دا قسم پہ حالت د غصہ او غضب کیں دے۔ او د دیتہ علاوہ
 نورا قول ہم شتہ دے۔ ہر کلمہ چہ دلتہ لغو مقابل کسب قلب
 دے نو دویم قول غورہ معلومیہری او حدیث د انما الاعمال
 بالنیات ہم پہ دے یا تہ د دلالت کوی او امام شافعی ولی اللہ
 دہلوی وٹیلے دی چہ غورہ دادہ چہ دالفظ دے دریوارہ شامل دے
 وَلَٰكِنْ يُّؤَخِّرْكُمْ بِمَا كَسَبْتُمْ قُلُوبُكُمْ، کسب (کول) پہ افعال
 اختیار یہ کیں استعمالیری اگرچہ عمل د ذریعہ وی او کسب ذریعہ
 عقد او نیت کول دی۔ نو دا وصف یمین منعقد راتلونکی وخت
 سرہ تر لے شوے قسم، او یمین غموس (قصد آپہ دروغہ قسم)
 دواپوتہ شامل دے او مواخذہ آخریہ یا لاتفاق مراد دہ
 لیکن پہ یمین منعقد کیں روستو د قسم ما تلولونہ او پہ یمین
 غموس (پہ دروغہ قسم کول) کیں د اول وخت تہ ہم۔ او ہر
 چہ دنیوی مواخذہ دہ یعنی کفارہ و رکول ہنہ پہ یمین منعقد
 کیں یا لاتفاق واجب دہ پہ دے شرط چہ قسم مات کری او
 پہ یمین غموس کیں د علماؤ اختلاف دے۔ وَاللّٰهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ،
 غفور مبالغہ دہ پہ گناہ پتولو او ساقطولو د سزا د ہنہ کیں۔

يُولَدُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ تَرَبُّصُ أَرْبَعَةٍ

یہ قسموں سے چار ماہ تک بیبیانہ خپلوانہ انتظار دے خلورو

أَشْهُرَ فَإِنْ فَأَوْفَأَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ

میاشتو دے نو کہ چرے دوی اوکری دے قسم نہ نوبقینا اللہ تعالیٰ بخندہ کوڈنگے دے

رَحِيمٌ (۲۲۴) وَإِنْ عَزَمُوا الطَّلَاقَ

رحم کوڈنگے دے - او کہ چرے دوی قصد ادکری دے طلاق

فَإِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ (۲۲۵)

نو یقینا اللہ تعالیٰ ہر خہ آدوی او یہ ہر خہ باتدے علم لری۔

او حلیم پہ لغت کیں سکون او یہ دمہ کار کول دی سرے دے قوت او قدرت تہ - نو غفور دلتہ تعلق لری دیمین منعقد سرے او حلیم دے کسب دے سرے تعلق لری چہ مستحق دے سزاوی لیکن سزا ورتہ زرتہ ورکوی۔

قائدہ : معلومہ شوہ چہ قسم (سوگند) پہ درے پہلے دے اول لغو قسم چہ دے تعریفوتہ معکس تیر شول او یہ ہفتے کیں کفارے او سزا دوارے تیشتنہ - دویم یمین منعقد دے ہفتہ قسم کول دی دے تلوکے زمانے سرے تری شوی کار باتدے چہ قلاتے کار یہ کووم یا یہ قلاتے کار نہ کووم - تو یہ دے قسم چہ پورے والے اوکری خو صحیح دے ہیج مواخذہ تیشتنہ او چہ قسم مات کری نو کفارے او کناہ دوارے لازم دی - اوکیدے شی چہ یہ کفارے سرے یے ہفتہ کناہ ہم معاف شی او دے ذکر پہ سورۃ مائدہ سہ کیں شتنہ دے - او دریم ہول قسم یمین غموس دے او یمین صبر او مصبورہ ورتہ ہم وٹیلے شی - ہفتہ قسم کول دی پہ یاہرے دے تیر شوے زمانہ کیں دے کارکید لو یا تہ کید لو یہ قصد دے دروغو سرے - او دا کناہ کبیرہ دے پہ سبب دے صحیح حدیث سرے او یہ دیکیں سزا شتنہ او پہ کفارے کیں اختلاف دے دے ہفتے دے یاہرے دے فقہ کتابونہ او کورے۔

۲۲۴، ۲۲۵ دے آیتونہ تریلا پورے دے تدبیر منزل دے امور وٹہ

اسم امر دے ہتھہ دطلاق شرعی د مسئلے تفصیل دے۔ اول ذکر د
ایلاء دے بیا دطلاق د عدت ذکر دے چہ پہ ایلاء پسے پہ شرط د
عدم رجوع لازمیری۔ بیا ذکر دتعداد دطلاق دے او دہتے شرعی
طریقہ۔ بیا ذکر دے دحق د رجوع کو لو پہ شرط د معروق (بہ طریقے)
سره۔ او پہ دے لو لو کیش مقصد اجتناب دے دجاہلیت طریقہ
پہ تعداد دطلاق اور رجوع وغیرہ کیش۔ او د امور ہم دواہ ارجونہ لری
یعنی دجاہلیت طریقہ چہ ہتھہ یا طے دی او طریقہ د شریعت چہ ہتھہ
لازمے دی۔

پہ دے آیت کیش حکم د ایلاء شرعی ذکر کوی د پامراہ د رد د ایلاء د
اہل جاہلیت ہتھہ ایلاء بہ کال دواہ کالہ وہ او مقصد بہ یے تنگول
د شیخے و نو قسم بہ یے او کپرو چہ دے شیخے تہ یہ تہ نیز دے کیش
او طلاق بہ یے ہم تہ و رکرو او د نکاح حق بہ یے و رلہ ہم تہ
اداکولو او د قسم تہ بہ یے رجوع ہم تہ کولہ و ییل بہ یے چہ دا
کناہ دے۔ نو اسلام د ہتھہ ظلم تردید او کپرو پہ ایلاء شرعی سرہ۔
پہ دیکش قاضہ دادہ چہ خاوند پہ طلاق و رکولو کیش تادی
او کپری بلکہ پہ مدت د ایلاء کیش سوچ او کپری او پہ شیخہ یا تدا
بہ ہم ظلم اونہ شی۔

ربط علی ہر یکہ چہ متکیش عام قسموتہ ذکر شول نو اوس د ہتھہ تہ
خاص دول قسم ذکر کوی چہ ہتھہ تہ ایلاء و ییلہ شی۔ علی متکیش
د زبانہ تہ قاضہ اخستل ذکر شو اوس ہتھہ شیز ذکر کوی چہ کر
ہتھہ پہ وجہ دغہ قاضہ اخستل متع شی چہ ہتھہ ایلاء او طلاق
لَا زَائِنٌ يُولُوْنَ مِنْ نِّسَاءِ هُمْ، ایلاء پہ لغت کیش مطلق قسم
تہ و ییلہ شی ہتھہ تہ الی او الی ہم و ییلہ شی او د دیتہ یا تدا
اخستل شویدے چہ پہ سورۃ نور ربط کیش دے۔ او ایلاء پہ
شرع کیش خہ دہ؟ تو پہ دیکش اختلاف دے پہ نیز دجمہور
علماء کرامو چہ ایلاء دادہ چہ خاوند قسم او کپری چہ ییلہ شیخے تہ
بہ دخلور و میاشتو تہ زیات تہ نیز دے کیرم۔ تو کہ قسم یے
او کپرو پہ خلور و میاشتو یا د ہتھہ تہ پہ کم باندے نو دا ایلاء

شرعی نہ دہ عوصرف قسم دے۔ اوکا امام ابوحنیفہ رحمہ اللہ پہ نیز
 قسم کول دی چہ خلور میا شتہ یہ نہ ورنیز دے کیوم نو چہ
 نیز دے نہ شی اوخلور میا شتہ تیرے شی نو ایلاء ساقط شوہ
 او یوطلاق رجعی واقع شو۔ اوکہ جماع یے اوکہ یہ خلور میا شتہ
 کتب دنتہ تو کفارہ و ریانتہ واجب شوہ او ایلاء عثم شوہ۔ اوکا ابن
 مسعود رضی اللہ عنہ او بعض تابعیتونہ روایت دے چہ ایلاء دہ
 چہ خاوند قسم اوکری چہ شیخہ نہ یہ نہ نیز دے کیوم یو ورج
 یا کم و زیات او یا نیز دے نہ شی خلور میا شتہ پورے تو یہ
 سبب کا ایلاء سرہ پنچہ جدا شوہ۔ اوکا امام شعبی رحمہ اللہ او قاسم
 رحمہ اللہ وغیرہ پہ نیز ایلاء قسم کول دی چہ شیخہ نہ یہ نہ
 نیز دے کیوم او خیرے یہ ورسرہ نہ کو دم یا یہ ضرر او تکلیف
 و رکوم تو دا توله ایلاء دہ۔ او پہ نیز کا ابن عباس رضی اللہ عنہما
 قسم کول دی چہ غہ بہ دے شیخہ نہ ہیچرے نہ نیز دے کیوم
 لیکن مدت کا انتظار یہ ایلاء کتب کا تولو دیا رہہ خلور میا شتہ دی
 کا ایلاء دہ قسموتہ دی یو ایلاء مؤید (ابدی) دہ چہ مدت ذکر
 پکبش اوکری او دویمہ ایلاء مؤقت دہ چہ وخت مقرر کری
 کا خلور و میا شتہ یا کم و زیات۔ (بنا یہ اختلاف کا قولو یا نہ)
 او کومہ ایلاء چہ نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم کریں ہفتہ ایلاء
 لغوی وہ صرف یو میا شتہ وہ او ہفتہ میا شتہ یو کم دیرش و رگے وہ۔
 او نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم پہ ہفتہ میا شتہ کتب یبیا نو نہ
 نزدیک نہ دے کرے۔ مَنْ نَسَا وَهَمَّ کہ معنی لغوی مراد وی
 نولفظ کا و طی او جماع پت مراد دے اوکہ معنی شرعی وی تو
 تقدیرتہ حاجت نیشہ۔

سوال: ایلاء عومعتدی کیبری پہ علی سرہ تو دلتہ یے من
 وے ذکر کریں ۹۔

جواب: غلہ زمعشری و ثیلی دی چہ دا متضمن کیبری معنی کا
 بعد (لری والی) لری یعنی يَبْعُدُونَ عَنْ نِسَاءِهِمْ یا لَا يَلِدْنَ
 (لری کیبری کا عیلو یبیا نو نہ یہ سبب کا قسم سرہ)۔

جواب علی ابوالیقبا و ثیلی دی چہ دے ایلدے یہ صلہ کہیں علی او میں
دواریہ استعمالی پیری۔ او یہ دے لفظ کہیں آزادہ بنجھہ او ویلڑہ
میں حول بہا او غیر میں حول بہا تولے داخلے دی اگر چہ یہ وینڑہ
کہیں دے بعض علماء اختلاف شتہ دے۔

تَرْيَضُ اَرْبَعَةَ اَشْهُرٍ، مقصد یہ دے تو قیت (وخت مقرر ولو)
کہیں اول رد دے دے ظلم دے جاہلیت لکھ ٹھکین ذکر شو۔ دوم مقصد
تأدیب و رکول دی بنجھہ تہ یہ ہجران (جدائی کو لو) سرہ دے
وے تہ و ثیلے شوی دی یہ روایت دے عمر رضی اللہ عنہ کہیں چہ
رئانہ دے حیلے خاوت تہ دے خلور و میا شتو تہ ریات صیر تھی
کولے اودا واقعہ قرطبی ذکر کریدہ۔ دریم مقصد یہ دے کہیں
تعلیم دے فکر کولو دے خاوت تہ یہ طلاق و رکولو بنجھہ تہ دے
دے بارہ چہ تادی او تکرری یہ تطلیق کہیں۔

قَالَ قَاءُ وَاَقْبَانِ اللّٰهُ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ، کفئی تہ مراد رجوع کول دی
دے خاوت حیلے بنجھہ تہ یہ جماع کولو سرہ او کہ دے خاوت خہ عذر
وی لکھ مریض وی یا یہ حیل کہیں بندی وی وغیرہ نور رجوع
یہ نیت او یہ قول سرہ صحیح دے۔ یہ دے رجوع کہیں اختلاف دے
دے ابن مسعود، ابن عباس رضی اللہ عنہم، تور و تابعین و امام
ابو حنیفہ رحمہ اللہ یہ نیز دار رجوع یہ خلور میا شتو کہیں دے تہ
دے او کفارہ دے قسم پیرے واجب پیری۔ او کہ یہ خلور و میا شتو کہیں
دے تہ یے رجوع او تکرری نو یہ دے یا تہ طلاق دے۔ او یہ نیز دے
عمر، عثمان، علی رضی اللہ عنہم او تور و تابعین و امام شافعی،
مالک، احمد رحمہم اللہ علیہم یے رجوع یہ خلور و میا شتو کہیں
او تکرری نو توقف یہ کیسے شے کہ اوس رجوع کوی نو بنہ دے او
کہ رجوع نہ کوی تو یا یہ طلاق لازم پیری۔ غفور کہیں اشارہ
چہ یہ کفارہ سرہ دے گناہ او بخسٹلے شے او رحیم کہیں اشارہ
دے چہ رخصت و رکول دے کفارے رحمت دے اللہ تعالیٰ دے۔ یا
غفور یہ نسبت دے خاوت دے او رحیم یہ نسبت دے بنجھہ سرہ
دے۔ وَاِنْ عَزَمُوا الطَّلَاقَ، عزم یہ اصل کہیں ہنہ بھیڑ دے

وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ

او طلاق کرے شوے زنانہ بہ انتظار کوئی یہ خپلو خاتونو سرہ درے

قُرُوءًا وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ أَنْ يَكُنَّ مِنْ

حیضونہ (طہر و نہ) او حلال نہ دی دوی لڑہ چہ پٹہ اوساق دوی

مَا خَلَقَ اللَّهُ فِي أَرْحَامِهِنَّ إِنْ كُنَّ

ہغہ خیز چہ پیدا کرے وی اللہ تعالیٰ بہ بچہ دانہ دوی کہیں کہ چرے دوی

يَوْمَئِذٍ بِإِذْنِ اللَّهِ وَالْيَوْمُ الْآخِرُ وَبَعُولَتُهُنَّ

ایمان لری یہ اللہ تعالیٰ او یہ ورخ روستنہ باندے او خاتونان دوی

أَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ فِي ذَلِكَ إِنْ أَرَادُوا

دیر حقدار دی یہ واپس دوی یہ دغہ مدت کہیں کہ چرے دوی غواری

إِصْلَاحًا وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ

اصلاح لڑہ او دیارہ دزنانو پشان دغہ حقونہ دی چہ یہ دوی باندہ لازم دی

بِالْمَعْرُوفِ وَاللرِّجَالِ عَلَيْهِمْ

یہ بنہ طریقہ سرہ او دیارہ دزنارینو یہ دوی باندے

دَرَجَةٌ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٢٨﴾

ادچتہ درجہ دہ او اللہ تعالیٰ زور آور حکمتونو والا دے۔

چہ دہغہ یہ کولو باندے دزیرہ عقد کرے وی اوکلہ یہ معنی دقسم
سرہ راغی نوعزم پٹے ارادے تہ وٹیلے شی۔ طلاق یہ اصل کہیں
پرائستل دی دقید نہ۔ او یہ شریعت کہیں پرائستل د عقد
نکاح دی یہ ہغہ الفاظو سرہ چہ وضع دی یہ شرع کہیں دیارہ
د پرائستلو د عقد (غوثہ) د نکاح۔ دامقابل د قاء وادے نوعزم
د طلاق یہ ترک د رجوع سرہ دے یہ دیکہیں دودہ اقوال دی
لکہ چہ معکیش ذکر شول۔ اول قول صرف عدم رجوع دہ یہ

خلور و میاشتو کتیں دا بیعتہ عزم دے اودا قول دے ابن مسعود رضی اللہ عنہ او امام ابو حنیفہ رحمہ اللہ او تور و علماؤ دے او دے قول تہ قرطبی ہم (دخیل مذہب خلاف) ترجیح و کرپیدہ دویم قول دادے چہ عزم دلته پہ قول سرہ دے روستو دتیریں دے اودا قول دے عزم و میاشتو نہ۔ یعنی عزم پہ معنی دے واقع کیدا لودے اودا قول دے عمر او تور و صحابہ کرام و رضوان اللہ اجمعین او تابعین دے لکہ چہ محکمیں تیر شوی دی۔ او پہ دے طلاق کتیں ہم دے اہل علم و اختلاف دے۔ دے عثمان، علی او ابن مسعود رضی اللہ عنہم او امام ابو حنیفہ رحمہ اللہ او زاعی رحمہ اللہ پہ نیز یاس دے دایو طلاق یاسن دے او پہ نیز دے ابن مسیب او مکحول، زہری او امام مالک رحمہم اللہ تعالیٰ دایو طلاق رجعی دے۔

قَالَ اللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ، عزم پہ زہرہ کتیں خبر دے کولو سرہ مستلزم دے کہ پہ زہرہ سرہ وی اوکہ نہ وی تو سمیع علیم دے سرہ تعلق لری او دا جملہ پہ خائے دے جزا یاسن دے قائم دے یعنی قَلِيَّةٌ قَلِيَّةٌ۔ او دا بنادہ پہ دویم قول یاسن دے۔

۲۲۸ ربط۔ ہرکہ چہ پہ عزم دے طلاق سرہ طلاق واقع شو تو بنجہ طلاقہ شوہ نو اس دے ہجے دے پارہ وخت دے عدت ذکر کوی۔ او پہ دے آیت کتیں شیر حملے دی او دھر پوے جدا جدا مقصد دے۔
وَالْمُطَلَّاتُ يَكْرِهْنَ أَنْ يَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ، دا اولہ جملہ دے او پہ دیکتیں ذکر دے طلاق دے عدت دے دے خاص قسم مطلقو (طلاق کرے شوے)۔ اَلْمُطَلَّاتُ، اگر چہ عام دے لیکن پہ تور و خصوصو سرہ یے تخصیص کرے شوے دے۔ اول دا چہ دایہ مدخول بہا وی (چہ نزدیک و سرہ شوے وی) عہکہ چہ حکم دے غیر مدخول بہا پہ سورہ اجزاب سک کتیں ذکر دے۔ دویم دایہ غیر حاملہ وی چہ ہجے تہ حاملہ و نیلے شی عہکہ چہ حکم دے حاملے دے عدت پہ سورہ طلاق سک کتیں ذکر دے۔ دریم دایہ حائضہ وی یعنی حیض پہ راغی نا بالغہ او آئیسہ (بودی) یہ نہ وی عہکہ چہ دھغوی عدت ہم پہ سورہ طلاق سک کتیں ذکر دے۔ خلورم دا چہ دایہ آزادہ وی

محکمہ چہ دے ویٹز سے عدالت دہ حیضہ دے پہ دلیل دے حدیث سرہ
دا قول دے ائحوار یعودے۔ او دے داؤد ظاہری، ابن کیسان او ابن
سیرین رحمہم اللہ مذہب دا دے چہ دے ویٹز سے عدالت دے آزادے
بیٹھے پشان دے او حدیث دے اول قول ضعیف دے لکہ چہ ابن
کثیر ذکر کری دی۔ لیکن دغہ حدیث موقوف صحیح دے او پہ
وخت دے عدم دے صحیح مرفوع حدیث کیں پہ موقوف یا نہ دے
عمل کیں دے شی او ابن کثیر و ثیلی دی چہ پہ صحابہ کرام
کیں پہ دے مسئلہ کیں خلاف تیشته۔ او کله چہ دے سلف و صالحین
عمل دے ضعیف حدیث تاغید کوی تو پہ ہتے یا نہ دے عمل کول
جائز دی۔

سوال :- الْمُطْلَقُ عام دے او تخصیص تریتہ دے پنحو اقسام
کرے شوے دے تو یو قسم پلے شو او پہ تخصیص بعد التعمیم
کیں ضروری دہ چہ عام افراد پہ دیروی دے خاصونہ ؟
جواب :- دا اگر چہ یو قسم دے لیکن طلاقو کرے شو و پنحو کیں
مدحول بہا حیض والا آزادے بیٹھے پہ اعتبار دے افراد و سرہ
دیرے وی او دا پدا ہتہ معلومہ دہ۔

یَتَرْتَضْنَ کیں تعبیر دے امر نہ پہ خیر سرہ تاکید دے حکم پیداکوی
لکہ یہ دے دعا کیں و ثیلے کیری رَحِمَكَ اللَّهُ غَفَرَ اللَّهُ لَكَ۔
یا أَنْفُسَهُنَّ کیں یا سببہ دہ او متعلق دہ پہ یترتضن پورے۔ یا
یا ریاقی دہ او انفسہن تاکید دے دے ضمیر متصل پہ یترتضن
کیں۔ او مراد دے تَرْتَضْنَ تہ دے دل سری سرہ نکاح نہ کول دی۔
ثَلَاثَةٌ قُرُوءٍ، مفعول قیہ دے پہ حذف دے مدت سرہ یا مفعول
یہ دے پہ حذف دے مَضَى سرہ۔

سوال بقروء جمع کثرت دہ او ثلاثہ لفظ جمع دے قلت دہ نو
تمیزیہ جمع قلت (اقراء) سرہ پکار و و۔
جواب عل ہر کله چہ الْمُطْلَقُ جمع کثرت وہ نو دے ہتے پہ مناسبت
سرہ یٹے دا جمع کثرت ذکر کرے۔
جواب عل دیتہ اِتِّسَاع و ثیلے شی چہ یو صیغہ دے پلے صیغہ پہ حُا

استعمال اول جائز دی۔ جواب غلط۔ یہ نیز د میرد دا پہ اصل کتیں
ثلاثة من قروء دے۔

قروء جمع دقروء دہ پہ اصل کتیں جمع کیں لوتہ وٹیلے شی تو پہ
حال د حیض کتیں اجتماع د ویتے دہ پہ رحم کتیں او پہ حال د طهر
کتیں اجتماع د ویتے دہ پہ باقی بدن کتیں۔ یا پہ اصل کتیں راتل
د وقت معتاد (عادی وعت) دی او پہ حیض او طهر کتیں عادی
وعتوتہ وی۔ او دقروء اطلاق پہ حیض او پہ طهر د وارو بابت
کیری پہ طریقہ د اشتراک لفظی یا پہ طریقہ د اشتراک معنی
سره۔ او دلالت پہ مراد د قروء کتیں د اہل علمو اختلاف دے۔ پہ
نیز د عمر، علی او ابن مسعود رضی اللہ عنہما او تابعینوا و امام
ابو حنیفہ رحمہ اللہ د دینہ مراد حیضوتہ دی۔ یعنی چہ پہ اختتام
د درے حیضوتہ سہ عدت ختم شو۔ او پہ نیز د عائشہ او ابن
عمر اوزید بن ثابت رضی اللہ عنہما او بعض تابعینوا و امام شافعی
رحمہ اللہ د دینہ مراد طهروتہ دی او بیل قول د امام شافعی دا کہ
چہ قروء نہ مراد انتقالات دی د طهرتہ حیضتہ او طلاق پہ
پہ حالت د طهر کتیں وی تو پہ درے انتقالات سہ عدت
ختم شی۔ وَلَا يَحِلُّ لَهَا أَنْ يَكُنْ مِنْ مَا خَلَقَ اللَّهُ فِي أَرْحَامِهَا
كُنْ يَوْمَئِذٍ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ دا دویمہ جملہ دہ مقصد پہ دیکتیں
تاکید دے د عمل کو لو پہ ثلاثة قروء باندے او ترغیب و رکوع
دی زنا توتہ پہ امانت دارائی سرہ پہ ہغہ حال تو کتیں چہ دوی
د نفسوتہ سہ خاص دی۔ مَا خَلَقَ اللَّهُ نہ مراد حیض او حمل دے
او د زنا توتہ پہ دے پتہ ساتلو کتیں بعض غلط غرضوتہ او مطلبوتہ
دی د دے وچے نہ یے د دے کتمان نہ نہی او کبرہ پہ تاکید سرہ۔
یو تاکید پہ لَا يَحِلُّ سرہ دویم پہ إِنْ كُنْ يَوْمَئِذٍ سرہ او کتمان
نہ مراد د حمل او د حیض حال پتول دی۔ او د زمخشری پہ نیز
کتان اسقاط حمل تہ ہم شامل دے۔ أَرْحَامِهَا جمع د رحم
دہ خائے د جو پید لو د یچی تہ وٹیلے شی پہ خیمتہ د مور کتیں۔ او
د دے پیدائش د وچے نہ رشتہ او خپلوی جو پیری د دے وچے نہ

قرابت (نسبت) تہ ہم رحم و ٹیلے شی۔ اِن کُنْ یُوْمِنَ آہ داشرط دے
 دے پیارہ دے تہداید، دے تقید دے پیارہ تہ دے حکم چہ دے غیر مؤمنان و پیارہ
 دے کتمان اجازت تیشنتہ۔ تو یہ دے کتب اشارہ دہ چہ تقاضا
 دے صحیح ایمان دادہ چہ کتمان بہ تہ کوی او ادا دے امانت بہ کوی۔
 او دار آج دے شک دے پیارہ تہ دے ہک کہ کلہ چہ شرط بہ طور دے قرض
 او تقدیر وی او مقصد پکین تحقیق دے حصول دے شرط او دے عدم
 دے ہغہ تہ وی نوہل تہ اِن استعمالیری۔ او ذکر دے جائیتو دے ایسا
 دے افادے دے کمال ایمان دے پیارہ دے۔

وَبُعُولَتُهُنَّ اَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ فِی ذٰلِكَ اِنْ اَرَادُوْا اِصْلَاحًا، دادریمہ
 جملہ دہ او یہ دیکھن مقصد ذکر دے مصلحت دے عدت دے۔ چہ
 ہغہ رجوع کول دے خاوند دی شیخہ تہ۔ او ترغیب دے رجوع کول تہ
 دے دے پیارہ چہ دے طلاق دے اثر ازالہ اوشی۔ یعول دلنہ جمع دے بعل
 دہ خاوند تہ و ٹیلے شی دے وجہ دے اوجہ توالی دے ہغہ یہ شیخہ یا تہ
 دارنگ بعل جماع تہ و ٹیلے شی۔ او بعل مالک، سید او
 مذکر تہ ہم و ٹیلے شی او دے صفات پہ خاوند کتب موجود وی
 او ہر کلہ چہ رجعت دے خاوند حق دے بغیر دے رضا دے شیخہ تہ
 نو دے سرہ لفظ دے بعل پورہ مناسب دے۔ او ہن ضمیر مطلقات
 تہ راجع دے لیکن سوق دے کلام دلالت کوی چہ دے دینہ مراد
 مطلقات دی پہ طلاق رجعی سرہ۔ اَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ کتب رد تہ
 مراد واپسی دہ۔

سوال :- صیغہ دے اَحَقُّ دے تفصیل دے پیارہ دہ تقاضا دے حق دے غیر
 کوی او حال دادے چہ یہ عدت کتب حق دے رجوع دے زوج تہ دے
 غیر دے پیارہ تیشنتہ ؟

جواب :- دلنہ احق پہ معنی دے حقیق دے معنی تفصیلی پکین
 تیشنتہ۔ جواب عل لفظ دے اِن اَرَادُوْا اِصْلَاحًا پہ طریقہ دے مفہوم
 شرط تقاضا کوی چہ زوج (خاوند) ارادہ دے اصلاح تہ لری تو
 ہم ہغہ لری حق دے رجوع شنتہ۔ او ہر کلہ چہ ارادہ دے اصلاح لری
 تو بیا خودیر حق دار دے۔ او رجوع تہ یے رد پہ دے وجہ و ٹیلے دے

چہ دے تر بیض نہ یے شیخہ واپس کر لہ یا د حرمت رپہ وخت د تیرید لو
 د عدت کیں، نہ جل نہ یے واپس اوگر عھولہ۔ فی ذلک کیں اشاک
 دہ زمانے د تر بیض (عدت) نہ۔ ای اراڈوا ارضلاکجا، داہید د پیارہ
 د استحقاق د رجوع نہ دے بلکہ د ترغیب د پیارہ دے۔ داد دے
 د پیارہ چہ رد او نہ شی یہ طریقہ د جاہلیت چہ ہغوی بہ د
 ضرر و رکولو د پیارہ رجوع کولہ۔ وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ
 داخلورمہ جملہ دہ یہ دیکیں مقصد د شیخہ خاوند حقوق ذکر
 کول دی یہ یویل یا نہ ہے۔ اور عایت کول د ہغہ حقوق و طلاق
 نہ مانع دے اوضمیر د ہن مطلقات نہ نہ دے راجع بلکہ یہ
 قرینہ د ردھن سرہ ہغہ دو پیارہ زوجہ اوگر عھولہ۔ یا ضمیر
 نساء نہ راجع دے چہ یہ للذین یؤثون من نساء ہم کیں ذکر
 دے۔ او یہ دے جملہ کیں پیر فصاحت او بلاغت د چہ مستلزم
 دہ ذکر د حقوق د جانیبولہ تو یہ لہن کیں حقوق د شیخہ ذکر
 دی یہ خاوند یا نہ ہے او یہ علیہن کیں حقوق د خاوند ذکر
 دی یہ شیخہ یا نہ ہے۔ او ہر کلا چہ حقوق د خاوند او مشہور
 او مسلم دی یہ تلو وادی تو کیں خو حقوق د شیخہ جاہلیت وال
 نہ مئی او بعض عوام مؤمنان ہم یہ ہغہ کیں سستی کوی د دے
 وجہ نہ لہن یے متکین راو روا و تشبیہ د شیخہ د حقوق یے
 نارینتوسرہ و رکیرہ۔ قرطبی د ابن عباس رضی اللہ عنہما نہ نقل
 ذکر کریں چہ ہغہ یہ شیخہ نہ جان خائستہ کووم بلکہ شیخہ چہ
 ماتہ جان خائستہ کوی دار تک صحبت او معاشرت یہ معروف
 طریقہ یہ خاوند یا نہ ہے حق دے او یہ شیخہ یا نہ ہے طاعت
 کول دی د خاوند د شریعت مطابق۔ دل نہ تو حقوق قرطبی یہ
 تفصیل سرہ ذکر کری دی۔ اولفظ د مثل د عین مشابہت د پیارہ
 او د عدت د پیارہ نہ دے بلکہ صرف د مشابہت د خوب د پیارہ
 دے۔ بِالْمَعْرُوفِ، نہ مراد شرعی طریقہ دہ حکم چہ تفصیل د
 حقوق د زوجینو یہ احادیثو کیں ذکر دے۔ سنن ابن ماجہ
 او سنن ابی داؤد کیں د دے د پیارہ ایواب کیبشود لے شوی دی۔

الطَّلَاقُ مَرَّتَيْنِ فَمَا مَسَّكَ بِمَعْرُوفٍ

طلاق (رجعی) دوه کرته دی نورایتیکول د شیخ دی په ینه طریق سره

أَوْ تَسْرِيحٍ بِإِحْسَانٍ وَلَا يَحِلُّ

یا پردیخودل دی په خائسته طریق سره او حلال نه دی

لَكُمْ أَنْ تَأْخُذُوا بِمَا آتَيْتُمُوهُنَّ

تاسو لره چه داخل تاسود هغه مال نه چه تاسو ورکړی دی هغوی ته

اودارنگ په مشکوة المصابیح کښ هم د وللر جلال علیهن درجه،
دا پنځمه جمله ده او په دیکښ مقصد دیو وهم دفع کول دی هغه
داچه د مخکنی جمله نه وهم پیدا کیږی چه تاریته او شیخ په برابر
وی؟ نو د هغه جواب او شوی په دے جمله سره. اوزیا توله کدرچه
د تاریته په زناته یاندے په دوه وجو سره دے اول داچه تاریته
زیات دے د زناته نه په ډیرو امور وکښ لکه په کمال د عقل
کښ او په دیتا کښ، په میراث کښ او په صلاحیت د امامت
او قضا او شهادت کښ. او اختیار د طلاق او رجوع کښ بغیر رضا د
شیخ نه. او دویمه وجه داده چه بعض حقوق د تاریته په ذمه
دی لکه التزام د مهر او نفقه او حفاظت د هغه او د هغه د مصلحتو وحقا
اودا په سورة نساء ۳۳ کښ دی. قرطبی و تبلی دی چه په دے
جمله کښ اشاره ده تیږی وړکولو د تاریتو ته په ینه ژوند کولو
او په خرچ کولو کښ وسعت کول په زناتو باندے ځکه چه افضل
شخص په خان یاندے زیات بوج اوری. واللہ عزیز حکیم،
دا شپږمه جمله ده او په دیکښ تسلی ده تاریتو اوزیا توت ته په
تشریح د تیر شوی حکمونو سره. نو عزیز کښ اشاره ده چه په
وجوب د حقوقو د زناتو کښ د تاریتو په عزتی او سپکوالے نښته.
او حکیم کښ اشاره ده چه په زناته یاندے د تاریتو غوره والے
د الله تعالی د حکمتو د وجه نه دے په دیکښ په هغه یاندے
شه اعتراض نښته.

شَيْءًا إِلَّا أَنْ يَخَافَ إِلَّا يُقِيمَا

ہم خیر مگر یہ ہذا وخت چہ ویریدی تاسو چہ پابندی بہ اونگری دوی

حُدُودَ اللَّهِ فَإِنْ خِفْتُمْ إِلَّا يُقِيمَا

د پولو د الله تعالى نو کہ چرے تاسو ویرہ کوئی چہ دوی بہ پابندی اونگری

حُدُودَ اللَّهِ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِنَّ فِي مَا

د پولو د الله تعالى نو نیشتہ گناہ دوی باندے یہ ہذا مال کنیں

افْتَدَتْ بِهِ تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ

چہ فدیہ کنیں درکوی زانہ یہ ہذا سرہ دا پوے د الله تعالى دی

فَلَا تَعْتَدُوا وَهَاجَ وَمَنْ يَشَع

نو تیریدل مہ کوئی د دغا پوونہ او چاچہ تیریدل او کول

حُدُودَ اللَّهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿۲۲۹﴾

د پولو د الله تعالى نہ نو دغا کسان دوی ظالمان دی -

۲۲۹ یہ دے آیت کنیں ہم شپہر جملے دی - او یہ دیکھیں شمار د
طلاق رجعی او د ہذا نہ رجوع یا عدم رجوع او دیشے د مہر واپس
کولونہ منع او د خلع مسئلہ ذکر کوی -

رابطہ معکبش آیت کنیں یے د خاوند حق د رجوع کولو ذکر کرو او د
ہذا د درجے او چتوالے نو اوس ذکر کوی حق د طلاق و کولو د ہذا
او اختیار د رجوع کولو سرہ در کولو نہ یہ طریقہ د جاہلیت باندے
چہ یہ جاہلیت کنیں د طلاق و کولو د پار د شمار سخہ حد نہ وو
دارنگ د رجوع د پارہ ہم شمار نہ وو -

الطَّلَاقِ مَرَّتَيْنِ، یہ الطلاق کنیں الف لام عہدی دی یعنی ہذا
طلاق چہ یہ ہذا پسے خاوند د رجوع حق لری یا ہذا طلاق چہ
سنت او احسن دے - او دامصدر بہ معنی د تطلیق سرہ دے
او مضاف پتہ دے یعنی عدد د تطلیق - مَرَّتَيْنِ نہ مراد تثنیہ

د تکرار د پاره نه ده لکه لفظ د گزرتین بلکه د تثنیې د پاره په طریقه
د تفریق سره ده یعنی دوه طلاق په یو بل پسې او دا احسن طریقه
ده او دوه په یو ځای وکول هم جائز او واقع دی لیکن اختلاف
پکښې شته خو د سنت د طریقه نه خلاف دی.

فَإِمْسَالُكُمْ بِمَعْرُوفٍ، دامتدا ده او خبریې پټې دے یعنی احسن
وَأَفْضَلُ، یا مبتدا پټه ده یعنی قَالُوا جِبْ عَلَيْكُمْ إِمْسَالُكُمْ، او د
امسالك نه مراد رجوع كول دی بالاتفاق. او معروف نه مراد
الاده د اصلاح او شرعی طریقه ده. اَوْ تَسْرِیحُ بِإِحْسَانٍ، اود اختیار
د پاره دے او تسریح په اصل کښ پرېښودلوتنه وئیلې شې. او په
دیکښ دوه اقوال دی اول قول دا چه رجوع نه کوی تر دے
پوره دے چه عدت یې تیر شې او احسان داد دے چه د هغه نه
هیڅ حق نه منع کوی او ضرر هم نه ورکوی د جاهلیت والو په شان
او دا قول ابن کثیر د ابن عباس رضی الله عنهما نه نقل کریږي.

دویم قول داد دے چه د دینه مراد دریم طلاق وکول دی لکه په
حدیث کښ وارد دی چه الطلاق مرتان نازل شو نو چا تپوس او کړو
چه دریم طلاق کوم ځای دے نو بې کریم صلی الله علیه وسلم
أَوْفَرَمَا نَعِيلٍ چه تشریح یا احسان. روایت ابن جریر، بیهقی، ابوداؤد
سیوطی او ابن کثیر ذکر کړې دے. او امام ملازی اول قول ته ترجیح
ورکړیده په یو څو وجو سره اول دا چه دریم طلاق روستو په
فَإِنْ طَلَّقَهَا سَرَةً ذَكَرَ دے. دویم دا چه روستو یې حلع ذکر کړیده
او حلع د دریم طلاق نه روستو نه کیږي. او ابن عطیه او ابو حیان
دویم قول غوره کریږي. وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَأْخُذُوا مِمَّا آتَيْتُمُوهُنَّ
شَيْئًا، دا ځاوندانوته خطاب دے په وخت د طلاق وکولو کښ
یعنی کوم مهر چه ځاوندان بشپړ له ورکړې وی نو د هغه نه هیڅ حصه
واپس نشي اخستلې او دارنگ په سوره نساء منک کښ هم دی.
او دا تقاضا د هغه احسان ده چه مخکښ ذکر شو او په دے وجه
سره دا د مخکښ جمله سره ربط لري. اَتَيْنْتُمُوهُنَّ عام دے مهتره
او نور اختیارونه چه په طریقه د هې او صدقې یې له ورکړې وی.

إِلَّا أَنْ يَخَافَ أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ، دَا اسْتِثْنَاء مَقْرَع دہ توبہ ماقبل
 کیں عبارت پت دے یعنی قِي وَتَمِ مِنَ الْأَوْقَاتِ إِلَّا وَتَمِ الْخَوْفِ
 أَوْ يَسْتَبِ مِنْ الْأَسْبَابِ إِلَّا يَسْتَبِ الْخَوْفِ - أَنْ يَخَافَ، یہ تاویل
 دے مصدر سرہ دے اوضہ میر یہ یخافاً اَوْ يُقِيمَا کیں شیخے اوعاوند تہ
 راجع دے۔ اود خوف نہ مراد یقین کول دی یا علم دے یا ظن دے
 یا ایرہ کول دی۔ لیکن ہر کلمہ چہ دا دے مستقبل زمانے سرہ تعلق
 لری اوعطر ناک حالت دے دے وچے تہ یے تعبیر یہ خوف
 سرہ اؤکریے شو۔ اومعکبش جملہ (نکم) کیں خطاب وواو یہ
 دیکیں صیغہ دے غائب ذکر دی۔ دیتہ التفات وٹیلے شی۔ حُدُودَ اللَّهِ
 دے حدود معنی معکبش تیرہ شویدہ اودلتہ مراد حقوق دے روحیت
 دی دے جائیتوتہ۔ اود دے جملہ تہ روستو تقدیر دے عبارت دے
 یعنی قَبِيحُورٌ لَكُمْ أَخَذُ شَيْءٍ مِنَ الرِّجَالِ، رجائزدی تا سولہ
 اخستل دے یوخیز دے شیخوتہ یہ بدل دے طلاق وکولوکیں) اودیتہ
 خلع وٹیلے شی۔ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا
 دا خطاب دے اولیاؤ دے شیخے خاوند تہ یا امراؤ یا صالحین و مسلمانا
 تہ اوپہ دے جملہ کیں ہم التفات دے دے غائب تہ خطاب تہ
 اوپہ دے خطاب کیں وجہ دا دہ چہ ہر کلمہ شیخہ خاوند اقامت
 او یا بتدی دے حدود اللہ تہ کوی بلکہ دے دوی پہ مینج کیں ورنے
 اوجگریے پیدا شئی تو دے دوی اولیاؤ یا امراؤ یا صلحہ کڑو ونگو
 مسلمانا تو تہ خطاب دے دے صلح کولوپہ سورۃ نساء ۵۹
 کیں اومر کلمہ چہ ہغوی دے صلحہ کولوتہ عاجز شئی تو بیا دا خطاب
 دے چہ فَإِنْ خِفْتُمْ۔ پہ دے ترتیب کیں اشارہ دہ چہ یہ خلع
 کولوکیں تا دی کول تہ دی بکار حکمہ چہ دا سبب دے دشمنی گرجی
 دے مسلمانا تو پہ مینج کیں۔ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا کیں ضمیر دے تثنیہ
 شیخے خاوند تہ راجع دے۔ فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ، صاحب اللباب
 وٹیلے دی چہ یہ خوف دے خاوند او شیخے کیں شلور اقسام دی
 اول دا چہ خوف دے طرف دے شیخے تہ وی چہ ہغہ خیل خاوند
 بدگنری او تا قرمانی کوی۔ تو خاوند لہ جائزدی چہ یہ خلع

سره دھتے ته مال واخلی لکه چه دایه حدیث د جمیله بنت عبد الله
 ابن ابی اوقی رضی الله عنها کتبی ذکر دی چه هغه بخاری روایت
 کرے دے۔ دویم قسم دایه خوف د خاوتس د طرف ته وی چه خیله
 بنه وھی تکوی او تکلیف او اذیت ورله ورکوی دے د پاره چه
 قدیه ترینه واخلی او خلع او کروی نو داسے صورت کتبی خاوتس
 له قدیه اخستل د بنه ته حرام دی دوی د مخکشی جملے ته
 (لا یحل لکمران تاخذوا شیئا) دریم قسم داسے چه خوف
 د دوارو طرفو ته وی خودواره په خلع یا ندے رضاشی تو په
 دے کتبی اختلاف دے لیکن په نیز د اکثر اهل علمو دا خلع
 جائز ده او قدیه اخستل حلال دی۔ مخلوم قسم داسے چه
 خوف د دوارو طرف ته وی تو په دے صورت کتبی خلع جائز
 ده لیکن خاوتس لره قدیه اخستل د بنه ته حرام دی۔ توقلا
 جناح علیهما مصداق د اول قسم دے۔ او دریم قسم هم پدیکتبی
 داخل دے۔

سوال :- په آیت کتبی ۹ شرط د دوارو خوف ذکر کریدے او په
 اول صورت کتبی خوف د یو جانب ته دے او په دریم صورت
 کتبی خوف یا لکل نیشته ؟

جواب :- هرکله چه خوف د بنه د طرف ته شروع شی نو هغه
 مستلزم دے خوف د خاوتس لره تبعاً۔ او دریم صورت د جواز دے
 په دلیل د آیت سورة نساء یک سره۔

سوال :- هرکله چه قدیه بنه ورکوی توقلا جناح علیهما تنبیه
 ولے ذکر کړه ؟

جواب :- بنه قدیه ورکوی او خاوتس قدیه وصولوی نو دوارو
 یا ندے کتاه نیشته۔

فائده :- په خلع کتبی د اهل علمو اختلاف دے چه دا طلاق
 دے او که صرف قسح د نکاح ده تو په نیز د عثمان، علی او ابن
 مسعود رضی الله عنهم او بعض تابعیتو دا طلاق دے۔ او د اهل
 د امام مالک او امام ابو حنیفه رحمهما الله هم دے او په دیکتبی

فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدِ

نو کہ چرے درسم طلاق ورکری خاوند نو حلال نہ دے دا بیٹھہ ہفتہ لہر روستو دے نہ

حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ فَإِنْ

تردے پورے چہ نکاح اوکری د خاوند بل سرہ نو کہ چرے

طَلَّقَهَا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ

طلاق ورکری دویم خاوند هے لہر نو نیشتہ گناہ پہ دے دواہو باندے چہ

دے دوی پہ نیز تیت دے دوه او دے دربو طلاقو ہم صحیح دے لیکن دے
امام ابو حنیفہ پہ نیز پہ دے صورت کیش یہ طلاق بیاض
لازمیری۔ او پہ نیز دے ابن عباس رضی اللہ عنہما طأوس او عکرمہ
خلع قسح دے شکاح دے خو طلاق نہ دے۔ او دایو قول دے امام شافعی
او دے ابو ثور او اسحاق بن راہویہ رحمہم اللہ ہم دے۔ او دے دواہ
جانبینو دے لایٹل مفسرینو او محدثینو دے کرکری دی۔

تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَعْتَدُوهَا، تِلْكَ الْأَشْأَرَةُ الَّتِي هِيَ أَيْ تَوْتُوا
حکمونو تہ چہ دے بیٹھہ سرہ متعلق وود لا تتکھوا المشركات تہ تر
دے خائے پورے۔ حد و دھتہ او امر او تواہی دی چہ شرع دے هے
دے تجاوز کولو تہ متع کرے وی او پہ هے کیش زیاتے او کہے کول
دواہ حرام وی تو فلا تعتدوہا یعنی او ویلو۔ حُدُودُ اللَّهِ دوه قسمہ
دی یو قسم او امر دی چہ دے هے تہ اعتداء زیاتے او خلاف کول
حرام دی دویم قسم تواہی دی چہ هے تہ دے مخالفت پہ طور سرہ
تزدیکت حرام دے تو اعتداء دواہوتہ شامل دے۔ او پہ دے
اعتداء کیش دے عدد دے طلاق شرعی تہ تجاوز کول او پہ کیفیت دے
دے تطبیق کیش تجاوز کول ہم داخل دی او هے طلاق تہ رچہ پہ
عد دیا یہ کیفیت یعنی تجاوز او کرے شی بدعی یا حرام و بیلا شی۔
وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ، پہ دے جملہ
کیش تاکیدات دی۔ اول داچہ پہ دے کیش عموم دے روستو
دے خاص خطاب تہ۔ دویم داچہ پہ دے کیش حکم کرینا چہ

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ظَنُّوا أَنَّهُمْ يَفْقَهُوا

درگرخی یوں بل تہ رپہ نکاح سرے کہ چکر گمان کوی چہ یا بندی بہ کوی

حَدُّهُ وَكَانَ اللَّهُ وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ

دَ پولو دَ اللہ تعالیٰ او دا پو لے دَ اللہ تعالیٰ دی

يُفَصِّلُهَا لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿۲۳﴾

اللہ بیانوی دا دَ پارہ دَ داسے قوم چہ پوہہ لری ۔

دا ظلم دے۔ دریم حصر دَ ظلم یے کریدے پہ لفظ اولیٰ لکھتے اَمَّا وَمَعْرِفَةٌ
راور لَوَدَّ الظَّالِمُونَ سِرَّةً۔ او داتعدی مستلزم دہ ظلم لرہ پہ عَنَّا
بانتے پہ سبب دگنا ہونو کولو۔ او ظلم دَ خاوتن لرہ پہ شغہ یا تدا
او ظلم دَ شغہ لرہ پہ خاوتن یا تدا ۔

تہ پہ دے آیت کیش درے جملے دی او پہ دیکشیں ذکر دَ دریم
طلاق او دَ ہتے نہ یے دَ حِلِّ (حلال کیدلو) طریقہ بیان کریدہ۔
فَإِنْ طَلَّقَهَا، قرطبی و بیہی دی چہ اجماع دہ پہ دے بانتے چہ
پہ دے لفظ کیش دریم طلاق مراد دے۔ نوکہ تسریع کیش دریم
طلاق تہ اشارہ وی توہغہ اجمال و دَ او دَ ہتے تفصیل دے۔ او
کہ تسریع پریشودل دَ رجوع وی نو دَ مستقل دریم طلاق تہ اشارہ
دہ او دلیل دادے چہ دلالت یے فا راو پہ دہ چہ دلالت کوی پہ
روستوالی دے طلاق دَ مخکیش الطلاق مرتان تہ۔ دویم دلیل
دادے چہ ضمیر فاعل دَ طلقها راجع دے ہغہ خاوتن تہ چہ
مخکیش یے دہ طلاقونہ و کرپے دی او ضمیر دہا ہغہ شغہ تہ
راجع دے چہ ہتے تہ یے دہ طلاقونہ و کرپے دی۔ او پہ حرق
دَ قاء سرہ ذکر کول اشارہ دہ چہ شرعی طریقہ دادہ چہ دریم
طلاق دے دَ مخکیش دہ طلاقوسرہ نہ جمع کوی بلکہ روستو
دور کوی۔ نو معلومہ شوہ چہ درے طلاق پہ یو خائے یا پہ یو
کلمہ کیش جمع کول دَ طریقہ شرعی نہ خلاف کول دی دے
وچے تہ علماء احناف ہم ہتے تہ بدعی طلاق وائی۔

قَالَ تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدِ حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ . وَمِنْ بَعْدِ تَهْ مُرَادُ رُوسْتُو
 د دریم طلاق تہ او کہ ضمیر اول خاوند تہ راجع دے۔ او حتی
 د غایب د پارہ دے۔ تنکح کیں نسبت دلتہ بشکے تہ کرے شوے
 دے حکم چہ د نکاح تہ مراد دلتہ جماع دہ صرف عقد د نکاح
 تہ دے۔ یا د دے وجہ تہ چہ یہ دے عبارت کیں اختصار
 دے۔ او احناف وائی چہ دا دلیل دے چہ بشکے عقد د نکاح
 کو لے شی۔ زَوْجًا تہ مراد دویم خاوند دے۔ ہر کہ چہ د تنکح
 تہ مراد جماع شی نو زوجیت حاصل شویں دے یہ مخکین
 عقد د نکاح کو لو سرہ۔ او کہ د تنکح تہ مراد عقد شی نو زَوْجًا
 مجازا یہ اعتبار د مَایُؤُولُ الْیَہِ سرہ وئیلے دے۔ او یہ دے
 لفظ کیں تصریح دہ چہ تحلیل یہ زنا کو لو سرہ او یہ نکاح
 فاسدہ سرہ تہ حاصلیری حکم چہ ہغے تہ شرعاً زوج نشی
 وئیلے کیں دے۔ غَیْرَهُ لفظ کیں تاکید دے چہ مخکین زوج تہ
 دے مراد بکہ د ہغہ تہ غیر مراد دے۔

د دے نکاح تہ وراثت دے عدت تیریدل ضروری دی یہ دلیل
 د آیت نو د عدت سرہ او روستو دے نکاح تہ د تحلیل (حلالیہ)
 د پارہ جماع د دویم خاوند شرط دہ یہ دلیل د حدیث عسیلہ
 چہ بخاری کتاب الشہادات کیں راوے دے۔ او یہ نیز د بعض
 مفسرینو جماع ثابت دہ یہ لفظ د تنکح سرہ۔ او یہ دیکھن بعض
 فقہاؤ نسبت کریں دے سعید بن المسیب تہ چہ ہغہ د شرط
 لکولو د جماع قائل تہ دے لیکن ابن کثیر یہ ہغے یا تنکح اعتراض
 کرے دے چہ د سعید بن المسیب تہ ہم حدیث د عسیلہ نقل د
 قاضیہ سوال دا دے چہ نکاح د دویم خاوند سرہ یہ شرط
 د تحلیل (چہ ہغوی تہ محلل او محلل لہ وئیلے شی) دا نکاح
 صحیح دے او یہ دے سرہ تحلیل حاصلیری او کہ تہ پدیکیں
 د اہل علمو اختلاف دے۔ د امام مالک، اوزاعی اوسقیان ثوری
 یہ نیز دا نکاح فاسد او واجب الفسخ دے او یہ دے سرہ د
 اول خاوند د پارہ حِلّ (حلالیہ) تہ حاصلیری او دلیل

دے دوی ہجہ حدیث دے چہ ترمذی او نسائی وغیرہ راوی دے
 چہ لعن رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اَلْمُحَلِّلُ وَالْمُحَلِّلُ لَہ۔
 امام ترمذی و بیہیلی دی چہ دا حدیث حسن صحیح دے اوپہ دے
 یاس دے عمر، عثمان او ابن عمرو رضی اللہ عنہم عمل کریک۔
 اودا قول دے سفیان ثوری، ابن مبارک، امام مالک، امام شافعی،
 امام احمد او اسحاق رحمہم اللہ ہم دے او بیہیلی دی چہ یہ
 دے سرہ ویشتلے کیری قول دے اصحاب الرائی۔ اوپہ سنن ابن
 ماجہ کہیں یہ حدیث دے عقیہ بن عامر رضی اللہ عنہ کہیں محل
 تہ یے تیس مستعار دے سوال پیسے، و بیہیلی دی۔ اوپہ حدیث
 دے مستدرک کہیں دیتہ سقاہ و بیہیلی دے (یہ معنی دے زنا) اوپہ نیز
 دے ابی لیلی او یورایت دے اوزاعی دا نکاح جائز دے او شرط دے تحلیل
 باطل دے۔ او دے امام ابو حنیفہ رحمہ اللہ تہ دے روایات دی یو
 دادے چہ دے دخول یے او کپرو نکاح دے ہجہ محکم کہیں سرہ جائز دے
 او تحلیل پیرے حاصلیری۔ او دویم روایت دا دے چہ یہ دے
 نکاح سرہ تحلیل تہ راخی۔ یہ دے کہیں تورا قول ہم قزطبی
 ذکر کری دی۔ ابن کثیر حدیث دے لعن دے محلل او دے ہجہ یہ
 معنی کہیں تہ اول او دے احادیث ذکر کری دی او و بیہیلی دی چہ دا
 نکاح یہ نیز دے جمہور و اشوب باطل دے۔ نو غورہ دادے چہ یہ دے
 نکاح سرہ تحلیل تہ راخی او تاویلات دے احنا قول حدیث دے ظاہر
 تہ خلوق دی۔

فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا مَحْجَاظَ عَلَيْهِمَا أَنْ يَتَرَاجَعَا، یہ دے جملہ کہیں دے
 نکاح ثانی تہ روستو دے اول خاوت دے پارہ دے تحلیل ذکر کوی چہ دے
 ہجہ اول شرط طلاق و رکول دی دے دویم خاوت دے دے بیٹے تہ۔ او
 دویم شرط عدت تیریدل دی او دریم شرط رضا دے بیٹے دے۔
 عَلَيْهِمَا ضَمِيرُ اَوَّلِ خَاوَتٍ اَوْ بَشَعْتُهُ تہ راجع دے۔ یتراجعا (تراجع)
 تہ مراد نو دے عقد کول دے نکاح دی سرہ دے ارادے دے حسن معاشرہ
 تہ۔ اِنْ طَلَّقَا اَنْ يَقِيْمَا حُدُودَ اللّٰهِ، دے ظن تہ مراد علم دے لیکن
 دے مستقبل یہ پارہ کہیں یقین نشی حاصلیدے دے دے ویتے

دھتے نہ یے پہ ظن سرہ تعینز اوکرو۔ اوحدوڈ اللہ نہ مراد حسن
 معاشرہ او ادا د حقوق واجبہ د زوجینودہ۔ و تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ
 يُبَيِّنُهَا لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ، د تبیین د حدود نہ مراد دھتے ذکر کول
 دی پہ شبہ وضاحت او تفصیل سرہ۔ سرہ د اشارہ د حکمتوتو
 او علتوتو نہ۔ لِقَوْمٍ کتب لام د پامرہ د انتفاع دے حکمہ چہ علم
 شرط دے د انتفاع د پامرہ۔ اولفظ د قوم اشارہ دہ چہ اہل علم
 پہ سبب د علم سرہ قوام او مضبوطوالے د معاشرے پیدالوی۔
 مسئلہ د درے طلاقو پہ یو کلمے سرہ یا پہ یو محل سرہ چہ
 پہ مینع کتب یے ہیچ فاصلہ اوتہ ساتلے تھی۔ پہ دے کتب اہل
 علمو تھلور اقوال دی۔ اول قول د اکثر اہل علمو دے چہ پہ دے
 طریقے سرہ درے طلاق واقع کیبری او حکم دھتے تحلیل دے۔
 او دا قول د تھلور واما ماتودے۔ دویم قول د علی، ابن مسعود،
 ابن عباس، عبد الرحمن بن عوف او زبیر بن العوام رضوان اللہ
 تعالیٰ اجمعین او محمد بن اسحاق، حجاج بن ارطأت او طاؤس
 رحمہم اللہ علیہم (تابعین) او د بعض اصحاب الطواہر او علماء
 د اندلس لکہ محمد بن زبیا، محمد بن یقی بن مخلد،
 محمد بن عبد السلام الخشعی، محمد بن مقاتل الرازی حنفی
 رد اطحاوی نقل کریں دے اصلح بن الحباب، احمد بن منبیت
 الطلیطلی او شیخ الاسلام ابن تیمیہ او ابن قیم الجوزیہ رحمہم اللہ
 علیہم دے۔ د دوی پہ نیز پہ دے سرہ یو طلاق رجعی واقع
 کیبری۔ دریم قول د مقاتل او داؤد ظاہری دے چہ پہ دے
 سرہ ہیچ طلاق نہ واقع کیبری۔ او ابن عاشور و ثیلی دی چہ د
 دے دواہر و دا قول شاذ او باطل دے۔ او اجماع دہ د مسلمانانو
 پہ دے قول یا نہ دے د ترک د عمل سرہ۔ حکمہ چہ لفظ د طلاق
 موجود دے او نیت د طلاق ہم شتہ تو بیا ولے طلاق نہ واقع
 کیبری۔ تھلورم قول د ابن جبیر، عطاء، ابن دینار او جابر بن
 زید رحمہم اللہ تعالیٰ (تابعین) دے۔ دوی وائی چہ ہر کلمہ بشعہ
 بکرہ (غیر مدحول بہا) وی تو پہ دے لفظ سرہ یو طلاق واقع

کیبری اور تور دوه لغو شول۔ ددی وائی چہ هرکله او وئیلے شوچه آنتی
 طالق (تہ طلاقہ یے) تو یو طلاق واقع شو او یہ هغه یا تہ عدت
 نیشته نوک ثلاثا (دییو) کیارہ محل باقی پاتے تہ شو۔ یہ اول
 قول والو کتب اختلاف دے اکثر اہل علم و اوکا امام ابو حنیفہ
 رحمہ اللہ پہ تیز پہ یو محل درے طلاق ذکر کول یا پہ حیض او
 نفاس کتب طلاق ورکول دایہ عی طلاق دی یعنی دست طریقی
 تہ خلاف دی۔ اوکا امام شافعی رحمہ اللہ پہ تیز دایہ عی تہ دی۔
 کا اول قول والو دلیلونہ دادی: اول هغه روایات دی چہ پہ
 هغه کتب ذکر طلاق ثلاثہ وارد دے چہ یو کھتے تہ حدیث
 دعویٰ عجلانی دے پہ باب دلعان کتب چہ هغه بخاری او
 مسلم راوپیدے پہ هغه کتب ذکر دی چہ هغه عیله بنحوہ روستو
 دلعان تہ پہ دریو طلاق سورہ طلاقہ کرہ لیکن دا هغه وخت چہ
 دے تہ نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم کھتے ک تحریم خیر پہ
 لعان سرہ تہ وور کرے۔ لیکن پہ دے حدیث کتب معلومہ
 دہ چہ بنحوہ پہ دے یا تہ دے پہ لعان سرہ حرامہ شوہ نومحل ک
 درے طلاق پاتے تہ شو بیکہ هغه مہمل شو۔ شیخ الاسلام
 وئیلی دی چہ ک رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم پہ زمانہ کتب
 ک دریو طلاق واقع کید لو پہ یا سرہ کتب احادیث کذب دی
 اوکوم چہ صحیح دی تو هغه کتب درے متفرق طلاق مراد دی
 (فتاویٰ شیخ الاسلام جلد ۳ ص ۳۳۳)۔ دویم حدیث موطاء
 امام مالک دے پہ طریقہ ک بلاغ سرہ کابن عباس رضی اللہ عنہما
 تہ چہ یو سہری ورتہ اوئیل چہ ما عیله بنحوہ پہ سل طلاقہ
 سرہ طلاقہ کریدہ تو هغه ورتہ او فرما ئیل چہ درے طلاق
 واقع شول او درے کم سل توتے کول دی پہ آیا توتو ک اللہ تعالیٰ
 پورے لیکن معکب ذکر شول چہ علماؤ کابن عباس رضی اللہ
 عنہما دویم قول ذکر کریدے چہ دایو طلاق واقع کیبری تو
 دانتعارض دے ک هغه پہ اقوالو کتب لیکن ابو داؤد وئیلی دی
 چہ ابن عباس رضی اللہ عنہما ک اول قول (ک در واقع کید لونہ)

رجوع کریں۔ عون المعیود جلد ۲ صفحہ ۲۷۳ الصواعق المرسلہ
 جلد ۲ صفحہ ۴۲۱ - دریم الوسی وٹیلی دی چہ دا کار کریں
 یوے دے دے صحابہ کراموتہ او تو روپہ ہیخے یا تہ سے فتویٰ
 ور کریں لیکن قاسمی وٹیلی دی چہ کتاب اللہ اوست رسول اللہ
 اولغت دے عربو او خلیفہ اول دے رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
 ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ او درے کاو نہ دے خلیفہ ثانی عمر
 رضی اللہ عنہ او ہیخے صحابی یہ خلاف یا تہ سے (یعنی یہ وقوع
 دے درے طلاق و سرة) فتویٰ تہ دے ور کریں۔ ابن قیم وٹیلی دی
 چہ دغہ وعت کیں دے ہیخے صحابی تہ خلاف یا دہ اقوال (متضاد)
 تہ دی نقل تودا اجماع قدیم دے چہ یو طلاق واقع کیڑی یہ
 لفظ دے درے طلاق و سرة (اغاثہ اللہقان جلد ۱ صفحہ ۲۳۵ - علوم
 استدلال دے دے یہ حکم دے عمر رضی اللہ عنہ او دا اجماع
 سکوتی دے او داروایت دے طائوس دے دے ابن عباس رضی اللہ عنہما
 تہ چہ یہ زمانہ دے رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم او پہ خلافت
 دے ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ او درے کالہ خلافت دے عمر رضی اللہ
 عنہ کیں طلاق دا وچہ درے طلاق بہ یو طلاق کر چو کیں
 یا عمر رضی اللہ عنہ او فرمائیل چہ خلقوتادی او کرہ یہ ہغہ
 کار کیں چہ اللہ تعالیٰ پہ ہغہ کیں تعلیم آتات (دمہ کول، تدریجاً
 کول) ور کریں۔ تو مونہ دا یہ دوی یا تہ سے جاری کو و تو
 جاری ہے کرو یعنی درے طلاق ہے (یہ یو لفظ سرة) درے
 او کر حول۔ لیکن دا فعل دے عمر رضی اللہ عنہ یہ طریقہ دے قضا
 او زجر سرة دے یعنی دا دے ہغہ اجتہاد دے۔ تودا دا سے اجماع تہ
 دے چہ دے مخالفت کول ناجائز وی۔ او امام شافعی، یا قلاتی
 امام غزالی او امام رازی رحمہم اللہ علیہم وٹیلی دی چہ اجماع
 سکوتی حجت شرعیہ تہ دے۔
 او دے دویم قول والو دلیلوتہ دادی :- اول دلیل ترتیب دے کتاب اللہ
 دے چہ اول ہے دہ طلاق و سرة ذکر کریں او روستویہ دریم
 طلاق ذکر کریں۔ او پہ دے ترتیب کیں حکمت دا وچہ

انسان پہ انقطاع کا نکاح کتب تادی اوتکری بلکہ کا طلاق رجعی نہ رجوع اوتکری۔ تو ہر کلمہ چہ در سے طلاقوتہ پہ یوحائے ورتکری تو دا حکمت بریاد شواودے حکمت یاتے سے تصریح وہ پہ سورۃ طلاق کتب (لعل الله یحدث بعد ذالک امرًا)۔ دویم ابن مغیث وثیلی دی چہ الله تعالیٰ قرمائیلی دی اذ تشریح یا حسن، لیکن واقع کوونکی کا در یو طلاقوتہ پہ یو کرت سرہ احسان اوتہ کرو دریم حدیث کا ابن عباس رضی الله عنہما دے پہ صحیحین کتب چہ کا نبی کریم صلی الله علیہ وسلم پہ وخت او پہ خلافت کا ابو بکر رضی الله عنہ او پہ ابتداء کا خلافت کا عمر رضی الله عنہ کتب دایو طلاق وو، کا دے اول قول والو جواب کریں سے چہ دا حدیث کا طاؤس وہم دے او غلط دے او کا باقی صحابہ کرام او کا ابن عباس رضی الله عنہما نہ خلاف دے لیکن ابو الولید الباجی وثیلی دی چہ روایت کا طاؤس یا کل درست او صحیح دے۔ کا ہتھ نہ لو یو لو یو آئمہ کرام روایت کریں سے لکہ معروا و ابن جریج وغیرہما او طاؤس ہم امام دے پہ حدیث و کتب۔ او ہر چہ مخالفت کا ابن عباس رضی الله عنہما دے کا دغہ روایت نہ (کا بعضیہ نیز یاتے سے) تو پہ دے سرہ روایت نہ نقصان نہ رسی بلکہ پہ موثر یاتے سے واجب دے عمل پہ روایت مرقوعہ کا ہتھ یاتے سے نہ پہ رائے کا ہتھ۔ ثلورم دلیل حدیث کا دارقطنی دے چہ رکانہ بن عید یزید خیلہ بنحہ پہ در طلاقوتہ سرہ طلاقہ کرے وہ کا نبی کریم صلی الله علیہ وسلم پہ زمانہ کتب تو ہتھ دغہ دریوارہ یو او گرھو او ہتھ نہ یے حکم کا رجوع ورتکری اول قول والو وثیلی دی چہ دا حدیث مضطرب دے۔ ابن عاشور و وثیلی دی چہ کا دے اول قول والو دا جواب واہی دے اگرچہ دا روایت پہ اعلیٰ مرتبہ کا صحت کتب نہ دے۔ شیخ الاسد مروثیلی دی چہ لو یو آئمہ کرام و چہ علل کا احادیثو پیڑتی لکہ امام احمد او امام بخاری، ابو عبید او ابن حزم حدیث کا البتہ ضعیف کریں سے او راویان یے مجهول دی۔

یا داچہ مدینے والویہ طلاق ثلاثہ تہ طلاق البتہ وئیل مجموعہ
الفتاویٰ جلد ۳۳-ص ۱۵-۶۷-۳۷- پنجم دلیل روایت کدارقطنی
دے حدیث کابن عمر رضی اللہ عنہما چہ ہغہ یخپلہ ینغہ طلاقہ
کرے وہ یہ درے طلاقوسرہ ردا زیادت یہ دے روایت کیں
موجود دے) اونبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ہغہ تہ رجوع کولو
حکم ورکے وویعنی یوطلاق یے اوگر نحو۔ لیکن دا حدیث دیر
ضعیف دے۔ اودلیل کدریم قول چہ یہ لفظ کطلاق ثلاثہ سرہ
ہیخ طلاق نہ واقع کیری آیت وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَيَّضْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ
ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ، اَوِ الطَّلَاقِ مَرَّتَيْنِ اَوْ رَوْسَتْوَتَسْرِیْخُ بِأَحْسَانٍ
يَا قَائِنَ طَلَقَهَا دے۔ ہغوی وائی چہ یہ قرآن کریم کیں ذکر کردیو
نیشہ یہ یوکلے سرہ۔ لیکن مخکین تیر شوی دی چہ دا قول
شاذ دے اوطریقہ کاستدلال یے کمزور دے۔

فائدہ ۱: کدے تفصیل نہ معلومہ شوہ چہ درے طلاق واقع
کیدل یہ یوکلے سرہ اجماعی مسئلہ تہ دہ اگرچہ آثمہ اربعہ
یہ دے یا نہ دے متفق دی لیکن کہغوی تہ علاوہ تور اہل
علم شتہ چہ کدے قول خلاف یے کریدے۔

فائدہ ۲: کہ فکر اوکرے شی چہ یہ درے طلاق واقع کیدلو
سرہ اکثر جاہلان دروازہ کجیل کتحلیل پرانزی چہ ہغہ
صاحبا کلعنت سبب دے۔ کدے وجے تہ اہل اقتناء لڑ ضروری
دی چہ کطلاق ورکوونکی کجال مطابق فتویٰ ورکری۔ کدے
مسئلے کتفصیل کپا سرہ فتاویٰ کشیخ الاسلام ابن تیمیہ جلد ۳

صفحہ ۸۷-۳۱۱ او جلد ۳۳ صفحہ ۷-۱۲-۶۷-۷۱-۹۸-۱۳۰ او
الصواعق المرسلہ جلد ۲ صفحہ ۶۱۹ او اعلام الموقعین او
اغاثہ اللفقان کابن قیم الجوزیہ جلد اول صفحہ ۲۲۵ تہ
مراجعہ پکار دہ ہغوی یہ دے یا نہ کیں مناسب بحث کریدے۔
فائدہ ۳: کفعل کعمر رضی اللہ عنہ جواب شیخ الاسلام یہ
فتاویٰ کیں جلد ۳۳ صفحہ ۹۶ یا نہ دے یہ تفصیل سرہ راوی
دے۔ اول داچہ دا اجتہاد کہغہ دے۔ دویم داچہ دا عقوبت ک

وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَغْنَ

او کوم دخت چہ طلاق در کپے تاسو پہنچو ته نو نزدے شی هغوی

أَجَلَهُنَّ فَأُمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ

نیچے ک عدت خیل ته نو راتیب کرے هغوی یہ بنہ طریق سرہ

أَوْ سِرِّحُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ وَلَا تُمْسِكُوهُنَّ

یا پر پردے هغوی لره یہ بنہ طریق سرہ او مه راتیب کوئی دوی لره

ضَرَارًا أَلْتَعْتَدُ وَأَمْ مَنْ يَفْعَلُ

د ضرر دیارہ چہ زیاتے او کرے تاسو یہ هغوی باند او چاچہ او کپد

ذَلِكَ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ وَلَا تَتَّخِذُوا

دا کار نو یقینا ظلم او کپد هغه یہ خیل بخان باندے او مه نیسی

آيَاتِ اللَّهِ هُزُوا وَإِذَا ذُكِّرُوا نَعِمْتَ اللَّهُ

آیا تونه د الله تعالی توے کرے شومے او یاد کرئی تاسو نعمت د الله تعالی

عَلَيْكُمْ وَمَا أَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِّنَ الْكِتَابِ

یہ تاسو باندے او هغه چہ نازل کرے دی الله تعالی یہ تاسو باند د کتاب

وَالْحِكْمَةِ يَعِظُكُمْ بِهِ وَاتَّقُوا اللَّهَ

او دستت نصیحت در کوی تاسو ته په دے سرہ او دیرہ کوی د الله تعالی ته

وَأَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

او پوهه شی چہ یقینا الله تعالی په هر غیز باندے بنہ علم لری

یہ وخت د حاجت کین تو دایو شرع لازم نه ده - دریم ابن قیم

یہ اغاثة اللفغان جلد اول صفحه ۴۹۳ کین روایت د ابویعلی

ذکر کرید چہ عمر رضی الله عنه په دے حکم یا تشا پیغمانه شومے وو

د دے وچ نه چہ روستوچ په هغه کین مفاسد او تحلیل دپار باطله حیل

کول اولیدل -

مخکیش آیت کیش شیر شوے وو۔

قاضی :- مخکیش آیت کیش ک احسان ذکر وو او دلتہ ذکر معروف
دے دے حکمت تھے دے ؟ اول داچہ یہ دے آیت کیش معروف
نہ مقصد منع دہ ذکر و رکولوتہ ۔ توچہ کچا ذکر ریرہ کیش
دھتہ نہ مطالبہ ک احسان نہ کیشی ۔ او یہ ہتھ آیت کیش صرف
تغییر (اختیار) ذکر وو نو کھتے سرہ احسان مناسب وو۔ دویم
داچہ معروف ادنی دے ک احسان نہ تو ہر کھ چہ مخکیش آیت
کیش ک تسریع سرہ احسان ذکر وو نو وہم راغے چہ ک تسریع سرہ
احسان واجب دے۔ تو دلتہ او ویلے شوچہ ک تسریع سرہ صرف
معروف واجب دے او احسان امر استحبائی دے۔

وَلَا تُنْسِكُوْهُنَّ فِیْ اَرْوَاحٍ اَلَّتِیْ تَعْتَدُوْنَ ، دارد دے یہ طریقہ ک جاہلیت
بائن دے چہ یوسری بہ تیغہ طلاقہ کرہ تو بیابہ یغے و تکر جوع
او کرہ او حاجت بہ یغے ورتہ نہ وو او ک امسالک ارادہ بہ یغے ہم
نہ وہ مقصد یغے دا ووجہ کھتے عدت او بدشی او تنگہ شی۔
سوال :- دا مقصد ہو یہ قَامَسِکُوْهُنَّ بِمَعْرُوْفٍ ، سرہ حاصل
شو تو تکرار کیش تھے قاضی دہ ۶۔

جواب :- دہ قاضی دے دی۔ اول داچہ امر ک امسالک یا المعروف
کیش ک دوام افادہ نہ کولہ تو تھی یغے ک دے کپارہ راورہ چہ
تولو اوقات تہ شامل شی او عام شی۔ دویمہ قاضی دادہ چہ
ضرر دیر قبیح وو نو کھتے نہ یغے کپارہ تصریح ضروری وہ۔
ضرر ا مفعول لہ دے او یہ دیکش او بد والے ک عدت او ناکارہ
معاشرت او تنگوالے ک نفقہ وغیرہ داخل دی۔

لِتَعْتَدُوْا مِنْتَعْلِق دے یہ ضرر ا یوسری او دا علت ک علت دے
یا لام ک عاقبت کپارہ دے او متعلق دے یہ لَا تُنْسِكُوْهُنَّ پور
او اعتد او دلتہ عامہ دہ یعنی اعتد او کول یہ تیغہ بائن دے او یہ
احکامو ک اللہ تعالیٰ یا تہ ۔ وَمَنْ یَفْعَلْ ذٰلِکَ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ ، یہ
دیکش ک یو وہم رد کول مقصد دے۔ لکہ چہ مخکیش معلومہ
شوہ چہ ضرر و رکول او زیاتے کول یہ تیغہ بائن دے دے او دا

خود دے یہ نفس بابت سے ہیچ اثر نہ کوی تو یہ دے جملے سرے دغہ
وہم رد کوی چہ داعین یہ خیل ٹھان یا ندے ظلم دے اوکے ظلم
کولو یہ ٹھان یا ندے دوعہ مقصد و نہ دی بودا چہ ٹھان کد اللہ تعالیٰ
عتاب تہ پیش کول دی دویم داچہ کد دنیا اوکے دین منافع یہ
ٹھان یا ندے بند ول دی۔ کد دنیا منافع بند بدل دادی چہ یہ
خلق و کین یہ دا مشہور شے چہ دا انسان قبیح او بد اخلاق و والد
دے نو ٹھوک یہ ورسرہ معاملہ نہ کوی او نہ یہ ورلہ بلہ بٹخہ
ٹھوک و رکوی۔ او دیتی منافع بند بدل دادی چہ یہ حسن
معاشرت او احکام کد اللہ تعالیٰ سرے کوم ثواب حاصلیری کھتے نہ
یہ محرومہ شے۔ وَلَا تَتَّخِذُوا آيَاتِ اللَّهِ هُزُوًا ۚ د احکام او کد زنا تو
کد حق و کد کر کولو نہ روستو دا جملہ یے کد تاکید دپا رہے راورہ ٹھکے
چہ جاہلیت والا او اکثر عوام کد زنا تو کد حقوق یہ ادا کولو کین بے
پروائی او سستی کوی۔ هُزُوًا، یہ اصل کین استغفارف تہ
وٹیلے شے او کد آیا تو نو استغفارف دادے چہ ٹھوک وریا ندے
عمل نہ کوی او دا یہ معنی کد مہزوا یہ سرے دے۔ اوکے دے ک
لاندے ہتھ ٹھوک داخل دے چہ کد اللہ تعالیٰ یہ احکام و پورے
مسخرے کوی او ہتھ ٹھوک چہ کفر کوی یہ دے یا ندے او ہتھ
ٹھوک چہ عمل وریا ندے نہ کوی۔ دارنگ ہتھ ٹھوک چہ
طلاق، او اعتاق (ازادول کد مرئی) او نکاح کوی او بیای وائی چہ
داخو مالویے او تو قے کولے۔ او دا کد جاہلیت والو طریقہ وہ۔
دارنگ ہتھ ٹھوک چہ یہ بوکناہ یا ندے پوخ وی او کلمہ
استغفار نہ وائی۔ دارنگ ہتھ ٹھوک چہ یہ تعداد کد طلاق
کین کد دریوتہ تیا وژ کوی۔ او دا تہل قرطبی او ابو حیان لیکل دی
وَإِذْ كُنَّا نَعْمِتُ لَكَ بِمَا كُنَّا نَعْمِتُ لَكَ بِمَا كُنَّا نَعْمِتُ لَكَ بِمَا كُنَّا نَعْمِتُ لَكَ
کد احکام و متکون دے۔ او مقابل دے کد اتخا ذیالہز و سرے کد نعمت
نہ مراد اسلام او بیان کد احکام و دے اور الیہول کد رسول دی
یہ ہدایت او بیتا تو سرے۔ اوکے ذکر نہ مراد شکر کول او یہ ہتھ
یا ندے عمل کول دی۔

وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ

او کله چہ طلاق و دکر فی تاسو بنحو لڑہ نو اور سیری هغوی ورخے د عدات تہ

فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ أَنْ يَنْكِحْنَ

نو مہ منع کوئ هغوی لڑہ چہ نکاح کوئ

وَمَا أُنْزِلَ عَلَيْكُمْ مِنَ الْكِتَابِ وَالْحِكْمَةِ يَعِظُكُمْ بِهِ، داپہ نعمة الله
 یاتس مے معطوف دے۔ اودا عطف دے خاص دے یہ عام یاتس مے۔
 دارنگ دا تفصیل او تفسیر دہنہ اجمال دے چہ یہ نہخت
 کیں و۔ عَلَيْكُمْ کیں اشارہ دہ شرافت دامت تہ او مکلف
 کید لو تہ پہ اتباع یاتس مے اگر چہ انزال صرف پہ رسول صلی الله
 علیہ وسلم یاتس مے کرے شویدے۔ الْكِتَابِ نہ مراد قرآن
 کریم او حکمت نہ مراد سنت دے۔ (ابن کثیر۔ قرطبی۔ ابو حیان)۔
 ابو حیان و تبلی دی چہ دادلالت کوئ چہ سنت ہم منزل من الله
 دے لکہ پہ سورۃ نجم ۳۳ کیں دی۔ يَعِظُكُمْ بِهِ حال دے ضمیر
 دے انزال تہ۔ یا مابتداء دہ او يَعِظُكُمْ یے عید دے۔ وعظ پہ اصل
 کیں زجر او منع تہ و تبلی شی اودا هغہ او امر و، تو اھی او تخو یقاتوتہ
 شامل دے چہ پہ قرآن او سنت کیں دی۔ وَاتَّقُوا اللَّهَ، دا جملہ
 تاکید دے دپارہ دے عمل کولو پہ مواعظ و کتاب الله او سنت
 رسول الله صلی الله علیہ وسلم یاتس مے او اشارہ دہ چہ پہ
 عمل کولو سورہ پہ کتاب او سنت یاتس مے تقوی پیدا کیری۔
 وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَحْكُمُ كُلَّ شَيْءٍ عَلَيْنَا، هر کله چہ پہ اعمال و کیں شہ
 شکارہ وی او شہ پتا وی او دارنگ دے کو و تکیو پہ نیت و تو کیں فرق
 وی نو دے تنبیہ دپارہ دا جملہ ذکر شہ۔ وَاعْلَمُوا کیں اشارہ
 دہ چہ انسان پہ وخت دے مخالفت د کتاب او سنت کیں پشان
 دے جاہل دے۔ یہ صفت د علم د الله تعالیٰ بِكُلِّ شَيْءٍ تہ پوہیری
 دارنگ پہ دے امر کیں دوام د علم مراد دے۔ اودا سے علم او
 اعتقاد علاج دے دپارہ دے عمل کولو پہ کتاب او سنت یاتس
 او دپارہ دے تقوی پیدا کید لو۔

أَزْوَاجَهُنَّ إِذَا تَرَاضَوْا بَيْنَهُم بِالْمَعْرُوفِ

د خاوندانو خپلو سره کله چه رضا شئ په مینځ خپل کین په ښه طریق سره

ذَلِكَ يُوعَظُ بِهِ مَنْ كَانَ مِنْكُمْ

دا حکم د عظم درکیداشی په دے سره هغه چاته چه وی ستاسو ته

يُوعَى مِنْ يَأْتِيهِ وَاللَّهُ وَالْيَوْمَ الْآخِرِ

ایمان لری په الله تعالی او په ورځ روستنې باندے

ذَلِكَ لَكُمْ أَزْوَاجُكُمْ وَأَطْهَرُ

دا کار یخ کوډنگ دے تاسو لږ د بدن نائی ته او پاکوډنگ دے

وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ (۲۳۲)

او الله تعالی پوهیږی په هر څیز او تاسو نه پوهیږی په هر څیز باندے.

۲۳۲ په دے آیت کیش یو ولسم امر دے د امور وکند بیر منزل ته او مقصد په دیکش رد دے د رسم د جا هلیت چه هغوی به ښځه منع کوله روستو د طلاق او عدت ختمیدلو ته د دویم نکاح کولو ته که د مخکین خاوند سره وی او که د یل سره وی - او په دے آیت کیش حکم دے په اجتناب کولو سره د داسے رسم نه او په دیکش هم دوه جهتونه دی یو جهت غیزت نفسانی او دویم حکم شرعی - د اول نه ځان ساتل لازم دی او په دویم عمل کول ضروری دی - ربط له :: مخکین رد وویه رسم د جا هلیت یا تن په تعداد اوضرار د رجوع کولو کیش اوس رد دے په یل رسم یا تن دے - ربط له :: مخکین حکم متعلق وو د حالت د عدت سره او د امتعلق دے د ما بعد د عدت سره -

وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ، د آیت سبب نزول د ښځے د هغه ولی په یاره کیش دے چه هغه ښځه د طلاق او عدت تیریدلو ته روستو غوښتل چه نکاح او کړی د اول خاوند سره او ولی هغه منع کوله او داروایت امام بخاری د معقل بن یسار او د هغه د خور په یاره کیش ذکر

کر پید ہے۔ بنا یہ دے قول یا تہ سے خطاب اولیاء کے نکاح کے بشعہ تہ
 دے۔ او تسیت کے طلاق ہغوی تہ یہ طریقہ کے مجاز سرہ دے او
 تسیت کے عضل حقیقتاً دے۔ او ذابن عباس رضی اللہ عنہما او
 زہری اوضعاک تہ روایت دے چہ دا آیت یہ یا مہ کے ہر ہغہ
 چاکش نازل شویدے چہ منع کوی یوہ بشعہ روستو کے طلاق
 اوعدت تہ کے دل نکاح کولو تہ اگرچہ کے دل خاوتد سرہ وی۔ بنا
 یہ دے قول خطابا تہ خاوتد او تہ دی چہ ہغوی طلاق و رکی
 او بیا کے غیرت نفسانی کے وجہ ہغہ بشعہ کے دل چا سرہ کے نکاح تہ
 منع کوی۔ غور دہ چہ آیت دواہوتہ عام دے۔

فَبَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ، دلتہ بلوغ یہ معنی حقیقی سرہ دے یعنی چہ
 ختم شئی نیتہ کے عادت۔ فَلَا تَحْضِلُوهُنَّ أَنْ يَكُنَّ خَائِنًا لِّزَوْجِهِنَّ،
 بنا یہ اول قول دا خطاب اولیاء تہ دے او ذابن عباس تہ محکم
 خاوتد مراد دے یہ طریقہ کے مجاز (ماکان) سرہ۔ او بنا یہ دویم
 قول دا خطاب اول خاوتد تہ دے او ازواج تہ مراد دویم خاوتد
 دے یہ اعتبار کے مجاز مشارقت سرہ (مایکون)۔ عضل یہ اصل
 کیں تنکولو تہ و ثیلے شئی او یہ منع یا تہ سے یے اطلاق کیدے شئی
 یعنی تنکول سبب شئی کے پیا کے منع کولو۔ او طریقہ کے عضل کے اولیاء
 کے طرف تہ منع کول کے بشعہ دی یہ زور او قہر سرہ او خاوتد کے
 عضل طریقہ دیرے دی لکہ انکار کول کے طلاق تہ، دعوی رجوع
 کولو، یہ دل خاوتد یا تہ سے دیا و کول یا کے ہغہ بشعہ سرہ کے
 نکاح تہ تو رخلق منع کول او متنفر کول یہ بیان کے میں عویٹی
 وغیرہ کے ہغہ سرہ۔ اِذَا تَرَاضُوا بَيْنَهُمْ بِالْمَعْرُوفِ، ضمیر کے تراضوا
 او بَيْنَهُمْ راجع دے زتا تہ او طلب کوونکی کے نکاح کے ہغہ تہ۔ یا
 راجع دے اولیاء تہ او خاوتد او تہ۔ المعروف تہ مراد عقد کے
 نکاح، او جائز مہر او عادل گواہان او عدم اضرار دے۔

ذَلِكَ يُؤْخَذُ بِهِ مِنْ كَانَ مِنْكُمْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ، ہر کلمہ
 چہ کے رسم اور واج تہ محالقت کول یہ نفسونو یا تہ سے کران دی
 نو دے وجہ تہ دے تاکیدات ذکر کوی۔ اول تاکید یہ دے

وَالْوَالِدَتِ يُرْضَعْنَ أَوْلَادَهُنَّ

اد مائندے بہ بی و دکوی بچو خپلو تہ

حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ أَرَادَ أَنْ

دودہ کالہ پودہ ہفتہ چالرہ چہ غواہی چہ

جملہ کتب یعنی دایمان تقاضا دادہ چہ یہ دے حکم یا تدبیر عمل
 اوپر سے شی۔ ذالک کتب اشعارہ دہ تھی د عقل تہ۔ یو عظ تہ
 مراد تذکیر او تخویف دے۔ ایمان یا اللہ تہ مراد ایمان دے د
 اللہ تعالیٰ پہ احکامو شرعیو یا تدبیر۔ او ایمان یا لیومر الاخر تہ
 مراد خوف دے د عذاب د روح د آخرت تہ یہ سبب د مخالفت
 کولو د احکام الہیو تہ۔ ذلکم ازکی لکم و اظہر د اذ تاکید و بیمہ
 جملہ دہ یہ طور د ترغیب و ستودہ تخویف تہ۔ ذلکم کتب
 اشعارہ دہ اجازت د نکاح و کولو دغہ شی تہ۔ ازکی د رکاتہ احتسب
 شویبے یہ معنی د زیاتوالی یعنی سبب د زیات ثواب دے یہ
 آخرت کتب یا سبب د ترقی او برکاتو دے یہ دنیا کتب۔ و اظہر
 تہ مراد ازالہ د کتا ہو تودہ۔ یا ازکی تہ مراد د بدنامی تہ بچ
 کول دی او اظہر تہ مراد پاکوالے د شیخے خاوند دے د فحش
 کاری تہ۔ حکم چہ ہر کلمہ سرے او بنجہ غواہی چہ دودی نکاح
 شرعی اوشی او حوک یے منع کوی توکیدے شی چہ د هغوی یہ
 مینج کتب غلط تعلق پیدا شی نو یہ هغے سرہ اولیاء د شیخے بد نام
 شی او هغہ شیخہ او سرے ہم یہ کناہ کتب واقع شی۔ واللہ یعلم
 و ائتّم لا تعلمون، دا د تاکید دریمہ جملہ دہ او یہ دے کتب
 فرق د حکم شرعی او رسم و رواج تہ اشعارہ دہ چہ د اللہ تعالیٰ
 پہ احکامو کتب مصلحتو تہ اوقات د انسان شتہ چہ د هغے یہ تفسیر
 یا تدبیر اللہ تعالیٰ عالم دے۔ او انسان پہ هغے علم تہ لری۔ نو
 انسان یا تدبیر لازم دی چہ رسم او رواج پیریدی او د حکم
 شرعی تابع شی۔ داسے یہ آیت ۲۱۴ کتب ہم تیر شوی دی۔

يَتِمُّ الرِّضَاعَةُ طَوْعًا عَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ

پہ پورہ کیری مودہ دئی وړکولو او په پلار د پچي باندے

رَزَقَهُنَّ وَكِسَوْنَهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ ط

(واجب ده) خوراک د هغوی او جامه د هغوی د عرف موافق

لَا تُكَلِّفُ نَفْسٌ إِلَّا وُسْعَهَا لَا تُضَارُّ

کلیف نشی کیدلے هیچ نفس ته مگر په قدر د دس د هغه ضرر د نه وړکوی

وَالِدَةٌ أَوْ يَوْمَلِيهَا وَلَا مَوْلُودٌ لَهُ

مور په سبب د پچي د هغه سره او نه پلار

يَوْمَلِيهَا وَعَلَى الْوَارِثِ مِثْلُ

په سبب د پچي سره اولاد مده په دغه پچي (وارث) باندے پشان

ذَلِكَ فَإِنْ أَرَادَ فِصَالًا عَنْ تَرَاضٍ

د دغه خرج د نوکه چرے اراده لری دوی د پیو نه پرېکول په رضا منتیا

مِنْهُمَا وَتَشَاوُرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا ط

د دے دواړو سره او په مشوره د دے دواړو سره نو نیشته گناه پد دواړو باندے

وَإِنْ أَرَدْتُمُ أَنْ تَنْتَرِضَعُوا

او که چرے اراده کوئ تاسو چه پیو وړکولو د پیاره مور او نیسی

أَوْلَادَكُمْ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِذَا

د پیاره د اولاد ستاسو نو نیشته گناه په تاسو باندے کله چه

سَلَّمْتُمْ مِمَّا أَتَيْتُمْ بِالْمَعْرُوفِ

پوره وړکړئ تاسو هغه چه مقرر کړے دی تاسو د عرف په موافق

وَاتَّقُوا اللَّهَ ۖ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ

او دیرہ کوئی ڈا اللہ تعالیٰ نہ او پوہہ شی چہ یقیناً اللہ تعالیٰ

بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿۲۳۳﴾

یہ ہفہ کارہ تو چہ تا سو کوئی لید ونگے دے۔

۲۳۳ یہ دے آیت کیں دولسم امر دے کہ امور و کتہ بیر منزل تہ چہ یہ ہفہ کیں روستو کہ طلاق او کعدت تہ طریقہ کہ تربیت کہ اولاد ذکر کوی۔ تو مقصد یہ دیکش اجتناب کول دی کہ بر بادئی کہ اولاد تہ یہ دغہ حالت کیں۔

ربط لہ :- یہ مخکیش آیت کیں یوحکم ذکر شور و ستو کہ طلاق او عدت تہ او یہ ہفہ کیں تردید و و یہ زنا تہ یا تہ دے کہ ظلم کولوتہ یہ بارہ نکاح کولوتہ تو اوس یہ دغہ حالت کیں تردید کہ ظلم دے یہ زنا تہ یا تہ دے یہ بارہ دارضاع (پئی و رکولوتہ) کولوتہ کیں لکہ چہ جاہلیت والو داسے کول۔ لہ دارنگ ہر کلمہ چہ بعض طلاق کرے شو و یا تہ دے روستو کہ عدت تیرید لوتہ بل نکاح مشکل شی کہ و جے کہ پئی و رکولوتہ۔ بھی تہ مخکہ چہ ہفہ مخکہ لہ تفقہ تہ موئی تو کہ بھی کہ و جے تہ دے پلا مر او مور یہ مینع کیں سخت اختلاف پیدا کید لو خطرہ دہ تو کہ ہفہ تفصیلی حکم یہ دے آیت کیں ذکر کوی۔ او یہ دے آیت کیں تہہ جملے دی او ہرہ جملہ کیں جدا جدا حکم او مقصد دے اولہ جملہ دادہ وَالْوَالِدَاتُ يُرْضَعْنَ اَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ اَرَادَ اَنْ يُتِمَّ الرِّضَاعَةَ، داعطف دے یہ مقہون کہ مخکیش آیت یا تہ دے او وجہ کہ مناسبت مخکیش ذکر شہ۔ وَالْوَالِدَاتُ کیں دوہ احتمالات دی۔ اول داچہ داعام دے ہرے یوے مورتہ کہ یہ نکاح کیں وی او مطلقہ وی مخکہ چہ لفظ عام دے۔ دویم داچہ کہ دیتہ مراد صرف ہفہ دی چہ طلاق شوے وی او عدت یے تیر شوے وی۔ او دا قول شورہ کہ دھلور و جوتہ۔ اولہ وجہ چہ دا یہ مخکیش آیت یا تہ دے عطف دے او ہلتہ دا خاص قسم شخہ مراد دہ۔ دویمہ وجہ دادہ چہ

اختلاف یہ مدت درضاع کی کتنی یہ حال در نکاح کتنی نہ پیدا
 کیڑی بلکہ روستو در قراق (جدائی) نہ اختلاف راغی۔ دریمہ
 وجہ روستوئے و علی المولود له رزقهن و کسوتهن و ثیلے دے او
 یہ حال در نکاح او بعض اقسا منو دعدت کتنی خو نفقہ او جامہ کی شے
 بغیر درضاع نہ یہ خاوند واجب وی۔ ثلورمہ وجہ دادہ چہ
 روستو در طلاق نہ کی شے خاوند یہ مینج کتنی بغض او نفرت کینا اشی
 نوکلہ بشے۔ مچی نہ تکلیف و رکوی در دوو وجوہ۔ یوداچہ نفقہ
 نہ مومی او بل داچہ دلیل خاوند رغبت لری او بل خاوند دغہ
 مچی لری نہ غواہی۔ او در دے وجوہ بنا بات دے دل نہ مچی و الزوجا
 نہ دی و ثیلی بلکہ و الوالدات مچی و ثیلی دی۔ یوضغن اولاد کھن
 غیر دے یہ معنی در امر لیکن دا امر در استحباب کی پاره دے یہ
 دلیل در سورہ طلاق یک سرہ۔ ہاں ارضاع حق در موردے نو
 ہر کلہ چہ مور یہ ارضاع بات دے رضا او خوشحالہ وی او اجرت
 نہ غواہی یا غواہی لیکن پلار مچی مالدار وی نو دھغہ در رضاعت
 بغیر پلار مچی یہ ارضاع سرہ بل چا نہ نشی و رکولے۔ خو کین،
 حول یہ اصل کتنی گر خمید لو تہ وائی۔ او کال تہ حول ٹکھ
 و ثیلے شے چہ ہغہ یہ اعتبار در مختلف موسم و سورہ کرچی۔ او
 مراد در حول (کال) نہ حول قمری دے ٹکھ چہ یہ شرع کتنی
 دیتہ اعتبار دے۔ گامکین کتنی دفع در وہم دہ چہ اکثرہ حصہ در
 کال تہ مراد نہ دہ بلکہ پورہ کال (دولس میا شتہ) مراد دے۔
 لِمَنْ ارَادَ اَنْ يَّتِمَّ الرِّضَاعَةَ، در دے مبتداء پتہ دہ یعنی ہذا الحکم
 لِمَنْ آه۔ او در مئن نہ مراد پلار او مور کی مچی دی او کہ پلار مروی
 نو دھغہ قریبی وارث مراد دے۔ یعنی چہ یو در دوی تہ ارادہ لری
 یہ پورہ کولو در مدت درضاع او بل انکار کوی نو دھغہ حکم دے
 او کہ دواہہ رضاعتی یہ نہ پورہ کولو در تول مدت نو دھغہ حکم
 روستو در رکوی یہ قان ارادہ فصلاً سرہ۔

قاعدہ: درضاع یہ پورہ مدت کتنی اختلاف دے در اکثر اہل
 علمو یہ تیز بات دے چہ دھغوی نہ عمر، ابن عباس او ابن

مسعود رضی اللہ عنہم دی۔ او ورسرہ قول کزہری وقتادہ او
 شعبی و سقیان توری، اوزاعی، امام شافعی، امام احمد، ابو یوسف
 او محمد بن حسن رحمہم اللہ وغیرہم دی۔ چہ اکثر مدت کرضاعت
 دودہ کالہ دے دھغے نہ زیادت کول متع دی یہ دلیل دے آیت
 سرہ چہ یہ دیکش ذکر کحوکین نثنیہ بیاللفظ دکاملین بیہ
 لفظ دیتیم الرضاغہ یہ دے یا نکشکارہ دلیلوتہ دی۔ او یہ نیزہ
 امام ابو حنیفہ رحمہ اللہ مدت دودہ تیم کالہ دے یہ دلیل دکاملہ
 وفصلہ ثلاثون شہرا، چہ ثلاثون صرف کفصالہ سرہ متعلق
 شی۔ لیکن داتفریق دیلاغت دکلام تہ یعید دے۔ او کابن عباس
 رضی اللہ عنہما نہ یں روایت دے چہ دودہ کالہ دھغہ۔ بھی دیا
 چہ یہ رحم ک مورکب شپہ میاشتہ پاتے شی اوکہ اووہ میاشتہ
 پاتے شی تو بیامدت کرضاعت دیرویشٹ میاشتہ دے۔ اوکہ
 اتہ میاشتہ وی تو بیایہ دوویشٹ میاشتہ رضاعت وی اوکہ
 تہہ میاشتہ وی (لکہ دا اکثر واقع دہ) تو بیایہ مدت کرضاعت
 یویشٹ میاشتہ وی۔ تو یہ آیت کسورۃ احقاق کتب تداخل
 دے یہ مینج کمدت کحمل او کمدت کرضاع کتب۔ کدکورتفصیل
 یہ سورۃ احقاق کتب راجی۔ وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ
 بِالْمَعْرُوفِ، دادویمہ جملہ دہ یہ دیکش ذکر کنفقہ او کلباس
 کمرضعہ (پئی ورکوکے) دے یہ پلار کبھی یاتس دے۔ المولود لہ
 پلار کبھی دے۔ لفظ کوالد یا آب یے ذکر تہ کرو عکہ چہ یہ دے
 لفظ کتب دودہ قاض دے دی اول ذکر کنعمت الہیہ دے یہ پلار
 یاتس دے کدے دیا چہ دے نفقہ کمرضعہ ادا کری۔ دویمہ داچہ
 تسب یہ اصل کتب یہ پلار پسے غی راو کدینہ یہ قرینہ کبعض
 صوصوسرہ آل کرسول صلی اللہ علیہ وسلم مستثنی دی لکہ
 حسن او حسین رضی اللہ عنہما۔ عکہ چہ کھغوی تسب او کھغوی
 تسب یہ خیل مورقا طمہ رضی اللہ عنہا پسے غی۔ او بیائے رسول اللہ صلی اللہ علیہ
 وسلم تہ تسب کیری۔ او کرزق نہ مراد خوراک شہتاک کدے
 او کسوت نہ مراد لباس دے۔ بِالْمَعْرُوفِ، کعرف تہ ماخوذ ک

یہ اعتبار کہ جس کے رزق اولیاس سرہ۔ او یہ مقدار کس عرف تہ
 اعتبار دے۔ ہر کلمہ چہ یہ دے یا بکس پی و رک و کتہ زنہ اکثر
 کہ تقدرو پو اشرف و تقاضا نہ کوی بلکہ کفایت کہ نفقہ او کسوت طلب
 کوی کہ دے و جے نہ کہ ہفتہ تخصیص او کرے شو۔ لا تُکَلِّفُ نَفْسٌ
 اَلَّذِیْ سَعَهَا، داد ریمہ جملہ دہ یہ دیکش اشا رہ دہ چہ نفقہ
 او کسوت کین مالی حال کہ پلار تہ اعتبار دے۔ یہ دے کین تہ
 تہ تحدید کہ مقدار تیشتہ چہ دومرہ او دومرہ یہ وی نو کہ نفس
 نہ مراد دل تہ پلار دے۔ یا دا چہ مور یا تہ تہ تکسیا یہ نفقہ
 کین او یہ پلار یا تہ یہ طور کہ اسراف سرہ نفقہ نشی کیخود
 یا دا یہ خیل عموم یا تہ حمل دے۔ تہ لوا حکاموتہ اشا رہ
 دہ لکہ کہ سورت یہ آیت ۲۸۶ کین دی او حکم کہ نفقہ پکین
 داخل دے۔ تکلیف یہ اصل کین ہفتہ حکم دے چہ کہ ہفتہ یہ
 کو لوسرہ اثر کہ مشقت یہ مخ یا بین کین یسکارہ شہی (لکہ کَلْفُ الْوَجْهِ)
 او شرعاً ہفتہ تہ لوا حکام واجبیہ تہ ویلے شہی چہ کہ اللہ تعالیٰ کہ طرف نہ
 یہ ہر عاقل بالغ سری یا شہخہ یا تہ کیسود لے شوے وی
 و شح یہ اصل کین قراخی کہ لوخی تہ ویلے شہی او مراد کہ دیتہ
 طاقت دے کو یا کہ طاقت کہ نفس پیشان کہ قراخ لوخی کر عہولے
 شوینے کہ احکام شرعیہ کہ پارہ۔ لا تُضَارُّ وَالِدَا الْیَتَامٰی وَ الْیَتَامٰی
 لَ الْیَتَامٰی، داخلورمہ جملہ دہ او تغریع یا تفسیر دے کہ مخکین
 جملے۔ یعنی مورلہ تہ دی جائز چہ زیات اجرت غواہی کہ بیچی
 کہ پلار تہ یا انکار کوی کہ رضاعت نہ سرہ کہ طاقت لرلوتہ او
 دارنگ پلارلہ تہ دی جائز چہ کہ بیچی مورلہ کہ پیو ور کولوتہ
 منع کری یا انکار کہ نفقہ ور کولوتہ او کری۔ یہ لا تُضَارُّ کین دہ
 احتمالات دی۔ اول داصیغہ کہ مجھول دہ یہ اصل کین لا تُضَارُّ
 دے او مخکین معنی کہ دے احتمال مطابق دہ۔ او یہ دے کین
 والدہ نائب فاعل دے۔ دویم احتمال دا دے چہ داصیغہ کہ معلوم
 دہ یہ اصل کین لا تُضَارُّ دے او والدہ نائب فاعل دے۔ تو معنی
 دادہ چہ مور یہ یہ سبب کہ بیچی پلار تہ تنگوی چہ پیر اجرت

ترینہ غواہی او یا دارضاع ته انکار او کری۔ او پلار به به سبب د
 مچی مور ته تنگوی چه دارضاع ته یے متع کوی یا ورله نفقه ته
 ورکوی۔ دلته د ولد (مچی) اضافت مور او پلار د وار و ته کرے
 شوے دے د پارسه د شفقت کولو اگر چه نسب صرف د پلار د پاره
 وود دے وچه ته یے مؤلود له ذکر کرو۔

وَعَلَى الْوَارِثِ مِثْلُ ذَلِكَ، دایمحه جمله ده اودا معطوف ده به
 عَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ بِاتِّسَاعٍ او په مینج کتیں یے جمله معترضة
 دی۔ د لفظ الوارث په مصداق کتیں بشیر اقوال قرطبی او ابو حیان
 ذکر کری دی لیکن صحیح قول په دیکتیں د صحاح، قبیصه او
 بشیرین نصر و غیره دے چه مراد د دینه دغه مریض (پئی
 خور و تکه) مچی دے چه هرکله د ده پلار مریضی او په میراث کتیں
 دغه مچی ته هغه حصه ورکړے شی تو د هغه حصه ته به د مور
 (پئی ورکړ و تکه) نفقه او کسوت ادا کیدے شی۔ هان که چرے وراثت
 کتیں مچی ته مال اوت ته رسیږی تو بیا وارث د دغه مچی مراد دے
 اوجه د صحت د دے قول دا ده چه الوارث اسم فاعل هغه
 چاته وئیلے شی چه فی الحال په هغه کتیں صفت د وراثت
 موجود وی او هغه دغه مچی دے روستو د مرکب د پلار ته۔
 نو الوارث کتیں الف لام بدل دی د مضایف الیه ته یعنی وارث
 المولود له۔ مِثْلُ ذَلِكَ کتیں اشاره ده نفقه او کسوت ته د عرف
 مطابق سره د عدم اضرار ته۔

فَإِنْ أَرَادَ فَصَالًا عَنْ تَرَاضٍ مِنْهُمَا وَتَشَاوُرٍ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا، دا
 بشیر مه جمله ده او د اولے جمله سره متعلق ده۔ او دلیل دے چه
 پئی ورکول تر دوو کلونو پورے مکمل واجب نه دی۔ اَرَادَ،
 مِنْهُمَا، او عَلَيْهِمَا ضمیر و نه د تشبیه مور او پلار ته راجع دی۔
 فَصَالًا او قِطَامً دواړه په یو معنی سره دی یعنی جدا کول او پرېکول
 د مچی د پیو خور لونه د مور ته۔ عَنْ يَهِ په معنی د بَعْدَ دے یا اُجْلِيَه
 دے۔ تَرَاضٍ مِنْهُمَا کتیں مراد دا دے چه دا اراده د پرېکولو د مچی
 د پیو ته د دواړو په رضا سره به وی د اضطرار یا د خوف د وچه ته

یہ نہ وی۔ تَشَاوُر کیں اشارہ دہ چہ بعض وخت مور او پلار ہسے
 رضا شی پہ فصالح بات دے مشورہ یے نہ وی کرے۔ او مقصد پہ
 مشورہ کیں رائے او فکر استعمال دل دی پہ یا رہ د مصلحت د مچی
 کیں۔ تو بغیر د مشورہ نہ رضا مدی فائزہ نہ ورکوی۔ مشورہ
 پہ اصل کیں استخراج د رائے تہ وٹیلے شی تو ہغہ خا مخا بل
 ملگری تہ حاجت لری د دے وچے تہ پہ دیکیں باب تفاعل یا
 مفاعلہ ذکر کیری۔ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا تہ مراد د دے چہ مخکین
 د پورہ کید لو د دوا کالوتہ پہ دے فصالح کیں گناہ نیشستہ پہ
 مور او پلار بات دے۔

وَإِنْ أَرَدْتُمْ أَنْ تَسْتَرْضِعُوا أَوْلَادَكُمْ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِذَا سَلَّمْتُمْ
 مَا اتَّيْتُمْ بِالْمَعْرُوفِ، دا اوومہ جملہ دہ۔ او دا خطاب دے پلار او
 او میان دوتہ پہ طریقہ د التفات د غائب تہ خطاب تہ۔ تو پہ
 دے جملہ کیں مستقل حکم دے د استرضاع د پردی شیخے
 او دا پہ ہغہ وخت کیں چہ د مچی عیالہ مور د ارضاع تہ معذور
 وی یا انکار او کری بغیر د عذر نہ لیکن رضاشی دوارہ د مور
 او پلار پہ استرضاع (رضاعی مور نیولو) بات دے۔ استرضاع
 وٹیلے شی طلب د مرضعہ تہ اولاد د کم کیں لام پیت د۔ او استرضاع
 پہ اجرت سرہ وی محکمہ یے ورپسے شرط ذکر کر و پہ اِذَا سَلَّمْتُمْ سرہ
 او تسلیم کیں معنی د پورہ ورکولو د اجرت دہ یعنی چہ پہ مقرر
 اجرت کیں یہ نقصان نہ کوی۔ مَا اتَّيْتُمْ تہ مراد ہغہ اجرت د
 چہ پہ رضا او اتفاق د جانبینو سرہ مقرر کرے شوے وی۔ او د
 زمخشری پہ نیز د دیتہ مراد ہغہ دے چہ تا سو ارادہ کرے وی
 د ہغہ د ورکولو۔ بِالْمَعْرُوفِ تہ مراد د عرف مطابق دے چہ ہیر
 زیات او دیر کم ہم تہ وی اواد اکولو کیں یے تہال متبول ہم تہ کوی
 یا ترینہ مراد مدت شرعیہ د ارضاع دے۔ وَاتَّقُوا اللَّهَ، دا اتمہ
 جملہ دہ اشارہ دہ چہ پہ دے احکام او عقد د اجارے د مرضعہ کیں
 امور شرعیہ رعایت کوئی۔ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ، دا
 تہمہ جملہ دہ۔ او د تذکیر او تنبیہ د یا رہ دہ۔ بصیر صفت د اللہ تعالیٰ د
 بغیر د تشبیہ او تمثیل تہ او بغیر د تاویل او تحریف تہ۔

وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا

اوهذه کسان چہ مردہ کئے شی ستاسو نہ او پریددی بیبیانے

يَتَرَكُصْنِ بِأَنْفُسِهِنَّ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ

انتظار د کوی یہ خپلو مخانونو باندے خلور میا شته

وَعَشْرًا فَإِذَا بَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلَا جُنَاحَ

اوس شی نوکله چہ اوری دوی نیته دعت خیل ته نو نیشته کناه

عَلَيْكُمْ فِيمَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ

یہ تاسو باندے یہ هغه کار کیں چہ کوی دوی یہ پانه د مخانونو خپلو کیں

بِالْمَعْرُوفِ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ

یہ نیکه طریقہ او الله تعالی ستاسو یہ عملونو باندے خیردار دے

۲۳۴ یہ دے آیت کیں دتد بیر منزل د امور و نه دیار لسم امر د
چہ هغه مسئله دعت د وفات ده - او مقصد یہ دیکیں اجتناب
دے د جاهلیت د طریقے نه یہ عت د وفات کیں - او یہ دے
حکم کیں هم دوه اړخونه دی یواځ د جاهلیت د طریقے دے او
دویم د شریعت د طریقے -

رابطه :- هر کله چہ مخکین عت د طلاق او د هغه متعلقات
ذکر شول نو اوس د خاوند د وفات عت ذکر کوی -
رابطه :- مخکین آیت کیں الوارث کیں اشار و ه وفات خاوند
ته نو په وخت د وفات د خاوند کیں هم د نفقه د رضاعت یته
ذکر کړو نو اوس حکم د شریعت د عت ذکر کوی -

وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ د اعطف د قصه دے په قصه باندے
مناسبت پکین بیان د حکم د زنا تو دے - نو فی په اصل کیں اخستل
دی د یو څیز پوره پوره تو څوک چہ مرشی تو خپل عمر او
رزق مقدره یته مکمل او پوره کړو - یا داچه روح او بدن یته
دواړه واخستل شول - دلته مراد مرکب د دی -

وَبَيِّنَ رُؤُوسَ أَزْوَاجًا، دالفظ عام دے کہ بیٹھہ بیٹے آزادہ وی اوکھ ویتزہ وی، مدخول بہا وی اوکھ غیر مدخول بہا وی، حاملہ وی اوکھ غیر حاملہ وی، بالغہ وی اوکھ غیر بالغہ وی، توپہ نیزہ اکثر فقہاؤ ددینہ ویتزہ مستثنیٰ دہ یعنی دہھے عدت دودہ میا شتہ او بیٹھہ وراٹھے دی اوپہ نیزہ اکثر صحابہ کرام و اموات مجتہدین و حاملہ ہم ددینہ مستثنیٰ دہ دہھے عدت وضع دحمل دہھے دے لکھ چہ لکھ چہ سورۃ طلاق سک کیں دی۔ دارنگ حدیث دسبیحہ رضی اللہ عنہا دے چہ بخاری او مسلم راوپے دے چہ دہھے د خاوت د وفات نہ تیمہ میا شتہ روستو بیچے راوپو توتبی صلی اللہ علیہ وسلم ورتہ او قمر مائیل چہ ستا عدت ختم شوتہ بیل نکاح کو لے شے۔ ہاں غیر مدخول بہا ددینہ نہ دہ مستثنیٰ کرے شوے۔

يَا تَرْكُضْنَ يَا تَرْكُضْنَ اَرْبَعَةَ اَشْهُرٍ وَعَشْرًا، داخبر دے دالذین لیکن یہ تقدیر عبارت سرہ یعنی دازواج الذین یتوقفون یا ازواجہم یترکضن، دتربص نہ مراد عدت تیروں دی لیکن لفظ دعدت بیٹے نہ دے وٹیلے ٹکھ چہ پہ لفظ دتربص کیں حکم دعدت تہ اشارہ دہ چہ ہنہ منع دہ دبل نکاح نہ۔ اودلتہ ورسہ مراد دخاوت یہ کور کیں اوسیدل دی اوزینت، دول سنگار یہ نہ کوی رکینے، خائستہ جامے یہ نہ اغوندی، رنگونہ سرخی ناخن پالش او کریم وغیرہ یہ نہ لگوی او خوشبوئی یہ نہ استعمالی او دینہ احدا وٹیلے ٹنی اودا پہ ستت سرہ ثابت دی عشرتہ مراد یہ تمیز کیں لیالی (شپے) دی ددے وچے تہ عشرہ بیٹے نہ دے وٹیلے اوپہ قول دجمہور اہل علم وکیں لسمہ ورج پہ کیں داخلہ دہ۔ او ابو حیان وٹیلی دی چہ دلتہ ایام مراد دی لیکن قاعدہ دادہ چہ معدود مذاکروی او پتہ دی تو اسم عدت کیں تاثیر او تنکیر دواپہ جائز دی۔ اوصاحب اللباب وٹیلی دی چہ دا وراٹھے دعدت دوفات دادختم او دحزن وراٹھے دی تو مشابہہ دی دشیو سرہ۔

قاعدة :- پہ دے مقرر من کیں قاعدہ دادہ چہ مقصد

وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِي مَا عَرَضْتُمْ بِهِ

او نیشتمہ گناہ یہ تاسو باندے یہ ہفتہ الفاظ کیں چہ اشارہ کی تاسو یہ ہفتہ سرہ

مِنْ خُطْبَةِ النِّسَاءِ أَوْ أَكْنُتُمْ فِي

دغوختلو (د نکاح) د بشو تہ یا پت ساقی تاسو یہ

أَنْفُسِكُمْ طَعِمَ اللَّهُ أَنْتُمْ تَسْتَدْرِكُونَ نَهْنِ

زردنو ستاسو کیں عالم دے اللہ تعالیٰ چہ یقیناً تاسو یہ یاد دوی دوی لہ

د رحم د شیخ معلومول دی چہ د بھی تہ خالی دے اولہ تہ، او وجہ
یے دادہ چہ خلور میا شتہ کیں یہ رحم د شیخ کیں ولد تیاریری
او د خلور و میا شتہ تہ روستو یہ ہفتہ کیں روح اچولے کیری تو
بیا ہفتہ حرکت شروع کری۔ تو ہر کلمہ چہ یہ دے تہ تہ باندے
خلور میا شتہ اولس ور گئے تیرے شوے او حرکت د بھی یے
محسوس تہ کرو تو معلومہ شوہ چہ رحم (بچہ دانی) یے د بھی تہ
خالی دے نو دیل خاوند سرہ نکاح کولے شی۔ او دا قول د آیو
العالمیہ تہ نقل دے۔

فَإِذَا بَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِي مَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ
بِالْمَعْرُوفِ، یہ دے جملہ کیں اشارہ دہ چہ د خلور و میا شتہ
لسو ور گھوتہ روستو یہ دے شیخ باندے ہفتہ گناہ نیشتمہ پشان
د طریقے د جاہلیت۔ بلوغ اجل تہ مراد ختمیدل د عدات دی۔
عَلَيْكُمْ عَطَاب دے اولیاؤ د شیخ تہ او حکامو او علماؤ تہ حکمہ
چہ ہفتوی مکلف دی یہ تھی عن المنکر باندے۔ بِالْمَعْرُوفِ
تہ مراد شرعی نکاح کول دی او خان خانستہ کول او د کور
د خاوند تہ وتل او نقل کیدل۔

وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ، یہ دے جملہ کیں تحتیر دے د
مخالفت کرلوتہ او خبیر عالم دے یہ باطنی امور و او باریک
خبیر و تو باندے۔

وَلَكِنْ لَا تَوَاعِدْ وَهَنْ سِرًّا إِلَّا أَنْ

اد لیکن وعدہ (د نکاح) دی سیرہ پہ پتہ سرہ مہ کوئی مکر کہ

تَقُولُوا قَوْلًا مَّعْرُوفًا وَلَا تَعِزُّمُوا

دانی دینا د شرعے موافق (تعریض) او مہ بخہ دق

عُقْدَةَ النِّكَاحِ حَتَّىٰ يَبْلُغَ الْكِتَابُ

غوثہ د نکاح تودے پورے چہ اور سیدنی عدت فرض شوے

أَجَلَهُ ۖ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ

آخری نیتہ او پوہہ شی چہ یقیناً اللہ تعالیٰ عالم دے

مَا فِي أَنْفُسِكُمْ فَاحْذَرُوهُ ۚ وَاعْلَمُوا

پہ ہذا خیر وچہ پہ زہد و ستا سو کیں دی نو دیوہ کوئی دھغہ نہ او پوہہ شی

أَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴿۲۳۵﴾

چہ یقیناً اللہ تعالیٰ بخہ کوڈیکے صبرناک دے ۔

۲۳۵ پہ دے آیت کیں خوار لسم امر دے د امور و د تہ بیر منزل نہ او پہ دیکش حکم د بشعے د خطبے ذکر کوی یہ حال د عدت دھغے کیں روستو د خاوت د وفات نہ او مقصد پکین اجتناب دے یہ حال د عدت کیں د دودہ خیز و تونہ، اول وعدہ د نکاح کولو پہ پتہ سرہ - دویم عقد د نکاح، او اجازت د دودہ خیز و تودے اول خطبہ پہ طریقہ د تعریض سرہ - دویم پہ زہد کیں پتہ ارادہ د نکاح کولو ساتل - او دامنا کورہ دودہ ارخونہ دی پہ دے مسئلہ کیں -

رابطہ : ہر کلمہ چہ متکین عدت د طلاق او بیاعدت د وفات ذکر شو تو اس حکم د خطبے او نکاح تہلو ذکر کوی پہ حال عدت کیں - لہ متکین آیت کیں یے او خرمائیل چہ روستو د عدت نہ معروف کار کول د بشعے د پیرہ جائز دی - تو اس ذکر کوی چہ پہ وخت د عدت کیں ہغے د پیرہ نکاح کول حرام دی - او دے

عقود

مناسبت کو چھ نہ یے دا پہ ما قبل یا تد سے عطف کرے دے۔
 وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ، جناح پہ اصل لغت کہیں امر شاق (سخت کار) نہ وٹیلے شی او پہ شرع کہیں کناہ تہ وٹیلے شی۔ علیکم سرہ عام خطاب دے تلو مؤمنانو تہ۔ فِيمَا عَرَضْتُمْ بِهِ، تعریض پہ لغت کہیں ضد کو تصریح دے او پہ اصطلاح کہیں تضمین کو کلام دے پہ دا سے معنی سرہ چہ پہ مقصود یا تد سے صلاحیت کو دلالت لری۔ او دار تک پہ غیر مقصود لیکن اشعار کو ہتے پہ مقصود یا تد پوڑوی مِنْ عَطْفَةِ النِّسَاءِ، عطیہ پہ اصل کہیں پہ معنی کو عطیہ سرہ دے او عطیہ حاجت تہ وٹیلے شی۔ او عطیہ کو عطایت تہ اخستلے شوید لیکن مراد کو دینہ مخاطبہ دہ پہ خبر و کہیں پہ بار کو نکاح کو یو بنجہ کہیں۔ او کو تعریض الفاظ دادی چہ یو سرے ہتے شیخہ تہ او وائی چہ یقیناً تہ خائستہ یے او صالحہ یے او عہما ارادہ دہ چہ عہ نکاح (وادہ) کوم یا خیل صفتوتہ ورتہ او کری۔ النِّسَاءُ تہ مراد بعض اقسام کو شیخو دی یعنی ہتہ چہ پہ عدت کو وقات کہیں وی او ہتہ چہ پہ عدت کو طلاق مغلط یا یاشن یا لعان کہیں وی اگر چہ پہ دیکیں اختلاف دے کا اہل علمو۔ اَوَاكُنْتُمْ فِيْ اَنْفُسِكُمْ، اکنان پتہ ساتلو تہ وٹیلے شی او دا ضد دے کا اعلان مطلب داد دے چہ ارادہ کو ہتے نکاح لری لیکن تہ تصریح کوی اونہ تعریض کوی۔ یا دا چہ پہ زہ کہیں پنجہ ارادہ او کری چہ پس کو تیرید لو کو عدت تہ عہ پہ دے عطیہ یا تد سے تصریح کووم۔ عَلِمَ اللّٰهُ اَنَّكُمْ سَتَدُّوْنَ نَهْرًا، دا کو جناح کو پیارہ علت دے یعنی میلان او رغبت چہ پہ زہ کہیں راخی نو کو ہتے دفع کول کران دی نو کو ہتے کو اظہار کو پیارہ یے دوہ طریقہ ذکر کرے، دے کو پیارہ چہ کو مؤمنانو حرج (تنگسیا) لرے کرے شی نو کو سَتَدُّوْا نَهْرًا تہ روستو تقدیر کو عبارت دے چہ (ذکر کوئی صرف) پہ تعریض او اکنان سرہ عہ کہ چہ ذکر دل تہ شامل دے ذکر کولو تہ پہ ژے سرہ یا پہ زہ سرہ۔ او بعض مفسرینو وٹیلی دی چہ پہ دے کہیں یو قسم زور تہ دہ۔ وَلٰكِنْ لَا تَوَاعِدُوْهُمْ سِرًّا، پنا استدراک

کیں دوہ اقوال دی۔ اول دا استدراک دے دے ستن کروندن تہ
 یعنی پیر قسموتہ دی لیکن بعض اقسام دے ہتے دلتہ متع دی۔
 دویم قول دا چہ معکین جملہ پتہ دہ یعنی ذکر کوئی دوی سرہ
 لیکن یہ وعدہ سری بر پتہ (سرہ پتہ) دے ذکر کوئی اوپہ معنی
 دے سز کیں پیر اقوال دی۔ اول دا چہ دے دینہ مراد زنا کول دی۔
 دویم دا چہ یہ پتہ دے ہتے سرہ دے نکاح تذکرہ اوکری یہ طور دے
 وعدے چہ ماسرہ یہ نکاح کوئے۔ دریم یہ معنی دے نکاح دے۔
إِلَّا أَنْ تَقُولُوا قَوْلًا مَعْرُوفًا، دا استثناء منقطع دہ محکمہ قول معروف
 دے جنس دے سز تہ تہ دے تو الا یہ معنی دے لیکن سرہ دے۔ یا
 استثناء متصل دہ دے تواعد وھن سرہ یعنی دے تواعد وھن الا
بِأَنْ تَقُولُوا قَوْلًا مَعْرُوفًا بِالتَّعْرِيفِ، او معروف تہ مراد تعریف
 کول دی چہ یہ اول کیں ذکر شویا مراد دے دینہ دادے چہ دے ہتے
 سرہ دے احسان او کفالت دے مصالحو ذکر کوی تو دایہ تاکید دی دے
 تعریف دے پامراہ۔ وَلَا تَعْرِضُوا عُقْدَةَ النِّكَاحِ حَتَّى يَبْلُغَ الْكِتَابُ أَجَلَهُ،
 عزم عقد دے یہ یہ یوکار باندے او دے یہ صلہ کیں علی
 راخی تو دلتہ علی پتہ دے۔ او عزم کلہ یہ معنی دے ایجاب باندے
 راخی او ہتے مقابل دے رجعت راخی تو یہ دے معنی دے صفت دے
 اللہ تعالیٰ دے۔ او یہ اولہ معنی صفت دے اللہ تعالیٰ نشی کیں دے۔
 او ایجاب سبب دے وجود دی تو دلتہ معنی دادہ چہ مہ موجود دی
 عقد دے نکاح لہ یعنی نکاح مہ ترپی۔ عقد یہ اصل کیں پھولو
 او ترلو تہ وئیلے شی، نو عقدہ غوتے ترپے شوے تہ وائی اوپہ
 نکاح یا یہ نور و عقود کیں پھول او عہد کول دی محکمہ ہتے تہ
 عقد او عقدہ وئیلے شی۔ کتاب یہ معنی دے مکتوب دے یعنی عدت
 فرض کرے شوے، قرطبی وئیلی دی چہ کتاب یہ معنی دے قرآن
 دے او مضاف پتہ دے یعنی فرض القرآن۔ او اجل یہ معنی
 دے منتہا او دے علیہ دے۔

وَاَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي أَنْفُسِكُمْ فَاحْذَرُوهُ، دا تنبیہ او تحذیر
 دے چہ اللہ تعالیٰ یہ ہر پتہ او شکا رہا باندے یہ ہر حال کیں

لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ طَلَقْتُمْ النِّسَاءَ

نہشتہ گناہ یہ تاسو یا ندے کہ چرے طلاق و رکھی تاسو شیخو نہ

مَا لَمْ تَمْسُوهُنَّ أَوْ تَفْرِضُوا لَهُنَّ

خو پورے چہ تہ یثی یو خائے شری تاسو دھغوی سرہ یا نہ وی مقرر کری تاسو هغوی لہ

فَرِيضَةٍ مِّمَّا مَتَّعُوهُنَّ عَلَى الْمَوْسِرِ

مہر مقرر ادخہ سامان د فائدے و رکھی دوی لہ یہ فراخ مال والا باندے

فَكَرَّةٍ وَعَلَى الْبُقْطَرِ قَرَارٌ مَّتَاعًا

یہ قدر د فراخی دھغہ د اد یہ تنگ رزق والا باندے یہ قدر د تنگ سیا دھغہ د فائدہ و رکول دی

بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُحْسِنِينَ ﴿۲۳۶﴾

یہ شہ طریقہ سرہ دا حق لازم دے یہ احسان کوونکی باندے۔

عالم دے۔ او دار تک یہ یا سرہ د خطیہ کیں۔ قَاخْذَرُوہ، ہمیر اللہ تعالیٰ تہ راجع دے یعنی عَقَاہ۔ او زمتمشری و یلی دی چہ دا راجع دے مَا فِیْ أَنْفُسِکُمْ تہ چہ مراد ترینہ غیر جائز خیز دے وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ عَفُوٌّ رَحِيمٌ، روستو د تحنیر تہ بشارت دے او اشارہ دہ چہ ایمان د مؤمن یہ مینج د خوف اور جاء کیں د۔ قَائِدٌ:۔ یہ اولہ جملہ کیں خبر د ان (یعلم) قعل مضارع ذکر کرو حکہ چہ ما فی انفسکم مکرر کیبری تو گویا چہ علم یہ سبب د متعلق پورے ہم متکرر کیبری۔ او یہ دویمہ جملہ کیں یے خبر اسم ذکر کرو چہ دلالت اوکری یہ ثبوت او دوام د دے صقاتو یا ندے۔

بَلَدٌ یہ دے آیت کیں پنخلسم امر دے د امور و د تہ بپر منزل تہ۔ او یہ دیکیں مسئلہ د طلاق قبل الدخول دہ تحکیم د تقدیر د مہر تہ یا روستو د هغہ تہ۔ او مقصد یکیں اجتناب دے د مظالم و جاہلیت تہ یہ داسے حالت کیں۔ او یہ دیکیں دہ جہات دی یو جہت یہ اول کیں ذکر دے او یل جہت

یہ دویم آیت کتب ذکر دے۔

ربطہ ترددے خائے پورے کے مدحول بہا احکام وویا دھتے چہ
خاوندے مرثوے وی تو اس کے غیر مدحول بہا حکم ذکر کوی۔
لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ مَا كُنْتُمْ مَسْكُونَةً فِيهِنَّ مَا مَعَكُمْ مِنْهُ
ظرفیہ دے یعنی مدت کے عدم مسیس رتہ مسہ کولو کتب مسیس
کنا یہ دہ کے جماع نہ اڑھتہ یہ اصل کتب فعل کے سری دے۔ کے
دے وچے دلتہ ہتہ اسناد کرے ثنوی دے۔

سوال :- کے دے آیت نہ معلومہ ثنوی چہ محکمت کے دخول او تسمیہ
کے مہر نہ یہ طلاق و کولو کتب کناہ نیشہ تو کے دخول او تسمیہ نہ
روستو طلاق کتب ہم کناہ نیشہ تو کے تخصیص خہ فائدہ دہ ؟

جواب لے :- دلتہ کے طلاق کے جوار کے پارہ عام اجازت دے کہ یہ
حال کے حیض کتب وی یا پاکوالی کتب۔ اور روستو کے دخول نہ یہ
حال کے حیض کتب طلاق و کولو کناہ دے (صاحب اللباب)۔

جواب لے ابن عطیہ، زمخشری و قفال و بیلی دی چہ دلتہ
مراد کے جماع نہ ثقل (بوج) کے تاوان دے چہ ہتہ تبعہ و ثیل
شی یعنی تاوان کے مہر (تول یا نیم) یہ داسے طلاق کتب نیشہ۔
او قرینہ کے دے دا ذکر کے غایے دے چہ عدم مسیس او عدم تسمیہ
کے مہر دہ۔ دارنگ و ریسے آیت کے دے یہ مقایل کتب دے۔

جواب لے :- ابن عاشور و بیلی دی چہ ہر کلمہ احادیث دلالت
کوی چہ خاوندے کے شیخے سرہ شہ معاشرہ او کبری او نکاح
مقصد دوام دے صرف شکل کے مزے نہ دی لکہ چہ کے بعض
خلق و عادت دے چہ دیر نکاح و نہ صرف کے مزے انصتلو کے پارہ
کوی او بیائے طلاق وی چہ دھتے نہ منع کرے شویہ۔ تو کے دینہ
معلومہ ثنوی چہ کے مسیس نہ روستو خہ وہم کے کناہ شتہ یا کے
مسیس نہ محکمت کے ترک کے دوام یہ سب سرہ کناہ شتہ تو
دھتے وہم کے دفع کولو کے پارہ یے او وکیل چہ لاجنح۔

أَوْ تَقْرَضُوا لَهُنَّ فَرِيضَةً، دایہ تمسوہن یا ندے معطوف دے۔
أَوْ أَحَدُ الشَّيْئَيْنِ کے پارہ دے لیکن خلوک دواہوتہ مراد دہ یا

او پہ معنی کے الّا ان سرہ دے یا او پہ معنی کے او (رو) سرہ دے۔
 قرض پہ معنی کے تقدیر (مقرر کولی) دے۔ قریضۃ، مقول پہ
 پہ معنی کے شیعہ مفروضاً دے او دا آیت دلالت کوی چہ نفس
 الفاظ و نکاح سرہ وجوب کے مہر نہ راغی بلکہ پہ تقدیر یا پہ
 مسہ کولی سرہ راغی او مہر کے توابع و یا متممات و نکاح نہ دے۔
 وَمِنْ عَوْنِهِ، دا امر دے خاوند اتونہ او ضمیر کے ہن ہن ہن ہن ہن ہن
 راجع دے چہ طلاق کے کرے شی مخکیش کے دخول او کے تسمیہ
 کے مہر نہ۔ او اکثر اہل علم وائی چہ دامتہ واجبیہ ذہ یہ دلیل
 کے صیغہ امر مطلق سرہ او کے بعض پہ نیز امر کے استحباب کے یا
 دے۔ او کے دے متع کے یا سرہ تقدیر شرعی نیشہ۔ کا بن عباس
 رضی اللہ عنہما نہ روایت دے چہ اعلیٰ درجہ کے متع غلام یا
 ویتزہ و رکول دی او ادنیٰ کے ہن دے چہ دی یعنی قمیص،
 ازار (پرتوک) اولویتہ۔ او کے امام ابو حنیفہ رحمہ اللہ قول دے
 چہ متع یہ کے نصف مہر نہ زیاتہ نہ وی یعنی پنچہ درہم۔
 عَلَى الْمَوْسِعِ قَدْرُهَا وَعَلَى الْمُفْقِرِ قَدْرُهَا، دا دلیل دے چہ یا
 کے متع کیش حال کے خاوند نہ اعتبار دے حالت کے ہن معتب
 نہ دے۔ علی لفظ ہم دلالت کوی پہ وجوب کے متع یا نہ دے
 الْمَوْسِعِ یعنی خاوند کے وسعت پہ مال کیش، کے دیتہ مراد مالدار
 خاوند کے غنا دے۔ پہ قَدْرُهَا کیش مضاف پت دے یعنی قَدْرُ
 وَسِعِهِ۔ قَدْرُ او قَدْرُ کیش اکثر اہل علم فرق نہ کوی۔ او بعض
 و ثبلی دی چہ کے دے فرق دا دے چہ قَدْرُ پہ سکون کے دال سرہ
 پہ معنی کے وسع او طاقت دے او پہ زور کے دال سرہ (قَدْرُ) پہ
 معنی کے مقدار دے۔ الْمُفْقِرُ، کے فقر نہ دے تنگ الوالی تہ و ثبلی شی
 یعنی تنگ رزق والا۔ قَدْرُ، یعنی قدر اقتارہ۔ مَتَاعًا بِالْمَعْرُوفِ
 متاع پہ معنی کے تمتیع سرہ دے او مقول مطلق دے۔ یا متاعاً
 حال دے کے المعروف نہ۔ مراد ترینہ ہن دے چہ شرعاً
 او عرفاً معلوم وی او پہ ہن کیش پہ و رکول و تکی یا نہ دے بوج
 (دروند والے) نہ وی۔ حَقًّا عَلَى الْمُحْسِنِينَ، حقاً کے متاعاً صفت کے

وَإِنْ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ

ادکھ چرے تاسو طلاق ورکری بنحو لڑکھ کنس دے دے لہ چہ

تَمَسَّوْهُنَّ وَقَدْ فَرَضْتُمْ لَهُنَّ

یو جائے شوے یی تاسو دھنوی سرہ او حال دا چہ مقرر کرے دی تاسو دھنوی لڑکھ

فَرِيضَةً فَنِصْفُ مَا فَرَضْتُمْ إِلَّا

مهر مقرر نو دھن دے پیارہ نیمہ دھن مہر دہ چہ تاسو مقرر کرے دی مگر

أَنْ يَعْفُوْنَ أَوْ يُعْفُوا بِمَا فِي يَدَيْهِ

چہ معافی ادکری زنا نہ د خیل حق نہ یا معافی ادکری ہنہ کس (خاوند) چہ یہ لاس دھن کن

عُقْدَةِ النِّكَاحِ وَأَنْ تَعْفُوا أَقْرَبُ

عہہ د نکاح دہ او چہ معافی کوئی تاسو نو دیرہ نزدی دہ

لِلتَّقْوَىٰ وَلَا تَنْسُوا الْفَضْلَ بَيْنَكُمْ

تقویٰ تہ او مہ ہیردی مہربانی کول پہ میٹر خیل کنس

إِنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ

یقینا اللہ تعالیٰ پہ ہنہ عملو چہ تاسو کوئی لید ویکے دے۔

یا فعل پنتہ دے یعنی حق حقاً (یہ معنی دوجوب سرہ دے) او د محستین تہ مراد مؤمنان دی ٹکھ چہ ہر مؤمن د ایمان او اسلام پہ سبب د خان سرہ احسان کوئی دار تک محسن ہنہ ٹوک دے چہ نیک عمل کوئی او د اصفت د مؤمن دے۔ د بعض اہل علمو پہ نیز د امتعہ واجب تہ دہ او دھنوی استدلال کوئی یہ لفظ د محستین سرہ او وائی چہ محسن کامل مؤمن تہ ویکے شی لیکن اول قول غورہ دے۔ او دلتہ ذکر یہ لفظ د محسن سرہ د پیارہ د ترغیب دے عمل کولو تہ یہ دے امر پانتہ۔

۲۱۸ یہ دے آیت کنس د مخکنس مذکور زنا تہ من وجہ مقابل ذکر کوئی یعنی ہنہ زنا تہ چہ مدخل یھا تہ دہ لیکن مہر دھن

دپارہ د مخکن نہ مقرر کرے شوہری۔ فَنَصَفَ مَا قَرَضْتُمْ، نصف پہ اصل
کس د دوؤ جزء تہ وئیلے شی دلتہ مبتدا پتہ دہ یعنی قَالُوا جِبْ
نِصْفَ مَا قَرَضْتُمْ، نو نیم د خاوند او نیم د بیٹے شو۔

فائدہ:۔ دوارہ آیت تو کس ذکر د مسیس دے چہ جماع تہ وئیلے
شی اوکھ چرے مسیس تہ وی شوے یدکھ خلوت صحیحہ شوے
وی یعنی شغہ خاوند پہ یو کمرہ کس پہ داسے حال کس یولے
شی چہ روڑہ تہ وی او شغہ پہ حالت د حیض کس تہ وی
او بل ہم ہیج مانع تہ وی تو پہ نیز د امام د ابو حنیفہ او امام
مالک رحمہما اللہ دا پہ حکم د مسیس کس دے د وچے د حدیث
د ابن مسعود رضی اللہ عنہ تہ چہ خلقاے راشدینو فیصلہ کر پیدہ
چہ (کہ شغہ خاوند) دروازہ بت کری یا پردہ او پزاتہ کری تو
بیا د بیٹے د پارہ میراث شتہ او عدت ہم شتہ تو معلومہ شوہ چہ
مہریہ ہم کامل وی۔ دارقطنی دا حدیث مرفوع ذکر کریں۔
اوپہ نیز د قاضی شریح او امام شافعی رحمہما اللہ پہ دے سرہ
عدت او مہر تہ واجبیروی۔ او تور تفصیل بہ انشاء اللہ پہ سورۃ
نساء صلا کس راشی۔

إِلَّا أَنْ يُعْفُونَ أَوْ يُعْفَوِ النَّسَاءُ عَقْدَةُ النِّكَاحِ، دا استثناء متقطع
دہ پہ معنی د لکن سرہ او یعفون پہ معنی د پر بخود لو او مخ او لو
دے د خیل برے او حصہ تہ چہ ہتہ نیم مہر دے۔ او دا حکم د ہتہ
بیٹے دے چہ بالغہ عاقلہ وی۔ د ہتے د پارہ پہ خیل مہر کس
اختیار دے۔ د النبی پییدہ آہ تہ مراد خاوند دے لکھ چہ پہ
حدیث د جبیر رضی اللہ عنہ کس دی چہ قرطبی ذکر کریں۔ او
دا پہ حدیث مرفوع د دارقطنی کس ہم شتہ۔ او دا قول د اکثر
صحابہ کرام او تابعینو او امام ابو حنیفہ او امام شافعی رحمہما اللہ
دے یعنی د بیٹے د ولی پہ دیکس اختیار نیشتہ۔ او د بعض تابعینو
او امام مالک رحمہما اللہ قول دا دے چہ مراد د دینہ د بیٹے د نکاح
ولی دے چہ ہتہ تہ پہ عرف کس د نکاح روروائی۔
سوال:۔ عفو پہ معنی د پر بخود لو دے تو خاوند او ولی تہ د

دے دے نسبت کو لوٹھ مطلب دے ۹۔

جواب لے :- عادت دا ووجہ پہ وقت ک نکاح کنیں عادت تہوں
مہر بیٹھے تہ ورکولو تو ہر کلہ چہ طلاق قبل الدخول یے ورکرو
تو کھاوتہ حق دے چہ نیم مہر کھنہ واپس واخلی لیکن ہر کلہ
چہ داخاوتہ ہنہ واپس نہ اخلی تو دیتہ عقو وٹیلے شی اوکلہ چہ
خاوتہ تہوں مہر نہ وی ورکریے او طلاق ورکری تو کھنہ حق
دادے چہ کھاوتہ نہ ک نیم مہر مطالبہ اوکری۔ اوکلہ دا بیٹھے
دا مطالبہ نہ کوی او پریردی یے تو دیتہ عقو وٹیلے شی۔

جواب لے :- عقو یہ معنی ک آسانتیا سرہ دہ۔

وَأَنْ تَعْفُوا أَقْرَبَ لِلتَّقْوَى، دا خطاب عام دے سرو او بیٹھوتہ
لیکن صیغہ ک مذکر یے تغلیباً ذکر کریدہ۔ لِلتَّقْوَى، اقرب کلہ
متعدی کیبری پہ لام سرہ لکہ دا آیت اوکلہ متعدی کیبری پہ
الی سرہ لکہ پہ سورۃ ق سکا۔ تو دلتہ لام اجلیہ دے اولفظ حصول
پتہ دے یعنی لِحُصُولِ التَّقْوَى، او دا پہ معنی کنیں غورہ دے
ک الی التقوی نہ ٹکھ چہ پہ ہنہ کنیں معنی ک علتیت نیشستہ دے
او مفضل علیہ ک اقرب پتہ دے یعنی مِنْ تَرْتِلِ الْعَقْو۔ ٹکھ
چہ پہ خیل حق اخستلو کنیں او چا تہ پریتھو دلو کنیں شدات او بخل
معلومیری او یہ عقو کنیں سماحت او سخاوت معلومیری او دا
سخاوت وسماحت خواصل صفت ک متقی دے۔

وَلَا تَنْسُوا الْفَضْلَ بَيْنَكُمْ، دا ہم ترغیب دے عقو کو لو تہ پشان
ک اولے جملے او پہ دیکنیں ک عقو سبب ذکر دے۔ نسیان دلتہ پہ
معنی ک ترک پریتھو دلو دے۔ او فضل کول ک امر غیر واجبیہ دی
خوچہ نیکی وی نو دا فضل دے۔ دلتہ فضل ک خاوتہ ک طرف نہ
مہر پورہ ورکول دی او ک بیٹھے ک طرف تہ پریتھو دل ک نیم مہر
فضل دے۔ بَيْنَكُمْ کنیں تاکید دے دیویل سرہ ک تعارف او ک
محبت او ک محتاج کیدلو دیویل تہ او مونہ ک دینہ تعبیر کوو پہ
اخوت اسلامی سرہ۔ إِنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ، ہر کلہ چہ پہ
عفو او فضل کنیں ورکول ک حق دی او دا ک قبیلہ ک مبصراتو تہ دے

حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ

ہیشگیدی کوئی پہ تلو موغونو باندے او خاص یہ مونخ

الْوُسْطَىٰ وَقَوْمُوا لِلَّهِ قِسْمَيْنِ ۝۲۳۸

میںخنی باندے او اودیریدی اللہ تعالیٰ تہ تا بعداری کوونکی ۔

(ہغہ چہ شکاریری پہ نظر سرہ) نو دے وچے تہ فاصلہ کآیت
کتیں یے صفت ک بصیر ذکر کرو۔

۲۳۸ پہ دے آیت کتیں شیا پس امر دے کامورو ک تد بیر منزل تہ
اوپہ دیکتیں مسئلہ ک حفاظت دہ پہ موغونو باندے سرہ ک شغل
اوکار تہ پہ احکام دئیویہ باندے۔ اوپہ دیکتیں مقصد اجتناب ک
کپریشودلو ک موغ تہ یا ک سستی کولونہ پہ ہغے کتیں یہ سبب
ک نور و مشاغل و سرہ یا یہ سبب ک حقوق سرہ۔ اوپہ دیکتیں ہم
دوہ جہتو تہ دی۔ ک کثرت مشاغل و یہ وجہ یہ موغ کتیں سستی
کول لیکن سرہ ک دینہ محافظت کول ماموریہ دی۔

رابطہ۔ ہر کلمہ چہ ک بیبیا تو سرہ متعلق دیر احکام ذکر شول۔
توپہ دے کار و تو کتیں مشغولیدل کلمہ پہ انسان کتیں کعبا داتو
پہ یا ک کتیں سستی پیداکوی نو دے وچے تہ حکم ک موغ یے
ذکر کرو۔ ۳۔ متکثیں محافظت پہ حقوق العباد باندے ذکر
شونو اوس محافظت پہ حقوق اللہ باندے ذکر کوی۔ ۳۔ ہر کلمہ
چہ اللہ تعالیٰ بتدکا توتہ دعوت ک عفو و رکرو پہ متکثیں آیت کتیں
لیکن حرص ک نفس پہ دیکتیں لوگے مانع دے نو دے ہغے ک یا ک
دوہ علاجونہ دی یو دئیوی عقلی نو ہغہ ذکر شول ک تَسْوِی الْقَضَل
یُنْکَمِرُ سرہ۔ دویم علاج اُخروی روحانی دے چہ ہغہ محافظت
دے پہ موغ باندے چہ ہغہ ک فحشاء او منکر رید و کار و تو تہ
متع کوی۔

حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ، باب مفاعله ک پارہ ک تکرار او ہمیشگیدی
کولو دے۔ ک دے وچے تہ یے روستو علی ذکر کرو۔ او بعضو و بیلی
دی چہ محافظت ک بتد ک جانب تہ ادا شیری ک موغ دہ او ک

جانب د الله تعالى نه حفاظت د نفس او د مال د بندہ دے۔ او
 محافظت لفظ شامل دے ہمیشہ کولو او د یہ مستحب اوقات و کیں کول،
 او فرائض سنن تہول ادا کولو تہ۔ او تعبیر یہ لفظ د حافظوا سرہ
 دلالت کوی یہ اعراض کولو سرہ د مشاغلو او مواعظونہ۔
 الصلوات نہ مراد تہول فرض مونحوتہ دی۔ او بل قول دادے
 چہ د دینہ مراد خلور مونحوتہ دی چہ دوستو ہتہ ذکر کیڑی۔
 وَالصَّلَاةَ الْوُسْطٰی، وسطی مؤنث د اوسط دے۔ پد یکیں معنی د
 تفضیل دہ دے ویجے نہ دا یہ معنی د مختار (غورہ) دے۔ او
 بعضو ثیلے دی چہ دا یہ معنی د میخ دے (یعنی مینجئے موخ)
 لیکن اول قول غورہ دے حکم چہ تفضیل (غورہ والے) یہ ہتہ
 حائے کیں وی چہ زیادت او نقصان قبلوی او دامعنی یہ میخ
 کیں نہ جوڑی۔ بنا یہ دے دا تخصیص بعد التعمیم دے ویجے
 د اہمیت د ہتہ۔ او بنا یہ دویم قول عطف د معائرت د پارہ دے
 او یہ دے کیں پنجم موخ مراد دے۔ د صلوات وسطی یہ مصداق
 کیں اولس اقوال مفسرینو او محدثینو ذکر کری دی۔ لیکن غورہ قول
 یکیں دادے چہ دا د مازیکر موخ دے حکم چہ دے د پارہ صحیح
 مرفوع حدیث شاہد دے چہ یہ ہتہ کیں د عصر تعین دے۔ او
 نور اقوال یہ روایا تو موقوفہ یا صرف یہ ذکر د قضیلت د ہغوی
 یا بندے بنا دی۔

فائدہ:- صاحب د اللباب او شارحیتو کھدا یہ لیکن دی چہ دا
 آیت دلالت کوی چہ اقل درجہ د مونحوتو پنجم دی۔ وجہ دادہ چہ
 الصلوات جمع دہ مراد یہ د دیتہ درمے وی یا خلور زیات تہ حاجت
 نیشہ حکم چہ اقلہ درجہ د جمع درمے وی او وَالصَّلَاةَ عَظْمٰی
 نو معطوف غیر وی د معطوف علیہ تہ۔ نو ذایل موخ تہ اشارہ
 دہ۔ او الوسطی تقاضا کوی چہ جانبین یے برابر وی نو کہ
 الصلوات نہ درمے مونحوتہ مراد شی نو د درمے د پارہ وسط
 حقیقی نیشہ نو معلومہ شہ چہ د الصلوات نہ خلور مراد دی۔
 او وَالصَّلَاةَ کیں پنجم مراد شو۔ او دا یہ زیات عدد کیں ہم

جو پید لے تھی۔ عہدہ کے مقتضائے الفاظ و زیاتی وی۔
 وَقَوْمُوا لِلَّهِ قِنْتَيْنِ، دے آیت یہ دے جملہ کتب دلیل دے چہ
 قیام (اوردیدال) رکن کے موع دے یہ ہر عہدہ شخص یا اس دے چہ
 قادر وی یہ قیام یا اس دے، منفرد او مقتدی وی او کہ امام وی۔ لیکن
 نقلی موع دے دیتہ مستثنی دے یہ سبب کے بعض خصوصو سرہ۔ لے
 دلیل دے چہ قیام یہ تبت کے عیادت سرہ غیر اللہ تہ حرام دے۔ او
 قیام یہ طور کا اہل عجم (چہ ہفتہ تہ مثل و ٹیلے شی) ہم یہ صحیح
 احادیث و سرہ متع دے۔ او نفس قیام کے اکرام یہ طور بغیر کے مثلیت
 نہ یہ ہفتہ کتب اختلاف دے۔ قِنْتَيْنِ، یہ لغت کتب دوام، صبر او
 لزوم یہ بوخیز یا اس دے تہ و ٹیلے شی۔ او یہ شریعت کتب خاص
 دے یہ دوام کو لو یہ طاعت کے اللہ تعالیٰ یا اس دے۔ او یہ دیکتب
 دست و قول اقوال داخل دی تو دلتہ یہ تفسیر کے قنوت کتب دیر
 اقوال نقل دی۔ اول قول کے اکثر اہل علم و دے چہ قنوت یہ معنی
 کے طاعت دے۔ او ابن عباس رضی اللہ عنہما نہ مرفوع حدیث نقل
 دے چہ ہر قنوت یہ قرآن کریم کتب یہ معنی کے طاعت دے
 (امام احمد، ابویعلی) لیکن یہ سند کے دو کتب ابولہیعہ ضعیف
 راوی دے۔ دریم قول کے مجاہد دے چہ قنوت یہ معنی کے خشوع
 دے۔ دریم قول کے شعبی او جابر دے چہ یہ معنی کے طوع دے
 (خوشحالی قول)۔ ثلورم قول کے ابن عمر رضی اللہ عنہما دے چہ
 یہ معنی کے طول کے قیام دے او دا حاصیلیری یہ او پر دقراءت سرہ
 پنجم قول یہ روایت کے ابن عباس رضی اللہ عنہما سرہ چہ قنوت
 یہ معنی کے دعا دے۔ شپرم یہ معنی کے مصلین دے۔ اووم یہ
 معنی کے قارئین دے۔ اتم یہ معنی کے عابدین دے (دا دریوارہ
 کے ابن عمر رضی اللہ عنہما نہ نقل دی)۔ تہم قول دا چہ یہ معنی
 کے ذکرین دے او دا قول زمخشری کے کرپید دے۔ لسم دا چہ قنوت
 یہ معنی کے منع کو و تکی دے کے لا سو تو او کے سترگو کے حرکات غیر
 مناسبہ نہ۔ دا قول کے مجاہد دے۔ لیکن دا دویم تعبیر کے خشوع
 دے چہ دا قول کے ہفتہ نہ ممکن کے کر شوید دے۔ نو دے دینہ استدلال

فَإِنْ خِفْتُمْ فَرِجَالًا أَوْ رُكْبَانًا فَإِذَا

نوکہ دیر یوئی تاسو دشمن نہ نوموئج کوی چہ پیادہ روان یئی یا سوارہ یئی نو هر کله

کول چہ رفع الیدین پہ مومئج کتیں منع دی دا کہ جاہل و تو قول
دے جکھ چہ دے بجائے کہ قول معنی ابو حیات پہ خشوع سرہ ذکر
کریدہ۔ او بیلہ وجہ دادہ چہ مراد کہ دغہ قول دا دے چہ لاسوتہ
اوستزکے پہ غیر سنت طریقے سرہ مہ خوزوئی اور رفع الیدین
(پہ خاص مواضع و کتیں) پہ صحیح متواتر احادیثو سرہ ثابت دی
یو دلسم قول دا چہ قنوت پہ معنی سکوت دے او مراد کہ دینہ
عامو خیر و کولوتہ سکوت دے۔ لیکن کہ قراءت نہ سکوت مراد
نہ دے نو داہم کہ بعض جاہل و استدل دل دے چہ هغوی
وائی چہ کہ دینہ کہ قراءت خلف الامام منع ثابت شوہ او حال دا
چہ دا امر خواہم او متفرد تہ ہم شامل دے یولٹے مقتدی تہ
خونہ دے او پہ هغوی یا نہ بے حویا لا تفارق قراءت قرص
دے او دا قول چہ دلتہ مراد سکوت دے کہ کلام تہ دا غورہ
قول دے پہ سبب کہ دودہ احادیثو سرہ۔ اول حدیث کہ زید بن
ارقم رضی اللہ عنہ دے هغہ و بیلی دی چہ مونہ پہ پہ مومئج
کتیں کہ یو بیل سرہ خبرے کولے تر دے پورے چہ دا آیت
نازل شو تو حکم او کرے شو مونہ تہ کہ سکوت او کہ کلام و خبر و کول
نہ منع کرے شو۔ دا حدیث امام احمد راوپے دے او ابن کثیر
ہم سرہ کہ اشکال او کہ جواب نہ ثقل کریدے۔ او دویم حدیث
کہ ابن مسعود رضی اللہ عنہ دے چہ هغہ و بیلی دی چہ مونہ
کہ نجاشی یا دشناہ نہ واپس راغلو او مونہ پہ نبی صلی اللہ علیہ
وسلم یا نہ بے سلام او کرو نو کہ سلام جواب یے را تکرار او
فرمائیل چہ ان فی الصلوۃ کثُغَلًا، مزید تفصیل پہ یا سرہ
کہ خبر و کول و کتیں پہ مومئج کتیں مفسر قرطبی او تور و محدثین
ذکر کرے دے۔

اٰمَنْتُمْ فَاذْكُرُوا اللّٰهَ كَمَا عَلَّمَكُم

یہ امن شیخ تاسو نو یاد دئی اللہ تعالیٰ لہرہ لکھ چہ خود نہ کرے دہ تاسو تہ

مَا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ ﴿۲۳۹﴾

دھتہ طریقہ چہ تاسو دہ ہف علم نہ لولو۔

۲۳۹۔ ہر کلمہ چہ یہ معکبش آیت کتب قیام پہ مونخ کتب فرض کرے
 شو تو اس ہفہ عذر ذکر کوی چہ یہ ہفہ سرہ قیام ساقط پیری
 قرآن حقیقت، داشامل دے خوف تہ د دشمن، درندہ کا تو یا سیلاب
 راتلو وغیرہ نہ چہ دغہ وخت کتب د مونخ وخت داخل شی او
 پہ خلے بات دے اودریں لے نشی۔ قرچال او رکباتا، دے دے تہ
 معکبش فعل پت دے یعنی فصلوا یا فحوا فطو علیہا، رجال جمع
 دراجل دہ یعنی پیادہ یہ خیلو خپو یاں دے روان۔ اور کباتا جمع
 دراکب دہ برابره خیرہ دہ کہ یہ حیوان یاں دے سوروی یا بل
 تھ سور لئی یاں دے خو ذکر کوع او سجدے دیا سرہ یہ سر
 یاں دے اشارہ کوی۔ او یہ دے حالت کتب جماعت ہم نشی
 کید لے۔ او یہ وخت د قتال کتب یہ حال د التحام ربویل کتب
 ورنو تنل، د دشمن کتب او یہ نور و حال تو کتب د صلوة خوف
 ذکر یہ سورۃ نساء ملکہ کتب شوید دے۔ دا حالت یے دلتہ خاص
 کرو یہ ذکر کولو سرہ چہ قیام (اودریں لے یہ خپو یاں دے) یہ دے
 حالت کتب ساقط پیری او د صلوة خوف یہ نور و حال تو کتب دا
 قیام ساقط تہ دے۔ قرطبی و بیہ دی چہ یہ دے آیت کتب مقصود
 نہایت اہتمام د مونخ دے چہ مونخ یہ ہیخ حالت کتب تہ ساقط پیری
 قیاد اٰمَنْتُمْ، یعنی کلمہ چہ زانیل شی سبب د خوف۔ یا دایت د اعلہ
 یہ امن کتب یئی تو قاذکروا اللہ، د ذکر د اللہ تعالیٰ تہ مراد
 مونخ کول دی او شکر کولو تہ ہم عام دے۔ گما علمکم ما لَمْ
 تَكُونُوا تَعْلَمُونَ، کاف د تشبیہ د پارسہ دے۔ او تعلیم د اللہ تعالیٰ
 دوحی جلی او حق یہ طریقہ سرہ دے۔ ما لَمْ تَكُونُوا عام دے تولو
 احکامو شرعیوتہ او مونخ کولو تہ یہ حال د امن یا خوف کتب۔

وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ

اد هغه کسان چہ مرہ کرے شی ستاسونہ اد پیدیددی

أَزْوَاجًا مِّمَّا وَصَّيْتُمْ لَا زَوْجَهُمْ مِّمَّا عَمَّا إِلَى

بیبیانے نو وصیت د اد کوی د پاره د بیبیانو خپلو چہ سامان (فاترہ) وکړی شی تر

الْحَوْلِ غَيْرِ إِخْرَاجٍ فَإِنْ خَرَجْنَ فَلَا

یو کا لیکنه به وی ویستل د هغوی نو که چرے او د تلے هغوی روستو واجب عدله نو نیشته

جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِي مَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ

گناه په تاسو باندے په هغه کارونو کیں چہ کوی دوی په خاوندو خپلو کیں

مِنْ مَعْرُوفٍ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿۲۳۰﴾

خه د نیکو کار او الله تعالی نود آددے حکمتونو والادے

او مقصد د آیت دادے لکه چہ الله تعالی په تاسو باندے په دے تعلیم سره اتعام کړی دے نو تاسو د دے رحمت موافق شکر ادا کوئ یا د دینته مراد دادے چہ په حال د امن کیں په هغه امر کاتو شرطونو اولیقیا تو سره موخ کوئ کوم چہ تاسو ته په قرآن او حدیث سره معلوم وی - کمر گزولو اتعلمون، نه مراد دادے چہ په عقل سره تاسو دا علم نشئ حاصلو کوم چہ په وحی سره حاصلیری - او دا دلیل دے چہ د موخ تفصیلی طریقہ د قرآن اولحادیثوته ایزده کول ضروری دی -

۲۳۰ په دے آیت کیں اولسم امر دے د امور و د تدبیر منزل ته او هغه په بامره د احسان کولو کیں دے هغه زنا تو سره چہ حادثه یی وقات شو دے وی - او مقصد په دے حکم کیں اجتناب دے د هغه ظلم نه چہ خا اهلیت والویه د وفات په عدت کیں په زنا تو باندے کوو - او د جاهلیت والو طریقہ په مؤطا د امام مالک کیں لیکل ده چہ په دور د جاهلیت کیں په دے شیخو خاوند وفات شو نو هغه به داخله شوه یو تنک کور ته اونا کاره

جائے بہ یے اخوستلے اوھیچ قسم خوشبوئی اوزینت یے نہ شوکولے
دا تر یو کال پورے۔ بیا یہ ورتہ یو شماروے راوستلے شو تو خپلہ
خرمن بہ یے یہ ہخہ بخاروی پورے او مغلہ او یہ ناکارہ شکل کیں
بہ را او وتلہ نو بیا بہ یے ورلہ پہ لاس کیں پچہ ورکرہ او ہخہ بہ یے
شا طرف تہ او غور خولہ بیا بہ د خپل مور او پلا ر کورتہ لارہ۔ دے
ظلم اور سم د جاہلیت د رد کولو د پامرہ داشری حکم راغے۔

رہط لے۔ منعکین احسان ذکر شو یہ مینج د بندہ او د اللہ تعالیٰ کیں۔
اوس احسان ذکر کو یہ مینج د شیعہ او خاوند کیں۔ لے منعکین یے
ترغیب ورکرے وو فضل کولو تہ یہ مینج د شیعہ او خاوند کیں یہ
وخت د طلاق کیں نو اوس فضل ذکر کو یہ وخت د وفات د خاوند کیں۔
اور مسئلہ د مینج یکیں جملہ معترضہ دہ۔

وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا وَصِيَّةً لِأَزْوَاجِهِمْ يَبْنِي
زور د وصیہ کیں د وہ قولوتہ دی۔ اول قول دا چہ دلتہ فعل پتہ
دے یعنی لیو صوا یا یو صون۔ او دا خبر دے د الذین د پانچواں د غسے
فعل پتہ دے منعکین د الذین تہ او ہخہ فاعل دے د پتہ فعل۔
او وصیت مقول مطلق دے د پتہ فعل د پامرہ۔ او دا وصیت دے د
خاوند یہ حکم د کتب علیکم اذا حضر احدکم الموت ان ترک خیرا الوصیۃ اہ
نو مقصد دا دے چہ خاوند دے د مرکب یہ وخت کیں خپلو
بشعوتہ وصیت او کری چہ تر یو کال پورے خما یہ کور کیں
اوسیدری او ستا سو نفقہ بہ خما د مال تہ وی۔ تو بیا د ہغوی
خوشہ دہ کہ دا وصیت قبلوی او کہ تہ قبلوی۔ یا دے دا سے
وصیت ورثوتہ او کری د بیبیا تو یہ پامرہ کیں۔ او دویم قول
دا دے چہ وصیۃ لذر و اجہم۔ دا وصیت دے د اللہ تعالیٰ د طرف
تہ بشعوتہ چہ کور د خاوند کیں یہ پاتے کیدل تر یو کال پورے
لازم کنری۔ نو دا قبیلے د یو صیکم اللہ تہ دے۔ نو دا حکم د طرف
د اللہ تعالیٰ تہ دے یہ طریقہ د وجوب سرہ۔

قائدہ۔ یہ دے آیت کیں د وہ اقوال دی چہ ہخہ امام بخاری پہ
کتاب التفسیر کیں نقل کری دی۔ اول حدیث د ابن زبیر رضی اللہ
عنه دے چہ د ہخہ تہ معلومیری چہ دا آیت متسوخر دے یہ

تیر شوی آیت ۲۳۲ سرہ اودا آیت پہ نزول کیں مخکشیں دے۔ او
 ہفہ تربیتہ روستو دے۔ او دا پہ ہفہ دویمہ توجیہ سرہ دے چہ
 یہ وصیۃ کیں ذکر شولہ۔ یعنی اول یہ اسلام کیں عدت دوقات
 یو کال مقرر شوے و د سرہ د اوسیدلو او نفقہ نہ بیا ہفہ
 منسوخ شو یہ خلور میاشتو او لسو ورخو عدت د وفات
 سرہ او پہ آیت د میراث یعنی چہ وارث د پیارہ وصیت نیشہ
 دویم قول امام بخاری د مجاہد رحمہما اللہ نہ نقل کریدے
 چہ پہ دے آیت کیں نسخ نیشہ او عدت د وفات د ابتداء
 نہ خلور میاشتہ اولس ورخے دی۔ صرف د وصیت پہ طور
 سرہ او دہ میاشتہ او شل ورخے زیاتی کرے شوے او دا پہ طور
 د استحباب او احسان سرہ دی۔ نو دا وصیت منافی نہ دے
 د لا وصیۃ لو ارث سرہ اودا قول اکثر مفسرینو غورہ کریدے۔
 مَتَّاعًا إِلَى الْخَوْلِ، دا منسوب دے پہ حذف د جار سرہ یعنی
 بِمَتَّاعٍ۔ او د دینہ مراد نفقہ او لباس ورکول دی د احسان
 پہ طور سرہ۔ غَيْرَ اخْرَاج، دا حال دے یا بدل دے د
 مَتَّاعًا نہ۔ یعنی ورثہ د میت لہ پکار نہ دی چہ دا بیٹھہ د خاوند
 د کور نہ پہ زور سرہ او یاسی حکم چہ د وصیت بدلول جائز
 نہ دی اگر چہ احسانی وی۔

فَإِنْ خَرَجَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا فَعَلْنَا فِي أَنْفُسِهِمْ مِنْ مَعْرُوفٍ،
 د دینہ مراد وتل دی د خاوند د کور نہ پچیلہ خویشے سرہ۔
 لیکن بنا پہ اول قول سرہ دا خروج مخکشی د پورہ کولو د کال
 او روستو د کال پورہ کیدلو نہ دے۔ دلتہ معروف عام دے
 چہ ولی د میت او حاکم باندے حرج نیشہ چہ نفقہ د دینہ
 قطع کری یا بیٹے د کور نہ او یاسی۔ یا بیٹھہ او غی د خاوند د
 کور نہ یا خان لہ د خاوند طلب او لہون کوی یا کسب کوی د
 روزی گتلو د پیارہ پہ شرعی طریقے سرہ۔

فَإِذَا دَعَا إِلَى الشِّرْكِ دَعَا جَاهِلِيَّةٍ هَلْ تَهْ صَرْفَ زَيْنَتِ كَوْلِ (تَرْكُ دَ احْدَادِ)
 مَعْرُوفٍ

وَلَمْ تَطْلُقْ مَتَاعًا بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا

او دیا کہ طلاق در کرے شوے زنانو سامان (فائده) در کول دی ذکر عرف موافق ۱۵

عَلَى الْمُتَّقِينَ ۲۳۱

لازم ده په متقیانو باندے۔

مراد دے او هغه یومعین چیز دے او دلته مراد عام دے لکه چه ذکر شو تو محکمه ئے تکره په من سره راوړه چه د هغه مختلف اقسامو ته اشاره اوشی۔

وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ، لفظ د عزیز کتب تحذیر ته اشاره ده په سبب د اخراج د هغه په جبر او ظلم سره۔ او حکیم د دے حکم مناقعوته اشاره ده ۲۳۰ په دے آیت کتب اتلسم امر دے د امور و د تدبیر متزل ته په اشاره د متعه و رکولو ټول مطلقا تو ته په طور د احسان سره۔ او مقصد پکښ اجتناب کول دی د ظلم ته په عام مطلقو رطلاقو کر په شون باندے۔ یعنی طلاق د ظلم کولو د پاره سبب مه گرځوئی بلکه د هغه د زیره د خوشحالولو د پاره متعه و رکول پکار دی۔ وَلَمْ تَطْلُقْ مَتَاعًا بِالْمَعْرُوفِ، مخکښ آیت ۲۳۰ کتب حکم متعه و رکولو و د یو قسم مطلقه د پاره چه هغه غیر منحول بهاده سره د عدم تسمیه د مهر ته او په دے آیت کتب ټولے مطلقه مراد دی۔ یا دا چه مخکښ د متعه ته لباس و غیره مراد و او دلته تر یم مراد نفقه ده او نفقه ته هم متاع و ټیل شتی لکه چه مخکښ آیت کتب دی۔ په لفظ المطلقا ت کتب دوه اقوال دی۔ اول دا چه ټول اقسام مراد دی او د ټولو د پاره متعه و رکول واجب دی۔ او دا قول د سعید بن جبیر رضی الله عنه ابوالعالیه او زهری رحمهما الله دے۔ او دویم قول دا چه دلته ټول اقسام مراد دی خود احکم استحبابی دے ماسیوا د هغه قسم ته چه آیت ۲۳۰ کتب ذکر دے۔ او دا قول د جمهور اهل علمو دے۔

حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ، مراد داد دے چه کله حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ تارل شو نو بعض کسانو او وټیل چه که هغه ته غواړم احسان کول

كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمْ اٰيٰتِهٖ

د غسے

بیانوی

اللہ تعالیٰ

کاموں کے

احکام میں

لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُوْنَ

(۲۲۲)

دپارہ دے چہ کہ عقل نہ کار واخلع۔

نومنتہ بہ نہ ورکڑوم تو اور وٹیلے شوچہ حقاً علی المؤمنین، یعنی داد
 ہر متقی حق دے۔ او احسان دلتہ مرادق کہ تقوی دے اور متقین
 نہ مراد عام مؤمنان دی چہ خان کہ شرک و نفاق نہ بیچ ساقی۔
 فائدہ: یہ آیت ۲۳۱ کیں کہ متعہ کو جو ب ذکر و و کہ ہفتے بیٹھے دیام
 چہ خاوند ترینہ ہیچ فائدہ نہ دہ اخستہ (یعنی غیر مدخول بہا)
 تو د غسے بیٹھے لہ حق (واجب) ادا کول یہ عرف کیں احسان
 س نر لے کیبری کہ دے وجہ تہ ہلنہ یے محسنین وٹیلے وو۔ او دلتہ
 د عام و طلاق کرے شو کہ ذکر دے اگر چہ ہغوی کہ پیارہ مہر ہم شنتہ
 لیکن خاوند ترینہ فائدہ ہم اخستہ دہ تو کہ دوی یہ طلاق سرہ
 کہ دوی زہرہ پیر خفہ شوے او در دید لے وی تو کہ ہغوی زہرہ کہ خفہ
 کولوتہ کہ بچکولو کہ پیارہ لفظ کہ تقوی مناسب وو۔

۲۳۱۔ یہ دے آیت کیں ترغیب دے کہ تیر شو و احکام و امتثال
 تہ او کہ راتلو تو کو احکام و پیارہ ہم۔ یعنی معکبش چہ غرکک وضاحت
 او تفصیل او کرے شو د غسے بہ روستو ہم کوی۔ یا کاف کہ بیان
 کمال کہ پیارہ دے یعنی دابیانات یہ کمال قصاحت، بلاغت
 او وضاحت کیں کاملہ درجہ لری۔

لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُوْنَ، کہ وضاحت تہ روستو یہ احکام شرعیو کیں تدبیر
 او تفکر کا عقل کولے شئی تو کہ دے وجہ تہ یے تعقلون ذکر کرو۔
 ہاں کلمہ مغیبات یا مجملات وی تو بیا عقل یہ ہفتے کیں نشی
 چلید لے۔

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ

آیا تہ نہ گورے ہتھ کساؤ تہ چہ وتلے وڈ ہغوی د

دِيَارِهِمْ وَهُمْ أَلَوْفٌ حَذَرَ الْمَوْتِ

کورنو خیلو تہ اوجال داچہ دوی یہ زرگونو وڈ وڈ وچہ دینج کیدلو د مرگ تہ

فَقَالَ لَهُمُ اللَّهُ مُوتُوا فَقَالَ

نو اویل دوی تہ اللہ تعالیٰ مہہ شئی بیا یے

أَحْيَاهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَذُو فَضْلٍ

ژوندی کول ہغوی یقینا اللہ تعالیٰ خاوند د فضل دے

عَلَى النَّاسِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَر النَّاسِ

یہ خلقو باندے او لیکن اکثر خلق

لَا يَشْكُرُونَ ﴿٢٣٢﴾

شکر نہ کوی -

۲۳۲ د خلورم یاب خلاصہ:- دے آیت تہ ۲۵۳ پورے
خلورم یاب دے او یہ دیکھیں د ترغیب الی القتال د پارسہ دہ
واقعات ذکر کوی۔ چہ یہ اولہ واقعہ کہیں اشارہ دہ چہ دہزلئی
او دیرے د مرگ د وچے تہ د قتال فی سبیل اللہ تہ مخمہ گر جوئی
اور سے امر دے یہ قتال سرہ او ترغیب دے اتفاق فی سبیل اللہ
تہ تر آیت ۲۳۴ پورے۔ بیا دویمہ واقعہ دہ چہ یہ ہتھ کہیں
د قتال د وجوب سبب ذکر کوی شرعاً او طبعاً سرہ د مانع نہ او
ضرورت د امیر تہ اشارہ کوی یہ آیت ۲۳۵ کہیں۔ بیا د امیر
منتخب کول او شرطونہ د امارت ذکر کوی یہ ۲۳۶ کہیں۔ بیا د
حق امیر علامت د انتخاب ذکر کوی چہ ہتھ اعادہ د یرکاتو
الہیودہ یہ ۲۳۷ کہیں۔ او بیا سیاسیات د یوحق امیر ذکر کوی
چہ تمیز او فرق کولے شئی یہ مینج د مدد اہلبینو او شجاعت والو

کئیں سره د اشارے نه چه دکم والی د عدد رافرادو) د وچه نه قتال
 فی سبیل اللہ مه پریودی په ۲۴۹ کئیں - بیا د دعا د میدان جنگ
 ذکر کوی په ۲۵۰ کئیں - بیا حصول د فتح او خلافت حقه په ذکر
 د داود علیه السلام سره - اودا د جهاد اسلامی نتیجه ده سره
 د ذکر د فائده د قتال او نصرت الهیه نه په ۲۵۱ کئیں بیا د
 دفعه د کفر او شرک د پاره ارسال د آخری رسول صلی الله
 علیه وسلم په ۲۵۲ کئیں او ارسال د مخکنو رسولانو سره د
 تفاضل د هغوی نه - لیکن سبب د قتال اختلاف د خلقو دے
 په ایمان او کفر کئیں دا په ۲۵۳ کئیں ذکر کوی -

رابطه ۱ :- مخکښ یې د نکاح سره متعلق احکام ذکر کړل
 چه په هغه سره د انسان د نفس تحصین راجی اودا انفرادی
 او منزلی (کورنی) اصلاح ده نو اوس ذکر د قتال کوی چه
 په هغه سره تحصین او حفاظت د دین او د مسلمانانو
 د مالو توراجی چه دا اجتماعی او سیاسی اصلاح ده -

۲ :- مخکښ احکام تکلیفیه ذکر شول چه په هغه سره د
 قتال استعداد پیدا کیږی نو اوس د قتال حکم راوړی -
۳ :- په آخری امر کئیں د وفات ذکر و وچه هغه حقیقی مرګ د
 نو اوس بل قسم مرګ ذکر کوی چه هغه عقوبتی مرګ دے -

اَلْمُرْتَدُّ اِلَى الْاِيْمَانِ خَرَجُوْا مِنْ دِيَارِهِمْ، لَفْظ دَا اَلْمُرْتَدُّ کله دهغه
 چا د پاره ذکر کیږی چه مخکښ په واقعه علم لری نو دا د پاڅ
 د تقریر او تذکیرویی اودا س په قرآن کئیں لږ دے - او کله د
 هغه چا د پاره ذکر کیږی چه د مخکښ نه علم نه لری نو دا د تعجب
 او تنبییه د پاره وی - (قاسمی) کله چه فعل د رویت په دیکښ
 متعدی شویږ د هغه څیز ته چه د مخکښ نه سامع نه دے
 لیدلے نو مقصد په دے کلام کئیں ترغیب دے په علم د هغه
 څیز چه رویت هغه ته متعدی شویږ دے په الی سره د دے
 وچه نه اتفاق د مفسرینو دے چه دلته همزه د استفهام د
 حقیقی استفهام د پاره نه دے - او خطاب پدیکښ د معین

دپارہ نہ دے۔ او پیدے استفہام کنس درے اقوال دی۔
 اول قول دا چہ دا کہ تعجب او تعجیب دپارہ دے۔ دویم دا چہ
 دا استفہام تقریری دے لکہ دَ اَلَمْ نَشْرَحْ پِشَان۔ دریم قول،
 دا استفہام انکاری دے او یہ دریوارہ حالا تو کنس مقصد تیزی
 ورکول دی یہ علم دَ ما بعد باندے رابن عاشور قرطبی وئیلی
 دی چہ دا رویت قلبی دے یہ معنی دَ اَلَمْ تَعْلَمْ سرہ۔ او یہ
 نیز دَ سببویہ دا دہ چہ تَنْبِیْہٌ اِلٰی اَمْرِ الدِّیْنِ، او دا رویت
 دہ فعلوتہ نہ غواری۔ ابو حیان وئیلی دی چہ دا ہمزہ دَ
 استفہام داخل دے یہ نفی باندے نو استفہام تقریری شو نو
 ممکن دہ چہ مخاطب پہ دے باندے دَ مخکن نہ علم لری۔ او
 دا ہم ممکن دہ چہ دَ مخکن نہ علم نہ لری خو مراد پکنس
 تنبیہ او تعجیب وی۔ او دا رویت علمیہ دے متضمن دے
 داسے فعل لرہ چہ متعدی کیری یہ الی سرہ نو دلتہ معنی
 داشوہ اَلَمْ یَنْتَهِ عِلْمُکَ اِلٰی کَذَا رَاٰیَا سَتَا عِلْمٌ فَلَا نِیْ وَاقِعَ
 تہ نہ دے رسیدے (یہ دے تولو اقوالو سرہ ثابت دہ چہ
 لفظ دَ اَلَمْ تَرَ مخکن علم اورویت لرہ مستلزم نہ دے نو
 دا قول دَ جاہلانور بریلیانور) یا طل دے چہ ہغوی وائی چہ دَ
 دینہ معلومہ شوہ چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم پہ تیر شوہ تولو
 واقعاتو باندے علم لرلو مخکن دَ وحی نہ او ہغہ حاضر ناظر
وو اوس ہم دے۔ دا دَ قرآن تحریف دے۔ اَلَّذِیْنَ خَرَجُوْا
مِنْ دِیَارِہِمُ، دے قوم پہ بارہ کنس ذوہ اقوال مشہور دی
 اول دا چہ دا دَ بنی اسرائیلو قوم وو چہ دَ دوی پہ وطن کنس
 طاعون مرض (روباء) راغلے وو نو دَ مرگ دَ یرے دَ ہغہ
 وطن نہ او تختیل راو دے قول پہ بنا سرہ قرطبی دلتہ
 دَ طاعون احکام ذکر کریدی) دویم قول دا دے چہ دا دَ
 حزقیل علیہ السلام قوم وو۔ او دَ دوی بادشاہ دوی تہ دَ
 قتال حکم اوکرو نو دوی دَ ہغہ نہ او تختیل دے یرے دَ
 وچ نہ چہ قتال کنس خوبہ مونو مرہ شو۔ نو اللہ تعالیٰ پہ

دوی باندے مرگ راوستلو۔ بیا د حزقیل علیہ السلام پہ دعا
 سرہ اتہ ورے روستورا ژوندی شول۔ ابن عطیہ وئیلی
 دی چہ دے تلو اقول روستو نہ کمزوری دی لیکن د
 قصص د بنی اسرائیل پہ قرینے سرہ د تورات فصل اوو دیرشم
 باب نبوت حزقیل کنس دا واقعہ لیکل دہ۔ قرآن کریم ہم
 اکثر د بنی اسرائیلو ہغہ قصہ او واقعہ ذکر کوی چہ پہ
 عربو کنس د یہودیانو سرہ د نزدیکت د وچے نہ مشہورے
 وے اودا قول پہ دے وچے سرہ غورہ دے چہ روستو
 تے ورپسے امر د قتال ذکر کرے دے پہ دَقَاتِلُوا سرہ۔
 وَهُمْ اَلَوْفُ، پہ دیکن دوه اقول دی۔ اول قول دا جمع
 د الف دہ او پہ دیکن بیا دیر اقول دی لیکن غورہ
 قول دا دے چہ لس زہ یا زیات وو حکمہ جمع کثرت
 یے ذکر کریدہ یا مراد د دے نہ نفس کثرت دے۔ دویم
 قول، دا جمع د اَلْف دہ یعنی دوی کورتی کنس متفق او
 متحد ووی یعنی اختلاف سبب د تری قتال نہ ووبلکہ بیرہ
 د مرگ نہ سبب وؤ۔ حَدَّثَنَا الْمَوْتُ، دا مفعول لہ دے دخرج
 دپارہ۔ اوجن ہغہ خوف دے چہ حآن بچکول ورسرہ مقصد
 وی۔ فَقَالَ لَهُمُ اللَّهُ مُوتُوا، پہ دے سرہ مراد قول تکوینی
 دے یعنی زرواقع کیدل د مراد د الله تعالیٰ۔ پہ قضا و تقدیر
 سرہ قول تشریعی پہ دیکن مقصد نہ دے۔ ابن عربی وئیلی
 دی چہ دامرگ د عقوبت اوسزا دے۔ پہ دے پسے روستو
 دنیوی حیات راچی اویل موت اجلی دے پہ ہتے پسے دنیوی
 ژوند بیا نہ راچی۔ ثُمَّ اَحْيَا هُمْ، دوی د حزقیل علیہ السلام
 پہ دعا باندے الله تعالیٰ بیا را ژوندی کرل دا دہغہ نبی معجزہ
 وہ پشان د معجزاتو د عیسیٰ علیہ السلام۔ اودا سے واقعہ د
 بخی اسرائیلو پہ طلب د رویت کنس پہ آیت ہہ کنس اود بفر
 پہ واقعہ کنس پہ آیت سہ کنس ہم شیرہ شویں دہ۔ اودا دریم
 کرت دے۔

وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَاعْلَمُوا

او جنگ کوئی پہ لارہ کہ اللہ تعالیٰ کیں او پوہہ شی

أَنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿۲۳۴﴾

چہ یقیناً اللہ تعالیٰ ہرچہ آوری عالم دے پہ ہرچہ باندے۔

فائدہ ۱ :- قرطبی دابن عطیہ تہ نقل کپی دی چہ پہ دے واقعہ کیں عبرت دے چہ مرگ پہ اختیار کہ اللہ تعالیٰ کیں دے کھتے نہ خلاصیدل پہ ہیچ تہ بیرسره تشی کیں او دارنگ داتمہید دے کہ پارسہ کہ امر کہ جہاد دے امت تہ۔ یعنی کہ دوی چرتہ بزدلی اوکرہ کہ قتال کولوتہ تو اللہ تعالیٰ پہ پہ دوی باندے ذلت راولی۔ فائدہ ۲ :- معجزات و مستکربین دے واقعہ کظا ہر تہ انکار کوی او تاویل کوی چہ موت کہ دوی داسے تہ ووجہ روح پے کہ بدن تہ جدا شو بیکہ دایو مرض دے چہ کہ سکتے او بے ہوشی تہ زیات دے تو ہتہ پہ دوی را غلے وو۔ دارنگ ابن راوندی کہ تہ لو مرو پہ پارسہ کیں داعقیدہ لری چہ کہ بدن تہ ارواح تہ جل کیدری بیکہ دغسے حالت وریات دے راخی چہ روح کہ بدن پہ اجزاؤ (انداموت) کیں موجود دوی ہرچہ کیں چہ وی۔ الوسی و ثیلی دی چہ کہ دوی داقول او مذہب کہ عقل (او شرع) تہ مخالف دے۔ او اللہ تعالیٰ دے مونہ او تہول مسلمانان کہ داسے عقیدے تہ بیج اوساتی۔ اِنَّ اللّٰهَ لَنُؤْتِیْکُمْ فَضْلًا کَثِیْرًا، دا پشان کہ علت کہ ما قبل دے یعنی فضل پہ دغہ کسانو باندے پہ توند و رکولو سرہ وو او نور و خلقو باندے پہ عبرت اخستلو سرہ دے واقعہ نہ۔ وَلَکِنْ اَکْثَرُ النَّاسِ لَا یَشْکُرُوْنَ، دا استدراک دے کہ پت عبارت تہ یعنی پہ تہ لو خلقو باندے واجب دے شکر کہ نعمتو تو کہ اللہ تعالیٰ۔ لیکن دیر کہ دوی نہ نا شکرہ دی لکہ پہ سورہ اسراء کہ کیں ذکر دی۔ او شکر گزار لب بدکان دی لکہ چہ پہ سورہ ہبیا کہ کیں دی۔ ۲۳۴ :- پہ دے آیت کیں دے امت تہ کہ قتال امر دے۔ او

مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا

خوک دھنہ کس چہ قرض ورکری اللہ تعالیٰ تہ قرض

حَسَنًا فَيُضْعِفَهُ لَهُ أَضْعَافًا كَثِيرَةً

خائستہ (پہ اخلاص) نو دو چند بہ کوی ہنہ ددہ دپارہ پہ دو چند کولم دیرو سرہ

وَاللَّهُ يَقْبِضُ وَيَبْصُطُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ

او اللہ تعالیٰ تنکوی رزق او قراخوی او خاص دھنہ طرقتہ او کرحولے شئی تاسو۔

عطف د مضمون دے پہ حاصل مضمون د ماقبل باندے یعنی د مرگ
دیرے د وچے تہ سستی مہ کوی بلکہ وَكَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ۔
قرطبی و ثیلی دی چہ ہول عبادات پہ سبیل اللہ کنس داخل دی۔ او
امام مالک رحمہ اللہ و ثیلی دی چہ لارے د اللہ تعالیٰ دیرے دی او
پہ ہرہ لار باندے پہ یہ ہنہ کنس یا د ہنہ دپارہ قتال ضروری دے۔
وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ، پہ دیکن ترغیب او تحذیر دوارہ دی۔
سمیع دے آوری آوازونہ د مجاہدینو او د ہغوی د آسونو او
د گزارونو د وسلو۔ یا دا چہ ترغیب ورکوی بل چاتہ د جہاد۔
عَلِيمٌ یعنی عالم دے پہ زہونو او نیتونو چہ د چانیت د فی سبیل اللہ
او د چاہل خہ دنیوی غرض دے۔

۲۳۷۔ پہ دے آیت کنس ترغیب دے انفاق فی سبیل اللہ تہ حکہ
قتال بغیر د اسبابونہ نشی کیدے۔ او د حصول د اسبابو دپارہ
مالی اتفاق ضروری دے۔ او دیتہ جہاد بالمال و ثیلے شی۔

مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا، مقصد پہ دے استفہام
کنس تیزی ورکول دی۔ مَنْ استفہامیہ دے او د موصول مبہم
دپارہ دے۔ قرض پہ لغت کنس قطع (پریکولو) تہ و ثیلے شئی نو
د مال نہ یو تکرہ پریکول قرض دے۔ بیا پہ نیز د زجاج و کسائی
ہر ہنہ فعل چہ پہ ہنہ سرہ جزاء طلب کیری کہ خیر وی او کہ
شر وی۔ او بعضو پہ خیر باندے خاص کریدے۔ او پہ عرف
کنس د مال وغیرہ ورکول دی دے دپارہ چہ دگ تہ بیا واپس

کریشی۔ لیکن دلتہ استعمال پوری دے خرچ کولو دے یو خیز دے پآرہ
 یہ لار دے اللہ تعالیٰ کیں دے پآرہ دے طلب دے جزاء کہ ہفتہ
 خیز نفس وی، بدن وی او کہ مال وی۔ او قرضاً حسنًا
 (حسن) کیں اشارہ دے چہ دا قرض خالی وی دے عیب دے ریا
 اوز بادلو اوادی (تکلیف) ور کولو تہ او یہ اخلاص پانندے
 بنا وی۔ قرطبی وئیلی دی چہ اتفاق فی سبیل اللہ ہے
 مشابہہ کریدے دے قرض دے انسانانو سرہ نو یہ دیکیں
 دیر ترغیب دے دے یتہ اعمالو کولو تہ او وعدہ دے ثواب
 ور کولو دے حکم چہ قرض واجب الادا وی او مقروض یہ
 ہفتہ پانندے شکر ہم ادا کوی۔ قِيْضًا عَقَّةً لَهُ اَضْعَافًا كَثِيْرَةً
 ضِعْفُ يَہ اصل کیں مثل دے یو خیز دے یہ معدا ر کیں او مضاعفہ
 زیات دے دے مثل تہ یہ دیر چتہ سرہ۔ او اضعا ف جمع دے ضِعْفُ
 دے او موصوف دے یہ کثرت سرہ نو دے دے زیاتوالی شمار یو
 اللہ تعالیٰ تہ معلوم دے دے انتہا او حد معلوم تہ دے۔
 قِيْضًا عَقَّةً کیں زور دے دے وجہ تہ دے چہ دا یہ معنی کیں
 جواب دے استفہام دے تو اُن ناصبہ دے دے یہ جواب کیں پتہ
 دے۔ وَاللّٰهُ يَغْفِرُ وَيُبْرِئُ، یہ دیکیں ترغیب دے چہ اتفاق
 دے مال کمید لو دے وجہ تہ مہ پریر دے حکم چہ اتفاق سرہ یہ
 مال کیں کمے زیات تہ راخی بلکہ کمے زیاتے ہو کہ اللہ تعالیٰ یہ
 اختیار کیں دے او یہ دے جملہ کیں دیر اقوال دی۔ لے اللہ
 تعالیٰ دے مال اور رزق تنکسیا او فراخی راوی لے صدقات قبض
 کوی (فیلولی) او فراخ عوض (یدالہ) ور کوی۔ لے مرکب راوی یہ
 قبض کولو دے روح سرہ او ژوتہ او بدوی۔ لے بعض زہوتہ تنکوی
 او یہ بعضو کیں خوشحالی او فراخی پیدا کوی۔ او نور ہم اقوال تنستہ
 وَاللّٰهُ تَزْجَعُوْنَ، یہ دیکیں تنبیہ او تذکیر دے آخرت دے۔ او ارجاع
 (واپسی) دے اعمالو دے جزاء دے پآرہ دے۔

أَلَمْ تَرَ إِلَى الْمَلَا مِنْ بَنِي إِسْرَءِيلَ

آیا نہ گورئی تہو دے تہ دے بنی اسرائیلو نہ

مِنْ بَعْدِ مُوسَى إِذْ قَالُوا لِبَنِي إِسْرَءِيلَ

روستو دے موسیٰ علیہ السلام نہ کلہ چہ دوی اویل خیل تہی تہ

أُبْعَثْ لَنَا مَلِكًا يُقَاتِلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ

مقرر کرہ دمنو دیانہ بادشاہ چہ جنگ اوکرو یہ لار دے اللہ تعالیٰ کنس

قَالَ هَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ كُتِبَ عَلَيْكُمُ

اویل مہنہ نندے دہ (ستاسو د حال نہ) کہ چوے فرض کرے شی یہ تاسو بانڈے

الْقِتَالُ إِلَّا تَقَاتِلُوا قَالُوا وَمَا لَنَا

جنگ چہ جنگ یہ اونہ کرے دوی اویل اوخہ وجہ دہ مونو لہ

أَلَّا نُقَاتِلَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَقَدْ

چہ جنگ یہ نہ کوڈ یہ لار دے اللہ تعالیٰ کنس او حال دا چہ یقینا

أَخْرَجَنَا مِنْ دِيَارِنَا وَأَبْنَاؤُنَا فُلَمَا

مونو ویستلے شوے یو دے کورونو خیلو اوخا منو خیلو نہ نوھر کلہ

كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ تَوَلَّوْا إِلَّا قَلِيلًا

چہ فرض کرے شو یہ دوی بانڈے جنگ دوی مخ اوکرو مگر لو کسانو

مِّنْهُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ ﴿۲۳۹﴾

دے دوی نہ او اللہ تعالیٰ خہ علم لرونکے دے یہ ظالمانو خلقو بانڈے

۲۳۹۔ دے آیت نہ دویمہ واقعہ دے بنی اسرائیلو ذکر کوی۔
 ربط ۱۔ مخکنس یے وقاتلوا فی سبیل اللہ امر ذکر کرو نو
 اوس تحذیر ذکر کوی چہ دے فرضیت د قتال نہ روستو یہ قتال
 کولو کنس سستی اونکری اگرچہ تاسو لو یی پشان دے بنی اسرائیلو

ورنه ذلیل اور سوا به شی

۲۱- مخکنس امر و په قتال سره نو اوس د هغه د نظام د پاره ضرورت د امیر جهاد (ملک، بادشاه) ذکر کوی - الْمَلَأُوْهُ، هغه جماعت ته وئیلے شی چه د هغوی په مینځ کښ اتفاق وی او دا اسم جمع ده - او دا اخته شویدے د ملا نه (ډکول د لوخی په اوبو وغیره سره) د عربو عادت دا وو چه د اوبو گودر ته به جمع شول نو د یو بل سره به یی د مشکیزو او نورو لوخو د اوبو کښ په ډکولو کښ امداد کوو - او اوبه خواصل د حیات (ژوند) دے نو اشاره شوه چه څوک د یو بل سره د ژوند په منافعو کښ امداد کوی نو هغوی ته ملا وئیلے شی گویا که دوی د شرافت د نیوی یا اخروی نه ډک دی - او زجاج وئیلی دی گویا که دوی ډک دی د هغه خیز و نه چه دوی هغه ته محتاج دی - مِنْ یَّغْنِ مُوسٰی، د دینه مراد وفات د موسی علیه السلام دے - اِذْ قَالُوا لِنَبِیِّیْ لَهْمُمْ، د ده نه مراد صمویل علیه السلام وو چه هغه ته په عربی کښ شمویل وئیلے شی - لِنَبِیِّیْهِمْ یی نه دے وئیلے ځکه چه دا تبی معروف نه وو د مخاطبینو د قرآن پوخت کښ او بله وجه داده چه عبرت د واقع په تعین د نبی باندے موقوف نه دے بلکه د هر نبی مخالفت کول د ذلت سبب دے - اِبْعَثْ لَنَا مَلِکًا یَّقَاتِلُ فِیْ سَبِیْلِ اللّٰهِ، تاریخ والو لیکلی دی چه تر دے واقع پورے په بنی اسرائیلو کښ عَصْرُ الْقَضَات وو یعنی د هر دے ډله د بنی اسرائیلو د پاره جدا جدا حاکم وو که هغه به تبی وو یا غیر تبی وو - او هغه به د دوی فیصله کولے او دا صمویل علیه السلام د دغه زمانے آخري نبی وو - ابن کثیر وئیلی دی چه د موسی علیه السلام نه دوستو څه زمانے پورے یو اسرائیل په خپل دین باندے پابنده وو - خو بیا په دوی کښ بدعات او شرک پیدا شو - او انبیاء و کرامو به دوی ته دعوت کوولیکن دوی به د انبیاء و قتل کوو یا به یی انکار کوو تر دے پورے چه په دوی باندے فلسطین والا (د شمنان د دوی) غالب شول او د

ہتھی یا دشاہ مشہور روپیہ جالوت سرہ - اوہتہ دوی لہرہ ذکر و توتہ
 او شہل او د دوی بچی تے غلامان کپل او د تورات تابوت تے د دوی
 نہ قبضہ کرواویہ اشد و علاقہ کتب تے کیبشودو - دغہ وحت
 بنی اسرائیل پوہہ شول چہ د جالوتیا تویہ مقابلہ کتب منظم
 قتال ضروری دے لیکن صمویل علیہ السلام د بدن لحاظ
 سرہ کمزور ہے شوے ووتو دوی د ہتہ نہ مطالبہ اوکرہ چہ
 د نظام قتال دیا تے یوملک (یادشاہ) ضروری دے تو د ہتہ
 روستویہ دوی کتب عصر الملوک پیدا شو - داسے واقعات تورت
 یہ سفر صمویل الاول اصحاب سابع کتب ذکر دے -

قَالَ هَلْ عَسَيْتُمْ اِنْ كُنْتُمْ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ الْاَلْتَقَاتِلُوا، مَا اسْتَفْهَمَ
 تقریری دے او اَلْتَقَاتِلُوا اسْتَفْهَمَ دے د پیارہ د ہل اوخبر
 دے د عسی د پیارہ، او دلیل دے د جواب د اِنْ شَرْطِيہ - یعنی یہ
 اَلْتَقَاتِلُوا کتب معنی د تنازع دہ د ہل او عسی او اِنْ - تویہ دیکش
 معنی د تحدید دہ د ترک قتال نہ روستو د قرصیت نہ د بعض
 شیطانی وسوسو او د یزدلی د وجہ نہ - او د نبی گمان دا ووجہ
 دوی یہ یہ قتال کتب یزدلی اوکری د وجہ د معکبش گناہوتو
 د دوی نہ - قَالُوا وَمَا لَنَا اَلْتَقَاتِلُ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ، دا جملہ یہ
 اصل کتب معطوف دہ یہ اِنْعَمَ لَنَا مَلِكًا بَانَد سے او یہ مینج کتب
 د دوی د نبی قول یہ طریقہ د جملہ معترضہ سرہ دے - مآپہ معنی
 د آئی تھی سرہ استفہام انکاری دے - د دینہ مراد دادے چہ
 تہ سبب دے مونہ د پریشودلو د قتال او مقہوم دادے چہ
 ہیچ مانع نیشہ د قتال کو لو نہ - مقصد د دوی دا ووجہ زمونہ
 امید دے چہ اللہ تعالیٰ یہ زمونہ مدد اوکری او یزدلی زمونہ
 نیشہ دے - وَقَدْ اُخْرِجْنَا مِنْ دِيَارِنَا وَابْنَاءُنَا، دا جملہ حالیہ دہ
 یہ طریقہ د علت د معکبش انکار د پیارہ - او مراد یہ دیکش وجود
 د سبب د قتال دے طبعاً او شرعاً حکم چہ غیرت طبعی د انسان
 تقاضا کوی د دشمن نہ د بدن اخستلو - اخراج یہ اصل کتب
 لرے کول د خیزدی د خیل خائے او د خیل صاحب نہ - تودا معنی

وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ اللَّهَ قَدْ بَعَثَ

او اوایل دوی تہ نبی د دوی یقیناً اللہ تعالیٰ مقرر کرے دے

لَكُمْ طَالُوتَ مَلِكًا قَالُوا أَنَّى يَكُونُ

ستاسو د پالوت بادشاہ دوی اوایل غہ رنگ بہ کیدیشی

لَهُ الْمُلْكُ عَلَيْنَا وَنَحْنُ أَحَقُّ بِالْمُلْكِ

د دہ د پالوت بادشاہی بہ مونو باندے او مونو دیر حقداریو بہ بادشاہی سرہ

مِنْهُ وَلَمْ يُؤْتَ سَعَةً مِنَ الْمَالِ

د دہ تہ اد نہ دہ و د کر شو دہ تہ فراخی د مال

اُنْبَاءُ كَاتِه شامل دہ یعنی د حمانونہ یے مونو لرے کپی یو
او ہغہ یے زمونہ قید کپی دی۔ مؤرخینو لیکن دی چہ د
دوی نہ یے خلو رسوہ او خلو یست ہلکان غلامان کپی وو۔
لیکن سبب د ضعف د دوی روستو دا ورجہ دوی دانہ دی
و غیلی چہ قَدْ اَمَرْنَا اللّٰهُ بِالْقِتَالِ وَاَوْجِبْ عَلَيْنَا یعنی قصد او
نیت د دوی امتثال د امر اللہ تہ وو۔ صرف سبب د غیرت طبعی
ذکر کرو۔ فَلَمَّا كَتَبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالِ تَوَلَّوْا اِلَّا قَلِيلًا مِّنْهُمْ داخلہ
او اجمال د دوی د قصے دے چہ ہغہ روستو بہ تفصیل سرہ
ذکر کیری۔ او دا ہغہ ضعف دے چہ مخکین د ہغے سبب ذکر
شو۔ او بہ دیکتیں د دے اُمت د مؤمنانو د پالوتہ تحدید دے۔ یعنی
اے مؤمنانو ہر کلمہ چہ تاسو باندے قتال فرض شی تو تاسو
دینی اسراعیلو بیشان د دُنیا پرستی د وچہ نہ سستی او بزدلی
او تکبر جی۔ اِلَّا قَلِيلًا، یہ حدیث سرہ ثابت دہ چہ دغہ قلیل
درے سوہ دیارلس (۳۱۳) کسان وو یہ مقدار د اصحابو د
واقعے د بدر چہ یہ اسلام کہیں اولہ غزوہ وہ۔

وَاللّٰهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ، یہ دے وعید کہیں اشارہ دہ چہ د فرض
قتال نہ مح کر حؤل ظلم دے۔ او دا سے ظلم د اقوامو د ذلت سبب
مکرجی۔

قَالَ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاهُ عَلَيْكُمْ وَزَادَهُ

اویل ہغہ یغیرا اللہ تعالیٰ غور دالے در کربہ دہ لرہ یہ تاسو باتن اوریاتی کرینا دہ دیرا

بَسْطَةً فِي الْعَالَمِ وَالْجَسْمِ وَاللَّهُ

فراخی پہ علم او جسم کین او اللہ تعالیٰ

يُورِثُ مُلْكَهُ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ

دکوی بادشاہی خیلہ چالہ چہ او غوری او اللہ تعالیٰ

وَإِسْعٰ عَلِيْمٌ (۲۴۴)

فراخ فضل والادے عالم دے یہ ہر جہ باتن ہے۔

۲۴۴ پہ دے آیت کین اجابت دے دے قول چہ ابعث لکنا ملکا،
او دینی اسرائیل و قباحت ذکر دے چہ ہغوی دخیل نبی قول
یہ خیلے رائے سرہ رد کرے وو۔ او دارنگ پہ دیکش دامیر دیا
د صفا تو شرعیو ذکر دے۔

إِنَّ اللَّهَ قَدْ بَعَثَ لَكُمْ طَالُوتَ مَلِكًا، پہ دیکش تاکید دے پہ
ذکر لفظ کرائی سرہ اوصیج نسبت دے اللہ تعالیٰ تہ او یہ
لفظ کڈ سرہ انشا سرہ دہ چہ دا انتخاب کطالوت بادشاہ ک
نبی پہ رائے سرہ تہ دے۔ پہ تورات کین یے د ہغہ نوم شاول
ذکر کریدے نوطالوت د ہغہ لقب وو۔ یا کقرآن پہ اصطلاح
کین اویا مخکش دیا دشاہی د ہغہ تہ پہ خیل قوم کین دا ک
ہغہ لقب وو۔ ملکا تہ مراد امیر دلشکر دے (مجاہد)۔ قَالُوا
أَنَّى يَكُونُ لَهُ الْمُلْكُ عَلَيْنَا، داکلام کدوی پہ طریقہ دتعت سرہ
رد دے د انتخاب ک اللہ تعالیٰ او کقول دینی ک اللہ تعالیٰ اوداعادت
دینی اسرائیل و دے چہ تقدیم د مقبول پہ فاضل یان دے تہ
مئی اوفقیار انسان تہ سپک کوری او اعتبار نسب تہ ورکوی
محکہ چہ پہ دوی کین د مخکش تہ دہ خاست اتوتہ مشہور وویو
خاندان (کورائی) ک نبوت چہ ہغہ اولاد ک لاوی بن یعقوب
علیہ السلام وو۔ اویلہ کورائی ک ملکیت وہ چہ اولاد ک یہودا وو۔

نودوی نسب ته اعتبار و رکړو او نسب او مالدارۍ خو اسباب
 ضعیفه دی په مقابلله کولو ته سبب کښې چه هغه قول کد الله تعالی
 او د هغه کد رسول دے۔ او تقدیر او قضاء الهی ده۔ او الله تعالی
 فرمائیلی دی چه **إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتَقَاهُ** رقیقاً عزت مند
 ستا سونه په تیز کد الله تعالی زیات تقوی والا دے (او صحیح
 حدیث کښې واردی چه **لَا فَضْلَ لِعَرَبِيٍّ عَلَى عَجَبِيٍّ وَلَا لِعَجَبِيٍّ**
عَلَى عَرَبِيٍّ إِلَّا بِالتَّقْوَى رنښته غوره والے د عربی په عجبی
 باندے او ته د عجبی په عربی باندے مگر په تقوی
 سره) (ابو حیان)۔ او دا عادت د بنی اسرائیلو اوس هم د
 دے امت په بعضو جاهلانو کښې شته دے چه مالدارۍ او
 نسب له په دیندارۍ باندے غوره والے ورکوی۔ **وَنَحْنُ**
أَحَقُّ بِأَلْمَلِكِ مِنْهُ، دا هم مستلزم دے اعتراض کولو له
 په الله تعالی باندے چه الله تعالی زیات حقدار او غوره
 شخص ته حق نه دے ورکړے۔ او دارنگ دا خپله ترکیه
 کول دی بے حایه۔ او دا دواړه هم قبیح اخلاق دی۔ او دلته
 دعوی حقیقتاً په اعتبار د نسب او د مال سره ده۔ **وَكَمْ يَوْمَاتِ**
سَعَةِ مِّنَ الْمَالِ، دا هم دوی د بادشاهی نه مانع ذکر کوی رچه
 هغه فقیری او غریبی ده) د دوی په گمان کښې۔ او دا خوی
 او خصلت د مالدارو اوس هم په یهودیانو کښې شته دے۔
قَالَ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاهُ عَلَيْكُمْ، دا جواب دے د دے قول کد
 دوی چه نحن احق بالملک۔ یعنی دا انتخاب ما د کسان نه نه
 دے کړے بلکه پدے باندے امر د الله تعالی دے او دا
 یقینی حجت دے او الله تعالی په مصلحتونو د خلقو باندے
 ښه عالم دے۔ نو د طالوت په انتخاب کښې دیر حکمتونه دی۔
وَرَادَةُ بَسْطَةِ فِي الْعِلْمِ وَالْجِسْمِ، دا رد دے د هغوی په قول
 باندے چه **كَمْ يَوْمَاتِ سَعَةِ مِّنَ الْمَالِ**، یعنی شریعت فضیلت
 په مالدارۍ سره نه دے ورکړے بلکه په زیادت د علم
 او جسم سره دے۔ او دا د انتخاب د امیر او بادشاه د پاره

وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ آيَةَ مُلْكِهِ

اد اویل ددی تہ . نبی ددوی یقیناً تجھ د بادشاہی د دہ

أَنْ يَأْتِيَكُمُ التَّابُوتُ فِيهِ سَكِينَةٌ

دادہ چہ رابشی تاسو تہ صندوق چہ پہ ہف کین آدم د تہو نو دی

مِّنْ رَبِّكُمْ وَبَقِيَّةٌ مِّمَّا تَرَكَ آلُ

ستاسو د رب د طرف تہ او باقی بہ دی د ہف تہ چہ پر بخود لے دے آل

مُوسَىٰ وَالْهَارُونَ تَحْمِلُهُ الْمَلَائِكَةُ إِنَّ

د موسیٰ آل د ہارون علیہما السلام لا وچت کرے بہ دی ملائکہ یقیناً

فِي ذَلِكَ لَآيَةٌ لَّكُمْ إِن كُنْتُمْ مُّؤْمِنِينَ

یہ دیکھن ضرور تجھ دہ تاسو لہ کہ چرے تاسو مومنان یقیناً

شرعی صفات دی۔ او الْعِلْمُ تہ مراد علم او پوہہ د تن پیر جنگ
او سیاست د رعیت دے او داپہ علم د وحی او دین سرہ حاصل
او الْجِسْمُ تہ مراد خائستہ او روح بدن دے او زیات طاقت او
صبر پہ حال د جنگ۔ عکہ چہ زیادت د ظاہری جسم پہ لید وکی
یادے رعیت او ہیبت اچوی او زیادت معنوی دیر والے د خیر
او د شجاعت دے (ابن کثیر قرطبی) او د اصفیات یہ خلقائے
راشدینو او معاویہ رضی اللہ عنہم کین ہم پورہ موجود و
دارنگ د ہغوی تہ روستو پہ نور و خلقائے کین ہم موجود و
اگرچہ د صحابہ کرام تہ کم و و۔ وَاللّٰهُ يُؤْتِيْ مَمْلَكَةً مَنْ يَّشَاءُ، دا
ہم د ہغوی د نبی پہ کلام کین داخل دے۔ او د تاکید د رد دے
د ہغوی پہ مخالفت کولو یادے عکہ چہ اللہ تعالیٰ فاعل مختار
دے تو د ہغہ پہ انتخاب یادے اعتراض نشی کینے۔

وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ، یہ دیکھن رد دے د ہغوی پہ اعتراض یعنی اللہ
تعالیٰ وسیع او خراج فضل والا دے تو یہ فقیر او غریب شخص یادے
ہم فضل کوی۔ او یہ حق دار د بادشاہی او مشرک کولو یادے کینہ علم لری۔

۲۲۵۔ یہ دے آیت کہیں کہ اللہ تعالیٰ کی طرف سے یہ حقایق کی طاہرہ
کیا شاہی یا نہی یو علامت کی کوی۔ اور انزل کی برکات
الہیہ دے یہ سب کی حق ملک (یا شاہ) سرہ۔

وَقَالَ لَهُمْ ظَاهِر دَادہ چہ دوی کی تعنت کی وجہ کی پیل نی نہ
یو علامت غوریت و تو کی ہفتہ یہ جواب کہیں دا علامت رائے۔ او
مخکین کی شوی دی چہ کی دوی کی عصیان کی وجہ کی شمتا تو
(عمالقو۔ فلسطینیات) کی دوی نہ تاہوت قبضہ کی پو۔ تو کی ہفتہ
تاہوت بغیر کی جنگ نہ واپس راتل او بغیر کی ظاہری اسباب نہ
(یہ واسطہ کی ملائکہ سرہ) راتل ضرور یو معجزہ وہ او یہ ہفتہ
کہیں دنتہ ہم امور معجزاتہ موجود و۔ او موجودہ تورات کہیں یہ
سفر صمویل کہیں کی تاہوت کی واپس راتلو وجہ او طریقہ کی ذکر
کریدہ۔ او مفسریتو ہم کی ہفتہ کی پائرہ مختلف قصہ کی کر کی دی۔
اَنْ يَّاتِيَكُمْ التَّائِبُوتُ، نسبت تاہوت نہ کی راتلو مجاز نہ۔ تاہوت
صندوق او یکسے نہ وئی شے او کی الف لام نہ معلوم پری چہ
دا یہ نیز کی بنی اسرائیلو معلوم او معروف و او داہتہ و وجہ
یہ ہفتہ کہیں اصل الواح کی تورات کی موسیٰ علیہ السلام کی وخت
نہ پراتہ و او ہفتہ نہ تاہوت الشہادت وئی کیوں۔

فِيهِ سَكِينَةٌ مِّنْ رَبِّكُمْ، یہ ضمیر کیہ کہیں دہ اقوال کی
اول قول دا دے چہ ضمیر راتلو کی تاہوت نہ راجع دے چہ
کی ہفتہ راتل یہ حرق عادت (نا آشنا طریقہ) سرہ و۔ دویم دا
چہ ضمیر تاہوت نہ راجع دے یعنی یہ تاہوت کہیں دنتہ معجزاتہ
خیز نہ پراتہ و۔ سَکِينَةٌ، کی سکون نہ اخستہ شوید دے یہ
معنی کی اطمینان او وقار لکہ چہ یہ حدیث کی ورتلو کی موعہ کی پام
کہیں وارد کی چہ عَلَيَّكُمْ بِالسَّكِينَةِ، او یہ حدیث کی براء رضی اللہ عنہ
کہیں کی تِلْكَ السَّكِينَةُ تَكُنْ لِقُرْآنٍ، او یہ حدیث کی اسید بن
حضر رضی اللہ عنہ کہیں کی تِلْكَ الْمَلَايِكَةُ كَانَتْ تَسْمِعُ لَهُ
نو معلومہ شہہ چہ یہ اول حدیث کہیں مراد کی سکینہ نہ
اصحاب السکینہ کی چہ ہفتہ ملائکہ کی۔ نو دلتہ ہم تاہوت

او د هغه راتلل سبب وو د اطمینان د هغوی د زېږون په باره
 د طالوت کښ - دارنگ سبب د سکون د زېږون د دوی وو
 په حالت د جنګونو کښ - ځکه چه دا معجزه وه یا په دیکښ
 کتاب د الله تعالی پروت وو - وَبَقِیَّةٍ مِّمَّا تَرَكَ آلُ مُوسَىٰ وَ
 آلُ هَارُونَ، بقیه په اصل کښ هغه زیاتی څیز دے چه پاته
 شوی وی د څه ویر څیز ته او کله نفیس او عمده (ریشکله)
 څیز ته هم وئیلے شی - او دلته د دے په مصداق کښ ویر
 اقوال دی - له عصا (کوټی) د موسی علیه السلام او جاس د
 هغه او د هارون علیه السلام له عصا د موسی علیه السلام
 او پکړی د هارون علیه السلام له علم او تورات (مجاهد او
 عطاء) له جهاد فی سبیل الله او په هغه باند ے امر د الله تعالی
 (ضحاکی) په اضافت د آل موسی او آل هارون کښ مضایف او
 مضایف الیه دواړه داخل دی یعنی نفس د موسی او هارون علیهم
 السلام او د هغوی اهل بیت او تابعان - او ابو حیان وئیلی
 دی چه مراد د دین هغه انبیاء علیهم السلام دی چه په اولاد
 د دے د وار وکښ راغله وو تو دغه څیزونه هغوی د یو بل ته
 په توارث (وراثت) سره نقل کړی وو او په تابوت کښ پرانته
 وو - تر دے پور ے چه عمال قو د دوی ته قبضه کړل -
 تَحْمِلُهُ الْمَلَائِكَةُ، دا جمله حالیه ده یا مستانفه ده او داهم دلالت
 کوی په عظمت شان د دغه تابوت باند ے یعنی ملائکو هغه
 تابوت راوړ ورتور ظاهری اسباب یې نه وو او د طالوت په خوا
 کښ یې کیښودلو - اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰیةٌ لِّکُمْ، په ذلک کښ د تابوت
 راتلونته اشاره ده - آیه نه مراد دا چه دا دلیل دے ستاسو د پام
 په باره د یاد شاهی د طالوت کښ - دارنگ علامت دے د پام
 د تصریت د الله تعالی تاسو سره په مقابله د دشمن کښ - اِنَّکُمْ
 شرط د پاره دے ځکه چه دیته آیت هله وئیلے شی چه ځوک
 صحیح ایمان لری په الله تعالی او د هغه په قدرت او په
 معجزاتو او ملائکو باند ے - یا مؤمنین په معنی د تصدیق

کو ونگو دے یہ بادشاہی دے طالوت باندے ۔

فائدہ ۱ :- لفظ دے سکینہ یہ قرآن کریم کیں شیپ کرتہ ذکر دے اول دا آیت بیا یہ سورۃ توبہ ۲۴، سکا او سورۃ فتح ۲۴ سکا کیں ۔ او یہ دے روستو پتخہ وارہ آیتونو کیں یہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم او صحابہ کرامو باندے انزال دے سکینہ ذکر دے نو معلومہ شہوہ چہ دا عظیم نعمت دے دے اللہ تعالیٰ ۔ دا رنگ لفظ دے بقیہ یہ قرآن کریم کیں درے کرتہ ذکر دے اول دا آیت دویم سورۃ ہود ۱۱۴ سکا یہ دے دوارہ آیتونو کیں دے اکثر مفسرینو یہ تیز باندے دے بقیہ نہ مراد طاعت دے اللہ تعالیٰ او علم دے دین او عقل او پوہہ دے نو معلومہ شہوہ چہ یہ دے آیت کیں ہم دے بقیہ نہ مراد علم دے یعنی علم دے موسیٰ او ہارون علیہما السلام دے تورات نہ علاوہ (رنگہ چہ تورات خود مصداق دے دے سکینہ دے پیارہ) او داسے علم تہ علم دے حدیث دے انبیاء کرامو وٹیلے شی ۔ او صاحب الباب وٹیلی دی چہ دے بقیہ نہ مراد دے موسیٰ او ہارون علیہما السلام دین او شریعت دے ۔ یعنی یہ سبب دے دغہ نایوت سرہ دے دوی یا قی دین او شریعت منظم کرے شو ۔ نو حاصل داشو چہ یہ دغہ نایوت کیں دے اللہ تعالیٰ کتاب (تورات) وواو دے بنی اسرائیلو دے انبیاء و احادیث وواو دے دوارہ سبب اطمینان دے زرو نو دے او یہ دیکیں آیات الہیہ ہم شتہ دے او دیتہ برکات الہیہ وٹیلے شی ۔ چہ دے طالوت یہ وجہ سرہ بنی اسرائیلو تہ دا برکات واپس راغلل ۔ نو معلومہ شہوہ چہ دے صالح او نیک امیر او بادشاہ دے وجہ نہ یہ ملک او وطن کیں علوم دے کتاب اللہ او احادیث دے نبی عام کیری او خوشحالی راغی ۔

فائدہ ۲ :- سوال : ہرکہ چہ دے بقیہ تہ مراد عصا دے موسیٰ علیہ السلام او جائے او پکری دے ہارون علیہ السلام شی او دے ہتھ پہ وجود سرہ دے زرو نو سکون او اطمینان او نصرت الہیہ حاصل لو تو دے دینہ ثابتہ شہوہ چہ تیرا لب قبول پہ تھیزو نو

دے پیغمبر اتو سرہ جائز دی ۶۔ جواب لے :- مخکیش معلومہ شنوہ
 چہ دلتہ غورۃ تفسیر دادے چہ کہ دیدہ کہ ہتوی علم او دین او
 شریعت مراد دے۔ او کتاب کہ اللہ تعالیٰ او احادیث کہ انبیاء علیہم
 السلام او دین او شریعت سبب کہ برکات الہیہ دے یہ یقین
 سرہ۔ جواب لے :- کہ چرے صحیح ثابت نشی چہ دغہ خیزوتہ
 عصا او جانے، پکری وغیرہ وے توہم کہ دیدہ انکار نشی کیدے
 ٹککہ چہ یہ اشیاء کہ انبیاء تبرک حاصل جائز دی او کہ دے
 دلیل دادے چہ صحابہ کرامویہ کہ نبی کریم صلی اللہ علیہ
 وسلم کہ او دس استعمال کرے شوے او یوسرہ او کہ دغہ یہ
 ویشتو مبارکوسرہ تبرک حاصلو۔ کہ دے یہ پائے کہیں دیر
 احادیث وارد دی۔ لیکن کہ دے تبرک کہ پیارہ شرطوتہ او شرعی
 طریقہ ضروری دے۔ اول شرط دادے چہ یہ صحیح سند سرہ
 ثابت وی چہ دغہ جامہ، پیزار عصا او ویشتہ وغیرہ کہ نبی
 صلی اللہ علیہ وسلم دی ٹککہ چہ صحیح سند یے نہ وی او ہسے
 یہ خلقو کیش مشہور ول کیری نواقراء راخی تھہ رنگہ چہ کہ
 حدیث کہ پیارہ صحیح سند ضروری دے تو دغہ شان کہ دے
 خیزوتہ کہ صحت کہ پائے ہم صحیح سند ضروری دے۔ دوم شرط
 دادے چہ تبرک یہ شرکی طریقے سرہ نہ کوی لکہ چہ بعض
 جاہلان کہ دا سے خیزوتہ طوافوتہ کوی او کہ دغہ نذر پیش
 کوی او دغہ تہ سجدے کوی او سروتہ ورتہ بتکتہ کوی او
 کہ دغہ عرسوتہ او میلہ جوہوی وغیرہ۔ دریم شرط دادے چہ دغہ
 بہ کہ برکاتو کہ پائے یومستقل موثر سبب نہ کنری ٹککہ چہ کہ برکت
 یہ طور کہ فاعلیت صرف اللہ تعالیٰ تہ نسبت کیدے نشی لکہ چہ
 کہ دے تفصیل موثر یہ تشیط الازہان فی اصول تفسیر القرآن
 یاب شرک فی البرکات کیش ذکر کریدے۔ تھلورم شرط دادے
 چہ خیزوتہ کہ غیر معصوم اشخاصویہ یہ جواز کہ تبرک کیش
 یہ خیزوتہ کہ انبیاء علیہم السلام یا تہ نہ قیاس کوی
 اگر چہ بعض علماؤ کہ دے کہ جواز قول کریدے لیکن یہ دیکش

د هغوی سره هېڅ دلیل نېشته سیوا د قیاس کولو نه په څیزونو
 د پیغمبرانو او حال دا چه قیاس مساوات غواړی. او په څیزونو
 د معصوم رتبې او غیر معصوم کښ خو دیر فرق دے. او
 شاطبی په کتاب الاعتصام جلد ۲ صفحه ۵۰ باندے ذکر
 کړیدی حاصل یې دا دے چه د صحابه کرامو اجماع ده
 چه هغوی د غیر انبیاءو په څیزونو تبرک نه دے طلب کړے
 لکه څیزونه د ابوبکر او عمر رضی الله عنهما او نور مشران
 صحابه شول. او د دے ته کولو دوه وجه دی. اوله وجه
 دا چه د هغوی په علم کښ ثابت دی چه دا تبرک حاصلول
 مختص دی په اشیاو د پیغمبرانو پورے او نور خلق په هغوی
 باندے نشي قیاس کیدے. دویمه وجه دا ده چه هغوی د
 علو کولو او د شرک پیدا کیدلو ته یوه کوله. د دے وجه
 نه عمر رضی الله عنه هغه او نه پرے کړه چه خلقو کمان کوو
 چه دا هغه او نه ده چه نبی صلی الله علیه وسلم د دے د
 لاندے د صحابه کرامو نه بیعت الرضوان اخستلے وو نو
 دے خلقو به د هغه لاندے بیا مونږو ته کول نو عمر
 رضی الله عنه د هغه د پرے کولو حکم صادر کړو او هغه لاری
 هم بنده کړه. او نن زمانه کښ دیر جا هلانو د خپلو
 پیرانو د خپلے ځایو ته او د هغوی د عبادت ځایو ته
 داسے برکت والا گنلے دی لکه کعبه شریفه. او دغه
 ځایونو ته سفرے هم کوی. اهل علمو او ذمه دار کسانو
 له پکار دی چه د شرک پیدا کیدلو داسے دروازے بندے
 کړی چه خلق په شرک کښ واقع نشي او خلقو ته ترغیب
 ورکړی چه د قرآن و صحیح احادیثو ته علمی تبرکات او
 فوائد حاصل کړی. داسے تفصیلات شاطبی په کتاب
 الاعتصام کښ او مولانا عبدالحی لکهنوی په مجموعه
 الفتاوی جلد اول صفحه ۲۷۸ کښ لیکلی دی.

فَلَمَّا فَصَلَ طَالُوتُ بِالْجُنُودِ قَالَ

نُوْهْرُكَلَه چہ اودتلو طالوت (د بتارنہ) سورہ د لبسکر نہ

إِنَّ اللَّهَ مُبْتَلِيكُمْ بِنَهَرٍ فَمَنْ شَرِبَ

يَقْبِنَا اللَّهُ تَعَالَى اِمْتَحَان کوی یہ تاسو پاتدے یہ یوسیند سورہ نو چا چہ او خکلو

مِنْهُ فَلَيْسَ مِنِّي وَمَنْ لَمْ يَطْعَمَهُ

د هغه نہ نو نہ یہ وی دے زما نہ او چا چہ او نہ خیل د هغه نہ

فَإِنَّهُ مِنِّي إِلَّا مَنْ اغْتَرَفَ غُرْفَةً

نویقینا دے یہ وی زما نہ مگر هغه خوک چہ دک ئے کرد یو چولک

بِيَدٍ فَشَرِبُوا مِنْهُ إِلَّا قَلِيلًا

یہ لاس خیل سورہ نو او خیل دوی د هغه نہ مگر یو کسانو

مِنْهُمْ فَلَمَّا جَاوَزَهُ هُوَ وَالَّذِينَ

د دوی نہ نُوهرکله چہ پورے وتلودے (د نهر نہ) او هغه کسان چہ

آمَنُوا مَعَهُ قَالُوا لَا طَاقَةَ لَنَا

ایمان ئے راؤدے و د هغه سورہ اوئل دنہ پاتے شو د خلقو طاقت نیشتمه مونو لہ

الْيَوْمَ بِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ قَالَ

نن د جالوت د هغه د لبسکر سورہ اوئل

الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُم مُّلاقُوا اللَّهَ

هغه کسانو چہ دوی کسان کور چہ یقینا دوی مخا مخ کید وکی دی د الله تعالی سورہ

كَمْ مِنْ فِئَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً

دیر کرتہ دلہ لیزہ غالب شوے دہ یہ دلہ

کَثِيرَةً مِّمَّا ذَرَأَ اللَّهُ وَاللَّهُ مَعَهُ

دیرہ باندے یہ حکم کہ اللہ تعالیٰ سرہ او اللہ تعالیٰ خاص ملکرے

الطَّيْرِينَ ﴿۲۲۹﴾

د صبر کو ونگو دے۔

۲۲۹ یہ دے آیت کنس د طالوت بادشاہ سیاست ذکر کوی یہ بارہ د صقائی د فوجیانو کنس چہ کمزوری رک دنیا پرست او د امیرنا فرمان د بہادرانو اونیکانو نہ جدا شی دے د پآرہ چہ یہ قتال کنس کامیابی حاصلہ شی۔ ہرکلا چہ دوی د قتال د انتظام د پآرہ بادشاہ طلب کرے دو۔ سو روستو د انتخاب او تصدیق د ہخہ نہ یہ را تلو د تابوت سرہ اوس تیاری د قتال شروع شوہ۔ فصل، دلتہ لازمی دے یہ معنی د انفصل او خرج سرہ یعنی جدا شو او و تلو د بشار د آیدگی نہ۔ یا دامتعدی دے او مقول ہے پتہ دے یعنی فصل نفسہ۔ یا الجنود، دایاء د مصاحبت د پآرہ دہ یا د تعدیت د پآرہ دہ۔ مجتود جمع د جند دہ۔ د مخلوق ہر قسم نہ جند و ٹیلے شی۔ دیر ملخانوتہ جند و ٹیلے شویں۔ ارواحوتہ ہم مجتود مجتودہ و ٹیلے شویں۔ قال ان الله مُمْتَلِكُمْ بَنِي إِسْرَءِيلَ فَاعْلَوْ طَالُوتَ دے او دا قول کہ اللہ تعالیٰ د طرف نہ وحی دہ لیکن طالوت د شمویل علیہ السلام وحی نقل کرے حکم چہ د بادشاہ کار داوی چہ یہ رعیت کنس یہ کہ اللہ تعالیٰ د وحی نفاذ کوی۔ مُمْتَلِكُمْ، یہ دے ابتلاء او امتحان کنس د وہ فائدہ دی اولہ داچہ تمیز راشی یہ مینج د مطیع او د عاصی او کمزوری او بہادر کنس۔ دویمہ فائدہ دادہ چہ دوی عادت شی یہ سختو باندے د صبر کو لو سرہ او ابتلاء کہ اللہ تعالیٰ د خلق کو د اعلام او د فائدے د پآرہ وی۔ اللہ تعالیٰ د ہتے نہ علم او فائدے اخستلو نہ محتاج نہ دے۔ د تھر یہ پآرہ کنس ماجدی و بیلی دی چہ دا تھر یردن (اردن) دے چہ یہ فلسطین کنس یہیری او د شمال

جنوب طرف بحر مروتہ درپر پوٹھی۔ اول سرکیش ہے اویہ خوب
اوصفا دی او متکیش چہ لاپے شی تو بیایے اویہ خراب پری۔
او ابتلاء داسے وہ چہ موسم دگر مئی وو او داصحرا و او دوی
سره اویہ لپے دے نوپہ دوی باندے تندہ راغلہ۔ نو طریقہ
د ابتلاء داسے وہ چہ۔ فَمَنْ شَرِبَ مِنْهُ فَلَيْسَ مِنِّي، کد شرب نہ
روستو چہ من راشی نو دلالت کوی پہ کرع یا نہ ہے۔ (پر مٹے
د تھر اویہ تعینکل) لیکن کلہ عام ہم استعمالی پری دلنہ پہ
کرع پورے خاص نہ دے پہ روستو قرینے سرہ۔ مَنْ شَرِبَ مِنْ
دَتَبَعِيْصَ دِپَارَہِ رَاغِي یعنی نکرہ او مراد د دینہ جماعت اوتا بعدای
کول دی او داداسے دے لکہ چہ سورۃ العمران بشک کیش ذکر دے
چہ فَلَيْسَ مِنَ اللَّهِ فِي شَيْءٍ۔ اویہ سورۃ انعام بشک کیش۔

وَمَنْ لَّمْ يَطْعَمْهُ فَإِنَّهُ مِنِّي، طعم پہ اصل کیش ذوق (سکلو) تہ
وائی او ذائقہ سکل ک طعام او مشروب دوار و کیدے شی۔
سوال: وَمَنْ لَّمْ يَشْرِبْ يَّ ولے اوتہ و بیلو۔

جواب: نفی ک طعام مستلزم دہ نفی ک شرب لہرہ محکمہ داہم طعم
دے چہ اویہ پہ محلہ کیش و اچوی اویا ہے اویا سی نو وٹیلے شی
چہ ک اویہ خوند ہے او خاکلو لیکن شرب ورتہ نشی وٹیلے۔ نوپہ
دے نفی کیش مبالغہ دہ چہ شرب خوبہ بالکل نہ کوی لیکن
تحکل قدر ہے بہ ہم نہ کوی او این عطیہ و بیلی دی چہ پہ
دیکیش پند ولو ک ذرائع و حرمتہ اشارہ دہ۔

سوال: دلنہ ہے لَمْ يَطْعَمْهُ او وٹیلو لَمْ يَطْعَمْ مِنْهُ ہے نہ دے وٹیلے؟
جواب: متکیش ہے شرب مِنْهُ وٹیلے وک تو ظاہر دادہ چہ کرع
منع دہ نو دلنہ ہے مَنْ حَذَقَ کرو چہ معلومہ شی چہ شرب پہ
کرع سرہ او بغیر ک کرع نہ دوارہ منع دے۔ اویہ وجہ دادہ چہ
استثناء متصل ک اِغْتَرَفَ ہم صحیح شی محکمہ چہ ہغہ خوبہ
واسطہ کلاس سرہ شرب دے کرع نہ دہ۔

اِلَّا مَنْ اِغْتَرَفَ غُرْقًا يَبِيْہِ، دا استثناء دہ ک اولے جملے تہ یعنی
فَمَنْ شَرِبَ مِنْهُ، محکمہ چہ پہ ہے کیش حرمت و و ک شرب نوپہ

استثناء سرہ اباحت ثابت شود یو غرقہ (چونک)، او دویمہ جملہ پہ
 مینج کیں معترضہ دہ - او متعمدہ دہ اولے جملہ پایہ عکسہ چہ داستثناء
 نہ معکس یے راوے دہ - عُرْقَةُ پہ پیچہ دغین سرہ پہ معنی د
 مفعول دے اودا وزن استعمالی پیری دلہ خیز دپا رہ لکہ نُقْمَةُ
 او پہ زور دغین سرہ مصدر دے دیو کرت دپا رہ میرد و عیسی
 چہ پہ زور سرہ عام دے لہ او دیر دواروتہ شامل دے او پہ
 پیچ سرہ خاص دے پہ دگ چونک پورے - پیدہ، تفسیر
 دے دَعْرُقَةُ چہ پہ یو لاس سرہ مراد دے پہ دوارہ
 لاسہ (لپہ) سرہ مراد تہ دہ - دابن عباس رضی اللہ
 عنہما تہ روایت دے چہ چا صبر او کرو پہ ہخہ عرفہ
 باندے نواللہ تعالیٰ پہ ہخہ کیں برکت واجوہ - اودا معجزہ
 وہ دنی یا کرامت وو د طالوت - فَشَرَبُوا مِنْهُ إِلَّا قَلِيلًا
 مِنْهُمْ، دلتہ پہ مِنُّہُ سرہ اشارہ دہ چہ دوی د حرص د
 وجہ نہ پہ کرع سرہ او پہ او خشکے یعنی سرے پہ نہر
 باندے ورختہ کرو او خانے بیدہ موہ کرو - دابن عباس
 رضی اللہ عنہما تہ روایت دے چہ قلیل دودہ قسمہ وو
 یو قسم دیر صبر تاک وو نو ہغوی بالکل او نہ خشکے او پہ
 عزیمت باندے عمل او کرو - دویم قسم لہ صبر والا وو
 نو ہغوی اکتفا او کرہ یو چونک سرہ نو دوی پہ رخصت باندے
 عمل او کرو - او پہ حدیث د بخاری کیں ثابت دہ چہ دا
 قلیل پہ مقدار د عدد د اصحاب پیدر وو یعنی درے سوہ
 دیارلس کسان وو - فَلَمَّا جَاوَزَهُ هُوَ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ،
 ظاہر د آیت تہ او قول دابن عباس رضی اللہ عنہما تہ
 معلوم پیری چہ پورے وتونکی صرف ہخہ کسان وو چہ
 شرب (خشکے) یے نہ وو کرے یائے پہ یو چونک باندے
 اکتفا کریوہ - او الَّذِينَ آمَنُوا تہ مراد کامل ایمان والا
 دی - مَعَهُ تہ مراد تابعداری د ہخہ د حکم دہ یا ملگرتیا
 دہ پہ پورے وتلو کیں - قَالُوا لَا طَاقَةَ لَنَا الْيَوْمَ بِجَالُوتَ

وَجُنُودِهِ، دلتہ عبارت پتہ دے یعنی ایمان والو پاتے کید و نکو تہ
 آواز و کر و چہ راشی قتال فی سبیل اللہ تہ نو دوی جواب و کر و
 چہ لاطاقہ کناہ محک دوی تہ قوت دجالوت د محکبش تہ معلوم
 و نو دھغہ وخت تہ د دوی پہ زہ و نو کتبش پتہ پیرہ پرتہ وہ
 لیکن پہ سبب د گناہ کولو (چہ ٹخنیکل د او بو وئی) د دوی جن
 (یزدلی) شکا شوا و دیتہ پہ حدیث کتب و ہن و ٹیلے شی او د
 ہغہ تفسیر پہ پیرہ کولو سرہ د مرک تہ او پہ محبت د دنیا سرہ
 کرے شویں۔ جالوت د فلسطینا نو بادشاہ وو۔ او د بھو دیا
 پہ کتاب و نو کتب ہغہ تہ جلیات و ٹیلے شویں۔ قَالَ الَّذِیْنِ
 یُظَنُّونَ اَنَّهُمْ مُّقِلُّوَاللّٰهِ، دلقاء اللہ تہ مراد مرک دے د اللہ تعالیٰ
 پہ لادراہ کتب او ظن پہ خیلہ معنی سرہ دے۔ یا د دینہ مراد
 ملاقات دے د ثواب د طاعا تو سرہ چہ ہغہ جنت دے او ظن
 یخیلہ معنی سرہ دے۔ یا دلقاء اللہ تہ مراد بعث بعد الموت د
 او ظن پہ معنی د یقین سرہ دے۔ الَّذِیْنِ یُظَنُّونَ تہ مراد ہغہ
 خلق دی چہ د طالوت سرہ پورے وتلی وو۔ اشارہ دہ چہ
 سبب د طاعت او د بھادرائی د دوی عقیدہ د بعث یعس
 الموت وہ۔

کَمْ مِّنْ فِئَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً کَثِیْرَةً بِاِذْنِ اللّٰهِ، د دوی پہ
 دے قول کتب مقصد تیزی و رکول و ودغہ ملگرو تہ پہ قتال
 فی سبیل اللہ یا تہ۔ اور دو و دیرہ کڑو و تکو تہ د جالوت او د لشکر
 د ہغہ تہ۔ کَمْ دلتہ د تکثیر د یا تہ دے۔ فِئَةٍ جماعت د خلقوتہ
 و ٹیلے شی د فی تہ اخستلے شویں دے او رجوع تہ و ٹیلے شی
 یعنی دیوے دے جماعت خلق ہم یو بل تہ رجوع کوی۔
 بِاِذْنِ اللّٰهِ کتب اذن پہ معنی د نصرت او د توفیق سرہ
 دے۔ نو پہ آیت کتب اشارہ وہ چہ د کثرت د دشمن د وچ
 تہ قتال پر بخود دل جائز نہ دی۔ وَ اللّٰهُ مَعَ الصّٰدِقِیْنِ، دا
 قول د ہغوی دے یا قول د اللہ تعالیٰ دے او مقصد پکتی
 تیزی و رکول دی پہ صبر یا تہ دے۔

وَلَمَّا بَرَزُوا لِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ قَالُوا

ادھرکلہ چہ دوی بیکارہ شول مقابلے کجالوت او د لیکرو دھتہ تہ ادیل دوی

رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَثَبِّتْ

اے ربہ زمونہ راتوے کرے پرمونہ بانڈے صبر او کلک کرے

أَقْدَامَنَا وَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿۲۵۰﴾

قد موتہ زمونہ او غلبہ را کرے مونہ تہ یہ قوم کافرانو بانڈے۔

۲۵۰ یہ دے آیت کہیں مقصد د تعلیم د عادمے د میدان د قتال د پیارہ۔ بَرَزُوا، برار د اگے زمکے تہ وئیلے شی۔ او مبارزہ دادہ چہ یہ میدان جنگ کہیں جنگ کوونکی یونیل تہ بیکارہ شی د مقابلے د پیارہ۔ رَبَّنَا، دالفظ د زیادت تضرع د پیارہ دے او د اصلاح دخیلو احوالو د پیارہ طلب دے د اللہ تعالیٰ نہ۔ أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا، افراغ د لوخی تہ د او بوراتویول دی تردے پورے چہ لوخے خالی شی۔ او لفظ د علی اشارہ دہ استعلاء د صبر تہ نوا قراغ دلالت کوی یہ دیر والی بانڈے او علی دلالت کوی یہ غلبہ او احاطے د صبر بانڈے او صَبْرًا نکرہ دلالت کوی یہ عظمت د ہفے بات دے۔ وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا، دخیو تثبیت د نہرو تو د پوحوالی نہ پیدا کیپی۔ او ہغہ صبر دے۔ نو صبر د زہرہ سبب دے د پیارہ د کلکوالی دخیو او مراد د دے نہ بھکیدل دی د تیختے کولو تہ د میدان جنگ نہ۔ وَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ، د نصرت نہ روستو لفظ د علی د پیارہ د معنے د غلبے دے۔ او نصرت عام دے کہ یہ پیدا کولو د اسبابو د جنگ سرہ وی او کہ یہ نصرت غیبی سرہ وی۔ یعنی مجاہد فی سبیل اللہ سرہ د صبر او استقلال نہ نصرت الہیہ تہ محتاج دے۔

فَهَزَمُوهُمْ بِأَذْنِ اللَّهِ وَقَتَلَ دَاوُدُ

نوشکست و در کربد دوی هغوی لہ پہ مداد د اللہ تعالیٰ سرہ او قتل کرد داؤد علیہ السلام

جَالُوتَ وَآتَاهُ اللَّهُ الْمُلْكَ

جالوت لہ او در کربے دہ اللہ تعالیٰ ہغہ تہ یاد شاہی

وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَهُ مِمَّا يَشَاءُ

او نبوت او علم پے در کربے و دہغہ تہ دہغہ تہ چہ اللہ تعالیٰ غوختلو

وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ

اولہ چرے تہ وے دفع کول د اللہ تعالیٰ خلقو لہ بعضو لہ رکا فران

بِبَعْضٍ لَّفَسَدَتِ الْأَرْضُ وَلَئِنْ

پہ بعضو سرہ (مؤمنان) ضرور و رانہ شوے بہ وے زمکہ او لیکن

اللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿۲۵۱﴾

اللہ تعالیٰ فضل والا دے پہ بتولو خلقو باندے۔

۲۵۱ یہ دے آیت کہیں ہزیمت د دشمن ذکر دے۔ او د ہغ تہ روستو یہ داؤد علیہ السلام باندے جمع د بادشاہی او نبوت د وارو اوشوہ۔ او بیا حکمت د قتال او نصرت الہیہ ذکر دے چہ ہغہ دفع کول د فساد دی یہ زمکہ کہیں۔

فَهَزَمُوهُمْ، قَا دِلَات کوی یہ سببیت د محکیش د پیار د روستو یعنی اطاعت د ہغے لہ روکساتو د خیل امیر او توکل یہ اللہ تعالیٰ باندے، او دعا د صبر او د نصرت یہ دشمنان تو باندے د غلبے سبب شو۔ بِأَذْنِ اللَّهِ، ہر کلمہ چہ اسباب پخیلہ یہ تاثیر کہیں اللہ تعالیٰ تہ محتاج دی تو محکہ پے و سرہ اذن الہی ذکر کرو۔ هَزَمَ یہ اصل کہیں ماتولوتہ و غلبے ثنی او دلنہ ماتولوتہ مراد د ہغوی زور ماتول او مغلوب کول دی۔ وَقَتَلَ دَاوُدُ جَالُوتَ، دَا

د هغوی د هزیمت صورت دے یعنی په لښکر د طالوت کښ د اؤد
 بن ایشایا ایسا یو شخص شریک و وچه د یهو دا بن یعقوب علیه
 السلام د اولاد ته وو او د هغه په لاس سره جالوت قتل کړه
 شو چه د هغه تفصیلی قصه مفسریتو لیکلی دی خو په قرآن یا سنت
 ښه د هغه څه ذکر نېشته او په دغه جگ کښ جالوت سره تور هم
 ډیر کسان د هغه د لښکر ته قتل کړه شو او یا قی کسان یې کمزوری
 شول - وَإِنَّهُ اللَّهُ الْمَلِكُ وَالْحَكِيمُ وَعَلِمَهُ مِمَّا يَشَاءُ، مخکښ ذکر
 شوی و وچه په بنی اسرائیلو کښ د موسی علیه السلام نه روستو
 بادشاهی او نبوت په یو شخص ته و و جمع شوی - نو داؤد علیه
 السلام اول نبی و و په بنی اسرائیلو کښ چه نبوت سره بادشاهی
 هم و کړه شوه - الْمَلِكُ ته مراد کامله بادشاهی ده دا سې چه
 د انسانانو د شان سره ښائی - وَالْحَكِيمُ، ابن کثیر وغیره و ټیلي
 دی چه د دینه مراد نبوت دے - بل قول دا دے چه زیور
 کتاب تریته مراد دے - او چا و ټیلي دی چه مراد د دینه
 استعمال د هر هغه څیز دے چه مناسب وی د محل سره
 او دا هم په نبوت سره حاصلیږي - وَعَلِمَهُ مِمَّا يَشَاءُ، نه
 مراد زغمه جوړول دی په طریقه د معجزه سره لکه
 په سورة سبا ښه کښ ذکر دی - دارنگ د ماښانو په
 خبر و پوهیدل او علم د دین او طریقه د فیصلو کولو او خاښته
 آواز - يَشَاءُ ضمیر الله تعالی ته راجع دے - او بعضو و ټیلي
 دی چه داؤد علیه السلام ته راجع دے - او دا فعل مضارع
 په معنی د ماضی ده په قرینه د عَلِمَهُ سره (قرطبی) -
وَكُوُلًا دَفَعَ اللَّهُ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لِّفَسَادٍ الْأَرْضِ،
 دا ذکر د حکمت د قتال او د نصرت د الله تعالی دے د مؤمنانو
 سره - دلته دفع کوونکے ذکر دے چه الله تعالی دے او بعضهم
 بدل دے د الناس نه - او بعضهم کښ مراد مدافع ردفع
 کړی شویدی - او ببعض کښ مراد مدافع په دی - او
 دا دفاع عامه ده ډیرو اقسامو ته - اول قسم دفاع کوونکی

انبیاء علیہم السلام او نور دعوت کوونکی ددین چہ کفر د
 کافرانو دفع کوی پہ اظہار د دلیل و تفسیر۔ دویم قسم دفع
 کوونکی امر یا المعروف او نہی عن المنکر کوونکی دی چہ منکرات
 او معاصی دفع کوی د خلقوتہ۔ دریم قسم انبیاء علیہم السلام
 او خلفاء د مسلمانانو او ملائیک چہ د گنہگار فساد و تہ او
 فتنے دفع کوی۔ چلورم قسم وجود د صالحینو مؤمنانو چہ د دوی
 پہ وچے سرہ اللہ تعالیٰ د دیر و خلقوتہ تکالیف او مصیبتوتہ
 دفع کوی۔ ددے د پارسہ یوحنا یت ہم ذکر دے خوہدہ ضعیف
 دے۔ پنجم قسم پہ یوصالح مسلمان شخص سرہ مصیبتوتہ
 دفع کوی دہغہ د اولاد، قبیلے او محلے نہ پہ دیکش ہم ضعیف
 حدیث شتہ لیکن ددے تائید پہ سورہ کہف ۱۰۱۔ سورہ
 فتح ۱۰۱ او سورہ انفال ۱۰۱ کتیں شتہ دے۔ شایریم قسم وجود
 د ابدالو دے چہ پہ حدیث د علی او ابو درداء رضی اللہ عنہما کتیں
 راغلی دی لیکن ابن قیم پہ المنار المتیف کتیں و ثیلی دی چہ
 ہغہ حدیث ضعیف او منقطع دے۔ اووم قسم وجود د گواہانو
 دے پہ فیصلو کس چہ د صحیح شہادت پہ سبب سرہ حقوق
 د مستحقینو حاصل شی او جگرے ختم شی۔ اتم قسم مجاہدین
 او مقاتلین فی سبیل اللہ دی چہ پہ سبب د ہغوی سرہ د کافرانو
 مشرکانو زور دفع شی او اسلام غالب شی۔ او د مناسب دہ د واقعہ
 د داؤد علیہ السلام سرہ پہ مقابلہ د جالوت کتیں رد احوال صاحب
 اللباب، ابو حیان، ابن کثیر او قرطبی وغیرہ ذکر کریدی (پہ
 صاحب اللباب و ثیلی دی چہ غورہ د ادہ چہ د اجملہ پہ اعتبار
 د عموم د لفظ سرہ دے ہولو تہ شامل دہ۔ لفسدت الارض،
 د عموم د الفاظو پہ وچے سرہ پہ دیکش نظام معاش خرابیدل
 او فتنے، گناہوتہ او تکالیف دیریدل او یا طے دعوے کول او د
 کفر او کافرانو غالب کیدل ہول داخل دی۔ او د عبادت
 د اللہ تعالیٰ او د توحید مزکروتہ خرابیدل او شاپیدل پہ
 سبب د سورج متا پکش داخل دی۔ نو د اجملہ رد دے پہ

تِلْكَ آيَاتُ اللَّهِ نَتْلُوهَا عَلَيْكَ

دغہ آیاتونہ دالہ تعالیٰ دی لولو مونو کلمہ یہ تاباندے

بِالْحَقِّ وَإِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿۲۵۲﴾

یہ حقہ سرہ او یقیناً تہ ضرور د رسولانو تہ یے۔

ہغہ چا باندے چہ دعوت د حق یا جہاد کولو تہ قساد اودہشت گردی وائی بلکہ داخو عین اصلاح دہ۔

وَلَكِنَّ اللَّهَ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْعَالَمِينَ، یہ دے استدراک کیں دفع دوہم د مقسد دہ چہ ہغہ خیال اوکری چہ عمام مقصد حاصل نہ شو تو عہ د فضل دالہ تعالیٰ تہ محروم شوم۔ حاصل جواب دادے چہ دغہ مقسد ہم یہ عالمیتو او مخلوقا تو کیں داخل دے او فضل دالہ تعالیٰ تول عالم تہ شامل دے۔ او یہ تیز دالہ تعالیٰ ددہ قساد دفع کول دایہ دے باندے فضل ہغہ دے بلکہ یہ دے آیت کیں اثبات د صدق د آخری رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم دے یعنی اے نبی دے تیر شہور واقعات تو ذکر عویہ ممکنو کتابو تو کیں شتہ لیکن تاخو کتابوتہ لوستلی تہ دی او حال داچہ رشتیتے او صحیح واقعات دے بیان کرل دا دوجے د وحی دالہ تعالیٰ تہ ثباتہ۔ نو دا دلیل شو ستا یہ رسالت یاندے۔

ربطہ۔ مخکین یہ واقعہ د داؤد علیہ السلام سرہ معلومہ شہو چہ د قساد د دفع کولو د پیارے سبب قتال فی سبیل اللہ او نصرت دالہ تعالیٰ دے نو اوس ذکر کوی چہ د دفع د قساد د پکار اصل ذریعہ رسولان رالیدل دی او خلاص کر آخری رسول صلی اللہ علیہ وسلم۔ تِلْكَ، اشارہ دہ مخکین تولو آیتو توتہ او بالخصوص ہغہ آیتوتہ چہ د واقعہ د طالوت او داؤد علیہ السلام سرہ متعلق وچہ ہغہ مشتمل وو یہ دیرو غیر توتو او معجزاتو باندے۔ نَتْلُوهَا عَلَيْكَ، دا دلیل دے چہ تلاوت (لوستل) صفت دالہ تعالیٰ دے بغیر د تمثیل او تاویل نہ۔ بِالْحَقِّ، دایہ معنی د صدق او کدہغہ امر دے چہ مطابق د واقعہ سرہ

تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ

دغه رسولان غور واپس ورتکے دے مونہ بعض د دوی تہ

عَلَىٰ بَعْضٍ مِنْهُمْ مَنْ كَلَّمَ اللَّهُ

یہ بعض باندے بعض د دوی تہ ہغہ خوک دی چہ خبر کپے دی اللہ تعالیٰ د دوسر

وَرَفَعَ بَعْضَهُمْ دَرَجَاتٍ ۖ وَآتَيْنَا

ادیورتہ کپے دی بعض د دوی تہ یہ دیر درجو سرہ ادر کپے د د مونہ

عِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ وَأَيَّدْنَاهُ

عیسیٰ حوے د مریم علیہما السلام بشکارا معجزات اوکلک کپے د مونہ

بِرُوحِ الْقُدُّسِ ۖ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ

یہ پاک روح سرہ اوکہ چرے اللہ تعالیٰ غوختلے

مَا اقْتَتَلَ الَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ

نو جنگونہ بہ نہ د د کوی ہغہ کسانو چہ روستو د دے رسولانو نہ د د

مَنْ اَبْعَدِ مَا جَاءَ تَهُمُ الْبَيِّنَاتِ وَلَكِنْ

روستو د ہغہ نہ چہ باغلے د دوی تہ بشکارا احکام او لیکن

اِخْتَلَفُوا فِيهِمْ مَنْ اٰمَنَ وَمِنْهُمْ

اختلاف ادر دوی نو بعض د دوی تہ ہغہ خوک دی چہ ایمان پے راویے دے او بعض د دوی

مَنْ كَفَرَ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا اقْتَتَلُوا

ہغہ خوک چہ کفر پے کپے اوکہ چرے اللہ تعالیٰ غوختلے نو جنگونہ بہ نہ د د کوی دوی

وَلَكِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ

او لیکن اللہ تعالیٰ کوی ہغہ چہ او غواپی -

چہ یہ کتابو نو ذ اہل کتابو کیں ذکر دی۔ یعنی یہ دیکھیں القاء
شیطانی او کھانت وغیرہ نیشہ۔ وَ اِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ،
دا عطف پہ طریقہ د عطف د مسبب دے پہ سبب پان دے
او عطف د نتیجے دے پہ دلیل پان دے۔

۲۵۳۔ ربط ۱ :- ہر کلمہ چہ مخکین آیت کیں د نبی صلی اللہ علیہ
وسلم صدق او تسلی ذکر شوہ پہ بیان د حقانیت د ہذہ سورہ
نو او س تسلی ذکر کوی پہ اشارے کولو سورہ مصیبتو نو د
مخکنو رسولانو او د ہغوی صبر و استقلال تہ او د ہغوی
قتال کول د کافرانو سورہ۔

ربط ۲ :- ہر کلمہ چہ المرسلین لفظ تہ ظاہراً معلومہ شوہ
چہ بتول رسولان پہ مرتبہ د رسالت کیں پرا پیدی نو او س
ذکر کوی چہ د ہغوی پہ مرتبو کیں تفاضل شتہ دے۔

ربط ۳ :- مخکین د فساد دفع کولو د پارہ قتال فی سبیل اللہ
او رالیدل د آخری نبی صلی اللہ علیہ وسلم ذکر شو نو او س
یو وہم دفع کوی۔ ہغہ وہم دا دے چہ کیدیشی چہ د فساد
د پارہ سبب تفاضل د رسولانو وی او فرق د ہغوی پہ
احکامو شرعیو کیں۔ نو دا وہم دفع کوی چہ د فساد سبب د
رسولانو تفاضل تہ دے۔ او دا تفاضل سبب د فساد
گر حؤل تہ ذی پکار بلکہ سبب د فساد خو اختلاف د خلقو
دے پہ ایمان او کفر کیں۔ یعنی فرعی اختلاف د فساد سبب
تہ دے بلکہ اصولی ایمانی اختلاف پے سبب دے۔

تِلْكَ الرُّسُلُ، تِلْكَ لَفْظ پے مؤنث ذکر کرو پہ تاویل د جماعت
سورہ۔ او پہ تِلْكَ کیں یو حؤ اقوال دی۔ اول قول دا چہ مشار
الیہ ہغہ انبیاء دی چہ پہ دے سورت کیں مخکین ذکر
شویدی یعنی ابراہیم، اسماعیل، اسحاق، یعقوب، شمویل
او داؤد علیہم السلام۔ دویم قول دا چہ دا ہغہ رسولان دی
چہ پہ لفظ د المرسلین کیں ذکر شو او د فساد د دفع
کولو د پارہ اللہ تعالیٰ رالیدی و۔ او پہ لفظ الرسل کیں ہم دے

خصوصیت تہ اشارہ دہ۔ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ، اسے یہ
 سورۃ یحٰی اسرائیل مَفْکِتِیْنِ ہم ذکر دی۔ قرطبی و یحٰی دی چہ
 دانفاصل ما سیوا کثیوت تہ یہ تور و احوالو، معجزاتو، مہر یانہ
 ک اللہ تعالیٰ او عزتو نہ ورکولو کثیوت دے۔ او یہ وصف ک رسالت
 او نبوت کثیوت یوشان دی۔ تو یہ دے سرہ جواب اوشو کہ ہغہ
 حدیث چہ وارد دے لَا تُفَضِّلُوا بَيْنَ الْأَنْبِيَاءِ، وَلَا تُفَضِّلُوْنِي
عَلَى الْأَنْبِيَاءِ، اولا تُخَيِّرُوا بَيْنَ الْأَنْبِيَاءِ، تو دامتہ یہ اعتبار
 ک اصل نبوت سرہ دہ۔ او تور خلور جوابوتہ این کثیر ذکر کریدی
مِنْهُمْ مَنْ كَلَّمَ اللَّهُ، دا کہ بعض وجوہو کہ تفاضل تفسیر دے۔ او کہ
 نبوت تہ روستو کہ کلام الہی شرافت دیر زیات دے۔ کہ دے وجہ
 تہ بے دے تخصیص او کرو۔ مَنْ كَلَّمَ اللَّهُ کثیوت اختلاف دے۔
 یوقول دادے چہ دا خاص دے یہ موسیٰ علیہ السلام پورے یہ
 قرینہ کہ سورۃ نساء بَلَّغْ سرہ۔ دویم قول دا چہ یہ دے کثیوت
 آدم علیہ السلام او آخری نبی صلی اللہ علیہ وسلم ہم شریک دی
 او کہ دے کلام تہ مراد کلام دے بغیر ک واسطہ ک جبرائیل علیہ السلام
 یا بلہ قریش تہ۔ خود ایہ طریقہ ک اکرام او تشریف سرہ دے تو
 کلام ک اللہ تعالیٰ ک ابلیس سرہ یہ دیکش تہ دے داخل حکمہ چہ
 ہغہ یہ واسطہ سرہ وویا یہ طریقہ ک زورے او تذلیل سرہ و
 او دا آیت دلیل دے چہ کلام صفت ک اللہ تعالیٰ دے۔ او کہ دغہ
 کلام صفت یہ قرآن او سنت کثیوت یہ سمع اولو ستلو سرہ ہم راغلے
 دے تو ہغہ شامل دے کلام لفظی تہ۔ لیکن بغیر ک تمثیل، تشبیہ
 تحریف او تاویل تہ۔ وَرَفَعَ بَعْضَهُمْ دَرَجَاتٍ، یہ مصداق ک بعضہم
 کثیوت اختلاف دے یوقول دادے چہ کہ دینہ مراد عام دے ہر
 یونہی مراد کیدے تنہی حکمہ چہ ہر یولرہ ہغہ درجہ شتہ چہ
 بل لہرہ نیشتہ۔ تو دا جملہ تفسیر دے۔ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ۔ یعنی
 فضیلت جزئیہ مراد دے۔ دویم دا چہ مراد کہ دینہ صرف اولوالعزم
 پنجہ پیغمبران دی چہ ہغہ یہ سورۃ احزاب یک او سورۃ شوری
بَلَّغْ کثیوت ذکر دی۔ او مراد ک درجات تہ کثرت ک معجزاتو او کثرت

دامت دے۔ اودا ہم کہ دغہ پٹھو پیغمبر اتوپہ منج کیش جزئیہ فضیلت
 دے۔ دریم داچہ کہ دینہ مراد صرف آخر رسول محمد صلی اللہ علیہ
 وسلم دے اومراد کہ دینہ فضیلت کلیہ کہ دغہ دے یہ تہو لو
 رسول تو یا تہ دے۔ اوپہ لفظ کہ بعضہم سرہ اشعارہ دہ علوا و اوچتو لی
 دشان کہ دغہ تہ۔ او کہ دے دلیل دغہ آیا توتہ او احادیث دی چہ
 کہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم یہ فضیلت کلیہ یا تہ دے دلالت کوی
 اول سورۃ انبیاء نک۔ چہ رحمت دے کہ تول عالم د پائے دویم
 یہ سورۃ انشراح سک کیش۔ دریم داچہ اللہ تعالیٰ کہ دغہ طاعت،
 بیعت، رضا او استجابت کہ عییل طاعت، بیعت رضا او استجابت
 سرہ یوحنا کے کریدی یہ سورۃ نساء نک، فتح نک، توبہ نک
 او سورۃ انفال نک کیش۔ ثلورم بقاء کہ دغہ معجزے چہ دغہ
 قرآن کریم دے۔ پٹھم سورۃ انعام نک چہ دلالت کوی چہ آخری
 نبی صلی اللہ علیہ وسلم کیش تول محاسن کہ متکثر انبیاء و راجع
 دی۔ شپیرم بعثت تولے گنیا او تولو خلقوتہ۔ اووم دغہ حدیث
 چہ تول انبیاء یہ کہ دغہ کہ چندے کہ لاندے وی کہ قیامت یہ
 ورخ۔ او حدیث اَنَا سَيِّدٌ وَلِيَّ آدَمَ وَلَا فَخْرَ، مستند احمد
 جلد اول صفحہ ۲۸۱۔ ترمذی جلد ۵ صفحہ ۵۸۵۔ درمنشور
 جلد اول صفحہ ۲۳۔ بخاری جلد اول صفحہ ۱۹۰ یہ ردیکش
 مختلف احادیث دی) او نورہم دیر احادیث شتہ چہ دغہ یہ
 دے دلالت کوی چہ مصداق کہ بعضہم آخری نبی صلی اللہ
 علیہ وسلم دے۔ وَ اَلَسَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَنَاتِ وَ
اَيُّنَ لَهٗ بِرُوحِ الْقُدُسِ، کہ دے تفسیر یہ آیت سک کیش تیر
 شویدے اودا ہم دلتہ کہ فضلنا بعضہم د پاره تفسیر دے۔
 (سوال) یہ مقام کہ تفصیل کیش کہ موسیٰ او عیسیٰ علیہما
 السلام تخصیص یے ولے او کرو؟
 (جواب) کہ قرآن کہ نزول پہ وخت کیش کہ دے دوار و امتونہ
 موجود وو۔ نو دا طعن دے کہ دوی پہ امتونو باندے چہ
 سرہ کہ فضیلت کہ دے دوارونہ کہ دوی کہ امت خلقو کہ

هغوی دیونہ او کتابونہ نبدل کرل۔ او بیا تخصیص د عیسیٰ
علیہ السلام پہ بینات او پہ تائید سرہ پہ یہودیانو د رد
د پیارہ دے چہ هغوی د عیسیٰ علیہ السلام د رسالت او
معجزاتونہ انکار کوی۔

وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَقْتُلَ الْكَافِرِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ مِنْ بَعْدِ مَا
جَاءَ تِلْكَ الْبَيِّنَاتُ، اول ربط یے د مخکین سرہ دادے چہ
دا دفع دیو و هم ده۔ هغه دا چہ هر کله الله تعالیٰ رسولان
د هدایت د پیارہ پہ معجزاتو او دلیلونو سرہ را اولسیرل
تو بیا ولے خلقو قتل و قتال کوو؟ حاصل د جواب دا دے
چہ سبب د قتل و قتال او اختلاف په خلقو کین په اختلاف
د ایمان او د کفر سرہ دے۔

ربط ۱۲: هر کله چہ د انبیاء د درجاتو تفاضل او تفاوت
ذکر شو نو اوس ذکر کوی چہ سبب د قتل او قتال تفاضل او تفاوت
د درجاتونہ دے بلکه اختلاف دے په عقیدہ کین۔

وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ كُنْزُ شَاءَ مَفْعُولٌ يَتِي دے په دلیل د جزاء د هغه
سرہ یعنی شَاءَ لَا يُقَاتِلُوا بِأَشَاءَ لَا يَخْتَلِفُوا۔ او د امشیت په
معنی د اراده تکوینی او تقدیری سرہ دے۔ مشیت تشریعی او په
معنی د رضا سرہ نه دے۔ اَقْتُلْ کین کثرت د قتال ته اشارہ ده۔
دَمِنْ بَعْدِهِمْ ضَمِيرُ الرُّسُلِ ته راجع دے او مراد د بعدیت نه
روستو والے دے په جدا جدا زمانو کین یعنی د هر رسول ته
روستو د هغه په قوم کین اختلاف او اقتتال جوړ شو۔ او د دے
مثال په واقعہ د طالوت او جالوت کین ذکر شو۔ بعضو وئیلی دی
چہ د بعدیت نه مراد د ټولو رسولانو د زمانے ته روستو اقتتال
او اختلاف دے د دے اُمت د مشرکین عرب او یہودیانو او
نصاراؤ سرہ لیکن اول قول غور دے۔ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَ تِلْكَ الْبَيِّنَاتُ
ته مراد هغه دلیلونہ او معجزات او کتابونہ الہیہ دی چہ سبب
وو د پیارہ د دفع د اختلاف او اقتتال نه شرط د ایمان را وړلو
سرہ۔ وَلَكِنْ اَخْتَلَفُوا دا استدراک د مَا أَقْتُلْ نه په ذکر د

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا آتُوا زَكَاةً

اے ایمان والو خرچ کوئی ذہقہ مال نہ

رَزَقْنَاكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَكُمُ

چہ در کریدے مونہ ناسوئہ مخکین کدے نہ چہ رابشی داسے ورجہ

سبب د اقتتال سرہ دے چہ اختلاف اصولی دے۔ او دا
اختلاف سبب شرعی دے د اقتتال او دا دلیل دے چہ سرہ
د تقدیر الہی نہ اعمال د خلقو ہم سبب د اختلاف او اقتتال
دی۔ او یہ داسے افعالو کیش مشیت انسانہ لہ دخل ور کرے
شویدے۔ نو دار دے یہ جبریہ چہ باندے۔ او ذکر د
مشیت الہیہ رد دے یہ معتزلہ او قدریہ باندے۔
فَمِنْهُمْ مَنْ آمَنَ وَمِنْهُمْ مَنْ كَفَرَ، دا تفصیل د اختلاف دے۔
او یہ دیکش اشارہ دہ چہ اختلاف فرعی اگرچہ یہ ہفہ سرہ
خلق د یو بل تکفیر او کبری خو ہفہ سبب شرعی د قتال نہ
دے بلکہ خلاق دے د شرع نہ۔ وَاذْكُرْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَفْتَلَوْا،
یہ دے جملہ کیش دواہ اقوال دی۔ اول دا چہ دا تکرار دے
د تاکید د پیارہ د رد کولو یہ ہفہ چا چہ تعلق د تقدیر د
بندگانو یہ کارونو یا د شر یہ کارونو پورے نہ کنری۔ دویم
قول دا دے چہ یہ دواہو کیش مغائرت دے یہ خو وجوہو
سرہ۔ اولہ وجہ دا چہ دا متعلق دے د اول مشیت عدم
وجود د اقتتال سرہ او متعلق د دویم مشیت عدم امر دے
مؤمنانو نہ یہ اقتتال سرہ۔ دویمہ وجہ دا دہ چہ یہ
اولہ جملہ کیش اقتتال د مخکنو مؤمنانو او کافرانو مراد
دے او یہ دے جملہ کیش اقتتال د دے امت د مؤمنانو
او مشرکین عرب، یہودیانو او نصاراؤ سرہ مراد دے۔
دریمہ وجہ دا دہ چہ یہ مخکین سبب سرہ یے سبب شرعی
د قتال ذکر کرو او دلتہ د مشیت سرہ سبب تقدیری ذکر
کوی چہ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ، چہ ہفہ اختلاف د

لَا بَيْعَ فِيهِ وَلَا خِلَّةٌ وَلَا شَفَاعَةٌ

نہ بہ دی خدخول پہ ہفت کیں اونہ بہ دوستانہ وی اونہ بہ سفارش دی

وَالْكَافِرُونَ هُمُ الظَّالِمُونَ

او کافران خاص ددی لوئے ظالمان دی ۔

مخلوق دے ۔ چالہ توفیق دایمان و رکوی او چالہ نہ و رکوی ۔ پہ چا کیں ایمان پیدا کوی او پہ چا کیں کفر ۔ پہ ہفتہ یا نہ سے ہیچ اعتراض نیشہ ۔ اودا دلیل دے چہ ارادہ ہم صفت داللہ تعالیٰ دے ۔ او داللہ تعالیٰ ارادہ ضرور پورہ کیہی ہیچوک دہفتہ دیا ہر مانع نشہ دے ۔

۱۲۵ ذکر آخری حصہ خلاصہ :- دے آیت نہ تر آخر کسورت پورے مخلورمہ حصہ دے اودا پہ یا رہہ داتفاق فی سبیل اللہ کیں دے ۔ اودا حصہ تقسیم دے مخلورویا بنوتہ ۔ اول یا ب تر آیت بتلا پورے دے یہ دیکیں اول ترغیب دے اتفاق تہ پہ وخت کقبولیت دہفتہ کیں ۔ دویم ذکر مسئلہ کتوحید دے سرے کلس دلیلوتہ پہ ذکر کاسماء صفاتو داللہ تعالیٰ سرے اودا مقصد کاتفاق کمال دے ۔ دریم پہ کیں جواب کدیسو سوال دے سرے ک ذکر کحال کدوہ قریقوتہ او تعلق کدوقریق ک اللہ تعالیٰ سرے او کدل کشیطان سرے ۔ مخلورم مثالوتہ کدوارو دلو دی ۔ اول مثال کشیطان کپلے سرے متعلق دے اودویم اودریم کاللہ تعالیٰ کپلے سرے متعلق دی ۔

ربط لہ :- ہرکلمہ چہ مخکیں آیتونو کیں ذکر کقتال اوشونو اوس کقتال چلولو کپا رہہ مسئلہ کاتفاق ذکر کوی ۔ تودا ذکر کجہاد بالمال دے روستو ذکر کجہاد بالتقس نہ ۔ لہ ہرکلمہ چہ مخکیں آیت کیں یے قَوْمُهُمْ مِّنْ اٰمَنَ ذٰکِرْکِرْل تَوَاوِسْ مَوْمِنَانِ تہ خاص خطاب ذکر کوی یہ یا ایہا الذین آمنوا سرے ۔ یعنی ک ایمان تقاضا دادہ چہ اتفقوا مِمَّا رَزَقْنَاکُمْ پہ دے اتفاق کیں عموم مراد دے ہر فرض اتفاق او تطوع تہ لیکن کما قبل یہ

قرینے سرہ اول مراد یہ دیکھیں دَیْہَادَ دَیْہَارَہِ اتفاق دے اوہجہ ہم
 واجب اتفاق دے۔ وَمِمَّا رَزَقْنَاكُمْ، ہر کلمہ چہ اتفاق دے بعضے مال
 واجب دے دے دے وجے وَمِمَّا رَزَقْنَاكُمْ اصل کہیں مِنْ مَّا دَعَا ذکر کرو
 اوہر کلمہ چہ دے زکوۃ او صدقات واجبہ نہ علاوہ نور اتفاق
 دیارہ خاص حد مقرر او شرط نہ دے۔ دے دے وجے نہ ہے
 دلتہ وَمِمَّا رَزَقْنَاكُمْ مطلق ذکر کرو۔ اور زق نہ مراد صرف حلال مال
 دے یہ دلیل دے صحیح حدیث سرہ چہ لَا صَدَقَہَ مِنْ غُلُولٍ
رَدِّ حَرَامٍ مال نہ ہیج صدقہ نہ قبلیدی۔ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَبَآرَئَ
يَوْمَئِذٍ، یہ دے جملہ کہیں ترغیب دے اتفاق کو لو تہ فی الفور
 (رسم سستی) حکمہ چہ دے دے وَرِخْ دے راتلو مقرر وخت معلوم
 نہ دے۔ دے یوم نہ مراد دے قیامت وَرِخْ دے چہ دا دوستو مذکور
 منفی حالات دے قیامت یہ وَرِخْ کہیں دی۔ او احتمال بشتہ چہ دے
 دینہ دے مرگ وَرِخْ مراد شی لکہ چہ یہ سورۃ منافقون سنہ
 کہیں دی۔ لَا بَیْعَ فِیْہِ، یعنی ہجہ اتفاق چہ دنیا کہیں ستاسونہ
 فوت شی دے ہجہ دے حصول دیارہ اولہ طریقہ بیع دے چہ انسان
 دے خان دیارہ خہ مال یا ثواب وَإِخْلَى نو چہ بیع (خر خول)
 نیستہ نو اخستل ہم نیستہ۔ وَلَا خِلَۃٌ، دویمہ طریقہ دے حصول
 دیارہ دے اخلاص دوستانہ دے۔ چہ یو دوست یہ دے دے حالت
 کہیں دے بل دوست سرہ خامخا احسان کوی۔ لفظ دے وَدَّ بیا
 صداقت ہے نہ دے وَدَّ حکمہ چہ خلعت خالص مُؤَدَّ دے
 (دوستانے) تہ وَدَّ شی۔ حکمہ چہ یہ مجبوری او سختی کہیں
 ہر دوست لاس نہ ور کوی بلکہ خالص دوست پکار راجی۔ نو
 نفی دے خلعت مقید دے یہ غیر دے متقیان نو پورے حکمہ چہ دے متقیان
 خلعت خریوبیل تہ فائزہ ور کوی لکہ چہ یہ سورۃ زخرف کہیں
 ذکر دی۔ وَلَا شَفَاعَۃٌ، دریمہ طریقہ دے خیر او فائز دے
 حصول دیارہ سفارش دے دے دے سفارش کوونکی چہ ہجہ
 قبلیدی لیکن ہجہ ہم نیستہ۔ شفاعت کلمہ دے دفع دے ضرر دیارہ
 وی او کلمہ دے خہ فائز دے حصول دیارہ دی۔ دلتہ مراد شفاعت

اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ

اللہ تعالیٰ نیشہ حقدار کبندائی سوا دھغہ نہ ہیشہ ثبوت ک نظام چلوؤ کے دے

لَا تَأْخُذُكَ يَسْنَةٌ وَلَا نَوْمٌ لَهُ

نہ نسی ہغہ لرہ پرکالی اد تہ خوب خاص دھغہ پہ

مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ ط

اختیار کیں دی ہغہ خہ چہ پہ آسمانوں کیں دی او ہغہ خہ چہ پہ زمکہ کیں دی ۔

مقید دے یہ قبولیت سرہ او ہغہ شفاعت بِالْإِذْنِ ك
او ہغہ شفاعت ك مؤمن ك پیارہ دے ۔ نو دا ك منکرینو
ك پیارہ ك مطلق شفاعت دلیل نہ دے لکہ چہ معتزلہ
او منکرین حدیث انکار کوی ۔ دھغوی پہ رد کیں یر
آیتونہ او احادیث متواترہ شتہ دے ۔ او دے مسئلہ
خہ تفصیل پہ مقدمہ رد اول جلد کیں او یہ تفسیر
د آیت ۲۸ کیں تیر شویدے ۔ وَالْكَافِرُونَ هُمُ الظَّالِمُونَ
دلہ د ظلم اعلیٰ درجہ مراد دہ دے وجہ نہ ہے حصر
یہ کافرانو کیں کریدے بیا دے جملہ پہ تعلق کیں یر
توجیہات دی ۔ اولہ توجیہ دا دہ چہ دا علت دے ك پیارہ
د ما قبل تقید یعنی حُلَّتْ او شفاعت ك کافرانو د پیارہ نیشہ
خکہ چہ ہغوی ظالمان دی او د ظالم سرہ دوستانہ او
احسان کول مناسب نہ دی ۔ دویم پہ دیکیں تعریض دے
مؤمنانو تہ چہ تاسو د کافرانو اقتداء مہ کوئی یہ عدم
تقدیم د اتفاق کیں او نورو نیکو کارونو کیں خکہ چہ ہغوی
یہ حُجَّان باندے ظلم کریدے د وجہ د پر بخود لو د نیکو
کارونو تہ ۔ دریم دا چہ اتفاق کول د جہاد د پیارہ دے چہ
د کافرانو ظلم دفع شی خکہ چہ ہغوی پہ مؤمنانو باندے
ظلموتہ کوی ۔

فائدة ۱: د عطاء بن دینار تہ روایت دے چہ الحمد لله

مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا

خوک دے ہفتہ چہ سفارش بہ او کوی د الله تعالی سرہ

مگر

بِإِذْنِهِ ط يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ

بہ اجازت دہفتہ سرہ عالم دے بہ ہر ہفتہ خہ چہ مخکین د دوی نہ دی

وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ

اوہفتہ خہ چہ روستو دوی نہ دی او نشی راگیر دے

شیخ حصہ

مَنْ عَلِيمٌ إِلَّا بِمَا شَاءَ وَسِعَ

د علم د الله تعالی نہ مگر ہفتہ چہ الله تعالی او غواہی فراخہ دہ

كُرْسِيُّهِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَلَا

کرسئی د ہفتہ آسمانوں او زمکے تہ او نہ

يُودُّهُ حَفْظُهُمَا وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ ﴿۲۵۵﴾

ستہ کوی ہفتہ لڑ ساتھ دے دواہد اوہفتہ دیرا وچت دے لوے شان والا دے۔

چہ الله تعالی دا سے نہ دی فرما ٹیلی چہو الظالمون هم الكافرون،
حک کہ چہ ہر گناہکار خو ظالم دے لیکن کافر نہ دے۔

۲۵۵ ربط لہ ہر کلمہ چہ مخکین د موسیٰ او عیسیٰ علیہما السلام
د حقانیت ذکر او شو۔ او د ہغوی امتیان د قرآن د نزول پہ وخت

کنیں موجود وولیکن ہغوی پخیل دین کنیں کفر او ظلم یو حکے
کریں یہ سبب د انکار د توحید نہ او انکار د صفات د الله

تعالی نہ یو یہ دے آیت کنیں ہغوی تہ تنبیہ و رکوی چہ
صرف پہ نسبت د موسیٰ او عیسیٰ علیہما السلام سرہ

خلا صیدال نیشستہ بلکہ یہ تاسویاتن مے عقیدہ د توحید
فرض دہ۔ لہ مخکین یے او فرما ٹیل چہ وَالْكَافِرُونَ هُمُ

الظالمون تو یہ دے آیت کنیں د ہغوی لوکے ظلم تہ اثناع دہ
چہ ہفتہ انکار دے د تفصیل تو د توحید نہ۔ لہ ہر کلمہ چہ

مخکین اتفاق ته دعوت ذکر کرے شونواوس هغه مسئلہ ذکر
کوی چه هغه داتفاق فی سبیل اللہ دپارہ مقصد دے۔

د دے آیت فضیلت :- دیتہ آیت الکرسی او اعظم آیت و ثیل
شی (مسلم) سید البقرہ (بخاری)، سید آی القرآن (قرطبی)۔
چاچه دا آیت ماسخوتن د اودہ کیدلوتہ مخکین اولوستلوتو
هميشه به په ده باندے د الله تعالى د طرف نه حافظ رسالتو لکي
مقرر دی او شیطان به ورته تر صبا پورے نه نيز دے کیدو بخای
دا د قرآن کریم د دریم حصے سره برابردے (بخاری)۔

دا افضل آیت دے او د دے په فضیلت کین ابن کثیر دوس
اجادیت ذکر کړیدی۔ په دے آیت کین پنځوس کلمات دی او
هره کلمه کین پنځوس برکات دی۔ او دا اشرف آیت دے په
قرآن کین حکه چه په دیکین نوم د الله تعالى په ضمیر او اظهار
سره اتلس کرتہ راغله دے (قرطبی)۔ او په دے کین د
توحید لس حیلے دی۔ او په دیکین استدلال دے په توحید
باندے په نومونو او صفتونو د الله تعالى سره۔ او پدیکین
نومونه د الله تعالى پنځه ذکر دی او صفتونه د الله تعالى
درے ثبوتی او درے سلبی ذکر دی۔ دارنگ په دیکین رد
دے په شرک فی الالهیت، شرک فی التصرف او شرک فی العلم۔
اور د دے د شفاعت قهریه شرکیه۔ نو دا په یاب د توحید
کین یو پوره آیت دے۔

الله لا اله الا هو، د دے تفسیر مخکین په آیت ۱۴۳ کین او
په مقدمه کین په مسئله د الله کین تیر شویدے۔ دلته
لفظ د الله مبتداء ده او لا اله الا هو یثبته خبر دے۔ یعنی
د الله تعالى د پاره صفت د الوهیت په خصوصیت سره
ثابت دے او د هغه نه سیوا د هر چا نه منتفی دے۔ او
دا دعوی د توحید ده چه روستو په هغه باندے لس عقلی
دلیلونه ذکر کوی۔ آلحی، دا صفت په قرآن کین په سورة
ال عمران ۱۸ طه ۱۱۱ او سورة فرقان ۵۸ او سورة غافر ۶۵

کیں ذکر دے۔ داحیر دے کہ میتن او پتے کہ پیا پچ یا بیل دے کہ
 لفظ دھوتہ۔ یا دویم حیر دے کہ لفظ اللہ کہ پیا رہ یا صفت دے کہ
 لفظ اللہ۔ دا کہ اللہ تعالیٰ کا اسماء حسنیٰ نہ یو اسم دے او وٹیلی
 شوی دی چہ دا اسم اعظم دے۔ کہ دینہ مراد الحی الذی لا یموت
 دے لکہ چہ یہ سورۃ فرقان شہ کیں دی۔ او بیل قول دا دے چہ
 دا پہ معنی کہ باقی سرہ دے (قرطبی) او دا صفت کہ ذات کہ اللہ تعالیٰ
 دے یعنی اللہ تعالیٰ لہ ژوند ثابت دے یہ دا سے ژوند سرہ چہ
 ہمیشہ دے او زوال و ریاندے نہ راخی۔ او ابن جریر وٹیلی
 دی چہ کہ اللہ تعالیٰ کہ پیا رہ دا صفات فعلی ضروری دی لیکن یہ
 دیکش بہ خوک فکر او سوچ نہ چلوی یعنی کہ مخلوق سرہ بہ یے
 تشبیہ او تمثیل نہ کوی۔ او پہ دے سرہ رد دے یہ الہو کہ
 مشرکا تو یاندے چہ ہغوی مری دی یا جمادات (بتان) دی۔
 یا ژوندی دی لیکن فنا و ریاندے راخی یہ دلیل کہ دے قول
 کہ اللہ تعالیٰ سرہ چہ کل نفس ذائقۃ الموت، کل من علیہا فان،
 او ویبقی و حۃ ربک ذو الجلال و الاکرام، او چاہہ وٹیلی دی چہ
 حی (ژوندے) دے لیکن بغیر کہ صفت کہ حیات نہ تو دا قول کہ
 معتزلو دے او باطل دے۔ الفیوم، دا صیغہ کہ مبالغہ دے یہ صفت
 کہ اللہ تعالیٰ کیں۔ او پہ قرآن کریم کیں یہ سورۃ العمران، سورۃ
 طہ، مائے کیں ذکر دے۔ کہ دے یہ معنی کیں اقوال دی مجاہد،
 ربیع او ضحاک وٹیلی دی چہ قائم دے یہ ہر چیز یاندے سرہ
 کہ حال تو کہ ہتے نہ لکہ یہ سورۃ رعد سکت کیں دی۔ سعید بن
 جبیر وٹیلی دی چہ وجودیے ہمیشہ دے۔ ابن عباس رضی اللہ
 عنہما وٹیلی دی چہ زوال و ریاندے نہ راخی۔ او قتادہ وٹیلی
 دی چہ قائم دے یہ تدبیر کہ تہول مخلوق یاندے او پہ حفظ
 کہ ہتے یاندے۔ دا اقوال یو بیل تہ تیز دے دی او پہ دیکش رد
 دے یہ مشرکا تو یاندے چہ خوک وائی چہ مدبر کہ تہول عالم
 کہ دوی آلہہ دی او خوک وائی مدبر اللہ تعالیٰ دے خو
 آلہہ کہ دوی شفعاء او شرکاء دی او تقسیم کوونکی کہ

کارونو د تہولو طرفو تو دی۔ او مشرکین یونان وائی چہ د
 ہر الہ د پیارہ د مخلوقاتو تہ جد اجد اقسام دی چہ ہقوی
 یکیش تصرفات کوی۔ او متصوفہ وائی چہ تدبیر کوونکی د
 عالم قطب او غوث دی۔ او د دوی سڑیدے باب کنیں ہیٹ
 حدیث مرفوع او موقوف نیستہ ماسیوا دے سندرہ قول
 تہ چہ ابن عساکر یہ خیل تاریخ کنیں ذکر کرے دے۔ او
 بعض صوفیا خیل حمان او خیل پیران پہ دے صفت کنیں
 اللہ تعالیٰ سرہ شریک جو روی وائی چہ فلا نے قیوم زمان
 دے۔ لَا تَأْخُذُہٗ سِنَہٗ وَ لَا نَوْمٌ، دا د اللہ تعالیٰ سلسلی
 دائی صفت دے چہ مستلزم دے کمال لرہ۔ او دا تاکید
 دے د قیوم د پیارہ حکمہ چہ د غفلت د صفت سرہ قیومیت
 امکان تہ لری۔ او پہ دیکش دفع د وہم دہ کہ شوک دا
 وہم او کروی چہ الحی القیوم کنیں بہ مجاز او صرف مبالغہ
 مقصد وی نو پہ دے جملے سرہ ہغہ وہم دفع کرے شو۔
 ابن کثیر وائی چہ لَا تَأْخُذُہٗ پہ معنی د غالب کید لو دے
 لیکن مراد ترینہ عدم اتصاف دے د اللہ تعالیٰ پہ سنہ
 او نوم سرہ۔ سِنَہٗ، دا اولہ حملہ د خوب وی او اثرے
 پہ سر باندے راجی۔ او نعاس پہ ستر گوراجی او نوم پہ
 زہہ راجی۔ نو حاصل دا دے چہ سِنَہٗ ہغہ فتور او سستی
 دہ چہ عارض کیری انسان تہ لیکن عقل او ہوش و حواس
 یے نہ رو کیری۔ یعنی پہ اللہ تعالیٰ باندے ہیٹ خلل (نقصان)
 او مکمل رستہ والے تہ راجی (قرطبی)۔ وَ لَا نَوْمٌ، نوم
 ہغہ فتور دے چہ د ستر یوالی د وجے او د بدنی بخاراتو
 د راتلو تہ پہ دماغو باندے راجی۔ او پہ وخت د تیارو
 کنیں دماغ استراحت طبعی غواہی۔ اورفتہ رفتہ د حواسو
 طاقت غائبیری۔ او اندامو تہ درانہ قبی۔ تو دا عبارت دے
 کمال غفلت تہ۔

سوال :- نفی د سِنَہٗ یے ولے مقدم کرہ پہ نفی د نوم باندے ؟

جواب ۱۰:- دا ترقی دہ یہ نفی کیں د ادنیٰ نہ اعلیٰ نہ یعنی بہ
اللہ تعالیٰ باندے نہ لہر غفلت راخی او نہ دیر او نہ کسی اختیار
او نہ غیر اختیار ہی۔

جواب ۱۱:- بیضاوی وغیرہ و بیلی دی چہ پہ دیکیں رعایت د
د ترتیب وجودی چہ اول پہ انسان باندے سنۃ (پرکالی) راخی
اوپیا نوم لیکن دا ضروری نہ دہ کلہ پہ انسان باندے نوم
راشی بغیر د راتلو د پرکالی نہ او کلہ پرکالی راشی او نوم
نہ وی راہن عاشور) او ہر کلہ چہ د دے دوار و ملازمہ
نیشته د دے و جے نہ نفی د سنۃ او نفی د نوم دوارہ
جدا جدا ذکر کول ضروری شول۔

سوال :- یہ دیکیں ئے د نعاس نفی ولے او نکرہ ؟

جواب ۱:- سنۃ پہ وجود کیں مستلزم وی نعاس لہر
دارنگ برعکس نو پہ نفی د یوسرہ نفی د بل لازمیدی۔
جواب ۲:- بعضو اہل لغت سنۃ او نعاس مترادف رہ
یو معنی سرہ) کنزلے دی۔

تنبیہ :- مفسرینو چہ دلتہ کوم روایات د موسیٰ علیہ
السلام پہ بارہ کیں لیکلے دی نو قرطبی او ابن کثیر و ثیلے دی
چہ ہغہ سندا ضعیف دی او اسرائیلیات دی۔ او صاحب
اللباب و ثیلی دی چہ دا د نبی د شان سرہ نہ خائی۔ کہ
صحیح وی نو د ہغہ قوم بعضے جاہلانو پہ داسے وینا
کرے وی۔ او دارنگ ابو حیان پہ دے باندے رد کریدے
چہ دا حدیث حشویو وضع کریدے چہ د موسیٰ علیہ
السلام جہل او کناہ ثابتوی۔

لے مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ، دا صفت ثبوتیہ دے
او مخکس راوہل د لے دلیل د تخصیص دے او ما لفظ د
عموم د پآرہ دے۔ ذوی العقول او غیر ذوی العقول
ہتو لو تہ شامل دے۔ او السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ نہ مراد ہتو
مکانو نہ د موجوداتو دی او ہر کلہ چہ عموم د ملک اللہ تعالیٰ

لہرہ داسے ثابت دے چہ کہ ہفتے تہ ہیچ بھر تہ دی۔ او دا ہم معنی
 کہ حصہ دہ او یہ تقدیم کہلہ سرہ تور تخصیص دے۔ تود ایورہ
 رد دے یہ دلو کہ مشرکاتویات دے۔ کہ ستور و عبادت کو وکی او
 نور مشرکان چہ یہ تصرفات تو کہ عالم کیش اللہ تعالیٰ سرہ خلیل
 الہہ یا ستوری شریک کنری۔ کہ کیش لام دیارہ کہ ملک ،
 ملک او تصرف او اختیار دے او دیتہ اختیار دہ الوہیت و عیل
 شی۔ او ہر کلہ چہ ہول موجودات معلوک او مرئوب او مخلوق
 دی کہ اللہ تعالیٰ نو دوی کہ اللہ تعالیٰ سرہ یہ صفت کہ ملک و ملک
 کیش شریک نشی کیدے۔ مَنی ذَا الْکَرَمِ یَشْفَعُ عِنْدَکَ اِلٰہِیَّیْنِہ،
 یہ دے کیش ہم مقصد اثبات کہ عظمت او کہ کبریا کہ اللہ تعالیٰ کہ
 توصفت ثبوتیہ دے۔ او یہ دیکیش مراد دے کہ مشرکاتو چہ
 ہغوی کہ شفاعت قہریہ شریکہ عقیدہ لری لکہ چہ یہ سورہ
 یونس محلہ او سورہ زمرہ کیش ذکر دی۔ او اذنیہ دلیل دے
 یہ ثبوت کہ شفاعت یات دے یہ اذن سرہ دیارہ کہ انبیاء او
 علماء او مجاہدین او ملائکہ یہ ہغہ شرطونو سرہ چہ یہ
 نورو آیتونو کیش ذکر دی۔ او کہ ہفتے تفصیل قرطبی کہ دے آیت
 یہ تفسیر کیش لیکل دے۔ او عِنْدَکَ متعلق دے یہ یشفع
 پورے او یہ مشہورہ معنی سرہ دے۔ یا متعلق دے یہ
 پتہ لفظ پورے۔ یعنی چہ قریب وی اللہ تعالیٰ تہ ملائکہ
 او انبیاء او صالحین۔ نو ہر کلہ چہ مقربین بغیر کہ اذن
 نہ شفاعت نشی کو لے نو نور خلق خو یہ ہیچ حال کیش نشی
 کو لے۔ یَعْلَمُ مَا بَیْنَ اَیْدِیْہُمْ وَمَا خَلْفَہُمْ، دابل صفت
 ثبوتیہ دے چہ یہ دیکیش اثبات کہ علم محیط دے کہ
 اللہ تعالیٰ دیارہ۔ او دا تاکید دے کہ مضمون کہ تیر شود
 جملو دیارہ۔ دارلک دا علت دے کہ جملہ رمی ذَا الْکَرَمِ
 یَشْفَعُ اَہْ) دیارہ چہ نور مخلوق بغیر کہ اذن کہ اللہ تعالیٰ
 نہ شفاعت نشی کو لے۔ یعنی اذن کہ اللہ تعالیٰ کہ دے وچہ
 نہ شرط دے چہ اللہ تعالیٰ عالم دے یہ ہغہ چاہا بندے

چہ حق دے شفاعت لری او پہ ہفتہ چا باندے چہ دے شفاعت
 حق نہ لری یعنی شفاعت کول بل چالہ یا دے حان دے پیارہ
 شفاعت حاصلول۔ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ، داضمیر و نہ
 ما فی السموات او ما فی الارض تہ راجع دی رہتولو مخلوقاتو
 سماوی او ارضی تہ) او پہ دیکس دیراقوال دی۔ دے مجاہد او
 عطاء قول دا دے چہ دے مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ نہ مراد دے دنیا امور
 دی او دے مَا خَلْفَهُمْ نہ دے آخرت امور مراد دی۔ او دے ضحاک او
 کلبی قول دے دے پہ عکس سرہ دے۔ او دے ابن عباس رضی اللہ
 عنہما پہ روایت سرہ مراد دے دیتہ آسمانوںہ او زمکے دی۔ او
 بل قول دا دے چہ تیرشوی حالات او راتلونکی حالات یا دے
 دے پہ عکس سرہ۔ یا دے اول نہ مراد محسوسات دی او دے دوم
 نہ مراد معقولات دی۔ او کہ پہ ہر قول سرہ وی خو مراد ترینہ
 عموم دے علم دے اللہ تعالیٰ دے او علم دے پہ شافع او مشفوع
 باندے۔ او دا جملہ رد دے پہ متکرینو دے علم دے اللہ تعالیٰ
 چہ ہفتہ فلسفیان او بعضے منطقیان دی۔ وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ
مِّنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ، دا جملہ دے ماقبل تتمہ او تکملہ
 دے دے وجہ نہ یے پہ عطف سرہ ذکر کرہ او دے پہ
 سورۃ ظہ سلا کس ہم دی او پہ دیکس رد دے دے شَرِكْ
فِي الْعِلْمِ یعنی مخلوقات کس ہیٹوک علم محیط او علم بکل
 شے نہ لری او کوم علمو تہ چہ دے ویتہ حاصل دی پہ ہفتہ
 کس ہم مشیت دے اللہ تعالیٰ تہ محتاج دی۔ او دے احاطہ نہ
 مراد علم تام دے چہ شامل وی رہتولو حالاتو او کیفیاتو دے
 ہر خیز تہ۔ دَمِنْ عِلْمِهِ پہ ضمیر کس دے احتمالونہ دی۔
 اول دا چہ راجع دے اللہ تعالیٰ تہ نو مصدر مضاف دے
 فاعل او علم پہ معنی دے معلوم سرہ دے او دویم احتمال
 دا دے چہ ضمیر راجع دے مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ
 تہ نو اضافت دے مصدر دے مفعول تہ۔ إِلَّا بِمَا شَاءَ دے
 دے سورت آیت ۳۲ پشان دے۔ او مفعول دے شاء پتہ دے

یعنی شَاءَ اللّٰهُ اَنَّ يُخَيِّطُوْا يَہ ، او بنا پہ اول احتمال چہ ضمیر د
 عَلِمَ اللّٰهُ تَعَالٰی تہ راجح شی او اضافت د اختصاص د بآ
 شی او علم تہ مراد علم غیب حقیقی وی نو اَلَا بِمَا شَاءَ
 استثناء متقطع دہ یعنی لٰكِنْ يُعْطِيْهِ الْعِلْمَ بِمَا شَاءَ
 بِبَعْضِ الْجَزْئِيَّاتِ - او بنا پہ دویم احتمال یا تہ ے استثناء
 متصل دہ او د علم تہ مراد علم غیب اضافی دے - او دا
 پشان د سورة العنكبوت ۱۰۱ او سورة جن ۲۶ دے
 لیکن پہ ہجہ آیاتونو کیں افادہ د علم دہ د طرف د اللّٰہ
 تَعَالٰی تہ او پہ دے آیت کیں استفادہ د بندگانو دہ علم لہ
 وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ ، دا د اللّٰہ تَعَالٰی
 بل صفت ثبوتیہ دے - د کرسی پہ بارہ دیر اقوال دی -
 اول قول د ابن عباس رضی اللّٰہ عنہما دے چہ دا موضع
 د قد میتو د اللّٰہ تَعَالٰی دے - ابن کثیر و ثیلی دی چہ دا قول
 پہ مرفوع سند سرہ صحیح نہ دے او پہ موقوف سرہ
 صحیح دے - حاکم پہ مستدرک کیں و ثیلی دی چہ دا
 صحیح دے - او امام ذہبی د ہجہ تائید کرے دے - او
 بیہقی پہ الاسماء والصفات کیں ہم ذکر کرے دے نو
 دا د آیات الصفات تہ دے - بغیر د حہ تشبیہ او تاویل
 نہ دے مل واجب دی - دویم قول د حسن بصری
 رحمہ اللّٰہ دے چہ کرسی او عرش یو چیز دے - دا قول
 ابن کثیر رد کریدے - دریم قول پہ بل روایت سرہ
 د ابن عباس رضی اللّٰہ عنہما دے چہ کرسی علم د
 اللّٰہ تَعَالٰی دے - خاورم قول چہ دا ملک او سلطان د
 اللّٰہ تَعَالٰی دے - لیکن دا معنی والا ارباب الالحاد دی حکم
 چہ دوی انکار کوی د عرش او کرسی تہ (قرطبی) - پنجم
 قول دادے چہ دا اتم فلک دے او د او افلاکو نہ
 برہ دے او دیتہ فلک الثوابت و ثیلے شی لیکن دا تخیلات
 د فلاسفو دی - حکم چہ اللّٰہ تَعَالٰی پہ دیر آیاتونو کیں

صرف دَ اوو آسمانونو ذکر کریدے۔ او دَ دے دَ وسعت ذکر
 پہ دیرو احادیثو کیں راغله دے یو دَ هغه نه حدیث دَ ابن
 جریر دے چہ رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمائیلی
 دی چہ اووه آسمانونه پہ کرسی کیں دَ اسے دی لکه اووه
 روپی چہ پہ یو وال کیں و اچولے شی۔ او دا دلالت کوی پہ
 دیر عظمت او کبریاء دَ الله تعالی باندے۔ وَلَا یَسُوذُکَ
 حِفْظُهُمَا، دا جملہ پہ وَسِعَ کُرْسِيُّہُ باندے عطف دہ پہ
 طریقہ دَ تسمی سرہ۔ او صفت سلبیہ دَ الله تعالی دے چہ
 کمال دَ علم او دَ قدرت باندے بنا دے حکم چہ حفظ پورہ
 علم او قدرت غواری۔ اَذِیْتُوْذُکَ پہ معنی دَ دروند والی
 او مشقت اچولو سرہ راجی۔ اَوْدُ زکوبولے، او مورو دہ
 رژوندی خخہ کرے شوے جینی) دَ دینہ امختلے شویدے
 ؕ ضمیر راجع دے الله تعالی ته یا کرسی ته۔ او پہ دے جملہ
 کیں اشارہ دہ چہ دا آیت لوستل دَ حفاظت دَ انسان دَ پیارہ
 فائدہ ور کوی لکه چہ پہ حدیث کیں راغله دی (مخکین
 تیر شویدے)۔ وَهُوَ الْعَلِیُّ الْعَظِیْمُ، دا جملہ پہ ماقبل
 باندے عطف دہ او پہ دیکیں دوه صفات ثبوتیہ دَ الله
 تعالی دی۔ ابن کثیر و ثیلی دی چہ دا آیت او کوم احادیث
 صحیحہ چہ دَ دے پہ معنی کیں دی، گزہ خیرہ پد یکیں
 طریقہ دَ سلفو صالحینو دہ۔ چہ چلوئی دے لره خہ رنگ
 چہ پہ ظاہرہ کیں راغله دی بغیر دَ تکلف او تشبیہ نه۔
 او سمعانی و ثیلی دی چہ علی پہ معنی دَ متعالی (اوجت)
 دے دَ خیزونو او شرکاؤ نه۔ او چا و ثیلی دی چہ اوجت
 دے پہ بادشاہی او سلطنت سرہ۔ او ابو حیان و ثیلی دی
 چہ دَ علی معنی اوجت دَ مخلوق دَ پاسہ دے۔ او ماوردی
 و ثیلی دی چہ فرق پہ مینج دَ علی او عالی کیں پہ دوه
 وجوہو سرہ دے۔ اول وجہ دادہ چہ عالی هغه دے چہ
 موجود وی پہ اوجت محل کیں او علی هغه دے چہ مستحق

لَا اكْرَاهُ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ

نیشته زور یہ عقیدہ کن یقیناً نہہ نیکارہ شوئے دے

الرُّشْدُ مِنَ الْغَىِّ فَمَنْ يَكْفُرْ

ہدایت د گمراہی تہ تو ہغہ غوک چہ انکارے او کړو

بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنُ بِاللَّهِ فَقَدْ

د بندگی د غیر اللہ تہ اویقین ے او کړو یہ اللہ تعالیٰ نو یقیناً

اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَىٰ

را تپیگہ کرہ ہغہ کرے مضبوطہ

لَا انْقِصَامَ لَهَا وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿۲۵۴﴾

چہ نیشته جدا کیدل د هغ او اللہ تعالیٰ هرځہ آوری عالم دے یہ هرځہ بانگہ

د اوچتوالی۔ دویمہ وجہ دادہ چہ عالی هغہ دے چہ امکان لری د شرکت د بل چا او عالی هغہ دے چہ امکان د شرکت نه لری۔

فائدہ :- د اللہ تعالیٰ د اوچتوالی د پاره د قرآن اذوہ تعبیرات دی۔ اول علو سورة اسراء ۲۱ د ویم المتعال سورة رعد ۵ دریم اعلی دوه ځله۔ څلورم علی اتہ ځله۔ پنجم تعالی څوارلس ځله۔ شپږم فوقیت درے ځله انعام ۱۵ س او نحل ۲۷۔ اووم استواء علی العرش سورة اعراف ۳۷ یونس ۳ رعد ۲ ظہ ۵ فرقان ۵۹ الم سجده ۲۷ حدید ۲۸ الْعَظِيمُ، یعنی قدر او شرف ے دیر لوے دے رقرطبی)۔ خاوند د عظمت دے چہ هرځیز د هغہ نه خکته دے۔ نو د هغہ نه هیڅ څیز اعظم نیشته (ابوحیان)۔

۲۵۴۔ ربط ۱ :- هرکله چہ په آیت الکرسی کنس دلیلونه د توحید او د عظمت د اللہ تعالیٰ واضح ذکر شول چہ هغہ تقاضا کوی چہ عقل والا خلق ے بغیر د جبر او اکراه تہ

قبول کری۔ نویو سوال پیدا شو چہ دامشروکان یہ آیا پھیل حالت
بات مے پریشود لے کیبری او کہ یہ دوی یہ زور کیں مے شتی
نوجواب او شو چہ لا اکرآہ۔ تو دیتہ جملہ استیتا قبیہ بیات یہ وٹیل
شتی۔ لہ دامتعلق دے کہ قاتل وافی سبیل اللہ سرہ او یہ مینج
کیش مے جملہ معترضے دی نوجواب کہ سوال دے چہ یہ قتال
سرہ معلومیری چہ یہ دین کیش اکرآہ چلیبری نوجواب او شو
یہ دے جملہ سرہ چہ لا اکرآہ آہ۔

لا اکرآہ فی الرّین، اکرآہ یہ اصل کیش زور کول دی پہ کولو کہ
مکرہ (طبی) کاریا قول بات مے۔ او دا کیبری پہ بیرہ کولو کہ دا سے
سزا چہ ہغہ زیاتہ مکر وہہ وی کہ ہغہ عمل نہ۔ او فرق کہ
اکرآہ او اجیار داد مے چہ یہ اکرآہ کیش رضا نہ وی لیکن اختیار
باقی وی او پہ اجیار کیش رضا او اختیار دواپہ سلب وی۔
الرّین، کہ دے معانی پہ تفسیر کہ سورۃ قاتخہ کیش ذکر شویہ۔
دلہ مراد کہ دینہ عقیدہ کہ زہرہ دہ (راغب، قرطبی او ابو حیان)
او پہ دے جملہ کیش دواہ اقوال دی اول قول داد مے چہ دا جملہ
خبر یہ دہ۔ دویم دا چہ دا خبر یہ پہ معنی کہ انشاء (تھی) کیش دہ
بتا پہ اول قول بات مے کہ دے دواہ معنی دی۔ اولہ معنی دادہ چہ
اکرآہ نیستہ کہ اللہ تعالیٰ کہ طرف نہ پہ ایمان او اسلام قبولو
بات مے بلکہ دا بتا دے پہ اختیار بات مے پہ دلیل کہ آیت
فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيُكْفُرْ سورۃ کہف ۲۹ سرہ
اور سو تو جملہ ہم پہ دے بات مے دلیل دے چہ دین واضح
شوید مے زور تہ حاجت نیستہ۔ دویمہ معنی دادہ چہ ہیچ
انسان کہ عقید مے پہ بارہ کیش پہ بل چا بات مے زور نہ شتی
کولے حکم چہ عقیدہ کہ زہرہ عمل دے پہ ہغہ بات مے زور
نہ چلیبری۔ او کہ دے دلیل پہ سورۃ یونس ۱۰۹ کیش دے او
قرطبی وٹیل دی چہ ہر چہ مسئلہ کہ اکرآہ دہ پہ احکام وکین
یعنی بیع، ہبہ، نکاح او طلاق وغیرہ تو دلہ ہغہ مراد نہ دہ پہ
دے توحیہا تو سرہ دا جملہ منسوخ یا خاص نہ دہ بلکہ محکم

او عام ده او بنا په دویم قول رچه دا په معنی د انشاء شی) نو
 په دیکنې قرطبی شپږ اقوال نقل کړي دی چه په بعضو
 کښ دعوی د نسخ ده او په بعضو کښ تخصیص د آیت دے
 په بعضو حالو تو پورے۔ او که آیت د قتال سره متعلق شی
 نو په قتال کښ اکراهه په ژبه باندے کیدنشی چه د زور د
 وچ نه په ژبه باندے کلمه او وائی لیکن په ژبه باندے
 زور نشی کیدے۔ نو د دے جمله نسخ یا تخصیص د قتال
 په آیتونو سره نشی کیدے۔ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ،
 دا د لا اکراهه د پاره دلیل دے۔ تبیین ته مراد دا دے چه ډیر
 ښکاره شویدے په دلیلونو سره په دے سورت کښ او په
 آیت الکرسی او په ټول قرآن کښ الرُّشْدُ هِيَ آيَةُ او حقانیت د
 راکے او مقصد ته رسیدل و ته وئیلے شی۔ الْغَيِّ مقابل د رُشْد
 دے۔ او کمر اهځی او خطایځی د عقیدے او د راکے ته وئیلے شی۔
 دلته مراد حق او باطل او ایمان او کفر دے۔ او لفظ دَمِنْ
 دلالت کوی په فرق او تمیز باندے۔ فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ
 دا د اصحاب الرشدا و اصحاب الغي تفصیل دے۔ کفر په معنی
 د انکار دے او د معنی لغوی ده۔ طاغوت د طغیان نه ماخوذ
 دے۔ هغه د حد ته تیریدل دی۔ او په دیکنې اختلاف دے
 د فحویاتو۔ په نیز د ابو علی فارسی دا مصدر دے او د سیبویه
 په نیز دا اسم جنس مفرد دے۔ او په نیز د میرد دا جمع ده۔
 او کله دا مؤنث راځی په دلیل د والذین اجتنبوا الطاغوت ان
 یعبدها سورة زمر بک او کله مذکر راځی لکه په وَقَدْ اَمَرُوا
ان یکفروا به سورة نساء بک کښ۔ او د دے په مصداق
 کښ اختلاف دے اول قول، دا شیطان دے (عمر مجاهد او
 قتاده)، دویم قول دا کاهن دے (ابن جریر) دریم قول دا
 ساحر دے (ابوالعالیه) مخلورم دا هر هغه څیز دے چه انسان
 لره سرکش کوی۔ پنځم هر هغه څوک چه د هغه عبادت او طاعت
 کیدے شی په رضا د هغه سره۔ شپږم هر تعدی کوونکے یا

ہتھہ تخیز چہ دہتھہ عبادت کیوں مے تھی۔ اووم ہرمعبود من دون
 اللہ۔ نوغورہ دادہ چہ دلتہ دادے تہو لو معانیوتہ شامل دے او
 زمونہ مشا تھو د تفسیر و بیلی دی چہ پہ شپہرہ او اوومہ معنی
 سرہ نیکانوتہ ہم شامل دے ہغوی اگر چہ طعیان والاندہ دی
 لیکن عبادت دہتھوی سبب د طعیان د خلق دے اودا اطلاق
 مجازی دے۔ لیکن داصفت د نیکانوسرہ مناسب نہ دے۔ او
 بل کوم خائے کتیں ہم ددے اطلاق پہ نیکانویات نہ دے شری
 قائدہ لہ طاغوت پہ قرآن کتیں اتہ کرتہ راغلے دے کلہ پہ
 معنی د حاکم غیر شرعی لکہ سورۃ نساء ستل کلہ پہ معنی دہر
 شیطان او سرکش لکہ ورپسے آیت کتیں راغی او کلہ پہ معنی دہر
 معبود من دون اللہ لکہ پہ دے آیت کتیں او سورۃ زمر کتیں
 لہ کفر بالطاغوت یے متکثیں ذکر کرلو عکھہ چہ دا پہ حقیقت
 کتیں متکثیں دے پہ ایمان یا نہ دے۔ اودفع د قساد متکثیں وی
 پہ متفہمت حاصلو لویات نہ دے۔

وَبُؤْمِنُ بِاللّٰهِ، دے ایمان نہ مراد ایمان شرعی دے۔
 سوال: کفر بالطاغوت مستلزم دے ایمان باللہ لہ نہ تو
 ایمان یے ورپسے ولے ذکر کرو؟

جواب:۔ دا استلزام نیشستہ عکھہ چہ کلہ یو انسان د طاغوت
 بتاگی نہ کوی او حال دا چہ ایمان ہم نہ راوہی ہیخ دین یے
 نہ وی۔

سوال: ایمان باللہ ہو مستلزم دے کفر بالطاغوت لہ نہ تو
 ہتھہ یے ولے ذکر کرو؟

جواب:۔ پہ دیکتیں مراد پورہ انسلاخ او راوتل دی د کفر نہ
 ددے وجہ نہ یے ہتھہ متکثیں او مستقل ذکر کرو۔

فَقَدْ أَتَمَّسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَى، دا دما قبل د پارہ جزاء دہ اگر
 چہ شرط یے فعل مضارع دے لیکن جزا یے میالغنا فعل ماضی
 ذکر کریدہ گویا چہ دے د متکثیں زمانے نہ کلک دے۔

عُرْوَةٌ، د اوسپنہ ہتھہ کرچی تہ ویلے شی چہ انسان یے لاس سرہ

راہیوں لے شئی۔ الْوَقْفُ، مؤنث دے۔ کہ اوتق نہ دے یعنی سبہ
 کلکہ او مضبوطہ کرئی۔ او داسے یہ سورۃ لقمان سلاکشیں ہم
 دی۔ لا انفصام رکھا، دا حال دے کہ العروۃ نہ۔ انفصام کہ قسم
 نہ دے او قسم یہ فاسرہ قطع دہ بغیر کہ جدا کولو نہ او قسم
 یہ قاف سرہ قطع دہ سرہ کہ جدا ایئی نہ او کلہ کہ یوبل یہ معتز
 سرہ راغی۔ او ہر کلہ چہ ہسے قطع پکبیں نہ راغی تو سرہ کہ جدا ایئی
 نہ قطع نحو یہ طریق اولی سرہ نہ راغی۔ یہ دے جملہ کبیں
 تشبیہ دہ سرہ کہ مقابلے نہ یہ شیر و جوہوسرہ۔ اولہ وجہ
 فعل ماضی، دویمہ وجہ تمسک کول، دریمہ یا ب استفعال
 کہ استمسک چہ سبہ کلکوالی نہ وٹیلے شئی، تخلوہ عروہ، پنجمہ
 وثقی، شیرمہ عدم انفصام کہ ہنغے یعنی کرئی سبہ پتخہ او مضبوطہ
 دہ او روستو ہم نہ شلیبری او انسان ہم وریورے لاس سبہ
 یا سبہ لکولے او اتخلولی دی۔ تو داسے انسان کہ طوفان او سیلاب
 اویریوتلو نہ بچ وی۔ او وجہ کہ تشبیہ دادہ چہ ایمان او توحید
 پشان کہ کرئی دی او ہنغہ مضبوط دی یہ عقلی او تقلی دلیلو تو
 سرہ او کہ ہنغے دلیلو تو مقابلہ او مناقضہ ہیٹوک تشی کولے۔ او کہ
 مؤمن یقین او علم یہ دغہ دلیلو تو باندے یوح دے چہ ہنغ
 شک او شبہ ورتہ نہ راغی تو داسے مؤمن کہ دنیا کہ ہر قسم فتنو نہ
 بچ وی او یہ قیامت کبیں ہم کہ ہر عذاب نہ بچ دے۔

سوال:- دا کہ اصحاب رشد ذکر و تو کہ اصحاب النجی ذکرے ولے
 او تکرر ۹۔ جواب:- کہ ہنغے حکم کہ مقابلے نہ معلومیری چہ دوی
 کافر یا اللہ او مؤمن یا الطاعوت دی لکہ یہ سورۃ نساء سلاکشیں
 دی۔ او کہ دوی کہ عقیدے کہ کمزوری والی مثال یہ سورۃ ابراہیم
 سلاکشیں ذکر دے۔ لیکن یہ دیکبیں یہ مخکبیں جملو کبیں ترغیب
 دے ایمان نہ۔ کہ دے وجہ نہ ہے اکتفاء او کراہ یہ اول قسم
 باندے دیا رہ کہ ترغیب۔ وَاللّٰهُ سَمِیْعٌ عَلِیْمٌ، سمعانی وٹیلی دی
 چہ اللہ تعالیٰ آوری ستا دا دعوت دوی لرہ اسلام نہ او عالم
 دے یہ حرص ستا یہ اسلام کہ دوی باندے۔ یا آوری کلمہ کہ

اللَّهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُوا يُخْرِجُهُم

اللہ تعالیٰ خاص دوست دے گا ہر کسان کو جسے چاہے ایمان لے لے گا دے گا اور پوری دوی لے گا

مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَالَّذِينَ

دے گا تیار دے گا رہتا ہے طریق تہ او ہر کسان

كَفَرُوا أَوَّلِيَّائِهِمُ الظَّالِمُونَ يُخْرِجُونَهُم

چاہے کفر لے کر دے گا دوستان دے گا ہر شیطان دی او پوری دوی لے گا

مِّنَ النُّورِ إِلَى الظُّلُمَاتِ أُولَٰئِكَ

دے گا رہتا ہے تیار دے گا طریق تہ دے گا کسان

أَصْحَابُ السَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿۲۵۷﴾

اور والا دی دوی بہ ہر کس ہمیشہ دی

شہادت دے گا مؤمن اور کلمہ دے گا کافر۔ اور عالم دے گا یہ پاکہ عقیدہ دے گا مؤمن اور یہ پلینہ عقیدہ دے گا کافر باندے (صاحب اللباب)۔

۲۵۷۔ یہ دے گا آیت کہیں ذکر دے گا حال دے گا اصحاب الرشدا اور اصحاب الغی دے گا یہ نسبت دے گا اولے دے گا اللہ تعالیٰ تہ یہ ولایت سرہ

اور یہ نسبت دے گا دوی دے گا طاعوت تہ یہ ولایت سرہ۔ اور ذکر دے گا آثار مختلفہ دے گا ولایتونو دے گا۔ اللہ وَلِيُّ الَّذِينَ

آمَنُوا، یہ لفظ دے گا اللہ سرہ دے گا ابتداء کو لو دے گا وجہ دی۔ اولہ وجہ اطمینان اور تسلی و رکول یہ نزدیکی دے گا مؤمنان

اللہ تعالیٰ تہ۔ دویہ وجہ دا نیز دے گا جملہ دے گا واللہ سَمِيعٌ عَلِيمٌ تہ۔ وَلِيُّ، ولی یہ اصل کہیں نزدیکی تہ و غیلے شی۔ اور

روستو یہ دیرو معاویہ سرہ استعمال لیری چہ ہر تہولے معانی دلالت کوی یہ نزدیکی باندے دلتہ مراد یہ دیکھیں مختلف

اقوال دی۔ اول مددگار، دویہ محبت کو تو لے گا۔ دریم متولی (رواکدار) دے گا دوی دے گا کارونو۔ الَّذِينَ آمَنُوا، نہ مراد ہر

خوک دی چہ ایمان شرعی لے گا دے گا وی لکے چہ مخکشی آیت

کس پہ فَمَنْ يَكْفُر بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنُ بِاللّٰهِ سِرَّةً ذَكَرْتُ يَدِي
 دویم قول دا چہ ہخہ کسان مراد دی چہ ارادہ دایمان لری
 پہ سبب د اثابت سرہ - يُخْرِجُهُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ
 ذواقدی نہ ابوحیان روایت کریدے چہ پہ قرآن کس ہر
 خائے چہ ظلمات او نور ذکر دے تو مراد تریہ کفر او
 ایمان دے ما سیوا د سورۃ انعام سہ نہ - یا مراد د ظلمات
 نہ شبہات دی او پہ نور سرہ مراد یقین دے -

سوال :- اخراج خو مخکس دخول غواہی تو یتول مؤمنان خو
 اول پہ کفر کس نہ وی داخل ؟

جواب :- مراد د دینہ صرف ہخہ مؤمنان دی چہ اول پہ کفر
 او شرک کس داخل و او اللہ تعالیٰ ہغوی لہ توفیق دایمان
 ورکرو لکہ عام صحابہ کرام رضی اللہ عنہم -

جواب ۱۲ :- د دینہ مراد یتول مؤمنان دی لکہ مراد د ظلمات نہ
 شبہات دی چہ کلہ پہ مؤمنانو باندے عارض کیڑی -

جواب ۱۳ :- د اَمْتُوا نہ مراد ہخہ خلق دی چہ ایمان یے نہ
 وی راویے لیکن ارادہ دایمان لری -

جواب ۱۴ :- مراد د اخراج نہ منع کول دی یعنی کہ چرے د
 توفیق د اللہ تعالیٰ نہ خالی شی نو پہ ظلمات تو کس بہ واقع شی -
 نو توفیق د اللہ تعالیٰ سبب او گر خید و دیارہ د دفع کولو د
 ظلمتو تو -

سوال ۱ :- ظلمات یے جمع او نور یے مفرد ذکر کرے دے ؟

جواب :- د ظلماتو اسباب او اقسام دیر دی لکہ د شرک او کفر
 یتول قسمو نہ، شبہات او شکونہ وغیرہ، او نور، ایمان او یقین
 یو دے - وَالَّذِينَ كَفَرُوا أَوْلِيَاءُ هُمُ الطَّاغُوتُ، دا د دویم
 دے ذکر دے چہ اصحاب الغی دی او شروع یے او کفرہ پہ
 وصف د کفر دوی سرہ - او اشارہ دہ قباحت شان د دوی
 تہ او داعلت دے دیارہ د ما بعد - اولیاء نہ مراد د دوی
 ملگری یا د دوی متبوعین (تا بعداری کرے شوی) دی - الطَّاغُوت

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِي حَاجَّ إِبْرَاهِيمَ

آیا نہ گورے تہ ہغہ کس تہ چہ جگرہ یے اوکرہ د ابراہیم علیہ السلام سرہ

فِي رَبِّهِ أَنْ اِنَّهُ اَللّٰهُ الْمَلِكُ اِذْ قَالَ

یہ یارہ د رب د ہغہ کس د دے وچ نہ چہ و دکرہ اللہ تعالیٰ ہغہ تہ بادشاہی کلہ چہ او یل

اِبْرَاهِيمَ رَبِّيَ الَّذِي يُحْيِي وَيُمِيتُ

ابراہیم علیہ السلام رب زما ہغہ ذات دے چہ ژوندی کول کوی او مرہ کول کوی

قَالَ اَنَا اُحْيِيْ وَامِيتُ قَالَ اِبْرَاهِيْمُ

ہغہ اویل زہ ژوندی کول کوم او مرہ کول کوم اویل ابراہیم علیہ السلام

فَاِنَّ اِلٰهَ يَارِئِيْ بِالشَّمْسِ مِنَ الْمَشْرِقِ

نویقینا اللہ تعالیٰ داولی بسر د مشرق تہ

فَاَتَتْ بِهَا مِنْ الْمَغْرِبِ فَبُهِتَ الَّذِي

تو تہ یے داولہ د مغرب تہ نوچپ او حیران کرے شوہنہ کس

كَفَرًا وَاَللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظّٰلِمِيْنَ

کفریے کرے دواواللہ تعالیٰ ہدایت نہ و دکوی قوم ظالما تو تہ -

مصدر دے یہ معنی دجنس - یا مفرد جنسی دے توجع او
مفرد یہ دیکش یوشان دی - دلتہ یہ معنی دجمع سرہ دے ٹکھ
چہ مراد د دینہ شیا طین اتسی او جفی دی اوہغہ دیر دی -

يُخْرِجُوهُمْ مِّنَ النَّوْرِ سَوَال: کافران حواول یہ نور کس داخل
نہ دی توخہ رگہ او ویلے شوچہ د نور نہ یے اویاسی ؟ -

جواب لہ :- د دینہ خاص ہغہ یہود مراد دی چہ مخکش د
بعثت د نبی صلی اللہ علیہ وسلم نہ یہ ہغہ باندے ایمان
لرورچہ داسے نبی یہ راسخ) لیکن روستو د بعثت نہ یے
کفر اوکرہ یہ تقلید د احبار اورہبان سوء سرہ -

جواب ۲ :- مراد تربیتہ بتول کافران دی او اخراج نہ مراد منع کول دی د قیلولو د نور نہ یہ اچولو د شبہاتو، شکونو او وسوسو سرہ - أَوَلَيْكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ۔ یہ أَوَلَيْكَ سرہ اشارہ دہ کافرانو او طواغیتو دواہوتہ چہ تابعین او متبوعین دی -

۲۵۸ - ربط - مخکس ذکر شو چہ اللہ تعالیٰ مؤمنانولرہ د ظلماتو د شبہاتو، شکونو او وسوسو نہ او باسی - او طاغوت خیل ملگری یہ شکونو او شبہاتو کس اختہ کوی نو اوس یہ دے باندے دلیونہ ذکر کوی یہ درے واقعاتو سرہ د دے وجہ نہ لے یہ عطف سرہ نہ دے راوړے - نو اولہ واقعہ د دواہوتہ سرہ تعلق لری او روستو دواہوتہ صرف د اولے دے سرہ تعلق لری یعنی نمرود د ظلماتو نہ او نہ ویتلو د وجہ د تابعداری د طاغوت نہ او ابراہیم علیہ السلام غالب شو یہ ہفہ باندے شکہ چہ اللہ تعالیٰ د ہفہ ولی وو - او دا واقعہ - يُذْخِرْهُ وَجُوهُ مَخْشَىٰ رَاوړہ - اولہ وجہ دادہ چہ دل سے کافران دیر دی - دویمہ وجہ داچہ دانیزدے دہ والذین کفروا اولیاء ہم الطاغوت تہ - دریمہ داچہ دایکارتہ دلیل دے د اثبات د قدرت د اللہ تعالیٰ د پیارہ او روستی دواہوتہ امور خارقہ للعادت دی د پیارہ د اثبات د قدرت الہیہ - أَلَمْ نَشْرِكْ د دے تفسیر مخکس تیر شویدے - إِلَىٰ الَّذِي حَاجَّ إِبْرَاهِيمَ دغہ شخص کافر وو یقیناً یہ دلیل د قیبت الہی کفر سرہ او اکثر مفسرینو وٹیلے دی چہ نمرود بن فالخ بن عابروو د اولاد د حام بن نوح علیہ السلام نہ - او چا وٹیلی دی چہ نمرود بن کتعان بن کوش بن سام بن نوح علیہ السلام وو - او دا جبار بادشاہ وو - د بابل بنارے جوہ کرے وو او یہ بابل کسے لویہ مانرے جوہہ کر یوہ - اودہ تہ نمرود یہ دال یا یہ ذال سرہ وٹیلے کیڑی - حَاجَّ د حجت نہ اخستلے شویدے لیکن غالباً یہ باطلہ چکرہ کس استعمالیڑی دلتہ ہم مراد دا د

چہ باطلہ جگرہ ئے کولہ دے ابراہیم علیہ السلام سرہ۔ او دے دے
 وجے نہ ئے قاعل دے دے ہغہ کافر گرجوئے دے او باب
 مفاعلہ یہ اختیار دے زعم دے ہغہ دہ یعنی ہغہ پخیل گمان
 کنس خان غالب گنہ لو۔ فی زعم، مراد دینہ وصف دے ربوبیت
 دے اللہ تعالیٰ دے۔ یعنی تصرف او تدبیر دے عالم اللہ تعالیٰ کو
 یہ دیکھن ورسرہ ہیچوک شریک نیستہ۔ او دلیل یہ دے دوستو
 الفاظ دی چہ دے خان تہ دے احیاء او اماتت دے تصرف نسبت گولو۔
 نو معلومہ شوہ چہ دے وجود دے اللہ تعالیٰ نہ منکر نہ ووصرف دے
 خیل ربوبیت دعویٰ ئے کولہ پشان دے فرعون۔ او دعویٰ دے
 ربوبیت مستلزم وی دعویٰ دے الوہیت (معبودیت) سرہ۔
 اِنْ اَشَاكَ اللهُ الْمُلْكُ، دا دے حاج دے پارہ علت دے یہ حدف کلام
 سرہ۔ او وجہ دے علتیت دادہ چہ دغہ یاد شاہی سبب او کرجیدلہ
 دے تکبر دے ہغہ۔ دے وجے نہ ئے جگرہ او کرجہ۔ یاد یہ طریقہ دے عکس
 او دے تہکم سرہ دے۔ یعنی دے لہرہ دے دے اتعام یہ سبب شکر کول
 بکار و ولیکن دے دے شکر یہ خائے کفر او محاجہ او کرجہ۔ او مراد دے
 مملکت تہ دیر مال، قوت او دیر والے دے تا بعد اراتو دے او دے
 یاد شاہی اللہ تعالیٰ کا قراتو تہ ہم و رکوی یہ طریقہ دے استدراج
 یا ابتلاء سرہ۔ اِذْ قَالَ اِبْرٰهٖمُ رَبِّیْ اَلَّذِیْ یُحٰی وَیُمِیْتُ، ناظر
 دے دے حاج دے پارہ او دا دلیل دے چہ ابراہیم علیہ السلام اول
 دعوت دے توحید شروع کرے و او تصرفات دے ربوبیت ئے دے اللہ
 تعالیٰ دے پارہ خاص کرل یہ بیان کنس نو نمرو دے ورسرہ یہ دیکھن
 جگرہ شروع کرے لکہ چہ موسیٰ علیہ السلام فرعون تہ دعوت
 شروع کرے و وجہ اِنَّا رَسُوْلُ رَبِّ الْعٰلَمِیْنَ او بیا ئے دے ربوبیت
 تفصیل ذکر کر و چہ ہغہ یہ سورۃ شعراء کنس دے آیت سلا تہ
 دے۔ او صفت دے احیاء او اماتت یہ طور دے دعویٰ سرہ دے
 یا یہ طور دے استدلال سرہ دے لیکن دا دیر واضح او جامع صفت
 دے او معنی دے احیاء ہر عقل والا پیڑنی کہ احیاء دے انسان وی
 یا حیوان وی او کہ دے مکے وی۔ چہ مراد دے ہغہ تہ پیدائش انسان

او حیوان دے کے نطفہ نہ۔ او احیاء کے مکے پہ قوت نیا قی پیدا کرلو
سورہ دہ - دار تک کے امانت معنی ہم ہر عقل والا پیڑنی چہ روح
جد اول دی کے بدن نہ کہ انسان وی او کہ کے حیوان وی - او
اوپر قول کے قوت نیا تیرہ دی پہ زمکہ کیں۔ او تمام عقل والا
پیڑنی چہ دافعہ کے ہتھ ذات وی چہ قدرت پہ ہر چیز او
علم کے ہر چیز لری۔ او ہتھ پہ خیل حیات کیں چاہے نہ محتاج
نہ وی او فنا و ریائے نہ راہی او کے ہتھ مقابلہ ہیٹوک نشی
کولے او داصفتوتہ کے اللہ تعالیٰ دی۔ تو معلومہ شہوہ چہ ربوبیت
ہتھ لری خاص دے۔

سوال :- یہ دیر و آیا تو نو کیں یے موت کے حیات نہ متکین ذکر
کریدے لکہ سورہ بقرہ ۲۸۱، سورہ شعراء ۲۸۱ او سورہ ملک
۲۸۱ او دلتہ یے احیاء متکین کرہ ۹۔

جواب :- دلہ مقصود دعوت کے توحید کے ربوبیت دے تو یہ
ہتھ کیں ہتھ تصرف متکین ذکر کول پکار دی چہ یہ ہتھ کیں
عجائب کے پیدا ئش دیر او واضح وی او دایہ احیاء کیں دی۔
قَالَ اَنَا اُنْحٰی وَاُمِيتُ، دا تفصیل کے حاج دے او پہ دے قول کیں
کہ دعویٰ وی او کہ دلیل وی، مغالطہ و رکول مقصد دے پہ
دوہ وجوہ سورہ - اول وجہ بنا دہ پہ مشہور قول کے مفسرینو سورہ
چہ دہ قصدا او کرو ہتھ یوکس تہ چہ حکم کے امانت (پہا نشی) یے
پہ ہتھ یائے کرے و تو ہتھ یے معاف کرو لیکن دا خواہات
نہ دے بلکہ قتل کول دی۔ دویمہ وجہ دادہ چہ احیاء او امانت
خوپتہ خیر دے او ہتھ پہ قدرت کے اللہ تعالیٰ سورہ دے نو دہ
پہ دے لفظ سورہ ہتھ خیل قدرت او عمل او لری او دلتہ یے
اَنَا اُنْحٰی وَاُمِيتُ اَنَا الَّذِیْ اُنْحٰی یے نہ دے و نیلے حکم چہ دغہ
شخص دعویٰ کے حصر نشوہ کولے کے دے وچے نہ چہ کے دہ نہ متکین
ہم دیر خلق پیدا اشوی او مرہ شوی و۔ لیکن دہ دعویٰ کے اشتراک
کریدہ کے اللہ تعالیٰ سورہ یہ احیاء او امانت کیں۔

قَالَ اِنَّهُمْ قَاتِ اللّٰهَ یَا قِیُّ یَا شَمْسُ مِنَ الْمَشْرِقِ قَاتِ بِہَا مِنَ الْمَغْرِبِ

دا فا کہ جواب کہ شرط پیتہ دپارہ دہ - ابراہیم علیہ السلام دہ تہ
اوئیل چہ ہرکلہ تا دعویٰ کہ احیاء اواماتت دغان دپارہ اوکپہ
او یہ دے سرہ دے یہ خلقو باندے تلیس اوکرو۔ نو اوس
واضح حجت واورہ چہ حرکات دنمر تصرفات فلکیہ دی او کہ
بندگانو کہ دعویٰ تہ اوچت دی۔ نو نمرہ مشرق تہ رابکارہ کول کہ
اللہ تعالیٰ فعل دے یقیناً اوکہ تہ دے یقینی تصرف مقابله
کولے شے نو دا حرکات دنمر بدل کپہ او کہ مشرق پہ عکائے یے کہ
مغرب تہ را او خیر وہ۔

سوال :- اصول کہ مناظرے خود ا دی چہ یہ دلیل کہ خصم باندے
اعتراض اوکپیشی نو کہ ہفتے بطلان بشکارہ شے - او دل تہ یے کہ یو
دلیل تہ بل دلیل تہ انتقال اوکرو؟

جواب لہ :- اکثر و مفسرینو وئیلے دی چہ دا انتقال دے کہ
یو دلیل تہ بل بنہ واضح دلیل تہ کہ خصم کہ چپ کولو دپارہ او دا
جائز دے کہ مستدل دپارہ لیکن ابن کثیر وئیلی دی چہ دا
توجیہ کہ منطقاً نو دہ او دا احسن تہ دہ بلکہ بیاہم پیدے
باندے اعتراض راخی چہ یہ دیکش کہ خصم یہ نیزہ اول دلیل
ضعف رکمزوری (لازمیہ) او دا خوبصیح تہ دہ - دارنگ امام
رازی بل اعتراض ذکر کریدے چہ دویم دلیل کہ اول دلیل
تہ بنہ واضح تہ دے او کہ ہفتے وجوہ یے ذکر کریدی۔

جواب لہ :- ابن کثیر او امام رازی وغیرہ ذکر کری دی چہ دا کہ
یو دلیل تہ بل دلیل تہ انتقال تہ دے بلکہ کہ دلیل دپارہ
دوہ مثالونہ دی اول مثال احیاء او دویم مثال تصرف یہ
حرکت کہ نمرکش - نو دلیل یہ اصل کیش حدوث کہ خیزونو
دے چہ کہ ہفتے دپارہ یو ذات محدث قادر مختار ضروری دے
او ہفتہ اللہ تعالیٰ دے - نو کہ ہفتہ حوادث یو مثال کہ عدم تہ وجود
تہ راوستل دی او کہ وجود تہ عدم تہ بوتلل دی - او دویم
مثال حرکات کہ افلاک او کہ ستورو دی - لیکن پیدے باندے
اعتراض کیدے شے چہ ہرکلہ چہ خصم کہ اول قسم نسبت عکائے

او کرو تو ضروری وہ چہ دے ہفتہ ابطال کرے شوے وے۔
 جواب گہ:- امام بازی او صاحب اللباب و ثیلی دی چہ یہ
 دیکش ہیخ انتقال نیستہ بلکه دا جواب د سوال مقصد د
 خصم د طرف نہ ہفتہ داسے دے چہ ابراہیم علیہ السلام دلیل
 ذکر کرو د احیاء او اماتت تو منکر اعتراض او کرو چہ د تصرف
 بغیر د اسباب سماویہ او ارضیہ نہ دے او کہ یہ واسطہ د
 دغہ اسبابو سرہ دے۔ نو اول قول خو حقیقت او واقع نہ
 خلاف دے۔ او دویم قول دلیل یہ مقصد باندے نشی کید
 حکہ چہ یوانسان ہم یہ احیاء او اماتت باندے یہ بعض اسبابو
 سرہ ظاہری قدرت لری لکہ د احیاء د پیار جماع کول د
 بنیئے سرہ او د اماتت (قتلولو) د پیارہ زہر و رکول یا بل سبب
 استعمالول۔ نو ابراہیم علیہ السلام د دے جواب یہ دے قول سرہ
 ذکر کرو چہ قان اللہ یا قی بالشمس آہ۔ حاصل د جواب دا دے
 چہ صحیح دہ چہ احیاء اماتت یہ اسبابو سرہ دے لیکن یہ
 ہفتہ کبش بنکارہ اسباب حرکات فلکیہ دی او د ہفتہ فاعل مدبر
 اللہ تعالیٰ دے او خصم کہ دعویٰ کوی تو یہ دے اسبابو کبش
 دے مخالف دخل او کری۔ دا جواب صحیح دے لیکن تقدیر
 د سوال تہ محتاج دے۔

جواب گہ:- ملیح آبادی یہ تفسیر مواہب القرآن کبش و ثیلی
 دی حاصل یے دا دے چہ د مناظرے د قیام د پیار یہ جانبینو
 باندے اول ذکر د دعویٰ ضروری دے او بیا استدلال
 کول۔ نو دلتہ ابراہیم علیہ السلام دعویٰ ذکر کرہ چہ رِی الذی
 یُحیی و یمیت یہ حصر او اختصاص سرہ تو نہرود ہم خیلہ
 دعویٰ ذکر کرہ چہ انا احی و امیت یعنی دعویٰ یے او کرہ چہ
 خہ متصرف یم یہ ایجاد او فتا د خیزو تو کبش۔ نو ابراہیم علیہ
 السلام د خیلے دعویٰ د پیارہ دلیل ذکر کرو یہ دے قول
 سرہ چہ قان اللہ آہ۔ او د خصم نہ یے ہم دلیل طلب کرو
 لیکن ہفتہ فی الحال عاجز شو د دلیل پیش کولو نہ۔ دا جواب

احسن دے اوکے اصولو کے مناظرے سرے پورے موافق دے۔ او ختم
ورسره سمدستی چپ شو۔ او فایہ دلیل کتب ذکر کی پڑی۔ حکم
چہ دعوی تقاضا کے دلیل کوی تو یہ مقتضاء کتب کا داخل پڑی۔

قُبْهِتَ الَّذِي كَفَرَ، قاعل یہ ظاہر کتب ابراہیم علیہ السلام او یہ
حقیقت کتب اللہ تعالیٰ دے۔ دے دے وچے نہ مجہول صیغہ
ذکر شوبہ۔ او یہ لفظ کے الذی کفر کتب اشارہ دہ علت کے قُبْهِتَ
تہ۔ او بَهِتَ یہ لغت کتب حیرانیدل او ہیبت زدہ کیدل دی
او ابن کثیر و ثیلی دی چہ چاہا شو او چپ شو۔ او صاحب الباب
و ثیلی دی چہ مغلوب شو او کے سوال پہ جواب باندھے قادر
نہ وو۔ ابن عاشور و ثیلی دی چہ عاجز شو کے مناظرے نہ۔
سوال :- تمبرو کے جواب ولے نہ کوو چہ نمر کے مشرق نہ
خہ راخیڑوم ستارے دے کے مغرب نہ را اوخیڑوی ؟

جواب :- سیوطی و ثیلی دی چہ دے نہ یہ عمر کتب مشران
خالق موجود وو کہ چرے دہ دا دعوی کرے وے چہ نمر کے
مشرق نہ خہ راخیڑوم نو ہقعہ مشرانو اگرچہ کے یرے نہ
بہ یے بنکارہ تکذیب کے دے کے قول نہ وے کرے لیکن یہ پتہ
او یہ زہرہ کتب بہ یے و ثیلے وے چہ دا خوستا کے پیدائش نہ
مخکب کے مشرق نہ راختلو او ستا دعوی یا طلعہ دہ۔

جواب :- سمعانی و ثیلی دی چہ دے یہ زہرہ کتب پوہیدلو
کہ چرے خہ کے ابراہیم علیہ السلام تہ طلب او کرم چہ ستارے
دے کے مغرب نہ را اوخیڑوی نو ضرور بہ یے اللہ تعالیٰ کے مغرب
نہ را اوخیڑوی نو دے یہ بنبہ شومندہ شویوے۔

جواب :- اللہ تعالیٰ کے دے نہ دا جواب ہیر کر دے کے پیار
چہ خلقو تہ اظہار کے حق اوشی۔ او دا مراد دے یہ دے قول
اللہ تعالیٰ کتب چہ واللہ لایہدی القوم الظالمین۔ او دے
ہدایت نہ مراد خود تہ کے دلیل او کے حجت دہ۔ راوہرچہ
مؤمنان دی نو کے دعوی یہ یارہ کتب را غنی دی والذین
جاہدوا فیتا لنہدینہم سبیلنا (سورہ عنکبوت آخری آیت)

أَوْ كَآذِي مَرَّ عَلَى قَرْيَةٍ وَهِيَ

یا (لیدے تا) پشان دھخہ حاجہ در تیر شو یہ یو بنار باندے او ہخہ

خَاوِيَةٍ عَلَى عُرُوشَهَا قَالَ أِنِّي

پر یوتلے دڈ یہ چتو نو خیلو باندے اویل ہخہ خہ رنگ

يُحْيِي هَذِهِ الْأُمَّةَ بَعْدَ مَوْتِهَا ج

یہ ژوندی کوی دے لڑے اللہ تعالیٰ دوستو د مرگی دھخہ نہ

فَأَمَّا تِلْكَ الْأُمَّةُ مِمَّا رَعَا اللَّهُ فَمَا بَعَثَهُ

نو مر اوساتہ دہ لڑے اللہ تعالیٰ سل کلوتہ بیائے راژوندے کرد

قَالَ كَمْ لَبِثْتُمْ ط قَالَ لَبِثْتُ يَوْمًا

اویل اللہ تعالیٰ غومرہ حصار شوے تہ اویل ہخہ حصار شوے یم یو درخ

أَوْ بَعْضُ يَوْمٍ ط قَالَ بَلْ لَبِثْتُ

یا ٹکرہ د درخ اویل اللہ تعالیٰ بلکہ حصار شوے پے تہ

تو مراد کہ ہدایت تہ ہدایت خاصہ دے۔ یا مراد کہ ظالم نہ عتادی
اوضدی دے چہ یہ ہخہ باتس ے مہر و ہلے شوے وی۔

فأما تِلْكَ الْأُمَّةُ مِمَّا رَعَا اللَّهُ۔ یہ دے آیت کیش دلیل دے چہ حاجہ او مناظرہ
پہ دے غرض سرہ چہ اثبات کہ حق اوشی داستت کہ اتبیاء

عليهم السلام دے۔ یہ دے شرط چہ ضد او عتاد او تعصب او
ریا پکیش مقصداتہ وی۔ او قرطبی کہ دے کہ پارہ نور ہم دلیلو تہ

ذکر کری دی۔ لے یہ دے آیت کیش رد کہ شرک فی الربوبیت کہ
او مراد کہ ربوبیت تہ تصرف کول او تدبیر کول کہ مخلوق دی۔

او دامستلزم دے قنہ رت کہ اللہ تعالیٰ لڑے یہ یعث بعد الموت
باندے چہ دوستو دوارہ واقعہ یہ ہخہ باتس ے صراحتاً دلالت کری

مَا آتَاكُمْ رَسُولٌ مِّنْ لَّدُنَّكَ فَاتَّخِذُوا لَهُ حِزْبًا ۚ وَمَا يَكُونُ لَهُ جَنْدٌ مِّنْكُمْ وَلَا يَحِيطُ بِشَيْءٍ مِّنْ أَمْرِ اللَّهِ ۚ وَمَا يَكُونُ لَهُ جَنْدٌ مِّنْكُمْ وَلَا يَحِيطُ بِشَيْءٍ مِّنْ أَمْرِ اللَّهِ ۚ

سئل کالہ تو ادگورہ خود اک خیل

وَشَرَّابِكُمْ لَمْ يَكُنْ يَتَسَبَّهْ ۚ وَاتَّخِذُوا

او خکاں خیل تہ تہ دی خراب شوی او ادگورہ

إِلَىٰ حِمَارِكُمْ وَلِتَجْعَلَ إِلَٰهًا

خر خیل تہ (چہ دلیل پڑا ونسی) اد دے دیارہ چہ ادگر خوو مونو تا یو نغہ

لِلنَّاسِ ۚ وَاتَّخِذُوا إِلَىٰ الْعِظَامِ كَيْفَ

دیارہ دہ خلقو او ادگورہ ہد کو تہ چہ خہ رنگ

تُنَشِّزُهَا ثُمَّ نَكْسُوهُمَا لَحْمًا طَلْمًا

دا ادجتو ہخ لہرہ بیا اغوند وڈ مونو ہخ تہ غوخہ نوھر کلہ

تَبَيَّنَ لَهُ ۚ قَالَ أَعْلَمُ أَنَّ إِلَٰهَ

چہ بنہ بیکارہ شوہ دہ تہ دہ اوئل یوہہ شورہ ربہ مشاہدہ سرہ) چہ یقینا اللہ تعالیٰ

عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ۚ

یہ ہر خیز باندے قدرت لروکے دے ۔

۲۵۹ :- دا دویمہ واقعہ دہ او تعلق لری دہ اللہ وری الذین آمنوا سرہ یعنی اللہ تعالیٰ ایمان والا دہ شینہا تو نہ یقین تہ یوحی ۔

ربط لہ :- اولہ واقعہ کنس اثبات ووہ توحید دہ ربوبیت چہ ہخہ اول اصل دے دہ اصولو دہ ایمان نہ نو اوس دویم اصل ثابتوی چہ ہخہ بعث بعد الموت دے ۔

ربط لہ :- یہ اولہ واقعہ کنس اثبات دہ قدرت دہ اللہ تعالیٰ وو یہ احیاء او اماتت باندے او یہ تصرف کولو دہ انقلاباتو دہ نمر باندے ۔ نو اوس یہ دے واقعہ کنس یہ ہخہ باندے تفویع کوی چہ دارنگ اللہ تعالیٰ قادر دے یہ بعث

بعد الموت باندے او یہ امورِ خارقوہ کد عادت باندے۔

اَوْكَالَٰذِيْ مَرَّ عَلَىٰ قَرْيَةٍ، اَوْ كَد تنويع دَ پاره دے پہ قدرت د
 اللہ تعالیٰ کیں یعنی مخکین یو قسم اثبات د قدرت دے نو اوس
 بل قسم دے۔ اودا عطف دے پہ معنی د ماقبل باندے رہے
 نیز د کسائی او فراء بخوی) او میرد و ٹیلی دی چہ دا عطف دے
 پہ لفظ باندے لیکن عبارت پکین پت دے یعنی اَلَمْ تَرَ اِلٰى
 اَلَّذِيْ حَاجَّ اِبْرٰهِيْمَ، اَو اَلَمْ تَرَ مَنْ هُوَ كَالَّذِيْ مَرَّ
 عَلَىٰ قَرْيَةٍ، او پہ دے دواہہ حالا تو کیں کاف اسم دے پہ
 معنی د مثل سرہ دے او پہ دیکیں اشارہ دہ چہ ددے واقع
 پشان نور مثالونہ ہم د اللہ تعالیٰ د قدرت شتہ دے۔ اَلَّذِيْ
 کیں دیر اقوال دی۔ د اکثر و مفسرینو پہ نیز مراد عزیز علیہ
 السلام بن شرحیہ دے اود بعضو پہ نیز اریہ بن حلقیہ نبی
 دے اود بعضو پہ نیز حزقیل بن یوزی نبی مراد دے۔

سمعانی و ٹیلی دی چہ اول قول صحیح دے او ابن عاشور و ٹیلی
 دی چہ د تورات مطابق دریم قول صحیح دے۔ او اکثر و
 معتزلو و ٹیلی دی چہ دار نبی حزقیل بن یوزی) کافر و۔
 قَرْيَةٍ، د اکثر و مفسرینو پہ نیز دا قریہ بیت المقدس و و چہ
 بخت نصر جانیر دا قریہ د بنی اسرائیل و خرابہ کریوہ اود ہف
 خہ اوسید و نکی ئے قتل کری و و اوخہ کسانو ترینہ ہجرت کرے
 و و اودارنگ تورات ئے ہم خیز لے و۔ یا دا ارض مقدسہ
 وہ پہ قول د ضحاک سرہ اودا ہخہ قریہ وہ چہ پہ زرگو نو خلق
 ترینہ تختید لے و و لکہ پہ آیت سکتا کیں تیر شویدی۔ ابن
 عطیہ دا قول رد کریدے۔ او یا دا قریہ د ئیر هرقل وہ یا ساہو آباد
 وڈ دا قول د کلبی دے۔ یا مسلم آباد و و دا قول د سدی
 دے۔ و ہئی خاویہ علی عرو شہکا، دا جملہ حالیہ دہ۔ خاویہ
 پہ دہ معنو سرہ راجی (۱) غورخید لے (۲) خالی۔ دلتہ اولہ
 معنی مراد دہ۔ او عروش جمع د عرش دہ چھت د کوچے او
 سپرونو تہ و ٹیلے شی۔ یعنی د ہخہ کلی چھتو تہ او باغونہ او

سپرونتہ اول غورخیدلی ووتویا دھغے دپاسہ دیوالونہ کھغے آیا
 ہم را غورخیدلی ووتو دھغے نہ دیرکئی چوپے شوے وے۔ لکہ
 اوس زمانہ کیں زارہ کھن رات یہ داپسے طریقے سرہ وی۔

قَالَ اَنی یَحْیٰی هٰذِهِ اللّٰهُ یَعْدَا مَوْتَهَا، اَنی یہ معنی دکیف سرہ دے
 اوحیاء دقریبے (سینا)، یہ آبادی اوپہ اوسیں و نکوسرہ وی۔ او
 موت دھغے شاپیدل او شپیدل دی۔ او داسوال مشتمل دے یہ
 احياء دھغے انسانا توجہ پہ دغہ کلی کیں آیا داوڑون دی وو۔ او دلم
 سوال پہ طور داکٹرا او شک سرہ نہ دے بلکہ یہ طریقہ داستعظا
 دقدرات داللہ تعالیٰ دے (چہ دھغہ قدرات دیر عظیم دے) یا پہ
 طور داقسوس دے پہ مرہ کری شری یخی اسرا ئیلو یسے یا پہ
 طور دکیفیت ددویم ژوند دے یعنی دویم ژوند عو حق دلیکن
 طریقہ او کیفیت یے دہ تہ تردغہ وخت پورے معلوم نہ وو
 چہ آیا دو بارہ ژوند پہ داول پیدا ئش پشان (تدریجاً) وی یا چہ
 تھے رنگہ مرثوے وی تو یہ ہغہ طریقے یہ را ژوندی کیبری۔

تنبیہ :- بعض مفسرین و بیلی دی چہ دا قول پہ طریقہ ددشک
 سرہ وواو دا شخص کا فروڈ لکہ چہ زمخشری او ابو علی (معتزلو)
 و بیلی دی۔ لیکن ابن عطیہ پہ دے یا تہ دے رد کریگا۔ او صاحب
 اللیاب و بیلی دی چہ دا تپوس دلالت کوی چہ دے شخص اللہ تعالیٰ
 منلو او بعث بعد الموت یے اجمالاً منلو لیکن دتفصیل تہ خبر
 نہ وو تو معلومہ شہ چہ دا شخص مؤمن وو او ہر کہ چہ داللہ
 تعالیٰ سرہ مکالمہ شہیدہ نو دلیل دے چہ دے نی ہم وو۔

قَامَاتُہُ اللّٰهُ مِائَةً عَامٍ شَمْرُ بَعَثَہُ، مِائَةً ظَرْفِ دے دَامَاتُہُ دیاہ
 لیکن یولفظ پتہ دے چہ دَالْبَثَہُ (حصاریے کرو) او اللہ تعالیٰ
 چہ حُان تہ نسبت او کرو تو معلومہ شہ چہ اللہ تعالیٰ دخلقو د
 نظرو تو او تو را حواد ثونہ ہم ساتلے وو۔ او دامت پہ جد اولو
 دروح سرہ وو دجس دھغہ تہ لیکن مرکب دثبتہ تہ وو بلکہ
 دخرق عادت پہ طور سرہ وو۔ بعث پہ معنی ددو بارہ ژوند
 سرہ دے۔ او داسے واقعات پہ دے سورت کیں دے تیر

شویدی او دا خاورمه ده - منکرین معجزات او منکرین حدیث د دینه انکار کوی او د دے تحریف کوی او وائی چه قرآن کس خوصرف د دنیا ژوند او بیا مرگ او بیا د قیامت ژوند ذکر دے - جواب دا دے چه قیامت د دے وچه نه تاسو منئې چه په قرآن کس ثابت دے نو داسے واقعات هم په قرآن کس ثابت دی نو د دے منل هم ضروری دی -

سوال :- شم بعثه یی او وئیلو او شم اَحیاء یی او نه وئیلو؟
جواب :- د بعث نه مراد دا دے چه په کوم حالت کس مړ شوے وو نو په هغه حالت کس یی را ژوندی کړو یعنی عقل علم او نظری لرو - او په لفظ د اَحیاء سره دا فائده نه حاصلیږی - مفسرینو لیکل دی چه او یا کلونه د ده د مرگ نه روستو تیر شو نو الله تعالی یو فارسی بادشاه رچه نوم یی کوشک یا لوسک) لره قوت ورکړ او بیت المقدس یی دویاره آباد کړ او بنی اسرائیل یی د جابر د پنجه نه خلاص کړل او په بیت المقدس کس آباد شول نو بیا په دیرش کاله کس دوی پوره آباد کړو - قال کم کینت، قرطبی وئیلی دی چه ظاهر داده چه تیوس کوونکے الله تعالی دے په دلیل د روستو لفظ کِیْفَ نُنشِرُهَا شَمَّ نَكْسُوْهَا لَحْمًا،

سوال :- الله تعالی ته خود هغه د بعث مدت معلوم وو - دارنگ دا هم معلومه خبره ده چه مړی د مرگ په حال کس د دنیا د حال نه خبر نه دی نو د دے تیوس خه فائده ده ؟
جواب له :- دا د دے د پاره چه په هغه یاتدے اشتباه د مرگ د خوب سره رانشی ځکه چه خوب خواته د ناسل کالو پورے نه او بدیږی -

جواب له :- هرکله چه د جاهلانو عقیده ده چه مړی د دنیا د حال نه خبر وی او د دنیا والو سره امداد هم کوی -
نودلته الله تعالی دا سوال او جواب د دے د پاره ذکر کړل چه عزیر علیه السلام اگرچه په مؤجل مرگ سره مړ نه وو لیکن

سره د دینه هغه ته مدت (روخت) معلوم نه ووجه په هغه خو
کاله، میاشته یا ورځ شپه او نور د دنیا احوال تیر شویو و - نو
خوک چه په مقرر (موجل) مرگ سره مرشی نو هغه خو په
طریق اولی سره د دنیا د حالاتو خبر ته لری -

قَالَ لَبِثْتُ يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ، دا قول د هغه په گمان باندے
بتا وو - هرکله چه یو خبر په غالب گمان سره صادرشی او د
واقع ته خلاف وی نو هغه ته دروغ (کذب) نشی وئیلے -
مفسرینو وئیلی دی چه دے کوم وخت مرکید لو نو د ورځے
صبا وخت وؤ او چه دوباره ژوند ے کرے شو نو د نمر د
پریوتلونه مخکښ وخت وو - نو چه نمر ته ئے لا کتلی نه وؤ
نو اوئیل ئے لبثت یومًا او چه نمر ته ئے اوکتل چه پوره
پریوتے نه وو نو بیا ئے اوئیل چه أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ - او آؤ په
معنی د بَلْ سره دے - قَالَ بَلْ لَبِثْتُ مِائَةَ عَامٍ، دا بَلْ
د عطف د پیاره دے په پټ کلام باندے یعنی ما لبثت یومًا
او بعض یوم بَل لبثت - په دیکښ د هغه سوال رآنی یحي
هذه الله بعد موتها) اول جواب دے چه د هغه په بدن
کښ الله تعالی ټټکاره کړو - حاصل جواب دا دے چه دوباره
ژوند په د مخکښ حالت په صورت کښ وی لکه چه عزیز
علیه السلام څرنگه بالغ، عاقل، عالم او خاوند د حواسو
وو نو هغسے ئے دوباره را ژوند ے کړو - فَانْظُرْ إِلَى طَعَامِكَ
وَشَرَابِكَ لَمْ يَتَسَنَّهْ، ظاهر دا ده چه دده سره د سفر
توبنه وه - طعام ئے اینځر وو او د څښکلو څیز ئے د انځورو
رس (عصیر) وو یا پیو وولکه چه مفسرینو لیکلی دی - او
هغه په دغه سل کاله کښ د خپل حالت نه بدل شوی
نه وو - لَمْ يَتَسَنَّهْ، دا هاء د دے اصلی ده او پیخ تریه
دَلَمْ د وچه نه غورځید لے دے - نحاس وئیلی دی چه
دا د سنه نه اخستل شوی دے - او تیریدل د کلو نو
مستلزم وی تغیر لره نو معنی اصلی دا ده چه کلو نه

یہ دے یا نہ دے تیر شوی۔ لیکن دلتہ معنی التزامی مراد
 دہ یعنی نہ دے بدل کرے ہتے لڑے کلونو اونہ ید بویہ شویید
 او کمریتسگہ جملہ حالیہ دہ یعنی نظر اوکرے نہ دے فعال
 نہ ید لید لو تہ۔

سوال :- داصیغہ مفرد دہ او متکین دہ شخیزوتہ تیر شوییدی
 طعام او شراب ؟

جواب :- دادا واپہ دیویل سرہ لازم دی یہ عادت کین تودا یہ
 حکم دیو غدا کین دی ٹکے ورتہ ہمیر مفرد راجع دے۔

سوال :- دیل گیت مائے عامہ کہ توضیح دیا ہے انتظار الی الحمار
 متکین راویل پکار ووجہ ہتے دلالت کوی یہ دیر مودہ تیرید
 یا نہ دے۔ او کخوراک خشکاک نہ ید لیدل یہ دیر مودہ تیرید
 دلالت نہ کوی ؟

جواب :- کہ مائے عامہ نہ یو وہم پیدا شوچہ ید نہ دہ یہ سلو
 کالو کین وے نہ خرابید لو تو یہ دے سرہ یتے وہم دفع کر وچہ
 کہ اللہ تعالیٰ قدرت عظیمہ دادے چہ خوراک خشکاک چہ ہتے
 نہ خرابیدری تو ہتے نہ دی خراب شوی یہ سبب کہ حفاظت
 کہ اللہ تعالیٰ سرہ۔ نودارنگ کہ بعض مروتید تودہ ہم اللہ تعالیٰ
 محفوظ ساتی لکہ ید نہ کہ عزیر علیہ السلام را ید توتہ کہ تولو
 انبیاء کرام او کہ بعض شہداء او اولیاء کرام او دارنگ کہ تولو
 مروتہ یو وہم وکے محفوظ ساتی چہ ہتے نہ عجیب الذنب لکہ
 لمی وکیل شہ۔ نودا کہ اللہ تعالیٰ کہ قدرت عظیمہ لویہ تبتہ دہ۔
 وَاَنْظُرْ اِلَى حِمَارِكَ، اکثر مفسرین وائی چہ کہ دہ خورلی چہ حمار و
 مر شوی وواوہم وکی کہ ہتے خوارہ واورہ پراتہ وور غویہ، خرمین
 تربتہ ختمہ شویہ، نواللہ تعالیٰ کہ خیل قدرت عظیمہ کہ اظہار
 دپارہ بلہ تبتہ او خودلہ۔

سوال :- کہ طعام او شراب سرہ یتے حالت ذکر کرے ووجہ ہتے
 محل کعبرت وواو دلتہ یتے کہ حمار حالت ذکر نہ کرو ؟
 جواب :- کہ ضحاک او وہب بن منبہ قول دادے چہ ہتے

ہمارے دے ژوندے اولاد روو یہ خیل خائے یا ندے اوڈ طعام
اوڈ شراب پشان الله تعالى محفوظ ساتلے وو۔ زمین مشری و بیلی
دی چہ ہتھ ہمارے سل کالہ خوراک تختہ کاک نہ وو کرے (او
ژوندے اولاد روو) تو دا ہم لو یہ نبیہ ک قدرت الہیہ دے۔ تو
کدے وجے نہ کھنہ حالت یے ذکر نہ کرو۔

وَلَنَجْجَعَنَّكَ آيَةً لِلنَّاسِ، فراء و بیلی دی چہ کدے فعل روستو
پتہ دے یعنی قَعَلْنَا ذَٰلِكَ (دا کار مونہ او کرے بیل قول دا دے
چہ واو زیاتی دے او دا متعلق دے یہ نظر پورے۔ دریم
قول دا دے چہ دلنہ کلام پتہ دے یعنی آيَةً ذَٰلِكَ لِنَعْلَمَ
قُدْرَتَنَا وَلَنَجْجَعَنَّكَ آيَةً۔ (دا مونہ تا تہ او بنو دلو دے دیا رے چہ
عالم شے یہ قدرت مونہ او مونہ تا ک خلقو دیا نبیہ او کر خور
لِلنَّاسِ کیش الف لام عہدی دی یعنی ہنہ خلق چہ یہ دے
زمانہ کیش وو او عزیز علیہ السلام یے اولید لو یا الف لام جنسی
دی تو مراد ہنہ خلق دی چہ ترقیامت پورے دا واقعہ اوری
مفسریتو لیکلی دی چہ دے بخوان مرشوعے وو کخلو یسنتو
کالو یہ عمر۔ او واپس چہ راغے تو ہم بخوان وو او حامن او
توسی یے اولیدل چہ کھنوی عمروتہ کسلو کالوتہ دیرو۔
او ہنوی دے یہ بعض نبیوسرے او خصوصاً کتورات پہ حفظ
سرے او پیژندلو۔ ابن عطیہ و بیلی دی چہ دومرے مودہ مر
ساتلے او بیا ژوندے کول کالہ تعالى کقدرت یو عظیمہ نبیہ
دے کدے یہ یوہ خبر پورے تخصیص تہ ضرورت تیشته۔
تنبیہ :- دا قصہ کعزیر علیہ السلام ک بعض یہودیہ تو دیا رے
کدے عقیدے سبب او گر خید و چہ عزیز علیہ السلام ک الله
تعالیٰ ہوئے دے او مظہر کتولو علمونو یے گر خولے دے۔ خو
دا کدوی باطلہ عقیدہ دے بیکہ دوی ک توحید ک دلیل نہ ک
شرک دلیل جو کرے

وَإِنظُرْ إِلَى الْعِظَامِ، لفظ کانظر یے مکرر راو لو عکہ چہ کعکیش
نظر او کدے نظر یہ مینج کیش فرق دے ہنہ دا چہ اول نظر

حمار تہ دو دھغہ د مر کولو او ہوا کی ہے ترسل کالہ پور ساتلو
 دپارہ او دا نظریہ پارہ د دوبارہ ژوندی کولو کس دے یہ طریق
 د مشاہدے سرہ۔ العظام کس الف لام د اکثر و مفسرینو یہ
 نیز عہدی دی یعنی ہوا کی د حمار۔ او د ضحاک وغیرہ د قول
 یہ بنا د عظام نہ مراد ہوا کی د بعضے انسانا نو یا حیوانا تو وو
 کَیْفَ نُنْشِرُهَا ثُمَّ نَكْسُوها لَحْمًا، دا بدل دے د العظام تہ او د
 بعضو یہ نیز حال دے۔ تو مراد نظر کول دی حال د ہوا کو تہ
 چہ روستو ہے د وہ حالات ذکر دی۔ اول حال ننشرھا۔ دا د
 اَنْشُرْ تہ اخستلے شویدے۔ او ننشر یہ لغت کس ارتفاع
 (او چٹوالی) تہ وٹیلی شی۔ او ابن عطیہ وٹیلی دی چہ او چٹوا
 یہ دمہ دمہ سرہ او د یوبل سرہ پیوست کول دی۔ نو معنی
 دلتہ دادہ (حرکت و رکوڑ او پور تہ کوو بعضے ہوا کی بعضو تہ)۔
 او یہ بعضے قراء تو نو کس یہ راء سرہ دے یہ معنی د ژوندی
 کولو دے چہ یہ قرآن کریم کس اکثر د بعث بعد السموت
 دپارہ یہ راء سرہ ذکر دے۔ لیکن یہ ہغہ کس معنی صرف
 د ژوندی کولو دہ او دلتہ ذکر د کیفیت د ژوندی کولو دے
 نو د دے سرہ قرائت د راء مناسب دے۔ دویم حال د
 ہوا کو ثم نکسوها لحمًا دے او دا د اول ترتیب سرہ یہ
 بعضے حالا تو کس موافق دے لکہ چہ یہ سورہ مؤمنون سلا
 کس ذکر دے۔ فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ، مفعول د دے پتہ د یعنی
 کیفیت الاحیاء یا مَا اَشْكَلَ عَلَيْهِ رِکِیْفِیَّتْ د ژوندی کولو یا
 ہغہ خیز چہ دہ یاندے ہے اشتباہ وہ)۔ او زمخشری وٹیلی
 دی چہ روستو اَنْ اَللّٰهُ عَلٰی کُلِّ شَیْءٍ قَدِیْرٌ، مفعول دے د
 تبین یہ طریقہ د تقدیر سرہ او مفعول دے د اَعْلَمُ دپارہ
 ہم یہ اعتبار د ظاہر سرہ۔ قَالَ اَعْلَمُ اَنْ اَللّٰهُ عَلٰی کُلِّ شَیْءٍ
 قَدِیْرٌ، د علم تہ مراد علم د مشاہدے دے چہ پیدا شو
 روستو د دے واقعہ تہ۔ او محکم کس علم وو لیکن بغیر د مشاہدہ
 نہ او د دے وجہ تہ ہے فعل مضارع او ٹیلو چہ نوے علم

وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ ارْنِي كَيْفَ

او کوم دخت چہ اویل ابراہیم علیہ السلام نے ربہ اویشائے ماتہ چہ خہ رنگ یہ

تُحْيِي الْمَوْتَىٰ قَالَ أَوَلَمْ شَأْنُ

ژوندی کوئے تہ مری اویل اللہ تعالیٰ آیا تہ ایمان نہ لرے

قَالَ بَلَىٰ وَلَٰكِنْ لِّيَطْمَئِنَّ قُلُوبُ

اویل حقہ ہاں (ایمان لرم) او لیکن چہ کلک شی ذہہ زما

قَالَ فَخُذْ أَرْبَعَةً مِّنَ الطَّيْرِ فَصُرْهُنَّ

اویل اللہ تعالیٰ نو او نیسہ خلور د مارغانوہ نو تکر تکر کو دوی

إِلَيْكَ ثُمَّ اجْعَلْ عَلَىٰ كُلِّ جَبَلٍ

(اوساتہ پئے) د خان سرہ پیا کیودہ یہ حر غر بانداے

پیدا شو۔ کہ آیت پہ فاصلہ کنیں لفظ کہ قدر دے وچہ ذکر کرو
چہ پہ دے واقعہ کہ قدرت کہ اللہ تعالیٰ کنیں دیرے نمونے ذکر
شوے لہ محفوظ ساتل مریں لرہ۔ لہ محفوظ سہا تہل د
خوراک تھیں کاک سل کالہ پورے لہ سل کالہ روستو کہ انسان
(عزیر علیہ السلام) دو یا رہہ ژوندی کول۔ لہ بعض انسانانو
لہ یہ دنیا کنیں علم کہ مشا ہدے ور کول۔

فائدہ:- دا آیت دلالت کوی چہ خورلی د حمار سنت د انبیائے
کرامودہ۔ او یہ حدیث صحیحہ د معاذ رضی اللہ عنہ کنیں ہم راغلی
دی چہ زموتہ تہی صلی اللہ علیہ وسلم پہ حمار یا تہ خورلی
کرپیہ۔ او یہ دیکشیں تور احادیث ہم شتہ دے۔ تو ہیچ مؤمن
لرہ جائز نہ دی چہ د حمار خورلی تہ پہ بد نظر سرہ او کوی
او پہ دے زما تہ کنیں کہ چا کہ شرمندہ کولو او سپکو لو یہ طور سرہ
پہ حمار بانداے خورول داہم د یہودیانو او انگریزاتو طریقہ
دہ دے دیا چہ کہ تہی د سنت توہین او کپی۔

مِنْهُمْ جُزْءٌ اَشْمَرًا دُعُهُمْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ سَعِيًّا ط

دے نہ خہ لکیرہ بیا آواز دکرہ هغوی تہ راجی بہ تاتہ منہاے بہ دخی

وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ۶۹ (۶۹)

او پوہہ شاہ چہ یقینا اللہ تعالیٰ نور آور حکمتونو والا دے۔

۶۹ دا دریمہ واقعہ دہ او متعلق دہ د اللہ ولی الذین آمنوا سرہ۔
یعنی اللہ تعالیٰ ابراہیم علیہ السلام دیو قسم ظلمت نہ رچہ پہ سوال
کس دے سرہ د علم یقینی نہ نور (رترا) د مشاہدے تہ او ویستلو
او پہ دیکس د متکس قصہ نہ ترقی دہ۔ ہلتہ تیوس پہ لفظ د
آئی سرہ او دلتہ پہ لفظ د کیف سرہ دے چہ دا صریح دے پہ سوال
د کیفیت کس ہلتہ اللہ تعالیٰ د عزیر علیہ السلام پہ بدن کس
نمونہ او خود لہ او دلتہ نمونے دی پہ خارج حیوانا تو کس۔ ہلتہ
نمونے د قدرات او خود لے او دلتہ ہے حکمتونہ او خود لہ۔ ہلتہ ہے
بعث دہی و کورین) د انسان او د خمار او کپو لیکن دھے اختلاط
نہ ورا غلے او دلتہ روستو د اختلاط دہی و کونہ ہے نمونہ د
بعث خود لے دہ۔ او دا فرقونہ دلالت کوی پہ فضیلت د ابراہیم علیہ السلام
پہ عزیر علیہ السلام۔ او واقعہ د عزیر علیہ السلام ہے پہ
دے واقعہ باتسے متکس کریدہ محکہ چہ دا ترقی دہ د ادنی نہ
اعلیٰ تہ یہ اثبات د بعث بعد الموت کس۔

وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ اؤ دے متاسیتونو دوجہ نہ ہے دا پہ ماقبل
باتسے عطف کریدے پہ حرق د او سرہ۔ رب آرئی کیف
تھی الموتی، مفسر یو دے سوال مختلف اسباب لیکلی دی
لیکن غورہ دادہ چہ روستو سبب ذکر ہے چہ لیطمین قلبی۔
اور یا تو الے د علم د علما و انبیاء کرامو پہ نیز مطلوب
او معیوب دے۔ او لفظ د آرئی دلیل دے چہ علم مشاہدہ غواری
او کیف لفظ ہم پہ هغه حاکم کس استعمال پیری چہ وجود دیو
شعیر د سا عل او د مسئل پہ نیز باتسے معلوم وی لیکن بعض

۶۹

احوال ورتہ معلوم نہ وی۔ دلتہ ہم دا سے دہ چہ بعث بعد الموت
 باندے کہ ابراہیم علیہ السلام یقین دے لیکن سوال دادے چہ
 دے مرد اجزاء او اعضا گدا و دشی تو آیا هغه اجزاء بہ تول یو خائے
 راجع کوی یا بہ بعض پر پردی یا بہ یہ دہ دہ راجع کیری
 او کتہ سمستنی یہ راجع کیری۔ نو ابراہیم علیہ السلام دے
 دا سے احوال دے علم حاصل لو کہ پارسا تپوس کوی۔

قال اَوَلَمْ تُؤْمِنِ قَالَ بَلٰی، یہ دے سوال او جواب کیں مقصد
 دفع دے وہم دے مخلوقہ۔ یعنی کہ غوک وہم او کیری چہ کہ ابراہیم
 علیہ السلام سوال کول دلت کوی چہ هغه یہ بعث بعد
 الموت کیں شک کولو تو حاصل دے جواب دادے چہ اللہ تعالیٰ
 پھیلہ دے هغه نہ دے سوال دے سبب تپوس کرے وویہ دے قول
 سرہ چہ اَوَلَمْ تُؤْمِنِ تو هغه جواب کریدے او یہ دے جواب
 باندے اللہ تعالیٰ راضی و وھکے ہے دے هغه رد نہ دے کرے۔

وَلٰكِنْ لِّيُظْمِنَ قُلُوْبِي، طمانیت یہ اصل کیں سکون او اعتدال
 تہ وٹیلے شے او دایہ اعضا کیں ظاہر دے۔ لکہ چہ یہ مونج
 کیں تعدیل او طمانیت دے ارکان دے۔ او طمانیت دے سکون
 دے دے فکر یہ هغه خیز کیں چہ یہ هغه باندے عقیدہ وی او
 هغه خیز دلتہ صورت دے ژوندی کولو دے نو یہ هغه کیں طمانیت
 دادے چہ علم ضروری دے علم استدلالی سرہ یو خائے شے
 نو یہ هغه کیں محل دے شک پاتے شے (زمخشری، ابو حیان)
 طمانیت زیادت دے یقین تہ وٹیلے شے (سعید بن جبیر)۔

یا مراد دے دینہ زیادتو الے دے ایمان دے دے مخکیں ایمان سرہ
 (قتادہ) دے دے وجہ نہ امام بخاری پہ کتاب الایمان کیں
 دا اثبات دے زیادت دے ایمان دے پارہ پہ طور دے دلیل ذکر
 کریدے۔ او ابن عاشور وٹیلی دی چہ مراد دے قلب نہ علم
 دے یہ ذکر دے محل او ارادہ دے حال سرہ او مراد دے اطمینان
 نہ علم محسوس او انشراح دے نفس دے یہ هغه سرہ۔ نو
 معلومہ شہ چہ زیادت دے مراتب دے علم تہ انبیاء علیہم السلام

ہم محتاج دی ۔

سوال ۱۔ امام بخاری پہ کتاب التفسیر او کتاب الایمان کیں حدیث
راویدے دے ابو ہریرہ رضی اللہ عنہ چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم
فرمائی دی تَحْنُجُ أَحَقُّ مِنْ إِبْرَاهِيمَ إِذْ قَالَ رَبِّ أَرِنِي آه
(مونہ دیر حقدار یو پہ شک کولو سرہ دے ابراہیم علیہ السلام
نہ کلمہ چہ ہفہ دا کلمہ او وئیلہ) دا خود دلالت کوی چہ ابراہیم
علیہ السلام دا کلمہ دے شک دے وچہ نہ وئیلہ وہ احوال دا چہ
انبیاء کرام پہ قدرت دے اللہ تعالیٰ کیں دے شک نہ پاک دی ؛
جواب :- قرطبی، ابن عطیہ او صاحب اللباب دے خطابی نہ پہ
نقل سرہ وئیلی دی چہ دا پہ طریقہ دے تواضع سرہ دے او
پہ دیکھن مراد تعلیق دے یعنی لو کان هذا القول عن ابراہیم
على سبيل الشك فتحن احق به (کہ چرے دا قول دے ابراہیم
علیہ السلام پہ طریقہ دے شک سرہ وے نو مونہ پہ زیات
حقدار وے دے شک کولو لیکن ہر کلمہ چہ مونہ شک نہ کوونو
ابراہیم علیہ السلام خو پہ اولی طریقہ سرہ شک نہ کوونو) -
او ابن جریر او طبری چہ دے پہ بارہ کیں دے شک دے جواز
ذکر کریدے نو ابن عطیہ وئیلی دی چہ دغہ قول دے دوی
مردود دے۔ او قرطبی او نیشاپوری ہم دے ہفہ سخت رد
ذکر کریدے۔ قَالَ فَخُذْ أَرْبَعَةً مِنَ الطَّيْرِ، دا دے ابراہیم
علیہ السلام دے سوال اجابت دے پہ عملی محسوسی طریقہ
سرہ۔ او تیول پہ لاس کیں سبب دے جمع کولو دے حاسے دے
محسوسو لو قوت) دے لید لو پہ سترگو سرہ او دے حاسے دے
لمس دے دغہ خیر سرہ لاس لگول) نو داسبب دے کمال علم
دے۔ أَرْبَعَةٌ، اللہ تعالیٰ دے عدد معین ذکر کریدے لیکن
دے مارغانو تعین ئے نہ دے ذکر کرے۔ نو پہ ہفہ کیں دے صحابہ
کرام او تابعینو نہ مختلف روایات نقل دی۔ دے مجاہد او
عطاء قول دے چہ دا مارغان طاؤس، بانگی، کونثرہ او
کارغہ دو۔ او دے ابن عباس رضی اللہ عنہما نہ دے کونثرے پہ بدل

کئیں گنجئی رچہ غپ مارغہ دے (نقل دہ -

سوال :- دے یو مارغہ امریئے دے او نکر و ؟

جواب لہ :- دے ابراہیم علیہ السلام یہ سوال کئیں موئی جمع دہ نو
جواب کئیں جمع پکار وہ -

جواب لہ :- دلته مقصد ٹوندی کول دی روستو دے اختلاط دے اجزاء
تہ او دے اختلاط دے پیارہ دے پیر عدد پکار دے -

سوال :- دے مارغانو تعین کئیں خہ حکمت دے ؟

جواب لہ :- دے مارغانو صفت او چت الوتل دی او دے ابراہیم
علیہ السلام ہمت ہم رسیدل و و ملکوت تہ -

جواب لہ :- اشارہ دہ چہ یہ ہوا کئیں یہ الوتلو سرہ ہم انسان
دے مرگ او بعث بعد الموت نہ تہ خلاصی پری -

سوال :- دے خاورو عدد پہ تخصیص کئیں خہ حکمت دے ؟

جواب لہ :- اشارہ دہ خاورو عناصر و تہ چہ یہ بدن دے انسان
کئیں دی -

جواب لہ :- دے مارغانو صفات پہ خاورو قسمو نو کئیں منحصر دی -

خاست لکہ چہ یہ طاؤس کئیں او شدت شہوت لکہ یہ بانگی

کئیں دے - او دے حرم کول دے خوراک لکہ چہ کارغہ کئیں دے

او دے غفلت لکہ یہ کوتاہی کئیں دے یا دے خوراک لکہ یہ گنجئی

کئیں دے - نو دے ہر صفت نہ تے یو یو راجع کرو - او پدغہ صفا نو

کئیں انسان ہم دے مارغانو سرہ مشابہت لری -

تنبیہ :- دے ہر نبی دے پیارہ اللہ تعالیٰ خہ معجزات خاص کری وی

یہ ہغے سرہ دہغہ نبی خصوصیت معلوم پری - خو مونہ پہ

دے راز و نو او حکمتو نو دے اللہ تعالیٰ باندے علم نہ لرو -

قَضَرُ هُنَّ إِلَيْكَ ، ابوحیان او قرطبی و ثیلی دی چہ دے ابن عباس

رضی اللہ عنہما ، مجاہد ، ضحاک ، او ابن اسحاق یہ ہنیز دے دے

معنی دادہ چہ قطع رہے کرہ دوی لہ - او قتادہ و ثیلی

دی چہ جدا جدا تے کرہ رداہم دے اولے معنی پشان دے

او عطاء و ثیلی دی چہ حآن سرہ تے پیوست کرہ - او دے کسائی

قول دے چہ خان تہ یے مائل کپہ (یعنی عادت اواموختہ یے کرے)
 نوپہ مخکنو معانیو سرہ الیک دَخُنْ سرہ متعلق دے اوپہ آخری
 معنی سرہ دَھُرْھُنْ سرہ متعلق دے۔ اوپہ دیکس دوہ مشہور
 قراء تو تہ دی یوپہ پینس دَصَاد سرہ اوپل پہ زیر دَصَاد سرہ فراء
 وٹیلی دی چہ تہ پینس پہ حالت کنس مشترک دے پہ معنی دَقطع
 اورمالہ (مائیل کول) کنس اوپہ زیر سرہ خاص دے پہ قطع
 پورے۔ زہ وایم چہ دلتہ معنی دَقطع کولو غورہ دہ۔ یووجہ
 دادہ چہ پہ کلام کنس تقدیر تہ حاجت نہ راجی اوپہ معنی
 دامالہ (مائیل کولو) سرہ بہ قَطْعْھُنْ پتی را اوپاسے۔ اوپہ
 کلام کنس بے ضرورتہ تقدیر دَعریت دَ قانون تہ خلاق
 دے۔ دَترجیم نور وجوہ بہ روستو پہ تنبیہ کنس ذکر شی۔
 شَمَّ الْجَعْلُ عَلَى كُلِّ جَبَلٍ مِّنْھُنَّ جُزْءٌ، جزء ہکریے دیوخیز
 تہ وٹیلے کیڑی۔ دَ تَجْزِی ر ہکریے کولو تہ پیدا کیڑی۔ نو دا
 ہم صریح دلیل دے چہ دَصرھن تہ مراد تقطیع دہ۔

کُلِّ جَبَلٍ، دَ مجاہد او ضحاک پہ نیز دَ دینہ مراد بحسب الامکان
 دے (چہ پہ طاقت کنس دے خومرہ وی) او دَ حسن او قتادہ
 قول دے چہ خلور واہو اطرافو تہ خلور غرو تہ مراد دی۔
 او دیتہ استغراق عرفی وٹیلے شی۔ لفظ دَ کُلِّ پہ قرآن کنس
 کلہ کلہ دے استغراق دَ یارہ استعمالیڑی۔ اوپہ غرونو
 باندے پہ تقسیمولو سرہ یوحکمت دادے چہ دَ مارغا نو اکثر
 تعلق دَ اوسیدلو دَ غرونو سرہ وی۔ دویم داچہ پہ غرونو
 کنس یوخیز موندل گران وی لیکن دَ اللہ تعالیٰ قدرت تہ
 ہیخ گران والے نیشہ۔ شَمَّ اَدْعُھُنَّ، دَ دعائہ مراد شداء
 (آواز) کول اورا غوختل دی۔ دا دُعَا عبادت تہ دے (یعنی
 دَ حاجت روایی دَ یارہ رابلل تہ دی) حُکْہ چہ پہ دَ سیرد
 آیتونو او احادیثو کنس معلومہ شویدہ چہ غیر اللہ تہ داسے
 کول دَ شرک کار دے او اللہ تعالیٰ چاتہ دَ شرک کولو حکم تہ
 کوی۔ نو دَ دے لفظ تہ چہ چا دا معنی او مراد اخستلے دے

ہغوی تحریف معنوی کریدے۔ او پہ حال دمرگ او پکرے
 کولو کیں او آواز ورکولو او د ہغوی ژوندی کیدلو او راتلو
 کیں د الله تعالیٰ عظیم قدرتو ته او حکمتونه دی۔ بل پہ دے کیں
 معجزه د ابراہیم علیہ السلام ده چہ د هغه پہ آواز سره هغه
 مارغان ژوندی کیږی۔ يَا تَيْنَكَ سَعِيًا، دا مصدر په معنی
 د اسم فاعل سره حال دے یعنی سَاعِيَاتٍ (منہ ۷ و هو نکی)
 اتیان اوسعی اکثر د زمک د راتلو سره تعلق لری یعنی
 په داسے طریقہ د دوی راتل چہ د دوی د عادت نه خلاف
 دی (د دوی عادت هو الوتل دی)، دا هم د الله تعالیٰ د قدرت
 نبتہ ده۔ د مفسرینو په روایاتو کیں شته چہ ابراہیم علیہ السلام
 هغه مارغان را اوتیول او ذبح یئ کړل او غوښه، هډوکی او پټرے
 د هغوی یئ د یو بل سره کپو وکړه او په تیز دے غرو تو یئ
 تقسیم کړه۔ بیا یئ ورته آواز کړو نو د هرے مرغی ټکړے د یو
 بل سره یوځا ئ شوه او ابراہیم علیہ السلام رته په منہ
 راغله۔ وَاعْلَمَنَّ اللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ، عزت متضمن دے قدرت
 او غلبه لره۔ یعنی د دے نا اشنا (خلاف عادت) کارونو کول د
 الله تعالیٰ د عزت او غلبه په مخکین هیڅ کران نه دی۔ نو چا لره
 نه دی جائز چہ د دیتہ انکار او کړی۔ حَكِيمٌ کیں اشاره ده چہ
 په دے واقعہ کیں اظهار د ډیرو حکمتونو دے چہ بعض هغه
 موثر بیان کړل۔

قاضی: په دے کیں اشاره ده چہ الله تعالیٰ په د قیامت په
 ورځ د ټولو قسمونو انسانانو او پیریانو بعت کوی یعنی دویا
 به یئ را ژوندی کوی۔ دارنگ چہ دوی مره شی او د خا وړو
 سره کپو وډشی او کله د سیلئ په ذریعے سره یئ اجزاء د یو بل
 سره خلط شی لیکن په ورځ د بعت په الله تعالیٰ د هر یو شخص
 اجزاء را جمع کوی او روح به په کیں اچوی او میدان حشر ته به
 بیا دغه شخص په منہ سره راغلی۔
 تنبیه: په دے آیت کیں د قَضَرُهُنَّ ډیرے معنی ذکر کړے

شوے او یہ ہفتے کتب کے مفسرین و دیگرے اقوال دی۔ اول قول، کہ ابو
 مسلم اصفہانی دے (او یہ دے زمانہ کتب کے منکرین حدیث قول
 دے) کہ ہفتوی کہ قول حاصل دادے چہ کہ صُرْهُنَّ معنی صرف
 اموختہ قول دی او یہ اجابت یا نہ دے عادت قول دی (نکہ چہ
 دا طریقہ کہ مارغانو سرہ کہ لو یو کو و تکو و خلقودہ) او بیا ابراہیم
 علیہ السلام ژوند و مرغوتہ آواز او کرد تو ہفتوی یے عوالہ راغلے
 کہ دوی دلیلوتہ دادی چہ کہ صرھن تہ اموختہ قول معنی مشہور
 دہ۔ دویم قول: چہ کہ تقطیع یہ معنی شی تو الیٰلک لفظ یے
 فائدے دے یا یہ کلام کہیں تقدیم تاخیر راغی۔ دریم قول:
 کہ هُنَّ ضمیر اجزاؤ تہ نشی راجع کیدے بلکہ ژوند و مارغانو
 تہ راجع دے۔ تو دا قول کہ معتزلو او منکرین حدیث پنا دے
 یہ انکار کہ معجزاتو یا نہ دے۔ کہ دے دلیلوتو جو یاوتہ بالترتیب دادی
 (۱) تفسیر کہ صرھن یہ اموختہ کو لو سرہ بالکل نہ دے بلکہ
 شاذ او ضعیف قول دے لکہ روستو یہ ثابت نشی۔ (۲) اول لفظ
 الیٰلک متعلق دے یہ خذ پورے او تقدیم تاخیر یہ کلام کہ عربو
 کہیں بلکہ یہ قرآن کریم کہیں ہیر خایہ ثابت دے۔ (۳) ضمیر
 کہ هُنَّ اجزاؤ تہ کہ راجع کو لو ہیچ مانع نیستہ۔ او اعتراضوتہ یہ
 دے قول یا نہ دے ہیر دی۔ اول داچہ دا پنا دے یہ انکار کہ
 معجزاتو یا نہ دے او ہفتہ مقضی دی کفرتہ یا کفر دے۔ دویم
 داچہ یہ دا سے عمل سرہ خو کہ ابراہیم علیہ السلام ہیچ خصوصیت
 ثابت نشو بلکہ دا کار خو عام بنتیر یا زاو کہ مارغانو سا تو کلی خلق
 ہم کوی۔ دریم داچہ لفظ کہ جزء او جزئی کہیں فرق دے۔ جزء
 تکرے کہ کل تہ و تیلے شی او جزئی یو مستقل فرد تہ و تیلے شی
 دلتہ لفظ کہ جزء صریح دلیل دے چہ ہفتہ یے تکرے کہ کڑے۔
 خلورم داچہ ابراہیم علیہ السلام کہ کیفیت کہ احياء او اموات
 نیوس کرے و تو یہ دغہ تفسیر سرہ کہ ہفتہ کہ سوال اجابت
 اونہ شو۔ دا کہ مقصد کہ قرآن تہ بالکل خلاف دے۔
 دویم قول: کہ بعض اہل سنت مفسرینو دے چہ صرھن یہ

معنی دے اموختہ کولو سرے دے لیکن قَطْعُهُنَّ پہ دیکھیں
 یت دے او دلیل یہ ہے یا ندے لفظ دَ حِزْءًا دے - تو یہ
 دے قول کہیں انکار دے معجزاتو نیشہ - لیکن دا موہم (شکی)
 دے دے مخکس قول دے پارہ او دے دے وجے نہ چہ دے انکار حدیث
 والا پہ وراثت دے دا معنی او کریشی تو ہغوی خوش حالہ شی
 وائی چہ دا زمو نو دے تفسیر تائید دے - او پہ دے بان دے
 جُما تجربہ شویہ چہ ہغوی دا سے معنی کوونکو رہ
 شایا سے ورکوی - او حال دا چہ دے موہما تو نہ منع کرے
 شویہ لکہ چہ تفسیر دے راعنا کہیں تیر شویہ یی - بل دا چہ
 یہ دے سرہ حذف دے فعل (قطعہن) بے ضرورتہ واقع
 کیری - بل دا چہ دا دے مشہور تفسیر نہ خلاف دے لکہ چہ
 روستو ذکر کیری -

دریم قول :- دے اکثر اہلسنت دے چہ صرہن پہ معنی دے ٹکڑے
 کولو سرے دے او دا راجح تفسیر دے - ترجیح ہے پہ لاندے
 وجوہو سرے ذکر کیری

اولہ وجہ :- قول دے صاحب اللباب (متوفی ۸۸۰ھ) دے چہ
 وَأَجْمَعَ الْمُفَسِّرُونَ عَلَى أَنَّ الْمُرَادَ مِنَ الْآيَةِ الْكَرِيمَةِ
 قَطْعُهُنَّ جُلْدَ خَلْرَمِ صَفْحَهُ ع۳۴ - او قول دے نیشاپوری (متوفی
 ۷۲۸ھ) وَزَيْفَ قَوْلِ أَبِي مُسْلِمٍ يَا لَيْتَهُ خِلَافُ إِجْمَاعِ الْمُفَسِّرِينَ
 جلد دوم صفحہ ۳ - او قول دے ابو حیان (متوفی ۷۵۴ھ)
 وَاحْتَجَّ لِلْقَوْلِ الْأَوَّلِ (مراد تریہ قطعہن دے) بِإِجْمَاعِ
 الْمُفَسِّرِينَ الَّذِينَ كَانُوا قَبْلُ (ابی مسلم) (جلد دوم صفحہ
 ۷۴۹) او قول دے امام رازی دے چہ أَجْمَعَ أَهْلُ التَّفْسِيرِ عَلَى
 أَنَّ الْمُرَادَ بِالْآيَةِ قَطْعُهُنَّ عَنِ أَبِي مُسْلِمٍ (جلد اووم صفحہ
 ۷۷) او قول دے آلوسی حنفی دے (متوفی ۱۲۷۰ھ) رد ابو مسلم
 دے قول پہ بارہ کہیں (چہ وَلَا يَخْفَى أَنَّ هَذَا خِلَافُ إِجْمَاعِ
 الْمُسْلِمِينَ وَضَرْبٌ مِنَ الْهَذْيَانِ لَا يَرْكُنُ إِلَيْهِ أَزْبَابُ الدِّينِ
 آہ (جلد دریم صفحہ ۷۲) ترجمہ دے اول قول (مفسرینو

اجماع کریدہ چہ مراد دے آیت نہ قطعہن دے) د دویم قول ترجمہ وضعیف کرے شویدے قول د ابو مسلم پہ دے وجہ چہ دا خلاف دے د مفسرینو د اجماع نہ) دریم قول ترجمہ ردلیل نیولے شویدے د اول قول د پارہ پہ اجماع د مفسرینو چہ مخکین د ابو مسلم نہ وو) خلو رم قول ترجمہ: (اجماع کریدہ مفسرینو چہ مراد پہ دے قول سرہ قطعہن دے سیوا د ابو مسلم نہ) پتختم قول ترجمہ (پتہ د نہ وی چہ دا قول رد ابو مسلم) د اجماع د مسلمانانو نہ خلاف دے او یو قسم یکو اس (دوزے) دے۔ او دیندار خلق دیتہ ہیخ میلان او توجہ نہ کوی۔

سوال :- پہ دیکن صریح (د ابو مسلم) د قول رد دے د دویم قول تردید پکن نیشته ؟

جواب :- مخکین اول قول او خلو رم قول کتن تصریح دہ چہ قطعہن معنی پہ اجماع سرہ ثابت دہ نو دویم قول د صرہن پہ تفسیر کتن د اجماع نہ خلاف دے۔

جواب :- مخکین او وئیے شو چہ پہ دویم قول د مفسرینو کتن ایہام دے او تشبیہ دہ د اول قول سرہ ریعنی قول د ابو مسلم او منکرین حدیث سرہ) نو د دے وجہ نہ ہخہ ہم رد کیدیشی۔

دویمہ وجہ د ترجیح دا دہ چہ ابن کثیر پہ تفسیر کتن قطعہن او اذلفہن دہ معنی لیکل دی۔ د املہن معنی تہ ہے ہیخ تعریض نہ دے کرے۔ او حال دا چہ ابن کثیر تفسیر پہ متداول تفاسیر و کتن اصح او ارجح دے۔

دریمہ وجہ :- قرطبی املہن پہ صیغہ د قیل سرہ ذکر کریدے او نسبت ہے ہیخ قائل تہ نہ دے کرے۔ او د قول د قطعہن سرہ ہے نسبت د بعض صحابہ کرامو او تابعینو ذکر کریدے۔

خلو رمہ وجہ :- تفصیل د ابن جریر دے رمثوقی ۳۱۰ھ حاصل ہے

دادے چہ یوے دے دے نحویانو دے کوفے و ٹیلی دی چہ صرہن
 یہ معنی دے قطعہن سرہ دے عربو پہ کلام کہیں معروف تہ دے مگر
 یہ ہغہ وخت چہ پہ کسرہ (زیر) دے صاد سرہ شی۔ او دے بصرے
 نحویانو و ٹیلی دی چہ زیر او پین دے صاد دوارہ پہ معنی دے تقطیع
 سرہ دی۔ بیا ابن جریر و ٹیلی دی چہ دے بصریانو دا قول دے زیر
 نیز دے دے حق تہ پہ نسبت دے قول دے کوفیانو سرہ۔ شککہ چہ
 اجماع دے مفسرینو دہ چہ صرہن دے دے دہ معنوںہ بھر تہ دے
 یو معنی قطعہن او بلہ معنی اُصْمُتُھُنْ تو پہ دے اجماع کہیں
 واضح دلیل دے پہ صحت دے قول دے بصریانو او پہ خطایی دے قول
 دے کوفیانو۔ بیا ابن جریر پہ شپارس سندونو سرہ نقل کریدہ
 معنی پہ قطعہن، شَقَّقُھُنْ او قَرَّقُھُنْ سرہ او دے مرادف
 نورے۔ تو پہ آخر کہیں فیصلہ کریدہ چہ پہ دیکھیں ہنکارہ
 دلیل دے چہ ہغہ معنی چہ مونہ و ٹیلے دہ (قطعہن) صحیح دے
 او دے دینہ مخالف قول فاسد دے۔ او بیا پہ صرف درے سندونہ
 ذکر کریدی دے معنی دے اَوْثَقُھُنْ، اُصْمُتُھُنْ او اُجْمَعُھُنْ دے پارہ۔
 او دے اَوْلَھُنْ (اموختہ کورہ) دے پارہ پہ شیخ قول مسند او غیر مسند
 تہ دے ذکر کرے۔ (تفسیر ابن جریر صفحہ ۷۷ تہ ۷۸ پورے)
 پہ سندونو کہیں کلام شتہ لیکن پہ کثرت دے سندونو سرہ
 خبر درجے دے حسن تہ رسیری رد اصول دے حدیثو دی (دارنگ
 امام بخاری دے صرہن معنی پہ قطعہن سرہ ذکر کریدہ عینی
 و ٹیلی دی چہ دا نقل دے دے ابن عباس رضی اللہ عنہما تہ
 او عکرمہ، سعید بن جبیر، ابو مالک، حسن بصری او سدی
 (عمدة القاری) تہ۔ او اَوْلَھُنْ معنی پہ قیل (ضعیف)
 سرہ ذکر کریدہ۔ او علامہ سیوطی پہ (درمنثور جلد دوم
 صفحہ ۳۵) کہیں دے سعید بن منصور، عبد بن حمید، ابن
 جریر، ابن المنذر، ابن ابی حاتم او دے بیہقی (شعب الایمان)
 پہ سندونو سرہ دے ابن عباس رضی اللہ عنہما، دارنگ
 پہ سند دے سعید بن جبیر دے ابن عباس رضی اللہ عنہما

دارنگ دے کر مہ نہ او دے عبد بن حمید او قتادہ نہ او دارنگ کے طریقے
 دابن جمرہ عن ابن عباس رضی اللہ عنہما نہ۔ یہ دے دے بتولو
 سند و تفسیر دے قصہ ہن معنی قطعہن کریدہ۔ او دے آملہن
 یے ہیچ ذکر نہ دے کرے۔ یہ دے سند و نو کیں اگرچہ یہ
 بعضے کیں کذاب شتہ دے۔ لیکن دیر سند و نہ دے کذاب نہ
 خالی دی۔ او داسے کثیر سند و نہ اگرچہ ضعیف وی خو یہ
 حدیث کیں حسن پیدا کوی۔ دے ضعف دے ہر واحد یہ بھانہ
 دے تفسیر انکار کول یا مرجوح گنہل جہل دے او انکار
 معجزات طرق نہ میلان دے۔

فائدہ ۱۰۔ یہ دے بارہ کیں دا تفصیل ما دے دے وجہ نہ
 او کروچہ اول خود متکثرین حدیث دے دے زمانے تحریر
 قرآن معلوم نہی۔ دویم دا چہ دے دے زمانے یومئذ شوے
 معاند او حاسد حما دے مخفی مختصر تفسیر یہ بارہ کیں
 دے خیل ارزان شہرت حاصلو او حما دے تفسیر مقبولیت کولو
 دے پارہ خہ بے بنیادہ اعتراض نہ کریدی۔ دے خہ خو تفصیلی
 جواب مولوی محمد اسحاق گبرالی حفظہ اللہ تعالیٰ (دے
 سوات) خیل کتاب کیں کر یو۔ اوس علماء او طلباء نہ
 عرض دے چہ دے ہفتہ معاند دے اعتراض نہ او نازیبا طرز
 کلام او حما او دے مولوی اسحاق صاحب تفصیلی کلام کیں موازنہ
 او کری۔ انشاء اللہ تعالیٰ ضرور یہ او وٹیلے نہی چہ عاقلہ اللہ
 تعالیٰ یمایلیق یا لمعایتین والحقاسدین ان لم یکن۔
 فائدہ ۱۱۔ آلوسی او نیشاپوری دے آیت یہ تفسیر کیں
 وٹیلی دی چہ اجزاء دے مہر مارغانو راہلول او ہغوی لہ
 آواز و کول او ژوندی کول دلیل دے یہ دے خیرہ چہ
 دے انسان دے برزخی حیات دے پارہ بُنیہ روح او سالم بدن
 شرط نہ دے یعنی اللہ تعالیٰ قادر دے چہ پکرو دے بدن لہ
 چہ ہر خائے کیں وی نعمت نہ یا عذاب نہ دے پور کسری
 لیکن یہ دیکیں دے روح واپس کیدل شرط نہ دی۔ او یہ

مَثَلُ الْكَافِرِينَ يَنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ

مثال دہغہ کسانو چہ خرچ کوی مالونہ خپل

فِي سَبِيلِ اللَّهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ

پہ لارے دہ اللہ تعالیٰ کنس پشان د حال دیودانے دے

أَنْبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلٍ فِي كُلِّ

چہ زرغون کوی اود وگی پہ هر وگی کنس

سُنْبُلَةٍ مِّمَّا رَزَقَهُ حَبَّةً طَوِيلَةً وَاللَّهُ يُضْعِفُ

سل دانے وی او اللہ تعالیٰ زیاتوی

لِمَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ٢٤١

دچا دیارہ چہ اوغواپی او اللہ تعالیٰ فراخ فضل والا عالم دیہ هر خہ باندے

حیات اخرویہ کنس یہ اللہ تعالیٰ بول اجزاء د ضرور اجمع کوی
او روح بدن یہ ورلہ دوبارہ جوہ کوی او روح یہ ورلہ
واپس کوی او حیات حقیقیہ اخرویہ یہ ورکوی۔ اَللّٰهُمَّ
اِنَّا نَسْئَلُكَ الْهُدٰى وَالْثِقٰى وَالْعَفَاقَ وَالْغٰى۔

۲۴۱: ادا دویم یاب دے دے حصہ چہ هغه ترایت ۲۴۲

پورے دے پد یکنس خلور مثالونہ ذکر کوی چہ هغه متعلق

دی د اتفاق سرہ۔ اول او دریم مثال د شرعی اتفاق دیارہ

دے۔ بیا اول د هغه چا دیارہ دے چہ اتفاق فی سبیل اللہ

کوی یعنی جہاد او دعوت۔ او دریم د هغه چا دیارہ دے چہ

اتفاق کوی پہ اخلاص سرہ او د مضبوطوالی د ذرہ دیارہ

پہ صحیح مصرف کنس بغیر د جہاد او دعوت نہ۔ او دویم

او خلورم د هغه چا دیارہ دے چہ اتفاق کوی بغیر د شرعی

طریقہ نہ۔ نو دویم مثال د هغه چا دے چہ مصارفو شرعیو

کنس اتفاق کوی لیکن یہ ریا، زیادلو او اذی (تکلیف ورکولو)

سرہ۔ او خلورم مثال د هغه چا دے چہ اتفاق کوی بغیر د

مصارف شرعیہ تہ سرہ ک ظلم او قسق و قجور اوید عاتونہ روستو
 د اتفاق تہ یہ شرعی طریقہ سرہ۔ او کہ دے مثالونوتہ روستو
 د اتفاق فی سبیل اللہ پنچہ شریعتہ دی د وہ سلی دی چہ من
 اوادی بہ تہ کوی او درے ثبوتی دی، ابتغاء مرضات اللہ،
 تثبیت د زرہ او اتفاق د طیب خیر۔ بیا شیر امور متعلق دی یہ
 اتفاق پورے۔ اول دفع کول د وسوسے د شیطان تہ یہ ۲۸
 کیں۔ دویم انواع د اتفاق یہ سکت کیں۔ دریم طریقہ د اداء
 د ہفتہ یہ سکت کیں۔ ثلورم دفع دوہم اوفائدہ د اتفاق پہ اخلاص سرہ
 سکت کیں۔ پنجم مصارف د اتفاق فی سبیل اللہ یہ سکت کیں۔
 شپروم تعمیم د اوقات و احوال د پارسہ د اتفاق یہ سکت کیں۔
 ربط سہ۔ ہرکہ چہ معکس واقعہ تو کیں بعث بعد الموت ثابت
 شو تو اوس ذکر کوی توبہ د قیامت د پارسہ چہ ہفتہ اتفاق
 فی سبیل اللہ دے۔ سہ ہرکہ چہ د قدرات علی البعث بعد
 الموت د پارسہ یے امور خارقہ للعادت ذکر کرل تو اوس د ہفتہ د
 اثبات د پارسہ مثال ذکر کوی یہ بوتورا ویستلو سرہ ذکر مکہ تہ۔
 سہ ہرکہ چہ یہ آیت سکت کیں امر د اتفاق یے ذکر کرو او یہ
 منہج کیں یہ طور د جملے معترضہ سرہ عقیدہ د توحید او د معاد
 ذکر کرے تو اوس تفصیل د اتفاق ذکر کوی۔

مَثَلُ الَّذِينَ يُبْغُونَ أَهْلَ الْهَمِّ فِي سَبِيلِ اللَّهِ، سوال: د اتفاق
 کو وکوانسا نانو مثال خود دانے سرہ واضح نہ دے؟
 جواب: عبارت کیں تقدیر دے یعنی مَثَلُ صِدَاقَاتِ الَّذِينَ
 يَأْكُلُونَ ذَرْعًا (پیشان د کروندے کوونکی د دانے) د لفظ مثل
 او د اتفاق تفسیر د سورت پہ اول کیں تیر شویں۔ فی
 سبیل اللہ تہ مراد قتال او جہاد دے پہ لار د اللہ تعالیٰ
 کیں۔ او دعوت الی اللہ او د قرآن و سنت د درس و تدریس
 مرکزونہ ایادول ہم یہ سبیل اللہ کیں داخل دی۔ یہ دے
 نولو سرہ اعداء د کلمۃ اللہ حاصلیری۔ دارنگ دا اتفاق عام
 دے کہ یہ خان یانے وی او کہ یہ یل چا یانے وی

دے دیا یہ چہ دجہاد او دعوت کولو دیا یدن کین تقویت راشی۔
 گنجل حَبَّةِ اَنْبَتَتْ، حبہ ہجہ دانے دی چہ پہ ہجہ کین قوت د
 روزی د انسانا تو او د حیوانا تو وی لکہ غم، ورا پشہ، جوارا او
 روڑے (شولے) وغیرہ تول پکین داخل دی۔ انبت کین نسبت
 د انبات دانے تہ اسناد مجازی معروف دے او حقیقت کین داخل
 د انبات اللہ تعالیٰ دے۔ او د اصفت د حبہ مستلزم دے د انبات
 لوازمولرہ چہ زمکہ صالحہ (بہ برابری) وی ذکر وندے دپاڑہ او
 وخت پہ وخت او یہ کیری او مناسب سرہ ورتہ ہم اچولے
 کیری او حفاظت بے ہم کیری تو ہلہ بے پہ انبات کین ترقی
 وی۔ سَبْعَ سَنَابِلٍ، مراد دادے چہ د ہجہ یو دے زرغون شی پہ
 ہجہ دکی کین او وہ خاکے جو پے شی یا بغیر د خاکہ کو نہ وی او
 او وہ وگی پہ کین پیدا تھی۔ مفسرینو لیکلی دی چہ داسے یوٹی
 جاروس، دخن او جوار دی۔ او پہ بعض ملکوت کین د غم یوٹے
 ہم داسے وی۔ او کہ داسے یوٹی موجد نہ وی لیکن د مثال دپاڑہ
 تصور دھتی ہم کافی دے۔ لفظ د سَنَابِل جمع کثرت بے پہ
 حائے د قلت باندے ذکر کریدے حکہ چہ مقصد د سبع نہ
 صرف او وہ نہ دی بلکہ دیر والے مراد دے۔ ابو حیان وئیلی
 دی چہ سبع پہ عشرات کین اکثر عدد دے او سبعون (او یا)
 پہ مائتا تو (سل کوئی) کین اکثر دے او سبع مائتہ (او سوہ)
 پہ الف (۱۰۰۰) کین (زر و کین) اکثر عدد دے۔ او د عربو پہ
 محاورہ کین داسے استعمالیری۔ پہ قرآن کریم کین سبع
 سنبلات، سبع بقرات، سبع سموات، سبع سنین، سبعین
 مرہ او سبعون ذراعًا او پہ حدیث کین سبع مائتہ ضعیف
 او سبع مائتہ آلاف ذکر دی۔ او ابو حیان ثابت کریدہ چہ
 سبع پہ اصل کین جمع متناہی دہ نو پہ دیر والی باندے
 دلالت کوی۔ فِی کُلِّ سُنْبُلَةٍ مَائَةٌ حَبَّةٌ، د اجملہ صفت
 دے د سنابل یا د سبع دپارہ۔ ابن عطیہ وئیلی دی چہ
 پہ وگو د غم و کین دیر داسے وی چہ سل دانے وی پکین

او دے نہ علاوہ د جوارو وغیرہ پہ وگو کیں د سلو نہ ہم زیاتے
 دانے وی۔ او دلته ہم مقصد تحدید نہ دے بلکہ تکثیر
 دے۔ وَاللّٰهُ يَضَاعِفُ لِمَنْ يَّشَاءُ، دا جملہ دلیل دے چہ
 ماقبل کیں مراد تکثیر دے۔ او دے زیاتوالی (تضاعف) نہ
 مراد زیاتوالے دے تراو و سو پورے لکہ چہ مخکس ذکر شو
 یا او سو نہ زیات مراد دے۔ او دا جملہ متعلق دہ د مثال
 سرہ یعنی د عضو دانو نہ د او سو نہ زیاتے پیدا کری
 یا د مثال سرہ متعلق دہ یعنی عضو اتفاق کوونکولرہ د
 او سو چندہ نہ زیات پے اندازے ثوابو نہ ورکوی چہ د
 هغه تحدید پہ او ورو یا پہ تہہ تخلوینت لاکھ (۲۹۰۰۰۰)
 کیں یا پہ بل خہ مخصوص عدد کیں متعصر او مناسب نہ
 دے۔ وَاللّٰهُ وَاسِعٌ، دا ہم دلیل دے د کثرت بغیر د تحدید
 نہ۔ دے تفسیر مخکس تیر شویدے۔ دلته مراد واسع
 قدرت والا دے پہ واسعہ (فراخہ) جزاء ورکولو پانتے۔
 عَلِيمٌ پوہہ دے پہ نیتو تو د اتفاق کوونکی او پہ تفاوت د
 درجانو د هغوی باندے۔

فائده ۱۰: قرطبی و ثیلی دی چہ دا آیت دلالت کوی چہ کسب
 د زراعت دیر خائستہ کسب دے حکہ چہ دے دے خیر او فائدے
 متعدی او غیر منقطع دی او د دینہ انسانانو، خارو و اومارغانو
 تولو تہ فائدے رسیدی رحو شرط دادے چہ د زمیندارئی
 پہ کار کیں د مشغولتیا پہ وجہ بہ د دین کار یعنی مونس،
 جہاد او نور و عبادتو نہ نہ پریردی۔

فائده ۱۱: تفصیل د مثال داسے دے لکہ چہ یوہ دانہ پہ
 صحیح زمکہ کیں کرلے شویدہ اوینہ تربیت پے کیدیشی
 نو د هغه تہ اول د او وگو پہ شکل سرہ اووہ سوہ دانے
 پیدا شوے۔ د دغہ وگو تعلق د یو یو قی سرہ دے او د او
 سوو دانو تعلق د وگو سرہ دے بیا چہ دا اووہ سوہ دانے
 ہم پہ صالحہ او برابرہ زمکہ کیں او کرلے شی او او بہ خور

او صحیح پالنه اوساتنه ئے اوشی اووه سوہ ضرب کرہ پہ اووه سوہ
 کنس نو خلور لاکھہ اونوی زرہ (۴۹۰۰۰۰) دانے ترے جو پے
 شوے۔ بیا دا تولے دانے چہ پہ لوٹے قراخہ اوصالحہ پتی کنس
 اوکرلے شی سرہ د پالنے اوساتنه تہ نو د دینہ پہ کروہونو
 دانے پیدا کیری چہ یورئ اوکتوان تربتہ د کیری اوچہ د
 کروندے دا سلسلہ جاری وی نو بے شمارہ حد تہ رسی پی۔
 انسانان او حیوانات یہ تربتہ د خوراک فائده اخلی، پتی او
 زمکے یہ شتے وی او خلق یہ پہ روزی مایہ وی۔ او دے مثال
 تہ قریب مثال د سورۃ فتح ۱۰۷ هم دے رگز د ع آخرج
 شطآء فَاَزَرَهُ فَاسْتَغْلَظَ فَاسْتَوَىٰ عَلَىٰ سُوقِهِ يُعْجِبُ الزُّرَّاعَ
 نو تطبیق د مثال دا دے چہ د لپ مال پہ خرچ کولو سرہ د یو
 داعی یا مجاہد د روزی انتظام او کریشی او د هغه عقیدہ وی،
 عملی او اخلاق تربیت او کریشی او د قرآن وحدیث پہ تعلیم
 سرہ د هغه د ذہن او بہ خور او کریشی بیا هغه داعی یا مجاہد
 یخپل کوشش سرہ د نورو او وکسانو تربیت او کری بیا هریو
 د دغه او وکسانو تہ کوشش د دعوت او د جہاد او کری تر
 دے پورے چہ د یو عقیدے او مسلک پہ زرگونو داعیان او
 مجاہدین خائستہ عقیدے او عملونو سرہ لکھزار شی او
 بے شمار مرکزونه بہ د قرآن وحدیث د درسونو او د دعوت
 وجہاد پیدا شی لیکن اول شخص چہ کوم مال خرچ کرے وو
 او دا تولہ سلسلہ د خیر د هغه تہ جو پے شوہ نو پہ تقاضا د
 حدیث چہ مَنْ سَقَى شَجَرَةً حَسَنَةً فَلَهُ أَجْرُهَا وَأَجْرُ مَنْ عَمِلَ
 بِهَا آه بہ د دغه اول شخص د ثوابونو انتہا تہ وی۔
 ترجمہ: (چا چہ یو خائستہ طریقہ کیخود لہ نو دغه شخص
 لہ د هغه ثواب دے او ثواب د هغه چا ر د عمل هم د دغه دے)
 چہ پہ دے یا تدے عمل کوی او حال دا چہ د هغه د برخے
 نہ بہ خہ ثواب تہ کمی پی۔ نو دیتہ اجر غیر مستون و ثیلے
 شی او دا مقصد دے دَ اِنَّ اللّٰهَ يُضَاعِفُ لِمَنْ يَّشَاءُ، او دے

الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي

ہفتہ کسان چہ خرچہ کوی مالوتہ خپل یہ

سَبِيلِ اللَّهِ ثُمَّ لَا يَتَّبِعُونَ مَآ

لار دے اللہ تعالیٰ کنس بیا تہ کوی یہ ہفتہ پسے چہ

أَنْفَقُوا مَنًّا وَلَا أَذًى لَّهُمْ أَجْرُهُمْ

خرچہ کوی ذبادتہ او تہ تکلیف ددی دپارہ ثواب ددوی دے

عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا

یہ نیز د رب ددوی او تہ بہ وی ہیج ویرہ یہ دوی پاندے او تہ

هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿۲۴۲﴾

یہ دوی غمزن کیوی۔

مضمون تہ اشارہ دہ یہ ہفتہ حدیث کنس چہ چا صدقہ اوکرہ یہ مقدار د کھجور مے سرہ د حلال کسب تہ تو اللہ تعالیٰ ہفتہ قبولی یہ بیبی لاس سرہ بیایے زیاتوی دپارہ د ہفتہ صاحب لکہ چہ پالتہ کوی بوتن ستاسو د خپل بیا ترکی تردے چہ یہ شان دیو غراؤ کر غی (بخاری کتاب التوحید) او ابن کثیر و بیلی دی چہ یہ دے مثال کنس اشارہ دہ چہ نیک اعمال اللہ تعالیٰ زیاتی کوی کوونکو د ہفتہ لکہ چہ زیاتوی فصل ہفتہ چالرہ چہ یہ صالحہ زمکہ کنس اوکری۔

۲۴۲ یہ دے آیت کنس ذکر ددوہ شرطونو د قبولیت او د ہفتہ زیاتوالی داجر دے چہ یہ متکنس آیت کنس ذکر شو۔ او دا شرطونہ سلیبہ دی چہ منی او اذی بہ تہ وی۔

ثُمَّ لَا يَتَّبِعُونَ مَآ أَنْفَقُوا مَنًّا وَلَا أَذًى، زمخشری و بیلی دی چہ تم دلتہ د تراخی د زمان دپارہ تہ دے یککہ د تفاوت د انفاق او د اتباع د منی (زیادتہ) او اذی دپارہ دے۔ یعنی دا دوارہ کاروتہ یوٹاے کول د عقل تہ لرے خبرے دی او قاسمی و بیلی دی چہ

دائم دلالت کوی پہ دوام او ہمیشوالی کو مستوقعل پہ مخکس فعل
 پسے یعنی زیادہ پر پیدل او اذی نہ کول پہ ہمیشہ وی کیو
 وخت کی پامہ بہ نہ وی اولفظ کا اتباع ہم کے تقاضا کوی۔ دار تک
 لفظ کا اتباع دلالت کوی چہ اتفاق پہ لار کا اللہ تعالیٰ کیں روان
 وی لیکن من او اذی ورلہ لار بندہ کری۔ من زیادہ نہ کولونہ وٹیل
 شی یعنی چہ چاتہ خہ ٹھیز نفقہ کیں ور کری او بیا روستو ورتہ
 وائی چہ ماتاسرہ فلرے احسان کریں۔ یا بل چاتہ او وائی چہ
 ما فلانی سرہ احسان کریں۔ او هغه ده ته را اور سیبری قرطبی
 وٹیلی دی چہ زیادہ کنا کیبیرہ دے۔ او اذی دادہ چہ چا یا تکیے
 احسان کریں وی بیا هغه ته پدارد وائی او خدا متونہ تریته اخلی
 یا یے بل داسے تن نہ تکرہ کوی چہ دے شخص باندے کے
 هغه خبر پیدل بدل لیری۔ تو داعمل ہم غیر مناسب دے۔
 لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ، اجزاء مشروطہ پہ عدم ذکر او
 شرک سرہ پہ دلیل کے تور و نصو و سوسرہ۔

سوال :- دلالتہ یے فائہ دہ ذکر کرے اگرچہ موصول مبتداء
 متضمن وی معنی کے شرط لہ پشان کا آیت ۹۷۔

جواب :- کوم ٹھائے کیں چہ مقصد بیان وی کے مستحق کے جزاء پہ
 حصر سرہ تو هلته فائہ را وری یعنی شوک چہ اتفاق کے مال کوی
 پہ شرط عدم من او اذی سرہ تو صرف هغه مستحق کا جر دے
 نہ هغه شوک چہ من او اذی کوی۔ اور سو آیت کیں عموم
 کا حوالہ او کا وقتو مقصود دے حصر مقصود نہ دے تو هلته یے
 فارا اور یہ چہ صرف پہ سببیت باندے دلالت کوی۔

وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ، کے یوم معنی دادہ چہ پہ
 دوی باندے پہ یرہ نہ وی کے و کید لو کے اتفاق روستو کے وجود
 کے هغه نہ او نہ بہ غمزن کیبری پہ عدم وجود کے هغه باندے۔
 دویم دا چہ پہ دوی باندے یرہ کے عذاب نہ وی پہ راتلونکی
 وخت کیں او نہ بہ غمزن وی پہ تیر شوی وخت پسے۔

قَوْلٌ مَّعْرُوفٌ وَمَغْفِرَةٌ خَيْرٌ

دینا

نیکہ

اد بختہ

غورہ دہ

مَنْ صَدَقَ يَتَّبِعْهَا أَذَىٰ وَاللَّهُ

دے داسے صدقہ نہ چہ ورپسے اذی تکلیف درکول او اللہ تعالیٰ

غَنِيٌّ حَلِيمٌ

(۲۴۳)

بے حاجتہ صبر ناک دے۔

۲۴۳۔ یہ دے آیت کیں دے صدقہ نہ روسوڈ اذی ورکولو دے قباحہ بلکہ طریقہ ذکر کوی۔ او ادب ذکر کوی دپارہ دواپس کولو دسائل۔ قَوْلٌ مَّعْرُوفٌ، داسے قول چہ نہ ورتہ ئے قبلوی۔ توہغہ واپس کول دی دسائل یہ خائستہ طریقہ سرہ۔ او عطاء وائی چہ خائستہ وعدہ ورسوہ اوکری۔ او سمعانی نقل کریدی چہ لبر خیز ورکوی او دعا دیرکت ورتہ اوکری یا نہ ورکوی خود دعا د خیر ورتہ اوکری۔ وَمَغْفِرَةٌ، مراد دا چہ دھغہ یہ حاجت باندے پردہ وچوی۔ دارنگ کہ چرے سائل یہ سوال کولو کیں سختی اوکری نو دے ورتہ معافی اوکری۔ یا یہ سبب دے قول معروف سرہ چہ مغفرت د اللہ تعالیٰ د طرف نہ حاصلیری بیا یہ قول معروف کیں نفع دہ بغیر د ضرر نہ توہغہ غورہ دے دے مغفرت نہ حکمہ ئے محکین زاوہے دے۔ او قول معروف دلالت کوی یہ لبر والی۔ او تنوین د صدقہ د دیر والی دپارہ دے یعنی لبر معروف قول (خائستہ جواب) دھغہ دیرے صدقہ نہ غورہ دے چہ ورپسے اذی ورکوی۔

سوال :- دلہہ ئے صرف اذی ذکر کرہ او من ئے ذکر نہ کرہ؟ جواب :- دیتہ اکتفا وئیلے شی چہ یو خیز ذکر کری او بل حذف کری لیکن ہغہ مذکور دلالت کوی یہ ہغہ پت باندے۔ دلہہ ہم اذی عام دہ او من لبرہ مستلزم دہ حکمہ چہ من دے دے وچہ نہ قبیح دے چہ اذی پیدا کوی۔ وَاللَّهُ غَنِيٌّ حَلِيمٌ، غنی

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَبْطُلُوا

اے ایمان والا مہ پر باد وئی

صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْأَذَى كَالَّذِي

(ثواب) دخیل و صدقو پہ زیادہ کولو او تکلیف و کولو سرہ پشان د هغه چا

يُنْفِقُ مَالَهُ رِثَاءَ النَّاسِ وَلَا

چہ خرچ کوی مال خپل د پاره د ریاء د خلقو او نه لوی

يَوْمَ مِنْ بِيَدِ اللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَمَثَلُهُ

ایمان په الله تعالی او په ورځ دوستی نومتال د هغه

كَمَثَلِ صَفْوَانٍ عَلَيْهِ ثَرَابٌ فَأَصَابَهُ

پشان د هوارے کپے دے چہ په هغه پاتل خاږے وی نو اور سپدی هغه ته.

وَأَيْلٌ فَتَرْكُهُ صَلَٰطٌ لَا يَقْدِرُونَ

شبه د باران نو پر سپدی هغه لره خویه قدرت نه موی

عَلَى شَيْءٍ مِّمَّا كَسَبُوا وَاللَّهُ لَا

په څیز پاتل د هغه عمل نه چہ دوی کړے وی او الله تعالی نه

يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ ﴿٢٤٣﴾

(ورکوی هدایت (توفیق) قوم کافرانو ته .

کس اشاره ده چہ الله تعالی د بندگانو د صدقاتو نه مستغنی دے. - بندگانو ته د هغه حکم د دے وچ نه ورکوی چہ هغوی ثواب حاصل کړی. - نو اشاره ده چہ من او اذی په اصل کس یو قسم شرک لره مستلزم دی او الله تعالی د هغه عمل نه غنی دے چہ په هغه کس یوٹی د شرک وی. - حَلِيمٌ یعنی څوک چہ من او اذی کوی نو هغه له ذر عذاب نه ورکوی بلکه مهلت ورکوی دے د پاره چہ توبه او یاسی.

۱۲۴۔ یہ دے آیت کیش کہ مخکیش خَیْرٌ مِّنْ صَدَقَةٍ آه دیا ہر علت
 ذکر کوی او دارنگ یہ متع کہ مَن او اذی کیش دیر تاکیدات ذکر
 کوی۔ اول خطاب یہ لفظ کہ آمنتوا سرہ دے چہ دغہ صفت
 کہ ایمان کامل سرہ منافی دے۔ دویم تصریح کول یہ ابطال
 کہ صدقات تو یہ مَن او اذی سرہ۔ دریم تمثیل کہ ریاکاری سرہ۔
خلویم تمثیل کہ صفوان آہ سرہ۔

لَا تُبْطِلُوا صَدَقَاتِکُمْ بِالْمَنِّ وَالْاَذَى، بطلان کہ عمل دادے
 چہ کہ ہفتے یہ کولو یا تہے شرعی اثر مرتب نشی تو کہ عمل واجب
 وی تو بطلان ہے دادے چہ ذمہ کہ مکلف یہ ہفتے سرہ فارغہ
 نشی حکم چہ یورکن یا شرط کہ یو عمل نقصاتی نشی نو تہوں
 عمل نقصاتی کیہی۔ او کہ عمل کہ نقل وی تو کہ بطلان نہ
 مراد عدم ثواب کہ ہفتے دے۔ دو جے کہ مانع شرعی تہ دلتہ لفظ
 صدقات عام دے واجب او نقل دوارو تہ تو معنی کہ بطلان
 ہم عامہ دہ۔ سمعانی یو قول ذکر کریدے چہ مَن یہ صدقہ
 کیش داسے دے لکہ ہے او دسی یہ مومن کیش۔ او قرطبی و شبلی دی
 چہ کہ آیت مراد دادے چہ کومہ صدقہ کیش مَن او اذی اوشی
 تو ہفتہ یہ باطلہ نشی۔ نورے صدقے یا تور اعمال یہ دے سرہ
 نہ یا طلیہی۔ او ہر چہ شرک او کفر دے تو یہ ہفتے سرہ ہر
 عمل یا طلیہی۔ او عرب پخیلہ محاورہ کیش ہفتہ صدقے تہ
 چہ ورے مَن او اذی اوشی تور لاس وائی او ہفتہ چہ یغیر کہ
 سوال نہ ورکے نشی ہفتے تہ سپین لاس وائی او ہفتہ چہ یہ
 سوال کولو سرہ ورکے نشی ہفتے تہ شین لاس وائی؛ او لا
 تُبْطِلُوا عام دے دہ و جو ہو تہ اولہ دا چہ کہ صدقے سرہ مَن
 او اذی کوی۔ دویمہ دا چہ اول صدقہ یہ اخلاص سرہ او کپی
 لیکن روستو ورے مَن او اذی او کپی۔

كَالَّذِي يُنْفِقُ مَالَهُ رِئَاءَ النَّاسِ، دلتہ مضاف پتہ دے یعنی
 کہ بطلان الذی آہ۔ رِئَاءَ ذرا تہ اخصتہ شویدے۔ مراد پکیش
 تہا شتہ عمل خلقوتہ بشکارتہ کول دی دے دیا رہ چہ کہ

تعریف او کو ری یعنی ریا کار کے خلقوتہ عوض (مدح کول) غواہی اور وجہ کشیہ دادہ چہ د ریا کار شخص کے اللہ تعالیٰ مخ اور رضا مقصد نہ وی بلکہ کے خلقوتہ مدح حاصل کے مقصد وی۔ دارنگ چہ یہ فقیر باندے من او اذی کوی کے صدقے کے دے نہ تو دہغہ مقصد ہم رضا اور مخ کے اللہ تعالیٰ نہ دے۔ او دارنگ پہ دواہو طریقو کشن دا صدقہ کوونکے خلقوتہ دا بنکارہ کوی چہ حہ کے دین کار کووم او اللہ تعالیٰ رضا کووم او پت مقصد کن یوشان دی۔ او د ریا پہ قیاحت کن دیر نصوص راغلی دی۔ اول دا چہ داعمل کے متافقا نو دے لکہ چہ یہ سورۃ نساء ۳۸، ۱۲۲ او سورۃ ماعون ۱۱ کن دی۔ او حدیث صحیح کن دیتہ شرک خفی او شرک اصغر و ثیلے شویدے۔

وَلَا يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ، یہ دیکن دواہو اقوال دی اول دا چہ دلتہ مراد نفی کے ایمان حقیقتاً نہ دہ بلکہ ہر کلا چہ دغہ ریا کار کے اللہ تعالیٰ کے رضا او ثواب قصدتہ کوی نو داسے شوہ چہ یقین کے نیستہ یہ ثواب کے اللہ تعالیٰ او یہ ورخ کے قیامت باندے۔ دے قول تہ ابن کثیر اشارہ کریدہ۔ دارنگ مہاشی پہ تبصیر الرحمن کن ہم و ثیلے دی۔ نو مراد کے دینہ ریا کار مسلمان دے۔ دویم قول دا دے چہ مراد نفی کے ایمان حقیقی شرعی دہ یعنی کافر دے لیکن پہ منافقت سرہ حکہ چہ صریحی کفر سرہ خو ہسے ہم عمل بریاد وی لیکن کے دہ کفر پت دے او ریا کاری کے معلومہ دہ تو ہغہ سبب ظاہری دے کے پیارہ کے بریادی کے عمل کے دہ۔ نو مراد کے دینہ متافق ریا کار دے۔ فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ صَفْوَانَ عَلَيْهِ كُرَابٌ، پہ ضمیر کے مَثَلُهُ کن دواہو احتمالات دی۔ اول دا راجع دے الذی ینفق تہ نو دا مثال کے مثال دے یعنی تمثیل کے ریا کار دے کے

کروندے کوونکی سرہ پہ یوگتہ رتیکہ) باندے۔ دویم دا راجع دے مان او مؤذی تہ نو دا دویم مثال دے روستو د مثال اول تہ۔ صفوان غتہ گتہ چہ ہموارہ، خویہ او مئینہ وی۔ او پہ دیکش د اہل لغت درے اقوال دی دا مفرد دے دا جمع دہ دا مفرد او جمع دوارہ دہ۔

قاصایہ وایل، دا اضمیر صفوان تہ راجع دے یا تراب تہ۔ وایل دیر او سخت او گنرو خاٹکو د باران تہ وٹیلے شی (اخذنا و بیلا ہم د دینہ اخیستے شویدے دے) او لفظ د اصاب ہم پہ دیر والی دلالت کوی۔

فترکہ صمد، دا اضمیر خو صرف صفوان تہ راجع دے۔ صمد، خویہ گتہ او خالی د خاورونہ او وچہ۔ تشبیہ کمفرد مفرد سرہ دا دہ چہ کافر پشان د صفوان دے چہ ہیچ عمل ئے قبول تہ دے۔ تراب مثال د اتفاق دے پہ دے سرہ دے خیل خان پتوی لکہ خاورہ (دوہ) چہ صفوان پتوی۔ او وایل کفر د دہ دے اوریا، من او اذی د دہ دی چہ یہ ہفے سرہ ئے ہفہ اتفاق او نور عملونہ باطل شی۔ صمد یعنی دے بعضے مؤمنانوتہ بشکارہ شی چہ خالص کافر دے او پہ دنیا کین پرے علامات د کفر او وینی۔ او پہ آخرت کین بہ تلو خلقوتہ بشکارہ شی کلہ چہ جہنم تہ روان کریشی۔ حاصل د مثال دا دے لکہ چہ یوہ صفا پاکہ گتہ وی او د ہفے د پاسہ خاورہ (دوہ) پرتہ وی نو خوک کم عقل گمان او کپی چہ دایو ہموارہ زمکہ دہ نو تخم پکش و اچوی پہ دے ارادے سرہ چہ دایہ زرغون شی او فائدے بہ ناکری لیکن ہر کلہ چہ پہ ہفے باندے تیز باران او شی نو ہفہ خاورہ، تخم وغیرہ ہر خہ او تختوی او گتہ خالی پاکہ پاتے شی نو ہفہ کم عقل شخص حیران او خفہ شی چہ حتما محنت ہسے بریاد شو او مال مہم تاوان شو خو بیا صرف افسوس

کوی او پیه لاس ئے خہ نہ راسخی۔ نو دارنگ منافق ریا کار،
 مَن او اذی کوونکے دیر صدقات، خیراتونہ اوتیک اعمال
 کوی وی پیه مقصد دریاء، مَن او اذی سرہ او ددہ خیال
 دادے چہ دابہ ماتہ فائدے را کوی لیکن هغه تہ صرف
 فائدہ د مدے د خلقو ملاؤشی۔ ناخبرہ خلق د هغه
 تعریفوتہ اوستائینے کوی چہ دا دیر سخی او پتہ سرے دے
 نو دا تعریفوتہ د خلقو پیه منزله د خاورے دی چہ ددہ حال
 پیه هغه سرہ پتہ دے۔

لطیفہ: (د دے وچے تہ پیه حدیث کتب راسخی اذا رأیتهم
 المدا حین فاحثوا فی وجوہهم التراب (مسلم، مشکوٰۃ)
 نو د دے پیه معنی سرہ دایو برابر بدلے تہ اشارہ دہ چہ
 د هغه پیه مخ خاورے (واجوئی) لیکن ہر کلہ چہ بعضے مؤمنانو
 تہ ددہ منافقت پیه علاماتو سرہ معلوم شو چہ هغه ریا کاری،
 مَن او اذی دہ نو ددہ د عزت پردہ از شلیبری۔ او پیه آخرت
 کتب ہم د منافقت د وچے تہ ددہ ثوابونہ برباد شی۔ نو
 خالی لاس پیه پاتے شی۔ حیران او پریشان پیه وی۔

لَا یَقْدِرُونَ عَلَى شَیْءٍ مِّمَّا کَسَبُوا، پیه دیکتب درے اقوال دی۔
 اول دا چہ دا ضمیر راجع دے مخاطبیتوتہ پیه دے قول کتب
 چہ لا تبطلوا صدقاتکم۔ یعنی تا سوچہ دا سے کار او کرپی نو
 د خیل عمل تہ پیه پیه ہیخ خیر باندے نفع وانخلئی۔ دویم
 دا چہ ضمیر راجع دے الذی ینفق تہ حکہ چہ الذی پیه
 معنی کتب جمع دے یعنی دغہ ریا کار، مَن او اذی کوونکے
 پیه ہیخ ثواب باندے وس نہ موئی حکہ چہ هغه باطل
 شو۔ دریم دا چہ ضمیر عام دے یعنی هغه کروندہ کوونکے
 پیه صفوان باندے روستو د تیز باران تہ پیه ہیخ فائدہ
 باندے وس نہ موئی نو دوی مشابہ شول د کافرانو سرہ۔
 وَاللّٰهُ لَا یَهْدِی الْقَوْمَ الْکَافِرِیْنَ، د دینہ مراد ایصال د رسول دی
 ثواب د آخرت تہ) او پدیکتب یروہ وکول دی مؤمنانو تہ د مشابہت د
 کافرانو تہ۔

وَمَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ

او مثال د هغه کسانو چا خبرې کوي. مالونه خپل

اِبْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ وَتَشْيِئًا مِنْ

دَیَاہ دَطلب کولو دَ رضا دَ اللہ تعالیٰ او دَ وچ کلک والی دَ

أَنْفُسِهِمْ كَمَثَلِ جَنَّتَيْنِ بِرَبْوٍ

نفسو نو خیلو ته پشمان د حال د یو پانځ دے په خوږه زمکه باندے

أَصَابَهَا وَأَبْلُ فَأَتَتْ أَخْلَهَا ضَعْفَيْنِ

چوہ اور سبزی ہفتہ گنہ گاران نو درکوی میوے خیل دوچند دوچند

فَإِنْ لَمْ يَجِبْهَا وَأَيْدٍ فَفُتْلُ

تو کہ او نہ رسیری ہفتہ گن پاران نول پاران پور دے،

وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ (٢٤٥)

اد اللہ تعالیٰ ہمتا سو عملو نو لریہ لید وکے دے۔

۲۶۵۔ یہ دے آیت کیں دریم مثال دے دیا کہ دھتہ چاچہ د
سبیل اللہ نہ علاوہ یہ توہر و صحیح مصارف و کیں خرچ کوی یہ
شرعی شرط تو او یہ صحیح مقصد سر۔ او دے دے محکمتیں آیت
سرہ تقابل او تضاد دے یعنی دا قصد دھتہ دے حکم چہ ہلتہ
رِغَاءِ النَّاسِ ذَكَرُوا وَتَوَدَّلَتْ دھتہ مقابل اِتِّبَعَاءُ مَرْضَاتِ اللّٰهِ ذَكَر
دے۔ او ہلتہ لَا يُؤْمِنُ آہ ذکر و تَوَدَّلَتْ وَتَثْبِيْتًا مِّنْ اَنْفُسِهِمْ
ذکر دے۔

اِبْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللّٰهِ، دا مفعول کہ دے یا حال دے۔ اِبتِغَاءُ
 یہ معنی کہ طلب دہ یہ پورہ کولو کہ قصص سرہ۔ مَرْضَاتِ مَصْدَر
 میمی دے یہ معنی کہ پورہ رضا سرہ۔ وَكَثِّبْنَا مِنْ اَنْفُسِهِمْ، یہ
 دیکھیں م د وہ احتمالات دی چہ دا مفعول لہ دے یا حال دے
 یہ نیز کہ ابن عطیہ مفعول لہ کیوں لے صحیح نہ دی لیکن

تفصیل دادے کہ کثرتاً سرہ تقدیر اوشی یعنی الثواب علیٰ تِلْكَ
 النِّفْقَةِ، اودا یہ معنی کتصدیق اویقین سرہ وی ثودا باعث
 کیدے شی کاتفاق کولو دپا سرہ یعنی کوجے دیقین کثواب ک
 صدقے نہ خرچ کوی۔ اوکہ تقدیر اوشی یعنی اَعْمَالُهُمْ بِاخْلَاصِ
 النِّيَّةِ، اومیں یہ معنی کلام سرہ شی (لَا تُفْسِدُهُمْ) اوتثبتاً یہ
 معنی کاحتساب (ثواب کنزلو) شی تو بیا باعث اومفعول لہ
 نہ دے بلکہ غایہ دہ یعنی یہ خرچ کیں مقصد کٹحان کپا سرہ
 ثواب حاصل دی یہ خپلو عملو نو سرہ یہ اخلاص کثبت سرہ
 اومفسرینو کثبتاً دیرے معنی ذکر کریدی۔ تصدیق، یقین،
 ثواب کنزل، تبیین (تحقیق کول ک مصرف چہ صحیح دے اوکہ نہ ک
 بصیرت اواخلاص۔ اودا تولا معنی صحیح کیدی لیکن غور سرہ
 دادہ چہ دا دوارہ یہ موضع کحال کیں دی او غایہ دی کپا سرہ ک
 اتفاق کولو کہ چہ ابن عطیہ اوابن عاشور دے لہ ترجیح وکریدی
 یعنی اتفاق کدے کپا سرہ کوی چہ اللہ تعالیٰ رضا شی او کدے
 کپا سرہ چہ نفس پوش شی یہ اتفاق کولو یہ صحیح مصرفو تو
 اویخل نہ کوی۔ اویہ غایا تو کیں ہم معنی کعلتیت وی یعنی
 داسباب ہم کیدے شی۔ اوروستو تشبیہ ہم کدے تائید
 کوی۔ کَمَثَلِ جَنَّةٍ بِرَبْوَةٍ، جَنَّةٍ یہ اصل کیں بوخل پتولوتہ
 وثیلے شی اویہ عرف کیں ہغہ نکرہ دہ کزمکے چہ یہ ہغہ کیں
 خائستہ اونے اویوتی وی اوزمکہ یے پتہ کرے وی۔ رَبْوَةٍ، ہغہ
 اوچتہ زمکہ چہ خورہ وی اولہ اوچتہ وی۔ او کداسے زمکے بوٹی
 خائستہ وی دیتہ خربہ زمکہ وثیلے شی لیکن کاوچتوالی کوجتہ
 ہغہ تہ نہرونہ نہ ورخیژی کدے وجے نہ یے کھتے دپا سرہ
 وایل اوکل ذکر کریدی۔

سوال :- خائستہ بوٹی اوقصل خود ہموارے زمکے وی نودلتہ
 ربوہ ولے ذکر کرہ ۹۔

جواب لہ :- دایے کعربو کعرف مطابق وثیلی دی چہ کھغوی
 یہ علاقہ کیں داسے صفت والا زمکے بشہ فصل کوی اگرچہ

نہرو نہ ورتہ نہ رسیپی۔

جواب ہے :- امام رازی و ثیلی دی چہ دے دینہ مراد اوچتہ زمکہ نہ
دہ بلکہ یہ دلیل دے سورۃ حج ۱۰۰ ہجہ زمکہ دہ چہ خربہ او بوکہ
وی تو ہجہ تہ ہے دلتہ ربوہ و ثیلہ دہ۔

أَصَابَهَا وَأَيْلٌ، داصقت دے رُبُوَّةً يَا جَدِّي دے۔ فَأَتَتْ أَكْلَهَا ضَعْفَيْنِ،
اُتت دہ مفعولہ غواری یوحذف دے یعنی اُھلہا۔ او اکلہا دویم
مفعول دے اوضعفین حال دے۔ یا اُتت پہ معنی دے أَخْرَجَتْ
دے او اکلہا ہے مفعول دے۔ او نسبت دے اِیتا مجازی دے۔
أَكْلُ هَجْه خِيز تہ و ثیلہ شی چہ خورے کیپی او اکثر دے او تو
یہ میوہ کنس استعمالیپی لکہ دے وَ أَتَى أَكْلُ خَمْطٍ (سورۃ سبا)
توئی اکلہا کل حین یا ذن رہا رکھف) ضعفین تثنیہ دے تکرار
دے پارہ دہ یعنی دیرے میوے ورکوی۔ او عطاء و ثیلی دی چہ
یہ کال کنس دومرہ میوے ورکوی چہ نور یا غونہ ہجہ یہ
دہ کالہ کنس ورکوی۔

فَإِنْ لَّمْ يُصِبْهَا وَأَيْلٌ قَطْلٌ، دے دے خبر پت دے یعنی
يَكْفِيهَا، یا فعل پت دے یعنی فَيُصِيبُهَا قَطْلٌ۔ طل نری نری
خا خکی دے باران او بعضو و ثیلی دی چہ دا پرخہ (شبنم) دہ لیکن
دا مجازی معنی دہ دلتہ مراد نہ دہ۔ دے مثال تفصیل دادے
چہ ہجہ باغ چہ یہ یو خربہ زمکہ باندے وی تو دے لاندے
نہ ورتہ ہر وخت نسی (لوند والے) ور رسیپی او تازہ وی۔
او ہر کلا چہ دے برہ طرف نہ ور باندے غت باران کیپی نو
اونے یا بوئی ہے غت پیپی او میوے پکشیں دیر پیپی۔ نو دے
باغ او بہ خور یہ دہ طریقو سرہ کیپی ٹککہ ہے میوے
ہم دوچند وی۔ او کلا چہ ورتہ دے برہ طرف نہ غت باران
اونہ رسیپی نو لہ باران سرہ ہم میوے ورکوی لیکن
دے مخکش نہ کہے وی ٹککہ او بہ کیدل صرف دے لاندے نہ
دی او دے برہ طرف نہ صرف دے لاندے نہی دے حفاظت دے پارہ
لہ باران کیپی (تطبیق لے دے مثال) یو مؤمن چہ اتفاق کوی

أَيُّوْدُ أَحَدُكُمْ أَنْ تَكُونُ لَهُ جَنَّةٌ

آیا، خو خوی یو کس ستاسو چه دی د هغه لره یاغ

مِنْ نَخِيلٍ وَعِنَابٍ تَجْرِي

د کجورد اد انگورد بهیری

مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ فِيهَا مِنْ

لانده د هغه ته ولے ده دپاره په هغه کس دی د

كُلِّ الشَّجَرِ وَأَصَابَهُ الْكِبَرُ وَلَهُ

هر قسم میو د ته او رسیدلے دی ده ته یو دار له او دده دپاره

ذُرِّيَّةٌ ضُعَفَاءُ فَأَصَابَهَا إِعْصَارٌ

پچی کمزورلے دی نو اور سیری هغه ته تیزه سیل

دخیل حلال مال ته او د هغه مقصد ونه یا اسباب هم دوه
وی یو د بیره طرف سره تعلق لری یعنی ابتغاء مرضات
الله او دویم د لانده سره تعلق لری چه تثبیت د نفس
دے نو د هغه د اتفاق به دیر زیات ثوابونه وی -

او کله یی چه صرف تثبیت مقصد وی چه هغه اخلاص لره
مستلزم دے او د ریاء، من او اذی نه پاک دے نو دا هم
سبب د یو ثواب دے - یعنی سبب د ثواب یی شته او د
حیط سبب یی نیشته (تطبیق له) لکه چه دغه یاغ په
هر حال کس میوه ورکوی - برابر خبره ده که میوه یی لره
وی او که دیره وی - دارنگ صدقه د مؤمنی چه د ریاء،
من او اذی نه پاکه وی نو هغه قبوله ده په نیز د الله تعالی
که لره وی او که دیره وی -

وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ، خطاب عام دے اتفاق کوونکو او
نورو خلقو ته او بصیر کس اشاره ده چه د نفقاتو مقدار او کیفیات
او د هغه اسباب د الله تعالی نه پت ته دی او اشاره د وعد او وعید دواړو ته

فِيهِ نَارٌ فَاحْتَرَقَتْ طَكَ ذَلِكِ يُبَيِّنُ

چہ یہ ہے کہیں اود دی نو اوسوڑو دتہ ہاغ د غسے بیانی

اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ ﴿٢٤٤﴾

اللہ تعالیٰ تا سوتہ آیاتونہ (مثالونہ) ددے دیارہ چہ فکر او کھوئی تا سو ۔

۲۴۴ یہ دے آیت کہیں کہ مثال د پیاہ اگر چہ صریح لفظ نیشستہ لیکن عبارت دلالت کوی یہ مثال یا تہ سے ضرورتاً۔ اودا شلوہم مثال دے ہغہ خوک چہ اتفاق یہ باطلے طریقے سرے کوی اوتوہ ہم داسے اعمال کوی چہ مخکیں صحیح اتفاق اوصحیح اعمال چہ باطل تھی اوعمر او مال وغیرہ ہر چہ یے بریاد تھی یہ داسے وخت کہیں چہ بیا ہیچ کتہ تھی کولے ۔

اَيُّوْذُ اَحَدُكُمْ، ہمزہ کہ استفہام انکاری د پیاہ دے۔ یُوْذُوْكَ ذَرْبٌ کامل محبت تہ وٹیلے تھی چہ یہ ژبہ ورسرہ تمنا ہم منکر تھی لفظ کہ یحب یا ییریدے تہ دے وٹیلے اشارة چہ محبت کھر سری کہ عدم دے حالت سرے کامل محبت دے تو دیتہ انکار تام وٹیلے تھی۔ اَنْ تَكُوْنَ لَهٗ جَنَّةٌ مِّنْ تُغْيِلُ وَاَنْحَابٌ، جنہ اسم جنس دے او مراد ترینہ ہغہ یا غونہ دی چہ یہ ہے کہیں دادوارہ قسمہ اونے کہہ جورے او انکورے دیرے وی۔ تخیل اسم جمع دہ۔ یا جمع دہ کہ نخل چہ اسم جنس دے بنا یہ اختلاف یا تہ دے۔ امام راغب وٹیلی دی چہ دیتہ تخیل ٹکھ وٹیلے تھی چہ دامتخول (چا تر کرے شوے) دہ یہ اوتو کہیں ٹکھ چہ دے منافع دیر دی او مشابہت یے دے کہ بتی آدم سرے۔ دلنہ یے کہ دے دوارہ اوتو ذکر ٹکھ او کپو چہ کہ عربو یہ زمکہ کہیں دادیرے وے اودارنگ دوارہ یہ اوتو کہیں دیرے اشرف دی اوفائد یے کہ تولونہ دیرے دی اگر چہ یہ باغ کہیں کہ دیتہ علاوہ تورے اونے اوبوقی ہم وی۔

سوال :- قرآن کریم کہیں اکثر کہ تخیل ذکر کوی اودہ ہے کہ میوے ذکر یے نہ دے کہے او کہرم (کہ انکور واونہ) یے میوہ ذکر

کرے دہ چہ اعناب (انگور) دی ؟
 جواب :- یہ دے وجہ چہ د نخیل منافع د هغه یہ میوہ ، پانڑو ،
 خانگو ، پوستکی اوتنہ تو لو کیں دی او د انگورو منافع صرف
 یہ دانور میوہ کیں دی د هغه اوتہ یا پانڑو وغیرہ کیں نور
 حہ خاص فائده نیشته ۔

تَجْرِیْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ ، دا د جنة رباغ) صفت دے
 او پد یکیں اشارہ دہ چہ دغه یا غونہ یاران تہ محتاج نہ
 دی بلکہ خیلے او بہ ئے شتہ دے چہ تھرو تہ دی نو د
 سو کرے د وچے د وچوالی خطرہ ئے نیشته ۔

لَهُ فِيهَا مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ ، یعنی سیوا د کھجورو اوانگورو
 تہ نورے میوے او غلے یکیں ہم وی ۔ زمخشری و ثیلی دی
 چہ د دینہ مراد هغه مختلف منافع دی چہ د هغه تہ
 حاصلیری ۔ مِنْ د اخفش یہ نیز زیاتی دے ۔ او د کوفیانو
 یہ نیز زیاتی د یارہ روستو نکرہ ضروری دہ او د بصریانو
 یہ نیز نکرہ او مخکس منفی کلام ضروری دے او دغه شرطوتہ
 نیشته نو د دوی یہ نیز مِنْ زیاتی تہ دے بلکہ عبارت کیں تقدیر
 دے یعنی لَهُ فِيهَا ثَمَرَاتٌ مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ ۔

وَاصْبَاهُ الْكِبَرُ ، دا جملہ حالیہ دہ یا عطف د ماضی دے یہ
 یو د یا یہ تھون بات دے یہ اعتبار د معنی سرہ ۔ غورہ یہ
 دیکیں عطف دے اوانکار دے یہ دیکیں د جمع د روستو
 صفاتو د مخکس صفت سرہ چہ کیدل د باغوتو دی ۔ یعنی
 د دواہو حالتو نو جمع کیدل ہی خوک تہ غواہی ۔ او یہ لفظ
 د اصحاب کیں اشارہ دہ یو د والی تہ ۔

وَلَهُ ذُرِّيَّتُهُ ضِعْفًا ، د ضعفاء تہ مراد دیر واپہ بیچی دی
 چہ کار کسب نشی کولے یا تربیتہ مراد فقراء دی یعنی دغه
 اولاد یہ تفقہ کیں یہ یلار بات دے بوج وی دوی د هغه
 سرہ هغه مدد نشی کولے ۔

فَاصْبَاهَا اَعْصَارٌ فِيْهِ نَارٌ فَاحْتَرَقَتْ ، اعصار یہ اصل کیں پھور لو

تہ وئیلے شی اوپہ عرف کنس دا دیو قسم سیلئ توہ دے۔
 د اکثر وپہ نیز ہغہ تیزہ سیلئ دہ چہ د زمکے نہ د
 آسمان طرف تہ الوزی پشان د لیغے ستنے او تاویری نو دا
 د خان سرہ اونے او بوقی نچو روی۔ او بعضو وئیلی دی
 چہ داوریغے نچو روی۔ او د ابن عباس رضی اللہ عنہما نہ روایت
 دے چہ دا ہغہ سیلئ دہ چہ پہ ہغے کنس گرم سوزوونکے بادوی۔
 ابن عطیہ وئیلی دی چہ دا پہ سختہ گرمی او سختہ یخنئی
 کنس پیدا کیروی۔ تا نہ مراد سختہ گرمہ ہوا دہ یعنی
 سموم او دیتہ تشبیہ بلیغ وئیلے شی، فَأَحْتَرَقَتْ یعنی سوزید
 داسے دی چہ پہ دے سرہ میوے او پانپے ہولے مراوے
 او اوچے شی او خکتہ راپریوچی۔ نو دا دیو سخت حاجت پہ
 وخت کنس ناسا پہ محرومتیا او نا امیدای دہ۔ د مثال تفصیل
 دادے لکہ یو شخص دے او یو باغ ئے لگولے (نال کرے)
 وی او پہ ہغے کنس دیرے میوے او فائدے وی لیکن ہغہ
 پخیلہ بو دا شوے وی او پچی (خامن او لونرہ) ئے ہم
 ماشومان او کمزورے وی نو د دے ہولو د ژوند ضروریات
 د دغے باغ نہ پورہ کیروی۔ دغہ شخص پخیلہ او پچی ئے ہم
 بل کسب او مزدوری نشی کولے یعنی د بچو بوج ہم پہ پلار
 باندے وی تو ناسا پہ اللہ تعالیٰ پہ دغہ باغ بانٹا د اورتہ د کہ
 سیلئی را اولیری او ہغہ باغ اوسوزی۔ اوس د دے شخص طاقت
 بیشتہ چہ دوبارہ داستان باغ اولگوی او اولاد ئے ہم کمزورے
 دے د دہ سرہ مدد نشی کولے تو پہ داسے وخت کنس دے دیر
 زیات غمژن او پریشان حالہ وی۔ (د مثال تطبیق) امام بخاری
 د عمر رضی اللہ عنہ حدیث ذکر کریں دے چہ ہغہ بوہ وچ کصحابہ
 کرامونہ دے تفسیر طلب کرو تو ہغوی د عجز اظہار او کرو پہ
 دے قول سرہ چہ واللہ اعلم نو دے غصہ شو۔ نو ابن عباس
 رضی اللہ عنہما جواب او کرو چہ دا د عمل مثال دے نو ہغہ
 اوئیل کوم عمل نو دہ اوئیل چہ یو مالدار شخص دے چہ

۱۔ اللہ تعالیٰ پہ طاعت سرہ ۲۔ عملو نہ کول بیا وریا نہ ۳۔ شیطان
 مقرر کرے شو (کہ ابتداء یہ طور سرہ) نو دا سے گناہو نہ ۴۔ شروع
 کرل چہ خپل تیر شو ۵۔ نیک اعمال ۶۔ ۷۔ خان لہ بریاد کرل۔
 ابن کثیر و بیہی دی چہ یہ دے حدیث کیں کفایت دے دیارہ
 ۸۔ تفسیر کہ دے آیت۔ (لیکن کو وضاحت کہ پارہ ۹۔ تفصیل دادے
 چہ ہوشخص مالدار دے ہر قسم مالو نہ ورسرہ شتہ او مالو نہ
 ۱۰۔ اللہ تعالیٰ پہ لار کیں او پہ طاعات تو کہ اللہ تعالیٰ کیں خرچ کوی
 اولکہ خرچکہ چہ کہ دے یا غوثہ دہ قسمہ دی نو دارنگ اتفاق ۱۱۔
 ہم دہ قسمہ دے یعنی فرض اتفاق او نفلی۔ او خرچکہ چہ کہ دے
 ۱۲۔ یا غوثہ و تہرو نہ ہم شتہ نو دا سے داصدا قات و رکول ۱۳۔ ہم
 وخت پہ وخت دیریری او ایمان ورسرہ ہم شتہ چہ یہ ہتے سرہ
 ۱۴۔ صدقات و سیرانی کیری۔ اولکہ خرچکہ چہ کہ دے نور ثمرات او
 ۱۵۔ منافع ہم شتہ دے نو دارنگ کہ دے نور طاعات او اعمال خیر
 ۱۶۔ ہم شتہ دے (عبادات بدنیہ او مالیہ) او خرچکہ چہ دے ہوا
 ۱۷۔ شو نو ضعیف او کمزور دے شو کہ نور کسب کولو نہ نو دارنگ کہ
 ۱۸۔ نیت او کہ عقیدے ضعف پکین راغی کہ شیطان پہ وسوسو
 ۱۹۔ سرہ ۲۰۔ ایمان او نیک اعمال پر بخودل۔ او خرچکہ چہ کہ
 ۲۱۔ باغ کہ مالک اولاد شتہ خو کمزوری و نو دارنگ پدے
 ۲۲۔ شخص یا نہ دے کہ بندہ کہ حقو ہم راغلل پہ سبب کہ
 ۲۳۔ ظلم کہ دے اہل حقو کہ دے سرہ ہیچ قسم امداد
 ۲۴۔ نشی کو لے بلکہ کہ دے نہ کہ خپلو حقو مطالبہ کوی اولکہ
 ۲۵۔ چہ پہ باغ یا نہ دے گرمہ او نیچور ونگے سیلئے راغلل نو دا
 ۲۶۔ رنگ کہ دے پہ اتفاق کیں ریاء، منی او اذی راغلل پہ اعمال
 ۲۷۔ کیں رسعوتہ او بداعات شروع شول چہ ہتے سرہ د طاعات
 ۲۸۔ نہ ثوابو نہ نیچور شو۔ اولکہ چہ کہ سیلئے سرہ اور دے نو
 ۲۹۔ دارنگ دغہ شخص بیکارہ شرک او کفر شروع کرو۔ اولکہ
 ۳۰۔ چہ پہ سیلئے او اور سرہ باغ او سوزیدلو نو دارنگ کہ
 ۳۱۔ دے شخص طاعات او عبادات بدنیہ او مالیہ پہ داسے وخت

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْفِقُوا مِنْ

اے ایمان دالو خرچ کوئی د

طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّا أَخْرَجْنَا

کریہ ہفہ مال تہ چہ تاسو کسبیل وی او دھفہ خیزونو تہ چہ راویستلی مونو

لَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَلَا تَيْمَسُوا خَيْبَتِ

ستاسو دپار د ذمک تہ او قصد مہ کوئی د ردی

مِنْهُ تَنْفِقُونَ وَلَسْتُمْ بِأَخِيذٍ بِهِ

د دغہ مال نہ چہ خرچ کوئی او نہ ری تاسو اخستونک ہفہ لہ پہ خیل حق کیں

إِلَّا أَنْ تَغْبِضُوا فِيهِ وَاعْلَمُوا

مکر ہفہ دخت چہ سترکے پتہ کرکے پہ ہفہ کیں او پوہہ شی

أَنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ حَمِيدٌ ﴿۲۶۴﴾

چہ یقیناً اللہ تعالیٰ بے حاجتہ دے ستا پیلے شوے دے ۔

کیں بریاد شول چہ دے د نورو طاعاتو اوعباداتو وس اوطاقت

نہ لری نو دے پس د ہلاکت او د مرگ نہ پہ عذاب د قبر

او د حشر کیں مبتلا شی حکم چہ اعتبار خاتمہ تہ دے ۔ او

دارنگ د ابن عباس رضی اللہ عنہما نہ ہم د مثال تطبیق

پہ اجمال سرہ نقل دے چہ دا مثال د ہفہ چا دے چہ

عملونہ د طاعاتو کوی لیکن خاتمہ یے پہ ناکارہ عقیدہ او

عمل سرہ اوشی (ابو حیان)

كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ، پہ دے جملہ

کیں ترغیب دے آیا تونو د قرآن تہ پہ علم او عمل سرہ او

تفکر پکار دے د پارہ د تطبیق د مثال او ممثل لہ ۔ او د پارہ

د تمیز کولو پہ مینج د صحیح اتفاق چہ مفید وی او باطل

اتفاق کیں چہ غیر مفید وی ۔

۲۶۴. ربط له :- هر کله چه تیر شوی آیا تو نو کنی اتفاق ته ترغیبات او دهغه د موانعو د قبولیت ذکر تیر شو او هغه تمهید وو. نو اوس مقصد ذکر کوی چه امر دے په اتفاق کولو سره.

ربط له :- هر کله چه مخکنی سلیبی او ایجابی شرطونه د فعل د اتفاق د پاره ذکر شول د هغه د قبولیت د پاره نو اوس د منفق رخرچ کرے شوی مال) په پاره کنی ایجابی شرط ذکر کوی.

آنفقوا، د علی رضی الله عنه، حسن بصری او ابن سیرین رحمهما الله نه روایت دے چه دا امر د فرضیت د پاره دے. او د دینه مراد زکوٰۃ او عشر دے. او د بعضو علماؤ نه نقل دے چه دا فرض او ثقل دواړو ته عام او شامل دے.

مِنْ طَيِّبَاتٍ مَا كَسَبْتُمْ، هر کله چه انسان د مال په لحاظ سره دوه قسمونه دی اول سرماییه دار چه تجارت پیشه او کارخانه دار خلق دی. دویم قسم جاگیردار او زمیندار او صاحب جائیداد خلق دی. نو په دے ایت کنی په دواړه قسمونو کنی د اتفاق امر ذکر کوی. په دے مذکور جمله کنی اول قسم انسانان ذکر دی. طیبات جمع د طیب ده. دا صفت عالییه دے. یعنی بغیر د موصوف ته ذکر کیږی. د دے معنی مخکنی تیر شوی دی دلته مراد کړه (روح) مال دے او صفت د حلال ورسره هم مراد دے. کَسَبْتُمْ، کسب هغه عمل دے چه د بدن په ستړی والی سره کیږی نو هغه تجارت، مزدوری، نوکری کاریگری او تجارت د خاړو و غیره پتولو ته شامل دے.

وَمِمَّا أَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ، په دیکن د دویم قسم ذکر کوی یعنی هغه آمدنی او کټه چه د زمکه نه حاصله شی یعنی فصلونه او معدنیات و غیره دی. او په دیکن فریضه هغه ادا کول د عشر (سمه حصه یا شلمه) او زکوٰۃ دے.

تنبیه :- مَا كَسَبْتُمْ او مَا أَخْرَجْنَا لَكُمْ دواړه عام دی لیکن د دے تشریح په احادیثو کنی ذکر ده. د روپو اشرافو و غیره سرو زرو سپین زرو او د تجارت د مالونو نصاب او د هغه

نہ دے زکوٰۃ دے واجب کیں لو مقدار خلوینتہ حصہ دے او دے فصلونو
نصاب او پہ ہفتے کیں عشر یا شلمہ وغیرہ او دے خارو و نصابونہ
او پہ ہفتے کیں مقدار دے وجوب دے زکوٰۃ دا تہول پہ احادیثو کیں
پہ تفصیل سرہ ذکر دی۔ پہ قرآن کریم یاندے دے احادیثو
نہ بغیر عمل نشی کیدے۔

فائدہ ۱:۔ دے ما کسبت سرہ یے طیبات ذکر کرے و واد دے
ما اخرجنا سرہ یے نہ دے ذکر کرے؟
حاصل جواب دا دے چہ دیتہ اکتفاء و ٹیلے شی چہ پہ یو
قسم کیں ذکر شونو پہ بل کیں ہم مراد دے۔
فائدہ ۲:۔ دے رَحْمَتُکُمْ یَا اَنْبِیَّائِکُمْ نہ دے و ٹیلے حُکْم چہ
ایجاب دے عشر وغیرہ دے فصلونو دے حاصلید لو پہ وخت کیں وی
او پہ ہفتے یاندے لفظ دے اخراج دلالت کوی۔ دارنگ دے ذمہ
معدنیاتو تہ انبیات او ذرع شامل تہ دے بلکہ اخراج لفظ
ورتہ شامل دے۔

وَلَا تَسْمُوا الْخَبِیْثَ مِنْهُ تُتَفَقَّوْنَ، تیمم پہ لغت کیں قصد
کولو تہ و ٹیلے شی۔ دے اَمَّ یَا یَعْمَ نہ اخستے شویدے۔ خلیل
و ٹیلی دی چہ اَمَّ قصد کول دی دے مخکین طرق نہ او یَمَّ
قصد کول دی دے ہر طرف تہ۔ الْخَبِیْثَ دلتہ پہ معنی دے
ردی سرہ دے او وصف دے حرام ہم و سرہ دے۔ مِنْهُ
ضمیر راجع دے ما کسبت او ما اخرجنا تہ او تنفقون حال
دے۔ او پہ دے جملہ کیں مقصد تاکید دے دے اتفاق دے
کرہ او حلال مال۔ او دفع دے و وہم دے۔ وہم دا دے چہ
پہ مالونو کیں خوا کثر کرہ او ردی کہا و موجود وی نو دے
ہفتے نہ کرہ جدا کول خو تکلیف دے؟

نو پہ دے جملے سرہ یے وہم دفع کر و حاصل دے دفع
دا دے چہ ردی دے کرہ مال دے مینے تہ راہولول دا اتفاق
دے بارہ منع دی او کہ کہا و دی نو اتفاق یے جائز دے۔
فائدہ ۳:۔ دے الْخَبِیْثَ مادہ پہ قرآن کریم کیں شپاس کرتہ

ذکرده اود هغه اووه معنی دی۔ اول په معنی د ردی مال په دے آیت
کښ۔ دویم په معنی د منافق سورة العمران ۱۱۳، دریم په معنی
د حرام سورة بقره ۲۱۷، خلورم په معنی د شرک سورة الانفال ۱۳۰،
پنځم په معنی د خور زلمی سورة اعراف ۳۸، شپږم په معنی
د ترڅو اړه (بوتی) سورة ابراهیم ۱۲۵، اووم په معنی د کنا هوتو
سورة الانبیاء ۱۰۷،

وَلَسْتُمْ بِأَخْذِيهِ إِلَّا أَنْ تُغْنُوا فِيهِ، په دے جمله کښ ردی
تعریف دے۔ اودا جمله حالیه ده یا علت دے د لَدَتِيْمُو وَالْحَبِيْتِ
د پاره۔ یعنی کوم مال چه تا سو د بیل چا نه د ځان د پاره نه قبلوی
په اخستلو خرڅولو، قرض او په اجرت د عمل کښ نو د څه
مال په زکوٰۃ کښ هم مه ورکوئی یعنی ورکول یې قیاس کړل په
کسب یا ندے۔ او اغماض په اصل کښ سترځه پتولوته وئیل
ثنی په یو ځای کولو د زیز موسره۔ اود دے سره دوه څیزونه لازم
دی یو آرام کول او دویم تسامح او آسانتیا کول په پاره د یو مکروه
څیز کښ۔ دلته اخی معنی مراد ده۔ یعنی یو شخص ته چه د
هغه حق ورکیدے شی نو هغه پکښ ردی څیز ته قبلوی لیکن
کله چه مجبوره شی د هغه اخستلو ته نو تسامح او کړی یعنی سترځه
په پته کړی او قبول یې کړی د وچے د خپل احتیاج ته۔

وَأَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ حَمِيدٌ، وَأَعْلَمُوا سِرَّهُ تَنْبِيَهُ مَقْصِدُهُ هغه
انسان ته چه د ردی مال په خرڅ کولو سره گویا چه دے الله تعالی
محتاج کړی۔ اودا جواب د سوال دے۔ که څوک سوال اوکړی
چه هر کله انسان په خپل حق اخستلو کښ اغماض کوی نو الله
تعالی په هم اغماض کوی؟ حاصل جواب دادے چه انسان
خو د احتیاج د وچے نه اغماض کوی او الله تعالی خو غنی ربه حاجته
دے نو هغه اغماض ته حاجت نه لری۔ او حمید په معنی د
محمود دے په هغه انعاماتو چه تا سو یا ش یې کړیدی یا په
معنی د حامد یعنی بیک اعمال چه تا سو یې کوئی نو الله تعالی
د هغه حمد کوی۔ اودا صفت د غنی سره د دے وچے نه دے چه

الشَّيْطَانُ يَعِدُكُمُ الْفَقْرَ وَيَأْمُرُكُمْ

شیطان ویرہ دی تاسو دے فقیرئ نہ او حکم و رکوی تاسوتہ

بِالْفَحْشَاءِ وَالْبِغْيَةِ وَاللَّهُ يَعِدُكُمْ مَغْفِرَةً

دے بخل کولو او اللہ تعالیٰ وعدہ کوی تاسو سرہ دے بختہ دگناہونو

مِنْهُ وَفَضْلًا وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ

دے طرف خیل نہ او دے نیاتی کولو دمال او اللہ تعالیٰ فراخہ فضل والا دے عالم دے ہر خہ ہانڈے

پہ بتن گانو کین مالدار سرے چہ تسامح ہم دے چا سرہ
نہ کوی نو ہغہ بدگترے کیری او اللہ تعالیٰ خو سرہ دے
غنا نہ ستا نیلے شوکے پہ خا شستہ صفتونو سرہ -

۲۶۸: دے آیت نہ دے آیت سکا پورے شپہ امور ذکر کوی
چہ ہغہ متعلق دی پہ انفاق پورے - او پہ دے آیت کین
اولہ خبرہ دہ چہ خان بیچ کول دی دے وسوسے دے شیطان
نہ دے انفاق پہ بارہ کین -

ربط - ہر کلا چہ مخکین دے انفاق ترغیبات او پہ آخر کین دے
کرہ او پاک مال خرچ کول ذکر شو - خو چونکہ دے دے عمل
نہ منع کوونکے شیطان دے نو اوس پہ دے آیت کین دے ہغہ
مانع دے اتباع نہ منع کوی پہ طریقہ دے تقابل دے شیطانی
وسوسے او احکام الہیہ سرہ -

یَعِدُكُمْ، وعدہ پہ خیر او شر دواہو کین استعمالیری - مثال
دے خیر پہ سورہ فتح سنڈ کین دے او مثال دے شر پہ سورہ حج
۸۲: کین دے - دلته ہم دے شر سرہ ذکر دے چہ ہغہ
فقر دے - او کلا چہ دے خیر او شر ذکر نہ وی نو بیا وعدہ
پہ خیر کین او وعید پہ شر کین ذکر کیری - او دلته یعدکم
پہ معنی دے ویرہ ور کولو دے - او شیطان عام دے جتی او انسی
بلکہ نفیس آمارہ بالسوء تہ شامل دے - الْفَقْرُ، پہ اصل
کین دے ملاہی وکی تہ وئیلے شی - او پہ عرف کین سخت احتیاج دے

لوازماتو د ژوند ته د وچې د نیشتوالی یا کموالی د مال نه توقیر هم
په اصل کېن ملاماتو وی یعنی کمزورۍ وی په مالی کمزورۍ
سره - مقصد دا چه شیطان انسان ته وسوسه اچوی چه مال
مه خرچ کوه فقیر به شه .

وَيَا مُرْكُومِ يَا لَفْحَشَاءُ ، مخکېن سلبي صفت وواو دا ثبوتی
صفتی دے نو ترقی ده په تحذیر کېن د وسوسو د شیطان
نه ، يَا مُرْكُومِ ، امر په اصل کېن کلام کول دی دلته یې په وسوسو
باندې اطلاق شویدے چه هغه هم په زړه کېن قوی
تاثیر پیدا کوی نو مراد تربیه ترغیب ورکول دی بد کارونو
ته او خائسته بشکاره کول دی د هغه - الْفَحْشَاءُ د فحش
نه اخستلے شویدے د حد نه تجاوز کولو ته وئیلے شی نو
فحشاء نوم د هغه قول یا فعل دے چه په قباحت کېن د حد
نه ور تیر شوے وی تردے پورے چه هر عقل سلیم والا د
هغه په قباحت باندے اقرار کوی - او قرطبی وئیلے دی چه
فحشاء ټولو گناهونو ته وئیلے شی او بخل کول پکېن هم
داخل دے .

فائدة :- تخويف د فقریې مخکېن راوړو په امر د فحشاء باندے
ځکه چه بخل د ټولو عقل والو په نیز باندے قبیح دے نو
شیطان دا وس او طاقت ته لری چه هغه د اول نه یو کار
چاته خائسته بشکاره کړی نو په دمه دمه کار کوی - یعنی اول
ورته د فقر نه یوه ورکړی نو بیا یې په بخل باندے آماده
کړی - دا دلیل دے چه د شیطان په هره وسوسه کېن د
خیر امید نیشته بلکه مقصد یې شروی -

وَاللّٰهُ يَعِدُكُمْ مَّغْفِرَةً مِّنْهُ وَفَضْلًا ، لفظ د الله یې د ډیر
تسلخ او ترغیب د پاره مخکېن ذکر کړو - او دلته یې په
معنی د وعدو سره دے - مغفرة لفظ نکره راوړل او په
مِنْهُ سره مقید کول دلالت کوی په عظمت د مغفرت
باندے - او دا شامل دے د ټولو گناهونو - یخه ته او پټولو

يُؤْتِي الْحِكْمَةَ مَنْ يَشَاءُ وَ مَنْ

ورکوی پوهه ذکران هغه چاته چه اوخواری او څوک چه

يُؤْتِي الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا

ورکړې شوه هغه ته پوهه ذکران نوبقینا ورکړې شوه ته خیر

كَثِيرًا وَمَا يَذْكُرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ ٢٤٩

ډیر او نصیحت نه اخلي مکر صاف عقل والا -

د عیدونو ته - وَ قَضَا نَهْ مراد عام دے یعنی زیاتوالے او برکات
په مال کښ په دنیا کښ او بیا ثواب په آخرت کښ - قرطبی د
ابن عباس رضی الله عنهما نه نقل کړیدے چه پدے
آیت کښ د الله تعالی د طرف نه د خیر دوه وعدے دی او دوه
وعدے د شر دی د شیطان د طرف ته - نو عقل والو له
ضروری دی چه د دے دواړو په انصاف سره موازنه
او کړی او د شیطان نه ځان بچ کړی -

وَاللهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ، جود، فضل او مغفرت د الله تعالی
فراخه دے - پدیکښ اشاره ده چه الله تعالی د خپلو وعدو
خلاق ځکه نه کوی چه د هغه په فضل و رحمت کښ
تنګسیا نښته - عَلِيمٌ یعنی عالم دے په مناسب ځایونو د
فضل کولو - او بعضو وخت په چا باندے تنګسیا راوړی ځکه
چه د هغه په حال یا ندے عالم دے -

۲۴۹ ربط :- هرکله چه وعده ذکر شوه د الله تعالی او د شیطان
نو د دے د تمیز د پاره سیب پکار دے چه هغه حکمت دے
نو اوس د هغه تقسیم ذکر کوی په مقتضا د علم خپل سره
چه علیم دے -

يُؤْتِي الْحِكْمَةَ مَنْ يَشَاءُ، د ایتاء استعمال په اعیانو، مالونو،
اعراضو او معانیو ټولو کښ کیدلشی - څوک چه وائی چه دا په
مالونو یا په اعیانو پورے خاص دے نو د هغوی هیڅ دلیل

نیشته۔ الْحِکْمَةُ مصدر دے احکام تہ۔ نو حکمت مضبوط والے
 دے یہ علم، قول او عمل کنیں۔ ابن عطیہ او قرطبی و ثیلی دی
 چہ کتاب اللہ او سنت د نبی صلی اللہ علیہ وسلم حکمت دے۔
 او دے یہ مصداق کنیں ابو حیان یو کم دیرش (۲۹) اقوال ذکر
 کریدی۔ ابن عطیہ و ثیلی دی چہ دغہ بتول اقوال یو بل تہ
 قریب دی ما سیوا د قول د سدی تہ چہ ہغہ و ثیلی دی
 چہ حکمت نبوت دے۔ د ابن عباس رضی اللہ عنہما تہ
 د علی بن طلحہ، قتادہ او ابو عالیہ روایات دا دی چہ یوہ
 د قرآن کریم او د ہغہ ناسخ او منسوخ، محکم متشابہ،
 مخکین نازل شوے او روستو نازل شوے معلومول دا
 حکمت دے۔ دارنگ د ابو عثمان قول دا دے چہ داسے نور
 (علم) چہ دوسو سے او الہام پہ مینخ کنیں فرق کو لے شی۔
 نو دا معنی غورہ دی او یہ دے سرہ د مخکین آیت سرہ
 ربط ہم معلومی۔ حاصل دا چہ د قرآن و سنت داسے پوخ
 علم چہ د ہغہ یہ ذریعہ د حق او باطل پہ مینخ کنیں پورہ
 فرق کیدیشی او عمل کوی پہ حق باندے او د باطل تہ خان
 یج کوی نو دا پورہ حکمت شرعیہ دے۔ او امام رازی اشارہ
 کریدہ چہ ترجیح د وعدے د اللہ تعالیٰ پہ حکمت او عقل
 سرہ معلومی۔ او ترجیح د شیطان د وعدے پہ شہوت
 او ہوی سرہ معلومی۔ او حکمت او عقل خو د شہوت
 او ہوی تہ دیر غورہ دی او خوک چہ د دینہ د یوتا نیا نو
 فلسفیاً نو حکمت مراد کوی نو ہغوی د قرآن کریم تحریف
 کوی۔ وَ مَنْ يُؤْتِ الْحِکْمَةَ، لَفْظ د حکمت ہے دو بار ذکر
 کرو دوجے دا اہمیت او شرافت دے تہ۔ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا
 کثیرًا۔

سوال :- شرط فعل مستقبل دے نو جزاء ہے فعل ماضی
 ولے ذکر شوہ ؟

جواب :- ہغہ فعل ماضی چہ قَدْ ورباندے داخل وی

وَمَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ شَيْءٍ أَنْفَقْتُمْ لَكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تُحْسِنُونَ

او ہنہ چہ خرچ کوئی تاسو خہ خرچہ یا منختہ کوئی تاسو

مَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا

خہ منختہ کول نو یقینا اللہ تعالیٰ پوہہ دے پوہہ باتن اونیشته

الظَّالِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ ٢٤٠

ظالمون د پاره ھنھوک مدد کاران -

اوجواب ۾ شرط وی نو دایہ لفظ کیں ماضی وی اوپہ معنی کیں مستقبل وی توپہ دیکیں تقدیر ک عبارت تہ حاجت تیشته اوکله چہ سرہ ک فہ تہ لفظاً او معنأ دوارہ فعل ماضی وی توہلتہ جواب شرط پت وی لکہ دانی یکن بولک فہ کئی بک رسل من قبلک -

خیراً تکثیر ک تعظیم ک پاره دے او عظمت ۾ یہ اعتبار ک کیفیت سرہ دے - او کثیراً تہ مراد کثرت یہ اعتبار ک افراد و سرہ دے - قرطبی و بیلی دی چہ علم ک قرآن چاتہ ورکریے شو تو علم ک مخکنو کتابو تو او صحیفو هم ورکریے شو - او داسے یہ حدیث ک بخاری کیں ہم دی چہ من یرد اللہ یہ خیراً یفقهہ فی الدین (کچا یہ پاره کیں چہ اللہ تعالیٰ ک دیر خیر ارادہ اوکری توہتہ لہ یہ دین کیں دیر علم او پوہہ ورکری -

قائدہ :- حلال مال تہ یہ آیت لک کیں خیر و ثیلے شویدے او علم ک قرآن تہ خیر کثیر و ثیلے شویدے نو دایہ کاره دلیل دے یہ فضیلت ک علم یہ دنیا دارگی یا تہ دے - نو دارنگ ک اتفاق یہ پاره کیں چہ کوم ترغیبات او کوم شرطونہ مخکس ذکر شول توہتہ یہ پاره ک خیر کثیر کیں ہم مراد دی -

وَمَا يَذْكُرُ إِلَّا أَلْوَالِدَيْنِ أَوْ أَدْنَىٰ مِنْ ذَلِكَ الذَّكَرِ، أَلَمْ يَكُنْ لَهُ عِلْمٌ يَوْمَ تُولَدُ ابْنًا مِمَّنْ كَانُوا كَافِرِينَ

دہ چہ ک حکمت تہ ک فائدے اخستلو د پاره خالص عقل ضروری

إِنْ تَبَدُّوا الصَّدَقَاتِ فَنِعِمَّا هِيَ ۚ

کہ چرے بیکار و در کوئی ناسو صدقات نو بنہ دی دغہ

وَأِنْ تَخْضَوْهَا وَتَوْتُوْهَا الْفُقَرَاءُ

او کہ چرے پت و در کوئی هغه او و در کوئی بی محتاجانو تہ

فَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ وَيُكَفِّرُ عَنْكُمْ

نودا غورہ دے ناسو لورہ او لورے کوی اللہ تعالیٰ ستاسو تہ

مِنْ سَيِّئَاتِكُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ

گناہوتہ ستاسو او اللہ تعالیٰ ستاسو بہ عملوتو باندے

خَيْرٌ (۲۴۱)

خبردار دے۔

او تذکرہ معصیت او تذکرہ شرکی طریقہ یعنی یہ تو مذہب غیر اللہ کہ ظاہری وی او کہ نقود وی او کہ تور عیادت وی دا تہول ظلموتہ دی۔

سوال :- کہ دے تہ معلومیہ چہ گناہکار دپارہ شفاعت نیستہ (او دامنہ ہب دمتکرین حدیث او کہ معتزلو دے) ؟
جواب :- شفیع تہ یہ عرف کیش تا صرشی وئیلے کہ دیتہ یہ دے سورت آیت ۲۴۳ کیش تقی کشفاعت او تقی کتصرت پے جہ اجدا کریںہ حکمہ چہ شفیع صرف مہربانی او شفقت کوی او تا صریہ قوت او زور سرہ کار کوی۔ ۲۴۴ :- دا آیت عام دے تہولو اشخاصو او اوقاتو او دلیلوتہ اثبات کشفاعت خاص دی او خاص مقدم وی یہ عام یا نہی۔

۲۴۵ :- یہ دے آیت کیش دریم امر کشفاعت سرہ متعلق ذکر کوی چہ هغه ادا کشفاعتو دہ بیکارہ وی او کہ پتہ۔
ربط :- ہو کہ چہ مخکس معلومہ شہوہ چہ اللہ تعالیٰ یہ ہر اتفاق باندے عالم دے نو وہم پیدا شو چہ یہ دیکش

اظہار عبث دے تو جواب اوشوچہ اظہار کد نور و فوائد و کد پیارہ
جائز دے یہ شرط کد عدم ریاء سرہ۔

إِنْ تُبْدِنِ وَالصَّدَقَاتِ، اِیْتَاء تہ مراد ورکول دی یہ ہشکار طریقہ
سرہ یعنی چہ تور خلق ہے اویتی۔ الصَّدَقَاتِ، مادہ کد صدق
دلالت کوی یہ صحت او کمال یا تہ نور زکوٰۃ او خیرات تہ
صدقہ کد دے وچے تہ و ٹیلے شی چہ سبب دے کد صحت او کمال
کمال۔ یا دلیل دے یہ مصداق دایمان او کمال دایمان دیندہ
باندے۔ او دلتہ لفظ کد صدقات عام دے فرض او نقل دواہو
تہ شامل دے۔ او حسن او قتادہ و ٹیلی دی چہ مراد تریتہ
فرض زکوٰۃ دے او عام مفسرین و ٹیلی دی چہ مراد تریتہ
نقل دے۔ کد صدقات فرضیہ یہ ہشکارہ ورکول کتب ابن عباس
رضی اللہ عنہما و ٹیلی دی چہ اظہار افضل دے کپت ورکولو
تہ۔ او ابن جریر یہ دے باندے اجماع نقل کریدہ۔ او
اصح دادہ چہ دا موقوف دہ یہ نیت یا تہ چہ نیت صفا
وی او ریاء پکین تہ وی او مقصد ہے اظہار کد سنت وی او
ادا کد فرض وی او کد دے دیارہ چہ نور خلق ہم کد ہقہ
اقتداء او کوی یہ زکوٰۃ ورکول کتب او خان یہ کد خلقو کد
بدگمانی تہ۔ یح کوی تو یہ دغہ ینیاد سرہ ہشکارہ ورکول غورہ
دی او کہ داسے تہ وی توبیایپت ورکول غورہ دی۔ او نقل
صدقات خویہ ہر حال کتب پت ورکول غورہ دی۔

فَرِحَ بِهَا، دا یہ اصل کتب نعم الشیء شیئاً ہی دے۔ اوضمیر
کہی ابداء الصدقات تہ راجع دے۔ معنی دا چہ ہشکارہ
خیز دے کد خیز یہ لحاظ سرہ دغہ ہشکارہ ورکول کد فرض
صدقاتو۔ لفظ کد یختم دلالت کوی یہ صرف جواز باندے
سرہ کد معمولی ترجیح تہ لکہ چہ دا کد مواضعو کد استعمال
تہ معلومیری او کد دے وچے تہ دہ تہ فعل مدح و ٹیلے شی۔

وَأَنْ تُخْفُوَهَا وَتُؤْتُوَهَا الْفُقَرَاءَ فَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ، یہ دے
جملہ کتب کد اخفاء رپت ورکولو، تفصیل ذکر کوی یہ شرط

ورکولو سرہ فقراؤ تہ۔

سوال :- صدقات تہ چہ مراد فرض زکوٰۃ دے او تخفوها کنیں
ضمیر ہم ہتے تہ راجع دے۔ نو مخکنیں معلومہ شوہ چہ ہتہ خو
بنکارہ ورکول غورہ دی دارنگ دے ہتے ورکول خو فقراؤ پورے
خاص دی نو دے و تو توھا الفقراء قید لگولو خہ فائدہ دہ ؟
جواب لہ :- دے صدقات تہ مراد نقل دی یہ قول دے عامو
مفسرینو سرہ نو ہتہ بنکارہ ورکول صرف جائز دی او پت
ورکول افضل دی او فقراؤ تہ ورکول ہم دے مالدارو یہ
نسبت غورہ دی۔

جواب لہ :- صدقات فرض او نقل دواہو تہ عام دے لیکن
یہ ان تبدوا الصدقات کنیں فرض مراد دے او تخفوها
ضمیر کنیں نقل مراد دے او دیتہ علم بدیع کنیں استخدا ام
و ثیلے شی چہ یہ لفظ سرہ یومعتی مراد شی او یہ ضمیر
سرہ یلہ معنی مراد شی۔

جواب لہ :- اول ہم فرض صدقات مراد دی او یہ ضمیر
کنیں ہم فرض مراد دی لیکن افضلیت یہ سبب دے بچکید لو
دے ریاء او سمعت تہ دے او جواز یے صرف یہ نیت دے عدم
ریاء سرہ دے چہ دے نورو قوائدو لحاظ پکنیں تہ وی۔

فائدہ :- یہ ابداء کنیں دے ایتاء فقراء ذکر تہ دے کرے
او یہ اخفاء کنیں کریدے دے دے حکمت دادے چہ عصام
و ثیلی دی چہ یہ بنکارہ ورکولو کنیں فقیر معلومیہ خلق
یے پیڑنی نو ذکر تہ حاجت نیشته او یہ پت ورکولو کنیں
کلہ ورکوونکی تہ دے فقیر دے فقر پتہ تہ لگی نو یہ ذکر کنیں
اشارہ دہ چہ یہ دغہ وخت کنیں پورہ تفتیش پکار دے
ہسے تہ چہ غیر فقراء یے واخلی۔ بل دا چہ خفا جی یہ
شرح دے تفسیر بیضاوی کنیں و ثیلی دی چہ دے اول سرہ یے
ذکر تہ کر و حکم چہ ہلتہ فرض زکوٰۃ مراد دے او دے
زکوٰۃ دے پیارہ دے فقراؤ تہ علاوہ نور مصارف ہم شتہ دے

لَيْسَ عَلَيْكَ هُدًى لَهُمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ

نیشته یہ تا باندے حق تہ رسول کدوی او لیکن اللہ تعالیٰ

يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ وَمَا تُنْفِقُوا

حق تہ رسولی ہفہ چالہ چہ او غواری او ہفہ چہ خدج کوئی تاسو

اوپتہ صدقہ خو صرف تقوی دہ او ہفہ ہم غیر فقراؤ لہ جائز دہ لیکن فقراؤ تہ ورکول افضل دی۔

قَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ كَيْسَ ظَاهِر دَادہ چہ دا اسم تقضیل دے او مفضل علیہ مخکیش ذکر شو یعنی مِنْ اِبْدَاءِهَا (ابو حیان) وَيَكْفُرْ عَنْكُمْ مَنْ سَيِّئًا يَكْمُرُ، دا قراءت یہ صیغہ دَغَائِبِ سرہ یہ رفع سرہ دے اگرچہ یہ دے کتب نور قرائت تہ ہم شتہ دے۔ یہ دے قرائت سرہ واو دِیَارَ دَعُطَف دَجِلَ دے یہ جملہ باندے او دا جملہ مستانفہ دہ او مبتداء ہے پتہ دہ یعنی وَاللَّهُ يُكْفِرُ آه۔ او ضمیر دِ یُکْفِرُ اللہ تعالیٰ تہ راجع دے یا هُوَ ضمیر پتہ دے او راجع دے ابداء اخفاء او ایتاء تہ۔ تکفیر پتہ لو تہ وٹیلے شی او مراد ترینہ مغفرت دے۔

مَنْ سَيِّئًا يَكْمُرُ كَيْسَ مِنْ دَ تَبْعِيضِ دِیَارَ دے حُكَّہ چہ یہ صدقاتو سرہ ہول گنا ہونہ تہ معاف کیڑی۔ سَيِّئًا يَكْمُرُ جمع دِ سَيِّئَة دہ ناکارہ حالت تہ وٹیلے شی تو یہ ہفہ کتب گنا ہونہ، سختی او مصیبتونہ داخل دی حُكَّہ چہ یہ صدقاتو سرہ مصیبتونہ ہم دفع کیڑی۔

وَاللَّهُ يَسْمَعُ تَعْمَلُونَ خَيْرٌ، خیر دِ پتہ خیر و نو یہ علم کتب استعمالیڑی۔ نو دلتہ ہم اشارہ دہ چہ نیت دِ اخلاص یا ریاء او سمعت کولو دِ صدقاتو یہ بشکارہ یا پتہ ورکولو کتب اللہ تعالیٰ تہ معلوم دے۔ نو دِ اخلاص والو دِیَارَ وعدہ دِ ثواب دہ او دِ ریاء والو دِیَارَ وعید دِ۔ دارنگ اشارہ دہ چہ پتہ ورکول دِ صدقاتو غور دی حُكَّہ چہ اللہ تعالیٰ پتہ پتہ خیر و نو باندے علم لوی

مِنْ خَيْرٍ فَلَا تُقْسِمُكُمْ وَمَا تَنْفِقُونَ

خہ حلال مال نو ستا سو دے فائز دے دیا رہ دے او تاسو خرچ نہ کوئی

إِلَّا ابْتِغَاءَ وَجْهِ اللَّهِ وَمَا تَنْفِقُوا

مگر دیا رہ دے لہو لو دے حق دے اللہ تعالیٰ او ہنہ چہ خرچ کوئی تاسو

مِنْ خَيْرٍ يُوَفِّيْكُمْ وَأَنْتُمْ

خہ حلال مال نو پورہ بہ در کہ پیش تاسو تہ (نو آپ دے ہنہ) او پہ تاسو بانٹے

لَا تَظْلِمُونَ ﴿٢٤٢﴾

بہ ظلم نشی کید لے .

۲۴۲۔ یہ دے آیت کہیں دے اتفاق سرہ متعلق شلور مہ خبرہ دہ۔ دے آیت پہ اول کہیں دفعہ دیو سوال دہ اور ستو ترغیب دے دے اخلاص پیدا کولو پہ صدقات کو کہیں دیا رہ دے حاصلولو دے اجر۔ ربط :- ہر گز چہ منعکس آیتو نو کہیں دیر قسم تو دے مخلوق تہ اللہ ربہ او شہ چہ ہنوی گمراہ دی، ریا کار، منی او اذی و رکوتکی دے شیطا و سو سے قبل ووتکی او غیر شرعی اتفاق او تدار کو ووتکی دی۔ او دے واسطے خلق و وجود پہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم یا ندے بوج و وجہ دوی ولے احکام شرعیہ تہ متی۔ او دے اسباب نزول تہ معلومیری چہ نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم یا صحابہ کرامو بہ پہ مشرکا تو خیلوانو یا ندے اتفاق تہ کو دے دے دیا رہ چہ اسلام را وریوتہ مجبورہ شتی نو پہ دے آیت کہیں پئے نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او دے ہنہ تا بعد اراتو تہ تسلی و رکوتہ چہ دے دوی ہدایت ستا پہ اختیار کہیں تہ دے۔ نو کہ دوی ایمان تہ را وری نو تہ حقائق مہ کوہ لیکن صدقات ورنہ و رکوتی دے دیا رہ چہ دے ہنوی زہوتہ دے طرف تہ ماٹیلہ شتی لیکن دے دے تہ مراد نفلیہ صدقات دی او صدقات قرضیہ عام مشرکا تو تہ تہ شتی و رکیدے۔ لیکن دے تالیف قلب دیا رہ پئے و رکول جائز دی۔ فائزہ :- یہ دے آیت کہیں ہنہ چاہتہ تسلی دہ چہ مال پہ

دعوت کیں خرچ کوی لیکن ہرکہ چہ گمراہ خلق بیا ہم ایمان نہ راوری تو خرچ کوونکے پخیل خرچ کو لو باندے پشیمانہ شی تو حاصل دادے چہ خرچ یہ تیت کا اخلدص کا دعوت سرہ کوئی کہ جوک یہ لاس راغی اوکہ نہ راغی حکم چہ ہدایت کا اللہ تعالیٰ یہ اختیار کیں دے۔

لَيْسَ عَلَيْكَ هَذَا هَمٌّ، ددینہ مراد توفیق و رکول او یہ تور سرہ ہدایت نہ راوستل دی۔ تو داد نبی صلی اللہ علیہ وسلم اوک توہ بتدکا تو نہ منتفی دے لکہ چہ یہ سورۃ قصص بتد کیں دی۔ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ، ددے ہدایت نہ مراد ہقہ دے چہ یہ مخکین جملہ کیں د نبی صلی اللہ علیہ وسلم نہ منتفی شویدے۔ وَمَا تُنْفِقُونَ مِنْ خَيْرٍ فَلَا نُفْسِكُمْ، ہرکہ چہ اختیار دہدایت کا خلقو نہ تفی کرے شو تو اوس ترغیبات و رکوی اتفاق نہ یعنی کوم کار چہ ستاسو یہ اختیار کیں دے چہ اتفاق د مال دے تو ہقہ مہ پریردئی۔ یہ دے جملہ کیں اول ترغیب دے۔ یعنی ستاسو د مال خرچ کول کا خلقو دہدایت د پائے داستاسو کا نفس و فائده دہ تو د پیلے فائده مہ کار مہ پریردئی۔ خیر یہ معنی د مال سرہ دے یہ دے شرط چہ حلال وی حکم چہ یہ مال کیں د دنیا او کا آخرت فائده شتہ دے۔

وَمَا تُنْفِقُونَ إِلَّا ابْتِغَاءَ وَجْهِ اللَّهِ، دادویم ترغیب دے۔ قراء بغوی و ثیلی دی چہ داتفی یہ معنی د تھی سرہ دہ او علت د پائے د مخکین جملے دے چہ کا اتفاق کا خیر فائده تاسو تہ ددے وجے در سیری چہ ستاسو مقصد ابتغاء وجه اللہ دہ ریاء او سمعت نہ دے۔ او ہرکہ چہ داصفت د یوکامل مؤمن د پائے ہر وخت کیں وی ددے وجے نہ یے یہ صیغہ کا تفی (اخبار) سرہ ذکر کریدے۔ ددے وجے نہ قرطبی لیکلی دی چہ یہ دے جملہ کیں شہادت دے کا اللہ تعالیٰ کا طرف نہ دصحا یہ کرامو کا اخلدص د تیت یہ صدقات و رکول و کیں او داد ہغوی لوئے فضیلت دے۔ وَجْهِ اللَّهِ، دمتشایہا تو نہ دے یہ اعتبار

لِلْفُقَرَاءِ الَّذِينَ أُحْصِرُوا فِي

(صدقات) دہارہ دے محتاجان دے ہفتہ کسان چہ بند کرے شوے دی یہ

سَبِيلِ اللَّهِ لَا يَسْتَطِيعُونَ ضَرْبًا

لار دے اللہ تعالیٰ کہیں طاقت نہ لری دے سفر کو

فِي الْأَرْضِ يُحْسِبُهُمُ الْجَاهِلُ

یہ زمکہ کہیں کسان کو یہ دوی باندے ناخیرہ کس

أَغْنِيَاءَ مِنَ الْعَقْفِ تَعْرِفُهُمْ

مالداران دے وجہ دے خان بچ کو دے حراموہ لہ پیڑنے دوی لورہ

دے کیفیت سرہ او یہ اعتبار دے حقیقی معنی سرہ ظاہر او محکم دے
چہ مراد دے دینہ مع دے لیکن بغیر دے تمثیل او تاویل نہ اودا
دے سلفو صالحینو منہب دے

وَمَا تَنْفَقُوا مِنْ خَيْرٍ يُؤْتِكُمُ إِلَيْكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تُظْلَمُونَ، دا دریم
ترغیب دے او یہ دیکہیں جواب دے ہم دے ہر کلاہ چہ
یہ اتفاق سرہ ہدایت حاصل نشی نو دے ثواب دے
نقصان وہم پیدا کیری۔ نو یہ دے جملہ کہیں یے
دا وہم دفع کرو۔ او دا جملہ بنا دے یہ مخکس جملو
باندے یعنی چہ تاسو اتفاق دے خیلے فائدے دے پیارہ
کرے وی او مقصد مو پکس غوبستل دے مخ دے اللہ
تعالیٰ وی نو دے دے وجہ نہ دے ہفتہ ثواب بہ پیورہ
درکیدیشی بغیر دے جہ نقصان نہ۔

يُؤْتِي دے وقانہ دے چہ دا دے دیر والی سرہ متافی نہ دے
او دے اَنْتُمْ لَا تُظْلَمُونَ دے یوف دے تاکید دے پیارہ دے
او ظلم پہ معنی دے نقص سرہ دے لکہ چہ یہ سورہ
کھف سے کہیں دی۔

بِسْمِ اللَّهِ لَا يَسْأَلُونَ السَّاسَ

پہ خاص بخود ددی سرہ سوال نہ کوی د خلقو تہ

الْحَافَا وَمَا تَنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ

بے ضرورتہ او ہغہ چہ خرچ کوی تاسو حہ مال حلال

فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ

نو یقیناً اللہ تعالیٰ پہ ہغے باندے بندہ علم لری۔

۲۴۳۔ یہ دے آیت کیں د اتفاق سرہ متعلق پنجمہ خبرہ دہ چہ ہغہ مصرق دے د اتفاق فی سبیل اللہ۔ ہر کلا چہ مخکین آیت اتفاق یہ ہغہ چا ذکر کرو چہ ہغوی تہ یے فائدہ او تہ رسیدالہ یعنی ہدایت یے حاصل نہ کرو تو اوس اتفاق ذکر کوی یہ پورہ ہدایت والو باندے۔

لِتُفَقَّرَ آو، دا متعلق دے یہ پت لفظ پورے یعنی النفقات فی سبیل اللہ للفقراء۔

فائدہ ۱۔ د صدقات قرضیہ مصارق یے یہ سورہ توبہ سلا کیں ذکر کری دی۔ او دا مصرق صرف د اتفاق فی سبیل اللہ (دعوت و جہاد) دیارہ دے۔ د دے وجے نہ یے دلستہ صفتونہ د دعوت و جہاد والو ذکر کری دی۔ یہ ہغہ زمانہ کیں اصحاب صفہ یہ مسجد نبوی کیں دیرہ وو قرآن اوستت یے ایزدہ کولو او بیا یہ یے د ہغے دعوت کولو او چہ وخت د جہاد بہ راغے نو دوی یہ جہاد لہ ہم تلل۔ دلستہ یے د ہغوی د فقر سرہ شیر صفات ذکر کری دی۔ نو چہ اوس ہم یہ چا کیں دا صفتونہ وی نو ہغہ مصرق دے د اتفاق فی سبیل اللہ۔ اول صفت یے د فقر ذکر کرو چہ دا اصل سبب دے یعنی دوی یہ خوراک خنیکاک، لباس او د ژوند یہ تور و ضروریاتو او یہ لار د دعوت و جہاد کیں مالونو تہ محتاج دی لیکن مالونہ ورسرہ نیشستہ چہ یہ ہغے سرہ

دغہ حاجات ضروریہ حاصل شی۔

الَّذِينَ أَحْمِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ، دایکے دویم صفت دے۔ احصار دادے
چہ انسان تہ یو داسے عارض راپیتیں شی چہ کہ سفر کولو تہ یے متع
کری لکہ مرض، دشمن، تیشنتوالے کہ خرچے یا درس، دعوت و جہاد
دل تہ داروستنے عارض مراد دے یہ دلیل کہ فی سبیل اللہ سرہ۔

أَحْمِلُوا صِغَةً كَمَجْهُولٍ هُمْ دِلَالَتِ كَوِي چہ یہ دے کارکن دوہرہ
مشغول دی چہ کہ ہق نہ ورتہ فراغت او فرصت تہ ملد ویری۔
لَا يَسْتَطِيعُونَ ضَرْبًا فِي الْأَرْضِ، دادریم صفت دے۔ دا جملہ حال
دے یا استیتاف دے او متکین جملہ کیں ذکر کہ سبب و و او
دیکیں ذکر کہ سبب دے۔ ضرب فی الارض کتایہ دہ کہ تجارت
کولو تہ او وجہ کہ عدم استطاعت کہ سفر نہ شغل دے یہ کارونو
کہ فی سبیل اللہ یاندے۔ یا کثرت او غلبہ کہ دشمنان تو مشرکاتو
دہ۔ تو احصار کہ دوی صفت ثبوتیہ دے او عدم استطاعت صفت
سلبیہ دے۔ او دایہ اصل کیں سبب دے کہ دوی کہ فقر دپاٹ
حک کہ یے دے یاندے تصریح او کرہ۔

يَحْسِبُهُمُ الْجَاهِلُ أَغْنِيَاءَ مِنَ التَّعْقِفِ، دایکے ثلورم صفت دے۔
الْجَاهِلُ، دل تہ جہل مقابل کہ علم مراد تہ دے بلکہ مقابل
کہ تجربے مراد دے یعنی ناخبرہ کہ حال کہ دوی نہ یہ سبب کہ
تجربے نہ لرلو سرہ۔ مِنَ التَّعْقِفِ کیں من اجلہ دے یا دابتدا
کہ دپاٹ دے۔ او دامتعلق دے یہ یَحْسِبُهُمُ یورے۔ التَّعْقِفُ عفت
نہ احتیلتے شویدے۔ او عفت اعراض دے کہ یو چیز تہ سرہ
کہ قدرت نہ یہ ہقے یاندے کہ وجہ کہ بدگترلو تہ۔ او مراد دادے
چہ دوی کہ حرام خوراکونو او کہ بے ضرورتہ سوالونو تہ حان
بچ ساقی۔ او صیغہ کہ تفعل دلالت کوی یہ مبالغہ یاندے
یعنی کہ ہر قسم حراموتہ کہ حان سبائلو یہ وجہ سرہ ناخبرہ
خلق کمان کوی چہ دا مالدار دے حک کہ شری کہ مالونو او
خوراکونو او بدعاتو او کہ رسموتو کہ خوراکونو تہ حان بچ ساقی
او ہر کلمہ چہ خلق یہ دوی یاندے کہ مالدار و کمان کوی

تو دوی له زکوٰۃ اوصدقات نه ورکوی. دا هم دلیل دے کدوی په فقریات دے. تَعْرِفُهُمْ رِيسِيْلَهُمْ، دایک پنجم صفت دے او دا جمله جواب د سوال دے چه هرکله دوی مالدار معلومیری شو کد مسلمانان اوصدقات په دوی ته خریک رسیری؟ حاصل جواب داد دے چه نیز دے مسلمانان خو کد دوی کد فقر نه خیردی په سبب کد خاص نشو کد دوی سره. او په دیکنن اشاعه ده چه هو شیار مسلمان له پکار دی چه په علاما تیره فکر او کړی او کد دوی کد حال نه ریا کد داسه منکرو کد حال نه، ځان خیر کړی. او په دے سیماکنن اقوال دی. کد مجاهد په نیز خشوع ده خوا تر کد هغه په ظاهر کنن شته دے چه تواضع ده. او کد ربيع اوسدی په نیز دا دلور دے آثار دی چه په دوی کنن ینکاری. اوضعالک وائی چه هغه زیر والے کد مخونو کد دوی دے چه کد خوراک کد کموالی یا دلور دے کد وچه نه دے. ابن عطیه و بیلی دی چه کد دینه مراد آثار کد دیرو سجد و کولودی. او امام رازی و بیلی دی چه کد دینه مراد کد دوی هیبت اورعب دے په زړونو کد خلقو کنن چه خلق یی په لیدلو سره مناثره شی. او دے وائی چه دلته ظاهری علامات مراد نه دی کته بیا خوبه تور وخلقو هم پیژندلے.

لَا يَسْتَكُونُ النَّاسُ الْحَافًا، دایک شپږم صفت دے. الْحَافًا مفعول مطلق دے کد پتہ فعل کد یا ځ. یا په موضع کد حال کنن دے. او دا اختصا شوم دے کد لحف نه. لکه چه لحاف رپرستن، په انسان پورے جوخته وی تو دارنگ دغه انسان په سوال کولو کنن په خلقو پورے انختلے وی او کد هر چا نه سوال کوی.

سوال: کد دے نه معلومیری چه سوال کوی خو کلکیری نه یعنی الحاف نه کوی او کد التعفف نه معلومه شویده چه دوی خو بالکل سوال نه کوی؟

جواب له: دلته نفی کد مقید او کد قید دواړو ده یعنی سوال او الحاف دواړه نه کوی.

جواب له: دلته الحاف په معنی لازمی سره دے یعنی ضرورت نه

الَّذِينَ يَنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ بِالْإِثْلِ

هغه کسان چه خرچ کوی مالونه خپل د شپه

وَالشَّهَارِ سِرًّا وَعَلَانِيَةً فَلَهُمْ

او د ورځ پټ او بشکاره نو دوی لږه

أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ

نواب د دوی دے په نږ د رب د دوی اوده وی هېڅ دیره

سوال نه کوی. او د تعقیق ته مراد غان ساتل دی د حرام سوال ټولو ته اوهغه سوال دے په ضرورت ته. او دا معنی په حدیث کیش ذکر ده چه من سأل وکله اذ یعون درهما فقد الحاق رجا چه سوال کوو او دده سره خلویست درهما (روپۍ) شته نو دے شخص الحاق اوکړی (نسائی اویبتهقی) بل حدیث دا دے چه من سأل منکم وکله اوقیه اوعدها فقد سأل الحاقا رجا چه سوال کوو او حال دا چه د هغه سره اوقیه (خلویست درهما) یا د هغه برابر مالیت شته دے نو دے شخص الحاق سوال اوکړی او د عطاء ته د الحاق په تفسیر کیش نقل دی چه هر کله یو شخص سره د عدا (غرمه خوراک) طاقت وی نو د بیکائی د خوراک سوال په نه کوی. دارنگ برعکس هم. نو مقصد دا دے چه په ضرورت سوال په نه کوی (الباب). او قرطبی وئیلی دی چه چا سره د خلویست درهما په مقدار مالیت شته دے او دے سوال کوی نو دے ملحق دے. نو په دے توجیه سره تقی قید ده لکه چه دا عامه طریقه د عربیت ده چه تقی په کلام مقید کیش متوجه وی فقط قید ته. او امام رازی وئیلی دی چه ټپه د غریبی او د فقر بشکار کول دا الحاق دے. په دے معنی سره د مخکیش جمله سره هم مناسب شته دے هغه دا چه دوی خپل فقر او د هغه آثار ولے نه بشکاره کوی؟ ځکه چه دا الحاق دے او دوی د الحاق ته غان مچ ساتی.

عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿۱۴۲﴾

یہ ددی باندے او نہ یہ ددی غمزن کیڑی۔

وَمَا تَنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ، دا جملہ دا تا کید ترغیب
د انفاق د پیارہ دہ۔ او قرآن اللہ بہ علیہم۔ ہم ترغیب دے بہ
یہ حصول د اجر او ثواب سرہ یعنی اللہ تعالیٰ ستا سو پہ انفاق
باندے عالم دے نو ہنہ ثواب د چا نہ ضائع کوی۔

۲۴۲۔ یہ دے آیت کنیں شپیمہ خیرہ دہ چہ متعلق دہ د انفاق
فی سبیل اللہ سرہ او مراد د دینہ تعیم د اوقاتو او د احوالو
د انفاق دے۔ او یہ آیت کنیں بشارت آخر دیہ دے د پیارہ
د انفاق فی سبیل اللہ۔

الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ، آیت عام دے او ترغیب دے
تعیم د اوقاتو او احوالوتہ د ضرورت او حاجت منا سب۔
او ابن جریر او قرطبی و ثیابی دی چہ دا آیت د ہنہ کسانو
پہ بارہ کنیں دے چہ د جہاد د پیارہ اسونہ تیار ساق او ہنہ د
شیے او د ورخے سریگی او کلہ پتہ او کلہ بشکارہ وی۔ نو پہ
حدیث د۔ بخاری کنیں را غلی دی چہ د ہنہ اسونو مریدل
پہ گیاہ وغیرہ او پہ او یو سرہ او د ہنہ خشنہ او داہہ بول
بہ پہ ورخ د قیامت پہ میزان د حسنا تو کنیں اچول کیڑی۔
بِالْبَيْلِ وَالْكُفَّارِ، پہ دے تعیم کنیں اشارہ دہ چہ تخصیص
د یو شیے ریکہ د جمعے شپہ یا د مری د خیرات د پیارہ اولہ
یا دویمہ، دریمہ شپہ وغیرہ) خاص کول بدعت دے۔
او د لفظ اللیل پہ مخکنیں را و رلو کنیں اشارہ دہ چہ د شیے
صداقہ ورکول د ورخے د صدقہ ورکولوتہ افضل دہ۔

سِرًّا وَلَا نِيَّةً، د حالاتو سرہ مناسب کلہ پتہ صداقہ او کوی
او کلہ بشکارہ چہ ریاء، من او اذی پکنیں نہ وی۔ دلہ لے
ہم سِرًّا مخکنیں را و رلو دلیل دے چہ پتہ صداقہ غورہ
دہ د بشکارہ نہ حکہ چہ پہ بشکارہ صداقہ ورکولوتہ احتمال
د ریاء او سمعت زیات وی۔

الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَا لَا يَقْوَمُونَ

ہفتہ کسان چہ خوری سود تہ بہ پاسیدی د قیرو نو تہ

إِلَّا كَمَا يَقُومُ الَّذِي يَتَخَبَّطُهُ

مگر پشان د پاسیدلو د ہفتہ چاچہ کلا دہ کہے دی

الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَيْمَنِ ذَٰلِكَ

ہفتہ شیطان (سرکش پیری) د وجہ د لیونتب تہ دا پہ دے وجہ سرہ

يَا نَبَهُمْ قَالُوا لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ

چہ یقیناً دوی وائی یقیناً خد خول

مِثْلُ الرِّبَا وَأَخْلَسَ اللَّهُ النَّبِيَّ

پشان د سود دی او حلال کرے دی اللہ تعالیٰ خد خول

وَحَرَّمَ الرِّبَا فَمَنْ جَاءَهُ

او حرام کرے دے سود نو ہفتہ غوک چہ رائے ہفتہ تہ

مَوْعِظَةً مِّن رَّبِّهِ فَانْتَهَىٰ فَلَهُ

د عظم د طرف د رب د ہفتہ تہ نو منع شو نو دہ لہ

مَا سَلَفَ وَأَمْرُهُ إِلَى اللَّهِ

ہفتہ دہ مخکش تیر شوید (بیاد کرے دے) او معاملہ دہ سیارے شوے دہ اللہ تعالیٰ تہ

فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِندَ رَبِّهِمْ، دَا جَزَاءَ دَ الَّذِيْنَ حُكِّه
چہ ہفتہ متضمن دے معنی د شرط او علتیت لہ۔
یعنی دقہ اتفاق علت دے د پارہ د اجر عند اللہ۔
او لفظ د عند اللہ دلالت کوی یہ عظمت د دے اجر
بانتہے۔ او ذکر د أَجْرُهُمْ ثبوتی جزاء دہ اولاً خوف آہ
یے سلیبی جزاء دہ۔

وَمَنْ عَادَ فَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ

اد غوک زار و گرخیدلو حلال کنز لو د سورتہ نو دقہ کسان اور والادی

هَمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢٤٥﴾

دوی به به هغه کین همیشه دی -

۲۴۵- خلاصه کد ریم باب :- کد دے آیت ته تر ۲۸۳ پورے دریم باب دے به دیکش اول زجر او تخویف دے هغه ریا کو و تکو ته چه هغوی ریا حلال کنری . بیا یشارت دے به صفا تو ایمان او کعبادت بدئیہ او مالیہ عککه چه دغه صفات کا اهل ریا سود والو ته دی . بیا متعده کد ریا ته مؤمنانولر به آیت ۲۸۳ تک کین . او ترغیب دے به قرضدار رئی کین ترے معاملے کولوته سره کد تخویف ته به آیت ۲۸۳ تک کین بیا به آیت کد مدائینه کین ذکر کد ادا بودے کد پاره کد دفعه کد اختلاف او فساد به مالی معاملتو کین . لکه چه سود سبب کد فساد دے . دارنگ کد دغه ادا بودتہ خلوق کول هم سبب کد فساد دے . دایه دوه آیتونو کین ذکر دی ۲۸۲- ۲۸۳ -

رابطه هر کله چه اتفاق فی سبیل الله ته ترغیبات ذکر شول تواوس متع ذکر کوی کد حرام مال کتلولوته به طریقه کد ریا سره . دے کد پاره چه اتفاق کول کد حیثیت مال ته هینچ فائده نه ورکی لکه اتفاق سره مال کمیربی او به ریا سره ریا تیری نو کدوی به منیع کین مناسبت کد تضاد دے . تواول سبب کد برکاتو دے او دویم سبب کد برکتی دے به دنیا او آخرت کین .

لکه به منعکش آیت کین یشارت آخرویه ذکر شو به عمل صالح باندے چه اتفاق شرعی دے نو به دے آیت کین تخویف آخروی دے به ناکاره عمل چه هغه ریا ده .

الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَا، دامستقل کلام دے عککه چه کد مقابل ته مخالف دے . کد دے وجه ته به ماقبل یے ته دے عطف کرے . کد اکل (خوراک) ته مراد حاصلول دی کد حرام مال

دریا پہ طریقے سرہ۔ لیکن خوراک کدکنا دارواہم اولویٰ مقصد ک
 دے دے وجے تہ یے اکل ذکر کرو۔ او اشارة دہ قباحۃ کربوا والوتہ
 چہ کدوی کار صرف خیلہ خیتہ ساتل دی اودا مقصد خود کھنا و
 ہم وی۔ الزلیہ ریا پہ لغت کد عربو کیش او چتوالی اوزیادت تہ
 وٹیلہ شی لکہ زبٹ یہ سورۃ حج مہ کیش۔ او یہ شرع کیش ریا
 دودہ قسمہ دہ۔ اول ریا کد تسبیح (قرض) اودویم ریا زیادت عوض
 اول قسم خویہ جاہلیت کیش دیر مشہور و وجہ چالہ قرض مال
 ورکری او بیامرہ میاشت یا کال پہ تیرید لوسرہ پہ ہتے
 پسے مقدار زیاتوی لکہ چالہ سل روپی قرض ورکری او میاشت
 پس ترینہ خوروی کد پاسہ سل غواری۔ دارک پہ دے زمانہ
 کیش کد بیتکونوسرہ معاملہ کول چہ کد ہغوی سرہ نقد مبلغ کیوردی
 او ہغوی ورلہ بیا میاشت یا کال وغیرہ پس اضافہ ورکوی۔ یا ک
 ہغوی تہ قرض مبلغ راواخلی تو بیا ہغوی وریاندے مبلغ زیاتی
 کوی یعنی سود ترینہ اخلی۔ دویم قسم (یعنی ریا کد زیادت) مثلاً
 کد غمودانے یومن ورکوی او بیا کد ہتے پہ عوض کیش ترینہ
 دودہ متہ اخلی اگرچہ پہ ردی او کرہ کیش فرق وی تودا پہ
 حدیث مشہور سرہ حرام دی چہ پہ ہتے حدیث کیش شپہ
 اجناس ذکر کری دی چہ دانہ برابروی کدیو بل سرہ اولاس
 پہ لاس یہ وی۔ تور تفصیلی احکام کد سود کد احادیث و فقہاء
 پہ کتابو کیش معلومیدے شی۔ او یہ حدیث کد ابن عباس
 رضی اللہ عنہما کیش شتہ دے چہ ذریا آیت کد قرآن پہ آیتو
 ربیعہ کد احکامو کیش کد نزول پہ لحاظ سرہ آخری دے۔ او قرآن
 کریم کد دے ذکر پہ سورۃ روم سٹل کیش کریٹا ہلتہ مفسرینو
 لیکلی دی چہ شوک چالہ ہدیہ (تحفہ) ورکوی اونیت ک
 زیاتوالی کوی تودا ہم سود دے۔ دارک دایے صفت کدیہودیا
 ذکر کرے دے پہ سورۃ نساء سٹل کیش۔ او مؤمنان چے منع
 کری دی پہ سورۃ العمران سٹل کیش۔

لَا يَقُومُونَ، ابن عباس رضی اللہ عنہما، سعید بن جبیر، قتادہ

او د مجاہد نہ نقل دی چہ د دینہ مراد قیام دے د قبر و نو
 نہ پہ ورخ د بعث بعد الموت کنیں او تائیں د دے د ابن
 مسعود رضی اللہ عنہ قرائت دے چہ پہ ہنے کنیں یوم القیامۃ
 ذکر دے۔ پہ دے معنی سرہ دا تحویف دے۔ او د ابن
 عطیہ نہ نقل دی چہ دلتہ قیام پہ معنی مجازی سرہ مراد
 دے یعنی ژوند تیرول د دوی پہ دیر حرص د مال سرہ۔
 او خان سترے کول او تریخ او سترے ژوند تیرول د
 دوی د لیونو پیشان۔ یعنی دے د مال لیونے دے سروالے
 او بروالے گورخی۔ نو پہ دے معنی سرہ د سود والو بد حالی
 مراد دہ پہ دنیا کنیں۔ غورہ پہ دیکنیں اول تفسیر دے دویم
 پکن صرف د تاویل پہ طور سرہ دا خلیل لے شی۔

إِلَّا كَمَا يَقُولُ الَّذِي يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطَانُ، خبط پہ اصل کنیں
 داسے وھلوتہ وٹیلے شی چہ پہ ہنے سرہ گپ و د شی۔ او پہ
 عرف کنیں گپ و د کیدلو د ٹک رفتار تہ وٹیلے شی۔ او د
 شیطان نہ مراد سرکش جنی دے۔ او پہ دیکنیں د وہ
 احتمالات دی۔ اول دا چہ اللہ تعالیٰ قدرت و رکری شیطان
 جنی لورہ پہ یو انسان باندے تر دے پورے چہ د ہنے
 انسان دماغ او حواس خراب شی نو ہنہ تہ مجنون وٹیلے
 شی۔ ابو حیان وٹیلی دی چہ د دے عقلی مانع تیشہ۔

دویم دا چہ اللہ تعالیٰ پہ انسان کنیں گپ و د کیفیات پیدا کری
 او تسلیت لے شیطان تہ مجازاً یا تشبیہاً وی۔

مِنْ الْمَيْسِ، پہ دیکنیں د مفسرینو د وہ اقوال دی۔ اول دا
 چہ دا متعلق دے پہ یَتَخَبَّطُهُ پورے د پیارہ د دفع کولو د
 وھم۔ او وھم دا دے چہ تخبیط پہ معنی مجازی سرہ وی
 یعنی اغواء گناھونہ خائستہ کول دی۔ نو مِنْ الْمَيْسِ سرہ
 دا وھم لورے شو او پہ دے معنی سرہ مراد د مس نہ
 تسلط د جنی شیطان دے پہ انسان باندے یعنی د انسان
 پہ بدن کنیں داخل شی نو د ہنہ پہ حواس او دماغ باندے

اثر اوکری۔ قرطبی وائی چہ دآیت دلیل دے کہ ہذا چہ یہ
 رد کیں چہ یہ انسان یا نہ دے کہ پیر یا تو کہ راتلو تہ انکار کوی
 اوہل دلیل کہ دے صحیح حدیث دے چہ الشیطان یجری من
 الانسان مجری الدم رشیطان کہ انسان پہ ہذا رگو تو کیں
 مگر عی چہ یہ کو موکیش وینہ چلیبری) رتا ویلوتہ کول معنز لو
 مسلک دے) زمعشری معتزلی ہم و بیلی دی چہ ما کہ دے
 پیر یا تو یہ یا کہ کیں دیر واقعات لیدالی دی چہ کہ ہذا نہ انکار
 کول کہ مشا ہذا توتہ انکار کول دی۔ دویم قول دادے چہ ہا
 متعلق دے یہ لایقومون پورے اومس نہ مراد جنون دے
 تو بنا یہ تاویل کہ ابن عطیہ یا نہ دے کہ جنون نہ مراد تبشیہی
 جنون دے۔ لیکن بنا یہ اول تفسیر یا نہ دے ابو حیان یہ دے
 (تعلق یہ لایقومون پورے) یا نہ دے یہ دہ طریقو سرہ رد
 کریں دے۔ اولہ طریقہ دادہ چہ یہ قیامت کیں جنون حقیقی
 یہ خلقو یا نہ دے تہ را عی۔ او دویمہ طریقہ دادہ چہ کہ الاستثنایہ
 نہ روستو یولفظ کہ ماقبل کہ استثناء سرہ تعلق تہ شی لری
 مگر ہلہ جہ کہ توابعو کہ استثناء تہ وی او دلتہ خود اسے تہ کہ۔
 ذلک یا تھم قالوا انما البیع مثل الریوہ یہ ذلک سرہ اشارہ
 دہ دغہ قیام مخصوص تہ چہ عذاب دے یا قیاحت کہ شان
 دے۔ یا ذلک اشارہ دہ حوراک کہ ریواتہ۔ یعنی مال کہ ریوا
 کہ دے وچے تہ حوری چہ حلال یٹے گنری۔ او حاصل کہ قول
 کہ دوی دادے چہ بیع اور ریوا یوشان دی یہ دوار وکین ریاتہ
 فائدہ حاصلیری۔ یعنی ریاتوالے یہ وخت کہ رارسیدلو
 کہ بیٹے کہ قرص کیں رکہ چہ دا عادت دے کہ سود والی نشان
 کہ ریات ثمن اخستلو یہ اول کہ عقد کیں۔ دلتہ مقصد کہ دوی
 تشبیہ کہ ریوادہ یہ جواز کیں کہ بیع شرعی سرہ توجملہ یٹے
 برعکس او و بیلہ کہ دیرے مبالغہ کہ پیارہ۔ او دا تشبیہ صریح دلیل
 دے چہ دوی ریوا حلال گنری اور ریوا چہ حوک حلال گنری
 تو ہذا صریح کافر دے۔ کہ دے وچے تہ معلومہ شہوہ چہ دغہ

عذاب (لا یقومون آہ) دے کا قرآنو دے پیارے دے۔

وَ أَحَبَّ إِلَهُ الْبَيْعِ وَ حَرَّمَ الرِّبَا، دا دے اللہ تعالیٰ دے طرف نہ دے
 ہغوی دے قول رد دے یعنی دے تحلیل او تحریم اختیار اللہ تعالیٰ
 سرے دے او ہغہ دے دے دوارو فرق کریدے۔ ابو حیان و ثیلی
 دی چہ دا دلیل دے چہ دے نص پہ مقابلہ کیں قیاس جائز
 نہ دے۔ او فرق دے دے پہ معنی لغوی، اصطلاحی او آثار مرتبہ
 کیں پورے واضح دے۔ بعضو و ثیلی دی چہ دا ہم دے کافرانو
 کلام دے چہ دے اللہ تعالیٰ پہ فرق باندے دوی تشنیع
 کولہ۔ دا ئے بل کفر دے چہ سرے دے علم نہ پہ حکم دے اللہ
 تعالیٰ باندے مسخرے کوی۔

فَمَنْ جَاءَهُ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّهِ، موعظہ تانیث حکمی دے
 دے دے وجہ نہ ورسرہ فعل مذکر ذکر دے۔ او دلتہ دے
 موعظہ نہ مراد قرآن دے او وعید او تحریم دے زبوا دے۔
 دا مختلف اقوال دی لیکن مقصد یے یو دے۔ مِنْ رَبِّهِ
 متعلق دے پہ جاء پورے یا صفت دے موعظہ دے پہ
 تقدیر سرے لیکن چہ دوارہ حالتو نو کیں عظمت دے
 وعظ تہ اشارہ دے او پہ لفظ دے رب کیں اشارہ دے چہ اللہ
 تعالیٰ دے خیلو بند کا تو اصلاح کوی پہ دے حکم سرے نو
 قبول یے ضروری دی۔

فَأْتَنَّهُ، تابع شو دے نہی، توبہ کرے دے معاملے دے زبوا تہ
 او دے ہر حرام کسب تہ۔ او ابن کثیر دلتہ حدیث دے زید
 بن ارقم رضی اللہ عنہ ذکر کریدے چہ ہغہ دے یو زنا تہ
 نہ یو وینزہ پہ قرض پہ اتہ سوہ درہمہ (روپی)
 اخستلے وہ۔ بیائے پہ ہغہ زنا تہ باندے دے قرض دے نیت
 تہ مخکس پہ نقد و پہ شپیر سوہ درہمہ خرچہ کرے۔
 نو عائشہ رضی اللہ عنہا ہغہ زنا تہ تہ او و ثیلی چہ تا
 کوم خرچول اخستل کریدی نو دا دیر نا کارہ کار دے
 او زید بن ارقم رضی اللہ عنہ تہ یے خبر و رکرو چہ کہ

توبہ دے اور کفر نہ ہو اللہ تعالیٰ یہ ستا جہاد باطل اور کفر حوی۔
تو بیا ہتے زناتہ زید بن ارقم رضی اللہ عنہ تہ ہتہ
دوہ سوہ درہمہ معاف کرل۔ نو عا ثتہ رضی اللہ عنہا دا آیت
اولو ستلو۔ اثنا عشر دہ چہ آیت ہر فاسد عقد تہ شامل دے۔

کَلَّهَ مَا سَلَفَ، کسلف تہ مراد ہتہ عمل دے ربو ادے چہ مخکیش
دے تحریم تہ یا کتزل دے آیت تہ چا کر پیسے تو کد ہتہ کتاہ
پہ ہتہ باندے نیشتہ۔ یا مراد دادے چہ کوم قرض پہ طور
دے ربو اسرہ مخکیش دے توبے نہ یٹے ورکھے و نور و ستو دے توبے تہ
یہ صرف ہتہ قرض واپس اخلی سودیہ ورپسے نہ اخلی۔

وَأَمْرًا إِلَى اللَّهِ، کدہ یہ ہمیر کیش تھلور اقوال دی۔ اول داچہ دا
راجع دے منتھی تہ (متع کید وکی تہ کسود نہ) او امر تہ مراد
تول امور کد ہتہ دی یا صرف امر کد بوا کد ہتہ دے چہ سیارے
شویدے اللہ تعالیٰ تہ یہ جزاء او حساب کیش۔ یا یہ معافی کولو
اوسزا ورکولو کیش۔ یا کدہ اجر کد وعظ دے قبول و دے تہ یہ اللہ
تعالیٰ باندے دے (حسن)۔ دویم قول داچہ دا راجع دے ماسلف
تہ یعنی معاملہ کد تیر شوی عمل کد سود اللہ تعالیٰ تہ راجع دہ
پہ عفو کولو او تاوان زائیل کولو کیش۔ دریم قول داچہ ہمیر
راجع دے تھاورت دے ربوات تہ چہ پخوی ہتہ لہرہ پہ متع کید لو
باندے یا واپس کیری کتاہ تہ۔ تھلورم قول دادے چہ دا راجع
دے نفس ربوات تہ پہ تحریم کد اللہ تعالیٰ کیش ربواترہ۔

وَمَنْ عَادَ، مراد داچہ واپس اوکری دغہ قول تہ چہ اِنَّمَا الْبَيْعُ
مِثْلُ الرِّبَا یعنی ربوا حلال اوکری۔ عود تہ مراد صرف فعل
کد ربوات دے محکمہ چہ صرف پہ عمل کد ربو اسرہ ہمیش والے
پہ جہنم کیش تہ حاصلیری یہ سبب کد نور و تھو و سوسرہ۔

فَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ، معتزلہ لکہ زمخشری
و ثیلی دی دا آیت دلالت کوی چہ فاسق یہ ہمیشہ پہ جہنم
کیش وی لیکن مخکیش جواب او شوچہ دلتہ مراد کد ربوا حلال
مکرو نکے دے او ہتہ کافر دے او کد دے وجہ دادہ چہ عود

يَمْحَقُ اللَّهُ الرِّبَا وَيُزِيلُ الصَّدَقَاتِ

کوی اللہ تعالیٰ مال دے سود اوزیاق کوی مال دے صدقاتو

وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ كَفَّارٍ أَثِيمٍ ﴿۲۴۶﴾

او اللہ تعالیٰ مینہ نہ کوی دے دیر کفر کو و نیکی دیر گنہگار سرہ

رجوع دے اول قول تہ او دلتہ اول قول دادے چہ انما
الْبَيْعِ مِثْلَ الرِّبَا۔

۲۴۶۔ یہ دیکھیں تحذیر دے دے ربوا نہ یہ ذکر فرق سرہ
دربوا او دے صدقاتو یہ مینح کنس۔ او وجہ دے تقابل دا دے
چہ ربوا کوونکے صدقات تہ کوی دے و جے دے حرص دے دیر
مال نہ۔

يَمْحَقُ، محق یہ اصل کنس نقص او محو کولو روداتولو
تہ و ثیلے شی۔ محق دے ربوا یہ دنیا کنس یہ خلورو وجوہو
سرہ دے۔ اولہ وجہ دادہ چہ عاقبت دے ہفت فقر او زوال
دے برکت دے۔ دویمہ وجہ دادہ چہ عاقبت دے ہفت زوال
دے عدالت او امانت دے ہفتہ شخص دے۔ نو بیہ ہفتہ فاسق
شی او زہرے سخت شی۔ دریمہ وجہ دادہ چہ ہر ہفتہ
کس چہ دے ترینہ سود اخستے دے نو ہفتہ ورتہ خیرے
کوی نو ددہ دے نفس او مال تہ برکات ختم شی۔ خلورمہ
وجہ دادہ کلہ چہ دے یہ خلقو کنس مشہور شی چہ
دے مالدار شویدے یہ سبب دے حرام مالونو سرہ نو
بد معاشان، غلاگر او داکوان ہم یہ دے پے دے نقصان
کولو کوشش کوی۔ او محق یہ آخرت کنس یہ در و جوہو
سرہ دے۔ اول قول دے ابن عباس رضی اللہ عنہما دے
چہ دے سودگر عبادت تہ قبلیری۔ دویم دا چہ یہ
دے باندے گناہ او عقوبت پاتے شی او مال بہ ترینہ
زررہ ہلاک شی۔ دریم دا چہ نیکان مالدار بہ دے
فقر او تہ درے سوہ کالہ روستو جنت تہ داخلیری نو

إِنَّ الْكَافِرِينَ أَمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ

یقیناً هغه کسان چه ایمان آید و دین دے او عبادت ښکړی دوی سره)

وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ لَهُمْ

او پابندی کوی د مانع او ورکوی زکوٰۃ دوی لره

په حرام مال سره مالدار شوی کسان خو به ډیر وستو وی -

وَبُرِّى الصَّدَقَاتِ، ارباء زیاتی کولوته و ټیله شی داهم په دنیا او آخرت دواړو کتب شته او داپه ضد د هغه امور وکتی دی چه په محق کتب ذکر شول (الباب) او ابن کثیر و ټیلى دی چه محق دادے چه هغه مال دده یا لکل واخلی یا یې د برکت د هغه ته محرومه کړی یا رولک او غرق کړی دغه شخص لره په دنیا کتب او عذاب ورله ورکړی په آخرت کتب او ددے پشان په سورة روم ۱۱۱ کتب هم دی -

وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ، ابن کثیر و ټیلى دی چه د دین نه مراد کافر دے په ربه سره او هغه چه گناهکار وی په دین او په عمل کتب او وجه د مناسبت داده چه سودکوونکے په تقسیم د الله تعالی یا د دے رضایت دے او په شرعی کسب یا د دے کتفاء نه کوی او کوشش کوی چه په باطله طریقے سره مالونه حاصل کړی نو د دے منکر دے د نعمتونو د الله تعالی نه او گناهکار د دے په خوراک د مالونو د خلقو سره په باطله طریقے سره - ابو حیان و ټیلى دی چه په دیکتب اشاره ده چه ربوا کول عمل د کافرانو دے - او لفظ اثم یې د مبالغې او تاکید دپاره ذکر کړیدے - او صاحب الباب و ټیلى دی چه کفار او اثم اوزان د مبالغې دی - معنی داده چه کفر کول او گناه کول دده عادت وی او دلائق ده د هغه چا سره چه د ربوا د حرمت نه انکار کوی - او بله وجه داده چه وصف د کفار راجع دے

أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ

ثَوَابِ دَدی دے پہ نیز دَ رَبِّ دَدی او تہ پہ وی ہیٹ ویرہ

عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿۲۷۷﴾

پہ ددی باندے او تہ پہ ددی غمٹن کیری -

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ

اے ایمان والو او یریدئ دَ اللہ تعالیٰ تہ

ہغہ چاتہ چہ ربوا کوی او حلال یے گنری - او وصف دَ
اٹیم راجع دے ہغہ چاتہ چہ حلال یے نہ گنری لیکن
کوی یے -

۲۷۷:- دَ تخویف نہ روستو بشارت دے او ذکر دَ احسن
صفاتو دے روستو دَ ذکر دَ قبیح صفاتو نہ او دے صفاتو
تفسیر مخکین تیر شویدے -

سوال :- ہر کلا چہ یو شخص صحیح ایمان لری او پہ
قرضیت دَ موخ او زکوٰۃ باندے عقیدہ لری نو پہ نیز
دَ اہل سنت والجماعت دے دَ اہل الثواب نہ دے - نو
معلومہ شوہ چہ استحقاق دَ ثواب موقوف نہ دے پہ
عمل کولو باندے نو دایے ولے ذکر کریدی ؟

جواب :- دَ اعمالو ذکر دَ ثواب دَ استحقاق دَ پارہ نہ دے بلکہ
دے دے وجہ نہ چہ دَ ہر عمل صالح دَ پارہ خہ اثر شتہ
دے پہ حصول دَ ثواب کنس پہ خلاق دَ مذہب دَ مرجئہ
سرہ - نو پہ دے اعمالو سرہ زیادت دَ درجاتو حاصلیری
یا دخول اولاً دَ جنت حاصلیری (الباب) -

او پہ دے آیت کنس ایتاء الزکوٰۃ خصوصاً دَ ربوا کو و نکو
پہ مقابلہ کنس دے چہ ربوا والا زکوٰۃ تہ ورکوی تو معلومہ
شوہ چہ ربوا دَ مؤمن صفت نشی کیدے -

وَذَرُوا مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبَا إِن

اد پریدتی ہتھ چہ باقی دی د سود تہ کہ چرے

كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿۲۴۸﴾

یئ تاسو مؤمنان

۲۴۸:- مخکیش آیتونو کین رد و و پہ عقیدہ کافر اتو چہ ریلوا
 حلالہ کنری نو اوس خطاب کوی مؤمنانوتہ . دارنگ قلہ
 ما سلف کیش احتمال و و چہ کوم مالوتہ ک سود مخکیش ک تحریم
 نہ قبضہ کرے شوی دی ک ہتھ حساب نبشتہ دارنگ احتمال و و
 چہ کوم مقدار قبض کرے شوے نہ وی لیکن پہ ذمہ ک مقرض
 کیش پاتے شی نو ہتھ یہ ہم جائز و و . نو یہ دے آیت کیش دویم
 احتمال رد کوی پہ دے قول سرہ چہ و ذرُوا مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبَا
 چہ غیر مقبوض مال ک ریلوا حلال نہ دے ہتھ پریدتی .
 يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ، پہ خطاب سرہ تیزی و ر کول
 مقصد دی پہ راتلونکی حکم منلو سرہ . او تقویٰ پہ امر سرہ
 ذکر کولو کیش اشارہ چہ ک ریلوا مال پرینودل د حان دیار
 سبب ک وقایت (بچکید لو) اوگر نحوئی ک اور ک جہم نہ . مَا بَقِيَ کیش
 دہ احتمال دی اول ہتھ مال چہ یہ ذمہ ک مقروض یا ک
 ک ریلوا مال تہ باقی پاتے شوے وی . دویم ک دینہ مراد ک ریلوا
 ہتھ نورے طریقے دی چہ یہ عام ملکونو کیش جاری دی .
 اِنِّ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ، دا شرط ک تاکید ک پارہ دے . او ک مقاتل تہ
 روایت دے چہ اِنِّ یہ معنی ک آد سرہ دے یا پہ اول خطاب
 کیش ایمان ک ژبے مراد دے او پہ لفظ مؤمنین کیش ایمان ک ژبہ
 مراد دے .

فَإِنْ لَّمْ تَفْعَلُوا فَأْذَنُوا بِحَرْبٍ

تو کہ چہے او نکرو تاسو دا کار نو خبر شی یہ جنگ سرہ

مِّنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَإِنْ تُبْتُمْ

ک طرفی د الله تعالیٰ او د رسول د هغه نہ او کہ چہے تاسو تو بہ او کہہ

فَلَكُمْ رُءُوسُ أَمْوَالِكُمْ لَا تَظْلِمُونَ

نو تاسو لہ اصل ک مالو تو ستا سو دے تاسو بہ ظلم نہ کوئی

وَلَا تَظْلِمُونَ ﴿۲۷۹﴾

او نہ بہ یہ تاسو بانہ ظلم کید لے شی۔

۲۷۹۔ یہ دیکھیں تخویف شدید دے ہفہ مسلما ناتو تہ
چہ ک تحریم تہ روستو رلیوا کوی۔

فَإِنْ لَّمْ تَفْعَلُوا، مراد ک فعل نہ ترک دے یعنی پر بخودل
ک مابقی ک رلیوا او دارنگ پر بخودل ک نفس رلیوا کولو تہ
ہم شامل دے۔ او امام رازی و ثیلی دی چہ مراد دا دے
چہ تاسو اقرار نہ کوئی یہ تحریم ک رلیوا بانہ دے۔

فَإْذَنُوا، ک اذن نہ مراد علم دے یا استماع دہ یعنی
خود کیخودل۔

بِحَرْبٍ مِّنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ، دا کہ یہ بارہ ک کافرا نو کیں وی
چہ رلیوا حلال گنری نو مراد دا دے چہ ک دوی سرہ
قتال کول پکار دی یہ حکم ک الله تعالیٰ او ک رسول ک ہفہ
سرہ۔ او کہ دا یہ بارہ ک مؤمنانو کیں وی نو مراد ک دیتہ
مبالغہ دہ یہ زور نہ ورکولو کیں۔ او مراد دا دے چہ مسلمان
بادشاہ لہ پکار دی چہ ک ہغوی سرہ جنگ او کری پشان
ک باغیانو۔ بِحَرْبٍ مِّنَ اللَّهِ، کیں لفظ ک حرب نکرہ دہ
او نسبت الله تعالیٰ تہ ک مبالغہ او ک تاکید دے یہ دے
جنگ کیں۔ او حرب الله ئے نہ دے و ثیلے حکم چہ یہ ہفہ
کیں احتمال وو ک اضافت کولو مفعول تہ او حال دا دے چہ

وَإِنْ كَانَ ذُو عُسْرَةٍ فَنَظِرَةٌ إِلَىٰ

او کہ چرے وی قرضدارے تنگسیا والا تو لازم دے پہ تاسو بانہے مہلت و رکول

مَيْسَرَةٍ وَأَنْ تَصَدَّقُوا خَيْرٌ

وخت د مالدارئی ته او خیراتی کولر معاف کول غورہ دی

لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٢٨٠﴾

تاسو لره که چرے تاسو علم لری

دلته حرب دے د طریق د الله تعالیٰ نه او په دیکش ډیر
تاکید دے. وَرَسُولِهِ، حرب د رسول په ژوند د هغه
کیش قتال کول دی پخپله او روستو د وفات د هغه نه قتال
کول دی په حکم د سنت د هغه سره. وَإِنْ تَبْتِمُمْ فَلَكُمْ رُغُوسٌ
أَمْوَالِكُمْ، دا ترغیب دے تو به کولو ته د هر قسم رېوا نه.
تفصیل د تو به قرطبی لیکل دے هغه دا دے چه د ده په
لاس کیش مال د رېوا موجود او معلوم وی او د چانه یی چه
اخستلے وی نو هغه هم حاضر وی نو هغه ته دے واپس ورکړی
او که حاضر نه وی نو هغه دے را او غواړی. او که هغه د
ژوند نه نا امید که شی نو تصدق دے او کړی په هغه مال سره.
دارنگ دا حکم د هر هغه مال دے چه په ظلم او حرامه طریق
سره حاصل کړی شوی وی. رُغُوس جمع د راس ده اصل مال
مراد دے چه د رېوا د پاره یی ورکړی وی. لَا تُظْلِمُونَ وَلَا
تُظْلَمُونَ، اوله صیغه د معلوم ده او مفعول یی پتا دے یعنی
الغريم المقرضون تاسو په قرضداري باندے ظلم نه کوئ
یعنی د راس المال نه به زیات نه غواړئ. او لَا تُظْلَمُونَ،
صیغه د مجهول ده یعنی په تاسو په ظلم نه شی کیدے په
نقصان د راس المال سره یا په تال متول کولو سره. په
اوله جمله کیش ظلم په معنی د زیادت دے او په دویمه کیش
په معنی د نقصان باندے دلالت کوی. نو معلومه شوه چه

لفظ ظلم پہ اصل لغت کہیں شریک دے پہ زیادت او نقصان دواړو کیں۔

۲۸۔ پہ دے کیں دخواوندانو دقرض دپاړه یوادیب دے اودا معطوف دے پدا قول باندے چه فلكم رزؤش اهوایکم، یعنی خواوند دقرض دپاړه حق دے دطلب کولو دقرضداری ته فی الحال په دے شرط چه د هغه دادا کولو وس رسیدی او که د هغه دادایي ئے وس ته وی نوخواوند دقرض دے هغه له هغه وخت مهلت ورکړی۔ قرطبی دابوهریره رضی الله عنه او دحسن او دعامو فقهاؤ قول ذکر کړی دے چه دا آیت عام دے هر تنکدست شخص ته که درلوا په پاړه کیں وی او که نور قرضونه وی۔ گان، داتامه دے اویه معنی دوجد او وقع سره دے نو دا صرف فاعل غواړی۔ او کوفیا نو ویلی دی چه داکان ناقصه دے او خبری پته دے چه لفظ دعزیم دے۔ او محشرة (تنکوالے) د حال دے په سبب د نیشتوالی دمال سره۔ قنطرة، ددے مبتداء پته ده یعنی قالوا حب، یا خبری پته دے یعق فعلیکم نظرة، او نظرة په معنی دانتظار او مهلت ورکولو دے۔ الی میسررة، دادیسرته اخستل شوین دے۔ او مراد ددینه وخت یسار مقابل داعسار دے۔ او مراد تربته حصول ددومره مال دے چه په هغه سره هغه قرضه ادا کولے شی۔ دیره مالداری مراد ته ده۔ وَ اَنْ تَصَدَّقُوا خَيْرٌ لَّكُمْ، اَنْ تَصَدَّقُوا په تاویل د مصدر سره مبتداء ده اویه دیکیں دوه اقوال دی۔ اول قول دا چه ددینه مراد مهلت ورکول دی او تصدق ئے ورته دترغیب دپاړه ویلے دے۔ دویم دا چه مراد ددینه قرض معاف کول دی قرضداری ته اودا دلیل دے چه قرضه معاف کول قرضداری ته صدقه ده۔ خیر لکم، ته مراد دا چه غوره دے په نسبت دمهلت ورکولو او وجه دخیریت (غوره والی) ئے داده چه دا سبب دبنه تعریف کولو دے په دنیا کیں او سبب دلوی ثواب دے په آخرت کیں۔ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ، دا شرط قید دے

وَأَتَقُوا يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ إِلَىٰ

اد دیرہ اذ کوئی دے دے درخ نہ چہ او بہ کرخولے شیئ تاسو پہ ہفت کتب

اللَّهِ تَوَفَّىٰ كُلَّ نَفْسٍ مَّا

اللہ تعالیٰ تہ بیا بہ پورہ ورکے شی ہر نفس تہ بدالہ د ہفتہ

كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿۲۸۱﴾

عمل چہ دہ کہے دی او پہ دوی باندے ہیچ ظلم نشی کیدلے ۔

دِیَارَہ دَ خیریت یعنی فرق دَ بنہ او بد پہ علم سرہ معلومید۔
یا دا شرط صرف دَ ترغیب دِیَارَہ دے ۔ او تعلمون نہ
مراد صرف معنی مصداری دہ یعنی کہ تاسو علم والا یئ۔
یا یئ مفعول پت دے یعنی فَضَّلَ التَّصَدَّقَ عَلَی الْاَنْظَارِ
کہ پوہیرئ پہ غورہ والی دَ تصدق سرہ پہ مہلت ورکولو باندے
سلا ۲۸۱۔ یہ دے آیت کتب تخویف اُخروی دے دِیَارَہ دَ
رغبت دَ عمل کولو پہ تیر شوے احکا مو باندے او خصوصاً
دربوا نہ بچکیدل او دَ تنکد ست سرہ گزارہ کول پہ مہلت
ورکولو یا پہ تصدق کولو سرہ ۔

یَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ إِلَىٰ اللّٰهِ ، دَ یَوْمًا تہ مخکب عذاب او حساب
لفظ پت مراد دے ۔ اور رجوع الی اللہ نہ مراد پیش کیدل
دی دِیَارَہ دَ سوال ، حساب او میزان ۔ الی اللہ لفظ دلیل دے
چہ پہ ہفتہ ورخ دَ اللہ تعالیٰ تہ سیوا بل خائے دَ پتا ہی
تیشہ او باد شاہی ہم پہ ہفتہ پورے خاص دہ ۔ او دَ اکثر
مفسرینو یہ نیز دَ دے یوم نہ مراد دَ قیامت ورخ دہ ۔
ثُمَّ تَوَفَّىٰ كُلَّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ ، دَ پیش کیدلو نہ روس تو
جزا او سزا دہ دَ دے وجہ تہ یئ ثم ذکر کرو ۔ او تفصیل
دَ توفی پہ سورہ زلزال ک، ش کتب دے ۔ قرطبی و ثیلی
دی چہ ما کسبت دلیل دے چہ دار و مدار دَ جزا او سزا
پہ عقیدہ او اعمالو باندے دے ۔ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ،

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَدَايَيْتُمْ

اے ایمان والو ہر گلہ چہ معاملہ کوئی تاسو

بِذَيْنِ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى فَاصْتَبُوا

یہ قرض سرہ تر نیت مقرر پورے نو اولیٰ کی ہفتہ

وَلْيَكْتُبَ بَيْنَكُمْ كَاتِبٌ بِالْعَدْلِ

او لیکل د اوکری یہ مینج سنا سو کس لیکو نکے یہ انصاف سرہ

وَلَا يَأْبَ كَاتِبٌ أَنْ يَكْتُبَ كَمَا

او انکار د نہ کوئی لیکو نکے د لیکو نہ لکے چہ

عَلَّمَهُ اللَّهُ فَلْيَكْتُبْ وَلْيُمْلَأِ

خود نہ کرے دہ دتہ اللہ تعالیٰ نو لیکل د کوئی او املاء د کوئی

الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ وَلْيَتَّقِ اللَّهَ

ہفتہ خوگ چہ یہ ہفتہ باندے قرض دے او دیکر د کوئی د اللہ تعالیٰ نہ

رَبَّهُ وَلَا يَبْخُسَ مِنْهُ شَيْئًا فَإِنْ

چہ رب ددہ دے او کے د نہ کوئی د ہفتہ نہ ہم غیز نوکے چرے

كَانَ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ سَافِيًا

دی ہفتہ کس چہ یہ ہفتہ باندے قرض دے بے عقلہ

أَوْ ضَعِيفًا أَوْ لَا يَسْتَطِيعُ أَنْ يُمِلَّ

یا کمزوری بدن والا یا طاقت نہ لری چہ املاء اوکری

دلته لفظ د ظلم کسی اوزیاتی کولو دواو تہ شامل دے۔
او مناسبت د دے آیت د مخکس سرہ دادے کہ تاسو
غواڑی چہ اللہ تعالیٰ دے مونہ سرہ یہ ورخ د حساب
باندے آسانہ معاملہ اوکری نو تاسو ہم یہ دنیا کس د

هُوَ قَلِيلٌ مِّمَّا يَدْعُونَ وَلَیْسَ بِهِ عِصْمٌ ط

هغه تو امله او کړی مختیار دهغه په انصاف سره

وَأَسْتَشْهِدُ وَاشْهَدْ یُنْ مِنْ رِجَالِکُمْ

اد گواهان طلب کړی دوه گواهان د نارینه ستاسو

فَإِنْ لَّمْ یَكُونَا رَجُلَیْنِ فَرَجُلٌ

نو که چرې نه دو سړی نو یو سره

وَأَمْرًا ثَنِ مِّنْ تَرْضَوْنَ مِنْ

اد دوه زنانه (د شهادت او کړی) دهغه چا نه چا تاسو خوځوئ هغوی د

الشَّهَدَاءِ أَنْ تَضِلَّ أَحَدُهُمَا

گواهی کوونکی نه که هیریدل او کړی د یو د دے دواړه

فَتَذْکُرْ أَحَدُهُمَا الْآخَرَىٰ ط

نو یاداشت به ورکړی یو هغه بل ته او

لَا یَأْتِ الشَّهَدَاءُ إِذَا مَا دُعُوا

انکار و نه کوی گواهان کله چا او بلل شې د پاته د گواهی

وَلَا تَسْمَعُوا أَنْ تَكْتُبُوهُ صَغِيرًا

او ځان مه ستره کوی د لیکلو د هغه نه که لږ دی

الله تعالی د بتدگانو سره آسانه معامله او کړی - د امام بخاری په روایت کښ دی چه دا په نزول کښ د قرآن کریم آخری آیت دے - او په بل روایت د ابن عباس رضی الله عنهما کښ دی چه دا آخری د ما انزال الله دے لیکن جبرئیل علیه السلام اوئیل چه دا د دوه سوه اتیا آیت نه روستو کیږده - بیا اختلاف دے چه نبی صلی الله علیه وسلم د دے

۲۸۲ ربط لے :- ہر کلمہ چہ امر او شو بہ اتفاق فی سبیل اللہ او پہ ترک د رباوسرہ تو پہ دوار و کتب و ہم وو کموالی کمال۔ تو اوس ذکر کوی حلالہ طریقہ د زیا توالی کمال سرۃ د طریقہ د حفاظت تہ لے معکین متع او شوہ د رباواتہ چہ ہغہ ذریعہ ک فساد دہ۔ تو اوس ک فساد تہ د بچکید لو د پارسہ پہ معاملہ تو کتب نورے طریقہ ذکر کوی۔ لے د رباواوسلم (د یو خیز قیمت پیشگی و رکول) صورت تہ یویل تہ تیز دے دی۔ پہ رباواکتب معکین مال و رکوی او پہ سلم کتب ہم لیکن رباوا حرامہ طریقہ دہ تو اوس حلالہ طریقہ ذکر کوی۔

د آیت خصوصیت :- دا آیت پہ تول قرآن کریم کتب او پدایت دے او دیتہ آیت المدا عینہ وائی۔ بعض مفسرینو و بیلی دی چہ یہ دے آیت کتب سرۃ د روستو آیت نہ د معاملہ تو پینگوشت احکام دی او موثر درے د برش لیکلی دی۔ مفسرینو و بیلی دی چہ یہ دے آیت کتب او امر ک ارشاد د پارسہ دی لیکن مقصد داتہ دے چہ د صرف مستحب دی بلکہ ہر کلمہ چہ گمان وی ک فساد او اختلاف پیدا کولو پہ سبب د معکین قرض و رکولوسرہ تو پہ دغہ وخت کتب دا او امر ک ایجاب د پارسہ دی او ہر کلمہ چہ گمان ک فساد او اختلاف لپوی تو وراپسے آیت د رھان ذکر کوی۔ او چہ ہیچ پورہ ک اختلاف نہ وی تو بیانی مسئلہ د امانت ذکر کرپہ۔

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا، خطاب پہ دے لفظ سرۃ دلالت کوی چہ معاملات شرعیہ جاری کول ہم د ایمان مقتضی دہ۔

إِذَا تَدَايَعْتُمْ، ہر کلمہ چہ ک تجارت تو تو د پارسہ قرض معاملے لوئے سبب دے حکم چہ کلمہ یو انسان فہم او فراست لری پہ تجارت او صنعت یا تدایع لیکن مال و رسرہ نہ وی او بل انسان سرۃ مال وی لیکن پوہہ نہ لری ک تجارت کولو تو دے دوارہ ک تدایع پہ معاملے سرۃ ک تجارت (مال زیاتی کید لو) دروازہ پراستلے کیبری۔ دے وجہ نہ معاملہ د قرض پورے اول ذکر کرہ۔ تدایع باب تفاعل دے یعنی چہ یو

دبل سره معاملہ دقرض اوکری برابرہ خیرہ دہ کہ ورکونکے د
 قرض وی اوکے اخستونکے دقرض وی۔ دارنگ کہ روپی بیسے
 قرض وی او مبیعہ راخستے شوے، نقد وی تودیتہ قرض
 سودا وٹیلے شئی یا مبیعہ قرض وی او قیمت بے نقد وی سو
 دیتہ سلم او سلف وٹیلے شئی۔ تودا دواہ قسموتہ د سودا
 کولو جائز دی۔ او بیعہ دقرض پہ قرض یا تہے جائز نہ دہ
 بدین، ددے لفظ پہ ذکر کولو کیں درے فائدے دی۔ اول
 داچہ ہر قسم تہ شامل شئی کہ لرو وی اوکے دیر وی۔ قیمت
 وی اوکے سودا وی۔ دویمہ داچہ روستو ضمیر د فاکٹیوہ دیتہ
 راجع شئی۔ دریمہ داچہ تدا این مجاز اجزاء او بدلہ ورکولو تہ
 ہم وٹیلے شئی۔ تو پہ لفظ د دین سرہ معلومہ شوہ چہ دغہ
 معنی مجازی مراد نہ دہ۔ قرطبی وٹیلی دی چہ دین (قرض)
 عبارت دے دھر ہغہ معاملے تہ چہ یو د عوضینوتہ پہ ہغے کیں
 نقد وی او بل عوض پکین قرض وی۔ او این عاشور وٹیلی دی
 چہ دین مؤخر عوض تہ وٹیلے شئی۔ الی اجل، اجل پہ لغت
 کیں ہغہ وخت تہ وٹیلے شئی چہ د یو خیز د انتہاء د پائے مقرر
 شوے وی۔ تو اجل د قرض دادے چہ د ہغے یو انتہاء پہ راتلونکے
 زمانہ کیں مقرر وی۔ مسمی، داہتہ دے چہ معین کرپیشی
 پہ یو خاص نوم سرہ۔ تودا دلیل دے چہ تا معلومہ دیتہ
 مقرر کول صحیح نہ دی لکہ لگو تہ او غویلے شروع کیدل
 د فصل رارسیدل یا د حاجیا تو واپس کیدل وغیرہ۔ لفظ
 د تدا ایئتکم مستلزم دے تیتے لہ لیکن دلنہ مقصد تعین د
 ہغے وونو دے وجہ نہ لفظ د اجل بے ہر احنًا ذکر کر و او تعین
 د تیتے پہ قرض سودا کیں شرط دے۔ او پہ سلم کیں د دیتہ
 علاوہ نور شرطونہ ہم شتہ۔ قرطبی وٹیلی دی چہ نہ شرطونہ
 دی او ہغہ پہ احادیثو کتلو سرہ معلومیری۔ فاکٹیوہ، ضمیر
 راجع دے دین او اجل مسمی د واروتہ پہ دے امر کیں۔
 او د دینہ روستو او امر وکین د اہل علمو اختلاف دے چہ

دو جواب دیار دی اوکھ کاستھیاب دیار دی۔ لیکن غور دادہ
 (لکه چہ مخکنش ذکر شوی دی) چہ اکثر حال توکشیں پہ یوبل
 باندے اعتماد تہ وی تو غالب گمان داوی چہ پہ داسے
 معاملو سرہ جکرے او فساد پیدا کیری او دفع کفساد واجب
 دہ۔ نو دا او امر کوجوب دیار دی پہ دلیل کروس تو قول
 سرہ چہ اذنی الا تترتابوا دے او این عاشور ہم داسے تحقیق
 ذکر کریں۔ تر دے لفظ (فالتبوء) پورے پنخہ مسائل
 معلوم شول۔ اول جواز کبیع پہ قرض سرہ۔ دویم جواز کسلم
 دریم اجل معین مهورم فساد کاجل مجہول، پنجم ایجاب لیکلو
 فائده :- این کثیر کسوال جواب پہ طریقہ سرہ لیکلی دی چہ
 پہ حدیث کمسلم کنش راغلی دی چہ انا امۃ امیۃ لا ککتب ولا
 نحسب، (موترا می) (ان پرہ) امت یوحساب اولیکل تہ شو
 کولے؟ جواب :- دین پہ حیثیت کدین سرہ لیکلو تہ محتاج
 تہ دے دے وچے تہ صحابہ کرام او اکثر کقرآن او داحا دیشو
 نقل پہ حفظ سرہ کریں۔ او امر پہ کتابت سرہ کجزوی
 مسائلو پہ یارہ کنش دے۔ کدے تور جوابو تہ ہم پہ خیل
 مناسب محل کنش کیں مے شی۔

وَلْيَكْتَسِبَ بَيْنَكُمْ كَاتِبٌ بِالْعَدْلِ، پہ دے جملہ کنش ایجاب دے
 (واجب کیدل) کالیکلو پہ ہغہ چا باندے چہ اہل وی ککتابت
 نو دفع کدوہم ذہ چہ فالتبوء ہو دلالت کوی چہ داین او مدیون
 پہ پخیلہ کتابت کوی۔ حاصل کدفع کدوہم دادے چہ حصول
 ککتابت ضروری دے کہ کدھر کاتب تہ وی اولفظ کبینکم
 دلالت کوی چہ کتابت پہ حضور کقریقیتو کنش ضروری دے
 بِالْعَدْلِ متعلق دے پہ وَلْيَكْتَسِبَ پورے او عدل ہو یو
 صفت دے چہ کدھے پہ سبب سرہ انسان عاقل ککناہ کبیرہ
 او کبیا بیا کولو کور ککنا ہو تہ بچ ساقی۔ او دلالت کدے لفظ
 دلالت دے دا امور داخل دی چہ زیاتے او کمے تہ نہ کوی او
 مجمل او محتمل الفاظ بہ نہ لیکلی او حق بہ لیکلی او ہیچ یو

د جائزیت و تہ بہ یہ زیرہ او پہ قلم سرہ گناہ تہ میلان نہ کوی۔ او
 د کتابت مبتدی د شہادت دہ او پہ شہادت کیں صفت د عدالت
 شرط دے لکہ روستو ذکر کیری تو پہ کتابت کیں ہم شرط دے۔
 وَلَا یَا بَکَاتِبُ اَنْ یَّکْتُبَ، د تاکید د ماقبل دے۔ امام شعبی و ثیلی
 دی چہ د کتابت فرض کفائی دے کله چہ تور عا دلان کاتبان
 موجود وی۔ او چہ تور کاتبان موجود نہ وی تو بیا فرض عین دے۔
 کَمَا عَلَّمَہُ اللّٰہُ قَلِیْلًا کُتُبَ، یہ تعلق دے کاف کیں درے اقوال دی
 اول قول دادے چہ د متعلق دے یہ اَنْ یَّکْتُبَ پورے او یہ
 عبارت کیں پتوالے دے۔ معنی دادہ چہ داسے لیکل چہ یہ نشان
 دھے وی چہ اللہ تعالیٰ دہ تہ دھے علم ورکریں دے۔ دویم قول
 دادے چہ د متعلق دے یہ روستو قَلِیْلًا کُتُبَ پورے۔ او ز محشری
 و ثیلی دی چہ فرق یہ د وار و کیں دادے چہ یہ اول قول سرہ
 نہی (منع) دہ د امتناع د کتابت مقیدہ یعنی د کتابت معلومہ (یہ
 علم د اللہ تعالیٰ سرہ) نہ دے انکار نہ کوی۔ تو ور پے اُویل
 چہ قَلِیْلًا کُتُبَ یعنی لیکل دے او کیری یہ دغہ کتابت مقیدہ سرہ۔
 او یہ دویم قول کیں لہی دہ د امتناع د کتابت مطلقہ نہ تو پہ
 اَنْ یَّکْتُبَ باندے کلام ختم شو او بیا اے امر او کیرو چہ کتابت دے
 مطابق د علم سرہ او کیری نوزیات تاکید حاصل شو۔ دریم قول
 چہ ابن عطیہ غورہ کریں دے دادے چہ د متعلق دے یہ لَا یَا بَکَاتِبُ
 پورے او کاف د تعلیل د بارہ دے یعنی د کتابت نہ دے انکار
 نہ کوی حکمہ چہ اللہ تعالیٰ یہ دے کاتب باندے احسان کریں
 یہ تعلیم ورکولو د کتابت سرہ تو پہ دہ باندے لازم دی چہ د
 تور و محتاجو سرہ احسان او کیری۔ او پہ دے جملہ کیں پنچھ
 مسائل دی۔ اولہ مسئلہ دا چہ یہ اہل کتابت باندے لیکل
 کول فرض دی (فرض کفائی یا عین) دویم دا چہ یہ دے وخت
 کیں حاضریدل د وار و طرفو شرط دے۔ دریم عدالت شرط دے
 او خلورمہ دا چہ انکار کول د کتابت نہ گناہ دے د ضرورت یہ
 وخت کیں او پنجمہ مسئلہ دا چہ کتابت علم دے د علومو

شرعیو نہ حکمہ اللہ تعالیٰ خان تہ نسبت کریدے پہ طور د
احسان سرہ۔

وَلْيُمْلِلِ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ، دا ذکر د طریقہ د کتابت دے
یعنی مکتوب (رسید یا استہام) پہ دچا د طرف تہ لیکلے کیڑی۔
د وَلْيُمْلِلِ فعل ماضی پہ اصل کنس اَمَلَّ دہ او کلہ دغہ لام
پہ الف سرہ بدلیڑی نو اَمَلی استعمالیڑی لکہ پہ دے قول
د اللہ تعالیٰ کنس فِہی کُتِلی عَلَیْہِ بُکْرَۃٌ وَ اَصِيْلًا (فرقان) او
دلہ پہ اصل سرہ مستعمل دے او د دواہو معنی السقاء
(غورخول) د کلام دہ آورید وئی تہ د لیکلو یا نقل کولو یا
حفظ کولو دپارہ۔ اَلْحَقُّ کنس د حق نہ مراد دین (قرض) دے
چہ لازم دے پہ ذمہ د قرضداری باندے۔ او دا املاء متضمن
دہ اقرار د قرض او د جنس او د صفت او نیپے وغیرہ لہ۔

وَلْيَتَّقِ اللَّهَ رَبَّهُ، پد یکس دیر تاکید دے پہ اقرار کوونکی
باندے او د تاکید دپارہ ئے لفظ اللہ اورب دواہو جمع کوی
دی۔ دا اشارہ دہ علت د تقویٰ تہ چہ توحید د الوہیت د
اللہ تعالیٰ اوربوبیت د ہجہ دا علت دے دپارہ د تقویٰ د
ہجہ نہ۔ او مراد دا دے چہ انکار د وجوب د قرض او د
مقدار او جنس او صفت د ہجہ تہ اونگری۔

وَلَا يَبْخَسُ مِنْهُ شَيْئًا، دا ہم طریقہ د تقویٰ دہ۔ منہ ضمیر
حق تہ راجع دے۔ بخص مطلق نقصان تہ وئیلے شی او
خاصکر نقصان پہ طریقہ د پتولو سرہ۔ او دلہ مراد
نقصان دے پہ حق کنس پہ طریقہ د دھوکے او حیلے او
انکار وغیرہ سرہ۔ او دا معنی پہ سورۃ اعراف ہجہ کنس
دہ چہ ہلتہ ئے فرما ئیلی دی، وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ اَشْيَاءَهُمْ،
فَإِنْ كَانَ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ سَفِيهًا، پہ دے جملہ کنس
ہجہ عذرونہ ذکر کوی چہ د ہجہ سرہ املاء او اقرار نشی
کیدے یا تہ قبلیڑی۔ او پد یکس مسئلہ د نیابت ذکر
کوی۔ دلہ ئے درے عذرونہ ذکر کریدی او حرف د

اَوْچہ پہ مینح دے دوی کیں رائے دے نو دلالت کوی پہ فرق
دے دوی باندے۔

اول عذر:- سقیہا دے۔ دے سقاہت تفسیر پہ آیت ۱۱۱ کیں
تیر شویدے دلتہ دے مفسریتو تہ مختلف تعبیرات نقل
دی مثلاً جاہل پہ امور و او پہ املاء کولو باندے، شیخہ
یا نابالغ تبذیر کوونکے دے مال او فاسد و ونکے دے دین، کم
عقل، رھغہ کس چہ دے مال پہ قدر باندے تہ پوہیری
نو تبذیر او اسراف کوی، جاہل دے دین اسلام تہ۔ دا
ابو حیان ذکر کری دی۔

دویم عذر:- اَوْ ضَعِيفًا، چہ بدن ئے کمزورے وی او
پہ بدن سرہ معذورہ وی یا دیر بیماری وی، دیر بودا وی۔
دریم عذر:- اَوْ لَا يَسْتَطِيعُ اَنْ يُجِيبَ هُوَ، عدم استطاعت
دے چاہہ والی دے وجہ تہ یا دے غیوبت دے وجہ تہ یا دے چاہہ پہ
لغت دے کاتب باندے تہ پوہیری۔ او دا آؤ دے پارہ دے منع
دے خلودے کله کله پکین دا دودہ یا درے حالات ہم جمع
شی۔ هُوَ ضَمِيرٌ لِّیْ دے دودہ وجو تہ ذکر کرو۔ اول دے چاہہ
دا تصریح دے یہ عدم استطاعت باندے پخیلہ۔

دویمہ وجہ دے چاہہ دفع دے مجاز دے یہ نسبت کیں پت
ضمیر تہ۔ فَلْيُرْسِلْ وَلِيَّهُ بِالْعَدْلِ، دے وَلِيَّہُ ضَمِيرٌ رَاجِعٌ
دے الذی علیہ الحق تہ چہ موصوف وی پہ یو دے دغہ
صفاتو سرہ۔ او ابن جریر و ثیلی دی چہ حق تہ راجع
دے۔ وَلِيٌّ تہ مراد ہغہ دے چہ اختیار لری دے کار
چہ ہغہ وھی رچہ ہغہ تہ وصیت کرے شوے وی)
دے سفیہ او دے وروکی دے او ترجہان دے دے چاہہ او گوئیگا۔
او وکیل دے دے لَا يَسْتَطِيعُ وَالَا دے پارہ او دے تہ ولی دے نیابت
وئیلے شی۔ او ولی قائلشول دے سفیہ پہ خاکے باندے
دلالت کوی چہ سفیہ پہ شرع کیں محجور دے دے
تصرفاتو تہ پہ خیل مال کیں لکے چہ پہ سورۃ النساء

کتب دی۔ یا لَعْدُل متعلق دے یہ قَلِيمَلِك پورے۔ اقرار
 د طرف د غیر نہ یہ شان د شہادت دے نو یہ دیکتب ہم
 عدالت شرط دے۔ یہ دے جملہ کتب شہید احکام دی۔
 اول داچہ یہ مکتوب کتب د قرضنداری اقرار لیکل ضروری
 دی۔ دویم داچہ یہ اقرار کتب تقویٰ او احتیاط واجب د
 دریم داچہ یہ ہفتے کتب ہر قسم خیانت حرام دے۔ خلوم
 داچہ یہ وخت د عذر د مدیون (قرضنداری) کتب نیابت
 جائز دے۔ پنجم داچہ د نیابت اقسام وصی، وکیل او
 ترجمان دی۔ شپروم داچہ یہ سفیہ باندے شرع کتب
 د تصرفات د مال او د نفس بتدیز لگول ضروری دی۔
 وَاَسْتَشْهَدُ ا، د قرض پور د معاملے دیار د وہ کار و نہ
 ضروری دی یو کتابت (لیکل کول) ہفتے خو تر دے خٹے
 پورے ذکر شو۔ دویم شہادت (گواہی) اوس ہفتے ذکر
 گوی او د دے دوار و فائدے دادی چہ ہر کلمہ نیبتہ
 روستوی نو بعضے وخت یہ انسان باندے نسیان
 راشی نو انکار او کوی۔ نو یہ دے سرہ د جائیدتو د
 مال حفاظت اوشی۔ بل داچہ قرض ور کوونکی تہ معلوم
 وی زما قرض لیکل شویدے نو د زیادت مال طلب نشی
 کولے۔ او د نیبتے تہ ہم مخکب خوشبتنہ نشی کولے۔ او
 قرضنداری تہ معلومہ وی چہ لیکل شویدی نو ہفتے د
 قرض نہ انکار او روستوالے د نیبتے تہ نشی کولے۔ نو
 د جکرے او فساد اسیاب یہ لیکلو او گواہی سرہ دفع
 کیری۔ او یہ وَاَسْتَشْهَدُ ا کتب سین د طلب دیار یا
 د تاکید دیار دے۔ شہیدین، شہید کتب یہ نسبت
 د شاہد سرہ مبالغہ دہ یعنی داسے گواہ او گوری چہ د
 شہادت عادت لری او د ہفتے مواقع او احکام پیڑنی او د
 ہفتے شہادتو نہ رد کرے شوے تہ وی۔ نو یہ دیکتب
 صفت د عدالت تہ اشارہ شوہ او عدد د شہادت ہم ذکر شو

چہ دودہ دی۔

مِنْ رِّجَالِكُمْ، دا متعلق دے پہ وَاِسْتَشْهَدُوا پورے یا پہ
شہیدائین پورے او صفت دے دھتہ پہ اعتبار د لفظ پہ سرہ۔
لفظ رجال دلالت کوی پہ بلوغ باندے یعنی شہادت د تالاقہ
صحیح نہ دے۔ او دا قول د اکثر اہل علمو دے۔ او لفظ د
کم دلالت کوی چہ د مؤمن شہادت شرط دے یعنی د
کافرا تو شہادت قبول نہ دے او دا مریانو (غلامانو)
تہ ہم شامل دے لیکن د حقوی پہ شہادت کیں ر پہ
معاملاتو کیں) د علما د اختلافات دے۔

فَاِنْ لَّمْ يَكُوْنَا رَجُلَيْنِ، پہ دے یکون کیں دودہ اقوال دی
اول دا چہ کان تا قصہ دے او ضمیر تثنیہ چہ راجع دے
شہیدائین تہ ہنہ اسم دے اورجلین خیر دے۔ تو حاصل
معنی دا دہ کہ خاوند د حق یا کتابت والا د غفلت د وجہ
تہ یا قصداً د یل خہ غرض د وجہ تہ دودہ سری پریری دی
تو د یو سری او دودہ بنحو شہادت پورہ دے۔ یعنی د شہادت
د بنحو د پارہ عدم د سرو مطلقاً لازم تہ دی۔ او دویم قول
دادے چہ کان تامہ دے او رَجُلَيْنِ منصوب دے پہ حالیت
باندے۔ حاصل د معنی دا دہ چہ کہ دودہ نارینہ بالکل نہ
پیدا کیڑی تو ہلہ پہ د بنحو شہادت تہ رجوع کیدیشی۔
ابن عطیہ و ثیلی دی چہ دا قول ضعیف دے۔ او صاحب
اللباب و ثیلی دی چہ دا د اجماع تہ خلاف قول دے۔
ابن عاشور و ثیلی دی چہ اولہ معنی مراد دہ پہ ہنہ
کیں اشارہ دہ چہ اسلام زنانہ لہ د گواہی کولو مستقل
حق ورکریدے یہ خلاف د جاہلیت د قانون سرہ۔

فَرَجُلٍ وَاَمْرَءٍ کَانَ، دا مبتداء دہ او خیرے پتہ دے
یعنی یشہدون۔ یا ئے مبتداء پتہ دہ فالشہاد۔ او آیت
ظاہر دے پہ دلالت کولو کیں چہ د زنا تو شہادت سرہ
د سری شاہد نہ پہ مایو معا ملاتو کیں قبول دے حکم

چه داسے معاملات پہ انسانانو کیں دیر واقع کیری نو پہ
 شہادت کیں وسعت اوکریے شو۔ او ددینہ علاوہ پہ نور
 کارونو کیں د زانو پہ شہادت کولو کیں د علماؤ اختلاف دے۔
 هان پہ بارہ دھخہ امور و کیں چه د زانو د علم سرہ
 خصوصیت لری لکه ولادت، بکارت او نور عیوب د زانو
 نو پہ هخہ کیں اتفاق دے چه شہادت دیوازے بنحو قبول
 دے۔

مَنْ تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَاءِ، غورہ دادہ چه دا متعلق دے
 دَ اَشْشُّهَدَاءُ سرہ نو دا قید بہ شامل شی تولو شہادت
 کوونکو تہ۔ د ترضون خطاب عام دے تولو مسلمانانو تہ
 او دا قید دلالت کوی چه پہ مسلمانانو کیں داسے خلق هم
 شتہ چه د هغوی شہادت قبول نہ دے۔ ابو حیان او صاحب
 اللباب و ثبلی دی چه هخہ کسان چه د شہادت د پاره د صلیح
 مسلمانانو پہ نیز خوخ وی نو هخہ هخہ خوک کیدیشی چه
 لاتدے ذکر شوی لس صفات پکیں راجع وی۔

عَ مسلمان عَ آزاد چه غلام نہ وی عَ بالغ عَ عادل
 عَ عالم پہ هخہ خہ چه شہادت کوی پہ هخہ یاندے علا چه
 پہ شہادت کولو سرہ خان لہ تفح نہ را کادی عَ او د خان
 نہ یے ضرر دفع کول مقصد تہ وی عَ چه پہ دیرے
 خطایی سرہ مشهور نہ وی عَ او پہ خلاف دانسانیت
 او سریتوب کارونو سرہ هم مشهور نہ وی عَ او د دہ
 او د مشہود علیہ یہ مینج کیں کینہ او دشمنی تہ وی۔

أَنْ تَصِلَ أَحَدَاهُمْ فَتَدْرِكُوا أَحَدَهُمَا الْآخَرَى، دا پہ
 تقدیر د لام اجلیہ سرہ دے یعنی لَأَنْ تَصِلَ، او دا علت
 دے د امر عتات د پاره یعنی اقامت د دوو بنحو دیوسری
 پہ خائے د علت د وچے نہ دے یعنی کہ د یوے بنجے نہ
 هیرشی تو بلہ یہ ورتہ یا دوی را او پہ دیکیں ضلال علت
 دے د تذکر ریادولو د پاره د دے وچے نہ یے فتد کر

کتب فاسبئیہ ذکر کریدہ) او مجموعہ بیاعت دے دے
 امرء تان دیارہ - او این حاجب یہ امالی کتب ذکر کریدی
 چہ دے عربو د لغت قاعدہ دادہ چہ ہرکلمہ دوی علت
 ذکر کوی لیکن دے دغہ علت دیارہ یل علت دی نو دوی علت
 علت مخکس ذکر کوی اور سو علت یہ فاسرہ ذکر کوی .
 او صاحب کشاف و ثبلی دی چہ یہ دے ترتیب کتب اہتمام
 دے دے نشان دے تذکیر - تخلص - دے ضلال معنی مخکس یہ
 تفسیر دے سورۃ فاتحہ کتب ذکر شویدی دلتہ ضلال یہ معنی
 دے نسیان سرہ دے - او قرطبی دے ابو عبید نہ نقل کریدی
 چہ ضلال دے شہادت نہ دادے چہ یوجزء تربتہ ہیر
 شی او یل جزء ورتہ یادوی نو انسان حیران (ضال) پاتے
 شی - او چہ ہول شہادت تربتہ ہیر وی نو یہ ہفتہ کتب
 صلی فیہا نشی و ثبلی کیدے - نو یہ دیکش اشارہ دے چہ
 ہول شہادت تربتہ ہیر وی نو یہ یادولو دے پلے سرہ
 فائدہ نہ کیری - احداہمائی دے کرتہ او ثیلو حکمہ
 چہ دے اول مصداق تاسیہ رہیرونکے) دے او دے دویم
 مصداق یادوونکے دے نو یہ ضمیر یا ندے اکتفاء نہ
 شوہ کیدے - ابو حیان و ثبلی دی چہ یہ طبیعت دے زنا نو
 کتب دے یر برودت (بخوالی) او دے رطوبت (لوندوالی)
 دے وجے نہ نسیان غالب وی لیکن یہ دو باندے داوہم
 کول دے عقل نہ لے دے - او یہ صحیح حدیث کتب ذکر
 دی چہ دا دے دے نقصان دے عقل دے دوی نہ دے یعنی
 مجموعی یا اکثری طور سرہ دے نارینہ عقل دے زنا نہ
 زیات وی - راو ما دے بعضے مشائخو نہ اوریدی دی چہ
 دے نسیان وجہ یہ اصل کتب گناہونہ دی او یہ زنا نو کتب
 نسبتاً گناہونہ دیروں نو نسیان دے ہغوی دیروں
 لیکن حکم دے اللہ تعالیٰ یہ علتو نو باندے نہ دے بنا -
 دے دے وجے نہ یہ خیل عقل او رائے سرہ دے اللہ تعالیٰ

دا حکم بدلول او یوه ښځه د یو سړی سره په گواهي کولو
کېن برابرو د دے وخت د گمراهانو لار ده۔

وَلَا يَأْتِ الشَّهَدَاءُ إِذًا مَا دُعُوا، لکه چه کتابت د تاکيد
د پاره یې وئيلي وو۔ وَلَا يَأْتِ كَاتِبٌ آه نو داسے د شهادت
د تاکيد د پاره دا جمله ده۔ إِذَا مَا دُعُوا کيس د قتاده او
ربيع قول دادے چه د دينه مراد تحمل د شهادت د
(يعني شاهد جوړيدل) او شهداء یې مجازاً اوئيلو په اعتبار
د راتلونکي وخت سره۔ او په دیکې اشاره ده چه تحمل د
شهادت فرض کفائي دے۔ او د اکثر مفسرينو په نيز د
دينه مراد د شهادت ادا کول په وخت د دعوت کيس

(راغوښتلو کيس) فرض عين ده۔ او قول د زجاج دادے
چه مراد دواړه دي يعنی تحمل د شهادت او ادا د
شهادت۔ په دے جملو کيس نهه احکام دي ع استشهاد
په کتابت کيس ضروري دے ع عدد د دوه والي د گواهانو
ضروري دے ع د یو سړی په ځانے د دوو ښځو گواهي
صحيح ده ع په گواهانو کيس بلوغ شرط دے ع دارنگ
اسلام شرط دے ع په گواهانو کيس عدالت شرط دے
ع د گواهانو يو بل ته تذکیر ورکول (يادول) جائز دي
ع تحمل د شهادت فرض کفائي دے ع او ادا د شهادت
فرض عين ده۔

وَلَا تَشْمُوْا أَنْ تُكْتُبُوْهُ صَغِيرًا أَوْ كَبِيرًا إِلَىٰ أَجَلٍ، لکه چه
نهي یې اوکړه د امتناع د شهادت نه د پاره د دفع د
جگړے او حفاظت د مالونو د خلغو۔ نو اوس نهی ذکر
کړی د امتناع د کتابت نه په عذر د لږ مال يا ډیر مال۔
د اهم د جگړے د دفع کولو او د مالونو د حفاظت د پاره۔
تَشْمُوْا، سَأَمْتُ په لغت کيس سترے کيدل او خفه کيدل
دي او مراد ترينه کسل (ناراستي) دے۔ لیکن کسل
صفت د منافق دے د دے وچ نه یې ذکر نه کړو۔

اَنْ تَكْتُبُوْهُ، دامفعول كَتَبْتُمْ هُوَ دے پہ حذف ك حرق، جر سرہ چہ من
 دے یا متعدی دے بالذات اوکے ہمیر ک دین حق تہ یا کتاب تہ
 راجع دے۔ صغیراً او کبیراً، دا حال دے کہ ضمیر ک تَكْتُبُوْهُ نہ یعنی
 دغہ دین (قرض) کہ یہ ہر حال باندے وی کہ لبروی اوکے پیر
 وی۔ دار تک ہتھ لیکل (سند) معتصر وی اوکے اوپر دوی۔ او دا
 دوارہ یے کہ دے وجے تہ ذکر کرل چہ بعض شخص وائی چہ دالہ
 قرض دے تو لیکلو تہ یے حاجت نیستہ۔ او بعض وائی چہ داخو
 پیر قرض دے کہ دینہ انکار نشی کیدے او نہ ہیر پیری۔ نو دا
 دوارہ عذر و نہ یے دفع کرل۔ صغیر او کبیر یے ذکر کرل او قلیل او
 کثیر یے نہ دے وئیے اشارہ دہ چہ دل تہ اعتبار ک قرض بوجہ
 تہ دے او کہ بوجہ یہ یا کہ کیں صغیر او کبیر استعمال پیری۔
 الی اجلہ کیں دہ اقوال دی۔ اول دا چہ دا متعلق دے پہ محذوف
 پورے احوال دے یعنی مُسْتَقَرًّا فِي الدِّمَاءِ الی اجلہ۔ دویم قول
 دا چہ دا متعلق دے پہ تَكْتُبُوْهُ پورے او الی یہ معنی کہ مع دے۔
 او ذکر ک اجل یے کہ دے وجے نہ او کہ وجہ یہ کتابت کیں کہ نتیجے
 کہ لیکلو اہتمام پیر ضروری دے۔

ذَلِكُمْ اَقْسَطُ عِنْدَ اللّٰهِ، کہ کتابت او اشہاد درے فائدے ذکر کوی
 او کہ دے وچونہ دا واجب دی۔ ذَلِكُمْ اشارہ دہ مجموعہ ماقبل
 تہ۔ او اَقْسَطُ یہ معنی ک عدل دے یعنی دا پیر اتصاف دے پہ
 حکم کہ اللہ تعالیٰ کیں کہ یا کہ دفع کولو کہ ظلم او اختلاف۔ اقسط
 کیں درے اقوال دی۔ اول قول دا چہ دا کہ اَقْسَطُ نہ یہ معنی کہ
 عدل سرہ کہ اَقْسَطُ (یہ معنی کہ ظلم) نہ ماخوذ دے لیکن وزن کہ
 افعل کہ رباعی نہ شاذ دے۔ دویم قول دا چہ دا کہ اَقْسَطُ نہ ماخوذ
 دے (پیش کہ سین سرہ) یہ معنی کہ عدل او شہاد (پہ کہ سرہ)
 یہ معنی کہ جور او ظلم دے۔ دریم دا چہ ابن قطاع او ابن
 وثیلی دی چہ دا مشترک دے یہ معنی کہ ظلم او عدل دوارہ
 سرہ راجح۔

وَأَقْوَمُ لِلشَّهَادَةِ، دا دویمہ فائدے، دہ یعنی سبہ برا پروو تہ کہ پالہ

د شہادت کولو د شاہدانو۔ یعنی د وچ د دے کتابت نہ
 شاہدان بہ صحیح شہادت ورکوی او د هغه نه خلاف نشی
 کولے۔ اوله فائده د پاره د تحصیل د رضا د الله تعالی ده۔
 او دویمه فائده د پاره د دنیوی مصلحت ده او دینی مصلحت
 مخکس دے په دنیوی مصلحت باندے د دے وچ نه اقسط
 ئی په اقوم باندے مخکس ذکر کړو۔

وَأَذِّنْ لِلْعَذَابِ أَشَدَّ، دیر تیز دے دے شک لرے کولو ته
 د زړو د دائن او مدیون نه۔ او دا دریمه فائده راجع ده
 دفعه د ضرر ته د نفسونو نه حکه چه شک د نفس سبب د
 خفگان او پریشانی دے او دفع د ضرر ده د غیر ته چه
 نور خوک په دویته نسبت د دروغو نه کوی او په گناه د
 غیبت کنس په نه واقع کیږی۔ دارنگ اړتیا پ (شک کول)
 خو سبب د جنگ او د فساد دے د دائن، مدیون او گواهانو
 په منفع کنس۔ شک په مدیون باندے د انکار کولو د قرض
 نه او په دائن باندے د زیات مال دعوی کولو او په
 گواهانو باندے د طرف داری کولو۔ او دارنگ حاکم او
 قاضی به هم شک نه کوی۔ او دا فائده اهم ده په باره
 د وجوب د کتابت کنس۔ په دے جمله کنس درے احکام دی
 اول انکار کول د کتابت ته په عذر د لږ او دیر سره
 منع دے۔ دویم په دغه کتابت باندے د شاہدانو عمل
 او موافقت ضروری دے۔ دریم د دغه کتابت په سبب په
 ټول کسان خان د شکونو نه بچ اوساتی۔

إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً حَاضِرَةً تُدِيرُوتَهَا بَيْنَكُمْ، په دے استثناء
 کنس دوه اقوال دی۔ اول دا چه دا استثناء متصل ده یعنی
 کتابت لازم دے په ټولو معاملاتو کنس مگر په حال د حضور
 د تجارت کنس۔ دویم قول دا چه دا استثناء منقطع ده یعنی
 تجارت حاضره کنس کتابت لازم نه دے۔ او دا قول اکثر د
 غوره کړیدے۔ او تګون د لته ناقصه دے او اسم د هغه پټ د

یعنی تَكُونُ التَّامِلَةَ أَوِ التَّجَارَةَ - حَاضِرَةً نہ مراد دا دے
 چہ یہ مبیعہ یا یہ ثمن کنس نیتہ نہ وی دارنگی ہغہ
 مبیعہ چہ مشتری (راخستونکے) ئے فی الحال قبض کوی -
 شَرَّيْزُوتَهَا بَيْنَكُمْ نہ مراد قبض کول دی لاس پہ لاس -
 یا هر وخت کنس داسے بیعہ کول - نو پہ قید دَ حَاضِرَةً سرہ
 ئے احتراز اوکرو دَ قرض سودا کولو او دَ سلم نہ - او پہ
 شَرَّيْزُوتَهَا سرہ ئے احتراز اوکرو دَ بیع غیر منقول نہ
 یعنی دَ زمکو او کورو نو (جائیداد) بیع کنس کتابت ضروری
 دے اگرچہ نقد سودا وی -

فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَلَّا تَكْتُبُوْهَا، جُنَاحٌ یہ معنی دَ مشتری
 دے پہ نیز دَ ہغہ چاہہ امر دَ کتابت دَ وجوب دَ پیارہ نہ
 وائی - او پہ معنی دَ گناہ دے پہ نیز دَ ہغہ چاہہ امر دَ
 کتابت دَ وجوب دَ پیارہ وائی - او وجہ دَ عدم جناح دا دہ
 چہ نقد تجارتونہ یہ منقولہ تو کنس دیر واقع کیبری نو
 دَ دے کتابت واجب کول سبب دَ تکلیف او دَ مشقت دے
 او یرہ دَ انکار ہم نیشتنہ -

وَأَشْهَدُ اِذَا تَبَايَعْتُمْ، هرکله چہ یہ نقد بیعہ کنس ئے
 کتابت ساقط کرو نو دَ توثق (مضبوطوالی) دَ پیارہ حکم دَ
 اشہاد ئے باقی پرینودلو - او تَبَايَعْتُمْ عام دے کہ بیع پہ
 نقد وی او کہ پہ نیتہ سرہ وی او پہ دے امر کنس
 اختلاف دے چہ دا منسوخ دے پہ روستو سبرہ یا
 محکم دے - او پہ نیز دَ بعضو دا امر دَ استحباب دَ پیارہ
 دے لیکن غورہ قول دا دے چہ پہ وخت دَ اعتبار او اعتقاد
 کنس امر دَ استحباب دَ پیارہ دے او پہ وخت دَ گمان او
 اختلاف پیدا کیڈلو کنس امر دَ ایجاب دَ پیارہ دے - اِذَا
 شرطیہ دے نو پہ نیز دَ بعضو ئے جزاء پتہ دہ او دَ
 بعضو پہ نیز ئے جزاء مقدم دہ - یا اِذَا ظَرْفِيْہ دے
 او دا غورہ دے -

وَلَا يُضَارُّ كَاتِبٌ وَلَا شَهِيدٌ، دَا دَا دَا بُو ذِکْر دے او متعلق
 دے دَحْکَم دَکتابت او دَ اَشْهَاد سرہ۔ وَلَا يُضَارُّ کُتِب دوه
 احتمالات دی۔ اول دَاچہ دَا صیغہ دَ معلوم دہ او کاتب
 او شہید ٹے فاعل دے او مفعول ٹے پت دے۔ دولیم
 دَاچہ دَا صیغہ دَ مجہول دہ او کاتب آہ۔ تائب فاعل
 او اصل فاعل ٹے پت دے۔ دَ مُضَارَّة معنی دادہ چہ یو
 بل تہ ضرر او تکلیف ورکوی یعنی دائن او مدیون دَا
 کاتب او گواہان یہ تکلیف او یہ تاوان کشن اچوی او هغوی
 لہ ہیخ اجرت او کرایہ نہ ورکوی او بے ضرورتہ ٹے
 راغواہی یا یہ هغوی باندے دَ طرف داری کولو کوشش
 کوی۔ او دَا شان کاتب او گواہ بہ دائن او مدیون تہ ضرر
 او تکلیف نہ ورکوی۔ یعنی کاتب یہ یہ لیکلو کشن زیاتے کسے
 نہ کوی او موقعے تہ بہ حاضریری او شاہد بہ شہادت نہ
 پتوی او نہ بہ ٹے بدلوی او نہ بہ دَ شہادت نہ انکارکوی۔
 دارنگ دَ اضرار تورے طریقے ہم شتہ چہ دَ هتے نہ
 ہریولہ خان ساتل ضروری دی۔

وَلَا تَفْعَلُوا قِيَا تَهُ فُسُوقٌ بِكُمْ، دَ تَفْعَلُوا مفعول پت دے
 یعنی الا ضرار۔ یا عام دے هتہ او امر او نواہیو تہ چہ دَ
 طرف دَ اللہ تعالیٰ نہ دی نو دَ هتے مخالفت او کری۔ فسوق
 نہ مراد فسق عملی دے اشارہ دہ چہ دَ غہ مخالفت
 او تکلیف او ضرر ورکول گناہ کبیرہ دے۔ بِكُمْ کشن بَا دِیَارِ
 دَ الصَّاق دہ یعنی دا گناہ یہ تاسو پورے پیوست کیدونکے
 دہ او سبب دے دَ ید تافے دَ پارہ چہ بغیر دَ توپے نہ
 نہ لرے کیری۔ یا بَا یہ معنی دَ قِ دہ۔ او هر کله چہ
 مخکش گناہ دَ فسق بیٹے ذکر کریدے نو اوس پہ وَاَتَقُوا اللہ
 سرہ امر ورکوی چہ تقوی کوئی دَ دے دَ پارہ چہ یہ فسق
 کشن اختہ نہ شئ۔

وَلَا يُعْلِمُكُمُ اللّٰهُ، یہ دے جملہ کشن ترغیب دے ماقبل

وَإِنْ كُنْتُمْ عَلَىٰ سَفَرٍ وَلَمْ

او کہ چرے یثی تاسو پہ سفر یا تدے او نہ

تَجِدُوا كَاتِبًا فَرِهْنَ مَقْبُوضًا

موی تاسو لیکونکے نو جائزہ چہ (واخلی) نو کا تہ قبض کتوشوے وی

فَإِنْ أَمِنَ بَعْضُكُم بَعْضًا فَلْيُؤَدِّ

نو کہ چرے اعتماد او کری بعض ستاسو پہ بعض یا تدے نو ادا کری

الَّذِي أَوْثَقَ أَمَانَتَهُ وَلْيَتَّقِ اللَّهَ

هذه کس چہ اعتماد پر کرے شوکے امانت خیل او ویرہ او کری ذ الله تعالیٰ نہ

احکام مو تہ دپارہ د عمل کولو او اشارہ دہ چہ ماقبل احکام
د معاملاتو پہ علومو شرعیو کیں داخل دی۔ او تردے خاکے
پورے پنچہ احکام ذکر شول۔ اول نقد یعنی لاس پہ لاس
اغستل او خرخول کول جائز دی۔ دویم پہ دیکیں اشهاد ضروری
دے۔ دریم مضامہ (بیویل تہ تکلیف و رکول) حرام دہ۔ خلورم دا گناہ
کبیرہ او سبب د فسق دے۔ پنجم دا احکام د معاملاتو پہ علومو
شرعیو کیں داخل دی۔ تردے خاکے پورے پہ دے آیت کیں
مجموعہ ظاہری احکام اتہ ویشٹ (۲۸) معلوم شول۔

وَاللَّهُ يَكْفُلُ شَيْءٌ عَلِيمٌ، دا ہم ترغیب دے ماقبل احکامو
باتدے عمل کولو تہ چہ پہ دے احکامو کیں ستاسو د تیوی
او اخروی مصالح دی حکم چہ علم ذ الله تعالیٰ پہ پتولو
خزونو باتدے محیط دے پہ دے روستو دریو جملو
کیں لفظ الله یے درے کرتہ ذکر کریدے۔ دا دپارہ
د تعظیم د دے احکامو۔

رَبِّهِ ط وَلَا تَكْتُمُوا الشَّهَادَةَ ط وَمَنْ

چہ رب ددہ کد اومہ یتوی شہادت لره او شوک چہ

يَكْتُمُهَا فَإِنَّهُ إِثْمٌ قَلْبُهُ ط وَ

یت کوی شہادت لره تو یقیناً گناہکار دے زہہ دہذہ او

اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ ط

اللہ تعالیٰ پہ ہذہ عملونو چہ تاسو کوئی نبہ علم لری

۲۸۳:- دا عطف دے پہ مضمون د ماقبل آیت باندے پہ
ہغے کیں ذکر د بیع مؤجل وو پہ کتابت او اشہاد سرہ
تو اوس ذکر کوی بیع مؤجل پہ رهن (کاترہ کولو) سرہ
او بیع مؤجل پہ امانت سرہ - دا دوه اقسام د مخکین
تہ بالکل جدا وو ددے وچ تہ ئے مستقل آیت کیں
ذکر کریدی - دارنگ (مخکین آیت کیں وئیلے شویدی)
چہ هر کله د عقد کوونکو یہ یوبل باندے دچکے
گمان وی نو د هغوی د پاره حکم د کتابت او د اشہاد وو -
تو پہ دے آیت کیں ذکر کوی چہ هر کله چہ لہ اعتماد
وی نو بیا حکم د رهن دے اوچہ دیر اعتماد وی نو
بیا حکم د امانت دے -

وَإِنْ كُنْتُمْ عَلَى سَفَرٍ ، لَفَقَدْ عَلَى دِلَالَةٍ کوی چہ داسے
وی چہ هنج قسم اقامت یکیں تہ وی تو گواہانو پسے برعیدل
گران وی -

وَلَمْ تَجِدُوا كَاتِبًا ، دا عطف دے پہ فعل شرط باندے
یعنی کنتم باندے - یا پہ لفظ د سفر باندے - یا حال
دے د اسم د کنتم تہ -

فَرِهَانٌ ، دا خبر دے او مبتداء ئے پتہ دہ معنی
قَالَوْا بَيِّنَةً رَّهَانٌ یا مبتداء دہ او خبر ئے پتہ دے
یعنی فَرِهَانٌ تَكْفِيٌّ - یا فعل پتہ دے ، یعنی فَرِهَانٌ عَنْ

ذَالِکَ رِهَانٌ، اَوْ رِهَانٌ مصدر یہ معنی دے مفعول دے یا جمع دے
رهن دے او غده یہ معنی دے مفعول دے، اور رهن یہ لغت کیں دوام
او استمرار او ثبوت تہ و ثبیلے شی۔ او دے شریعت پہ اصطلاح کیں
بندیدل دے یو عین خیز دی دے پارہ دے وثوق دے حق (قرض) دے دے
دے پارہ چہ پہ وعت دے عدم ادا دے حق (قرض) کیں دے غده عین
خیز نہ یا دے غده دے منافعونہ عین حق حاصل کری۔ قرطبی و ثبیلی
دی چہ رهن دلالت کری چہ مرہونہ یہ لاس دے مرتھن
او دے رهن تہ یہ نہ واپس گیری تہ ادا دے حق پورے۔

مَقْبُوضَةٌ، دا صریح دے چہ قبض دے مرہون رکانہ شوی
خیز) شرط دے دے صحت دے رهن دے پارہ یا دے غده دے اتمام
دے پارہ بنا بر اختلاف۔ او قبض مستلزم تہ دے دے انتفاع
دے پارہ بلکہ دا قبض صرف دے وثوق دے پارہ دے۔ دے دے وچ
نہ کانہ کوونکی لہ جائز تہ دی چہ دے کانہ شوی خیز
نہ یہ فائدہ اخلی۔ قرطبی و ثبیلی دی چہ دے امام مالک،
امام شافعی او امام ابو حنیفہ او دے امام احمد او امام
اسحاق (رحمہم اللہ علیہم) یہ نیز دے سورئ دے خیز
نہ یہ سورئ کولو سرہ او دے پیو والا بخاری تہ یہ پیو
اخستلو فائدہ اخستل جائز دی۔ او دے فائدے اخستلو
دے پارہ دے ایجارے خیلہ جوہول جائز تہ دے مگر چہ ایجارہ
منزوقہ وی۔

قائده :- دے مجاہد پہ نیز دے رهن دے جواز دے پارہ سفر او
عدم وجود دے کاتب شرط دے۔ او یہ نیز دے جمہورو
علماء باندے رهن پہ سفر او حضر او یہ وجود دے
کاتب او عدم وجود دے واپر حالتونو کیں جائز دے۔ یہ
دلیل دے حدیث دے صحیحینو سرہ چہ نبی صلی اللہ علیہ
وسلم خیلہ زغرہ پہ مدینہ کیں دے یو یہودی سرہ
رهن کرے وہ۔ لیکن شرط دے سفر او عدم وجود دے کاتب
یہ اعتبار دے غالب او قاتو سرہ دے حکم چہ پہ داسے حال

کشی اکثر گواہان او اسباب ذکر ثابت حاصلوں مشکل شئی۔

قَالَ أَمِنْ بَعْضِكُمْ بَعْضًا، دادریم قسم بیع ذکر کوی یعنی بیع مؤجل
بغیر ذکر ثابت اور ہن نہ اودا واقع کی پری یہ وخت دے پوئے اعتماد
کولو کیں یہ یویل یا ندے دے دے وجے نہ لفظ دے آمین ہے ذکر
کرے یعنی آمِنْ وَحْتَ الْبَيْعِ الْمَوْجَلِ بَعْضُكُمْ (اعتماد دے اوکری
یہ وخت دے قرض سودا کیں یہ یویل یا ندے)۔ فَلْيُؤَدِّ الَّذِي
أُؤْتِيَ مِمَّا تَأْتَتْهُ، الَّذِي أُؤْتِيَ مِمَّا تَأْتِيهِ نہ مراد مدیون دے کہ خرشونکے
وی اوکے اخستونکے وی یا ہسے مقروض وی۔ اوپہ وصف دے
اؤتے سرے ذکر کولو کیں ترغیب دے ادا بیئی تہ، دے امانتہ ضمیر
راجع دے الَّذِي تہ یا خاوند دے قرض تہ۔ امانت مصدر دے
لیکن مراد دے دینہ قرض دے اودا بشکار دے دلیل دے چہ ادا دے
امانت او دے قرض واجب دے۔

وَلْيَتَّقِ اللَّهَ رَبَّهُ، مخکشی امر دے تقویٰ ووپہ وخت دے اقرار کولو
دے قرض کیں نو اوس امر دے یہ وخت دے ادا کولو دے قرض کیں۔
اوپہ جمع کولو دے لفظ دے اللہ او دے رب کیں دے یر تا کید دے یہ تقویٰ
یا ندے اودلتہ مراد دے ہر قسم خیانت نہ بچ کیدل دی یہ امانت
اوپہ ادا دے ہن کیں۔

وَلَا تَكْتُمُوا الشَّهَادَةَ، دے کتمان نہ مراد پتھول دی یہ نہ ادا کولو
سرہ۔ اوپہ دیکتیں اشارہ دے چہ حفظ (یا دول) دے شہادت دے
استعمال کری۔ اودا تھی دے تحریم دے پارہ دے۔

وَمَنْ يَكْتُمْهَا فَإِنَّهُ إِثْمٌ قَلْبُهُ، دے دلیل دے چہ ماقبل تھی دے
تحریم دے پارہ دے حکم چہ سبب دے گناہ دے اوہرکہ چہ شہادت
علم دے قلب دے اوکتمان ہم دے زہرہ سرہ تعلق لری دے وجے
نسبت دے اِثْمٌ ہے زہرہ تہ اوکرو۔ اوہرکہ چہ زہرہ گناہ کار شئی نو
تولو اندامونو کیں گناہ ورنو وھی یہ دلیل دے حدیث سرہ رَاَئِدًا
صَلَحَتْ صَلَاحُ الْجَسَدِ كُلِّهِ وَرَاَئِدًا فَسَدَتْ فَسَدَ الْجَسَدِ كُلِّهِ۔ زہرہ
دے تکرہ دے چہ روغ وی نو تھول بدن روغ وی اوچہ کلہ
فاسد شئی نو تھول وجود فاسد شئی۔

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا اَلَا تَدْعُوْنَ اِلٰهَ اٰبٰرَہٖمَ الَّذِیْ هُوَ عَلٰی کُلِّ شَیْءٍ شَہِیْدٌ ۚ

خاص کہ اللہ تعالیٰ پہ اختیار کیں دی ہوا ہے خیر و شر پہ آسمان و زمین اور ہوا و زمین پہ

اَلَا تَدْعُوْنَ اِلٰهَ اٰبٰرَہٖمَ الَّذِیْ هُوَ عَلٰی کُلِّ شَیْءٍ شَہِیْدٌ ۚ

زمینہ کیں دی او کہ چوے شکار کوئی تاسو ہوا ہے چاہ چاہ پہ

اَلَا تَدْعُوْنَ اِلٰهَ اٰبٰرَہٖمَ الَّذِیْ هُوَ عَلٰی کُلِّ شَیْءٍ شَہِیْدٌ ۚ

نہ دو ستاسو کیں دی یا پتہ ساق ہوا حساب پہ او کہی تاسو سرہ

اَلَا تَدْعُوْنَ اِلٰهَ اٰبٰرَہٖمَ الَّذِیْ هُوَ عَلٰی کُلِّ شَیْءٍ شَہِیْدٌ ۚ

پہ ہوا باندے اللہ تعالیٰ نو بخندہ کوی ہوا چاہ چاہ او غواہی

اَلَا تَدْعُوْنَ اِلٰهَ اٰبٰرَہٖمَ الَّذِیْ هُوَ عَلٰی کُلِّ شَیْءٍ شَہِیْدٌ ۚ

او عذاب و رکوی ہوا چاہ چاہ او غواہی او اللہ تعالیٰ

اَلَا تَدْعُوْنَ اِلٰهَ اٰبٰرَہٖمَ الَّذِیْ هُوَ عَلٰی کُلِّ شَیْءٍ شَہِیْدٌ ۚ

پہ ہر خیز باندے قدرت والا دے

وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُوْنَ عَلِیْمٌ ۚ پہ دے جملہ کیں تحویف دے او مانتے کیں
کیں کمان کہ شہادت او ادا کہ ہوا داخل دی۔ او علم کہ اللہ تعالیٰ کیں
اشارہ دے جزاء او سزا و رکولوتہ۔ پہ دے آیت کیں شہاد احکام ذکر دی
کہ جواز کہ تجارت پہ سفر کیں کہ جواز کہ عقد کہ رہن کولو کہ پہ
رہن کیں کہ قبض شرط کولو کہ قرض پہ حکم کہ امانت کیں دے۔
ہو ادا کولو کہ امانت واجب دی کہ شہادت پتول کہنا کہ کبیرہ دے۔
۲۸۴ خلوصہ کہ خلوص باب۔ کہ دے آیت نہ تراخیر کہ سورت پور
خلوص باب دے۔ پہ دیکیں کہ توحید کہ مسئلہ ذکر دے او صدق کہ
رسول دے او تاکید کہ مضمون کہ سورت دے پہ تصدیق کہ رسول اللہ
صلی اللہ علیہ وسلم او کہ صحابہ کرام سورت پہ آیت کہ کیں او بیا
ترغیب دے پہ وسع (خپل طاقت) صرف کولو سورت۔ وسع نفسی چہ
جہاد دے او وسع مالی چہ ہوا اتفاق فی سبیل اللہ دے۔ دپارہ

دَ تَشْرُو اَشَاعَت دَ مَضْمُون دَ دے سورت۔ او اختتام دے پہ
دُعا سرہ چہ متعلق دے دَ عمل کولو سرہ پہ دَ سورت باندی
رِبط لے۔۔ ہر کلا چہ مخکس ئے ذکر کرل چہ دَ شہادت پتول
دَ زہرہ گناہ دہ۔ نو اوس دَ ہفتہ وعید ذکر کوی۔ او دَ قلب
تہ ئے پہ انفس سرہ تعبیر کریدے۔ او شعبی او عکرمہ و ٹیلی
دی چہ دا آیت دَ شہادت دَ کتہان پہ یا مہا کتب نازل شویدے۔
رِبط لے۔ دَ مخکس آیت اختتام ئے او کپو پہ ذکر دَ علم دَ
اللہ تعالیٰ سرہ نو پہ دیکس دَ ہفتہ علت ذکر کوی پہ ذکر دَ
تصرف کلی دَ اللہ تعالیٰ سرہ پہ طریقہ دَ اَلَا يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ
چہ متصرف او خالق دے۔ نو معلومہ شوہ چہ عالم دے پہ
تولو خیزو تو باندے۔ داقول ابو مسلم ذکر کریدے۔
او ابو حیان و ٹیلی دی چہ دے آیت مناسبت دَ تول سورت
سرہ دا دے چہ پہ سورت کتب دلائل دَ توحید دَ نبوت
او دَ معاد ذکر شول۔ او مومح، زکوٰۃ، روزہ، حج، جہاد،
قصاص، حیض، طلاق، عدات، ایلاء، خلع، رضاعت،
ربوا، بیع او طریقہ دَ مدائیتے ئے ذکر کرے نو اوس ادلا
دے علت ذکر کوی چہ مالک او متصرف دَ ہر خہ اللہ تعالیٰ
دے نو دَ ہفتہ خوبنہ دہ چہ پہ خرنگ احکا موسر خیل
بندہ کان مکلف کوی پہ ہفتہ باندے ہیچ اعتراض نشی
کیدے۔ او ثانیًا تخویف ذکر کوی چہ دے تکالیف و محل
دَ اعتقاد زہوتہ دی نو پہ آخرت کتب دار و مدار دَ ثواب
او عذاب پہ نیت باندے دے چہ ہفتہ عمل دَ زہرہ دے۔
پہ دے آیت کتب مسئلہ دَ توحید دہ پہ رد دَ شرک فی
التصرف او فی العلم سرہ۔ او دا پہ دے سورت کتب خلورم
کرت دے دَ دعوی دَ توحید دَ ذکر کولو۔

بَلَدٌ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ، تفصیل دَ رد دَ شرک
فی التصرف او تعبیرات دَ ہفتہ دَ تفسیر دَ اول جلد پہ مقدمہ
کتب ذکر شویدی۔ بَلَدٌ کتب لام دلالت کوی پہ مِلْکِ او مُلْکِ

او عیدیت باندے او ما فی السموات و ما فی الارض کیں قول
موجودات اعیان او اعراض داخل دی۔ او سنوات یے دے
ہے د عظمت شان دے وچے تہ مخکین ذکر کرو او ظرف
یہ حکم دے مظروف کیں داخل دے۔

وَ اِنْ تُبَدِّلْ مَا فِي أَنْفُسِكُمْ أَوْ تُخَفِّضُوهُ، لَفِظ دے عام دے
ہو لو افعال دے نفسونو رزرونو تہ کہ اختیاری وی او کہ غیر
اختیاری وی لکہ محبت، ارادہ، علم، جہل، د شہادت
پہتول، شک او یقین، وسوسے او خواطر وغیرہ۔ او مقصد
دا دے چہ حالت دے اخفاء او ابداء چہ یہ نسبت د مخلوق
سره دی) یہ نسبت د اللہ تعالیٰ کیں برابر دی۔ او ابداء
دے ما فی انفسکم یہ ڈیہ سرہ کیڑی چہ د قبیلے د اقوالو
تہ دی۔ او یہ اندامونو سرہ کیڑی چہ د قبیلے د اعمالو
تہ دی۔

يَحَاسِبُكُمْ بِهِ اللَّهُ، حساب عام دے کلہ یہ طریقہ د عرض
رپیش کید لو سرہ وی د صالحینو د پارہ او کلہ یہ
مناقشے (دونکے حساب کولو) سرہ وی۔ تو ہر حساب
مستلزم د عذاب تہ دے۔ دے وچے تہ ورپسے یے
مغفرت او عذاب دواہہ مرتب کریدی۔ حساب کول
صریح دلیل دے یہ علم د اللہ تعالیٰ سرہ یہ ہر پتہ
او شکارہ باندے۔

فائدة: دے آیت یہ بارہ کیں د مفسرینو دواہہ اقوال
مشہور دی۔ اول قول د اکثر مفسرینو دے چہ دا
منسوخ دے بنا یہ دے چہ لفظ دے ما عام دے غیر
اختیاری وسوسو تہ۔ او تفصیل یے یہ حدیث د مستند
احمد کیں دے چہ ابن کثیر ذکر کریدی دے چہ دا آیت
سخت شو یہ صحابہ کرامو باندے نو دوی رسول اللہ
صلی اللہ علیہ وسلم تہ او ٹیل چہ مونو خو مکلف
یو یہ داسے اعمالو چہ د طاقت د لاندے وی لیکن د

دے آیت خو طاقت تہ لرو نو رسول اللہ صلی اللہ علیہ
 وسلم او فرمائیل آیا تا سو د مخکنو کتابیا نو پیشان سمعنا
 وعصینا وائی بلکہ او وائی چہ سمعنا و اطعنا غفرانک
 ربنا و الیک المصیر۔ نو صحابہ کرامو د غصے او ٹیل تو
 ور پسے آیت نازل شو د هغوی د امتثال (عمل کولو)
 یہ بارہ کیں۔ نو ہر کلمہ چہ یہ دغہ آیت کیں د صحابہ کرامو
 د اطاعت امتثال ذکر شو نو منسوخ کړو اللہ تعالیٰ مخکنے
 حکم یہ نزول د آخری آیت سرہ (او داسے روایت مسلم
 ذکر کړیدے) دویم قول ابن جریر، قرطبی ابن عطیہ
 او ابن کثیر ذکر کړیدے چہ دا آیت محکم دے او د
 هغے درے وجوہ دی۔ اولہ وجہ دا چہ محاسبہ د گناہ
 او د معافیہ د پارہ مستلزم تہ دہ بلکہ حساب کلمہ صرف
 یہ عرض سرہ وی نو نسخ تہ حاجت تیشہ۔ دویمہ وجہ
 دادہ چہ ما فی انفسکم تہ مراد هغہ عقیدے او امور دی
 چہ یہ زہہ کیں متقرر شوے وی۔ لفظ د فی یہ دے
 باندے دلالت کوی۔ او دارنگ نسبت د ابداء او اخفاء
 بندیکانو تہ دلالت کوی یہ اختیار د دوی باندے نو
 د سوسے پکس داخل تہ دی۔

محاکمہ۔ د دواو اقوالو یہ مینے کیں محاکمہ دادہ چہ
 لفظ د ما فی انفسکم د بعض صحابہ کرامو یہ فہم کیں
 عام وو غیر اختیاری و سوسو تہ نو یہ هغوی باندے حکہ
 اشکال رائے نو یہ لا یکلف اللہ نفساً آہ سرہ اللہ تعالیٰ
 تشریح او کرہ چہ لفظ د ما غیر اختیاری امورو تہ نہ
 دے شامل حکہ چہ هغہ د انسان د طاقت تہ بھر دی۔
 نو دیتہ تشریح او تقید و ٹیلے شی او د متقدمینو یہ
 اصطلاح کیں دا یہ نسخ کیں داخل دے۔

فَيَغْفِرُ لِمَن يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَن يَشَاءُ، دلتہ مبتداء
 پتہ دہ یعنی فہو یغفر۔ دا تفریع دہ یہ یحاسب باندے

۱۱ مَنْ الرِّسُولُ يَمَّا أَنْزَلَ إِلَيْهِ

ایمان لادے دے رسول (صلی اللہ علیہ وسلم) یہ ہے وہ وحی چہ نازل کرے شویں دہ تہ

مَنْ رَبِّهِ وَالْمُؤْمِنُونَ كُلٌّ آمِنٌ

کطرف کرب کدہ نہ اد مؤمنانو ہر یو ایمان لری

بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ

پہ اللہ تعالیٰ او یہ ملائکہ کدہ وہ او یہ کتابوں کدہ وہ او یہ رسولانو کدہ وہ

لَا تُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِ

فرق نہ کوڑ موڑ پہ مینخ کدہ ہینا کین کدہ رسولانو کدہ وہ

وَقَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا غُفْرَانَكَ

اد دوی وائی وادریدو موڑ او منل کوڑ موڑ غواہو بخندہ ستانہ

رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ ۲۸۵

اے ربہ زمونہ او خاص تانہ گرجیدل کدہ بولو دی۔

او دلیل دے چہ ہر حساب کدہ عذاب کدہ پارہ مستلزم نہ دے۔ او دا
دلیل دے چہ تیکانوتہ ثواب و رکول او بدانوتہ عذاب و رکول
پہ اللہ تعالیٰ یا تدے واجب نہ دی بلکہ کدہ وہ خوشیہ دہ چہ خہ
رنگہ غواہی۔

وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، ہر کلمہ چہ مغفرت او عذاب سرہ کدہ علم کدہ
اللہ تعالیٰ نہ متعلق دی پہ صفت کدہ قدرت کدہ اللہ تعالیٰ پورے نو
کدے وجے نہ یے دا صفت کدہ کرکرو۔ نو پہ آیت کین عموم کدہ علم کدہ
اللہ تعالیٰ او عموم کدہ تصرف او قدرت کدہ وہ دوارہ کدہ دی۔

۲۸۵۔ ربط لہ۔ متکین آیت کین پہ قول اول کین ذکر شوچہ صحابہ
کرامو کدہ یحاسبکم پہ بارہ کین شکایت کدہ ثقل او کرو توبی صلی اللہ
علیہ وسلم دوی تہ کدہ ادب تعلیم و رکرو تو صحابہ کرامو وہ وہ ادب
ادا کرو نو پہ دے آیت کین کدہ ہغوی مداح (تعریف) ذکر کرے شہ۔

ربط ۳ :- قرطبی ذکر حاج نہ نقل کریدی چہ یہ دے
سورت کتب عقیدہ او دیر احکام الہیہ ذکر شول تو یہ
آخر کتب ذکر کوی تصدیق ذکر نبی صلی اللہ علیہ وسلم
او ذکر صحابہ کرامو یہ ہفتہ ہولو امور و کتب چہ یہ دے
سورت کتب ذکر دی (ذیاریہ ذکر تاکید) لکہ چہ یوحاکم
حکمنامہ جاری کری تو ذکر ہفتہ ذکر پوحوالی ذیاریہ دستخط
ذکر نائب او ذکر نور و ملگرو ضروری وی ۔

ربط ۴ :- ابو حیان و ثیلی دی چہ ذکر قرآن کریم پہ لوپو
سورتو تو کتب داعادت الہیہ دے چہ آخر ذکر اول سرہ
موافق وی ۔ نو داسے ذکر دے سورت پہ اول کتب ذکر مؤمنان
ذایمانیا تو ذکر او شو نو او س پہ آخر کتب ہم ذکر ہفتہ
بعضے تفصیل ذکر کوی او لفظ ذکر بالغیب تفصیل کوی
یہ دے آیت کتب یہ ذکر ذکر مؤمن پہ خیزو نو سرہ ۔

أَمَّنَ الرَّسُولُ بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْهِ، الرَّسُولُ كِتَابُ الْفَلَامِ
عہدی دی یعنی محمد رسول اللہ (صلی اللہ علیہ
وسلم) بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْهِ کتب ہولو مؤمن پہ احکام
داخل دی چہ یہ قرآن او سنت کتب او خصوصاً پہ دے
سورت کتب ذکر دی ۔ او دا دلیل دے چہ رسول اللہ
صلی اللہ علیہ وسلم ہم مکلف دے یہ ایمان لولو سرہ ۔
او ذکر دے بعضے تفصیل پہ سورۃ اعراف ۱۷۸ کتب دے
او رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقین کوونکے دو
چہ دا کلام سحر، کھانت او القاء کشیاطینو نہ دہ
بلکہ نازل کرے شویدے ذاللہ تعالیٰ ذکر طرف نہ ۔

وَالْمُؤْمِنُونَ، دا یہ الرسول باندے عطف دے ۔ یا
دا مبتداء دہ او روستو جملہ ذکر دے خبر دے ۔ اول
قول غورہ دے ۔ ابن عاشور و ثیلی دی چہ دا دلالتہ لقب
دے ذکر صحابہ کرامو تو سوال نہ راسخ چہ لفظ ذکر آمین
سرہ المؤمنون ذکر کول خاص فائدہ نہ لری ۔

ہغوی یہ بعضے رسولانہ یا ندے ایمان راوری او یہ بعضو تہ راوری۔ سوال یہ لفظ دَیِّن مضاف کیبری متعدد تہ او اَحَدِ کیں تعدد نیشته ۹۔

جواب لہ :- احد یہ معنی دَجمیع دے۔ (خو یہ دے یا تد بعض مفسرینو رد کریں دے)۔

لہ یہ عبارت کیں تقدیر دے یعنی یَئِن اَحَدٍ مِّن رُّسُلِهِ وَیَئِن غَیْرَہ۔

لہ :- یہ دے لفظ احد کیں عموم دے ٹحکہ چہ یہ نفی کیں مستعمل دے تو معنی دَجمیع ادا کوی تواضافت دَبین ورتہ صحیح دے۔

وَقَالُوا سَمِعْنَا وَاطَعْنَا، ہرکہ چہ کمال دایمان بغیر دَعلم تہ نیشته بلکہ مقصد دایمان قبولیت دے عقیدت او عمل او داقول دَصحا یہ کرامور مخکیں یہ حدیث کیں ذکر شوے دے، یہ خلاف دَقول دَیہودیا تو او دَ تصار او دے چہ ہغوی وئیلی دی سمعنا و عصینا۔ او دے مفعولوتہ پت دی یعنی سَمِعْنَا قَوْلَكَ وَاطَعْنَا امرک۔ او امام رازی وئیلی دی چہ عدم ذکر دَ مفعول دلالت کوی چہ بل قول او امر داسے نیشته دے چہ دہتے سمع او اطاعت دے او کرے شئی۔ او مراد دَسمع تہ صرف اوریدل تہ دی ٹحکہ چہ یہ ہتے سرہ مدح تشبیہ کیدے بلکہ سمع دَ قبولیت دہ تو معنی یے دادہ چہ زموتر علم او یقین راغلے دے چہ ہر ہتہ حکم چہ یہ واسطہ دَملائیکو او انبیاء علیہم السلام سرہ مودرتہ رارسیدلے دے تو ہتہ حق او صحیح او واجب القبول دے۔ او سمع یہ دے معنی ذکر دہ یہ سورۃ قی بک کیں۔ او اَطَعْنَا ہم دلالت کوی چہ دَ قبولیت سرہ عمل کول ضروری دی او دیتہ پورہ ایمان وئیلے شئی غُفْرَانُکَ رَبِّکَ، ہرکہ چہ یہ قبولیت او طاعت کیں خاتما دَبتہ تہ خہ قسم قصور واقع کیبری او مخکیں اوئیلے شوچہ فَيَغْفِرْ لِمَن لَّيْشَاءُ تُوَدِّدے وچے تہ یے سوال دَ مغفرت ذکر کرو۔ او دے تہ مخکیں دَ سیبویہ یہ تیز لفظ اِغْفِرْ پت دے۔ او دَ مغفرت معنی

لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا ط

تکلیف نہ دے گی اللہ تعالیٰ ہر نفس تہ مگر یہ قدر دوس ذہنہ

لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ ط

ہر نفس لہ بدالہ ذہنہ نیک عمل ڈچہ کرے ڈ او یہ ہر نفس بان سزا ذہنہ بد عمل ڈچہ ڈ کرے

رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا

(دعا دوی) اے ربہ زمونہ نیٹو مینکہ چر پریرہ دو خہ حکمونہ ستا یہ قصد سرہ

أَوْ أَخْطَأْنَا رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا

یا خطائی او کم یہ گناہ کو لو سرہ اے ربہ زمونہ او مہ راجوئی یہ مونہ بانڈے

إِصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ

دروند بوج لکہ چہ تا اچو لکڈا سے بوج یہ ہفہ کساو بانڈے

مِنْ قَبْلِنَا رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْنَا

چہ زمونہ مخکن وڈ اے ربہ زمونہ او مہ اچوے یہ مونہ بانڈے

مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ وَاعْفُ عَنَّا

ہفہ خہ چہ نیشہ طاقت مونہ لہ ذہنہ او معافی او کرے زمونہ

وَاعْفُ لَنَا وَارْحَمْنَا أَنْتَ مَوْلَانَا

او بخنہ او کرے مونہ تہ او کم او کرے یہ مونہ بانڈے تہ مولیٰ زمونہ یے

وَسِيح دہ چہ انبیاء و علیہم السلام تہ ہم عام دہ -

وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ، ہر کلہ چہ طلب ذ مغفرت ذ قیامت

ذ خوف ذ وجہ نہ دے نو یہ دے جملہ کنن ذکر شو

ایمان یہ قیامت بانڈے (یعنی ورگر خیدل اللہ تعالیٰ تہ)

او ایمان یہ قیامت اگر چہ ذ اصول ابتدائیہ ذ ایمان تہ

دے لیکن علت غایہ دے دیارہ ذ قبولیت یہ عقیدے او عمل سرہ ذ دے وجہ نہ یے ذکر کرو - (صاحب اللباب) -

فَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ۝۲۸۴

نو غلبہ را کہے مو تیرا یہ قوم کافرانو ہا تہے۔

۲۸۴۔ یہ دے آیت کنیں ترغیب دے یہ خرچ کولو دوس
اوطاقت خپل سرہ دیارہ ذکر قبولیت اوطاعت کولو۔ بیا ذکر د
دعا دے متعلق د عمل کو پیرا تہ سرہ د عدم مواخذہ
یہ نبیان اوطاقتا تہے او عدم حمل د اصر رچہ کفر، شرک
او عدم توبہ کول دی) او دوس اوطاقت تہ زیات د دعوت
وجہاد د مصیبتو نو عدم تحمل۔ بیا درے دعا لگانے دی۔ او
خلورمہ دعا د نصرت یہ مقابلہ د ہخہ خلقو کنیں دہ چہ
انکار کوی د مقاصد و د دے سورت تہ او مقابلہ کوی۔

ربط ۱۔ د مخکنیں تہ یو وہم پیدا شو چہ کیدیشی چہ دعا
د مغفرت د دے وچے تہ وی چہ تکلیف د اللہ تعالیٰ د طرف
د طاقت او دس تہ زیات دے نو جواب او شو چہ تکلیف
الہیہ د طاقت سرہ برابر دی راو بیا ہم یہ ہخے کنیں یہ
کو تا ہی سرہ اللہ تعالیٰ مغفرت کوی۔

ربط ۲۔ لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا اَجَلَكُمْ د مؤمنانو یہ
کلام کنیں داخل وی نو دا علت دے دیارہ د قول د ہغوی
چہ سمعنا او اطعنا دے۔ او کہ کلام د اللہ تعالیٰ وی یہ
طریقہ د استیناف سرہ نو بیا تسلی دہ د اللہ تعالیٰ د طرف
تہ ہخہ چا تہ چہ سمعنا او اطعنا پئے وئیلے دی چہ سمع او
اطاعت ہمیشہ کوئی حکم چہ تکلیف ستا سو د طاقت تہ زیات
تہ دے۔ او تعلیم د دعا دے یہ وخت د کو تا ہی کولو کنیں۔
ربط ۳۔ مخکنیں د یحاسبکم ہا یہ اول قول کنیں تیر شویدی
چہ ہخہ منسوخ دے یہ دے جملے سرہ چہ لا یكلف اللہ
نو دا ذکر د ناسخ دے (رتخفیف دے) روستو د ذکر
د منسوخ (رتقیل) تہ۔

لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا، داسے یہ آیت سکتا کنیں تیر

شویدی او په سورة انعام ۱۵۲ اعراف ۱۷۱ او سورة
 مؤمنون ۹۲ کښ په صیغه د متکلم (لا تکلف) سره ذکر
 دے - یکلف متعدی دے په اصل کښ دوه مفعولونو ته -
 دویم مفعول په اصل کښ پټ دے یعنی عبادۃ او شیئاً -
 دلته استثناء مفرغ په ځان د دویم مفعول کښ قائم ده -
 تکلیف په اصل کښ په چا باندې څه ذمه واری کیښودل دی -
 او هغه د الله تعالی د طرف نه دوه قسمه دے - مصیبتونه
 کونیه لکه مرضونه او حوادث وغیره - او احکام شرعیه
 رقلی، بدنی او مالی دلته د دواړو قسمو احتمال شته دے -
 لیکن د سورت د احکامو ذکر کولو په مناسبت سره دویمه
 معنی غوره ده - وَسَعَهَا کښ معنی د فراخی موجود ده چه
 انسان یې وس او طاقت لری بغیر د تنگییا نه - او دا
 لفظ د مصدر دے مراد تربیه مفعول دے - د قدرت،
 طاقت او جهد القاطبه نسبت دے لفظ کښ اسانتیا ډیره
 ده او دا دلیل دے چه تکلیف مالا یطاق یعنی بتکلیف
 بالمحال واقع نه دے او د دے په وقوع او امکان
 کښ ډیر اختلاف دے - قرطبی، جصاص، صاحب اللباب
 او ابن عاشور وغیره په تفصیل سره لیکل دی - او په لفظ
 الا وسعها سره غیر اختیاری کارونه لکه وسوسه وغیره
 خارج دی نو په مافی النفس کښ ته دی داخل یایې د
 هغه نه تخصیص شویدے چه هغه ته نسخ وئیل شویده -
لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ، دا جمله حال دے د نفساً
 نه او تقسیم د کیفیت د وسع دے دوه قسمونو ته - یا به
 یې حسنات (نیکۍ) کړې وی نو هغه به د هغه نفس
 کسب کوونکی د پاره نفع او فائده وی - یا به یې
 سیئات (بدۍ) کړې وی نو دا به په هغه نفس باندې
 ضرر او نقصان وی - او کسب او اکتساب اختیاری امور
 ته وئیل شي نو خواطر او وسوسه تربیه بهر دی - د

اہل لغت پہ نیز صحیح دادہ چہ کسب او اکتسابیت
یو شان دی یہ خیر او یہ شرکین یہ دلیل دسورۃ البقرہ
۱۴۴ انتعام سورۃ مدثر ۲۸ سورۃ او دلتہ فرق
یہ سبب دلام او علی سورہ دے - او بعضو فرق کریں دے
چہ اکتساب خاص دے د کسب نہ - یعنی کسب تقسیم دے -
دخان د پارہ کسب او د غیر د پارہ کسب - او اکتساب صرف
دخان د پارہ کسب کولو تہ وئیلے شی -
سوال :- د خیر سورہ کسبت او د شر سورہ اکتسبت ذکر
کولو کین خہ حکمت دے ؟

جواب :- ابن عطیہ وئیلی دی چہ د حسناتو کسب کین
یہ اصل کین تکلیف نیستہ خکہ چہ کارونہ د دین آسان
دی نو د هغه سورہ کسبت ذکر شو او د سیئاتو یہ کسب
کین یہ اصل کین تکلیف دے خکہ اکثری د خلقو نہ
یہ پتہ کوی او مشقت پکین برداشت کوی او یہ نسبت
د آخرت سورہ ہم تکلیف دے د دے وچے نہ د هغه
د پارہ اکتساب ذکر شو - او یہ دے آیت کین دلیل دے
چہ بتدہ تہ د فعل نسبت یہ لفظ د کسب سورہ پکار دے
یہ لفظ د قدرت سورہ موہم دے - او یہ دوارہ جملو
کین لہا او علیہا مخکین راوہل د تخصیص د پارہ دی -
یہ اول کین رد دے یہ شفاعت شرکیہ باندے او یہ
دویم کین موافقت دے د لَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرٰی
سورہ -

رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا، یہ دیکین دودہ احتمالات دی اول
د اچہ یہ دیکین قالوا پت دے او حکایت دے د مؤمنانو
د روستو قول تہ چہ قالوا سمعنا و اطعنا دے او یہ
مینج کین جملے معترضے دی - یعنی مؤمنان د ایمان د
اقرار او اطاعت تہ روستو توجہ کوی دُعا او تضرع کولو
الی اللہ تہ - دویم احتمال دادے چہ دا تلقین دے د

اللہ تعالیٰ دے طرف نہ پشان دے سورۃ فاتحہ نو قولوا یت کما
مواخذہ دے اخذ نہ دے پہ معنی دے عقوبت او عذاب ورکولو
لکہ سورۃ عنکبوت ستر کتب - او مفاعله پہ معنی دے مجرد
دے دے مبالغہ او تاکید دے پارہ پہ دعا کتب - یا اخذ دے اللہ تعالیٰ
دے طرف نہ پہ عقوبت سرہ دے او دے بندہ دے طرف نہ پہ
طلب دے عفو سرہ دے۔

إِنْ تَسِيئَةً أَوْ آخْطَاءً، نَسِيَانِ مَقَابِلِ دے ذکر دے۔ ہیروں
دے ہفتہ خیز چہ پہ کولو دے ہفتہ سرہ امر شوے وی - یا کول
پہ ہیرہ سرہ دے ہفتہ خیز چہ دے ہفتہ دے کولو نہ منع ذکر
شوے وی - لکہ دے موع وخت ترینہ ہیرہ شی، یا روئے
نیول ترینہ ہیرہ شی او خوراک او کپی یا دے یو خوراک نہ
متع شوے وی او دے دے نہ دے نہ تھی ہیرہ شی - یہ قرآن
کریم کتب دے دے مادہ پنچہ خلویشت (۴۵) کرتہ ذکر دے
او دے ہفتہ استعمال پہ مختلف طریقو سرہ شوے دے
اول پہ معنی دے ہیرہ لو دا پہ دے یرو آیا تو نو کتب دے لکہ
سورۃ طہ ۱۵۱ کہف ۱۵۲ دویم دے دے صفت نفی دے اللہ
تعالیٰ نہ پہ سورۃ مریم ۱۵۳ طہ ۱۵۴ کتب دے - دریم
پہ معنی دے ترک عمدًا سورۃ اعراف ۱۵۵ جاثیہ ۱۵۶
کتب خلورم ترک دے طرف دے اللہ تعالیٰ نہ اہانگا او پہ طریقہ
دے مجازات سرہ لکہ سورۃ توبہ ۱۵۷ اعراف ۱۵۸ پنجم
نسبت دے دے شیطان نہ پہ طریقہ دے گمراہی سرہ سورۃ
مجادلہ ۱۵۹ شپروم نسبت شیطان نہ پہ طریقہ دے تسلط
یا صرف پہ خوشحالہ کیدلو دے شیطان لکہ سورۃ یوسف
۱۶۰ کہف ۱۶۱ اووم نسبت اللہ تعالیٰ نہ تشریحًا سورۃ
بقرہ ۱۶۲ - امام راغب و ثیلی دی چہ ہر ہفتہ نسیان
چہ اللہ تعالیٰ پہ طریقہ دے دے (دے بدی) سرہ ذکر
کپے دے نو ہفتہ عمدًا پرینودل دی او کوم چہ
عذر دے نو ہفتہ ہفتہ دے چہ پہ قصد سرہ نہ وی۔

اَوْ اَخْطَا نَا ، امام راغب و ثیلی دی چہ ارادہ دے یو کار
 اوکری او ناسایہ ترینہ بیل کار اوشی نو دیتہ خطا
 و ثیلی شی او پہ دیکش درے قسمو نہ دی ۔ اول دا
 چہ یو شخص ارادہ اوکری دے ہغہ کار چہ ارادہ ہے
 بنہ کار نہ وی او دے ہے اوکری نو دیتہ خو خطا تمام
 و ثیلی شی دا خو گناہ دے ۔ شرک او کفر تہ ہم خطا
 و ثیلی شی لکہ وَاَخْطَاْتُ بِہِ خَطِیئَتُہٗ ، دویم دا چہ
 ارادہ اوکری دے ہغہ کار چہ کول ہے بنہ کار وی لیکن
 اوشی خلاف دے ہغہ نہ او دا مراد دے یہ دے حدیث
 سرہ چہ رُفِعَ عَنْ اُمِّیُّ الْخَطَا وَالنِّسْيَانُ ۔ او وَمَنْ
 قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَاً ، دریم دا چہ ارادہ اوکری دے ناجائز
 کار لیکن بنہ کار ترینہ صادر شی نو دے یہ ارادہ کس مخطی
 دے او پہ عمل کس مصیب دے نو دے ہم قابل ذم دے
 سوال :- دے سنن ابن ماجہ حدیث دے رُفِعَ عَنْ اُمِّیُّ
 الْخَطَا وَالنِّسْيَانُ وَمَا اسْتَكْرَهُوا کَلِیۡہٗ ، (معاف شویدے
 حتما دے امت تہ خطا او ہیرہ او ہغہ چہ جبر زور) پرے
 اوکری شی) نو ہر کلا چہ دا معاف دی نو دے ہغہ دے دعا
 غو بنتلو خہ مطلب دے ؟

جواب :- دے نسیان تہ مراد پرینودل دے فعل ما مور
 یہ دی یہ سبب دے تاویل قاسد سرہ او مراد یہ خطا
 سرہ کول دے یو فعل منہی عتہ دی یہ تاویل قاسد
 سرہ (صاحب اللیاب)۔

جواب :- نسیان پہ دوعہ قسمہ دے اول ہغہ دے چہ
 صاحب دے ہغہ معذور وی ۔ لکہ یو شخص پمخیلہ جامہ
 کس پلبی تہ وی لیدے او موخ اوکری ۔ یا یو شخص
 ہمیشوالے کوی پہ تلاوت دے قرآن باتدے او سرہ
 دے دیتہ دے ہغہ قرآن لوستل ہیر شی نو پہ دیکش انسان
 معذورہ دے ۔ دویم قسم ہغہ دے چہ پہ ہغہ کار

کین معذورہ نہ وی لکہ یو شخص پہ جامہ یا بدن کین
 پللیتی او ویٹی لیکن ویتخل د هغه روستو گری تردے
 پورے چہ ہیرشی تربتہ او موئج پہ کین اوکری۔ یا ذکران تلو
 او تکرار نہ کوی تو ہیرشی تربتہ پہ دے حال کین دے قصو
 وار غیر معذور دے۔ نو کہ روستی شخص نہ طلب کہ غفران
 ریختے غوشتلو کین مے شی۔ دارنگ کہ خطا اطلاق پہ عمداً
 گناہ یا ندمے ہم کین مے شی۔ دلتہ هغه مراد دے۔
 جواب ۳:۔ دا دُعا کہ عفو کہ خطا او نسیان نہ مخکیش دہ نو دُعا
 قبولہ شوہ۔ نو کہ قبولیت کہ دُعا نہ روستو پہ طریقہ کہ ذکر کہ نعمت
 سرہ ذکر کری۔

رَکِبًا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا اَوْرًا، اِضْرِبْ بِهٖ اَصْلَ کَیْنِ ثَقِلَ اَوْ یُوجِهُنَّ
 تہ وٹیلے شی او یہ معنی کہ عہد او میثاق سرہ راچی لکہ پہ سورۃ
 العمران سلک کین دی۔ ابو حیان نور اطلاقات ہم ذکر کری دی
 لکہ هغه گناہ چہ کفایہ او توبہ پکین نہ وی، مسخ کہ شکلو تو اوزر
 عذاب راتل۔ دلتہ مراد هغه سخت اعمال او تکالیف او سزا کا
 دی چہ پہ ملت کہ یٹی اسراٹیلو کین مقرر وے۔ لکہ پنخوس
 مونخو نہ پہ شپہ او ورخ کین، زکوۃ کین خلورمہ حصہ ورکول او کہ
 جائے تہ پللیت غائے لرے کول (پریکول) وغیرہ۔ قفال وٹیلی دی
 چہ کہ تورات پہ سفر حامس کین د هغه تفصیلات موجود دی۔
 سوال:۔ دغه تکالیف حوالہ تعالیٰ پہ دے امت یا ندمے نہ دی
 کیبنودی نو کہ دُعا کولو هغه فائدہ دہ ۹۔

جواب ۱:۔ کہ دے دُعا نہ روستو اللہ تعالیٰ هغه پہ دے امت کین
 نہ دی قرص کری لکہ پہ حدیث کہ مسلم کین ذکر دی چہ کہ دے
 دُعا پہ جواب کین اللہ تعالیٰ اَوْفَرْمَا ثَمِلَ نَعْم۔ قد فعلت (این کین)
 جواب ۳:۔ کہ دے دُعا غوشتل پہ طریقہ کہ ذکر کہ نعمت دی۔ یا
 کہ اصر نہ مراد هغه گناہ دے چہ توبے تربتہ نہ وی (توبہ نہ
 اویاسی) یا بغیر کہ توبے نہ نہ معاف کری لکہ شرک او کفر۔
 وَلَا تَعْمَلْ نہ مراد دا دے چہ یا اللہ مونو بیچ اوسلے کہ دلے

گناہ کولوئہ (سمعی - اللہ باب)

کَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الذَّيْنِ مِنْ قَبْلِنَا، بنا پہ اول احتمال ددیتہ مراد
یہودیان دی۔ او یہ دویم احتمال مخکین مشران مشرکان مراد
دی کہ کتابی وی او کہ غیر کتابی وی۔

رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ، غورہ دادہ چہ ددیتہ مراد ہغہ
تکالیف او مصیبتونہ دی چہ پہ حق دعوت کولوئیں راغی لکہ
چہ پہ انبیاء علیہم السلام یا تدے راغی دی۔ اگر چہ ہغہ
دہغوی د طاقت سرہ مناسب وولیکن د ہر یوشخص د طاقت
او استطاعت اندازہ جدا جدا وی ددے وچے نہ یے دلتہ د مخکین
کسانو سرہ تشبیہ ذکر نہ کرہ۔ او مالا طاقتہ لنا سخت
دے د اصر نہ حکہ چہ اصر د انسان پہ طاقت کن کیدلے
شی ددے وچے نہ اصر سرہ یے حمل پہ تخفیف سرہ
ذکر کرو او دلتہ حمل پہ تشدید سرہ۔ یعنی د اصر حمل
ممکن دے او د مالا طاقتہ حمل امکان نہ لری ہغہ
کہ راغی نو پہ تحمیل (حمل مجبورگی) سرہ یہ راغی۔

وَاعْفُ عَنَّا وَاعْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا، امام راغب او ابن کثیر
وٹیلے دی چہ انسان پہ بارہ د گناہو تو کنیں درے خیزونو
تہ محتاج دے۔ اول عفو چہ ہغہ د گناہ عقوبت ساقط
کول دی۔ دویم مغفرت یعنی پردہ اچول ددے د پانرا
چہ شرمندگی رانتی۔ دریم رحم یعنی نور احسانات
(نیکی) کول او حنان د آیتدہ د پانرا د گناہ تہ بچ ساتل۔
او ہر روستنے د مخکین تہ ابلغ دے۔

سوال :- ددے سرہ یے ربنا نہ دے راوپے ؟

جواب :- اولہ وجہ دادہ چہ عرب پہ خیلہ محاورہ کنیں پہ
یو لفظ کنیں تکرار د دریو حلو نہ زیات بد گبری۔ بلہ
وجہ دادہ چہ ہغہ مخکین درے قروع دی د پانرا د
دے دریو اہو۔

عفو اصل دے د عدم مواخذہ د پانرا او مغفرت

اصل دے دے مشقت لے کولو دے پیارے - اور حم اصل دے
 دے پیارے دے لے کولو دے عقوبات دے نیویہ او آخرویہ -
 نو استجابت دے مخکین دریو مستلزم دے دے دریوارو
 استجابت لے -

اَنْتَ مَوْلَانَا، دا پہ اصل کین علت دے دے کولو دے کانتو
 دے پیارے دے دے وجے تہ ئے بغیر دے عطف تہ ذکر کرو -
 یعنی موتو ستانہ دے تیرے شوے دے کانتو دے دے
 وجے تہ غواہو چہ تہ زموتو مولا ئے او مولا پہ خپلو
 مریانو پاندے رفیق کوی - او دارنگ دایو خاص وسیلہ
 دے دوستو جملے دے پیارے -

فَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ، حرف دے دے تاکید
 دے پیارے دے یعنی ولایت دے اللہ تعالیٰ مؤمنانو لے خامخا
 مستلزم دے دے نصرت کولو او دا جامعہ او پورہ دے دے
 حُکھ چہ نصرت پہ کافرانو سیب دے دے سلامتی دے فتنو
 نہ او دے اشاعت دے دین او دے خالشت دے دے دے نیوی دے پیارے -
 دارنگ دا اشارہ دے جہاد تہ حُکھ چہ دے اشاعت دے احکامو
 دے دے سورت دے پیارے دے مخالفینو رکاوت پیدا کوونکو
 سرہ مناظرے کول او قتال کول ضروری دی او هغه پہ
 نصرت دے اللہ تعالیٰ سرہ کیپی - او دے نصرت تہ مراد
 دل تہ غلبہ حاصل دل دی - ابن کثیر دے معاذ رضی اللہ
 عنہ تہ دے دے سورت پہ آخر کین آمین لوستل نقل
 کوی دی - (آمین)

امتیازات دے دے سورت :- عدا اول سورت دے
 چہ پہ مدینے طیبے کین نازل شویدے او رد دے پہ
 یہودیت پاندے - عدا دے هجرت دے نبی کریم صلی اللہ
 علیہ وسلم پہ اول وخت کین چہ کومو کسانو منافقت
 کرے وونو دے هغوی اوصاف ئے ذکر کوی دی -
 عدا ذکر دے استخلاف دے آدم علیہ السلام او دے تعلیم الاسماء

او سجود د ملائکو۔ عا ذکر د خاص او امر و او نواہیو د بنی
 اسرائیل و خلافت د بقاء د پیارہ ع ذکر د انعامات خاصو پہ بنی
 اسرائیل و باندے یہ وخت د اتباع د موسیٰ علیہ السلام کتب
 چہ ہغوی کرے وہ۔ عا د بنی اسرائیل و د ہغہ قبائحو ذکر چہ
 سبب او گر خید و د پیارہ د نقل د نبوت او خلافت د ہغوی نہ
 بنی اسمعیلو تہ۔ او دغہ قبائحو تقریباً پنچوس دی۔ ع ذکر د
 امامت د ابراہیم علیہ السلام او جوہول د ہغہ بیت اللہ لہ۔
 او د ہغہ د ملت خلاصہ۔ ع ذکر د تحویل قبیلہ۔ ع ذکر د
 امور و د تہذیب الاخلاق انفرادی، سیاسی او منزلی عا ذکر د
 اقسام و د طلاق، د عدت او د رضاع۔ عا ذکر د واقعے د
 طالوت او جالوت۔ عا ذکر د مثالونو د اتفاق او د ہغہ شرطونہ
 وغیرہ۔ عا ذکر د حرمت د ربوا۔ عا ذکر د عقد د مدائنے او
 پہ ہغہ کتب تقریباً دیرش احکام۔ عا ذکر د دلیلونو د توحید
 پہ کثرت سورہ (۵ + ۱۰ + ۱۰) ہغہ پہ درے انواعو سورہ دیو
 استدلال پہ اعیانو د مواد و د تربیت۔ دویم استدلال پہ
 کیفیاتو د اعیانو او دریم استدلال پہ اسماء و صفاتو د اللہ تعالیٰ
 سورہ۔ عا اثبات د رسالت رسول پہ دفع د خاص شبہاتو سورہ۔
 عا ذکر د توحید د دعوے پہ خلور و تعبیراتو سورہ۔
 اعبدوا ربکم، لا الہ الا هو الرحمن الرحیم، اللہ لا الہ
 الا هو او اللہ ما فی السموات و ما فی الارض۔ عا ذکر د اتو
 مثالونو درے پہ اول کتب یو پہ مینج کتب او خلور پہ آخر
 کتب۔ عا ذکر د حکم د خمر (شرابو)، جوارو کول، نکاح او
 حیض۔ عا رد پہ مظالمو او رسمونو د جاہلیت باندے۔

الحمد للہ د سورت بقرہ تفسیر (حما د کم علم
 مطابق) ختم شو د اللہ تعالیٰ نہ د عادتہ چہ حما
 نو لے خطایا نے او گناہونہ معاف کری۔ او اللہ تعالیٰ
 دا تفسیر بخیل دربار کتب قبول او گر خوی ز امین

سورة العنبر
مدنية

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

خاص یہ نوم دے اللہ تعالیٰ امداد غواہ و پہ شروع کو لو کتب چہ رحمن او رحیم دے ۔

الْحَمْدُ لِلَّهِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ

اللہ تعالیٰ دے یہ مراد پوہہ دے - اللہ تعالیٰ نیستہ حق را د بندگی سوا دہقہ نہ ہمیشہ ثوندے دے

الْقَيُّومُ ۲ نَزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابُ

د دنیا نظام چہ و نکے دے - نازل کرے دے یہ تا پاندے کتاب

بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ

یہ رشتیا سرہ تصدیق کو نکے دے دہقہ کتابوں چہ مخکن دے دہ نہ دی

وَأَنزَلَ التَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ ۳

او نازل کریدے تورات او انجیل

سورة آل عمران

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دے سورت نور نوموتہ :- آلوسی او قرطبی ذکر کریدے
 چہ دے سورت تہ طیبہ ، الزہرا ، امان د مارا تو نہ ، خزانه
 د مسکین د پاره ، معینہ ، مجادلہ ، سورة الاستغفار ہم
 وائی - او وجوہ د نوموتی المہاشمی یہ تبصیر الرحمن
 کتب ذکر کرے دی - او مشہور نوم نے آل عمران دے حکم
 چہ یہ دے سورت کتب حال د عمران دے چہ پیلار
 د مریم علیہا السلام وو - او آل دہقہ چہ بی بی او لورے
 دی او خیتہ دہقہ بی بی د زکریا علیہ السلام و او کفالت
 کوونکے د مریم علیہا السلام چہ زکریا علیہ السلام وو -
 او حوئے د زکریا علیہ السلام چہ یحییٰ علیہ السلام وو -

دے تہو حالات پکین ذکر دی۔ او پہ دیکین رد دے پہ
 شبہ دے نصارا و پہ بارہ دے مریم علیہا السلام او حوئی دے
 ہفتے کین چہ عیسیٰ علیہ دے او دوی آل عمران وو۔
 غورہ قول دا دے چہ داسورت دے سورة الانفال تہ روستو
 نازل شویدے حکم چہ پہ سورت انفال کین واقعہ دے یدر
 ذکر وہ چہ ہفتہ پہ دویم کال دے ہجرت دے رمضان پہ میاشت
 کین واقع شوے وہ او پہ دے سورت کین واقعہ دے غزوہ
 احد ذکر دے چہ ہفتہ پہ دریم کال دے ہجرت دے شوال پہ
 میاشت کین واقع شویوے۔ پہ دفعہ وخت کین دوی لوے
 واقعات پینن شوے وو۔ یو واقعہ دے وفد دے نجران چہ
 مدینے طیبے تہ دے مناظرے کولو دے پیارے راغلے وو۔ او دوی
 پہ ہفتہ وخت کین پاخہ نصارا وو۔ پہ دوی کین دے پیر
 مشہور راہبان وو او دوی پہ نجران کین دے مسیحیت کعبہ
 جوہ کریمہ۔ دوی شہیتہ کسان وو او دے امیر نوم یے
 عاقب وو۔ او دے دوی منتظم آئہم نومید وو۔ ہر کلمہ چہ
 دوی دے نبی صلی اللہ علیہ وسلم سرے مناظرہ او کمرہ او
 دے عیسیٰ علیہ السلام پہ بارہ کین شبہات ذکر کرلے نو نبی
 کریم صلی اللہ علیہ وسلم دوی تہ جوابوتہ ورکرلے دے ہفتے
 تفصیلی ذکر مہاشی پہ تبصیر الرحمان کین کرینگے لیکن
 دوی انکار کوو نو بیا یے ورتہ دے مباہلے دعوت ورکرو۔ دوی
 دے ہفتے تہ خان پہ چلے او طریقے سرے۔ مچ اوسنا تلو۔ نو دے
 ہفتے پہ بارہ کین خہ دے پاسہ اتیا آیتونہ نازل شول۔ او
 دویمہ واقعہ دے غزوہ احد وہ نوروستو حصہ دے ہفتے
 پہ بارہ کین نازل شویوے۔

ربط دے سورة بقرہ سرے۔ ہفتہ پہ دے وچوہو سرے
 دے۔ عا سورة بقرہ کین اقامت دے حجت وو پہ توحید
 او رسالت باندے نو پہ دے سورت کین ازالہ دے شبہاتو
 دے پہ بارہ دے دفعہ دواہو کین۔ عا مخکین سورت کین رد

و وہ یہود یا تو یا تدے او یہ دے سورت کیں رد دے یہ
 نصاراؤ یا تدے عت خلور مقاصد چہ یہ سورت بقرہ کیں
 دو (توحید، رسالت، جہاد او اتفاق) یہ یو طریقے سرہ
 نو یہ دے سورت کیں ہغہ یہ یلے طریقے سرہ ذکر دی
 عت یہ دے سورت کیں تشریح دہ دے بعضے امور واجہالیہ
 دے سورۃ بقرہ۔ اول دا چہ ہلتہ ذکر و ووقودھا الناس)
 نو یہ دے سورت کیں دے ان الذین کفروا تر اولہک
 ہم ووقود النار پورے۔ دویم دا چہ یہ ہغہ سورت
 کیں کفر دے کتابیا نو بغیا ذکر و نو یہ دے سورت کیں
 یے اختلاف بغیا ذکر دے یہ آیت ۱۹ کیں۔ دریم
 دا چہ یہ مخکین سورت کیں دے دین یکنین کفروا الحیوۃ
 الدنیا ذکر و نو یہ دے سورت کیں یے دین یکنین
 حب الشہوات ذکر کرو یہ سورت کیں۔ خلورم دا چہ یہ ہغہ
 سورت کیں امامت دے ابراہیم علیہ السلام ذکر و او یہ دے
 سورت کیں اصطفاء دے آدم، نوح او آل ابراہیم او
 آل عمران علیہم السلام ذکر دے۔ پنجم دا چہ یہ ہغہ
 سورت کیں دے جہنم دے اور یہ بارہ کیں اعدائے
 ذکر و نو یہ دے سورت کیں دے جنت یہ بارہ کیں اعدائے
 للمؤمنین ذکر دے یہ ۱۳ کیں۔ شپوم دا چہ یہ ہغہ
 سورت کیں قولوا امنا بما انزل الینا ذکر و نو یہ دے
 سورت کیں قل امنا بما انزل الینا ذکر دے یہ آیت
 ۱۴ کیں۔ اووم دا چہ یہ ہغہ سورت کیں دے ابراہیم
 علیہ السلام ذکر و یہ بارہ دے آخری نبی کیں۔ ربنا
 وابعث فیہم رسولاً آہ۔ نو یہ دے سورت کیں دے
 ہغہ دے رسالت احسان ذکر کوی یہ مؤمنان یا تدے یہ
 لقد مرک اللہ علی المؤمنین سرہ یہ ۱۴ کیں۔ اتم دا
 چہ ہلتہ ربوا کول دے کافر انوعلا امر ذکر و مؤمنان
 تہ دے ربوا یہ پریہود لو نو یہ دے سورت کیں یے نہی

ذکر کر کہ دے مؤمنانو دے ربو کولو ته په ستره ۱۳۰ کتب - نههم داچه
 په هغه سورت کتب دے منافقانو دے صفاتو ذکر ووجه هغه
 متعلق و دے هجرت دے زمانے سره - نو په دے سورت
 کتب دے هغوی دے هغه صفاتو ذکر دے چه متعلق و دے
 غزوه احد سره - لسم داچه هلته په اول دے سورت
 کتب دے متقیانو دے صفاتو ذکر و نو دلته په دے سورت په
 مینځ کتب دوه درجه دے متقیانو ذکر کړیدی په ۱۳۲، ۱۳۵
 کتب - یوولسم داچه هلته په جوړول دے بیت الله ذکر
 کړیدی - نو په دے سورت کتب دے هغه اولیت او حکم
 د حج ذکر کړیدی په ۹۴، ۹۵ کتب - دولسم داچه
 په هغه سورت کتب د اهل کتابو قبایح ذکر شول نو په دے
 سورت کتب منع ده د هغوی د طاعت کولو ته په آیت ست
 کتب - د یارلسم داچه د هغه سورت اختتام په دے سره
 و نو د دے سورت اختتام هم په دے سره دے -
 دعوی د سورت : په دیکتب اثبات د توحید دے او خصوصاً
 رد دے په شرک د نصاراؤ باند دے په لس وجوهو سره -
 اوله وجه، مختلف تعبیرات دی د توحید د مسئلے په اتله
 آیا تو نو کتب او ورسره درمے کرته تفریع د توحید ده
 (۲-۶ (تف) - ۱۸ (رد - تف) - ۲۴ - ۲۷ - ۵۱ - ۶۲ (تف) - ۶۴ - ۱۰۹
 ۱۲۹ - ۱۸۹) دویمه وجه، دفع د شبهاتو د نصاراؤ ده
 په باره د عمران، یی بی د عمران، لور د عمران چه
 مریم علیها السلام وه او په باره د زکریا علیه السلام
 کتب په ذکر د عجز او عبدیت د هغوی سره نو هغوی
 آله نشی کیدے - او په باره د ابراهیم علیه السلام
 کتب چه د هغه په ملت (دین) کتب شرک ته وو - دا
 ټول شپږ شبهات و او د هریو دفعه او شوه - دریمه
 وجه، ذکر د اقوالو د راسخینو ردلائل نقلیه په توحید
 باند دے قول د شیخ د عمران په آیت ۳۵ کتب -

خلاصہ کہ سورت :- (اجمالی خلاصہ) اول اثبات کہ توحید اور
 یہ شبہات تو کہ تصاروا یا نہ ہے (کہ یا کہ اثبات کہ الوہیت دعویٰ
 علیہ السلام) اوپیا دعوت کہ توحید یہ واسطہ کہ آخری رسول
 صلی اللہ علیہ وسلم اہل کتابو تہ۔ او ذکر کہ قباحتو تو کہ ہغوی۔
 او یہ آخر کتب منع کہ دوستگاہ دہ کہ ہغوی تہ۔ بیا خطاب یہ
 یا ایہا الذین آمنوا سرہ او یہ ہغے کتب ذکر کہ خلور و قوانینو کہ
 تاسیس کہ تنظیم کہ مؤحدینو او کہ جہاد کہ پارسہ۔ او تفریع کہ واقعہ
 کہ بدرا او احد یہ ہغے قوانینو یا نہ ہے۔ بیا ذکر کہ آدابو کہ تہذیب
 کہ نفوسو دے چہ ہغے یو دینرش دی۔ او جوابو تہ کہ ہزیمت شہ
 یہ احد کتب۔ او یہ آخر کتب بیا زجرونہ دی یہ قباحتو کہ کتابیا تو
 یا نہ ہے۔ او اختتام یہ ذکر کہ اولوالدلیاب۔ او کہ ہغوی صفات
 او دعا گاہے۔

تفصیلی خلاصہ :- یہ دے سورت کتب خلور حصے دی اولہ
 حصہ ترایت سک۔ پورے دہ ہغے یہ پارسہ کہ اثبات کہ توحید
 کتب دہ یہ رد کہ شبہاتو سرہ۔ او یہ دے حصہ کتب درے
 یا بونہ دی۔ اول باب ترایت سک۔ پورے دے۔ یہ دے باب
 کتب دعویٰ کہ توحید دہ او یہ ہغے یا نہ ہے دلیلونہ دی عقلی
 وحی او نقلی۔ او تفریع کہ توحید دہ ترایت سک۔ پورے۔ بیا جواب
 دے کہ ہغے چا چہ دلیل نیسی یہ منشایہا تو سرہ کہ یا کہ اثبات
 کہ الوہیت دعویٰ علیہ السلام کہ یا کہ (او تور و مشرکین او
 مبتدعین) بیا تعلیم کہ دعا کہ تثبت دے یہ داسے وخت کتب
 ترایت سک۔ پورے۔ بیا تخویف آخری دے یہ سک۔ کتب۔ او
 تخویف دنیوی دے یہ ذکر کہ ممکنو مکذیبینو سرہ یہ سک۔ کتب۔
 او تمثیل دے یہ ذکر کہ بدرا والوسرہ کہ پارسہ کہ عبرت یہ سک۔
 کتب۔ بیا تذلیل کہ دنیا او ترغیب دے آخرت تہ یہ ذکر کہ بشارت
 آخریہ سرہ۔ او ہغے صفات ذکر دی چہ یہ ہغے سرہ جنت
 حاصلیری یہ سک۔ کتب۔

تفسیر: اَلَمْ، ددے تشریح د سورة بقرہ پہ ابتداء
 کنس تیرہ شویده - او پہ سورت بقرہ کنس دا دیارہ د
 تحدی او دیارہ د اظہار د اعجاز د قرآن دے یہ
 مقابلہ د یہودیانو کنس او دلتہ پہ مقابلہ د نصاراؤ کنس
 دے - او دا دلیل دے چہ کلام پہ داسے مقطعاتو سرہ
 شروع کول مشہور عادت وو پہ نیز د کتابیانو او عوامو
 مشرکانو - ددے وجہ نہ هغوی پہ قرآن کریم کنس د
 دے مقطعاتو پہ بارہ کنس ہیخ اعتراض نہ دے کرے
 ۱۔ دا دعوی د توحید دہ یہ مقابلہ د یولو مشرکانو
 کنس خصوصاً پہ مقابلہ د نصاراؤ د نجران کنس - چہ
 هغوی د عیسیٰ او مریم علیہما السلام د الوہیت عقیدہ
 لرلہ - اللہ، یو قول دا دے چہ دا مبتداء دہ او
 نَزَلَ عَلَیْكَ الْكِتَابَ خبر دے - او پہ مینخ کنس جملہ
 معترضہ یا حالیہ دہ - او دویم قول دا چہ دا مبتداء
 دہ او لا الہ الا هو خبر دے - لفظ دَعَلَمُ (اللہ) ئے
 ذکر کرد زیادت تخصیص دیارہ او دہیت پیدا کولو
 دیارہ پہ زہونو د اوریدونکو کنس -

لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ، یعنی داسے اللہ چہ پاک دے د حلول
 او اتحاد نہ او وجود دہغہ بالذات دے پہ خیل وجود
 کنس ہیچا نہ محتاج نہ دے - نو هغہ صرف اللہ تعالیٰ دے
 عیسیٰ او مریم علیہما السلام ورسرہ شریک نشی کیدلے
 الْحَقُّ الْقَيُّومُ، دا بدل دے د هُوَ نہ - یا خبر دے
 د مبتداء محذوف - یا دویم خبر دے د لفظ اللہ دیارہ
 او ددے تفسیر پہ آیت الکرسی کنس تیر شویده - او
 ددے دواو صفتونو تخصیص ئے پہ دے وجہ سرہ
 او کرد چہ الوہیت (حقہ) مقتضی د صفاتو د کمال دے
 او اول او جامع ددے صفتونو حیات دے - چہ علم،
 ارادہ، سمع، بصر، قدرت او کلام پہ حیات پاندے

موقوف دے اودویم دا پھول کمالات دے مخلوق دے اللہ تعالیٰ دے طرق
 نہ دی۔ او دا معنی دے قیومیت دے۔ او عیسیٰ او مریم
 علیہما السلام کیں دا صفات نیشته۔ حُک کہ چہ مخکین
 پیدا نہ وویا پیدا شو دے مور تہ او ییا وریا تہ مے مرگ
 راغے یہ قول دے نصارا و سرے۔ یا یہ وریا تہ مے مرگ
 روستو راغی یہ نیز دے اهل حق۔ او پھول کمالات پکین
 بالذات تہ و حُک کہ ہغہ قائم بالذات تہ وویلکہ
 پخیل وجود کیں اللہ تعالیٰ تہ محتاج و۔

۳۔ دا دلیل وحی دے دے پیارہ دے دعوے دے توحید یعنی
 نبی صلی اللہ علیہ وسلم دا دے خان تہ نہ دے جوہر کرے
 بلکہ دے اللہ تعالیٰ دے طرف تہ نازل شویدہ۔ او نزل۔ یہ
 باب تفہیل سرے دلالت کوی یہ قوت دے فعل یا تہ مے یہ
 اعتبار دے کیفیت۔ یا کمیت (مقدار) سرے۔ او باب افعال
 صرف دے تعدیب دے پیارہ دے۔ دلتہ دے قرآن یہ پیارہ کیں
 نزل۔ او دے تورات او انجیل یہ کیں نزل۔ دلالت کوی یہ
 تقویت دے نزول دے قرآن یا تہ مے دے پیارہ دے عظمت دے شان
 دے قرآن او کوم فرق دے تنزیل او انزال چہ زمخشری کہے
 دے چہ اول دلالت کوی یہ لے لے نازل و اودویم دلالت
 کوی یہ یو کرت نازل و یا تہ مے نوپہ ہغہ یا تہ مے ابو حیان
 او ابن عاشور دے دے۔

الکتاب، دلتہ الف لام عہدی دی۔ یا الف لام جنسی دی۔
 لیکن مراد یہ جنس سرے فرد کامل دے چہ قرآن دے۔
 اشارہ کمال دے قرآن کریم تہ۔

یا الحق، بے دے ملا یست دے پیارہ دے یعنی قرآن یہ اعتبار
 دے الفاظ او معانی سرے مشتمل دے یہ حق یا تہ مے۔
 قرطبی و ثیلی دی چہ بالحق دے نزل سرے تہ دے متعلق
 بلکہ حال دے دے الکتاب تہ۔ او حق یہ معنی دے صدق یا یہ
 معنی دے حجت غالبہ سرے دے۔

مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ، دے تفسیر متکین تیر شویدے او
 دادویم حال دے دَالِکِتَابِ تہ۔ مہائعی وئیلی دی چہ دتصدیق
 نہ مراد تعریف او اخبار دے دتصدیق دتصدیق کتاب یونو۔ او ابو مسلم
 وئیلی دی چہ دتصدیق نہ مراد موافقت دے یعنی محکمو انبیاء
 دعوت کریدے توحید او ایمان تہ او متعینے کریدہ دشرک نہ
 او قرآن ہم یہ دے یاس دے مشتمل دے۔

وَأَنزَلَ التَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ، دادلیل نقلی دے داثبات ددعوے
 دتوحید دپارہ او داهم تصدیق دقرآن دے محکمو کتابو تولدہ۔
 التَّوْرَةُ کتب دودہ قولونہ دی۔ اول قول دادے چہ دادعبرانی
 لغت کتب طور دے یہ معنی دہدایت یاس دے او یہودیان دیتہ
 سفر طور وائی۔ نو عربی لغت تہ دتقل یہ وخت کتب الف لام
 پکین داخل شول او طاء یے یہ تاسرہ بدل کرہ۔ دویم قول
 دادے چہ دادعبرانی موافقت دے دعرئی ژبے سرہ۔ او داحستلہ
 شویدے دوزی تہ اوراویستل دگتو مزلونہ یہ یویل پوٹے
 نو دلالت کوی یہ معنی درترا یاس دے۔ او دے وجہ تہ تورات تہ
 ضیاء وئیلے شویدہ یہ سورہ انبیاء کتب۔

الْإِنْجِيلَ کتب ہم دودہ قولونہ دی۔ اول قول دادے چہ دالفظ
 یونانی دے (سریانی لفظ چہ چا وئیلے دے نو غلط شویدے) او
 ہغہ یہ یونانی لغت کتب انگیون (اثانجیلیوم) یہ معنی دخبر
 طیب وو۔ یا د (انیلیون) یہ معنی دلفظ فصیح دے او داتومر د
 ہغہ وحی دے چہ عیسیٰ علیہ السلام تہ شوے وہ۔ او دہغہ
 اصحابو راجع کریدہ (اوروستو پکین تحریف شوے دے) دویم
 قول دادے چہ داحستلہ شویدے دتعلیل نہ اصل تہ وئیلے شی
 یا ہغہ اویہ چہ راوچی دزمکے تہ۔ یا وسعت تہ وئیلے شی۔ قرطبی
 دے تحقیق کریدے۔ او قاسمی وئیلی دی چہ تورات یہ
 عبرانی ژبہ کتب شریعت تہ وئیلے شی او انجیل یہ یونانی
 لغت کتب زیری او خاستہ خبر تہ وئیلے شی۔ او ہغہ وئیلی دی
 چہ داحق قول دے او نقل دے دعلماء دکتا بیانونہ۔

مِنْ قَبْلُ هُدًى لِّلنَّاسِ وَأَنْزَلُ

مخکین دے قرآن نہ ہدایت (د توحید) د پاره د خلقو او نازل کرے دے

الْفُرْقَانِ ۚ إِنَّ الْكَافِرِينَ كَفَرُوا

جد اکو وکی د حق او باطل (پورے صحیفے او وحی) یقیناً ہخہ کسان چہ کفرے کرے دے

بِآيَاتِ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ ط

پہ آیاتو د اللہ تعالیٰ دوی لہ عذاب سخت دے

وَاللَّهُ عَزِيزٌ ذُو انْتِقَامٍ ۝۳

او اللہ تعالیٰ زور آور بدالہ اخستونکے دے

۳۔۔ مِنْ قَبْلُ ، دا متعلق دے پہ انزال پورے یا حال دے د التوراة والانجیل تہ - او مراد ترینہ مخکین دے زمانے نہ یا مخکین د قرآن تہ - او پہ دے لفظ راور لوکین دودہ فائدے دی - اولہ فائدہ دا دہ چہ معلومہ شی چہ د تورات او انجیل ہدایت د قرآن کریم نہ روستو باقی پاتے تہ دے ہخہ پہ مخکین زمانے پورے خاص وو - دویمہ فائدہ دا دہ چہ نازلیدل د تورات او انجیل پہ اصل کین مقدمہ دہ د قرآن د نزول د پاره او پہ قرآن کین اصل مقصد دے -

هُدًى لِّلنَّاسِ ، دا دویم حال دے د التوراة والانجیل تہ سوال :- پہ سورۃ الاسراء کین دی چہ تورات صرف د بنی اسرائیلو د پاره ہدایت دے او دلتہ یے لئاس و ثیلی دی ؟

جواب تہ :- پہ دے کین الف لام عہدی دی یعنی صرف یہود او نصاری -

جواب :- دلتہ استغراق عرفی مراد دے یعنی غیر د بنی اسرائیلو تہ کہ چا ارادہ کریدہ د ہدایت حاصلولو د

تورات او انجیل نہ نو هغوی ته هم هدايت حاصل شو يوو۔
 هان په دے لفظ کښ اهل قرآن نه دی داخل په قرينه د
 هغه نصوصو سره چه دلالت کوي په ناسخيت د مخکو کتابونو
 سره ۔

جواب ۳۔ د هدايت نه مراد هدايت د اصولو د ايمان دے
 اویه هغه کښ ټول کتابونه الهیه متفق دی ۔

وَأَشْرَلَ الْفُرْقَانِ، دا هم دلیل نقلی دے د مخکښ کتابونو
 او صحیفو نه چه سیوا د تورات او انجیل نه وو۔ د دے لفظ
 تحقیق د سورة بقره آیت ۱۲۹ په تفسیر کښ تیر شویدے۔
 دلته په مراد د فرقان کښ دیر اقوال دی۔ امام رازی په
 دیکښ خوار اقوال ذکر کړیدی۔ اول قوال دا چه مراد په
 دے سره زیور کتاب دے۔ دویم قول دا دے چه مراد
 په دے سره قرآن دے۔ د تعظیم د شان د دغا او د مدح
 د پاره یی په دے صفت سره دوباره ذکر کړو۔ بل د دے
 د پاره چه د تورات او انجیل ته یی روستو ذکر کړو چه
 یهود او نصاراؤ هرکله اختلاف کړیدے نو د هغوی د فیصله
 د حق او باطل د پاره قرآن کریم دے۔ دریم دا چه مراد
 په دے سره دغه درے کتابونه دی لکه چه هغه هدايت
 دے نو دارنگ فوق راوستونکی دی په مینځ د حق او باطل
 کښ۔ بیا امام رازی دا درے واره اقوال ضعیف کړی دی او
 خوارم قول یی ذکر کړیدے او هغه یی غوره کړیدے
 چه مراد په دے سره معجزات دی چه هغه دغه انبیاء
 علیهم السلام ته سره د کتابونو نه ورکړے شوی دی
 او هغه معجزات تائید دے د دغه کتابونو د پاره۔ ابن
 جریر پنځم قول ذکر کړیدے چه مراد په دے سره فصل
 دے په مینځ د حق او د باطل کښ په هغه خبرو کښ
 چه د لو د نصاراؤ په هغه کښ اختلاف کړیدے په باره د
 عیسی علیه السلام او تور و خیر و نو کښ۔ ابن کشیر

شیخ قول (عام) ذکر کریدے چہ مراد ہغہ حجتوتہ، بیعتات، واضح دلیلو تہ او یقینی براہین دی چہ اللہ تعالیٰ نے بیا تو ی دیارہ د فرق پہ مینح د حق او باطل او ہدایت او ضلال کنس۔ او قاسمی اووم قول ذکر کریدے چہ یہ دے سرہ مراد میزان دے لکھ چہ یہ سورۃ حدید ۲۵ کنس ذکر دی۔ او مہاشعی اتم قول ذکر کریدے چہ دے سرہ مراد اقامت د دلیلو تو او رفع د شبہاتو دہ چہ یہ مخکو کتابو تو او یہ دے کتاب کنس ذکر دی۔ او نیشاپوری نہم قول ذکر کریدے چہ مراد یہ دے سرہ جنس آسمانی کتابو تہ دی حکہ چہ ہغہ ہتول فرق راوی پہ مینح د حق او باطل کنس او دا قول زمخشری ہم ذکر کریدے۔ او سمعانی لسم قول ذکر کریدے چہ ہر ہغہ شیر کتاب، صحیفہ، معجزہ) چہ اللہ تعالیٰ نازل کریدے تو ہغہ فرق راوی پہ مینح د حلال او حرام کنس او ہغہ فرقان دے۔

تنبیہ: یہ دے ہولو اقوالو کنس منافات نیشہ ہتول مراد کیدیشی د وچہ د تعمیم د لفظ تہ لیکن حتماً یہ نیز غورہ دادہ چہ تصریح او کرے شی پہ ذکر د صحیفو د انبیاء و مخکو باندے د درے وجو تہ۔ اولہ وجہ دادہ چہ قول د نیشاپوری، زمخشری او سمعانی دیتہ شامل دے۔ دویمہ وجہ دادہ درے کتابو تہ قرآن، تورات او انجیل مخکنس ذکر شو نو د لفظ تور و صحیفو تہ اشارہ کیدیشی۔ او د زیور د ارادے پہ یارہ کنس امام رازی تردید کریدے چہ یہ ہغہ کنس احکام تہ و وجہ فرق راوی د حق او باطل او یہ صحیفو مخکو کنس معلومیہ چہ احکام او دلیلو تہ موجود و دیارہ د فرق د حق او باطل پہ قرینہ د سورۃ نجم ۳۴، ۳۵ او سورۃ اعلیٰ ۱۸ سورہ۔

إِنَّ اللَّهَ لَا يَخْفَىٰ عَلَيْهِ شَيْءٌ ۚ

یقیناً اللہ تعالیٰ نہ شی پت کیدے یہ ہغہ باندے ہین خید

فِي الْأَرْضِ وَالسَّمَاءِ ۝

یہ زمکہ کنس او تہ یہ آسمان کنس

دریمہ وجہ دادہ چہ لفظ فرقان پہ لغت کنس ہغہ تہ شامل دے۔ او تخصیص دے اقوالو مخکنو دے پیارہ نص صریح او حدیث صحیح مرفوع نیستہ۔

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ، دا جملہ مستاتفہ دہ یہ ذکر دے تخویف سرہ دے پیارہ دے مخالفت کوونکو دے نزل عکینک الکتاب، او یہ الذین کفروا کنس مشرکین او یہود و نصاریٰ او خاصکر نصاریٰ دے تجران داخل دی۔ او یہ آیات اللہ سرہ مراد دلتہ قرآن کریم دے۔ یا ہغہ آیات چہ یہ تورات او انجیل کنس وو مخکنس دے تحریف تہ نو کفر تحریف کولو تہ ہم شامل دے۔

لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ، جزاء دے جنس دے عمل تہ وی یعنی ہرکلا چہ کفر دے کتابیانو شدید دے نو دے ہغوی عذاب ہم شدید دے۔

وَاللَّهُ عَزِيزٌ ذُو انْتِقَامٍ، اشارہ دہ چہ دغہ مشرکان پہ شرک دے اللہ تعالیٰ کنس یہ صفت دے عزت پورے استہزاء کوی حک و رلہ سختہ سزا ورکوی۔ انتقام عذاب دے یہ اعتداء کولو باندے سرہ دے غضب تہ او یہ تقصت کنس معنی دے گراہیت ہم وی او معنی دے بدل اخستلو ہم وی۔ یعنی دغہ مشرکانو دے اللہ تعالیٰ دے بے عزتی دے ارادے سرہ سرہ دے ہغہ توحید او اصحاب توحید ہم بد کنولی دی دے دے وچے تہ اللہ تعالیٰ دوی لہ انتقامی سزا ورکوی۔ او لفظ دے دلالت کوی یہ ملکیت باندے نو دے انتقام دے اللہ پہ ملک او اختیار کنس دے دے ہغہ تہ دے دے

هُوَ الَّذِي يُصَوِّرُكُمْ فِي الْأَرْحَامِ

خاص صفہ داسے ذات دے چہ شکل جویدی ستاسو یہ بچہ دانے دے مائند و کیں

كَيْفَ يَشَاءُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ

چہ خہ رنگ او غواہی نیستہ حقدار ذالوہیت سوا دے عنہ نہ

الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ۝۶

زور آور حکمتون والا دے

صفت زوال نہ کیڑی ۔

۱۔ دا دلیل عقلی علی دے دیارہ دے دعوی دے توحید او
ورسره رد دے شرک فی العلم دے ۔ او دا صفت دے علم ہے یہ
طریقہ دے نفی سرہ راوہے دے لکہ یہ سورۃ ابراہیم ۲
کیں ۔ حکمہ دا صفت یہ دے تعبیر سرہ نصاریٰ یہ عیسیٰ
علیہ السلام کیں نہ شی ثابتولے ۔ لکہ چہ مفسرینو لیکل
دی چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم دے حقوی نہ داسے تیوس
کرے دو یہ یارہ دے عیسیٰ علیہ السلام کیں او حقوی چپ
شول ۔ او شیء نکرہ یہ سیاق دے نفی کیں دے عموم دیارہ
او فی الارض ولا فی السماء کیں نور عموم دے مکانونو ذکر
دے او مراد دے ارض نہ عالم سقلی دے چہ یہ ہفے کیں
دریا بونہ داخل دی ۔ او مراد دے سماء نہ جش آسمانولہ
دی یعنی عالم علوی ۔ او ارض ہے دے وجہ نہ مخکین
ذکر کرو چہ انسان تہ دے میکے دے بعض خیزونو علم ورکے
شویدے ۔ او دے آسمانونو سرہ دے انسان علم یہ ہیخ
طریقہ سرہ تعلق نہ لری ۔

۲۔ مخکین آیت کیں بیان وو دے وصف دے الحق نو یہ دے
آیت کیں بیان دے دے معنی دے قیومیت ۔ او دابل دلیل
عقلی دے دے اثبات دے توحید دیارہ ۔ او دلالتہ دے قیومیت
نہ ہے تصویر فی الارحام خاص کرو یہ ذکر سرہ حکمہ چہ

هُوَ الَّذِي أَنزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ

خاص اللہ تعالیٰ دے اپنے ذات دے چہ نازل کرے یہ تا باندے کتاب

مِنْهُ إِلَيْكَ مُحْكَمٌ هُنَّ أُمُّ

چہ بعض دے نہ آیاتونہ بیکارہ معنی والا دی دفعہ اصل دے

الْكِتَابِ وَآخِرُ مُتشابهاتِ قَامَا

دے قول کتاب او نور آیاتونہ پتے معنی والا دے توہر چہ

الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ

ہفتہ کسان دی چہ یہ زہونو دے غوی کیں کو بدولے دے

فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ

تو تابعداری کوی دے نہ (آیاتونو) چہ پتے معنی والا دی دے نہ

ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ

دے یارہ دے طلب کولو دے فتنے او دے یارہ دے طلب دے حقیقت دے

وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ

او نہ پوہیدی یہ حقیقت دے نہ باندے مکر اللہ تعالیٰ او

دا دیرہ عجیبہ نینہ (دلیل) دے اللہ تعالیٰ دے قدرت دے - اور دے
یہ نصاراؤ باندے چہ دے عیسیٰ علیہ السلام دے شکل
تصویر یہ رحم (بچہ دانی) دے مور کیں اللہ تعالیٰ دے خیل
مشیت موافق جو کریدے نو ہفتہ خوالہ نشی کیدے -
او ہر کلا چہ دے عیسیٰ علیہ السلام پلار نہ وود دے وچ
نہ تصویر فی الصلب یے نہ ذکر کرے - او تفسیر دے تصویر
فی الارحام یہ سورۃ حج ۷ او یہ سورۃ مؤمنون کیں
دے آیت ۳۱ نہ او سورۃ زمر ۲۱ کیں دے - کیف یشاء
یعنی خائستہ شکل او قبیح او بد شکل، تور او سپین،

الرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ

ہاخہ خلق پہ علم (دین) کیں دانی دوی

أَمْثَلُ بِهِ كُلِّ مَنْ عِنْدَ رَبِّنَا

ایمان لادو مونو پہ ہفت بات دا تول ک نیذ د اللہ تعالیٰ نہ دی

وَمَا يَذْكُرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ ④

او نصیحت نہ اخلی مکر صفا عقل والا

اورد اولند، پورہ اندامون والا اونیمکری اندامونو والا وغیرہ -

لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ، دا نتیجہ دہ د مخکین دلیونو د پیرہ - مراد یہ مقام د دعویٰ کیں الوہیت پہ معنی د حقدار دے دھر قسم بند گئی - او مراد پہ دے نتیجہ کیں الوہیت پہ معنی د متصف دے یہ صفت د حیات او قیومیت پاندے - او انزال د کتابونو او علم پہ ہر خیز او تصویر و رکول او نور صفات د تصرف دی -

الْعَزِيزُ، اشارہ دہ تولو صفاتو د تصرف تہ او الْحَكِيمُ، کیں اشارہ دہ تولو صفتونو د علم تہ او دا خلاصہ دہ د عقلی دلیونو -

ک - ربط :- د مخکین آیت سرہ پہ دریو طریقو سرہ دے - اولہ طریقہ دادہ چہ د نجران نصاراؤ د خیلے عقیدے د ابن اللہ او د الوہیت د عیسیٰ علیہ السلام د پیرہ د قرآن کریم پہ بحضہ الفاظو پاندے دلیل تیولو چہ پہ قرآن کریم کیں د عیسیٰ علیہ السلام پہ صفت کیں کلمۃ اللہ، روح منہ او دار تک د اللہ تعالیٰ پہ پیرہ کیں صیغہ د جمع او د نحن الفاظ راغلی دی نور روح منہ دلالت کوی چہ د دہ روح جزء دے د اللہ تعالیٰ نو دے وجہ تہ ابن اللہ دے او جمع دلالت کوی چہ الہ دے دی (اللہ، عیسیٰ، مریم، اویحی الموت لفظ دلالت

کوی چہ عیسیٰ علیہ السلام متصرف الہ وو۔ تو کہ دے شہم پہ
 جواب کہیں دا آیت نازل شو۔ حاصل کہ جواب دا دے چہ یہ
 کتاب کہ اللہ تعالیٰ کہیں دودہ قسمہ آیا تونہ دی۔ تو محکمت
 پرستوں دل او پہ متشابہات تو بات دے عمل کول کہ اہل زیغ و
 کار دے۔ دویمہ طریقہ دادہ چہ معکین صفت کہ قیومیت ذکر
 شو چہ قیام دے پہ مصالحہ جو کہ بت کاتو بات دے او مصالحہ دودہ
 قسمہ دی۔ اول قسم جسمانی مصالحہ ہخہ پہ بصورہ کمر سرہ
 ذکر شول۔ دویم قسم روحانی مصالحہ دی تو ہخہ پہ دے آیت
 کہیں ذکر کوی۔ دریمہ طریقہ دادہ چہ دا تاکید او تفصیل دے
 کہ كَانَ نَزْلُ عَلَيْنَا الْكِتَابِ، پہ طریقہ کہ تقسیم او کہ استدلال سرہ او
 پیدائید لو کہ دودہ قسمہ علماؤ سرہ۔

هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْنَا الْكِتَابَ، دا حصر دلالت کوی چہ دا کتاب
 تعلیم کہ بشرتہ دے او کھانت او سحر تہ دے۔ اولفظ کہ أَنْزَلَ
 ہم دلالت کوی چہ دا خاص دے پہ اللہ تعالیٰ پورے حکم چہ
 انزال دلتہ مرادف کہ وحی دے او کہ دے ویجہ تہ اتالک یا
أَعْطَاكَ تہ دے وئیلے۔

مِنْهُ آيَاتٌ، ضمیر کہ مِنْهُ الکتاب تہ راجع دے او دالفظ دلالت کوی
 پہ تقسیم بات دے۔

مُحْكَمَاتٍ، احکام پہ اصل لغت کہیں دلالت کوی پہ منع بات دے
 او پہ معنی کہ پوحوالی سرہ راغی او دلتہ پہ مراد شوے معنی کہیں
 دیر اقوال دی لہ امام راغب وئیلے دی چہ محکم ہخہ تہ وئیلے
 شئی چہ پہ ہخہ کہیں پہ اعتبار کہ لفظ او کہ معنی سرہ ہیج شہہ
 پیش نہ راغی۔ لہ شیخ الاسلام ابن تیمیہ رحمہ اللہ فرمائیلے
 دی چہ احکام پہ قرآن کہیں کہ دے قسمہ دی۔ اول احکام پہ
 تنزیل کہیں پہ مقابلہ کہ القاء کہ شیطا نا تو کہیں نو پہ دے معنی
 سرہ فصل تمیز او فرق او تحدید کہ الفاظ او کہ معانی او کہ
 شیطانی شبہات تونہ ہیج ساتلونہ وئیلے شئی۔ دا پہ سورۃ حج
 لہ کہیں ذکر دی۔ دویم احکام پہ مقابلہ کہ تسخیر شرعی کہیں کہ

یعنی غیر منسوخ تہ محکم و ثبیلے نشی۔ الکتاب الحکیم پہ معنی محکم
کیش دامعنی واضح دہ چہ روستو کہ قرآن نہ بل کتاب ناسخ نشی
راتلے۔ دریم احکام پہ تاویل او معنی کیش دے۔ او ہغہ تمیز
کہ حقیقت مقصودہ دے پہ داسے طریقے سرہ چہ اشتیاء پکیش
پاتے نشی۔ او دایہ مقابلہ کہ متشابہ کیش دلته مراد ذکر قاسمی
لہ دابن عباس رضی اللہ عنہما تہ روایت دے چہ محکماًت
کہ سورۃ انعام پہ درے آیتو تو کیش دی ۱۵۱ ۱۵۲ ۱۵۳ او پہ
سورۃ اسراء کیش کہ آیت ۱۱۱ نہ ترک پورے۔

کہ کہ مجاہد او عکرمہ تہ نقل دی چہ محکم ہغہ آیتونہ دی
چہ ہغہ کیش حلال او حرام ذکر دی۔ ہ قتادہ او ضحاک وغیرہ
نہ نقل دی چہ محکم ہغہ ناسخ تہ و ثبیلے نشی چہ پہ ہغہ یا تہ
عمل کیری لہ دابن عباس رضی اللہ عنہما تہ بل روایت
دے چہ محکماًت کہ قرآن ناسخ او حلال او حرام او حد و او
قرائض دی کہ کہ محمد بن جعفر نہ نقل دی چہ محکم ہغہ
دے چہ کہ یو و جے تہ علاوہ تور احتمال کہ تاویل نہ لری۔
ہ او اصول الفقہ کیش و ثبیلے دی چہ محکم ہغہ دے چہ ہیخ
اخفاء او احتمال او اجمال پکیش نہ وی او پہ اعلیٰ مرتبہ کہ ظہور
کیش وی کہ ظاہر او نص او مفسر نہ او چت وی۔ داہول اقوال
یو بل تہ قریب دی او اقسامو کہ محکم تہ پکیش اشارہ دہ۔ او کہ
اکثر مفسرینو پہ نیز دلته مراد ہغہ لفظ دے چہ دلالت یے
پہ معنی او مراد خیل یا تہ ہ شکا وی۔ تو ظاہر، نص، مفسر
او محکم ہولو تہ شامل دے۔

هُنَّ اُمُّ الْكِتَابِ، داصفت کہ مخکیش دے۔ سوال: هُنَّ جمع دہ او
اُمُّ مفرد دے۔

جواب: کہ دینہ مراد ہر یو دے یا مجموعہ پہ خائے کہ یو آیت
دے یا مفرد پہ خائے کہ جمع یا تہ واقع دے۔ یا دا چہ دلته
اُمُّ پہ معنی کہ اصل دے او اصل
اصل او مرجع او مجمع تہ و ثبیلے نشی۔
خو یو وی۔ اُمُّ کہ خیل

الکتاب نہ مراد قرآن دے او دا غیر دے دام الکتاب نہ رچہ
 لوح محفوظ تہ وٹیلے شی)۔ او دیتہ ام حکمہ وٹیلے شی چہ
 دیتہ داعتقاد او تشریح، آداب او مواظور جوع کیدایشی۔
 دارنگ رجح دمتشایہ رچہ تشریح او تفسیر او تاویل یے
 ممکن وی) دغہ محکما تو تہ کیدایشی۔

وَأُخَرُ مُتَشَابِهَاتٍ، دادویم قسم دے۔ او ہر کلاہ چہ محکما
 دیروی یہ نسبت دمتشایہاتو سرہ نو دے وچے نہ ہغہ
 یے یہ منہ سرہ ذکر کرو او دا یے یہ اُخَرُ سرہ ذکر
 کرے دے۔ متشایہات دتشیایہ نہ اخستلے شویدے۔
 یہ لغت کنیں مماثلت ددوہ خیزو تو تہ وٹیلے شی یہ اعتبار
 دکیفیت سرہ۔ او دہغہ دے وچے نہ تمیز دیوبل نہ گران
 شی اوسیب شی داشتباہ دیارہ۔ او دا تشایہ یہ مشابہت
 من بعض الوجوه کنیں دیر استعمال شویدے لکہ یہ
 سورة یقرہ سکے کنیں ان الیقرة تشایہ علیہا۔ او یہ سلا
 کنیں تشابہت قلوبہم۔ او یہ سلا کنیں او تو ابہ متشایہا۔
 او یہ سورة انعام سلا کنیں مشتہا وغیر متشایہ۔
 او یہ سلا کنیں متشایہا وغیر متشایہ۔ او یہ سورت زمر
 سلا کنیں کتابا متشایہا۔ یہ دے تو لو کنیں تشایہ یہ بعض
 صفا تو کنیں مراد دہ۔ او کلاہ یہ معنی داشتباہ سرہ
 راجی لکہ سورة نساء سکھا کنیں ولکن شبہ لہم۔
 او سورة رعد سلا کنیں فتشایہ الخلق علیہم۔
 او دلتہ دمتشایہات یہ معنی کنیں دیر اقوال دی۔
 اول قول داچہ متشایہات مجملات دی لکہ مقطعات
 یہ اول دسورت کنیں (ابن عاشور)۔
 دویم قول دابن مسعود او ابن عباس رضی اللہ عنہم تہ
 نقل دی چہ متشایہ منسوخ تہ وٹیلے شی۔
 دریم داصم رحمہ اللہ تہ نقل دے چہ متشایہ ہغہ
 دی چہ تدیر او تفکر تہ محتاج وی۔

خلورم د امام مالک رحمہ اللہ نہ د اشہب روایت دے چہ
متشایہ ہغہ دے چہ علم یے پہ اللہ تعالیٰ پورے خاص دے۔
او خفاجی د دے نسبت احنا قوتہ کریدے۔ او شاطبی پہ
موافقات کیں دیتہ میلان کریدے۔

پنجم قول د امام رازی دے چہ متشایہ ہغہ دے چہ
دلالت یے پہ معنی (مراد) ہاندے پت وی۔ او پہ دے
معنی سرہ مجمل او مؤول ہم پہ متشایہ کیں داخل
دی۔ او دا طریقہ شوافعوتہ منسوب دہ را بن عاشور۔
شپہم متشایہات ہغہ دی چہ ماسیوا دی د حلال او حرام
نہ نو دیوبل سرہ پہ حق او پہ تصدیق کیں متشایہ دی۔
دا قول د عکرمہ او مجاہد نہ نقل دے۔

اووم قول دا چہ متشایہ ہغہ دی چہ د ہغے پہ معنی کیں
اشتباہ او التباس وی۔

اتم متشایہات ہغہ دی چہ پہ افادہ د معنی کیں مستقل
تہ وی مگر استدلال تہ محتاج وی اور د کیدے شی
محکمات طرف تہ (سماعی)۔

نہم شاطبی و ثیلی دی چہ تشایہ دودہ قسمہ دہ اول حقیقی
چہ د ہغے د فہم معنی تہ ہیخ لار تہ وی۔ دویم اضافی دہ
چہ د ہغے پہ معنی کیں اشتباہ وی دوجے د احتیاج نہ
دلیل او قرینے تہ۔

لسم ابن جریر اول دا قول ذکر کریدے چہ متشایہات
دی پہ تلاوت کیں او مختلفات دی پہ معنی کیں۔

یوولسم ابن جریر د جابر بن عبد اللہ نہ نقل کریدی
او دا یے غورہ کریدے چہ متشایہ ہغہ دی چہ د ہغے
علم تہ د ہیچا لار تہ وی لکہ د عیسیٰ علیہ السلام د راتلو
د وخت خبر۔ او وخت د طلوع د نمر د مغرب نہ۔
او وخت د قیامت د راتلو۔ او فنا د دنیا۔ او حروف مقطعات
ہم پد یکیں داخل دی۔ او دا ہول امور یقینیہ دی ایمان

یہ ہفتے باتدے فرض دے لیکن دھتے د وخت تحدید او
تعیین تہ د بند کا تو حاجت دنیویہ یا دینیہ نیشته۔ نو دھتے
علم یہ اللہ تعالیٰ پورے خاص دے۔ او یہ دے معنی سرہ
دا متشایہ ہفتہ دے چہ علماء د اصول فقہ د خفی مشکل
او مجمل تہ روستو مرتبہ یہ دے سرہ مسئلہ کپیڈہ چہ
دھتے د خفاء د زائل کو لو دپارہ ہیخ لار نیشته۔

دولسم قول، ماوردی و بیلی دی چہ محکم ہفتہ دی چہ معقول
المعنی وی یعنی عقل یے ادراک کو لے ثنی او متشایہ ہفتہ دی
چہ عقل یے ادراک ثنی کو لے لکہ شمار د رکعتونو د موٹھونو
او اختصاص د روژے پہ رمضان میاشت پورے وغیرہ۔
دیارلسم، مراد د متشایہات تہ ہفتہ آیا تونہ دی چہ دھتوی
یہ میخ کنیں یہ ظاہر کنیں تعارض وی۔

ثورلسم قول، دا چہ د متشایہات تہ مراد ہفتہ آیا تونہ دی چہ
یہ عبارت او مضمون کنیں یویل سرہ مشابہت لری او یہ میخ
کنیں لبر فرق وی۔ یہ دے اقوالو کنیں غورہ قول (د امام رازی)
پنجم او اتم قول (د سمعانی)، اولسم او یولسم دابن جریر دی۔
فاصلہ لہ۔ امام راغب د متشایہ تعریف او اقسام ذکر کپیڈی
تعریف یے دادے چہ متشایہ د قرآن ہفتہ دی چہ دھتے تفسیر
مشکل وی دوجے د متشایہات تہ د غیر سرہ او تقسیم یے داسے
دے۔ محکم مطلق، متشایہ مطلق، محکم من وجہ، او متشایہ
من وجہ۔ او دریم بیا درے قسمہ دے۔ متشایہ پہ جہت لفظ
سرہ فقط، متشایہ پہ جہت د معنی سرہ فقط، او متشایہ پہ
دوارہ جھنوتو سرہ۔ او بیا متشایہ پہ جہت د لفظ سرہ دوا
قسمہ دے۔ اول پہ الفاظ مفردہ کنیں دوجے د غرابت (تا اشتاالی)
نہ یا دوجے د اشتراک تہ۔ دویم قسم پہ جملو (کلام مرکب) کنیں۔
او داروستنہ ہم درے قسمہ دے۔ اول دوجے د اختصار د کلام تہ
دویم دوجے د زیادت تہ پہ کلام مرکب۔ دریم دوجے د تقدیم تاخیر
تہ پہ کلام مرکب۔ (داحو اقسام و د متشایہ پہ جہت لفظ سرہ)۔

او دے مثالونہ امام راغب ذکر کړی دی. او مثال د متشابه په
 جهت د معنی سره اوصاف د الله تعالیٰ او احوال د قیامت دی. او
 متشابه په جهت د معنی او لفظ دواړو سره پنځه قسمه دے.
 (۱) په اعتبار د مقدار یعنی عموم او خصوص سره (۲) په اعتبار
 د کیفیت یعنی وجوب او استحباب سره (۳) په اعتبار د زمانې سره
 لکه ناسخ او منسوخ (۴) په اعتبار د مکان او اسباب نزول سره
 چه هغه متعلق وی د جاهلیت والو د عاداتو سره او تحوک په علم
 نه لری. (۵) په اعتبار د شرطونو د صحت او د فساد سره. بیا یې
 وئیلی دی چه اقوال د مفسرینو (چه مخکین ذکر شول) هغه دے
 تقسیماتونو بهر نه اوځی. بیا یې وئیلی دی چه متشابهات
 درې قسمه دی اول قسم هغه دی چه هیڅ طریقه د علم د
 هغه د بنده د پاره نه وی لکه وخت د قیام د قیامت او راتلل
 د دابة الارض او د هغه کیفیات وغیره. دویم قسم هغه دی
 چه د انسان د پاره د هغه د علم لار وی لکه غریب او نا آشنا
 الفاظ او گران احکام وی چه په تفتیش یا اجتهاد او
 تدبیر سره معلومیری. دریم قسم متردد دے دواړو
 مخکنو په منځ کښ یعنی چه راسخین فی العلم پورے
 د هغه علم خاص وی او نور وخلقو باندے پټ وی.
 قانده لاء. د امام راغب په قول کښ د تشابه بعضه اسباب
 معلوم شول. او نور اسباب یې سره د تقسیم نه دا دی.
 ع سبب اشتراک د لفظ په مختلف معانیو کښ په اعتبار
 د وضع د لغت سره لکه لفظ د العین، الوجه، معیت او
 دعا وغیره.

ع سبب د احتمال د معنی حقیقی او معنی مجازی په یو لفظ
 کښ لکه ید حقیقتاً په معنی د لاس سره دے او مجازاً
 په معنی د قدرت سره دے. او عین په معنی د سترګو
 او مجازاً په معنی د حفاظت سره وغیره.
 ع سبب خفاء د معنی په وضع د لغت کښ لکه مقطعات

دَ سورتونو چہ دَ هفے معانے وصفیہ لغویہ نیستہ دے .
 عا حفاء دَ مراد (کیفیت) سرے دَ ظہور دَ معنی لغوی حقیقی
 نہ لکہ استواء دَ اللہ تعالیٰ عرش یا تداے یا صفت دَ انسان
 دَ حیات یہ قبر کنیں او عذاب او تنعیم یہ قبر کنیں - او مسئلہ
 دَ قدر او قضاء دَ دے معانے لغوی حقیقی تبارک دی لیکن
 کیفیات ئے معلوم نہ دی دَ دے نہ دَ تشابہ حلاور
 قسمونہ ہم معلوم شول - دغسے ابن عاشور لس اسباب
 او اقسام ذکر کریدی (التحریر والتتویر ص ۵۸ ج ۳) -
 فائدہ ۱۰ :- اسماء وصفات الہیہ یہ متشابہات کنیں
 داخل دی او کہ نہ دی ؟ یہ دے کنیں دَ سلفو صالحو
 صحیح قول دادے چہ دَ دے معنی ظاہری حقیقی معلوم
 دی دَ هفے نہ انکار کول جہل دے لکہ رحمانیت دَ اللہ تعالیٰ
 علم او قدرت دَ هفہ عین ، ید ، وجہہ او استوا یہ عرش
 یا تداے فوقیت وغیرہ تو یہ اعتبار دَ دے دَ معانیو سرہ
 دا محکما ت دی بغیر دَ تحریف او تاویل نہ لیکن کیفیات
 دَ دے معلوم نہ دی او دَ هفے نہ بحث او سوالو تہ کول بدعت
 دے - او یہ لحاظ دَ کیفیاتو سرہ دا متشابہات دی تمثیل
 او تشبیہ ئے نشی کیدے لکہ چہ مخکس ذکر شول یہ بارہ
 دَ حیات او عذاب او تنعیم دَ قبر او مسئلہ دَ قدر وغیرہ
 کنیں - او دا قول آلوسی یہ خیل تفسیر کنیں ذکر کریدی -
 او دا مذہب دَ سلفو صالحو شیخ الاسلام ابن تیمیہ
 رحمہ اللہ یہ مجموعۃ الفتاوی جلد پنجم صفحہ ۲۶ ،
 غہ کنیں او امام ذہبی یہ کتاب مختصر العلو کنیں او ابن قیم
 الجوزیہ یہ الصواعق المرسلہ او ملا علی قاری یہ شرح
 فقہ اکبر صفحہ ۷۷ کنیں او تفسیر دَ سورۃ زمر کنیں ابن
 کثیر او نور وہم دیرو مفسرینو او محدثو دا قول ذکر
 کریدی - چہ دَ هفے مونہ چٹائے پٹائے دَ آیات الصفات
 یہ تفسیر کنیں بیان کریدی - نو یہ دے اسماء صفاتو کنیں

تاویل کول د ژانغینو عمل دے۔

فائده ګه : سوال : په متشابها تو پانده چه د بندگانو علم ته حاصلیری یا د بعضو په علم کس ډیر تکلیف راجی او غلطو عقیدو والا او مبتدعین د هغه ته د خان د پاره دلیونه نیسی۔ نو د دے څه فائده دی ؟

جواب : علماء د متشابها تو ډیر فواید ذکر کړي دي بعضی د هغه ته دادی۔ اوله فائده داده چه الله تعالی په دیا کس پخپلو بندگانو پانده ایتلا ګانې او ازمیستونه کوی۔ نو په متشابها تو کس د اهل باطل د پاره دا ابتلاء ده چه د باطل د اثبات د پاره د هغه ته دلیل نیسی۔ او په اهل حق (راسخینو) پانده ابتلاء داده چه د باطل پرستو مقابل کس به جوابونه کوی او د اثبات او اظهار د حق د پاره به په قرآن کس فکرونه کوی۔ دویمه فائده داده چه قرآن کریم کس چه هر ګله محکم او متشابها دواړه شته نو انسان به محتاج وی تحقیق او استدلال ته او د تقلید د تیرونه به خلاص شی۔ (امام رازی)۔ دریمه فائده داده چه هر ګله په قرآن کس محکم او متشابها دواړه شته نو د متشابها د صحیح تاویل د پاره به محکما تو ته رجوع کوی او علومو د لغت او عربیت او اصولی علومو ته ضرورت پریوځی نو ډیر علمونه به حاصلوی۔ څلورمه فائده داده چه په وخت د وجود د متشابها تو کس حق ته په رسیدلو کس مشقت راجی او زیادت د مشقت سره زیات ثواب حاصلیری۔

پنځمه فائده داده چه هر ګله بعضی متشابها تو ته د انسان علم ته رسیدی نو دے به د تکبر د صفت نه خلاص شی او پوهه به شی چه واقعی رفوق کل ذی علم (علیم) حق دے۔ او هیڅوک به د علم بکل شی دعوی نه کوی سیوا د الله تعالی نه۔

فائده شه : سوال :- په دے آیت کښ د قرآن د آیتونو
تقسیم کړیدل چه بعضه محکم دی او بعضه متشابه
دی او حال دادے چه په سورة هود اول آیت کښ ټولو
آیتونو ته محکم وئیلی دی - او په سورة یونس اول آیت کښ
د قرآن کریم په صفت کښ الحکیم راغله دے چه هغه په
معنی د محکم دے - او په سورة زمر کښ ټول قرآن
ته ئے متشابه وئیلی دی ؟

جواب :- کله د یو لفظ د پاره ډیرے معنی وی نو په یو
ځای کښ یو معنی مراد وی او په بل ځای کښ بله معنی
نو تعارض نه راجی - دلته هم د محکم معنی د (بشارت دلالت
په معنی او مراد خپل باندے) دے - او د حکیم او حکمت
معنی داده چه د حکمتونو ته ډک دے - یا معنی داده چه
په ده کښ تغیر او تبدیل څوک نشی کولے او د ده نه
روستو نسخ کوونکے نشی راتللے نو په دے معنی سره
ټول قرآن محکم دے - او سورة زمر کښ د متشابه
معنی داده چه ټول آیاتو ته د قرآن د یو بل سره په
فصاحت بلاغت او صدق کښ مشابه دی - او د یو بل
تصدیق کوی - نو په دے معنی سره ټول قرآن متشابه دے.
فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ، هر کله چه د آیتونو
دوه قسمونه ذکر شول (محکمت او متشابهات) نو اوس
تفصیل کوی د متعلقینو د هغوی - د محکمتو حکم خو په
هُنَّ أُمَّ الْكِتَابِ کښ ذکر شو یعنی د هغه د فهم د پاره
خو یو وجه وی هر خاوند د لغت عربی په هغه باندے
پوهیږی لرا بیره خبره ده که ایمان په هغه باندے لری
او که نه لری - نو اوس د متشابهاتو سره متعلق حکم ذکر
کوی - د هغه متعلق دوه قسم خلق دی یو را سخیښ بل
اهل زیغ - دلته د هغوی ذکر کوی - هر کله چه اهم
مقصد دلته رد ووی په نصارا د باندے چه هغه اهل

زیغ دی تو کہ هغوی ذکر یے مخکین اوکړو۔ زیغ په اصل کین میل
 او اوړیدل دی که مقصد نه لکه چه نمازاع البصر کین دا معنی
 مراده او که شریعت په اصطلاح کین کړیدل دی که استقامت
 نه بل جانب ته یعنی که حق نه باطل ته او دا په اصل کین
 مرض دے که زړو تو که دے وچه نه یے فی قلوبهم ذکر کړو او
 اهل زیغ کین نصاری، یهود، خوارج، منافقون، مشرکان،
 زنادقه، یا طینیہ او ټول مبتدعین داخل دی ځکه چه هره
 یو طائفه اوړیدل دے که حق نه۔ او بالقض دے ټولو ته شامل
 دے (ابو حیان)۔ او په دے عموم یا دے دلیل حدیث دے
 که صحیحین چه عائشه رضی الله عنها ته رسول الله صلی
 الله علیه وسلم فرما یلی ووچه هرکله او وینے هغه خلق
 چه په ماتشابه پسے روان وی نو دا هغه دی چه الله تعالی
 د هغوی نوم اهل زیغ سره ذکر کړیدلے او ځان ترینه
 یخ ساته۔

فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ، که اتباع نه مراد همیشه شغل،
 بحث او گریځیدل دی په متشابه پسے لکه چه په آیت
 که قصاص کین فاتباع یا المعروف راغله دے۔ ماتشابه
 لفظ دلالت کوی چه دغه اتباع که وصف که تشابه که وچه نه
 کوی که قرآنی آیت که وچه نه یے ته کوی۔

ابْتِغَاءُ الْفِتْنَةِ، په اتباع که تشابه کین که دوی دوه
 غرضونه دی اول ابْتِغَاءُ الْفِتْنَةِ، لفظ که ابْتِغَاءُ دلالت
 کوی په زیات کوشش کولو باندے لکه چه انسان که یو
 مقصد په لټولو کین ډیر کړاؤ کوی نو فتنه که دوی
 اصل مقصد دے۔ دا دلیل دے چه بحث کول په
 متشابه کین په طریقه که تدبیر او تفکر سره چه موافقت
 یے کوری که امر الكتاب سره نو دا منع دے۔ الْفِتْنَةُ،
 ربيع و ټیلی دی چه که دینه مراد شرک دے۔ مجاهد
 و ټیلی دی چه مراد یے تلبیس او شبهات پیدا کول دی

پہ جاہلانہ باندے - اصم و ثیلی دی چہ فساد، جگرے
 او قتل و قتال مراد دے حکم چہ یہ دے سرہ یہ
 دین کیں اختلاف او تفریق پیدا شی او ہغہ سبب وی
 دپارہ ک فساد - او بعضو و ثیلی دی چہ فتنہ پخول ک
 بدعت او گمراہی دی پہ زہو تو کیں (صاحب الباب) -
 او زجاج و ثیلی دی چہ مراد تربتہ فساد ک کورنی دے
 دویم غرض ک دوی دادے چہ وَاَبْتِغَاءَ تَاْوِيلِهِ،
 دا مستقل مقصد دے ک دے وچ نہ یے لفظ ک اَبْتِغَاءَ
 دوبارہ ذکر کریدے - او لفظ تاویل کیں دودہ قولونہ دی -
 اول دا چہ ک آل یؤول نہ اخستلے شویدے یہ معنی ک
 رجح سرہ دے - بیا دا مصدر یہ معنی ک مفعول یا
 ظرف سرہ دے یعنی مرجع او عاقبت - دویم قول دا
 چہ دا کرایالہ نہ اخستلے شویدے یہ معنی ک سیاست
 (چل دل) نو مراد پہ تاویل سرہ چلول ک کلام دی او
 استعمالول پہ یو مقصد کیں - او ک تفسیر او تاویل تفصیلی
 فرق ما یہ کتاب تنشیط الاذهان کیں ذکر کریدے - امام
 رازی و ثیلی دی چہ دلتہ مراد ک تاویل نہ ہغہ معنی او
 مقصد دے چہ پہ کتاب (اوسنت) کیں پہ ہغہ باندے
 دلیل نہ وی لگہ وخت ک قیامت - او چا و ثیلی دی چہ
 تاویل نہ مراد حقیقت ک مغانیودے (ابو حیان) -
 او ابن کثیر و ثیلی دی چہ مراد ک دیتہ ک دوی تحریف
 دے پہ موافق ک خواہش ک دوی سرہ -

فائدہ ۱۷ : شیخ الاسلام ابن تیمیہ رحمہ اللہ پہ
 مجموعہ الفتاوی کیں ذکر کریدی او دلتہ قاسمی
 ہم نقل کریدی چہ ک تاویل درے قسمونہ دی -
 اول قسم دا چہ تاویل پہ معنی ک حقیقت ک خیر او
 مصداق ک ہغہ دے - لگہ تاویل ک او امرود اللہ تعالیٰ
 عمل کول دی پہ ہغہ باندے لگہ پہ حدیث ک بخاری

نجران دے نصاراؤ پہ لفظ دے روح متہ او اُحی المَوْتی
 سرہ او دے اللہ تعالیٰ پہ بارہ کتب صیغے دے جمع دامت شابهات
 دی۔ نو دوی دے دینہ دے عیسیٰ علیہ السلام ولدیت او
 جزئیت دے اللہ تعالیٰ نہ او تصرف دے الوہیت او تشلیث
 ثابتوی۔ او راسخین خلق داراجع کوی محکماً تو تہ
 چہ لم یلد ولم یولد، وقال الله لا تتخذوا الہین اثنین
 او مالاً یملک لکم ضرراً ولا منفعا، داپہ بارہ دے عیسیٰ علیہ السلام
 کتب دی۔ او نور ہم دے یر آیا توتہ دی نو دے دے پہ وجہ سرہ
 تاویل محمود دادے چہ روح نہ مراد خاوت دے روح دے او
 متہ نہ مراد دے طرف دے اللہ تعالیٰ نہ۔ او اُحی المَوْتی پہ معنی دے
 دے قول دے مری تہ چہ ژوت دے شہ پہ حکم دے اللہ تعالیٰ
 سرہ۔ او صیغہ دے جمع دے تعظیم دے بارہ دے۔ عہ جاہلان وائی چہ
 دے محمد صلی اللہ علیہ وسلم نور دے اللہ تعالیٰ دے نور تہ جزو دے
 او استدلال کوی پہ آیت قد جاءکم من اللہ نور سورۃ مائدہ
 ہک سرہ۔ دوی وائی چہ من دے تبعیض دے بارہ دے۔ دے دوی پہ
 رد کتب ہم دے محکماً ت پور دی چہ لم یلد ولم یولد، ما اتخذ
 صاحبہ ولا ولد (سورۃ جن ۳۰)، انی یکون لہ ولد ولم
 تکن لہ صاحبہ (سورۃ انعام ۱۰۱)۔ او جواب دادے چہ من اللہ
 جے متکثر کریدے پہ تور یا ت دے نو دلیل دے چہ من
 پہ معنی دے جہت سرہ دے۔ عہ جاہلان وائی چہ آواز کول
 مروتہ جائز دی پہ دلیل دے قول سرہ چہ ایبراہیم علیہ
 السلام تہ او وئی شوجہ مرو مرغوتہ آواز او کزہ چہ ادعہن
 ہر کلمہ چہ دے لفظ مشترک وویہ مینج دے آواز کولواو دے رام دے
 وئی لو کتب نو دوی دے ویمہ معنی مراد کزہ لیکن محکماً تو آیا توتو
 کتب یلنے دے غیر اللہ تہ رہہ عقیدہ دے الوہیت سرہ، شرک او
 ضلال وئیے شویدے لکے سورۃ احقاف ہک، سورۃ حج
 ۳۱ او سورۃ قاطرینک کتب۔ نو پہ دے لفظ (ادعہن) کتب
 دے پہ معنی دے صرف آواز دے او داخو معجزہ دے دے دینہ دے نور او

د پاره عموم نشی ثابتید لے - خلورم مثال دادے چه قول
 د مجسمو او مشبهو دے چه الله تعالى لره جسم ثابتوی په
 دلیل د یدا الله ، بل یدا ، استوی علی العرش وغیره -
 لیکن د دوی په رد کس محکمت آیتونه دا دی چه لیس
 کمثله شیء ، لا تضربوا لله الامثال ، اولم یکن له
 کفواً احد - نو عقیده صحیحه داده چه دا امور الله تعالى
 لره ثابت دی په معنی حقیقی سره لیکن بغیر د تشبیه ،
 تجسیم او تمثیل نه -

پنجم ^{مثال} جمهیه د دے آیتونو د حقیقی معنونه انکار کوی او
 د دے ارتکاب کوی په مجازی او کنای معنی سره په دغه آیتونو
 کس - لیکن دا آیتونه محکمت دی په اعتبار د معنی حقیقی
 ظاهری سره - او هیڅ دلیل نیشته چه دلالت او کړی
 په پریښودلو د حقیقی معنی او اخستلو د مجازی معنی
 سره - نو د دوی تاویلات تحریفات دی او دوی اهل
 زیغ دی -

شپږم ^{مثال} خوارج استدلال کوی په **اِنْ اِلْحٰكُمُ اِلَّا لِلّٰهِ** سره په
 اثبات د کفر د علی رضی الله عنه چه هغه حکمین منله وو - او
 اثبات د کفر د هغه چا چه حکم بما انزل الله نه کوی
 راو دا حکم ئې مطلق دے او استدلال کوی په من لم
 یحکم بما انزل الله فاللک هم الکافرون سره - او حال دا
 چه حکم لفظ مشترک دے په مینځ د حکم د الله تعالى او د حکم
 د حکمینو کس - او دارنگ ترک د حکم بما انزل الله مشترک
 دے په انکار او توهین ادهسے پریښودلو کس یعنی یو شخص د الله
 تعالى د حکم نه انکار نه کوی بلکه اقرار کوی خو په ځان ئې نه
 راوړی - او محکمت آیتونه موجود دی په جواز د حکم
 د بندگانو او حکمینو جوړولو کس - او دارنگ محکمت
 موجود دی چه بغیر د انکار او لوازمود انکار نه کفر نه
 لازمیدي - نو دوی په مشترک باندے استدلال کوی -

اووم شیعیان استدلال کوی چہ علی رضی اللہ عنہ او نور
 امامانو ته علم بکل شیء ورکړے شویدے او دارنگ امامت
 افضل دے د نبوت نه۔ د اول دپاره دلیل پیش کوی دکل شیء
 احصینا فی امام مبین۔ او دویم دپاره دلیل پیش کوی
 چہ انی جاعلک للناس اماما۔ حال داچہ لفظ د امام مشترک
 دے لوح محفوظ او تورات ته هم وئیلے شویدے۔ او دارنگ
 امامت نبوت ته هم وئیلے شیء۔ لیکن دوی د اول
 تاویل کوی په علی رضی اللہ عنہ او نور امامانو سره۔
 او د دویم تاویل کوی په امامت غیر د نبوت نه۔ او حال
 داچہ محکمت آیتونه دلالت کوی چہ علم غیب سیوا د
 الله تعالی ته بل هیچا دپاره ثابت نه دے۔ او دارنگ
 نبوت اعلی دے د صفت د امامت نه۔ اتم مثال دادے
 چہ مقلدین د تقلید شخصی اثبات کن استدلال کوی د
 فاسئلوا اهل الذکر ان کنتم لا تعلمون نه۔ تپوس
 خاص کوی په تپوس د صرف حکم سره بغیر د تپوس
 د دلیل نه۔ او اهل الذکر خاص کوی په یو امام پورے
 او عدم علم خاص کوی په عدم علم د حکم پورے۔ او
 حال داچہ دا دریواړه عام دی۔ نو تخصیص یے په یو
 پورے بغیر د دلیل شرعی نه زیغ دے او بل جانب
 ته محکمت شته دے چہ هغه بیکاره دلیلونه دی په
 اطاعت د الله تعالی او اطاعت د رسول کریم صلی الله
 علیه وسلم او گرځول د حکم د تنایع په وخت کیں
 کتاب الله او سنت رسول الله صلی الله علیه وسلم ته۔
 نه مبدء عین د انبیاء، شهداء او اولیاء دپاره د نبوی
 ژوند ثابتوی او ورسره لوازم د دغه ژوند ثابتوی
 یعنی اوریدل، لیدل، خوراک خنیکاک، امداد کول وغیره۔
 دا ثابتوی د لفظ د احیاء نه په سورة بقره ۱۵۴ کیں او
 العیون به کیں۔ او حال داچہ لفظ د حیات عام دے

حیات دنیویہ، برزخیہ او اخرویہ بتلو تہ۔ نو ددے تخصیص
 پہ دنیوی ژوند پورے بغیر دے دلیل شرعی نہ داریغ دے۔
 احوال دا چہ محکما ت آیتونہ پہ نفی د حیات دنیویہ کنس
 شتہ پہ بارہ د بتلو امو اتور مرو کنس۔ لسم مثال دادے
 چہ عام مبتدعین د بدعاتو د عباداتو د اثبات د پارہ د
 مطلق آیتونہ استدلال کوی۔ د موخ د قضا عمری
 د پارہ د اقیما الصلوٰۃ نہ او د عا پہ ہیئت اجتماعی سرہ
 پس د فرض یا سنت موخونو او پس د جنازے د موخ نہ
 پہ ادعوار بکمر سرہ وغیرہ۔ او حال دا دے چہ دا مطلق
 شرعی دی۔ مطلق لغوی نہ دی او مطلق شرعی پہ افراد
 شرعیہ باندے حمل کیبری۔ او بل جانب تہ محکما ت
 موجود دی چہ بنکارہ دلالت کوی چہ پہ عبادات شرعیہ
 کنس اتباع رسول شرط دہ۔ لکہ قل ان کنتم تحبون الله
 فاتبعونی یحبکم الله الایہ۔ او د غسے نور ایا تونہ ہم دی۔
 تنبیہ:- دا مثالونہ اکثر بنادی پہ دے خبرہ چہ متشابہ
 مشترک او محتمل د حقیقت او مجاز تہ شامل دے لکہ
 چہ مخکنس تیر شویدی نو پہ دیکنس هغه معنی اخستل
 چہ د محکما ت نہ خلاف دہ د اهل زیغو کار دے۔

وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ، دا رد دے پہ اهل زیغو
 باندے چہ هغوی د علم دعوی کوی او بحثونہ کوی پہ
 هغه علم کنس چہ خاص دے پہ الله تعالی پورے۔ او دلتہ
 د تاویل معنی حقیقت یا تفسیر دے۔ د دے وجے نہ
 ئے مخکنس تاویل تہ ضمیر راجع نہ کرو بلکه لفظ د
 تاویلہ ئے مستقل ذکر کرد۔

وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ، پہ دیکنس دوه اقوال دی۔ اول
 قول دا چہ عطف دے پہ الله باندے نو پہ دے
 وجے سرہ وقف نیستہ پہ لفظ الله باندے۔ او یقولون
 خبر دے د مبتداء محذوف یا دا جملہ حالیہ دہ۔

دویم قول دادے چہ والراسخون مبتداء دے او
 یقولون خبر دے او عطف دے جملے دے یہ جملہ باندے۔
 لیکن یہ اولہ جملہ کیں یہ لفظ اللہ باندے وقف لازم دے
 اول قول نقل دے دابن مسعود، ابی بن کعب، ابن
 عباس اور عائشہ رضی اللہ عنہم او حسن بصری، عروہ،
 عمر بن عبد العزیز، امام مالک، کسائی او ابو عبید رحمہم اللہ
 وغیرہم تہ۔ او مراد دے تاویل نہ حقیقت دے او دمتشابہ
 نہ مراد صرف ہجہ دے چہ خاص دے علم دے ہجہ یہ
 اللہ تعالیٰ پورے لکہ وخت دے قیامت او تفصیلی حالات دے
 قیامت، تفصیل دے تقدیر او تفصیلی حالات دے قیر وغیرہ۔
 دا حقیقت تہ دے اللہ تعالیٰ تہ سیوا ہیچا تہ نہ دی معلوم اگر
 چہ راسخین وی۔ او دویم قول نقل دے دابن عباس رضی
 عنہما، مجاہد، ربیع، محمد بن جعفر رحمہم اللہ او اکثر متکلمین
 او دتاویل تہ مراد حقیقت یا تفسیر دے دے تاویل اولہ
 معنی یا دویمہ معنی۔ او متشابہ تہ مراد ہجہ نور اقسام
 دی چہ مخکیش تیر شوی دی یعنی مشترک، محتمل دے حقیقت
 او مجاز۔ روح منہ، دے اللہ تعالیٰ دے پارہ صیغہ دے جمع، او معانی
 حقیقتا دے اسماء و صفات تو بغیر دے تکیف تہ، او تعارض دے آیات تو
 او منسوخ وغیرہا۔ ابو حیان دے اول قول دے ترجیح دے پارہ دیر
 دلیل تہ ذکر کری دی او بیانی دے ترجیح دے پارہ ہم بعض
 وجوہ ذکر کری دی۔ او ابن عطیہ و ثعلبی دی چہ دے محکم یہ
 علم کیں خوراسخ او غیر راسخ برابر دی لیکن متشابہ
 کیں یو قسم ہجہ دے چہ علم یے یہ اللہ تعالیٰ پورے
 خاص دے لکہ حقیقت دے روح او احوال دے قیامت وغیرہ۔
 او بل قسم ہجہ دی چہ یہ دلیلون او قرینوسرہ او یہ رد
 الی امر الکتاب سرہ راسخین دے ہجہ علم لری تو معلومہ شہ
 چہ اختلاف کیں دیر بعد (لری والے) نیستہ۔
 راسخون دے رسوخ تہ دے پوحوالی تہ و ثعلبی یعنی دے دوی

رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ

(دوائی دوی) اے ربہ زمونہ کبرہ وئی زہونہ زمونہ روستو دے نہ چہ

هَكَ يَتَنَّا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ

تاہدایت را کرے دے مونہ تہ او را دینے مونہ خاص ستا د طرف نہ

علم پہ شبہا تو سرہ تہ زائلہ کیری۔ او امام مالک رحمہ
اللہ و ثیلی دی چہ عالم سرہ د عمل او اتباع نہ راسخ
دے۔ او بل قول دادے چہ راسخ کنس خلو ر صفتونہ
یکاردی۔ عا تقوی فیما بینہ و بین اللہ عا تواضیح بین
الخلق عا زہد فی الدنیا عا او مجاہدہ کول د نفس سرہ۔
يَقُولُونَ اَمَّا يَهُ كَلَّ عَنْ عَمَلٍ رَبَّنَا، دلتہ قول یہ معنی د
اعتقاد دے او ایمان تہ مراد ایمان اجمالی دے
ربنا پہ اول قول باندے یعنی ایمان پہ متشابہ
او یہ صفت د متشابہ سرہ۔ او بنا پہ دویم قول مراد
ایمان تفصیلی دے پہ ہفت باندے چہ د دوی علم
ہفت تہ ورر سیوری۔ او احتمال دادے چہ دا قول د دوی
ہفت عامو مسلما نا تو تہ وی چہ مرتبہ د رسوخ تہ تہ وی
رسیدلی۔ بیا ہر کلہ چہ د متشابہ د پورہ علم نہ حاصلیدو
پہ وجہ چہ شبہ پیدا کیری چہ دا بہ د اللہ تعالیٰ د طرف
نہ وی او کہ نہ وی؟ نو د ہفت شبہ د دفع کولو د پارہ
وائی چہ کل من عند ربنا۔ او مراد کل نہ محکم او
متشابہ دوارہ دی۔

وَمَا يَذْكُرُوا إِلَّا أُولَ الْأَلْبَابِ، دا جملہ د اللہ تعالیٰ د طرف
نہ دہ د نا سخیتو د مدح پہ بیان کنس چہ دا مقام دوی
تہ د دے وچہ نہ حاصل شوے دے چہ د دوی
عقلونہ صفا دی د وہونو او وسوسونہ۔

رَحْمَةً مِنْكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ ⑧

بلوچ والے رپہ ایمان باندھے یقیناً تہ خاص تہ بخشش و رکاوٹ کے لیے۔

سے ۱۔ داپہ قول کے راسخین کین داخل دے۔ یا تعلیم کے عادی
 کے اللہ تعالیٰ کے طرف تہ مودتہ (قرطبی)۔ ہر ملہ چہ کے معکس آیت
 تہ معلومہ شہوہ چہ اہل زیغ خلق تور و خلقولہ یہ فتنہ کین
 اچوی نو کے زیغ او کے فتنہ دفع کولو کے پآرہ دا دعادہ۔
 لا تَزِغْ قُلُوبَنَا، از اغہ تہ مراد کمرہ کول دی۔ اور جاج و بیلی دی
 چہ معنی دادہ چہ یہ مودتہ باندھے داسے درویش تکلیف اور عبادت
 مہ راوے چہ زمودہ کے زیغ سبب اوگر عی۔ بَعْدَ اِذْ هَدَيْتَنَا، ہدایت
 مقابل کے ضلال مراد دے۔ یا مراد کے دینہ ہدایت دے محکم او
 متشابہ تہ مناسب کے دوار و سرہ۔ دا آیت صریح دلیل دے چہ
 زیغ (گمراہی)، او ہدایت دوارہ خلق (پیداائش) کے اللہ تعالیٰ دے۔
 او دامن ہب کے اہل سنت دے۔ دوی وائی چہ رپہ اللہ تعالیٰ داسے
 پیدا کرے چہ یہ ہخہ کین صلاحیت دے کے ایمان او میلان
 کفر تہ۔ لیکن ہیچ یوجانب تہ کے ددہ میلان نشی کیدے تھو
 پورے چہ اللہ تعالیٰ یو یا عت او سبب تہ وی پیدا کرے توجہ
 ہخہ سبب کے کفر وی نو ہخہ تہ خذلان، از اغہ، صدق، ختم، رین
 او قسوت وغیرہ و بیلی تھی۔ او چہ دغہ سبب او یا عت کے ایمان
 وی نو دیتہ توفیق، ارشاد، ہدایت، تسدین، تثبیت او عصمت
 وغیرہ و بیلی تھی۔ وَ هَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً، معکس دعا سلی
 وہ (کفاسد و عقائید و نہ کے بیچ کید لو کے پآرہ) او دا دعا ثبوتی دہ
 ہیہ عطیہ او بخشش تہ و بیلی تھی چہ بغیر کے بدل او عوض
 نہ وی۔ مِنْ لَدُنْكَ کین اشیاء دہ چہ زمودہ کے جانب نہ ہیچ
 سبب یا بدلہ نیستہ۔ دَرَحْمَةٍ تہ دلتہ مراد تثبیت او توفیق کے
 لکہ چہ یہ سورہ کہف متل کین دی۔ اِنَّكَ اَنْتَ الْوَهَّابُ، دا وسیلہ
 کے دغہ دعادہ پہ نوم کے اللہ تعالیٰ سرہ او پشان کے علت دے کے
 ماقبل کے پآرہ۔

رَبَّنَا إِنَّكَ جَامِعُ النَّاسِ لِيَوْمٍ

اے ربہ زموئو یقیناً تہ راجع کوونکے دتولو خلقوئی داسے ورخ کنیں

لَا رَيْبَ فِيهِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُخْلِفُ

چہ شک نیستہ پہ ہخ کنیں یقیناً اللہ تعالیٰ خلاف نہ کوہ

الْمِيعَادِ ۹

د وعدے نہ -

۹ :- دا دُعا تتمہ دہ د مخکن دُعا دپاؤ اشارہ دہ چہ۔ مچکیدل
د زبغ نہ او تثبیت پہ ہدایت یاتدے د دنیا د خہ مصلحت
د پاره نہ دے بلکہ لوئے مقصد خوف د آخرت دے۔ او
زجاج وٹیلی دی چہ اقرار کول پہ ورخ د قیامت داسے تاویل
دے چہ راسخون د ہخ علم نری او مخالف دے د متابعت
د متشابہا تو نہ -

جَامِعُ النَّاسِ، روستو د تفرق د انسانو نہ رد زمکے پہ مخ
پہ دُنیا کنیں) دوی بہ جمع کوی پہ میدان حشر کنیں -
لِيَوْمٍ، دا د پاره د جزاء د دغے ورخے دے یا لام پہ معنی
د فی سرہ دے -

لَا رَيْبَ فِيهِ، د دے تحقیق د سورة بقرہ پہ دویم آیت
کنیں تیر شویدے - دلتہ اشارہ دہ لکہ چہ قرآن کریم
بیشکہ کتاب دے نو دارنگ دوبارہ ژوند ہم بیشکہ دے -
إِنَّ اللَّهَ لَا يُخْلِفُ الْمِيعَادَ، دا کلام د اللہ تعالیٰ دے د پاره
د تاکید د ورخے (یوم) د جمع کولو - یا دا کلام د دُعا
کوونکو دے پہ طریقہ د التفات د خطاب نہ غائب تہ -
او مراد د دینہ طلب د وعدے د جنت دے د خان د پاره -
لکہ چہ د دے سورت پہ آخر آیت ۱۹۱ کنیں دی -
سوال :- دلتہ ئے إِنَّ اللَّهَ ذکر کرد او پہ ۱۹۱ کنیں إِنَّکَ ذکر
کپے دے ؟

إِنَّ الْكَافِرِينَ كَفَرُوا إِلَىٰ تَغْنِي

یقیناً ہذا کسان چہ کفریہ کریں ہجری بہ دفع نہ کری

عَنْهُمْ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ

د دوی نہ مالونہ د دوی او نہ اولاد د دوی

مِّنَ اللَّهِ شَيْئًا ۚ وَأُولَٰئِكَ هُمُ

د (عذاب) د اللہ تعالیٰ شیخ خیز او دغہ کسان دوی۔

وَقُودُ السَّارِ ۝

خشاک د اود دی۔

جواب لہ :- یہ اول احتمال خودا کلام د اللہ تعالیٰ دے
او ہغہ کلام دے د دُعا کوونکو۔

جواب لہ :- یہ دویم احتمال سرہ دا مقام د عظمت او د
جلال د اللہ تعالیٰ دے یہ راجع کولو او حساب کولو د انسانانو
سرہ ۔ تو د دے سرہ لفظ د اللہ مناسب دے او یہ ۱۹
کئیں مقام د تضرع او طلب دے تو د ہغہ سرہ خطاب
مناسب دے۔

سوال ۱۔ یہ دے دُعا کئیں خو طلب د خہ خیز نیشہ نو دا
خہ رنگ دُعا دہ ؟

جواب :- یہ دے کئیں دُعا پتہ دہ یعنی موثر د زیغ نہ
بچ کرے او رحمت را کرے (رسعانی) ۔ یا جملہ د
لا یخلق آہ قائم دہ یہ خائے د طلب د وعدے د جنت
کئیں ۔ میعاد عام دے وعد او وعید دواہو تہ شامل دے
لیکن وعید د فاسقانو مشروط دے یہ عدم د عقو
سرہ یہ دلیل د نورو نصوصو سرہ ۔ یا دلہ مراد میعاد
د مؤمنانو دے حکم چہ خلاف د وعدے نہ قابل د
ملا متیا او قبیح دے ۔ او خلاف د وعید نہ کرم او سبب
د مدح دے۔

منہ پہ دیکھیں تخویف او ذکر د حال د اہل زیغود روستو
د حال د راسخیتو نہ۔ او هرکله چہ دا د هغه ضد دے دے
وچے ته ئے عطف کرے نه دے۔

إِنَّ الْكَافِرِينَ كَفَرُوا، په دیکھیں درے اقوال دی۔ اول
قول دا چہ دا هغه وقد د نصاراؤ د تجران دے چہ په
دوی کیں یوتن وو هغه وئیل چہ هغه پوهیدیم چہ دارسول
حق دے لیکن د روم بادشاهه مونو له مالوته را کوی نو که
هغه د حق اعلان او کرم تو هغه مالوته به ریا نده بند کری۔
دویم قول دا چہ مراد د دینه بنو نصیر او بنو قریظه دی
چہ په پخپلو مالونو او خا منو باندے ئے فخر کړو۔
دریم قول دا چہ دا آیت عام دے ټولو کافرانو ته۔ او
داسے آیت په دے سورت ملا کیں او سورة مجادله سکا
او سورة تبت من کیں هم را غلے دے۔

لَنْ تَغْنِي عَنْهُمْ، اِغْنَاء په معنی د کافی کیدلو او دفع
کولو سره راغی او دا متعدی دے یو مفعول ته لیکن
هرکله چہ په ده کیں معنی د دفع هم شته نو د دے
وچے نه د ده سره دویم متعلق ذکر کیږی۔ چہ د هغه
مقصد دفع کول د ضروری او فعل هغه ته په من سره
متعدی کیږی۔

أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ، هرکله چہ د مال فائده د
اولاد نه په پاره د مدافعت او حفاظت کیں پیرے دی
د دے وچے ته اموال ئے مخکین ذکر کړو۔ او په مالونو
سره فدیة ورکیدنشی د عذاب د دفع کولو د پاره او په
اولاد سره نصرت او امداد کیږی د دے وچے نه د دے
دواړو تخصیص ئے او کړو

مَنْ اللَّهُ، د کشف په نیز دا من د بدل د پاره دے نو
تقدیر د عبارت دے یعنی من رحمت الله او من طلعت
الله۔ او په نیز د ابن عطیه دا من د ابتداء د پاره دے

كَذَّابٍ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ لَا يُؤْمِنُ

خال ددوی پشان د حال د فرعونیا نو دے او د هغه کسانو چہ

مِنْ قَبْلِهِمْ كَذَّابُوا بِآيَاتِنَا

د ددی نه مخکن تیر شویدی دروغون ئے گنول آیتونہ زمونرو

فَاَخَذَ اللَّهُ بِذُنُوبِهِمْ

نو او نیول دوی لریہ الله تعالیٰ په سبب د گناہونو د دوی

وَاللَّهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ ۝

او الله تعالیٰ سخت عذاب ورکوونکے دے

نو تقدیر د عبارت دادے چہ من عذاب الله او من غضب الله - او د ابو عبید په نیز په معنی د عند دے او په نیز د بعضو د تبعیض د پاره دے -

د اولئیک هم د قوم الکفار، هر کله چہ ماقبل جمله کین د دنیا عذاب ته اشاره وه نو د دے وچ نه ئے دا جمله په هغه باند ے عطف کړه - او دا تخويف دے په عذاب اخروی سره - او د دے تفسیر په آیت مکه د سورة بقره کین تیر شویدی - او قرطبی او ابن کثیر حدیث د ابن مبارک نه نقل کړیدی چہ د هغه په آخر کین راغلی دی چہ روستو خلق په راشی قرآن په لولی - او داتی به چہ خوګ زمونرو نه زیات قاری او زیات عالم دے ربیا ئے او وئیل چہ دغه خلق د دے امت نه دی او خشاک د اور دی -

نکته :- دا مثال د تخويف د نیوی دے په مخکنو اقوامو مکن یو سره -

كَذَّابٍ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ ، د دے مبتداء پټه ده یعنی دابهم - نور اقوال هم په دیکین شته دے لیکن دا قول غوره دے - د آب په اصل کین په عمل کین کړاؤ کول

او بار بار کول دی۔ او یہ عرف کنس حال، شان، امر او عادت وغیرہ تہ و ثیلے شی۔ او حاصل د تشبیہ دادے چہ ددے موجودہ کا قرآنو ہلاکت او د مال اولاد فائدہ تہ و رکول پشان د حال د آل فرعون (کا فرانو) دے۔ د آل فرعون تہ یے شروع یہ دودہ وجو سرہ کرے دہ۔ اول دا چہ مخکنس ذکر د نصاراؤ تیر شو او هغوی یقی اسرائیل و د فرعون د حال تہ پورہ خبر و د۔ دویم دا چہ استیصالی عذابونہ (چہ ہول قوم او امت یہ یوخل ہلاک شی) دا یہ فرعون یاندے ختم شویدی د فرعون د عذاب غرق تہ روستو داسے استیصالی عذاب تہ دے راغلے لکہ چہ یہ تفسیر د سورۃ قصص سکہ کنس دیتہ اشارہ شویدہ۔

وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ، دا عطف دے یہ آل فرعون یاندے۔ یا دا مبتداء دہ او روستو یے خبر دے۔ او د هغوی ذکر یہ سورۃ حج سکہ، سکہ، سکہ توبہ سکہ او سورۃ ق سکہ، سکہ، سکہ کنس شویدے۔

کَلَّا بُولَا پَا یَا یَتَا، یہ اول توجیہ یاندے (کڈ بوا) حال دے یا استیناف دے۔ او یہ دویمہ توجیہ یاندے خبر دے د والذین د پارہ۔ او دا تفسیر دے د کاب د پارہ۔ آیات هغه دی چہ یہ کتابونو د الله تعالیٰ کنس و د یا معجزات مراد دی۔

فَاَخَذَ هُمُ اللّٰهُ بِذُنُوبِهِمْ، اخذ کنایہ دہ د راگیرولو تہ یہ عذاب کنس۔ او یہ بذنوبہم کنس باء سببیہ دہ یا باء د ملا بست دہ او حال دے۔ یعنی دوی متلبس و د یہ گنا ہونو سرہ توبہ یے تہ وہ کرے۔ او تقسیم اخذ (عذابونو) یہ سورۃ عنکیوت سکہ کنس ذکر دے۔ ذنوب یے جمع ذکر کریدہ حکہ چہ د کفر او شرک سرہ نور گنا ہونہ ہم یو جائے شویوی چہ هغه د تفصیل د بعضے

قُلْ لِّكَزِيْنٍ كَفَرُوْا سْتَغْلِبُوْنَ

تہ اوایہ ہغہ کسانو تہ چہ کفر تے کرے دے زرہ کمزوری بہ کریشی تاسو

وَنَحْشُرُوْنَ اِلٰی جَهَنَّمَ ط وَبِئْسَ

ا د جمع بہ کرے شی تاسو جہنم تہ او بد جائے

الْبِهَادُ ۱۲

تباد کریشویدے (دا جہنم)

اقوامو سرہ بہ بعضے سورتونو کیں ذکر شوی دی۔
 وَاللّٰهُ شَدِيْدُ الْعِقَابِ، یہ دیکیں اشارہ شدت دگنا ہونو
 دہغوی تہ۔ دارنگ یہ سورۃ انفال ۱۱۵ کیں کفر ذکر
 وونو ورپسے آیت ۱۱۵ کیں تکذیب ذکر دے۔ کفر مرض
 ذرہ دے او تکذیب مرض ذرے دے۔ ددے وج
 نہ ئے کفر مخکیں کریدے یہ تکذیب باندے۔
 ۱۱۶۔ دا متعلق دے د ان الذین کفروا سرہ۔ او
 جواب د وھم د دغہ کافرانو دے۔ وھم دا وچہ مخکے
 قوموتہ حکہ ہلاک شویدی چہ ہغوی کمزوری دو او
 مونہ خوطاقت والا یو یہ دیر مالونو او حامنو سرہ۔ بل
 وھم دادے چہ دغہ کافرانو ر یھود او نصاراؤ د نجران
 وئیل چہ ہغوی (مخکے قوموتہ) حکہ ہلاک شوی دی
 چہ دین سماوی ئے تہ متلو او مونہ خودین د موسیٰ
 علیہ السلام یا عیسیٰ علیہ السلام متلے دے۔ نو مونہ
 غالب یو۔ نو د دوارو وھمونو جواب یہ دے آیت کیں
 او شو۔

قُلْ لِّكَزِيْنٍ كَفَرُوْا، غورہ دادہ چہ مراد دے نہ
 کافران یھود او نصاری دی چہ د سورۃ آل عمران د
 نزول د وخت پورے دوی یہ ظاہر کیں طاقتور دو۔
 سْتَغْلِبُوْنَ، دا پیشنگوئی رشتینہ دہ یہ طریقہ د معجز

قَدْ كَانَ لَكُمْ آيَةٌ فِي فَعَلَتَيْنِ

یقیناً . شتہ دے ستاسو دیاہ عبرت یہ دودہ دلو کن

التَّقَاتِ فَعَلَهُ تَقَاتِلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ

چہ محتاج شول دواہہ یو چلے جھک کولو یہ لادے د اللہ تعالیٰ کن

وَأُخْرَى كَافِرَةٌ يَرَوْنَهُم مِّثْلَهُمْ

او بلہ دہ دہ چہ کفر پے کولو لیدل دوی ہغوی لہ دوجندہ خیل

رَأَى الْعَيْنُ وَاللَّهُ يُؤَيِّدُ بِنَصَرِهِ

یہ لیدلو د سترگو سرہ او اللہ تعالیٰ کلکوی یہ مدد خیل سرہ

مَنْ يَشَاءُ طَرَانٌ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةٌ

ہغہ چالہ چہ او خواہی یقیناً یہ دیکش ضرور عبرت دے

لِأُولَى الْأَبْصَارِ ۱۳

خاوندانو د پوٹ لہ -

سورہ او ہم داسے واقع شہ - حکہ چہ بنو نضیر او شرے
شول خیر تہ او بیا روستو د خیر نہ ہم او شرے شول -
او بنو قریظہ او وڑے شول - او یہ دیکش مصداق دے د
دے قول چہ لن تغنی عنهم اموالهم ولا اولادهم من الله
شیئاً - وَتَحْشُرُونَ إِلَىٰ جَهَنَّمَ دَا مَصْدَاق دے د اولعی ہم
وقود النار - الی پخیلہ معنی سورہ دے - یا یہ معنی دے دے
او دے دوارو یہ ذکر کنش اشارہ دہ عذاب د دنیا او د آخرت دوار
تہ - وَيَسَّ الْمُهَاجِرِينَ فِي الْأَرْضِ الْمُتَوَلِّيْنَ - یہ تیار کرے شوے
وی د آرام د پارہ - توجہ نہ تہ یے مہاد یہ طریقہ د تہکم (مسحرم)
سورہ و تیل دے - او د مجاہد نہ قرطبی ثقل کری دی چہ مہاد
ہغہ عملونہ دی چہ دوی د خان د پارہ تیار کری دی -
۱۳ دامتعلی دے د سَتَغْلِبُونَ سورہ یہ طریقہ د دلیل دہغہ

دیار۔ نو خطاب دے الذین کفروا تہ۔

قَدْ كَانَ لَكُمْ آيَةٌ، دا اسم دے دکان دیارہ۔ کانتی ہے کدرے و جونہ
اونہ و نیلو لہ دامؤنت مجازی دے لہ دایہ معنی کدلیل اویرہان
دے لہ یہ لکم سرہ فصل را غلے دے دکان او کاسم یہ مینج کیں
اوایہ تہ مراد نیشہ، دلیل اولو ہے قدرت الہیہ دے۔

فِي فِئَتَيْنِ التَّقَاتِ، لکم خبر دے دکان اونی فِئَتَيْنِ یہ محل صفت
کیں دے دایہ دیارہ۔ یا فِئَتَيْنِ خبر دے او لکم متعلق دے
یہ کان پورے۔ فِئَتَيْنِ تثنیہ دہ فِئَةُ دیارہ او فِئَةُ ہذہ جماعت
تہ و نیلے شی چہ ہئے تہ یہ سختی کیں رجوع کیں مے شی۔ او ک
دینہ مراد بالاتفاق دے دے د مؤمنانو او کافرانو یہ غزوہ
دے بدر کیں۔ التقات یہ محل د خبر کیں صفت دے د فِئَتَيْنِ
دیارہ۔ التقاء نہ مراد محال کیدل دی د جنگ کو لو دیارہ۔

فِئَةُ تُقَاتِلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَ أُخْرَى كَافِرَةٌ، فِئَةُ خبر
دے د مبتداء محذوف احداہما ریو د دواہونہ دیارہ۔
یا خبر پت دے یعنی منہما۔ او پہ دے جملو کیں اکتفا دہ۔
یعنی ہرہ جملہ کیں ہے ہذہ خیز حذف کریدے چہ
یہ مقابل کیں ہے ثابت کریدے۔ نو پہ اولہ جملہ کیں
مؤمنہ پت دے او پہ بلہ جملہ کیں فی سبیل الشیطان
پت دے لکہ چہ یہ سورۃ نساء نک کیں دی۔

يَرَوْنَهُمْ مِثْلَيْهِمْ رَأَى الْعَيْنِ، یہ دیکیں دے توجیہات
دی۔ علی یرون ضمیر فاعل راجع د مؤمنانو تہ ارضیہ مفعول پہ
یرون تہم او مثلیہم کیں کافرانو تہ راجع دے۔ معنی دادہ
چہ رلیدل مؤمنانو کافرانو لہ دو چند د ہغوی۔ او پہ
دیکیں لوئے قدرت د اللہ تعالیٰ تہ اشارہ دہ چہ سرہ د
دومرہ دیر عدد د ہغوی تہ مؤمنان و ربانندے غالب شول
یہ طریقہ د کم من فِئَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةُ كَثِيرَةٍ بِإِذْنِ اللَّهِ
سورہ۔

سوال :- یہ سورۃ انفال نک کیں دی واذیریکوہم

اذا التقيتم في اعينكم قليلاً داخود لالت كوى چه كافران
مؤمنانو ته لوبشكاره كيدل ؟

جواب :- دا حمل دے په جدا جدا حالاتو باندے -
اول ئے ورته دير بشكاره كړل د مؤمنانو د از ميبشت كپاره -
بيا ئے ورته لوبشكاره كړل په قتال باندے د تشجيع دپاره -
ع - دويمه توجيه داده چه يرون ضمير فاعل مؤمنانو

او هم ضمير كافرانو ته راجع دے او مثليهم ضمير
مؤمنانو ته راجع دے معنی داده چه رليدل مؤمنانو
كافرانو لره دوچند خپل (حكه كافران په اصل كين تقرياً
نهه شوه وو او مؤمنان درے سوه ديارلس وو - نو داليدل
په حالت اصليه كين دى په اول وخت كين ع ضمير د يرون
كافرانو ته راجع دے او هم ضمير مؤمنانو ته راجع دے -

او مثليهم ضمير كافرانو ته راجع دے نو معنی داشوه چه رليدل
كافرانو مؤمنانو لره دوچند خپل - داده دے دپاره چه په كافرانو باند
رعب پريووځي - يا دا چه د مؤمنانو سره ملائيك منگري وو او
كافرانو ته به د مؤمنانو په شكل بشكاره كيدل - او دا يو حال دے
او سورة انفال ۲۴ كين تقليل يل حال وو نو تعارض نه راځي
او په دے مقام كين صاحب اللباب وغيره نور توجيهات هم
ليكلي دي ليكن دغه درے واضح دى - او غوره توجيه په ديكين
كماله د مؤمنانو او دير والے د كافرانو واله ده - چه هغه په اوله
توجيه كين دير دى په نسبت د دويمه توجيه سره - حكه چه دلته
مقصود ذكر د لوڅه قدر ت د الله تعالى دے چه مؤمنان د كافرانو
په تعداد كين دير لرو وليكن په مدد د الله تعالى غالب شول او
كافران اگر چه دير ووليكن د الله تعالى په قدر ت سره مغلوب
او دليل شول -

رأى العين، هر كله چه رأى مشترك دے په مېنځ د ليدلو سترگو
او د پوهې ذره كين نوالعين يے د دے دپاره ذكر كړو چه اوله
معنی مراد ده - بيا په اوله توجيه او دويمه توجيه صرف ليدل

زَيْنَ النَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ

دولی کرے شوید انسانانو ته مینہ کول دھغه خیزونو چه نفس پی غواری د

النِّسَاءِ وَالْبَنِينَ وَالْقَنَاطِيرَ

زنانونه او د خامنونه او د خزانو

الْمُقَنْطَرَةَ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِصَّةَ

جمع کرے شوو نه د سرو زرد او د سپینو زرد نه

وَالْخَيْلَ الْمُسَوَّمَةَ وَالْأَنْعَامَ وَالْحَرْثَ

او د اسونو خاسته (خاربه) نه او خارو او د فصلونو نه

د سترگوو و اگر چه په اصل کیش لرو او په دریمه توجیه
کیش لیدل د سترگو د اصل سره برابر وو. لیکن په دے لفظ
د کرکولو کیش فائده داده چه سره د پیروالی ته الله تعالی دا کافران
مغلوب کرل نو معلومه شوه چه د الله تعالی په نیرظا هری کثرت ته
هیچ اعتبار نیشته.

وَاللَّهُ يُؤَيِّدُ بِنَصْرِهِ مَن يَشَاءُ، دا دلیل دے چه الله تعالی په ید
کیش د مؤمنانو سره غیبی امداد اوکړو. اگر چه په ظاهری کیش هغوی
لرو ولکه په العمران سطر او سورة انفال سطر سطر کیش دی.
يُؤَيِّدُ، د اید نه اخستنه شو دے قوت ته وئیلے شی. او د مری
لشَاءُ نه صرف مؤمنان مراد دی دا مشیت مرادف د رضا دے.

إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لِّأُولِي الْأَبْصَارِ، ذَلِكَ اشاره ده تصرف یا
بنکاره کولو لرو لره ډیر عبرت په اهل کیش دلالت کوی چه
تجاوز اوشی د یو خیز د یو خائے ته بل خائے ته. او دارنگ وئیلے شی
استدلال د یو خیز نه په بل داسه خیز چه د هغه سره مشابه وی او دیته ایعاظ روعظ
اخستل، هم وئیلے شی. الْأَبْصَارِ د بصیرت دے په معنی د لیدلو
په سترگو سره دے. یعنی چا چه دغه دواړه ډلے په سترگو لیک
وے. یا په معنی د رویت قلبی دے او دیته بصیرت وئیلے شی
یعنی خاوندان د روح او سالم عقل.

ذَلِكَ مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا

دا دُول لکھ لفع ده   د دُون   د نَبَوِي

وَاللَّهُ عِنْدَ خُسْنِ الْمَبَآئِ

او دُ اللہ تعالیٰ   خاص دھنہ سرہ   خاستہ بخائے د ورتلو دے .

سَل داترھیدا رے رغبتی و رکول دے پہ دُنیا کیں او ترغیب دے
آخرت تہ۔ او متعلق دے دکن تغنی اموالہم و لا اولادہم سرہ۔
او جواب د سوال دے چہ ہرکله دغہ مالونہ او اولاد دے کافر توتہ
ہیچ فائدہ نہ و رکوی نو دوی ہے دغہ دپارہ جمع کوی تو دے
آیت کیں دھے جواب تہ انشاء دہ۔

رَبَّنَا لِلنَّاسِ تَزْيِينِ وَثِيْلَةٍ يُوْثِقُ زُرَّةَ خَاسْتَه بِنِكَاحِ كَوَل
چہ دھے قباحت او ناکار والے یا بد شکلی د زُرَّة او ستر گونہ لکشی
او صرف خاستت او فائدہ ہے بِنِكَاحِ رِبَوِي۔ لِلنَّاسِ تہ مراد کافران
دی پہ قبرینہ د آیت سَلَّک سورۃ بقرہ سرہ۔ یا مراد عام دے کہ
کافران وی او کہ فاسقان د تیا پرست وی۔ رَبَّنَا صِيْغَه د مجھول
دہ لیکن قرآن کریم کیں دے نسبت پہ دے طریقہ سرہ دے
اول داچہ نسبت ہے اوشی اللہ تعالیٰ تہ لکہ پہ سورۃ انعام
سَلَّک او سورۃ نمل سَلَّک کیں۔ دویم داچہ نسبت ہے اوشی شیطان
السی او جنی تہ لکہ پہ سورۃ انعام سَلَّک سَلَّک سورۃ انفال
سَلَّک سورۃ نحل سَلَّک او سورۃ عنکبوت سَلَّک کیں۔ دویم
داچہ مجھول د کوشی لکہ پہ دے آیت کیں او سورۃ بقرہ سَلَّک
سورۃ انعام سَلَّک سورۃ توبہ سَلَّک سورۃ یونس سَلَّک سورۃ
رعد سَلَّک سورۃ فاطر سَلَّک سورۃ غافر سَلَّک سورۃ محمد سَلَّک
او سورۃ فتح سَلَّک کیں۔ ہرکله چہ نسبت ہے اللہ تعالیٰ تہ اوشی
تو معنی دھے دادہ چہ اللہ تعالیٰ دغہ چیزونہ پیدا کری دی او
پہ ہے کیں ہے د متعلق د از میشت دپارہ لک تونہ پیدا کری دی
او دھرھیز پیدا کوئے اللہ تعالیٰ دے او شیطان تہ نسبت پہ
اعتیار دوسوسہ اچولوسرہ دے۔

حُبُّ الشَّهَوَاتِ، شهوات جمع دَ شَهَوَات دہ - مصدر دے او
 مراد یہ دے سرہ مفعول دے یعنی مشتہیات نو دا حمل
 مبالغۃ دے او ہفتہ خیز تہ و تیلے شی چہ نفس ورتہ میلان کوی
 او دا کلہ خیر وی لکہ مشتہیات دَ جنت یہ سورۃ حم سجدہ
 ۲۱ او سورۃ زخرف لکے کیں - او دلتہ امور دَ نیویہ مراد دی
 او دا شہوت دَ شر دے - او یہ دے لفظ ذکر کو لو کیں اشارہ
 دہ نفرت و رکولو تہ دَ ہفتہ نہ - او حُبُّ لے ورتہ مضائق
 کریدے اشارہ دہ چہ محبت غیر دے دَ مشتہی تہ - نو
 شہوت غیر اختیاری وی او حب دلتہ اختیاری دے چہ
 ہفتہ ترجیح و رکول دی یو خیز لہ یہ نور و خیز و تویانہ
 یعنی دَ انسان کلہ دَ یو خیز سرہ محبت وی لیکن غواہی
 چہ دا محبت حُما نہ وے او دا محبت غیر اختیاری وی -
 او کلہ دَ یو خیز سرہ محبت کوی او غواہی چہ دا محبت لے
 ہمیشہ وے - نو دا چہ یہ جانب دَ خیر کیں وی نو سعادت
 دے او چہ یہ جانب دَ شر کیں وی نو بیا شقاوت او بد بختی
 دہ - نو معلومہ شوہ چہ دلتہ ذکر تہ دی اول اشتہاء دَ مشتہیات
 دویم محبت او ترجیح و رکول دغا مشتہیات تہ یہ مقابل
 دَ ہفتہ کیں - دریم زینت، یعنی عقیدہ ساقی چہ دا محبت
 بندہ کار دے او دَ ہفتہ قباحت او بدی ورتہ نہ بنکاریری -
 نو دا درے درجے چہ یہ چاکیں جمع شی نو ہفتہ دَ آخرت
 تہ بالکل غافل شی -

مِنْ النِّسَاءِ، یہ دیکیں دَ شہوات دَ اصولو بیان دے چہ
 ہفتہ جامع دَ تہ لو شہوات تہ دی - او دارنگ یہ دے کیں
 اختلاف دَ امتونو او زمانو او اطرافو نیشہ دے - نو اول
 لے نساء ذکر کرے حکمہ چہ دَ ہفتوی سرہ شہوت دَ تاریتہ
 یہ طبیعت کیں کیں بود لے شوے دے - تر دے پورے چہ
 دغا شوق او شہوت یہ تاریتہ یا ندے چرتہ نہ بوج کیہی -
 او دوی فتنہ یہ تاریتہ یا ندے دَ ہرے فتنہ تہ زیاتہ ضرری

او نقصانی ده لکه چہ پہ حدیث کیں ہم را غلی دی او دے
 وچہ نہ ہغہ سبب گرچی د پاره د قطع کولو د خپلوئی او د
 جمع کولو د حرام مال۔ او دویم ئے ذکر کړے دے و
 البکترین، د دوی محبت ہم امر طبعی دے لیکن پہ دوی
 کیں یوه فتنه ده یعنی حرام جمع کول د هغوی د پاره۔
 او دا محبت د نارینه اولاد سره زیات وی په نسبت د شیخینہ
 اولاد سره۔

وَالْقَنَاطِيرُ الْمُقَنْطَرَةُ، (دا دریم دے) قناطر جمع د قنطار
 ده۔ او دا وزن د سلو رطلو تو دے۔ او دا لفظ په اصل کیں
 رومی لا تینی دے یا سریانی دے چہ په هغه ژبه کیں
 کینتال و او په عربی کیں قنطار شو۔ او د رجاج په نیز
 دا اخستل شوید دے د قنطر نه په معنی د تړلو او محکم
 کولو سره دے۔ یا د قطر نه دے (په زیادت د نون سره)
 او په معنی د بھیدلو سره دے۔ او په مقدار د قنطار کیں دیر
 اختلاف دے۔ د ابی بن کعب رضی اللہ عنہ په روایت کیں زر
 او دوه سوه (دولس سوه) اوقیه ته وئیلے شی (اوقیه ټھلو بیست
 درهم دی)۔ او د ابن عباس رضی اللہ عنہما نه نقل دے چہ
 دولس زره درهمه یا زر اشرفی۔ او په بل روایت کیں زر او
 دوه مثقالونه دی۔ او د ابوهریرہ رضی اللہ عنہ نه روایت دے
 (مرفوع) چہ مراد دولس زره اوقیه دی۔ او په روایت د
 انس رضی اللہ عنہ زر دینارک دی۔ او په روایت د ابن
 المسیب اوقتاده کیں اتیارک دی۔ نور اقوال هم شته دے
 ابو عبید او امام لازي وئیلی دی چہ قنطار داسے وزن د
 چہ حدیث معلوم ته دے۔ الْمُقَنْطَرَةُ، هر وصف چہ د
 موصوف سره په ماده کیں شریک وی نو دلالت کوی په
 تاکید باندے لکه ظَلَّ ظَلِيلٌ نو دا دلالت کوی په دیر
 والی باندے بغیر د تحدید نه۔ او په دے لفظ کیں
 اشاره ده چہ مال نه خرچ کوی په مصارفو د خیر کیں

بلکہ جمع کوی ہے او خزانہ کوی ہے۔

مِنْ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ، دایمان ذ القناطر دے۔ اودا ہے
حک کہ ذکر کرو چہ ذ دینہ کالی ز زیورات) جو پیری او دینہ
نقود (روپی) جو پیری۔ اودا چہ ہرہ زمانہ او ہر ملک
کین قیمت ذ نوزو مالونو وی۔ ذہب دلالت کوی پہ تسلو
(زوال) باندے۔ اوفضۃ دلالت کوی پہ تفرق باتدے
نودا دواہرہ دلالت کوی پہ زوال او عدم استقلال باندے۔
فائدہ :- یہ مقام ذ محبت کین ہے اولاد مخکین کریدے
یہ مالونو باندے اودا واضح دے۔ حک کہ چہ محبت کین
اولاد مخکین دے یہ مال باندے۔ او یہ مقام ذ فتنہ او
دإغناء ردفع کولو) کین ہے مال مخکین کریدے حک کہ
چہ فتنہ ذ مال دیرہ دہ ذ اولاد نہ اودا رنگ دفاع اول
یہ مال سرہ کیپی۔ رفتہ یہ سورۃ انفال ۲۸ تاغین ۵۱
او اغناء یہ دے سورت ست، ۱۱۱ او سورۃ مجادلہ ۱۰
کین ذکر دے)۔

وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ، دا خلورم خیز دے۔ اودا عطف ذ
یہ النساء باندے لیکن پہ ترتیب ذ محبت کین ذ ذہب
اوفضۃ (سرو سپینو) تہ روستو دے نو دے دے وجہ تہ
ہے پہ ہتے پسے ذکر کرو۔ او دے دے پہ محبت طبیعہ
باندے دلیل دا دے چہ پہ تن زمانہ کین ذ سورئ
ہر قسم اعلی اسباب شتہ لیکن بادشاہان او مالداران
بیا ہم اسونہ ساتی۔ سورئ او مسابقے (مقابلے) پرے
کوی او کاہی او بگی او ہانکے وریاتدے را کاہی۔
اولفظ ذ خیل ذ سیبویہ پہ تیز اسم جمع دہ او ذ
اخفش پہ تیز جمع تکسیر دہ او ذ واحدی پہ تیز دا
جمع دہ لیکن واحد ہے نیشہ لکہ چہ لفظ ذ قوم،
نساء او رھط دے۔ الْمُسَوَّمَةِ، پہ دیکھ اختلاف دے
ذ بعضو پہ تیز ذ تسویم تہ دے پہ معنی ذ تعلیم یعنی

هغه اسونہ چہ تعلیم ورکریے شوے وی۔ اوک بعضو یہ نیز اخستلے
 شوینے ک سیمیا اوسیمہ نہ یہ معنی ک علامت سرہ۔ اودا سپین
 والے دے ک هغه اسونہ تندا ویاں دے یا بزرگ والے ک خرمین
 دے۔ اوک بعضو یہ نیز دا اخستلے شوینے ک سوم نہ یہ معنی
 ک رعی (سرولو) سرہ۔ اشارہ دہ چہ ک دوی ک مالکانو لوٹے
 لوٹے پتی اچراگا هوتہ دی چہ یہ هغه کینے جے دا اسونہ آزاد پریشودلی
 وی او یہ هغه کین سریری۔ او اسونہ یہ دا سے سرید لو سرہ
 پیرہ ترقی کوی۔ اوک بعضو یہ نیز ک سیمیا نہ اخستلے شوینے
 یہ معنی ک حسن یعنی خائستہ او خاریہ دی۔

وَالْاَنْعَامِ، داینچم خیز دے۔ انعام جمع ک نعم دہ۔ اوبنا نو، خوانو
 اوک و بیزو وغیرہ تہ وٹیلے شی۔ یہ دیکش پیرے فائدگی
 چہ هغه یہ سورہ نحل ۱۶۸ کین ذکر دی۔ اوک دے سرہ
 دیانتہ والو زمیندار و پیر محبت وی او مالدار خلق جے صرف
 ک خائست اوک تما شو یا ک بعض ضرورت یہ بنیا دیانے ساقی
 او پیرہ میتہ ورسرہ کوی۔

وَالْحَرْثِ، دامصر یہ معنی ک مقول دے ک دے وچے نہ بیٹے
 جمع تہ دہ ذکر کرے۔ اودا شیرم خیز دے۔ اودا شامل ک یا غاتو
 فصلوتو اوسر سبز و شاداب صحراگانو او چمنوتو تہ چہ ک بعضو
 سرہ ک بنار والو محبت وی اوک بعضو سرہ ک دیانتہ والو محبت
 وی۔ قرطبی وٹیلی دی چہ ک نساء او بتون تہ روستو جے خلور
 قسمہ مالوتہ ذکر کری دی۔ اودا هر قسم یہ یو قسم ک خلقو پورے
 خاص دی۔ اول قسم ذہب اوفضہ (سرہ اوسپین زر) مال دے
 ک تاجراتو، دویم قسم اسونہ چہ هغه مال دے ک یا دشاهاتو او
 امیرانو، دریم قسم خاروی دی چہ هغه دیانتہ چیا تو مال دے
 خلورم قسم زمکے او جائیدادوتہ دی چہ ک زمیندار او یا غبانا
 مال دے۔

ذَٰلِكَ مَتَاعُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا، ذَٰلِكَ اشارہ دہ دغہ تولوتہ یہ
 تاویل ک مجموع سرہ۔ متاع ک دے معنی مخکش ذکر شویدہ

قُلْ أَتُنبِئُكُمْ بِخَيْرٍ مِّنْ ذَٰلِكُمْ

تہ اداہہ آیا خبر درکم تا سولہ بہ غورہ سرہ د دغہ خیرونو نہ

لَٰكِن يُّنِيبُ اَتَقُوْا عِندَ رَبِّهِمْ

شتہ دے دیا د دغہ کساو چہ تقویٰ ہے کربیدہ پہ نیز د رب د دوی

جَدَّتْ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ

باغونہ چہ بھیڑی بہ لاندے د ہف نہ تھرونہ

خَالِدِيْنَ فِيْهَا وَاَزْوَاجٌ مُّطَهَّرَةٌ

ہمیشہ بہ وی دوی پہ ہف کنس او بیبیانے پاکے ساتلے شوے

او پہ دیکھن قلت (کنوالی) او فنا د ہف تہ اشارہ دہ - او
پہ دے سرہ فائدہ اخستل خلور قسمہ دہ - اول ہغہ
چہ پہ دے سرہ خان لہ فائدہ اخلی او د بخل د وچہ نہ
بل چالہ نہ ورکوی - دویم پہ دے سرہ انتفاع پریردی
د ضرورت پہ وخت کنس - او بے ضرورتہ ہے خرچ کوی -
دریم انتفاع پہ مباح طریقہ سرہ اخلی لیکن د آخرت
د مصالحو د پیارے ہے ذریعہ نہ گر حوی - دا دریاوارہ
شرعاً او عرفاً مذموم دی - او خلورم قسم انتفاع اخلی
پہ داسے طریقہ سرہ چہ ہغہ ذریعہ او گرچی د آخرت د
فائدہ د پیارہ او دا قسم ممدوح دے -

وَاللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ حُسْنُ الْمَآبِ ، دا ترغیب دے آخرت تہ پہ
مقابل د امور د کتیا کنس - الْمَآبِ عُمَا ئے د رجوع (واپسی)
تہ وئیلے شی - دلہ پہ معنی د ظرف سرہ دے یا پہ معنی
د مصدر سرہ دے - مآب دوا قسمہ دے - یونا کا کا چہ
جہنم دے لکہ پہ سورہ نباء ۲۲ کنس - دویم قسم خا شتہ
چہ جنت دے - د دے وچہ نہ دلہ حسن مآب نہ مراد
جنت دے او حسن د ہف د دے وچہ دچہ ہمیشہ د نہ فنا
کیری او نہ کمیری - اوسیب د کایدی خوشحالو د پیارہ -

وَرِضْوَانٍ مِّنَ اللَّهِ ط وَاللَّهُ

او رضا مندی   د   اللہ تعالیٰ کطرف نہ   او اللہ تعالیٰ

بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ ۝۱۵

لید ونگے دے   بدکاروں لڑے ۔

۱۵۔ کہ تزہید فی الدنیا تہ روستو اوس ترغیب و رکوی آخرت تہ۔ دارنگ مخکن حسن الماب ذکر شو تو اوس ک ہنغ تفصیل او د ہنغ ک مستحقینو ذکر کوی ۔

قُلْ أَفْئَتُكُمْ بِخَيْرٍ مِّنْ ذَٰلِكُمْ، لَفْظ ذَٰقِلْ فِی ذَاہِقَام او ترغیب الی الآخرت د پآر ذکر کرو۔ اَوُّ نَتِئُکُمْ کیں ہمزہ ک استفہام داخل دے پہ فعل مضارع صیغہ ک متکلم مفرد باندے او دا استفہام تقریری دے دپارہ ک شوق و رکولو مخاطبتینو تہ ک اوریڈ لو ک روستو کلام۔ کُم مفعول اول دے او بخیر مفعول ثانی دے۔ او دا معنی اعلام لڑے متضمن تہ دہ۔ کنے بیا یہ فے درے مفعولونہ غوغتلی۔ مِّنْ ذَٰلِكُمْ کیں اشارہ دہ چہ خیر اسم تفضیل دے۔ او ذَٰلِكُمْ اشارہ دہ متاع الدنیا تہ چہ مخکن ذکر شویدے۔ او مِّنْ ذَٰلِكُمْ صلہ دہ دپارہ ک خیر۔ نو تفضیل دا دے چہ تیر شوے خیزونو ک متاع کیں خہ بعض خیریت شتہ لیکن یہ نعمتونو ک جنت کیں دیر خیریت دے۔ یا خیر اسم تفضیل دے صفت دے پنا پہ دے سرہ پہ متاع ک دُنیا کیں ہیچ خیر نیستہ۔ (رداقول ابو حیان غورہ کریدے)۔

لِذَٰلِکَ یُنِیْقُوا، پہ دیکیں یو احتمال دادے چہ دا متعلق دے یہ خیر پورے۔ عِنْدَ رَبِّہُمْ اَوْجُنَّتْ استیتاف د بیان دے دپارہ ک خیر۔ دویم احتمال دادے چہ داخیر مخکن دے اوجُنَّتْ مبتداء دہ۔ دلتہ مراد ک تقویٰ نہ ک شرک او کفر نہ عیان پچ کول دی چہ ہنغ اولہ مرتبہ ک تقویٰ دہ۔

عِنْدَ رَبِّہُمْ، دا حال مقدم دے ک جُنَّت تہ۔ یا متعلق دے پہ

الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا اِنَّا

هغه ڪسان چه وائڻ دوى اے ربہ زمونہ يقينًا مونہ

اٰمَنَّا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا

ايمان ٻاڏهے دے نو بخندہ اوکريے مونہ ته ڏ گناهونو زمونہ

خير پورے اوڏ عئن نه مراد عدليت ڏ تقرب دے۔

جَنَّتْ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا، جمع ڪيئن اشارہ ده
ڪثرت ڏ يا غوثوتہ او تڪرہ ڪيئن اشارہ ده چه ڏ هغه حالات اونعتوتہ
پيرتائين تادي۔ نور تفسير سورة بقرة ڪيئن تير شويدے۔ پھ
ديکيئن پير بشارت دي۔ اول خير، دويم عئن ربهم دريم جنات،
خلورم تجري او پنجم خالدين فيہا، شپڊم ڪان وائج مظهره رد
تفسير هم معڪيئن تير شويدے۔

وَرِضْوَانٍ مِنَ اللّٰهِ، دا اووم بشارت دے۔ او معڪيئن مادي نعمتوتہ
وو او دارو حائي نعمت دے۔ ڏ دينہ معڪيئن لفظ ڏ لهم بيتا دے
يا دا عطف دے پھ جنت ياندے۔ او دا لوڻے نعمت ڏ ڏ معڪنو
نعمتوتو پھ تسيت سرہ۔ ڏ ڪه چه پھ حديث ڏ بخاري او مسلم
ڪيئن راغلي دي چه الله تعالى يہ جنت والوتہ او فرمائي چه آيا
تا سوتہ ڏ ٿولو نعمتوتوتہ غوره نعمت نه در کوم۔ نو دوى به
او وائي اے ربہ ڏ دينہ لا غوره نعمت کوم يو دے۔ تو الله تعالى
يہ او فرمائي چه نازلووم پھ تاسو ياندے رضا خيله او نه به
غصہ ڪيريم پھ تاسو ياندے هيچرے، او دا زيرے پھ سورة
توبہ ۲۱۔ او سورة حديد ۲۱ ڪيئن دے۔ او دا ۱۱
پھ صيغہ مصدر سرہ تڪرہ ڏ ڪر ڪريده ڏ پاسرہ ڏ پير عظمت
ڏ دے نعمت۔ او من الله سرہ نور تاليد دے۔

وَاللّٰهُ بِصِيْرٍ بِالْعِبَادِ، بصير متضمن دے معني ڏ عليم لره ڏ
دے وڃي نه ۱۱ پھ صلہ ڪيئن باء ڏ ڪر ڪريده۔ او ڏ العباد نه مراد
الذين اتقوا دي۔ او الف لام عهد دي يعنى هغه خلق چه
عبديت ۱۱ الله تعالى لره خاص ڪريدے۔

وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ۝۱۶ الطَّٰمِرِينَ

او بچ اوسکے مونہ کے عذاب کے اور نہ - چہ صبر کوڑکی دی

وَالصَّٰدِقِينَ وَالْقٰنِتِينَ وَالْمُنْفِقِينَ

اور رشتیا دیونکی دی اور تابعداری کوڑکی دی اور خریج کوڑکی دی

وَالْمُسْتَغْفِرِينَ بِالْاَسْحَارِ ۝۱۷

اور بخندہ طلب کوڑکی دی پہ وقت کے پیشمنی کیں -

۱۶۔ یہ دے آیت کیں کے العباد عبدیت ذکر کوی کے هغوی
یہ خاص دعا کو سورہ -

الَّذِينَ يَقُولُونَ ، یہ دیکیں رفع ، نصب ، اوجر دریوارہ
احتمالات دی - خبر کے مبتداء پت کے پارہ دے یعنی هُمْ -
یا مبتداء دہ او خبر پت دے یعنی الذین آہ یستجاب لهم -
یا لفظ کے اعنی او مدح پت دے - یا صفت دے او یا بدل کے
العباد کے پارہ -

رَبَّنَا اِنَّا اٰمَنَّا فَكَفِّرْ لَنَا ذُنُوبَنَا ، یہ دیکیں اول ذکر کے
توسل (وسیله نیولو) دے یہ صرف ایمان سورہ - او دادلالت
کوی چہ صرف صحیح ایمان کے مغفرت کے پارہ سبب کید یثی -
لکہ کے سورہ پہ آیت ۱۶۱ کیں دی او دادلیل دے چہ
غورہ وسیلہ کے مؤمن کے پارہ ایمان کے هغه دے - او یہ دیکیں
اشارہ دہ چہ انسان اول مغفرت کے گناہوں تہ دیر محتاج دے -
وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ، دا دویم مقصد دے او مراد کے بچکید لو تہ
دادے چہ هیم وخت پہ عذاب کے اور کیں داخل نشی بلکہ
کے ابتداء تہ جنت تہ لاریشی - دا ہم دلیل دے چہ صرف ایمان
هم جنت تہ کے دخول اولی کے پارہ سبب کید یثی - نو معلومہ
شود چہ اعمال صالحہ جزء یہ طریقہ کے رکیت مستقلہ
سورہ کے ایمان تہ ندے لکہ چہ معتزلہ او خوارج داسے وائی -
۱۷۔ دا کے کمال ایمان کے پارہ صفات دی پہ دُنیا کیں - او

د حصول د لوړو درجاتو د پاره په جنت کښ - په دے آیتونو کښ
خائستہ ترتیب دے - اول ئے تقوی ذکر کړه چه هغه د هر قسم
کفر او شرک نه. پچکیدل دی - دویم ئے په ایمان خالص سره
عبدیت ذکر کړو - دریم ئے دغه ایمان وسیله او گړځوله په
دعا او تضرع په مغفرت د گنا هونو سره - څلورم اوس نور
صفات ذکر کوی د کمال د ایمان د پاره -

الصَّابِرِينَ، د دے د اعراب محل الذین یقولون یشان
دے - اول صفت صبر دے په ادا د طاعاتو او په اجتناب
د محرّماتو او په تکالیفو د دین باندے - نو په دے صفت کښ
اقامت ریایندی (د مونځ او ادا د روژے داخل ده -
وَالطَّاهِرِينَ، دا دویم صفت دے - صدق په قول فعل او
نیت دریوارو کښ دے یعنی په ژبه دروغ نه وائی - او د
عقیدے خبره د ژبه سره موافق کوی او اعمال پوره کوی -
او په نیت کښ ئے اخلاص وی ریاء او د دنیا طلب ئے
مقصد نه وی - نو په دیکښ اشاره ده چه د متفقانو د
صفاتو ته اجتناب کوی -

وَالْقَنَاطِیْنِ، دا دریم صفت دے د دے تفسیر په سورة
بقره کښ تیر شوی دے - او دلته د قنوت ته مراد دوام او
همیشوالے دے په ټولو طاعاتو باندے - او په دیکښ د
شبه عبادت کول داخل دی په قرینه د سورة زمره سره -
وَالْمُتَّقِیْنِ، دا څلورم صفت دے - مخکښ صفات
عبادات بد نیه وو او دا صفت عبادت مالیه دے - فرض
نفل وغیره ټولو ته شامل دے - د اتفاق تفسیر هم په
سورة بقره کښ تیر شوی دے -

وَالْمُسْتَغْفِرِیْنَ بِاللَّیْلِ وَالنَّهَارِ، دا پنځم صفت دے - او دا
صفت د مخکنو صفاتو د تکمیل د پاره دے یعنی په تیر
شوی صفاتو باندے دا ځای اعتماد نیشته چه استغفار ته
حاجت پاتے نشی بلکه د ټولو عباداتو سره سره استغفار

ضروری دے دے پاره دے قصور دفع کولو په دغه عباداتو کښ
 او اسحر جمع د سحر ده زجاج وئیلی دی چه د طلوع د
 فجر (صبا) نه مخکښ وخت د سحر دے یعنی د پیشمنی
 وخت - او دا آخری شپږمه حصه د شپه ده - او امام
 راغب وئیلی دی چه سحر کړوالی رپوځاځي ولې (د تیار
 د شپه دے د رڼا د صبا سره - او بعضو وئیلی دی چه د
 دے اطلاق د شپه د آخر د حصه نه تر رڼا د صبا
 پورے باندې کیدلای شي - د دے وخت تخصیص یې د
 دے وچه نه او کړو چه اشاره اوشی چه دوی د شپه
 عبادت کوی تر سحر پورے او په آخر کښ استغفار غواړی
 او بله وجه داده چه دا وخت د اجابت د دعاگانو دے
 په سبب د حدیث د بخاری او مسلم سره چه د شپه په
 روستنځ دریمه حصه کښ الله تعالی را کوزیری آسمان
 د دنیا ته - او وایي چه څوک دے چه څما نه دعا او غواړی
 چه قبول یې کړم او څوک سوال کوی چه ورکړم او څوک
 بخته غواړی چه ورته اوکړم -
 فائده له (سوال) د دے صفتونو په مینځ کښ یې
 واو د عطف ولې ذکر کړیدے ؟
 جواب له :- دا دخول د واو د تفخیم (عظمت) د هر
 صفت د پاره دے -

جواب له :- دا صفتونه متفرق دی په انسانانو کښ سره
 د جمع د اصل صفتونو نه یعنی په کامل صالح بنده کښ دا
 ټول راجع وی لیکن په بعضو کسانو کښ یو صفت غالب
 وی او په بعضو کښ بل غالب وی -

فائده له :- په دے صفتونو کښ د ایمان نه روستو
 عبادات بدایه رد زه صبر، د ژبه صدق او د نورو
 اندامونو قنوت او عبادات مالیه ذکر شوی دی -
 فائده له :- سوال داده چه په سورة اجزاب ۳۵

شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ لَا

گواہی کرے کہ اللہ تعالیٰ پہ دے خبرہ چہ نیستہ حق دار بندگی بسوا دھتہ نہ

وَالْمَلٰئِكَةُ وَآوَلُوا الْعِلْمَ قَالِمًا

او ملائکو اور علم والو پنا سے حال چہ اولاد وی

بِالْقِسْطِ ۚ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ

پہ انصاف سورہ نیستہ حق دار بندگی بسوا دھتہ نہ چہ زور آور

الْحَكِيمُ ۝۱۸

حکمتوں والا دے ۔

کنیں یے خو لس صفات ذکر کریدی ؟

جواب :- دامقام ک نصاراڈ دے چہ پہ هغوی کنیں کصالحینو
داینجہ صفات وی روستو ک تقوی او دایمان نہ - او سورت
احزاب کنیں مقام ک صحابہ کرامو او صحابیاتو دے یعنی پہ
هغوی کنیں لس صفات موجود دی - ک هغوی شان ک نورو
امتونو او خلقونہ اوچت دے -

۱۸ - ک دویم باب خلاصہ :- ک دے خائے نہ دویم
باب دے تر آیت ۲۵ پورے - پہ دے باب کنیں اول دعوی
ک توحید دہ سرہ ک دلیل وحی ، نقلی او عقلی او نتیجے نہ
پہ آیت ۱۸ کنیں - بیا جواب دے ک هتہ چاچہ دلیل نیسی
پہ اقوالو ک باغیانو خلاف ک دین اسلام نہ - بیا دعوت
دے هغوی نہ پہ محاجہ کولو سرہ - بیا ذکر ک اسبابو ک
عذاب دے سرہ ک تخویف اخروی نہ او دا اسباب پہ
باغیانو کنیں دی پہ آیت ۲۲ کنیں - بیا فحال دے ک باغیانو
ک مقلدیتو - او اعراض هغوی ک کتاب اللہ نہ پہ دہ اسبابو
سرہ پہ ۲۳ ، ۲۴ کنیں - بیا تخویف اخروی دے دوی
تہ پہ ۲۵ کنیں -

ربط :- ہر کلمہ چہ مخکس ہے صفات د اولو العلم ذکر کرل۔
 نو اوس پہ توحید باندے د هغوی شہادت ذکر کوی خُکھ
 چہ د قبول د شہادت د پارہ د صفاتو د عدال ضرورت
 دے او دغہ صفتو نہ د عدالت دی نو د هغوی شہادت
 خُکھ قبول دے۔ بیا د تاکید د شہادت د اولو العلم د پائ اول شہادت د اللہ تعالیٰ او
 د ملائکو د ذکر کوی۔ اشارہ چہ د دوی شہادت مطابق د شہادت د اللہ تعالیٰ او د ملائکو

تفسیر :- شَهِدَ اللّٰهُ، مفسرینو دلتہ د شَهِدَ معنی دیرے
 لیکی دی۔ اولہ معنی قال (روٹیلی جی دی) دویمہ معنی یَیْنِ
 (بیان کریدے) دریمہ معنی حَکَمَ (حکم ہے کریدے)
 خاورمہ معنی اعلم (خبر ہے ور کریدے)۔ پنجمہ معنی
 قضی (فیصلہ ہے کریدے) شپویمہ معنی ذکر د مسئلے د
 توحید پہ دیر و سورتو نو کس سرے د دلیلونو تہ دا
 شہادت د اللہ تعالیٰ دے۔

اِنَّهٗ لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ، الوهیت پہ معنی د معبودیت، واکدار
 او تصرف کولو دے چہ هُفَ تہ صفات الالوهیت و تیلے شی۔
 اور دے پہ نصاراؤ باندے چہ داسے صفات پہ عیسیٰ
 علیہ السلام کس نیستہ۔

وَالْمَلٰٓئِکَةُ، د ملائکو شہادت راوړل د وحی د توحید دی
 پہ انبیاء علیہم السلام باندے پہ ہرہ زمانہ کس۔ او
 دا پہ سورۃ صافات خاورم آیت کس ہم ذکر دے۔
 او د دے تہ مراد ہول ملائک دی پہ دلیل د سورۃ
 صافات سرہ۔ او وَالْمَلٰٓئِکَةُ عَطَفَ دے۔ پہ لفظ اللہ باندے
 یا داجملہ دہ اولفظ د شہد پکس پتہ دے۔

اُولُو الْعِلْمِ، د دینہ مراد علماء د توحید دی چہ پہ ہرہ
 زمانہ کس ہے د توحید دعوت کریدے او کوی۔ انبیاء
 علیہم السلام، صحابہ کرام او علماء د مؤمنان و اہل کتابو
 او ہول مؤمنان چہ شہادت د توحید کوی پہ دیکس داخل دی
 سوال :- اللہ تعالیٰ جو مدعی د توحید دے نو هغہ تہ د شہادت

نسبت پہ تھے وجہ سرہ اوشو؟

جواب لے :- معکیش ک شہد معنی ذکر شوے چہ قال - یٰئین، حکم، قضی او اعلم دی یہ ہتے کبش ک شہادت معروکہ معنی نیشہ
جواب لے :- شہادت پہ معنی ک اثبات کوونکی دے یہ دلیلونو
ک توحید سرہ - تودا معنی ک دعویٰ سرہ منافی نہ دہ -

سوال :- ک اللہ تعالیٰ شہادت جدا دے او ک ملائکوا واولوالعلم
شہادت جدا دے تو یہ یولفظ (شہد) سرہ دواہ معنی ٹھکے
مراد کرے شوی دی؟

جواب :- ٹھوک چہ ک عموم مشترک قائل دی تو ک ہتھی پہ
نیز ہیچ اشکال نیشہ - لیکن ہرکہ چہ معنی ک شہد عام دہ
قال او اعلم وغیرہ تہ تودا اقرار او دعوت کو لو ک ملائیکو
او اولوالعلم تہ حقیقتاً شامل دے -

فائدہ لے :- قرطبی او صاحب البیاب و بیلی دی چہ د آیت نکاح
دلیل دے پہ شرافت ک علم یا تہ عکہ چہ اللہ تعالیٰ ک دوی
شہادت ک خیل خان او ک ملائیکو ک شہادت سرہ یو عکے
ذکر کرے دے - لے :- دل تہ شہادت ک اللہ تعالیٰ پہ توحید
یا تہ ذکر کرے او دار تک پہ سورۃ انعام سلاکیش
ہم دے - او پہ سورۃ نساء سلاکیش شہادت دے پہ قرآن
یا تہ او پہ سورۃ منافقون اول آیت کیش شہادت دے
ک اللہ تعالیٰ ک منافقا نو پہ کذب یا تہ دے - او پہ سورۃ نساء
سلاکیش شہادت ک اللہ تعالیٰ دے پہ رسالت ک آخری رسول
یا تہ او دار تک پہ سورۃ اسراء سلاکیش -

قائمًا بالقسط، دام منصوب دے بنا پہ حالیت او حال
دے ک لفظ اللہ نہ یا ک لفظ ک ہونہ یا حال دے ک دریاوونہ
او ک قیام بالقسط نہ مراد قیام دے پہ تہ بیر ک خلقو یا تہ
پہ عدل او انصاف سرہ - خود اپنے دغہ وخت کبش چہ حال
شی ک لفظ اللہ یا ہونہ او کہ ک دریاوونہ حال شی تو معنی
دادہ چہ دریاوہ پایتہ دی یہ خبرہ ک قسط یا تہ دے چہ

توحید دے، یہ دیکھیں ہیچ تیندیلی نہ راولی۔ آلوسی و عیسیٰ دی
چہ دا ذکر کمال دے کہ اللہ تعالیٰ یہ افعالو او تصرفاتو کیں
روستو کمال ذاتی کہ ہر گہ نہ۔ او قسط لفظ یہ قرآن کیں پچھل
کرتہ راغلے دے۔ ہر حالے کیں یہ معنی کہ عدل او یہ معنی
کہ و رکولو کہ حق دے تھاوتہ کہ حق تہ۔

لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ، کہ دے کہ تکرار دیر وجوہ دی۔ اولہ وجہ داچہ اولہ
کلمہ کیں صرف اختصاص کہ اللہ تعالیٰ یہ الوہیت سرہ مرادو
او یہ دے کلمہ کیں اختصاص یہ دو صفتو تو سرہ مراد دے
یعنی الوہیت او عدل کول کشاف۔ دویمہ وجہ داچہ اولہ
کلمہ یہ شہادت کہ اللہ تعالیٰ سرہ ذکر دے۔ او دویمہ وجہ یہ شہادت
کہ ملائکہ او اولوالعلم سرہ ذکر دے۔ لیکن دا وجہ بتا دے چہ
کہ وَالْمَلٰئِكَةُ نہ وراستہ لفظ کہ شہادت پتہ دے او دا وجہ
مرجوحہ۔ دریمہ وجہ داچہ کہ دے یہ تکرار کیں اشارہ
کثرت ذکر کہ دے کلمے تہ حکمہ چہ دالوئے عبادت دے۔ ثلومہ
وجہ داچہ یہ اولہ کلمہ کیں اشارہ دے توحید تہ یہ صفاتو کہ تنزیہ
سرہ او یہ دویمہ کیں اشارہ دے صفاتو کہ تمجید تہ یہ سبب
کہ ذکر کولو کہ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ۔ پنجمہ وجہ داچہ اولہ یہ طور کہ
دعوے سرہ وہ توروستو کہ شہادت ذکر کولو تہ یہ طور کہ
نتیجہ سرہ ذکر نشوہ۔

الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ، دا صفات ہم یہ طریقہ کہ دلیل سرہ دی
کیا رہ کہ توحید کہ الوہیت حکمہ چہ اول صفت کیں اشارہ دے تلو
صفاتو کہ قدرت او تصرف تہ یہ دویم صفت کیں اشارہ دے
صفت کہ علم کہ اللہ تعالیٰ تہ (ابو حیان)۔
فائدہ:- یہ دے آیت کیں لفظ کہ شہد کیں اشارہ دے دلیل
وحی تہ۔ او وَالْمَلٰئِكَةُ او اولوالعلم کیں اشارہ دے دلیل عقلی
تہ۔ او یہ قایمًا بالقسط کیں اشارہ دے دلیل عقلی تہ۔ او اول
لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ دعوے دے او دویم نتیجہ دے۔

إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ قَف

یقیناً دین (قبول کریشوے) یہ دین کہ اللہ تعالیٰ اسلام دے

وَمَا اخْتَلَفَ الَّذِينَ أَوْتُوا الْكِتَابَ

او اختلاف نہ دے کرے ہذا کسانو چہ ورکھے شوے دے ہغوی تہ کتاب

إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ

مگر دوستو دے ہذا چہ راقطے دے دوی تہ علم

بَغْيًا بَيْنَهُمْ ط وَمَنْ يَكْفُرْ بِآيَاتِ

دوچے دضد کولونہ یہ مینہ ددوی کیں اوچاچہ کفر اوکرو یہ آیاتو د

اللَّهِ فَإِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ۱۹

اللہ تعالیٰ نو یقیناً اللہ تعالیٰ زر حساب کوڈنکے دے -

۱۹۔ ربط لے :- ہر کلاہ چہ مخکین آیت کیں لا الہ الا هو۔
ثابت کرے شو یہ شہادت خاصہ سرہ نو یہ دے آیت کیں
دے ہغے نوم ذکر کوی چہ اسلام دے -

ربط لے :- دارنگ مخکین د نصاراؤ د شیعہ جواب اوکرے
شو (شبهہ د ہغوی دلیل نیول و و یہ متشابہاتو سرہ)
نو اوس ہغوی تہ د اصل مقصد دعوت ورکوی چہ
اسلام دے -

إِنَّ الدِّينَ، د لفظ د دین تفسیر یہ سورۃ فاتحہ کیں
تیر شویدے - دین یہ عرف کیں مجموعہ د ہغہ
عقائد او اعمالو وی چہ یو قوم پہ ہغے باندے تلل
کوی دے د پیارہ چہ جزاء ورتہ ملاؤشی - برابرہ
خبرہ دہ کہ دا دین صحیح وی او کہ خطا وی - د
دے وجہ نہ د مشرکانو دین تہ ہم دین وٹیلے شوے
دے یہ سورۃ الکافرون کیں (لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ) او
د شریعت پہ اصطلاح کیں دین مقرر کول د عقائد او

او اعمالو دی د طرف د الله تعالیٰ نه د ذوی العقول و د پیار
چه هغوی یی په خپل اختیار سره غوره کړی د خپل خان
د پیار - د لته الذین کتب الف لام جنسی دی -

عند الله، د لته عند د اعتبار او قبولیت د پیار دے - د
علم د پیار نه دے -

الإسلام، قتاده و ثیلی دی چه اسلام شهادت د لا اله الا الله
دے او اقرار په هغه خیزونو دے چه د طرف د الله تعالیٰ نه
په وحی سره راغله وی - او دا هغه دین د الله تعالیٰ دے
چه د هغه تشریح یی کړیده او په هغه سره یی رسولان
را لیدلی دی - او د هغه دوستانو هغه ته دعوت کړیدے
او د هغه نه سیوا بل هیڅ دین نه قبولی - او بغیر د هغه نه
په بل دین باندے جزاء (ثواب) نه ورکوی (ابن جریر) -
اسلام په لغت کتب انقیاد، طاعت، تسلیم او متابعت ته وئیل
شی او د شریعت په اصطلاح کتب ایمان دے سره د
انقیاد نه ظاهراً او باطناً - ایمان او اسلام په اعتبار د
شرع سره یو شان دی لکه چه په سورة ذاریات ۳۵،
۳۶ کتب دی - او کله اسلام صرف اعمال ظاهریه ته وئیل
شی لکه په سورة حجرات ۱۷ کتب - دارنگ ایمان کله
صرف تصدیق د ذریه ته وئیل شی او د هغه اظهار کول
په ژبه سره - او کله کله یی اطلاق په اعمالو باندے هم
کیدی -

دلته حصر د مسند الیه شویدے په مسند کتب - نو لازم
د حصر سره داده چه نیشته هیڅ دین مگر اسلام دے -
لیکن دینو ته خو ډیر دی په دتیا کتب په معنی عرفی سره
نو لفظ د عند الله دلالت کوی چه د لته معنی داده چه
یقیناً هغه دین چه مقبول او مرضی او معتبر دے په نیز
د الله تعالیٰ نو هغه صرف اسلام دے - او مخکین معنی د
اسلام نه معلومه شوه چه د ټولو انبیاء علیهم السلام

دین تہ اسلام و تیلے شی۔ لکہ چہ دین د ابراہیم علیہ السلام
 تہ دیرو آیتونو کیں اسلام و تیلے شویدے لکہ بقرة ۱۳۲ او
 آل عمران ۷۴۔ او دین د یعقوب علیہ السلام او د عیسیٰ علیہ السلام
 ہم اسلام دے بقرة ۱۳۳۔ دین د حواریینو د عیسیٰ علیہ السلام
 ہم اسلام دے مائده ۱۱۴۔ د کتاب بعدارو د موسیٰ علیہ السلام
 دین ہم اسلام دے اعراف ۱۲۷۔ دین د سلیمان علیہ السلام
 اسلام دے نمل ۱۱۱ دین د حق پرستو اهل کتابو مخکنو اسلام
 دے سورة قصص ۵۲۔ دین د کتاب بعدارو د لوط علیہ السلام
 ہم اسلام دے سورة ذاریات ۳۱ نو دلتہ د اسلام تہ دا
 مراد دے۔ بیا یہ وخت د نزول د قرآن کیں دا نوم یہ دین
 د محمد صلی اللہ علیہ وسلم پورے خاص شو۔ او یہ دے
 جملہ کیں رد دے یہ نصاراؤ د نجران باندے چہ هغوی
 د نصرانیت (محرّف) دین تہ مقبول دین و تیلو۔

وَمَا اخْتَلَفَ الَّذِينَ اٰتَوْا الْكِتَابَ اِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ
 الْعِلْمُ بَعِيًا لِّبَيْنِهِمْ، دا جواب د یو پتے شبہ د۔ شبہ دا دہ
 چہ یہودیانو خو عزیر علیہ السلام تہ ابن اللہ و تیلے دے
 او نصاراؤ عیسیٰ علیہ السلام تہ ابن اللہ و تیلے دے او نور
 ہم د شرک کارونہ پکین شتہ بلکہ هغه دوی پخیل کتابونو
 کیں ہم لیکلی دی۔ او د آخری نبی او قرآن تہ ہم انکار کوی۔
 او د دے د پارہ ئے پخیلو کتابونو کیں تحریفوتہ کریدی او
 محرّف کلمات ئے لیکلی دی۔ نو کہ غورہ دین صرف اسلام وے
 نو دغه علماؤ او پیرانو وغیرہ بہ متلے وے او د دینہ بہ
 ئے مخالفت نہ کولے۔ نو یہ دے جملہ کیں د دے جواب
 دے چہ د دغه اخبار اور ہبان دا مخالفت یہ ضد او عناد
 او بغی بات دے بنا دے د دوی دا تحریفات او مخالف کیدل
 د دین اسلام پہ خلاف کیں ہیچ دلیل نشی کیدے۔ اوس ہم
 بعض جاہلان داسے وائی چہ د توحید و سنت خلاف
 خولوئے لوئے عالمان کوی او هغوی د شرک او بدعاتو پہ

اثبات کیں دیر کتابوتہ اور سائلے لیکلی دی۔ یا ئے پہ صحیح کتابوتہ
کیں دُخان نہ یا طلعہ خبر مے داخل کپری دی (دش ئے کر مے دے)
نو کہ توحید و سنت حق و مے نو دغہ علماء و لے مخالفت کر مے
دے نو کہ هغه هم دغہ جواب دے چہ کہ دوی دامخالفت پہ دلیل
باندے نہ دے پتا بلکه دُضد او حسد دوجے نہ دے۔ او داسے
آیت پہ سورۃ بقرہ ۱۳۶، سورۃ شوریٰ ۱۹۱ او سورۃ جائیہ
۱۰۱ کیں هم دے۔

الْعِلْمُ نہ مراد شکار۔ دلیلوتہ کہ حقانیت کہ اسلام دی او هغه
پہ تورات او انجیل کیں او پہ قرآن کیں هم شتہ۔
يَعْنِي مَفْعُولُ لَه دے کہ اَخْتَلَفَ دپارہ یا حال دے کہ الذین نہ
يَتَّبِعُوهُمْ، کہ دے یل جانب حذف دے یعنی وَبَيْنَ أَهْلِ الْحَقِّ
لیکن کہ حق والو کہ طرف نہ حسد نیشته کہ دے وچے نہ ئے کہ
هغوی ذکر او تکرر۔ یا دلته یولفظ پتہ دے (نشا و یا ض بیتهم)
پیدا شو او اکئی ئے و اچولے کہ دوی پہ مینج کیں۔ او این عاشور
پہ التحریر و التتویر کیں دیر تفصیلی لیکلی دی چہ دلته کہ
اختلف متعلق ئے ٹحکہ نہ دے ذکر کر مے چہ کہ اختلاف دیر
اقسام دی دا هغه تہولوتہ شامل دے۔ اول قسم، اختلاف کھر
امت دے کہ یل سرہ پہ صحت کہ دین کیں لکہ و قالت الیہود
لیست النصاری علی شیء و قالت النصاری لیست الیہود
علی شیء۔ دوم قسم، افتراق دہر امت دے پہ امت کیں
دیر و دلوتہ۔ لکہ چہ پہ حدیث کیں راغلی دی چہ پہ یہود و کیں
یو او یا فرقے وے او پہ تضار او کیں دودہ او یا فرقے وے۔
دریم قسم، دوی اختلاف کریدے پہ کورتی کیں پہ
مخالفت کہ اسلام باندے پہ بغی او حسد سرہ کہ علم کہ
حقانیت کہ هغه نہ۔ نو دلته دا تہول اقسام مراد دی خصوصاً
دریم قسم۔

وَمَنْ يَكْفُرْ يَأْتِ اللَّهَ، پہ دیکیں اشارہ دہ چہ دغہ اختلاف
پہ اصولو کہ اسلام کیں دے او دا کفر دے یعنی کہ دوی

فَإِنْ حَاجُّوكَ فَقُلْ أَسْلَمْتُ

نو کہ دوی جگہ کوی تاسرہ نو تہ ادا یہ چہ تابع گرد خولے دے ما

وَجِهِيَ إِلَهُ وَّمِنْ أَتْبَعِينَ وَقُلْ

مخ خیل اللہ تعالیٰ تہ اذہغہ خوک چہ زما تابعداری کریدہ او تہ ادا یہ

لِلَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ وَالْأُمِّيِّينَ

ہغہ کسانو تہ چہ کتاب در کرے شوے دے او امیانو تہ

ءِ أَسْلَمْتُمْ فَإِنْ أَسْلَمُوا

آیا تاسرہ تابعداری کوی نو کہ چرے دوی تابعداری او کرلہ

فَقَدْ اهْتَدَوْا وَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا

نو یقینا ہدایت پے او موندلو او کہ چرے دوی مخ او کرخوڈ نو یقینا

عَلَيْكَ الْبَلْغُ وَاللَّهُ بِصِيرٍ

پہ تاباندے (لازم دی) رسول او اللہ تعالیٰ وینی

بِالْعِبَادِ ۲۰

خپلو بندگانو لره -

دغه اختلاف مستلزم دے کفر لره په آياتو نو د الله تعالی باندے چہ تورات، انجیل او قرآن کس دی۔ فَإِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ، حساب په معنی د مناقشہ دے یا کنایه ده د جزاء ورکولو نه۔

۲۰۔ په دیکس د اختلاف د نتیجے ذکر دے او محاجه کول او د هغه ادب خودل دی مسلمانانو ته یعنی هر کله چہ دوی د دین اسلام نه مخالفت کوی نو خالصتاً به دوی د خپل مخالفت سره څه حاجتونه پیش کوی۔ او حاجتونه د باطل د پاره نشي کیدے نو معلومه شوه چہ مراد د

دینہ صرف چکرہ کول دی او دا صفت دِضدِیانو او حاسدانو دے۔

قَالَ حَاجُّوْكَ کیں ضمیر راجع دے اختلاف الذین تہ چہ
ہقہ یہود او نصاریٰ دِ نجران دی اگر چہ حکم عام دے۔
قُلْ اَسْلَمْتُکَ وَجْهَیْ لِلّٰہِ، دے چلے اولہ توجیہ دادہ
چہ یہ دیکیں مقصد تصریح کول دی پخیلہ دعویٰ
باندے یعنی ہقہ اسلام چہ دین حق دے نوخہ یہ
ہقہ باندے یوحیم۔ دِ اللہ تعالیٰ سرہ ہیخہ قسم
شرک نہ کووم۔ او تاسورائے کتابیانو شرک او کفر کوئی۔
یعنی زمونہ محتاجہ یہ فرعی مسائلو کیں تہ دہ بلکہ یہ
اصولو دِ اسلام کیں دہ۔ دویمہ توجیہ دادہ چہ دا
قول دِ محتاجہ دِ ختمولو دِ یارہ دے یعنی ہر گلہ چہ یہ
توحید باندے دلیلونہ ذکر شول او دِ شبہاتو جوابونہ
اوشول او شہادتونہ قائم شول اوروستو حکم اوشو چہ
دِ دوی مخالفت کول یہ ضد او حسد باندے بنا دے۔
نو یہ آخر کیں ئے اوئیل چہ ہر چہ خہ یم نوخہ خود
حق متقاد او تابع یم اوس ستاسو خوینہ دہ کہ موافقت
کوئی او کہ مخالفت کوئی۔ او دا طریقہ دِ حق پرستو دہ
یہ مقابلہ دِ باطل پرستو کیں۔ دِ جِہیٰ کِجِہیٰ تہ دے او
مراد تربتہ مخ دے لیکن تابع کول دِ مخ کنایہ دہ دِ
تابع کولو دِ ذات تہ۔ یا وجہ یہ معنی دِ عمل دہ رفراء
بغوی۔

وَمِنْ اَتْبَعِنِ، دا عطف دے یہ تاء دِ متکلم باندے یہ
اَسْلَمْتُکَ کیں۔ یا مبتداء دہ اوخیر ئے پت دے یعنی
کنالک۔ دے لفظ اول مصداق صحابہ کرام دی او
دا تصریح دہ یہ اسلام دِ صحابہ کرامو باندے۔ ہاں
روستو تہولو تا بعد اراتونہ شامل دے۔ او لفظ دِ
اَسْلَمْتُکَ تہولو اصولو او فروعو دِ اسلام تہ شامل دے

چہ ہفتہ کمال اسلام دے۔

وَقُلْ لِلَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ وَالْذِّمَّةَ أَسْلَمْتُمْ، دا ہفتہ دعویٰ
تہ دعوت دے چہ یہ اسلمت کتب ذکر شہہ - یعنی روستو ک
دعویٰ تہ دعوت و رکول پکار دی - ہر کلمہ چہ یہ محکمات آیات تو
کتب خطایات و و اہل کتاب تہ اوک دعویٰ اختلاف ہے ذکر
کرو تو دے و ہے تہ کہ دعویٰ ذکر ہے اول او کرو - او و پسے ک
عموم ک دعوت دیا رہے امین ذکر کرل - اوک امین نہ مراد
مشرکین عرب دی حکمہ چہ کہ دعویٰ سرہ سماوی کتاب
نہشتہ - او نہ دعویٰ دعویٰ کوی - تو کہ دیتہ مراد ہے کتابہ
کا فردی لکہ چہ یہ دے زمانہ کتب ہندوان، سکھان او
یہ مذہب والادی وغیرہ - یا دی اکثر اہل کتابت
(لیکونکی) او قراءت والارلوستونکی، تہ و و دے و ہے نہ
ورتہ امین او وٹیلے شو - تو یہ دے وجہ امیا تو دے امت تہ
ہم شامل دے۔

ءَاَسْلَمْتُمْ، استفہام یہ معنی ک طلب دے یعنی اسلام قبول کرے
فَاِنْ اَسْلَمُوا فَقَدْ اهْتَدَوْا، روستو ک دعوت ک اسلام نہ دہ لار
دی یا اسلام قبول دی یا کہ ہفتہ نہ مح اول دی تو دواہ
حکمونہ ہے ذکر کرل۔

اهْتَدَوْا، کتب اشارہ دہ چہ کہ ہر قسم کفر کمراہٹی نہ ہریو
شخص یہ اسلام قبول و سرہ پیچ کیبری -
وَ اِنْ تَوَلَّوْا قَاتِلْنَا عَلَيْكَ الْمَلَاحِ، اصل جواب پتہ کی یعنی قلاتحز
رمہ حقہ کیبرہ، وَلَا تَتَّبِعْهُ عَلَيْكَ (یہ تاباندے ہیج تاوان تہشتہ)
او قاتلنا علت دے ک پتہ جواب دیا رہ -

وَاللَّهُ بِبَصِيرٍ بِالْعِبَادِ، دلتہ عباد عام دے مؤمن او غیر مؤمن
دواہوتہ - او علم کہ اللہ تعالیٰ کتابہ دہ ک جزاء او سزا و رکولونہ
ہر چاہتہ یہ مناسب طریقہ سرہ -

إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ

یقیناً ہفتہ کسان چہ کفر کوی ہفتی یہ آیات تو نہ کہ اللہ تعالیٰ بات

وَيَقْتُلُونَ النَّبِيِّنَ بِغَيْرِ حَقٍّ

اد وژنی پیغمبران یہ غیر د جرم شرعی نہ

وَيَقْتُلُونَ الَّذِينَ يَأْمُرُونَ

اد وژنی دوی ہفتہ کسان چہ حکم کوی

بِالْقِسْطِ مِنَ النَّاسِ فَبَشِّرْهُمْ

یہ انصاف سرہ کہ خلقو نہ تو زیورہ درکہ دوی نہ

بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ۲۱

یہ عذاب دردناک سرہ

۲۱۔ یہ دے آیت کیں کہ ان تو لوگ تفصیل دے۔ یعنی دغہ اہل کتاب و یہود و نصاریٰ کہ اسلام نہ فتح کر چکے تھے دے یہ دلیل کہ دے دے کار و نو کہ ہفتی۔ او ہفتی نہ مخوف آخری ذکر کوی۔ اول کاریے دادے چہ ان الذين يکفرون بآیت اللہ، کہ آیت اللہ نہ مراد تورات، انجیل او قرآن دے چہ دوی دغہ آیات تو حید او کہ رسالت کہ آخری رسول نہ مخالفت کریں۔ دا صفت کہ دوی یہ مشرانو کیں وو او دار تک یہ کشرانو کیں ہم دے۔ کہ دے وچے نہ یے یہ صیغہ کہ فعل مضارع سرہ ذکر کریں۔ او دویم کاریے دادے چہ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيِّنَ بِغَيْرِ حَقٍّ کہ دے تفسیر یہ سورۃ بقرہ کیں تیر شویں۔ او دا صفت صرف کہ دوی کہ مشرانو و لیکن کشرانو تعریف کو کہ دغہ کار کہ خپلو مشرانو او حق یے کہ نہ لو تو گویا چہ کشران ہم یہ دغہ کار کیں شریک شول کہ مشرانو سرہ۔ کہ دے وچے نہ یے یہ صیغہ کہ فعل مضارع سرہ ذکر کرو۔

سوال :- دلالتہ حق یے نکرہ ذکر کریدہ او یہ سورہ بقرہ کیں

الحق معرقہ ذکرده - جواب :- هر کله چه دلتہ پہ ان الذین
 آہ موصول سرہ ذکر شوعہ چه متضمن دے معنی د شرط
 لہوہ نو تعمیم فائدہ کوی نو نکرہ ذکر شوعہ د تعمیم د پیرہ .
 او یہ سورۃ بقرہ کتب آیت د معہود کسانو یہ بارہ کتب
 دے . او ہغہ حق شرعی چه یہ ہغہ سرہ د انسان قتل
 کول جائز کیڑی ہغہ ہم ہغہ کسانو تہ معلوم وو د دے
 وجہ تہ یے یہ الف لام سرہ معرقہ ذکر کرو - او دریم
 کار دوی دا دے چه وَيَقْتُلُونَ الَّذِينَ يَأْمُرُونَ بِالْقِسْطِ
مِنَ النَّاسِ ، لفظ د من الناس کتب اشارہ دہ چه
 دا غیروہ د انبیاء علیہم السلام تہ - یعنی نور علماء وو
 چه دعوت یہ یے کولو حق تہ - او قسط تہ مراد دعوی
 د توحید او اسلام دے او هر کله چه یہ دیکتب یا مرون
 بالقسط ذکر کرو او ہغہ دلالت کوی چه د دوی د قتل
 کولو د پیرہ دلیل نیشہ نو بغیر الحق ذکر کولو تہ حاجت
 نیشہ - یہ دے کارو نو کتب وجہ د ترتیب دا دہ چه
 اول د دویم د پیرہ سبب دے او دویم د دریم د پیرہ
 سبب دے نو سبب یے مقدم کریں یے یہ سبب بات دے
 د حسن بصری تہ روایت دے چه د امر بالمعروف او
 نہی عن المنکر کوونکی مرتبہ یہ عظمت کتب د انبیاء
 مرتبہ تہ نیز دے دہ -

سوال :- النبیین تہ معلوم کیڑی چه دے خلق و قول انبیاء
 قتل کریں دی - او دا خو صحیح تہ دہ ؟

جواب :- یہ النبیین کتب الف لام عہدی دی - او بعضے
 د هغوی تہ مفسرینو جو مو تہ ذکر کریں دی - ابن عاشور
 و ثیلی دی چه دوی ذکر یا علیہ السلام قتل کرو حکہ چه
 ہغہ د یحیی علیہ السلام (رخیل خو یے) د قتل تہ د بیج
 کولو کوشش کولو - او یحیی علیہ السلام یے قتل کرو حکہ
 چه ہغہ د عیسی علیہ السلام تصدیق کوہ - او ارمیاء

أُولَئِكَ الَّذِينَ خَبَطَتْ أَعْمَالُهُمْ

دا هغه خلق دی چہ برباد شوئے دی عملونہ ددوی

فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمَا لَهُمْ

یہ دنیا اد آخرت کیں او نیشته دوی لره

مَنْ يُصْرِفْ ۝۲۲

هیژک مددکاران

او حزقیل علیہما السلام یے قتل کری وو عککہ چہ هغوی به
د دوی د ناکاره عملونو رد کوو۔ او اشعیاء علیہ السلام
یے یہ آره باندے دوه پکړے کړے وو۔ او ابن جریر
او ابن کثیر په سند سره د ابو عبیدہ بن الجراح رضی
الله عنه نقل کړیدی چہ ما د رسول الله صلی الله علیه
وسلم نه تپوس او کړوچہ د چا عذاب ډیر سخت دے د
قیامت په ورځ۔ نو هغه او فرمائیل چہ هغه سره چہ
قتل کری نبی لره یا هغه چا لره چہ امریا المعروف او
نهی عن المتکرری۔ بیایے دا آیت اولوستو او فرمائیل
یے اے ابو عبیدہ بی اسرائیلو د ورځ په اول کیں درے
خلوینت انبیاء علیهم السلام په یو ساعت کیں قتل
کړل۔ نو بیا یوسل او یا کسان زیا سیدل او نهی عن المتکر
یے کوله نو د ورځ په آخر کیں یے هغوی هم په یو ځل
قتل کړل۔ د دے وچ نه الله تعالی او فرمائیل چہ فَبَشِّرْهُمْ
بِعَذَابٍ أَلِيمٍ، هرکله چہ مبتداء موصول متضمن ده
معنی د شرط لره نو په خبر کیں قاء راوړه۔

سوال:- بشارت خو د خوشحالی خبر ته وئیلے شی او دلته
یے د عذاب سره ذکر کړو؟

جواب:- دیته په عربی کیں تهکم وئیلے شی یا تبلیح۔ او
اطلاق د یوضد دے په بل ضد یا ندے۔

۳۱۔ یہ دے کہیں کہ مخکیش تنخویف اخروی تاکید دے او جواب
 دیو وہم دے۔ ہتھ دا چہ کہ دوی دیارے نیک اعمال شتہ دے
 یا دوی خان دیارہ شفعاء (شرکاء) نیولی دی۔ او کہ دوی تابعان
 مریدان او مقتدیان شتہ دے ہتھوی بہ جے۔ مچ کوی کہ عذاب
 نہ۔ تو حاصل کہ جواب دادے چہ کہ دوی نیک اعمال یہ
 سبب کہ کفر بالآیات او یہ قتل کولو کہ انبیاء و سرہ باطل شری
 دی۔ او کہ دوی شفعاء او مریدان وغیرہ کہ دوی سرہ امراء
 نہ شے کولے۔

أُولَئِكَ الَّذِينَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ، أُولَئِكَ
 سرہ اشارہ دہ مخکیش صفتونوتہ یعنی کہ دے صفتونو کہ
 وجے نہ کہ دوی اعمال بریاد شوییدی۔ حبط یہ اصل کہیں
 کہ اویسا تو مرض دے چہ یہ دیر خوراک سرہ جے خیتہ اویسیا
 او کہ دے وجے نہ مرشی۔ نو کہ دوی کہ اعمالو کہ حبط تشبیہ جے
 کہ اویسا تو کہ دغہ حالت سرہ ور کریدہ۔ یہ دنیا کہیں حبط دادے
 چہ کہ دوی مدح بدلہ شہوہ یہ ذم سرہ۔ او ثناء جے یہ لعنت
 سرہ او امن جے یہ قتل یا یہ قید کولو سرہ بدل شول۔ او حبط
 یہ آخرت کہیں دادے چہ دغہ کارونہ سبب کہ نجات کہ اور کہ جہنم
 نہ جو ریری۔

وَمَا لَهُمْ مِّنْ نَّاصِرِينَ، او هر کله چہ دیر کسان نصرت نہ شے
 نویوکس بہ شہوہ ریکہ شہوہ مدد او کپی کہ دے وجے نہ جے
 جمع ذکر کرہ۔

قائده:- ابو حیان و بیلی دی چہ هر کله کہ دوی درے صفات
 قبیحہ جے ذکر کرل تو یہ ہتھ یاس دے درے عذابوتہ یہ
 ترتیب سرہ مرتب کرل۔ یعنی یہ کفر بالآیات یا تکذبات
 کہ عذاب الیم۔ او یہ قتل کہ انبیاء یا اسے بریادیدل عموتو
 او یہ قتل کہ نور و حق پرستو یا اسے عدم نصرت کہ ناصریتو
 مرتب کریدے۔

اَلَمْ شَرَّا لِيَ الَّذِيْنَ اَوْثَرُوْا

آیا ته گورے ته هغه کسانو ته چه ورکړے شوے ده هغوی ته

نَصِيْبًا مِّنَ الْكِتٰبِ يُدْعَوْنَ

يو برخه د کتاب د الله تعالى بللے کيدل شي دوی

اِلَى الْكِتٰبِ اَللّٰهُ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ

کتاب د الله تعالى ته د پاره د دے چه فيصله اوکړي په مينځ د دوی کښ

ثُمَّ يَتَوَلٰى فَرِيقٌ مِّنْهُمْ

بيا مخ اوگر هغوی يو ډله د دوی ته

وَهُمْ مُّعْرِضُوْنَ ﴿۲۳﴾

او دوی هيشه مخ گرځوونکي دي -

۲۳: مخکښ د دوی د لویو علماؤ حال ذکر شو چه هغوی اختلاف بغیا کړیو - او څه کتابونه ئې هم په ضد او عناد سره د دین اسلام ته مخالف لیکلي وو - او هغوی مقلدین دی - نو اوس د دوی د نیمګړي علماؤ حال ذکر کوی چه د کتاب په بعضو حصو باندې علم لری او دا د مخکښو مقلدین دی - دارنگ مخکښ آیا تو نو کښ د دوی یغی او او عناد ذکر شو نو اوس د دوی د عناد غایه او دلیل ذکر کوی -

اَلَمْ شَرَّا لِيَ الَّذِيْنَ اَوْثَرُوْا نَصِيْبًا مِّنَ الْكِتٰبِ ، اَلَمْ

استفهام د ډیر تعجیب د پاره دے - اَوْثَرُوْا نَصِيْبًا کښ

دوه احتمالات دی - اول داچه د دینه مراد صرف

یهود او نصاری دی چه د جنس کتابونو الهیوته هغوی

ته یو کتاب ورکړے شویدے - دویم احتمال داچه د

دینه مراد هغه کتابیان دی چه د یهودو او نصارانو

او د دے امت ته چه هغوی د کتاب په الفاظو پوهیږی

ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَالُوْا لَنْ تَمْسُقَنَا

دا ددے وجہ نہ چہ دوی دائی ہجرت بہ ادتہ رسیری مونی تہ

النَّارُ اِلَّا اَيَّامًا مَّعْدُوْدَاتٍ وَّغَرَّهَمُ

اور د جہنم مگر یو غورے شمارے شوے او دھوکہ دکرے دہ

فِيْ دِيْنِهِمْ مَّا كَانُوْا يَفْتُرُوْنَ ﴿۲۴﴾

دوی تہ پہ نام د دین د دوی کیں ہذہ خبر وچہ د دوی (مشرانو) یے د خان نہ جو کہ دے دوی

شی او مراد د اعراض تہ گر خیدل شی پہ زہہ سرہ۔ یا
مراد د تولى تہ تولى وی پہ وخت د دعوت کیں۔ او مراد
د اعراض تہ استمرار او ہمیشہ اعراض کول وی۔
قرطبی و ثیلی دی چہ دا دلیل دے چہ خوگ کتاب اللہ تہ
د فیصلہ د پاره را او بللے شی او مخالفت او کری نو ہذہ لہ
پہ مناسب زجر و زکری۔ او ہذہ پہ حکم د دے آیت
کیں داخل دے۔

۲۴ :- پہ دے آیت کیں د تولى او اعراض کولو د پاره
دوہ علتونہ ذکر کوی۔ اول علت دا دے چہ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ
قَالُوْا لَنْ تَمْسُقَنَا النَّارُ اِلَّا اَيَّامًا مَّعْدُوْدَاتٍ، پہ ذٰلِكَ
کیں اشارہ دہ تولى او اعراض تہ۔ یعنی دا عقیدہ ساتل
چہ مونی جنتیان یو او د جہنم د اور نہ۔ لیچ یو دا سبب
دے دے خبرے چہ دوی خان پہ حقہ یاندے گنری
پہ خلاف د کتاب اللہ کیں او خوگ چہ خان پہ حقہ گنری
نو ہذہ فیصلہ د کتاب اللہ تہ نہ راستی۔ زمخشری و ثیلی
دی لکہ چہ جبریہ او حشویہ دا سے دی۔ او حہ وایم
چہ دا سے د مقلدینو حال دے پہ تقلید شخصی جامد
سورہ۔ او د دے جملے تفسیر پہ سورہ بقرہ تہ کیں
تیر شویدے۔ او دویم علت یے دا دے چہ وَّغَرَّهَمُ
فِيْ دِيْنِهِمْ مَّا كَانُوْا يَفْتُرُوْنَ، غرور دھوکے تہ و ثیلے شی۔

فَكَيْفَ إِذَا جُمِعْتَهُمْ لِيَوْمٍ لَا رَيْبَ

تو گنہ رنگ یہ دی حال دے دوی پہ ہفتہ دخت کیں چہ راجع یہ مونہ دوی پہ داسے ویر کیں چہ شک نیست

فِيهِ وَوُفِّيَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ

یہ ہفتے کیں او پورا بہ و دکرے شی ہر نفس تہ بدلہ دہندہ عمل چہ ہفتہ کرے وی

وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿۲۵﴾

او یہ دوی باندے ہیچ ظلم نشی کیدے ۔

دکا تو ایفتر و ن ضمیر فاعل دے دوی لو یوم ملا یا نو تہ راجع
دے چہ ہفتوی بغی ضد او عتاد کرے و۔ او دغان تہ یے مسئل
د جواز د شرک او بدعت او تور یا طلوجورے کرے وے۔ او
دغہ چہ روستور و ملا یا تو اورید لے تو دہفتوی تقلید یے
کو و او ہفتے تہ یے دین و عیلو۔ یا ضمیر د فاعل و ملا یا تو
تہ راجع دے چہ ہفتوی کئی تمسنا التاثر خبرہ او تورے داسے
غلطے خبرے کو لے۔ اوقی دینہم اشارہ دہ چہ افتراء یہ دیتی
احکام و کیں سبب د ہلاکت او غرور دے۔ د دینہ معلومہ شوہ
چہ د کو موکسا تو عقیدہ وی چہ موت و جنتیان او بخلے شوی یو
یا زموتر د پارسہ عذاب ابدی نیشستہ او د یا طل خبر و تقلید
کوی۔ تو داسے خلق د قرآن او سنت اتباع والا تہ دی۔

بھ۔ یہ دے آیت کیں متکرینو تہ تخویف آخر وی دے۔ فکئیف
دالفظ د تعجیب دے دوی د حال د پارسہ دے۔ او د استفہام جواب
نہ غواری او حالہم لفظ پتہ دے۔ اذاجمعتہم لیوم لا ریب فیہ
ہر کلمہ چہ یہ دغہ ویر کیں جمع دے تو لو خلق و دہ تو حکم ورتہ
یوم الجمع و ثیلے شی۔ د یوم تہ مراد مطلق وعت د او د لا ریب
نہ مراد تقی د ریب دہ یہ حقیقت د وقوع د دغہ ویر کیں
شک کو ورتکی دیر خلق دی۔ د ووفیبت کل نفس ماکسبت دلتہ
د ماکسبت نہ معکین لفظ جزا پتہ دے۔ او ماکسبت عام
دے خیر او شر تہ او د ہر یوسرہ یہ سبب د نور و خصوصو سرہ

قُلِ اللَّهُمَّ مَلِكُ الْمُلْكِ شَوْقِي

تہ ادایہ اے اللہ اختیار مند د بادشاہی ورکھے تہ

الْمُلْكِ مَنْ تَشَاءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ

بادشاہی ہفہ چاتہ چہ ادخوارے ادیا کادے تہ بادشاہی

مِنْ تَشَاءُ وَتُعِزُّ مَنْ تَشَاءُ

دہفہ چاتہ چہ تہ ادخوارے ادعزت ورکھے ہفہ چاتہ چہ تہ ادخوارے

وَتُذِلُّ مَنْ تَشَاءُ بِإِذْنِ الْخَيْرِ

اد ذلت ورکھے تہ ہفہ چاتہ چہ تہ ادخوارے یہ لاس ستائیں تول خیر دے

إِنَّكَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

یقیناً تہ یہ ہر خیز بات دے قدرت والا ہے۔

جدا جدا شرط دے یعنی جزاء د خیر یہ پورہ ورکیدیشی
یہ دے شرط چہ یہ شرک او کفر سرہ بریاد شوے نہ وی۔
او جزاء د شریہ ورکیدے شی یہ دے شرط چہ یہ توبہ یا
یہ فضل د اللہ تعالیٰ سرہ معاف شوے نہ وی۔

وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ، ظلم یہ معنی د نقصان دے یہ ثواب د نیک
عمل کیں او یہ معنی د زیادت دے یہ سبباً تو کیں دواپرتہ
شامل دے۔

۱۱۱ د دریم یاب خلاصہ :- د دے آیت نہ دریم یاب دے
ترایت ۱۱۱ پورے۔ یہ دیکش اول اثبات د توحید دے یہ
ذکر د دوسرے صفات د الوہیت سرہ یہ ۱۱۱، ۱۱۱ کیں۔ دویم
منع کول دی د دوستاے د کافرا توتہ او یہ ہفہ یات دے تخویف
دے ترایت ۱۱۱ پورے۔ دریم ترغیب دے اتباع د رسول اللہ
صلی اللہ علیہ وسلم تہ چہ یہ ہفہ سرہ دوستانہ د اللہ تعالیٰ
حاصلیری۔ محاورم دفع د شہادت تو د تصاراع دہ یہ ذکر د عبدیت
د آباؤ د انبیاء سرہ یہ ۱۱۱ کیں او خصوصاً د مریم علیہا السلام

دَمُورِیہ بَارَہ کُتِش شِبہ او پِہ بَارَہ دَکُزِیَا عَلِیہ السَّلَام کُتِش۔ او
 شِبہ پِہ بَارَہ دَکُزِیَا عَلِیہ السَّلَام کُتِش پِہ اَثَبَات دَ
 عِبْدِیَّت دَ هُغوی سِرہ تَفْصِیلًا او خُصُوصًا عِبْدِیَّت دَ عِیْسٰی
 عَلِیہ السَّلَام پِہ دَکُز دَ پَنخُویشَت صَفَات دَ عِبْدِیَّت دَ هُغہ
 سِرہ۔ او رَد دے پِہ هُغہ نَصَارَاؤ بَانْدے چہ دِلِیل نِیسی
 دَ الوِہِیَّت دَ عِیْسٰی عَلِیہ السَّلَام دَ پَارَہ۔ او دَ اَبْنِیَّت دَ هُغہ
 اَمُور خَارِقہ لِلْعَادَات سِرہ تَر سَہ پُورے۔ پَنخُم اَعْلَان دَ
 مِیَاہِلے نَصَارَاؤ تہ او دَ هُغوی مَح کُزِیَا۔ او اَخْتِثَام دے
 پِہ دَکُز دَ دَعُوے دَ تَوْحِید سِرہ۔

رِیْط لے۔ ہر کَلہ چہ دوی دَ قُرْآن تہ اَعْرَاض کُؤ پِہ سَبَب
 دَ دے چہ دِلَالَت کوی پِہ اَنْتِقَال دَ نِیوَت او بَاد شَاہِی دَ
 بِنِی اِسْرَائِیل تہ عَرَب اُمِیْدِیْنو تہ۔ نو پِہ دے اِیَا تُو نو کُتِش
 اَظْہَار کوی چہ دا تَصْرِف او اَخْتِیَار دَ اللہ تَعَالٰی دے۔ پِہ دے
 بَانْدے اَعْتِرَاض نَشِی کِیدے۔

رِیْط لے۔ ہر کَلہ چہ مَخْکِش دَ عِنَادِیَا نُو حَال او تَخْوِیْف دَکُز
 کُرو نو اَوَس اَمْر و ر کوی رَسول اللہ صلی اللہ عَلِیہ و سَلَم
 تہ پِہ دَکُز دَ خَاص دَعَا سِرہ او دا صِفَت دَ اَثَابِت کُؤ نو دے۔
 رِیْط لے۔ تِیر شَوِی تُولُو اِیْتُو نو کُتِش رَد و پِہ نَصَارَاؤ دَ
 نَجْرَان بَانْدے پِہ رَد دَ بَعْضے شِبہَات دَ هُغوی سِرہ۔ نو
 اَوَس رَد دے دَ هُغوی پِہ بَا طَلہ عَقِیدہ بَانْدے پِہ بَارَہ دَ
 عِیْسٰی عَلِیہ السَّلَام کُتِش پِہ دَکُز دَ صَفَات دَ الوِہِیَّت سِرہ
 چہ دا صِفَت تہ پِہ عِیْسٰی عَلِیہ السَّلَام کُتِش نِیشتہ تُو خَرِنگ
 تَا سُو هُغہ لِرہ الوِہِیَّت تَا بَتُوئ۔

تَفْسِیر: اَللّٰهُمَّ، خَلِیل او سِیْبُو یہ وَاِی چہ دا پِہ اَصْل
 کُتِش یَا اللہ دے۔ ہر کَلہ چہ یَا حَذَف شَوَہ تُو دَ هُغہ پِہ
 بَدَل کُتِش پِہ اَخْر کُتِش یے مِیْم مَشْدَد رَا وِرو۔ مِیْم مَشْدَد
 پِہ اَصْل کُتِش دَوہ مِیْمونہ دی تُو دا عَوْض دی پِہ بَدَل
 دَ یَا او اَل ف کُتِش چہ هُغہ ہَم دَوہ دی۔ او پِہ لَفْظ قَل کُتِش

اشارہ دہ چہ اللہ تعالیٰ پہ دے طریقے سرہ یا دول پکار
دی۔ دے دے دے پیارہ چہ رد اوشی پہ نصاریٰ بانڈے او پہ
نورو مشرکانو بانڈے۔ او دے دے وچ نہ ئے مقصود
بالنداء نہ دے ذکر کرے دے پیارہ دے تعیم ہر مقصد
شرعی تہ۔ دے تضرین شمل رحمہ اللہ تہ روایت کچہ چا پہ
دعا کیں اللہم اوتیلو نو دے شہ پہ تلو اسماء حسنی سرہ
ئے دعا او غوبتلا۔

مَلِكِ الْمَلِكِ، سیبویہ وٹیلی دی چہ دلہ بل حرف نداء
پت دے حکہ چہ دا دے اللہم دے پیارہ صفت نحویہ نشی
کیدے۔ او زجاج وٹیلی دی چہ دا دے اللہم دے پیارہ صفت
کیدیشی۔ مَلِكِ، متصرف پہ تلو خیزونو کیں پہ ہفہ
طریقہ چہ غواری ئے پہ ذواتو، منافعو او شراتو کیں۔
الْمَلِكِ دایو قسم دے دے مَلِكِ تہ او دا اعلیٰ قسم دے حکہ
چہ ذاتصرف کول دی پہ دیر جماعت کیں پہ طریقہ دے
تنظیم او اقامت دے حقوقو او پہ رعایت دے مصالحو سرہ۔
او الْمَلِكِ کیں الف لام دے پیارہ دے جنس دی او پہ دیکیں
مضاق پت دے یعنی ورکول، تقسیمول، قراخول او تنگول
دے مَلِكِ۔ او مجاہد وٹیلی دی چہ دے مَلِكِ تہ مراد نبوت دے
لیکن تخصیص تہ ضرورت نیستہ۔

شَوْرِي الْمَلِكِ مَنْ شَاءَ، ابو حیان وٹیلی دی چہ دے
مَلِكِ تہ مراد سلطان او غلبہ دہ او دا تفسیر دے مالکیت
دے یعنی مالکیت صفت فعلیہ دے پہ طریقہ دے ایتاء او
نزع سرہ۔ او ایتاء ئے ذکر کرہ او تملیک ئے تہ دے
ذکر کرے حکہ چہ تملیک اختیار تہ وٹیلے شی او مَلِكِ
کیں اختیار حقیقی تہ ورکوی۔

وَشَوْرِي الْمَلِكِ مَنْ شَاءَ، نزع پہ اصل کیں لے کول
دے جو جسم دی دے خیل خائے تہ۔ او استعمالی پری پہ لے
کولو دے صفاتو او دے معانیو کیں۔ نو دلہ مراد دادے چہ

را کا بی صفت دے مُلک دے ہفتہ چاہے چاہے او غواہی۔ یہ دے
 کیں بعض مفسرین تو تخصیص کریدے چہ محمد صلی اللہ
 علیہ وسلم او دے ہفتہ اُمت یہ اول من تشاء کیں مراد دے
 او فارس، روم او عتقان دے قریشو او یہود او نصاریٰ یہ دوم
 من تشاء کیں مراد دی لیکن غورہ دادہ چہ دا عام دے
 او دے پکین داخل دی۔ یہ تنزع تعبیر کیں اشارہ دے
 چہ مُلک اکثر خلق یہ خیل اختیار او خویش سرہ نہ
 پریردی بلکہ یہ زور سرہ دے ہفتہ تہ اختیال کیری
 او یہ مجبورئ سرہ ئے پریردی لکہ یہ حدیث کیں
 دی نعمت المرضعه و یثمت القاطمہ (امارت بنہ
 بی و رکوونکے دے او تا کار دے بیو تہ پریرکوونکے دے)۔
 وَ تَوَرَّجَ مَنْ تَشَاءُ وَ تَنَزَّلَ مَنْ تَشَاءُ، دا دے مُلک تہ عام
 دے حکہ چہ اعزاز (عزت) یہ دنیا کیں مال، ہیبت او
 رعب او دبدبہ ورکول دی۔ او یہ دشمنان و بانس دے غلبہ
 ورکول دی۔ او نشر و اشاعت دے دین دے۔ او ذلت دے
 دے مقابل وی۔ او یہ آخرت کیں اعزاز جنت تہ دے
 اول وخت تہ داخل دی۔ او لوے لوے درجات او مرتبے
 ورکول دی۔ او ذلت یہ آخرت کیں یہ جہنم کیں، میدان
 حشر کیں شرمندہ گول او دے ہفتہ دے پارہ شفاعت تہ
 قبول دی۔

بَيِّنَاتُ الْخَيْرِ، یہ دیکیں دے اعزاز تہ ہم زیات تعظیم دے
 ہر قسم خیر و منافع او فوائد او امن ورکول او تہول
 حاجات پورہ کولو تہ شامل دے۔ او اصل تصرف دا
 وی چہ پخپل لاس سرہ او کریشی دے دے وچے تہ دلتہ
 ئے لفظ نید ذکر کرو۔ دے دید معنی حقیقی ظاہری مراد
 دے بغیر دے تمثیل، تشبیہ، تاویل او تحریف نہ۔
 سوال :- الخیر ئے ذکر کرو او الشر ئے تہ دے ذکر کرو؟
 جواب :- دیتہ اکتفاء و تیلے شی چہ یو خیر ذکرشی او

تَوَلَّجَ الْبَيْلَ فِي النَّهَارِ وَتَوَلَّجَ

نہ باسے تہ شپہ پہ درخ کنیں اد نہ باسے تہ

النَّهَارِ فِي الْبَيْلِ وَتَوَلَّجَ الْحَيَّ

درخ پہ شپہ کنیں او را او باسے تہ ڈوندے

مِنَ الْمَيِّتِ وَتَوَلَّجَ الْمَيِّتِ

ڈ مر تہ او را او باسے تہ مر لہ

مِنَ الْحَيِّ وَتَوَلَّجَ مَنْ تَشَاءُ

ڈ ڈوندی تہ او روزی ورکے تہ ہڈہ چاہ تہ او غوارے

بِغَيْرِ حِسَابٍ (۲۷)

پہ بغیر د حساب نہ -

مقابلے حذف شی -

جواب لہ - قضا او تقدیر د خیر اصالگا دے او د شر

بالواسطہ عارضی دے -

جواب لہ - نسبت د شر پہ داسے مقام کنیں بے ادبی دہ

پہ دنیا کنیں شر محض نیشہ یلکہ خیر مطلق دے یا مخلوط

دے د خیر او شر تہ پہ داسے طریقے سورہ چہ شر پکتن

مغلوب دے -

إِنَّكَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، دا د مخکنیں نہ ہم عام دے -

مخکنیں تہ ہم شامل دے او د ہر خیر او شر او د ہفے

جزئیات او اجزاء تہ شامل دے - او دا علت او دلیل

د ماقبل دے - د دے وجہ تہ واو د عطف ہے نہ دے

ذکر کرے -

۲۷ - پہ دیکھیں د تصرفات الہیہ نور صفات فعلیہ ذکر

کوی - پہ تیر شوی آیت کنیں امور معقولہ معنویہ ذکر

وواو پہ دے آیت کنیں امور محسوسہ ذکر دی -

تَوَلَّجُ اللَّيْلِ فِي النَّهَارِ وَتَوَلَّجُ النَّهَارِ فِي اللَّيْلِ، یعنی دَ شپے
 نہ شہ ساعات (وخت) کم کرے شی او دغہ ساعات پہ ورج کش
 داخل کرے شی تو دسرخ او بدہ شی او دغہ شات بر عکس۔
 او پہ دیکیں اشارہ دہ چہ کلہ تیرے د کفر او شرک پہ رتہ
 د ایمان او توحید سرہ بدلے کرے شی او کلہ رتہ د ایمان او
 توحید بدلے کرے شی پہ تیرو د شرک او کفر سرہ۔ د شی
 صلی اللہ علیہ وسلم پہ بعثت سرہ اول حالت پیدا شو یحیی
 رتہ راغلہ او تیاریۃ ختمہ شوہ تو د دے وچہ ہغہ یے مخکین
 ذکر کرے دے۔

وَتُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَتُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ، دولوج رتہ نویستلو
 مقابل اخراج دے تو پہ دیکیں ربط د تقابل دے۔ او دعام
 دے دیر و حال تو تہ شامل دے۔ اول داچہ حیوان را اویاسی
 د نطفہ نہ او دغسے پہ عکس سرہ لکہ پہ دے قول کیں چہ کنتم
 امواتاً فاحیا کم۔ دویمہ داچہ مرغی را اویاسی د آگئی تہ او پہ
 عکس سرہ۔ دریم داچہ مؤمن د کافر نہ لکہ دا قول
 چہ او من کان میتاً فاحیینا، او کافر د مؤمن نہ۔
 خلورم بوقی د اوچے زمکے یا د اوچ تخم نہ۔ او اوچ
 تخم او ادوکی د شتو بو تونہ او میووتہ۔ او پنخُم داچہ
 عالم د جاہل نہ او جاہل د عالم نہ۔

وَتَرْزُقُ مَنْ نَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ، مخکین حالات د ایجاد
 سرہ متعلق وو او دا د تربیت سرہ متعلق دے محکمہ
 چہ تربیت بنا دے پہ رزق باندے دارنگ اخراج پہ
 خلورے معنی سرہ سبب دے د پاریہ د رزق ور کو لو دے
 تفسیر پہ سورۃ بقرہ ۲۵۹ کیں ذکر شویداے۔

فَاعْلَمْ أَنَّهُ بِإِذْنِ اللَّهِ تَعَالَى أَوَّهَ صِفَاتِ
 فعلیہ ذکر کریدی او پہ دویم آیت کیں پنخہ ذکر دی
 اشارہ دہ چہ د دے صفتونو تہ یوہم پہ عیسیٰ علیہ
 السلام کیں موجود نہ دے تو خرنکہ الہ کیدی شی۔

لَا يَتَّخِذِ الْمُؤْمِنُونَ الْكَافِرِينَ

تہ و نیسی

مؤمنان

کافرانو لہ

أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ

دوستان

سوا

د

مؤمنانو

وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فليكن

اد چاہے او کہو

دا کار

نو تہ دے

مِنَ اللَّهِ فِي شَيْءٍ إِلَّا أَنْ تَتَّقُوا

د اللہ تعالیٰ (د دین) تہ پہ ہیخ غیز کیں مگر پہ ہغہ وخت چہ بخان یح کوئی تاسو

مِنْهُمْ تَقْوَاهُ وَيُحَذِّرُكُمْ اللَّهُ

د دوی تہ بخان یح کول او ویرہ درکوی تاسو تہ اللہ تعالیٰ

نَفْسَهُ طَوَّالِيَ اللَّهِ الْبَصِيرُ (۲۸)

د خپل بخان تہ

او خاص اللہ تعالیٰ طرف تہ

گر خیدل

۲۸: ربط لہ :- هر کله چہ مخکښ آیتونو کښ تعظیم د اللہ

تعالیٰ ذکر شو (چہ هغه په مؤمن باندې واجب دے)

او هغه معامله ده د اللہ تعالیٰ سره - نو اوس معامله د

مخلوق سره ذکر کوی هغه چہ هغه دشمنان د اللہ تعالیٰ

دی او منکر دی د تعظیم د اللہ تعالیٰ تہ -

ربط لہ :- هر کله چہ مخکښ رد و و په عقیده د نصاراؤ

مشرکینو باندے - نو اوس د هغوی سره د دوستانه لولو

تہ منع کوی -

لَا يَتَّخِذِ ، دا تهی ده او متعدی دے دوه مفعولونو تہ -

الکافرين مفعول اول دے او اولياء مفعول ثانی دے

مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ ، حال دے د قاعل تہ او دون په

معنی د تجاوز سره دے یعنی مُتَجَاوِزِينَ مِنْ وَلَا يَاقِ

الْمُؤْمِنِينَ إِلَى الْكَافِرِينَ اسْتِقْلَالًا وَاسْتِزَاكًا، ریعنی
 ورتیریدونکی دی کہ مؤمنان و دوستانے نہ کہ کافرانو
 دوستانے تہ نو پیریودی دوستانہ کہ مؤمنانویا کہ دوارو
 سرہ دوستانہ ساتی) اولفظ کہ من دون المؤمنین کنیں
 اشارہ دہ چہ مؤمنان شتہ نو کہ کافرانو سرہ دوستانے
 تہ ہیخ حاجت تیشہ - او کہ کافرانو سرہ موالات درے
 قسمہ دے - اول قسم دا چہ رضا شی یہ کفر کہ ہغہ باتدے
 او ہغہ بنہ کارگنری او کہ کفر یہ کارونو کنیں ورسرہ
 شرکت کوی - او کہ کفر کہ وجہ تہ ورسرہ دوستانہ ساتی
 نو دا خویقیتی کفر دے - او یو مؤمن شخص چہ داسے
 کار او کری نو ہغہ تہ مرتہ وٹیلے کییدی - دولیم قسم
 دا چہ کہ کفر یہ کارونو او شرک کنیں ورسرہ امداد کوی
 او اسباب ورلہ مہیا کوی او عقیدہ لری چہ دغہ دین
 (کفر او شرک) یا ظل دے - نو دا کار کفر خو تہ دے
 لیکن حرام دے او کلہ کلہ کفر تہ رسول کوی - دریم قسم
 دا چہ کہ کافرانو او مشرکانو عزت او احترام کوی او ہغوی
 تہ سلام او قیام کوی نو دا ہم گناہ او ممنوع کار دے -
 آلوسی وٹیلی دی چہ ہر کار چہ یہ عرف کنیں تعظیم گنرلے
 شی او مسلمانان ورتہ دوستانہ او موالات وائی - او کہ
 کمزوری مؤمنانویہ زہونو کنیں شک پیدا کوی ریعنی
 ہغوی کفر او بے دینئی تہ مائلہ کوی) نو دا متبع دے -
 ملا علی قاری یہ مرقات کنیں وٹیلی دی چہ اہل ذمہ
 رکافرانو تہ کہ ادب دپارہ او دریدال او ہغوی لہ یہ
 مجلس کنیں مشری و رکول گناہ دہ - نو یہ دے آیت کنیں
 دغہ دریوارہ قسمونہ داخل دی سرہ کہ اختلاف حکم
 کہ ہغوی نہ - او ابن عاشور اتہ اقسام ذکر کریدی - او
 کہ دے آیت مضمون یہ سورۃ العنبران ص ۱۱۱ مائدہ ص ۱۱۲
 مجادلہ ص ۲۲ او سورت متحتہ اول آیت کنیں ہم شتہ دے

سوال :- من دون المؤمنین دلالت کوی چہ کہ مؤمنانو او
کافرانو دواړو سره تعلق ساتل جائز دی ؟
جواب :- هر کله چہ دون په معنی که تجاوز سره دے نو دا
احتمال ساقط دے ۔

وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَلَيْسَ مِنَ اللَّهِ فِي شَيْءٍ ، په دے کس
تاکید دے په ترک که موالات کس او په کلام کس خندق دے
یعنی نن ولایه الله او من دینه او من حزبه ۔ فی شئی خبر دے
که کس د پاره او من الله په موضع که حال کس که
او په دے جمله کس نفی که ولایت که الله تعالی ده که هغه
چا نه چہ که الله تعالی که دشمنانو سره دوستانه کوی ۔
إِلَّا أَنْ تَتَّقُوا مِنْهُمْ تُقَاةً ، دا استثناء مفرغ ده که مفعول
له بیت نه یعنی که کافرانو سره که هیڅ سبب که وچ نه دوستانه
مه کوی مگر که وچ که تقا که نه جائز ده خو صرف په قول
او عمل سره نه په زړه سره ۔ په تقا که کس دے اقوال
دی ۔ اول قول دا چہ دا مصدر مفعول مطلق دے په
معنی اتقاء ۔ دویم دا مفعول په دے او تتقوا په معنی
که تخافوا دے او تقا مصدر دے په معنی که هغه خیر
چہ که هغه نه یوه کیدیشی ۔ دریم قول دا دے چہ دا
منصوب دے بنا په حال موکده سره او دا جمع ده یعنی
په دے حال کس چہ تا سویره کوونکی یی ۔ دلتا غوره
معنی داده چہ یوه کوی تا سو که دوی (کافرانو) نه یوه
کون ۔ یا تخان ساتی که دوی نه تخان ساتل ۔ یعنی هر کله چہ
یو مؤمن یواځی وی او کافران یی راگیر کړی او ورته
وايي چہ که کفر کلمه او وایه یا عمل که کفر او کړه کفی نو
موتی دے وژنو ۔ نو په داسے وخت کس په قول یا فعل
سره که هغوی موافقت کول جائز دے ۔ او دا په طریقه
که رخصت سره اگر چہ عزیمت نه دے ۔ او دا پشان
که دے قول که الله تعالی دے چہ إِلَّا مَنْ أَكْرَهَ وَقُلُوبُهُ

مُظْمَرٌ بِأَلَا يَمَانٍ ، (سورة نحل ۱۲۴)
 قَائِدَهُ لَه :- تَقِيَهُ وَثِيلِي شَيْ مَحَافِظَتِ دَ تَفْسِ يَا دَعَزَتِ
 قَمَالِ تَه دَ شَرَكِ دُ شَمَانُو تَه - اودا دوه قسمه دے یوحسان
 ساتل دی دَ دینی دُ شَمَانُو تَه - بل دا چہ دُ شَمَانُو وی ورسره
 پہ دُ نیوی اغراضو باندے لکہ مال جائیداد او دَ دُ نیوی
 مشری وغیرہ - دَ اول قسم حکم شرعی دا دے چہ مؤمن
 پہ داسے خائے کیں وی چہ خیل دین عملاً او قولاً نشی
 بشکارہ کولے - دَ مخالفینو دَ بیرے دَ وچے نہ تو یہ دہ
 باندے دَ خیل دین دَ حفاظت دَ پیارہ ہجرت کول فرض
 دی - اوکہ چرے دَ دہ دَ پیارہ عذر شرعی موجود وی
 لکہ زنا تہ ، ضعیفان ، پہ سترگو معذور وغیرہ او ہجرت
 نشی کولے او دَ دُ شَمَانُو دَ طرف نہ غالب گمان دا وی چہ
 دَ دین پہ اظہار سرہ یے ہغوی قتلوی یا ترینہ روزی بتدا
 یا ورلہ اولاد قتلوی تو بیا ورلہ پاتے کیدل جائز دی
 او خیل دین بہ پیت ساقی - خو کوشش دَ ہجرت کولو بہ
 کوی اگرچہ پہ خہ حیلے سرہ وی - اوکہ دَ دُ شَمَانُو نہ
 صرف دَ وھلویا دَ لبرے مودے دَ پیارہ جیل وغیرہ کیں دَ
 بند ولویرہ وی تو بیا دَ ہغوی سرہ موافقت جائز نہ دے
 او پہ حالت دَ جواز کیں صرف رخصت دے - او عزیمت دا
 دے چہ خیل دین بہ تہ پریری دی کہ قتل کرے شو تو
 شہید دے - او دَ دویم قسم حکم شرعی کیں اختلاف دے
 دَ علماء - بعضو وئیلی دی چہ ہجرت واجب دے پہ دلیل
 دَ لَا تَلْقُوا بِأَيِّكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ سرہ - او بعضو وئیلی
 چہ ہر کلہ دینی نقصان تہ جویری دی تو ہجرت پرے لازم
 نہ دے - او بعضو وئیلی دی چہ دَ خیل نفس یا دَ اولاد
 دَ ہلاکید ویرہ وی تو ہجرت پرے لازم دے خکہ چہ
 حفاظت نفس اوشی - اودا خہ عبادت او قربت نہ دے
 خکہ چہ پہ دیکیں صرف دُ نیوی غرض دے - او حالت

د جواز کیں مدارات کول په نرم کلام سره او هغوی ته خوشحالی ښکاره کول اوڅه هدایې او تحفه ورکول جائز دی. دا موالات نه دے بلکه مدارات دے په طریقہ د تقیه سره. او آلوسی د دے جواز د پاره دیر روایات او احادیث ذکر کړی دی.

فائده لکه: د تقیه په باره کیں د خوارجو او شیعه کانتو متضاد مذاهبونه دی. د خوارجو په نیز تقیه په هیڅ حال کیں جائز نه ده. د دین په مقابل کیں د نفس، مال او عزت رعایت نشی کیدے. دوی د ټیلي دی که یو شخص مונځ کوی او یو غلام د دده ټول مال پټوی یا غصب کوی نو جائز نه دی چه دے مונځ پریږدی. نور هم داسے مثالونه دی. او د شیعه کانتو په نیز د تقیه واجب ده په وخت د خوف د خپل نفس کیں بلکه په مال یا نږدے هم. نو د دوی په نیز یو شیعه شخص د اهل سنت سره په موندو، روژه او حج کولو وغیره کیں د تقیه د وجه نه موافقت کوی اگر چه د دوی په نیز سنی عبادت باطل دے. د دوی په روایاتو کیں شته دے چه چا په یو سنی پسه مونځ په طریقہ د تقیه سره ادا کړو نو داسے دے لکه چه په تی پسه مونځ ادا کړی. بلکه د معمولی خوف په وخت کیں د دوی په نیز اظهار د کفر واجب دے. او د دوی پورے مقصد ابطال دے د خلافت د صدیق، فاروق او عثمان رضی الله عنهم. د دوی په کتابونو کیں د هغه تفصیل موجود دے. او حاصل د تقیه منافقت کول دی. او د دوی په کتاب نهج البلاغه او شرح د راوندی کیں د تقیه د جواز په رد کیں نصوص موجود دی. او د دے تفصیل مفسر آلوسی په دے مقام کیں کړیدے.

وَيُحَرِّرْكُمْ اللَّهُ تَفْسَهُ، دلته مضاف پټ دے یعنی

قُلْ إِنْ تَخَفُوا مَا فِي صُدُورِكُمْ

تہ او دایہ کہ چرے تاسو پت ساقی ہنہ خبر چہ ستاسو یہ سینو کیں دی

أَوْ تَبْذُرُوهُ يَعْلَمُهُ اللَّهُ وَيَعْلَمُ

یا شکار کوئی ہنہ عالم دے یہ ہنہ یا اللہ تعالیٰ رکھہ چہ اللہ تعالیٰ عالم دے

مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ط

یہ ہر ہنہ خیز باند چہ یہ آسمانو او یہ ہر ہنہ خیز باند چہ یہ زمکہ کیں دی

وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ۲۹

او اللہ تعالیٰ یہ ہر خیز باندے قدرت لرونکے دے۔

عقاب نفسہ۔ یعنی کہ چرے موالات د کافرانو سرہ کوئی
او تور متھیات کوئی نو اللہ تعالیٰ تاسو لرہ یہ ہنہ د خیل
عذاب نہ بیرہ در کوئی۔ او یہ لفظ د نفس کیں اشارہ سختی
عذاب تہ د اللہ تعالیٰ د طرف تہ۔ او دافائداہ یہ صرف
یحدار کم اللہ سرہ تہ حاصلیری او لفظ د نفس اطلاق
یہ اللہ تعالیٰ باندے حقیقی دے بغیر د تشبیہ او تاویل
تہ۔ الوسی ہم داسے ذکر کریدی۔

وَاللَّهُ السَّامِعُ، یہ مخکین جملہ کیں تخویف دنیوی
ذکر دواو یہ دیکش تخویف اخروی مراد دے۔
۲۹۔ یہ دے آیت کیں زجر دے یہ موالات کولو د
کافرانو سرہ پت وی او کہ شکارہ وی۔

مَا فِي صُدُورِكُمْ، مَا عام دے او موالات یہ ہنہ کیں
داخل دے۔ صُدُور تہ مراد زہونہ دی۔ ذکر د محل
او مراد تربتہ حال دے یعنی زہہ یہ سینہ کیں دے لکہ
یہ سورۃ الناس ہ کیں دی۔

أَوْ تَبْذُرُوهُ، حالت د تقیہ او غیر تقیہ دواو تہ شامل دے۔
إخفاء یے د دے وجہ تہ مخکین ذکر کرہ چہ موالات
د کافرانو سرہ یتہ (یعنی یہ زہہ کیں) یہ ہر حال سرہ

يَوْمَ تَجِدُ كُلُّ نَفْسٍ مَّا

پہ ہذا درخ چہ اویہ موئی ہر یو نفس ہذا چہ

عَمِلَتْ مِنْ خَيْرٍ مُحَضَّرًا

خہ عمل یے کپے دی د خیر نہ حاضر

وَمَا عَمِلَتْ مِنْ سُوءٍ تَوَدُّ لَوْ

او ہذا چہ عمل یے کپے دی د بدے نہ غواہی بہ چہ ارمان دے

أَنَّ بَيْنَهَا وَبَيْنَهُ أَمَّا

دے پہ مینخ ددے نفس او پہ مینخ ددے دیخ کنس منزل

بَعِيدًا ط وَيُحَذِّرُكُمُ اللَّهُ نَفْسَهُ

لرے او دیرہ درکوی تاسوتہ اللہ تعالیٰ دخیل تھان نہ

حرام دے۔ او ابداء پہ تقیہ سرہ جائز دہ۔

يَعْلَمُهُ اللَّهُ، علم کنایہ دہ یہ ہتے باندے دجزاء ورکولو

نہ او اشارہ دہ چہ اخفاء ہیخ فائدہ نہ ورکوی حکہ چہ

داللہ تعالیٰ نہ اخفاء ریتول نشی کیدے۔

وَيَحْكُمُ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ، دا مستقل کلام دے

یہ یعلمہ باندے عطف نہ دے۔ او دا دلیل دے دماقبل

دیارہ۔ او ذکر دعام دے روستو دخاص نہ۔

وَاللَّهُ عَلٰی كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، داہم دتحدیر دیارہ دے

او کمال دقدرت داللہ تعالیٰ دکمال او عموم علم سرہ

دیر آیتو تو کنس ذکر دے۔ اشارہ دہ چہ داللہ تعالیٰ علم د

قدرت نہ جدا نہ دے نویہ دے سرہ وہم دفع کوی۔ کہ

خوک وہم اوکری چہ اللہ تعالیٰ عالم خودگیہ ہر خیز باندے

رچہ یو دہتے نہ موالات دے لیکن کیدیشی چہ قدرت نہ

لری پہ سزا ورکولو سرہ۔ نوجواب او شوپہ ذکر د

عموم دقدرت دہذا سرہ۔

وَاللّٰهُ رَءُوفٌ بِالْعِبَادِ ۝۳۰

او اللہ تعالیٰ دیو شفقت کوڑکے دے پے بندہ کا نو بیان دے۔

۳۰۔ دا تخویف آخری دے موالات کوونکو تہ۔ کیومر، پہ
دیکھن اقوال دی۔ اول داچہ دا متعلق دے دے قدیر سرہ۔
دویم داچہ دا متعلق دے دے مخکس یحذر کمال اللہ سرہ او
مضاق پت دے یعنی عذاب یوم۔ دریم داچہ دا متعلق
دے دے روستو توڈ سرہ۔ ہر کلہ چہ حضور دے اعمالو
پہ دتہ ورخ اہمائی خیرہ دہ۔ دے دے وچے نہ ہفہ یے
مخکس ذکر کریں دے۔ او دا قول زمخشری وغیرہ غورہ
کریں دے۔ تجد، دے وجدان تہ دے۔ متعدی دے یو
مفعول تہ چہ ماعملت دے او محضراً حال دے۔ یا تجد
پہ معنی دے علم دے دہ مفعولو تہ غورہ نو محضراً یے
دویم مفعول دے لیکن اولہ توجیہ غورہ دہ۔

مَا عَمِلْتُمْ مِنْ خَيْرٍ، پہ دیکھن دہ احتمالات دی۔ اول دا
چہ نفس عمل مراد دے۔ دویم داچہ دے ہفہ جزاء مراد
دہ۔

مَحْضَرًا، دے دے دہ معنی دی۔ اولہ داچہ حاضر بہ وی
لیکل شوے پہ عملنا مہ دے وی کنیں۔ دویمہ معنی داچہ
پورہ بہ وی ہیچ کم بہ پکھن تہ وی۔

وَمَا عَمِلْتُمْ مِنْ سُوءٍ، پہ دیکھن ہم دہ احتمالات دی۔ اول
داچہ دا عطف دے پہ مخکس ماعملت من خیر یا نڈے
او محضراً دلہ پت دے۔ او دا موافق دے دے سورت زلزال
فمن يعمل مثقال ذرة خيراً يره ومن يعمل مثقال ذرة
شراً يره، سرہ۔ دویم احتمال داچہ دا دے سر نہ کلام
دے یعنی دامبتداء دہ۔ او سورہ عام دے دے کافرانو
سرہ موالات کو لو تہ شامل دے۔

تَوَدُّ لَوْ أَنَّ بَيْنَهَا وَبَيْنَكَ أَمْدًا مَّعِيْدًا، پہ دیکھن ہم
دہ احتمالات دی۔ اول داچہ دا خبر دے ماعملت دے بارہ۔

قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ

تہ اویہ کہ چرے یے چہ محبت کوئے کہ اللہ تعالیٰ سرہ

فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ

نو تا بعداری او کروی زما نو مینہ بہ او کروی تا سوسرہ اللہ تعالیٰ او بخندہ بہ او کروی تا سوتہ

دویم دا چہ دا کہ سر تہ کلام دے۔ نو کہ یہ معنی کہ تمنا
کولو دے۔ او کو ہم کہ تمنا کہ پیارہ دے۔ بیتھا کیں ضمیر
کہ ہا نفس تہ راجع دے۔ او بیتہ ضمیر کیں دویہ احتمالونہ
دی۔ اوں دا چہ دا راجع دے ماعملت من سوء تہ او
ہغہ مبتداء دہ۔ دویم دا چہ دا یوم تہ راجع دے
او ماعملت من سوء یہ مخکین یا ندے عطف دے نو
ضمیر تہ حاجت تہ لری۔ آمدًا، امام راغب و ثیلی دی
چہ آمدًا او آید یوبل تہ یہ معنی کیں نیز دے دی لیکن
ایہ ہغہ مدت کہ زمانے دے چہ کہ ہغہ کہ پیارہ حد مقرر
تہ دی۔ او آمد دا سے مدت دے چہ کہ ہغہ کہ پیارہ حد
مجہول وی۔ یعیئدا یہ معنی کہ طویل دے یعنی او بدہ
مودہ۔

وَيُحَذِّرُكُمُ اللَّهُ نَفْسَهُ، اول تحذیر کہ عمل کہ کافرانو سرہ
کہ موالات تہ وو او دا تحذیر کہ عمل سوء تہ دے۔ یا
مخکین تحذیر کہ عمل کہ موالات تہ وو او دا کیوم کہ
قیامت تہ دے۔

وَاللَّهُ رَءُوفٌ بِالْعِبَادِ، کہ العباد تہ مراد بتول عباد دی۔
او رافت کہ اللہ تعالیٰ عام دے چہ مؤمنانو لہ کہ بد عملونو
او کہ ہغہ کہ سزا تہ۔ یح کوی او کافرانو لہ یہ دنیا کیں مہلت
ورکوی کہ توبے کولو کہ پیارہ۔ یا العباد تہ مراد خاص بندگان
دی چہ ہغہ مؤمنان دی او یہ ہغوی یا ندے رافت دادے
چہ یہ دنیا کیں تحذیر او تخویف ورکوی کہ دے کہ پیارہ
چہ کہ گناہونو تہ۔ یح شی او یہ آخرت کیں کہ دوی یہ نیک

ذُنُوبِكُمْ وَاللَّهُ عَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿۳۱﴾

دُکھنا ہونو ستاسو او الله تعالى . بخنہ کوؤنکے رحم کوؤنکے دے ۔

عمل بات دے ڇیره بدله درکوی ۔

۳۱ : ربط ۱۔ هر کله چه معکیش دگشمنانو دالله تعالى سره دموالات ته تحذیر ذکر نشونو اوس ترغیب ذکر کوی موالدات او محبت دالله تعالى او د هغه ذریعہ ذکر کوی ۔ ۲۔ معکیش یے رؤف بالعباد ذکر کرو اوس د رافت راو محبت الهی حصول دپارہ ذریعہ ذکر کوی ۔ ۳۔ معکیش تردید و وپہ تصار او د نجران یا تدے نو هغوی اوئیل چه مونر کومنه عقیدہ دعیسی علیه السلام یہ یارہ کیش لرونو دامحبت دالله تعالى دے تو یہ دے آیت کیش د هغوی ددے قول تردید کوی ۔

قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ، اِمَام غزالی وئیلی دی چه حب عبادت دے د میلان د طبیعت ته یو داسے خیز ته چه لذت او خوش ورکوی نو د میلان چه کله پوخ شئی نو هغه ته عشق وئیلی شئی نو حب یہ محسوساتو پورے خاص نه دے بلکه هغه معانی او صفات چه په عقل معلومیدی او د هغه په علم او ذکر سره ذرہ میلان اولذات حاصلیدی نو هغه ته هم حب عام دے ۔ نو د محبت حقیقی د بندہ نه دالله تعالى سره انکار نشئی کیدے او تاویل ته حاجت نه رائج ۔ او بعضه علماء وئیلی دی چه محبت دالله تعالى سره کنایه ده دارادے کولو د بندہ نه تخصیص د عبادت دالله تعالى لره نو معنی په حذف د مضاف سره ده یعنی طاعت دالله تعالى یا ثواب دالله تعالى اواز هری وئیلی دی چه محبت د بندہ دالله تعالى سره او د رسول د هغه سره په معنی د طاعت د هغوی سره دے ۔ ابو حیان وئیلی دی چه محبت د بندہ دالله تعالى سره میلان ذرہ د هغه دے هغه خیز ته چه هغه ته یے خود لے دے او امر یے ورته کریدے او عمل په هغه کوی او بندگی خاص کوی هغه لره ۔ حاصل دا دے چه محبت

دیندہ دالہ تعالیٰ سرہ میتہ ذرہ دہ دالہ تعالیٰ سرہ لیکن دامینہ
مستلزم دہ طاعت سرہ لکہ چہ وراق وٹیلی دی۔

تَغْفِي الْاِلَهَ وَاَنْتَ تَطْهَرُ حَيْثُ هَذَا الْعَمَرُ فِي الْقِيَّاسِ يَبْرُجُ
لَوْ كَانَ حَيْثُكَ صَادِقًا لَا كَطَعْنَهُ اِنَّ الْمَحَبَّ لَمَنْ يُحِبُّ مُطِيعٌ

ترجمہ :- ناقرمانی دالہ تعالیٰ کوئی او حال داچہ محبت و سرہ
شکار کوئی۔ قسم دے چہ داخویہ عقل کیں دیرہ سرے خبرہ دہ کہ
چرے ستا مینہ رشتینے وے تو تابیہ کہ حقہ اطاعت کولے۔
یقیناً مینہ کوئے ویکے خوا طاعت کوی کہ حقہ چاچہ محبت و سرہ
کوی۔ فَاتَّبِعُونِي، ہرکہ چہ طریقہ کہ محبت دالہ تعالیٰ او کہ حقہ
کرضاً حاصلو عبادت او طاعت کول کہ حقہ دی۔ او طریقے کہ
عبادت او کہ حقہ احکام یہ عقل سرہ نہ معلوم میری بغیر داتباع
کرسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم نہ تو کہ دے وچے نہ محبت
دالہ تعالیٰ سرہ یئے حصر کرو یہ اتباع کرسول اللہ صلی اللہ علیہ
وسلم کیں او اتباع یہ عمل کیں یہ حقہ پسے ورتل دی تورد
دے یہ دیر وگمراہ فرقویاں دے چہ حقوی بغیر کرسول
کاتباع نہ دالہ تعالیٰ کہ محبت دعویٰ کوی۔ اولہ فرقہ مشرکین
دی حقوی وائی چہ مانعہ ہم الا لیتقربونا الی اللہ زلفی۔ یعنی
شرک فی الحیادت کوی او وائی چہ دا معبودان زمونہ وسیلے
دی اللہ تعالیٰ نہ۔ تورد دے یہ حقوی یاں دے چہ وسیلہ شرعیہ
خوا اتباع دہ کرسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم۔ دویمہ فرقہ
منکرین کحدیث دی حقوی وائی چہ مونہ صرف یہ اطاعت کقرآن
سرہ مکلف یو۔ حاصل کردادے چہ قرآن کریم اتباع کہ نبی
صلی اللہ علیہ وسلم شرط کریدہ کہ حب الہی دپارہ۔ او اتباع
یہ اعمالو کیں وی او اعمال کاحادیثوتہ معلوم میری۔ دریمہ
فرقہ دگمراہ صوفیاء او پیرانودہ حقوی وائی چہ اللہ تعالیٰ نہ
رسیدل یہ شریعت سرہ نشی کیں مے بلکہ یہ طریقت سرہ کیڈی
حاصل کردادے چہ شریعت اتباع کہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم
نہ وٹیلے شی بغیر کاتباع کہ حقہ نہ محبت الہی نہ حاصل میری

اونہ طریقہ - مخلورمہ فرقہ کہ مبتدعیتو پیراتو او ملایا تودہ چہ ہنوی
عبادات کہ بدعاتو یہ طریقے سرہ کوی لکہ پیران کہ ذکر دیا ہر حلقہ
جو پوی او یہ خان جتہ راولی اور قص و سرودونہ کوی
او وائی چہ یہ دے طریقے سرہ تقرب الی اللہ حاصلیدی - او
ناکارہ ملایان یہ عباداتو کتب عملی بدعات کوی لکہ قضاء عمری
او حیلہ اسقاط او یہ لزوم سرہ یہ ہیئت اجتماعی سرہ
دعا کاتے کول دوستو کہ فرض ، سنتو او جنازو موٹھونو تہ
او وائی چہ داثواب دے او تہ کاروتہ دی - او حال دا چہ
ذریعہ کہ ثواب ہنہ عبادات دی چہ یہ اتباع کہ رسول اللہ
صلی اللہ علیہ وسلم سرہ وی -

فائدہ :- کہ دے آیت یہ ذیل کتب مفسریتو کہ اتباع رسول
(صلی اللہ علیہ وسلم) یہ بارہ کتب دیرینہ کلمات لیکلی دی -
عہ خوک چہ کہ اللہ تعالیٰ کہ محبت دعویٰ کوی او بیا خلاق کوی
کہ سنت کہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم تہ نو دغہ شخص
سخت دروغزن دے او کہ اللہ تعالیٰ کتاب کہ ہنہ تکذیب کوی
(مدارک ، کشاف) -

عہ ابن کثیر و ثیلی دی چہ دا آیت کریمہ حاکم دے یہ ہر
ہنہ چا باندے چہ کہ اللہ تعالیٰ کہ محبت دعویٰ کوی او تہ
وی روان یہ طریقہ کہ محمد صلی اللہ علیہ وسلم باندے
تودے دروغزن دے یہ دغہ خیلہ دعویٰ کتب تردے
یورے چہ اتباع او کری کہ شرع محمدی او دین نبوی
(صلی اللہ علیہ وسلم) یہ تولو اقوالو افعالو کہ ہنہ کتب -

عہ خطیب شریبئی و ثیلی دی چہ ہر کلا تہ او وینے ہنہ
خوک چہ ذکر کوی محبت کہ اللہ تعالیٰ او لاس تپ و ہی او
چنے و ہی نوشک نیشتنہ چہ داشخص تہ پیڑنی چہ اللہ
تعالیٰ خوک دے او تہ پوہیری چہ محبت کہ اللہ تعالیٰ خہ دے
یٰحِبِّیْکُمْ اللّٰهُ وَ یَغْفِرْ لَکُمْ ذُنُوبَکُمْ ، دا تصریح دہ چہ
یہ اتباع کہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم سرہ دودہ فائدے

قُلْ أَطِيعُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ ۚ فَإِنْ

تہ ادا یہ تابع کوئے د اللہ تعالیٰ او د رسول نو کہ چرے

تَوَلَّوْا فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْكَافِرِينَ ﴿۳۲﴾

تاسو بخ واپس نو یقیناً اللہ تعالیٰ مینہ نہ کوی د کافرانو سرہ ۔

حاصلیری ۔ اول محبت او مینہ د اللہ تعالیٰ دویم مغفرت او بخندہ
د گناہونہ ۔ یعنی چہ محبت شی سرہ د اتباع رسول نہ نو
محبوب د اللہ تعالیٰ او گرجی او محبوبیت لویہ مرتبہ دہ ۔ او
دہ تہ حبیب اللہ وئیلے شی ۔ او محبت صفت د اللہ تعالیٰ
حقیقتاً دے بغیر د تشبیہ و تمثیل او تحریف و تاویل نہ ۔
او ذنوب لفظ عام دے نو لو گناہونہ کہ لوئے وی او کہ واپہ
وی ۔ نو د اتباع رسول (صلی اللہ علیہ وسلم) پہ بعضے اقسامو
سرہ لوئے گناہونہ معاف کیری او پہ بعضے سرہ واپہ
گناہونہ معاف کیری ۔

وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ، داعلت او تاکید دے د مخکس جملو
د پاره پہ طریقہ د لقی نشر غیر مرتب سرہ ۔ یعنی د غفوریت
د صفت پہ وچ سرہ گناہونہ معاف کوی او د رحیمیت پہ وچ
سرہ محبت کوی ۔

۳۲ :- مفسرینو لیکل دی چہ دا جواب دے د سوال د منافقانو ۔
دوی وئیل چہ دا نبی زمو نہ غواپی چہ دعیشی علیہ
السلام پشان یے معبود او گنہرو ۔ حاصل جواب دا دے
چہ اطاعت ددہ فرض دے پہ ضمن د اطاعت د اللہ تعالیٰ
کنس ۔ او فرض دے پہ حیثیت د رسالت ددہ سرہ نہ پہ
حیثیت د الوہیت سرہ ۔

سوال :- پہ اتباع کنس صرف د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم
ذکر او کرے شو او پہ اطاعت کنس اللہ تعالیٰ او رسول د واپہ
ذکر وو ؟

جواب :- اتباع پہ عمل کنس اقتداء کول دی او عملی

إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَىٰ آدَمَ وَنُوحًا

يَقِيْنًا ۝ اللَّهُ تَعَالَىٰ غَوْرَ كَرِيْمٍ دے آدم علیہ السلام او نوح علیہ السلام

وَإِلَّٰهَ إِبْرَاهِيْمَ وَالْعِمْرَانَ

او اولاد دے ابراہیم علیہ السلام او اولاد دے عمران علیہ السلام

عَلَى الْعَالَمِيْنَ ۝

تولو خلقو باندے ۔

اقتداء دے اللہ تعالیٰ نشی کیدے ہنہ پہ رسول پورے خاص دے
او اطاعت اکثر یہ قول کنس وی او قول دے اللہ تعالیٰ قرآن کریم
دے ۔ او قول دے رسول دے ہنہ احادیث دی ۔ او دا دواہہ ذکر دی
یہ سورۃ طہ ستہ کنس ۔

فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْكَافِرِينَ ۝ تَوَلَّوْا فَعَلْ مَا ضَرَّعَ دے
مضارع دے یہ حذف دے تاسرہ ۔ او دے تولى نہ مراد اعراض
دے دے اتباع او اطاعت دے رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
نہ بالکلیہ او دا حقیقی کفر دے ۔ فَإِنَّ اللَّهَ يَكْفُرُ بِكُمْ
خائفے او الکافرین یے دے ضمیر دے ہم یہ خائفے باندے ذکر
کریدی دے یرتاکید دے پارہ ۔ او کہ تولى او اعراض پہ فرعی
احکامو کنس وی بغیر دے انکار نہ نو دا حقیقی کفر نہ دے
نودلتہ یہ لفظ دے کافرین کنس اشارہ دے ردہ پہ نصاراؤ دے
نجران باندے ٹکے چہ ہغوی کافر و ۔

۳۳ : ربط لے ۔ ہر کلمہ چہ مخکنس آیا تو نو کنس رد وڈ پہ
نصاراؤ باندے چہ دعویٰ دے محبت الہیہ یے کولہ بغیر
دے اتباع رسول نہ او ہنہ باطل دے نو اوس رد کوی دے
ہغوی پہ عقیدہ باندے تفصیلاً عقیدہ یے دادہ چہ
عیسیٰ الہ دے او ابن اللہ دے ۔ او تفصیل دے رد دا
دے چہ عیسیٰ علیہ السلام دے اولاد دے بشر نہ دے چہ
دے آدم علیہ السلام نہ شروع شویدی او دغہ وخت تر

آل عمران پورے رسیدلی دی او مور ددہ د عمران نہ
پیداوہ او عیسیٰ د خیلے مور ر مریم علیہا السلام نہ پیدا
وڈ او دا تول عاجز او محتاج بتدگان وڈ نو عیسیٰ علیہ
السلام خرنک الہ یا ابن اللہ کیدیشی ۔

ربط ۱۰ :- ہر کلا چہ مخکن فرضیت د اتباع او اطاعت
رسول ذکر شو نو اوس دہغہ نہ ورا ندے مصطفین ذکر
کوی چہ دہغوی اتباع او اطاعت دہغوی یہ زمانہ کنیں
فرض وڈ نو اتباع ددے رسول فرض کیدل خہ نتوے
مسئلہ نہ دہ :-

تفسیر :- اِنَّ اللّٰهَ اصْطَفٰی ، دا د صَفَوٰنہ اخستلے شویک
د خیری نہ خالی کولو تہ وئیلی شی ۔ د اصطفاء معنی صفا
کول د خیر دی او د اختیار معنی غورہ کول او د اجتناب
معنی منتخب کول دی ۔ او اصطفاء د اللہ تعالیٰ بتدگانو لہ
یا یہ ایجاد د اللہ تعالیٰ سرہ داسے شخص لہ وی چہ صفا
وی دہغہ خیرو تہ چہ یہ نور کنیں وی او کلا یہ حکم د
اللہ تعالیٰ سرہ وی اگر چہ د ابتداء نہ تہ وی ۔ او اصطفاء
یہ قرآن کنیں یہ او طریقو سرہ دیارلس کرتہ ذکر دہ ۔

اولہ طریقہ اصطفاء د دین اسلام بقرة ۱۳۲ دویمہ طریقہ
اصطفاء د انبیاء علیہم السلام پہ دے آیت کنیں او سورۃ
نمل ۵۹ اعراف ۱۲۱ بقرة ۱۳۱ ص ۱۲۱ دریمہ طریقہ
اصطفاء د مریم علیہا السلام سورۃ آل عمران ۳۷ ۔

خلورمہ طریقہ اصطفاء د طالوت بقرة ۲۲ پنجمہ طریقہ
اصطفاء د قرآن والو فاطر ۳۲ شپورمہ طریقہ اصطفاء
د ملائکہ حج ۵۷ او رومہ طریقہ یہ طریقہ د رجس سرہ
اصطفاء د بناتو صافات ۵۳ ہر خائے کنیں اصطفاء دہغہ
خائے مناسب مراد دہ دلتہ اصطفاء د نبوت او د ہر
نبی یونجد اجد ا خصوصیات مراد دی را دم و نو حائے
ال اَبْرَہِیْمَ وَآلِ عِمْرَانَ عَلٰی الْعَالَمِیْنَ) دا خلور وارہ

پہ اصطفاء دے نبوت کیں شریک دی او قرطبی لیکلے دی
 چہ اصطفاء دے ہر یو دے دوی تہ پہ پنچہ پنچہ طریقو
 سرہ دہ دے آدم علیہ السلام اصطفاء پہ پنچہ طریقو سرہ
 داسے دہ اول دا چہ اللہ تعالیٰ دے لہ پہ خیل لاس سرہ
 جوہ کریدے دویم دے تہ تعلیم دے اسماء و رکریدے
 دریم ملائکہ دے تہ سجدہ کریدہ خلورم پہ جنت کیں
 یے او سولے دے۔ پنجم دا چہ دے انسانانو پلار یے گر خولے
 دے۔ او دے نوح علیہ السلام پنچہ طریقے دے اصطفاء دا
 دی چہ اول پسر دویم پلار گر خولے شویدے حکم چہ
 روستو دے غرق دے قوم دے تہ صرف دے دے خاتمو اولاد
 یے باقی گر خولی دی دویم عمر یے او بدور کریدے
 دریم دے ہقہ دعاء شریے پہ کافرانو باندے او دعاء خیر
 دے مؤمنانو دے پانہ قبول کریدہ۔ خلورم دے یے پہ کشتی
 کیں سرہ دے اہل تہ یے کریدے۔ پنجم دے اول نسخ
 دے بعضے شرائعو کریدہ لکہ نکاح کول دے خویندو او تروریانو
 او ماسیکانو سرہ دے پہ شریعت کیں حرام کرے شو۔
 او دے ابراہیم علیہ السلام پنچہ طریقے دے اصطفاء دا دی
 اول دا چہ دے یے پلار دے انبیاء علیہم السلام گر خولے
 دے حکم دے تہ روستو انبیاء علیہم السلام تول دے
 پہ اولاد کیں را علی دی۔ دویم دے یے خلیل جوہ کرے
 دے۔ دریم دے اور دے دشمنانو تہ یے یے ساتلے دے۔
 خلورم امام دے خلقو یے جوہ کریدے۔ پنجم دے کلماتو
 پہ امتحان کیں کامیاب شویدے۔ او دے عمران اصطفاء
 دادہ چہ دے دے نذر دے یچی کرے وو دے پانہ دے خدمت
 دے دین۔ دویم مریم علیہا السلام لور یے ہقہ تہ ور کرلہ
 چہ دے نارینہ تہ یے غورہ کرے وہ۔ دریم عیسیٰ علیہ
 السلام یے مریم علیہا السلام تہ ور کر و بغیر دے مسیح کولو
 دے نارینہ تہ۔ خلورم عیسیٰ علیہ السلام لہ یے لوے معجزات

ذُرِّيَّةٌ بَعْضُهَا مِنْ بَعْضٍ ط

نسل دے بعض کے ہونے سے پیدا ہونے دی کے بعضو کہ

وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿۳۲﴾

او اللہ تعالیٰ ہر شے آدری او یہ ہر شے پوہہ دے۔

ورکری وو۔ پنجم ہندہ ہے تر او سہ پورے یہ آسمان کہیں ژوندے
 سائلے دے۔ اَلْاِبْرَہِیْمَ، مراد کے دینہ ددہ اولاد اسماعیل او
 اسحاق او یعقوب علیہم السلام او اسباط کے ہونے او آخری نبی
 صلی اللہ علیہ وسلم دے۔ وَآلِ عِمْرَانَ مراد کے دینہ مریم او
 عیسیٰ علیہ السلام دی او کے عمران یہ نوم دودہ اشخاص دی
 یو پلار کے موسیٰ او ہارون علیہما السلام او دویم عمران پلار
 کے مریم علیہما السلام او فیکہ کے عیسیٰ علیہ السلام دے دلہ
 داروستنے مراد دے او بعضو مفسرینو وٹیلی دی چہ کے دوی پہ
 منجہ کہیں اتلس سوہ کالہ فاصلہ وہ۔ عَلٰی الْعَلَمِیْنَ، مراد کے دینہ
 تول جن او انس دی سرے کے نور مخلوق نہ۔ او کے ملائیکوتہ کے
 فضیلت پہ بارے کہیں اختلاف دے۔

یہ ذُرِّيَّةٌ، کہیں دودہ احتمال ہونہ دی۔ اول دابیل کے کے آدم
 او کے ہنغ کے معطوفاتونہ او کے ذُرِّيَّةٌ اطلاق پہ آیا دیانہ ہم
 کیدے شی۔ دا قول کے یوجماعت کے مفسرینو دے۔ یا بیدل دے
 کے توح اوروستو معطوفاتونہ دا قول کے ابوالبقاء دے۔ یا بیدل
 دے کے آل نہ او دا قول کے زمخشری دے۔ دویم احتمال دادے
 چہ دا حال دے کے آدم نہ۔ او امام راغب وٹیلی دی چہ کے ذُرِّيَّةٌ اطلاق
 پہ واحد او جمع او اصل او نسل تولو یانہ کیدے شی او زنانہ
 نہ دراری وٹیلے شی۔ او جرجانی وٹیلی دی چہ دا ذُرِّيَّةٌ اخستل
 شوے دے تو پلار نہ ذُرْوٌ وٹیلے شی حکہ چہ اولاد عور شوین
 کے ہندہ نہ۔ بَعْضُهَا مِنْ بَعْضٍ، پہ دیکہیں منی کے پارہ کے اتصال دے
 یعنی بعض پیوست دی پہ بعضو پورے پہ قرابت کہیں او پہ
 نبوت او توحید او اخلاص کہیں تو معلومہ ثبوت چہ عیسیٰ علیہ السلام

إِذْ قَالَتْ امْرَأَتِي عِمْرَانُ رَبِّ

ہرکله چہ اوئل ^{شیخ} د عمران علیہ السلام اے ربہ زما

إِنِّي نَذَرْتُ لَكَ مَا فِي بَطْنِي

یقیناً ما منختہ کرے دے خاص تالہ دھغہ ولد چہ زما یہ خیتہ کتن دے

مُحَرَّرًا فَتَقَبَّلَ مِنِّي عِيسَى

آزاد کرے شوے (د دین دہار) نو قبول کرے زما تہ یقیناً تہ

أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿۳۵﴾

خاص تہ ہرکله آوے او یہ ہرکله باندے عالم یے۔

ہم ذریت دے او قرایت لری د انسانا تو (انبیاء) سرہ تو ہغہ ہم انسان دے الہ او ابن د اللہ تعالیٰ تہ دے۔ وَاللَّهُ سَمِيعٌ، اوریدونکے دے اقوالو د بتدکا تولرہ خصوصاً متضاد اقوال د یہود او نصاریٰ یہ یاہرہ د عیسیٰ علیہ السلام رکشیں۔ عَلِيمٌ، عالم دے یہ نیتو تو د خلقو خصوصاً یہ مختلف عقیدے د یہود او نصاریٰ یہ یاہرہ د عیسیٰ علیہ السلام رکشیں۔

۳۵ ہرکله چہ متکبش اصطفاء د العمران اجمالی ذکر شویدہ او تصاری د العمران (مریم او عیسیٰ علیہما السلام) عبادت کو تو اوس د العمران عبادت ذکر کوی اول حالات د مریم علیہا السلام تفصیل د بیا حالات د عیسیٰ علیہ السلام تفصیل د ذکر کوی چہ ہغہ دلالت کوی چہ دوی الہ نشی کیدے۔

إِذْ قَالَتْ امْرَأَتِي عِمْرَانُ، اخفش او مبرد وٹیلی دی چہ کراڈ تہ متکبش لفظ د الکر تریت دے او ہغہ عامل دے یہ اذکبش۔ مراد د عمران تہ عمران بن ماثان دے چہ پلار د مریم علیہا السلام دے او بنسخہ دھغہ مشہور وہ یہ حنہ سرہ حنہ لور د قاقوذا وہ او زکریا علیہ السلام دھغہ خور سرہ نکاح کرے وہ چہ نوم یے ایشاع لور د قاقوذا وہ۔ تو یحییٰ او مریم علیہما السلام د ماسی اولاد شول او داروایت د حاکم دے د ابوہریرہ تہ۔

سوال :- یہ حدیث صحیح کد معراج کنیں راغلی دی چہ
 یہ دویم آسمان کنیں عیسیٰ اویجی علیہما السلام
 اولید لے شول اودوی دواہہ کد ماسی اولاد ددو نو
 مخکنیں تاریخ خود دے حدیث نہ خلاق دے ؟
 جواب لہ :- اعتبار حدیث تہ دے تاریخ کد حدیث یہ
 مقابلہ کنیں قبول نہ وی ۔

جواب لہ :- حدیث یہ مجاز باندے حمل دے یعنی مریم
 علیہا السلام لور کد ترور (خالہ) کد یحییٰ علیہ السلام دہ
 اوعیسیٰ علیہ السلام خویئے کد لور کد ترور دہغہ وولیکن
 خویئے کد لور کد ترور تہ ہم خویئے کد ترور مجازا وٹیلی شی
 جواب لہ :- آلوسی وٹیلی دی چہ ایشاع کد حنہ اخیاف
 خور وہ یعنی صرف یہ مور کنیں لے شریکہ وہ او کد مریم
 علیہا السلام علاقہ خور وہ یعنی صرف کد پلار نہ یعنی
 عمران اول نکاح اوکرو کد مور کد حنہ سرہ نو ایشاع
 ترینہ پیدا شوہ بیائے نکاح کد حنہ سرہ اوکرو او یہ
 هغه زمانہ کنیں کد پرکھتی سرہ نکاح کول جائزو و او
 دہغہ نہ مریم علیہا السلام پیدا شوہ یہ دے طریقہ
 سرہ کد دواہہ روایاتو تطبیق کیدیشی ۔

رَبِّ اِنِّیْ نَذَرْتُ لَکَ مَا فِیْ بَطْنِیْ مُحَرَّرًا ، دا واقعہ دلیل
 دے یہ عبدیت کد عمران باندے دیارہ کد اللہ تعالیٰ کد
 دے وجہ نہ لفظ رب لے ذکر کرو او تعلق یہ نذر سرہ
 کد اللہ تعالیٰ دیارہ دا دلیل دے چہ نذر کد غیر اللہ
 دیارہ دہغوی یہ دین کنیں ہم نا جائزو و ۔ دا ہم رد
 دے یہ نصاراؤ باندے چہ تذرونہ یہ نوم کد عیسیٰ
 علیہ السلام باندے کوی ۔ معنی کد نذر دادہ چہ لازم
 اوگر خوی انسان یہ بخان باندے هغه عمل چہ یہ دہ
 باندے شرحا لازم نہ وی لیکن کد قبیلے کد اعمال
 صالحہ نہ وی کہ یہ شرط سرہ وی اوگرہ بغیر کد شرط نہ

وی۔ مَا فِي بَطْنِي، دلیل دے چہ دایہ دغہ وخت کیں حاملہ شوئے وہ دَعْمَرَان نہ او عَمْرَان وقات شوئے وؤ۔
 مُحَرَّرًا، دا مذکر لفظ یہ اعتبار دَ اَرادے دَ ہنغے سرہ دے یعنی ہنغے طلب دَ ہلک کوؤ ٹککہ چہ ہنغہ وخت کیں دَ خدمت دَ بیت المقدس دَ پیارہ تارینہ اولاد تَنَار کیدل اوز تانہ دَ مسجد دَ خدمت دَ پیارہ مناسب نہ وئے۔
 او دال لفظ دلیل دے چہ دغہ غوئے یے دَ خیل سکون قلب او اطمینان انسانی دَ پیارہ نہ طلب کوؤ بلکہ دَ دین دَ خدمت دَ پیارہ ٹککہ چہ دَعْمَرَان دَ وقات نہ روستو دَ دین دَ خدمت دَ پیارہ دَ دوی یہ کورنی کیں ہمٹوک نہ وؤ نو دے تارینہ اولاد دَ دین دَ خدمت دَ پیارہ طلب کوؤ۔
 سوال :- دے اولاد خود دے ملکیت نہ دے یہ ملکیت رقیبی سرہ او نذر خو یہ غیر مملوک کیں صحیح نہ وی لکہ چہ یہ حدیث کیں وارد دی لَا تَنْزِرُ قِيمًا لَا يَمْلِكُ ابْنُ آدَمَ؟

جواب :- دا سے نذر یہ شریعت دَ حقوی کیں جائزوؤ چہ تارینہ اولاد یہ یے دَ دین او بیت المقدس دَ خدمت دَ پیارہ نذر کول یہ ہنغے کیں ملکیت رقیبی شرط نہ وؤ۔
 جواب :- یا دا تَنَار حکما دے لکہ چہ یہ دے زمانہ کیں یومسلمان لازم او گنری چہ خہ بہ خیل اولاد دَ دین دَ علم دَ پیارہ وقف کوم دَ دُ تیا ہیخ کاروبار تَرینہ نہ اخلم او ہنغہ اولاد چہ بالغ شی توہم دَ پیلار یہ دغہ ارادہ یا تے روان وی۔

مُحَرَّرًا، مراد دَ دینہ آزاد دَ مشاغلو دَ دُ تیا نہ۔ یا خالص دَ خدمت دَ بیت المقدس دَ پیارہ۔ یعنی علم دَ دین یہ ایزدہ کبری او دَ مدارسینو دَ بیت المقدس دَ خدمت یہ کوی ٹککہ چہ بیت المقدس درسگاہ دَ دین وؤ۔ فَتَقْبَلُ مِنْهُ، تقبل اخستل دَ یو خیز دی یہ

فَلَمَّا وَضَعَتْهَا قَالَتْ رَبِّ ارْنِيْ

نومر کله چہ هغه او نریدوله هغه اویل ئے یا ربہ یقیناً ما

وَضَعْتُهَا اُنْتِیْ ط وَاللّٰهُ اَعْلَمُ

او نریدوله هغه جینئ او الله تعالیٰ بنہ پوهہ دے

بِمَا وَضَعْتُ وَلَیْسَ الذَّکَرُ

پہ هغه چہ هغه زیدوله ده او نه دے هغه نادرینه (چہ دے طلب کر دؤ)

كَالْاُنْتِیْ وَارْنِیْ سَمَّیْتُهَا مَرْیَمَ

پشان د هغه زنانه (چہ ور کړل شوه) او یقیناً ما نوم ابو د لے د هغه مریم

وَارْنِیْ اَعِیْنُ هَا بِکَ وَذَرِّیَّتَهَا

او یقیناً زه پناهی خواهم هغه لره په تاسره او اولاد د هغه لره

مِنَ الشَّیْطٰنِ الرَّجِیْمِ (۳۶)

د شیطان رڼل شوی نه .

طریقه د رضا سره اشاره ده چہ بتد کان سره د نیک عمل کولو ته دُعا د قبولیت ته هم محتاج دی -

اِنَّکَ اَنْتَ السَّمِیْعُ الْعَلِیْمُ، اوریدونکي دے تضرع خُما او دُعا او آواز خُما لره او علیم دے په زړه او په نیت خُما او د ا صفات په آخر کتب ذکر کول وسیله شرعیه ده دیاره د دُعا -

۳۶:.. فَلَمَّا وَضَعَتْهَا، ضمیر د هاراجع دے لفظ د ما ته په اعتبار د معنی سره یا په اعتبار د نسبت یا نفس سره یا په اعتبار د مولودیت سره دا د مفسرینو اقوال دی. قَالَتْ رَبِّ ارْنِیْ وَضَعْتُهَا اُنْتِیْ، دا جمله خبریه د پاره د اخبار نه ده بلکه د پاره د اظهار د حسرت او افسوس ده د مقصد په نه حاصلیدلو باندے یا په طور د عذر

کولو د ولادت د داسے ولد چه د خدمت د بیت المقدس ک یا
صلاحیت نه لری۔

وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا وَضَعْتَ، په دے قراءت کیں دا صیغه د مؤنث
غائب ده نو دا جمله معترضه ده د طرف د الله تعالی ته او پدیکیں
تنبيه ده په لوښه والی د قدر د دے یچی یا دے او اشارة ده
چه د دے شان په تیز د الله تعالی دیر او حیت دے چه دا او د
دے ولد (عیسی) به آیه (نحه) گرځی د پاره د عالمیتو لیکن
د هغه مورته دا حال معلوم نه وؤ۔ نو په دے کیں د هغه تسلی وه۔

وَلَيْسَ الذَّكَرُ كَالْأُنْثَى، دا هم د مخکین جمله پشان جمله معترضه
ده او دلیل دے د پاره د هغه د لوښه والی د قدر چه په مخکین
جمله کیں معلوم شو او الف لام په الذکر او په کالذی کیں د پاره
د عهد دی یعنی هغه نارینه اولاد چه دغه ښځه طلب کوؤ، نه وؤ
په شان د هغه جینی چه هغه ته ورکړی شوه بلکه دغه جینی
د هغه نه په لوښه والی د شان کیں زیاته وه۔ او بعض مفسرینو
وئیلی دی چه دا کلام د هغه ښځه دے او مراد د دینه تحسیر او
اقسوس کول دی په ولادت د جینی یا دے یعنی جینی خو د
هلك پشان نشی کید د هغه چه هلك خدمت د مسجد په کمال
سره کول شی او جینی یی په کمال طریق سره نشی کول لیکن
په دے توجیه یا دے په دے جمله کیں قلب لازمیږی یعنی
لَيْسَتِ الْأُنْثَى كَالذَّكَرِ، خو دا قول ضعیف دے۔

وَرَأَى سَمِيئَهَا مَرْيَمَ، دا عطف دے په رآی وَضَعْتُهَا یا دے او په
مینه کیں دوه جمله معترضه دی۔ صاحب اللباب وئیلی دی چه
دا دلیل دے چه عمران په دغه وخت کیں وفات شو د وؤ
ځکه چه عادتاً اختیار د نوم کیشودلو د پلار د پاره وی۔ قرطبی
او نور و مفسرینو وئیلی دی چه مریم په لغت د بوی کیں عابه
ته وئیل شی۔ ابن کثیر وئیلی دی چه دا دلیل دے چه نوم
کیشودل په ورځ د ولادت د یچی کیں پکار دی او د او د ورځ
نه خوروستو کول پکار نه دی۔

وَإِنِّي أَعِيزُ هَآئِكَ وَذُرِّيَّتَهَا مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ، دا جملہ
 شکار دے دے چہ العمران پہ تَعُوذُ کیں اللہ تعالیٰ تہ
 محتاج دی خصوصاً اولاد دے ہتھے چہ عیسیٰ علیہ السلام
 دے ہم پہ تَعُوذُ کیں اللہ تعالیٰ تہ محتاج دے او دا ہتول
 رد دے پہ نصاراؤ باندے او پہ دے دُعا کیں ضَمَنًا
 طلب دے دے او برد والی دے عمر دے مریم علیہا السلام او دے
 پیداؤش دے اولاد دے ہتھے - الرَّجِيمِ، رجم پہ کا ترو سرہ
 ویشتل دی او شامل دے پہ سب ویشتم او پہ لعنت
 کو لو سرہ او دا روستو معنی مراد دے پہ بارہ دے شیطان
 کیں او مراد دے دینہ ابلیس او دے ہتھے ہتول سرکشان اولاد
 دی - او پہ حدیث دے صحیحین کیں پہ روایت دے ابو ہریرہ
 رضی اللہ عنہ سرہ ثابت دے چہ ہر بچے چہ پیدا کیری تو
 شیطان دے ہتھے نخس او طعن او کری تو ہتھے آواز او چت
 کری پہ چتھ وھلو سرہ ما سیوا دے مریم علیہا السلام او
 دے حَوَیْیَہ دے ہتھے تہ بیا ابو ہریرہ رضی اللہ عنہ دا آیت
 اولو ستلو -

سوال :- دا دلالت کوی پہ افضلیت دے عیسیٰ او مریم علیہما
 السلام پہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم یا تہ دے ؟
 جواب :- دے تہ فضیلت جزئیہ و ثبلی شی او فضیلت
 کلی خورمونہ دے نبی صلی اللہ علیہ وسلم دے ہتولو پیغمبرانہ
 تہ زیات دے -

جواب :- عام نہ صرف دے فضیلت دے نبی صلی اللہ علیہ
 وسلم متضمن دی دے فضیلت لہرہ ہم -
 سوال :- معتزلہ وائی چہ دا پہ مجاز یا تہ دے حمل دے مراد
 دے الشَّيْطَانِ تہ قدرت دے پہ اغواء دے ہتھے یا تہ دے ؟
 جواب :- ہر کلا چہ حقیقت ممکن وی تو مجاز تہ تلل جائز
 نہ دی دلتہ حقیقت ممکن دے او قرطبی و ثبلی دی چہ نخس او
 طعن تہ اضلال او اغواء دے مسہ کرے شوی تہ لازمیری -

فَتَقَبَّلَهَا رَبُّهَا بِقَبُولٍ حَسَنٍ

نو قبولہ ہذا رب دے ہف یہ قبولو خائستہ سرہ

وَأَنْتُمْ يَكْتُمُهَا نَبَاتًا حَسَنًا وَكَفَّلَهَا

او زرغن یتہ کرہ ہذا یہ زرغونلو خائستہ سرہ او اوسیارلہ ہذا

زَكَرِيَّا كَلِمًا دَخَلَ عَلَيْهَا

زکریا علیہ السلام ہر وقت چہ داخل یہ شو یہ ہف باندے

زَكَرِيَّا الْيَحْرَابَ وَجَدَ عِنْدَهَا

زکریا علیہ السلام عبادت خانے تہ او موندلو دے ہف یہ خوا کین

رِزْقًا قَالِ يٰمَرْيَمُ اِنِّیْ لَکِ

روزی اویل ہذا اے مریم دے کوم خائے تہ تالوہ

هٰذَا اَقَالَتْ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ

دا دے ہف اویل دا دے نیز دے اللہ تعالیٰ تہ دے

سوال :- دتہ د حدیث تہ معلومہ شوہ چہ نخس او طعن
د شیطان متصل د ولادت سرہ وی لیکن مریم او
عیسیٰ علیہما السلام بیچ شوی دی دے دے دے دے دے
تہ او د آیت تہ معلومیہ چہ مریم علیہا السلام
پیدا شوہ او نوم یتے ورلہ کیخودلو نوروستو دا دے
او شوہ بیچ کیدل د مریم علیہا السلام دے دے
شیطان تہ یہ سبب دے دے دے سرہ نشی کیدلے ٹکے
چہ مسبب روستو دی د سبب تہ ؟

جواب :- آلوسی وائی چہ اعین د پیارہ د استقبال تہ دے
بلکہ د استمرار د پیارہ دے زمان ماضی تہ ہم شامل دے
جواب :- مسببات شرعیہ کین جائز دہ چہ د اسباب شرعیہ
تہ مخکن موجود نشی - نور جوابو تہ ہم محدثینو کرے دی -

إِنَّ اللَّهَ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ

یقیناً اللہ تعالیٰ روزی و رکوی چاہے اور خواہی

بِغَيْرِ حِسَابٍ ۳۷

بہ غیر حساب نہ -

۳۷ :- دا تفریح دہ پہ مخکس کدعا باندے اشارہ دہ چہ ہخہ
دعا زر قبولہ شوہ او دا کرامت دے -

فَتَقَبَّلَهَا تَقْبِلُ بِه معنی کد مجرد (قبیل) سرہ دے لیکن صیغہ ک
تفعل دلالت کوی چہ فاعل دیر اہتمام کوی پہ اظہار کد غہ
فعل باحدے نو اشارہ دہ اظہار کدے قبولیت تہ پہ بیکر
تور و خلقوا و معنی کد قبولیت رضا کیدل کد اللہ تعالیٰ دی پہ قبولیت
کد ہخہ مؤنث سرہ پہ خائے کد منکر یا ندرے (صاحب اللہ) -
پہ لار کد نیک بختا نوئے روانہ کرہ (قرطبی) - او حسن بصری
وہیلی دی چہ ہخہ لہ یے پہ ہیخ ... ساعت کد شپے اوور غے کس عن
نہ دے ور کرے -

سوال :- کد قبول حسن پہ خائے یا ندرے بتقبل حسن و کونہ و ہیلو
جواب :- ہر کد چہ تقبل کس یوم معنی کد مبالغہ دہ او بلہ معنی تکلف
دہ تو قبول حسن یے کدے کد پارہ ذکر کر و چہ پہ دیکس معنی تکلف
نیشہ حکہ اللہ تعالیٰ یا ندرے ہیخ کارگران نہ وی -

بِقَبُولِ حَسَنٍ یا عزیز یا قی دہ یعنی قبول یا یا پہ خیل خائے اصلی
دہ او قبول اسم دے کد پارہ کد ہخہ خیز چہ قبلو لے ثنی پہ ہخہ
سرہ یو خیز -

وَأَتَتْكُمَا نِسَاءً حَسَنَاتٍ، او پہ دیکس دیر اقوال دی اول داچہ پہ
یو و رخ کس یہ داسے لوئیلہ لکہ نورچی چہ پہ کال کس لوئیلہ
دویم قول داچہ کد ہخہ بدن یے برابر کر و بعیر کد زیادت او نقصان
نہ - دریم قول داچہ پہ تخلق او پہ تخلق (خوئی) کس شبہ لو یہ
کرہ یعنی پہ صلاح او عفت او طاعت کس لو یہ کرہ او دا قبولیت
او انبیات پہ نا اشنا طریقے سرہ اشارہ دہ چہ کدے راتلوئی

احوال بہ ہم کہ عادت نہ پہ خلاف سرہ وی لکہ پید اکیدال کعینی
 علیہ السلام۔

وَقَالَهَا زَكْرِيَّا، كَقَالَہ پہ اصل کین ضامن کید لوتہ وٹیلے شی او
 استعما لمیری پہ معنی کہ پیوست کولو او اخستلو او پہہ کہ کفالت
 کین ہم اشارہ دہ فضیلت کہ مریم علیہا السلام تہ ٹحکہ چہہ کہ
 نبی پہ کفالت کین دینی ترقی دہ او طریقہ کہ کفالت کہ ہفتہ پہ آیت
 بلکہ کین ذکر کیری۔ او واو کہ پارہ کہ ترتیب تہ دے ٹحکہ چہہ انبات
 او کفالت پہ یو وخت کین وٹ۔ او زکریا علیہ السلام پہ ہفتہ وخت
 کین نبی و واو کہ ہفتہ بنٹہ کہ مریم علیہا السلام ترور وہ یا
 خور کہ ہفتہ وہ۔ لکہ چہہ مخکین ذکر شویدی لیکن اول قول
 غورہ دے۔

كَلِمًا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكْرِيَّا الْمِحْرَابَ، الْمِحْرَابَ، مفعول فیہ
 دے یا مفعول بہ دے۔ پہ محراب کین مختلف اقوال دی۔
 ابو عبید وٹیلی دی چہہ اشرف کہ مجالسوتہ وٹیلے شی او ابن العلاء
 وٹیلی دی چہہ قصر (مانری) تہ وٹیلے شی او اصمعی وٹیلی دی
 چہہ بالا خانے تہ وٹیلی شی میرد وٹینی دی چہہ محراب تہ وی
 مگر ہفتہ ٹخاٹے چہہ پہ پاوترو ورتہ ختل کیری۔ ابن عاشور
 وٹیلی دی چہہ ہفتہ آبادی چہہ جوہہ شی کہ پارہ کہ خلوت کہ
 عبادت او اکثر دا پہ اوچت ٹخاٹے باندے وی او غیری کہ
 مسجد تہ۔ دایسے پہ سورہ سبا کین دو۔ بعضو وٹیلی دی
 چہہ دامشتق کہ کہ حرب تہ گویا کہ دغہ عبادت خانہ الہ کہ
 جنگ کولہ دہ کہ شیطان سرہ۔ او مراد پہ دے سرہ دغہ محراب
 نہ دے کوم چہہ مشہور دے پہ نن زمانہ کین۔ ٹحکہ داخو
 پہ مسجد نبوی کین پہ خلافت کہ ولید بن عبد الملک او پہ
 وخت کہ امارت کہ عمر بن عبد العزیز کین پہ مدینہ منورہ
 کین اول ٹل جوہہ شویدی۔ مفسر آلوسی لیکی دی چہہ
 موئخ کول پہ ہفتہ محرابو تو کین چہہ زمونہ پہ زمانہ کین پہ
 مساجد و کین جوہہ یری یوجہاعت کہ اثبہ کرامودا مکروہہ

گنری دی اودا قول دے علی رضی اللہ عنہ او ابراہیم نجی دے
 مصنف ابن ابی شیبہ کیں دے دوی نہ روایت دے۔ او دا
 دے ہخہ بدعات تو نہ دی چہ یہ اولہ زمانہ زمانہ دے صحابہ
 کرام (موم) کیں نہ دے۔ او دے ابو موسیٰ جہنی نہ مرفوع روایت
 دے چہ ہمیشہ یہ حتما امت یہ خیر سرہ دی ترخو پورے
 چہ خیل مساجد و کیں مذاہب جو نہ کپری پستان دے مذاہب جو
 دے نصاریٰ۔ او دے ابن ابی الجعد نہ روایت دے ہخہ و ٹیلی
 دی چہ اصحابو دے نبی صلی اللہ علیہ وسلم یہ و ٹیل چہ دے
 قیامت دے بعضے علامت تو نہ دادہ چہ یہ مساجد و کیں یہ
 مذاہب جو نہ شی۔ او دے ابن عمر رضی اللہ عنہما نہ روایت
 دے چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم فرما ٹیلی دی خان اوسا قی
 دے دے مذاہب جو نہ راو مراد دے مذاہب جو نہ یہ دے روایا تو
 کیں محارب دی) او روایات یہ دے یاب کیں دے یر دی
 امام سیوطی یہ دے مسئلہ کیں مستقلہ رسالہ لیکلہ دے
 رانتھی)۔ دے روایا تو اسانید او دے ہخہ حالت ماتہ
 معلوم نہ دے لیکن حتما یہ تیز غورہ خیرہ دادہ چہ دا
 محارب جو پول بدعت للدين ریدعت فی الوسائل
 دے او حرام یہ تصویب سرہ بدعت فی الدین دے للدين
 نہ دے۔ دے ہخہ دوا و فرق یہ خیل حاکمے کیں پیڑند لے
 کیری یعنی محراب یہ دین کیں داخل عمل نہ دے لیکن
 دے یہ وسیلہ سرہ دے مسجد قبلہ او دے صف وسط
 معلوم پیری او علم دے قبلہ او دے وسط دے صف دین دے نو
 یہ مسجد کیں محراب جو پول بدعت للدين شو
 ہاں چہ خوگ محراب جو پول دین گنری او دے ہخہ یہ
 جو پولو باندے خرچہ یہ طریقہ دے اسراف سرہ کوی
 لکہ یہ دے زمانہ کیں یہ اکثر مساجد و کیں داسے کپے
 شوی دی نو دا گناہ دے۔ دارنگ التزام یہ موع کولو
 دے امام یہ محراب کیں بدعت سیئہ دے۔ او دے آیت

نہ استدلال کول یہ جوہر لو کہ معروف محراب باندہ جہل دے
وَجَدَ حَتَّىٰ هَارِزًا ، رزق نکرہ دہ او کہ تکبیر دودہ وچے دی
اولہ وجہ دا چہ رزق کہ اوہی بہ ورسرہ وڈ پہ وخت کہ
ژہی کیں او رزق کہ ژہی بہ ورسرہ وڈ پہ وخت کہ اوہی
کیں۔ دویہ وجہ دادہ چہ کہ ہفت کمرے تہ دروازے
بندے وے یل چاتہ کہ دنتہ تللو اجازت نہ وڈ نو کہ زکریا
علیہ السلام کہ ذریعے نہ علاوہ رزق (کہ ہر قسم وی)
راتل نا اشنا کار وڈ حکمہ چہ یل سبب معلوم نہ وڈ دا
قول ابو حیان ذکر کریدے۔

كَانَ يَمْرُؤًا آتِيًا لَكَ هَذَا ، آتی یعنی کہ کوم ٹٹا تہ یا
پہ کوم کیفیت سرہ تالہ دار رزق لا غلے دے اودا دلیل
دے چہ انبیاء علیہم السلام علم کہ غیب تہ لری حکمہ دلہ
زکریا علیہ السلام پہ ظاہری سبب کہ رزق باندے علم
نہ لرو۔

قَالَتْ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ ، یعنی ہفتے او ٹیل چہ ماتہ کہ دے
سبب معلوم تہ دے او کہ کوم خیز سبب ظاہری چہ معلومہ
نہ وی نو نیکان خلق کہ ہفتے نسبت اللہ تعالیٰ تہ کوی اودا
غورہ قول دے۔

سوال :- زکریا علیہ السلام خوپہ ہر صورت کہ مریم
علیہا السلام نہ یہ مرتبہ او علم کیں لوٹے دے۔ تو لے
ہفتہ تہ دا جواب معلوم تہ وڈ؟

جواب :- تعجب کہ زکریا علیہ السلام او تپوس کہ ہفتہ
پہ اعتبار کہ عدم کہ سبب ظاہری ودا او جواب کہ مریم
علیہا السلام پہ عدم علم کہ ہفتے دے پہ سبب ظاہری
باندے او چاتہ چہ سبب ظاہری معلوم تہ وی نو ہفتہ
حوالہ پہ اللہ تعالیٰ یا بندے ورکوی داد لیل کہ دے نہ
دے چہ کہ ہفتے علم زیات ودا کہ زکریا علیہ السلام تہ
لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ، پہ دیکیں دودہ

احتمالاً نہ دی اول احتمال دا چہ دا قول دے مریم علیہا
 السلام دے او دا تاکید دے دے مِّنْ عِنْدِ اللَّهِ دے پیارہ۔
 دویم احتمال دا چہ دا قول دے اللہ تعالیٰ دے یہ معلوم
 سرہ او دلتہ یَغْنِیْ حِسَابُ تہ مراد یَرْزُقُ تہ مِّنْ حَیْثُ
 لَا یَحْتَسِبُ دے یعنی چالہ یہ داسے طریقہ رزق ورکوی
 چہ دھغہ کمان کنش تہ وی او سبب ورتہ معلوم نہ وی۔
 فائدہ ۱۔ دے آیت یہ ذیل کنش ابو حیان او آلوسی
 او صاحب اللباب او ابن کثیر او خطیب شربینی او نور
 مفسرینو لیکلی دی چہ یہ دیکنیں دلیل دے یہ ثبوت دے
 کرامات الاولیاء باندے چہ حصول دے رزق یہ طریقہ
 دے خرق عادت سرہ کریدہ او وجود دے یو خلیہ خلاق
 عادت طریقہ سرہ دے اولیاء کرامو دے پیارہ یہ اصطلاح دے شریعت
 کنش کرامت دے۔ او صاحب اللباب یہ طریقہ دے استدلال سرہ
 پنچہ طریقہ لیکلی دی مشہورہ طریقہ دادہ چہ ہر کلمہ دا خرق
 عادت کار وڈ تو یا بہ معجزہ دے ذکر یا علیہ السلام وی یا بہ
 کرامت دے مریم علیہا السلام وی لیکن معجزہ دے ہغہ خو
 نشی کید لے ٹکہ چہ ہغہ یہ دے علم تہ لرلو یہ قرینہ
 دے دے جملے سرہ اَقْ لَکِیْ هَذَا، نو معلومہ شوہ چہ
 دا کرامت دے مریم علیہا السلام دے او مقدمہ دہ دے پیارہ
 دے پیدائش دے یحییٰ علیہ السلام او عیسیٰ علیہ السلام یہ
 خرق عادت طریقہ سرہ۔ او معتزلہ انکار کوی دے کرامت
 الاولیاء تہ او دے ہغوی دے شبہات تو صاحب اللباب یہ تفسیر
 دے آیت کنش جوابوتہ ذکر کوی دی۔
 فائدہ ۲۔ کرامات دے اولیاء اللہ دے اہل سنت یہ نیز حق
 او ثابت دی یہ نصوصو دے قرآن او احادیث صحیحہ سرہ۔
 او معنی دے ہغے دادہ چہ یو خلاق عادت کار دے اسے شخص
 تہ بشکارہ شی چہ ہغہ ولی اللہ وی یہ ہغہ معنی سرہ
 چہ سورۃ یونس ۶۳ کنش ذکر دہ) او حکمت دے ہغے یہ

شرح فقہ اکبر ص ۹۶ کہیں د شیخ سہروردی نہ نقل دے
 چہ یہ داسے کارو تو سرہ دہغہ یقین پہ اللہ تعالیٰ باندے
 زیات شی او دہغہ یقین دوجے نہ زہد فی الدنیا او
 رغبت د آخرت او ترک د خواہشاتو پہ ہغہ کہیں پیدا شی۔
 او دے کرامت پہ بارہ کہیں د عقیدے پہ طور سرہ
 لاندے امور شرط دی۔ اول دا چہ پہ دغہ شخص
 باندے د ایمان او تقویٰ پہ بارہ کہیں ہیخ شرعی
 اعتراض تہ وی حکم چہ د غیر متشرع شخص نہ داسے
 امور پہ طریقہ د استدراج یا سحر سرہ بشکارہ کیری
 ہغہ تہ کرامت نشی و تیلے داسے خطیب شریبی پہ
 تفسیر د سورت یونس کہیں لیکلی دی چہ فَاَنْزَلْنَاهُ مِنْ
 لَحْدٍ لِّشَرِّعٍ عَلَيْهِ اِعْتِرَاضٌ فَهُوَ مَعْرُورٌ مُّخَادَعٌ رَّهْرَهْغہ
 خوک چہ د شرع پہ ہغہ باندے اعتراض وی تو ہغہ
 مغرور او دھوکہ باز دے۔ دویم شرط دادے چہ
 پہ کرامت کہیں قدرت او اختیار د ولی تہ وی بلکہ ہغہ
 فعل د اللہ تعالیٰ وی او اللہ تعالیٰ پے ظاہروی د اکرام
 د دغہ شخص د پیارہ۔ دا فتوح الغیب د شیخ عبد القادر
 جیلانی او فتاویٰ رشیدیہ او نور و کتابو لیکلی دی او
 د قرآن نصوص ہم پہ دے دلیل دے بلکہ کلہ ورتہ
 علم ہم تہ وی حاصل پہ دغہ کرامت باندے لکہ
 امام نووی پہ شرح د حدیث د زیادت د طعام د ابوبکر
 رضی اللہ عنہ کہیں لیکلی دی۔ او دے مثال داسے دے
 لکہ چہ خط د قلم تہ صادر پوری لیکن فاعل د ہغہ
 کاتب وی د قلم پہ دغہ خط کہیں اختیار تہ وی۔ دریم
 شرط دادے چہ ولی بہ دہغہ د پت ساتلو کوشش کو
 دے د پیارہ چہ عوام خلق پہ دھوکہ کہیں تہ پریوزی لکہ
 چہ ابن قیم پہ مدارج السالکین جلد ۳ ص ۳۸۱ او ملا علی
 قاری پہ مرقات شرح مشکوٰۃ ص ۱۰۱ کہیں لیکلی دی

هَذَا لَكَ دَعَا زَكَرِيَّا رَبَّهُ قَالَ

دَدغه وچے تہ دعا او غوختلہ زکریا علیہ السلام دے رب خیل تہ اویل ہغہ

رَبِّ هَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ ذُرِّيَّةً

اے ربہ زما او بچے مائہ د خیل تیز تہ (اولاد دے بچے)

طَيِّبَةً إِنَّكَ سَمِیعُ الدُّعَاءِ ۝۳۸

پاک یقینا تہ آوریڈونکے د دعا ہے ۔

يُحِبُّ عَلَى الْوَلِيِّ اخْتِفاءَ كَرَامَتِهِ رَلَا زَم دى پہ ولى ياندے پت
ساتل د کرامت خیل، خاورم شرط دادے چہ د الوهیت
کار تہ کرامت د ولى وئیل جائز تہ دى ددے وچے تہ شیخ
عبدالقادر جیلانی وئیلی دى لا کرامتہ رلی آن اکوون معہ
فی شئ من تدبيره وَتَصَارِيفِهِ الْفَتْحُ الْبَاقِي ص ۵۸ (ما
لہ داسے کرامت نیستہ چہ خہ شریک شمس د الله تعالى
سورہ پہ یو خیر کنس د تدبیر او تصرفاتو د الله تعالى تہ)
پنجم شرط دادے چہ کوم امور خلاف عادت چہ روستو
د مرکب د ولى تہ یتکارہ شی ہغہ ہول د قبیلہ د حفاظت
الہیہ تہ دى لکہ چہ ساتل د بدن د عاصم رضی اللہ عنہ
د مشرکانو تہ او یتکارہ کول د رسترا پہ قبر د نجاشی کنس
دیتہ مجازا کرامت وئیلے شی ۔ ددے مسئلے بعضے بحث
ما پہ کتاب التبیان کنس ذکر کریدے ہلتہ ہے او گوریٹ۔
۵۸۔ ددے آیت تہ واقعہ د زکریا علیہ السلام ذکر
کوی اولوئے مقصد پکنس دادے چہ دے اگرچہ نبی
وؤ لیکن الله تعالى تہ محتاج وویہ طلب د ولد کنس
نودے الہ نشی کید لے او پہ دیکن رد دے پہ زعم
د نصاراؤ یاندے ہغہ دادے چہ زکریا علیہ السلام د
مریم کفالت کوؤ توکیدیشی چہ ددے عمل د وچے تہ
پہ ہغہ کنس خہ صفت د الوهیت پیدا شوے وی لکہ چہ

دَ تورو مشرکانو باطله عقیده ده چه په عبادت او محنت
 سره صفات د الوهیت حاصلیری او هغه ته مرتبه د قنّا
 فی الله او وحدت وجود وئیلے شی - او دایا طله عقیده ده -
 هُنَالِكَ ، د اللفظ کله د مکان د پاره استعمالیری لکه قُلْ لِيُوْا
 هُنَالِكَ - دَعُوْا هُنَالِكَ ثُبُوْرًا ، او کله د زمان د پاره استعمالیری
 لکه په هُنَالِكَ اُبْتُلِيَ الْمُؤْمِنُوْنَ کښ دلته دواړه صحیح
 دی یعنی په هغه مکان کښ چه محراب وؤ د ذکر یا علیه
 السلام او د مریم تربیت یی پکښ کولو او د دے د پاره
 دلیل روستو آیت دے وَ هُوَ قَائِمٌ يُّصَلِّي فِي الْمِحْرَابِ ،
 یا په هغه وخت کښ چه رزق د مریم علیها السلام یی اولیدلو -
 او سیوطی اتقان کښ وئیلی دی چه هُنَالِكَ دلته په معنی
 دَمِنْ شَمْرٍ رَدَدَغَه وَجَعِ نَه) سره دے او ابو حیان
 او بعضی مفسرینو لیکلے دی چه دا دلیل دے چه بنده لر
 په وخت د دعا کښ د مبارک مکان او مبارک وخت رعایت
 پکار دے لکه مسجد او ملتزم او مقام ابراهیم اولاند دے
 د میزاب رحمت نه رپر ناله د کعبه شریفه) او نور هم
 ډیر مواضع دی او په اوقاتو کښ د شپه آخری حصه او
 فرض مونځونو پس او په وخت د روژه ماتی کښ وغیره -
 لیکن تخصیص د مکان او زمان د پاره دلیل، شرعی
 ضروری دے -

سوال :- قبر پرستو د دے زمانے د دے آیت نه استدلال
 کړیدے چه ذکر یا علیه السلام په دربار د مریم علیها
 السلام کښ دعا او غوڅتله نو قبوله شوه نو د قبرونو
 د اولیاؤ په خوا کښ دعا کولې بڼه قبلیری ؟

جواب :- دا استدلال په جهل باندے پنا دے ځکه
 هغه مکان (محراب) خوځائی د عبادت د ذکر یا علیه
 السلام وؤ یعنی دا د هغه خیل دربار وؤ، مریم علیها
 السلام خو پکښ د هغه د کفالت د لاندے اوسیدله

د هغه دربار نه وؤ۔ دارنگ په صريح تصوصو سره ثابت
 دی چه د اولياؤ درجه د انبياؤ نه خکته ده۔
 تنبيه: عامو مفسرينو ليکلی دی چه زکريا عليه السلام هرکله
 د مريم په خواکښ بے وخته رزق اوليدلو نو توجه يې پيدا
 شوه چه الله تعالى بے وخته اولاد هم ورکولے شی د دے
 وجه نه دا دعا يې اوغوختله۔ په دے توجيه باندے سوال
 واردیږي چه زکريا عليه السلام خود مخکښ ته په قدرت
 د الله تعالى باندے عالم وؤ نو دے يې دعا نه غوختله؟
 جواب له:۔ علم يې وؤ ليکن په مشاهدے سره هغه علم زيات
 شو اودا مشاهده رد رزق د مريم عليها السلام بے وخته
 سبب اوگرځيدله د پاره د توجه دغه دعا ته۔
 جواب له:۔ غوره خبره داده چه صرف ليدل د بے وخته رزق
 سبب د دعا نه دے بلکه هرکله چه زکريا عليه السلام يودا
 شوه وؤ او د عمران نارينه اولاد او تشو بلکه مريم
 عليها السلام پيدا شوه نو زکريا عليه السلام سره د
 دعوت او تبليغ د دين فکر زيات پيدا شو چه زمونږ
 په نسل کښ نارينه اولاد نيشته نو د دے دين الهی دعوت
 به څوک کوی د دے وجه ته دخپل ولد د پاره يې دعا
 اوغوختله اودا توجيه غوره ده په دے وجهو
 سره۔ اوله وجه، سورة مريم کښ د ضرورت د ولد
 د پاره يې ذکر کړی دی، يَرْثُنِي وَيَرِثُ مِنْ اِلٰی يُغْفُوْبِ،
 او مراد د دينه وراثت د دين دے په اتفاق د مفسرينو
 سره۔ دويمه وجه داده چه صرف بے وخته رزق ليدلو سره
 د نارينه ولد طلب کولو څه خاص مناسبت نيشته نور حاجات
 هم د انسانانو شته دے هغه يې ولے نه طلب کول۔
 دريمه وجه سيوطی وئيلي دی چه هنالك په معنی د من
 شکر سره دے يعنی د ماقبل د حالاتو د وجه نه او په
 ماقبل حالاتو کښ لوگے حال پيدا ائش د مريم دے په اولاد

فَنَادَتْهُ الْمَلَائِكَةُ وَهُوَ قَائِمٌ

نو آواز در کرد، هغه ته ملائکہ

يُصَلِّي فِي الْمِحْرَابِ لِأَنَّ اللَّهَ

مومن پڑھنے کو لو یہ عبادت خانہ کتب چہ یقیناً اللہ تعالیٰ

يُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ مُّصَدِّقٍ قَائِمٍ كَلِمَةٍ

ذیرے درکوی تالره یہ یحییٰ علیہ السلام تصدیق کو دیکے دے دے کلمے

د عمران کتب چہ هغه زمانه وه پوره صلاحیت د دعوت
د دین نه لری۔

دَعَا ذِكْرًا رَبُّهُ قَالَ رَبِّ هَبْ لِي، داروستو جمله تشریح
ده د اوله جمله یعنی د دعا د پیاره - هبّه (بخشش) په هغه
خاتو کتب استعمالیږي چہ د غوختونکی سره هېڅ سبب
او بدله ته وی او دا په ډیر عجز یا ندې دلالت کوي۔

مِنْ لَدُنْكَ، یعنی په خالص قدرت ستا سره، په دیکتب
تاکید دے د هبّ د پیاره یعنی د والدینو د طرق نه
عادتی اسباب هم نیشته ځکه دواړه د تولید د وخت نه
وتلی دی۔

ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً، لفظ د ذریت جنس دے یو او ډیر د پیاره
استعمالیږي دلته یو مراد دے په قرینه د لفظ د ذریتاً
چہ په سورة مریم کتب ذکر دے او په لفظ د ذریت کتب
اشاره ده ډیر والی د منافعو د هغه ولد ته - طَيِّبَةً، صالح
او مبارک (قرطبی) او سلیم بدن او دین والا - او بعضو
و یثلی دی چہ په دین کتب مرتبې د نبوت ته او رسیږي
(ابو حیان) - او په سورة مریم کتب لفظ د رَضِیًّا پدے
دلیل دے۔

إِنَّكَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ، دا دلیل او علت دے د پیاره د
تخصیص کلام رب تعالیٰ ته او وسیله ده د پیاره د اجابت د

مِنْ اللَّهِ وَنَسِيًّا وَحُصُورًا

چہ د طرف د الله تعالى نه ده اوسردار په وی او پاک لینه به وی او

نَبِيًّا مِنْ الصَّالِحِينَ (۳۹)

نبي به وی د جماعت د کاملو نیکانو -

دعا په نوم د الله تعالى سره - اوسنیچ دلبه په معنی د قبولونکی دے - ابوحیان وئیلی دی چہ دا دعا د زکریا علیه السلام په سورة انبیاء کښ په اختصار سره ده او په سورة مریم کښ په اوږد والی سره ده او دلته په توسط (درمیانه) طریق سره ده -

۳۹: په دے آیت کښ استجابت د دعا د زکریا علیه السلام ذکر دے او په سورة انبیاء کښ تعبیر د استجابت ذکر کړے وؤ ځکه چہ په قصه د نوح او ایوب او ذالنون علیهم السلام کښ دا تعبیر ذکر وؤ او په سورة مریم کښ صرف تفسیر د نداء ذکر دے په ک کښ ځکه هلته نداء د زکریا علیه السلام نداء حق ذکر وؤ د الله تعالى د طرف نه دیره اخفاء او شوه یعنی نداء ئے حذق کړه - او دا خو په باره د دے قصه کښ اول سورت دے د دے وچه نه ئے دلته تعبیر د نداء د ملائکو او تفسیر د هغه ئے دواړه ذکر کړی دی -

فَتَادَّيْنَهُ الْمَلَكُ، مراد د دینته جنس ملائکه دی یعنی جبرئیل علیه السلام او هرکله چہ د هغه سره اتباع او ملگری وؤ نو د هغه په لحاظ سره ئے جمع ذکر کړیده او په اعتبار د جنس سره روستو په سورت مریم کښ مفرد صیغه ذکر کړی دی او نداء په پښ د نون یا په زیر د هغه سره رفع الصوت (آواز او جتول) ته وئیلے شی او استعمالیږی د قریاد او بشارت د پاره -

وَهُوَ قَائِمٌ يُصَلِّي فِي الْمِحْرَابِ، صلاة کښ دلته

دوه احتمالونه دی اول دا په معنی د مونغ سره دے او دلیل دے چه مونغ کوونکی ته په حال د مونغ کولو کښ د ضرورت په وخت کښ آواز کول جائز دی دویم دا په معنی د دعا سره دے او اشاره ده چه په اولایه حالت کښ هم دعا غوختل جائز دی - او د فی المبحر اب معنی مخکښ ذکر شوی ده او دا دلیل دے چه عبادت خانه کښ دعا غوختل غوره دی -

اِنَّ اللّٰهَ يُبَيِّنُ لَكَ بَيِّنَاتٍ، دا تفسیر د یناء دے او نوم د هغه الله تعالی د خپل طرق ته را ولیږلو - مفسرینو وئیلے دی چه پنځه انبیاء علیهم السلام اسحاق او یعقوب او یحیی او عیسی او محمد صلی الله علیه وسلم دی چه د هغوی نومونه الله تعالی پخپله کيخودلی دی -

مُصَدِّقًا بِكَلِمَاتٍ مِّنَ اللّٰهِ، مراد د کلمه ته تورات او انجیل او نور کتابونه دی چه د دینه مخکښ نازل کړی شوي دی نو مراد د کلمه نه جمع ده یا مراد د دے نه عیسی علیه السلام دے او هغه ته کلمه د دے وچ ته وئیلے شی چه هغه پیدا کړی شوی وؤ په کلمه د کښ سره بغیر د واسطې د پلار ته یا مراد د کلمه ته بشارت د الله تعالی دے مریم علیها السلام لره په ولادت د عیسی علیه السلام نو یحیی علیه السلام د دے بشارت او د عیسی علیه السلام تصدیق کړی د هغه اوس هم په انجیل د نصاراؤ کښ ذکر دے -

وَسَيِّدًا، د دے لفظ په معنی کښ دیر اقوال دی - کریم، فقیه، عالم چه غضب وریاندی غلبه نه کوی، سردار چه اتباع یی کیدیشی، خائسته خوئی والا، مطیع د الله تعالی، تقوی دار، هغه څوک چه حسد نه کوی، قناعت کوونکي په خپله برخه یاندی، سخی او صبرناک (صاحب البیاب) - او دا دلیل دے چه د انسان (صالح) صفت په سید سره صحیح دے لکه چه په حدیث کښ سعد رضی الله عنه ته سید او حسن رضی الله عنه ته سید وئیلے شوي دی - نو

قَالَ رَبِّ اَنۡیَ یَكُونُ لِیَ عِلْمٌ وَّ

ہفتہ اویل اے ربہ زما غہ رنگ بہ کیوی مالورہ ہلک اد

قَدْ بَلَغَیَ الْکِبَرَ وَاَمْرًا نِّیَ

حال داچہ رارسیدلے ماتہ یو دادالے او بنٹہ زما

عَا قَرَّ قَالَ کَذٰلِکَ اَللّٰہُ

شہرہ دہ - اویل ہفتہ تہ بہ دغسے دے اللہ تعالیٰ

یَفْعَلُ مَا یَشَآءُ ﴿۴۰﴾

کوی خہ چہ او خواہی -

صفت کسیدی اوسیدنا زمونہ کنبی صلی اللہ علیہ وسلم کپارہ
یہ اتفاق سرہ جائز دے لیکن کظالم او منافق کپارہ او کافر
کپارہ دامن ح جائز تہ دہ ر اوحیان۔

وَحَصُوْرًا، دے دے معافی ہم دیرے دی۔ ہفتہ خوک چہ راز
پت لری، ہفتہ خوک چہ زنا تہ راتلن نشی کولے۔ پاکباز چہ
زنا تہ تہ یہ زنا کولو سرہ راتلن تہ کوی۔ غورہ قول داروستود
وَنَبِیًّا، ہرکدہ چہ یہ سید اکین اشارہ دہ صفت کصالحو ک
خلقوتہ یہ اعتبار کدین او یہ اعتبار کدنیا سرہ او حصوْرًا
کین اشارہ دہ پورہ زہد تہ نو کدے دواہہ صفاتو مجموعہ
نبوت دے دے دے وجہ تہ نبیّا یے روستو ذکر کرو۔

مِنَ الصّٰلِحِیۡنَ، دا مستقل صفت دے مراد کدینہ صلاحیت
کاملہ دے یہ دنیا کین یا جماعت کصالحیتو دے روستو ک
مرک تہ او یہ آخرت کین او دے مرتبے تہ انبیاء علیہم
السلام محتاج دی لکہ چہ یہ دُعا کسلیمان علیہ السلام
یہ سورہ نمل سلا کین ذکر دی۔

نک۔۔ دا بلہ دُعا دہ کذکریا علیہ السلام کپارہ کیتکارہ
کولو کدیر عجیب قدرت کاللہ تعالیٰ یہ طریقہ کسوال او جواب۔

سوال :- هرکله چه ده دُعا طلب کړیده او ملائکو ورله
 اواز د اجابت ودرکړي نو بیا ولې تپوس کوی پدې دُعا کښ ؟
 جواب :- دلته آتی په معنی د کیف سره دے یعنی تپوس
 کوی د کیفیت په باره کښ چه ایآ پیدا ائش به زمونږ د یوډا
 والی په حال کښ کیږی او که نه خو آتی ته په واپس کیږو
 او آیا د دے ښځه نه په کیږی او که د بیل نه په وی نو حاصل
 جواب دادے چه په حال د یوډا والی د دواړو کښ به د د
 ښځه نه پیدا ائش د ولد کیږی او دا په الله تعالی باتل کړاښته ده
 جواب :- دا استعظام د قدرت د الله تعالی دے او دا حالت
 د ډیر ښه خوشحالی نه هم پیدا کیږی - او مفسرینو ننور
 جوابونه هم لیکلي دی لیکن اکثر د هغه د انبیاء علیهم
 السلام د حال سره مناسبت نه لری -

غلام دا د غلمت او اغتلام نه اخستل شو دے په معنی
 د طلب د نکاح نو غلام نوی عمروالاخوان ته وئیلے شی او
 وېوکی ته مجازاً او تفاؤلاً وئیلے شی -

وَقَدْ بَلَغَنِي الْكِبَرُ، په داسې احوالو کښ بلوغ (رسیدل) د دواړو
 طرفو نه استعمالیږی یعنی یوډا والے ماته رارسیدلے دے یا
 خه یوډا والی ته رسیدلے یم دا دواړه وئیل جائز دی د دے
 وجه نه په سورت مریم کښ دی چه وَقَدْ بَلَغْتُ مِنَ الْكِبَرِ
 عَتِيًّا - او مفسرینو لیکلے دی چه زکریا علیه السلام په دغه
 وخت کښ شیر شلے یا دوه نوی کالو ته رسیدلے وؤ -

وَأُمْرَأَتِي غَافِرٌ، دا جمله حالیه ده - اِمْرَأَةٌ ټپه او ټپلو ځکه
 چه مقام د حمل او د ولادت دے او هغه وصف د اِمْرَأَةٍ
 دے - غَافِرٌ، د عقر نه اخستل شو دے او عقر قتل ته
 وئیلے شی لکه فَعَقَرُوا الثَّاقَةَ، دارنگ عقر اصل د خیز ته
 وئیلے شی او قرطبی وئیلی دی چه عاقر په اصل کښ هغه
 ډیر کښ د شکو ته وئیلے شی چه هیڅ یو ټپه پکښ نه کیږی -
 او په اصطلاح کښ هغه څوک چه اولاد ټپه نه کیږی که

سرے دی او کہ بنجھ وی او عقیم ورتہ ہم و ٹیلے شی۔ او
 هر کله چه دا د صفايت مشترکہ د سري او د بنجھ تہ دے
 یہ معنی د ذات عقر سرہ د دے وچ تہ مؤنث د پیارہ
 ہم عاقر استعمالیری۔ او وٹیلے شویدی چه د هغه عمر یہ
 دغه وخت کنیں دوه کم سل کالہ وڈ۔

سوال ۱۔ بَلَّغْنِي الْكِبَرُ، جملہ فعلیہ او امراتی عاقر
 جملہ اسمیہ دہ نو وجہ د فرق یے خہ دہ ؟
 جواب ۱۔ کِبَرُ د صفايت عارضہ تہ دے لبر زیاتی کیری
 نو د هغه سرہ جملہ فعلیہ مناسب وہ او عاقر حالت
 مستمرہ دے یہ یو حالت باندے نو د هغه سرہ جملہ اسمیہ
 مناسب دہ۔

سوال ۱۔ یہ سورۃ مریم کنیں حالت د بنجھ یے عاقر مخکنیں
 ذکر کریدے یہ قَدْ بَلَّغْنِي مِنَ الْكِبَرِ عِتِيًّا باندے او پیدے
 سورت کنیں برعکس دے ؟

جواب ۱۔ یہ سورۃ مریم کنیں داول نہ زکریا علیہ السلام
 خیل بوجہ والے یہ دُعا کنیں ذکر کریدے او روستو
 یے عقر د بنجھ ذکر کریدے نو یہ دویمہ دُعا کنیں یے عقر
 مخکنیں کہو یہ کبر خیل باندے د رعایت د قاصد د آیا تو نو
 د پیارہ او دارنگ عقر د بنجھ د استعظام یہ مقام کنیں لوئے
 سبب دے بو هغه یے مخکنیں ذکر کہو او دلته خو مخکنیں
 ذکر د کبر د زکریا علیہ السلام نیشته نو یہ دویمہ دُعا کنیں
 اول خیل حال ذکر کہو او روستو حال د بنجھ خیلے۔

تنبیہ ۱۔ ابو حیان د ما تریدی تہ نقل کری دی چه یہ
 تعبیر اتو کنیں دا اختلافات د دے وچ تہ دی چه دا
 حکایات دی او یہ حکایا تو کنیں رعایت د معانی کیری تہ
 رعایت د الفاظو۔

قَالَ كَذَلِكَ اللَّهُ يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ، قَالَ اللَّهُ تَعَالَى
 دے چه یہ رَتِ اَنْ يَكُوْنُ لِيْ غُلَمٌ کنیں ذکر دے یا

قَالَ رَبِّ اجْعَلْ لِي آيَةً ط

اُویل ہفہ اے ربہ زما اوگرخوہ ما دپارہ یوہ نخہ

قَالَ اَيُّ شَيْءٍ اَلَا تَتَكَلَّمُ النَّاسُ

ہفہ اُویل ستا نخہ دادہ چہ خبرے یہ نہ کوئے ک خلقو سرہ

ثَلَاثَةَ اَيَّامٍ اِلَّا رَمَزًا ط وَاذْكُرْ

درے ورے مگر یہ اشارہ کولو سرہ او یا دودہ

رَبِّكَ كَثِيْرًا وَّسَبِيْحًا بِالْعَمِيِّ

خپل رب لہ دیر او تسبیح وایہ بیگانہ

وَالاِبْغَارِ ۴

اد صباۃ

مراد یہ دے سرہ جبرئیل علیہ السلام دے۔ کذا الی،
دخسے نا آشنا کاروتہ ذ اللہ تعالیٰ دی لکہ دا کار (ابو حیان)۔
یا مبتدا پتہ دہ اَنْتُمْ اَكْذَابُكُمْ رتاسو دوارہ یہ ہم دا سے
یئ لکہ چہ ختگہ یئ) (را بن عطیہ)۔ مَا يَشَاءُ، یہ عموم
اختیار او تصرف ذ اللہ تعالیٰ باندے دلالت کوی او پدیکش
پیدا ائش ذ۔ یچی یہ حال ذ یودا والی ذ مور او پلار کبش
داخل دی۔

سلا۔ روستو ذکر ذ طریق ذ ولادت نہ یہ سوال او اجابت
سرہ ادس ذکر کوی طلب ذ علامت یہ ولادت باندے۔
بعض مفسرینو لیکل دی چہ دے سبب دا ووجہ زکریا
علیہ السلام شک کوؤ چہ دا کلام او بشارت ذ اللہ تعالیٰ ذ
طرق نہ نہ دے ذ دے وچہ نہ ہفہ علامت طلب کوؤ
لیکن دا قول ذ دوی ذ انبیاء علیہم السلام ذ شان بے ادبی
دہ عککہ چہ انبیاء علیہم السلام باندے یہ کلام ذ اللہ تعالیٰ
کبش ہیخ التباس نہ رائج یلکہ دا قول ذ دوی ذ اسرائیلیا تو

تہ دے چہ انجیل لو قاکیں ذکر دے۔ او اہل تحقیق
مفسرینو لیکلے دی چہ طلب د علامت د زیاتے تسلیح او د
پورہ والی د بشارت د پیارہ دے ٹکھ چہ نعمت راستل
روستو د انتظار کولو تہ دیر لذیت او قیامت وی۔ ایہ تہ مراد
ہوہ علامت دے چہ دلالت کوی پہ ابتداء د حمل د بی بی
د ہوہ یا تہ دے او چہ معلومہ شی چہ نیز دے دے او کہ لرے

قَالَ اَيُّهَا الْاَنجِلُ لَا تُكَلِّمِ النَّاسَ بِكَلِمَةٍ اَيَّامٍ، پہ
دیکیں د مفسرینو دہ اقوال دی اول دا چہ دا بندیدل
د ژپے دی بے اختیارہ یعنی اللہ تعالیٰ د ہوہ ژپہ بندہ
کرلہ د خبر و کولو تہ د خلقو سورہ سورہ د قدرت تہ پہ
ذکر الہی باندے او پہ دے نینہ کنیں پورہ معجزہ وہ او
پہ دے نینہ کنیں حکمت دا وڈ چہ د نعمت د راستلو پہ
انتظار کنیں بتولہ توجہ اللہ تعالیٰ طرف تہ اوگر سچی او دا تویہ
طریقہ دہ د شکر ادا کولو د پیارہ۔ یل دا چہ ہوہ ژپہ چہ
خوزیدلہ پہ خبر و باندے ہوہ بندہ شوہ د خبر و تہ او
ہوہ بی بی چہ بندہ وہ د ولد بارہلو تہ تیارہ شوہ د پیارہ
د راوہلو د ولد نو دا نینہ د ضد شوہ پہ خیل ضد باندے
دویم قول دادے چہ دا بندش د کلام پہ امر د اللہ تعالیٰ
سورہ دے چہ عبادت پہ بنی اسرائیل و کنیں دا وچہ پہ
روژہ کنیں خبرے کول متع وے نو درے ورخے کلام بندول
اختیاراً پہ حکم د اللہ تعالیٰ سورہ نینہ دہ چہ ولد بہ درے
ورخے روستو پیدا کیری او دا ہم طریقہ د ادا ئیگی د شکر
د نعمت الہیہ دہ۔ پہ دیکیں اول قول غورہ دے ٹکھ چہ
پہ سورہ مریم کنیں ثلث کیال ذکر دے او ظاہر دا دہ
چہ د شے روژہ تہ وی۔ اولفظ د ایام پہ عرق کنیں شیو
تہ ہم شامل وی یعنی درے شے او ورخے یے ژپہ
بندہ وہ۔
سوال :- دلته لفظ ایام او پہ سورہ مریم بت کنیں

لفظ دلیال کنس خہ حکمت دے ؟

جواب :- ہر کلمہ چہ ہوا سورت دے سورت نہ مخکس نازل شوے وڈاوشیہ دورے نہ مخکس وی دے وچے نہ ہلتہ یے شپے ذکر کرے دی اودلتہ یے ورے ذکر کریدی دے دے دیارہ چہ معلومہ شی چہ داحکم پہ شپے پورے خاص نہ دے بلکہ ورے پکس ہم داخل دی۔

الَا مَرَّ، پہ دیکس دوه اقوال دی چہ رمز جنس د کلام نہ نہ دے نو دا استثناء منقطعہ دہ دویم قول دادے چہ رمزیت آواز تہ شامل دے نو د جنس د کلام نہ دے سو استثناء متصلہ دہ۔ روستو قول غورہ دے حکم چہ فقہا و تصریح کریدہ چہ پہ باب د قسم کنس رمز یہ حکم د کلام کنس داخل دے۔

وَ اذْكَرُّ رَبِّكَ كَثِيرًا وَ سَبِّحْ بِالْعَشِيِّ وَ الْاَبْكَارِ، ذکر پہ زہ سرہ مراد دے او تسبیح پہ ژبے سرہ یا ذکر عام دے او تسبیح نہ مراد موتخ کول دی۔ کثیراً صفت دے دے موصوف پت دیارہ یعنی ذکر کثیراً یا زمانا کثیراً، او پہ دیکس اشارہ دہ چہ عام ذکر الہی دیارہ تحدید او توقیت نیشہ دے۔ او کثرت پہ دہ قسمہ دے اول پہ اعتبار دعداد سرہ او دیر وخت سرہ او دویم کثرت معنویہ دے یعنی پہ اخلاص او سنت طریقے سرہ حکم چہ اخلاص او طریقہ د سنت نہ وی نو ذکر تہ اعتبار نیشہ۔ بِالْعَشِيِّ، زمحشری و ثیلی دی چہ عشی وخت دے د زوال د نہر تہ تربتید لو د ہن پورے۔

وَ اَحْدَى وَ ثَلَاثِیْ دی چہ دا جمع د عشیہ دہ آخر د ورے تہ و ثیلے شی پہ ہن کنس ماسپیخین او مازیگر داخل دی او پہ نیز د راعب اصفہانی پہ دیکس مابینام او ماسخوتن ہم داخل دی۔ وَ الْاَبْكَارِ، دا وخت دے د صباختلو نہ تروخت د ساخت (منجی) پورے۔ نو پہ تیز د اکثر و مفسرینو دا دواہہ طرفوہ د شپے او دورے دی لیکن مراد دے نہ ہمیش والے دے

وَإِذْ قَالَتِ الْمَلِكَةُ يَمْرُؤٌ

او کوم دخت چہ اَدیل ملائکو اے . مریم

إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاكِ وَطَهَّرَكِ

یقیناً اللہ تعالیٰ غورہ والے درجے تائے او پاکہ ساتلے ہے تہ

وَاصْطَفَاكِ عَلَى نِسَاءِ الْعَالَمِينَ ﴿۴۲﴾

او غورہ کرے ہے تہ یہ زنانو کے خلقو باندے .

لکہ یہ سورہ مریم ۴۲ کیں او یہ قول دراعب باندے یہ تفسیر
(دعشی) کیں پنخہ اوقانو کے مونخونو تہ اشارہ دہ -
۴۲ . ہرکلا چہ کے مریم علیہا السلام ولادت او تربیت ذکر
کرے شونو بیا یہ مینے کیں قصہ کے ذکر یا علیہ السلام ذکر کرے
یہ طور کے جملے معترضے سرہ) دیارہ کے اظہار کے عدیت کے
ہوئے نوادس انتقال کوئی ذکر کے حالاتو کے مریم علیہا السلام تہ
روستو کے بلوغ کے ہفتہ نہ او یہ دیکیں رد دے یہ یہودیانو
باندے چہ ہغوی مریم علیہا السلام تہ نسبت کے فاحشہ کوئی -
وَإِذْ قَالَتِ الْمَلِكَةُ قُرْطُبِيّ او ابن حزم او ابن عاشور
وٹیلے دی چہ مریم علیہا السلام نبیہ وہ رسولہ نہ وہ او
دلیل یہ دے باندے خطاب کے ملائکو دے کے ہفتے سرہ
دارنگ نور صفات کے ہفتے کے اصطفاء او تصدیق کے کلماتو
اللہ تعالیٰ پہ دے دلالت کوئی - او اکثر اہل علم و ٹیلے دی
چہ دا خطاب او صفتونہ مستلزم کے نبوت کے دیارہ نہ دی بلکہ
خطاب کے ملائکو یہ طریقہ کے کرامت سرہ دے لکہ ذکر کے
وحی کے مور کے موسیٰ علیہ السلام تہ - دارنگ و مَا أَرْسَلْنَا
مِنْ قَبْلِكَ إِلَّا رَجُلًا او ارسال نبوت تہ شامل دے دارنگ
یہ سورہ مائده کیں اعلیٰ مرتبہ کے عیسیٰ علیہ السلام ہے
رسالت ذکر کریدے او اعلیٰ مرتبہ کے مریم علیہا السلام
یہ صدیقیت ذکر کریدے دیارہ کے رد کو لو یہ یہودیانو

باندے نو کہ دانبیہ وے نو مناسب داوہ چہ ہلتہ یے صفت د
نبوت د ہفے ذکر کرے وے۔ الْمَلِیْکَةُ، مراد د دے صرف جبرئیل
علیہ السلام دے لکہ چہ سورہ مریم کیں ذکر دے او احتمال
لری چہ د جبرئیل پہ ملکر تیا کیں نور ملا ٹک وڈ۔

اِنَّ اللّٰهَ اَصْطَفٰکَ، دا اصطفا شامل دہ قیولیت او تربیت د ہفے
تہ او کفالت د زکریا علیہ السلام تہ او۔ یٰۤاٰیُّهَا سَاتِلُ دَمَسْ دَشَیْطَانِ
تہ او نا اشنا رزق ورکولو تہ چہ مخکین ذکر کرے شویدی۔
وَظَهَرَ لَکَ، پاک والے د کفر او کتا ہونو تہ او۔ یٰۤاٰیُّهَا سَاتِلُ دَنَارِیْنِہ
او د حیض او نفاس او ناکارہ اعمال او اخلاقو تہ دلہ مراد دے

وَاصْطَفٰی عَلٰی رَسَاۤءِ الْعٰلَمِیْنَ، مخکین اصطفا ذاتی وہ او
دا اصطفا نسب دہ او پہ دے اصطفا کیں دوا اقوال دی
اول غورہ والے مطلقا پہ بتولو زنا نو باندے او دا دلیل دے
دہفہ چاہہ د نبوت د ہفے قائل وی دویم قول اصطفا پہ
ولد ورکولو سرہ پہ غیر د لکید لو د سری تہ د ہفے سرہ
او دا پہ اعتبار د راتلونکے زمانے سرہ دے یعنی پیشگوئی
دہ او تسلی او تیارول د ہفے دی ولادت د عیسیٰ علیہ السلام
تہ او پہ دیکیں ہم اصطفا پہ بتولو زنا نو مراد دہ محکہ چہ
د بلے ہیخ زنا تہ د پارہ دا فضیلت نیشته لیکن دا فضیلت
جزوی دے دلالت تہ کوی پہ فضیلت د مریم علیہا
السلام پہ بتولو زنا نو باندے۔

قائدہ :- پہ بارہ د فضیلت د بعضے زنا نو کیں مختلف احادیث
لا علی دی اول پہ روایت د بخاری او مسلم کیں د ہشام بن
عروہ پہ سند سرہ چہ غورہ د زنا نو رک زمکے او اسمان پہ
مینج کیں) مریم علیہا السلام لور د عمران او خدیجہ لور
د خویلد دہ۔ دویم پہ روایت د انس رضی اللہ عنہ کیں
دی چہ پورہ دہ تالرہ د زنا نو د عالمینو تہ او پہ اعتبار د
فضیلت سرہ) مریم علیہا السلام او خدیجہ او فاطمہ
لور د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم دا روایت کریدے

يَا مَرْيَمُ اقْنُتِي لِرَبِّكِ وَاسْجُدِي

اے مریم تابعداری کوہ دے رب خیل او سجده کوہ

وَارْكَعِي مَعَ الرَّاكِعِينَ ﴿۲۳﴾

او رکوع کوہ سرہ د رکوع کوٹکو نہ ۔

ترمذی او وثیلی دی چہ دا صحیح روایت دے۔ دریم روایت
دانس رضی اللہ عنہ دے چہ غورہ د زنا نہ د عالمینو نہ
خلور دی مریم علیہا السلام۔ آسیہ، خدیجہ او فاطمہ
رضی اللہ عنہن ابن کثیر دا روایت راویہ دے د ابن
مردودیہ پہ سند سترہ۔ خلورم روایت د بخاری دے چہ
نہ دی کامل شوی د زنا نہ مگر دے مریم علیہ السلام
آسیہ او خدیجہ او فضیلت د عائشہ رضی اللہ عنہا پہ
نور زنا نہ باندے پشان د فضیلت د مائے روتی دے
پہ باقی طعمونو باندے۔ پنجم روایت د ابن عباس
رضی اللہ عنہما دے چہ سردارہ د زنا نہ د عالم نہ مریم
دہ بیا فاطمہ دہ بیا خدیجہ دہ بیا آسیہ دہ داسیوطی
پہ درمنثور کنس راویہ دے او کنز العمال جلد ۱۲ ص ۱۳۱
کنس شتہ او صاحب الباب او قرطبی وٹیلے دی چہ دا حدیث
حسن دے نو پہ دے حدیث سرہ ترتیب معلوم شو او
اشکال ختم شو او قرطبی دے ترتیب لہ ترجیح ورکریدہ
او بعضے علماؤ پہ دیکنن توقف کریدے وٹیلے دی چہ
دا خلور غورہ دی لیکن د دوی پہ کورنی کنس ترجیح د
یوے پہ بلہ باندے یقیناً ثابت نہ دے۔

۲۳۔ ہرکلا چہ مخکنس د مریم علیہا السلام لوٹے والے
د مرتبے ذکر کرو نو اوس د وھم د دفع کولو د پارہ د
ھنے عبدیت ذکر کوی۔ ازل رد وڈ پہ یہودیا نو باندے
نو پہ دے آیت کنس رد کوی پہ نصاراؤ باندے او د
دے وچ نہ یے یا مَرْيَمُ دوبارہ ذکر کرو چہ اہمیت

ذَٰلِكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهِ

داچہ ذکر شول بعض دی دے پتو خبرونو نہ دسی کوڈ مونو دے دے

واضح شی۔ اُنْتَنِي لِرَبِّي، مراد دے قنوت نہ ہر طاعت او بندگی دے نو پہ دیکھن او بددوالے دے قیام او دے رکوع پہ ما نچہ کنس داخل دے۔

وَاسْجُدْ وَارْكَعْ، دا تخصیص دے روستو دے تعیم نہ۔ یا دے قیام نہ روستو ذکر دے سجدے او رکوع دے او دے مجموعہ نہ مراد مونخ ادا کول دی۔

سوال :- سجدہ تے مقدم ذکر کپہ پہ رکوع یا نہ دے ؟
جواب :- سجدہ دے یا فضل او اشرق جزء دے دے اجزاء دے مونخ نہ نو دے شرافت دے وچ نہ تے لکھن ذکر کرو۔

جواب :- مراد دے سجدے نہ مونخ کول دی پہ ذکر دے جزء سرہ او مراد ترینہ کل دے او مقصد دے نہ انفرادی مونخ کول دی او وارکعی سرہ دے جماعت مونخ ذکر کوی پہ ذکر دے رکوع او مراد ترینہ پورہ مونخ دے۔
جواب :- او دے پیارہ دے ترتیب نہ دے بلکہ صرف دے عطف یا دے جمع دے پیارہ راسخی لیکن بیا ہم دے تقدیم دے پیارہ مخکن حکمتونہ ذکر کول پکار دی۔

مَعَ الرَّكْعَتَيْنِ، پہ مع کنس دے اقوال دی اول داچہ معیت دے اقتداء مراد دے نو مراد دے نہ مونخ دے جماعت دے۔
دویم مع پہ معنی دے اشتراك دے صفت دے یعنی دے دوی پشان مونخ کوہ۔

سوال :- مع الرکعات تے ولے او نہ وئیلو ؟
جواب :- صاحب الباب وئیلی دی چہ اقتداء دے زنا نہ پہ نارینو پسے پہ شرط دے ستر سرہ غور دے دے اقتداء کولونہ پہ زنا نہ پسے۔
جواب :- ہر کلہ چہ پہ دعوت او تصدیق دے کلماتو الہیو کنس دے ہمت پشان دے نارینو وڈ او دے نارینہ پہ خٹے دے خدمت دے پیارہ قبولہ شوے وہ دے وچ نہ دلتہ تے صیغہ دے مذکر کر لہ۔

إِلَيْكَ ط وَمَا كُنْتَ لَكَ يَهُم

ستا طرف ته او نه وے ته د دوی سره حاضر

إِذْ يُلْقُونَ أَقْلَامَهُمْ أَيُّهُمْ

کله چه دوی غورخول خپل قلمونه (چه معلومه شی) چه کوم یو کس به

يَكْفُلُ مَرْيَمَ وَمَا كُنْتَ

پالنه کوی د مریم او نه وے ته حاضر

لَكَ يَهُم إِذْ يَخْتَصِمُونَ ﴿۲۲﴾

د دوی سره کوم وختچه دوی بحث کو په پلار د ساتلو د مریم کس) .

مکلا : دا جمله معترضه ده په مینځ د خطابا تو د مریم علیها السلام کس د پاره د اثبات د صدق د نبی صلی الله علیه وسلم -

ذَلِكَ ، اشاره ده واقع د زکریا او د یحیی او د یسعی د عمران او مریم علیهم السلام ته په تاویل د مذکور سره .
 مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ ، مِنْ د پاره د تبعیض دے ځکه چه دا بعضی واقعات دی - اَنْبَاءِ جَمیع د نباء ده هغه خبر ته وئیل شی چه د هغه شان لوڼی دی او اَنْبَاءِ خبر ورکول دی د غائب خبر نه - الْغَيْبِ ، مصدر په معنی د فاعل سره دے یعنی هغه خبرونه چه غائب وؤ ستا د علم نه (اے نبی) ځکه چه تا هیڅ کتاب لوستل نه دے او غائب وؤ د علم د نورو مخاطبینو د قرآن نه ځکه چه دا خبرونه یهودیانو او نصاراؤ پیتول - یهودیانو د دے وچه نه پیتول چه په دیکس اوچت والے د شان د زکریا او مریم علیهما السلام وؤ او هغوی دوی ته بدکتل - او نصاراؤ د دے وچه نه پیتول چه په دیکس عبدیت او احتیاج د دوی ذکر دے نوح حق دار د الوهیت نشی کید لے او دوی ورته اله وئیل -

نُوحِيهِ إِلَيْكَ، قرطبی وئیلی دی چہ وحی پہ لغت کنیں خبر
 ورکول دی پہ پتے طریقے سرہ او دابن فارس نہ یے نقل
 کرے دی چہ وحی اشارہ، کتابت، رسالت او ہر ہفتہ
 خیز دے چہ بل چاہتہ یے غور خوئے دپارہ ددے چہ
 علم حاصل کری۔ او متضمن دسے معنی د سرعت لرہ۔ او
 دامادہ پہ قرآن کریم کنیں اتہ آویا کرتہ ذکر دہ پہ مختلفو
 وجوہو سرہ اولہ وجہ پہ معنی ذالہام کولو اولیاء تہ لکہ
 مور د موسیٰ علیہ السلام تہ پہ سورہ قصص مے او سورہ
 طہ مے کیں اوحواریونو تہ پہ سورہ مائدہ مے کیں۔
 دویمہ وجہ پہ معنی د اشارہ کولو لکہ پہ سورہ مریم مے
 کیں۔ دریمہ وجہ پہ معنی د تعلیم فطری د طرف د
 اللہ تعالیٰ تہ لکہ سورت نحل مے کیں۔ ثلورمہ وجہ پہ
 معنی د امر کولو سرہ لکہ سورہ زلزال مے، حم سجدہ
 مے، پنجمہ وجہ پہ معنی د وسوسے سرہ لکہ سورہ انعام
 مے، شپرمہ وجہ وحی کول ملائکو تہ لکہ انفال مے
 کیں۔ اوومہ وجہ ارہامس رد نبوت تہ مخکین وحی کول
 لکہ سورہ یوسف مے کیں۔ اتمہ وجہ وحی د رسالت او
 نبوت بغیر د واسطے د ملک نہ لکہ سورہ نثوری مے کیں۔
 نہمہ وجہ وحی د رسالت او نبوت پہ واسطے د مَلٰئِکَ
 (جبرئیل) سرہ او نسبت یے جبرئیل تہ وی لکہ پہ سورہ
 شوری مے کیں۔ لسمہ وجہ دغہ وحی د رسالت او نبوت
 پہ واسطے د ملک سرہ چہ نسبت یے اللہ تعالیٰ تہ کرے
 شویوی او داخو پہ قرآن کنیں پہ کثرت سرہ دے۔ پہ دے
 آیت کنیں داروستنے قسم د وحی مراد دے۔ نُوحِيهِ، ضمیر
 د راجع دے الغیب تہ او دا صاحب اللہاب غور کریدے
 او ددے وچ نہ فعل مضارع ذکر کرے چہ نور و مغیباتو
 تہ ہم شامل شی یا راجع دے ذلک تہ لکہ چہ قرطبی
 ذکر کرے دہ۔

وَمَا كُنْتُ لَدَيْهِمْ رَافِقًا يُلَاقُونَ أَقْلَامَهُمْ، داتا کی دے
دے غیبت دے واقعات اور دفع دے وہم دے بعض
جاہلانہ (بیلیان دے وخت) چہ ہغوی عقیدہ لری
چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم مخکین دے پیدا ائش اور وستو
دے پیدا ائش نہ ہر خائے حاضر اور ناظر دے او دا باطلہ
عقیدہ دے نوالہ تعالیٰ دے ہغے نفی او کرلہ پہ دے جملہ
سره او صاحب الباب لیکل دی چہ پہ دے جملہ ذکر
کولو کیں (اگرچہ دے نفی بدیہی دے) قائدہ دا دے
چہ پہ دیکیں تھکم (مسخرہ کول) دی پہ منکرینو دے
نبوت دے نبی صلی اللہ علیہ وسلم پورے یعنی ہر کلمہ چہ
معلومہ دے چہ دا نبی امی دے لوستل او دھیچا نہ لے
ایزدہ کول نہ دی کری او نہ پہ ہغہ موقع باندے حاضر
وڈ تو متعین شہ چہ علم دے دے واقعات باندے
پہ ذریعہ دے وحی الہی سرہ دے نو دا یقینی دلیل دے دے
اثبات دے نبوت دے ہغہ دے پارہ او داسے مضمون پہ سورہ یوسف
سلا، او سورہ قصص سلا، سلا، کنس ہم را غلے دے او
او دے وجہ دے ذکر کولو دا دے چہ یہودیانو او تصابلا دے
واقعات پت سلتے وڈ نوالہ تعالیٰ دے آخری نبی پہ واسطے
سره بنکارہ کرل حکہ دے صفت پہ سورہ مائدہ سلا کنس
رَبِّبَيْنَاكُمْ كَثِيرًا مِّمَّا كُنْتُمْ تُخْفُونَ مِنَ الْكِتَابِ) دے
اقلامہم، پہ روایت دے ابن جریر سرہ دے کرمہ نہ نقل دے
چہ ہغہ قلمو نہ مراد دی چہ دوی پہ ہغے سرہ تورات
لیکلو او دے نہ ازلام مراد نہ دی لکہ چہ ابو مسلم و ثیلی
دی حکہ چہ ہغہ دے جاہلیت والو طریقہ وہ او پیدہ روایت
کنس ذکر دی چہ قلمو نہ لے روانو (جاری) او بو تہ
او غور حؤل او دوی او ثیل چہ دے قلم پہ او بو کنس پہ خیل
خائے باندے او درید لو یا دے او پہ بصرہ طرف باندے
روان شو نو ہغہ یہ کفالت دے مریم علیہا السلام کوی او

إِذْ قَالَتِ الْمَلِكَةُ يَمْرُؤٌ

کوم وخت چه اوایل ملائکو اے مریم

إِنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكِ بِكَلِمَةٍ مِنْهُ

یقیناً اللہ تعالیٰ زیرے درکوی تاتہ یہ یوکلے دطرف د اللہ تعالیٰ تہ

اِسْمُهُ الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ

نوم د هغه مسیح عیسیٰ خوی د مریم دے

وَجِيهًا فِي السَّانِيَا وَالْآخِرَةِ

مخوریز دے په دنیا او په آخرت کن

وَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ ﴿۲۵﴾

او د نزدیكے شوڈ تہ دے -

ظاهر داده چه دا دوی تہ په وحی سره معلوم شوئے وه -
 اَيُّهُمْ يَكْفُلُ مَرْيَمَ، دا مبتدا او خبر په حثا ئے د نصب کن
 دے د پاره د فعل پت دے چه يَقُولُونَ يَا لَيْعَنُؤَادَے -
 وَمَا كُنْتُمْ لَكُمْ كَلِمَةٌ إِذْ يَخْتَصِمُونَ، غوره داده چه مراد د
 اختصاص تہ د دوی د هر يو رغبت كول وڈ په كقالت د مریم
 كن. د دے وچ تہ چه هغه د دوی د امام لور وه او په خرق
 عادت طریقه سره قبوله شوه. او فیصله ئے مقدم ذكر
 كړله په اختصاص باندے د قبیلے د تقدیم د آهم تہ په
 غیر آهم باندے. او د دے آیت په تفسیر كن قرطبی مسئله
 د قرعه (رخسری اچولو) په حكم د شرع كن په تفصیل
 سره لیکل ده او امام بخاری باب القرعه فی المشكلات كن
 دا آیت په دلیل كن لیکل دے -

۲۵. إِذْ قَالَتِ الْمَلِكَةُ، د دے آیت تہ عبدیت د
 عیسیٰ علیه السلام په تفصیل سره ذكر كوی او د هغه
 د پاره ئے پنځویشته وجوه ذكر كړیدی. او دا د سره

مسیح کیں دوه وجوه دی اول داچه دا عبرانی لفظ دے
 عربی ژبے ته نقل کریدہ یا عربی لفظ دے او چہ
 عربی شی نوپہ دیکش دوه وجوه دی اول داچه دا وزن
 د فاعیل په معنی د مفعول دے دویم دا فاعیل په معنی
 د فاعل سره دے۔ پنا په اول قول دا په اصل کیں
 مسیح دے په معنی د مبارک سره دے او پنا په دویم
 قول چہ مسیح په معنی د مسح شی نوپہ دے کیں
 ابو حیان او قرطبی اووه وجوه ذکر کرے دی چہ عا
 مسح کرے شوے په برکت سره عا یا په خاص تیلو سره۔
 عا پاک کرے شویدے دگنا هو نو ته عا مسح کرے شوے
 دے په زر د جبرئیل علیه السلام سره عا قدم رد خپه
 تله) په هموار وو۔ عا په خااست سره۔ عا پاک کرے شو
 دگندگو د نورو بچو ته چہ حیض او تقاس د میندو وی۔
 او پنا په دریم چہ مسیح په معنی د فاعل شی نوپه هغه
 کیں پنځه وجوه دی عا مسح کوژنک د آفاتو د بدن
 وژ په خپله لاس سره نو هغه به جوړ شو۔ عا مسافتونه
 د زمکه (په سفر سره) قطع کوژنک وژ۔ عا سیاحت کوژنک
 وو۔ عا صدیق دے۔ عا بادشاه دے۔ اولقب په حکه
 مخکین راوړو چہ هغه د علم (عیسی) نه ډیر مشهور وژ
 (ابن انباری)۔ او دجال ته هم مسیح وئیلے شی لیکن د
 هغه معنی داده چہ یوه سترگه په مسح کرے شویدہ۔
 عیسی، په عبرانی کیں هغه ته ایسوع یا یسوع وئیلے
 شی۔ او په عربی ژبه کیں ماخوذ دے د عاس یعوس نه
 په معنی د سیاست او انتظام کولو سره نو دواړه لغتونه
 یو بل سره موافق دی۔

اَبْنُ مَرْيَمَ، دا اسم کنیت دے هرکله چہ پلار په نه وژ
 نو مشهور شو په نسبت کولو سره مور ته او دا خصوصیت
 د عیسی علیه السلام دے۔

وَيَكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهَجِ

او خبرے بہ کوی دے خلقو سرے یہ غیب دے مور کیں

وَكَهْلًا وَمِنَ الصَّالِحِينَ ﴿۲۶﴾

او یہ پوخ عمر کیں او دے پورے نیکانو نہ بہ وی ۔

وَجِيهًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ ، وَجِيهَ يَعْنِي خَاوَنَدَ مَرْتَبَ
دے (ابن قتیبہ) محبوب او مقبول دے (ابن دُرید)
شریف دے او خاوند دے قدر او مرتبے دے (اخفش)
مخوریز دے یہ خلقو کیں ۔ نو وجاہت دے عیسیٰ علیہ
السلام یہ دنیا کیں یہ اعتبار دے نبوت او یہ معجزات او یہ
طاعت او یہ اوجت شان سرے دے او یہ بچ کولو سرے
دے دے قتل او صلیب نہ ۔ او یہ آخرت کیں یہ اوجت
والی دے مرتبے او شفاعت کولو دے او خاوند دے لوگ
درجات دے یہ جنت کیں ۔

وَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ ، يَعْنِي مُقَرَّبًا مِّنَ الْمُقَرَّبِينَ ،
او یہ دیکیں اشارہ دے چہ مقربین نو خلق ہم شتہ
لکہ ملائک مقربین او مؤمنان مقربین ۔ او مقرب
والے دے عیسیٰ علیہ السلام یہ دیرو وجوہو سرے دے
آسمان تہ پور تہ کول ۔ ملکرتیا دے ملائکو کیں ساتل ۔
یہ جنت کیں یہ اوجتہ مرتبہ کیں ساتل ۔

﴿۲۷﴾ : يَهْدِيهِمْ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ
یہ دے آیت کیں درے امور دے عیدیت دے عیسیٰ
علیہ السلام ذکر کوی چہ تعلق لری تیریدلو دے زمانے
سرے یہ ہغہ بات دے اویہ طریقہ دے خرق عادت سرے ۔
وَيَكَلِّمُ النَّاسَ ، دے عطف دے یہ وجیہا بات دے ۔
فِي الْمَهَجِ ، ہغہ کلام یہ سورہ مریم کیں دے تہ تہ ترسل
پورے ذکر دے او یہ ہغہ کلام کیں تفصیل دے عیدیت
دے ہغہ یہ ذکر دے دیارلس حال تو سرے ۔

مَهْدًا دے مادہ یہ قرآن کیں شپاہس کرتہ ذکر دے

دلالت کوی پہ تیارولو د آرامگاہ باندے۔ پہ دیکھیں
 شیر کرتہ د جہنم د پیارہ ذکر شویدے پہ طریقہ د تہکم
 او استہزاء سرہ او پہ صفت د زمکہ کیں خلو رکرتہ ذکر
 دے او پہ صفت د جنت کیں یو کرت ذکر دے او پہ مالونو
 د دنیا کیں دودہ کرتہ ذکر دے او پہ بارہ د عیسیٰ علیہ
 السلام کیں درے کرتہ ذکر دے۔ او مہد پہ عرق کیں
 خائے د سلاستلو د وروکی تہ وٹیلے شی پہ حال د پئی رودلو
 کیں (قرطبی ابو حیان) او صاحب اللباب وائی چہ ہفہ
 خائے چہ د وروکی د تربیت د پیارہ تیار کرے شوے وی او
 دامصدر دے پہ معنی د مکان یا ظرف مکان دے نومہد
 د پچی د پیارہ اول غیر د موردہ لکہ چہ سورہ مریم کیں
 دی قَاتَتْ بِہِ قَوْلَ مَہَا تُحْمِلُہُ قَالُوْا کَیْفَ نَحْمِلُہُ مَنِّ کَانَ
 فِی السَّہْدِ صَبِيْغًا، او بیا ہفہ خائے چہ بچے د آرام کولو
 د پیارہ پہ ہفہ کیں اچولے کیری کہ زانگو وی یا بستری وی
 او پہ حدیث د بخاری او مسلم کیں ثابت دی چہ پہ
 وروکوالی کیں درے کسانو خیرے کرے دی عیسیٰ علیہ
 السلام او صاحب جریج او صاحب جیار (بخاری کتاب
 الانبیاء او کتاب التفسیر سورہ مریم) او دا عدد پہ
 حصر سورہ ذکر کریدہ او پہ صحیح مسلم کیں پہ واقعہ
 د اصحاب الاخذ و کیں ہم یو وروکے ذکر دے لیکن د
 دغے نہ علاوہ د تورو بچو پہ بارہ کیں صحیح حدیث
 ثابت تہ دے۔

د کھلا، پہ زمانہ د کھولت کیں اختلاف دے دودہ دیرش
 یا درے دیرش کلوتہ او بعضو خلویشیت او پنچوس ذکر
 کریدی او دیتہ یوخ عمر و ٹیلے شی۔ او اکتھال پہ
 لغت کیں پورتہ کیدلو تہ وٹیلے شی۔ کاهل ہم پورتہ
 شویدے د زمانے د شباب تہ د زمانے د کھولت تہ۔
 سوال :- پہ داسے حال رد کھولت) کیں خو خیرے ہر

قَالَتْ رَبِّ اَنْىٰ يَكُوْنُ لى

اُویل (مریم) اے ربہ زما غہ رنگ کیدے شی ما دپارہ

وَلَدٌ وَلَمْ يَمْسَسْنى بَشَرْ ط

بچے او هئخ لاس ته دی لکولی زما سوره هئخ بندہ

قَالَ كَذٰلِكَ اَللّٰهُ يَخْلُقُ

اُویل (جبریل) د غسے به یے اللہ تعالیٰ پیدا کوی

مَا يَشَاءُ اِذَا قَضٰى اَمْرًا

خہ چہ او خواہی هر کلا چہ فیصلہ او کوی د یو کار د کیدلو

فَاِنَّمَا يَقُوْلُ لَهُ كُنْ فَيَكُوْنُ ﴿۴۷﴾

نو او ائی هغه ته او شه بو هغه او شی

خوک کولے شی تو د دے د ذکر کولو خہ قائده ده ؟
جواب له :- ابن جریر و ثیلی دی چہ دا دلالت کوی چہ په
عیسی علیه السلام باندے به زمانه تیریری او عمر به
یے د یو حال نه بل حال ته بد لیری نو دا دلیل دے چہ
هغه الہ نشی کید لے ۔

جواب له :- د ابوالعباس او حسین بن الفضل او ابن زید
ته نقل دی چہ مراد په دیکش دا دے چہ دے به په
زمانه د کھولت کش د آسمان نه را کو زیری او بیا به خلقو
سره دینی خبرے کوی او په صحیح احادیثو کش وارد دی
چہ دجال به قتل کوی دا قول قرطبی ، امام رازی ، ابو حیان
صاحب اللباب ، خطیب شریعتی ، بیضاوی ، ابوالسعود ،
سیوطی او آلوسی وغیره تولو ذکر کړیدے ۔

وَمِنَ الصّٰلِحِیْنَ ، ابن کثیر و ثیلی دی چہ صلاحیت به
وی په قول او عمل د هغه کش او علم صحیح او عمل
صالح به لری ۔ او صلاحیت په اولاد کش مطلوب دے

لکه پہ سورہ اسحاق مثلاً او سورہ آل عمران ۳۹ او
صافات مثلاً و مثلاً کنیں۔

۳۹: قَالَتْ رَبِّ، ہر کلمہ چہ مریم علیہا السلام تہ او ٹیلے شو
چہ اللہ تعالیٰ تالہ زیرے درکوی دے ویجے نہ ہفے کہ اللہ
تعالیٰ سرہ خطاب شور و کرو پہ رب سرہ او ابو حیان
او زمخشری و ٹیلے دی چہ چا دا و ٹیلے دی چہ دارب آواز
دے جبرئیل تہ پہ معنی دے سیدی سرہ نو دا خطاء دے۔
آئی یٰکُونُ لَیْ وَکُنْ، آئی دپارہ دے تعجب دے پہ اعتبار
دعادت سرہ نہ پہ اعتبار دے قدرت دے اللہ تعالیٰ سرہ او دے
تاکید دے تعجب دپارہ او ٹیلے چہ وَکُنْ یَسْتَبِیْ یَشْرُ،
لاس نہ دی راوری ماتہ ہیخ بندہ پہ نکاح او نہ پہ زنا
سرہ او بغیر دے نارینہ دے یو خائے کید لو نہ دے ولد پیدا
کیدل دے دعادت نہ خلاف دی۔ یا آئی پہ معنی دے کیف
دے لکہ پہ واقعہ دے زکریا علیہ السلام کنیں چہ دی یعنی
آیا نکاح بہ کوڑم یا بہ پہ قدرت دے اللہ تعالیٰ سرہ
پیدا کیدی۔ بَشْرُ، پہ دے لفظ کنیں مفرد او تثنیہ
او جمع او مذکر مؤنث ہول برابر دی۔

قَالَ كَذَلِكَ إِلَهُی اللّٰهُ یَخْلُقُ مَا یَشَاءُ یعنی اُنّی کذلک
رہ بہ دغہ شان پے بغیر دے نزدیک دے نارینہ نہ۔
یَخْلُقُ، پہ قصہ دے زکریا علیہ السلام کنیں پے یَفْعَلُ
و ٹیلے وڈ او دلتہ یَخْلُقُ حُکْمَ چہ ہفہ واقعہ دے سرہ
نا آشنا نہ وہ عام دعادت تہ نیز دے خبرہ وہ او دا
واقعہ خو دے دعادت نہ دیرہ لرے دہ نو دیرہ عجیبہ
او نا آشنا دہ۔

إِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا یَقُولُ لَهُ کُنْ فیکُونُ، دے جملے
تفسیر پہ سورہ بقرہ کنیں تیر شویدے یعنی ارادہ دے اللہ
تعالیٰ پورہ کول ہیخ سبب تہ حاجت نہ لری۔ فیکُونُ کنیں
ہو ضمیر محذوف دے او ہفہ مبتدا دہ۔

وَيُعَلِّمُهُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ

اد خود نہ یہ کوی دہ تہ د کتاب د سنت

وَالْتَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ ﴿۲۸﴾ وَرَسُولًا

اد د تورات اد د انجیل او کوی د رسول

إِلَىٰ بَنِي إِسْرَءِيلَ ۚ أَنِّي

بہی اسرائیلو تہ روائی بہ چہ بیشکہ

قَدْ جَعَلْتُكُمْ رِبًّا يَٰ بَنِي إِسْرَءِيلَ

را ورے دے ما تاسو تہ معجزات ستاسو د رب د طرف تہ

أَنِّي أَخْلَقُ لَكُمْ مِنَ الطِّينِ

چہ بیشکہ تہ جو پرم تاسو لہ د خق تہ

۲۸۔ یہ دے آیت کہیں د ہفہ د عبدیت شہر وجوہ نور ذکر کوی چہ ہفہ احتیاج د ہفہ دے یہ علم او معجزات تو کہیں اللہ تعالیٰ تہ او د ہفہ اذن تہ۔

وَيُعَلِّمُهُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ، دا عطف دے یہ یخلق ما یشاء بانہے اودا غورہ قول دے یہ اقوالو کہیں۔ تعلیم د طرف د اللہ تعالیٰ تہ انبیاء علیہم السلام تہ یہ طریقہ دوحی سرہ وی۔ اَلْكِتَابَ، یہ دیکہیں مختلف اقوال دی۔ کتابت یعنی خط کول یا نور نازل شوی کتابو تہ چہ اللہ تعالیٰ تہ معلوم دی۔ او الف لام یہ الکتاب کہیں جنسی دی یعنی تورات او انجیل او عطف د پاره د تفسیر دے۔ او حکمت تہ مراد سنت د انبیاء علیہم السلام دی او درست او برا برا اقوال و اعمال تریزہ ہم مراد دی ر البحر المحیط۔ یا مراد د دے تہ قرآن او حدیث دی روستو د را کو زید لو د عیسیٰ علیہ السلام تہ یہ آخرہ زمانہ کہیں رجواہر القرآن للشیخ غلام اللہ خان رحمہ اللہ او یہ دیکہیں اشارہ دہ نزول د عیسیٰ علیہ السلام تہ یہ

كَهَيِّئَةِ الطَّيْرِ فَأَنْفَخُوا فِيهِ

پشان د شکل د مرغی نو پوکے کوم پہ هغه کین

فَيَكُونُ طَيْرًا بِإِذْنِ اللَّهِ

نو شی هغه مرغی الوتوکه په حکم د الله تعالی سره

وَأَبْرَأُ الْآكُمَةَ وَالْأَبْرَصَ

او جوړوم زه د موده پیداشو په پوند او برکي والا

وَأُحْيِ الْمَوْتَى بِإِذْنِ اللَّهِ

اد ژوندی کوم مرد لره په حکم د الله تعالی لره

وَأَتَّبِعُكُمْ بِمَا تَأْكُلُونَ وَمَا

اد خبر درکوم تاسو ته د هغه خوراک چه خورئ په تاسو او هغه خوراک

تَأْكُلُونَ فِي بُيُوتِكُمْ ط

چه ذخیره کوئ تاسو په کورونو خپلو کین یقیناً

فِي ذَلِكَ لَا يَشْكُرُ لَكُمْ

په دے کین ډیر معجزات دی ستاسو د رهدایت د پاره که چرے

كُنْتُمْ مُّؤْمِنِينَ ﴿٣٩﴾

تاسو ایمان والا یئ -

روستو زمانه کین او دا پېشتگوئی ده مریم علیها السلام ته لکه چه انجیل هم نه وؤ نازل شوے لیکن پېشتگوئی یئ ورته اوکړه -

۳۹. وَرَسُولًا إِلَىٰ بَنِي إِسْرَٰئِيلَ ، بِهِ زُورٌ رَسُولًا كُنْ دیر وجوه دی اول دا چه فعل پت دے رَوِّیْجَعْلُهُ رَسُوْلًا - دویم دا چه دا حال دے دَیْعَلْمُهُ دَضْمِیرُتِه - دریم دلته اُرْسِلْتُ ، لفظ پت دے لیکن اوله وجه غوره ده - اودا آیت

دلیل دے چہ عیسیٰ علیہ السلام رسول وڈ تہو بنواسرائیلو
تہ لکہ چہ یہ سورہ صف ۷۷ کتب دی۔

آئی قَدْ جَعَلْنَاكُمْ، پہ دے عبارت کتب ترصراط مستقیم پورے
دوہ اقوال دی اول قول دا دے چہ دا متعلق دے یہ رسول
پورے پہ تقدیر دے بآء سرہ۔ او داخل دے پہ خطاب دمریم
علیہا السلام کتب۔ دویم قول دا دے چہ دلتہ ادماج دے
یعنی کلام پہ رسول بآء ختم شو او دا کلمات پتہ دی
رچہ عیسیٰ علیہ السلام پیدا شو لکہ چہ سورہ مریم کتب
ذکر دی او بیا ورتہ وحی شوروشوہ او رسول شو نو بی
اسرائیلو تہ ئے او ئیل) آئی قَدْ جَعَلْنَاكُمْ يَا آدَمُ، مراد د
تہ ہغہ ہول آیات (معجزات) دی چہ روستو ذکر دی
یعنی مفرد (آیۃ) پہ معنی د جمع سورہ دہ۔

آئی اَخْلَقُ لَكُمْ مِنَ الطِّينِ، دا آئی بدل دے د آیۃ تہ یا
د مخکس آئی تہ۔ اَخْلَقُ، دلتہ خلق پہ معنی د تصویر
دے (شکل جوہول) لکہ یہ سورہ مؤمنون ۷۷ کتب دی
لَكُمْ لَامِ اجلیہ دے یعنی د پآرہ د حصول دایمان ستاسو
گھنڈۃ الطیر، اخفش و ئیلی دی چہ دا کاف اسم دے پہ
معنی د مثل سرہ دے او نور و نوریاتو و ئیلے دی چہ دا
حرق دے او صفت دے د پتہ مفعول د پآرہ یعنی هَيْئَتُ
مِثْلَ هَيْئَتِ الطَّيْرِ، اول قول غورہ دے حکہ چہ ضمیر د
فَاَنْفُخْ فِيْهِ كَاف تہ راجع دے او ہغہ یہ اعتبار د لفظ
سرہ مذكر دے او یہ سورہ مائدہ ۷۷ کتب ضمیر د مؤنث
ذکر دے حکہ چہ دلالت کوی پہ هیئت باندے۔

فَيَكُونُ طَيْرًا، مفسرینو لیکل دی چہ بنواسرائیلو ورتہ
او ئیل چہ مونث د پآرہ خفاش (بناپیوک) جوہ کرہ حکہ
چہ ہغہ عجیبہ خلقت والا دے ورتے شتہ چہ یہ ہغہ
سرہ الوحی لیکن بنرے وریا بندے نیشتہ دے اودارنگ
ہغہ مرغی بہ ددوی پہ مخکس الوتہ او چہ غائب بہ

شو نو بیا به پریوتله (بحر محیط)

یا ذن اللہ، دا متعلق دے پہ اخلق پورے نو جوہرول
او پوکے کول او مرغی جو پیدل او الوتل تول پہ اذن
د اللہ تعالیٰ سرہ وڈ نوڈ دیتہ دا استدلال نشی کیدلے
چہ تصویرتہ او بتان د حیوانا تو جوہرول جائز دی حکمہ
چہ دا خاص اذن د اللہ تعالیٰ وڈ عیسیٰ علیہ السلام تہ
اوڈ دے وچہ نہ ئے پہ سورہ مائدہ متلاکشی باذن اللہ
د تخلق سرہ ذکر کپیدے۔

سوال :- دلته ئے باذن اللہ د اخلق سرہ مستقل
ذکر نہ کرو؟

جواب :- پہ سورہ مائدہ کیں مقصد ذکر د نعمتو تو د اللہ تعالیٰ
دے پہ عیسیٰ علیہ السلام باندے پہ میدان حساب کیں نو
ہلتہ ئے باذنی مکرر وئیلے دے او دلته مقصد خو صرف
پیشگوئی کول دی پہ معجزاتو د ہتہ باندے نو یو کورت
باذن اللہ ہم کافی دے چہ متعلق دے د اخلق سرہ لکہ
چہ مخکشی ذکر شول۔

ذ ابصری الکثمہ والاکبرص یا ذن اللہ، براءت پہ اصل کیں
خلاصیدل دی د ہتہ خیزتہ چہ بد کنرل کیری او پہ معنی د
اکمہ کیں دیر اقوال دی غورہ دادے چہ مراد د دے نہ
ہتہ خوک دی چہ مورنہ ہوند پیدا شی د سترگو نظر ئے پور
بند وی۔ زمخشری وئیلی دی چہ زمونز پہ امت کیں داسے
شخص قتادہ راوی د تفسیر) پیدا شوے وڈ۔ ذالاکبرص
ہتہ خوک دے چہ مرض د برص ورتہ اور سیری۔ او ابن
عاشور وئیلی دی چہ دا جلدی (د خرمنے) مرض دے
سپین دا غوتہ پہ خرمن کیں شکارہ شی نو کہ پہ خرمن
کیں دندہ داخل وی دا ابرص دے او کہ خرمنے سرہ
برابروی نو دا بہق دے نو د بعضے سپینو دا خونو چہ
بعضے حکیمان علاج کوی او جوہرشی نو دغہ بہق وی او د

برص علاج نشی کید لے -

تنبیه : الله تعالى په هره زمانه کښ خپلو رسولانو له هغه معجزات ورکړیدی چه د هغه زمانه سره مناسب وی لکه قوم د صالح علیه السلام د کټوته خټوته جوړول نو الله تعالى ورته د کټه ته اوبته راوړستله چه دوی د هغه نه عاجز شول او د یوسف علیه السلام په زمانه کښ تعبیر د خوبونو رواج وړ نو الله تعالى هغه له معجزانه علم د تعبیر ورکړ او د موسی علیه السلام زمانه کښ د سحر د ماریانو جوړولو وغیره چرچا وه نو هغه له یې د همسا نه مارجوړ کړو چه خلق ترینه عاجز شول - او د عیسی علیه السلام په زمانه کښ د طبابت چرچه دیره وه او د یونان حکماؤ به په هغه سره فخر کوؤ نو عیسی علیه السلام له الله تعالى داسه معجزه ورکړله چه طبیبان او حکیمان د هغه نه عاجز پاتې شول ځکه چه د اکمه او ابرص علاج نشی کیدلے او په خټه او مړی کښ هیڅوک روح نشی اچولے - او زمونږ د نبی صلی الله علیه وسلم په زمانه کښ د فصاحت او بلاغت دیره چرچه وه نو الله تعالى زمونږ نبی صلی الله علیه وسلم له داسه کتاب ورکړو چه ټول فصحاء بلغاء د هغه د مقابلې نه عاجز شول (ابن کثیر) -

وَأَرْحَى السَّوْفِي بِأَذْنِ اللَّهِ، مراد د احياء نه نفخ د روح او جمیع کول د اعضاؤ او د ذراتو د بدن د هغه نه دی دا خو په الله تعالى پورے خاص دے بلکه عیسی علیه السلام به دعا او غوڅتله د الله تعالى نه د یومړی په باره کښ چه یا الله تعالى دے را ژوندے کړے نو الله تعالى به هغه ژوندے کړو او دادعا د دغه هم په اذن د الله تعالى باندے موقوف وه په دلیل د دے لفظ سره چه بِأَذْنِ اللَّهِ -

وَمُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ

اور داغلی پی تصدیق کوؤنکے دھقہ کتاب چہ مخکین زمانہ رنازل کر شے دی

وَأُتِيْتُمْ بِمَا تَأْتَوْنَ وَمَا تَنْخَرُونَ فِي بُيُوتِكُمْ، دامجزہ
دہ د قسم د انباء بالغیب الصادق نہ یعنی رشتنی پیشنگوئی کول
اودا ہم معجزہ دہ پہ دلیل د اول د دے کلام سرہ چہ قل
جئتکم بآیۃ من ربکم، اوروستو کلام سرہ او داسے معجزہ
د یوسف علیہ السلام ذکر دہ پہ سورہ یوسف سکا کتب اوزمون
د نبی صلی اللہ علیہ وسلم داسے معجزات خود شمار نہ ہم
دیر دی۔

إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّكُمُ إِن كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ، داجملہ داخل
دہ پہ کلام د عیسیٰ علیہ السلام کتب یا دا کلام د اللہ تعالیٰ
دے اودیکتب تاکید دے چہ تیر شوی کاروتہ معجزات
وؤ دلیلو نہ د توحید د اللہ تعالیٰ او د صدق د رسول د پاره۔
إِنَّ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ، تعلیق پہ دے شرط پورے د دے
دے نہ دے چہ مراد پہ آیۃ سرہ آیت نافعہ دے او
تفع اخستلو د پاره ایمان شرط دے یا اِنَّ پہ معنی د
اد سرہ دے۔

فآئدہ :- دغہ معجزات یے پہ صیغہ د فعل مضارع سرہ
ذکر کریدی اشارہ دہ چہ دایو کرت نہ وو بلکہ داسے د
عیسیٰ علیہ السلام نہ دیر خلی صادر شو پوؤ۔ اوھر کلہ
چہ اَخْلَقَ لَكُمْ کتب اعجاز دیر وؤ پہ نسبت د اُتیری الاکملہ
سرہ نو باذن اللہ یے د اول سرہ ذکر کرو اودویم یے
پہ ہفے باندے قیاس کرو دارنگ ارجی التوتی کتب اعجاز
دیر وؤ پہ نسبت د اُتیتکم، سرہ نو دلتہ ہم د اول
سرہ یے باذن اللہ ذکر کرو اودویم سرہ یے مقالیستہ
پریخود لو د اختصار د کلام او د بلاغت د پاره۔

مِنَ التَّوْرَةِ وَإِنْ هِيَ لَكُمْ

چہ توران دے او چہ حلال کرم دیہ بیان سرہ) تاسو تہ

بَعْضُ الَّذِي حُرِّمَ عَلَيْكُمْ

بعض ھڏہ ڇڏوئہ چہ حرام کرمے شوے دی بہ تاسو باندے

وَجِئْتُكُمْ بِآيَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ قَفْ

او راوے دی ما تاسو تہ ڊیر معجزات ستاسو ڊر با ڊ طرف تہ ،

فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا ۝

نو ڊیرہ او کرمے ڊ الله تعالیٰ تہ او زما خبرے او منی -

منہ :- بہ دے آیت کنیں ڊ عبدیت ڊ عیسیٰ علیہ السلام ڊرے
وجوہ دی ڊ یارہ ڊ رد بہ نصارا ڊ باندے او ڊ صدق ڊ
رسالت ڊ ھڏہ ڊ یارہ ھم ڊرے وجوہ دی -

وَمُصَدِّقًا ، دَا عَظْف دے بہ رسول باندے یا جئتکم
لفظ پت دے او عطف دے بہ معنی ڊ مخکین کلام باندے
یعنی ڊ نزول ڊ انجیل تہ مخکین پورہ عمل کوو تکی ووپہ توران
باندے - او ڊ نزول ڊ انجیل تہ روستو بعض احکام ڊ توران
منسوخ شول لیکن تصدیق بہ اعتبار ڊ ایمان لرلو سرہ
یہ ھڏہ باندے باقی پلے وڏ -

وَإِنْ هِيَ لَكُمْ بَعْضُ الَّذِي حُرِّمَ عَلَيْكُمْ ، دَا عَظْف دے
بہ معنی ڊ مصدق باندے ڏکھ چہ ھڏہ بہ معنی ڊ لا صلیقی
سرہ دے او نسبت ڊ تحلیل عیسیٰ علیہ السلام تہ بہ
طریقہ ڊ بیان کولو دے بہ طور ڊ رسالت سرہ ڊ طرف ڊ
الله تعالیٰ تہ ڏکھ چہ رسول پخیل اختیار سرہ تحلیل او
تحریم نشی کولے -

بَعْضُ الَّذِي حُرِّمَ عَلَيْكُمْ ، بہ دیکھیں ڊ مفسرینو دوه
اقوال دی اول دا چہ بہ توران کنیں بعض کارونہ چہ

حرام کرے شویوڈ یہ بنی اسرائیلو باندے نو یہ انجیل کنس
 ہفہ منسوخ شول او حلال کرے شول او ہفہ داسے خیزونہ
 وڈ چہ حرام کرے شویوڈ یہ سبب دگنا ہو نو ددوی لکہ
 اوشان ، بطہ ، شتر مرغ او بعض اقسام ددازبے داسے
 یہ سورہ انعام ۱۴۵ کنس ذکر دی۔

سوال :- مصداقاً خود دلالت کوی چہ یہ پورہ تورات باندے
 عیسیٰ علیہ السلام عمل کوڈ او دا جملہ دہفہ نہ یہ
 خلاف باندے دلالت کوی ؟

جواب :- مخکن ذکر شول چہ تصدیق دلتہ یہ دودہ معانو
 سرہ دے او یہ ہفہ سرہ ددے اعتراض جواب کیدیشی۔
 دویم قول مراد ددینہ ہفہ خیزونہ دی چہ ناکارہ احبار
 (ملایانو) یہ دوی باندے بے دلیلہ حرام کرے وڈ نو
 دہفہ عیسیٰ علیہ السلام تردید اوکرو او دوی تہ ئے
 دہفہ تحلیل بیان کرو لیکن یہ دے توجیہ باندے
 سوال دے چہ یہ دے قول سرہ خو لفظ کل ذکر کول
 پکار وڈ ددے اول جواب دادے چہ کلہ کلہ بعض یہ
 معنی دکل سرہ راجی دقریتے یہ وجہ سرہ۔

جواب :- ناکارہ ملایانو دودہ قسمہ خیزونہ حرام کرخولے
 وویو قسم ہفہ چہ یہ دلیل سرہ وڈ او دویم قسم ہفہ چہ
 بغیر دلیل تہ وڈ نو داروستنی بعض شول یہ نسبت
 دکل سرہ۔

وَ جَعَلْنَاكُمْ بِآيَاتِنَا أَكْثَرَ حَسْبًا ۖ اِيْحْيَاۤنَ وَتِلْكَ دِي چہ دا
 جملہ یہ طور دتأسيس سرہ دہ ددودہ وجو نہ
 اولہ وجہ دادہ چہ مخکن دایۃ نہ مراد یہ ہفہ
 معجزات ووجہ مخکن ذکر شول او دلتہ دایۃ نہ مراد
 روستو جملہ دہ (فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاطِيعُوْنَ)۔

دویمہ وجہ ، د مخکن آیت نہ مراد ہفہ معجزات وڈ
 چہ مخکن ذکر شول او ددے آیت نہ مراد انجیل دے

إِنَّ اللَّهَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ

یقیناً اللہ تعالیٰ زما رب دے او ستا سوری دے نو ہنہ لہہ بتدی خاص کرئی

هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ ﴿۵۱﴾

دا لارہ نیغہ دہ -

چہ عیسیٰ علیہ السلام باندے نازل شو او قاتقوا اللہ و
 أَطِيعُونَ دَ انجیل دَ مضمون خلاصہ دہ - یہ اولہ جملہ کتب
 توحید اور دہ تہولو اقسامو دَ شرک مراد دہ دے -
 وَأَطِيعُونَ ، کتب صدق دَ رسالت او اتباع دَ سنت مراد دہ او
 دا دوارہ جملہ دہ تہولو انبیاء علیہم السلام نہ نقل دی لکہ
 یہ سورہ شعراء یہ سنا ، سنا کتب دَ نوح علیہ السلام تہ
 یہ سنا ، سنا کتب دَ ہود علیہ السلام تہ سنا ، سنا کتب دَ صالح
 علیہ السلام تہ - یہ سنا کتب دَ لوط علیہ السلام تہ - سنا کتب
 دَ شعیب علیہ السلام تہ - او یہ سورہ زخرف سنا کتب دَ عیسیٰ
 علیہ السلام تہ - او یہ سورہ نوح سنا کتب دَ نوح علیہ السلام
 تہ او سورہ تغابن سنا کتب دَ آخری رسول تہ نو دعوت
 دَ توحید او اتباع دَ رسول دہ تہولو رسولانو اجماعی
 مسئلہ دہ -

سنا : دا علت دے دَ قَاتِقُوا اللہ دَ پارہ دہ دے وجہ نہ
 بغیر دَ عطف تہ یے ذکر کرے دے او یہ دیکتب دہ
 عبدیت دَ عیسیٰ علیہ السلام یو وجہ ذکر دہ او صریح
 رد دے یہ تصاراف باندے چہ ہغوی عیسیٰ او مریم
 علیہما السلام یہ الوہیت کتب دَ اللہ تعالیٰ سرہ شریک
 جوہ کرے دی - او یہ دے آیت کتب توحید دَ ربوبیت
 ذکر دے یہ إِنَّ اللہ رَبِّي وَرَبُّكُمْ سرہ او توحید دہ
 عبودیت (الوہیت) ذکر دے یہ قاعبدوا سرہ او
 داسے جملہ دَ عیسیٰ علیہ السلام تہ نقل دہ یہ سورہ
 مریم سنا او سورہ زخرف سنا کتب - او دہ دے پشان یہ

فَلَمَّا أَحَسَّ عِيسَى مِنْهُمُ

نو هر کله چه بنه معلوم کرو عیسی علیه السلام د دوی نه

الْكُفْرَ قَالَ مَنْ أَنْصَارِي

کفر کول اویل یے شوک دی ماسره مرسته کوونکی

إِلَى اللَّهِ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ

د الله تعالى د پاره اویل مخلصانو ملگرد

نَحْنُ أَنْصَارُ اللَّهِ آمَنَّا بِاللَّهِ

مونو مرسته کوو د الله تعالى رد دین ایمان یاد دے دے مونو په الله تعالى بات

وَأَشْهَدُ بِأَنَّكَ مُسْلِمُونَ ﴿٥٧﴾

او ته گواه شه په دے خبره چه مونو تابعداري کوونکے یو -

سوره مائده ۱۱۱ کس - او تفریح د فاعید واپه تختی جمله
پانده دلالت کوی چه توحید د ربوبیت مستلزم دے
توحید د عبودیت لره او توحید د عبودیت تفریح او
لازم دے د توحید د ربوبیت سره -

هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ، هذا اشاره ده مجموعه د مخکن
جمله ته یعنی توحید د ربوبیت او الوهیت مجموعی طور
سره صراط مستقیم دے -

۵۷: په ماقبل آیاتو نو کس صفات د عبودیت د عیسی
علیه السلام سره د صفاتو د رسالت د هغه نه ذکر شول
اوس ذکر کوی مجاهده د هغه او د ملګرو د هغه د پاره د
دعوت د توحید او د رسالت د هغه د دے وچه نه یے دلته
فاء ذکر کړه په فَلَمَّا أَحَسَّ سره یعنی روستو د دعوت د
هغه نه بنو اسرائیل دوه دے شول یو د لے پوره دشمنی
او کفر یشکاره کړ او بل د لے د هغه د نصرت اعلان او کړه
اوله دله مشهوره شوه په یهودیانو سره او دویمه مشهوره

شوه په نصاراؤ سره ، آخس ، احساس علم حاصلیدل دی
 په حواسو سره یعنی په سترگو سره د هغوی مخالفت کول
 اولیدل او په غوږونو سره یې د هغوی ته د دشمنۍ خبره
 واوریدل چې هغه سبب شو د پاره د طلب د ملګرتیا د خلقو
 په ایمان او په دین کېن په اخلاص سره نو ځکه یې
 قَالَ مَنْ أَنْصَارِي إِلَى اللَّهِ ، دلته مراد د نصرت نه مرسته
 او ملګرتیا کول دی - مجاهد وټیلي دی چې مراد دا ده
 چې څوک ځما تابعداری کوي (ابن کثیر) - او د نصرت
 د بندګانو وی د یو بل سره او مقصد په دیکن اظهارد
 دعوت د توحید او بیچ کیدل دی د شر د قوم ته - او د
 د نصرت ارمان کړی و د لوط علیه السلام کړی اَنْ رَأَى
 بِكُمُ قُوَّةً اَوْ اَوَىٰ اِلَىٰ رُكْنٍ شَدِيدٍ ، اَللّٰهُ ، فراء
 وټیلي دی چې الی په معنی د مع د نصرت
 خپل یو ځای کړی د نصرت د الله تعالی سره - زمخشری
 وټیلي دی چې متعلق د الی پټ ده یعنی ذاهباً الی الله ،
 او حسن بصری وټیلي دی الی په معنی د فی د نصرت
 فی سبیل الله - او فارسی وټیلي دی چې الی په معنی
 د لاهم سره د (الباب) -

قَالَ الْخَوَارِیُّونَ ، خواریون جمع د خواری ده په دیکن
 دوه اقوال دی اول قول دادی چې د حور ته اخستل
 شوی د په معنی د اخلاص او د خیري ته پاکیدلو
 او سپین والی سره ده او د ده وچه نه جامو وینځلو
 ته هم وټیلي شی او په عرف کېن خواری مخلص مد کوونکی
 ته وټیلي شی لکه چې په حدیث د بخاری (کتاب الجهاد)
 کېن دی اِنَّ رَجُلًا نَبِيَّ خَوَارِيًا وَخَوَارِي الزُّبَيْر - ملګرو
 د عیسی علیه السلام ته خواریون ځکه اوټیلي شو چې
 دوی به جاکه وینځل یا د ده وچه نه چې دیر په سخت
 وخت کېن د هغه سره د نصرت کولو اعلان یې کړی دو

رَبَّنَا آمَنَّا بِمَا آتَرَكْتَ وَاشْتَبَعْنَا

اے ربہ زہو بنو ایمان بلاوے مو تو یہ ہفتہ چھ چہ تا نازل کردی او تا بعداری کرے دہ مو تو۔

الرَّسُولَ فَآكُتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ ﴿۵۳﴾

د رسول تو اولیکہ مو تو یہ د گواہی کوؤ نکو (د توحید اور رسالت) سرہ۔

نو زہونہ د دوی پاک وڈ د ضد او عناد تہ۔ بل قول دادے
چہ حواریون د حَارَ یَحُورُ نہ اخستلے شویدے یہ معنی
د رَجَح سرہ نو دوی رجوع کوؤ نکی وڈ اللہ تعالیٰ تہ۔
نَحْنُ أَنْصَارُ اللَّهِ، مضاف پت دے یعنی أَنْصَارُ نَبِيِّهِ
د دینہ۔

آمَنَّا بِاللَّهِ وَاشْهَدْ بِأَنَا مُسْلِمُونَ، دا تفسیر دے د نصرت
د امت د خیل نبی سرہ یا علت دے د پارہ د ما قبل
حکہ ایمان باللہ سبب دے د پارہ د نصرت د دین۔
مُسْلِمُونَ، دا دلیل دے چہ د عیسیٰ علیہ السلام ہم دین
اسلام وڈ۔ اسلام چہ د ایمان سرہ ذکر شی نو مراد دا
دے چہ مو تو ایمان د ذرہ بنکارہ کوؤ یہ ژبہ او یہ
اندامو نو او یہ علمو نو او نصرت او جہاد گولو سرہ۔
۵۳۔ روستو د اقرار د ایمان او اسلام تہ تصریح کوئی اللہ
تعالیٰ تہ۔

رَبَّنَا آمَنَّا بِمَا آتَرَكْتَ وَاشْتَبَعْنَا الرَّسُولَ، مراد د الرسول
تہ عیسیٰ علیہ السلام دے۔ ایمان او اتباع د رسول یے
یہ طور د وسیلے سرہ ذکر کرو او دعا یے دا دہ چہ
فَاكُتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ، مراد د دے تہ امت د محمد
صلی اللہ علیہ وسلم دے لکہ چہ سورہ بقرہ ۱۲۳ کہیں
ذکر دی یا مراد د دینہ انبیاء علیہم السلام دی یا ہر
ہذہ خوک چہ شہادت یے کرے دے یہ توحید او یہ
انبیاء باندے او یہ دے بیان کہیں تفصیلی رد دے یہ
نصاراؤ د نجران باندے یعنی د دوی مشرانو د اسلام

وَمَكَرُوا وَمَكَرَ اللَّهُ وَاللَّهُ

اد پتہ جرگے اوکری دوی ردھقہ دقتل کولو او اللہ تعالیٰ پت چل اوکری دھنہ دینج کولو او اللہ تعالیٰ

خَيْرُ الْمَكِرِينَ ﴿۵۴﴾

خوبہ ک چل جوہوؤ نکو تہ دے۔

اقرار کرے دے او د آخری امت سرہ د ملگریا مطالبہ
یے کریدہ او نصاراؤ د نجران او اوسنی نصاری د خیلو
اسلافو خلاف کوی۔

۵۴۔ مکر یہ لغت کنیں ستر ریتولو تہ و ٹیلے شی او احتیال
او خداع ردھوکے تہ ہم و ٹیلے شی او ہریت تد بیر تہ
ہم و ٹیلے شی او مکر دودہ قسمہ دے اول قسم محمود دے
چہ یہ ہفے سرہ د تبتہ کار ارادہ او کریشی لکہ یہ صفت د
اللہ تعالیٰ کنیں چہ ذکر دے۔ دویم مذموم دے چہ یہ ہفے
سرہ د فساد او بدکار ارادہ او کریشی لکہ مکر د بتد کاتو او
مادہ د مکر یہ قرآن کویم کنیں درے خلویشت کرتہ ذکر دہ او
دا یہ دیر و جوہو سرہ دہ اولہ وجہ مکر یہ معنی د پتہ
جرگے کولو د پیارہ د فساد کولو او د عیب و ٹیلو د پیارہ پہ بل
چا باندے لکہ یہ سورہ یوسف ص ۳۱ اعراف ص ۱۲۳ کنیں دی۔

دویمہ وجہ گمراہی او شرک تہ دعوت و رکول لکہ یہ سورہ
نوح ص ۲۲ اوسیا ص ۳۱ کنیں۔ دریمہ وجہ خیرے او دعاء
شرکول لکہ سورہ فاطر ص ۲۳ کنیں۔ خلورمہ وجہ طعن او
اعتراض کول پہ آیا تو نو د اللہ تعالیٰ باندے لکہ سورہ
یونس ص ۲۱ کنیں۔ پنجمہ وجہ گناہوتہ کول لکہ نحل ص ۵۸
او یونس ص ۲۱ کنیں۔ شپدیمہ وجہ پت پت چلو تہ جوہول
او حیلے کول د بل چا د ضرر و رکولو د پیارہ لکہ سورہ یوسف
ص ۲۱ کنیں۔ او دا معنی خودیرہ استعمال دہ۔ اورمہ وجہ
نسبت کول اللہ تعالیٰ تہ ہفہ پہ معنی د عذاب پت سرہ
لکہ یہ سورہ اعراف ص ۱۹ کنیں او پہ معنی د پت تد بیر

اِذْ قَالَ اللّٰهُ لِعِيسٰى اِنِّىْ مُتَوَفِّىْكَ

پہ ہنہ وخت چہ اویل اللہ تعالیٰ اے عیسیٰ یقیناً زہ تا پورہ اخلم

وَرَافِعُكَ اِلٰى سَآءٍ وَمُظْهِرُكَ مِنَ الظُّلُمٰتِ

او تاخان تہ پورہ ناولم او پاکوڈم تالہ د ہنہ کسانو نہ چہ

كُفْرًا وَجَاعِلُ الظُّلُمٰتِ اَتَتَّبِعُوْكَ

کفریہ کرے دے او کوخوم ہنہ کسانو لورہ چہ ستا تا بعداری ہے کرے دہ

فَوْقَ الظُّلُمٰتِ اِنَّ كُفْرًا اِلٰى يَوْمِ

پورہ د ہنہ کسانو تہ چہ کفریہ کرے دے تر درخ د

الْقِيٰمَةِ ثُمَّ اِلٰى مَرْجِعِكُمْ

قیامتہ پورے بیا بہ ما طرق تہ ستاسو را کوخیدال دی

کولو د پاره د بیج کولو لکہ سورہ نمل ستہ او پہ دے آیت کہیں ۔
تو دلہ معنی د مکرڈا، دادہ چہ دوی پتہ جرگہ او کرلہ د
عیسیٰ علیہ السلام د قتل کولو د پاره یا ہے چل ول جوہ کرد
د پاره د قتل کولو لکہ چہ دا قرطبی او ابن کثیر وغیرہ ذکر
کرے دی یا ہے طعنوتہ او ٹیل او تکذیب ہے او کرد د عیسیٰ
علیہ السلام چہ دے مفسد او دروغزن دے بادشاہ
تہ ہے داسے شکایت او کرد یا ہے دعوت شور و کرد گمراہی
او مخالفت د عیسیٰ علیہ السلام تہ داتو لے معانی صحیح دی
خواولہ معنی غورہ دہ۔

وَمَكْرَ اللّٰهِ ، یعنی اللہ تعالیٰ پتہ تدبیر او کرد ہنہ د بیج کولو د پاره
یعنی توند ہے پورہ کرد اسمان تہ لکہ روستو آیت کہیں ذکر دی
وَاللّٰهُ خَيْرُ الْمَاكِرِيْنَ ، داسے پہ سورہ انفال ستہ کہیں ہم ذکر
دی پہ واقعہ د بیج کولو د آخری نبی صلی اللہ علیہ وسلم
کہیں د شر د اہل مکہ تہ ۔ قرطبی لیکلی دی چہ دا پہ نومونو
د اللہ تعالیٰ کہیں شمار دے او داسے دعا جائز دہ چہ یا خیر

فَاَحْكُمُوا بَيْنَكُمْ فِيمَا كُنْتُمْ

نو فیصلہ بہ اوکرم یہ مینخ ستاسو کنیں یہ ہفہ خیر و کنیں چہ تاسو

فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ۵۵

یہ ہفہ کنیں اختلاف کوئے ۔

اَلْمَا كِرَيْنَ اُمُكْرَلِيْ، اُو یہ دعا دتبی صلی اللہ علیہ وسلم کنیں
ثابت دہ اَللّٰهُمَّ اُمُكْرَلِيْ وَلَا تُمُكْرُ عَلَيَّ، ۔
۵۵۔ دا متعلق دے دے مکر اللہ سرہ یعنی ذکر دے دے دیت
تد بیر د اللہ تعالیٰ د بیج کولو د عیسیٰ علیہ السلام د پیارہ
د قتل کولو یا صلیب باندے خیر و لو د دشمنان ونہ۔ یا عیسیٰ، دا
خطاب د استیتاس دے د پیارہ د تسلی و رکولو ہفہ تہ پہ خلور و بشارت و
سرہ (چہ روستو ذکر دی)۔ او ہر گلہ چہ یہ دے آیت کنیں حفاظت
د عیسیٰ علیہ السلام مقصود و د ہفہ پہ الوہیت او ابنیت باندے
رد کول مقصد تہ دے دے و جے تہ دلتہ یے و سرہ ابن مریم
تہ دے ذکر کرے او کو موایا تو تو کنیں چہ رد پہ الوہیت او ابنیت
د ہفہ باندے مقصد وی تو ہلتہ ابن مریم ذکر وی۔ اول
بشارت اِنِّیْ مُتَوَفِّیْکَ، یہ دیکنیں د مفسرینو مختلف اقوال
تقل دی اول دا چہ ستا عمر پورہ کوڈ تک یم، دویم قول
دا چہ مر کوڈ تک یم تالرہ او بیا یہ دیکنیں درے اقوال دی
اول قول د وہب دے چہ درے ساعاتہ یے مر کوڈ
بیا یے ژوندے کرو او پور تہ یے او خیر و لو۔ دویم قول
د محمد بن اسحاق دے چہ اوہ ساعاتہ یے مر کوڈ بیا
یے ژوندے کرو او پور تہ یے کرو۔ دریم قول د ربیع
دے چہ اوہ یے کرو او آسمان تہ یے او خیر و لو۔
خلور م قول یہ متوفیک کنیں دا دے چہ دشہواتو انسانونہ
د خالی کوڈم او د ملائکو پشان د کر خور او آسمان کنیں درلہ
ژوند د ملائکو سرہ در کوڈم۔ پنخیم پورہ د قبض کوڈم یعنی
بدن سرہ د روح تہ او پورہ د آسمان تہ خیر و دم۔

شہیدم گر خووم د پشان د وقات کرے شوی چہ ہذا مکہ ہے
 اشریائے نشی - اووم ستا عملوتہ پورہ کووم - دا اقوال
 اللباب او بحر المحيط وغیرہ ذکر کریدی - لیکن صحیح
 یہ دیکھیں پنجم قول دے چہ پورہ قبض کووم تالہ د
 زمکے تہ او آسمان تہ د پورہ پورہ کووم بغیر د مرگ
 یا خوب راوستلو تہ او دے تحقیق روستو ذکر کییدی -
 دویم بشارت و رافعک راقی ، رفع یہ حقیقت کس نقل
 دیو خیز دے د حکمتہ تہ ہرہ طرف تہ او یہ حدیث
 صحیح د معراج کس ذکر دی چہ نبی صلی اللہ علیہ
 وسلم د ہغہ سرہ یہ دویم آسمان کس ملاقات کریدے
 اور اقی یہ معنی حقیقی سرہ دے حکم چہ اللہ تعالیٰ پورہ
 دے لکھ چہ نور شکارہ دلیلو تو سرہ ثابت دی رفوق او
 علو او استوا یہ عرش یاندے دا د ہغہ صفات حقیقیہ
 دی بغیر د تشبیہ او تمثیل او تحریف او تاویل تہ او
 دا مذہب د سلف صالحینو دے - او عطف د رافعک
 یہ ماقبل یاندے یہ طریقہ د عطف تفسیر سرہ دے
 یعنی کیفیت د توفی یہ طریقہ د مرگ یا خوب سرہ تہ
 دے بلکہ یہ طریقہ د رفع الی السماء سرہ دے -
 فائدہ : مادہ د رفع یہ قرآن کس نہہ ویشہ کرتہ واقع
 دہ د ہغہ تہ یہ دولس عیونو کس یہ رفع د درجاتو سرہ
 او یہ معنی مجازی سرہ دہ او د ہغہ سرہ یہ اکثر
 عیونو کس لفظ د درجات ذکر دے لکھ یہ سورہ بقرہ ۲۵۳
 او سورہ انعام ۱۴۵ کس یا د پلے قرینہ تہ معلومیدی لکھ یہ
 اعراق ۱۴ او سورہ انشراح ۵۷ کس - او یہ اوولس عیونو
 کس معنی حقیقی مراد دہ د ہغہ تہ یو عیون دے او بل
 یہ سورہ نساء ۱۵۸ کس دے تو شوک چہ وائی چہ دلتہ
 رفع یہ معنی د عزت و رکولو سرہ مراد دہ دا قول
 خطاء دے - او ابن کثیر قرطبی وغیرہ د ضحاک یہ روایت

سره واقعہ دے اوچتو لو دے عیسیٰ علیہ السلام ذکر کرے دے
 (دے ہفتہ خلاصہ دادہ) چہ ہر کلا یہودیانو ارادہ اوکرہ دے
 قتل دے عیسیٰ علیہ السلام نو دولس حواریون دے یرے دے
 وجہ نہ یہ یو کو تہ کنیں جمع شول او عیسیٰ علیہ السلام ہم
 دے خان بیچ کولو دے پیارہ ہفتہ کو تہ تہ داخل شو یہودیان
 چہ خبر شول نو خلو زره کسان دروازے دے ہفتہ کو تہ تہ
 راغلل۔ اوہیل روایت کنیں دی چہ یہودیانو دے پیارہ
 کنیں بادشاہ تہ رپورت ورکرو چہ دا مقصد دے اوستا
 دے دین خلاف کوی او دروغ شہادت تہ تہ تہ دے ہفتہ یہ
 فساد باندے پیش کرل نو بادشاہ دے سرہ دے ملگرو تہ یہ
 جیل کنیں بند کرو اوہیل تہ یہ ہفتہ باندے دے پھانسی کولو
 حکم اوکرو۔ نو عیسیٰ علیہ السلام خیل حواریونو تہ اوٹیل
 چہ یہ تاسو کنیں کوم یو خواہی چہ خما یہ شکل سرہ جوہ
 شی۔ اوچہ خما یہ خما تہ قتل کرے شی۔ اوخما سرہ یہ جنت
 کنیں یو خما تہ شی نو یو شخص دا ذمہ قبولہ کرہ نو اللہ تعالیٰ
 دے ہفتہ کو تہ چت سورے کرو او عیسیٰ علیہ السلام تہ یہ
 ہفتہ سوری کنیں پورتہ او خیرولو دوی (یہودیان) چہ ہفتہ
 کمرے تہ داخل شو نو مشابہ دے عیسیٰ علیہ السلام تہ
 او موندلو نو ہفتہ (حواری) تہ قتل کرلو۔ بیا قتل کوونکو
 یہودیانو یہ کورنی کنیں اختلاف اوکرو چہ عیسیٰ علیہ
 السلام اووٹلے شو نو ہفتہ بل ملگرو تہ خہ شو او دے
 واقعہ دے تشبیہ تہ اشارہ دے یہ سورہ نساء ۷۱ کنیں۔

وَمُطَهِّرُكُم مِّنَ الذِّمِّ كَفَرُوا، دا دریم بشارت دے
 او فائدہ دے رفعے تہ ذکر کریدہ یعنی مقصد یہ رفع سرہ
 دادے چہ پاکوی تالہ دے کافرانو تہ یعنی تا دے کافرانو تہ
 لرے کوو دے دے پیارہ چہ دے ہفتہ دے پلیدی تہ پاک
 شے او دے ہفتہ دے اذیتونو تہ ہیچ شے او دے ہفتہ دے قتل
 کولو تہ لرے لاپشے او یہ تا باندے یہ دے ہفتہ وس

تہ رسیزی و جاعل الذین اتبعوک فوک الذین
 کفرؤا الی یوم القیامہ ، دا ہم عطف دے یہ ماقبل
 باندے او خلورم بشارت دے عیسیٰ علیہ السلام تہ یہ بارہ
 دامت دھتہ کنس او مراد د اتبعوک تہ ہتہ کسان دی چہ یہ
 توحید اورسالت او ایمان کنس دھتہ اقتداء عیے کرے دی کہ د
 ہتہ امت وی او کہ دا امت روستے دے او مراد د فوق تہ
 فوقیت دے یہ حجت او دلیل کنس او یہ عزت او کرامت کنس
 یہ نیز د اللہ تعالیٰ - او دا قول د جمہور مفسرینو دے او یہ نیز
 د بعضو مراد د اتبعوک تہ صرف نصاریٰ دی چہ د خان نسبت
 عیسیٰ علیہ السلام تہ کوی اگرچہ یہ ہغوی کنس د الوہیت د
 عیسیٰ یا کولایت عقیدہ وی نو دوی پورتہ دی یہ یادشاہی
 او اقتدار کنس یہ یہودیانو باندے لکہ چہ اوس داسے حال
 موجود دے (الباب) - بعضے مفسرینو وٹیلی دی چہ وجاعل
 کلام مستقل دے او دا خطاب دے زمونہ نبی صلی اللہ علیہ
 وسلم تہ لیکن دا قول بعید دے د قبولیت تہ -

شمر الی مروجکم فاحکم بینکم فیما کنتم فیہ تختلفون ،
 اختلاف عام دے کہ یہ بارہ د عیسیٰ علیہ السلام کنس دے
 او کہ نور اختلافات دینیہ دی او اشارہ دہ چہ روستو د رفع
 د عیسیٰ علیہ السلام تہ یہ نصاراؤ کنس دیر اختلافات او
 فرقے جوڑے شولے -

فائدہ :- (مسئلہ د حیات او د رفع د عیسیٰ علیہ السلام
 او د نزول دھتہ د آسمان تہ مخکنس د قیامت تہ)
 یہ دیکھن بحث تہ دی اول بحث کنس ذکر د اختلافاتو د خلقو
 دے - د یہودیانو دعویٰ او عقیدہ دہ چہ عیسیٰ علیہ السلام
 یہ صلیب (پہانسی) سرہ اوڑلے شو اوخہ ورے یہ ہتہ
 باندے آو یزان وڈ او بیا دفن کرے شو او ہتہ مردے -
 ہغوی دھتہ د نبوت او د حیات تہ بالکل منکر دی دوی خو
 یقیناً کافر دی - او د نصاراؤ قول او عقیدہ دا دہ چہ

عیسیٰ علیہ السلام پہ صلیب باندھے او خیر و لے شو او مرے
کرے شو او بیا دفن کرے شو او یورخ یا درے ورے روستو
د قبر نہ را او یستلے شو او ژوندے کرے شو او بره او خیر و لے
شو دا قول ہم باطل دے الله تعالیٰ دے دواړو اقوالو په رد کین
فرمائیله دی د مَا قَتَلُوْهُ وَ مَا صَلَبُوْهُ وَلَکِنْ شُبِّهَ لَهُمْ، نساء
۱۵- او د مسلمانانو قول او عقید د اده چه دوی ته قتل کرے
دے او نه یې پهانسې باندے خیر و لے دے بلکه په قول
د وهب سره درے ساعته یې مرکړو بیا یې ژوندے کړو
او په قول د ابن اسحاق سره اووه ساعته یې مرکړو بیا یې
ژوندے کړو او په قول د ربیع سره اول یې اوده کړو او
بیا یې بره او خیر و لے او په نیز د جمهور اهل اسلام باندے
ژوندے او بیدار یې آسمان ته او خیر و لے او اوږد ژوند
یې ورکړے دے او د قیامت نه به مخکین را کوزیږی لیکن
په صفت د نبوت سره به نه وی بلکه په صفت د امتی د
محمد رسول الله صلی الله علیه و سلم سره به ژوند
تیروی او بیا به وفات کرے شی۔ او قرطبی و ثیلبی دی چه صحیح
قول دا دے چه الله تعالیٰ ده لره آسمان ته پورته او خیر و لے
بغیر د مرگ او بغیر د خوب نه دا قول د حسن بصری او ابن
زید دے او د ابن عباس او د ضحاک دے او طبری هم غوره
کړیدے۔ په دے امت کین د دے عقیدے مخالفت کوونکی
په سلفو او خلفو کین موندی ته هیڅوک معلوم نه دی اگر چه
اختلاف نقل دے صرف په معنی د متوفیک کین۔ خو صرف
په دے نیز دے زمانه کین قادیانان چه د مرزا غلام احمد
امت دے او منکرین حدیث دی د ژوند د عیسیٰ علیه
السلام او د رفع دهغه ته آسمان ته انکار کوی او په
مختلفو شبها تو سره گمراه کرے شوی دی روستو د هغه
شبها تو جوابونه ذکر کیدے شی۔
دویم بحث :- اثبات د عقیدے د حیات د عیسیٰ علیه السلام

اور رفع او نزول کے ہر دے کے دے کے پیر دلیلونہ دی
 اول دلیل دا لفظ دے چہ مگر اللہ، یعنی دوی مکرونہ
 او کول کے ہر دے قتل کولو کے پیر او اللہ تعالیٰ تدبیر او کسرو
 کے ہر دے کے کولو۔ نوکہ دوی ہر دے لہ وڑے وے نو بیا کے
 اللہ تعالیٰ کے تدبیر کے معنی شہ۔

دویم دلیل لفظ کے رفع الیٰ دے او بل رفعہ اللہ الیہ
 دے چہ مراد کے رفع نہ رفع حقیقی دے لکہ چہ مخکس ذکر
 شو او الیٰ او الیہ ہم یہ حقیقت یاندے حمل دی او مراد
 تربتہ آسمان دے۔

دریم دلیل لفظ کے بل دے یہ بل رفعہ اللہ الیہ کیں۔ وجہ
 کے استدلال دادہ چہ بل بوسو کے نفی نہ اثبات کے ضد کے
 متفی کوی یعنی دوی قتل نہ دے کرے او یہ پھانسی باندے
 کے نہ دے خیر و لے راو کے نفس مرگ خو یہ یہود او
 نصاریٰ کیں ہیچوک قائل نیستہ) نو معنی کے بل دا دہ
 چہ بلکہ ٹوندے اللہ تعالیٰ خان تہ پورتہ خیر و لے دے۔
 خلورم دلیل آیت سورت نساء ۱۵ دے۔ ابن جریر او ابن
 کثیر یہ تفسیر کے دغہ آیت کیں کے تابعینو دیر اقوال نقل کرے
 دی او وٹیلے کے دی چہ اولی قول یہ صحت سرہ دادے چہ
 باقی یہ پاتے نشی کے اہل کتابو نہ ہیچوک یہ وخت کے نزول کے
 عیسیٰ علیہ السلام کیں مگر یہ ہر دے باندے یہ ایمان راوری
 مخکس کے مرگ کے ہر دے نہ او دلالت کوی یہ دے باندے احادیث
 متواترہ۔ او ابن کثیر حدیث کے بخاری کے کتاب الانبیاء ذکر کرے
 چہ را کوزہ شی یہ تاسو کیں ابن مریم رتر آخرہ پورے) او
 بیا ابو ہریرہ رضی اللہ عنہ او وٹیل او لولع کہ تاسو خواہی
 دا آیت وَارِنْ مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ اِلَّا لِيُؤْمِنُوْا بِمَا قُبِلَ مِنْهُمْ (الایہ)
 او دا حدیث کے مسلم او امام احمد تہ سرہ کے دے آیت نہ
 نقل کرے۔

پنجم دلیل وَارَتْهُ لَوْلَمْ لِلْسَّاعَةِ (زخرف ۳۶) یہ ہر دے قول

د مفسرینو چہ ضمیر د راتہ راجع دے عیسیٰ علیہ السلام تہ
 ربیعنی نزول د هغه د آسمان نہ) چہ دا علامت د قیامت دے
 ابن کثیر د ابو ہریرہ رضی اللہ عنہ او ابن عباس رضی اللہ عنہما،
 ابو العالیہ، ابو مالک، عکرمہ، حسن، قتادہ او ضحاک نہ نقل کرے
 دے چہ صحیح دادہ چہ ضمیر د راتہ راجع دے (نزول) د
 عیسیٰ علیہ السلام تہ مخکین د قیامت نہ۔ او وٹیلی ٹی دی چہ
 دا قرآن تہ راجع کول دیرہ لرے خبرہ دہ۔ دارنگ ابن جریر
 د حسن او مجاہد، قتادہ، سدی، ضحاک، ابن زید او ابن
 عباس تہ یہ مختلف سند و نو سرة دا قول نقل کرے دے۔
 شپیم دلیل یہ تفسیر د کھلا کین تیر شویدی صاحب الباب
 ذکر کرے دی چہ حسین بن الفضل تہ اوٹیلے شوچہ ذکر
 د نزول د عیسیٰ علیہ السلام یہ قرآن کین نشته دے؟ نو
 هغه ور تہ د کھلا آیت اولوستلو او داسے ابن جریر د ابو زید
 یہ روایت سرہ یہ تفسیر د کھلا کین ذکر کرے دی۔
 اووم دلیل احادیث د نزول د عیسیٰ علیہ السلام دی مخکین
 د قیامت نہ ابن کثیر د هغه د لسو تہ زیاتے طریقے (سند و نہ)
 ذکر کریدی او امام ترمذی و ٹیلی دی چہ یہ حدیث د نزول
 عیسیٰ علیہ السلام او قتل کول د دجال د عمران بن حصین،
 نافع بن عیینہ، ابو ہریرہ، حذیفہ بن اسید، ابو ہریرہ،
 کیسان، عثمان بن ابی العاص، جابر، ابو امامہ، ابن مسعود، ابن
 عمرو، سمرہ بن جندب، نواس بن سمان، عمرو بن
 عوف، حذیفہ بن الیمان رضی اللہ عنہم تہ نقل دے۔ ابن
 کثیر او ابن جریر او ابن عطیہ او ابو حیان وغیرہ و ٹیلی دی
 چہ دا حدیث متواتر دے۔ او مونبر یہ کتاب توضیح الحجۃ کین توی احادیث ذکر کرے
 اتم دلیل آلوسی حدیث مرفوع ذکر کرے دے چہ ان عیسیٰ
 لم یمت و انتہ راجع الیکم قبل یوم القیامة، د دے یہ
 سند باندے اللہ تعالیٰ عالم دے۔
 نہم دلیل اجماع د سلف او خلق دہ او د مفسرینو او

محدثینو دہ چہ عیسیٰ علیہ السلام ژوندے دا اجماع ابن حجر پہ تلخیص الحبیر او مفسر دجامع البیان او شوکانی پہ حجج الکرامہ ص ۲۲۲ کنیں ذکر کرے دہ - دا دلیلوتہ مجموعی طور سرہ او خصوصاً احادیث متواترہ پہ یارہ ذکر نزول عیسیٰ علیہ السلام کنیں دلالت کوی چہ دا مسئلہ قطعی دہ ہفہ اہل علمو غلطی کریدہ شوک چہ واقعی چہ دا ظنی مسئلہ دہ -

دریم بحث پہ جواباتو دشبہاتو دمنکرینو دحیات دعیسیٰ علیہ السلام کنیں دے

اولہ شبہ - اِنِّیْ مُکَوِّفٌ ، توفی صرف مرگ تہ وٹیلے شی معلومہ شوہ چہ عیسیٰ علیہ السلام اللہ تعالیٰ مرکرے دے - جواب ددے پہ دیردو جوہو سرہ دے اولہ وجہ دادہ چہ توفی پہ لغت کنیں پورہ اخستلو دخیزتہ وٹیلے شی او دا معنی حقیقی دہ او پہ معنی دمرگ باندے یے پہ طور دہجاز سرہ اطلاق کیدیشی حکہ چہ روح واخستلے شی نوذبدن تہ ہول حواس ختم شی نوہفہ ہم داسے شولکہ چہ پورہ اخستلے شویوی لیکن شوپورے چہ حقیقت ممکن وی نو مجازتہ تلل ناجائز دی دایو مسلم او کامل قانون دے - تنبیہ :- مادہ دوفی پہ قرآن کریم کنیں شپہر شپیتہ کرتہ ذکر دہ پہ مختلفو جوہو سرہ - پورہ ادا کول دذمہ داری ، پورہ ورکول دجزا ، پورہ حساب کول ، پورہ کول دعهد ، پورہ ادا کول دکیل او میزان او دندونو ، دچانہ ساه اخستل (مرکول) ، خوب راوستل (لکہ سورہ انعام ص ۱۰۷ او سورہ زمر ص ۱۰۷) کنیں دی ادپورہ قبض کول - ابن منظور وٹیلی دی چہ دتوفیت المال معنی داچہ ہول مال واخستلے شی - نو دلتہ آخری معنی مراد دہ اودے تہ قرطبی او ابن جریر او ابن کثیر او کبیر صحیح قول وٹیلے دے امام رازی وٹیلی دی چہ توفی جس دے دہفہ د

لاندے دیرانواع دی بعضے دھٹے نہ پہ مرگ سرہ دی او
 بعضے پہ خیتو لو سرہ دی آسمان تہ دلتہ پہ قرینہ د رافک
 سرہ آخری معنی مراد دہ - خازن اورازی وٹیلے دی چہ ہر
 کلہ نصاراؤ وٹیلے دی چہ د عیسیٰ علیہ السلام روح اوچت خیتو
 شویدے او تاسوت پئے پہ زمکہ کنس پاتے دے نوالہ تعالیٰ پہ
 پہ متوفیک سرہ پہ ہغوی باندے رد او کپو چہ روح او جسد
 دے دواہ پور تہ کریدی۔

محمد طاہر القتنی لیکلی دی چہ کلہ کلہ وفات پہ معنی د
 قبض سرہ دی بغیر د مرگ تہ او متوفیک معنی دادہ چہ
 ستا وجود پہ زمکہ کنس ختموؤ (مجمع البحارج ۵ ص ۹۹)۔

دویمہ وجہ، دا جواب خازن او ابن کثیر او ابن جریر وغیرہ
 د ربیع نہ نقل کریدے چہ دلتہ د توفی نہ مراد خوب دے
 پہ قرینہ د سورہ انعام سنہ سرہ - دریمہ وجہ، توفی پہ معنی
 د مرگ سرہ دے لیکن دا خواسم فاعل دے او فراء او ھماک
 وٹیلے دی چہ پہ عبارت کنس تقدیم او تاخیر دے یعنی اوس
 تا پور تہ کوڈم او روستو د نزول نہ پہ تا مر کوڈم - او تفسیر
 کبیر کنس وٹیلی دی چہ تقدیم تاخیر پہ قرآن کنس دیر واقع
 دے لکہ *وَاسْجُدْ وَارْكَعْ مَعَ الرَّاكِعِينَ* کنس - حلاورمہ
 وجہ، توفی پہ معنی د مرگ دہ لیکن درے ساعاتو یا اوڈ
 ساعاتو نہ روستو اللہ تعالیٰ بیا ورتہ حیات دنیویہ ورکرو
 او پور تہ پئے او خیتو ڈ لکہ چہ پہ مخکنس قول د وھب
 او د ابن اسحاق کنس تیر شو - اگرچہ دا روستنی وجوہ ضعیف
 دی لیکن پہ ذکر کولو کنس فائدہ دادہ چہ د توفی معنی لہ
 پہ مرگ سرہ دچانہ نقل دہ نو ہغوی د ژوند د عیسیٰ
 علیہ السلام نہ انکار نہ دے کرے اگرچہ صحیح وجہ
 پہ دیکنس مخکنی دہ -

دویمہ شبہ :- امام بخاری د ابن عباس نہ د متوفیک،
 معنی پہ ممیتک (مرکوڈم تالرہ) سرہ نقل کریدی د

دے جواب ہم پہ دیرو وجوہو سرہ دے۔ اولہ وجہ
 دادہ چہ داروایت امام بخاری بخیر کستہ نہ ذکر کریدے
 او حال دادے چہ پہ صحیح سند و نو سرہ یے نزول دے
 عیسیٰ علیہ السلام ذکر کرے دے نو دا موقوف بے سندہ
 روایت ددغہ مرقوع متواتر احادیث و مقابلہ نشی کوئے۔
 دویمہ وجہ دادہ چہ دے سند ابن جریر ذکر
 کریدے او دہقے پہ سند کتب علی بن ابی طلحہ ناوی
 دے اوہقہ ضعیف او منکر الحدیث دے او دابن
 عباس رضی اللہ عنہما نہ ارسال کرے دے پہ دہ بانہ
 میزان الاعتدال ص ۲۲ ج ۲ او تقریب ص ۱۸۴ او تہذیب ص ۳۲
 ج ۷ کتب کلام پہ تفصیل سرہ ذکر دے۔ دریمہ وجہ
 دادہ چہ مخکین ذکر شوعہ چہ تفسیر دے متوفیک پہ میستک
 سرہ مناقی دے ثبوت دے حیات دہقہ سرہ نہ دے۔

دریمہ شبہ۔ ابن کثیر پہ تفسیر آل عمران آیت ۵۸ کتب
 حدیث ذکر کریدے چہ لوکان موسیٰ و عیسیٰ حیین لما
 وسعہما الا اتبای، جواب پہ دیرو وجوہو سرہ دے
 اولہ وجہ دادہ چہ دے حدیث سند نیشہ او بے سندہ
 حدیث قبول نہ وی او حال دادے چہ ابن کثیر پہ متواتر
 سند و نو سرہ نزول دے عیسیٰ علیہ السلام ذکر کرے دے۔
 دویمہ وجہ دادہ چہ اتباع دے آخری نبی پہ ہقہ چہ
 لازم دہ چہ پہ زمکہ کتب ثروتدے وی او عیسیٰ علیہ
 السلام خو پہ آسمان کتب ثروتدے دے او کلہ چہ زمکہ
 تہ را کوزشی نو ضرور پہ اتباع دے محمد رسول اللہ
 صلی اللہ علیہ وسلم کوی۔

خلورمہ شبہ۔ جامع العتبیہ کتب قول دے امام مالک ذکر
 دے چہ مات عیسیٰ و هو ابن ثلاث و ثلاثین سنہ۔
 جواب، دا کتاب دے امام مالک نہ دے دا تصنیف دے یوفقیہ
 اندلسی قرطبی دے او دے قول ہیچ سند یے نہ دے

فَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَأَعْدَّ لَهُمْ

نو ہفتہ کسان چاہے کفریئے کرے دے تو عذاب بہ در کرم دوی لورہ

عَذَابًا شَدِيدًا فِي الدُّنْيَا

عذاب سخت یہ دُنیا کس

ذکر کرے ۔

پنجمہ شبہ :- نزول د عیسیٰ علیہ السلام نہ مراد پیدا ائش
د ہفتہ دے او مراد د دے نہ مثیل عیسیٰ دے یعنی د
عیسیٰ علیہ السلام مشابہ شخص یہ پیدا ائش (دا تاویل
د مرزا غلام احمد قادیانی دے) او ہفتہ و ثیلی دی چہ
انزلنا علیکم لباسا او انزلنا الحدید کس انزال یہ معنی د
پیدا ائش دے ۔ (جواب) د عیسیٰ علیہ السلام یہ بارہ کس
یَنزِلَ فیکم راغلے دے او یَنزِلَ مجرد صیغہ دہ یہ معنی
د پیدا ائش ہیچرے نہ دہ راغلے او کوم شواہد چہ ہفتہ پیش
کرے دی نو ہفتہ انزال فعل مزید دہ ہفتہ کلہ کلہ یہ
معنی د ہفتہ پیدا ائش راخی چہ یہ تدبیرات سماویہ سرہ وی
دارنگ یہ ہیچ حدیث کس مثیل لفظ نہ دے ذکر شرعے نو
دا خوصرق تحریف د حدیث دے ۔

شپرومہ شبہ :- د عیسیٰ علیہ السلام یہ نازلید لو سرہ قریب
د قیامت کس د عقیدے د ختم النبوت سرہ تضاد پیدا
کیڑی ؟ جواب دادے چہ عیسیٰ علیہ السلام چہ روستو
راگوزشی نو د نبی یہ وصف سرہ یہ نہ راخی بلکہ د متبع
(امت) یہ حیثیت سرہ یہ راخی یہ دلیل د حدیث
لوکان موسیٰ حیًا لما وسعه الا اتباعی ، او ختم النبوت
معنی دادہ چہ زمو نو د نبی صلی اللہ علیہ وسلم نہ روستو
نوے نبی نشی جو پید لے نہ تشریعی او نہ غیر تشریعی ۔

وَالْآخِرَةُ زَوْماً لَهُمْ مَنْ يَصْرِفُهُنَّ ۝۵۶

او پہ آخرت کنس او نیشته دوی لہہ ہیٹوک مدد کوونکی ۔

وَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا

اد مر چہ ہونہ کسان دی جہ ایمان یے یاد دے دے او عملونہ یے کونے دی

الصَّالِحَاتِ فَيُوَفِّيهِمْ أُجُورَهُمْ ط

نیک دیوار د سنت سرہ) تو پورہ بہ وکری اللہ تعالیٰ دوی تہ توایونہ د علونہ د دوی

وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ ۝۵۷

او اللہ تعالیٰ مینہ تہ کوی د ظلم کوونکو سرہ ۔

۵۶ :- پہ دے آیت کنس تفصیل د فیصلے دے چہ پہ ورخ د قیامت کنس یہ واقع گیری او پہ دے آیت کنس تخویف دنیوی او اخروی دے کفر کوونکو تہ عمومًا او خصوصًا د عیسیٰ علیہ السلام تہ انکار کوونکو تہ ۔

شَدِيدًا، یعنی کیفیت یے سخت دے یا مقدار یے دیر دے او ہمیشہ دے ۔

فِي الدُّنْيَا، قید کول او وژل او جزیه لکول او نور د دنیا عذابونہ مراد دی ۔

وَمَا لَهُمْ مَنْ يَصْرِفُهُنَّ، د دوی شرکاء او دے او تابعداران د دوی مدد نشی کولے ۔

۵۷ :- پہ دیکس بشارت دے ۔ فَيُوَفِّيهِمْ، توفیہ پہ معنی د پورہ کولو د اجر دے چہ یہ ہفے کنس ہیٹ نقصان تہ وی ۔

وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ، پہ دیکس دفع کول د یو وہم دی ہونہ دا دے چہ اللہ تعالیٰ خو کا فرانو لہ یہ دنیا کنس دیر مالونہ او عمرو تہ او مزے ورکوی آیا دا دلیل د محبت دے؟ نوجواب او شوچہ دا د محبت د اللہ تعالیٰ د وجہ تہ تہ دے بلکہ مہلت او استدراج دے ۔

ذَٰلِكَ نَتْلُوهُ عَلَيْكَ مِنَ الْآيَاتِ

دا چہ ذکر شو بیانوؤ مونو دا پہ تاباندے د آیاتونہ

وَالَّذِي كُرِّهُ الْحَكِيمُ ۝۵۸

او د نصیحت حکمت والا تہ - یقیناً حال

عِيسَىٰ عَنِ اللَّهِ كَمَثَلِ

د عیسیٰ علیہ السلام پہ نیز د اللہ تعالیٰ نشان د حال

اَدَمَ طَخَلَقَهُ مِنْ تَرَابٍ

د آدم علیہ السلام دے جو پکڑے دودھہ د خادو تہ

۵۸:- یہ دیکھیں خطاب دے نبی صلی اللہ علیہ وسلم تہ او جملہ معترضہ دہ دپارہ د اثبات د صدق دھتہ۔

ذَٰلِکَ، اشارہ دہ ماقبل واقعاتو د زکریا او مریم او عیسیٰ علیہم السلام تہ۔

کُتْلُوهُ، نسبت د تلاوت اللہ تعالیٰ تہ حقیقتاً دے او دلیل دے چہ دا الفاظ د قرآن کریم کلام د اللہ تعالیٰ دے۔

مِنَ الْآيَاتِ، من دپارہ د تبعیض دے حکمہ آیاتونہ صریح دغہ تہ دی کوم چہ بیان شول بلکہ نورہم شتہ۔ او مراد د آیات تہ آیات قرآنیہ دی یا معجزات او امور خارقہ دی پہ قصہ د زکریا او مریم علیہما السلام کہیں چہ دا بیانتول زمونو د نبی صلی اللہ علیہ وسلم دپارہ معجزہ دہ

وَالَّذِي كُرِّهُ الْحَكِيمُ، ددینہ مراد ہم قرآن کریم دے حکمہ چہ یہ دیکھیں تنکیر د عقیدے او د اعمالو دے۔ حکیم پہ معنی د محکم یا د حکمتونو تہ دک کرے شوے دے د احکمتو دلالت کوی چہ داکتاب د حکیم ذات د طرف تہ نازل شوے دے یا مراد د ذکر حکیم تہ لوح محفوظ دے چہ تول قرآن پہ ہفتے کہیں موجود دے۔

ثُمَّ قَالَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿٥٩﴾

بیائے اذیل ہفتہ تہ شاہ تہ رانسان پورے نو ہفتہ دغسے شو۔

۵۹۔ دا جواب دے شہسے دے نصارا دے ہغوی وئیل چہ عیسیٰ علیہ السلام پخیر دے تاریتہ تہ پیدا شویدے نو معلومہ شوہ چہ دے دے اللہ تعالیٰ ولد دے اورالہ دے اودا قول دے دوی لوئے ظلم دے اودے وچے تہ دے لا یحب الظلمین سرہ پئے ریط دے حاصل دے جواب دادے چہ نیشتوالے دے پیلار کہ علت وی دے پیارہ دے ولدیت دے اللہ تعالیٰ او دے الوہیت پہ عیسیٰ علیہ السلام کنس نو لازم دے چہ آدم علیہ السلام دے لوئے الہ او ولد دے اللہ تعالیٰ وی حُککہ چہ دے ہفتہ پیلار او مور دواہہ نہ وے۔

إِنَّ مَثَلَ عِيسَىٰ، مَثَلٌ فِيهِ مَعْنَى دَ شَان او دے حال او صفت دے۔ عِنْدَ اللَّهِ، پہ حکم او تقدیر دے اللہ تعالیٰ کنس۔ کَمَثَلِ آدَمَ، دا تشبیہ دے یو نا آشنا دے دے بیل دے یر نا آشنا سرہ حُککہ تشبیہ پہ بعضے وجوہ کنس ہم کافی وی اگرچہ پہ مینع دے مشبہ او مشبہ بہ کنس دے فرق وی نو دلتہ ہم وجہ تشبیہ دادہ چہ دے آدم علیہ السلام پیلار نہ وے۔

خَلَقَهُ مِنْ تُرَابٍ، دا تفسیر دے تشبیہ دے چہ پہ حرق دے کاف کنس دے۔ خَلَقَ پہ معنی دے انشاء (جوړول) یا شکل جوړولو یا تقدیر کولو دے۔

ثُمَّ قَالَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ (سوال) دے تراب نہ پیدا کول دے آدم خود امر دے کن نہ روستو دے نو دلتہ پئے ثُمَّ لفظ وے ذکر کرے دے ؟

جواب لے :- دا ثم دے تعقیب ذکر دے پیارہ دے اودا پہ قرآن کریم کنس دے واقع دے لکه یو دے ہفتہ نہ سورہ بلد سکا دے جواب لے :- امام راغب وئیلی دی چہ معنی دادہ چہ اول پئے دے ہفتہ شکل او بدن دے خاوریو تہ جوړ کړو نو بیائے خہ مودہ روستو ورتہ او وئیل کون (شاہ تہ رانسان ناطق)

الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُنْ

دا بیان حق دے سنا دے رب دے طریق تہ نو مہ کیہ تہ

مِّنَ الْمُتَرِّينَ ④

دے لے دے شک کوؤ نکو تہ -

نو دے غصے شو - نو یہ دیکھیں شرم پھیلے معنی سرہ دے ۔
سوال :- دل تہ فعل ماضی مناسب وہ چہ فکان تے وٹیلے وے ؟
جواب :- بقای وٹیلی دی چہ دامضارع یہ معنی دے فعل ماضی دہ
لیکن فعل مضارع کنس حکایت دے تیر شوی حالت وی - او پدیکس
تنبیہ دہ چہ دے اللہ تعالیٰ دے امر دکن سرہ مراد و تہ یہ راتلونکی
زمانہ کنس ہم پورہ کیہی ماضی پورے تخصیص نیشہ -
تہ :- دا خبر دے دے مبتدا پتے دے پارہ یعنی ہذا الحق -
او اشارہ دہ تفصیل دے حال دے عیسیٰ علیہ السلام تہ او یہ
دیکس اشارہ دہ چہ یہ پارہ دے عیسیٰ علیہ السلام کنس قول
دے یہودیاتو او نصارا دے حق نہ دے - یا ہذا اشارہ دہ
تمثیل دے عیسیٰ علیہ السلام تہ دے آدم علیہ السلام سرہ -
فَلَا تَكُنْ مِنَ الْمُتَرِّينَ ، خطاب دے نبی صلی اللہ علیہ
وسلم تہ او مراد تریزہ امت دے یعنی دے یہود او نصاریٰ دے
مختلف اقوالو یہ سبب سرہ تاسو دے حق بیان یہ بارہ
کنس شک کنس مہ پریوزی -

فائدہ :- ہر کدہ چہ یہ پارہ دے قبلہ (کعبہ) کنس اختلاف دے
یہودیاتو، نصارا دے او مشرکانو یہ ضد او عناد باندے بنا دے
دے دے وچے تہ تے ہلتہ یہ بقرة نکا کنس نہی یہ تاکید سرہ
ذکر کریدہ یعنی فَلَا تَكُونُوا شَرِّ اَوْ دلتہ خو مخالفت دے نصارا دے
صرف یہ جہل باندے پتا دے اگر چہ مخالفت دے یہودیاتو
یہ ضد او یہ عناد باندے پتا دے خو دلتہ دے تاکید تہ
ضرورت نیشہ دے دے وچے نہ فلا تکن تے او ٹیلو -

فَمَنْ حَا جَآءَكَ فَبِئْسَ الَّذِي بَعْدَ

نو شوک چہ تاسرہ جگہ کوی یہ بارہ د عیسیٰ علیہ السلام کیں دوستو د حق تہ

مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ فَقُلْ

چہ رانظ دے تاتہ علم ربہ ذریعہ دقرآن سرہ نو ورتہ اوایہ

تَعَالَوْا نَدْعُ أَبْنَاءَنَا

راشقی چہ دا اوپلو مونیر ٹخامن خیل

وَأَبْنَاءَكُمْ وَنِسَاءَنَا وَنِسَاءَكُمْ

او ٹخامن ستاسو او زنانه خیل او زنانه ستاسو

وَأَنفُسَنَا وَأَنفُسَكُمْ قِفْ ثُمَّ

او ملگری خیل او ملگری ستاسو بیایہ

نَبِّئْتَهُمْ فَنَجَعَلُ لَعْنَتَ اللَّهِ

عاجزی او کھد نوادہ خواہد لعنت د اللہ تعالیٰ

عَلَى الْكَذِبِينَ ﴿٤١﴾

پہ دروغ ویونکو باندے .

۴۱: دوستو د بحث د مناظرے او د دفع کولو د شبہاتو د

نصاراؤ تہ اوس دعوت دے مباہلے تہ دیارہ د اظہار

د حق چہ یہ مخکین آیت کیں یہ لفظ د الحق سرہ ذکر شو۔

فَمَنْ حَا جَآءَكَ فَبِئْسَ الَّذِي بَعْدَ ، مراد د حاجی تہ صرف جگہ کول دی

حکہ چہ دوستو د ماقبل بیان تہ د نصاراؤ سرہ ہیخ

صحیح حجت پاتے نہ شو۔ فَبِئْسَ الَّذِي بَعْدَ ضمیر عیسیٰ علیہ السلام تہ

راجع دے یعنی عیدیت او تیوت او رسالت د ہخہ۔

مَنْ بَعْدَ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ ، علم قرآن دے او مراد دا

دے چہ یہ قرآن سرہ ثابت شوہ چہ عیسیٰ علیہ السلام

ابن اللہ او اللہ تہ دے بلکہ عبد او بشر او رسول دے۔

فَقُنْ تَعَاوَنًا، دَا دَعَاوَنَه اَحْسَتَلْ شَوِے دے تَوِیہ اصل
 کتب دعوت درکول دی اوچت مکان تہ بیا یہ کتب وسعت
 اوکرے شو توهر اوچت حال تہ دَ دعوت دَیَارَه استعمالیبری
 (النَّبِی)۔

نَدْعُ أَبْنَاءَنَا وَأَبْنَاءَکُمْ، اولاد زہرہ تہ دیر تیز دے وی
 یہ مینہ او محبت کتب او انسان دَ تکلیف دَ خُائے تہ دَ اولاد
 دَ بیج کولو کوشش کوی نو دَ هغوی حاضرول دا سے مقام
 (دَ مَبَاهِلے) تہ دلالت کوی یہ دیر یقین کولو دَ انسان پخیل
 مقصد باندے۔ او یہ بعض روایتو کتب دَ حاکم او ابو داؤد
 طیالسی نہ ثابت دی چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم دَ خان سَفاطمہ رضو اللہ عنہا
 حسن او حسین رضی اللہ عنہما او علی رضی اللہ عنہ حاضر
 کرے و دَ نو دا دلیل دے چہ دَ لونرو یہ اولاد (نوسو)
 او یہ حُوم باندے ہم دَ اولاد اطلاق کید لے شی۔
 وَنِسَاءَنَا وَنِسَاءَکُمْ، دا عام دے بیبیا نو او لونرو تہ۔
 یہ خا متو پسے انسان دَ خیلو لونرو او بنحو حفاظت ہم
 دیر ضروری گنری نو دَ هغوی حاضرول ہم دلیل دے یہ
 مضبوط یقین کولو یہ خیلہ مدعا باندے۔

وَأَنْفُسَنَا وَأَنْفُسَکُمْ، مراد دَ دینہ نور ملگری او ہم جنس
 دی حُک کہ چہ النفس یہ معنی دَ ہم جنس سرہ دیر مستعمل
 دے یہ قرآن کریم کتب او پد یکتب علی رضی اللہ عنہ داخل
 دے یا مراد دَ دینہ ذات دَ نبی صلی اللہ علیہ وسلم دے۔
 او یہ عرف کتب دا سے وٹیلے کیدیشی چہ خیل غُحان تہ آواز
 اوکرہ۔ او ابو حیان لیکلی دی چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم
 خیل خواص (حسن، حسین، فاطمہ او علی رضی اللہ عنہم
 وغیرہ) راوستلے وو مخکن دَ ارادے دَ نصاراؤ نہ یہ
 مَبَاهِلہ باندے لکہ چہ یہ حدیث دَ مسلم کتب راغلے دی
 او کہ چرے نصاراؤ عزم دَ مَبَاهِلے کرے دے نو تولو
 مؤمنانو بہ خیل غُحامن او زتانه راغوختلے وے۔

ثُمَّ تَبْتَهِلُ، ابتهال کنس دوه اقوال دی اول داچه تضرع
 او اخلاص او کوشش کول په دعا کتس که د خیر وی او که د
 شروی - دویم دعا د لعنت او د هلاکت کول - او بهت
 لعنت نه وئیلے شی حاصل داچه اکثر استعمال د ابتهال
 په دعا د شر کتس دے او که کله دعا د خیر کتس هم
 استعمالیری - او دلته باب اقتعال (ابتهال) په معنی د
 تفاعل سره دے -

فَتَجَعَلَ لَعْنَتَ اللَّهِ عَلَى الْكَافِرِينَ، پنا په مشهوره معنی د
 ابتهال (دعاء د شر) دا تفسیر د ابتهال دے او پنا په عام
 معنی باندے دا تخصیص د دعاء د ابتهال دے په شریوړے
 فائده له :- مفسرینو د دے آیت په تفسیر کتس واقع د وقد د
 نجران ذکر کړے ده او د هغوی انکار یې د مبا هله نه ذکر کړے
 دے دغه وقد والا شپيته کسان وو خوارلس د دوی اشراق
 وو او عاقب او سید د دے ټولو مشران وو - او د دے سورت
 څه د پاسه اتیا آیا تونه د دوی په رد کتس نازل شوے وو - نو
 انکار د دوی د مبا هله کولو نه ښکاره دلیل دے په اثبات د
 صدق د نبی صلی الله علیه وسلم باندے -

فائده له :- آ لوسی لیکلی دی چه مبا هله اوس هم جائز ده
 په دلیل د دے چه د ابن عباس رضی الله عنهما او د بیل
 شخص په مینځ کتس څه جگړه پیدا شوه نو هغه مبا هله
 ته دعوت ورکړ او دا ایت یې اولوستلو اولاسونه یې
 پورته کړل او حجر اسود ته یې مخ کړو او حاکم هم
 په مستدرک کتس دا روایت راوړیدے قاسمی هم په
 تفسیر کتس لیکلی دی چه دا آیت دلیل دے چه څوک د
 یو امر شرعی نه انکار کوی نو د هغه سره مبا هله کول
 جائز دی او بیا یې ذکر کړے دی چه د مبا هله جواز د یاره
 شرطونه دادی چه یو اهمه شرعی مسئله وی چه په هغه
 کتس عناد واقع شی نو په هغه کتس مبا هله کیدل شوی او د

هتے شروط اولیہ دادی چہ اول حجت قائم کری یہ
 خصم (مقابل) باندے بیا دھوہ دے شبہاتو جوابونہ
 اوکریے شی او بیا ورتہ نصیحت اوکریشی اوچہ بیا ہم
 انکار کوی نو دعوت دے مباہلے یہ ورکیدیشی۔ خہ وایم
 چہ دے سورت تیر شوے مضمون چہ دے عیسیٰ علیہ
 السلام یہ بارہ کیں دے یہ رد دے نصاراؤ کیں یہ هتے
 کیں دیلونہ وڈ او جوابونہ دے شبہاتو وڈ او نصیحتونہ
 او جبروتہ او تخویفات وڈ تو دھتے نہ روستوئے حرق دے
 قاء دے آیت یہ اول کیں راڈو نو دادلالت کوی یدغہ
 شرطونو باندے۔ او ابن قیم الجوزیہ رحمہ اللہ متکریتو
 دے صفاتو دے اللہ تعالیٰ تہ چہ هغوی دے صفاتو دے اللہ تعالیٰ تاویلونہ
 کوی (جہمیہ وغیرہ) دے مباہلے دعوت ورکریے وڈ یہ مینخ دے
 حجر اسود او مقام ابراہیم کیں او هغوی اجابت نہ دے
 کریے۔ دایے دے قصیدہ تونیہ یہ اول کیں ذکر کریدی او
 مباہلے تہ ابن عباس رضی اللہ عنہما او امام اوزاعی یہ
 فرعی مسألو کیں ہم دعوت ورکریے دے (رہ وایم)
 چہ دا یہ هغہ قرعیاتو کیں و وچہ یہ صحیح حدیث سرہ
 ثابت وی او خصم دے حسد او عناد دے وچے دھتے نہ مطلقاً
 انکار کوی۔

فائدہ ۱۔ شیعہ کانو یہ دے آیت سرہ استدلال کریے
 دے یہ فضیلت دے علی رضی اللہ عنہ یہ پتولو انبیاء و
 باندے او براہروالے دے آخری نبی سرہ دوی واتی چہ
 دے انفسنا نہ خودات دے نبی تشی مراد کیدلے حکم چہ
 خیل ذات تہ دعوت تشی ورکیدلے نو مراد دے دے نہ
 علی دے یہ سبب دے حدیث دے مسلم نو علی رضی اللہ
 عنہ تہ نفس دے نبی او ثلے شو او نبی صلی اللہ علیہ
 وسلم خو یہ پتولو انبیاء و باندے افضل دے نو
 معلومہ شوعہ چہ علی رضی اللہ عنہ یہ پتولو انبیاء و

إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْقَصَصُ الْحَقُّ

یقیناً دا . خواجوا بیان حق دے

وَمَا مِنْ إِلَهٍ إِلَّا اللَّهُ وَإِنَّ اللَّهَ

او نیستہ هیچک حقدار کبندگی سوا د الله تعالیٰ تہ او یقیناً الله تعالیٰ

لَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

خواجوا زور آور حکمتون والا دے .

اوصحابہ کرامو باتدے افضل دے دے تفصیلی جواب امام رازی او آلوسی یہ خیل خیل تفاسیر و کتب لیکلے دے حاصل یے دا دے چہ د نفس نہ مراد ذات د نبی صلی اللہ علیہ وسلم دے او دعوت خو د خیل نفس ہم کیدیشی عرب وائی د غوث نفسی الی گدا، او کہ مراد د دینہ ذات د نبی صلی اللہ علیہ وسلم نشی نو مراد تریہ ہول صحابہ دی رچہ د نفس اطلاق یہ ہم جش یا تدے کیدیشی نو تخصیص د علی خو د دے نہ ثابت تہ دے او کہ او ٹیلی شی چہ یہ حدیث د مسلم سرہ ثابت دی چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم علی حاضر کرے وڈ نو جواب دا دے چہ ہڈہ یے د ابتاعنا یہ مصداق کتب حاضر کرے وڈ حکم چہ حوم ہم پشان د خوئی گنرے شی او نبی صلی اللہ علیہ وسلم بذات خود ہم حاضر وڈ۔

۱۲۴ :- دا تاکید د ماقبل بیان دے سرہ د تقریح د نتیجہ نہ یہ ماقبل یاندے ۔ ہذا اشارہ دہ تفصیل د حالہ تو د عیسیٰ علیہ السلام تہ ۔

الْقَصَصُ ، دا مصدر دے یہ اصل کتب روانیدال دی یہ نقش قدم یاندے لکہ یہ سورہ کہف ۱۲۴ کتب دی۔ او یہ عرف کتب پرلہ پسے واقعات یہ ترتیب سرہ ذکر کو لو تہ وٹیلے شی ۔

فَاِنْ شَاَءَ اللّٰهُ عَلَيۡمٌ

نو کہ چرے دوی مخ ادر خولو نو یقیناً اللہ تعالیٰ عالم دے

بِالْمُفْسِدِیۡنَ ﴿۶۳﴾

یہ فساد کوڈکی باندے .

الْحَقُّ، دارد دے یہ بیان نو دے یهود و انصاراؤ باندے
یہ بارہ دے عیسیٰ علیہ السلام کنس چہ هغه دروغ او
یا طل دی -

وَمَا مِنْ اِلٰهٍ اِلَّا اللّٰهُ، هر کله چہ یہ تیر شوی بیان باندے رد
وڈر یہ ولایت او الوهیت دے عیسیٰ علیہ السلام باندے (خصوصاً
نو اوس عطف کوی یہ هغه باندے یہ طریقہ دے عنوم او استغراق
سرہ - مِنْ دے بارہ دے استغراق دے نو یہ دیکش رد دے یہ
هر هغه چا باندے چہ شرک کوی یہ صفا تو دے الوهیت کنس
دے اللہ تعالیٰ سرہ -

وَ اِنَّ اللّٰهَ لَهُوَ الْعَزِیۡزُ الْحَكِیۡمُ، دا عطف دے دلیل دے یہ
مدعی باندے او عزیز او حکیم خلاصہ دے صفا تو دے الوهیت
۶۳ - دا تخویف دے - شَاَءَ، تولى دے القصص، الْحَقُّ
او روستو دواہ جملو نہ مراد دے یا تولى کول یعنی مخ
گر خول دے مباہلے نہ - تولى فعل ماضی غائب دے یا فعل
مضارع مخاطب دے یہ حذف دے سرہ -

فَاِنْ اللّٰهُ عَلَیۡمٌ بِالْمُفْسِدِیۡنَ، یہ دیکش ذکر دے سبب دے
عذاب دے چہ افساد دے او علم دے اللہ تعالیٰ یہ افساد دے
دوی باندے کنایہ دے دے عذاب و رکولو نہ - او المفسدین
کنس اشارہ دے چہ دے محاجے او مباہلے نہ اعراض کوی او
دے حق سرہ ضد او عناد کوی نور خلق گمراہ کوی نو دا
فساد دے - او صاحب اللباب و ثیلی دی چہ مفسدین هغه
خوک دی چہ بتدکی دے غیر اللہ کوی دے دے وچے نہ ور پسے
رد دے شرک فی العبادت کوی -

قُلْ يٰٓاَهْلَ الْكِتٰبِ تَعٰلَوْا

اُداہ اے کتاب والو راشی

اِلٰی کَلِمَۃٍ سَوّٰاۤیۡنَا وِیۡنَکُمۡ

دائے کلمے تہ چہ برابر دہ زمونہ او ستاسو پہ مینخ کنس

اَلَا تَعۡبُدُ اِلَّا اللّٰهَ وَلَا تُشۡرِکَ بِہٖ شَیۡعًا

(ہتہ دادہ) چہ بندگی بہ نہ کوؤ منکر دیو اللہ او شریک بہ نہ جوہ وؤ دہتہ سرہ ہیخ خیز

وَلَا یَتَّخِذْ بَعْضُنَا بَعْضًا اَرْۢبَابًا

او تہ بہ نیسی بعض زمونہ بعضوہ خد ایران (اختیار منہ شرعہ جوہدو)

مِّنۡ دُوۡنِ اللّٰهِ فَاِنْ تَوَلَّوۡا

سوا دہ اللہ تعالیٰ تہ نوکہ چوہے دوی مخ وار وؤ

فَقُولُوا الشَّہَدُۃُ اَیۡۤاَکَ مُسۡلِمُوۡنَ ﴿۶۳﴾

نو تاسو اوایی چہ گواہ شی چہ یقیئاً مونہ خو مسلمانان یو۔

۶۳۔ دے آیت نہ ترسنا پورے دسورت دویمہ حصہ دہ او مقصد یکیں اثبات دہ صدق دہ رسول صلی اللہ علیہ وسلم دے پہ ذکر دہ خوارس خباثاتو دہ منکریتو دہ آخری رسول سرہ دہ جوابونو دہ اعتراضونو دہ دوی تہ۔ او ذکر دہ دعوت دے اہل کتابو ریهود او نصاری (تہ۔ پہ دے حصہ کیں دہ دوی خوارس خباثات ذکر کوی چہ پہ ہتے کیں دہ خوارو شبہاتو جوابو تہ ہم پہ ۶۵، ۶۶، ۶۷، ۶۸ کیں ذکر دی۔ پہ دے آیت کیں دہ دوی دعوت دے توحید تہ او اشارہ دہ چہ پہ دوی کیں درے انواع دہ شرک موجود دی شرک فی العبادت، عقیدہ دہ حلول او شرک فی الیوبیت پہ معنی دہ اطاعت او تشریع باندے او دالوئے خباثات دی۔

ربط دے آیت دے مخکس سرہ دا دے چہ ماقبل کیں
رد اوکریے شو دے دوی پہ شبہاتو باندے سرہ داعراض
کولو دے دوی دے مياھلے نہ تو اوس ذکر کوی دعوت دے
دوی توحید خالص تہ۔

قُلْ يٰٓاَهْلَ الْكِتٰبِ، دا خطاب دے نصاراؤ تہ حکہ چہ
تیر شوے کلام ہم دے دوی سرہ خطاب وؤ۔ او ابن کثیر
وٹیلی دی چہ داعام دے ہولو اہل کتابو تہ چہ یہود او
نصاری دی او حقہ خوک چہ دے دوی پشان وی (صابٹین او
دے امت والا)۔

اِلٰی کَلِمَۃٍ، مراد دے دینہ مفیدہ جملہ دے مفرد تہ دے لکھ چہ
نحو یا تو وٹیلی دی او تفسیر دے دے روستو جملہ دے۔
سَوَآءٍ، دا یہ معنی دے مُسْتَوِیَّۃٍ او عَدَالٍ دے۔ او ابن عطیہ
وٹیلی دی چہ مراد دے دینہ مشہورہ معنی دے یعنی موتیر
او تاسو کشران او مشران ہول پد یکیں برابر شریک
یو۔ یا دا چہ ستاسو پہ دین او کتاب کیں شتہ دے او زمونہ
پہ دین کیں ہم شتہ دے۔ قاسمی وٹیلی دی اعتدال
دے دے کلے دا دے چہ نہ یکیں تعطیل شتہ او تہ شرک۔
او دے کتابونو الہیو او رسولانویکیں اختلاف نیشتہ دے۔

اَلَّا نَعْبُدَ اِلَّا اللّٰهَ، دارد دے شرک فی العبادت دے حکہ چہ
نصاری دے عیسیٰ او مریم علیہما السلام عبادت کوی۔
وَلَا شُرَکَآءَ بِہٖ شَیْئًا، دارد دے شرک دے مطلقاً او رد دے
پہ عقیدہ دے حیل باندے ہم۔ شَیْئًا، مفعول مطلق دے
یعنی شَیْئًا مِّنْ اِلٰہٍ شُرَکَآءِ (ہیخ قسم شرک) یا مفعول یہ دے
یعنی ہیخ خیز دے خیزونو نہ۔ ابن کثیر وٹیلی دی تہ وشن او
نہ صلیب او تہ صنم او تہ طاغوت او تہ اور او تہ بل خیز۔
حکہ چہ لفظ دے شَیْئًا عام دے او نکرہ دے پہ سیاق دے نفی کیں
ذکر دے تو پہ دیر عموم باندے دلالت کوی۔

سوال:- اولہ جملہ چہ اَلَّا نَعْبُدُ اِلَّا اللّٰهَ دے رد دے پہ

شرک باندے نو دویہ جملہ پئے دے خہ فائدے دے پیارہ
ذکر کپیدہ ؟

جواب لے :۔ اول ردوڈ صرف پہ شرک فی العبادت باندے او
پہ دویہ جملہ کنیں پہ تو لو اقسامو دے شرک یا تکرر دے۔
جواب لے :۔ نصاراڈ و ٹیل چہ مونو دے عیسیٰ علیہ السلام عبادت
دے دے و جے تہ کوڈ چہ اللہ تعالیٰ دے دے پہ بدن کنیں حلول
کپے دے نو داخو عین عبادت دے اللہ تعالیٰ دے نو پدے
جملے سرہ جواب او شو چہ دا عقیدہ خو مستلزم دے شرک
لہ چہ عیسیٰ علیہ السلام پئے دے اللہ تعالیٰ سرہ شریک
او گر خوڈ ۔

وَلَا يَتَّخِذْ بَعْضُنَا بَعْضًا اَرْبَابًا مِّنْ دُونِ اللّٰهِ، دارد دے
پہ دریم قسم شرک باندے چہ شرک فی الاطاعت والتشیع
والحکم ورتہ وٹیلے شی او داسے پہ تفسیر دے سودہ توبہ سلا
کنیں ہم شتہ او پہ دے سورت مت کنیں ہم دی ۔ دلستہ
مراد دے ربوبیت تہ اختیار او تصرف دے احکامو جوہر لو
دے او پہ معصیت کنیں اطاعت کول دی لکہ چہ مفسرینو
دے ابن جریج تہ نقل کپیدی او معصیت پے دلیلہ خبرے
تہ وٹیلے شی لکہ چہ پہ حدیث دے عدای بن حاتم رضی اللہ
عنه کنیں وارد دی ہغہ او ٹیل چہ یا رسول اللہ مونو خو
دے احبارو او رہبانو عبادت تہ کوڈ نو ہغہ ورتہ او فرمائیل
آیا داسے تہ دے چہ ہغوی تاسو لہہ خیزو تہ حلالوی
او حراموی او تاسو رے دلیلہ) پہ ہغے باندے عمل کوڈ
(حدیث تہ آخرہ پورے) (ترمذی) ۔ قرطبی او طبری
وٹیلے دی معنی دے دے دادہ چہ دوی گر خوڈ دی
ہغوی لہہ پہ منزلہ دے رب دے دوی یہ قبلولو دے تحریم
دے ہغوی کنیں دے ہغہ خیز چہ اللہ تعالیٰ تہ دی حرام کپی
او تہ دی حلال کپی ۔ او دوی یہ دے دے و جے تہ ہغوی
تہ سجدے ہم کولے ۔ او قرطبی لیکلی دی چہ دا

يَا هَلْ الْكِتَابَ لِمَ تَحْجُونَ

۱۔ کتاب والو دے جگرہ کوئی تاسو

فِي اِبْرَاهِيمَ وَمَا اُنْزِلَتْ

یہ بارہ ذابراہیم علیہ السلام کتب او تہ دے نازل کرے شوے

التَّوْرَةَ وَالْاِنْجِيلَ اِلَّا مِنْ

تورات اد انجیل مگر دوستو

بَعْدِهِ اَفَلَا تَعْقِلُونَ ۴۵

دھغہ نہ آیا تاسو خہ عقل نہ لرئ -

دلالت کوی چہ ہغہ استحسنان چہ دلیل شرعی سرہ ثابت نہ وی نویاطل دے او کیا ہراسی وئیلی دی چہ یہ دیکس رد دے یہ ہغہ چا باندے چہ قول ذیو امام یہ تحلیل او تحریم کس قبلوی بغیر ذہکارہ کولو ذہ دلیل شرعی تہ رچہ ہغہ تہ تقلید وئیلی شی) او قرطبی یہ دیکس تقدیرات ذابو حنیفہ رحمہ اللہ ذکر کوی دی چہ ہغہ بغیر ذہ دلیل شرعی نہ جور کرے دی (اکثر دغہ تقدیرات لکہ عشر فی عشر وغیرہ مقلدینو ذامام ابو حنیفہ رحمہ اللہ جور کرے دی او بیا امام ابو حنیفہ تہ دہغہ نسبت کوی) او دارد دے یہ روافضو باندے یہ دے مسئلہ کس چہ ہغوی تقلید ذامام واجب گنری -

فَاِنْ كَوْنًا فَقُولُوا اَشْهَدُوا بِاَنَّكُمْ مُسْلِمُونَ ، یعنی کہ چرے دوی مخ او گر حوی ذہ موافقت کولو تہ یہ عقیدہ ذہ توحید کس نو تاسو انصاف او کروی چہ زمونو ذہ پیارہ شہادت او کروی یہ اسلام باندے او تاسو کافر یی نو یہ دیکس تعریض دے یہ کفر او شرک دہغوی باندے یہ وخت ذہ مخ گر حولو کس - اولفظ مسلمون دلالت کوی

هَآءَ نَتَمُّ هَآءُ لَآءِ حَآجَجْتُمْ فِيمَا

خبردار تاسو اے دنگہ کسانو جگرہ کوئی تاسو یہ هغه خبرہ کنیں

لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ فَلِمَ تُحَاجُّوْنَ

چہ تاسو را یہ هغه باند علم شتہ دے نو دے جگرہ کوئی تاسو

چہ دا دعوت د اسلام دعوت دے او هغه دین د ہتولو انبیاء علیہم السلام دے دے وچہ تہ یہ حدیث د مسلم کنیں راغلے دی چہ تی صلی اللہ علیہ وسلم ہرقل بادشاہ تہ خط لیکلے وؤ تو یہ هغه کنیں پئے لیکلے وؤ رانی اڈ عؤک پید غایہ اسلام، او دا آیت پئے ورتہ لیکلے وؤ لیکن هغه دنیا غورہ کرہ یہ آخرت باندے۔

۴۵۔ یہ دیکنیں د دوی دویم خیانت ذکر کوی چہ هغه نسبت د یهودواو د نصاراؤ دے د ابراہیم علیہ السلام یهودیت او نصرانیت تہ - او دارنگ دوی تہ دعوت ورکول دپارہ د منع کید لو د دے دعوت تہ یہ دروغو سرہ - او حاصل د رد دادے چہ تورات او انجیل چہ د ابراہیم علیہ السلام تہ دیر روستو تازل شویدی یہ هغه کنیں ذکر د یهودیت او نصرانیت نیشتہ بلکہ ذکر د اسلام دے تو هغه یهودیت او نصرانیت چہ تاسو د تورات او انجیل د نزول تہ روستو ایجا دکرے دے د هغه نسبت کول خوا ابراہیم علیہ السلام تہ خالص دروغ دی - لَمَ تُحَاجُّوْنَ فِیْ اِبْرَٰهٖمَ، یہ لَمَ کنیں استفہام انکاری دے او محاجہ تہ مراد جگرہ کول دی بغیر د دلیل تہ۔

وَمَا أَتٰکَ التَّوْرَۃُ وَاِلٰی نَجِیْلٍ اِلَّا مِنْ بَعْدِہٖ، دا جملہ حال دے د ماقبل تہ او مؤرخینو لیکلے دی چہ یہ مینح د ابراہیم علیہ السلام او موسیٰ علیہ السلام او عیسیٰ علیہ السلام کنیں دتہ ذرہ کالہ یا یونور شپرسوہ

فِيمَا لَيْسَ لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ ط

پہ ہخہ خبر و کیں چہ نیشہ تاسو لہ پہ ہخہ باندے ہیخ علم

وَاللّٰهُ يَعْلَمُ وَاَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿۶۶﴾

او اللہ تعالیٰ علم لری (دہر خیز) او تاسو علم نہ لری (پہ ہر خیز)

دیرش کالہ فرق دؤ۔

أَفَلَا تَعْقِلُونَ، یعنی دا کلام د عقل نہ خلاق دے
چہ د مخکین شخص نسبت روستو جوہ کرے شوے
دین تہ کوئی۔

۶۶۔۔ دا ہم رد دے د هغوی پہ دعوی باندے۔ هَا اَنْتُمْ،
مبتدا دہ او حَاجَجْتُمْ تے خبر دے او پہ مینح کیں هُوَ لَا
پہ تقدیر دیا سرہ د پآرہ د توہین د دوی دے یا
هَوَ لَاءِ خیر دے د هَا اَنْتُمْ د پآرہ۔

فِيمَا لَيْسَ لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ، مراد د دینہ دین د دوی دے چہ
د دوی پہ کتابونو کیں ذکر دے او دوی پہ ہخہ باندے
علم لری چہ پہ ہخہ کیں حال د عیسیٰ علیہ السلام ہم
داخل دے او دوی د ہخہ نہ انکار کوی او پہ ہخہ کیں
جدال کوی یا مراد د دینہ حال او صفات د محمد صلی
اللہ علیہ وسلم دی چہ د دوی پہ کتابونو کیں ذکر
دی او دوی د ہخہ نہ انکار کوی۔

فِيمَا لَيْسَ لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ، مراد د دینہ حال د ابراہیم
علیہ السلام دے چہ دوی دعوی کولہ چہ ہخہ یہودی
یا تصراتی وؤ دا خو بالکل بے علمہ او بے دلیلہ
جگرہ دہ۔ او پہ دیکیں ترقی دہ د دوی پہ قبا حاتو
کیں یعنی پہ معلومہ خبرہ کیں جگرہ کول قبیح کار
دے لیکن پہ غیر معلومہ خبرہ کیں جگرہ کول خو
دیرا قبیح دی۔ قرطبی و ثیلی دی چہ پہ دیکیں
دلیل دے پہ منع د جدال کولو پہ ہخہ خبرہ کیں

مَا كَانَ إِبْرَاهِيمَ يَهُودِيًّا

تہ دؤ ابراہیم علیہ السلام یہودی

وَلَا نَصْرَانِيًّا وَلَكِنْ كَانَ

او تہ نصرانی او لیکن دؤ ہغہ

حَنِيفًا مُّسْلِمًا وَمَا كَانَ

پوخ مؤحد پورہ تابعدار او تہ دؤ ہغہ

مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿۶۷﴾ إِنَّ أَوَّلَى

د مشرکانو د دے تہ - یقیناً حقدار

الْبَنَاتِ بِإِبْرَاهِيمَ لَأُولَىٰ

د خلقو تہ یہ نسبت کولو ابراہیم علیہ السلام تہ ضرور ہغہ کسان دی

اتَّبَعُوهُ وَهَذَا الذِّكْرُ وَالَّذِينَ

چہ تابعداری تے د ہغہ کرے دہ او دا نبی دے او ہغہ کسان

چہ علم د ہغہ نہ لری او تحقیق تے د ہغہ نہ وی کرے۔
وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ، دا تاکید دے د عدم
علم د دوی پہ بارہ د ابراہیم علیہ السلام کنس او توجہ
ورکول دی بیان د حق تہ چہ بنا دے پہ علم د اللہ تعالیٰ
باندے۔

۶۷:- دا تفسیر د واللہ یعلم دے پہ بارہ د ابراہیم علیہ
السلام کنس او صریح رد دے پہ دعویٰ د یہود او نصاریٰ
باندے پہ بارہ د ابراہیم علیہ السلام کنس - او صاحب
الباب او ابن عطیہ او ابوحیان و ثیلی دی چہ مَا كَانَ
مِنَ الْمُشْرِكِينَ تعریض دے چہ یہود او نصاریٰ
مشرکان دی - نور تفسیر د دے پہ سورہ بقرہ ۱۳۵ کنس
تیر شویدے۔

۴۸ ﴿۴۸﴾ اٰمَنُوْا بِاللّٰهِ وَرَبِّ الْمُوْمِنِيْنَ

چہ ایمان لے راہے دے او اللہ تعالیٰ خاص دوست دے مؤمنان دے۔

وَدَلَّتْ ظٰلِمٰتُهُمْ مِّنْ اٰهْلِ

غواہی یو دلہ کتاب

الْكِتٰبِ لَوْ يُضِلُّوْكُمْ وَمَا يُضِلُّوْنَ

والو نہ چہ گمراہ کری تا سولہ او نہ گمراہ کوی دوی

۴۹ ﴿۴۹﴾ اِلَّا اَنْفُسُهُمْ وَمَا يَشْعُرُوْنَ

مگر محاذ نہ خیل او دوی نہ پوہیدی۔

۴۸۔ دا ہم رد دے یہ یہود او نصاریٰ بات دے یہ طریقہ
دے نتیجے سرہ چہ دے مخکس درے آیا تو تو نہ معلومہ شوہ
یعنی ہر کلاہ چہ دین دے ابراہیم علیہ السلام یہودیت او
نصرانیت نہ وڈ تو یہود او نصاریٰ لہ حق نیشہ چہ
ابراہیم علیہ السلام تہ خیل نسبت کوی۔
اؤلی یہ معنی دے حقدار دے یہ نسبت کولو کس ہخہ تہ یا
یہ معنی دے اثر دے یعنی دیر تیز دے ابراہیم
علیہ السلام تہ۔

لَٰكِن يِّنِ الْاَتْبَاعُوْهُ، عام دے زمانے دے ابراہیم علیہ
السلام او زمانے دے موسیٰ او عیسیٰ علیہما السلام او
زمانے دے فترت تہ۔

وَهٰذَا النَّبِيُّ وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا، دا تخصیص بعد التعمیم کے
دیارہ دے اظہار دے شرافت دے آخری نبی او دامت دے ہخہ۔
وَاللّٰهُ وَرَبِّ الْمُوْمِنِيْنَ، وکی یہ معنی دے مددگار او دے
دوست دے ایمان والو دے یہ نصرت او توفیق او اکرام
سرہ او المؤمنین کس نبی صلی اللہ علیہ وسلم اول
داخل دے۔
۴۹۔ یہ دے آیت کس دے دوی دریم خباثت ذکر کوی

يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَكْفُرُونَ

۱ے کتاب والو وے کفر کوئی تاسو

بِآيَاتِ اللَّهِ وَأَنْتُمْ تَنْتَهُدُونَ ۵۰

پہ آیاتو نو دے اللہ تعالیٰ او حال دا چہ تاسو علم لری -

یعنی یہ مخکین دعویٰ رچہ ابراہیم علیہ السلام یهودی یا نصرانی وڈے کین خلق گمراہ کوی داسے پہ سورہ بقرہ ۱۰۹ کین دی ہلتہ مطلب دا وڈچہ پہ اعتراضو نو او سوالو تو دے نبی صلی اللہ علیہ وسلم سرہ دوی خلق مرتد کول غواہی -

مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ، مِنْ دَیَارِہ دے تبعیض دے پہ قرینہ دے طائفہ سرہ ناکارہ کتابیان مراد دی -
وَدَّ، وڈے یہ معنی دے تمنّا سرہ دے او دے سرہ لفظ کو مصدریہ استعمالیری او آخبر سرہ کو نہ استعمالیری -
لَوْ يُضِلُّوكُمْ، اضلال دلتہ گمراہ کول او مرتد کول دواہو تہ شامل دے -

وَمَا يُضِلُّونَ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ، یعنی دوی پہ اضلال دے نور و خلقو سرہ رکہ ہغوی دے دوی خیرے متی او کہ تہ متی) یخیلہ گمراہ شول ٹککہ خوک چہ چاتہ کلمہ دے کفر وائی یا عمل دے کفر تہ ترغیب ورکوی نو دا شخص پہ دے سرہ کافرشی - یا مراد دے اضلال تہ حآن دے عذاب مستحق گر خول دی - یا مراد دے اضلال تہ تا امید کیدل او تا وائی کیدل دی ٹککہ چہ دوی کوشش کوی دے اضلال دے مؤمنانو او ہغوی یے او تہ متی نو دوی تا امیدہ او تا وائی شول -

نہ: پدیکین خلورم خیانت دے دوی ذکرکوی او دعوت دے پہ طریقہ دے زجر ورکولو سرہ -

بِآيَاتِ اللَّهِ، مراد دے دینہ تورات او انجیل دے او دے کفر

يَا هَلْ الْكِتَابِ لِمَ تَلِيْسُونَ

اے کتاب والو دے کہاد کوئی تاسو

الْحَقُّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْتُمُونَ

حق لڑیہ خلقو باندے یہ باطل (شہادت) سرے او پتوئی تاسو

الْحَقُّ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٤١﴾

حق لڑے او تاسو علم لڑی -

تہ مراد دادے چہ یہ ہفے کتب ذکر و وجہ ابراہیم علیہ السلام خنیف مسلم وڈ او دین حق خودین اسلام دے او د آخری نبی صلی اللہ علیہ وسلم پہ بارہ کتب بشارت او د ہفہ صفات وڈ او دوی د دے تہولو خبرو نہ انکار کوی نو دا کفر دے پہ تورات او انجیل باندے اگرچہ واقعی چہ مونہ دا کتابو نہ منو۔

وَأَنْتُمْ تَشْهَدُونَ، مراد د شہادت تہ علم دے پہ تورات او انجیل باندے چہ دا حق دی۔

۴۱۔ پہ دیکتب پنجم خیانت د دوی ذکر کوی او دعوت پہ طریقہ د زجر سرے ذکر کوی او تفسیر د تلپیس او کتمان پہ سورہ بقرہ ۴۲ کتب تیر شوے دے۔

فَأَنذَرْتُ ۴۱۔ پہ سورہ بقرہ ۴۲، ۴۳ کتب تہی د کفر کولو او د تلپیس او کتمان تہ ذکر کرے وہ لیکن ہر کلاہ چہ دوی پہ ہفہ تہی باندے عمل او نکرو نو پہ دے سورت کتب ئے ورتہ زجر ذکر کرو۔

وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ، یعنی تاسو پوہیڑی پہ حق او باطل باندے پہ سبب د شہادت د تورات او انجیل سرے نو شہادت سبب دے د پیارہ د علم نو د دے وجہ تہ اول آیت کتب ئے تشهدون او پہ دیکتب تعلمون ذکر کرے دے۔

وَقَالَتْ طَآئِفَةٌ مِّنْ أَهْلِ الْكَثِيبِ

او اوایل جو دے دے کتاب والو تہ رخلو کشانو تہ

اٰمَنُوْا بِالَّذِيْٓ اُنْزِلَ عَلٰی الَّذِيْنَ

ایمان بنکارہ کری یہ ہفہ خیز چہ نازل کرے شوے دے یہ ہفہ کسانو باندے

اٰمَنُوْا وَجْهَ النَّهَارِ وَاكْفُرُوْا

چہ ایمان پئے رادہے دے یہ اول دے ورخ کنیں او کفر او کری

اٰخِرَةً لَّعَلَّهُمْ يَرْجِعُوْنَ ﴿٤٢﴾

یہ آخر دے ورخ کنیں کڈ پیا چہ دوی ر مؤمنان واپس شی ر کفر تہ ۔

۴۲۔ یہ دے آیت کنیں دے دوی شپیرم خباثت ذکر کری چہ ہفہ دے خیلو ملگرو (چہ اسلام پئے قبول کرے وڈ) دے مرتد کولو دے بارہ حیلہ دے منافقت جو رولو دہ ۔

طَآئِفَةٌ مِّنْ أَهْلِ الْكَثِيبِ، طائفہ جماعت تہ وٹیلے شی او یہ یو شخص باندے ہم اطلاق کیدیشی او مراد دے دینہ غتہ علماء دی ۔ او ما مورلہم پت دے یعنی غتہ علماء دے دوی بعض کشانو علماء تہ اوٹیل ۔

اٰمَنُوْا، مراد دے دینہ ایمان یہ ژبہ سرہ بنکارہ کول دی ۔

بِالَّذِيْٓ اُنْزِلَ عَلٰی الَّذِيْنَ، مراد دے دینہ قرآن دے پتول یا بعض احکام دے ہفہ لکہ کعبے تہ مخ کول یہ مونخ کنیں ۔

وَجْهَ النَّهَارِ، دا طرف دے دے بارہ دے اٰمَنُوْا، وَجْهَ یہ لغت کنیں مخ دے ہر خیز تہ وٹیلے شی دلتہ مراد اول دے ورخ دے یعنی دے زوال تہ مخکنیں وخت ۔

وَاكْفُرُوْا اٰخِرَةً، ؕ ضمیر ورخ تہ راجع دے او آخر دے ہفہ مازیکرے دے ۔

لَّعَلَّهُمْ يَرْجِعُوْنَ، ضمیر راجع دے پتول مؤمنانو تہ یا ہفہ مؤمنانو کتابیانو تہ چہ ایمان پئے رادہے وڈ ۔ او دا حیلہ

وَلَا تَوَعَّدُوهُ إِلَّا لَمَنْ يَشَاءُ

او خبره مه مئی رد هیجا مگر د هغه چاچه تابعداری کوی

دِينَكُمْ قُلْ إِنَّ اللَّهَ

د دین ستاسو ته اویاه یقیناً رصیح هدایت

هُدًى إِلَهُ لَا أَنْ يُوَفِّيَ أَحَدٌ

خو هدایت (دین) د الله تعالی دے آیا ورکیدیشی بل چاته

مِثْلَ مَا أُوتِيتُمْ أَوْ يُحَاجُّكُمْ

پشان د هغه چه تاسو ته درکړې شوي دے یا دوی جکړه او کړی تاسو سره

عِنْدَ رَبِّكُمْ قُلْ إِنَّ الْفَضْلَ

په نیز د رب ستاسو ته اویاه یقیناً فضل

بَيْنَ اللَّهِ يُوَفِّيهِ مَنْ يَشَاءُ

په لاس د الله تعالی کس د ورکوی دغه فضل هغه چاته چه او خواړی

وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ

او الله تعالی فراخ فضل والا دے عالم دے په هر څیز -

د دوی پناوه د دوی په غلط گمان باندې یعنې دوی گمان کوؤ
چه ایمان د دے صحابو په تقلید باندې بنا دے او تقلید
خو په شک غورځولو سره باطلیږی لیکن ایمان د هغوی په
علم او یقین سره وړ د هغه ابطال په تشکیک سره نشی
کیدلے -

۳۳: په دے آیت کس د دوی اووم خباثت ذکر کوی - چه
هغه وصیت کول دی په دین باطل سره سره دضد او حسد
نه - او دا آیت تتمه د مخکین آیت ده او عطف دے په مخکین
اَمَّنُوا باندې د قالت د لاندې داخل دے یعنې و تیلے دی
مشرانو د دوی خپلو کشرانو ته عموماً یا هغه کسانو ته چه

رالیر لے ژوؤ د اظهارد ایمان د پاره په اول د ورځ کښ -
 قرطبی او صاحب الباب وئیلے دی چه دا آیت په دے سورت کښ
 ډیر مشکل دے وجه د اشکال لے داده چه په دیکښ احتمالاً
 او توجیهات مختلف دی اول داچه وَلَا تُؤْمِنُوا، ابن عطیه
 وئیلی دی چه اجماع ده د مفسرینو چه دا قول د یهودیانو
 دے خپلو کشرانو ته او قرطبی یو احتمال ذکر کړے دے چه دا
 قول د الله تعالی دے مؤمنانو ته د پاره د کلکولو د زهدنو
 د هغوی - لیکن په دیکښ اول قول غوره دے - دویم دا
 چه ایمان په لفظ وَلَا تُؤْمِنُوا کښ په معنی د تصدیق سره
 دے (ایمان شرعی) اُولَمَنْ کښ لام زائد دے په معنی
 د اقرار او اعتراف او تصدیق لغوی دے اولام د دے صله
 ده یا ایمان په معنی د اظهار د ایمان دے چه په اول د ورځ
 کښ دے او په مخکښ آیت کښ ذکر دے اُولَمَنْ - دریم دا
 چه مستثنی مِنْهُ دَالَا نه مخکښ پته مراد ده یعنی لَا تُؤْمِنُوا
 لَا حِلَّ، یا مستثنی مِنْهُ اَنْ یُؤْتَى اَحَدًا ده دے او مستثنی
 لے مخکښ راوړیده - خود اقول ضعیف دے ځکه چه
 تقدیم د مستثنی او په مینځ کښ ډیره فاصله د بلیغ کلام
 سره مناسب نه ده -

لَمَنْ تَبِعَ وَتَنَكَّرَ، په دیکښ دوه احتمالونه دی اول دا چه
 مراد د دینه خپل انبیاء د بنی اسرائیلو او خپل علماء
 دی یعنی د بنی اسرائیلو نه سیوا د بیل چا د پاره رسالت
 او د بیل عالم غیر د بنی اسرائیل نه تصدیق مه کوئ او
 خبره لے مه منئ - دویم احتمال داچه هغه خلق چه تابع
 وؤ د بنی اسرائیلو او اوس لے اسلام قبول کړے دے
 نو هغوی ته په اول ورځ کښ خپل ایمان ښکاره کړئ او په
 آخر د ورځ کښ کفر او کړئ نو دغه ملگری به د اسلام نه
 واپس را اوگرځئ -

قُلْ اِنَّ الْهُدٰی، په دیکښ دوه احتمالات دی اول داچه

دا جواب دے ہقوی دے قول لہ شوموتوا اہ دے یعنی دوی
 ہدایت پہ خیل قوم کیں منحصر کوی توتہ ورتہ ادوایہ چہ
 ہدایت پہ دین دے اللہ تعالیٰ کیں منحصر دے الہدی نہ مراد
 صحیح ہدایت او دین دے او ہدی اللہ نہ مراد ہذہ دین
 دے چہ اللہ تعالیٰ پہ خیلو کتابونو کیں او بیا پہ قرآن کیں
 رالیدے دے۔ دویم احتمال دا چہ دا جملہ مغترضہ دہ
 پہ مینج دے لا توموتوا او دے مفعول دے ہذہ کیں چہ ان یوقی اہ
 دے۔

ہدی اللہ، پہ دیکیں دویہ احتمالو تہ دی اول احتمال دا دے
 چہ ہدی اللہ خبر دے دے ان دے پیارہ دویم احتمال دا چہ
 ہدی اللہ بدل دے دے الہدی نہ او خبر روسو ذکر دے۔
 اَنْ یُّوْتِیَ اَحَدٌ مِّثْلَ مَا اُوْتِیْتُمْ، پہ دیکیں پنچہ احتمالات
 دی اول دا چہ دا مفعول دے دے اول لہ شوموتوا دے پیارہ
 لکھ چہ مخکین ذکر شو۔ دویم احتمال دا چہ دا مفعول دے
 دے پت ولا توموتوا دے پیارہ یعنی یہودیانو خیلو کشرانو تہ
 او ٹیل چہ دامہ منج چہ ستاسو او زموتو تہ سیوا بہیل
 چالرہ نبوت او کتاب او نور نعمتو تہ وکریشی یعنی دا
 آخری نبی او دے ہذہ دین مہ قبلوٹی۔ دریم احتمال دا چہ
 دلتہ ہمزہ دے استفہام پت دے او ہذہ پہ قراءت دے ابن
 کثیر (کاری) او ابن محیصین او حمیدائیں موجود دے
 یعنی اَنْ یُّوْتِیَ او دا ہم پہ قول دے یہودیانو کیں داخل دے
 یعنی گاؤا اَنْ یُّوْتِیَ، او دا استفہام انکاری دے۔ خلورم
 احتمال دا دے چہ ہدی اللہ بدل شی دے الہدی نہ او
 اَنْ یُّوْتِیَ خبر دے دے ان الہدی دے پیارہ نو داخل دے
 لاندے دے قل نہ۔ پنچم احتمال دا دے چہ اَنْ نہ مخکین
 لام تعلیلیہ پت دے تقدیر عبارت دا دے قُلْتُمْ مَا قُلْتُمْ
 دے کج شوموتوا دے یوقی اھ۔
 یحاجوکم عندکم، پہ دیکیں ہم احتمالات دی اول دا

يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ

خامن کوی یہ رحمت خیل سوره هغه چالہ چہ او غواری

وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ﴿۴۲﴾

او اللہ تعالیٰ خاوند ک فضل لوے دے ۔

عطف دے یہ یوٹی بانڈے ک آن ک لاندے داخل دے نو
یہ دیکھن ہخہ احتمالات دی چہ یہ آن یوٹی کیں ذکر شول او
اڈ دپارہ ک عطف دے لیکن یہ آخری احتمال (مخلورم) کیں
اڈ یہ معنی دالی آن یا لآ آن سوره دے نو دا یہ یحاجو کم
کیں دویم احتمال دے او مراد ک محاجے تہ یہ حجت کیں
غالب کیدل دی او عتد ک یکم کیں دودہ احتمال تہ دی اول دا
چہ یہ دتیا کیں یہ حکم ک شرع کیں دوی یہ تاسو بانڈے
حجت قائم کری او تاسو بہ مغلوب شی ۔ دویم احتمال کیں
مراد ک دینہ قیامت دے ۔

قُلْ اِنَّ الْفَضْلَ بِيَدِ اللّٰهِ، یہ دیکھن اول احتمال دا دے چہ کلہ
آن یوٹی مستقل کلام شی نو دا ک ہخے جواب دے ۔ دویم
احتمال دا دے چہ کلہ آن یوٹی ک مخکین نہ جز او کرسٹی
نو مستقل کلام دے دپارہ ک تسلی ک مؤمنانو ۔ تر دے
خائے پورے تقریباً خلیرویشیت احتمالات ذکر شول ک
دے نہ علاوہ نور ہم شتہ دے چہ مفسرینو لیکل دی ۔
یہ دے تلو کیں غورہ قول دا دے چہ لا تؤمنوا
مستقل کلام دے ک یہودیانو ک طرف تہ خیلو کشرانو تہ
او قل اِنَّ الْهُدٰی ک ہخے جواب دے او آن یوٹی اہ دویم
قول مستقل ک ہغوی دے خیلو کشرانو تہ او قل اِنَّ
الْفَضْلَ ک ہخے جواب دے ۔

سکے ۔ دا ہم داخل دے یہ جواب ک یہودیانو کیں او الفضل
تہ مراد علم ک دین او توفیق ک عمل ک حق دے اولعمتوہ
دی او کرحمت تہ مراد رسالت او وحی دہ ہر کلہ چہ

وَمِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ إِنْ

او بعض د کتاب والو ته داسے دی کہ چرتہ

تَا مَنَّهُ يَفِئْطَارِ يَسْوءُ دِرَّةَ إِلَيْكَ

امانت دد کرے ہفتہ لو یہ خزانہ دریہ کری ہفتہ تاتہ

وَمِنْهُمْ مَنْ إِنْ تَأْمَنَّهُ بِدِينَارِ

او بعض ددوی نہ داسے دی کہ چرتے امانت کیدے ورسرہ یوہ اشرفی

لَا يُؤَدِّهِ إِلَيْكَ إِلَّا مَا دُمْتَ

نہ ادا کوی ہفتہ تاتہ (پہ ہیٹ وخت) مگر غوی پورے چہ ہمیشہ چہ تہ

عَلَيْهِ قَائِمًا ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ

د ہفتہ یہ خوا کیں دلا رہے دا دے دے وچے نہ چہ یقینا دوی

قَالُوا لَيْسَ عَلَيْنَا فِي الْأُمُورِ

وائی چہ نیستہ یہ مونہ باندے یہ مال دامیانو کیں

سَبِيلٌ وَيَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ

ہیٹ گناہ او دوی جوہ دوی یہ اللہ تعالیٰ باندے

الْكُذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٤٥﴾

دروغ او دوی علم لری -

فضل کیں لبر عموم وڈ اور حمت (پہ معنی د رسالت) کیں
خصوص دے دے دے وچے نہ د الفضل سرہ یے یختص
تہ دے ذکر کرے او واسع یے ورسرہ د عموم د پیارہ
ذکر کرے اور حمت چہ ہر کلمہ خاص مراد شی چہ رسالت
دے نو دے تہ فضل عظیم وٹیلے شی نو داہم خاص دے
د مطلق فضل نہ۔

۴۵۔۔ یہ دے آیت کیں د دوی اتم خیانت ذکر کوی۔ یہ

مخکس آیت کنس د دوی خیانت ذکر کرد په دین کنس اوس د
دوی خیانت ذکر کوی په مالونو کنس - او په دے آیت کنس د
دوی دوه قسمونه ذکر کوی یو قسم امانت دار او دویم قسم
خیانت گر -

اول قسم مَنْ اِنْ تَاَمَّهٗ بِقِنطَارٍ يُؤَدُّهٗ اِلَيْكَ، مراد د قنطار
ته ډیر مال دے یعنی په ډیر مال کنس هغوی امانت داری
کوی نو لږ مال کنس خو په طریقہ اولی سره کوی - قنطار،
د دے مقدار کنس اختلاف دے اول قول یوزر او دوه سوه
اوقیه (اوقیه د خلوینست درهمو مقدار ته وئیلے شی) -
دویم قول داچه د غوثی خرمن ډکه کړیشی - دریم قول
لس لاکه دینار یا لس لاکه روپۍ - او تفصیل یے په آیت
سکا کنس ذکر شوی دے -

دویم قسم د ذوی وَ مِنْهُمْ مَنْ اِنْ تَاَمَّهٗ بِدِیْنَارٍ لَّا یُؤَدُّهٗ
اِلَیْكَ، مراد د دینار ته لږ مال دے چه په لږ مال کنس
خیانت کوی نو په ډیر کنس خو خا مخا کوی بآء په بقنطار
او بدینار کنس په معنی د فی یا په معنی د علی سره دے
حکله چه د مین په صله کنس علی ډیر استعمالیږی -

اَلَا مَا ذُمُّتُمْ عَلَیْهِ قَایِمًا، دا استثناء مفرغ ده تقدیر د
عبارت داسے دے لَّا یُؤَدُّهٗ اِلَیْكَ فِی جَمِیْعِ الْمُدَدِ وَالْا
زْمَةِ اِلَّا فِی مُدَّةٍ دَوَامِیٍّ قَایِمًا عَلَیْهِ، (ته ادا کوی تاته
په ټولو مودو او زمانو کنس مگر په هغه موده کنس چه ته
ورسره اولایے) (یعنی هر وخت ورپسے ټے راځے) او
لفظ ما مصدریه او علیه متعلق دے په قَایِمًا پورے او د
ابن عباس رضی الله عنهما روایت دے چه مراد د قیام نه
هر وخت مطالبه کول او خصومت کول دی - او دا دلیل دے
چه په قرض داری پسے ملازمه (انختل او گرخیدل)
جائز دی - او مقصد د استثناء دادے چه ادا ټیگی د
یرے د الله تعالی نه نه کوی بلکه د شرم او حیاء د خلقو

دوجے نہ یے کوی اودا قبیح صفت دے۔
 فائدہ :- مراد دامنیت نہ عام دے کہ عین وی لکھ چہ ودیعت
 ورسرہ کیخو دے شی یا دین او قرض وی پہ سبب دے عقد
 خرخولویا اجارہ وغیرہ کول۔

ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ كَانُوا لَيْسَ عَلَيْهِمْ فِي الْاَمْنِ سَبِيلٌ، داعت د
 خیانت ذکر کوی او اشارہ دہ چہ دا خیانت کول دوی حلال
 او جائز گنری او تحلیل د حرام شرعی خصوصیت د کافرانو
 دے۔ فی الامن، پہ اخستلو د مالونو د امیانو کیں۔ امن
 نہ مراد غیر کتابیان خلق دی۔ سبیل، پہ معنی د عذاب
 او گناہ او ضمان دے۔

فائدہ :- مفسرینو د دے استحلال دیر وجوہ لیکے دی۔ اولہ
 وجہ، سخت تعصب د مخالفینو خپلو سرہ چہ مالونہ د هغوی پہ
 ہرہ طریقہ سرہ اخستل جائز گنری۔ دوی نہ وجہ، دوی وئیل
 مونر ابناء اللہ یو نو خلق زمونر مریان دی او د مریانو مال
 مولاکانو لہرہ اخستل جائز دی۔ دریمہ وجہ، مذہب د
 یہود و دادے چہ خوک دیو دین نہ بل دین تہ نقل شی کہ
 حق وی او کہ باطل وی تو دا مرتد دے او مال یے حلال دے۔
 پہ دے امت کیں ہم اوس داسے مبتدعین شتہ چہ دیدعاتو
 پہ مختلفو طریقو سرہ دعوا مو مالونہ حاصلوی او وائی چہ
 دا مونر لہرہ جائز دی او وائی چہ مال موذی خورد غازی۔
 کلہ وائی دا امیان زمونر یاغ باہی دی۔

وَيَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبُ، پہ دیکیں د دغہ استحلال دلیل
 ذکر کوی یعنی دوی وئیل چہ دا جواز پہ تورات کیں ذکر
 دے اودا یے دروغ وئیل نو دا گناہ دے دیل گناہ
 دیاسہ (عذر گناہ بد تر از گناہ)۔

وَهُمْ يَكْفُرُونَ، دوی پوہیری چہ خیانت گناہ دے۔ او
 دوی پوہیری چہ دا پہ اللہ تعالیٰ یاندے افتراء کول دی۔

بَلَىٰ مَنْ أَوْفَىٰ بِعَهْدِهِ وَاتَّقَىٰ

بلکہ چاہے پورے والے اوکتر پہ لوظ خیل سرہ او تقویٰ نے اوکرہ

فَإِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ ﴿٤٦﴾

نو یقیناً اللہ تعالیٰ مینہ کوی د متقیانو سرہ ۔

ملکہ :- ہر گلہ چہ مخکیش دودہ قسمو نہ ذکر شول نو اوس د اول قسم
(امانت دار) د پیارہ بشارت ذکر کوی او د هغوی دودہ صفتو نہ نے ذکر
کرے دی اول وفاء کول پہ عہد بانڈے دویم تقویٰ او دا دواہ
اسباب دی د پیارہ د امانت داری۔ بلی، دا جواب د قول د دوی دے
چہ کُنْ عَلَيْنَا فِي الْأَرْهَابِ سَيْئِلٌ، پہ طریقہ د هغه چہ دوی د
گناہ نفی کرے دہ یعنی داسے نہ دہ لکہ چہ دوی وائی بلکہ پہ
دوی بانڈے گناہ شتہ دے۔ پہ دے قول سرہ دلہ وقف
دے او د مَنْ أَوْفَىٰ نوے کلام شورودے اَوْفَىٰ بِعَهْدِهِ ضمیر
راجع دے مَنْ تہ یا اللہ تعالیٰ تہ یعنی خیانت پہ مال او پہ
دین کیں نہ کوی اولو پہ وفا د کتابیانو دادہ چہ پہ آخری
نبی صلی اللہ علیہ وسلم او پہ قرآن بانڈے ایمان اولوی
وَاسْتَقَىٰ، یعنی حُحان د افتراء علی اللہ او د خیانت نہ۔ یچ اوساق
او پہ خیل کتاب کیں تحریف او کتمان او تلبیس نہ کوی۔ یعنی
د دے آیت نہ دیانڈے چہ کوم خیانتو نہ ذکر شول د هغه
بولو تہ حُحان۔ یچ اوساق۔

فَإِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ، دلہ نے المتقین اسم ظاہر پہ
حُحانے د ضمیر (ہم) کیں راوڑ لو اشارہ دہ چہ سبب د محبت
د اللہ تعالیٰ د طرف تہ تقویٰ دہ کہ پہ کتابی کیں وی او کہ
غیر کتابی کیں وی۔

إِنَّ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ

یقیناً ہذا کسان چہ اخلی پہ لوظ رکتاب دہقہ

اللَّهِ وَأَيْمَانِهِمْ ثَمَنًا قَلِيلًا

داللہ تعالیٰ او پہ قسمونو خیالو دنیا معبولی

أُولَئِكَ لَا خَلَاقَ لَهُمْ فِي

دقہ کسان نیستہ ہیخ برخہ (د ثواب) دوی لریہ پہ

الْآخِرَةِ وَلَا يَكْلِمُهُمُ اللَّهُ

آخرت کنس او خبرے بہ تہ کوی دوی سرہ اللہ تعالیٰ

وَلَا يَنْظُرُ إِلَيْهِمْ يَوْمَ

او تہ بہ نظر کوی دوی تہ پہ ورخ د

الْقِيَامَةِ وَلَا يَزَكِّيهِمْ وَلَهُمْ

قیامت او تہ بہ پاکوی دوی لریہ او د دوی دپارہ

عَذَابٌ أَلِيمٌ ۝۷۷

عذاب درد ناک دے -

۷۷۷۔۔ پہ دے آیت کنس د دویم قسم (چہ خیانتگر دے) دپارہ تخویف آخری ذکر کوی پہ تقابل د صفتونو سرہ۔ مخکس آیت کنس آؤ فی بعہم واثقی ذکر کرے وڈ نو پہ دیکس د ہق مقابل ذکر کوی چہ ہقہ ماتول د عہد د اللہ تعالیٰ دی او پہ ہق سرہ حرامہ دنیا حاصل دی۔
 إِنَّ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ، دلتہ ہم د مخکس آیت پشان عہد اللہ عام دے داخل دے پہ ہق کنس ایمان پہ آخری رسول او قرآن باندے او پہ ہقہ احکامو چہ پہ تورات او انجیل کنس ذکر دی یا پہ قرآن کریم کنس۔ او اشتراک

یے داسے دہ چہ دے هغه تحریف کوی او باطل تاویل یے کوی
او د هغه حکمو تو مخالفت کوی یا یے کتمان کوی د پیارہ
د حصول د مال د دنیا یا د جاه او اقتدار د پیارہ پہ حرامہ
طریقہ اجرت اخستل یا پہ رشوت اخستلو سرہ یا پہ نورو
حرامو طریقو سرہ ۔

وَ اٰیْمَانِنِهْمُ ، دا تخصیص دے روستو د تعمیم نه حکمہ
چہ پہ عہد اللہ کنیں قسم کول پہ نوم د اللہ تعالیٰ باندے
داخل دی او پہ دیکش هغه قسمو ته د دوی داخل دی
چہ مخکس د راتلو د نبی صلی اللہ علیہ وسلم نه کتابیا تو
وئیلے وڈ چہ مونو بہ ضرور پہ دے نبی باندے ایمان
راورو او نصرت پہ یے کوڈ لکہ چہ د یَسْتَفْتِحُوْنَ پہ
تفسیر کنیں تیر شویدی ۔ دارنگ قسمو ته د مشرکانو
عوا موچہ مونو بہ پہ کتاب او آیا تو نو او نبی د اللہ تعالیٰ
باندے ایمان راورو لکہ پہ سورہ انعام سلا او سلا او
سورہ فاطر سلا کنیں ذکر دی دارنگ پہ وخت د خرخولو
د یوم بیوعہ (سامان) کنیں پہ دروغہ قسمو ته کول د پیارہ د
دے چہ اخستونکی ته دھوکہ ورکری پہ سبب د حدیث
د مسلم د (کتاب الایمان) کنیں او حدیث د بخاری کتاب
التوحید او کتاب الایمان والنذور پہ دیکش داخل دی ۔
سَمَّا کَلِیْلًا ، د دے تفسیر پہ سورہ بقرہ کنیں ذکر کرے
شوے دے ۔ د داسے کسانو پنخہ سزا لکے ذکر کوی ۔
اولہ سزا اُولَٰئِكَ لَا خَلَاقَ لَهُمْ فِی الْاٰخِرَةِ ، مراد
د خلاق نه حصّہ د خیر او د ثواب دہ ۔ او پہ دے سزا
کنیں دوه مرتبے دی اولہ دا چہ دفعہ اشتراء درجے د کفر
ته رسیدے وی یعنی اصول د ایمان یے برباد کرے وی
نو بتول عملو ته د خیر یے حبیط شویدی نو هیچ ثواب
یے نیستہ دے ۔ دویمہ مرتبہ دا چہ دا اشتراء
درجے د کفر ته نه وی رسیدے نو پہ کوم اعمالو

وَإِنْ مِنْهُمْ لَفَرِيقًا يَلُونِ

او یقیناً دے دوی تہ خواجواہ یو دلہ دہ تادق

الْبَسَنَّتْهُمْ بِالْكِتَابِ لِتَحْسَبُوهُ

رے خیل پہ لوستلو د کتاب سرہ د د پاره چہ تاسو گمان او کرے یہ حقہ باندے

مِنَ الْكِتَابِ وَمَا هُوَ مِنَ الْكِتَابِ

د کتاب د الله تعالیٰ اونہ دے حقہ د کتاب د الله تعالیٰ تہ

او حکموتو (فروعات) باندے چہ دنیا غورہ کرے وی سو د
ہے ثوابونہ د آخرت دوی تہ نہ حاصلیری حکمہ چہ یہ
اجرت د دنیا سرہ د آخرت اجر باطلیری۔

دویمہ سزا وَلَا يَكْفِيْهُمْ اِلَّا ذَا سِوَةِ بَقَرَةٍ سزا
کس تیر شویدی مراد تربتہ دا چہ د خوشحالی خیرے یہ
ورسره تہ کوی (طبری)۔

یا دا چہ ہیچ خیرے یہ ورسره پخیلہ تہ کوی بلکه د ملائکو
یہ ذریعہ یہ ورسره حساب کوی - یا دا کنایہ دہ د
تاراضکی تہ۔

دریمہ سزا وَلَا يَنْظُرُ اِلَيْهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، نفی د نظر
یہ اعراض کولو سرہ دہ یا مراد نظر رحمت او شفقت
دے۔ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، د لا یکلمهم اولاً ينظر د داد
د پاره ظرف دے۔

خلورمہ سزا وَلَا يُرْكَبُوهُمْ، د دوی ثناء (تعریفونہ)
بہ تہ کوی، د دوی مرتبہ بہ تہ او چتوی دوی یہ د اثر
د گناہونہ تہ یا کوی۔

پنجمہ سزا وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ د دے پتخہ
سزاگانو وجہ دادہ چہ ہر کلہ دلتہ پنخہ جرمونہ
ذکر و۔ عہد ماتول۔ عا د ہفتہ مقابلے کس دنیا
غورہ کول۔ عا یہ دروغہ باندے قسم کول۔ عا د الله تعالیٰ

وَيَقُولُونَ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ

او دوی وائی چہ دے طرف دے اللہ تعالیٰ نہ دے

وَمَا هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ

او نہ دے ہخہ دے طرف دے اللہ تعالیٰ نہ

وَيَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبُ

او دوی جو دوی یہ اللہ تعالیٰ باندے دروغ

وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٤٨﴾

او دوی پوہیدی

دَنوم بے عزتی کول۔ عہ او دھوکہ کول۔ دے دے وجے نہ
دے پنچہ مناسب سزاگانے ذکر شوی دی۔ او داسے
یہ سورہ بقرہ مکاکتیں ہم تیر شویدی ہلتہ صرف
گتمان حق او دتیا غورہ کول او خوراک کول دحرامو
او حرام لہرہ خلال کنزل ذکر وڈو دے ہغوی مناسب ہے
ہلتہ خاور عذابو نہ ذکر کرے دی۔

۴۸۔ یہ دے آیت کیں ددوی نہم خباثت ذکر کوی او
د اشتراء بالعہد دپارہ کیفیت ذکر کوی چہ ہخہ تحریف
او افتراء علی اللہ دہ۔ ہرکلمہ چہ دے مخکیش صفا تو او د
دے صفا تو رچہ یہ دے آیت کیں ذکر دی) سورہ
مناسبت دے دیوبل سرہ ددے وجے نہ یہ طریقہ د
عطف سرہ ہے ذکر کرل۔

وَإِنْ مِنْهُمْ لَفَرِيقٌ يَلْعَنُونَ أَلَيْسَتْ لَهُمْ بِالْأَكْثَرِ
د کوی یلوی نہ اخستلے شویدے او د یلون واد یہ
ہمزہ سرہ بدل شوے دے لی یہ اصل کتب ابول د
خیزدی دنیخ والی نہ کوہ والی طرف نہ۔
بالکتاب، حال دے یہ تقدیر د ناطقہ بالکتاب سرہ

یا متعلق دے پہ یلؤن پورے پہ معنی دے بقراءة الکتاب - او
 ژے اہول پہ کتاب سرہ پہ دیرو طریقو سرہ دی اولہ
 طریقہ دادہ چہ ادادہ اوکری لفظ دے تورات تہ نو حرکات
 وغیرہ ورلہ بدل کری پہ داسے طریقہ چہ معنی ژے ہم
 بدلہ شی او آورید ونکی گمان کوی چہ دا عبارت دے کتاب
 اللہ دے - دا کار دوی پہ تورات او انجیل دوا وکین کولو
 او داہم دے تحریف یوہ طریقہ دہ - دے مثال پہ انجیل
 کین دا دے چہ پہ ہجے کین راعلے وڈ وڈ اللہ عیسی
 (پیدا کرے دے اللہ تعالیٰ عیسی لہ) نو دوی پہ لام
 پہ شد کین تخفیف کولو وٹیل بہ ژے وڈ اللہ عیسی او
 پہ دے سرہ پہ ژے ولدیت دے عیسی دے اللہ تعالیٰ دے پیارہ
 ثابتولو - دے بل مثال لفظ دے راعنا دے چہ دوی پہ
 ہجے سرہ لی اللسان کولو یعنی راعینا یا راعن او الف
 بہ ژے او برد کرد لکہ پہ سورہ نساء کین ذکر دی او
 زمونہ امت کین دے مثال دا دے چہ پہ قرآن کین
 ذکر دی چہ قل انما آنا بشر مثکم ، نو غلط عقیدے
 والا رچہ دے رسول دے بشریت تہ منکر دی) داسے لولی
 ان ما آنا بشر یعنی دے حرف ما تہ نافیہ جوہوی - دویمہ
 طریقہ، دوی بہ پہ تورات کین دے نبی صلی اللہ علیہ وسلم
 دے صفا تو عبارت بدل کرد او خیل عبارت بہ ژے او لو ستلو
 پہ وزن دے قراءت دے تورات نو آورید ونکو بہ خیال کوڑ
 چہ دا دے تورات عبارت دے داسے زمونہ امت کین ہم شتہ
 چہ بعضے باطل پرست خلق خہ عربی عبارت دے اثبات
 دے غلط عقیدے دے پیارہ پہ وزن دے قراءت دے قرآن سرہ
 اولولی نو آورید ونکی گمان اوکری چہ دا عبارت دے قرآن
 دے - او دے دینہ امام رازی پہ تشددی او تکلف سرہ تعبیر
 کرے دے - دریمہ طریقہ، امام رازی وٹیلی دی چہ
 ہجہ آیا تو تہ چہ دلالت ژے کولو پہ اثبات دے نبوت دے نبی

صلی اللہ علیہ وسلم تو یہ ہفتے کہیں یہ پورہ نظر پکارو
 نو دوی یہ یہ ہفتے باندے سوالو تو او شبہات پیدا
 کرل تو یہ آوریں ونگو یہ التباس راغے او دوی یہ
 وٹیل چہ مراد دے آیتو تو نہ دادے خہ چہ موتی
 وایو۔ (راو امام رازی) مثال پیش کوی چہ زموتی یہ زمانہ
 کہیں چہ یوحق والا یو آیت یہ دلیل کہیں ذکر کری تو باطل
 پرست یہ ہفتے باندے اعتراض او شبہ کوی چہ دغہ
 مراد نہ دے چہ تاسو تریبہ اخلی بلکہ ہفتہ مراد دے
 چہ موتی وایو لکہ آیات د توحید او رد د مشرکانو او
 آیاتو نہ د صفاتو د اللہ تعالیٰ۔

لَتَحْسِبُوهُ مِنَ الْكِتَابِ، ہ ضمیر راجع دے ہفتہ محرف تہ
 چہ یلکون یہ ہفتے باندے دلالت کوی۔ یا د بالکتاب نہ مراد
 بیشبہ الکتاب دے او ضمیر د تحسیوہ ہفتہ شبہ تہ راجع دے۔
 وَ يَقُولُونَ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَمَا هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ، دے
 او د ماقبل جملے فرق پہ خو و جو ہر سرہ دے۔ اولہ
 وجہ دادہ چہ یہ یلکون اَلَيْسَتْهُمْ سِرَّةٌ یے تحریف کولو
 پہ غلط عبارت لو ستلو سرہ او پہ دے جملے کہیں تحریف
 دے پہ غلط نسبت کولو سرہ چہ د محان نہ یہ یے غلط
 عبارت جوہ کرو او د ہفتے پہ اول کہیں یہ یے او ٹیل
 قال اللہ تعالیٰ۔ دویمہ وجہ دادہ چہ مخکین الکتاب تہ
 مراد تورات وڈ او دلتہ من عین اللہ کہیں یہ یے اشارہ
 کولہ نور و کتابو الہیو تہ او پہ ہفتے باندے یہ یے غلطہ
 حوالہ و رکولہ۔ دریمہ وجہ دا دہ چہ اثبات د حکم
 شرعی پہ کتاب اللہ پورے خاص تہ دے کلہ پہ سنت
 یا اجماع سرہ ہم ثابت پیری او ہفتے تہ ہم من عند اللہ
 وٹیلے شی۔ اوس ہم داسے مرضو نہ پہ دے امت کہیں
 موجود دی۔

وَ يَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكِتَابَ وَهُمْ يَخْلَعُونَ، دا عطف تفسیر د

مَا كَانَ لِبَشَرٍ أَنْ يُؤْتِيَهُ

نہ دی جائے ہیئت (دائے) بندہ لہ چہ در کہے وی ہفتہ تہ

اللَّهُ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ

اللہ تعالیٰ کتاب او پوہہ د دین او پیغمبری

ثُمَّ يَقُولُ لِلنَّاسِ كُونُوا

بیا دے اوائی خلقو تہ شی تاسو

عِبَادًا إِلَيَّ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَكِنْ

عبادت کوونکی تما سوا د اللہ تعالیٰ تہ او لیکن

كُونُوا رَبَّكُمْ عَلَيْكُمْ

شی تاسو خدا تے پرست خلق یہ سبب د دے چہ تاسو

تَعَلَّمُوا الْكِتَابَ وَبِمَا كُنْتُمْ

تعلیم در کوئی (خلقو تہ) د کتاب د اللہ تعالیٰ او یہ سبب د دے چہ تاسو

تَدْرُسُونَ ﴿٤٩﴾

پہلہ تے لوستل کوئی ۔

یہ ماقبل باندے یعنی یہ دغہ دواہو طریقو کنس د دوی کار
اقتراء علی اللہ دہ سیرہ د علم تہ چہ دا اقتراء دہ او دا
گناہ عظیم دے ۔

۴۹۔۔ یہ دے آیت کنس د دوی لسم خیانت ذکر کوی ارجواب
د شیعہ د دوی دے د پاره د اثبات د الوہیت د عیسیٰ علیہ
السلام اوجواب دے یہ طریقہ د ذکر د مذاقات د بشریت
او د الوہیت ۔ او د مخکین آیت سرہ مناسبت دا دے چہ ہلتہ
تے زجر ورکرو چہ دوی یہ اللہ تعالیٰ باندے دروغ وائی
نو اوس ذکر کوی چہ دوی یہ انبیاء علیہم السلام باندے
ہم دروغ وائی ۔

وَمَا كَانَ بَشَرًا، بشر ٿولو بني آدم وٽه وٽيل ٿي دا اسم جنس
 دے واحد او جمع دواړو د پاره استعمال ٿيږي۔ دلته
 مراد په اعتبار د سبب نزول سورة عيسى عليه السلام د
 ځکه چه نصاري وايي چه عيسى عليه السلام مونږ ته امر
 کړے دے چه ځما او ځما د مور عبادت کوئ ځه ستاسو
 ذمه وار د تجات یم۔ او د دے متعلق سوال او جواب
 په قيامت کيښ په سورة مائده سلاکيښ ذکر دے۔ يا
 مراد د ديتہ محمد صلي الله عليه وسلم دے پنا په يو
 روايت دا بن عباس رضي الله عنهما او د عطاء چه يو
 يهودي او نصري او ټيل چه يا محمد ته غواړے
 چه مونږ ستا عبادت او کړو او ستا نه رب جوړ کړو نو
 هغه او فرما ټيل معاذ الله چه ځه دے امر او کړم په
 عبادت د غير الله۔ دارنگ په ديکيښ اصلاح د هغه
 صحابه کرامو هم مقصد ده چه هغوی وټيل چه مونږ
 ته اجازت او کړه چه تاته سجده (د اکرام) کوئ نو هغه
 منع او کړله او او فرما ټيل ټي چه وَاعْبُدُوا رَبَّكُمْ وَآلِرْمُوا
 أَخَاكُمْ (حديث)۔ دا ټول مصداقات ابو حيان او صاحب
 اللباب او قرطبي وغيره ذکر کړي دي۔ او په اعتبار د
 عموم د بشر سورة ټول هغه بندگان په ديکيښ داخل
 دي چه روستو صفتونه ورله هم ثابت دي يعنې النبياء
 عليهم السلام خود دعوی د الوهيت يا لکل ته کوي او نور
 بندگان هم د ديتہ منع کړے شوي دي۔

فائده :- ابو حيان وټيلي دي چه د ما کان استعمال په
 دوه قسم سورة دے اول قسم نفی په اعتبار د عقل سورة
 او دا نفی تام ده لکه دا آيت او مَا كَانَ لَكُمْ أَنْ تُدْبِسُوا
 شَجَرَهَا رَتَمَل (ک) د مَا كَانَ لِنَفْسٍ أَنْ تَمُوتَ إِلَّا بِإِذْنِ
 اللَّهِ (ال عمران ۷۵)۔ او دويم قسم نفی په طريقه د انبغاء
 (مناسب گنډل) سورة يعنې مَا كَانَ لِإِيْنِ أَنْ يَفْحَاقَهُ أَنْ

او ثُمَّ يَقُولُ لِلنَّاسِ عَطْفٌ دے پہ یو تہیہ باندے او دیتہ عطف لازمہ
 وٹیلے شی حکہ چہ بغیر ذکر دے معطوف نہ معنی نہ صحیح
 کیری او مقصود پہ دیکھن نفی دے معطوف دہ یعنی داسے
 بشرخوشتہ دے چہ اللہ تعالیٰ ورتہ کتاب او سنت او نبوت و رکبے
 وی لیکن دا قول دہغہ دہ طرف نہ خلقتہ نیشہ دے چہ
 كُونُوا عِبَادًا لِّيْ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ، بعضہ مفسرینو دلفظ عباد او
 عبید پہ استعمال کنن فرق کریدے پہ داسے طریقہ سرہ
 چہ لفظ عباد پہ مقام دعوت او اکرام کنن ذکر کیری او
 لفظ عبید پہ مقام دہ تحقیر کنن ذکر کیری۔ لیکن پہ دے
 باندے ابوحیان اعتراض کریدے۔ او بعضو وٹیلے دی
 چہ دہوی فرق دادے چہ لفظ دہ عباد جمع قیاسی دہ
 عبد دہ پیارہ دہ او لفظ دہ عبید جمع غیر قیاسی دہ او مدلول
 دہ وارید دے او لفظ عبید دہ آیاتونو پہ آخر کنن دہ موافقت
 دہ فواصلو دہ پیارہ ذکر کرے دے۔ او بل فرق دادے چہ عباد
 لفظ ملائکو او انسانانو

او جناتو صالحینو

غیر صالحینو ہولو تہ عام استعمالیری او لفظ دہ عبید پہ
 انسانانو او جناتو (مکلفینو) پورے خاص دے او دلالت
 مراد دہ عبدیت دہ تعبد دے عبدیت دہ ملکیت تہ دے او
 لفظ دہ من دون اللہ پہ دے باندے دلالت کوی۔

وَلٰكِنْ، پہ لفظ دہ ولکن کنن اثبات دہغہ لفظ وی چہ محکن
 دہغہ نفی کرے شویوی یعنی وَلٰكِنْ يَقُولُ -

كُونُوا رَبِّیْنَ، دا جمع دہیانی دہ او پہ دیکھن دہ
 قولوتہ دی اول قول دہ سیبریہ دے ہغہ وٹیلی دی چہ
 منسوب دے رب تہ الف تون پہ دیکھن زیاتی دی دہ پیارہ دہ
 مبالغہ او پہ مقام دہ نسبت کنن دا زیادت استعمالیری۔
 نو معنی دہ دے منسوب دہ رب تہ یعنی عالم دے دہغہ
 پہ ربوبیت باندے او ہمیشوالے کوی دہغہ پہ طاعت

کولو باندے نو معنی دے خدائی یا خدا پرست سرے دے۔
 او هغه وئیلی دی چه ربانی لفظ خاص دے په علم بالرب
 پورے نور علمو نو والا ته نشی وئیلے - او دویم قول د
 میرد دے هغه وئیلی دی چه دا جمع د ربان ده په معنی
 د مُعَلِّم د خیر چه انتظام کوونکے دی او د خلقو دینی کارونه
 بنه پیژنی - او مفسریتو په دیکش ډیر اقوال نقل کړے دی
 اول قول د علی او ابن عباس رضی الله عنهم دے چه مراد
 فقهاء علماء او عمل کوونکی دی په علم باندے - دویم
 قول د قتاده دے چه مراد علماء او حکماء دی - دریم قول
 د سعید بن جبیر دے چه مراد عالم یا عمل دے او تعلیم
 ورکوونکے نور وخلقوته - بخاری وئیلی دی چه هغه غوک
 چه تربیت د خلقو کوی په جزئیاتو د مسائلو سره ر د
 دے د پاره چه خلق و رباندے عمل او کړی مخکښ د
 کلیاتو او قواعدو د علمو نو ته - او نور اقوال هم شته دے
 لیکن غوره داده چه روستو د دے د پاره تفسیر ذکر دے
 په ذکر د سبب د ربانیت سره چه بِمَا كُنْتُمْ تُعَلِّمُونَ
 الْكِتَابَ وَبِمَا كُنْتُمْ تُدْرِسُونَ ، تعلیمون په معنی د خپله
 لوستلو او ایزده کولو سره او تدریسون په معنی د درس کولو نو وخلقوته
 بیا په عکس سره د ادعا غوره اول صفت د ربانیت د امتیاز د پاره
 د دے د دے وچه ته یئ هغه مخکښ ذکر کړو حاصل دادے
 چه په تمام تعلیم د کتاب الله سره ربانیت حاصلیری او
 سورة مائده بکک کښ ذکر کړیدی چه ربانین هغه
 دی چه د الله تعالی په کتاب باندے فیصله کوی او د هغه
 کتاب علم او حفاظت کوی -

فائده له - دا آیت دلیل دے چه هر کله د یونبی صاحب
 د کتاب د پاره جائز نه دی چه دعوت او کړی خپل عبادت
 ته نوبل هیڅ مؤمن لره په اولی طریق سره دا جائز
 نه دی (حسن بصری) -

وَلَا يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَتَّخِذُوا

او اجازت نه درکوی تاسوته چه او نیسی تاسو

السَّمَاكِاتِ وَالْطَّيْرِ أَرْبَابًا

ملاشک او پیغمبران خدايان

أَيَا مَرْكُم بِالْكَفْرِ بَعْدَ

آیا اجازت درکوی تاسوته د کفر کولو دوستو

إِذْ أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ﴿٨٠﴾

د هغه وخت نه چه تاسو مسلمانان یو

فائدة ۱۰ :- په دے آیت کښ دلیل دے چه د علم د دین حصول ضروری دے او په هغه باند دے عمل کول او نور خلقوته تعلیم ورکول او درس او تدریس د کتاب الله دیره لویه مرتبه ده او په دے سره ربانیت حاصلیری (قاسمی) -

فائدة ۱۱ :- دا آیت دلیل دے چه د عبدیت اضافت نوم د غیر الله تعالی ته جائز نه دے نو عبد التی او عبد الرسول وغیره نومونه کیخودل جائز نه دی که په معنی د عبدیت سره یی مراد وی نو ښکاره شرک دے او که په معنی د خدا متکبر او غلام سره اخلاقی نوهم مؤهم د شرک دے نه :- دا هم تاکید د ماقبل دے او ترقی ده په بیان کښ یعنی لکه چه عبدیت ته دعوت نه ورکوی نو دا رنگ ربوبیت د ملائکو او انبیاء علیهم السلام ته هم دعوت نه ورکوی -

وَلَا يَأْمُرُكُمْ، عطف دے په یقول باند دے په تکرار د لا سره د پاره د تاکید او ضمیر په لا یا مَرْكُم کښ راجع دے هغه بشر ته یا ضمیر راجع دے الله تعالی

وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ النَّبِيِّينَ

او کوم وختن چہ و اخست الله تعالى پوځ لوظ د پيغمبران و رعيتون نه

لَمَّا أَتَيْنَكُمْ مِنْ كُتُبٍ وَ

خواجوا هغه چہ درکړے دے مآتاسوته هغه کتاب اد

حِكْمَةٍ ثُمَّ جَاءَكُمْ رَسُولٌ

سنت بيا راشي تاسو ته رسول

مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَكُمْ لَتُؤْمِنُنَّ

چہ تصديق کوونک دی د هغه چہ تاسو سره دی ضرور ايمان به راورځ

بِهِ وَلَكِنْ صِرْنَاهُ قَالًا أَقْرَبْتُمْ

به هغه باند او ضرور مدد به کوځ د هغه او فرمايل الله تعالى ايا تاسو اقرار او کړد

ته او مراد د امر ته اذن او اجازت ورکول دی او په دے معنی سره هغه حدیث هم دے چہ کونک امر ان یسجد احد لا حی الا مرک المړه ان یسجد لرؤجهه - دلته هم امر په معنی د نفس اذن ورکولو سره دے.

آریا، جمع د زب ده دلته په عامه معنی سره مراد دے تصرف او تدبیر د عالم چلوونک په حکم تکوینی او حکم تشرعی جوړولو سره یا مراد خاصه معنی ده یعنی معبود. آیات مړو کمر یا لکفر بکل اذ انکم مسلیمون، دا دلیل دے چہ غیر الله که هغه ملائک - او انبیاء وی او که بتان و غیره وی رب جوړول د هغوی په خاصه معنی او عامه معنی سره کفر او ارتداد دے د اسلام نه.

فالله :- ابو حیان و ثیلی دی چہ په دیکنن اشاره ده چہ کفر ټول ملت واحده دے مخک هغه چا چہ ملائک اریاب گنولے دی هغه صابین اویت پرست دی او هغه چا چہ انبیاء اریاب گنولے دی هغه یهود او نصاری او مجوس

وَأَخَذْنَا تَعْلَمُ عَلَىٰ ذٰلِكُمْ رَاضِيًا

او قبول کرے دے تاسو پہ دے بانڈے وعدہ زما

قَالُوا أَقْرَرْنَا قَالَ فَاشْهَدُوا

دوی اذیل مونہ اقرار کوڈ اذ فرما بیل اللہ تعالیٰ نو گواہ شی

وَأَنَا مَعَكُمْ مِنَ الشَّاهِدِينَ ﴿۸۱﴾

او زہ تاسو سرہ د گواہی ور کونکو تہ یم۔

دی او تولو تہ یے نوم د کفر کی خود لے دے۔

بلکہ یہ دے آیت کنس د دوی یوڈ لسم خیانت تہ اشارہ ذہ
ماخذ د اشارے ور یسے آیت دے اودا آیت تمہید دے یعنی
د دے آخری نبی صلی اللہ علیہ وسلم پہ بارہ کنس د تولو
انبیاء سابقینو تہ وعدہ اخستلے شوییدہ چہ ددہ تصدیق
بہ کوئی او ملگرتیا یہ یے کوئی کہ ددہ زمانہ مو او موندلہ
او خیلو امتونو تہ یہ ہم دا وصیت کوئی لیکن یہود و انصاراؤ
د دے نبی صلی اللہ علیہ وسلم د یعتث نہ روستو دھغہ نہ
انکار کرے دے۔ اور یط یے د مخکس آیت سرہ دا دے
چہ دوی سبب د انکار داسے گر خولو چہ پہ دروغہ یے وئیل
چہ دا نبی خواہی چہ مونہ ددہ عبادت او کپرو نو اللہ
تعالیٰ اولہ د دوی د دغہ خیرے تردید او کپرو نو او س
دھغہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم صدق ذکر کوئی۔

وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ النَّبِيِّينَ ، يَه متعلق لفظ د اذ
کنس درے اقوال دی۔ اول قول، دا خطاب دے نبی
صلی اللہ علیہ وسلم تہ او لفظ اذ کر لہم ردوی تہ
یاد کرہ پت دے۔ دویم قول، لفظ د اذ کر لہم پت
دے او خطاب دے یہود و انصاراؤ تہ۔ دریم قول،
دا متعلق دے پہ روستو قالہ اقرو تہ یورے۔ دا
رنگ د دے میثاق پہ بارہ کنس د مفسرینو درے اقوال دی

اول قول دادے چہ دامیثاق دتولو انبیاء ساقیتونہ اختلے
 شوے دے او مختص دے یہ محمد صلی اللہ علیہ وسلم
 پورے او مراد د رسول نہ آخری رسول دے اودا قول د
 علی او ابن عباس رضی اللہ عنہم نہ روایت دے - دویم
 قول دادے چہ مراد د دینہ ہر رسول روستے دے چہ د
 ہر رسول مخفی نہ دہغہ یہ بارہ کتب میثاق اختلے شوے
 دے اودا قول د طاؤس او حسن بصری نہ نقل دے -
 دریم قول دادے چہ دے یہ مینح کتب منافات نیشہ
 خکہ چہ دویم قول مستلزم دے اول قول لڑا او دا ابن
 کثیر ذکر کرے دے - او د اول قول د تأیید د یارہ ابن کثیر
 صحیح حدیث ذکر کرے دے چہ کوگان موسیٰ حیاً کما
 وسعہ الا اتباعی - اوہل حدیث نے ذکر کرے دے چہ
 کوگان موسیٰ وعیسیٰ حیین کما وسعہما ، لیکن دا
 حدیث بے سندہ دے دینہ اعتبار نیشہ - دے جواب
 د متوفیک یہ تفسیر کتب موتی ذکر کریدے - دارنگ
 دے میثاق یہ کیفیت کتب ہم اقوال دی اول قول دادے
 چہ د ہر نبی یہ زمانہ کتب ہغہ نہ داسے وحی کرے شوے
 دہ چہ د آخری رسول تصدیق او نصرت یہ کوئی دلتہ
 اللہ تعالیٰ ہغہ ہول یہ دے لفظ النبیین کتب جمع کہل نو
 الف لام غمدی دی د محمد صلی اللہ علیہ وسلم نہ لکھیں
 ہول انبیاء مراد دی - دویم قول دادے چہ یہ عالم البذر
 کتب چہ اللہ تعالیٰ د آدم علیہ السلام د شاتہ اولاد راویستل
 نودے وعدے تربیتہ واختلے یودعدہ د ہولونہ یہ
 بارہ د ربوبیت د اللہ تعالیٰ کتب لکہ یہ سورہ اعراق مکہ
 کتب ذکر دہ دویمہ وعدہ د ہول رسولانہ سورہ د
 آخری رسول نہ یہ بارہ د دعوت کولو کتب اودا یہ سورہ
 احزاب مکہ کتب ذکر دہ اودریمہ وعدہ د ہول انبیاء
 مخکونہ ماسیوا د آخری رسول نہ یہ بارہ د تصدیق د

آخری رسول کہیں ہذا یہ دے آیت کیں ذکر دے۔ دریم
 قول دادے چہ یہ مخکنو کتابو کیں دے نبی صفات
 ذکر دی تو ہر کلا چہ دے آخری نبی صفات دے ہذا لیکو سرہ
 برابر شول چہ یہ مخکنو کتابو کیں ورنو دا پشان دے
 میثاق شو۔ یہ دیکیں اول قول غورہ دے۔ دارنگ دے
 میثاق پہ مؤثق علیہم کیں ہم دے اقوال دی اول قول
 دادے چہ دا میثاق خاص دے پہ انبیاء پورے دویم
 قول دادے چہ ذکر دے انبیاء دے او مراد تریثہ امتو
 دے ہوا دی۔ دریم قول دادے چہ انبیاء سرہ دے امتو
 تہ مراد دی۔ یہ دیکیں اول قول مستلزم دے دویم لہ
 او دواہ غورہ دی۔

کَمَا أَتَيْنَاكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ لَمْ يَأْتِكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ لَمْ يَأْتِكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ
 قسم دے او قسم یہ لفظ اخذ اللہ میثاق کیں اشارتاً ذکر
 دے۔ یہ لفظ دے ما کیں دیر اقوال دی اول دا چہ ما شرطیہ
 دے او من او شمر جائو کمر رسول عطف دے پہ اتینو کمر
 باندے او کمر متی جواب دے شرط دے۔ او دویم قول
 دادے چہ سیوریہ دے خیل استاد خلیل تہ دے تپوس
 کرے ورنو ہذا ورتہ و ثیلی ورنو چہ دا ما پشان دے الذی
 دے اولام دے پارة دے نفس تاکید دے مبتدا دے او من
 زیاتی خیر دے دے الذی دے پارة۔ او دریم قول دے ابو علی
 فارسی دے چہ ما موصولہ دے من کتاب بیان دے ما دے
 او شمر جائو کمر یہ دے باندے عطف دے۔ خلورم قول
 دادے چہ ما موصولہ دے او مفعول دے دے پارة دے پت
 فعل یعنی فَاذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ الْبَنِي كَتَبْنَا فِي الْكِتَابِ مَا
 اتَيْنَاكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ لَمْ يَأْتِكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ لَمْ يَأْتِكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ
 دادے چہ ما پہ معنی دے مہما سرہ دے او پہ معنی
 دے ظرف سرہ دے۔ کتاب تہ مراد وحی جلی دے دے ہریو
 نبی او دے حکم تہ مراد وحی خفی دے دے ہریو نبی۔

سوال :- ہر نبی لہ کتاب نہ دے ور کرے شوے ؟
 جواب :- کتاب عام دے چہ نازل کرے شویوی یہ ہفہ
 باندے یا د مخکس نبی نہ ورتہ یاتے شوے وی اوروستی
 تہ حکم ور کرے شویوی د ہفہ کتاب یہ یارہ کنس د دے وچ
 تہ انزلت علیکم یے تہ دے وٹیلے بدکہ التیثکم یے وٹیلے دے
 ثُمَّ جَاءَکُمْ رَسُولٌ -

سوال :- رسول خوانت بیاؤ تہ نہ راشی ؟
 جواب :- مراد داچہ کہ ستاسو پہ زمانہ کنس یا الفرض راشی
 یا ستاسو امتونو تہ راشی -

مُضِلِّقٌ لِّمَا بَعَثَکُمْ، دا صفت دلیل دے چہ مراد د دیتہ
 محمد صلی اللہ علیہ وسلم دے ٹککہ چہ دا صفت د ہفہ
 پہ دیرد آیا تونو کنس ذکر دے او د عیسیٰ علیہ السلام پہ یارہ
 کنس ذکر دے لیکن ہفہ خاص دے د تورات سرہ -

کُتُبٌ مُّشْتَرِکٌ، ایمان او تصدیق یو والے د زمانے نہ غواہی
 یعنی مخکس اتبیاہ مکلف وڈ چہ پہ آخری رسول بہ
 ایمان راوری او د ہفہ رسالت او ختم نبوت بہ متی -

وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِيهِمْ رَسُولًا مِنْ أَنْفُسِهِمْ فَيَمُوتُوا وَهُمْ لَا يَأْتِيهِمْ الْآيَاتُ، د نصرت دیر قسوتہ دی اول داچہ پہ شرط
 د وجود سرہ د ہفہ پہ زمانہ پہ جہادونو او غزواتو
 کنس ملگرتیا اوکری - دویم داچہ خپلو امتونو تہ تا کیدی
 حکم ور کری چہ د آخری نبی سرہ بہ مرستہ کوئ او د
 ہفہ خلاف یہ نہ کوئ - دریم داچہ د ہفہ تصدیق،
 علامات اولیٰ بہ خپلو امتونو تہ ذکر کوئ چہ د ہفہ
 تحریف او نکری -

فَأَمَّا الْفِرْعَوْنُ وَآلُ فِرْعَوْنَ طَوَاغُوتٌ، ابن کثیر پہ البدایہ والنہایہ او تورو اہل علمو
 لیکلے دی چہ دا دلیل دے چہ خضر علیہ السلام مخکس
 وفات شویدے ٹککہ کہ د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
 پہ زمانہ کنس ژوندے وے نو پہ غزوہ بدر، احد او
 احزاب وغیرہ کنس بہ ضرور موجود وے لیکن ہیچا د

صحابہ کرام و نہ وٹیلے نہ دی چہ مونہ پہ یو غزوہ کتب
 خضر علیہ السلام لیدلے دے او حال دا دے چہ ہغہ
 بشر وڈ پہ سترگو سرہ ضرور تیکارہ کیدلو، ہاں عیسیٰ
 علیہ السلام ژوندے دے لیکن ہغہ یہ آسمان کتب دے
 اوڈ آسمان نہ را کو حیدل دھغہ پہ اختیار کتب نہ دی۔

قَالَ اَقْرُرْكُمْ، فاعل دَقَالَ اللهُ تعالیٰ دے او استفہام
 یہ دیکتب دے تقریر اوڈ امر پہ معنی سرہ دے چہ اقرار
 او کرئ پہ دے میثاق باندے پہ ژبے سرہ لکہ چہ پہ
 زبہ کتب ہم تا سو تصدیق کوئ۔

وَ اَخَذَ شَمْرًا عَلَىٰ ذٰلِكُمْ اِصْرِي، اخذ پہ معنی دے قبولو سرہ
 دے ذالک اشارہ دہ لکھو مثنیٰ پہ وَلَكِنْ نَصْرُهُ تہ۔ اصر
 پہ لغت کتب ترلو تہ وٹیلے شی او مراد دے دینہ عہد دے
 چہ نبہ او ترلے شی یا مراد دے اخذ تہ دے امتونو نہ دا
 وعدہ اخستل دی۔

قَالُوا اَقْرُرْكَ، دالفظ جواب دے اولے جملے او دوینے دواہو
 تہ شامل دے دے وجہ نہ صرف نعم ئے او تہ وٹیلو
 نو معنی دا چہ اقرار کوڈ پہ ایمان راوہو سرہ پہ ہغہ
 باندے او پہ مدد کو لو سرہ او اصر ئے ہم قبول کرے
 دے لیکن اول مستلزم دے دویم لہرہ دے دے وجہ تہ
 دویم ئے حذف کرو۔

قَالَ فَاَشْهَدُ وَا، دے یو معنی دادہ چہ امتونو تہ دا
 بیان او کرئ۔ شہادت پہ معنی دے بیان دے۔ دویمہ
 معنی دادہ چہ پہ یویل باندے گواہان شی یہ وخت دے
 اقرار کو لو کتب نو شہادت پہ معنی دے گواہی کو لو دے۔
 دریمہ معنی گواہان شی پہ ٹخان باندے پہ علم او پہ
 اقرار سرہ۔ یا دا خطاب دے ملا لکھو تہ چہ گواہان شی
 یہ دے میثاق اخستلو باندے۔

وَ اَنَا مَعَكُمْ مِنَ الشَّاهِدِينَ، جملہ حالیہ دہ یا استیناف دے

فَمَنْ شَوَّلِي بَعْدَ ذَلِكَ

نو چاہے مخ وار وؤ (دے رسول تہ) روستو دے (میثاق) تہ

فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿۸۲﴾

نو دغہ کسان خاص دوی لوے نافرمان دی ۔

أَفَغَيْرَ دِينِ اللَّهِ يَبْغُونَ

آیا سوا دے دین دے اللہ تہ لتوی داخلق (بل دین)

وَلَهُ أَسْلَمَ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ

او خاص دے اللہ تعالیٰ دے پاره تابعداری کوی هغه شوک چوہ یہ آسمانونو کیں دی

دے پاره دے تاکید ۔

قَائِدًا :- ابن کثیر یہ تفسیر دے آیت کیں لیکلی دی
چہ محمد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم امام اعظم
دے کہ یہ ہرہ زمانہ کیں وی او دے طاعت دے بتولو
انبیاء یہ طاعت باندے مقدم دے دے وجہ تہ
یہ شیعہ دے اسراء کیں دے بتولو انبیاء امام وؤ او یہ ورخ
دے قیامت کیں یہ اول شفاعت کوؤنکے وی ۔

۸۲ :- یہ دیکیں تعریض دے یہ یہود دیا تو او تصارؤ
باندے چہ هغوی دے رسول تہ انکار کرے دے ۔
فَمَنْ شَوَّلِي ، چہ اعراض او کپی دے ایمان تہ پدے
رسول باندے او دے نصرت دے تہ ۔

بَعْدَ ذَلِكَ ، روستو دے میثاق او اقرار تہ یا روستو
دے شہادت کولو دے رسولانو مخکنو تہ ۔

فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ، فسق کامل مراد دے چہ
هغه کفر او نافرمانی دے ۔

وَالْأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا وَإِلَيْهِ

او یہ زمکہ کن دی یہ خوشحالی او یہ دور او خاص ہفتہ طرف تہ

يَرْجِعُونَ ﴿۸۳﴾

تول و رگرخوے شی -

۸۳۔۔ دا زجر متعلق دے دَقَمْنُ شَوَّلِي او دَ الْفَلْسُقُونَ سرہ او دَقَا نہ مخکین معطوق علیہ پت مراد دے یعنی اَيَتَوَلَّوْنَ وَيَقْسُقُونَ فَعَيَّرَ دِيْنِ اللّٰهِ يَبْغُوْنَ، یعنی مخ گرخول دَ ايمان دے دے نبی تہ او نا فرمانی کول مستلزم دی طلب کولو د بل دین لرہ۔

وَيُنِ اللّٰهُ، اضافت دَ دین اللہ تعالیٰ تہ دے دے وجہ تہ دے چہ ہفتہ دا دین جو رکھے او مقرر کریدے۔
يَبْغُوْنَ، د طلب کولو تہ مراد یہ ہفتہ سرہ تَدِيْنُ او تعبد کول دی۔ او طلب یے دے دے وجہ تہ ذکر کرو چہ ہر وخت د ہفتہ تہ بحث تہ کوی۔

وَلَهُ اسْلَمَ مَنْ فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا، دا جملہ حال دے دَ ماقبل نہ، اسْلَمَ یہ معنی دَ استسلام، انقیاد او تابعداری کولو دے یہ اعتقاد او یہ اقرار او یہ عمل کولو سرہ یا یہ معنی دَ خضوع او عاجزی کولو دے حکم دَ اللہ تعالیٰ تہ۔

طَوْعًا غایہ کیخود دل او حکم منل دی یہ خویشہ او یہ آسانتیا سرہ او کرہا حکم منل دی یہ مجبورئی او یہ تکلیف سرہ۔
او یہ دیکش دیرا قوال دی اول دَ حسن بصری تہ روایت دے چہ طَوْعًا تول اسمائوت والا دی او زمکہ والا بعضہ طَوْعًا او بعضہ کرہا دی دیرے دَ قتل او دَ قید کولو نہ۔
دویم قول دَ مجاہد دے چہ مؤمنان طَوْعًا منقاد دی او دَ کافرانو سوری کرہا منقاد دی لکہ یہ رعد شا کین دی۔ دریم قول دَ شعبی دے چہ کرہا دعا دَ مشرکانو دہ

قُلْ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَمَا اُنْزِلَ

ته اوايه ايمان را دهنه مونو به الله تعالى يانده اويه هغه كتاب چه نازل كړې شوي دے

په وخت د سختۍ كېن لكه په سورة عنكبوت ۵۶ كېن - خلوړ
قول د كلبې دے چه طوگها هغه خالق دی چه په اسلام
كېن پيدا شویدی او كړهها هغه دی چه په زور سره ئې
اسلام قبول كړے دے - پنځم امام رازی وئیلی دی چه
په مسلمانانو ټولو كېن دا دواړه صفتونه شته دے - يعنی
مسلمان تابع دی د امور دينيه په خوشحالي سره او د فقر
او مرضونو او مرگ په كره سره او كافران په هر حال
كېن منقاد دی كړهها -

شپږم زمخشری وئیلی دی چه طوگها هغه خالق دی چه
دليوتو او حجتونو ته ئې نظر كړيدے او اسلام ئې قبول
كړے دے او كړهها هغه دی چه د يرے د قتل نه يا په
وخت د نزع كېن ايمان را وړی -

اووم ابو حيان نقل كړیدی چه اسلم ته مراد اقرار
كول دی په خالقيت د الله تعالى سره اگر چه شرك
في العبادت پكېن وی نو چا چه شرك پريخودلو دا طوگها
دے او چا چه شرك كوؤ سره د اقرار د خالقيت نه
نودا كړهها دے -

اتم د عكرمه قول دادے چه چا بغير د جگرے او د
ضرورت د حجت نه ايمان را وړلو نودا طوگها دے او
څوك چه په حجت سره مجبوره شو نودا كړهها دے -

د اٰيِه يَرْجَعُوْنَ ، په ديكېن تخويف اخروي ته اشاره ده
چه د طوگها او كړهها دواړو صفتونو والو رجوع الله
تعالى ته او هغه به د هغه مناسب جزا او سزا وركوي -

عَلَيْنَا وَمَا أَنْزَلَ عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ

پہ موثر یا ندے او یہ ہفہ وحی چہ نازل کر شو یہاں پہ ابراہیم علیہ السلام

وَأَسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ

او اسماعیل علیہ السلام او اسحاق علیہ السلام او یعقوب علیہ السلام

وَالْأَسْبَاطَ وَمَا أُوتِيَ مُوسَىٰ

او اولاد یعقوب علیہ السلام او یہ ہفہ کتابت چہ ور کپے شوے دی موسیٰ علیہ السلام تہ

وَعِيسَىٰ وَالْكِتَابَ مِنْ رَبِّهِمْ

او عیسیٰ علیہ السلام او نور پیغمبران تہ د طریق د رب د دوی تہ

لَا تَفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْهُمْ

جدا تہ نہ کوڈ موثر یہ ایمان را اولاد کنن پہ میتہ د ہیما کنن د دوی تہ

وَتَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ﴿۸۳﴾

او موثر یہ خاص اللہ تعالیٰ تہ اتقیاد کوڈ نیکی را خلاص کوڈ نکلی -

۸۳۔ ہر کلاہ چہ مخکنن آیت کنن زجر ذکر شو ہفہ چہ تہ چہ د اللہ تعالیٰ د دین تہ غیر بل دین غواہی نو یہ دے آیت کنن دعوت او تفصیل د اللہ تعالیٰ د دین ذکر دے پہ مقابلہ د یہود او نصاراؤ کنن قُلْ آمَنَّا بِاللّٰهِ، دا امر دے نبی صلی اللہ علیہ وسلم تہ حکہ چہ ہفہ ہم مکلف دے پہ ایمان شرعی او یہ اظہار د ہفہ باندے او دارنگ ہر کلاہ چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم خاص کرے شو پہ اخذ د میثاق د انبیاء و سرہ نو د دے وحی نہ یے خاص کرے پہ دے آیت کنن پہ دعوت سرہ - او د دے آیت تفسیر پہ سورہ بقرہ ۱۳۶ کنن تیر شویدے لیکن فرق پہ دودہ وجوہ سرہ دے اولہ وجہ دلستہ

اُنْزَلَ عَلَيْكَ اَوْ عَلٰى اِبْرَاهِيْمَ دے او یہ ہفہ آیت کیں و مَا
 اُنْزَلَ اِلَيْكَ و مَا اُنْزَلَ اِلٰى اِبْرَاهِيْمَ ذکر دے۔ ذکر دے حکمت
 دادے چہ یہ دے سورت کیں خطاب دے نبی صلی اللہ
 علیہ وسلم او خطاب نبی صلی اللہ علیہ وسلم تہ کہ بقرہ
 طرف تہ بلا واسطہ تازلیری نو دھے سرہ علی مناسب
 دے او یہ سورہ بقرہ کیں خطاب و امت تہ او هغوی تہ
 خطابات یہ واسطہ کہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم سرہ رسیبری
 نو دھے سرہ لفظ دے الی مناسب دے (راغب) او بل
 حکمت دادے چہ انزل علیہ یہ ہفہ خائے کیں ذکر کیبری
 چہ منزل علیہ تہ امر دے تبلیغ وی نو معنی دے وجوب پکتن دہ
 او یہ ہفہ یا تہ لفظ دے علی دلالت کوی او دا مناسب دہ
 دے حال دے انبیاء سرہ۔ او انزل الیہ یہ ہفہ خائے کیں ذکر
 کیبری چہ خاص وی یہ منزل الیہ پورے او دا مناسب دہ
 دے حال دے امت سرہ۔ او تالیف دے فرق یہ سورہ عنکیون
 سہ او یہ سورہ نحل سکا کیں دے۔ اگرچہ دا فرقونہ
 ہمیشہ تہ وی کلہ کہ نبی سرہ الی او دے امت سرہ علی ہم
 ذکر کیبری لکہ بقرہ سہ او آل عمران سہ کیں۔ دویہ وجہ
 دے فرق دادہ چہ یہ سورہ بقرہ کیں و مَا اُوْتِيَ التَّيُّوْنَ او
 یہ دے آیت کیں و التَّيُّوْنَ ذکر دے حکمت دادے چہ
 یہ سورہ بقرہ کیں خطاب عام و جواب و دے سوال
 دے کتابیانو او دھے سرہ بسط او تفصیل مناسب دے
 او یہ دے سورت کیں خطاب خاص دے او صرف اظہار
 دے دین الہی مقصد دے نو یہ دیکیں اختصار مناسب دے۔
 فائدہ :- امام رازی و ثیلی دی چہ ایمان یا اللہ بنیاد او
 اصل دے دے یارہ دے ایمان بالکتاب و انبیاء تو ہفہ یے
 مخکین ذکر کرو یا ایمان یہ محمد صلی اللہ علیہ
 وسلم او یہ قرآن یا تہ موقوف علیہ دے دے یارہ
 دے ایمان یہ نو و انبیاء او کتابو نو دے هغوی یا تہ دے۔

وَمَنْ يَبْتَغِ غَيْرَ الْإِسْلَامِ

او چاہے اولتولو یوا د اسلام نہ

دِينًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ

بل دین نو پھرے یہ قبول نہ شی د حقہ نہ

وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَسِرِينَ ﴿۸۵﴾

او حقہ یہ آخرت کہیں د تاوان والو نہ وی۔

بیا ئے ورپسے حقہ انبیاء علیہم السلام ذکر کرل چہ کتابیانو د هغوی وجود یہ خیلو زمانو کہیں منلے وڈ اگرچہ د هغوی یہ نبوت کہیں اختلاف کوڈ او بیا ذکر د موسیٰ او عیسیٰ علیہما السلام او د هغوی د کتابونو ئے عکھ او کرو چہ کتابیانو د هغوی نبوت منلو سرہ د اختلاف د دوی نہ یہ بارہ د عیسیٰ علیہ السلام کہیں۔

۸۵ :- ہر کھ چہ مخکس آیت کہیں تفصیل د اسلام ذکر شو نو یہ دے آیت کہیں زجر او تخویف اخروی دے یہ تبدیل د اسلام یہ بل دین سرہ۔

وَمَنْ يَبْتَغِ غَيْرَ الْإِسْلَامِ، ابتغاء دلالت کوی یہ طلب کولو باندے سرہ د یر بحث او کوشش کولو نہ لیکن دا کوشش ئے یہ باطلے طریقے سرہ دے یعنی یہ ضد او عناد سرہ دے۔ غَيْرَ الْإِسْلَامِ، مراد د اسلام تہ دین د توحید دے یا مراد د دینہ خاص شریعت د نبی صلی اللہ علیہ وسلم دے او دلتہ ایمان او اسلام مترادف (ہم معنی) مراد دی او دینا، زور د دے یہ طریقہ د مفعول سرہ دے او غیر الاسلام حال دے یا بدل دے د لفظ د غیر نہ یا یہ طریقہ د تمیز سرہ دے د لفظ د غیر نہ یہ طریقہ د تفسیر سرہ او وجہ د تفسیر کولو دا دہ چہ غیر اسلام طلب کول د وہ قسمہ دے اول دا چہ حقہ غیر تہ دین نہ وائی صرف جہل

كَيْفَ يَهْدِي اللَّهُ قَوْمًا

چہ رنگ بہ توفیق درکری   اللہ تعالیٰ (دحق) ہنہ قوم تہ

كَفَرُوا بَعْدَ إِيمَانِهِمْ وَشَرُّوا

چہ کفریے کرے دے دوستو ایمان را درلو ددوی تہ او شہادت کہے دے دوی

أَنَّ الرُّسُولَ حَقٌّ وَجَاءَهُمُ

چہ یقیناً دا رسول حق دے   او را غلے وڈ دوی تہ

الْبَيِّنَاتُ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي

بنکارہ دیلو تہ   او اللہ تعالیٰ توفیق (دہدایت) تہ درکوی

الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ۸۶

قوم ظالمانو (دعنادیانو تہ) -

او غفلت یے دے مخالفت کو سبب دی او دویم قسم ہنہ دے
چہ ہنہ غیر تہ دین وائی یہ مقابلہ دے اسلام کہیں لکہ یہود
او نصارا چہ مخالف دے اسلام تہ دین وائی دارنگ مبتدع
چہ خلاق دے اسلام (عقیدہ، عمل او قول) تہ دین وائی -
فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ، قبولیت یہ معنی دے صحت عند اللہ دے
نوعدم قبولیت دادے چہ یہ ہنہ سرہ احکام دے اسلام یہ
دنیا کہیں تہ مرتہ کیری او نجات یہ آخرت کہیں تہ
حاصلیری -

وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَسِرِينَ، مراد دے خسران تہ یہ
آخرت کہیں محروم کیدل دی دے ثواب او دجنت تہ او
داخلیدل دی جہنم تہ یہ ہمیش والی سرہ -

۸۶: یہ دے آیت کہیں ہنہ دے عدم قبولیت یہ دنیا کہیں
ذکرکوی چہ ہنہ دے ہدایت دے اللہ تعالیٰ تہ محروم کیدل
دی - او یہ دے آیت کہیں دے کتابیانو دولسم خیانت ذکر
کوی ہنہ داچہ دے بعثت دے نبی صلی اللہ علیہ وسلم تہ ورانگ

دوی د نبی صلی اللہ علیہ وسلم تصدیق کوڈ لیکن روستو
د بعثت د هغه نه د هغه انکار یی او کړو۔
کیف، د پاره د سوال د حالاتو راځی لیکن دلته د پاره د تعجب
یا د پاره د انکار دے۔

یَهْدِی اللّٰهُ، مراد د هدایت نه توفیق ورکول د هدایت دی
ځکه نفس هدایت په لار خودلو او د لیلو تو سره خو د
الله تعالی د طرف ته شته دے۔

کَفَرُوا بَعْدَ اٰیْمَانِهِمْ، اشاره ده هغه تصدیق د کتابیا نو
ته چه مخکې د بعثت د نبی صلی اللہ علیہ وسلم نه یی
کړی وڈ په دلیل د یُسْتَفْتَحُونَ عَلٰی الَّذِیْنَ کَفَرُوا سوره
بقره ۸۹ سره۔ او کفر نه مراد روستو د بعثت د هغه
نه انکار کول دی او الفاظ د آیت هر مرتبه ته شامل دی۔
وَشَهِدُوْا اَنْ الرّٰسُوْلَ حَقٌّ، په دیکې دے اقوال دی
اول داچه عطف دے په اٰیْمَانِهِمْ باندے د قبیل د عطف
د خاص ته په عام باندے یا مراد د ایمان نه تصدیق
د زه دے او شهادت په معنی د اقرار کولو دے او په
ایمانهم کس معنی فعلی ایمان راوړل مراد ده نو
عطف د فعل په هغه باندے صحیح دے۔ دویم قول،
دا حال دے د قاعل د کفروا نه۔ دریم قول، دا عطف دے
په کفروا باندے او واو د پاره د ترتیب ته دے او الف
لام په الرسول کس د عهد د پاره دی یعنی محمد
رسول الله (صلی اللہ علیہ وسلم)۔

وَجَاءَهُمُ الْبَیِّنَاتُ، دا عطف دے په شهدوا باندے د
تأکید د پاره یعنی شهادت د دوی تقلیداً نه دے بلکه
روستو د بشکاره د لیلو تو نه دے۔

وَاللّٰهُ لَا یَهْدِی الْقَوْمَ الظّٰلِمِیْنَ، مراد د ظلم ته ضد او
عناد کول دی چه هغه سبب دے د پاره د حرمان د
هدایت۔ او په آخر د آیت کس یی دا جمله د دے

أُولَئِكَ جَزَاءُ وَهُمْ أَنَّ عَلَيْهِمْ

د غسے کسان بدالہ د دوی دادہ چہ یقیناً پہ دوی یا تہ دے دے

لَعْنَةُ اللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالنَّاسِ

لعنت د اللہ تعالیٰ او د ملائکو او د خلقو

أَجْمَعِينَ ۸۷ خَلِيدِينَ فِيهَا

تولو دے - ہمیشہ بہ وی دوی پہ ہر کس

لَا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ الْعَذَابُ

تہ بہ شی سبکدے د دوی عذاب (مقرر) د دوی

وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ ۸۸

او نہ بہ دوی لہ مہلت ورکید لے شی -

د پاره ذکر کر لہ چہ اشارہ اوشی ہغہ قسم کافرانو تہ چہ
عنادیان دی ٹکھ چہ تورو کافرانو تہ خوہدایت کیدیشی -
۸۷، ۸۸ - دا تخویف اخروی دے د پاره د ظالمانو چہ
مخکین ذکر شول -

أُولَئِكَ ، مبتدا دہ او جزاء ہم بدل اشتغال دے د ہغہ نہ
یا دویمہ مبتدا دہ او أَنَّ عَلَيْهِمْ خبر دے - داسے پہ
سورہ بقرہ ۱۶۱ کیں تیر شویدی لیکن فرق دادے چہ
دلہ جزاء ہم لفظ ذکر دے او ہلتہ جزاء ہم نہ دے ذکر
کرے وجہ د فرق دادہ چہ سورہ بقرہ کیں ذکر دہغہ چہ
دے چہ مرشی پہ کفر بان دے نو جزاء پہ داسے وی د دے
وجہ تہ دوستو د توبے ذکر شوے دے -

فِيهَا ضمیر لعنت تہ راجع دے ٹکھ چہ دوی بہ پہ ہیچ
حالت کیں د لعنت نہ تہ خالی کیری یا مراد د لعنت تہ
عذاب د ناردے - نور تفسیر یے مخکین تیر شویدی -

إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ بَعْدِ

مگر ہفہ کسان چہ توبہ اوباسی دوستو

ذَلِكَ وَأَصْلَحُوا فَإِنَّ اللَّهَ

دے تہ او اصلح اوکری دے عملو نو خپلو نو یقینا اللہ تعالیٰ

عَفُوٌّ رَحِيمٌ ۸۹ إِنَّ الَّذِينَ

بخشنہ کوڈیکہ رحم کوڈیکہ دے یقینا ہفہ کسان

كَفَرُوا بَعْدَ إِيمَانِهِمْ ثُمَّ

چہ کفریے کپے دے دوستو ایمان دے دوی تہ بیا

أَرَادُوا كُفْرًا كَبُلَ

زیاتی شی یہ کفر کولو کنس پچرے یہ قبولہ تہ کرے شی

تَوْبَتُهُمْ وَأُولَئِكَ هُمُ الصَّالُونَ ۹۰

توبہ دے دوی او دغہ کسان خاص دوی گمراہان دی

۸۹۔۔ دا ترغیب دے توبہ کولو تہ یہ دنیا کنس إِلَّا، استثناء متصلہ دہ اشارہ دہ چہ عنادی شخص ہم چہ کلہ عتاد پر پردی او حق تہ اثابت اوکری نو توبہ اوباسی او دہغہ توبہ قبولہ وی خود اہغہ کسان دی چہ مرتبے د ختم القلب تہ تہ وی رسید لے او دا دوارہ قسمونہ یہ اہل عناد کنس قاسسی د قاشانی نہ نقل کرے دی۔

۹۰۔۔ ہر کلہ چہ مخکنس د توبے ذکر او شو نو اوس ذکر وی چہ توبہ یہ وخت د قبولیت کنس پکار دہ چہ ہغہ د غرغری د وخت تہ مخکنس وی۔ نو یہ دے آیت کنس تخويف او زجر دے ہغہ چاہے چہ صحیح توبہ یے نہ دہ کرے۔
ثُمَّ أَرَادُوا كُفْرًا، مراد د دینہ اقامت کول دی یہ کفر باندے تر وخت د غرغری پورے۔

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَمَا تُعْطُوا

یقیناً ہفتہ کسان چہ کفریہ کرے دے اد مرہ شی

وَهُمْ كَفَّارٌ فَلَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ

پدلے حال کنس چہ کافروں نو ہچرے بہ قبول نہ کرے شی

مِنْ أَحَدٍ هُمْ فِي الْأَرْضِ

د ہر یو د دوی نہ د کہ زمکہ

ذَهَبًا وَلِيُؤْتِيَهُمْ بَأْسًا

سورہ زر اگرچہ فدیہ ورکوی دے بہ ہفتہ سورہ

أُولَئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ

دہتہ کسان د دوی د پارہ عذاب درد ناک دے

وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرٍ ۝۹۱

او نیشہ دوی لڑا ہیخ مدد کاران -

لَنْ يُغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ، مراد د توبے د دوی نہ توبہ دہ یہ
وخت د غرغره کنس یعنی چہ ساء ہے مری تہ اور سیدی
داسے یہ سورہ نساء ہا کنس ہم دی۔ اودا قول د حسن
اوقتادہ او عطاء نہ روایت دے۔ اودا رنگ یہ حدیث
کنس وارد دی چہ إِنَّ اللَّهَ يَقْبَلُ تَوْبَةَ الْعَبْدِ مَا لَمْ يُغْرَرْ،
اودیتہ حشرچہ او معائنہ ہم و تیلے شی یا مراد دا دے
چہ د دوی توبہ نیشہ نو خرنکہ بہ قبولہ شی۔

وَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ، مراد د دینہ کاملہ درجہ د ضلال
دہ محکہ چہ موصوف دی یہ کفر او یہ زیاتوالی د کفر
باندے سورہ د عدم توبہ کولو تہ۔

سلا:- ہرکلا چہ د جرم معاف کیدلو د انسان پہ اختیار
کنس دورہ طریقہ دی اولہ دا چہ یہ وخت باندے معافی

او غواہی او توبہ او یاسی نو دا توبہ قبولہ دہ لیکن چہ توبہ
 د وخت نہ روستو کری لکہ توبہ پہ وخت د غرغره کنس
 نو او وٹیل یے چہ دا توبہ نہ قبلیری دویمہ طریقہ دا دہ
 چہ قدیہ (جرمانہ) ادا کری او قبولہ شی۔ توبہ دے آیت
 کنس د هغه نفی (نیش تو الے) ذکر کری۔

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَمَاتُوا وَهُمْ كُفَّارًا، یعنی تر مرگہ پورے
 هیج قسم توبہ یے نہ وی کرے توبہ حالت د کفر کنس مرشی۔
 فَكَانَ يُقْبَلُ مِنْ أَحَدِهِمْ مِلَّةٌ الْأَرْضِ ذَهَبًا، مِلَّةٌ مقدار
 د کولو تہ وٹیل شی یعنی دومرہ مقدار چہ زمکہ د کہ کری۔
 ذَهَبًا، تمیز دے د مِلَّةٌ د پاره پہ طریقہ د تفسیر سرہ۔

سوال :- ہر کلمہ چہ اسم د اِن موصول وی توبہ خبر د
 معنی کنس فاع دا خلیبری توبہ دے آیت کنس فاع پہ خبر کنس
 داخلہ کرے دہ او پہ مخکنس آیت کنس فاع تہ دہ داخل کرے؟
 جواب :- پہ اول آیت کنس صلہ کفر او ازدیاد کفر دے او توبہ
 نہ قبلیدال مرتب کیبری پہ مرگ علی الکفر باندے چہ
 صراحتاً ذکر وی او صرف پہ ازدیاد د کفر باندے عدم
 قبولیت نہ مرتب کیبری مگر ہلہ چہ زیادت د کفر پہ معنی
 د موت علی الکفر شی لیکن ہنہ صریح نہ دے۔ او پہ دے
 آیت کنس موت پہ کفر باندے صراحتاً ذکر دے او ہنہ
 سبب دے د پاره د عدم قبولیت د قدیے۔ او دا قاعدہ
 کلیہ نہ دہ چہ حکم مرتب شی پہ وصف باندے نو ہنہ
 وصف پہ ضرور مستلزم وی سببیت لہ بلکہ تعبیر پہ
 موصول باندے کلمہ د نور او غرضو د پاره ہم وی۔

وَلَوْ أَقْنَدَیْ بِهِ، اہل عربیت وٹیلے دی چہ داسے داو
 چہ ملگڑے وی د شرط (وصلیہ) سرہ نو تقاضا کوی
 د بل شرط چہ د دہ نہ مخکنس پہ مراد وی او حکم پہ
 پہ ہنہ کنس (پہ) پہ طریقہ اولے سرہ موجود وی۔
 او ابو حیان وٹیلی دی چہ دَلُّوا تَنْبِیْہَ وَرَكُودُکَ رَاحِیَ لَکَ

چہ ما قبل را غلے دے یہ طریقہ دانتھا سرہ او ما بعد
 کنس تصریح دہ یہ داسے حالت چہ گمان کیدایشی چہ ما
 قبل کنس داخل نہ دے لکہ ردو السائل و لو جاء علی قرین
 اولکہ اگر زیدیا، او داریک و لو علی أنفسکم النساء
 او اولو کان ابناءهم لا یغفلون، ربقرہ سنک۔ نو اوس
 سوال دادے چہ یہ دے آیت خو داسے نہ دہ حکم چہ فدیہ
 و رکول یہ دکہ زمکہ دسروز و سرہ ددے نہ خو لیل
 اوجت حال نیشته چہ یہ ہفے کنس عدم قبولیت د فدیے
 یہ طریقہ اولی سرہ معلوم شی ر جواب یہ دیرو طریقہ
 سرہ دے)

جواب لہ :- یہ عبارت کنس تقدیر دے چہ فلن یقبل من
 احدہم فدیۃ و لو افتدی بملء الارض ذہباً، یعنی
 دکہ زمکہ سرہ زر فدیہ نہ قبلیری نو ہسے فدیہ خو یہ
 طریقہ اولی سرہ نہ قبلیری۔

جواب لہ :- یہ عبارت کنس تقدیر دے یعنی و لو افتدی
 بملء الارض ذہباً، یعنی کہ مثل د ملء الارض و سرہ شی
 نو ہم فدیہ نہ قبلیری نو صرف ملء الارض خو یہ طریقہ
 اولی سرہ نہ قبلیری

جواب لہ :- یہ عبارت کنس تقدیر دے فلن یقبل منہ
 ملء الارض ذہباً تصدقاً و تبرعاً و لو افتدی بہ، یعنی
 یہ طور د فدیے سرہ ہم نہ قبلیری نو یہ طور د صدقے
 سرہ یہ اولی طریقہ سرہ نہ قبلیری۔ (ردا جوابو نہ زنجیری
 ذکر کری دی)

جواب لہ :- و اونیاتی دے دا جواب قرطبی ذکر کرے دے۔
 جواب لہ :- ابن عطیہ د زجاج نہ نقل کری دی چہ یہ عبارت
 کنس تقدیر داسے دے چہ فلن یقبل من احدہم انفاقہ
 فی الدنیا و لو انفق ملء الارض ذہباً و لو افتدی ایضاً
 بہ فی الاخرۃ لم یقبل منہ، یعنی کہ چرے دے فدیہ یہ

لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا

ہیچرے بہ حاصل نہ کرے تاسو نیکی تر دے پورے چہ خرچ کرے

مِمَّا تُحِبُّونَ ۚ وَمَا تُنْفِقُوا

دہغہ غیز نہ چہ تاسوئے خو خوشی او ہغہ شاہ چہ تاسو خرچ کوئی

مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ ﴿۹۲﴾

ہر چیز چہ وی نو یقیناً اللہ تعالیٰ پہ ہغہ باندے علم لرونکے دے۔

دکے زمکے سرور سرہ پہ آخرت کیں ورکوی نو ہم نہ
قبلیری نو یہ دنیا کیں کہ چرے دے پہ خیلہ یا ددہ دطرف
نہ شوک داسے خیرات کوی نو ہغہ پہ طریقہ اولی سرہ
نہ قبلیری۔

وَمَا لَهُمْ مِّنْ نَّاصِرِينَ، ہی شوک مددگار پہ نہ وی دیارہ
د لرمے کولو یا آسانولو ددغہ عذاب، او من دپارہ د
استغراق دے۔

۹۲۔۔ یہ دے آیت کیں جواب د سوال دے سوال دا دے
چہ ہر کلہ یو انسان دکہ زمکہ سرہ زر خرچ کوی نو پکار
دا دے چہ قبول شی محکہ چہ دالو یہ صدقہ دہ نو پیدے
آیت کیں جواب دا دے چہ دا محکہ قبولہ نہ دہ چہ شرط
د قبولیت پکیں نیستہ چہ ہغہ اتفاق د محبوب دے او یہ
آخرت کیں دغہ مال ددہ محبوب نہ دے۔

لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ، تالوا د نیل نہ اخستلے شویدے پہ معنی
د حاصلولو د یو غیز دے۔ او دیر تفسیر پہ سورہ بقرہ
کیں تیر شویدے دلتہ پہ معنی د جنت دے پہ روایت
دا بن عباس رضی اللہ عنہما او ابن مسعود رضی اللہ عنہ
او مجاہد سرہ او مقاتل و ثیلی دی چہ پیر پہ معنی د
تقوی دے او بعضو و ثیلے دی چہ پیر د اللہ تعالیٰ اکرام
او عزت ورکول او فضل کول دی او دا قول د ابو بکر

و باق دے۔

مِمَّا تُحِبُّونَ، مَن دِپارہ د تبعیض دے او محبت تہ مراد
تعلق د زہرہ دے یہ یو خیز پورے تر دے پورے چہ د
ہے خرچ کول د دہ یہ نفس باندے سخت شی - او د
محبوب مال تہ مراد ہونہ مال دے چہ د انسان د خیل
خان دِپارہ خویش وی او ہونہ خرچ کری یہ لارہ اللہ تعالیٰ
کتیں - او صحابہ کرامو یہ دے باندے عمل کری دے
لکہ طلحہ رضی اللہ عنہ باغ بیرحاء وقف کرے دے
دا حدیث بخاری او مسلم او امام احمد راوی دے دے او
عمر رضی اللہ عنہ ہونہ برخہ چہ خیر کیں یے حاصل
کرے وہ وقف کر لہ دا ہم بخاری او مسلم راوی دے دے
دائے نورہم دیر روایات دی د صحابہ رضی اللہ عنہم
تہ - دارنگ محبوب تہ مراد ہونہ دے چہ یہ حالت د
حیات کیں وی ٹک کہ چہ د مرگ یہ وخت کیں ہر انسان
د خیل مال تہ مایوس شی - دارنگ محبوب ہونہ دے
چہ قیمتی او کرہ مال وی - دا قول ابو حیان او صاحب
اللباب ذکر کرے دی - او بیضاوی او صاحب فتح البیان
و ثیلے دی چہ ما تحبون عام دے مال او جاہ او بدن
او روح تہ چہ دا ہول خرچ کریشی دِپارہ د توحید
او سنت او حصول د علم او جہاد دِپارہ -

سوال :- یہ بقرة سکا کیں ذکر شوی دی لس امور دِپارہ
د حصول د پُر او دلہ یو عمل ذکر دے ؟
جواب :- د ما تحبون پہ آخری تفسیر سرہ ہونہ لس امور پہ
ما تحبون کیں داخل دی -

وَمَا تَنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ، جزا د شرط
پتہ دہ یعنی اللہ تعالیٰ بہ ناسوتہ جزاء درکوی او علت د
جزاء ذکر دے یعنی چہ اللہ تعالیٰ یہ ہے باندے
علم لری -

كُلُّ الطَّعَامِ كَانَ حَلَالًا لِّبَنِي

اول د خوراک خیزو ته رچه یهودیانو حرام کړې وؤ (حلال وؤ) بنی

اِسْرَآءِیْلَ اِلَّا مَا حَرَّمَ

اسرائیلو لره مگر هغه چه حرام کړې وؤ (بندي کړې وؤ)

اِسْرَآءِیْلَ عَلٰی نَفْسِهِ مِنْ

يعقوب عليه السلام په خپل مخان باندې

قَبْلَ اَنْ تُنَزَّلَ التَّوْرَةُ

مخکښ د نازلیدلو د تورات نه

قُلْ فَاَتُورًا بِالتَّوْرَةِ فَآتَوْهَا

ته اوايه نو راؤږئ تورات نو اولوئ هغه

اِنْ كُنْتُمْ طَائِفِيْنَ ۹۳

که چرې یی تاسو رشتنی -

۹۳: رېط د دے آیت د مخکښ سره اول دا دے چه په ماقبل کښ ترغیب وؤ په اتفاق د محبوب خیز باندې نو اوس د هغه مثال ذکر کوی چه یعقوب علیه السلام د مرض نه د شفا د پاره نذر کړې وؤ چه الله تعالی ماته صحت را کړی نوځه به محبوب طعام او مشروب په مخان باندې حرام کړم نو غوښه او پی د اوبیا نوکې په مخان باندې حرام کړل - دا حدیث مسند احمد کښ ذکر دے او ابن کثیر د دے روایت کړې دے (ابو حیان) -

دویم دا چه مخکښ آیا تو نو کښ صدق د نبی صلی الله علیه وسلم ذکر شو او زجر او تخویف وؤ هغه منکرینو ته نو اوس د هغه شبها تو جوابونه کوی چه یهودیانو او نصاراؤ په نبی صلی الله علیه وسلم باندې کول -

اودا ربطونه صاحب اللباب او ابن کثیر هم ذکر کریدی۔
 کُلُّ الصَّغَامِ، یہ دے آیت کیں ددوی دے یو شہہ جواب
 دے ہغہ شہہ دادہ چہ دوی نبی صلی اللہ علیہ وسلم
 تہ وئیل چہ تہ دعویٰ کوئے دملت ابراہیمیہ او حال
 داچہ دہغہ یہ ملت کیں د اوین غوبنہ حرام وہ اوستا
 یہ دین کیں حلالہ دہ نو تہ یہ تحلیل او تحریم کیں د
 ہغہ نہ مخالف یے۔ دارنگ دوی د نسخ اعتراض کو لو
 یہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم باندے نو یہ دے آیت کیں
 نسخ ہم ثابتوی چہ د اوین غوبنہ مخکین حلالہ وہ اویعقوب
 علیہ السلام ہغہ حرامہ کرلہ نو دوی شہہ اوکرہ چہ د
 اوین غوبنہ د آدم علیہ السلام د وخت نہ حرامہ وہ او دوی
 یہ تورات باندے حوالہ ورکولہ نو اللہ تعالیٰ ددوی دے
 قول تردید اوکرو او ورتہ یے اوئیل چہ تورات حاضر کرئی
 نو دوی شرمندہ شول۔ الطغَامِ، یہ معنی د مطعوم دے
 اودا عام دے ہر ہغہ خیر تہ چہ خورلے کیبری نو تخصیص
 د طعام یہ غنمو پورے چہ احنا فو کرے دے نو دا ضعیف
 دے۔ او مراد د کل الطعام تہ ہول مطعومات تہ دی حکمہ
 چہ مردارے او خنزیر او ویتہ مسفوح او ما اہل بہ لغیر
 اللہ خو یہ ہولو دیتو تو کیں حرام وڈ نو مراد دلہ ہغہ
 مطعومات دی چہ یہود یا نو یہ وخت د نزول د قرآن کریم
 کیں دعویٰ د حرمت د ہغہ یہ ملت ابراہیمیہ کیں کولہ
 یعنی ہغہ چہ دوی د خان نہ بے دلیلہ حرام کرے وڈ او
 ہغہ تہ تحریمات لغیر اللہ وئیل شہہ (ابو حیان د قتال
 نہ او دارنگ یہ تفسیر مواہب الرحمن کیں ذکر دی)۔
 گان جِلْدُ الْبَنِيِّ اسْرَاءِیْلَ، جلا مصدر دے مذکر او مؤنث
 مفرد تثنیہ او جمع پکین یو شان دی۔

اِلَّا مَا حَرَّمَ اسْرَاءِیْلُ عَلٰی نَفْسِیْمَ، یہ دے استثناء کیں دودہ
 اقوال دی اول قول داچہ دا استثناء منقطع دہ یعنی یعقوب

علیہ السلام صرف یہ بخان باندے حرام کرے وڈ اوپہ بنی اسرائیلو باندے حرام تہ وڈ۔ دویم قول استثناء متصلہ ذہ یعنی ذہ یعقوب علیہ السلام ذہ تحریم ذہ وچے تہ ہفہ یہ بنی اسرائیلو باندے حرام شول۔ لیکن اول قول حُماً یہ نظر کتب راجح دے خاکہ چہ یعقوب علیہ السلام چہ یہ بخان باندے حرام کرے وڈ ہفہ غوبنہ اوپہ ذہ او بنیانو وڈ یہ اتفاق ذہ علماؤ سرہ او او بنیان خو یہ بنی اسرائیلو باندے ذہ تورات تہ مخکین حرام تہ وڈ بلکہ ذہ ہغوی ذہ بغی او ذہ ظلم ذہ وچے تہ روستو حرام کرے شول لکہ یہ سورہ انعام صلا او سورہ نساء صلا او سورہ نحل صلا کتب دی۔ ما حکم، ہفہ خیز چہ یہ بخان باندے حرام کرے وڈ نواتفاق قول دادے چہ ہفہ غوبنہ اوپہ ذہ او بنیانو وڈ۔ او ذہ سدی یو قول دادے چہ ہفہ یہ غوبنہ کتب عروق (رگو تہ) وڈ۔ او یہ سبب ذہ تحریم ذہ ہفہ کتب اختلاف دے اول قول ہفہ دے چہ مخکین ذکر شویدے چہ یہ طور ذہ رسرہ وڈ ذہ اللہ تعالیٰ ذہ رضا ذہ پارہ او دا یہ ملت ذہ ہغوی کتب جائزہ چہ یہ تذکر کتب بخان باندے محبوب خیز حرام کری۔ دویم قول ذہ حاک یہ واسطہ ذہ ابن مبارک تہ روایت دے چہ یعقوب علیہ السلام تہ عرق النساء مرض رسیدے وڈ نو طیبیانو در تہ او ٹیل چہ ذہ غوبنہ ذہ او بنیانو تہ پرہیز او کرہ نو ہفہ یہ بخان باندے ہفہ بتدہ کرہ۔

سوال :- تحریم او تحلیل کتب اذن ذہ اللہ تعالیٰ شرط دے اوپہ دے باندے دیر نصوص دلالت کوی نو یعقوب علیہ السلام خرنک تحریم یہ بخان باندے او کرہ؟
جواب :- دل تہ تحریم یہ معنی لغوی سرہ دے یعنی منع قول، اوپہ دے معنی سرہ یہ قرآن کریم کتب ہم استعمال دے لکہ یہ سورہ قصص صلا او تحریم صلا کتب۔

فَمِنْ أَفْتَرَى عَلَى اللَّهِ

نو خوک چہ جو پدی یہ اللہ تعالیٰ باندے

الْكَذِبِ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ

دروغ دوستو دے نہ

فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿۹۲﴾

نو دغہ کسان دوی ظالمان دی -

نواول دا منہ کول یا پہ تدرسره وو او دھغوی پہ ملت
کس دا جائز وڈ یا پہ طور د پرهیز سره وو۔
جواب نہ :- دا تحریم شرعی وڈ پہ اجتہاد د یعقوب علیہ
السلام سره او اجتہاد د انبیاء و ہم دلیل شرعی دے کله
چہ اللہ تعالیٰ ہغہ برقرار اوساتی۔

مَنْ كَبَّلَ أَنْ يَشْكُرَ الشُّرَكَاءَ، دا متعلق دے پہ جلا پورے او
دا فصل پہ نیز د کسائی جائز دے یا متعلق دے پہ حرم پورے۔
قُلْ قَاتِلُوا يَا الشُّرَكَاءَ قَاتِلُوهُمْ، ہر کله چہ بنی اسرائیلو
پہ دے شبہہ کس دلیل نیولو پہ تورات باندے نو د دے
دج نہ دوی تہ حکم او کپے شو پہ راوړلو او لوستلو د
تورات باندے۔ لیکن دوی تورات حاضر نہ کپے شو۔

۹۱ :- پہ دیکس زجر دے هغوی تہ ہر کله چہ هغوی د خیل
خبرے د اثبات د پیا تورات حاضر نہ کرو نو د هغوی
دروغ ثابت شول نو اللہ تعالیٰ او قرمائیل فَمِنْ أَفْتَرَى
عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ، اشارہ دہ چہ کتاب د اللہ تعالیٰ باندے
پہ دروغ سره حوالہ وړکول دا پہ اللہ تعالیٰ باندے
دروغ بترل دی۔

مَنْ بَعْدَ ذَلِكَ، دا متعلق دے پہ اِفتَرَى پورے دَلِيلُ
اِشَارَہ دہ وضاحت د مخکس خبرے تہ د طرق د اللہ تعالیٰ
نہ یا اشارہ دہ عدم ثبوت د خبرے د دوی تہ پہ تورات کس۔

قُلْ صَدَقَ اللَّهُ فَاتَّبِعُوا

تہ اویہ رشتیا وٹیلے دی اللہ تعالیٰ نو تا بعداری کوئی

مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا ط

ک دین ک ابراہیم علیہ السلام چاہ کلک وڈیہ توحید پاتک

وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ۙ

اد نہ وڈ دے ک مشرکانو نہ -

إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ

یقینا اول کو درجہ جو دیکھے شوے دے ک پیارہ ک خلقو

فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ، مراد ک ظلم تہ کاملہ درجہ ظلم دے حکمہ حصریے پہ افترا علی اللہ کہیں کرے دے۔

۹۵ :- پہ دیکھیں تقابل دے ک مخکس آیت سرہ یعنی دا کتابیان پہ اللہ تعالیٰ باندے دروغ وائی او اللہ تعالیٰ رشتیا وٹیلے دی - او دا عام دے هر وخت اوہرے خیرے د اللہ تعالیٰ تہ او مضمون ک مخکس آیت پہ کہیں ہم داخل دے یعنی دغہ خورا کو نہ بنی اسرائیلو تہ حلال وڈ حرمت پہ دوی باندے روستو ک بغی ک دوی تہ راغلے دے۔

فَاتَّبِعُوا مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ، دا پہ اصل کہیں دعوت دے اتباع ک محمد صلی اللہ علیہ وسلم تہ حکمہ چہ محمد صلی اللہ علیہ وسلم پہ ہولو اصولو او فروعو کہیں موافق دے ک ملت ابراہیمہ سرہ -

وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ، دا تعریض دے پہ کتابیانو مخکنو باندے چہ هغوی مشرکان شویدی۔

لَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ ۚ وَهُدًى

ضرور غزہ کور دے چہ یہ مکہ کنیں دے دیر برکت والادے او ہدایت دے

لِّلْعَالَمِينَ ﴿۹۶﴾

ذکارہ دے خلقو ۔

۹۶ ربط لے :- یہ دے آیت کنیں رد دے ذیلے شیعہ دے یہود و
اونصاراؤ پہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم باندے ۔ دوی
دلیل چہ زمونہ قبلہ (بیت المقدس) ستا دے قبلہ نہ اول او
افضل دہ او دا قبلہ ستا یہ قبلہ سرہ منسوخ نہ دہ رخصہ
چہ دوی دے نسخ نہ انکار کوؤ

ربط لے :- دارنگ پہ دے آیت کنیں یل رد دے یہ یہود و
اونصاراؤ باندے چہ ہغوی دعوی دے ملت ابراہیمہ کولہ
او حال دادے چہ حکم دے حج دے کعبے پہ ملت ابراہیمہ کنیں
داخل دے او دوی تربتہ انکار کوئی ۔

یہ دے آیات نو کنیں دے کعبے اتہ فضیلتونہ ذکر دی اول او
دویم دا دی چہ اِنْ اَوَّلَ بَيِّنَةٍ وَّضَعْنَا لِّلنَّاسِ ، یہ دے
اولیت کنیں دہ اقوال دی اول قول دادے چہ دا اولیت
مطلقہ دے او دا قول دے مجاہد او قتادہ نہ قرطبی نقل
کری دے یعنی دے پیدائش دے اسمائونو او زمکے سرہ یو
عجائے دا بیت ملائکو جو کریدے یہ امر دے اللہ تعالیٰ سرہ
بیا آدم علیہ السلام جو کرے دے بیا شیت علیہ السلام
جو کرے بیا ابراہیم علیہ السلام بیا عمالقو او بیا بنو جرہم
بیا قصی بیا قریشو مخکنیں دے بعثت دے نبی صلی اللہ علیہ
وسلم نہ بیا عبد اللہ بن زبیر رضی اللہ عنہما بیا حجاج
بن یوسف داسے پہ تاریخ مکہ کنیں ادووح المعانی کنیں
لیکے دی او ابو حیان او نورو مفسرینو ہم نقل کری دی
او دلیل پہ اولیت مطلقہ باندے حدیث دے بخاری او
مسلم او احمد دے چہ روایت دے دے ابو ذر رضی اللہ عنہ

نہ چہ دہ ذنبی صلی اللہ علیہ وسلم نہ تیوس اوکرو چہ کوم
 مسجد اول جوہ کرے شوے دے نو ہوقہ او فرما تیل مسجد
 حرام بیا ور پسے مسجد اقصی او ددوی پہ مینج کین خلونیت
 کالہ قاصلہ دہ - نو ظاہر ددے حدیث دادے چہ دا جوہ رخ
 پہ واسطہ د ملائکو سرہ مراد دے خاکہ چہ پہ جوہ ولو د
 ابراہیم او سلیمان علیہما السلام پہ مینج کین خود زرو
 کلونو نہ زیاتہ قاصلہ دہ او یہ سورہ بقرہ ۱۲۸ اوحج ۲۸
 کین دیناء د ابراہیم علیہ السلام ذکر دے نو مراد دادے
 چہ دہوقہ د زمانے نہ مخکین داسے نرید لے دوچہ بنیادو
 یے ہم غائب شویو چہ ابراہیم علیہ السلام تہ اللہ تعالیٰ
 بنیادو نہ بشکارہ کول او ہوقہ تجدید دیناء او اعلان دحج
 اوکرو - دویم قول دادے چہ دا اولیت مقیدہ دے یعنی
 د قبلہ مقرر کولو پہ حیثیت سرہ دا اول کور دے اگر چہ
 ددے نہ مخکین کوہے جوہے کرے شوے وے نو پہ اول
 قول سرہ مراد د وضع نہ آبادول دی او پناو پہ دویم
 قول مراد دے خاکے او قبلہ د عبادت او دطواف کولو -
 لکڑی بیکہ ، دیکہ او مکہ پہ بارہ کین دوقہ اقوال دی
 اول دا چہ باء دیکہ بدل دہ د میم نو د دواہو مصداق
 یودے دا قول د مجاہد او ضحاک دے - دویم قول دا
 دے چہ ددے پہ مصداقا تو کین فرق دے او د ہے
 دوقہ وجوہ دی او دا چہ یکہ صرف خاکے د بیت اللہ تہ
 وٹیلے شی او مکہ تہول بنار تہ وٹیلے شی دا قول د امام مالک
 نہ نقل دے - دویمہ وجہ ، یکہ مسجد حرام تہ وٹیلے
 شی او مکہ تہول حرم تہ وٹیلے شی - او فرق پہ مینج دیکہ
 او مکہ پہ اعتبار د معنی لغوی او وجے تسمیے سرہ پہ دیرو
 وجوہو سرہ دے پہ لفظ دیکہ کین دوقہ وجے دی -
 اولہ وجہ ، یکہ دیکہ نہ اخستلے شویدے پہ معنی د ازدحام
 (تیل کول دگنہے) تو پہ کعبہ باندے ہم پہ وخت د

طواف کیں د انسانانو ازدحام او گنہری وی۔

دویمه وجه، بلک د ستونو ماتو ته وئیلے شی نو کعبه کیں چه
خوک الحاد په ظلم سره اوکړی نو د هغه ست الله تعالی ماتوی
او ابن زبیر رضی الله عنه ته روایت دے چه کوم جبار په
بدانیت سره د کعبه په باره کیں اراده اوکړی نو الله تعالی د هغه
ست ماتوی۔ او په لفظ د مکه کیں درے وچ دی اوله وجه
مکه د مکې نه اخستل شوے دے او مکې په لغت کیں کم والی
د او بو ته وئیلے شی او هلته او په ډیرے ډیرے دی دویمه
وجه مکې د هېوکی ته مغز رتلے راویستل دی نو هلته
هم په مشقت او کړاؤ سره د انسان د خپو وغیره نسل
اویچ شی۔ دریمه وجه، مکې هلاکولو او کولو ته وئیلے
شی نو مکه هم ظالمانو لره هلاکوی۔

مبارک په دیکیں دریم فضیلت ذکر دے او برکات د هغه
ډیر دی لکه په لږ عمل سره ډیر ثواب حاصلیږی۔
گناهو ته په حج او عمره او طواف او اعتکاف سره معاف
کیږی۔ هر قسم رزقونه او میوے هغه ته راځی۔ د طواف
کوډنکو او اعتکاف کوډنکو او رکوع او سجده کوډنکو ته
خالی کیږی۔ او د شپه ورځ په هر وخت کیں د هر طرف ته
د دے طرق ته مونځ کوډنکی موجود وی۔

وهدی، دا خاورم فضیلت دے په دے صفت کیں حمل د
مصدر رهدی) په طریق د مبالغه سره دے۔ او د دے
هدایت ډیر وجوه دی لکه قبله کیدل، رحمت، صلاح،
دلالت په توحید او په صدق د رسول الله صلی الله علیه
وسلم، رسوونکے جنت ته په سبب د توجه کولو دے ته
په هر مونځ کیں۔

لِلْعَالَمِينَ، په دیکیں اشاره ده چه کعبه د ایتداء ته د
ټولو انبیاء او د هغوی د امتونو د پاره قبله او مقام د
حج وؤ۔

فِيهِ آيَاتٌ مُبِينَاتٌ مِّمَّا قَامَ

پہ دے کہیں   نخے   ہنکارہ دی (بودھے نہ) خائے کد اور یدالو

ابْرَاهِيمَ ۖ وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ

د ابراہیم علیہ السلام دے او خوک چہ داخل شو هڅه ته وی به

إِمَّا طَوَّيْتُهِ عَلَى النَّاسِ حَبْرٌ

امن والا او خاص اللہ کی بارگاہ یہ خلقو باندے (قرض دے) حج کول

الْبَيْتِ مِنَ السَّطَّاحِ إِلَيْهِ

ۛ بیت الله به هغه چا باندے چه طاقت لری هغه ته

سَبِيلًا وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ

دَ لارے   اِد چاچہ   کفر اِد کدو   نو یقینا   اللہ تعالیٰ

عَنْ عَنِ الْعُلَمَاءِ (٩٤)

بے حاجتہ دے   دے   ہولو   خلقو لہ ۔

۹۷۔ - فِيْهِ اٰیٰتٌ بَیِّنٰتٌ ، دا پہ منزلہ کے تفسیر دے دیارہ
 کے مبارک اودھائی کے دے وجہ نہ بغیر کے عطف نہ ذکر
 دے۔ او پہ دیکھیں پتھم فضیلت ذکر کوئی۔ فِيْهِ ، ضمیر
 بیت تہ راجع دے لیکن توسع کرے شویہ پہ دے
 ظرف کیں تو بیت اللہ او ہول حرم پہ دیکھیں داخل دے
 او ابو حیان او آلوسی پہ دیکھیں دیر امور ذکر کرے دی
 لکہ حجر اسود ، حطیم ، زمزم ، تعظیم او ہیبت کے ہفتے
 پہ زہر تو کے خلق و کیں ، واقعہ کے فیل ، منع کے جبارہ کے
 ہفتے تہ۔ پنج ساتل کے سیلابو تو تہ پہ ہرہ زمانہ کیں ،
 امن کے وحشی مارغانو او خناورو تہ پہ ہفتے کیں ، او ہر
 رکن (گوت) کے ہفتے کیں چہ باران اوشی نو کے ہفتے طرق پہ
 ہولہ علاقہ کیں فراخ کالی وی مثلاً باران چہ پہ طرق

دَرکن یسانی اوشی نو د یمن په ټوله علاقه کښ قراخ
کلی دی او هر کله چه باران ټولوارگانو طرف ته اوشی نو په ټولو
چاپیره ملکونو کښ قراخ کالی دی، د هغه په خوا کښ دُعا
کالے قبلیری - او څوک چه په هغه کښ الحاد او کړی نو زر
ورباندے عذاب راسی - او چا چه د ټیله دی چه مارغان او
کونترے د هغه د پاسه ته الوڅی نو دا خبره ابن عطیه او
آلوسی رد کړیده او د واقع نه هم خلاف ده -

مَقَامُ اِبْرَاهِيْمَ، د دینه مخکښ خبر پټ دے یعنی مټه
بعضه د هغه آیا تو نو نه مقام ابراهیم دے یعنی هغه
گټه چه ابراهیم علیه السلام په وخت د آبادلو د بیت الله
کښ د هغه د پاسه او دریدلو او په هغه کښ د قد مونو د
هغه مخه جوړے شولے او دیره زمانه پورے باقی پاتے
شولے - او د اشپړم فضیلت دے او د دے تخصیص ټی
د دے وجه ته او کړلو چه دا مشتمل دے په دیر و آیا تو نو
باندے لکه مخه د قدم په سخته گټه کښ، او په هغه کښ
تر کیتو پورے د هغه قد مونه ورننوتل، او د هغه
محفوظ ساتل د دشمنانو نه - او ابن عطیه و ټیله دی چه
دا مخه د غټو نخونه په دے وجه سره ده چه دا په
کافرانو باندے حجت دے ځکه چه هغوی ته ښکاریدله
او په دے سره دین ابراهیمی خلقت ته یا دیری - او په
دیکښ بل قول دا دے چه مقام ابراهیم ټول بیت الله
او چاپیره ځایونه دی ځکه چه هغه د دُعا او موخه کولو
او نورو مناسکو د حج د پاره په صفا او مروءه او مزدلفه
او منی او عرفات کښ وقوف کړے دے -

وَمَنْ دَخَلَ كَانَ اِمْنًا، په دیکښ اووم فضیلت ذکر دے،
ه ضمیر راجع دے مقام ابراهیم ته په معنی د حرم مکه
سره دا نقل دے د ابن عباس رضی الله عنهما نه یا
راجع دے الذی بیکه یا البیت ته - او مَنْ لفظ اگر چه

دَ ذوی العقول دَ پیارہ دے لیکن پہ دیکھن وحشی خُناور
 او مارغان بلکہ بوقی او اوئے دَ حرم ہم داخل دی چہ دوی
 تہ یہ ہیچ قسم تعرض نشی کید لے (یعنی خوک پہ ورتہ خہ
 تہ وائی) (الوسی) - امّا نہ مراد دَا اَمِنْ رِخاوند دَا اَمِنْ،
 اَمِنْ والا دے . او پہ اَمِنْ کنیں درے اقوال دی دَمَقْسَرینو
 اول قول داچہ مراد دَ دیتہ اَمِنْ دنیوی دے یعنی قصاص،
 لاس پریکول ، او نور و عقوباتو نہ یہ . لیج وی . دَ حَسَن
 بصری نہ روایت دے چہ پہ جاہلیت کنیں پہ یو شخص
 قتل او کپرو او بیا بہ حرم تہ داخل شو نو خوثی دَ مقتول پہ
 ہم تہ غوختل چہ دَ هغه نہ بدل واخلی - او دَغِیے روایات
 دَا بن عمر او ابن عباس او عمر رضی اللہ عنہم تہ آلوسی
 وغیرہ نقل کرے دی - او اجماع دہ پہ دے خیرہ باندے
 چہ خوک پہ حرم کنیں قتل او کری نو دَ هغه نہ یہ پہ حرم
 کنیں قصاص اخستے کیدیشی او دارنگ سیوا دَ جنایت دَا
 نفس تہ پہ نور و جنایا تو کنیں حرم اَمِنْ نہ ورکوی - ہاں
 اختلاف دے پہ دے خیرہ کنیں چہ خارج دَ حرم نہ پہ
 چا باندے قصاص واجب شی او بیا حرم تہ پتا ہی حاصلہ
 کری نو پہ قول دَا امام شافعی رحمہ اللہ کنیں دَ هغه نہ یہ
 حرم کنیں قصاص اخستل جائز دی او پہ قول دَا امام
 ابو حنیفہ رحمہ اللہ کنیں دَ هغه نہ یہ حرم کنیں قصاص
 نشی اخستلے کید لے بلکہ خوراک خنبکاک او بیع شراع
 او خبرے کول پہ دَ هغه سرہ بند کریشی دَ پیارہ دَ دے
 چہ مجبور شی دَ حرم نہ بہر و تلوتہ - او دَ دلیلونو
 تفصیلات پہ نور و کتابونو کنیں شتہ دے - او دویم قول دا
 دے چہ دَا اَمِنْ اخروی دے یعنی خوک چہ داخل شو
 حرم تہ پہ ارادہ دَ حج او عمرے او صحیح عقیدہ سرہ)
 نو دے پہ پہ اَمِنْ وی دَا در دَ جہم تہ - دریم قول دا
 دے چہ دَ دے نہ اَمِنْ دنیوی او اخروی دواہ مراد دی .

او دے پشان آیا تونہ دے سورت بقرة ۱۲۵، ۱۲۶ او سورة قصص ۵۵ او سورة ابراهيم ۳۵ او سورة قریش ۳۶ کنس ہم دی۔

وَاللّٰهُ عَلَى النَّاسِ حَجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ اِلَيْهِ سَبِيْلًا، یہ دیکنں اتم فضیلت دے بیت اللہ ذکر دے او یہ دے جملہ کنں دے حج دے فرضیت دیر تاکیدات دی اول لفظ دے اللہ چہ دا حق دے اللہ تعالیٰ دے یہ دیکنں شرک جلی او خفی نہ دی، ریا، سمعت، تجارت او میلہ جوہول یہ مقصد نہ دی۔ او قرطبی و ثیابی دی چہ لام دے پیارہ دے ایجاب او الزام دے۔ دویم لفظ دے علی دے چہ دلالت کوی یہ استعلاء او یوخ والی او یہ تاکید دے وجوب باندے۔ دریم لفظ دے الناس دے یہ لفظ دے عموم سرہ، اگرچہ مراد دے دے نہ خصوص دے۔ خلورم لفظ دے مَنِ اسْتَطَاعَ دے دا بدل دے دے الناس نہ نو تکرار دلالت کوی یہ تاکید باندے او ورسرہ تفصیل دے روستو دے اجمال نہ۔ پنجم دے مَنِ كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ، اشارہ دے چہ حج پر بخود مشابہت دے کافرانو سرہ او انکار کول خو عین کفر دے۔ شپدم یہ غَنِيٌّ کنں اشارہ دے چہ داسے انسان دے اللہ تعالیٰ دے خاص رحمت نہ محروم دے اللہ تعالیٰ پہ دے باندے ہیخ پروا تہ کوی۔ حَجُّ الْبَيْتِ، زیر دے حا او زور دے ہیخ دے لغتو نہ دی او یہ زیر سرہ پہ نیز دے سیدو یہ مصدر دے لکہ چہ یہ زور سرہ ہم مصدر دے۔ او یہ دیکنں اضافت دے مصدر دے مفعول تہ چہ البیت دے۔

مَنِ اسْتَطَاعَ اِلَيْهِ سَبِيْلًا، دا دلیل دے چہ استطاعت شرط دے دے پیارہ دے وجوب دے حج برابرة خبرہ دے کہ فی الفور وی او کہ یہ روستوالی سرہ وی پہ دے شرط چہ دے ہذا نہ فوت نشی۔ او استطاعت دے پیارہ اسلام او بلوغ او حریت (آزاد والے) شرط دے او سبیل،

قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَكْفُرُونَ

تہ اوایہ اے کتاب والو دے کفر کوئی تاسو

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا وَاللَّهُ شَهِيدٌ عَلَى

یہ آیاتونو کہ اللہ تعالیٰ او اللہ تعالیٰ خبر دے یہ

مَا تَعْمَلُونَ ۙ (۹۸)

ہفہ عملو نوچہ تاسو یے کوئی -

نہ مراد توخہ اورسورلی دہ او دا قول قرطبی دے عمراد ابن عباس رضی اللہ عنہم او نورو تابعینو او دے امام شافعی او امام ابوحنیفہ رحمہم اللہ گر خولے دے - او ابن کثیر دے عکرمہ نہ نقل کرے دی چہ سبیل صحت دے بدن تہ و ٹیلے شی او قرطبی دے ائمو دا قولو تفصیلی ذکر کرے دے ہفہ او گورئی -

وَمَنْ كَفَرَ، ابن کثیر دے ابن عباس رضی اللہ عنہما او مجاہد وغیرہ نہ نقل کری دی چہ مراد دے دینہ ہفہ خوک دے چہ انکار او کری دے قرضیت دے حج نہ - او حسن بصری یہ ظاہر بانداے حمل کرے دے -

فَإِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ عَنِ الْعَالَمِينَ، ہر کلا چہ دے بیت اللہ پہ بارہ کنس ہدی للعالیین او ٹیلے شو نو دے دے دے پر یخود لوسرہ یے حکمہ ہول عالم ذکر کرے دے او یہ دیکس لطیفہ اشارہ دہ چہ بقاء دے بیت اللہ سرہ بقاء دے دنیا متعلق دہ چہ خورے کعبہ موجود وی او احترام یے جاری وی نو دنیا بہ آبادہ وی لکہ چہ یہ دے بانداے بعضے روایات دلا لت کوی نو ہر کلا چہ کعبہ ورا نہ کرے شی تو اللہ تعالیٰ بہ خیلہ غنا (یے حاجتی) بنکارہ کری یہ فنا کولو دے عالم سرہ - مثلاً: یہ دیکس زجر دے اہل کتابو تہ او مناسبت یے دے مخکس سرہ دادے چہ او ٹیلے شو فیہ الیٹ یکنٹ، او اہل

قُلْ يٰٓاَهْلَ الْكِتٰبِ لِمَ تَصُدُّوْنَ

تہ اوایہ اے کتاب والو دے اہدوی تاسو

عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ مَنْ اَمِنَ

د لارے د اللہ تعالیٰ نہ ہفہ شوک چہ ایمان پے باقر دے

تَبْغُوْنَهَا حِوًا جَاوَا اَنْتُمْ شٰهِدَآءُ

لموئی تاسو دغہ لارے لہ کد لیج او حال داچہ تاسو علم لری

کتابو د دغہ آیاتو نہ انکار کرے دے اوحج د بیت اللہ نہ متی
نواس هغوی له زورته ورکوی - دارنگ په مخکنس آیاتو نو
کنس په جوابونو د شبها تو سره صدق د آخری نبی صلی الله
علیه وسلم ثابت شو لیکن یهود او نصاریٰ بیا هم د هغه نه
انکاری کوی نو دوی له زورته ذکر کوی -

لِمَ تَكْفُرُوْنَ بِآيَاتِ اللّٰهِ ، مراد د آیات اللہ نه آیت بیئت
د کعبه دی او دوی په هغه باندے علم لرلو یا مبراد د
آیاتو نه د تورات او انجیل دی چہ دلالت کوی په صدق د
آخری نبی باندے او دوی په هغه باندے علم لرلو - یا مراد
د آیت اللہ نه قرآن کریم دے چہ په هغه کنس ذکر د فرضیت
د حج دے او دا قول ابوحیان ذکر کرے دے او په روستو
توجیه سره وهم د تکرار دفع شو چہ په آیت نه کنس هم
داسے زورته ذکر ده لیکن هلته مراد آیاتو نه د تورات

او انجیل وؤ چہ دوی په هغه کفر کوؤ سره
د علم د دوی نه نو ورته ورثیل شوے وؤ -

وَ اَنْتُمْ شٰهِدُوْنَ ، او دلته مراد قرآن کریم دے او په دے
باندے د دوی تفصیلی علم ته وؤ نو الله تعالیٰ او فرمائیل

وَاللّٰهُ شٰهِيْدٌ عَلٰی مَا تَعْمَلُوْنَ ، په دے جمله کنس سخت تهدید
او زورته ده - آوسی وئیلی دی چہ شهید په معنی د عالم
او اطلاع لرونکی دے دارنگ ابوحیان هم وئیلی دی چہ

وَمَا لِلَّهِ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿۹۹﴾

او نه دے الله تعالى غفلت کوڈیکے دھنہ کارو نو نه چه تاسو کوئی ۔

شہید نه مراد یہ صفت دے الله تعالى کین عالم دے او دا صیغہ دے مبالغہ دہ ۔

۹۹۔ ہر کلاہ چه مخکس آیت کین زجر وڈ دے دوی یہ کفر او کسراہی یا ندے نو اوس زجر وڈ کوی یہ کسراہ کولو دے نور و خلقو باتن دے چه هغه ته صال مضل و ثیلے شی ۔

لَمْ تَصُدُّوْنَ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ ، صَدَّ لَازِیْ اومتعدی دواہہ استعمالیری لیکن دلته متعدی دے حکہ چه مفعول (مَنْ اَمَنَ) ذکر کرے دے او سَبِيلِ اللّٰهِ دین او شرح دے الله تعالى دہ او یہ هغه کین قرآن اوستت او ایمان او توحید داخل دی ۔ امام راغب مقررات کین و ثیلی دی چه دے کوم آیت یہ سرکین قل یا اهل الکتاب وی نو یہ هغه کین اول زجر مراد وی او بیا دلالت کوی یہ دعوت باندے او یہ کوم آیت کین چه بغیر دے قل نه یا اهل الکتاب ذکر وی نو یہ هغه کین دعوت مراد وی اگر چه یہ زجر باندے هم دلالت کوی ۔

مَنْ اَمَنَ مَفْعُول دے دپارہ دے تَصُدُّوْنَ کہ دکتاب والو نه وی او کہ دے غیر کتابی دی ۔

تَبْعُوْهُنَّا عِوَجًا ، هَا ضمیر سبیل الله ته راجع دے او قرطبی و ثیلی دی چه یہ دیکش لام پت دے یعنی کفار لہتوی او طلب کوئی او کوشش کوئی تاسو دے لارے له دے کہہ ولو) ۔ عِوَجًا، یہ زیر دے عین سرہ دلالت کوی یہ کوبدوالی معنوی باندے یعنی یہ دین کین او قول او عمل کین او یہ اخلاقو کین ، چه هغه یہ فکر کولو سرہ معلومیری ۔ او یہ زور دے عین سرہ دے محسوساتو دپارہ استعمالیری لکہ دیوال او اونہ کہہ ۔ او دے دے یہ تفسیر کین درے اقوال دی اول

دا چہ دے خلقو پہ زہونو کیں دے سبیل اللہ پہ بارہ کیں شکوہ
 او شبہات اچوی دے دے دے بارہ چہ ہغوی مرتد شی -
 دویم قول دا دے چہ سترے کوئی تاسو مخاتوہ خپل پہ
 اعتراضونو کولو او پہ خلقو او لو کیں دے لارے نہ
 (ابو حیان، کشاف) -

دریم قول دا چہ تبغون دے بغی نہ دے پہ معنی دے تعدی
 او ظلم کولو سرہ یعنی ظلم کوئی تاسو پہ دے لار باندے
 پہ داسے حال کیں چہ تاسو دے دیتہ کارہ روان یئی (صاحب
 اللباب او ابو حیان) -

او بل احتمال دا دے چہ لہوئی تاسو دالارہ کپہ یعنی
 تاسو سبیل اللہ پہ غلط صورت پیش کوئی یا تاسو چہ
 پہ کپہ لار باندے روان یئی (او دعوی کوی چہ دا
 نیغہ لار دے (صاحب اللباب) -

دے آئتمو شہدائے، یہ دیکیں خلور احوال دی اول دا
 چہ تاسو علم لری چہ پہ تورات کیں وئیے دی چہ دین
 دے اللہ تعالیٰ اسلام دے دویم قول، تاسو علم لری چہ
 صد عن سبیل اللہ حرام او کفر دے - دریم قول،
 تاسو مشاہدہ کریدی (لید لے دی) معجزات دے آخری
 نبی صلی اللہ علیہ وسلم - خلورم قول، تاسو پہ خپل
 امت کیں خاوندان دے شہادت ورکولو یئی یعنی پہ
 تاسو باندے اعتماد کیدی شی تو دے دے (صد عن سبیل
 اللہ) دگتاکہ ارتکاب کوئی -

وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُوْنَ، تیر شوی آیت کیں دے دوی
 کفر صریح ذکر وڈ نو دے ہغے سرہ صفت دے شہید مناسب
 و او پہ دے آیت کیں دے دوی پت پت شبہاتو تہ اشارہ
 دے نو دے ہغے سرہ پہ نور نہ کیں دا جملہ مناسب دے -

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَطِيعُوا

اے ایمان والو کہ چہ تاسو تابعداری اوکړئ

فَرِيقًا مِّنَ الَّذِينَ آمَنُوا

د یو دله د هغه کسانو چہ ودرکړے شوی دے هغوی ته

الْكِتَابَ يَرْدُّكُمْ بَعْدَ

کتاب واپس به اوکړو هغوی تاسو روستو

إِيمَانِكُمْ كَافِرِينَ ۝۱۰۰

د ایمان ستاسو نه کافران .

ستا . هر کله چہ تر دے آیت پورے خیانتات د کتابیانو ذکر شول او خاص دا چہ دوی تاسو د حق لارے نه منع کوی نو اوس مؤمنانو ته ادب ذکر کوی د پاره د دے چہ بیج شی د دغه خیانتونو نه .

اول ادب دادے چہ د دوی د اطاعت ته ځان . میچ کړئ چہ مرتد مو ته کړی او د کفر کارونه درکښ پیداشی .
 اِنْ تَطِيعُوا فَرِيقًا مِّنَ الَّذِينَ آمَنُوا الْكِتَابَ ، اِنْ لَقِظَ
 د شک دلالت کوی چہ مؤمنان خو دا کار نه کوی لیکن
 تنبیہ ودرکول مقصود دے .

فَرِيقًا ، د دینه مراد هغه کسان دی چہ د گمراه کولو کوشش کوی .

يَرْدُّكُمْ ، رد دلتہ متضمن دے معنی د صیرو لره نو
 دوه مفعولونه غواړی نو کافرین دویم مفعول دے لیا
 کافرین حال دے ارقید .

بَعْدَ إِيْمَانِكُمْ د یر تقبیح د پاره دے .

وَكَيْفَ تَكْفُرُونَ وَأَنْتُمْ تُشْلِي

او خہ رنگ کفر کوئی تاسو او حال دا چہ لو ستلے کیدیشی

عَلَيْكُمْ آيَاتُ اللَّهِ وَفِيكُمْ

پہ تاسو باندے آیاتونہ ذ اللہ تعالیٰ او پہ تاسو کیں

رَسُولُهُ ط وَمَنْ يَعْصِمْ بِاللَّهِ

رسول دھوہ شتہ دے او چاچہ شان کلک کرد پہ اللہ تعالیٰ پورے

فَقَدْ هَدَىٰ إِلَى صِرَاطٍ

نو یقیناً او رسولے شو ہوہ لارے

مُسْتَقِيمٌ ۱۰۱

نیغ تہ -

۱۰۱۔ محکمیں آیت کیں تحذیر ذکر شو د اطاعت د کتابیا تو نہ چہ سبب د کفر دے اوس تبعید زلرے والے ذکر کوئی د صحابو او دھغوی د تابعدا رانو د کفر نہ پہ سبب د وجود د موانعو د کفر چہ ہوہ تلاوت او درسوتہ د قرآن کریم او وجود د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم او وجود د سنت دھوہ دے پہ مؤمنانو کیں - او دا دلیل دے چہ صحابہ کرام د مرتد کید لو نہ لیج سائلے شوے دی -

وَكَيْفَ تَكْفُرُونَ، دا استفہام د پآرہ د تبعید دے -

وَأَنْتُمْ تُشْلِي عَلَيْكُمْ آيَاتُ اللَّهِ، صیغہ د مجہول دلالت کوی پہ عموم د رسولنو او دعوت د قرآن کریم باندے حکم چہ مراد د آیت اللہ نہ قرآن کریم دے - آلوسی و ثیلی دی چہ دا مجہولی صیغہ دلالت کوی پہ استقلال د دواہد (کتاب و سنت) باندے او اشارہ دہ چہ ہر خوک چہ د قرآن دعوت کوی نو دا کافی کیپی د ہدایت د پآرہ -

وَفِيكُمْ رَسُولُ اللَّهِ، پہ وخت د حیات د رسول اللہ کیں وجود د

ذات دہغہ مراد وڈ اور وستو دوقات دہغہ نہ دہغہ سنت
مراد دے دے دے دے نہ رسول لفظ یے ذکر کرے دے چہ
دلالت کوی یہ وصف درسالت دہغہ باندے کہ تخصیص د
ذات مراد دے نو وٹیلے یہ یے وڈ۔

وَفِيكُمْ مُحَمَّدٌ رَّسُولُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بوندا دلیل نشی
کیدے دہغہ گمراہا نو دپارہ چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم
روستو دوقات تہ ہم حاضر ناظر رہے ہر خائے کیں (کبریٰ -
اوقرطبی وٹیلی دی چہ داخل دی یہ آیت کیں ہغہ خوگ
چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم یے لیدے تہ دے خکے چہ سنت
دہغہ قائم دی یہ خائے د لیدے نو دہغہ - اودا سے یے دزجاج
تہ ہم نقل کریدی - اوا بن عطیہ ہم وٹیلی دی چہ اقوال
اواشارہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم پہ امت کیں دہغہ دحضور
یہ خائے قائم دی اودا سے آلوسی ہم وٹیلی دی -

وَمَنْ يَخْتَصِم بِآلِ اللَّهِ، عَصَمَ بِهِ لُغْتٌ كَيْسَ مَنَعَ كُولُوا د- پچ کولو
تہ وٹیلی شی لکہ عرب وائی عَصَمَ الطَّلَامَ، (منع یے کرو
خوراک) اوعصام ہغہ خیز تہ وٹیلے شی چہ مشکیزہ پہ ہغ
سرہ ترے کیڑی -

وَمَنْ يَخْتَصِم بِآلِ اللَّهِ كَيْسَ دوا اقوال دی اول دا چہ مضاف
پت دے یعنی پدین اللہ چہ قرآن اوسنت دے اواعصام
یہ معنی دتمسک دے یعنی دلیل نیول اوتا بعداری او عمل
کول اودا جملہ عطف دہ پہ وَآتَتْكُمْ لُغْتٌ لَّغْوٌ بَانْدے
اوپہ خائے دحال کیں دہ اودویم قول دادے چہ اعتصام تہ
مراد پناہی حاصل دی پہ اللہ تعالیٰ سرہ پہ وخت دشر و
اوشیہا تو اچولو دکتایا تو کیں ددفع کولو دہغہ دپارہ - پہ
دے توجیہ سرہ دا نتیجہ دہ دَرِنْ لَطِيعُوا دمضمون دپارہ
فَقَدْ هَدَىٰ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ، اشارہ دہ چہ اعتصام پہ
کتاب داللہ تعالیٰ یقینی سبب دہدایت دے دا پہ اول قول سرہ
دارنگ التجاء کول اللہ تعالیٰ تہ دپارہ ددفع دشر دخلقو

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ

اے ایمان والو دیرہ کوئے ذ اللہ تعالیٰ نہ

حَقِّ تَقَاتِهِ وَلَا تَمُوتُنَّ

یہ پورہ دیرے سرہ او مہ مرہ کیہی تاسو

إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ﴿۱۰۲﴾

مگر یہ داسے حال کنں چہ پورہ تابعہاری۔

عین ہدایت دے دا بنا دے یہ دویم قول باندے۔
سنا۔ دے آیت نہ دے سورت دریمہ حصہ دہ پدیکن
خلور اصول ذکر کوی دپارہ د مضبوطوالی د ایمان او د
جماعت د مؤمنانو د حفاظت د هغوی د تفرق نہ او دیتہ
آداب ہم وئیلے شی۔

اول اصل او ادب یوین پاتے کیدل دی یہ کامل ایمان او
اسلام باندے ترمرگہ پورے او دیتہ اصلاح د تقسوتو
وئیلے شی دا ذکر دے یہ سنا کنں۔

دویم اصل او ادب اتحاد ساتل دی یہ اعتصام بالکتاب
والسنة سرہ او دیتہ اصلاح د افرادو د جماعت وئیلے
شی یہ سنا کنں۔

دریم اصل او ادب دعوت کول کتاب او سنت تہ د پارہ د
نشر و اشاعت د اسلام او دیتہ اصلاح د اجانبو وئیلے
شی۔ او یہ دے پسے قائم دے د دعوت کولو ذکر کوی لگہ
فلاح یہ سنا کنں او د مخوتو سپین والے یہ سنا کنں
او خیریت (خوره والے) یہ سنا کنں۔ او بیا تقابل دے
د صفاتو د گمراہانو کتابیانو او د صفاتو د صالحینو چہ
د دعوت کوونکی دی او د هر یو لسن لسن صفات ذکر کوی بیا
تخویف او زجر دے گمراہانو تہ یہ سلا، سنا کنں۔

خلورم اصل او ادب پرہیز کول دی د دوستانے اورا زاری

وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا

او منگو لے او لگوئی یہ رسی دے اللہ تعالیٰ باندے ہوں

وَلَا تَفَرَّقُوا ۖ وَادْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ

او مہ دے دے کپڑی۔ او یاد کریں نعمت دے اللہ تعالیٰ

عَلَيْكُمْ ۖ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءً فَأَلَّفَ

یہ تاسو باندے کلہ چہ تاسو وئی دشمنان تو جو رہے تے راوستلو

دے منافقانہ او دے ہنے لس علتو نہ روجے) تے ذکر کرے دی
دے ۱۱۸ تہ ترستہ پورے بیا تفریق دہ یہ دغہ اصولو باندے
یہ ذکر دے واقعے دے احد او دے بدر سرہ۔ او یہ آخر کتبیں رد دے
شُرک فی التصرف دے دے نبی صلی اللہ علیہ وسلم تہ او توحید
ذکر کوی یہ ۱۲۹ کتبیں۔

ربط دے مخکبیں سرہ دا دے، ہر کلہ چہ مؤمنانو تہ تحذیر
ذکر شو دے گمراہ کید لو تہ یہ وسوسو دے کتابیا تو سرہ تو اوس
دے دوی دے پوحوالی آداب ذکر کوی۔ یہ دے آیت کتبیں آدب دے
یہ کاملہ تقویٰ سرہ او یہ دوام دے ایمان او اسلام باندے تر
مرگہ پورے۔

حَقِّ شَفَاعَتِهِ، یہ دیکبیں اضافت دے موصوف تہ یعنی آلہ
تَقَاءَ الْحَقِّ او اضافت دے حق مصدر تہ دلالت کوی یہ کمال
باندے او مراد دے دینہ دا دے چہ یہ بارہ دے حق کتبیں دے ہیچا دے
ملا متیا تہ دوی یرہ نہ کوی او یہ اتصاف باندے قاضی وی۔
او خیلہ ڈیہ یہ واک کتبیں ساتی او دے ہر گناہ نہ دے حُجَّانِ مَیْجِ کولو
کوشش کوی او وَاشْفُوا اللّٰهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ دے تفسیر دے
او یہ دے معنی سرہ دا منسوخ نہ دے او دا قول دے ابن
عباس رضی اللہ عنہما او طائوس نہ نقل دے او یہ دے
معنی کتبیں دے توحید یہ ہوں او اقسا مو باندے عقیدہ ساتل
ہم داخل دی (سراج المنیر)۔

بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ

پہ مینج د آرو نو ستاسو کین نو شوے تاسو

بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا وَكُنْتُمْ عَلَىٰ

پہ سبب د نعمت د هغه سره رو تہ رو تہ او تاسو وئی پہ

شَفَا حُفْرَةٍ مِّنَ السَّارِ

غاپہ د کنده د اور

فَأَنْقَذَكُمْ مِّنْهَا كَذَلِكَ

نو بچے یے کولی تاسو د مخے تہ د غسے

يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمُ الْآيَاتِ

بیانوی اللہ تعالیٰ تاسو تہ احکام خیل

لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿۱۳﴾

د دے د پاره چہ ہدایت او موئی تاسو ۔

وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ، دا سے پہ سورہ بقرہ ۱۳۲

کین تیر شویدی یعنی پہ اسلام باندے پہ عقیدہ او عمل

کین هروخت پابند او سیدی تر دے پورے چہ پہ تاسو

باندے مرگ راشی پہ حال د ایمان او اسلام کین ۔

مُتَّبِعًا ۔ پہ دے آیت کین دویم اصل او ادب ذکر دے او

مناسبت یے د مخکین سرہ اول دادے چہ کاملہ تقویٰ

او ہمیش والے پہ اسلام باندے حاصلیدی پہ سبب د

اعتصام بحبل اللہ ۔ دویم دادے چہ پہ هغه ادب کین

اصلاح د خیل نفس وہ او پہ دے ادب کین اصلاح د

تول جماعت د مسلما تانودہ ۔ نو پہ آیت کین امر دے پہ

اعتصام بحبل اللہ ۔ او متع دہ د تفرق تہ ۔ او د دے دہ

فائدہ ذکر کوئی اولہ فائدہ دنیوی دہ چہ هغه الفت پیدا کیدل دی یہ کورتی کین او دشمنی

ختمیدل دی اودویمہ فائدہ اخروی دہ چہ ہذا۔ دَعَاب دَ اور نہ ہیج کیدل دی۔
وَ اَحْتَصِمُوا، دا عطف دے یہ اتقوا اللہ بات دے نو ایمان والو تہ
خطاب دے او معنی دَعَصَمَت مخکنس ذکر شوہ۔

يَحْبِلُ اللّٰهُ جَمِيْعًا، د حبل اللہ یہ مصدر اق کتب د مفسرینو
دیر اقوال دی، عہد، قرآن، دین، طاعت، اخلاص د توبے،
جماعت د مؤمنانو، اخلاص د توحید او اسلام دا اقوال یو بل
تہ نیز دے دی او یہ روایت د ابوسعید خدری او عبد اللہ بن
مسعود او زید بن ارقم رضی اللہ عنہم کتب ذکر دی چہ حبل اللہ
قرآن دے راہو حیان، صاحب البایں۔ اور روایت د زید بن ارقم
رضی اللہ عنہ مسلم راہیدے۔ حبل یہ اصل کتب ہذا سبب
تہ وٹیلے شی چہ یہ ہذا سرہ مقصد تہ رسیدل کیدلشی او یہ
عام عرف کتب رسئی تہ وٹیلے شی او دل تہ یہ طریقہ د تشبیہ یا د
استعارے سرہ استعمال شویدہ یعنی لکہ چہ یہ رسئی سرہ د کوز
خائے او کوہی تہ انسان برہ باختلے شی او د زمکے نہ اوچت خائے تہ ہم یہ
ہذا سرہ درختلے شی۔ او مختلف لری، خشاک او سامان وغیرہ پرے یہ
کیدی او پند کتب ترے کیدلشی نو دارنگ یہ اعتصام د قرآن سرہ
ہم انسان د ذلت او جہالت تہ بھر راوتلے شی او لوہو درجاتو تہ
رسیدلے شی۔ او متفرق او مختلف خلق یہ دے سرہ متفق او
متحد گرچہ۔

جَمِيْعًا، دا حال دے د فاعل د واعتصموا تہ یہ معنی د مجتہدین
سرہ او دالفظیے روستو د حبل اللہ نہ ذکر کرد اشارہ دہ چہ یہ
اعتصام بحبل اللہ سرہ اتحاد او اتفاق حاصلیری۔

وَلَا تَفَرَّقُوا، پد یکتب منع دہ د اختلاف کولو تہ یہ دین حق کتب
او د ہر ہذا بدعت نہ چہ سبب د تفرق گرچہ یعنی د قرآن او سنت
یہ پر بخودلو سرہ چہ کوم اختلاف او دلہ بازی پیدا کیری نو
ہذا تفرق مراد دے او ہذا منع دے۔ د دے وجہ نہ دافروعو
او مجتہداتو اختلاف تہ نہ دے شامل او یہ دے سرہ نسبی
د اجتہاد نشی کیدلے لکہ چہ قرطبی د ٹیلی دی۔ او ہذا داتی دی

چہ داسے اختلاف اجتہاد دی یہ صحابہ کرام و کتب ہم موجود و
لیکن دغہ اختلاف سبب کفساد نہ دے اور نہ ترینہ سبب ک
فساد جو پول پکار دی۔ لیکن کوم حدیث چہ دلتہ قرطبی لیکے
دے اور کخلقویہ زیویا ندے مشہور دے چہ (اختلاف امتی
رحمۃ) نودا کسند یہ لحاظ سرہ ثابت نہ دے مناوی یہ فیض
القدیر ج ۲ ص ۱۱۱ کنس و ثیلی دی چہ سبکی و ثیلی دی چہ دا یہ
نیز ک محدثینو معروف نہ دے اور خہ خبر نہ یم ک دے یہ
ہیخ سند باندے نہ صحیح نہ ضعیف نہ موضوع۔ اوسیوطی
یہ جامع صغیر کنس بے سندہ ذکر کرے دے اور عراقی و ثیلی
دی چہ بیہقی یہ مداخل کنس دا حدیث ک ابن عباس رضی اللہ
عنہما نہ راوی دے لیکن سند یے ضعیف دے۔

وَ اذْکُرُوْا اِنْعَمَ اللّٰہُ عَلَیْکُمْ، یہ دیکن ترغیب دے عمل
کولو تہ یہ تقویٰ او اعتصام بحیل اللہ یہ نعمت دنیویہ او
اخرویہ سرہ۔ نعمت دنیویہ ختمول ک دشمنی دی چہ ک اوس
او خزرج (چہ دودہ قبیلہ ک انصار وے) یہ مینج کنس ک یو
مقتول یہ سبب سرہ شپہ شلہ کلوتہ دشمنی او اختلاف و
لیکن یہ سبب ک اسلام قبلو لو سرہ ہفہ دشمنی ختم شوہ او ک
دے نور تفصیل صاحب الباب ذکر کرے دے۔ رِعمۃ نہ
مراد اسلام یا قرآن دے یا الفت پیدا کول دی روستو ک
دشمنی نہ لکہ چہ روستو ذکر دی یہ اذْکُرُوْا اِنْعَمَ اللّٰہُ عَلَیْکُمْ
بَلٰی قُلُوْا بِکُمْ وَاَصْبَحْتُمْ مِّنْہُمْ رَاخُوْا اَنَّا، او داسے یہ سورہ
انفال ص ۱۱۱ کنس ہم دی۔ اَصْبَحْتُمْ مِّنْہُمْ یہ صبا کنس دا خلیلو تہ
و ثیلے شی او یہ معنی ک صِرْتُمْ سرہ استعمال پیری لیکن پدے
لفظ کنس اشارہ دہ چہ دشمنی یہ مثال ک تورے شپہ دہ او
مینہ محبت پشان ک رہا ک صبا دے۔ رَاخُوْا اَنَّا او اخوة دواہ
جمع ک آخ ک پارہ دی۔ بعضے اہل لغت و ثیلے دی چہ اخوان
یہ دینی روروی کنس استعمال پیری او اخوت یہ شبی روروی
کنس لیکن دا اکثری قاعدہ دہ ہمیشہ نہ دہ۔ او ک دے۔

وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ

اد وی د ستاسو نه یوه ډله چه دعوت کوی

إِلَى الْخَيْرِ وَيَا مُرُوءِنَا بِالسَّعْرِ

خیر طرف ته او حکم کوی د نیکي

اخوت ډیرې قصې په انصارو کښ مشهور دی یو د هغه نه ابن عمر رضی الله عنهما نه روایت دے چه یو سر د بیړۍ رویت کړې شوې) په اوږ کورو نو د انصارو کښ گرځیدلے وډ چه یو کور بل کور ته دایتار او احتیاج د هغه د وچې نه ورکوډ تر دے چه واپس اول کور والو ته لا اور سیدلو۔
بِنِعْمَتِهِ دالفظ ئے دوباره ذکر کړو ځکه د اول نعمت ته دشمنی لرے کول مراد دی او د دویم ته الفت او اخوت پیدا کیدل مراد دی یا د اول نه اسلام مراد دے او د دویم نه قرآن مراد دے۔

وَكُنْتُمْ عَلَى شَفَا حُفْرَةٍ مِنَ النَّارِ فَأَنْقَذَكُمْ مِنْهَا، په دیکښ نعمت اخرویه ذکر کوی چه په سبب د اسلام او قرآن د اور د جهنم نه بچ شوئ۔ شفا طرق او غاړے ته وئیلے شی۔ مِنْهَا ضمیر حفرة یا نار ته راجع دے یا شفا ته راجع دے په اعتبار د مضائق الیه مؤنث سره او په دے عبارت کښ تشبیه مراد ده یعنی په سبب د کفر او د شرک سره تاسو داسے وئ لکه چه انسان د اور د کندن دے په غاړه باند دے اولاد وی تیز دے وی چه په هغه کښ پر یوځی لیکن څوک دوست ئے راشی او د هغه غاړے ته ئے لرے بوځی نو الله تعالی د اسلام په وچې سره تاسو د جهنم د کندن نه بچ اوساتئ۔ انقاذ وئیلی شی یو څیز د بل د لاس او قبضه نه خلاصول۔ نو په دے لفظ کښ ډیر تاکید او مبالغه ده په بچ کولو کښ۔

كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ، آیات ته مراد

وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأُولَٰئِكَ

او منع کوی دے بدی تہ او دغہ گسان

هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿١٠٣﴾

خاص دوی قلاح موندونکی دی -

قرآن دے اوتیر شوی آیات تہ دے سورت او اشاره دہ چہ دے قرآن بیان پہ داسے ترتیب سرہ ذکر شو چہ سبب دے ہدایت موند لودے۔

بکدا، دا عطف دے پہ ماقبل آیت باندے او خطاب دے مؤمنان تہ او ذکر دے دریم اصل او ادب دے دے پیارہ دے اصلاح دے نور و خلق و مشرکانو، کافرانو، منافقانو، فاسقان و لکین مٹکمر ائمہ، پہ دے من کیں دہ اقوال دی اول قول دا چہ دا دیارہ دے تبعیض دے یعنی بعضے ستاسو تہ او دا قول دے ضحاک او دطیری دے او قرطبی غورہ کرے دے او دلیل یے دا دے چہ دعوت الی الخیر ہفہ حشوک کولے شی چہ خیر او معروف او منکر باندے علم لری او دارنگ دے ہفہ طریقہ پیڑنی او خایونو دے سختی او دے نرمی کیں فرق کولے شی نو مراد پہ دے سرہ علماء دی (ابو حیان)۔ او دلالت کوی پہ دے قول باندے آیت شا دے سورہ یوسف۔ پہ دیکش لفظ بصیرت پہ معنی دے علم سرہ دے نو پتا پہ دے قول باندے دعوت فرض کفائی دے او مصداق یے اہل علم دی پہ ہر مکان او ہرہ زمانہ کیں۔ دویم قول دا دے چہ من دے پیارہ دے بیان دے او دا قول دے زجاج دے یعنی دعوت پہ ہر مکلف باندے فرض دے پہ لاس سرہ یا پہ ژپہ سرہ یا پہ ژپہ سرہ نو امر عام دے خوشا قطیگی پہ فعل دے بعضو کسانو سرہ۔ دے قول رجح ہم فرض کفائی تہ دہ۔ فیصلہ دا دہ چہ ہر مسلم او مؤمن باندے دعوت فرض دے او چاہہ

دیوے مسئلے علم حاصل کرے دے تو یہ ہر گز باندے نہ دے
دعوت فرض دے اور چاہے دیر علم حاصل کرے دے تو یہ
ہر گز باندے نہ دے دعوت فرض دے لیکن چاہے یوں علاقہ کتب
دیر علماء وی تو یہ ہر گز باندے فرض کفائی دے اور چاہے یوں
علاقہ کتب یوں عالم حق پرست وی اور نور علماء حق نہ وی تو
یہ ہر گز باندے فرض عین دے۔

يَا حُوثُ إِلَى الْخَيْرِ، ابن كثير دابن مردويه روایت دے
ابو جعفر یا قر نہ مرفوع نقل کرے دے چہ مراد یہ
خیر سرہ اتباع دے قرآن او سنت دہ۔ او اسلام او عمل
یہ طاعت دے اللہ تعالیٰ او جہاد پکین ہم داخل دی او دا اقوال
ابو حیان ذکر کری دی۔

وَيَا مُرُونَ يَا لَمَعَرُوفِي وَيَتَهَوُونَ عَنِ الْمُنْكَرِ، زمخشری
و تیلے دی چہ دا عطف دے خاص دے یہ عام باندے حکم
خیر عام دے ہر فعل دے خیر او ترک دے منکر تہ شامل دے
لیکن غورہ دادہ چہ دا عطف تفسیر دے حکم چہ لفظ دے
خیر دے معروف او منکر تہ بغیر بل مصداق تہ لری نو دا
تفصیل بعد الاجمال دے دے تاکید دے پارہ۔ معروف پہ
شریعت کتب ہر ہر گز قول او فعل دے چہ یہ شرع
سرہ دے حسن (ثواب) ثابت وی نو توحید او قرآن و
او اعمال او منکر دے تہ تہ شامل دے او منکر ہر ہر گز
قول او فعل دے چہ یہ شرع سرہ دے قبح (بدی)
ثابت وی دارنگ معروف ہر گز خیر دے چہ کتاب او
سنت سرہ موافق وی او منکر ہر ہر گز خیر دے چہ دے
کتاب او سنت نہ خلاف وی تو یہ معروف کتب اول توحید
او ایمان داخل دے او یہ منکر کتب اول شرک او کفر
داخل دے نو زاد المسیر کتب ابن جوزی دے ابو العالیہ تہ
چہ روایت کرے دے چہ معروف توحید دے او منکر
شرک دے دا دے تخصیص دے پارہ نہ دے بلکہ ذکر دے اول

وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ تَفَرَّقُوا

او نہ کیجیو پشیمان کہ ہفتہ کسانو چہ دے دے شول

وَاخْتَلَفُوا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمْ

او اختلاف یے او کہو دوستو کہ ہفتہ نہ چہ راغلل دوی تہ

الْبَيِّنَاتِ وَأُولَئِكَ لَهُمْ

بیکارہ دلیلونہ او دقتہ کسان دوی دپارہ

عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿۱۰۵﴾

عذاب لوے شان والا دے

مصدق دے یہ دواہد کیں۔

قائدہ :- قرآن کریم کیں پہ ہر جگہ کیں د امر بالمعروف سرہ تھی عن المتکر یو جگہ ذکر کرے دہ لکہ یہ دے سورت ۱۱۱، ۱۱۲ اور سورہ اعراف ۱۵۱، توبہ ۱۱۴، حج ۱۱۲، حج ۱۱۳ اور لقمان ۱۱۳ کیں تو معلومہ شوہ چہ اکتفاء کول یہ یو قسم باندے یعنی صرف امر بالمعروف کول یا صرف تھی عن المتکر کول ناقص عمل د دعوت دے او نہ پیرا ہم پکیں تھی عن المتکر دہ جگہ د دے یہ پری خود لو سرہ اللہ تعالیٰ سخت زجر ذکر کرے دے یہ سورہ مائدہ ۱۳۳، ۱۳۴ کیں۔ د اُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ، مراد د فلاح نہ دادہ چہ دوی تہ بہ د دے عملونو اجر ونہ او د عملونو د ہفتہ چانہ چہ د دوی د دعوت تابعداری یے کرے دہ ملاوی پی او دے تہ اجر غیر ممنون و ٹیلے شی او ہفتہ یہ جنت پورے خاص دے۔

۱۰۵۔ یہ دے آیت کیں اشارہ دہ چہ یہ ترک د دعوت سرہ تفرق او اختلاف پیدا کیجیو او عذاب عظیم ملاوی پی نو دا ناکارہ اثر دے چہ یہ ترک د دعوت باندے مرتب

کیڑی او مقابل د قلاح دے۔ او په آیت کیں نهی ده د تشبیه
د یهود او نصاریٰ نه چه هغوی دعوت ترک کړے وژ او ډیر
فرق په هغوی کیں پیدا شوی۔

وَلَا تَكُونُوا عِطْفَ دے په دَلَّتْكُمْ مِنْكُمْ باندے۔

گالنی یں تَفَرَّقُوا وَ اخْتَلَفُوا ابو حیان و ثلثی دی چه دا تفصیل
د مقابل دے یعنی وَلَّتْكُمْ مِنْكُمْ تفصیل د وَ اخْتَصِمُوا دے او
وَلَا تَكُونُوا گالنی یں آه تفصیل دے دَلَّتْكُمْ تَفَرَّقُوا د پیاره۔
د ابن عباس رضی الله عنهما او حسن بصری نه نقل دے
چه مراد د دینه یهود او نصاریٰ دی ځکه چه په حدیث
صحیح کیں وارد دی چه رسول الله صلی الله علیه وسلم
فرمائیلے دی چه مخکیں اهل کتاب (یهود او نصاریٰ) یخپل
دین کیں دوه ادیا ډله جوړ شویو او دا امت به درے ادیا
ډلو ته تقسیمیری۔ او بعضے مفسرین و ئیلے دی چه مراد د
دینه بدعتیان د دے امت او حروریه ډله (خواج) دی
لیکن صحیح داده چه دوی په طور د تشبیه سره په آیت کیں
داخل دی یا په طریقه د اخبار بالغیب (پیشگوئی) سره
ځکه چه په وخت د نزول د قرآن کیں دوی موجود نه
وژ۔ او په مینځ د تفرق او اختلاف کیں فرق دے په درے
وجو هو سره۔ اوله وجه داده چه تفرق په اصولو کیں دی او
اختلاف په قروعو کیں وی۔ دویمه وجه، تفرق په اصولو
کیں وی او اختلاف تحزب او ډله بازی او تعصب کول دی۔
دریمه وجه، تفرق د کتاب او سنت پر یخودل دی او اختلاف
مخالفت کول د کتاب او سنت نه۔ صاحب اللباب څلورم فرق
ذکر کړے دے چه تفرق والا هغه کسان دی چه د نصوصو
شرعیو یا طل تاویلات کوی او اختلاف دا دے چه هر
یو د خپل مذهب نصرت کوی۔ لیکن په اوله وجه کیں
اختلاف د قروع چه مرتب وی په اختلاف اصولی باندے
نودا امر قبیح دے۔ نفس اختلاف د قروع و صحابه کرامو

يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَتَسْوَدُّ

یہ داسے ورخ چہ سپین رہ شی بعض مخونہ او تور بہ شی

وُجُوهٌ فَأَمَّا الَّذِينَ اسْوَدَّتْ

بعض مخونہ نو ہفہ کسان چہ تور بہ شی

وُجُوهُهُمْ أَكْفَرْتُمْ بَعْدَ

مخونہ کھغوی (اویہ وئیلہ شی دوی تہ) آیا کفر کرے دے تاسو رسو

إِيمَانِكُمْ فَذُوقُوا الْعَذَابَ

ایمان ستاسونہ نو اوخکی عذاب

بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿۱۰۶﴾

پہ سبب کھفہ چہ تاسو کفر کوڈ -

او ک مجتہدینو پہ مینج کیں پہ دیکیں داخل تہ دے - دلته
زیات تفصیل قاسمی پہ خیل تفسیر کیں او آلوسی لیکے دے
مَنْ بَعْدَ مَا جَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ، ذَا اِنْ عِبَّاس رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا
پہ نیز ہفہ آیاتونہ مراد دی چہ مخکین ملتونو بات دے
نازل شوے وڈ او تورات او انجیل او قرآن پہ کیں داخل دی -
ذَا اُولَئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ، دا دلیل دے چہ تفرق
او اختلاف گناہ کبیرہ دے او کلہ کلہ کفر تہ اور سیری -
سلا - دا متعلق دے پہ عذاب عظیم پورے او مفعول فیہ
دے کھفہ دیارہ یا لفظ ک وَاذْكُرْ پت دے او پہ دیکیں
ک تفرق تہ ک پچکید لو او ک دعوت نتیجہ دہ پہ سپینوالی
ک مخونو سرہ او نتیجہ ک پریغودلو ک دعوت او ک تفرق پہ
توروالی ک مخونو سرہ ذکر کوی -

يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَتَسْوَدُّ وُجُوهٌ، صحیح دادہ چہ مراد
ک سپینوالی او توروالی تہ معنی ظاہری حقیقی دہ او داسے
پہ سورہ یونس سلا او سورہ زمر سلا او سورہ قیامہ سلا

او سورة عبس ۳۸ کتب دی۔ او دایہ پہ ورخ د قیامت کتب
 وی لیکن د مفسرینو پہ تعین د مقام کتب اقوال دی۔ اول
 قول، دایہ پہ وخت د پاسید لو کتب وی د قبر و نونه۔ دویم
 قول، دایہ وخت د تول کولو د اعمالو کتب وی، دریم قول،
 پہ وخت د لوستلو د اعمال نا مو کتب پہ وی۔ خورم قول،
 دایہ پہ وخت د وئیلو د و امتاز د الیوم تر ایفها السجور مؤن
 کتب وی۔ پنجم قول، کله چه اوئیے شی چه هر خوک دے د
 خپل معبود سره روان شی نو دایہ پہ هغه وخت کتب وی۔
 او په مخونو والو کتب هم اقوال دی اول قول د ابن عباس
 او د ابن عمر رضی الله عنهم دے چه حدیث مرفوع
 کتب وارد دی چه سپین به شی مخونه د اهل سنت او تور
 به شی مخونه د اهل بدعت۔ قرطبی وئیلی دی دا حدیث
 منکر دے۔ او حدیث (موقوف) د ابوامامه رضی الله عنه
 دے چه ده اولیدل سر و ته (د خوارجو یا غیاثو) چه آدیزان
 وڈ په دروازه د دمشق یاندے نو اوئیل یے چه کلاب النار
 شر قتلی تحت آدیم السماء خیر قتلی منی قتله، ردا
 سپی د اوردی او بدتر قتیلان (قتل کړے شوی) دی لا ندے
 د خرمنو د آسمان ته او غوره دی هغه خوک چه دوی
 قتل کړی دی) بیایے او لوستلو د آیت یومر کبیم و جوه
 د تسود و جوه، رترمزی وئیلی دی چه دا حدیث حسن دے۔
 دویم قول د عطاء دے چه سپین به شی مخونه د مهاجریو
 او انصارو او تور به شی مخونه د بنو قریظه او بنو نضیر۔
 دریم قول د ابی بن کعب دے چه مراد ترینه کافران دی
 په دلیل د دوستو حمله سره او دا قول منافقانو او مرتدینو
 او یهود او نصاری او هغه مبتدعینو ته چه بدعت یے
 کفر ته رسیدلے وی شامل دے۔ او قرطبی په تفسیر د دے
 آیت کتب وئیلی دی چه هر چا چه بدل کړو دین د الله تعالی
 یایے بدعت پیدا کړو په دین د الله تعالی کتب هغه خیز

چہ کہ دین نہ دے تو دے یہ کہ حوض کوثر نہ شہلے کیری
 اور مخ بہ تے تو روی۔ اور بدیکش داخل دی ہفہ شوک چہ
 کہ مسلمانانو کہ عقیدے نہ مخالف شی لکہ خوارج اور دافض
 اور معتزلہ اور ظالمان اور شکاکہ کوڈنکی کہ کبارو گناہونو اور
 خاندان کہ ہوئی اور بدعتیان کہ دے ہولو یہ بارہ کتبیرہ
 کیدیشی چہ یہ دے آیت کتب داخل وی اگرچہ یہ اور کتب بہ
 ہفہ خلق ہمیشہ وی چہ ہغوی کافران اور منکروی۔

فَاَمَّا الَّذِينَ اسْوَدَّتْ وُجُوهُهُمْ أَكْفَرْتُمْ بَعْدَ اِيْمَانِكُمْ، یہ
 دیکش تخویف اخروی دے یو دے تہ او دا تفصیل کہ دوارو فرقا
 دے یہ طریقہ کہ لف او تشر غیر مرتب سرہ۔ وجہ کہ بدلولو
 کہ ترتیب دادہ چہ سپینو مخونو والا افضل دی نواول تے
 ہغوی مخکس راویل کہ پارہ کہ شرافت کہ ہغوی۔ نو بیائے تورو
 مخونو والا مخکس کہو چہ مقصد کہ دوی کہ حال تہ تخذیر
 ورکول دی او دفع کہ ضرر مخکس وی کہ فائدے راخکولو تہ۔
 فَاَمَّا، شرط دے او جزاء پتہ دہ یعنی قِيْلَ لَهُمْ أَكْفَرْتُمْ
 بَعْدَ اِيْمَانِكُمْ، أَكْفَرْتُمْ کتب اختلاف دے یہ خطاب کتب،
 یہ سبب کہ اختلاف سرہ یہ تَسْوَدَّتْ وُجُوهُ کتب نو کہ مراد کہ
 ہفہ نہ مبتدعین وی یہ داسے بدعت سرہ چہ کفر تہ رسول
 کوی تو خطاب دغہ مبتدعیتو تہ دے او کہ مراد کہ ہفہ نہ
 بنو قریظہ بنو نضیر (یہودیان) وی نو ہغوی کہ بعثت کہ نبی
 صلی اللہ علیہ وسلم نہ ورا ندے یہ ہفہ ایمان لرو او ہر کہ
 چہ ہفہ مبعوث کہے شو تو دوی کفر او کہو تو خطاب دغہ
 یہود دتہ ادشو۔ او کہ مراد کہ ہفہ نہ عام کافران وی نو ہر
 کافر یہ فطرت کہ توحید سرہ پیدا شوے دے اور سترے
 کفر اختیار کہے دے تو دا خطاب ورتہ صحیح دے او کہ
 مراد کہ ہفہ نہ منافقان وی تو منافق خو یہ ژبہ ایمان را دیے
 دے او یہ زہہ سرہ تے کفر کہے دے نو ہفہ تہ دا خطاب
 صحیح دے او کہ مراد مرتدین شی نو دا خطاب خود واضح

وَأَمَّا الَّذِينَ ابْيَضَّتْ وَجُوهُهُمْ

اور ہر چہ ہفہ کسان دی چہ سپین بہ شی مخونہ د هغوی

فَكَفَىٰ رَحْمَةً لِّلَّذِينَ هُمْ فِيهَا

نودوی بہ یہ رحمت د اللہ تعالیٰ کنس دی دوی بہ یہ هغ کین

خَلِدُوا فِيهَا ۖ تِلْكَ آيَةُ اللّٰهِ

ہمیشہ دی - دار چہ ذکر شول آیانونہ د اللہ تعالیٰ دی

نَسَلُوا فِيهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ ط

لولو مونیر دے لہہ پہ تا باندے پہ حقہ سزہ

وَمَا اللّٰهُ يُرِيدُ ظُلْمًا لِّلْعَالَمِينَ ۝۱۰۸

اولہ دے اللہ تعالیٰ چہ او خواہی ظلم کول پہ عالم والو باندے۔

دے۔ داسے تفصیل ابو حیان ذکر کرے دے۔

فَذُو الْقَدْرِ الْعَدْلُ ابْنُ مَرْثَدَةَ تَكْفُرُونَ، ذوق ہے یہ طریقہ
د استعارے سرہ ذکر کرے دے اشارہ دہ چہ د عذاب خون
تریح دے او دوی بہ د هغے یہ تریحوالی باندے بنسہ
یوہہ شی۔

بنا۔ یہ دیکھیں بشارت اخرویہ دے دویمے دے تہ۔

فَكَفَىٰ رَحْمَةً لِّلَّذِينَ هُمْ فِيهَا رَحْمَةً دہ چہ رحمت بہ دوی تہ د
ہر طرف تہ شامل وی حکہ چہ هغہ ہے طرف گر حوے دے
او اضافت د رحمت ہے اللہ تعالیٰ تہ کرے دے اشارہ دہ عظمت
د رحمت د هغہ تہ او اشارہ دہ چہ جنت تہ داخلیدل ہم یہ
رحمت د اللہ تعالیٰ سرہ دی او ابن عباس رضی اللہ عنہما
تہ روایت دے چہ مراد د رحمت نہ جنت دے۔

بنا۔ یہ دے آیت کنس ذکر د صدق د رسول صلی اللہ علیہ
وسلم دے او جواب د سوال دے چہ د مخکنس مضمون تہ
پیدا کیوری یعنی ہر کلمہ چہ او یلے شو چہ د کافرانو مخونہ

بہ توروی کید یثی چہ دا یہ دے نبی صلی اللہ علیہ وسلم
 دُخان تہ وئیلے وی حُکھ چہ داخو ظلم کول دی او اللہ تعالیٰ
 خو ظلم تہ کوی حاصل جواب دادے چہ دا آیا تونہ د اللہ
 تعالیٰ د طرف تہ دی د حق بیان د پیارہ نبی صلی اللہ علیہ
 وسلم دُخان تہ تہ دی جو رکری او مجرمانو تہ سزا
 ورکول ظلم تہ دے بلکہ عدل دے۔

تِلْكَ آيَاتُ اللَّهِ، تِلْكَ آيَاتُ اللَّهِ د اشارہ دہ قول مخکین مضمون تہ خصوصاً
 عذاب عظیم تہ او تفرق والوتہ او مخوتہ تورہ ولو د کافرانو
 تہ یہ ورغ د قیامت۔

تَنَزَّلُهَا عَلَيْكَ يَا لِحَقِّ، نسبت د تلاوت اللہ تعالیٰ تہ حقیقت
 دے پشان د تور و صفات الہیہ بغیر د تمثیل او تشبیہ تہ
 او بغیر د تحریف او تاویل تہ۔

يَا لِحَقِّ، حق پہ معنی د رشتیا سرہ دے او ابن کثیر وئیلے
 دی چہ مراد ترینہ کشف (بنکارہ کول) د احوالو د دُنیا
 او د آخرت دے۔

وَمَا اللَّهُ يُرِيدُ ظُلْمًا لِّلْعَالَمِينَ، یہ دیکھن مبالغہ دہ یعنی
 چہ ارادہ د ظلم تہ کوی تو ظلم کول خو د ہغہ د شان تہ
 دیرہ لرے خبرہ دہ۔ د ظلم دلتہ معنی مصدری مراد
 دہ او للعالمین پہ دے پورے متعلق دے او نکرہ یے
 پہ مقام د نفی کیں ذکر کریدہ د دیر عموم د پیارہ یعنی
 یہ ہیخ یو شخص باندے د ہیخ قسم ظلم کولو ارادہ تہ کوی۔
 او معتزلہ وائی چہ ظلمًا اسم مصدر دے یعنی بندگان
 چہ کوم گناہونہ کوی نو دا د اللہ تعالیٰ د ارادے تہ بغیر
 کوی بندگان د دے پہ خیلہ خالق دی او دا قول باطل دے
 حُکھ چہ پہ داسے وخت کیں مِنَ الْعَالَمِينَ وئیل پکار
 وؤ۔

وَاللَّهُ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا

او خاص الله تعالى له اختيار د هغه غيرونو چه په آسمانونو کيس دى او د هغه

فِي الْاَرْضِ ط وَاللَّهُ

چه په زمكه کيس دى او خاص الله تعالى طرف ته

تَرْجِعُ الْاُمُورَ ۝ ۱۰۹ كُنْتُمْ خَيْرَ

مخوځي شي ټول کارونه - دے تاسو خوره

اُمَّةٍ اُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ

امت راويستل شوي يي د خلقو د پاره امر به کوئ

بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ

په نیکي سره او منع به کوئ د بدی ته

وَتَوْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَوْ اٰمَنَ

او ايمان به لوی په الله تعالى باندے او که چرے ايمان راځي

مُؤْمِنًا - په دے آيت کيس ذکر د علت دے د پاره د

وَمَا اللّٰهُ يَرْيِدُ ظُلْمًا، يعنى ظلم هغه څوک کوي چه قدرت

عامه او واسعه نه لري او د الله تعالى د پاره خو په دنيا

او آخرت کيس فراخه قدرت او تصرف دے نو هغه

غني ربه پرواه) دے د ظلم کولو نه - دا رنگ

په دے آيت کيس دعوي د توحيد ده روستو د صديق

رسول نه يعنى ټوله بادشاهي او تصرفات د الله تعالى

دي نو هغه حاجت روا او حقدار د بندگي دے - او

دے دواړه توجيها تو ته قرطبي اشاره کړيده -

وَاللّٰهُ لَامٌ د پاره د ملک او عبيدیت او تصرف دے -

أَهْلُ الْكِتَابِ لَكَانَ خَيْرًا

ضرور غورہ یہ دہ

کتاب والو

لَهُمْ مِنْهُمْ الْمُؤْمِنُونَ

مؤمنان دی

بعض دے دوی تہ

دوی لہ

وَأَكْثَرُهُمُ الْفَاسِقُونَ ۝۱۱۰

نا فرمان دی -

دے دوی تہ

اد دیر

۱۱۰۔۔ دا متعلق دے دے وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ سَرَّةٌ أَوْ يَه مَبْنِيحْ
کنس جملے معترضے دی او یہ دیکھن دیر ترغیب او تیزی ورکول
مقصد دے دے یہ دعوت کولو یا ندے او فائدہ دے دعوت
ذکر کوی یہ وصف دے خیریت سرہ یعنی دعوت سبب دے خیریت
(غورہ والی) دے دے یہ نیز دے اللہ تعالیٰ۔

کُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ، دا خطاب اول صحابہ کراموتہ دے او بیا شامل
دے دے دے هغوی تابعدارانو تہ ترقیاً متہ پورے یہ صفت دے
دعوت کولو سرہ۔ یہ گان او لفظ دے کُنْتُمْ کنس دے اقوال
دی اول قول دادے چہ کان فعل ناقص دے او خیرامۃ خیر
دے او دا کان دے دوام دے نسبت دے یارہ دے لکہ گان اللہ
خَفُورًا رَحِيمًا، او گان فَاحِشَةً وَسَاءَ سَبِيلًا۔

دویم قول دادے چہ کان ناقص دے او پمخیلہ معنی
(انقطاع دے ماضی) سرہ دے یعنی کُنْتُمْ فی الْوُجُوهِ الْمَحْفُوظِ
او فی عِلْمِ اللّٰهِ او فی الْکِتَابِ السَّابِقَةِ رَدِّ تاسو یہ کتاب دے
تقدیر کنس یا یہ علم دے اللہ تعالیٰ کنس یا یہ مخکنو کتابو نو کنس۔
دریم قول دادے چہ کان زیاتی دے دے یہ معنی دے أَنْتُمْ
سرہ او دا قول دے فراء دے یہ دیکھن اول قول غورہ
دے۔ خیر اسم تفضیل دے مصاف دے نکرہ تہ او هغه
یہ معنی دے جمع کنس دے یعنی دیر امتونہ۔

أَخْرَجَتْ، مراد دے اخراج تہ ظہور او خوریدال دی اوقاعل

دَاخِرَاجِ اللّٰهِ تَعَالٰی دے او یہ دیکھیں اشارہ دہ چہ دَا اِمت د
وَجَّ دَعْوَتِ نَهْ بِنَاكَرِهْ اَوْ مَشْهُور دے۔

لِلنَّاسِ مَتَعْلَقِ دے دَخِيرِ سِرِّهْ يَا دَاخِرِجَتِ سِرِّهْ اَوْ لَامِ
دَيَارِهْ دَا انْتِفَاعِ دے۔

تَا مُرُونِ بِالْمَعْرُوفِ وَكُتْهُوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ، دَا صِفَتِ دے یہ
معنی دَا شَرْطِ سِرِّهْ يَاعِلَتِ دے دَيَارِهْ دَخِير۔ اَوْ جَاهِدِ وَثِيلِي
دِي چہ رَا دُ لَفْظِ دِلْتَهْ پَتِ دے نو معلومہ شَوْكِهْ چہ سَبَبِ دَا
خَيْرِيَّتِ (غُورِهْ دَالِي) اَمْرِ بِالْمَعْرُوفِ اَوْ نَهْيِ عَنِ الْمُنْكَرِ دے
قَرْطَبِي وَثِيلِي دِي هَرْ كَلَهْ چہ دَا دے اِمتِ نَهْ خَوْكِ دَا كَارِ
پَرِي دِي نو دَوِي قَابِلِ دَا ذِمِ اَوْ دِي دِي وِي اَوْ دَا يَهْ سَبَبِ
وِي دَا دَوِي دَا هَلَاكَتِ دَيَارِهْ۔ اَلْوَسَى وَثِيلِي دِي چہ مَعْرُوفِ
بَتُولِ طَاعَاتِو تَهْ اَوْ مَنكَرِ بَتُولِ مَعَاصِيَو تَهْ شَامِلِ دے اَوْ دَا
ابنِ عَبَّاسِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا تَهْ يَّهْ تَقْلِ رَاوِ پِي دے چہ لَوُتْ
مَعْرُوفِ كَلِمَهْ دَا تَوْحِيدِ دَهْ اَوْ لَوُتْ مَنكَرِ تَكْذِيبِ (شَرْكِ)
كُولِ دِي۔ ابنِ كَثِيرِ دَا فَضِيلَتِ دَا دے اِمتِ دَيَارِهْ دَا دے
آيَتِ يَهْ تَفْسِيرِ كُنْ تَقْرِيْبًا اَوْ اِيْشَتِ اَحَادِيْثِ ذَكَرِ كَرْيَدِي۔
وَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ، مَرَادِ دَا اِيْمَانِ نَهْ اِيْمَانِ كَامِلِ دے
يَعْنِي اِيْمَانِ شَرْعِي۔

سوال :- اِيْمَانِ خَوْ مَخْبِسِ دے یہ دَعْوَتِ كُولِ يَا نَدَا تَهْ
يَّهْ وَلے رَوَسْتُو ذَكَرِ كَرْيَدے دے ؟
جواب :- دِلْتَهْ مَقْصِدِ سَبَبِ دَا غُورِهْ دَالِي دے دَا نَوْرِ
اِمْتُونِو تَهْ اَوْ وَصْفِ دَا اِيْمَانِ كُنْ بَتُولِ شَرِيْكَ دِي لِيَكُنْ
دَا دے اِمتِ خُصُوصِيَّتِ كَثَرِ دَعْوَتِ دے دَا دے وَجَّ
تَهْ دَعْوَتِ يَّهْ مَخْبِسِ ذَكَرِ كَرْيَدے دے۔

جواب :- مَرَادِ دَا دِيْنَهْ دَوَامِ اَوْ كَلْكِ وَاَلْ دے یہ اِيْمَانِ
بَا نَدَا تَهْ تَرْمَرْ كَلَهْ پَوْرے اَوْ سَبَبِ دَا هَفْ دَعْوَتِ كُولِ دِي نو
دَا ذَكَرِ دَا اِثْرِ دے رَوَسْتُو دَا مَوْثِرِ نَهْ۔

وَلَوْ اَمِنَ اَهْلُ الْكِتَابِ لَكَانَ خَيْرًا لَّهُمْ، دِلْتَهْ مَرَادِ دَا اِيْمَانِ

لَنْ يَضُرَّكُمْ وَلَا أَذَى ط

ہیچے ضرر نہی درکولے دوی تاسو تہ مگر بدرد د خل

وَأَنْ يُّقَاتِلُوكُمْ يُولُوكُمْ

اواکہ چرے دوی جنگ اوکری تاسو سرہ نو اویہ کورخوی تاسو تہ

نہ ایمان دے پشان دے امت یعنی چہ دھے ایمان شرعی سرہ امر بالمعروف او نہی عن المنکر یوحائے کریشی نو دوی بہ ہم یہ صفت دے خیریت کیں داخل شی او یہ دے معنی سرہ داربط لری دے کُتْمُ خَيْرٌ اُمَّةٍ سرہ او پدیکیں مقصد دعوت درکول دی کتابیا نو تہ روستو دے ذکر د خباثاتو دے هغوی تہ چہ مخکین تیر شویدی۔

لَكَانَ خَيْرًا لَّهُمْ، دلتہ خیر تفضیلی مراد دے یعنی دے ایمان قائلے یہ یہ دنیا و آخرت کیں دوی تہ حاصل شی او ہرچہ دے دوی ایمان دے (ایمان غیر شرعی) نو دے هغ قائلے صرف یہ دنیا کیں دی چہ مالوتہ او مرتبے او مشری یہ هغ سرہ یہ دنیا کیں حاصلیری او یہ آخرت کیں ہلاکت دے۔ یا خیر فی نفسہ مراد دے معنی تفضیلی پکین نیشہ حکہ چہ دے دوی یہ کفر کیں ہیچ خیریت نیشہ دے۔

مِنْهُمْ الْمُؤْمِنُونَ وَ أَكْثَرُهُمُ الْفَاسِقُونَ، دے حائے تہ تقسیم دے اہل کتابو ذکر کوی دوی قسمو نو تہ او دے ہر قسم لس لس حالات ذکر کوی۔

فَاسِقُونَ، یہ مقابلہ دے مؤمنون کیں یہ معنی دے کافرون سرہ دی ہرکہ چہ کفر دے دوی یہ سبب دے ضد او عناد سرہ و دے و جے تہ فاسقون یے ذکر کرلو۔

الَّذِينَ لَا يُنْصَرُونَ ۝۱۱۱

شاہانے بیا پہ ددوی سرہ ہیٹھ مدد نشی کیدلے ۔

ضَرَبَتْ عَلَيْهِمُ اللَّهُ لَهَ آيِينَ

تہا پہ کپے شوے دے پہ دوی باندے ذلت ہر خائے

مَا شَقِوْا إِلَّا بِحَبْلِ مِنَ اللَّهِ

چہ دوی او موندلے شی مگر چہ (منگو لے او لگوئی) پہ رستی د اللہ تعالیٰ باندے

۱۱۱ :- یہ دے آیت کیں درے احوال د فاسقینو اہل کتابو ذکر کوی ۔ او دا درے واہہ پیشنگوئی دی چہ اللہ تعالیٰ د صحابہ کرامو د پیارہ رشتینے کپیدی او آیت یہ بارہ د یہودیانو کیں دے ۔

إِلَّا آذَى، آذی د ژبے پہ ذریعہ سرہ ضرری کلمات وئیل دی ۔ طعن کول پہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم او کلمات شرکیہ او بہتانو تہ یہ مؤمنانو باندے، ردے بدے وئیل او سب و شتم کول داہم ضرر دے دے دے وجہ دا استثناء متصلہ دہ ۔

وَأِنْ يُقَاتِلُواكُمْ يَوْمَ لُؤْكُمُ الَّذِينَ يَرَارُ، یعنی قتال تاسو سرہ نشی کولے د وجہ د جین ریز دلج) نہ ۔ اذبار یے وئیلے دے ظہور (شاہانے) یے تہ دے وئیلے حکمہ چہ پہ دے لفظ کیں ددوی دیر توہین او بے عزتی دہ ۔

ثُمَّ لَا يُنْصَرُونَ، یعنی یہ وخت د قتال یا بغیر د قتال نہ ہم ددوی سرہ نصرت نشی کیدلے او دا د اِنْ يُقَاتِلُواكُمْ د لاندے نہ دے داخل حکمہ چہ عدم نصرت ددوی مشروط تہ دے پہ شرط د قتال پورے بلکہ عامو اوقاتو تہ شامل دے او ثم دلتہ د تعقیب ذکر د پیارہ دے ۔

وَحَبْلٍ مِّنَ السَّائِسِ وَبَاءُ وُ

او پہ رسق د خلقو (مؤمنان) نہ او اختہ شوے دی دوی

بِغَضَبٍ مِّنَ اللَّهِ وَضَرِبَتْ عَلَيْهِمُ

پہ غضب د اللہ تعالیٰ د طرف نہ او تپاہ شوے دے پہ دوی باندے

الْمَسْكَنَةِ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانُوا

خواری دا پہ دے سبب سرہ چاہ یقینا دوی

يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ

کفر کوڈ پہ آیاتو د اللہ تعالیٰ سرہ او قتل کول تے

الْأَنْبِيَاءَ بِغَيْرِ حَقِّ ط

پیغمبران پہ غیر د جرم شرعی نہ

ذَٰلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا

دایہ دے سبب چہ دوی نافرمانی کولہ او د دوی چہ

يَعْتَدُونَ ﴿١١٣﴾

د حد نہ تے تیروتل کول۔

۱۱۳۔ پہ دے آیت کنس د دوی او و حالات ذکر کوی۔

ضَرِبَتْ عَلَيْهِمُ الدَّلِيلَةُ، د ضرب کنایہ دہ د تپا پے وھلو نہ
پہ سکھ باندے لکھ چہ ہوزہ تپاہ پہ ہنہ کنس پیوست او
کلکھ دی پہ ہیچ نہ جدا کیوی دارنگ ذلت ہم پہ دوی
پورے جوخت او پیوست دے۔ مصداق د ذلت جز یہ
اخستل دی پہ وخت د غلبے د اھل اسلام کنس۔ دارنگ پہ
جنگ کنس د دوی مالو نہ غنیمت کنس راوہل او دوی قید
کول دی۔ او ذلت د دوی پہ نفسونو کنس۔ مغل او نور
خسیس اخلاق دی۔

اَيُّسَمًا تَقْفُوا، داد تعميم د مکان د پاره دے۔ ثقف موندل
دی هغوی لره سره د قدرت نه په هغوی باندے۔ یعنی که
په میدان جنگ کښ وی یا بل ځائے وی۔

اَلَا يَحْزِلُ مِّنَ اللّٰهِ وَحِيلٌ مِّنَ النَّاسِ، مراد د حیل الله
او حیل الناس نه عهد د دے دے چه په هغه سره عصمت
د مالونو او د وینو د دوی حاصل شی لیکن د جزئې نه نه
خلا صیبری هغه ذلت به په دوی باندے باقی وی یا مراد
د حیل الله نه اسلام او حیل من الناس نه اتباع د لارے
د مؤمنانو ده نو په داسے وخت کښه دوی هر قسم ذلت نه
په شی (آلوسی)۔

وَبَاۗءُ ذٰلِكَ يَغْضِبُ مِّنَ اللّٰهِ، د دے تفسیر په سوره بقره کښ تیر
شویدے۔

وَصَرِيۡتٌ عَلَيْهِمُ التَّسَكُّنَةُ، یعنی دوی خپل حال د فقرې او
د مسکینې ښکاره کوی اگر چه مالدار وی او دا د وچه د بخل
او حرص د دنیا او د ناشکری د وچه نه۔

ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ كَانُوۡا يَكْفُرُوۡنَ بِآٰیٰتِ اللّٰهِ، په دیکښ ذکر د
اسبایو د غضب او مسکنت دے د دے تفسیر په سوره
بقره کښ ذکر شویدے۔

فَاَثَرُهُ :- داسے په سوره بقره سلا کښ تیر شویدی او د
دواړو آیاتو په مینځ کښ فرق دے په څو وجو هوسره۔
اول وچه داده چه هلته ذلت او مسکنت یې جدا ذکر کړل۔
دویم دا چه هلته یې مسکنت د غضب نه مخکښ ذکر کړل
دے او دلته یې الا بحیل من الله استثناء ذکر کړیدل۔

دریم هلته یې مسکنت د غضب نه مخکښ ذکر کړل دے
او دلته یې روستو ذکر کړی دی۔ څلورم هلته یې النبیین
ذکر کړل دے او دلته یې الانبیاء ذکر کړی دی اصل
وجه د فرق داده چه هلته ذکر وړ حالت د یهودیانو
مخکښ د نزول د قرآن نه په زمانه د موسی علیه السلام

کتب او دلتہ ددوی حال ذکر کوی پہ وخت د نزول د
 قرآن کتب - تفصیل د اول فرق دادے چہ ہلتہ ددرے
 وارو اسباب مشترک وڈ نو یوحائے ئے ذکر کول او دلتہ
 د ذلت سبب عدم ایمان دے پہ آخری رسول او قرآن
 باندے پہ قرینہ د کو امن اهل الکتاب لکان خیرا لہم
 سرہ او د غضب او مسکنت اسباب روستو ذکر دی - وجہ د
 دویم فرق دادہ چہ یہ دے سورت کتب مخکین اعتصام
 بحبل اللہ ذکر کریں دے نو اهل کتابو تہ ئے د ہغے
 ترغیب ورکرو چہ تا سو یہ د ذلت نہ پہ اعتصام سرہ
 بیج شیخ او سورہ بقرہ کتب ددے ذکر تہ دے شوے او ددریم
 فرق وجہ دادہ چہ پہ سورہ بقرہ کتب ذلت او مسکنت پہ
 سبب د تبدیل د نعمت د اللہ تعالیٰ سرہ مراد وڈ نو مراد
 د مسکنت نہ ہغہ حال دے چہ پہ ہغہ زمیندارانو باندے
 بتکارہ کیڑی چہ ددین لحاظ تہ کوی او دلتہ مسکنت د
 حرص د دنیا او د محل او ناشکری د وجہ نہ مراد دے -
 وجہ د خلورم فرق دادہ چہ النبیین او الانبیاء دوارہ
 صیغے د جمع د وجہ د الف لام تہ دلالت کوی پہ کثرت
 باندے لیکن النبیین قرآن کریم د تہولو انبیاء د پیارہ ذکر
 کریں دے لکہ پہ سورہ مریم ص ۱۱۱ او احزاب ص ۱۰۱ او زمزم ص ۱۰۱
 کتب - او الانبیاء ئے صرف د بنی اسرائیلو د انبیاء د پیارہ
 ذکر کریں دے پہ وصف د قتل سرہ لکہ پہ سورہ بقرہ
 ص ۱۱۱ او سورہ عمران ص ۱۱۱ ، ص ۱۱۱ او سورہ نساء ص ۱۱۱ کتب -
 یا بغیر د وصف د قتل تہ لکہ سورہ مائدہ ص ۱۱۱ کتب نو پہ
 سورہ بقرہ کتب مقصد ذکر د خیانتو نو د اهل کتابو دے
 نو ہلتہ ئے داسے لفظ ذکر کرو چہ ہغہ دیر دلالت کوی
 پہ کثرت باندے او دلتہ صرف ذکر د حال قبیحہ ددوی
 ذکر کول مقصد دے نو ہغہ لفظ ئے وارو وجہ دوی
 پورے خاص دے رد اللہ اعلم بحکم کلامہ - ۲ -

لَيْسُوا سَوَاءً ۖ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ

نہ دی دوی برابر بعض د کتاب والو نہ یو

أُمَّةٍ قَالِمْهٖ يَتَّبِعُونَ آيَاتِ اللَّهِ

دلہ دہ کلکہ پہ دیں پاندے لولی دوی آیاتو نہ د اللہ تعالیٰ

الْبَاءِ الْيُسْجُدُونَ ۝۱۱۳

پہ دختونو د شپہ کنس او دوی سجدے کری۔

۱۱۳۔ یہ دے درے آیاتونو کنس دویم قسم اہل کتاب ذکر کری
چہ مخکنس یے دوی تہ مؤمنون وئیلے دی او ددوی ہم لس
حالات د مدح ذکر کری۔ پہ دے آیت کنس دھتے نہ درے
ذکر کری۔

لَيْسُوا سَوَاءً، دا مستقلہ جملہ دہ پہ دے کنس رد دے
پہ ہتہ چایاندے چہ ہتہ اہل کتاب رچہ ایمان یے پہ آخری
نبی باتدے راویے دی) ناکارہ گنری لکہ چہ ابن عباس
رضی اللہ عنہما تہ نقل دی چہ کلہ عبد اللہ بن سلام او
دھتہ ملگرو اسلام قبول کر نو نورو یہودیانو وئیل چہ دا
شریان خلق دی خکہ چہ دین د مشرانو یے پریخوردے دے
حاصل جواب دا دے چہ پہ دے مؤمنانو رچہ پہ آخری
نبی یے ایمان راویے دے) کنس ہول د خیر صفات دی نو
دوی د مخکنو ذکر کرے شوڈ کتابیانو پیشان مہ گنری۔

مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ أُمَّةٌ، دا تفصیل دے د فرق ذکر کولو دپار
پہ میتخ د دواہو د لو کنس۔ او صاحب اللباب وئیلی دی چہ
پہ دے اہل کتابو کنس مخکنی ادیانو والا او مسلمانان ہم
داخل دی پہ دلیل د حدیث د مستند احمد سرہ چہ نبی صلی
اللہ علیہ وسلم یوہ شپہ موخ د ماسخوتن دوستو کرواویا
د کور تہ را او وتلو او خلقو د موخ انتظار کوڈ نو ہتہ
اوفرمائیل چہ نیشہ ہیخوک د ادیانو والو نہ چہ اللہ تعالیٰ لہ

یہ داسے وخت کتب یا دوی غیر ستاسو تہ اودا آیت یے
 اولوستلو۔ ابو حیان ہم وئیلی دی چہ مراد اہل کتاب تہ
 قرآن والا دی چہ نور اہل کتاب دے دوی سرہ برابرتہ وی۔
 قایمہ پہ معنی دے مستقیمہ دے مجاہد وئیلی دی چہ پہ
 معنی دے عادلہ (عدل والا) دے۔ قتادہ اور بیج وئیلی دی
 چہ قایمہ علی کتاب اللہ و حد و دہ، راولا دوی پہ کتاب
 دے اللہ تعالیٰ او احکامو دے (ہخہ) یا پہ معنی دے قیام کو دے نکلی پہ
 مونخونو کتب۔

یثرون آیت اللہ اناء الیل، اناء پہ معنی دے وختونو دے شپہ کتب
 دے مابینام دے وخت تہ تر مونخ دے صبا پورے ہولو وختونو تہ شامل
 دے اودا پہ طریقہ دے تقسیم سرہ دے یعنی دے قرائضو تہ
 علاوہ خوگ پہ اول دے شپہ کتب قرآن لولی او خوگ پہ مینخ
 کتب او خوگ پہ آخر کتب۔ او مراد دے دے تہ لوستل دے قرآن
 دی پہ مونخ کتب اشارہ دے چہ اہم مقصد پہ مونخ دے شپہ
 کتب قرآن لوستل دی۔ او ہر کلاہ چہ دے شپہ دے مانجھ داسے
 اہتمام کوی نو دے ورٹے خو ضرور کوی دے دے وجہ تہ دے ورٹے
 ذکرے تہ دے کرے۔

وہم یسجدون، یعنی سجدہ کوی روستو دے لوستلو دے قرآن تہ
 سجدہ دے مانجھ یا سجدہ دے تلاوت یا مراد دے سجدے تہ
 مونخ دے پہ ذکر دے جزء سرہ او مراد تریبہ کل دے۔ یا
 مراد دے سجدے تہ خشوع او خضوع او حکم دے اللہ تعالیٰ
 منل دی پہ ہر وخت کتب۔ تو پہ دے آیت کتب دوا توجیہ
 دی اول دا جدا جدا صفتونہ دی یعنی استقامت پہ دین،
 او قرآن لوستل، او مونخ کول۔ دویمہ توجیہ دا چہ یو
 صفت دے یعنی پہ مانجھ کتب قیام کوی او پہ ہفتے کتب قرآن
 لولی او بیا سجدہ کوی۔ ذکر دے قیام او سجدے دے دے وجہ تہ
 او کروچہ دادولہ دے شپہ پہ مونخ کتب او بدہ وی ذکر کوع
 تہ او دارنگ پہ سورہ زمزم کتب دی۔

يَوْمَ مَنُونٍ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ

ایمان داوری دوی یہ اللہ تعالیٰ ادیہ دیرخ روستیہ باندے

وَيَا مَرْوُونَ يَا لَمَعْرُوفٍ وَيَنْهَوْنَ

اد حکم کوی یہ نیکی سورہ اد منع کوی

عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُسَارِعُونَ

د بدی نہ اد کوشش کوی دوی

فِي الْخَيْرَاتِ ط وَأُولَئِكَ

یہ نیکو کارونو کیں اد دفعہ کسان

مِنَ الصَّالِحِينَ ۱۱۳

د دے دے نیکانو نہ دی۔

۱۔ یہ دے آیت کیں د دوی نور شہید صفتونہ ذکر کوی ۔
 مخکین یے ہغہ صفتونہ ذکر کپل چہ یہ یہودیانو کیں موجود
 وڈ اوس ہغہ صفتونہ ذکر کوی چہ یہ دے سورہ امتیاز راجی د
 اہل حق او اہل باطل ٹککہ چہ دا صفتونہ اہل کتابو پریخودے
 وڈ۔ او مایہ الا شتراک مخکین وی یہ مایہ الا متیاز باندے
 (ہغہ خیر چہ سبب د شرکت وی ہغہ مخکین وی یہ ہغہ خیر
 چہ سبب د امتیاز وی) د دے ویجے نہ ایمان او امر بالمعروف
 اونہی عن المنکر یے د مخکین صفتونہ روستو ذکر کپل۔
 يَوْمَ مَنُونٍ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ، مراد د ایمان نہ شرعی ایمان
 دے پشان د ایمان د صحابہ گرامو او داسے ایمان یہ یہود
 او نصارا و کیں نہ وڈ۔

وَيَا مَرْوُونَ يَا لَمَعْرُوفٍ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ، یہ دے
 کیں ہم تعریض دے یہ یہود او نصاری باندے ٹککہ چہ
 ہغوی کار د دعوت د حق پریخودے وڈ بلکہ د دے
 برعکس عمل یے کولور د منکراتو طرف تہ دعوت او د

وَمَا يَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ

او ہفتہ چہ گزوی خہ د نیک کار تہ

فَلَنْ يَكْفُرُوا ط وَاللّٰهُ

نو ہیرے یہ محروم نشی د ثواب د ہفتہ او اللہ تعالیٰ

نیک کارونو نہ منع کول پے کول

وَيُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ ، د ا صفت جامعہ دے تلوو صفتونو
د خیر لہرہ کہ د نفس سرہ تعلق لری او کہ د غیر سرہ او
مسارعت یہ خیر کنیں دلالت کوی یہ دیر رغبت کولو باندے
یہ خیرات کنیں او یہ دے کنیں ہم تعریض دے یہ یھودیانو
باندے چہ ہغوی کوشش کوی یہ کارونو د شر کنیں . مسارعت
یہ اصل کنیں دیر اہم کار بل اہم باندے مخکنیں کولو تہ
وئیلے شی لکہ چہ تعارض راشی د فرض عین او فرض
کفائی نو فرض عین بہ اول کوی یا تعارض راشی یہ فرض
اوسنت عمل کنیں نو د فرض عمل بہ ویراندے کوی -
د امر بالمعروف او نہی عن المنکر نہ دوستو دا صفت
پے ددے وجہ نہ ذکر کرو چہ یہ امر بالمعروف اونہی
عن المنکر کنیں د اھم قال اھم او مرتبو لحاظ کوئی - او دا
صفت د مداح دے او ہرچہ عجالت دے نو ہفتہ مخکنیں
کول د غیر ضروری دی یہ ضروری باندے او دغہ صفت
د بدی دے -

وَأُولَٰئِكَ مِنَ الصَّالِحِينَ ، یہ صفت د صلاح کنیں زیاتوالے
یہ اسلام باندے ددے وجہ نہ د انبیاء علیہم السلام
یہ دعا او صفت کنیں دا وصف ذکر دے لکہ دعا د سلیمان
علیہ السلام سورہ نمل ۷۱ کنیں او داسے صفت یہ سورہ
بقرہ ۱۲۸ او سورہ الانبیاء ۷۷ ، ۷۸ کنیں ہم دے -

عَلَيْكُمْ يَا مُتَّقِينَ ﴿١١﴾ إِنَّ الَّذِينَ

خہ علم لری یہ متقیان و باندامے - یقیناً ہذا کسان

كَفَرُوا لَكَ تَغْفِي عَنْهُمْ

چہ کفریہ کہے دے ہیچرے   یہ دفع تہ کری   دَ دوی تہ

أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ مِنْ

مالوتہ د دوی او ته اولاد د دوی د عذاب د

اللَّهُ شَيْئًا وَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ

اللہ تعالیٰ ہمیں شہید کرے اور دینہ کسان اور

النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿١١٤﴾

والا دی دوی پہ پہ ہتے کیں ہمیشہ دی -

۱۵۔ یہ دیکھیں بشارت دے او لوئے شان ذکرکوی د سیر
شومے صفاتو والو ادیو صفت د هغوی ذکرکوی۔

وَمَا يَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ، ضمیر راجع دے امت قاتلہ تہ۔

فَلَنْ يَكْفُرُوْهُ، دلتہ مراد کفر نہ کثواب کے عمل نہ محروم
 کیدل دی او کے معنی دے نہ دا متعدی کہے شویدے
 دہ مفعول نہ اگرچہ کفر یہ معنی مشہور ہے سورہ متعدی
 وی یو مفعول تہ۔

وَاللّٰهُ عَلِيمٌ بِٱلْمُتَّقِينَ، علم کے اللہ تعالیٰ اگرچہ عام کے لیکن تخصیص پئے یہ متقیانوپورے کے ترغیب کیلئے دے۔

۱۱۰۔ داتخوئیف اخروی دے دوستو د بشارت تہ۔ ہر کلمہ چہ
لَئْسُوا سَوَاءً کس دوه فریقو تہ اشارہ وہ او د یو فریق ذکر
یے پہ مِنْهُمْ اُمّہ سرہ او کہو تو اس دویم فریق دھغوی
مقابل ذکر کو۔

لَنْ نَعْنِيَ عَنْهُمْ آثَا لِهُمْ وَلَا أُولَٰئِكَ هُمْ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا، داسے
دے سورۃ پہ آیت سنا کہیں ہم تیر شویدی ذکر ارجہ

مَثَلُ مَا يُنْفِقُونَ فِي هَذِهِ

مثال دہفقہ غریز چہ خرچ کوی ئے دوی دپارہ د دے

الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا كَمَثَلِ رِيحٍ

ڈوند دنیوی پشان د حال دہفقہ سیلج دے

فِيهَا صِرَاصٌ أَصَابَتْ حَرْثَ قَوْمٍ

چہ پہ ہفقہ کیں مٹا کھل دی اور سیدی فصل دیو قوم تہ

ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ فَأَهْلَكْتَهُمْ

چہ ظلم ئے کرے دی پہ مٹاؤن خپلو باندے نو تباہ کوی ہفقہ لہرہ

وَمَا ظَلَمَهُمُ اللَّهُ وَلٰكِنْ

او ظلم نہ دے کرے پہ دوی باندے اللہ تعالیٰ لیکن

أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿١١﴾

دوی پہ خپلو مٹاؤن باندے ظلم کوی -

دادہ چہ ہلتہ ردوڈ پہ تصاری کا فرانوباندے او دلته ردے پہ یہودیانو کا فرانوباندے او دوارہ دے مالدارے وے او اولاد او تابعداران ئے دیر وڈ او یہ ہفقہ سرہ ئے فخر کوڈ۔ لیکن آیت تلو کا فرانوتہ عام دے۔

۱۱۔ دا جواب د سوال دے۔ سوال دا وڈ چہ دا کا فران خوپہ دنیاکیں کلہ کلہ مالونہ پہ صحیح مصارفو کیں خرچ کوی نو دغہ دوی تہ فائدہ وے نہ ورکوی؟ حاصل جواب دادے چہ ہفقہ د دوی د ظلم د وچ نہ برباد شوے دی او د دے دپارہ مثال ذکر کوی۔

فِي هَذِهِ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا، پہ دے کیں دودہ توجیہات دی اول داچہ مراد د انفاق نہ خرچ کول دی پہ صحیح مصارفو کیں سرہ د کفر او شرک نہ او فی دپارہ د ظرفیت

دے او دا قید واقعی دے حُک کہ چہ ہر اتفاق صرف پہ دنیا
 کنس وی - دویم دا چہ مراد د اتفاق نہ خرچ کول دی د
 دنیوی ترقی د پیارہ لکہ د دنیا د اقتدار او حصول د پیارہ یا
 د ریاء او سمعت د پیارہ چہ خلق یے پہ دنیا کنس تعریفولہ
 او کبری یا ہغہ چہ عوامو یہودیانو پہ خیلو ملایانو باندے
 خرچ کوڈ او هغوی بہ حق پتھولو نو دا اتفاق د اللہ تعالیٰ
 د رضا د پیارہ نہ دے نو یر باد دے - او فی دلتہ اجلہ دے
 یعنی خرچ کوی دوجے د دنیوی ژوند نہ -

کُتْلِ رِيحٍ فِيهَا صِرٌّ أَصَابَتْ حَرْثَ قَوْمٍ، یہ معنی د صبر
 کنس دومہ اقوال دی اول قول د اکثر اهل لغت او ابن عباس
 رضی اللہ عنہما او قتادہ نہ روایت دے چہ سختہ یختی چہ
 سوز و ژنکے د فصل دی یا گھٹ او دویم قول ابن الانباری د ابن
 عباس رضی اللہ عنہما پہ روایت سرہ نقل کرے دے چہ صِرٌّ
 یہ معنی د اور یا گرمہ سیل دے چہ فصل لہ او سیزی أَصَابَتْ
 صفت د ریح دے -

ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ، دا ضمیر ونہ راجع دی الَّذِينَ يُنْفِقُونَ تہ
 او مراد د ظلم نہ کفر او شرک دے دا قول د ابن عطیہ او
 زمخشری دے یا ضمیر ونہ راجع دی قوم تہ او صفت دے
 د پیارہ د قوم یعنی دا سے قوم چہ ظلم یے کریدے - پد صفت
 کنس اشارہ دہ چہ د دنیا عذاب پہ سیل وغیرہ سرہ پہ ہغہ
 ظالمانو باندے راجی چہ کفر او شرک یے کرے وی یا نور
 کبیرہ کنا ہوتہ یے کرے وی او پہ روستو توجیہ سرہ د
 ظلم معنی لغوی ہم احتمال لری یعنی فصل یے بے موسمہ
 بے وختہ کرے وی نو حُک ہلاک شی -

وَمَا ظَلَمَهُمُ اللَّهُ، اشارہ دہ چہ عذابونہ د دنیا او آخرت د
 طرف د اللہ تعالیٰ نہ ظلم نہ دے بلکہ عدل دے -

وَلَكِنْ أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ، ہر گناہ کوڈ نیکے عُخَان لہ حصہ
 د ثواب او برکت کمہ کپی د دے وجہ نہ وٹیلے شی چہ دغہ

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا

اے ایمان والو نہ نسی

بَطَانَةً مِّنْ دُونِكُمْ لَا يَأْلُونَكُمْ

دوستانہ دراز سواستاسو نہ (دبل چاسرہ) ہغوی کیے نہ کوی

خَبَالًا طُودُوا مَا عَنِتُّمْ قَدْ

یہ روانی ستاسو کتب، خو خوی ہغہ خیز چاہ تاسو لہ تکلیف در کوی یقیناً

بَدَلَتِ الْبَغْضَاءُ مِنْ أَفْوَهِهِمْ

بتکار شوی دہ کینہ د خلو د ہغوی نہ

وَمَا تَخَفِي صُدُّهُمْ أَكْبَرُ

ادھتہ چاہ پت ساق سینے د ہغوی دیرے لوے دے

قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ الْآيَاتِ إِن كُنتُمْ

یقیناً بیان کرے مونو تاسو تہ لے د (دشمنی ددوی) کہ یق تاسو

تَعْقِلُونَ ﴿١٨﴾

چہ عقل لرق -

شخص یہ خان باندے ظلم کرے دے -
 فائدہ :- یہ کوم خائے کتب چہ دوام یہ ظلم یا کفر او شرک
 صرف مراد دی تو ہلتہ گائوا انفسہم ذکر کیدی لکہ یہ
 سورت بقرہ سک اعراق ستا، سک تو یہ سک نحل سک او
 سک عنکبوت سک کتب روم سک کتب او کوم خائے کتب چہ
 مطلق ظلم مراد دی تو ہلتہ گائوا نہ ذکر کوی لکہ یہ
 دے آیت کتب او یہ سورہ یونس سک کتب -
 سک :- یہ دے آیت کتب خلوم اصل او ادب ذکر کوی او یہ دے
 کتب مقصد اجتناب دے د پیدا کید لو د فساد او اختلاف
 نہ یہ کورنی د مؤ منانو کتب -

وئیلے شی اکثر متعدی کیڑی یو مفعول تہ اوکله متعدی کیڑی
 دوہ مفعولونو تہ نو خَبَّالًا یا مفعول ثانی دے بنا یہ دویم
 قول یا ندے یا حرف جر حذف دے یعنی فی الخَبَال - خَبَال
 یہ لغت کنس داسے مرض او سستی دہ چہ انسان یا حیوان
 تہ عارض شی نو یہ ہفہ کنس فساد پیدا کوی او یہ معنی ک
 فساد سرہ استعمالیڑی لکہ یہ سورہ توبہ سگ کنس - نو معنی
 دا دہ چہ دوی ہیخ کیم نہ کوی ستاسو یہ فساد کنس یعنی
 ستاسو یہ مینخ کنس شرو نہ جوہوی یا ستاسو یہ مینخ کنس
 اختلاف او دشمنی پیدا کوی یا ک تور و بدنی او مالی نقصانو نو
 یہ بارہ کنس کوشش کوی۔

وَلَوْ مَا عَنِتُّمْ، دا دویم علت دے - ما مصدریہ دے او
 علت سخت مشقت تہ وئیلے شی - پہ اولہ جملہ او دویمہ
 کنس فرق دا دے چہ اول خودوی ستا ک دین پہ وراستولو
 کنس کوتاہی نہ کوی او چہ د ہفہ تہ عاجز شی نو کوشش کوی
 چہ تاسو یہ لوکے دنیوی تکلیف کنس و اچوی یا دا چہ دوی
 کوشش کوی یہ فساد ستاسو کنس او چہ داسے او نہ کوی نو
 یہ زیرہ کنس د ہفہ تمنا کوی۔

قَدْ يَدَّاتِ الْبَغْضَاءُ مِنْ أَقْوَاهِمُ، دا دریم علت دے -
 بغضاء او بغض پہ اصل کنس ک زیرہ صفت دے لیکن ک
 دوی پہ ڈیو دا کلمات وئیل دا علامت دے ک دوی پہ
 بغض باندے۔

سوال :- منافقانو خو پہ خُله یا ندے اظہار ک بغض ک مؤمنانو
 سرہ نشی کو لے؟

جواب لہ :- ک سخت بغض ک وجہ نہ کلہ بے اختیارہ کلمات ک
 دشمنی ک دوی ک خلو نہ بشکارہ کیڑی۔

جواب لہ :- قتادہ نہ روایت دے چہ دا بشکارہ کول ک دوی پہ
 مینخ کنس مراد دی چہ پہ کورنی کنس غیبتو نہ ک مؤمنانو کوی
 او پہ ہغوی باندے تہمتو نہ لگوی (الوسی، ابو حیان)۔

هَآآَنَتُمْ أَوْلَآءَ تَحِبُّوْنَهُمْ وَلَا

خبردار تاسو اے مؤمنان مینہ کوئی (خیر خواہی) دے دوی سہی او

يُحِبُّوْنَكُمْ وَشَوْصَتُونَ يَا لَيْكُنْ

دوی مینہ تہ کوئی تاسو سرہ او ایمان لوقی تاسو یہ کتابونو

كَلِمَةٍ وَإِذَا لَقَوْكُمْ قَالُوا آمَنَّا بِ

ہولو باتدے او ہر کلمہ چہ دوی تاسو سرہ مخاخ شی دوی داتی موتہ ایمان لاوہے دے

وَإِذَا خَلَوْا عَصَوْا عَلَيْكُمْ إِلَّا نَامِلًا

او ہر کلمہ چہ دوی جدا شی چکو تہ لگوی ستاسو (ترقی) یہ دے سہی یہ سر نو ک کو تو خلو یا تہ

مِنَ الْغِيْظِ قُلْ مُوتُوا بِغِيْظِكُمْ

د غصہ د دے تہ ادا یہ مرہ شی یہ غصہ خیلہ سرہ

سوال :- افواہہم یے او ٹیل الستہم یے ولے او تہ وٹیلو ؟

جواب :- یہ دے کیں د دوی نور قباحت تہ اشارہ دہ چہ دوی

خُلی وازی او وخی کر خوی یہ داسے خبر و سرہ - او دیتہ یہ

حدیث کیں شر تارون متشدقون وٹیلے شی (قرطبی) -

وَمَا تَخْفَىٰ صُدُورُهُمْ أَكْبَرُ، دا خلو رم علت دے یہ دے سرہ

مراد حسد او بغض د زہونو د دوی دے ہغہ دیرخت دے

حکہ چہ یہ ہغہ کیں ارادے د قتل کولو او د ذلیل کولو د

مؤمنانو دی دارنگ د زہونو بغض یے ہمیشہ دے او د

خُلی اظہار یے کلمہ کلمہ دے نو حکہ اکیر دے -

قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ الْآيَاتِ إِنِّي كُنْتُمُ تَعْقِلُونَ، مراد د آلیات تہ دلیونہ

دی د اخلاص کولو د مؤمنانو سرہ او د پری خود لو د متافقت -

یا مراد د دینہ علامات د دشمنی د دوی دی -

تَعْقِلُ تہ مراد فکر کول دی د پارہ د فرق کولو یہ مینہ د دوست

او د دشمن کیں او د ہغوی یہ علامتا تو کیں -

إِنَّا أَنشَأْنَاهُ عَلٰى سَمْعٍ بَصِيرٍ

یقیناً اللہ تعالیٰ عالم دے یہ ہفتہ خبرو چہ

الصدۃ ۱۱۹

یہ سینو کنس دی ۔

۱۱۹۔ یہ دے آیت کنس خاور علتو نہ ذکر کوی او دا خاص دی
یہ منافقانو پورے ۔

هَآءِتُمْ اَوَّلَآءِ، غورہ قول دادے چہ ہا دیارہ ک تنبیہ دہ
او انتم مبتدأ دہ او اولاء خبر اول او تُجِبُّوْهُمْ دویم خبر
دے او دا خطاب مؤمنانو تہ بطور تنبیہ دے ک نورے یہ
طور سرہ نہ دے حکمہ ک نورے یہ خائے کنس ہوا دی ذکر کیوی
لکہ یہ سورہ بقرہ ۸۵ او آل عمران ۷۵ کنس او دلتہ یے صرف
اولاء ذکر کرے دے ۔

تُجِبُّوْهُمْ، مراد ک محبت نہ دہغوی خیر خواہی کول دی ۔ دا
قول ک ابوالعالیہ او ک اصم دے ۔ یا مراد محبت دے یہ سبب
ک اظہار ک دوی اسلام لہ ۔

وَلَا يُجِبُّوْكُمْ، دا حکمہ چہ ک دوی یہ زہدو کنس کفر او نفاق
پر دے ۔

وَسُوْرٰتٍ مِّنْ اِلٰكِبٍ ۭ، مراد ک الکتاب نہ قرآن دے او کلبہ
کنس اشارہ دہ چہ ستاسو یہ نیز یہ قرآن کنس ہیج شک نیستہ
او دوی بعض حصہ ک قرآن منی او بعض نہ منی لکہ چہ
کَلِمًا اَمْثَلًا لَهُمْ مَّشَآءٌ فِیْہِ وَاِذَا اَظْلَمَ عَلَیْہُمْ قَامُوْا، کنس
اشارہ دہ ۔ یا مراد ک الکتاب نہ جنس آسمانی کتابو تہ دی
یعنی تاسو تورات او انجیل او قرآن او تول کتابو تہ الہیہ
منی او دوی صرف خیل کتاب منی او یہ ہفتہ کنس ہم یہ
بعض حصہ ایمان لری او یہ بعض نہ لری لکہ یہ یُکْفُرُوْنَ
یَمًا وَاَآءُ او اَکْثَرُ مِّنْ اِلٰكِبٍ وَتُکْفَرُوْنَ بِبَعْضٍ
کنس اشارہ دہ ۔

وَإِذَا لَقُوا كُفَرًا قَالُوا آمَنَّا ، دَا قَوْل دَدوی پہ تفاق او پہ دھوکہ
باندے بنادے دے دے وچ نہ دلتہ متعلق دایمان ئے نہ
دے ذکر کرے یعنی مُؤْمِنِیہ۔

وَإِذَا حُكُوا عَصُوا عَلَيْكُمْ إِلَّا تَأْمَلْ مِنَ الْغَيْظِ ، عَصَ جَک
لگول دی پہ ذریعہ دغابو نو سرہ۔ آتأمل جمع دآسملة
دہ سرو نو دگوتو تہ وٹیلے شی۔ غیظ سخت غضب تہ وٹیلے شی۔
اوچک لگول کنایہ دہ چہ ددیر غضب دے نہ گوتہ پہ خولہ
کس کیدی نوچہ غصہ ئے زیلتہ شی نو ناگہانہ یہ ہوا گوتہ
باندے غائب خج کری۔ یا داکنایہ دہ دخیما نہ کیدلوزہ لکہ
پہ سورہ فرقان کس دی یعنی ہرکہ چہ دمو متانو د
طرف تہ دوی تہ غنیمت وغیرہ کس خہ حصہ ملاؤ نشی نو
دوی پہ خیل محرومتیا باندے خیمانہ شی۔ عَلَیْکُمْ ، متعلق
دے پہ عَصُوا پورے یعنی پہ ترقی ستاسو۔ یا متعلق دے
پہ پت لفظ پورے (خَنِیقَیْنِ عَلَیْکُمْ) سخت خفکان کوؤ نکے وی
پہ تاسو باندے۔ قرطبی وٹیلی دی چہ داصفت دے
زمانے پہ دیروید عتیانو کس موجود دے۔

قُلْ مُؤْمِنُوا بِغَضَبِکُمْ ، ابن جریر او دیرو مفسرین وٹیلی دی
چہ دا دعاء شردہ هغوی تہ مخامخ یا پشی شا او داسے
خلقو تہ خیرے کول جائز دی یا دامر پہ معنی دجملے
خبر یہ کس دے یعنی اللہ تعالیٰ یہ دین حق لہ نورہ ترقی
او غلبہ ورکوی ستاسو دمرگ تہ مخکس پورے نو آخر بہ پہ
دغہ غصہ کس مرہ شی او اللہ تعالیٰ ستاسو پہ دے غصہ
باندے ہیچ پرواہ نہ کوی۔

إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ، دَا قُل دلانے داخل دے
یا مستقلہ جملہ دہ جواب دسوال دے چہ ہرکہ او ٹیلے
شوچہ وَ مَا تُخْفُونَ صُدُورَهُمْ أَكْبَرُ ، وَلَا يُجِبُوكُمْ أَوْ مِنْ
الغیظ نو دا دریوارہ خیزونہ خو پہ سینہ کس پت دی نو
دے ذکر خرنکی اوکرے شو حاصل جواب دا دے چہ

اِنْ تَسْسِكُمْ حَسَنَةً تَنْوَهُهُمْ

اڳه چرے اور سیدی تاسو ته بنه حالت خفه کوی دوی لره

وَ اِنْ تَصْبِكُمْ سَيِّئَةً يَبْغِزْ حَوْا

اڳه چرے اور سیدی تاسو ته بد حالت خوشحالی کوی دوی

بِهَاطَ وَ اِنْ تَصْبِرُوا وَ تَتَّقُوا

په هغه سره او که چرے صبر او کړو تاسو او تقوی مو اډکړله

لَا يَصْرِكُمْ كَيْدٌ هُمْ شَيْءٌ ط

ضرر په درنکړی تاسو ته مکړونه د دوی هېڅ ضرر

اِنَّ اللّٰهَ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطٌ ۱۳۰

یقیناً الله تعالی په هغه عملونو چه دوی کوی راگیر دیکه د (په علم او قدرت کین)

الله تعالی د سینو په ټولو پټو رازونو باندې علم لری۔
 بِذَاتِ الصُّدُورِ، ذات په معنی د صاحب دے دلته موصوف
 پټ دے یعنی بِالْمُظْمَرَاتِ ذَوَاتِ الصُّدُورِ، یعنی هغه پټ
 رازونه چه د انسان د زړه سره ملگرے دی او په قول او
 عمل سره ښکاره شوے ته وی او دا په اصل کین یو مصداق
 دے د پاره د غیب په مسئله د علم غیب د الله تعالی کین ځکه
 چه کومه خبره د شونې و نه را اوځی بل چاته نو هغه په
 علم د مخلوق کین داخل شی نو د هغه نه کله کله شیطا طین
 خبر شی یعنی شیطانان یی واری او کا هن ته یی اور سوی
 نو کا هن د هغه خبرے خبر ورکړی نو دلته داتشی و نیلے
 کیدلے چه دا کا هن په غیب باندې علم لری۔ او دا جمله
 په قرآن کریم کین دولس کرته ذکر ده او بل تفسیر یی په
 سورة عنکبوت من او سورة غافر من کین دے۔
 من ۱۲۔ په دے آیت کین نور دوه علتونه د لاتخذوا بطانۃ
 د پاره ذکر کوی۔

تَمَسَّسْكُمْ، دَمَسْ تَه اخستله شوئے دے مس په اصل کښ لاس رسولوته وئیلے شی بیا په هر څیز کښ استعمالیږي که محسوسې وی او که معنوي وی خپرو وی او که شروي - کله په خیر کښ استعمالیږي لکه دا آیت شو او معارج ۷ او سورة انعام ۱۶ او اکثر په شرک کښ استعمالیږي لکه آل عمران ۱۳۱ یونس ۷۰ او کله شریک استعمالیږي لکه په یقرة ۲۱ او اعراف ۹۵ کښ - او هر څه کښ دلالت کوي په کموالی (پورسیدلو) -

حَسَنَةٌ، مراد د دینه د دنیا منفعت او خوشحالی ده لکه صحت د بدن، فراخی د مال، غلبه په دشمن وغیره -

صاحب الباب د ابوالعباس ته نقل کړې دی چه حسنة په قرآن کریم کښ په پنځه وجوهو سره استعمال شويده اول په معنی د کامیابی لکه په دے آیت کښ دویم په معنی د توحید سورة انعام ۱۶ کښ دریم په معنی د فراخی او وسعت سورة نساء ۷۰ خلورم په معنی د عافیت د عذاب ته سورة رعد ۷ په دے کښ بله معنی توحید قبول دی پنځم په معنی قول د معروف سورة رعد ۲۲ -

وَإِنْ تُصِيبْكُمْ سَيِّئَةٌ يَفْرَحُوا بِهَا، سَيِّئَةٌ دا مقابل دے د حَسَنَةٌ - او دا هم په پنځه معانی سره راځي په معنی د شکست لکه په دے آیت کښ - دویم په معنی د شرک سورة انعام ۱۶ کښ دریم په معنی د قحط سورة نساء ۷۰ او اعراف ۱۳۱ کښ - خلورم په معنی د عذاب سورة رعد ۲۲ پنځم په معنی د ردی قول سورة رعد ۲۲ -

فَائِدَةٌ: د حَسَنَةٌ سره یو لفظ مَس وئیلے دے چه لږ والی باند د دلالت کوي نو په دے کښ اشاره ده د لیر حسد او بغض ته یعنی په لږه خوشحالی سره چه مؤمن خوشحالی ښکاره کوي په طریقه د تحدیث نعمت سره نو دشمنان خیر شی نو خفه شی او تکلیف چه لږوی نو مؤمن

وَإِذْ عَدَوْتُكَ مِنْ أَهْلِكَ

اد هرکله چله صبا و ختی ا دوتله ته د کور خیل نه

تَبَيُّوْا السُّوْمِيْنَ مَقَاعِدَ

تیار دُل تا مؤ منانو لره - مخا یونه د کینا ستلو (مورچه)

په هغه باندے صبر کوی نو د دشمن نه پت دی لیکن چله دیر
شی نو مجبوراً دشمن خیر شی نو بیا هغوی وریاندے خوشحالی
کوی -

وَإِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا ، مراد د صبر ته صبر کول دی په طاعت
د الله تعالی په دغه تیر آدابو کین او هغه سختی باندے چله
تاسوته رسیږی او مراد د تقوی ته حُحان ساتل دی د ټولو
حرامونه او د دوستانو د کافرانو او منافقانو ته -

لَا يَصْطَرِكُمْ كَيْدُ هُمْ شَيْئًا ، دا قرأت دے په پینس د ضاد
او د راء سره نو دا جواب شرط نه دے بلکه دلالت کوونکے
دے په جواب شرط باندے یا په دے کین فاء پته ده -
كَيْدُ هُمْ ، راغب و ثیلی دی چله کید یو قسم حیلہ ده کله په
مدح کین استعمالیږی او کله په ذم (بدی) کین خواکثر
په بدی کین استعمالیږی - په مقام د مدح کین لکه سوره
انبیاء ۸۳ اعراف ۱۸۳ کین او په مقام د ذم کین یوسف ۵۰
او نساء ۸۱ کین او مقصد د آیت دا دے چله څوک صبر کوی
په ادا د اوامرو د الله تعالی او تقوی کوی د منہیا تونه نو
داسه شخص په حفاظت د الله تعالی کین وی نو کید د کید
کوونکو هغه ته هیڅ نقصان نشی رسولی -

إِنَّ اللَّهَ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطٌ ، یَعْمَلُونَ ته مراد عملونه د کفر
او نفاق او د دشمنی د مؤمنانو سره او د هغوی مخالف کیدونه
کول دی او احاطه د الله تعالی دا په اعتبار د علم او قدرت سره ده
او په دے کین معنی د تخویف موجود ده -

لِلْقِتَالِ وَاللّٰهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿۱۲۱﴾

دُپارہ دُجنگ کولو او اللہ تعالیٰ ہر شے اور ہی پوہہ دے یہ ہر شے ۔

۱۲۱۔ ربط دے دے دُ مخکنس سرہ یہ شُ و جو ہو سرہ دے اولہ وجہ دادہ چہ مخکنس قوائین او آداب ذکر شمول اوس یہ دے باندے نشوونہ او سلباً نتیجہ ذکر کوی یعنی یہ دے اصولو د پابندی د وچ نہ یہ بدر کنش غلبہ اونصرت الہیہ حاصل شو او یہ دے اصولو باندے د نہ پابندی د وچ نہ یہ احد کنش نقصان پیدا شو۔ دریمہ وجہ دادہ چہ ہر کلمہ چہ او فرمائیل چہ وَاِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا تُوَادُّوا سَبَب دُ نصرت الہیہ او گر خیدل یہ بدر کنش۔ او دے دواہو د نقصان د وچ نہ یہ احد کنش ابتلاء باغلہ یہ مؤمنانو باندے حکم چہ یہ ہذہ وخت کنش د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم د امر نہ عصیان او فتنل کرے شوے وو۔ دریمہ وجہ دادہ چہ ہر کلمہ د منافقانو د دوستانے نہ منع او کرے شولہ او د ہن بعض علتونہ ذکر شول نو اوس د ہن لوئے علت ذکر کوی چہ ہنہ واپسی د منافقانو دہ د غزوہ احد نہ د ملگرتیا د مؤمنانو نہ۔

وَاذْغَلَّوْا مِنْ اَهْلِكَ ، دا متعلق دے د احد سرہ یعنی نبی صلی اللہ علیہ وسلم د ورخ د جمعے پہ اول وخت کنش د عائشہ رضی اللہ عنہا د کور نہ مسجد نبوی تہ را او وتلو دے د پارہ چہ د صحابہ کرامو سرہ د غزوہ احد پہ بارہ کنش مشورہ او کپی نو بعضو رائے پیش کرہ چہ یہ کلی کنش بہ ناستیو او مشرکان کہ چرے راشی نو مدینہ کنش بہ ورسرہ مقابلہ او کرو او بعضے کسانو مشورہ ور کر لہ چہ د مدینے تہ بھراو و د ہغوی د جنگ د پارہ۔ نو یہ روستو خبرہ باندے عمل او کرے شو نو د مونتخ د جمعے تہ روستو

اِذْ هَمَّتْ طَّائِفَتٌ مِّنْكُمْ

کوم دخت چہ قصد او کرد دودہ ولو ستاسو تہ

اَنْ تَقْتُلَا ذَا اللّٰهِ وَلِيَّهُمَا ط

چہ کزوری بنکارہ کری او اللہ تعالیٰ مددکار د دوی وڈ

احد طرف تہ روان شول۔ تو پہ دے سرہ تطبیق راغہ پہ مینخ دے آیت او د حدیث کنس چہ پہ آیت کنس ثابت دی چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم د کور نہ سحر و خق ویتلے دے او حدیث کنس دی چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم د جمع د مونخ تہ روستو ویتلے دے ابن جریر ہم دا سوال او جواب ذکر کرے دے او دا قول غورہ دے۔

تَبَوُّى الْمُؤْمِنِينَ مَقَاعِدَ لِلْقِتَالِ ، تَبَوَّيْہِ یہ معنی د حائے تیادول او مقرر کولو دہ۔ مَقَاعِدَ جمع د مقعد دہ حائے د کیناستلو تہ ویتلے شی او مراد تریزہ تقسیمول د صحابہ کرا مودی د پارہ د جنگ کولو نو د عامو صحابو صفو تہ ہے جو رکول یشان د صفو نو د مونخ او احد طرف تہ ہے ورلہ شا اوگر حوالہ او عبد اللہ بن جبیر رضی اللہ عنہ سرہ د پنجوس ملگرو نہ پہ یو دیر کئی باندے مقرر کرے شوچہ ہتے تہ جبل المراءۃ تہ ہوتا مقاعد یشان د جنگ د مورجو دی۔ او پہ دے کنس اشارہ دہ چہ د نبی صلی اللہ علیہ وسلم د امیر لبیکر (جرنیل) پہ حیثیت خیلہ ذمہ داری ادا کرے دہ ہغہ پہ خیلہ ذمہ داری کنس نقصان تہ دے کرے نو ہزیمت د احد د ہغہ د وچے تہ نہ دے شریے۔

وَاللّٰهُ سَمِیْعٌ عَلِیْمٌ ، ہر کلہ چہ بنا د دے واقعہ پہ خبرو او مشورہ او پہ تیتو نو باندے وہ نو دا دوارہ صفو تہ د ہغہ سرہ مناسب دی چہ اللہ تعالیٰ اوریدونکے او پوہہ دے (پہ ہر خہ باندے)۔

وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿۱۲۲﴾

اد خاص په الله تعالى باندې توکل و کوی مؤمنان -

۱۲۲: دا هم متعلق دے د واقعے د احد سره او اشاره ده چه په واقعہ د احد کس هېڅ نقصان د طرف د اوس او خزر ج قبيلونه نه دے شوے (هغه د انصار و دوه قومونه دي) اِذْ هَمَّتْ طَّائِفَتٌ، اول څيز چه د انسان په زړه کس بې اختياره ورتير شي نو هغه ته خاطر و ټپله شي نو کله چه لږ پوخ شي نو هغه ته حديث نفس و ټپله شي او چه لږ نور کلک شي نو هغه ته هم و ټپله شي او د اهلول غير اختياري دي او هر کله چه بڼه پوخ شي نو بيا هغه ته عزم و ټپله شي او دا اختياري دي: او حديث صحيح سره ثابت ده چه په هم د گناه سره گناه نه لازميږي. نو معلومه شوه چه د دے دوه طايفو په زېږون کس صرف هم د گناه راغله و او هغه گناه نه و. طائيفتن، مراد د ديتنه بنو سلمه (د خزر ج ته) او بنو حارثه (د اوس ته) دي او دوی په لشکر د احد کس دوه طرفونو ته مقرر وړ يعنې ميمنه او ميسره او ديتنه د لشکر جناحان (وزرے) و ټپله شي. هر کله چه عبد الله بن ابی (متفق) سره د دريې حصے د لشکر د احد د نيمے لارے ته واپس رااوگرځيدلو ځکه چه نبي صلي الله عليه وسلم د ده په رايے باندې عمل او نکړو نو دغه وخت د بنو سلمه او بنو حارثه په زېږون کس هم دا خيره راتيره شوله چه مونږ هم د دے غزوے ته واپس مدينے ته لاړ شو.

اَنْ تَفْشَلَا، فشل جبن او کمزورے کيدلو ته و ټپله شي او دا اکثر د خوق ته پيدا کيږي نو بيا د دشمن سره جنگ نشي کولے.

وَاللَّهُ وَرَئِيهَا، ولي په معنی د حافظ او ناصر دے يعنې الله تعالى دوی لره د فشل کولو نه بچ او ساتل او د دوی

زہوتہ نے پیانہ کپل - اودا کلمہ کدوی کپارہ لوئے بشارت
 اوصفت وڈ کدے وچہ نہ کجایر بن عبد اللہ رضی اللہ
 عنہما روایت دے چہ مونہ کدے آیت تازلید لوہیخ
 خفہ نہ وڈ خکہ چہ لفظ کدے قلیہما زمونہ کپارہ لوئے
 صفت دے -

وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ، یہ دے جملہ کیں اشارہ دہ
 علاج کولوہہ کپارہ کدے دفعہ کدے فشل او سبب دے حصول
 کدے ولایت کدے اللہ تعالیٰ چہ ہخہ توکل کول دی یہ اللہ تعالیٰ باندہ
 عَلَى اللَّهِ نے مقدم کرے دے کپارہ کدے تخصیص کولو او قاء یہ
 فلیتوکل کیں دلالت کوی یہ پتہ شرط باندے معنی دادہ
 کہ چرے کار یہ تاسو باندے سخت شی یا بعضے کسان ستاسو
 نہ جدا شی نو یہ اللہ تعالیٰ باندے توکل کوئے -

فائدہ لہ: مادہ کدے توکل یہ قرآن کریم کیں یہ مختلف
 طریقو سرہ او یا کرتہ ذکر دہ - اولہ طریقہ تخصیص دے
 یہ اللہ تعالیٰ پورے یہ اویشت خایو تو کیں یہ طریقہ کدے
 اخبار سرہ لکہ عَلَیْہِ تَوَكَّلْتُ توبہ ۱۲۸، عَلَی اللَّهِ تَوَكَّلْنَا
 اعراف ۱۲۹، عَلَیْہِ یَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُونَ سورہ زمر ۲۸ - او یہ
 طریقہ کدے امر غائب سرہ لکہ آل عمران ۱۵۸ - او یہ طریقہ کدے
 امر مخاطب سرہ لکہ آل عمران ۱۵۹ - دویمہ طریقہ کدے
 صفت کدے اللہ تعالیٰ (روکیل) یہ طریقہ کدے اثبات سرہ پنخس
 کرتہ - او یہ طریقہ کدے نفی سرہ کدے رسول اللہ صلی اللہ علیہ
 وسلم نہ خصوصاً او کدے غیر اللہ نہ عمومًا انعام ۷۳، ساء
 اسراء ۷۴، ۷۵ - او دریمہ طریقہ کدے صفت سرہ کپارہ
 کدے مؤمنان و انقال ۷۶، نحل ۷۷، ۷۸ - خاورمہ طریقہ کدے
 کفایت سرہ یعنی وکالت کدے اللہ تعالیٰ کافی دے احزاب ۷۸،
 ساء ۷۹، ۸۰، ۸۱، ۸۲، ۸۳ - او پنجمہ طریقہ کدے نہی وکالت
 کدے غیر اللہ نہ اسراء ۷۶ - شپیمہ طریقہ یہ ترغیب سرہ
 آل عمران ۱۵۹ او یہ اورمہ طریقہ کدے مقتضی کدے ایمان او کدے

اسلام سرہ مائده ۳۳، یونس ۸۲۔

فائدہ ۱: - وکالت کار سپارل دی بل چاتہ اوکلہ حفظ تہ ہم
وٹیلے شی او پہ عرف کنس سپارل د کار دی هغه چاتہ چہ اعتماد
کولے شی د هغه پہ بنہ تدبیر او تصرف باندے۔ او این فارس
وٹیلی دی چہ وکالت اظهار د عجز دے او اعتماد کول دی پہ
بل چا باندے او حقیقتاً د توکل علی اللہ اعتماد کول او یقین
کول دی چہ قضا د اللہ تعالیٰ ضرور پورہ کیوی او تابعداری
د سنت د نبی صلی اللہ علیہ وسلم کوی پہ کوشش کولو کنس پہ
واسطہ د اسبابو سرہ لیکن پہ شرط د دے چہ اسبابو باندے
یاور تہ کوی بلکہ مسبب الاسباب تہ نظر کوی۔ او فراء پہ
معالم التنزیل کنس وٹیلی دی چہ توکل دادے چہ د اللہ
تعالیٰ تہ سیوا بل خوک د حان د پاره مددکار تہ گنرے او درزق
د پاره بل خوک اختیار مند تہ گنرے او د خیل عمل د پاره بل
خوک حاضر تہ گنرے۔ او د سهل بن عبد اللہ تستری تہ روایت
دے چہ خوک دانی چہ توکل اسباب پر یخود لو تہ وٹیلے شی نو
دغہ شخص اعتراض او کړو پہ سنت د نبی صلی اللہ علیہ
وسلم باندے حکہ چہ اللہ تعالیٰ او د هغه رسول د اسبابو طرف
تہ ترغیبات ورکړے دی۔ او دا توکل د عام مؤمنانو تہ مطلوب
دے نو کوم خلق چہ اسباب بالذات مؤثر گنری او اسباب
جوړوؤ نکي تہ نظر تہ کوی نو دا دهری وی یا مشرک وی او
توکل د خواصو دا دے چہ سرہ د وجود د اسبابو تہ ہیخ
نظر اسبابو تہ تہ کوی بلکہ صرف پہ اللہ تعالیٰ باندے اعتماد
گلی ساتی نو دا توکل د انبیاء علیہم السلام او د صدیقینو
دے او واقعہ د ایوب کر صدیق رضی اللہ عنہ پہ واقعہ د
غزوہ تبوک کنس د دے دلیل دے چہ هغه خیل کور کنس
هیخ سبب تہ وؤ پر یخود لے یعنی د کور ټول سامان لے د جہاد
د پاره راویستلو او وٹیلے وؤ چہ ما پہ کور کنس صرف محبت
د اللہ تعالیٰ او د رسول صلی اللہ علیہ وسلم پر یخود لے۔ او د

وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ بِبَدْرٍ

اد یقیناً مدد کرے دے تاسو سرہ اللہ تعالیٰ یہ بدار کیں

وَأَنْتُمْ أَذِلَّةٌ فَاتَّقُوا اللَّهَ

او حال دا چہ تاسو لبر (اد کمزوری) وئی نو ویرہ کوئی دے اللہ تعالیٰ تہ

لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿۱۲۳﴾

دے دپار چہ تاسو شکر گزار شی -

تقسیم تہ امام بخاری ہم اشارہ کرے دہ -

۱۲۳ :- یہ دے آیا تو تو کیں ذکر د غزوہ بدر دے یو قسم ربطیے
د مخکین سرہ ذکر شوے دے بل ربطیے دَعَلَى اللَّهِ وَلَيُّوْا
الْمُؤْمِنُونَ سرہ دادے چہ دا ذکر د نتیجے د توکل علی اللہ دے
چہ نصرت او فتح حاصلہ شوے دہ یہ بدار کیں او د مناسبت
د وجہ تہ یے یہ عطف سرہ ذکر کرے دہ -

وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ بِبَدْرٍ، غزوہ د بدار یہ اسلام کیں اولہ
غزوہ دہ چہ اولسم رمضان د جمعہ یہ وریخ د هجرت تہ
اتلس میاشتنے روستو واقع شویوہ یعنی د احد د واقع تہ
قریباً یو کال مخکین وہ او د هفت تفصیلات یہ سورہ انفال
کیں ذکر دی - او نصرت پہ هفت کیں پہ دیرو طریقو سرہ
واقع شوے دے یعنی یہ رالبرلو د ملائکو سرہ اورعب
اچول پہ زہونو د کافرانو کیں او د کافرانو سترگو تہ کانہی
رسول او نغاس (پرکالی) رالبرلو او باران کول او غنیمت
حاصلول - بدار نوم د ادبو د کوئی دے او شعبی و ثیلی
دی چہ دا ادبہ د جہینہ قبیلے د یو شخص وے چہ نوم
یے بدارو د نو دغہ مکان د هفتہ پہ نوم باندے مسی کہ
شو - او بعضو د ثیلے دی چہ دغہ ادبہ د بدار ر خوار لے
سپویدی (پشان صفا وے او یاء پہ بدار کیں پہ معنی د
فی سورہ دہ -

اِذْ تَقُولُ لِلْمُؤْمِنِينَ اَلَنْ يَكْفِيَكُمْ

کہ چہ اوہیل تا مؤمنانو تہ آیا کافی نہ دہ تاسو لہ

اَنْ يَسِيْرَ كُمْ رَبُّكُمْ بِشَلْثَةِ

چہ تریاق بہ کوی تاسو رب ستاسو پہ درے

اَلْفِ مِنْ الْمَلٰٓئِكَةِ مُنْزِلٰٓيْنَ ط

ترہ سرہ د ملائکو تہ چہ راکوز کہے شوے پہ دی ۔

وَ اَنْتُمْ اَذِلَّةٌ ، داجملہ حالیہ دہ اذِلَّةٌ جمع قلت د
ذلیل دہ پہ جمع قلت کنس د هغوی دیر قلت تہ اشارہ دہ ۔
سوال ۱۔ پہ سورہ متافقون س کنس دی چہ د مؤمنانو دپارہ
عزت دے نو دلتہ د ذلت تہ معنی دہ ؟

جواب :- مراد د دے کم والے د عدد دے رچہ دیے سوہ
دیارس کسان وڈ) او کم والے د وسیلے او د مال او د سورج
وڈ او داپہ سورہ انفال س کنس ذکر دی ۔ مورخینو و ثیل
دی چہ صحابہ کرامو سورہ یواس وڈ او پہ اوہانو باندے
دار پہ وار سوریدل اوڈ اوہا مهاجرین کسان وڈ او دہ
سوہ شیردیش انصار وڈ ۔

فَاتَّقُوا اللّٰهَ ، مراد تربتہ عامہ تقوی دہ او خصوصاً د رسول
اللہ صلی اللہ علیہ وسلم پہ ملگرتیا کنس تینگیدل پہ میدان
جہاد کنس ۔

لَوْ كُمْ تَشْكُرُوْنَ ، شکر د مخکنس نعمت مراد دے یا زیادت
د نعمت پہ راتلونکی وخت کنس چہ سبب د شکر دے او
دا دلیل دے چہ شکر د اللہ تعالیٰ پہ طریقہ تقوی شرعی
سرہ دے صرف الفاظ د شکر او حمد مراد تہ دی ۔

۱۲۲ :- دا د محققینو مفسرینو پہ نیز متعلق دے عزوہ
بدر سرہ او اِذْ تَقُولُ متعلق دے پہ تَصْرُكُم پورے
او بعضو مفسرینو د احد سرہ متعلق کرے دے او د هغ

دے دلیلوں تو تہ جوابوتہ پہ تفصیل سرہ ابو حیان او صاحب الباب
ذکر کرے دی۔

لِلْمُؤْمِنِينَ، مراد تریزہ مجاہدین دے غزوہ بدر دی۔

اَلَنْ يَكْفِيَكُمْ اَنْ يُمِلَّكُمْ رَبُّكُمْ بِثَلَاثَةِ اَلْفٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ، حرف
استفہام داخل دے پہ نفی باندے نو پہ دیکھن دوه اقوال
دی اول قول دے ابو حیان دے چہ دا استفہام انکاری کے یعنی
عدم کفایت پہ دفعہ عدد دے ملائکو سرہ دے وچے دے یرضعف
دے مؤمنانو۔ نو دوی پشان دے نا امیدئ کوؤ نکوؤ دے نصرت
نہ او جواب او شو پہ بلی سرہ یعنی دا امداد کافی دے او
کافی ئے او گزئی۔ او دویم قول دے ابن عطیہ دے چہ دا
استفہام تقریری دے یعنی دے دوی پہ عقیدہ کنس دا عدد
دے امداد دے پیارہ کافی دے او بلی لفظ جواب دے متکلم را اللہ
تعالیٰ دے طرف تہ دے اثبات او دے تاکید دے امداد دے پیارہ
دے۔ داروستو قول غورہ دے۔ بِثَلَاثَةِ اَلْفٍ، اول خو
وعده شویوہ پہ یوزر ملائکو سرہ لکھ پہ سورہ انفال پہ
کنس دی بیا دوه زرہ نوردرے زرہ شو بیا دوه زرہ نور نو
پنچہ زرہ شول دیتہ اِذْ خَالَ النَّاقِصُ فِي الزَّائِدِ رداً خلول
دے کم عدد پہ زیات عدد کنس) و ثیلے شی او دا غورہ قول دے۔
مُنْزِلِينَ، صفت یا حال دے۔ او غورہ قول دا دے چہ اللہ تعالیٰ
یوزر ملائک نازل کرے وڈ او هغوی قتال ہم کرے دے۔
بیا مشہور شوه چہ کرزبن جابر دے مشرکانو دے مدد دے پیارہ درے
زرہ او بیا پنچہ زرہ کسان را الیبری پہ دے باندے مؤمنان
غمزن شول نو اللہ تعالیٰ پہ دے آیت سرہ او پہ روستو
آیت سرہ مؤمنانو تہ تسلی ورکے۔ لیکن دے مشرکانو نور امداد
نہ وڈ را غلے نو دے نور و ملائکو دے را الیبری سبب موجود تہ شو۔

بَلَىٰ لَإِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا

ہاں کہ چہ صبر او کرد تاسو اد تقویٰ مو او کړله

وَيَا تُوكُم مِّن فَوْرِهِمْ هَذَا

او راشی دوی تاسو ته د جوش خیل نه دغه دے

يُمِدُّكُمْ رَبُّكُمْ بِخُمُسَةِ

ز باقی به کړی تاسو رب ستاسو په پنځه

الْفِ مِّن الْمَلَائِكَةِ مُسَوِّمِينَ ﴿١٢٥﴾

زرو سره د ملائکو نه چہ پنځه به ئې لگولے وی دجگ

۱۲۵۔ بَلَىٰ دا ایجاب دے د هغه نفی چہ په اَلنَّ یُکَفِّیْکُمْ کس ده۔ مخکین د دے بحث تیر شو۔

لَإِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا، دلته مراد د صبر نه پوځوالے دے په میدان قتال کس په مقابلہ د دشمن کس او تقویٰ ته مراد ځان۔ پچ کول دی د قتل او د تاشکری کولو نه۔

وَيَا تُوكُم مِّن فَوْرِهِمْ، فور په اصل کس خوځیدلو د کتوئی ته وئیلے شی او دا اراده کیدیشی د سرعت او تلوار کو بودپاره او کله غضب او غصه ته هم وئیلے شی خودلته مراد د فور نه سمدستی او زراتلل دی د مشرکانو یا په غصه او په جوش کس راتلل دی او دا غضب د دغه مشرکانو پیدا شوے و د د وچ د شکست خوړلو ته په پیدار کس او لفظ د هَذَا د تاکید د سرعت د پاره دے د پاره د نزدیکت او دا شرط ئے د دے وچ نه او لگولو چہ په داسے وخت کس د مدد د راتلو ویر ضرورت وی او داروستو شرط چہ هرکله موجود ته شو نو امداد رالیرلو ته ضرورت نه دے راغله۔

يُمِدُّكُمْ رَبُّكُمْ، دا جزاء د شرط ده۔

بِخُمُسَةِ الْفِ مِّن الْمَلَائِكَةِ مُسَوِّمِينَ، مُسَوِّمِينَ د سوم یا د پیمان نه اخستلے شوے دے یعنی پنځه لگولکے وے په خپل

وَمَا جَعَلَهُ اللَّهُ إِلَّا بُشْرَىٰ

او تہ دے کر خوشی دا (تذول د ملائکہ) اللہ تعالیٰ مکر تریرے

لَكُمْ وَلِتُحَبِّبُنَا قُلُوبَكُمْ بِهِ ط

تا سو لہ او د پآرہ د دے چہ کلک شی زہونہ ستاسو پہ دے سرہ

وَمَا النَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ

او تہ دے مدد مکر خاص د شیر د اللہ تعالیٰ نہ دے

الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ (۱۲۶)

چہ زور آور حکمتوں والا دے

خانو نو باندے او پہ خیلو اسو تو باندے تو پہ یور وایت کیش دی
چہ د جیر ٹیل علیہ السلام زیرہ پکری وہ او د نورو ملائکہ
سپینے پکری وے بل روایت کیش دی چہ د تلو زیرہ پکری
وے او شملے یے پہ مینخ کیش آویزان کرے وے قرطبی و شلی
دی دا دے وچ نہ چہ د زیر رضی اللہ عنہ پہ دغہ و رخ
باندے زیر پتکے وڈ۔ او اسونہ یے برگ رنگ والا وڈ یعنی
موافق دو د مقدار رضی اللہ عنہ د اس سرہ چہ پہ دغہ
ورخ دا یو اس د دوی سرہ وڈ او هغہ برگ وڈ۔ یا دا د
سوم نہ اخستلے شوے دے پہ معنی د لیرے شوے یعنی
دوی خیل اسونہ د دشمن د مقابلے د پآرہ رالیرل۔

۱۲۶۔ پہ دے آیت کیش حکمتونہ د رالیرلو د ملائکہ ذکر کوی
او جواب د ذوہ سوالو نو دے۔ اول سوال دا دے چہ اللہ
تعالیٰ خو بغیر د ملائکہ رالیرلو تہ مدد کو لے شی تو پہ ملائکہ
رالیرلو کیش حہ مقصد دے۔ دویم کہ باطل عقیدے والا
ادوائی چہ معلوم شوہ چہ ملائکہ ہم امداد کو لے شی تو
دا دلیل شو چہ مدد د غیر اللہ تہ غوختل جائز دی ۹۔
وَمَا جَعَلَهُ اللَّهُ، ضمیر راجع دے امداد تہ پہ ملائکہ

راہیو سرہ ہفہ چہ پہ صیغہ دَ یُمِدَ کُمُ اویُمِدَ دَ کُمُ کین شتہ
یا ضمیر نصرت تہ راجع دے چہ پہ نصرت کم کین دے ۔
اَلَا بُشْرٰی لَکُمْ وَ لَتَظْمَنَنَّ قُلُوْبُکُمْ یٰہِ ، دا استثناء مفرغ دہ
بُشْرٰی مفعول لہ دے اویا بُشْرٰی مصدر یا اسم مصدر دے
ہفہ خیز چہ دَ خوشحالی اثر پہ ظاہری بدن کین (مخ) کین
شکارہ کری پہ اول اخبار پورے خاص تہ دے لکہ داصفت
دَ قرآن پہ بارہ کین چہ ہر وخت مؤمنانو دَ پارہ سبب دَ
خوشحالی دے ۔

وَ لَتَظْمَنَنَّ ، اول قول دادے چہ داعطف دے پہ معنی دَ بُشْرٰی
باندے نو بُشْرٰی صفت دَ ظاہر دے او اطمینان پیدا کیدل
صفت دَ زہہ دے ۔

سوال :- پہ معطوف کین لام ولے داخل کرو؟
جواب :- دَ معطوف دَ نصب دَ پارہ ر بغیر دَ لام تہ) یو والے
دَ فاعل شرط دے اودلتہ دَ جعل قاعل اللہ تعالیٰ دے
او دَ تطمئن قاعل قابو دے دے دے وجہ نہ ئے دَ جائز
کولو دَ عطف دَ پارہ لام پکین داخل کرو۔ او امام بازی دہلی
دی چہ پہ امداد کین دودہ مطلوبہ دی اول داخلول دَ
خوشحالی پہ زہو نو کین دا پہ لفظ دَ بُشْرٰی کین دے او
دویم مطلوب دے نہ لوئے دے چہ ہفہ حصول دَ اطمینان
دے دَ پارہ دَ ازالے دَ یزدلی نو دالوئے مقصد دے دے
وجہ نہ دے دے دَ پارہ ئے مستقل لام داخل کرو۔ دویم قول
دادے چہ دا متعلق دے پہ پت فعل پورے یعنی فَعَلَ ذٰلِكَ
لَتَظْمَنَنَّ ۔

وَمَا النَّصْرُ اِلَّا مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ ، دلتہ نصرت
تہ مراد غلبہ او فتح ورکول دی دا پہ اسبابو باندے پتا
نہ دے حکم ئے حصر او کرو پہ اللہ تعالیٰ پورے ۔ العزیز
دعزت نہ اختصیلے شوئے دے پہ معنی دَ غلبے نو دے
خائے سرہ مناسب دے او الحکیم اشارہ دہ چہ کلا امداد

کوی او کله نه کوی د الله تعالیٰ په حکمت باندې پنا ده -
 فائده :- داسې آیاتو نه په سوره انفال کښ هم (سنت) دی
 لیکن فرق یې په یوڅو وچو هوسره دے اول داچه هلته یې
 مردقین و نیلے دے اولته منزلیں او مسومین دے دویم
 دلته د بشری سره لکم ذکر دے او هلته نیشته - دریم دلته
 یې په لفظ روستو راوړیدے او سوره انفال کښ په مخکښ
 راوړیدے - څلورم دلته العزیز الحکیم په طریقه د صفت
 سره ذکر کړو او هلته یې په جمله مستانفه سره ذکر
 کړیدے - د دے حکمتونه دادی -

د اول فرق وجه داده چه یو زر ملائک خونازل شو
 لیکن ورپسې د نورو رالیږلو خبر وؤ او ارداف دلالت کوی
 په روستو راتلونکو باندے -

د دویم فرق وجه داده چه په سوره انفال کښ اصل د
 قصے ذکر دے او په دے سورت کښ د هغه تکمیل مقصد
 دے نو د اصل سره اختصار مناسب وی نو لکم یې نه
 دے ذکر کړے او تکمیل سره اطناب (راوړدوالے) مناسب
 وی نو دلته یې لکم ذکر کړے دے -

د دریم فرق وجه داده په دے سورت کښ لکم خطاب
 ذکر شو نو په قلوبکم کښ خطاب د هغه سره متصل مناسب
 دے او په هغه سورت کښ خطاب نه وؤ ذکر کړے نو په
 یې مخکښ راوړو -

د څلورم فرق وجه داده هر کله چه دلته مکرر خطاب او شو
 نو په دیکښ الفاظ د تسلی رچه العزیز الحکیم دی) زر ذکر
 کول مناسب دی او هلته تاکید د خطاب نه وؤ نو په جمله
 مستانفه سره یې په تاخیر سره ذکر کړو (والله اعلم
 بحکم کتابه)

لِيَقْطَعَ طَرَفًا مِّنَ الَّذِينَ

دے دے ديارہ چہ پریکری یو تکرہ دے ہنہ کسانو نہ

كَفَرُوا أَوْ يَكْبِتْهُمْ فَيَنْقَلِبُوا

چہ کفریے کرے دے یا یہ ذلیل کپی دوی نو داپس بہ اوگرخوی دوی

خَاتَمُ السُّورَةِ (۱۲۴)

نا امیدی کوڈنکی -

۱۲۴: تیرشوی حکمتونہ دے مؤمتانو د ذات سرہ تعلق لری او پہ دے آیت کیں حکمتونہ د دشمنانو سرہ تعلق لری او دے مؤمتانو د پاره بالواسطہ بشارت دے۔
لِيَقْطَعَ ، دا متعلق دے دے نَصْرَكُمْ اللَّهُ يَا مَا النَّصْرُ يَا د
جَعَلَ سرہ یا یُسِرْ دُكُمْ سرہ یا متعلق ہے پت دے
یعنی اَمَلَكُمْ دے نَصْرَكُمْ لِيَقْطَعَ . قطع پہ معنی دہلاکولو
یا یہ معنی دے نرولو دے۔

طَرَفًا ، جماعت (جگہ) او تکرہ مراد دہ دا او یا کسان کافران وڈ
چہ پہ بدرکس قتل کرے شوے وڈ۔ پہ دے لفظ کیں یو اشارہ دا
دہ چہ تہول کافران پہ کفرکیں ملگری دی او دا دے هغوی نہ
یو طرق او یو تہولکے دے۔ ار دیتہ اشارہ دہ پہ سورہ رعد
سَلَا رَتَقُصُّهَا مِّنْ اَطْرَافِهَا) کیں دویم اشارہ دہ چہ مینخ
دے تہ ہلہ رسیدال کیدیشی چہ طرف پریکری شے۔

أَوْ يَكْبِتْهُمْ ، کبت کیں دیر اقوال دی۔ ہزیمت ، لعنت ،
پیشے غورخول . شرمول ، غصہ کول ، ذلیل کول ، آؤ لفظ
د پاره دے تنويع دے یعنی یو قسم ہے قطع کرل او بل قسم ہے
ذلیل او مغلوب کرل۔ یا او پہ معنی دے داو دے او دلستہ
ہم ضمیر ناجع دے تہولو کافرانو تہ محکہ دا واقعہ سبب د
ذلت دے تہولو کافرانو دے او قطع خو خاص دہ پہ یو دہ پورے
نو دے سرہ ہے طرفًا ذکر کرو۔

لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ

نیشته تالره د کار د دوی نه هیخ اختیار

أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ أَوْ يُعَذِّبَهُمْ

تد پورچه الله تعالی به په دوی باند مهربانی او کړی ربه توفیق د ایمان شو یکه دولا عذاب وکړی

فَالَهُمْ ظِلُّونَ

(۱۲۸)

یقیناً دوی ظالمان دی -

فَيَنْقَلِبُوا خَالِبِينَ ، دا تفریح ده په یکتبتهم باندی - خبیث
هغه ناامیدی او محرومی ده چه روستو د توقع او د امید
نه پیدا شی او یاس عام دے که روستو د توقع نه وی او که
مخکس وی نو مقابل د خبیث ظفر دے او مقابل د یاس
رجا ده - دلته یی خبیث ذکر کړو ځکه چه په بد رکبش د
کافرانو لولته امیدونه د غلبه وړ چه هغه ته اشاره ده په
انفال سیکبش -

۱۲۸ - دا متعلق دے د واقع د احد سره او په مینخ کبش
واقع د دیر په طریقه د جمل معترفه سره ده او د دے
په سبب کبش اختلاف دے اول روایت دادے چه په غزوه
احد کبش عتبہ بن ابی وقاص د نبی صلی الله علیه وسلم
سر مبارک زخمی کړو او د رباعی غابن یی ورله شهید کړو نو
هغه د خپل مخ نه وینے صفا کولے او وئیل یی رکیف یفلیح
قَوْمٌ خَصْبُونَ اَوْ جَاءَ یُکِیْتُهُمْ بِالْأَمِّ وَهُوَ یُدْعُوهُمْ اِلَی رِیْثِهِمْ)
څرنگ به یی شی هغه قوم چه رنګ کړے یی دے مخ (مبارک)
د خپل نبی په وینو سره او هغه دوی ته دعوت ورکوی رب د
دوی ته رنخاری، مسلم) - دویم روایت دے چه نبی صلی الله
علیه وسلم لعنت او کړو په معین اشخاصو باند (ابوسفیان ،
حارث بن هشام ، صفوان بن امیه) نو دا آیت نازل شو -
دریم روایت کبش دی چه نبی صلی الله علیه وسلم په واقع

دے بٹر معونہ کنس یہ خاص قبیلو باندے لعنت اوکرو چہ رعل،
 ذکوان او عصیہ وڈیہ واقعہ دے بٹر معونہ کنس نو دا آیت نازل
 شو اوپہ دے دواہہ روایتو کنس ثابت دی چہ نبی صلی اللہ
 علیہ وسلم دادعا گائے روستو دے کوع دے دویم رکعت دے صبا
 دے مویخ نہ لوستے او دیتہ قنوت نازلہ وٹیلے شی نو دے دے تلو
 پہ بارہ کنس نازل شول چہ کنس لکے من الامر شیء، یعنی دے
 دے خلقو دے توبے یا دے عذاب اختیار ستا پہ لاس کنس نیشته
 یا دے دوی ہدایت او گمراہی اختیار ستا نہ دے یا امداد کولو
 اختیار ستا سرہ نیشته یا عام مراد دے یعنی دے اللہ تعالیٰ پہ
 کارنو او تصرفاتو کنس ستا وس نہ رسی نو دارد دے شرک فی
 التصرف دے دے نبی صلی اللہ علیہ وسلم نہ او رد دے پہ ہغہ
 بے عقلو خلقو باندے چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم مختار
 کل گنری۔

سوال :- ہغہ امر چہ اللہ تعالیٰ پہ دے آیت کنس نبی صلی اللہ
 علیہ وسلم دے ہغہ نہ منع کرے دے کہ ہغہ ہے پہ امر دے
 اللہ تعالیٰ سرہ کرے وی نو منع ہے تربتہ خربگہ اوکرہ - او کہ
 ہغہ بغیر دے امر دے اللہ تعالیٰ نہ کرے وی نو بیا متافات راجی
 دے آیت سرہ چہ و مَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ؟

جواب :- نہی کول دیو شخص مستلزم نہ دے چہ ہغہ شخص
 پہ دغہ کار کنس خامخا مشغولہ وی دلتہ ہم صحیح دادہ چہ
 نبی صلی اللہ علیہ وسلم دغہ کار نہ دے کہے صرف دیرغم
 او غصہ ہے شکارہ کرے او ارادہ ہے دے کار اوکرہ - نو
 دغہ روایات پہ پہ تاویل دے ارادے باندے حمل شی -
 (لیکن دے ظاہر احادیثو نہ دا تاویل بعید دے)۔

جواب :- نبی صلی اللہ علیہ وسلم دے کار اذن طلب
 کر دے اللہ تعالیٰ نہ نو اللہ تعالیٰ دے ہغہ منع اوکرہ لیکن دا
 جواب ہم دے احادیثو ظاہرہ نہ خلاف دے)۔ رد سوال
 او جوابو نہ صاحب الباب ذکر کریدی)۔

جواب ۳ :- نبی صلی اللہ علیہ وسلم دا پخیل اجتہاد سرہ کرے
وڈا ویہ داسے حال کیں نبی لہرہ اجتہاد کول جائز او واقع
ذی لیکن اللہ تعالیٰ دے ھئے نسخ او کرہ یہ دے جملے سرہ ۔

سوال :- یہ سبب نزول کیں حدیث دے بخاری او مسلم دلالت
کوی چہ قنوت تازلہ وئیل منسوخ دی او حال دادے چہ دے
دینہ روستو ہم نبی صلی اللہ علیہ وسلم او سلف صالحینو
قنوت تازلہ لوستلے دے ؟

جواب لہ :- یہ دے قنوت کیں تخصیص دے نوموتو دے اشخاصو
او دے قبائلو وڈا نو ھغہ تخصیص منسوخ شو او یہ طریقہ
دعموم رلفظ مشرکان، کافران، یہودیان، نصاریٰ او ہنود
وغیرہ) سرہ وئیل سنت دی ۔

جواب ۴ :- ابن عاشور وئیلی دی چہ دا قول دیر غریب دے
چہ خوک یہ دے آیت سرہ دے نسخ قول کوی او دے ابن عطیہ
تہ یے نقل کریدی چہ دا ضعیف قول دے او مقصد دے
حدیث دے بخاری دا دے چہ روستو دے نزول دے آیت
تہ دغہ قنوت خاصہ یے پر یخودلو دے وجے دے عمل کولو تہ
یہ کمال ادب باندے رک دے جواب ہم رجوع اول جواب تہ
گیردی) ۔

اَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ، یہ دے کیں اقوال دی ۔ اول قول، چہ دا
اَوْ یہ معنی دے اِلٰی اَنْ يَّا اِلَّا اَنْ سرہ دے ۔ دویم قول
دا چہ دا عطف دے یہ لِيَقْطَعَ اَوْ يَكْتَبْتَهُمْ باتدے چہ دا
علتو تہ دے نصرت الہیہ دی او کتیں لکے یہ مینخ کیں جملہ
معتزضہ دہ ۔ دریم قول دا چہ دا عطف دے یہ اَلَا مَر
یا یہ شوہ باندے حکمہ دا ہم یہ تاویل دے اسم کیں دے ۔
لیکن اول قول غورہ دے ۔ او مراد دے يتوب تہ توفیق دے
تو بے ورکول دی بعضو تہ لکے چہ ابوسفیان او حارث بن
ہشام تہ یے توفیق دے اسلام ورکرد ۔

اَوْ يُكَلِّمَهُمْ، مراد دے دینہ عذاب دنیوی یا عذاب آخری دے

وَاللَّهُ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا

او خاص به اختیار دالله تعالیٰ کیں هغه غیز، نه چه په آسمانونو کیں دی او هغه غیزونه

فِي الْاَرْضِ ط يَغْفِرْ لِمَنْ يَشَاءُ

چه په زمکه کیں دی، مخنه کوی، چالره، چه او غواړی

وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ ط وَاللَّهُ

او عذاب درکوی، چالره، چه او غواړی، او الله تعالیٰ

غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ (۱۲۹)

مخنه کوونکې، رحم کوونکې دے.

هغه چاته چه د کفر نه توبه نه او باسي - قَاتِلَهُمْ ظُلُمُوْنَ، داعلت دپاره د
يُعَذِّبُهُمْ دے او ظلم ته مراد کفر او شرک باندے کلک پاتے کیدل دی -
۱۲۹ - دا تاکید د مخکس آیت دے هلته ئے جانب د رسول الله صلی الله
عليه وسلم نه تقی ذکر کړه نو دلته جانب د اثبات ذکر کوی دپاره د اثبات
د توحید فی التصرف -

وَاللَّهُ مَا فِي السَّمٰوٰتِ، حرف دلام دپاره د مَلِكٍ او مُلْكٍ او عیدیت دے
او مخکس راوړل دلالت کوی په تخصیص باندے او لفظ دما عام
دے عقل والو او غیر عقل والو ته -

يَغْفِرْ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ، په دے جمله کیں تعمیم د مشیت
او د ارادے دالله تعالیٰ ذکر دے روستو د تعمیم د تصرف ته او د دلیل
دے چه په طاعت د بند سره په الله تعالیٰ باندے جنت او مغفرت
درکول واجب نه دی او په معصیت د بند سره عذاب درکول واجب
نه دی لیکن قانون الهی دادے چه ملائکو او انبیاء و علیهم السلام
له بالکل عذاب نه ورکوی او مؤمنانو له عذاب همیشه نه ورکوی او
مشرکانو او کافرانو ته بخته نه ورکوی -

وَاِنَّ اللَّهَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ، د دے جمله ذکر دلالت کوی چه جانب
د رحمت غالب دے په غضب باندے -